

**KATOLÍCKA UNIVERZITA V RUŽOMBERKU**

WYŻSZA SZKOŁA EKONOMII, TURYSTYKI I NAUK SPOŁECZNYCH  
W KIELCACH

VYSOKÁ ŠKOLA KARLOVY VARY

SÚKROMNÉ GYMNÁZIUM, SPIŠSKÁ TEPLICA

EASTERN EUROPEAN DEVELOPMENT AGENCY, N.O., PODHÁJSKA

**SOCIÁLNE POSOLSTVO JÁNA PAVLA II.  
PRE DNEŠNÝ SVET 2013**

**Ružomberok 2013**

Konferencia sa uskutočnila s podporou  
Pedagogickej fakulty Katolíckej univerzity, č. projektu GAPF 4/10/2012

**KATOLÍCKA UNIVERZITA V RUŽOMBERKU**  
**Pedagogická fakulta**

WYŻSZA SZKOŁA EKONOMII, TURYSTYKI I NAUK SPOŁECZNYCH  
W KIELCACH

VYSOKÁ ŠKOLA KARLOVY VARY

SÚKROMNÉ GYMNÁZIUM, SPIŠSKÁ TEPLICA

EASTERN EUROPEAN DEVELOPMENT AGENCY, N.O., PODHÁJSKA

## **Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet 2013**

**Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie**  
konanej v dňoch 21. - 22. marca 2013 v Poprade



**Ružomberok 2013**

**Editori**

doc. PaedDr. ThDr. Anton Lisnik, PhD.  
PhDr. Katarína Greňová  
Mgr. Marián Ambrozy, PhD.  
PhDr. Iveta Framzenová, PhD.

**Redakčná rada**

doc. PaedDr. ThDr. Anton Lisnik, PhD.  
prof. JUDr. Ing. Viktor Porada, DrSc., dr. h. c., mult.  
Mgr. Marián Ambrozy, PhD.  
PhDr. František Drozd, PhD.  
PhDr. Iveta Franzenová, PhD.  
PhDr. Katarína Greňová  
PhDr. Ingrid Mladá  
Mgr. Adriana Grigerová  
Mgr. Matej Čevan  
PhDr. Božena Neuhausová

**Recenzenti**

prof. ThDr. Jozef Jarab, PhD.  
prof. dr hab. Piotr Mazur  
doc. JUDr. PhDr. Jiří Bílý, CSc.

**Vedecký redaktor**

prof. RNDr. Július Krempaský, DrSc., akademik EAVU

**Sadzba**

PhDr. Katarína Greňová

**Za jazykovú a formálnu úpravu zodpovedajú autori príspevkov**

**VERBUM** – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku  
Námestie Andreja Hlinku 60, 034 01 Ružomberok  
<http://ku.sk>, [verbum@ku.sk](mailto:verbum@ku.sk), tel. +421444304693 kl. 308

**ISBN**

Zborník je venovaný pamiatke zosnulých akademikov prof. Ing. Dr. h. c. Antona Blažeja, DrSc., akademika ČSAV a SAV a prof. JUDr. Milana Čiča, DrSc., mult. Dr.h.c., akademika SAV, akademika EAVU, ktorí patrili medzi aktívnych účastníkov predchádzajúcich ročníkov konferencie a boli jej veľkými priaznivcami a podporovateľmi

## Obsah

Slovo na úvod.....	13
Príhovor doc. PaedDr. Tomáša Jablonského, PhD., mim. prof. KU, dekana Pedagogickej fakulty Katolíckej Univerzity v Ružomberku .....	14
Príhovor Mons. prof. ThDr. Jozefa Jaraba, PhD. rektora Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka v Spišskom Podhradí .....	15
Príhovor Ing. Štefana Kubíka, viceprimátora mesta Poprad .....	18
<b>Július Alexy</b> Človek a konflikty kultúr v rámci civilizácie .....	20
<b>Marián Ambrozy</b> K vybraným problémom vzdelávania v slovenskom geopriestore .....	25
<b>Igor Bazovsky</b> Building a Civilization of Love Based on a Business Systems Model .....	31
<b>Jarmila Bednaříková</b> Patroni Evropy a vizigótsky biskup Vulfila .....	38
<b>Michal Benedik</b> Odkaz sv. Cyrila a Metoda v kontexte kultúrnej identity .....	47
<b>Suresh Bhattarai</b> Influence of astronomy in Nepalese civilization.....	58
<b>Michal Bizoň</b> Dialogický personalizmus vo filozofii Martina Bubera .....	63
<b>Barbora Brijová</b> Vzájomné poznávanie náboženstiev v duchovných spojeniach a jednoty srdce .....	68
<b>Marta Brzezińska</b> Jan Paweł II. - wizjoner nowych mediów .....	71
<b>Arno Busch</b> Menschenrechte muslimischer Frauen im Lichte des Islam und des EU-Rechts .....	83
<b>Lubica Černá, Viera Bestvinová</b> Sociálno-ekonomické aspekty mladých ľudí vo vzdelávaní a v zamestnaní .....	93
<b>Matej Čevan</b> Vzdelávací proces u seniorov a solidarita k nim.....	99
<b>Alžbeta Dufferová</b> Realizácia zasvätenej duše v jej vzťahu ku Kristovi a Jeho Cirkvi.....	104

<b>Karolina Dziewulska</b>	
Jan Paweł II do dziennikarzy i z dziennikarzami o współczesnym świecie .....	110
<b>Peter Ďurkovský</b>	
Právne postavenie dieťaťa v rodine a návrhy na zmenu legislatívy pre optimalizáciu rodinnej politiky .....	117
<b>Ingrid Emmerová</b>	
Prevenca intolerancie a extrémizmu u žiakov základných a stredných škôl a výchova k ľudským právam.....	123
<b>Jaroslava Ester Evangelu, Kateřina Brabcová</b>	
Úroveň komunikácie a jej vliv na mezilidské vzťahy .....	129
<b>Peter Fotta</b>	
Dedičstvo náuky Jána Pavla II. a civilizačné pnutia európskej integrácie.....	135
<b>Iveta Franzenová</b>	
Diktatúra relativizmu verzus návrat ku koreňom viery.....	143
<b>Lubor Gál</b>	
Náboženské hodnoty v Katechizme Katolíckej cirkvi – substanciálne vymedzenie náboženstva v sociológii .....	151
<b>Iveta Gallová</b>	
List bl. Jána Pavla II. starším ľuďom a jeho odkaz pre súčasnosť.....	161
<b>Martina Gogová</b>	
Spoločenská zodpovednosť firiem ako spôsob regulácie podnikania.....	168
<b>Aleksandra Graczyk</b>	
Formacja medialna rodziny w nauczaniu Jana Pawła II. ....	174
<b>Katarína Greňová</b>	
Koncepcia hľadania zmyslu ako potenciál pre rozvoj medzigeneračnej solidarity .....	182
<b>Marta Halašová</b>	
Uvažovanie o osobnej identite na pozadí myšlienok o medzigeneračnej solidarite a reciprocite vo vzťahu človek - životné prostredie.....	192
<b>Ingrid Hanáková</b>	
Aktívne starnutie - proces celoživotnej podpory seniorov .....	201
<b>Z. Hertelyová, M. Kuffová, E. Kuffová, F. Michalka</b>	
Človek – stvorenie povolanie pre život versus zníženie kvality života a zdravia v zmysle kardiovaskulárnych a metabolických ochorení .....	209
<b>Olha Horetska</b>	
Проблема духовності в літературних творах жінок-педагогів Західної України кінця XIX – початку XX століття .....	216

<b>Eduardo Mallo Huergo</b>	
Consciousness and its relation to the soul in personalism philosophy of K. Wojtyła.....	222
<b>Lenka Hošťáková</b>	
Hodnotová orientácia mládeže .....	224
<b>Zuzana Hrabovská</b>	
Sociálne prostredie rodín v procese sanácie.....	232
<b>Zuzana Chanasová</b>	
Antropologické východiská v práci učiteľa predprimárneho a primárneho vzdelávania vychádzajúce z učenia J. Pavla II. ....	237
<b>Inna Chervinska</b>	
Pope John Paul II on the problem moral values of modern youth .....	247
<b>Stanislav Hvozdič</b>	
Tranzitné životné obdobie staršej dospelosti a Well Being u seniorov.....	255
<b>Jarmila CHovancová</b>	
Problém sekularizmu a ľudské práva .....	265
<b>Koloman Ivanička</b>	
Uplatnenie princípov manažmentu udržateľného mestského rozvoja v Ecocity .....	276
<b>Justyna Iskra</b>	
Doświadczenie radości z życia u osób w okresie starości .....	288
<b>Renáta Jamborová</b>	
Spolupatričnosť k miestu a význam sociálnej siete pre seniora v kontexte komunitného plánovania .....	296
<b>Milena Janáková</b>	
Informatika jako nedílná součást každodenního života pro podporu mezioborové spolupráce a mezigenerační solidarity .....	302
<b>Jana Janičková</b>	
Primárna antropogénna ponuka cieľového miesta a kultúrny cestovný ruch.....	310
<b>Rastislav Jurga</b>	
The people and the knowledge in mathematics .....	320
<b>Juraj Jurica</b>	
Vplyv pastoračných ciest Jána Pavla II. na sekulárny svet .....	324
<b>Irena Kamanová</b>	
Medzigeneračná solidarita v spolupráci denného centra pre dôchodcov a Katolíckej univerzity v Ružomberku .....	333



<b>Štefan Kassay</b>	
Človek a realita života.....	339
<b>Júlia Klembarová</b>	
Personalizmus Jána Pavla II. ako jedna z paradigiem na zlepšenie medziľudských vzťahov (so zameraním na ľudí s postihnutím).....	346
<b>Jana Klencová</b>	
Sociálno - ekonomické aspekty demografického vývoja .....	352
<b>Anna Klimeková</b>	
Postmoderna a sociálne učenie v morálnej koncepcii pápeža Jána Pavla II. ....	360
<b>Mária Klobušická</b>	
Slováci ako bezprostrední dediči cyrilo-metodského pokladu viery a kultúry .....	365
<b>Peter Kondrla</b>	
Povaha hodnôt a jej význam v komunikácii medzi náboženstvami.....	376
<b>Zuzana Kormaňošová</b>	
Elementárne častice – fyzikálny základ prírody a ich detekcia človekom.....	382
<b>Daniela Kostrhounová, Anna Horáková</b>	
Každodennosť v mezicírkevní spolupráci. Setkávania náboženských štruktúr na bázi individuality i oficiálnej spolupráce.....	392
<b>Jerzy Koperek, Adam Koperek</b>	
Prawa człowieka w służbie sprawiedliwosci .....	401
<b>Damián Kováč</b>	
Emócie v prosociálnom správaní .....	404
<b>Hans Köchler</b>	
Die phänomenologisch-ontologische grundlage der anthropologie von Karol Wojtyła..	408
<b>Július Krempaský</b>	
Rok viery z pohľadu encykliky "Fides et Ratio.....	414
<b>Jerzy Król</b>	
Kultura i jej związek z nawróceniem i wychowaniem.....	417
<b>Henrieta Krupa</b>	
Travel Writings on the Ottoman Turkey in Early Czech and Slovak Literature.....	431
<b>Pavel Kypta</b>	
Vzdelávanie seniorov na Univerzite tretieho veku Univerzity Mateja Bela.....	441
<b>Helena Kuberová</b>	
Význam kresťanskej výchovy pre rozvoj osobnosti detí na 1. stupni ZŠ. ....	446

<b>Peter Kubica</b>	
Po stopách Jána Pavla II. v Žilinskom kraji .....	461
<b>Peter Laca</b>	
Cyrlometodská misia ako vzor misijnej činnosti pre súčasnosť a jej ocenenie slovenským pápežom Jánom Pavlom II. ....	465
<b>Róbert Likavčan</b>	
Princíp subsidiarity.....	476
<b>Anton Lisník</b>	
Rešpektovanie človeka v ekológii.....	481
<b>Miroslav Lyko</b>	
Metóda inkulturácie v učení Jána Pavla II. ako cesta misijnej činnosti Katolíckej cirkvi.....	487
<b>Zuzana Macková</b>	
Solidarita (medzigeneračná a celospoločenská) v práve sociálneho zabezpečenia Slovenskej republiky .....	492
<b>Martin Majda</b>	
Tottus Tuus.....	507
<b>Karol Medňanský</b>	
Symbolika postavenia violy da gamba v cirkevnej tvorbe Johanna Sebastiana Bacha....	510
<b>Peter Mičko, Jozef Vokál</b>	
Caritas in veritate a život Steva Jobsa .....	519
<b>Bohuslava Mihalčová, Anna Vistánová</b>	
Reklama – fenomén komunikačného mixu .....	525
<b>Ingrid Mladá</b>	
Charita – uskutočňovanie solidarity ako kresťanskej čnosti vyplývajúcej z Evanjelia ...	534
<b>Petra Muráriková</b>	
Dôstojnosť a povolanie ženy v novom feminizme Jána Pavla II. ....	542
<b>Silvia Oleníková</b>	
Prieskum rozvíjania vyšších mozgových funkcií.....	551
<b>Mariya Oliyari</b>	
Communication strategies as a factor of formation of spiritual-moral qualities of child's personality .....	567
<b>Ladislav Országh</b>	
Determinizmus, prediktabilita, fatalizmus a redukcionizmus alebo kde je miesto pre slobodnú vôľu? .....	575

<b>Viera Pawliková-Wilhanová</b>	
Kresťanská viera na africkom kontinente – univerzálny odkaz alebo variácie spoločného dedičstva? .....	584
<b>Peter Petrovič</b>	
Všetci potrebujú byť katechizovaní – katechéza osôb s mentálnym postihnutím .....	597
<b>Jana Piteková</b>	
Utrpenie ako prostriedok dozrievania ľudskej osoby v duchovnú osobnosť .....	603
<b>Ivan Plander</b>	
Vysokovýkonné počítanie na báze akcelerátorov GPU .....	608
<b>Viktor Porada, Eduard Bruna</b>	
Je vôbec poznateľný digitálny svet? .....	615
<b>Michal Pružinský, Róbert Zavacký</b>	
Spotrebiteľský trh a aspekty kúpneho správania spotrebiteľov .....	622
<b>Mazdak Rajabi</b>	
The Critique of Wittgenstein's thesis of religious beliefs .....	627
<b>Oto Sásik</b>	
Osobitosti a vývoj nezamestnanosti v skupine dlhodobo evidovaných seniorov o zamestnanie .....	630
<b>Alexandra Smatanová</b>	
Personalizmus ako výzva k (medzigeneračnej) solidarite a spolupráci .....	635
<b>Andrea Solčianska</b>	
Medzigeneračná solidarita v súčasnej spoločnosti .....	641
<b>Kristián Stacho</b>	
Vzťah človeka a prírody v diele Immanuela Kanta.....	647
<b>Joseph Seckbach, Julian Chela-Flores</b>	
Life at extreme solar system environments and beyond .....	655
<b>Marian Zdzisław Stepulak</b>	
Błogosławiony Jan Paweł II wobec aborcji i eutanazji w dobie rewolucji technicznej... ..	660
<b>Pavol Sucharek</b>	
Hľadanie zmyslu utrpenia .....	670
<b>Wioletta Szumilas-Praszek, Monika Wojtkowiak</b>	
Religious and ethnic tolerance versus moral development of the individual. John Paul II. as the tolerance teacher .....	679
<b>Marcela Šarvajcová</b>	
Chudoba a medzigeneračná solidarita .....	687

<b>Daniela Špírková</b>	
Sociálne aspekty rozvoja nájomného bývania v SR.....	691
<b>Marianna Šramková, Katarína Vresilovičová</b>	
Kvalita života seniorov mesta Spišská Nová Ves .....	697
<b>Александр Шунков</b>	
«The last judgement » as a plot motive of literature and culture of ancient Russia.....	708
<b>Ondrej Štefaňak</b>	
Solidarita v prostredí súčasnej mládeže – elementy teórie a empirie.....	713
<b>Dana Šťastná</b>	
Senior ako obeť trestného činu.....	720
<b>Štefan Švec</b>	
Porozumievanie a uplatňovanie misie, funkcie a vízie školy – princíp jej úspešného manažovania.....	731
<b>Pavol Tománek</b>	
Manželstvo a rodina v posolstve bl. Jána Pavla II. ....	736
<b>Anton Tyrol</b>	
Reflektovať večné pravdy Evanjelia z perspektívy súčasného ľudského poznania.....	746
<b>Peter Vansač</b>	
Výzva bl. Jána Pavla II. „Rodina, staň sa tým, čím si“ .....	751
<b>Peter Varhoľák</b>	
Človek v čase a priestore v manažérskych súvislostiach .....	762
<b>Vladimír Zoubek, Viktor Porada</b>	
„Thesei a Fysei – nové výzvy pro uspořádání dnešního světa v éře narůstání příznaků nespravedlnosti“ .....	774
<b>Dariusz Żuk – Olszewski</b>	
Sv. Maximilián M. Kolbe ako prototyp moderného kresťana angažovaného pre spoločnosť v diele bl. Jána Pavla II. ....	786

## Slovo na úvod

**doc. PaedDr. ThDr. Anton Lisnik, PhD., predseda organizačného výboru**

---

Ctené čitateľky a ctení čitatelia, kolegyne kolegovia,

dostáva sa vám do rúk už šiesty zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie „**Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet**“, ktorá sa uskutočnila v Poprade v dňoch 21. a 22. marca 2013. Konferencia, ktorej cieľom bola prezentácia aktuálnych vedeckých poznatkov z oblasti spoločenských vied, bola už tradične organizovaná Pedagogickou fakultou Katolíckej univerzity v spolupráci s radou Iustitia et pax pri Konferencii biskupov Slovenska, Vysokou školou Karlovy Vary, Wyższou Szkołą Ekonomii, Turystyki i Nauk Społecznych w Kielcach, Súkromným gymnáziom v Spišskej Teplici a Eastern European Development Agency, n.o. v Podhájskej.

Som rád, že vám prostredníctvom tohto zborníka môžeme sprostredkovať nové informácie, pohľady a fakty, ktoré nám všetkým pomôžu opäť prekresliť mapy poznania a vytvoriť potenciál ďalšieho osobného, ale aj vedeckého rastu. Toto je stálou ambíciou našej konferencie a zborníkov, ktoré sú prirodzeným ovocím práce človeka, ktorý myslí v kontexte pravého rozvoja človeka v dnešnej dobe.

V zborníku sú štúdie, vedecké práce, príhovory, ale aj osobné svedectvo, ktoré majú rozšíriť človeku poznanie a ponúknuť lepšie alebo nové chápanie niektorých skutočností.

Chcem sa všetkým autorom a spolupracovníkom poďakovať za ich podiel na organizovaní a uskutočnení konferencie. Vyjadrujem aj týmto spôsobom moje vnútorné presvedčenie, že aj tento počin spopularizuje v dnešnej dobe poslanstvo blahoslaveného Jána Pavla II. a bude ostrovom pozitívnej deviácie v súčasnosti, ktorá je charakteristická stratou pravých hodnôt.

Nech to, čo je tu napísané, a čo bolo urobené, slúži na slávu Božiu.

**Príhovor doc. PaedDr. Tomáša Jablonského, PhD., mim.  
prof. KU, dekana Pedagogickej fakulty Katolíckej Univerzity  
v Ružomberku**

---

Milé kolegyne, milí kolegovia, vzácní hostia, drahí študenti,

dovoľte mi na úvod v prvom rade sa poďakovať za možnosť otvoriť dnešnú konferenciu, po druhé poďakovať všetkým, ktorí sa pričínili a zorganizovali túto konferenciu a do tretice, všetkým vám, ktorí ste si našli v tomto uponáhľanom svete čas a prijali ste pozvanie kolegov z detašovaného pracoviska v Poprade. Konferencia v mojom ponímaní má dve základné roviny – prvá je obsahová - odborná, vedecká, no druhá nemenej dôležitá je interakčná, vzťahová, tzn. konferencia vytvára priestor na stretnutia, nadviazanie kontaktov, na stretnutia človeka s človekom. Tento rozmer je mnohokrát rozhodujúci. V Apoštolskej konštitúcii bl. pápeža Jána Pavla II. *Ex corde exlesiae* o katolíckych univerzitách sa píše: „V dnešnom svete, poznačenom rýchlym vedeckým a technickým pokrokom, je význam a naliehavosť úloh katolíckej univerzity stále väčší. Výdobytky vedy a techniky prinášajú na jednej strane nesmierny rast hospodárstva a priemyslu, na druhej strane si vyžadujú primerané hľadanie zmyslu, aby sa zistilo, či sa nové vymoženosti vôbec využívajú na ozajstné blaho človeka a celého ľudského spoločenstva. Ak má za úlohu každá univerzita hľadať tento zmysel, katolícka univerzita je na túto požiadavku povolaná o to viac. Kresťanský duch jej umožňuje prinášať do vlastných štúdií mravné, duchovné a náboženské perspektívy a výsledky vedy a techniky hodnotiť z pohľadu komplexného ľudského jednotlivca.“ Vychádzajúc z myšlienok sv. otca môžeme konštatovať, že Katolícka univerzita je miestom, kde učitelia no aj študenti metódou vlastnou každej akademickej disciplíny skúmajú hĺbku pravdy a prispievajú k pokladu ľudského poznania. A práve spomínanú integrálnosť vidím ako potrebnú aj v rámci zamerania dnešnej konferencie. Hlavný zmysel vidím hlavne v tom, že je relevantné prehľbovať komunikáciu vo vnútri jednotlivých vedných disciplín, ale aj medzi nimi – v tom vidím veľké možnosti na zefektívnenie prípravy samotných vedných disciplín a samozrejme tiež prípravy kandidátov - budúcich profesionálov v jednotlivých povolaniach. Chcem zaželať konferencii úspech. Prajem vám, aby ste sa u nás cítili čo najlepšie a radi sa k nám opäť vrátili, či už na formálne (oficiálne) návštevy a stretnutia, ale aj na tie neoficiálne.

## **Príhovor Mons. prof. ThDr. Jozefa Jaraba, PhD. rektora Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka v Spišskom Podhradí**

---

Cives akademici,  
ctené kolegyne a kolegovia,  
vzácní hostia,

keď ma pri recenzii, či oponentúre práce, štúdie niečo zaujme, dopíšem si poznámku: nemôžem nespomenúť obohatenie poznania a nemôžem nepoďakovať sa. Aj tu na tejto pôde nemôžem nespomenúť všetky doterajšie ročníky Vašej konferencie s názvom „*Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet*“ organizované našou univerzitou, KU v Ružomberku, PF KU a týmto jej Inštitútom manažmentu a cestovného ruchu v Poprade v spoluorganizátorstve s Komisiou KBS „Iusticia et pax“ a ďalšími spoluorganizátormi.

Toto je už VI. ročník medzinárodnej vedeckej konferencie, ktorá si vkladá do stredu svojho vedeckého bádania – záujmu niektoré zaujímavé tézy, ideí, ako napr. potreba reflektovať večné pravdy Evanjelia z perspektívy súčasného ľudského poznania, ľudsky oceniť skutočnosť, že čím viac sa človek realizuje v interpersonálnych vzťahoch, a čím autentickéjšie ich prežíva, tým viac dozrieva jeho osobná identita, prezentovať rôzne aktivity v rámci Európskeho roka aktívneho starnutia a solidarity medzi generáciami, reflektovať strategický význam potreby dialógu medzi náboženstvami pre dobro celého ľudstva a zachovanie svetového mieru, priblížiť rôzne cesty k autentickému dozrievaniu ľudskej osoby v duchovnú osobnosť z pohľadu rôznych filozofických antropológií ako reakciu na skutočnosť, že súčasný svet potrebuje novú evanjelizáciu a pod.

Spomínajúc všetky tieto témy chcem spomenúť svoj zážitok z nedávnej inauguračnej prednášky nemenovaného kolegu z Prahy. V prednáške o hodnotovom systéme nášho sveta prezentovanom cez mediálny priestor inaugurator uviedol, ako sú „lakmusovým“ papierom našej civilizačnej citlivosti okrajové fenomény života – narodenie a smrť človeka. Autor k téme našej citlivosti k všeľudským hodnotám uviedol aj štatistiku, že v Prahe civilným, teda občianskym, alebo náboženským obradom pochovávajú len každého tretieho človeka. O poslednú rozlúčku tých ďalších dvoch nie je zo strany rodiny záujem, alebo sa rodina, pozostalí uspokojia s odovzdaním oblečenia pre zomrelého pohrebnej službe a zaplatením úhrady, keď im ona dovezie urnu s popolom nebožtíka. V „lepšom“ prípade sa rodina stretne na uctenie pamiatky zomrelého v nejakom pube, kde vyložia jeho fotografiu a zapália sviečku. Filozof by povedal: *Contra gustum non est argumentum...*, ale, čo ak v morbidite takéhoto správania sa prejavuje, a už nielen symptomatický, náznakovo, ale reálne štýl života, kultúra života, vzťah k hodnotám. **Zdá sa, že pravdivo sa dnes ozývajú hlasy o „vyprázdnenom“ priestore ľudskosti, humanitných ideí, duchovných a kultúrnych myšlienok, hovorí sa o strate pamäti človeka a ľudstva, o strete civilizácií, o strate hodnôt a pod.**

Je legitímne pýtať sa na stupeň objektivity takto položených otázok. Rovnako treba pripustiť, že odpoveď bude zrejme ovplyvnená i subjektívnym pohľadom, ale rovnako je nespochybniteľné jej racionálne jadro.

Tento fenomén (problém) stretu často sa prenáša hlavne na stret kultúr, civilizácií, ale aj na stret náboženstiev, najmä islamu a kresťanstva a má dosah na celé ľudstvo, celý svet, na konkrétny život spoločností i jednotlivcov, kultúru a kvalitu života, činnosť cirkvi a pod.

**Uprostred takého sveta si spolu s vami kladiem otázky:**

Aká je úloha náboženstva ako všeobecne akceptovaného fenoménu, ďalej kresťanstva, cirkvi uprostred tohto stretu? O aké hodnoty pri tomto strete ide? Akú úlohu v celom tomto procese zohrávajú sociálne, humanitne behaviorálne vedy, teológia?

Raz som počul vyznať jedného filozofa: „Provokujú ma otázky o budúcnosti ľudstva. Témami otázok sú tie hlavné problémy, s ktorými sa filozofia a veda oddávna zaoberá.“

Témy tejto konferencie sú zhodné s týmto trendom.

Ak sledujeme rozvoj a prínos náboženských vied, tak treba konštatovať, že po Druhom vatikánskom koncile (1962 – 1965), hlavne pastoračnou konštitúciou *Gaudium et spes* – Radosti a nádeje začína rozvoj teológie aj na Slovensku, ale pre známe príčiny jej vedecké zázemie sa mohlo rozvinúť až po roku 1990.

**A tu by som rád osobne spomenul**, že je vždy potrebné oceniť odvahu pustiť sa do niečoho nového, čo v istej miere naháňa strach. Predovšetkým preto, lebo obsahuje charakteristické **prvky exodu**, ktorý býva vždy bolestný. Je pri ňom totiž potrebné zanechať istoty brehov, vyskúšané spoločenské a iné vzťahy, ktoré sa javia ako nenahraditeľné. Ale náročnosť tohto exodu spočíva predovšetkým v tom, že odhalí i našu slabosť, absenciu syntetickej projekcie spoločenskej tváre cirkvi, neistotu v otázkach identity, terminológie, štruktúry, obsahu. Prišli rozpaky i neistota, rezignácia i frustrácia. Exodus – hľadanie vždy ukáže, že zďaleka nestačí len dobrá vôľa, ak chýbajú prostriedky. Je potrebné však dodať, že i mňa osobne neopustila nikdy chuť hľadať objektívny základ našej duchovnej služby i konania a služby Cirkvi.

V roku 1990 sme stáli v teologických vedách na Slovensku pred známym **rēbusom Aristotela**: Ak si nezadefinujeme skutočnosť, ktorou sa chceme zaoberať, potom je lepšie zostať ticho.

**Do nášho hľadania prišlo svetlo.**

Pápež Ján Pavol II. v roku 1993 v posynodálnej exhortácii „*Pastores dabo vobis* – Dám vám pastierov“ definoval, že teológia „**je vedeckou úvahou o tom, ako sa Cirkev deň čo deň buduje a je živým nástrojom cez slovo, sviatosti a službu.**“ (PDV 57) A veľký koncilový teológ P. Karol Rahner, SJ. ju definoval ako „**proces sebauskutočnenia Cirkvi**“.

Dá sa povedať, že **práve po Druhom vatikánskom koncile sa ukázalo ako teologická veda formuje prax a pastoračná prax (jej služba) ovplyvňuje a inšpiruje teóriu a je medzi nimi trvalý vzájomný vplyv.** Teológia vždy postupuje známym schodišťom ľudského konania: vedomosti, skúsenosť, svedectvo a skutok ako výsledok procesu.

Aj osobne mojím „vedeckým priestorom“ za posledných 20 rokov je zaoberanie sa skúmaním istých javov života človeka v konkrétnom priestore a čase, za pomoci kritérií a zásad analyticky rozlišujem sociálno-kultúrne a cirkevné situácie a to najmä z antropologického, sociologického, psychologického hľadiska a ich dopad na praktickú službu cirkvi.

**Pre cirkev je teológia ako vedná disciplína kľúčovou záležitosťou** a pápež Ján Pavol II. sa k tomu vyjadril takto: „**V encyklike *Fides et ratio* sa zaoberám vzťahom medzi filozofiou a teológiou** a zdôrazňujem, že viera nie je proti rozumu, ale že sa navzájom podporujú ako dve krídla, ktorými sa ľudský duch dostáva až ku kontemplácii pravdy. Beda ľudstvu, keby stratilo zmysel pre pravdu, odvahu hľadať ju a dôveru, že ju nájde. Ohrozilo by to nielen vieru, ale aj sám zmysel života“ povedal dňa 18.10.1998.

**Uvedomujem si, že naše „zrenie“ v teologických otázkach** však nemôže byť len mechanický transfer existujúcich poznatkov do praxe. Situácia celého sveta sa rýchlo mení a prináša neočakávané zmeny. Musíme sa dokázať vyporiadať aj s otázkami, ktoré nastoľuje najnovší vývoj – nech by boli hocijako neočakávané a dramatické. Je dobré, ak máme na zreteli špecifiká, dané osobitnou kultúrnou tradíciou, geopolitickou polohou a špecifickou historickou skúsenosťou náboženstva v tej ktorej časti sveta. To všetko predstavuje súbor problémov, na ktoré musí teológia hľadať a nachádzať presvedčivé odpovede, aby presvedčila, že kresťanstvo je možné považovať za všeobecne platný model ľudského bytia,



ktorý nie je ohraničený kultúrnou zvláštnosťou, ani dejinnými osobitosťami. Pravda, o ktorú sa usilujeme, musí byť nie vyšpekulovanou, vykonštruovanou pravdou, ale pravdou prežitou, musí byť večnou Božou pravdou, ktorej my svojou vedeckou prácou, napr. aj v oblastiach pastorálnej teológie, dávame jej aktuálny ľudský a dobový rozmer v konkrétnej službe.

Keď som na úvod hovoril o stretnutí kultúr, náboženstiev, nakoniec sa ukazuje, že **uvedomovanie si seba samého i pochopenia okolitého sveta**, zodpovednosť človeka i kvalita jeho osobného života je riadené naším vnútorným svetom viery v dobro, morálku, teda vnútorný pokoj, hodnotu svedomia i každého skutku človeka. Tá **vnútorná sila**, nech už ju pomenujeme akokoľvek, nám pomáha prekonať veľké rozdiely v ponímaní sveta tak, ako to jednotlivé náboženstvá prezentujú.

**Na záver** by som rád uviedol, že za mnoho vdáčíme mnohým významným a skvelým vedcom, z ktorých mnohí boli hlboko veriaci ľudia, a svojím osobným príspevkom posunuli svet dopredu. Aj keď tento náš svet vyzerá tak ako vyzerá, (vojny, bieda, rozdiely ...aj pre mňa *v bežnom živote sú stále nezodpovedanými otázkami, prečo ľudia páchajú zlo, prečo sú závistliví a zlomyseľní ...*) **viera v dobro nám pomáha** odstraňovať to nízke, bolestné a ťažké z nás i okolo nás.

Ak sa dnes viac ozývajú hlasy o „**vyprázdnenom**“ **priestore ideí myšlienok**, som si, spolu s vami všetkými, vedomý potrebnosti naplniť život okolo nás ideou, myšlienkou dobra a pastoračnej služby slovom, milosťou a láskou. Som rád, že o toto sa pokúsi i naša konferencia, prinajmenej posunie ďalej, dopredu i v aktivite naše chápanie sociálneho posolstva dnes už bl. Jána Pavla II. A za to patrí poďakovanie organizátorom konferencie. Nedávno na jednej doktorandskej konferencii ohľadom toho ako vyzerá náš „**enviromentálny svet**“ (je to o „**enviro**“ a „**mens**“: znečistená voda, ovzdušie, vôbec príroda a jej reakcie napr. vo výkyvoch počasia ...) nám „ctihodným“ profesorom v predsedníctve, ktorí sme referovali, ako tento náš svet vyzerá, hodila, ako rukavicu na súboj, svoju poznámku jedna mladá študentka: „Prečo ste nám zanechali taký špinavý svet?!“ Všetci sme onemeli od úžasu nad odvahou študentky, ale zároveň nad veľkou pravdou, ktorú vyslovila...a sklonili sme hlavy, aspoň ja veľmi pokorne, s tým, že som si veľmi hlboko uložil jej pokojný konštatačný tón: „**...špinavý svet!**“

Aj preto pre budúce dni a roky veľmi dúfam, že jedného dňa svet okolo nás aj vďaka teológii, náboženstvu, ľudskej formácii a ešte viac v prejavoch tej praktickej služby Cirkvi, univerzitného sveta, sveta ekonomiky, politiky, kultúry, atď., bude lepší, krajší, hodnotnejší a život človeka v priestore a čase kvalitnejší a zmysluplnejší.

## **Príhovor Ing. Štefana Kubíka, viceprimátora mesta Poprad**

---

Vaše Excelencie, vážené dámy, vážení páni,

dovoľte mi, aby som Vás v mene primátora mesta, Ing. Antona Danka, ako aj v mene svojom, privítal v našom meste na medzinárodnej konferencii, ktorá sa koná pod názvom „Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet.“

V tejto chvíli v našom vedomí nám pred očami defilujú udalosti z 3. júla 1995, kedy naše mesto privítalo pre nás najvzácnejšiu návštevu, pápeža Jána Pavla II. Aj keď od tej doby uplynulo 18 rokov, jeho osobnosť, úžasná charizma zostáva stále prítomná a živá v srdciach Popradčanov. Sme šťastní a hrdí, že sa na pôde nášho mesta organizujú stretnutia ľudí, ktorí šíria poslanstvo, myšlienky a vzácne úvahy Jána Pavla II.

Pri návšteve vzácnej osobnosti Jána Pavla II. si dovoľím ešte pripomenúť návštevu nášho mesta britskou kráľovnou Alžbetou II. s princom Filipom v októbri 2008, tiež niektorých prezidentov európskych krajín, významných osobností Európy a sveta.

Rozhodnutie organizovať túto medzinárodnú konferenciu, ktorá nesie poslanstvo Jána Pavla II. v našom meste, je pre nás veľkým povzbudením pri hľadaní spôsobov práce, kedy život človeka bude stále viac a viac v dominantnom postavení. Život každého z nás je časovo vymedzený. Ľudia v zrelom veku pomáhajú vnímať ľudské udalosti s väčším nadhľadom a v súvislostiach. Sú strážcami všeobecnej pamäti a preto sú privilegovanými tlmočníkmi spoločných ideálov a hodnôt, ktoré usmerňujú spoločné spolunažívanie jednotlivých generácií.

Osobné a profesijné skúsenosti, životné múdrosti sú neoceniteľnou skutočnosťou pri rozvoji hospodárskeho, komunitného a rodinného života.

Súčasný Poprad pri svojej 750-ročnej histórii ponúka nielen príležitosť spoznávať našu históriu, pamiatky či kultúru, ale aj kvalitné a atraktívne služby. Naše mesto má jeden z najlepších národných ratingov medzi slovenskými mestami. Každému z vyše 50 000 obyvateľov mesta ponúka sieť škôl, dobré bývanie a pre seniorov sú zabezpečené uspokojujúce sociálne služby a zdravotná starostlivosť.

Samospráva si uvedomuje, že napriek všetkým spoločensko – historickým premenám zostáva rodina naďalej prostredím, ktoré ako jediné dokáže v dostatočnej miere uspokojiť základné potreby, ako biologické, psychické i sociálne človeka. Mesto Poprad je poskytovateľom všetkých druhov sociálnych služieb, ktoré mu vyplývajú z pôsobnosti zákona. Poskytovaním týchto druhov sociálnych služieb dokážeme tak uspokojiť potreby odkázaných občanov, ponúkame im „náhradný životný program“ so zachovaním ľudskej dôstojnosti:

Mesto poskytuje:

- Stravovanie dôchodcov
- Opatrovateľskú službu
- Prepravnú službu
- Podporuje 9 denných centier
- Na území mesta máme zriadené: 2 zariadenia pre seniorov:  
Zariadenie opatrovateľskej služby  
Denný stacionár
- Poskytujeme bezplatné služby masážno-relaxačného centra a každoročne 46 seniorov sa zúčastňuje bezplatného liečebno-rehabilitačného pobytu v Piešťanoch
- Sociálni pracovníci priamo v teréne vyhľadávajú občanov, ktorým treba poskytnúť sociálnu službu

- V spolupráci s neziskovou organizáciou LÉTHÉ poskytujeme monitorovanie a signalizáciu potreby pomoci
- Na území mesta máme zriadenú Univerzitu tretieho veku.

Dovoľte mi použiť citát Jána Pavla II.:

*„Život každého z nás je krehký a časovo presne vymedzený. Starší ľudia pomáhajú pozerat' na ľudské udalosti rozumnejšie, lebo životné osudy z nich urobili znalcov a zreých ľudí. Sú strážcami všeobecnej pamäti a preto sú privilegovanými tlmočníkmi spoločných ideálov a hodnôt, ktoré regulujú a usmerňujú spoločenské spolunažívanie. Vylúčiť ich v mene modernosti by znamenalo poprieť minulosť, do ktorej je prítomnosť pevne zakorenená v súčasnosti.“*

Vaše Excelencie, vážené dámy, vážení páni,  
prajem všetkým účastníkom tejto medzinárodnej vedeckej konferencie úspešný priebeh a verím, že mnohé poznatky, ktoré zaznejú v jednotlivých prednáškach pomôžu nám prehĺbiť poznanie v tejto aktuálnej téme.

# Človek a konflikty kultúr v rámci civilizácie

Dr. h. c. prof. Ing. Július Alexy, CSc.

NHF EU v Bratislave, Katedra sociálneho rozvoja a práce

ksrp@euba.sk

---

## Abstrakt

Príspevok je orientovaný na ekonomicko-etický pohľad na súčasnú spoločnosť. Na postavenie človeka a konflikty kultúr v rámci prebiehajúceho procesu civilizácie. To vyžaduje reagovať na zmeny prechodu svetovej ekonomiky na globálnu transnacionálnu ekonomiku. Vo vytvárajúcej sa transnacionálnej ekonomike a transnacionálnej spoločnosti vynikajú nové vzťahy a interakcie spôsobujúce výrazne kontrasty medzi možnosťami najmä v ekonomickej, technickej, vedeckej, výskumnej, inovačnej i vzdelanostnej oblasti. Tieto vzťahy vytvárajú rizikové faktory v transformačných procesoch politicko-ekonomických a politicko-kultúrnych systémoch ústiacich často do nežiaducich konfliktov medzi civilizovaným svetom. Aktuálna otázka, kde sú hranice kultúrnych odlišností a konfliktov.

## Úvod

Žijeme v podmienkach prechodu svetovej ekonomiky na globálnu transnacionálnu ekonomiku, ktorá prezentuje novú epochálnu zmenu v našom vývoji charakteristickým vznikom reálneho transnacionálneho kapitálu a globálneho integrovaného systému produkcie a finančného systému. Výrazné kvalitatívne zmeny sú aj v tom, že transnacionálna elita presadzuje konzumný štýl života na základe individualizmu tvrdého súperenia, upevňovania filozofie prechodu túžby potrieb. Transnacionálna filozofia pracuje so systémom potláčania sociálneho správania kolektívu. Pred rokom na našom stretnutí na konferencii sme konštatovali, že prežívame globálnu hospodársku krízu, ktorá prerástla do krízy civilizácie tak veľkých rozmerov, že zasiahla pol sveta. Stojí pred nami úloha urobiť zmeny skôr, než dôjde ku krachu. Prostriedok nová politika solidarity ako podpora vytvárania jednotného trhu a náprava nerovnováhy pomocou štrukturálnych opatrení na pomoc regiónom, ktoré čelia ťažkostiam. Ďalej pristupujú nové podmienky života, ktoré upozorňujú na kultúru, humanizáciu, etiku, ekonomickú solidaritu, ktoré vystupujú v súčasnosti do popredia ako indikátory – záchrancovia našej spoločnosti pred nekontrolovateľným vývojom.

## Aktuálne indikátory a ich pôsobenie pred nekontrolovateľným vývojom súčasnej spoločnosti

Svetová kríza, globalizácia a konflikty, sú otázky súčasnosti a zasahujú do všetkých oblastí života spoločnosti a ekonomiky. Globalizácia predstavuje proces protirečivý, ale nezvratný, ktorý prináša ľuďstvu šance, ale má aj negatívne dôsledky. Pripomínam to preto, že súčasná ekonomika chce byť efektívna a nie spravodlivá. Skupina ľudí, ktorým je delegovaná právomoc, rozhoduje o tom ako pretransformovať očakávaná väčšiny do ekonomickej reality. Navyiac na medzinárodnom poli vystupujú ďalšie silné zaujímavé skupiny, ktoré majú schopnosť výrazne ovplyvniť situáciu autonómnych a nezávislých krajín pomocou ekonomických, finančných a informačných nástrojov. Spoločným menovateľom je etický kontext, ktorý determinuje ekonomickú realitu od úrovne jednotlivca až po úroveň samostatných ekonomických celkov.

Žijeme vo svete, ktorý je vzájomne prepojený tak, ako nikdy predtým. Genézou ekonomického a politického prostredia sme v minulom storočí dospeli ku koncu studenej

vojny a ku prehĺbeniu globalizačných vzťahov. Najsilnejšie ekonomické veľmoci v súčasnosti operujú v systéme kapitalizmu, voľného obchodu a slobody podnikania a takmer všetky, s výnimkou Číny, sa hlásia ku politickému princípu demokracie. Jednou z úloh štátu je pozitívne pôsobiť prostredníctvom sociálnej politiky. Môže byť zadefinovaná ako snaha realizovať priestor rovnakých príležitostí a každému občanovi ponúknuť podmienky k rozvoju jeho ľudského potenciálu. Jej modely, rozsah a predstavy sa odlišujú v jednotlivých krajinách. Európska únia, ktorej súčasťou je aj Slovensko, má vypracovanú politiku solidarity, ktorú uplatňuje jednotlivými nástrojmi (ako napr. Kohézny fond, Európsky sociálny fond, Európsky fond regionálneho rozvoja). „Hlavným účelom politiky solidarity je podpora vytvárania jednotného trhu a náprava nerovnováhy pomocou štrukturálnych opatrení na pomoc regiónom, ktoré zaostávajú, alebo priemyselnými odvetvami, ktoré čelia ťažkostiam“<sup>1</sup>.

V ideáli tohto systému EÚ si občania každej krajiny zvolia svojich parlamentných reprezentantov a tí pretransformujú základný rámec očakávaní väčšiny do ekonomickej a sociálnej reality. Navyše s pomocou a podporou nadnárodného mechanizmu solidarity. Avšak v danom kontexte existuje mnoho dôkazov toho, že táto väzba nefunguje a aj na najvyšších úrovniach riadenia dochádza ku klientelizmu, podvodom, zneužívaniu právomocí a pod. Ako príklad zneužívania verejných zdrojov môžeme uviesť nedávnu požiadavku EÚ, aby dotknuté krajiny (Bulharsko, Grécko, Dánsko, Španielsko, Francúzsko, Taliansko, Holandsko, Portugalsko, Rumunsko a Veľká Británia) vrátili prostriedky zo schém poľnohospodárskej podpory, ktoré neboli v súlade s predpismi a to v celkovej výške 530 miliónov EUR<sup>2</sup>.

Spoločným menovateľom tu je etika a morálny kredit. Znie to samozrejme ako výrazná utópia, presadzovať určitý etický princíp, alebo morálny kódex do politicko-ekonomických vzťahov. Myslíme si, že je to jedna z nevyhnutných ciest rozvoja spoločnosti v tomto storočí, ak sa chceme ďalej usilovať o vznešené ciele akými sú zabezpečenie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu.

## **Kultúra a radikálna vlna civilizácie**

Veľkou výzvou v súčasnosti sa stáva nové myslenie a odstránenie starých spôsobov myslenia. Vnímavým pozorovateľom a interpretom prebiehajúcich zmien jasne napovedá, že došlo k modifikácii „vlnovej teórie konfliktov“ manželov Tofflerovcov, keď dnes je rozloženie civilizácie odlišné. Svet rýchlo napreduje k rozdeľujúcej štruktúre do kontrastných a súperiacich častí. Dochádza k postupne globalizovanej spoločnosti, v ktorej sa poukazuje na fakt nutnosti postupného vzdávania sa suverenity jednotlivých národných štátov. Ďalej k súbežnému vyrastajúcemu a kultúrnemu zasahovaniu zo strany ostatných. Navyše nové smery vývoja svetového hospodárstva vyvolané globalizáciou, ktorej základné tendencie položila Európa so svojou európskou kultúrou, sa menia. Svet 21. storočia speje k multipolarite. Geopolitická situácia začala formovať zápas o globálnu rolu veľmoci a o zoskupenie predovšetkým zjednotenej Európy, Číny, Ruska a islamských krajín. Toto súperenie začalo prebiehať na politickom, ekonomickom, ale i na civilizačno-kultúrnom a humanizačnom poli. Túto výpoveď potvrdzuje súčasnosť v prejave krízy nebývalých rozmerov. Táto skutočnosť núti súčasnú spoločnosť a organizácie správať sa radikálne k novým a neustále sa meniacim podmienkam vytváraním podmienok pre rozvoj „sieťovej ekonomiky“. Ekonomická veda tretej vlny v tomto turbulentnom prostredí sa doteraz iba rodí. Intelektuálny rámec, ktorý by mal zjednotiť teóriu riadenia a ekonómie zatiaľ akoby

<sup>1</sup> *Definícia politiky solidarity EÚ*. [online]. [cit. 2012-07-01] Dostupné na internete: <<http://www.euroinfo.gov.sk/europedia/archiv-europedie/politika-solidarity-eu-474.html>>.

<sup>2</sup> Zdroj: COMMISSION IMPLEMENTING DECISION No. 2011/244/EU, 15. apríl 2011.

neexistoval. Táto úloha je o to viac pred nami. Bez vedecky podloženej predpovede realizované radikálne ekonomické reformy spravidla majú katastrofálne následky.

Veda, výskum vytvára bázu pre progres a formuje osobnosť. Veda musí hľadať, analyzovať plynulé a budúce potreby, ako i možnosti, aby mohla plniť svoju funkciu nástroja vedeckého predvídania. Práve z tejto funkcie vedy vyplýva zabezpečenie stáleho pokroku spoločnosti, ktorá musí dopovať rozvoj jednotlivých systémov novými myšlienkami, princípmi a rozhodnutiami. To všetko vyžaduje prenikanie do ešte neznámych zákonitostí prírody, spoločnosti a ľudského myslenia.

Dynamická ekonomika začína skutkami ľudí, ktoré vedú skôr k zdôrazneniu ľudského kapitálu. Ľudský kapitál sústreďuje pozornosť na akt prenikania do podstaty, keď zdôrazňuje intelektuálne schopnosti. Mnohí ľudia majú skvelé myšlienky, ale len niektorí z nich majú ďalšie vlastnosti potrebné pre ekonomické rozhodovanie a podnikateľskú činnosť – morálne vlastnosti, ako sú morálne faktory ekonomického pokroku. Sú výrazom tolerancie, rizika a solidarity, odvahy, schopnosti viesť a mať dôveru.

V súčasnej ekonomickej teórii a praxi sa kladie dôraz na rozvoj poznania, využitie ľudského kapitálu a znalostnej ekonomiky. Tento kvalitatívny a kvantitatívny rozmer ekonomiky v porovnaní s vývojom v minulom storočí vytvoril nový paradigmu. Hospodárska politika sa stáva predmetom etického hodnotenia.

To platí hlavne v sústave, ktorá ponecháva veľmi širokú akčnú voľnosť jednotlivcovi. Navyše v dnešnej dobe explózie informácií sú hlavnými informátormi médiá rôzneho typu, ktorých podstata je reprezentovaná informačným šumom, kde rezonuje pojem sloboda. Mnohí si tento pojem úmyselne, či neúmyselne zamieňajú za svojvoľu. Táto svojvoľa prerastá do krízy civilizácie. V oblasti ekonomiky vystupuje znásobená ekonomická kriminalita, ktorá sa prejavuje v šedej i čiernej forme. Šedá ekonomika predstavuje aktivity, ktoré nie sú zaznamenané v štatistických a účtovných výkazoch. Pritom si mnohí myslia, že tie isté metódy, ktoré im prinášali peniaze, ich ochráni aj pred stratou. Oblasti, v ktorých dochádza v ekonomickej kriminalite, je naozaj veľa. Ľudia sa snažia použiť svoje znalosti na oklamanie druhých.

Tu treba zodpovedať na otázku, prečo súčasná civilizovaná spoločnosť, orientovaná na maximálny výkon, výsledky, na poznatky, na informačné a komunikačné teórie, prežíva morálnu krízu. Vzdelaním nadobudnutá múdrosť a intelekt znamená schopnosť rozlišovať medzi dobrom a zlom, ktoré sú vzájomne späté s vystupujúcou morálkou. Je zarážajúce, aké citové rozpoloženie dokáže priniesť so sebou materiálne bohatstvo a konflikty.

## **Civilizácia a konflikty kultúr**

V prebiehajúcej globalizácii a kríze konzumného života stojí pred nami výzva, ako využijeme poznatky vyspelej informačnej spoločnosti, ktoré o svete ekonomiky, o človeku o jeho kultúre a civilizácii máme. Potrebné je vytvárať pozitívnu atmosféru a upozorniť na žiaducu solidaritu, ktorá výrazne vystupuje ako indikátor vzájomnej podpory. Navyše ekonomickú solidaritu prezentovať s podnikateľskou etikou správania podnikateľov vo vzájomných ekonomických vzťahoch. Vystupujú prostriedky nielen k riešeniu súčasných rozporov, ale i sústavnému vývoju civilizácie.

Tu nastupuje jedinečnosť každej kultúry z mnohých kultúr vo svete riešená v rámci kultúrnej hodnotovej paradigmy. V súčasnosti vystupuje kultúrna pluralita ako činiteľ, ktorý výrazne ovplyvňuje medzinárodné vzťahy. Odlišné kultúry sú dnes pod silným integračným tlakom, a to v globálnom meradle, smerom k vytvoreniu nadnárodných sociokultúrnych štruktúr. Existencia globálneho sociokultúrneho systému je skutočnosťou historicky ešte dosť vzdialenou. Sú vytvorené určité základy jednotnej globálnej civilizácie, ale tento systém

dosiaľ nemá žiadnu regulatívnu štruktúru, ani adekvátny duchovný systém s hodnotným zdrojom.

Z hľadiska civilizácie a kultúry práve v tomto spočíva dôležitá úloha súčasnej epochy – hľadanie spoločných hodnotových princípov a ich zosúladenie s normatívnymi princípmi a ich uvedenie do životnej praxe medzinárodného spoločenstva.

Kultúry sa vždy nachádzajú vo vzájomnom vzťahu dominantnosti a podriadenosti, sú vždy v určitom zmysle vo vzájomnom konflikte. Dochádza k zrážke civilizácií, konkrétne medzi kresťanským a islamským svetom. Je výstižné zistenie, že v žiadnej islamskej krajine dnes nie je možné nájsť rozlíšenie medzi politikou a islamom ako vierou. V žiadnej islamizovanej krajine predstavitelia západnej koncepcie ľudských a občianskych práv doteraz neuspeli. Dokonca ani moslimská elita, žijúca v Európe, dlho nechápala o čo vlastne sa Západ usiluje v boji za ľudské práva. Až v roku 1981 časť islamskej elity podpísala v Paríži tzv. islamskú deklaráciu ľudských práv. Na blízkom a strednom východe novodobé štáty nevznikli, resp. nevznikajú ako národné alebo multietnické štáty.

Arabizácia a islamizácia tu prebieha v mene emancipácie národného kultúrneho povedomia etník, ale v záujme zjednocovania kmeňov a etnických skupín jednotný jazyk a spoločnú vieru so subordináciou Koránu. Ďalej rastom veľkosti, bohatstva a mocenskej sily prichádza na scénu histórie druhý spoločný znak všetkých národov – hegemonizmus. Hoci hegemonia veľkých národov nad menšími etnikami nikdy v doterajšej histórii nebola akceptovateľná, lebo vždy prinášala so sebou krvavé obete, genocídu, rabovanie a násilie stala sa, v lepších prípadoch, aj prostriedkom medzi kultúrnej výmeny. Na druhej strane vnútorná sila kultúry niektorých malých národov môže vyžarovať univerzálnu príťažlivosť, ktorá dokáže infiltrovať kultúru hegemóna.

Vystupuje aktuálna otázka, kde sú hranice kultúrnych odlišností v súčasne prebiehajúcej kríze civilizácie a kam až smie alebo nesmie siahať medzinárodný dohľad nad dodržiavaním ľudských práv. Ako každodenný život potvrdzuje nie je táto otázka uspokojivo zodpovedá. Dôležité miesto tu má viera a postoje. Význam náboženskej viery a jej vplyv na postoje a vzťahy v spoločnosti sa v jednotlivých kultúrach líši. Niekde je jej vplyv menší, inde ovplyvňuje nielen tieto vzťahy, ale vytvára aj zákony a sankcie za ich porušovanie. Náboženstvo má nielen svoj duchovný rozmer, ale je aj dôležitým fenoménom a má v živote človeka a spoločnosti kľúčovú úlohu. Je súčasťou kultúry a civilizačným faktorom a zároveň spoluvytvára isté kultúrne prostredie. Významná je i jeho hodnotovná úloha.

Dnes civilizácia smeruje k integrácii, t. j. k vytváraniu vyšších sociokultúrnych systémov k duchovno kultúrnej integrácii smerujúcej k posilneniu integrity systému okolo hodnotového jadra. Táto protichodnosť dvoch zložiek jedného systému vyvoláva ohrozenie sociokultúrnej stability sveta a je nebezpečná tým, že akýkoľvek konflikt nie je konfliktom len dvoch či niekoľkých subjektov, ale odráža sa v celom globalizovanom svete. Čo je horšie nemá rozvinuté globálne mechanizmy prevencie pred takýmito konfliktami. Z hľadiska civilizácie a kultúry vystupuje úloha – hľadanie spoločných hodnotových princípov a ich zosúladenie s normatívnymi princípmi a ich uvedenie do životnej praxe medzinárodného spoločenstva.

## **Záver**

Konštatujem, že súčasná situácia pripomína stav nezvládnuteľnej reťazovej reakcie, keď reakcia bola zahájená a treba ju zvládnuť.

Cieľ – zachrániť svet pred nekontrolovateľným vývojom smerom ku konfliktom.

Cesta – súčasné rozpory, všeobecnú povrchnosť a necitlivosť človeka nahradiť dôstojnosťou, úprimnosťou so vzájomne pravdivým pohľadom.

## **Použitá literatúra**

ALEXY, J. *Trh práce a manažment ľudských zdrojov*. Bratislava : Ekonóm, 2009. ISBN 978-80-225-2728-6.

BAROSSO, J. M. *Oznámenie Komisie 2020, Stratégia na zabezpečenie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu*. Brusel : EK, 2010.

KIŠŠ, I. *Sociálna etika*. Bratislava : UK, 2006. ISBN 80-223-2127-3.

LEHMANNOVÁ, Z. *Aktuálne otázky globalizácie*. Praha : VŠE, 02003. ISBN 80-245-0621-1.

REMIŠOVÁ, A. *Etika a ekonomika*. Bratislava : Ekonóm, 2004. ISBN 80-225-18720-4.

SMITH, A. *Teórie mravných citu*. Praha : Liberálni institut, 2005. ISBN 80-986389-38-3.

STANĚK, P. *Fakty a mýty globalizácie*. Bratislava : Ekonóm, 2005.

VOLEJNÍKOVÁ, J. *Korupce v ekonomickej teorii a praxi*. Praha : Profess Consulting, 2007. ISBN 97880-7259-055-1.

COMMISSION IMPLEMENTING DECISION No. 2011/244/EU, 15. apríl 2011.

[www.moody's.com](http://www.moody's.com)

[www.euroinfo.gov.sk](http://www.euroinfo.gov.sk)



# K vybraným problémom vzdelávania v slovenskom geopriestore

Mgr. Marián Ambrozy, PhD.

Súkromné gymnázium, ambrozy.marian@gmail.com

---

## Abstrakt

V našom geopriestore jestvuje niekoľko kľúčových problémov vzdelávania. Oponujeme zakorenému názoru, že neuralgickým bodom v celej sieti problémov sú platy učiteľov. Jestvujú kľúčovejšie problémy, a to spôsob financovania škôl, podhodnotenie prípravy učiteľov v najrôznejších oblastiach etc.

## Резюме

Существует ряд ключевых проблем в нашей площади образования. Оponujeme zakorenému мнению, что координационным центром для точки в проблемы всей сети являются оклады учителей. Есть вопросы, и что метод финансирования школ, подготовку преподавателей в различных областях подрывает и др.

Mnohí fyzici i spoločenskovední teoretici ako napr. Július Alexy hovoria o entropii, že je jednoducho prirodzeným činiteľom vo vývoji spoločnosti, ktorého výskyt je zákonitý. Keďže sa zákonite objavuje, potrebujeme konať proti nej. Vývoj entropie smeruje situáciu k neusporiadanosti, potrebujeme neustále pridávať energiu, aby sme vytvorili usporiadané štruktúry. „Kvalitu života môžeme posúdiť entropiou, mierou neusporiadanosti systému, pričom hodnota „1“ vyjadruje, že systém je nefunkčný, čo je najvyššia entropia. Entropia označená hodnotou „0“ vyjadruje, že všetko funguje dokonale. Podľa našej literatúry a dostupných prepočtov je zistená priemerná entropia našich podnikov od 85 % - 70 %“<sup>3</sup>. Podnikateľské subjekty rozdeľujeme na technický podsystem, kde ide o externú entropiu v organizácii, čiže o nesúlad v súčinnosti potrieb okolia a znalosťami v organizácii, a na sociálny podsystem, čiže internú entropiu organizácie – miera nevyužitého potenciálu energie ľudí v organizácii<sup>4</sup>. Podstatná pre nás je interná entropia. K tradičným trom výrobným faktorom, ktoré determinujú faktor výroby sa v súčasnosti pripája štvrtý, znalostná ekonomika. „Výsledkom realizácie znalostnej ekonomiky sa v praxi stáva región, podnikateľský subjekt konkurencieschopnejším, takým, ktorý dokáže obstáť aj na globalizovanom trhu v silnej konkurencii“<sup>5</sup>. Ide o informácie, schopnosti, vedomosti v systéme znalostí. Tieto potrebujeme získavať, osvojovať si. Otázka znie, ako to budeme robiť. K tomu, aby sme sa naučili prispievať k negentropii potrebujeme ovládať isté algoritmy a postupy. Na to, aby sme si ich osvojili potrebujeme školy a pedagógov. Veď práve slovenská ekonomika patrí v rámci EÚ k jednej z najmenej inovatívnych. „Kľúčovou prioritou a reálnym motorom konkurencieschopnosti je a aj v budúcnosti bude ešte viac veda,

---

<sup>3</sup> ALEXY, J. Nový model ľudského a sociálneho kapitálu v znalostnej ekonomike a manažmente. In *Sociálny rozvoj a kvalita života v kontexte makroekonomickej nerovnováhy*. Bratislava : Národohospodárska fakulta Ekonomickej univerzity v Bratislave, 2012, s. 3.

<sup>4</sup> ALEXY, J. Nový model ľudského a sociálneho kapitálu v znalostnej ekonomike a manažmente. In *Sociálny rozvoj a kvalita života v kontexte makroekonomickej nerovnováhy*.

<sup>5</sup> MADZINOVÁ, R. Pripravenosť Slovenskej republiky na znalostnú ekonomiku v oblasti ľudských zdrojov. In ŠOLTÉS, V. (ed.). *National and Regional Economics VII*. Košice : Technická univerzita, 2008, s. 592.

inovácie, technológia, vzdelanie a podnikavosť<sup>6</sup>. Práve „vedomosti sú prostriedkom pre vnímanie spoločenských názorov, teoretických poznatkov a myšlienok, v ktorom teoretické poznatky tvoria konštitutívny prvok ľudských činností“<sup>7</sup>.

Prirodzene, pri takýchto faktoch by mali byť prijímaní na štúdium, ktoré je možné v praxi využiť i na vyučovanie, tí najlepší študenti. V prípade slovenského školstva žiaľ platí systém financovania od počtu študentov. Práve takýto prístup k prijímaniu študentov môže uprednostniť finančné hľadisko priamo na úkor kvality prijímaných študentov. Celoplošné prejavovanie sa na kvalite vychádzajúcich učiteľov je vysoko pravdepodobné už v blízkej budúcnosti. Pokiaľ sa chcú správať školy trhovo, pri poklese demografických ukazovateľov to zákonite musí priniesť pokles dopytu po študijných miestach ako aj stav, že sa študent i horšej kvality nielen poľahky dostane na štúdium – učiteľské štúdium nevynímajúc – ale dokonca niektoré školy za účelom získania študentov poriadajú nábor. Takýto stav, navyše spojený s neslávnou školskou reformou z roku 2008, zákonite neprinesie nielen na učiteľské kombinácie nič iné iba enormný nárast študentov na úkor kvality. Povedané slovami Silvestra Sawického „súčasným trendom je ponechať v štúdiu čo najviac študentov, teda inými slovami povedané znižovať náročnosť kritérií na absolvovanie jednotlivých predmetov a to z toho dôvodu, že škola dostáva peniaze na svoju prevádzku podľa počtu študentov“<sup>8</sup>. Samozrejme, ide o javy v príkrom rozpore s Gaussovou krivkou.

„Pretože diplomy zo všetkých učiteľských fakúlt sú rovnocenné, zdá sa samozrejmé, že aj študenti týchto fakúlt sú pripravovaní približne v rovnakom rozsahu a kvalite. Analýza študijných programov týchto fakúlt svedčí o opaku“<sup>9</sup>. V pedagogických disciplínach sa nachádzajú veľké rozdiely medzi jednotlivými fakultami. Jestvujú pomerne značné rozdiely v pedagogickej praxi, niektorí študenti prichádzajú do pedagogickej praxe ako frekventanti na prvom stupni, niektorí až na druhom stupni štúdia. Ďalšie rozdiely sa týkajú v obsahu a rozsahu iných pedagogických disciplín, ako napríklad odborové didaktiky, ktoré sú realizované v rozličných dĺžkach a s rozdielnou štruktúrou. Je pravdou, že nejestvuje nijaký profesiogram, ktorý by dával etalón pre istý štandard pregraduálnej prípravy budúceho učiteľského povolania. Takýmto spôsobom došli niektoré pracoviská až k štvornásobným rozdielom medzi rozsahom pedagogických disciplín. Pedagogické disciplíny na väčšine učiteľských kombinácií na slovenských vysokých školách neobsahujú v pomere kurikulárnych disciplín ani jednu štvrtinu. „V rôznych odboroch štúdia majú pedagogicko-psychologické disciplíny rozdielne zastúpenie i odlišnú časovú dotáciu, a to nielen v rozdielnych učiteľských odboroch fakúlt pripravujúcich budúcich učiteľov (najmä pedagogických, filozofických a prírodovedeckých fakúlt), ale bohužiaľ obsahová i časová nejednotnosť sa prejavuje paradoxne aj v rovnakých odboroch fakúlt a katedier s rovnakým zameraním. Podobná situácia je i v učebných plánoch doplňujúceho pedagogického štúdia realizovaného na slovenských vysokých školách, kde neexistuje spoločný model pre jeho realizáciu na celonárodnej úrovni“<sup>10</sup>.

Manažment rozhodujúci o pregraduálnej príprave budúcich učiteľov sa zaujíma skôr o problém čo vyučovať než o otázku ako vyučovať. Svedčí to o podhodnotení záujmu

<sup>6</sup> BOBÁKOVÁ, V. Inovácie ako nástroj konkurencieschopnosti podniku a regiónu. In ŠOLTĚS, V. (ed.). *National and Regional Economics VII*. Košice : Technická univerzita, 2008, s. 93.

<sup>7</sup> DOBROTKOVÁ, L. Znalostná ekonomika v podmienkach globalizácie. In *Globalizácia a jej sociálno-ekonomické dôsledky '08*. Žilina : Randa a spol., 2008, s. 93.

<sup>8</sup> SAWICKI, S. Psychologicko – pedagogická analýza vysokoškolského vzdelávania alebo prečo naše vysoké školy nefigurujú ani medzi tisíc najlepšími vo svete. In *Schola 2009*. Trnava : Materiálovotechnologická fakulta STU, 2009, s. 388.

<sup>9</sup> TUREK, I. *Didaktika*. Bratislava : IURA EDITION, 2008, s. 124.

<sup>10</sup> ZAŤKOVÁ, T. 2012. Súčasný stav prípravy učiteľov profesijných predmetov na prácu s dospelými v podmienkach stredných odborných škôl v SR. In *ICOLLE 2012*. Brno : Mendel University in Brno, 2012, s. 384.

o pedagogické disciplíny pregraduálnej prípravy. Rovnako o nezájme až podhodnotení možno hovoriť o jazykovej príprave budúcich učiteľov. Kým na niektorých stredných školách sa vyučujú dva cudzie jazyky, niektoré vysoké školy pripravujúce budúcich učiteľov vyučujú povinne len jeden cudzí jazyk, niektoré dokonca žiaden cudzí jazyk. To isté platí nielen o živých, ale aj o mŕtvych jazykoch. Latinský, no najmä grécky jazyk sa na vysokých školách s kombináciami, využitelnými i učiteľsky vyučuje naozaj vzácné.

Ďalším významným problémom je TQM - komplexné manažérstvo kvality. Ide o elementárne zoznámenie sa s pedagogickým výskumom, ktorý by mohol previesť sám učiteľ ako prostriedok spätnej väzby. Vlastný pedagogický výskum má ako súčasť kurikula iba zanedbateľné množstvo učiteľských programov.

V dnešnom globalizačnom a turbulentne sa meniacom svete je samozrejme dobrou prípravou adaptabilita, schopnosť prispôbiť svoje schopnosti tým, že formuje svoje kľúčové kompetencie. „Kompetencia je správanie (činnosť alebo komplex činností), ktoré charakterizuje vynikajúci výkon v niektorej oblasti činnosti“<sup>11</sup>. Pri zameraní, využitelnom i ako príprava na zamestnanie učiteľa sa jedná aj o kľúčové kompetencie učiteľa. Možno ich deliť rôznym spôsobom. Suma kompetencií učiteľa sa stále zvyšuje. Musíme konštatovať, že jestvuje ich rôzne poňatie. Azda utrafene pôsobí triedenie kompetencií západoslovenského teoretika pedagogiky Ericha Petláka. Uvedený autor rozlišuje komunikačné kompetencie, odborné – pedagogické kompetencie, interpretačné kompetencie, interakčné kompetencie, realizačné kompetencie, ochranné kompetencie, asertívne kompetencie, facilitátorské kompetencie, morálne kompetencie, negosociačné kompetencie, kooperatívne kompetencie, autokreatívne kompetencie, poznávacie kompetencie, organizátorské kompetencie, didakticko – metodické kompetencie, informačno – mediálne kompetencie, tvorivo – autorské kompetencie<sup>12</sup>. Uvedená klasifikácia je dostatočne široká a určite aj vyčerpávajúca. Kľúčové kompetencie by mali byť formované už na škole, tak, aby učitelia cez kľúčové kompetencie učiteľa mohli pôsobiť na ambivalentnosť prípravy tak, aby v budúcnosti ich žiaci získali kľúčové kompetencie a tým sa pripravili na celoživotnú zamestnateľnosť.

Taktiež nie je akceptovaná požiadavka, podľa ktorej by učitelia, ktorí vyučujú pedagogické predmety v kombináciách, ktoré možno pokladať za učiteľské mali určitú pedagogickú prax na tom stupni školy, na ktorú prioritne pripravujú. Skutočnosť je taká, že nejestvuje žiadna taká smernica, podľa ktorej by v týchto intenciách naše vysoké školy postupovali a mnoho učiteľov pedagogických disciplín inde než na vysokej škole nevyučovalo. Je pravdou, že „mnohí „učitelia učiteľov“ nemajú žiadnu pedagogickú prax na školách, pre ktoré pripravujú budúcich učiteľov“<sup>13</sup>.

V tejto súvislosti možno hovoriť o priepasti medzi strednými a vysokými školami, ktorá je väčšia než disproporcia medzi základnými a strednými školami. Napokon, legislatívne ošetrenie základných a stredných škôl je subsumované pod spoločný zákon, vysokoškolské vzdelávanie je ošetrené inými právnymi normami. S tým súvisí i určite málo pochopiteľný fakt, že od vysokoškolských učiteľov sa nepožaduje nijaká pedagogická kvalifikácia vo forme pedagogického minima, ani nijaké ďalšie či nebodaj celoživotné vzdelávanie v odbore vysokoškolská pedagogika. Ako hovorí profesor Turek, aj vysokoškolský učiteľ je učiteľom a nie iba vedcom a autorom. Učiteľská fakulta by mala byť pritom etalónom kvalitného vzdelávania.

Významná je aj otázka smerovania kontinuálneho vzdelávania učiteľov. Z tohto hľadiska pokladajú učitelia v súčasnosti situáciu prevažne dokonca za horšiu než pred rokom 1989. Akreditované vzdelávacie programy v rámci celoživotného vzdelávania robia systém

---

<sup>11</sup> TUREK, I., HRMO, R. Návrh systému kľúčových kompetencií. In *Material Science and Technology*. 2003/2, Banská Bystrica : UMB, 2003.

<sup>12</sup> HUPKOVÁ, M., PETLÁK, E. *Sebareflexia a kompetencie v práci učiteľa*. Bratislava : Iris, 2004, s. 103-108.

<sup>13</sup> TUREK, I. *Didaktika*, s. 126.

kontinuálneho vzdelávania atraktívnejším, než tomu bolo v minulosti. Aj keď je pravda, že získať kredity je možné aj iným spôsobom než kontinuálnym vzdelávaním, napríklad za publikačnú činnosť, jednako ide o zatraktívnenie tohto druhu vzdelávania. Žiaľ, najmä u podujatí metodických centier často učitelia ako jednu z prekážok účasti uviedli aj nízku úroveň takýchto podujatí. Je to na škodu, „vzdelávať je potrebné hlavne v tom čo učitelia potrebujú a nielen v tom, čo vie školiace pracovisko ponúknuť“<sup>14</sup>. Určite by skvalitnenie a širšie portfólio akcií kontinuálneho vzdelávania napomohlo i k širšiemu dopytu.

V neposlednom rade treba aplikovať u nás ešte nie veľmi známu typológiu vhodnosti voľby povolania. Zloženie optimálnej štruktúry ľudských zdrojov v podmienkach globalizácie podľa Jiřího Miholu „vychádza zo stále platných a podľa môjho názoru dosiaľ neprekonaných Platónových a Aristotelových princípov organizovania ľudskej spoločnosti“<sup>15</sup>. Možnosti ľudských vlastností sú skutočne široké, rozličná je aj ich typológia. Je naozaj nemožné objaviť dvoch z psychologického hľadiska identických ľudí. Aristotelom v Etike Nikomachovej navrhnuté hľadanie pomysleného stredu alebo aspoň vyhýbanie sa krajnostiam korešponduje s dnešnými psychologickými poznatkami, ktoré extrémny v psychologických vlastnostiach napríklad totálnu absenciu alebo úplné zastúpenie charakterizujú vo väčšine prípadov ako patologický prejav. V prípade, ak sa jedná o utrafenú zhodu predispozícií a povolania, v takom prípade človek vykonáva povolanie s ľahkosťou a zväčša dosahuje i vynikajúce výsledky. Situácia je taká, že globálne iba nízke percento ľudí vykonáva povolanie, ktoré je pre nich najvhodnejšie. Učiteľské zamestnania nie sú samozrejme výnimkou. Zrejme by tým mnoho problémov nevzniklo, rozhodne by bolo menej vyhorených učiteľov.

Príprava učiteľa by mala mať charakter i všetky potrebné znaky na prípravu učiteľskej profesie. Vnútorňý pôvod vysokých škôl musí spočívať v túžbe po poznaní, ktorá je vlastná človeku, ktorý chce poznať, čo všetko je okolo neho. Je dôležité, aby študenti poznali aj pravdu, ktorá však znamená viac než nadobudnutie vedomostí. Poznanie pravdy má za účel poznanie dobra, ktoré sa tak stáva jedným z cieľov vzdelávania, keďže je dôležitou súčasťou života jednotlivca i spoločnosti<sup>16</sup>. Keďže učiteľ rieši rôzne typy teoretických i praktických problémov, mal byť mať nadhľad a prehľad, ktorý by mal napomáhať riešeniu rôznych situácií. Z tohto hľadiska musia byť pri príprave zaradené do kurikula i predmety, ktoré prehľbujú všeobecné vzdelanie. Vzhľadom na vytváranie spoločného prehľadu by mal jestvovať nejaký univerzálny model spoločného základu, univerzálny použiteľný pre školy pedagogickej proveniencie. Zatiaľ jediným spoločným predmetom pre spoločný základ takýchto kombinácií je filozofia. Pochopiteľne, nič nezabezpečí lepší prehľad než filozofia, ale je lepšie ak sa spoločný základ ujednotený pre učiteľské štúdium neobmedzuje iba na filozofiu, ale základné kurikulum sa rozšíri.

Dovolíme si polemizovať s Ivanom Turekom, ak tvrdí, že je možné redukovať rozsah odborného učiva vo vysokoškolskom kurikulu v prospech pedagogických disciplín. Vplyv pedagogickej spôsobilosti je rozhodne niekoľkonásobne väčší než vplyv odbornej spôsobilosti, i tak nesúhlasíme, aby sa časť učiva odborných predmetov redukovala. Odborná príprava učiteľa je taktiež nesmierne dôležitá a nemožno ju rozsahovo meniť v jej neprospech, pretože sa to negatívne odrazí na vedomostiach učiteľov. Vedné a aprobačné odbory nesmú byť samozrejme postulované na úkor pedagogických disciplín, ale platí to i naopak.

---

<sup>14</sup> PAVLOV, I. O profesijnom zákone slovenských učiteľov. In ČERNOTOVÁ, M. *Cviční učitelia*. Prešov : PU, 2010, ISBN 978-80-555-0222-9, s. 85.

<sup>15</sup> MIHOLA, J. Vyjádření vlyvu intenzívních faktorů růstu a optimální struktura lidských zdrojů. In *Sociálně-ekonomická revue*. 03/2012, s. 94.

<sup>16</sup> LISNIK, A. The contribution of the social doctrine of the Church for individual learning in education for sociality. In *Wspolczesne strategie i wyzwania edukacyjne*. Lublin : Liber Duo, 2011, s. 226-233.

Významnou skutočnosťou je potreba jestvovania tzv. fakultných škôl. Ide o školy, ktoré participujú na úzkej spolupráci s konkrétnou fakultou, ktorá okrem iného zabezpečuje i vzdelávanie učiteľov. Bolo by vhodné, ak by každá takáto fakulta mala svoju fakultnú školu. Fakultné školy by mali byť čo najlepšie obsadené veľmi kvalitnými učiteľmi, ktorí by mohli pracovať za zvýhodnených podmienok. Kvalita pedagogickej praxe závisí aj od eventuálneho jestvovania takýchto škôl, určite by frekventantom praxe boli veľmi nápomocné.

Spoločné štúdium pre druhý stupeň základných škôl a stredné školy tiež nepokladáme za šťastné riešenie. Svedčí to o situácii, že z niektorých hľadísk má základná škola bližšie k strednej škole a naopak jestvuje neprimeraná priepasť medzi strednou a vysokou školou. Pokladáme za vhodné diferencovať štúdium učiteľstva pre stredné a pre základné školy. Z hľadiska vývinovej psychológie ide o rozličné vývinové štádiá, medzi ktorými sú skutočné rozdiely. Diferenciácia uvedených kvalifikácií by priniesla ovocie v podobe vyššej špecializácie predovšetkým v oblasti pedagogickej spôsobilosti.

Vytvorenie štátneho kurikula pre štúdium učiteľských odborov v rámci pedagogických i odborných predmetov je výzva, ktorá ešte čaká na realizáciu v manažmente štúdia učiteľských kombinácií. Je možné doplniť ho o niektoré atraktívne prvky štúdia. Nejestvuje ani účinná učiteľská komora so skutočne viditeľnou celoslovenskou pôsobnosťou, ani celoštátne odborové komisie. Fakulty veľmi málo organizujú školenia a semináre, prípadne konferencie pre stredoškolských pedagógov a takúto činnosť vykonávajú prevažne metodické centrá, často s improvizovanými podujatiami a nie adekvátne pripravenými lektormi. Práve fakulty by sa mali viac aktivizovať i v tomto smere a eliminovať tú pomyselnú priepasť medzi strednými a vysokými školami, pričom by sa nemali v zmysle vzdelávania obmedzovať iba na udeľovanie formálneho vzdelávania spojeného s udelením titulu, ale byť aktívne aj pri celoživotnom vzdelávaní.

Domnievame sa, že by bolo veľmi prospešné zaviesť tzv. sabatický rok pre vyučujúcich predovšetkým náročnejších stredných škôl a vysokých škôl. Slúžil by predovšetkým na štúdium, na prípadnú publikačnú činnosť, a ďalšie aktivizovanie, na ktoré je v priebehu normálnych rokov menej času. Samozrejme, zo sabatického roku by sa žiadal výstup, asi najlepšie formou nejakej publikačnej činnosti. V zahraničí takéto možnosti jestvujú a našťastie začína sa uvažovať o takýchto formách riešenia aj u nás. Nech je to podľa zaužívanej tradície každý siedmy rok pôsobenia. Takýto rok by znamenal pre mnohých učiteľov nie platené voľno, ale možnosť prechodu aj na inú formu práce. Zatiaľ jestvuje v duchovnej pastorácii a rozhodne by pomohol i učiteľom vykonať to, čo sa počas bežných vyučovacích rokov vykonáva ťažšie. Nejednalo by sa iba o vytvorenie priestoru pre vysokoškolských učiteľov, pretože títo majú spravidla nižšiu vyučovaciu povinnosť na naplnenie týždenného úväzku. V prípade správneho nastavenia je sabatický rok vhodný pre všetkých učiteľov.

## **Použitá literatúra**

ALEXY, J. Nový model ľudského a sociálneho kapitálu v znalostnej ekonomike a manažmente. In *Sociálny rozvoj a kvalita života v kontexte makroekonomickej nerovnováhy*. Bratislava : Národohospodárska fakulta Ekonomickej univerzity v Bratislave, 2012. ISBN 978-80-225-3398-0.

BOBÁKOVÁ, V. Inovácie ako nástroj konkurencieschopnosti podniku a regiónu. In ŠOLTÉS, V. (ed.). *National and Regional Economics VII*. Košice : Technická univerzita, 2008. ISBN 978-80-553-0084-9.

DOBROTKOVÁ, L. Znalostná ekonomika v podmienkach globalizácie. In *Globalizácia a jej sociálno-ekonomické dôsledky '08*, Žilina : Randa a spol., 2008. ISBN 978-80-969745-1-0.

HUPKOVÁ, M., PETLÁK, E. *Sebareflexia a kompetencie v práci učiteľa*. Bratislava : Iris, 2004. ISBN 80-89018-77-7.

LISNIK, A. *The contribution of the social doctrine of the Church for individual learning in education for sociality*. In *Wspolczesne strategie i wyzwania edukacyjne*. Lublin : Liber Duo, 2011. ISBN 97-83-61149-05-7. s. 226-233.

MADZINOVÁ, R. Pripravenosť Slovenskej republiky na znalostnú ekonomiku v oblasti ľudských zdrojov. In ŠOLTÉS, V. (ed.). *National and Regional Economics VII*. Košice : Technická univerzita, 2008. ISBN 978-80-553-0084-9.

MIHOLA, J. Vyjádření vlivu intenzivních faktorů růstu a optimální struktura lidských zdrojů. In *Sociálno-ekonomická revue*. 03/2012. ISSN 1336 – 3727.

PAVLOV, I. *O profesijnom zákone slovenských učiteľov*. In ČERNOTOVÁ, M. *Cviční učitelia*. Prešov : PU, 2010. ISBN 978-80-555-0222-9.

SAWICKI, S. Psychologicko-pedagogická analýza vysokoškolského vzdelávania alebo prečo naše vysoké školy nefigurujú ani medzi tisíc najlepšimi vo svete. In *Schola 2009*. Trnava : Materiálovotechnologická fakulta STU, 2009. ISBN 978-80-8096-106-0.

TUREK, I. *Didaktika*. Bratislava : IURA EDITION, 2008. ISBN 978-80-8078-198-9.

TUREK, I., HRMO, R. Návrh systému kľúčových kompetencií. In *Material Science and Technology*. 2003/2, Banská Bystrica : UMB, ISSN 1335-9053.

ZAŤKOVÁ, T. Súčasný stav prípravy učiteľov profesijných predmetov na prácu s dospelými v podmienkach stredných odborných škôl v SR. In *ICOLLE 2012*. Brno : Mendel University in Brno, 2012. s. 384. ISBN 978-80-7375-644-4.

# Building a Civilization of Love Based on a Business Systems Model

Ing. Mgr. Igor Bazovsky  
maxxbazovsky@yahoo.com

---

## Abstract

This paper continues from where Popes Paul VI, John Paul II, and Benedict XVI, left off about the Civilization of Love. We propose a new, innovative way of loving in order to build a Civilization of Love by

- a) first placing a different emphasis on “love processes” (as any good Christian businessman would/should), and
- b) constructing a triple-phased model of the human person upon which the lover can base his/her decisions.

The model consists of three parts, one for the body, one for the mind and one for the self. Each phase is most important for our enterprise. For obvious reasons, we propose to call this the Triune Person Model, or TPM. (This is to be understood correctly . It is something very different from The Holy Trinity). When the TPM is fully respected and “followed” it encourages good value production that is worthy of the high standards of lover-lovee relationships in a true Civilization of Love The TPM stands on its own. However, to help people use it consciously, wisely and effectively we define the concepts of P-Lover, and Good P-Lover.

## Introduction

The basic idea is that to grow the Civilization of Love we need a new “breed” of lovers, and that this new breed needs to love creatively in accordance with an appropriate model of the human person as made in the image of the Triune God. Truly, Jesus, came for the poor, but a Civilization of Love will never be build by the poor and talentless. The project of growing a Civilization of Love stands a reasonable chance of success only when a sizable majority of people are skilled in creating true values everyday.

Blessed Pope John Paul II has had much influence on the ideas promulgated through the Catholic teachings. One of these has really taken on an immense momentum, and is in fact his major emphasis from “day one”. I.e., in his first public address as Pope, he dedicated his tenure at the helm of the bark of Saint Peter to a building for a Civilization of Love ( Ref 1). He used it over 200 times in public. This idea has taken on a life of its own in many Roman Catholic circles. In addition, Pope Paul VI (who started this concept in 1970), used it over twenty times in public. Pope Benedict XVI also stressed this concept very much. and helped to promote Carl Anderson’s book, “**A Civilization of Love, what every catholic can do to transform the world**”, ( Ref. 2). The book takes up the challenge to start such a building process.

The book is a good read for everyone entranced by the power of this idea. Here is an excerpt from a book review,“( Anderson) surveys the exciting and history-changing ideas of Pope John Paul II in *A Civilization of Love*. By popularizing not only John Paul's vision but also that of his successor, Benedict XVI, Anderson hopes to inspire Christians to work toward creating a civilization of love. In such a civilization every person is a child of God. We are all intrinsically valuable. The battle today is between the culture of death (where people are

judged by their social or economic value) and the culture of life. Anderson pushes aside religious differences in order to spread a message of hope to those who are weary of the constant turmoil of modern society. While he does specifically challenge Christians to take an active role in their faith, you do not have to be a Christian to participate in the movement toward a civilization of love. „By embracing the culture of life and standing with those most marginalized and deemed "useless" or a "burden" on modern society, Christians can change the tone and direction of our culture. Anderson demonstrates that regardless of our differences, we can come together on the centrality of loving and caring for others. He brings a message of inclusion and hope in the midst of a clash of civilizations and provides a road map for helping Christians understand their role in the world.“

### **P-Love, P-Lovers, and Good P-Lovers**

Along with Carl Anderson we all can in truth hope that all people would embrace a “culture of life” - especially if it comes along with appropriate safeguards that every prudent person will demand, such as good, ethical and reliable leadership by civil authorities and by religious leaders across the religious spectrum, as well as a well choreographed economy whose choreography ensures harmony, peace and order; order such as in a” Peaceful World Order”. However, “standing with the poor” , literally, is too much to expect. It is a problem, because a lot of smart people, a lot of decent people, as well as a lot of good business people are too busy working for a living and making values for their loved ones. As an alternative, we recommend that lovers ought to become more creative. In fact at a highly theological level, we posit the following claim,

**Claim** The true essential nature of good Christian love, or Christian philia, is just being creative in sufficiently user-friendly ways to one’s lovee(s) in accordance with an appropriate model of the human person, as build in the image of the Triune God.

**Note** This characterization does not require expensive gifts as a *sina qua non* for good p-lovers. Rather, it focuses on the true, essential nature of God, in Whose triune image we are created, and Who is the creator of all. We, as creatures build in His image, are also creators of good values when we do His will.

Since this sort of emphatic stress on the modeling according to the Trinitarian aspect has not here-to-fore been developed, and since neither has this stress on value production been so clearly stated in the historical account, we define it below and call it ( at least temporary) “p-love”, for want of a better term.

**Definition** Any sort of love (as in the classical or modern concepts) can take on the nature of p-love when it focuses on the production of values for the lovee in a user-friendly way, and when these values are chosen for the well-being of the lovee according to a safe TPM of human personhood..

We claim that regarding any serious love as a form of p-love (i.e., the production of values according to the TPM) is “the” right and the important way to regard love today.

#### **Notes:**

1. P-love has great promise as the major break-through for the technological production, in an economical way, of the Civilization of Love as the Popes, Paul 6, John Paul II, and Benedict XVI have envisioned it, (and Carl Anderson too), because it is almost measurable ( I.e.,even subjective values can be given subjective scales of assessment, a sort of “intensity value”, dependent upon the lovee’s needs and wants.)
2. It is surprising how helpful it is to verbalize this production of values in accordance with the TPM, and to consciously - - and conscientiously - - pursue it. For this reason we believe that building the skills of p-love is the key step towards a Civilization of



Love, and maybe, even for the evolution of the human race - -as good-p-lovers working according to the image and will of the Triune God.

3. With 7 billion people on small, resource-strained, planet Earth, more value production is sorely needed and any form of systemic, institutional value production will surely be more than welcome by all people who understand it.
4. Many people would realize many great benefits if p-love became the “love-of choice, if people would produce more values consciously for their friends, and close family. Then happiness and well-being would multiply “to high heaven”.
5. It is important to realize that the values produced by p-lovers might not be marketable - -although they could be. For example, a Christmas card drawn by a child might have tremendous value for her parents and make them very happy—much more so than anything bought with its commercial value.
6. In Central Europe that has only recently been “capitalised” i.e., freed by a free market economy, we often hear the expression, “Today it’s all about money.” It’s a great sign of the many beautiful Slovak hearts that many in Slovakia say this with a sort of sadness, or puzzlement. Then, out of the goodness of their heart, they add very nicely, “No, je tu taka doba.” This of course is a huge exaggeration among those who are in love, for love has its own values. But unfortunately for many poor families there is an element of truth to it, and many good Slovak hearts are attuned to this sadness.
7. We would have a much better world if p-love could change the expression to, “In this ‘age of p-love’, it’s all about good and better values for the longer term.” Of course, money is a common denominator of values. So there is no inherent contradiction here. Rather, the disconnect is about practices of businessmen, and employers, as well as of voters and politicians, together with the “no technology” stance of the major world religions.
8. So, the consumers decide what to buy based on values, and how much they are willing to pay (can afford to pay) for the values that they get from buying certain “goods”. That so many consumers live “falsely”, i.e., live while wilfully and consciously harming themselves is a fact of our logistic deployment as varied human beings. And businesses “buy-into this”
9. If enough voters and enough politicians and enough religious wanted better laws and better practices, business praxis could become more like p-love as defined above. Clearly this would change the producer/consumer culture rather sharply, but it would take lots of gradual changes in Democratic State constitutions and in the laws that adhere to them, according to the “spirit of the law”, if not “to the letter of the law”
10. Alas, not all businesses are only about good value-production. I.e., not all “goods” are a longer term good for their consumers! That is, not all goods/products are offered as values for the well-being of the consumers. Too many consumers in today’s civilization go for the snuck, and the “ill-products” without much consideration of their future well being. But p-lovers consciously discuss the values of their “value production”, and decide which values to produce more of and which less of, in accordance with their vision of what is good for their partnership.

We define p-lover in the natural way.

**Definition** A p-lover is a person (a lover) who produces values in a user-friendly way with the wellness and benefit of the lovee ( p-lovee) in mind. However, in times of scarce resources, a much more important concept is “good p-lover”.

**Definition** A good p-lover is a p-lover who allocates his time and energy to produce more values with his resources than he/she would if they were not sincerely careful with their limited resources to use them wisely ( i.e., for the most value of both p-lover and lovee)

## Notes

1. This sort of optimization by good p-lovers happens among friends as well as family members, and also among business people. The difference is that in many business transactions the consumers are taken advantage of in non-user friendly ways and without their long-term well being in mind. Sometimes the profits are excessive as in collusions, or market dominance. Sometimes they are very unfair to the weaker brethren, as per Adam's remark/question about Cain, "Am I (supposed to be) my brother's keeper?"
2. P-Lovers too expect rewards for values rendered. But these rewards are less important than those of businesses. "In God's sweet time", is good enough. "When the kid grows up they'll be thankful and appreciative of all we've done for them." is time enough., etc. Lovers can be more trustworthy, and more patient than businessmen because of a personal relationship between lovers and lovees E.g., taking years to repay is OK without interest rates. Repaying according to the lovee's abilities is OK. Trusting friends is OK. H

## Some Though Questions

Human nature being what it is, even family members can disappoint each other in love. Even they can cheat and betray trust. But strangers? How much worse the uncertainty? Human nature being what it is in our age of „Christian forgiveness“, we should not be surprised to meet many people taking advantage of such Christian theology and attitudes. How can careful, prudent people love the „faceless others“ who do not show thankfulness“? Who do not show happiness for the love-deeds? How can good Christians build a Civilization of Love when so many people today take Adam's attitude as a way out of brotherly commitment, „We are NOT our brothers' keepers“ (Genesis 4:9)?

## A Rough TPM for P-Love Principles, Technology

In figures 1 and 2 below we offer a rough TPM in model as an adequate "picture of the human", one for each of the three main parts, body, mind, Self .

### A Simple Schematic of a Person's Body and Mind

Blessed Pope John Paul II was well aware that ethics, and hence love too, must be based according to what is good for the lovee as well as the lover, i.e., upon the nature of the human being that we have become over the flow of time. In Figure 1, entitled, *Mens Sana In Corpore Sano*, we provide an essential model of two "easy to identify" parts of a human being, the body and the mind. The person's body is part of the real world, W1. For purposes of discussion, we identify the rational mind as separate from W1, because it is a mental construction., even though it "lives" in the brain. This means that both social (family, friends, economics...) and environmental ( clean air, nutritious food,..) conditions must be met for healthy development of the body and through the body, of the mind. The arrows in Figure 1 represent information flows and energy flows from the real world W1. These affect the state of the body, which in turn affects mental skills and abilities. The V1 value saystem is the set of values based on survival instinct ( reptilian brain), and feelings of happiness, repulsion, etc. I.e., . we consider the body ( including the reptilian brain) as the home of the value system V1 created by nature and based directly on feelings as well as on hormones without rational intervention. The value system V2, on the other hand, is the "created" value system that the mind of an individual Self builds up gradually both in terms of experiences and in terms of the "inner Self" (see paragraph 3.4).

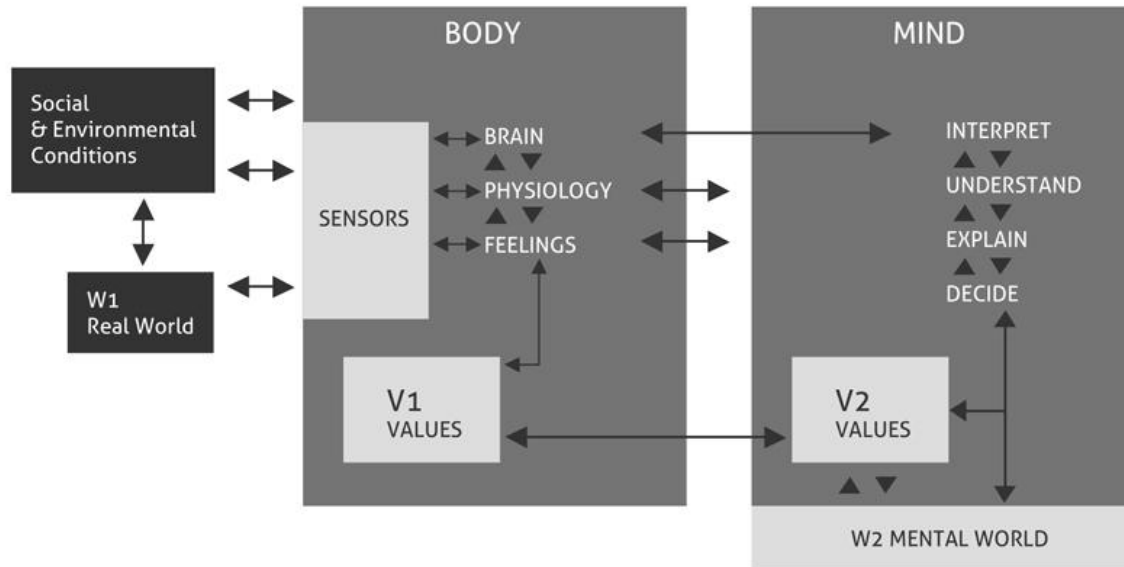


Figure 1 Mens Sana In Corpore Sano

### A Simple Schematic for Mind and Values Building

The body has a series of sensors to sense the world W1. These are processed by the brain for their informative values and so enter the mind through changes in brain- states. The mind interprets these signals from the brain, seeks to understand them, seeks to explain them, and then to make decisions regarding them, such as “Fight or Flight.” upon seeing something threatening. In this sequence of activities the mind gradually builds up its conceptual or mental world W2. At the same time, the mind forms another, more reasoned value system V2.

As shown in figure 1, each person two worlds, and two value systems. When the two value systems are in conflict, much pain and suffering can result. E.g., when a smoker wishes to quit because of health problems and cannot not because V1 drives and overcomes his V2. Technology might help. Courses exist for “mind works” to bring V1 into obedience to V2. Sometimes W1 and W2 are in conflict. Then inconsistencies will appear, and through interpretation, understanding and explaining, the person will come to amend his/her ways, and to “fix” his/her W2/V2 world on/in that area of experience.

### A Question of the Morality of a Statistical Trajectory for a Minority

This model of the body and mind is most important because it shows that environment and social conditions affect the body which in turn affects the mind. This gives p-lovers an essential essential expectation to beware of harming people. To illustrate the point, we consider what some EU governments have been doing lately as a result of poor economies. Rather than taking a Robin Hood approach, they have been taking money from the poor by such actions as withholding nutrition, or medicine ( in social medical insurance) or education. This is creating an underclass that is being “sacrificed” by the state governments withholding of medicines, the withholding of adequate nutrients, etc. Poor nutrition, or bad toxic exposure destroys the liver, the kidneys, the brain. As the brain deteriorates, the mind, which lives in the brain, becomes poor and poorer. E.g., systematic exposure to toxins (as in some jobs, or in some polluted cities) might hurt a person’s body and confuse the mind, eventually destroying it. Or, inadequate compensation (even worse, unemployment) will result in systematic poor nutrition; eventual degeneration of the brain and the destruction of the mind soon follow in rapid succession. When the person is also homeless, then the destruction is much worse, much more pitiful, and results in homeless people dieing some twenty thirty years earlier than

“normal” people. On our view, this is a “slow death sentence” imposed by a society that mostly sides with Cain's attitude (Genesis 4;9).

### A Flow Diagram for Improving Value Production

Figure 2, entitled, Continuing to Grow the Self in Values, Projects and Production Skills, shows how a person chooses from among his/her values (V1, V2) when deciding to act by pulling them out of the V1,V2 box and doing something. We all act to make values. We call those acts “projects” because some values chosen consciously by good p-lovers take many days if not weeks or months. Some even take years, and whole adult lifetimes. What is complicated is the duality aspect of human mind and values. I.e from Figure 1, a person has two value systems V1, V2 and two worlds, W1, W2. This “duality”, then implies a duality in our projects: P1, the actual project being executed, in W1, and P2 the project that was planned in W2.

We also have two types of decision making systems. One is involved during the project. For example when Dominika Cibulkova plays a game of tennis with Daniela Hantuchova, they are both thinking “in the midst” of the games. For example, they certainly must think about the other's present day weak points, and atrrong points. They must think about using their energies wisely; not too much when it looks lost anyway”. The second sort of decision making is “post-project analysis. When Dominika Cibulkova and Daniela Hantuchova finnish playing they both make post-game analyses, to decide what things they can work on during practice, and what better strategies/tactics they can use next time they play each other. Figure 2 shows this duality and indicates how the individual person can use his/her Self to make better decisions. Sometimes the feeling -values V1 get the better of the reasoned, mental-values. With gains in self control technology, these “cravings” are predicted to become a matter of “inadequate self-discipline.

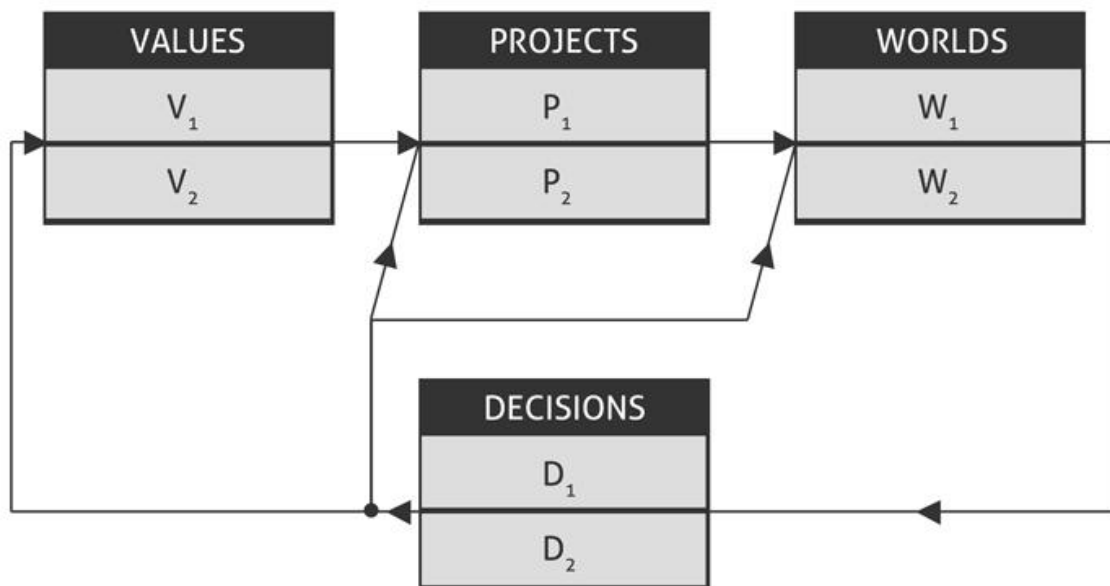


Figure 2 Continuing to Grow the Self in Values, Projects, and Production Skills

### Notes

1. Figure 2 does not show the Self. The Self is the decision maker, but the decision system is a matter of mental fabrication by the model of mind formation in Figure 1. So, the decision maker, or controloer is the Self, “behind” the decision system.
2. Figure.2 shows that we can change our values according to what we experience in W1. We can also not only the W2 mental world but the W1 real world by changing

countries, or cities, or jobs, etc. The good p-lover does all this wisely with forethought about value differences, risks, and hardships for the self as well as for his/her p-lovees.

## **Building a Civilization of Love**

We have come a long way, no doubt. The human civilization has been creating great values for centuries. E.g., the medical science and care available today is amazing. So are the technologies of everyday living. And many more wonderful things are coming, and are already here ready for “marketing” by good p-lovers. What hurts the progress to the Civilization of Love is the persistent production of vandalisms and degenerate despairing adults that turn to crime. These are crimes against society, and the Civilization of Love.

### **Overcoming Blocks, Drags and Frictions in Building the Civilization of Love**

There are several reasons why adults become “no good”.

One reason is because of lay-offs and unemployment due to no fault of their own. This is about “the “Right to Work” non-ethics (or un-Christian-ethics) of free-market economies. His Holiness Pope Francis tweeted some time in April/May 2013, (Ref. 3)

**“My thoughts turn to all who are unemployed, often as a result of a self-centred mindset bent on profit at any cost.”**

These are nice words, nice hopes, but they lack technology to indicate the seriousness of long term unemployment. On the otherhand, our trajectory analysis of section 3.1.1 ( based on a technological model of human nature, per “Mens sana in corpore sano”) indicates the large moral questions that should lie heavily on the “heads” of all religious people,

Q1 “Do I support this sort of behavior, of condemning the least talented, the least fortunate, the least unemployable people to the slow death sentence by withholding nutrients and medicines by means of unemployment, or do I hate this state of affairs? and

Q2 If I am not happy about this state of economic game-playing, what am I willing to do to change the rules of the game, or to otherwise solve the problem that I hate?

## **References**

1. [http://www.civilizationoflove.net/Papal\\_List.htm](http://www.civilizationoflove.net/Papal_List.htm). A Chronological List of Papal Documents containing the Phrase “Civilization of Love”.

2. Anderson, Carl “A Civilization of Love, what every catholic can do to transform the world”, ISBN: 9780061335310; ISBN10: 0061335312; Imprint: HarperOne 2008.

<https://twitter.com/Pontifex>, Tweety Francis, the Official Tweeter page of His Holiness Pope Francis.

# Patroni Evropy a vizigótský biskup Vulfila

doc. PhDr. Jarmila Bednařiková, CSc.

Masarykova univerzita Brno, Filozofická fakulta, Ústav klasických studií  
jarmilab@phil.muni.cz

---

## Abstrakt

Vizigótský biskup Vulfila vykonal překladatelské a misijní dílo, podobné dílu Konstantina a Metoděje, které papež Jan Pavel II. zařadil mezi svaté patrony Evropy. Článek se věnuje významu Vulfilova díla v prostředí „barbarů“ a Římanů v období tzv. velkého stěhování národů a mnoha význačných změn v dějinách evropského kontinentu.

**Klíčová slova:** Vulfila, křesťanství, velké stěhování národů.

## Abstract

Wulfila, the bishop of the Goths, had done a translator's and missionary work, which can be compared with that of Constantine and Methodius, the patron saints of Europe. This paper is devoted to the significance of Wulfila's work in the world of „Barbarians“ and Romans in the period of the so called Great migration of peoples and of many important changes in the history of our continent.

**Key words:** Wulfila, Christianity, the Great migration of peoples.

## Úvod

Doba velkého stěhování národů mezi antikou a středověkem nebyla jenom etapou válek a destrukcí. Tzv. barbaři se blízce seznámili s antickým světem, převzali řadu jeho praktických zkušeností a mnohé z jeho kultury; spojily se v ní také dva faktory, které jsou považovány za nositele kontinuity mezi antickým a středověkým prostředím Evropy, již uvedení „barbaři“ a křesťanství. Jan Pavel II. vysoko ocenil význam misijní činnosti a podpory vzdělanosti u etnik, která vstupovala do evropských dějin, když mezi svaté patrony našeho kontinentu v roce 1980 zařadil apoštoly Slovanů Konstantina a Metoděje. Ve 4. stol. po Kr., v době kdy vrcholilo velké stěhování národů, vykonal ovšem dílo podobné dílu slovanských věrozvěstů také misijní biskup Vizigótů Vulfila (Ulfilas).

## Vulfila a gótské křesťanství

Západní Gótové neboli Tervingové, později nazývaní Vizigóti, byli první mezi germánskými kmeny, kteří prokazatelně přijali křesťanství, a to již ve 3. čtvrtině 3. stol., z prostředí velmi záhy a silně christianizované maloasijské provincie Kappadokie, odkud si přivedli křesťanské válečné zajatce.<sup>1</sup> Vulfila, největší postava gótského křesťanství, se asi r.

---

<sup>1</sup> Philostorg. HE II 5; Sozomen HE II 6, 2n; jako o víru s kappadockými kořeny se o křesťanství Vizigótů zajímali též tzv. Velcí Kappadočané, zejména Basileios Veliký (Srov. např. Ep. 164 a 165). První křesťanská víra Vizigótů nebyla ještě ariánská (alexandrijský presbyter Areios vystoupil až počátkem 4. stol.), nebyla však ani katolická ve smyslu usnesení čtyř rovněž později konaných ekumenických konciliů.

311 narodil v gótsko-kappadocké křesťanské rodině<sup>2</sup>. Misijním biskupem Gótů byl vysvěcen r. 341, a to Eusebiem z Nikomédie, ariánem, který jej před jeho vysvěcením též pokřtí<sup>3</sup>.

Rychlý a úspěšný růst křesťanských obcí na území zadunajských Gótů záhy vyvolal velká pronásledování ze strany jejich polyteistických náčelníků Atharida, Winguricha a Athanaricha. Příčinou byla pochopitelná neochota křesťanů účastnit se obětí kmenovým božstvům, např. za jarního obřadu objíždění polí se sochou v pramenech nejmenované bohyně<sup>4</sup>. Ačkoli největší pronásledování, spojené se jménem náčelníka Athanaricha, nepřítele římského státu i křesťanství, se odehrálo koncem 60. a na počátku 70. let 4. století, již perzekuce ve 40. letech tohoto století donutila Vulfila a četné příslušníky jeho křesťanské obce opustit území Vizigótů a uchýlit se pod ochranu římského císaře Constantia II. Gótské křesťané byli usazeni v provincii Moesii, u Nikopole na úpatí dnešního pohoří Stará Planina, kde poté žili jako tzv. *Gothi minores*. Vulfila, nazývaný prý od císaře Constantia novým Mojžíšem, byl jejich náboženským a zároveň i světským představitelem<sup>5</sup>.

Právě zde, v dnešním Bulharsku, začal po r. 348 Vulfila, jenž podle svého životopisce a někdejšího žáka Auxentia z Durostora<sup>6</sup> kázal na tomto území v gótském, latinském i řeckém jazyce<sup>7</sup>, pro potřeby Gótů a dalších Germánů překládat Bibli do góštiny<sup>8</sup>. Jeho překlad je dokonce starší než Hieronymova Vulgata. Nejde však jen o jeho stáří, ale i obtížnost tohoto díla<sup>9</sup>. Vulfila musel, zcela analogicky jako Konstantin Filozof, vytvořit pro Góty písmo, které by zachytilo fonetické zvláštnosti jejich jazyka. Využil k tomu zejména znaků abecedy anebo latinky, ale i některých písmen runových<sup>10</sup>. Zvláště složitá byla jeho práce s gótským jazykem, jehož podoba byla v té době příbuzná řadě dalších východogermánských jazyků, ale jenž nebyl tak vyspělý, aby dovedl vyjadřovat některé abstraktní, především teologické nebo filozofické pojmy<sup>11</sup>.

<sup>2</sup> Philostorg. HE II 5; dále srov. např. G. HAENDLER, Die abendländische Kirche im Zeitalter der Völkerwanderung, Berlin 1980, str. 29.

<sup>3</sup> Philostorg. HE II 5; Auxentius, Ep. De fide et obitu... 56; před vysvěcením na biskupa byl Vulfila u Gótů lektorem Písma svatého.

<sup>4</sup> Srov. Passio sancti Sabae Gothi c. 3: *Cum enim Gotthiae principes et magistratus coepissent Christianos homines insectari et cogere ut ederent idolis immolata*; ibid. 4 je jmenován náčelník Atharid, který dal nakonec sv. Sábu mučit a popravil vhozením do řeky (c. 4-6); Socrat. HE IV 33, 7n; Sozomen. HE VI 37, 12nn; dále srov. např.: Hieron. Chron. ad a. 370; Oros. Hist. adv. pag. VII 32, 12-17; Prosper Tiro ad a. 370; Greg. Tur. HF II 4. Nejmasovější obětí představovalo upálení 26 křesťanů v jejich kostele za pronásledování náčelníkem Wingurichem (v období mezi lety 367-378). Gótský liturgický kalendář uvádí jejich jména k 29. říjnu. Byli mezi nimi snad i křesťané z Kappadokie, kteří o rozvoj víry u Vizigótů nadále pečovali. (Srov. H. WOLFRAM, Geschichte der Goten. München 1980, str. 93n; dále srov. K. D. SCHMIDT, Die Bekehrung der Germanen zum Christentum Bd. I. Göttingen 1939, str. 239n). Podobný obřad, jako bylo objíždění vizigótského území se sochou bohyně v době perzekuce za náčelníka Athanaricha, popisuje pro Germány Tacitus (Germ. 40).

<sup>5</sup> Auxentius, o. c. 58n; Jord. Get. 267: *populus immensus cum suo pontifice ipsoque primate Vulfila...*; Philostorg. HE II 5. Přítomnost Gótů v této oblasti dosvědčují i archeologické nálezy (V. VELKOV, Wulfila und die Gothi minores in Moesien. Klio Bd. 71, 1989, Hf. 2, str. 526n).

<sup>6</sup> Auxentius, o. c. 55; Durostorum je dnešní Silistra v Bulharsku. Je možné, že tento Vulfilův životopisec je totožný s Auxentiem Mladším (Auxentius Mercurinus) z Mediolana (srov. Ambros. Sermo contra Auxentium...22: *Alius in Scythiae partibus dicebatur, alius hic vocatur. Nomina pro regionibus habet.*).

<sup>7</sup> Auxentius, o. c. 53.

<sup>8</sup> Srov. např. Sozomen. HE VI 37, 11.

<sup>9</sup> Jeho text je dochován v památce zvané Codex Argenteus, vzniklé kolem r. 500 ve státě Ostrogótů. Dnes je tento opis Vulfilovy Bible uchovávan v univerzitní knihovně v Uppsale.

<sup>10</sup> R. MILEV tvrdí, že Vulfilova abeceda slovanské věrozvěsty silně inspirovala. Paten Europas? Die Goten und unser gemeinsames kulturelles Erbe, str. 2. ([www.g-geschichte.de/pdf/plus/ Paten Europas? Die Goten und unser gemeinsames kulturelles Erbe](http://www.g-geschichte.de/pdf/plus/Paten_Europas?Die_Goten_und_unser_gemeinsames_kulturelles_Erbe)).

<sup>11</sup> S pomocí publikace Gotische Grammatik od W. BRAUNHO a K. HELMA (Halle 1952) zde můžeme uvést některé příklady: řeckých slov, přizpůsobených gótskému jazyku, např. *apaústailus*, *aggilus*, *aikklesjó*; podobně přizpůsobených slov latinských: *baurgs* (burgus, město), *karkara* (vězení), *laiktyó* (čtení); kalků z latiny: *mithwissei* (constientia, svědomí); užití germánských slov, majících původně odlišný nebo částečně odlišný obsah: *blótan* (uctívat); *runa gudis* (tajemství Boží), *wargitha* (prokletí); *unsibjis* (zločinný), apod.

První překlad Písma svatého do národního jazyka, srozumitelného „barbarům“, umožnil rozsáhlou misijní činnost mezi Germány<sup>12</sup>. Bylo to ovšem hlásání ariánské formy křesťanství, jehož šíření u Germánů ostře odsuzoval např. katolík pravděpodobně gótského původu Jordanes<sup>13</sup>. Katolíci se mezi Vizigóty ve Vulfilově době nacházeli také a byli tu rovněž i někteří stoupenci tzv. audianismu<sup>14</sup>. Vulfila přes určitou pestrost vizigótského křesťanského prostředí vytrvával v ariánské víře, v které byl pokřtěn a vysvěcen a kterou za času jeho pobytu na území impéria potvrdily celoříšské synody v Ariminu, Seleukei a Konstantinopoli v letech 359-360<sup>15</sup>. Ariánství bylo pak u Vizigótů značně posíleno iniciativou císaře Valenta, jenž po příchodu Hunů do Evropy, konkrétně r. 376, dovolil Vizigótům náčelníků Alaviva a Fritigerna usadit se na území říše (v dolním Podunají)<sup>16</sup>. Jednou z podmínek jejich přijetí byla konverze celého kmenového svazu ke křesťanství v ariánské podobě<sup>17</sup>. V důsledku špatného zacházení ze strany některých římských státních úředníků Gótové, přijatí na říšské území jako jeho obránci proti dalším „barbarům“, brzy povstali<sup>18</sup>. Jordanes projevil velké potěšení nad tím, že arián Valens byl po porážce od vzbouřených Gótů v bitvě u Adrianopole (r. 378) upálen v jakémsi stavení – neboť kvůli němu mají prý Vizigóti trpět v plamenech pekelných<sup>19</sup>.

Vulfilovo vyznání víry ze sklonku jeho života zachoval jeho biograf Auxentius<sup>20</sup>. Vulfila podle tohoto pramene věřil v Krista jako Boha vůči lidem, jenž je však zároveň poddán Bohu Otci a ve všem je ho poslušen. Je to jednorozený Boží syn, který nemá sobě podobného. O Duchu Svatém pak věřil, že není Bohem ani Pánem a je věrným Kristovým služebníkem, jenž je mu ve všem podřízen<sup>21</sup>.

---

<sup>12</sup> Ariánství přijali také Ostrogóti, Vandalové, Burgundi, Gepidové, Svěbové, Herulové, Skirové, Rugiové a Langobardi.

<sup>13</sup> Jord. Get. 133. Jde mu zde ovšem o podporu gótského ariánství císařem Valentem. Jordanův původ byl nejspíše gótský, objevují se však také názory, že to byl Alan.

<sup>14</sup> Srov. např. Aug. De civ. Dei XVIII 52, 2: *Rex Gothorum in ipsa Gothia persecutus est Christianos crudelitate mirabili, cum ibi non essent nisi Catholici, quorum plurimi Martyrio coronati sunt, sicut a quibusdam fratribus, qui tunc ibi fuerant et se vidisse incunctanter recordabantur, audivimus.* „Rex“ není jmenován, podle uvedení císaře Valenta jako pronásledovatele katolíků šlo však zřejmě o perzekuci ze 60. nebo 70. let, kdy již mnoho gótských křesťanů bylo ariány. Katolické, níkajské vyznání víry, podepsal r. 325 podle protokolu z konání níkajského koncilu biskup, jenž se tu objevuje jako *Theophilus Gothiae metropolis* (Mansi II, sl. 696). Šlo o Góty na Krymu (srov. Prokop. BG IV 4, 9-13 a Jord. Get. 27). K audiánskému vyznání např.: Epiph. Adv. haeres. LXX 15, PG 42, sl. 372n; K. D. SCMIDT, Die Bekehrung der Germanen zum Christentum. Bd. I. Göttingen 1939, str. 228n; Basileios Veliký dával Góty za vzor Římanům, kteří se stále jen přou o víru, zatímco „barbaři“ za ni podstupují mučednickou smrt (Ep. 164, 2).

<sup>15</sup> Srov. např. Philostorg. HE IV 8n; V 10n; V 12n; Sozomen. HE IV 23, 3-8; IV 24, 1; VI 35, 8-17; Theodoret. HE I 1, 5-12; srov. i J. ČEŠKA, o. c., str. 54n.

<sup>16</sup> *Gothi minores* i nadále žili od nich odděleně.

<sup>17</sup> Srov. Socrat. HE IV 33, 1-4; Jord. Get. 132-133; k přijetí Gótů na území římských provincií obecně pak: Ammian. XXXI 1; XXXI 1, 3, 8; XXXI 4; Eunapios frg. 42n.

<sup>18</sup> Ammian. XXXI 5, 3 a dále.

<sup>19</sup> Jord. Get. 138: *haut secus quam dei prorsus iudicio, ut ab ipsis igni combureretur, quos ipse vera fide petentibus in perfidia declinasset...*; srov. Ammian. XXXI 13, 14-16.

<sup>20</sup> Auxentius, o. c. 63. Vulfila byl podle něho *doctor pietatis et predicator veritatis* (ibid. 42); církevní autor 5. stol. Salvianus Z Massilie (De gub. Dei V 5) píše, že Gótové byli o pravosti své víry, jak ji přijali od svých učitelů, pevně přesvědčeni.

<sup>21</sup> Auxentius, l. c. (celé znění Vulfilova Kréda): *unum esse deum patrem solum ingenitum et inuisibilem et in unigenitum filium eius dominum et deum nostrum, opificem et factorem uniuerse creature non habentem similem suum ideo unus est omnium deus pater, qui et dei nostri est deus et unum spiritum sanctum, uirtutem inluminantem et sanctificantem, ut ait Christus post resurrectionem ad apostolos suos: ecce ego mitto promissum patris mei in uobis, uos autem sedete in ciuitate Hierusalem, quoadusque induamini uirtute ab alto; item et accipietis uirtutem superueniente in uos sancto spiritu-- nec deum nec dominum sed ministrum Cristi fidelem, nec equalem sed subditum et oboedientem in omnibus filio et filium subditum et oboedientem suo in omnibus deo patri.*



Poté, co r. 380 vyšel edikt císaře Theodosia I. nařizující všem občanům impéria ortodoxní víru, jak byla tehdy formulována<sup>22</sup>, a co v roce následujícím odsoudil ariánství II. ekumenický koncil v Konstantinopoli, snažili se říšští stoupenci tohoto směru najít u Vulfilvy teologickou pomoc<sup>23</sup>. Bylo to v době, kdy stále ještě trvaly boje Římanů se vzbouřenými Góty a do níž spadá též uzavření nových spojeneckých smluv římského státu jak s ariánskými Vizigóty, tak také s polyteistickými Ostrogóty, žijícími na římském území<sup>24</sup>. Ariáni jistě mohli spoléhat na tuto stále ještě vyhocenou situaci, ale z jejich snahy vyplývá také důvěra ve Vulfilovu teologické schopnosti.

Ve spise *De fide* Vulfilova současníka, mediolanského ortodoxního biskupa Ambrosia (374-397), najdeme ztotožnění Gótů s apokalyptickým národem Gog<sup>25</sup>. V situaci velkého stěhování národů ovšem dost často docházelo k jakési démonizaci etnik, jež znepokojovala antický svět, k jejich srovnávání se šelmami či nadpřirozenou šelmou ze Zjevení sv. Jana, objevovalo se očekávání bližícího se konce světa. Ariánská víra byla spojena s „barbary“, kteří byli anebo mohli být impériu vojensky nebezpeční<sup>26</sup>. Jinak však sv. Ambrož, jenž v polovině 80. let 4. stol. zažil umírněnost ariánských gótských vojáků, spojenců římské císařovny-matky a ariánky Iustiny, za konfliktu kolem požadavku o vydání milánského kostela *basilica Portiana* ariánům<sup>27</sup>, byl také tyto „barbary“ ochoten považovat za spoludědice Boží<sup>28</sup>. Skutečnými nepřáteli a pronásledovateli původního katolického obyvatelstva římských provincií se ariánští Vizigóti, žijící na území říše, pravděpodobně nestali nikdy<sup>29</sup>. Oprostíme-li se od animozit současníků a skoro současníků christologických sporů pozdní antiky i tehdejších ustavičných bojů s „barbary“, můžeme na ariánskou misii mezi Góty i dalšími Germány pohlédnout pokud možno objektivní optikou historika. Ariáni zakládali národní církve, v jejichž čele stáli domácí králové. To upevňovalo pozici královské vlády ve vznikajících germánských státech, vlády, jež byla schopna prosazovat spravedlnost a ochraňovat i původní románské katolické obyvatelstvo tzv. barbarských států. Vynikali velikou úctou k Písmu a jeho srozumitelnost v domácím jazyce, zajištěná Vulfilou, pomáhala nově christianizovaným „barbarům“ lépe pochopit podstatu křesťanství, jeho odlišnost od většiny ostatních starších náboženských systémů. Ačkoli jednotlivé ariánské církve Germánů byly omezeny na hranice určitého království, nebyla těmito hranicemi omezována platnost nové křesťanské morálky<sup>30</sup>. Uvedme několik příkladů pochopení této etiky ariánskými Góty.

<sup>22</sup> CTh XVI 1, 2, r. 380 (CJ I 1, 1) *Patri et Filii et Spiritus sancti unam deitatem sub pari maiestate et sub pia trinitate credamus.*

<sup>23</sup> Philostorg. HE IX 19; Sozomen VII 12, 11n.

<sup>24</sup> Tito Ostrogóti byli příslušníci skupiny náčelníků Alatheia a Safraka, Gótové smíšení s Huny a Alany. Nové foederátní smlouvy s Góty římský stát uzavřel v letech 380 a 382.

<sup>25</sup> Srov. Ambros. De fide II 137: *Et bella Gothorum Ezechiel illo iam tempore prophetavit... ibid. II 138: Gog iste Gothus est, quem iam videmus exisse, de quo promittitur nobis futura victoria.*

<sup>26</sup> Ambros. De fide II 140: *Nonne de Thraciae partibus per ripensem Daciam et Mysiam omnemque Valeriam Pannoniarum totum illum litem sacrilegis pariter vocibus et barbaricis motibus audivimus inhorrentem?* (srov. Chron. Gall. 138, Ch. m. I, str. 622: *Hac tempestate valde miserabilis rei publicae status apparuit, cum ne una quidem sit absque barbaro cultore provincia et infanda Arrianorum haeresis quae se nationibus barbaris miscuit, Catholicae nomen toto orbe infusa praesumat*); dále srov. např. Ammian. XXXI 8, 8; Quodv. Liber de promissionibus. XIII 22; Hieron. Ep. LXVII 8n; Hieron. Comm. in Ezechielem XI, PL 25, sl. 372; Andreas z Kaisareie, Comm. in Apocalypsin 63, PG 106, sl. 416; Anonymus, Expositio in Apocalypsin c. 17, PL 17, sl. 914: *significat quippe ea regna, per quae Romanum imperium destructum est* (s rohy šelmy jsou tu ztotožnění Saraceni, Vandalové, Góti, Langobardi, Burgundi, Frankové, Hunové, Alani a Svěbové).

<sup>27</sup> K průběhu konfliktu mezi ortodoxními a ariány v Miláně srov.: Ambros. Ep. XX. PL 16, sl. 994-1002.

<sup>28</sup> Ambros. Ep. XX, 21: *Venerunt gentes, sed vere in haereditatem* (takto) *venerunt, ... Qui ad invadendam haereditatem venerunt, facti sunt cohaeredes Dei. Defensores habeo, quos hostes putabam, socios teneo, quos adversarios aestimabam.*

<sup>29</sup> Blíže k tomu srov. J. BEDNAŘÍKOVÁ, Stěhování národů, Praha 2012, str. 80n; 99-106.

<sup>30</sup> Ta byla na rozdíl od starších věr Germánů nebo i polyteistických Římanů globální – dobro a spravedlnost nevztahovala jen k příslušníkům určitého nábožensko-politicko-právního systému.

Za vzpoury vizigótských foederátů v letech 399 až 402, vedených králem Alarichem I., došlo i k bojům v severní Itálii. O Velikonocích r. 402 předal křesťanský římský vojevůdce Stilicho velení Saulovi, který byl polyteistického náboženství. Den Vzkříšení připadl tehdy na 6. dubna, a právě o tomto dni se Římané rozhodli Góty napadnout, protože věděli, že o tak významném křesťanském svátku nebudou chtít prolévat krev. Současník a církevní spisovatel Paulus Orosius se o tom vyjadřuje velmi kritickými slovy: „Pomlčím o onom nešťastném počínání u Pollentie, kdy bylo vrchní velení svěřeno barbarskému a pohanskému veliteli Saulovi, jehož nešlechtným jednáním byl znesvěcen nejsvětější z velikonočních dní, a nepříteli, který z úcty ke křesťanskému náboženství ustupoval, byl vnucen boj.“ Král „barbarů“ vyčkával s bojem dokonce i poté, co byla z dobytého vizigótského tábora Římány do zajetí odvedena jeho rodina<sup>31</sup>.

Když Orosius líčil Radagaisův vpád do Itálie v letech 405/6, postavil chování tohoto polyteistického vůdce „barbarů“, převážně Ostrogótů<sup>32</sup>, do zřetelného protikladu vůči Alarichovým křesťanským Gótům: „Dva gótské národy se dvěma svými velmi mocnými králi řádily tehdy na římském území. Jeden z těchto králů byl křesťan, povahou bližší Římanu, a jak události ukázaly, z bázně Boží ve vraždění umírněný. Druhý byl pohan a barbar skutečně barbarské povahy, jenž ani tolik nemiloval slávu anebo kořist, jak ve své nenasytné krutosti miloval zabíjení pro zabíjení samo...“<sup>33</sup>

Orosius je jedním z křesťanských autorů, kteří vstoupili do pozdně antické polemiky o příčinách neštěstí, která postihovala římskou říši. Hájil křesťanství proti výtkám polyteistů, že právě ono zapříčinilo špatný stav římského státu<sup>34</sup> a neobyčejně vítal christianizace „barbarů“, neboť pozvolna naplňovaly požadavek rozšíření Evangelia k nejzazším národům Země, nutný předpoklad nastolení Božího království. Z hlediska této své filozofie dějin viděl jeden z jejich vrcholů v události, spadající do roku 410, kdy Alarich I. dobyl Říma<sup>35</sup>.

Nejmenovaný vizigótský válečník, křesťan, objevil tehdy při zhánění kořisti v určitém církevním domě ukrytý poklad, přenesený sem z baziliky sv. Petra. Ačkoli jej hlídala pouze jedna starší žena, neodvážil se z bázně Boží na poklad sáhnout a oznámil jeho nález svému králi. Alarich dal pak uspořádat průvod, v němž byly za společného zbožného zpěvu Gótů i Římanů cennosti přeneseny zpět do chrámu<sup>36</sup>. Autor v popsané události viděl obrovský zisk pro spásu všech, kteří jí byli přítomni<sup>37</sup>. Vizigóti respektovali a podporovali také právo azylu v kostelech, při plenění se zdržovali zbytečného prolévání krve a ničení<sup>38</sup>.

Neortodoxní ariánská víra dokázala tedy „barbary“ dovést ke křesťanské ortopraxi, v době ustavičných ozbrojených konfliktů doby velkého stěhování národů nesmírně důležité pro ochranu života a aspoň relativního bezpečí lidí i uchování různých materiálních hodnot.

Soulad ortodoxie s ortopraxí nebyl v té době přítom nijak samozřejmý a nadřazování pravověrnosti nad etické křesťanské jednání mělo občas na svědomí velké ukrutnosti.

<sup>31</sup> Oros. Hist. adv. pag. VII 37, 2.

<sup>32</sup> Šlo o Ostrogóty, žijící mimo římskou říši.

<sup>33</sup> Oros. o. c. VII 37, 8n: *Duo tunc Gothorum populi cum duobus potentissimis regibus suis per Romanas provincias bacchabantur; quorum unus Christianus propiorque Romano et, ut res docuit, timore Dei mitis in caede, alius paganus, barbarus et vere Scythia, qui non tantum gloriam aut praedam, quantum inexasiabili crudelitate ipsam caedem amaret in caede...*

<sup>34</sup> Bylo obviňováno proto, že zamezilo dalšímu oficiálnímu uctívání římských božstev, která podle názorů některých i velmi vzdělaných Římanů a milovníků starořímské tradice, jako byl v době velkého stěhování národů např. Q. Aurelius Symmachus, přivedla Řím k jeho mmoci a slávě.

<sup>35</sup> Právě tato událost současníky k hledání příčin slabosti antického světa přivedla.

<sup>36</sup> Oros. o. c. VII 39, 1-11.: *qui (Alaricus) continuo reportari ad apostoli basilicam universa ut erant vasa imperavit... exertis undique ad defensionem gladiis pia pompa munitur; hymnum Deo Romanis barbarisque concinentibus publice canitur; personat late in excidio Urbis salutis tuba...* Orosiovo dílo bylo publikováno asi 7 let od popisovaných událostí. Jen stěžít mohlo být tedy jeho líčení smyšlené.

<sup>37</sup> Ibid. VII 39, 12.

<sup>38</sup> Srov. Aug De civ. Dei I 1; I 4; I 7; III 29; Oros. o. c. VII 39, 8; Sozomen. HE IX 9, 4n; Hydat. 43 ad a. 410.

U Vandalů v severní Africe, kteří jako jediní z ariánských Germánů skutečně pronásledovali katolíky, vedl ariánský fanatismus např. k zorganizování „pochodu smrti“, v který se změnila cesta asi 5000 katolíků do vyhnanství do pustých krajů obývaných Berbery, anebo jindy k nalodění většího počtu katolických duchovních na zpuchřelé lodi, které byly vandalskými válečnými koráby odvlčeny na moře<sup>39</sup>.

S „neetickým“ pojetím víry se v 6. stol. setkáváme i v díle biskupa katolického franského státu Gregoria z Turonu (Toursu). Výmluvně o tom svědčí jeho slova, jež následují po popisu různých lstí a krutých vražd, kterých se na vlastních merovejských příbuzných dopustil Chlodvík I., aby upevnil svoji královskou moc. Podle tourského biskupa ovšem král Chlodvík dosahoval úspěchů, protože před Bohem chodil se spravedlivým srdcem a konal to, co se Bohu líbilo<sup>40</sup>. Zatímco chápání víry u Vandalů vedlo v době jejich konfliktu s raně byzantskou říší (533-535) podle historika a současníka těchto událostí Prokopia k hledání příčin jejich porážek mimo oblast lidského chování, v nepřízni osudu<sup>41</sup>, Ostrogóti spatřovali podle téhož autora vysvětlení svých neúspěchů za válek s Iustinianem I. (v letech 535-552) ve vlastní nespravedlnosti, kterou Bůh trestá<sup>42</sup>.

Třebaže s nedostatečným pochopením etiky křesťanství se v epoše velkého stěhování národů setkáváme u ariánů i katolíků, je ze studia tohoto období zřejmé, že každá z těchto konfesí mohla v čase ustavičného ohrožení života a majetku lidí vést ke zmírnění utrpení, které období velkých migrací, slábnutí a zánik římského impéria na Západě přinášely<sup>43</sup>. Obě formy dokázaly progresivně působit na vývoj a posílení moci králů v tzv. barbarských státech, které vznikly na území římské říše v 5. a 6. stol.<sup>44</sup>. Uvedené státy znamenaly alespoň částečnou konsolidaci v chaosu tehdejší doby, ochranu pro chudé a slabé členy společnosti (i pro původní římskoprovinciální katolické obyvatelstvo, protože germánští ariáni je až na Vandaly z náboženských důvodů nepronásledovali). I ariánství přispělo tedy svou měrou k pokrokovému vývoji mezi antikou a středověkem, ať už v oblasti nábožensko-etické či nábožensko-politické.

## Závěr

Vulfilovo dílo mělo v důsledku vítězství ortodoxie v raně středověké Evropě jenom dočasný historický význam. Přivedlo však ke křesťanskému náboženství řadu etnik období přechodu mezi antikou a středověkem. Křesťanství posílilo existenci států, jež založila některá z nich, států, jež z většiny (až na krátkodobě existující království Ostrogótů a Vandalů) po čase z arianismu konvertovaly ke katolickému vyznání<sup>45</sup>.

Nesmírně důležitý je i příklad, jenž tento biskup dal překladem Písma do národního jazyka, nepatřícího ke třem tradičním bohoslužebným jazykům, důrazem na znalost a pochopení Bible, na gramotnost a vzdělání i rozvinutím široké křesťanské misie, která se neděje z politických důvodů, ale z lásky k bližnímu<sup>46</sup>. Vše, co bylo až dosud řečeno, může

<sup>39</sup> Victor. Vit., *Historia persecutionis...* I 15; I 24; II 26. Všichni kněží se ovšem zachránili.

<sup>40</sup> Greg. Tur. HF II 40. Bohulibým jednáním mohla tady být míněna jediná Chlodvíkova ortodoxie. Srov. J. BEDNÁŘÍKOVÁ, *Antika, křesťanství a myšlení christianizovaných Germánů pozdně antického období a části raného středověku*. In: *Evropa mezi vědou a vírou. Hledání nové konfigurace*. Brno 2001. Str. 14n.

<sup>41</sup> Prokop. BV I 25, 1-14.

<sup>42</sup> Prokop. BG III 8 21-24; III 20, 17-31; III 21, 6-11.

<sup>43</sup> V případě Franků lze v tomto smyslu poukázat např. i na sociální politiku králi podporovaných církevních koncilů (srov. např. J. BEDNÁŘÍKOVÁ, *Král, církev a etika v době přechodu mezi antikou a středověkem*. In: *Krise a kairós. Společenské výzvy*. Červený Kostelec 2010, str. 11-27).

<sup>44</sup> Blíže to rozebírám v publikacích: „Stěhování národů“ a „Frankové a Evropa“.

<sup>45</sup> Burgundové r. 516, Vizigóti r. 589, Svěbové definitivně po r. 589, Langobardi v průběhu 2. poloviny 7. století. U Franků byla již jejich první přijatá křesťanská víra katolická.

<sup>46</sup> Srov. Jord. Get. 133, kde autor tvrdí, že Vizigóti šířili křesťanství *pro affectionis gratia euangelizantes*.

vést k zamyšlení nad tím, jak v historii působily spory mezi lidmi různých křesťanských vyznání a jaká naopak může být cena spolupráce mezi nimi, jak to slovy plnými nadšení vyjádřil k r. 410 křesťan a současník jednoho z nejtěžších období lidských dějin, Paulus Orosius.

### **Použité prameny a literatura**

Ambrosius, *De fide*. Ed. Ch. Marksches. Turnhout 2005.

Ambrosius, *Epistulae*. PL 16. Parisiis 1845 (Nověji: Edd. O. Faler et M. Zelzer. CSEL 82, 1-2. 1968 a 1990).

Ambrosius, *De fide*. Ed. Ch. Marksches. Turnhout 2005.

Ambrosius, *Sermo contra Auxentium de basilicis tradendis*. PL 16. Parisiis 1845. (Nověji: Edd. O. Faler et M. Zelzer. CSEL 82, 1-2. 1968 a 1990).

Ammianus Marcellinus, *Rerum gestarum libri qui supersunt*. Ed. W. Seyfarth. Leipzig 1978.

Andreas z Kaisareie, *Commentarius in Apocalypsin*. PG 106. Parisiis 1851.

Anonymus, *Expositio in Apocalypsin*. PL 17. Parisiis 1845.

Aurelius Augustinus, *De civitate dei*. PL 41. Parisiis 1900.

Auxentii Dorostorensis *epistula de fide, vita et obitu Vulfilae*. Ed. F. Kaufmann. *Texte und Untersuchungen zur altgermanischen Religionsgeschichte* 1, Straßburg 1899. (PL Suppl. I, sl. 703-707).

Basileus Magnus, *Epistulae*. PG 32. Paris 1857-1866.

*Die gotische Bible*. Ed. W. A. Streitberg. Heidelberg 2000. Přístupné na webu: [Wikisource.org/wiki/Bible\\_Gothic\\_Ulfila](http://Wikisource.org/wiki/Bible_Gothic_Ulfila). V edici PL najdeme Vulfilovu bibli v dílu 18 (Parisiis 1848, sl. 497-872).

Eunapii Sardiani *fragmenta*. Ed. C. Müllerus. FHG IV. Parisiis 1868.

Epiphanius, *Adversus haereses*. PG 41-42. Parisiis 1843.

Gregorius Turonensis: *Libri historiarum X*. Edd. B. Krusch et W. Levison. MGH Scr. Rer. Merov. I 1. Hannoverae 1937-1951.

Hieronimus: *Beati Eusebii Hieronymi Epistulae. Pars I-III*. Rec. P. Hilberg CSEL 54-56.

Vindobonae-Lipsiae 1910, 1912 a 1918.

Hieronimus, *Commentarius in Ezechielem*. PL 25. Paris 1845.

Hieronimus, *Chronicon*. *Eusebius Werke VII, die Chronik des Hieronymus*. Hrsg. von R. Helm. Berlin 1956.

Hydatii Lemici Continuatio chronicorum Hieronymianorum. Ed. Th. Mommsen. Chronica minora II. MGH AA XI 2. Berolini 1894.

Chronica Gallica ad a. 451. Cit. Chronica minora II.

Jordanes, Getica. Ed. Th. Mommsen. MGH AA V 2. Berolini 1892.

Orosius, Paulus: Historiarum adversum paganos I. VII. Ed. K. Zangmeister. Vindobonae 1882.

Passio sancti Sabae Gothi. Ed. H. Delehaye. Analecta Bollandiana 31. Paris 1912, str. 216nn. Philostorgius, Kirchengeschichte. Hrsg. von J. Bidez und F. Winkelmann. Berlin 1972.

Prokopios Kaisareios, Bella I-VIII. Edd. J. Haury et G. Wirth. Leipzig 1962-1963.

Prosperi Tironis epitoma chronicon. Ed. Th. Mommsen. Chronica minora I. MGH AA IX. Berolini 1894.

Quodvultdeus, Liber de promissionibus et praedicationibus Dei. PL 51. sl. 733-858.

Salvianus, De gubernatione Dei. Ed. F. Pauly. CSEL VIII. Vindobonae 1883.

Sanctorum conciliorum omnium nova et amplissima collectio. Ed. J. D. Mansi. Florentiae 1759nn.

Socratis Scholastici Ecclesiastica historia. Ed. R. Hussey. Oxonii 1953.

Sozomenus, Kirchengeschichte. Hrsg. von J. Bidez und G. Ch. Hansen. Berlin 1960.

Tacitus, Germania. Ed. E. Koestermann. Lipsiae 1962.

Theodoretos, Kirchengeschichte. Hrsg. von L. Parmentier, bearbeitet von F. Scheidweiler. Berlin 1954.

Victor Vitensis, Historia persecutionis Africanae provinciae temporibus Geiserici et Hunerici regum Vandalorum. Rec. M. Petschenig. CSEL VII. Vindobonae 1881.

BEDNAŘÍKOVÁ, J. Antika, křesťanství a myšlení christianizovaných Germánů pozdně antického období a části raného středověku. In *Evropa mezi vědou a vírou. Hledání nové konfigurace*. Brno 2001. s. 9-17. ISBN 80-214-1865-6.

BEDNAŘÍKOVÁ, J. *Frankové a Evropa*. Praha 2009. ISBN 978-80-7021-942-3.

BEDNAŘÍKOVÁ, J. Král, církve a etika v době přechodu mezi antikou a středověkem. In *Krise a kairos. Společenské výzvy*. Červený Kostelec 2010. s. 11-27. ISBN 978-80-87378-78-6.

BEDNAŘÍKOVÁ, J. *Stěhování národů*. Praha. III. vydání 2012. ISBN 978-80-7429-305-4.

BRAUNE, W.-HELM, K. *Gotische Grammatik*. Halle 1952.

ČEŠKA, J. *Římský stát a katolická církev ve IV. století*. Spisy Filozofické fakulty č. 240. Brno 1983.

HAENDLER, G. *Die abendländische Kirche im Zeitalter der Völkerwanderung*. Berlin 1980.

KORSUNSKIJ, A. R. *Gotskaja Ispania*. Moskva 1969.

LANGE, W. *Texte zur germanischen Bekehrungsgeschichte*. Tübingen 1962.

MILEV, R. *Paten Europas? Die Goten und unser gemeinsames kulturelles Erbe*. (www. g-geschichte.de/pdf/plus/die\_Goten und unser gemeinsames kulturelles Erbe).

SCHMIDT, K. D. *Die Bekehrung der Germanen zum Christentum*. Bd. I. Göttingen 1939.

SCHMIDT, L. *Geschichte der deutschen Stämme bis zum Ausgang der Völkerwanderung*. Bd. I. Ostgermanen. München 1938.

SCHMIDT, L. *Geschichte der Wandalen*. München 1942.

VELKOV, V. *Wulfila und die Gothi minores in Moesien*. Klio Bd. 71, 1989 Hf. 2, str. 525-527.

WOLFRAM, H. *Geschichte der Goten*. München 1980.

# Odkaz sv. Cyrila a Metoda v kontexte kultúrnej identity "Quo vadis" dedičstvo otcov?

**Mgr. Michal Benedik**

Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, Katedra kulturoológie,  
michalbenedik@seznam.cz

---

## Abstrakt

Príspevok reflektuje európske sociálno-politické dianie a má za cieľ byť príspevkom k aktuálnemu procesu hľadania a vysporiadania sa s vlastnými kresťanskými koreňmi a ich konfrontáciu so smerovaním spoločnosti, kultúry a umenia. Štúdiá je pokusom o kulturologickú analýzu globálneho obrazu európskej spoločnosti (s dôrazom na Slovensko) a jej pohľadu na vlastnú identitu a kultúrne dedičstvo v kontexte cyrilo-metodskej tradície.

**Kľúčové slová:** Kultúrna identita. Kresťanstvo. Sv. Konštantín-Cyryl a Metod. Európska únia.

## Abstract

The Article reflects European socio-political process and aims to be a contribution to the current process of seeking its own Christian roots and their confrontation with the direction of society, culture and art. The study is an attempt to be a culturological analysis of the global picture of the European society (with the focus on Slovakia) and their identity and cultural heritage in the context of Cyril-Methodian traditions.

**Key words:** Cultural identity. Christianity. St. Constantine-Cyryl and Methodius. European Union.

## Úvod

V súčasnosti je mimoriadne aktuálny pojem kríza. Denne sa s ním stretávame v médiách, v práci, vo vzdelávacích inštitúciách či v súkromnom živote. Najčastejšie sa pod týmto pojmom chápe kríza ekonomická. Je však ekonomická kríza najpálčivejším problémom dnešnej európskej spoločnosti? Nie je iba dôsledkom vážnejšej krízy – krízy celej európskej spoločnosti?

V konferenčnom príspevku sa pokúsime analyzovať kultúrnu krízu s ohľadom na stav kultúrnej identity v Európskej únii, ktorú budeme rámcovať pojmom západná kultúra.

## K interpretácii cyrilo-metodského odkazu

V prebiehajúcom roku 1150. výročia príchodu sv. Konštantína-Cyryla a Metoda na naše územie sú mimoriadne aktuálne najrozličnejšie pokusy o revitalizáciu, respektíve interpretáciu duchovného dedičstva, ktoré sa spája s dielom Solúnskych bratov. Ide o nepochybne inšpiratívne iniciatívy, keďže tradícia a význam byzantskej misie sa ukázal v procese kreovania slovenskej kultúry ako nenahraditeľný. Pre dejiny národnej kultúry je téma cyrilo-metodskej tradície, často označovanej ako „dedičstvo otcov“<sup>1</sup>, nesmierne

---

<sup>1</sup> VRAGAŠ, Š. *Život Konštantína Cyrila a Život Metoda*. Martin : Matica slovenská, 1994, s. 91.

významná. Anton Bagin jej význam dokonca povyšuje na „veľkú ideu, z ktorej (národ) v priebehu časov čerpá životnú silu“<sup>2</sup>. Tu je však z kulturologického hľadiska potrebné poukázať na kultúrnu zmenu, respektíve zmenu pohľadu na odkaz Solúnskych bratov v priebehu dejín. Anna Fischerová v zásade rozoznáva z hľadiska historického vývoja tri základné podoby nazerania na danú problematiku. Od *misie* solúnskych bratov (v čase ich pôsobenia na našom území), cez postupné kreovanie cyrilo-metodskej *tradície* (z cirkevného hľadiska *kultu*) v období od smrti sv. Metoda po obdobie národného obrodovania a konštitúcie národného štátu, až po etablovanie ich odkazu a významu v priebehu 20. a 21. storočia ako duchovného, národného a kultúrneho *dedičstva*<sup>3</sup>.

V konferenčnom príspevku, ktorý predstavuje náčrt problematiky, venujeme pozornosť základným aspektom formujúcich tradíciu byzantskej misie a pokúsime sa o jej prepojenie s aktuálnou problematikou kultúrnej identity. Predpokladáme erudovanosť čitateľa, ale pre lepšiu orientáciu v problematike aspoň v krátkosti predstavíme základné aspekty, ktoré sú východiskové pre kreovanie a vývoj cyrilo-metodskej tradície – základného piliera nášho duchovného, národného a kultúrneho dedičstva<sup>4</sup>.

Misijná činnosť sv. Konštantína – Cyrila a Metoda sa na Veľkej Morave prejavila vo viacerých oblastiach. Považujeme za podstatné upozorniť, že tradičné, priam až stereotypné chápanie Solúnskych bratov ako kristianizátorov Veľkej Moravy je chybné. Už Peter Ratkoš považoval ich misijnú úlohu za vedľajšiu, keďže kristianizácia Veľkej Moravy bola globálne ukončeným procesom pred rokom 863<sup>5</sup>. Podľa Alexandra Avenaria misie, ktoré anticipovali cyrilometodské pôsobenie na našom dnešnom území, pochádzali z Nemecka, Valaška a Grécka. Jednotlivé inkulturačné impulzy prichádzajúce z týchto krajín sa však miešali a vzájomne komunikovali s prvkami, ktoré vychádzali z avarského dedičstva<sup>6</sup>. Príchodom cyrilometodskej misie na naše dnešné územie bola miestna kultúra obohatená o byzantské prvky, prostredníctvom ktorých nabrala kristianizácia nášho územia nový smer.

V čom vidíme význam misie sv. Konštantína – Cyrila a Metoda pre naše dejiny? Z nášho hľadiska môžeme ich činnosť rozdeliť do piatich základných oblastí – jazykovedné dielo, prekladateľsko-literárne dielo, právne dielo, teologické dielo a v neposlednom rade ich pedagogické dielo. Z nášho pohľadu tieto oblasti rámujú cyrilo-metodskú inkulturačnú koncepciu.

Primárnu úlohu jednoznačne zohráva ich jazykovedné dielo, prostredníctvom ktorého etablovali Slovanov ako kultúrny národ. Okrem nového písma – hlaholiky, vytvorili špecifickú formu slovanského jazyka v podobe slovanskej liturgiky. Konštantína k vytvoreniu písma motivovala najmä skutočnosť, že všetky civilizované národy, ktoré poznal, mali vlastnú abecedu slúžiacu ako výraz ich kultúrnej samostatnosti. Znalosť jazyka a následné vytvorenie písma sa stalo základnou platformou pre ohlasovanie Evanjelia na našom území. Oficiálne schválenie staroslovienčiny ako liturgického jazyka pápežom Hadriánom II. možno považovať za kultúrnu revolúciu. Treba si uvedomiť, že do roku 868 bolo možné liturgické slávenie výlučne v gréčtine, hebrejčine respektíve v latinčine. Umožnením slávenia liturgie v jazyku ľudu sv. Konštantín – Cyril a Metod anticipovali proces, ktorý bol zavŕšený až v diele II. vatikánskeho koncilu (1962-1965), na ktorom sa definitívne umožnilo slávenie liturgie v národných jazykoch. Prostredníctvom ich jazykovedného diela sa slovania stali de facto historickým národom.

---

<sup>2</sup> BAGIN, A. Úvod. In VRAGAŠ, Š. *Život Konštantína Cyrila a Život Metoda*. Martin : Matica slovenská, 1994, s. 5.

<sup>3</sup> FISCHEROVÁ, A. *Aktuálne problémy dejín národnej kultúry*. Seminár doktorandov Katedry kulturológie, 11. apríla 2013, s. 1.

<sup>4</sup> FISCHEROVÁ, A. *Aktuálne problémy dejín národnej kultúry*, s. 1.

<sup>5</sup> RATKOŠ, P. *Slovensko v dobe veľkomoravskej*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1988, s. 44.

<sup>6</sup> AVENARIUS, A. *Byzantská kultúra v Slovanskom prostredí v VI.-XII. storočí*. Bratislava : VEDA, 1992, s. 53.



S jazykovedným dielom úzko súvisí aj literárna a prekladateľská činnosť sv. Konštantína – Cyrila a Metoda. Za základný Konštantínov princíp prekladateľskej tvorby považuje Avenarius jasnosť prekladu, pričom pretlmočenie ducha a zmyslu diela je pre neho dôležitejšie ako doslovný preklad<sup>7</sup>. Bratia prekladmi základných liturgických kníh umožnili Slovanom vnímať kresťanské náboženstvo nie len z hľadiska „tradičnej viery“, ale najmä jeho duchovnej hĺbky a podstaty. Prostredníctvom diela Proglas sv. Konštantína-Cyrila sa staroslovienčina stáva literárnym a teda i kultúrnym jazykom.

Ďalšou dôležitou zložkou misijnej činnosti sv. Konštantína – Cyrila a Metoda bolo právo. Pri kreovaní a aplikovaní práva v slovanskom prostredí bola nevyhnutná integrácia západných i východných právnych prvkov, pretože právny poriadok musel viac ako ktorýkoľvek iný kultúrny prvok rešpektovať existujúcu spoločenskú situáciu<sup>8</sup>. Sv. Metod vypracoval civilný zákonník *Zakon sudnij ljudem*, ktorý predstavuje výber trestných predpisov zo 17. kapitoly *Eklogy*<sup>9</sup>. Okrem svetského sa sv. Metod venoval aj kanonickému právu. V tejto oblasti zostavil *Nomokanon*, ktorý predstavuje súbor cirkevnoprávneho a organizačného ustanovenia.

Pre teologickú koncepciu sv. Konštantína-Cyrila a Metoda v rámci evanjelizačných snáh byzantskej misie zohráva významnú úlohu činnosť v oblasti liturgie. Avenarius sa domnieva, že o liturgickom diele je možné uvažovať ako o určitej syntéze koncepcií sv. Konštantína-Cyrila a Metoda, v ktorých sa mohla prejaviť ich snaha o prepájanie západných a východných prvkov<sup>10</sup>. Pod tradičným označením „slovanská liturgia“ však nemôžeme rozumieť vytvorenie akejkoľvek, voči Rímu alternatívnej, formy liturgie. Toto, dnes v laických kruhoch pomerne rozšírené, chápanie je nesprávne a preto sa domnievame, že by bolo vhodnejšie hovoriť o liturgii v slovanskom jazyku. Staroslovenčina sa tak zásluhou sv. Konštantína – Cyrila a Metoda stala štvrtým liturgickým jazykom.

V neposlednom rade treba pripomenúť aj pedagogické dielo byzantskej misie. V rámci svojich kultivačných koncepcií vytvorili okruh žiakov, ktorí boli v neskoršom období prvými nositeľmi cyrilo-metodskej tradície.

## Kultúrna identita

Skôr ako sa začneme venovať problematike kultúrnej identity je nevyhnutné definovať si východiská nazerania na túto kategóriu. Viacerí teoretici vidia etymologický základ kategórie v pojme identifikácia. Pod identifikáciou vo všeobecnosti rozumieme spojenie procesu opisu, pomenovania a klasifikácie<sup>11</sup>, pričom Judith Butler upozorňuje, že identifikácia nie je nikdy kompletná, resp. je stále nestabilná vzhľadom na neustále zmeny aspektov, ktoré sú do tohto procesu zapojené<sup>12</sup>. Identita sa stala diskutovanou kategóriou najmä sociológie a kulturológie v sedemdesiatych rokoch dvadsiateho storočia, kedy ju Henri Tajfel a John Turner definovali ako „prirodzenú potrebu mať určitú sociálnu identitu a vymedzovať sa ako príslušník určitej skupiny“<sup>13</sup>. Identitu možno vnímať ako kolektívnu (skupinová identita) alebo ako individuálnu (identita jednotlivca). V najvšeobecnejšom pohľade identitu teda chápeme ako opis kultúrnych charakteristík osôb, respektíve skupiny či skupín jednotlivcov, s ktorými sa emočne (ne)identifikujeme a ktoré sa dotýkajú „rovnakosti“ a „inakosti“<sup>14</sup>. V kontexte skúmania problematiky identity sa ako dôležitá kategória objavuje pojem

<sup>7</sup> AVENARIUS, A. *Byzantská kultúra v Slovanskom prostredí v VI.-XII. storočí*, s.76.

<sup>8</sup> AVENARIUS, A. *Byzantská kultúra v Slovanskom prostredí v VI.-XII. storočí*, s. 91.

<sup>9</sup> Zbierka byzantského svetského práva, ktorú vydal ikonoklastický cisár Leon III. v roku 726. (pozn. autora)

<sup>10</sup> AVENARIUS, A. *Byzantská kultúra v Slovanskom prostredí v VI.-XII. storočí*, s. 91.

<sup>11</sup> FODOROVÁ, V. *Európska identita – Budúcnosť európskeho integračného projektu?* 2010, s. 70.

<sup>12</sup> BARKER, CH. *The Sage dictionary of cultural studies*. London : Sage Publications, 2004, s. 92-93.

<sup>13</sup> FODOROVÁ, V. *Európska identita – Budúcnosť európskeho integračného projektu?* s. 71.

<sup>14</sup> FODOROVÁ, V. *Európska identita – Budúcnosť európskeho integračného projektu?* s. 71.

kolektívna identita, ktorý sa podľa Neila Fligsteina vzťahuje najmä na myšlienku prijatia fundamentálnej podobnosti s určitou skupinou ľudí, ktorej akceptácia je impulzom pre pocit solidarity medzi členmi tejto skupiny<sup>15</sup>. Dôležitou otázkou v procese skúmania európskej kultúrnej identity je problematika pôvodu západnej kultúry v kontexte v akom sa vníma dnes. Vo všeobecnosti sa za kolísku západnej kultúry považuje antická kultúra, najmä kultúra starovekého Grécka. Pre korektnosť treba uviesť, že okrem tradičného vnímania starovekého Grécka ako kolísky západnej kultúry zohral významnú úlohu pri kreovaní západoeurópskej kultúry staroveký rímsky právny systém. Na základe tohto modelu je teda nutné chápať západnú kultúru ako syntézu kultúrnych tradícií antického Grécka a rímskeho práva. Tento všeobecne prijímaný a akceptovaný názor však opomína jeden z najvýznamnejších kultúrotvorných činiteľov dejín tradične chápanej západnej kultúry akým je kresťanstvo. Kresťanstvo a jeho kultúra zasiahli do všetkých aspektov západnej kultúry. Prakticky od svojho vzniku v 1. storočí komunikovalo s pôvodnými kultúrnymi a spoločenskými modelmi. Po zániku Západorímskej ríše sa kresťanstvo stalo hlavným a do určitej miery i jediným aspektom vývoja západnej kultúry. Od románskeho obdobia počnúc, všetky umelecko-historické epochy komunikovali takmer výhradne s kresťanstvom – prostredníctvom edukácie a kultivácie propagovali jeho učenie, alebo sa naopak voči nemu ohradzovali.

Na základe predložených argumentov je možné konštatovať, že európska kultúra má svoje korene v antike a syntézou s intelektuálnym a najmä duchovným prínosom kresťanstva vznikla originálna kultúra. Európsku kultúru preto možno v tomto kontexte chápať ako synonymum západnej kultúry, kreovanej Európou, Severnou Amerikou, ale aj Austráliou a Novým Zélandom, ktoré boli osídlené Európanmi, prinášajúcimi v procese enkulturácie a inkulturácie nové kultúrne modely.

Kategória západná kultúra v minulosti predstavovala západné kresťanstvo, resp. katolicizmus, ku ktorému sa v 16. storočí pridala protestantizmus a i touto transformáciou tradičného chápania kresťanstva je náboženstvo vnímané ako najdôležitejší charakteristický znak západnej civilizácie. Koncept európskej identity reflektuje hodnoty vytvárané počas historického vývoja na území Európy a determinované kresťanskými kultúrnymi vzorcami, s ktorými sa obyvatelia Európy univerzálne stotožňujú.

Pre zhrnutie chápania kultúrnej identity vychádzam z práce Veroniky Fodorovej, ktorá európsku identitu (v našom chápaní identitu západnej kultúry) determinuje jej viacvrstvovým charakterom<sup>16</sup>. Európsku identitu z jej pohľadu vytvárajú univerzálne akceptované hodnoty. Fodorová chápe európsku identitu ako sumu noriem, hodnôt a cieľov identity kultúrnej, inštrumentálnej a občianskej.

Kultúrna identita	Inštrumentálna identita	Občianska identita
<ul style="list-style-type: none"> <li>• Spoločná história</li> <li>• Rímske právo</li> <li>• Grécka filozofia</li> <li>• Hebrejská etika</li> <li>• Kresťanstvo</li> <li>• Renesancia</li> <li>• Osvietenstvo</li> <li>• Kultúrne dedičstvo</li> <li>• Geografia</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Ekonomické a politické záujmové skupiny</li> <li>• Vlastný materiálny prospech</li> <li>• Sociálne zabezpečenie</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Ľudská dôstojnosť</li> <li>• Sloboda</li> <li>• Demokracia</li> <li>• Rovnosť</li> <li>• Informácie</li> <li>• Vzdelávanie</li> <li>• Európske masmédiá</li> <li>• Účasť na verejnom živote</li> </ul>

<sup>15</sup> FLIGSTEIN, N. *Euroclash: the EU, European identity, and the future of Europe*. Oxford : University Press, 2008, s. 127.

<sup>16</sup> FODOROVÁ, V. Identita a budúcnosť Európy. In *Příležitosti mladé generace v oblasti vědy, výzkumu a inovací* [on-line], sborník : III. mezinárodní vědecká studentská konference : 4. února 2009, Kroměříž. - Kunovice : Evropský polytechnický institut, 2009, s. 24. Dostupné na internete: [http://czechuniversity.com/dokumenty/konference/2009/studentska\\_odborna.pdf](http://czechuniversity.com/dokumenty/konference/2009/studentska_odborna.pdf).

Tabuľka demonštruje základné aspekty formujúcu európsku identitu. Pre potreby nášho príspevku je dominantná téma vnímania a tvorby kultúrnej identity. Spomínané aspekty kultúrnej identity potvrdzujú názor o primárnej úlohe žido-kresťanskej tradície na formovaní západnej kultúry. Domnievame sa, že všetky Fodorovou spomínané determinanty formovania európskej kultúrnej identity priamo alebo nepriamo odkazujú, respektíve polemizujú s touto tradíciou.

### **K otázke významu súčasného vplyvu náboženstva pre formovanie kultúrnej identity**

Na svete existuje mohutná suma rozmanitých náboženských predstáv, preto sa teoretici z oblasti kultúrnej antropológie, religionistiky či sociológie nie sú schopní zhodnúť sa na jednotnej definícii náboženstva. Najbližšie k nášmu chápaniu náboženstva je prístup Jacoba Burckhardta, ktorý náboženstvo vníma ako „výraz večnej a nezničiteľnej potreby metafyzickej ľudskej bytosti“<sup>17</sup>. Náboženstvo v jeho ponímaní predstavuje celé nadzmyslové doplnenie človeka, všetko, čo si sám sebe nemôže dať a „je i odrazom celých národov a kultúrnych epoch do čohosi veľkého, iného, alebo odtlačok a obrys, ktorý vŕahujú do nekonečna“<sup>18</sup>. Najdôležitejším spojovateľom všetkých náboženstiev je podľa Burkhardta spoločná potreba katarzie.

V našom príspevku chápeme náboženstvo z kulturologického hľadiska ako antropologickú konštantu. Vnímanie a reflexia sveta prostredníctvom náboženstva je špecifická pre ľudskú spoločnosť i keď je náboženská tradícia regionálne diferencovaná. Hlavný význam náboženstva pre jednotlivca vychádza z jeho schopnosti dávať človeku zmysel života a v zmysle náboženských skupín z neho vytvára aj člena, respektíve nositeľa konkrétnej sociálnej identity. V neposlednom rade zo socio-kultúrneho hľadiska vidíme význam náboženstva v jeho kompetencii pomáhať v zvládnutí ťažkých životných situácií. Z hľadiska väčších sociálnych skupín náboženstvo spája ľudí v určitých formách kolektívnych akcií, je aktívnym činiteľom sociálnej dynamiky a v neposlednom rade má funkciu sociálneho regulatívu. Émile Durkheim považuje za jednu z najvýznamnejších aspektov náboženstva jeho sociálne integrujúcu funkciu<sup>19</sup>.

V ostatnom čase sme svedkami zmeny vnímania tradičných foriem religiozity. S rozvojom moderných spoločností sa vplyv náboženstva znižuje, pretože náboženské pravdy ustupujú pravdám vedeckým a tradičné rituály zohrávajú v živote jednotlivcov stále menšiu úlohu<sup>20</sup>. Výsledkom intenzívnej sociálnej dynamiky je z hľadiska sociológie náboženstva aktuálna progresia sekularizácie, ktorej produktmi sú mimo iných aj relativizácia noriem, hodnôt a symbolického vyjadrovania. Za najpálčivejší problém súčasnej západnej kultúry považujeme Frommovo chápanie hodnotového posunu spoločnosti od „byt“ ku „mat“<sup>21</sup>. Podľa Grace Davie je Európa z celosvetového hľadiska „výnimočným prípadom“, pretože tu môžeme pozorovať najväčší pokles vyznávačov tradičnej formy religiozity<sup>22</sup>. Na druhej strane tu nastáva rozvoj najrozmanitejšej alternatívnej religiozity. Náboženstvo v Európe sa výrazne individualizuje a nastáva posun od teistického vnímania Boha k vyhľadávaniu nových pocitov či zážitkov. Spása prestáva byť ústredným pojmom „novej religiozity“ a do centra záujmu sa dostávajú pojmy ako očista, uzdravenie, sebazdokonaľovanie a najmä vyhľadávanie neustále nových zážitkov<sup>23</sup>.

<sup>17</sup> BURCKHARDT, J. *Úvahy o světových dějinách*. Praha : Melantrich, 1971, s. 36.

<sup>18</sup> BURCKHARDT, J. *Úvahy o světových dějinách*, s. 36.

<sup>19</sup> DURKHEIM, É. *Elementární formy náboženského života systém totemismu v Austrálii*. Praha : Oikoymenh, 2002.

<sup>20</sup> GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha : Argo, 1999, s. 422.

<sup>21</sup> FROMM, E. *Mít, nebo být?* Praha : Aurora, 2001.

<sup>22</sup> DAVIE, G. *Europe: the Exceptional Case. Parameters of Faith in the Modern World*. Darton, Longman & Todd Ltd, 2002.

<sup>23</sup> DAVIE, G. *Europe: the Exceptional Case. Parameters of Faith in the Modern World*.

Zygmunt Bauman definuje novú formu vznikajúcich spoločenstiev ako „estetické spoločenstvá“, ktoré vznikajú pri hľadaní, respektíve skladaní identity a sú živnou pôdou pre zábavný priemysel<sup>24</sup>. Autoritami sa namiesto ľudí reprezentujúcich tradičné hodnoty stávajú tzv. prominenti, ktorí sú známi vďaka svojej verejnej (mediálnej) pôsobnosti. Podľa Baumana je ich hlavnou zbraňou zvodnosť<sup>25</sup>. Vážnosť autority sa odvíja od čísla (počtu fanúšikov, predaných kníh alebo CD, návštevnosti koncertov, výšky ziskov atď.). Takto novo kreované spoločenstvo, respektíve spoločnosť nepozná žiadne sankcie – „jedinou sankciou je možnosť prepásť nejakú udalosť, ktorá bola pre mnohých pôžitkom“<sup>26</sup>. Idoly, novodobé autority, ktoré umožňujú vznik estetického komunity, musia byť dostatočne krásne, flexibilné, zábavné a schopné v správny čas prenechať pódium ďalším, aby dokázali dostatočne oslniť svojich fanúšikov. Nie je im však dovolené užívať si svojho vplyvu príliš dlho, pretože publikum je očarené práve jedinečnosťou momentu, jeho prchavosťou a neopakovateľnosťou. Publikum teda neočakáva trvalosť, ale predpokladá, že práve uplynutý zážitok vystrieda zážitok nový<sup>27</sup>. Podľa Gerharda Schulzeho sa tak vytvára nikdy nekončiaci špirála uspokojovania čisto materiálnych túžob, ktoré môže prerušiť iba smrť alebo hlboká sebareflexia<sup>28</sup>.

### Diagnóza doby – ekonomická kríza, či kríza kultúrnej identity?

Problematika skúmania kultúrnej krízy nie je nová. Myšlienka vývoja, striedania či dokonca zániku kultúr a civilizácií je pre ľudstvo prirodzená. Eschatologické diela sú súčasťou každého náboženstva a myšlienky zániku, respektíve prechodu z jednej formy civilizácie na inú sú súčasťou takmer každej kultúry. Otázka konca dejín, zániku civilizácie či ľudskej kultúry sa stala najmä v medzivojnovom a povojnovom období intenzívne diskutovanou a aj dnes ide o mimoriadne aktuálnu tému.

Diskurz spoločenskovedných disciplín sa stále intenzívnejšie zaoberá otázkou, či súčasná kríza kultúry je „obyčajnou krízou“, akou západná kultúra prešla už mnohokrát. Pitirim Sorokin rozoznáva dva základné pohľady na kultúrnu krízu. Prvú skupinu tvorí väčšinový názor, ktorý nazerá kultúrnu krízu iba ako akúsi formu ekonomickej, respektíve politickej krízy. Druhý pohľad na príčiny a smerovanie kultúrnej krízy je vytvorený nasledovníkmi Oswalda Spenglera, ktorí tvrdia, že kríza je smrteľnou agóniou celej západnej spoločnosti a jej kultúry<sup>29</sup>. Podľa nich sa západná kultúra vyčerpala a umiera. Podľa Spenglera je zánik kultúry neodvratiteľný a „žiadny liek, či liečba nezabráni smrti západnej kultúry“<sup>30</sup>. Sorokin je presvedčený, že obe zo spomínaných diagnóz kultúrnej krízy sú „hrubo nepresné“<sup>31</sup>. Na rozdiel od optimistickej diagnózy akejsi „obvyklosti“ krízy sa Sorokin domnieva, že súčasná kríza je úplne neobvyklá. Tvrdí, že nejde iba o krízu určitej časti kultúry, ale že zlyháva celá kultúra západnej spoločnosti - západné umenie, veda, filozofia, ale i náboženstvo či mravné regulatívy. Ide o krízu spôsobu života západnej kultúry. Sorokinom spomínané aspekty sú základnými stavebnými jednotkami, kultúrnymi univerzáliami, každej kultúry a je preto možné sa domnievať, že ak nastane zmena v akomkoľvek aspekte západnej kultúry, je nutné aby podobnými zmenami prešli aj jej ostatné časti.

<sup>24</sup> BAUMAN, Z. *Komunita. Hľadanie bezpečia vo svete bez istôt*. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2006, s. 82-84.

<sup>25</sup> BAUMAN, Z. *Komunita. Hľadanie bezpečia vo svete bez istôt*, s. 83.

<sup>26</sup> BAUMAN, Z. *Komunita. Hľadanie bezpečia vo svete bez istôt*, s. 82-84.

<sup>27</sup> BAUMAN, Z. *Komunita. Hľadanie bezpečia vo svete bez istôt*, s. 86.

<sup>28</sup> SCHULZE, G. *Die Sünde: Das schöne Leben und seine Feinde*. Carl Hanser Verlag GmbH & Co. KG, 2006.

<sup>29</sup> SOROKIN, P. A. *Krise našeho věku*. Praha : Tisk. a vydav. družstvo Čs. obchodnictva, 1948, s. 78.

<sup>30</sup> SPENGLER, O. *The decline of the West*. New York : Alfred A. Knopf, 1950.

<sup>31</sup> SOROKIN, P. A. *Krise našeho věku*, s. 79.

Tomáš Baťa sa v roku 1932 k téme hospodárskej krízy vyjadril: „Neverím, že prelomy sa dejú samé od seba. To, čomu sme zvykli hovoriť hospodárska kríza, je iné meno pre morálnu biedu. Morálna bieda je príčina, hospodársky úpadok následok.“ a následne upozorňuje, že: „potrebujeme morálne postoje k ľuďom, k práci a verejnému majetku. Nepodporovať bankrotárov, nerobiť dlhy, nevymieňať hodnoty za nič a nevydierať pracujúcich.“ Práve problematiku relativizácie tradičných hodnôt považujeme za najväčší problém súčasného západného kultúrneho systému.

V úvode príspevku sme naznačili, že kultúrna identita Európy je tvorená spoločnou kultúrnou mriežkou. Je však možné tvrdiť, že zjednotená Európa je aj kultúrne a najmä hodnotovo jednotná? Richard Coudenhove-Kalergi, zakladateľ koncepcie paneuropizmu, tvrdí, že „aby sa Európa objavila na politickej mape, musí Paneurópa najskôr zapustiť korene v srdciach a hlavách Európanov. Pocit paneurópskej pospolitosti, európsky patriotizmus, musí korunovať a dopĺňať cit národný“<sup>32</sup>. Blanka Šulavíková a Emil Višňovský sa domnievajú, že „ľudská prirodzenosť má zabezpečovať našu rovnakosť, kým kultúrna identita rôznosť“<sup>33</sup>. Višňovský vo svojej ďalšej štúdií pripomína, že „stará idea ľudskej prirodzenosti sa spájala s ideou univerzality: ak sme všetci ľudia, tak musíme byť rovnakí. Idea kultúrnej identity sa naopak spája s ideou partikularity, resp. multikulturality: ak sme všetci ľudia, môžeme byť aj rôzni. Naša ľudská prirodzenosť nám má zabezpečovať našu rovnakosť, kým kultúrna identita rôznosť“<sup>34</sup>.

Burckhardt chápe kultúru ako celý súhrn duchovného vývoja, ktorý sa odohráva živelné a nečiní si nárok na univerzálnu alebo povinnú platnosť<sup>35</sup>. Je súčasťou tzv. *troch potencií*, ktoré sa vyskytujú v každej ľudskej spoločnosti – štát, náboženstvo a kultúra. Tieto potencie sú medzi sebou krajne nesúrodé a nekoordinovateľné<sup>36</sup>, no napriek tomu zastávajú nezastupiteľné miesto v budovaní ľudskej spoločnosti. Sorokin rozlišuje tri typy kultúr: ideačnú, senzitívnu a idealistickú. Ideačná kultúra vníma Boha ako jedinú pravú realitu a hodnotu. Táto kultúra je priamo determinovaná transcendentnými hodnotami a religiozita v nej má dominantné postavenie. Senzitívna kultúra má antagonistický charakter a ako hodnotu vníma iba empiricky percipovateľné javy. Idealistická kultúra je kombináciou predchádzajúcich dvoch, spája ich a kombinuje veriac v existenciu nekonečne pestrého Boha<sup>37</sup>.

Jedným z produktov aktuálnej senzitívnej kultúry sa v posledných storočiach stal tzv. *kontraktualizmus*, ktorým ľudia identifikovali zmluvné kontrakty ako najvýhodnejší spôsob prístupu k pozemským dobrám<sup>38</sup>. Absencia univerzálne platných mravných hodnôt či transcendentného vnímania sveta však vedie k otázke „výhodnosti konať dobro“.

Na základe sorokinovskej analýzy sa domnievame, že aktuálna kríza nie je iba parciálnym kultúrnym problémom sveta ekonómie. Môžeme sledovať postupné zlyhávanie jednotlivých kultúrnych univerzálií západnej spoločnosti. Najväznejšie tento problém vnímame na základe relativizácie hodnôt a postupného vzdávania sa vlastnej kultúrnej identity.

<sup>32</sup> COUDENHOVE-KALERGI, R.N. *Pan-Európa*. Bratislava : ŠEVT, 2005.

<sup>33</sup> ŠULAVÍKOVÁ, B., VIŠŇOVSKÝ, E. *Ľudská prirodzenosť a kultúrna identita*. Bratislava : Iris, 2006, s. 150.

<sup>34</sup> VIŠŇOVSKÝ, E. *Ľudská prirodzenosť a kultúrna identita* [online]. [cit. 2013-01-03]. Dostupné na internete: <http://www.kvsbk.sav.sk/10rokov/visnovsky.htm>.

<sup>35</sup> BURKHARDT, J. *Úvahy o svetových dejinách*, s. 52.

<sup>36</sup> BURKHARDT, J. *Úvahy o svetových dejinách*, s. 26.

<sup>37</sup> SOROKIN, *Krise našeho věku*, s. 76.

<sup>38</sup> DANIŠKOVÁ, K. Ad: O cnostiach trhu. In *Impulz*. [online]. Vydavateľstvo Michala Vaška v spolupráci s Občianskym združením Hlbiny, 2011, roč. 2011, č. 2 [cit. 2013-01-03]. Dostupné na internete: <http://www.impulzrevue.sk/article.php?691>.

## Sekularizmus – nové náboženstvo Európskej únie?

Myšlienky kultúrneho pluralizmu sa mimoriadne aktuálnymi stali v 70. rokoch 20. storočia, prostredníctvom migrantov z bývalých kolónií do „materských štátov“, respektíve prostredníctvom lacnejšej pracovnej sily z bývalého východného bloku. Hoci v pomerne nedávnej dobe boli tieto koncepcie vystavené kritickým reflexiám zo strany vplyvných politikov ako Angela Merkelová, David Cameron či Nicolas Sarkozy, ktorí hovoria o zlyhaní myšlienok kultúrneho pluralizmu, mottom Európskej únie ostáva „*In varietate concordia*“ (Jednota v rozmanitosti).

Na prvý pohľad ide o vznešenú myšlienku. Je však v súčasnej multikultúrnej Európe podobná myšlienka udržateľná? Neohrozuje preexponovaná heterogénnosť kultúrnu identitu obyvateľov „tradičnej“ Európy?

Stále častejšie sa stávame svedkami akejsi pozitívnej diskriminácie, ktorá je v mene tolerancie inakosti nasmerovaná voči, takpovediac, pôvodným obyvateľom Európy. Aktuálne v slovenských médiách rezonuje problematika pamätných mincí, pripomínajúcich 1150. výročie príchodu sv. Konštantína – Cyrila a Metoda na naše územie. V rámci pripomienkového konania požiadala Európska komisia a niektoré členské štáty o odstránenie náboženských symbolov - svätožiary a kríža z návrhu mince. Túto požiadavku zdôvodňovali odvolávaním sa na potrebu rešpektovania princípu náboženskej neutrality zakotvenej v článku 22 Charty základných práv Európskej únie, v ktorom sa píše: „Únia rešpektuje kultúrnu, náboženskú a jazykovú rozmanitosť“<sup>39</sup>.

Tu vidíme najväčší problém. V Európe, ktorej kultúra bola priamo determinovaná kresťanskými myšlienkami, sa koncom 20. storočia z dôvodu úpadku židovsko-kresťanských morálnych hodnôt v rámci západnej kultúry dospelo k markantnému oslabeniu kultúrnej identity. Na prvý pohľad ide iba o parciálny problém Slovenskej republiky, treba si však uvedomiť, že apoštolským listom pápeža Jána Pavla II. „*Egregiae virtutis viri*“ zo dňa 31.12.1980 boli sv. Konštantín – Cyril a Metod vyhlásení za spolupatrónov Európy<sup>40</sup>. Teda vzdanie sa podstatných symbolov (kríž, svätožiara) vyobrazenia sv. Konštantína-Cyrila a Metoda na pamätnej eurominci sa stáva kultúrnym prelomom a neúctou voči vlastným dejinám i kultúrnej identite. „Tento problém je súčasťou takého „decentného protikresťanského ťaženia liberálno-socialistickej Európskej únie“<sup>41</sup>, tvrdí politológ Peter Grečo, podľa ktorého však nejde o nič nové. „Neutralita alebo sekulárny systém ukazuje, že práve toto je novým náboženstvom Európskej únie“<sup>42</sup>.

Je samozrejmé, že hodnotová paradigma nie je z hľadiska historického vývoja statickou kategóriou. Kultúrna zmena determinovaná sociálnou dynamikou sa môže objavovať postupne, rovnako tiež nie sú v histórii výnimočné ani prípady dramatickej kultúrnej zmeny. Významným aspektom kultúry je fakt, že sa jednotlivé oblasti, ktoré kultúru tvoria, navzájom vytláčajú, nahrádzajú a podmieňujú. Z toho vyplýva, že kultúra je neustále dynamický jav, ktorý funguje v nepretržitom pohybe. Tento jav je obohatený aj výmenou kultúrnych artefaktov medzi kultúrami navzájom, ktorá pôsobí na dynamiku kultúr<sup>43</sup>.

<sup>39</sup> Hlava III článok 22 ods. 1 Charty základných práv Európskej únie. [online]. Dostupné na internete: <http://eur-lex.europa.eu/sk/treaties/dat/32007X1214/htm/C2007303SK.01000101.htm>.

<sup>40</sup> JÁN Pavol II. *Egregiae virtutis viri*. [online]. Vatikán, 1980. Dostupné na internete: [http://www.vatican.va/holy\\_father/john\\_paul\\_ii/apost\\_letters/documents/hf\\_jp-ii\\_apl\\_31121980\\_egregiae-virtutis\\_it.html](http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/apost_letters/documents/hf_jp-ii_apl_31121980_egregiae-virtutis_it.html).

<sup>41</sup> GREČO, P. Sekularita je novým náboženstvom Európskej únie. In KOLČÁK, M. *Cyril a Metod: Na minci budú bez svätožiary a kríža*. [Online]. 2012, Dostupné na internete: <http://zdruhejstrany.sk/kriz-a-svatoziara-je-problemom-pre-eurozonu/>.

<sup>42</sup> GREČO, P. *Sekularita je novým náboženstvom Európskej únie*.

<sup>43</sup> BURKHARDT, J. *Úvahy o svetových dejinách*, s. 55.

Problémom však je, že multikultúrne koncepcie sa javia ako pomerne jednostranné, v zmysle ich akceptácie. Na jednej strane máme „kresťanský tolerantnú“ Európsku úniu a na strane druhej oddaných vyznávačov rozličných etických a morálnych hodnôt. Tu vidíme najzásadnejší problém. Západná kultúra sa podľa nášho názoru ocitá v mimoriadnej kríze a jej tvorivé sily chradnú a uschýnajú<sup>44</sup> práve z dôvodu vzdávania sa vlastnej identity. Zatiaľ čo, i keď čoraz viac sekulárna, ale stále dominantne kresťanská Európa prispôsobuje hodnoty a normy židovsko-kresťanskej tradície podľa aktuálnych potrieb, mimoriadne rastúca populácia, najmä islamských prisťahovalcov, je verná svojej náboženskej a kultúrnej identite. Aktuálnu krízu aj preto vnímame v sorokinovskom odkaze ako vyvrcholenie akéhosi „obdobia prechodu“ medzi súčasnou senzitívnou kultúrou ku kultúre ideovej<sup>45</sup>. Je evidentné, že západná kultúra a jej identita potrebujú revitalizovať svoje sily, možno aj prostredníctvom návratu ku svojim koreňom, reprezentovanými základnými myšlienkami židovsko-kresťanského kultúrneho dedičstva, na ktorom celá západná kultúra vyrástla.

## Záver

Cirkev ako základná kresťanská inštitúcia má viac ako dvetisíc rokov a stojí dokonca na omnoho starších základoch judaistickej duchovnej tradície. Domnievame sa, že cieľom by nemalo byť neustále prispôsobovanie sa Cirkvi moderným trendom vo svete, ale naopak stále intenzívnejšia komunikácia hodnôt prostredníctvom jazyka, ktorému súčasný svet rozumie.

Kresťanstvo sa musí aj napriek aktuálnej kríze západnej kultúry neustále snažiť komunikovať a presadzovať etické a morálne hodnoty, pretože sledujúc spomínané trendy tu možno vidieť najakútnejšie problémy identity západnej kultúry. Západná kultúra v mene „pseudo vyšších cieľov“ rozmieňa svoju identitu stále na drobnejšie a preto môžeme sledovať postupný úpadok základných aspektov európskej kultúry, ktoré sme v príspevku opísali. Prebiehajúci Rok sv. Cyrila a Metoda by mohol poslúžiť ako faktor revitalizácie pohľadu na kultúrne dedičstvo a zmeniť paradigmu nazerania na problematiku kultúrnej identity i identity individuálnej.

## Použitá literatúra

BAGIN, A. Úvod. In VRAGAŠ, Š. *Život Konštantína Cyrila a Život Metoda*. Martin : Matica slovenská, 1994.

BARKER, C. *The Sage dictionary of cultural studies*. London : Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications, 2004.

BAUMAN, Z. *Komunita hľadanie bezpečia vo svete bez istôt*. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2006. 122 s. ISBN 8080612250.

BURCKHARDT, J. *Úvahy o svetových dejinách*. Praha : Melantrich, 1971.

COUDENHOVE-KALERGI, R.N. *Pan-Európa*. Bratislava : ŠEVT, 2005. ISBN 8088707676.

DANIŠKOVÁ, K. Ad: O cnostiach trhu. In *Impulz*. [online]. Vydavateľstvo Michala Vaška v spolupráci s Občianskym združením Hlbiny, 2011, roč. 2011, č. 2 [cit. 2013-01-03]. ISSN 1336-6955. Dostupné na internete: <<http://www.impulzrevue.sk/article.php?691>>.

<sup>44</sup> SOROKIN, P. A. *Krise našeho věku*, s. 77.

<sup>45</sup> SOROKIN, P. A. *Krise našeho věku*, s. 76.

DAVIE, G. *Europe: the Exceptional Case. Parameters of Faith in the Modern World*. [s.l.]: Darton, Longman & Todd Ltd, 2002. ISBN 0232524254.

DURKHEIM, É. *Elementárni formy náboženského života systém totemizmu v Austrálii*. Praha: Oikoymenth, 2002. ISBN 8072980564.

FISCHEROVÁ, A. *Aktuálne problémy dejín národnej kultúry*. Seminár doktorandov Katedry kulturológie, 11. apríla 2013.

FLIGSTEIN, N. *Euroclash: the EU, European identity, and the future of Europe*. Oxford; New York : Oxford University Press, 2008. ISBN 9780199580859.

FODOROVÁ, V. Európska identita – Budúcnosť európskeho integračného projektu? In *Kultúrna pluralita, univerzalizmus, interkultúrna komunikácia, interkultúrne kompetencie monografický zborník - grantový projekt VEGA 1/0561/08*. Bratislava : Ekonóm, 2010. ISBN 9788022530934.

FODOROVÁ, V. Identita a budúcnosť Európy. In *Příležitosti mladé generace v oblasti vědy, výzkumu a inovací* [on-line], sborník : III. mezinárodní vědecká studentská konference : 4. února 2009, Kroměříž. - Kunovice : Evropský polytechnický institut, 2009. ISBN 978-80-7314-172-1. Dostupné na internete: <[http://czechuniversity.com/dokumenty/konference/2009/studentska\\_odborna.pdf](http://czechuniversity.com/dokumenty/konference/2009/studentska_odborna.pdf)>.

FROMM, E. *Mít, nebo být?* Praha : Aurora, 2001. ISBN 8072990365.

GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha : Argo, 1999. ISBN 8072031244.

GREČO, P. Sekularita je novým náboženstvom *Európskej únie*. In. KOLČÁK, M. *Cytil a Metod: Na minci budú bez svätožiary a kríža*. [Online]. 2012, Dostupná na internete: <<http://zduhejstrany.sk/kriz-a-svatoziara-je-problemom-pre-eurozonu/>>.

JÁN PAVOL II. *Egregiae virtutis viri*. [online]. Vatikán, 1980. Dostupné na internete: <[http://www.vatican.va/holy\\_father/john\\_paul\\_ii/apost\\_letters/documents/hf\\_jp-ii\\_apl\\_31121980\\_egregiae-virtutis\\_it.html](http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/apost_letters/documents/hf_jp-ii_apl_31121980_egregiae-virtutis_it.html)>.

RATKOŠ, P. *Slovensko v dobe veľkomoravskej*. Košice : Východslovenské vydavateľstvo, 1988.

SCHULZE, G. *Die Sünde: Das schöne Leben und seine Feinde*. Carl Hanser Verlag GmbH & Co. KG, 2006. ISBN 3446206728.

SOROKIN, P. A. *Krise našeho věku*. Praha : Tisk. a vydav. družstvo Čs. obchodnictva, 1948.

SPENGLER, O. *The decline of the West*. New York : Alfred A. Knopf, 1950.

ŠULAVÍKOVÁ, B., VIŠŇOVSKÝ, E. *Ludská prirodzenosť a kultúrna identita*. Bratislava : Iris, 2006. ISBN 8089238041.

VIŠŇOVSKÝ, E. *Ludská prirodzenosť a kultúrna identita*. In *Slovenská Akadémia Vied* [online]. Dostupné na internete: <<http://www.kvsbk.sav.sk/10rokov/visnovsky.htm>>.



VRAGAŠ, Š. *Život Konštantína Cyrila a Život Metoda*. Martin: Matica slovenská, 1994.

*Zmluva o Európskej únii*. [online]. Dostupné na internete: <[http://europa.eu/eu-law/treaties/index\\_sk.htm](http://europa.eu/eu-law/treaties/index_sk.htm)>.

# Influence of astronomy in Nepalese civilization

**Mr. Suresh Bhattarai**

Nepal Astronomical Society (NASO), P.O.Box: 21229, Kathmandu, Nepal  
Department of Physics, St. Xavier's College, P.O. Box: 7437, Kathmandu, Nepal

---

## Abstract

Astronomy is considered to be the oldest science in the world. It has the direct relationship with the development of the human civilization. People have realized the potential of nature by the observation of the sky and use their knowledge for the betterment of the human society. They have been using the knowledge imbedding into their art culture and religion since the existence of human being in the world. As the contribution of Asia in the human civilization is significant we can imagine its contribution in the development of astronomy in the world. What are observing and manipulating about the universe has been done more than 5,000 years before but we lack the strong evidence for our stand in the world. The contribution of Asia in the development of astronomy and human civilization in the world with special reference to Nepal and Nepal's status in the development of astronomy and its contribution in the astronomy and civilization from Past to present is explored. How astronomy showed its impact in Nepalese civilization is explored. Also, Nepal's art, culture and religion with special reference to astronomy are discussed.

## Introduction

The Neolithic age of China has been traced back as early as 10,000 BCE. Early evidence for proto-Chinese millet agriculture is carbon-dated to about 7,000 BCE but the written history of China begins with the Shang Dynasty (1550BCE -1046 BCE). Indus Valley Civilization (2600-1900 BCE) had flourished around the Indus River basin in South Asia. Vedic civilization had extended from the second millennia BCE to the sixth century BCE<sup>1</sup>. The extensively astronomy-rich sacred texts of the Indo-Aryan civilization were presumably compiled then. The Iron Age in the Indian subcontinent succeeded the late Harappan culture. Mehrga , one of the most important Neolithic (7000 BC-2500 BC) sites in archeology, lies on what is now the "Kachi plain" of today's Balochistan, Pakistan which is one of the earliest sites with evidence of farming (wheat and barley) and herding (cattle, sheep and goats) in South Asia.

Neolithic tools found in the Kathmandu valley indicates that people have been living in Nepal for at least 9,000 years and showed that Nepalese civilization has very close relation to the Chinese and Indians from the very beginning of the civilizations in the Asia. According to Veda, one day in the life of Brahma, the creator is called a Kalpa or 4.32 billion years (the approximate life span of the earth).The time scales that Vedas explains are from nuclear to cosmological scale that we have conceived yet. The Hindu cosmological time cycles are described in verses 11–23 of Chapter 1, Surya Siddhnata which was probably 5000 years old. According to Veda, we are now in 52<sup>nd</sup> Century of Kaliyuga which started in 3102 BCE. Garun Puran has explained the Earth as a sphere and the Sun as a source of Energy to living beings in Earth. Both Rig-Veda and Bahmanda Purana describe universe as a cosmic that cycle between expansion and total collapse, infinite in time and as expanded from a concentrated form — a point called a Bindu.

---

<sup>1</sup> Shiva Raj Shrestha "Malla", The Vedic-Aryan Entry Into Contemporary Nepal [A Pre-Historical Analysis Based on the Study Of Puranas], *IAncient Nepal*, Department of Archeology, Kathmandu, Nepal.

Astronomer Arya Bhatta (476-550 CE) had theorized the revolutionary heliocentric solar system in 500 CE long before this concept was proposed by Copernicus in the western community in 1543 CE. Though the western civilizations have been contributing a lot in astronomy after the 16th century, Asian civilization has contributed a lot for the development of astronomy before 16<sup>th</sup> Century which has been spread widely in West as well.

## Nepalese Civilization

Nepal has been remained the perfect place since the beginning of the human civilization on Earth. The fossils of Ramapithecus, dated 11 millions found in 1980 CE by the team of Dr J.H. Hutchison near Tinahu River, Butwal, western part of Nepal, proves the region as an important place for human civilization since the beginning of pre-historic time<sup>2</sup>. It appears that Gopal Dynasty were the first to settle in Kathmandu Valley formerly known as Nepal then Abhir and Kirat Dynasties ruled the nation. Khas (now known as Chhetri) who were the Indo- Iranian (Aryan) of Central Asia who advanced towards the east and settled in the Western Part of Modern Nepal, succeeded to form their Kingdom only in 1100 CE. The epic Mahabharata mentions the Kiratas (900 BC-300 CE as William Kirk Patrick) among the inhabitants of Nepal. The first Kirati king Yalambar had the dubious honor of being slain in the battle of the Mahabharata, in which gods and mortals fought alongside each other. One of the earliest confederations of South Asia was that of the Shakya clan, whose capital was Kapilvastu, Nepal. Siddharta Gautama (563–483 BCE), who renounced his royalty to lead an ascetic life and came to be known as the Buddha (the enlightened one) was born to the Shakya king Sudhodhan. Maurya Emperor Ashoka the Great, the legendary Buddhist proselytizer and ruler from 273 -232 BCE in India visited Kathmandu, Patan, Lumbini of Nepal as a follower of Buddhism and erected four stupas known as Ashoka Stupa in Patan, and Ashoka Pillar at Lumbini, the birth place of Gautam Buddha<sup>3</sup>.

From the findings at the ancient capital of Handigaun, it appears that Licchavi rulers were in power from third to fifth century, and again from eight to thirteen century. A well-preserved life-sized sandstone sculpture of a king named Jaya Varman, discovered in Maligaon in the eastern part of Kathmandu, contains an inscription dating from 185 CE which is now kept in the National Museum, Chaauni, Kathmandu. Two inscriptions of a known date, both Licchavi, are the broken pillar inscription from Pashupatinath temple dated 459 CE and the Changu Narayana pillar inscription of King Manadeva in 464 CE. There is a good and quite detailed description of the kingdom of Nepal in the account of the renowned Chinese Buddhist pilgrim monk, Xuanzang; dating from c. 645 CE<sup>4</sup>.

The Malla Dynasty was a ruling dynasty of Nepal from the 12th century to the 18th century. Nepalese Art of the Malla period (1200-1769 CE) is considered as the artistic Golden Age. Araniko popularly distinguished as astronomy-enthusiast Balabahu of Nepal, had visited China at the invitation of Emperor Kublai Khan. He had assisted the legendary Chinese astronomer Guo Shoujing exhaustively while constructing astronomical equipments<sup>5</sup>.

Before the unification of Nepal in 1793 CE by Prithvi Narayan Shah, there were several kingdoms of different ethnic groups in Nepal. The Shah Dynasty lasted recently as Nepal become Federal Democratic Republic of Nepal.

---

<sup>2</sup> WEST, R. M., HUTCHISON, J. H., MUNTHER, J. 1991. Miocene vertebrates from the Siwalik group, western Nepal. In *Journal of Vertebrate Paleontology* 11:108-129.

<sup>3</sup> HE PEI, 2009. *Pictorial Biography of Araniko*, Administrative Office of Beijing White Dagoba Temple, Beijing, China.

<sup>4</sup> HE PEI, 2009. *Pictorial Biography of Araniko*, Administrative Office of Beijing White Dagoba Temple, Beijing, China.

<sup>5</sup> HE PEI, 2009. *Pictorial Biography of Araniko*, Administrative Office of Beijing White Dagoba Temple, Beijing, China.

## Astronomy in Nepal

Surya Siddhanta (about 3,000 BCE) which was based on geocentric Theory is a part of Nepalese Civilization and is the basis for the Nepalese Calendar<sup>6</sup>. Stone hinge at Tehrathum, which lies in the eastern part of Modern Nepal, was erected in the Licchavi Era and estimated about 2,000 years old which were used for time keeping purposes and astronomical observation<sup>7</sup>. About 500 m from the area of Stone Hinge there are five ponds. The stone hinge in the area is almost destroyed by the cow gazing and other activities. Umbrellas in Temples of Acham, western part of Nepal, were used for the time keeping purposes. People of Nepal still use leaf to measure time dipping into the water. Also, they are aware of the position of the planets and stars in the night sky though which they can identify the season and time.

Mathematical Astronomy has been greatly flourished in Nepal with some great astronomers of Nepal and India. Sumati Tantra (576-880 CE) was the first astronomical book published in Nepal which was initiated by Sumati of Nepal<sup>8</sup>. Famous astronomer Shree Pati who wrote many books on mathematical astronomy was Nepali. Siddhanta Siromani (1150 CE) which was written by Indian astronomers Bhaskaracharya had great influence in Nepalese astronomers.

In 1494 CE Balbhadra of Jumla wrote **Bhaswati Baal Bhodhini Tika** according to Baswati in a lucid manner for the students<sup>9</sup>. In 1514 CE Ratna Dev wrote Tika on Bhaswati called Bhaswati Tika<sup>10</sup>. Gaureshwor Joshi wrote three different books on **Mathematical Astronomy (1663 CE)** which were taken as the significant contributions in the history of Nepalese astronomy<sup>11</sup>. Shiva Sankar of Dankuta, Eastern part of Nepal wrote **Sukhabodh** in 1853 CE. During 20<sup>th</sup> century, Scholars Naya Raj Pant and his Team, Prof. Dr. Keshav Ram Joshi and others have done some remarkable works to find out the history Astronomy and its connections with Nepalese Civilization. The telescopic observation of cosmos has been traced only from late 20th Century in Nepal.

## Impact of Astronomy

Licchavi and Malla periods are considered as the golden era of Nepal. Some traces of evidence of astronomical advancement in Nepal since the beginning of Licchavi period. Malla period is considered as the pick of the development of art, cultural and religion in Nepal. During Malla period, for future prediction and to make calendars easily, astrologers usually took the help to this Sumati Tantra and Sumati Siddhanta<sup>12</sup>. Sumati Tantra has been purely written in Sanskrit whereas Sumati Siddhanta has been written in mixed Language of Newari (local language in Kathmandu Valley) and Sanskrit. Nepalese astronomers are the mathematicians as well so they have largely contributed to the mathematical astronomy. People use to go to the astronomers in past to learn mathematics. People started their cultivations by looking up the night sky and meaning the positions of the planets and stars. We can still find people from rural part of Nepal who use to measure time looking at the sky. It have been seen that people used stone hinge and Sun dials for time keeping purposes. We

---

<sup>6</sup> Surya Siddhanta, Nepali Paper, Book Number 682, Manuscript Section, Keiser Library, Keiser Mahal, Kathmandu, Nepal.

<sup>7</sup> Oli, Punya Prasad, 2005, Saur Jagat, Manichood Publication, Kathmandu, Nepal.

<sup>8</sup> Sumati, 4-57-Sumati Tantram, Palm Leaves, B 20/23, Page 190, National Archive, Kathmandu, Nepal.

<sup>9</sup> Bhadra, Bal, 1494, Bhaswati Baal Bodhini Tika, Nepal.

<sup>10</sup> 1-1213-Bhaswati Tika, B 340/22, National Archive, Kathmandu, Nepal.

<sup>11</sup> Pant, Naya Raj et al, 1989, Hindu Siddhanta Jyotish Ra Greek Siddhanta Jyotish Ko Tulana, Royal Nepal Academy, Kathmandu, Nepal.

<sup>12</sup> Bardhan, Dharma Pati, 1409., Sumati Siddhanta, Palm Leaves, Book Number 82, Manuscript Section, Keiser Library, Keiser Mahal, Kathmandu, Nepal.

find that people from the rural areas of Nepal still use Orion, Globular Clusters and the planet Venus for their time keeping purposes<sup>13</sup>.

The Stone hinge of Tehrathum was build for the observation of the night sky and time keeping purposes<sup>14</sup>. We have found large number of Umbrellas in different parts of Mountain and Hilly Region which were used for the time measurement by measuring the length of shadow.

## **Conclusion**

Nepal has been a habitable place for 11 million years from the evidence of fossils of Ramapithecus found in Western Nepal<sup>15</sup>. Neolithic tools found in till date clearly shows Nepalese Civilization has close connections with Chinese and Indian Civilization and other Asian Civilizations. The civilizations from Licchavi and Malla periods are in pick because of their greater involvements in astronomy<sup>16</sup>. Nepal has played a lot in the mathematical astronomy to calculate the time and others factors. The Modern Day Observational Astronomy and the Astronomy is in its infancy in Nepal<sup>17</sup>. The professors who know Mathematical Astronomy and the Modern day Astronomy are expiring without transferring the knowledge to the next generation. Because of this we are at the stage to lose our identity through our contribution to the Asian Astronomy and Civilization. We must have fruitful collaborations to find out more about the history of Nepalese astronomy and its contribution to the world.

## **Acknowledgements**

We would like to express my sincere gratitude to Er. Rishi Shah, Academician, Nepal Academy of Science and Technology (NAST), Khumaltar, Lalitpur and President, Nepal Astronomical Society (NASO) for providing necessary guidance, comments and suggestions and being the source of inspiration to work in the field of astronomy and to promote astronomy for the development of our society. I am very thankful to National Archive, National Library and Keiser Library for their co-operations during the preparation of this paper.

## **References**

Annual reports of NASO activities, 2007/08/09/10/11/12.

Bhaswati Tika, B 340/22, National Archive, Kathmandu, Nepal.

Bardhan, Dharma Pati, 1409. Sumati Siddhanta, Palm Leaves, Book Number 82, Manuscript Section, Keiser Library, Keiser Mahal, Kathmandu. Nepal.

Bhadra, Bal, 1494. Bhaswati Baal Bodhini Tika, Nepal.

---

<sup>13</sup> Annual reports of NASO activities, 2007/08/09/10/11/12.

<sup>14</sup> OLI, PUNYA PRASAD, 2005, Saur Jagat, Manichood Publication, Kathmandu, Nepal

<sup>15</sup> WEST, R. M., HUTCHISON, J. H., MUNTHER, J. 1991. Miocene vertebrates from the Siwalik group, western Nepal. In *Journal of Vertebrate Paleontology* 11:108-129.

<sup>16</sup> Pant, Naya Raj et al, 1989, Hindu Siddhanta Jyotish Ra Greek Siddhanta Jyotish Ko Tulana, Royal Nepal Academy, Kathmandu, Nepal.

<sup>17</sup> Annual reports of NASO activities, 2007/08/09/10/11/12.

WEST, R. M., HUTCHISON, J. H., MUNTHER, J. 1991. Miocene vertebrates from the Siwalik group, western Nepal. *Journal of Vertebrate Paleontology* 11:108-129.

HE PEI, 2009, Pictorial Biography of Araniko, Administrative Office of Beijing White Dagoba Temple, Beijing, China.

Oli, Punya Prasad, 2005, Saur Jagat, Manichood Publication, Kathmandu, Nepal.

Pant, Naya Raj et al , 1989. Hindu Siddhanta Jyotish Ra Greek Siddhanta Jyotish Ko Tulana, Royal Nepal Academy, Kathmandu, Nepal.

Shiva Raj Shrestha "Malla", The Vedic-Aryan Entry Into Contemporary Nepal [A Pre-Historical Analysis Based on the Study Of Puranas], *Ancient Nepal* ,Department of Archeology, Kathmandu, Nepal.

Sumati, 4-57-Sumati Tantram, Palm Leaves, B 20/23, Page 190, National Archive, Kathmandu, Nepal.

Surya Siddhanta, Nepali Paper, Book Number 682, Manuscript Section, Keiser Library, Keiser Mahal, Kathmandu, Nepal.

# Dialogický personalizmus vo filozofii Martina Bubera

Mgr. Michal Bizoň

Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta,  
Katedra filozofie a dejín filozofie, bizonm@mail.com

---

## Abstract

The aim of submitted contribution is to present the main features of the understanding of a man as a person from Martin Buber's dialogical point of view with emphasis on authentic way of living. Proceeding from anthropological principle "I" which is related to world with its whole being.

**Keywords:** person, relationship, authentic being, actuality.

## Úvod

Cieľom predkladaného príspevku je predstaviť vybrané znaky chápania človeka ako osoby z pohľadu dialogickej filozofie Martina Bubera, s dôrazom na autentický spôsob života. Jeho koncepciu osoby ako personalizovaného „ja“ predstavíme na základe antropologického východiska, ktoré považuje človeka za bytosť vzťahovú. V prvej časti našej práce sledujeme dva základné postoje človeka ku svetu a uvádzame základný rozdiel medzi nimi. V ďalšej časti načrtujeme súvislosti medzi autentickým bytím osoby a Buberovým chápaním skutočnosti. Na záver ponúkame stručnú charakteristiku ľudského „ja“ ako osoby.

## Základné postoje človeka k svetu

Podľa Bubera môže človek vysloviť dve základné slová. Sú to slová Ja-Ty a Ja-Ono. Tieto slová, presnejšie povedané slovné dvojice, reprezentujú dva postoje človeka k svetu, ktoré vyslovuje svojou bytosťou, pričom pod slovom svet sa tu myslí totalita bytia. To znamená, že základné slová nie sú slová jazyka, ktorý by bol nevyhnutne viazaný na ľudské orgány reči,<sup>1</sup> ale predstavujú základné úkony človeka, prostredníctvom ktorých sa vzťahuje ku skutočnosti.

Z toho, že človek môže vysloviť tieto dve základné slová, vyplýva: po prvé, že svet je pre človeka dvojaký, a to podľa jeho postoja k nemu, ktorý človek vyjadří vyslovením jedného, alebo druhého základného slova. Teda jeden svet je svet slova Ja-Ty a druhý svet je svet slova Ja-Ono<sup>2</sup>. Po druhé, že aj ľudské „ja“ je dvojaké, a to podľa postoja človeka k svetu, ktorý vyjadruje vyslovením jedného z dvoch základných slov. Čiže „ja“ slovnej dvojice Ja-Ty je odlišné od „ja“ slovnej dvojice Ja-Ono<sup>3</sup>.

Spoločne s Mauricom Friedmanom môžeme zdôrazniť, že rozdiel medzi týmito dvoma základnými slovami nespočíva v povahe objektu, ku ktorému sa človek vzťahuje, ale v samotnom spôsobe vzťahovania sa k nemu<sup>4</sup>. Nejde teda o diferenciáciu vzťahov na tie, ktoré sa týkajú druhých ľudí a tie, ktoré súvisia so svetom vecí, ako sa domnieval napríklad

---

<sup>1</sup> Der Mensch redet in vielen Zungen, Zungen der Sprache, der Kunst, der Handlung, aber der Geist ist einer,...“ („Človek hovorí mnohými jazykmi, jazykmi reči, umenia, činu, ale duch je jeden,...“). BUBER, M. *Ich und Du*. Gerlinger: Lambert Schneider im Bleicher Verlag GmbH, 1997, s. 49, § 32.

<sup>2</sup> BUBER, M. *Ich und Du*. s. 9, § 1.

<sup>3</sup> BUBER, M. *Ich und Du*. s. 10, § 3.

<sup>4</sup> FRIEDMAN, M. *Introduction*. In Buber, M. *Between Man and Man*. London and New York : Routledge. Translated by Gregor-Smith, R., 2004, xii.

Jean Lacroix<sup>5</sup>. Ešte presnejšie vyjadrené, rozdiel medzi slovami Ja-Ty a Ja-Ono v žiadnom prípade nezodpovedá rozdielu medzi vzťahmi Ja-osoba (I-person) a Ja-vec (I-thing)<sup>6</sup>. Realizácia slova Ja-Ty nie je obmedzená len na oblasť medziľudských vzťahov, rovnako ako ani slovo Ja-Ono nie je vyhradené len pre vzťahy s mimoludskými entitami. Rozdiel medzi oboma slovami spočíva teda v spôsobe ich vypovedania, v postoji, ktorý zaujíma človek ku skutočnosti.

Základné slovo Ja-Ty možno vysloviť len celou bytosťou, teda „ja“ slova Ja-Ty zodpovedá celej ľudskej bytosti. Základné slovo Ja-Ono nikdy nemožno vysloviť celou bytosťou<sup>7</sup>, teda „ja“ slova Ja-Ono nezodpovedá celej ľudskej bytosti, a to je rozdiel medzi nimi navzájom<sup>8</sup>.

Na základe uvedeného rozdielu možno bližšie charakterizovať obidva spôsoby ľudského bytia, ktoré vyplývajú z možnosti vyslovenia jedného z dvoch základných slov. Nositeľom spôsobu bytia, ktorý sa viaže na vzťah Ja-Ono, je človek ako individualita. Naproti tomu ľudské „ja“ vyslovujúce základné slovo Ja-Ty nazýva Buber osobou.

## Osoba a skutočnosť

Naše priblíženie Buberovho chápania osoby môžeme hneď od začiatku prepojiť s problematikou autentického bytia človeka, ktorú môžeme bližšie špecifikovať a zúžiť na problém autentického spôsobu prežívania skutočnosti. Z tohto pohľadu nás zaujíma teda predovšetkým to, ako sa ľudské „ja“ vzhľadom na skutočnosť stáva osobou. Buber píše: „*Ja je skutočné prostredníctvom svojej účasti na skutočnosti*“<sup>9</sup>. Za kritérium autenticky vedeného spôsobu života môžeme teda určiť nielen vzťah človeka k skutočnosti, ale aj to, ako na nej participuje. Aby sme mohli bližšie porozumieť vyššie uvedenému tvrdeniu o ľudskom „ja“, je potrebné aspoň stručne predstaviť Buberov koncept skutočnosti.

„*Celá skutočnosť je pôsobením, na ktorom sa zúčastňujem bez toho, aby som si ju mohol privlastniť*“<sup>10</sup>. Buberovo chápanie skutočnosti ako pôsobenia vychádza zo samotnej etymológie tohto slova. Koreňom nemeckého *Wirklichkeit* (skutočnosť) je sloveso *wirken*, ktoré znamená: pôsobiť, účinkovať, konať, mať účinok. Ďalšou dôležitou charakteristikou skutočnosti je, že je to oblasť bytia, ktorá nie je uväznená v človeku ako subjekte poznania, no zároveň nie je ani úplne mimo neho<sup>11</sup>. Keď teraz spojíme obe tieto charakteristiky, ukazuje sa, že človek participuje na skutočnosti prostredníctvom svojho pôsobenia. No keďže skutočnosť z ontologického hľadiska neprináleží len do sféry môjho vlastného bytia, je zrejmé, že nie je len mojim pôsobením, ale je aj pôsobením niečoho, čo nie je mnou samým. Je teda pôsobením náprotivku, s ktorým sa vo svete stretávam. Skutočnosť je vzájomným pôsobením Ja na Ty a Ty na Ja. Toto pôsobenie Ja na Ty a Ty na Ja môžeme nazvať aj vzájomným dialógom. Ak teda skutočnosť nespočíva ani v Ja, ale ani v Ty, a zároveň platí, že je vzájomným pôsobením, tak potom je jej ontologický status *medi* (zwischen) Ja a Ty. Z prvých dvoch charakteristík skutočnosti vyplýva tretia, ktorá nám hovorí, že skutočnosť je sférou transcencie.

<sup>5</sup> LACROIX, J. *Smysl lásky*. In LACROIX, J. *Smysl člověka*. Prel. Beran, J. a Dvořáková, V., Praha : Vyšehrad, 1970, s. 203.

<sup>6</sup> BERRY, D. L. *Mutuality: the vision of Martin Buber*. Albany : State University of New York Press. 1985, s. 2.

<sup>7</sup> BUBER, M. *Ich und Du*. s. 9, § 2.

<sup>8</sup> Nemecké *Wesen* v Buberovom výraze „mit dem ganzen Wesen“ by sme mohli preložiť nielen ako *bytosť*, ale tiež ako *bytie*, alebo *podstata*.

<sup>9</sup> „Das Ich ist wirklich durch seine Teilnahme an der Wirklichkeit.“ BUBER, M. *Ich und Du*. s. 77, § 39.

<sup>10</sup> „Alle Wirklichkeit ist ein Wirken, an dem ich teilnehme, ohne es mir eignen zu können.“ BUBER, M. *Ich und Du*. s. 76, § 39.

<sup>11</sup> BUBER, M. *Ich und Du*. s. 76, § 39.



Sféra *medzi* je skutočnosťou *par excellence*. Je skutočnosťou v tom najvlastnejšom a najúplnejšom spôsobe, pretože celá skutočnosť je pôsobením, ktorého sa človek zúčastňuje, no nemôže si ho privlastniť. Človek sa zúčastňuje skutočnosti, t. j. bytia, ktoré nie je len v ňom, ako nie je ani len mimo neho, tak, že vyslovuje základné slovo Ja-Ty a vstupuje do vzťahu (die Beziehung). Vzťah Ja-Ty môžeme výstižne, no zďaleka nie úplne, charakterizovať ako osobný vzťah otvorenosti, bezprostrednosti (die Unmittelbarkeit), vzájomnosti (die Gegenseitigkeit), prítomnosti (die Gegenwart) a nevýslovnosti<sup>12</sup>. Za osobný ho môžeme považovať v tom zmysle, že človek do neho vstupuje ako osoba, nie v tom, že by sa odohrával výlučne medzi osobami.

Z uvedenej perspektívy sa potom javí, že každá forma subjektivismu rovnako ako i objektivismu, je len „náhražkou“ skutočnosti<sup>13</sup>. Ríša *medzi* Ja a Ty je miestom, do ktorého človek vstupuje celou svojou bytosťou a kde prijíma svoj náprotivok v celej jeho celistvosti, nielen fragmentárne a útržkovito. Miestom, kde človek prijíma celú skutočnosť „takú, aká je“ a celý sa tejto skutočnosti aj dáva. Niet tu žiadnej rozdelenosti, alebo neúplnosti. Je tu len skutočná, naplnená prítomnosť a prítomnosť plnosti skutočnosti. Z tohto dôvodu môže Buber povedať, že „všetok skutočný život je stretnutím“<sup>14</sup>, stretnutím sa Ja a Ty.

### Personalizované „ja“

„Ja“, ktoré vyslovuje základné slovo Ja-Ty, je „ja“ celej ľudskej bytosti. Z čoho možno vyvodiť nasledovnú charakteristiku tohto „ja“.

Jedným z dôsledkov toho, že vzťah Ja-Ty je bezprostredným vzťahom, je aj to, že náprotivkom osoby nie je žiaden predmet medzi predmetmi, ale jedinečné ničím nevymedzené „živé“ Ty. Rovnako ako osoba nevymedzuje jedinečnosť svojho náprotivku na základe porovnávania s inými vecami, tak ani svoju vlastnú jedinečnosť nechápe ako nachádzanie rozdielov medzi sebou a ostatnými vecami univerza<sup>15</sup>. Jedinečnosť každej osoby spočíva v tom, že realizuje možnosti, ktoré môžu byť v prítomnosti realizované len ňou samou. Prostredníctvom vyslovenia základného slova Ja-Ty človek odpovedá na situáciu, ktorá sa mu zjavuje v prítomnosti a na ktorú môže svojím bytím odpovedať len on.

Keď človek necháva na seba pôsobiť svoje Ty, rovnako ako on pôsobí na neho<sup>16</sup>, uvedomuje si, že sa zúčastňuje „skutočného bytia“, že má podiel na skutočnosti<sup>17</sup>, lebo už neexistuje len sám pre seba, no spoluexistuje s druhým. Bytie Ja sa účastní na bytí Ty a tak spoluvytvára autentické bytie Ja-Ty. Toto bytie vzťahu Ja-Ty nie je len bytím Ja, ale nie je ani len v Ty, je to bytie, ktoré je *medzi* Ja a Ty. Bytie Ja-Ty. Osoba si na rozdiel od individuality uvedomuje seba samú ako niekoho, kto *je*, kto sa pôsobením svojho bytia zúčastňuje na bytí Druhého. Osoba hovorí: *ja som*, teda *poznať seba samú* pre ňu znamená predovšetkým poznať sa ako bytie<sup>18</sup>, ako to, čo sa deje, čo sa prostredníctvom vzťahu uskutočňuje *medzi* Ja a Ty.

Keďže svet slova Ja-Ty nemá noetický charakter, nie je v tomto vzťahu potrebná ani subjekt-objektová schéma závislosti. Ja vzťahu Ja-Ty teda nie je subjektom závislým na objekte, ale je čistou subjektivitou, subjektivitou *bez závislého genitívu*<sup>19</sup>. Osoba si uvedomuje

<sup>12</sup> Por. FRIEDMAN, M. *Martin Buber, The life of dialogue*. New York : Harper Torchbooks, 1955, s. 57.

Friedman, M. *Introduction*. In Buber, M. *Between Man and Man*. London and New York: Routledge. Translated by Gregor-Smith, R., 2004, xii. FRIEDMAN, M. *Introductory essay*. In Buber, M. *Knowledge of man*. London : George Allen & Unwin Ltd. Translated by Friedman, M. and Gregor-Smith, R., 1965, s. 12.

<sup>13</sup> BUBER, M. *Ich und Du*. s. 140, § 61.

<sup>14</sup> „Alles wirkliche Leben ist Begegnung.“ BUBER, M. *Ich und Du*. s. 18, § 14.

<sup>15</sup> Por. FRIEDMAN, M. *Martin Buber, The life of dialogue*. New York : Harper Torchbooks, 1955, s. 170.

<sup>16</sup> BUBER, M. *Ich und Du*. s. 23, § 20.

<sup>17</sup> BUBER, M. *Ich und Du*. s. 77, § 39.

<sup>18</sup> BUBER, M. *Ich und Du*. s. 77, § 39.

<sup>19</sup> „... (ohne abhängigen Genitiv).“ BUBER, M. *Ich und Du*. s. 76, § 39.

svoju jedinečnosť bez toho, aby sa musela nejakým spôsobom vymedzovať alebo odlišovať od ostatných vecí sveta. Hodnota jej bytia nie je na nich závislá.

Človek sa teda síce stáva sebou samým prostredníctvom svojho vzťahu k Ty<sup>20</sup>, avšak sebarealizáciu a sebauskutočňovanie nemožno v žiadnom prípade považovať za účel vzťahu Ja-Ty. Človek sa nestáva osobou preto, že sa ňou chce stať, ale preto, lebo s celou svojou bytosťou bezvýhradne vstupuje do bezprostredného vzťahu s Ty. Jediným cieľom každého vzťahu Ja-Ty je stretnutie sa s Ty<sup>21</sup>.

Ak platí, že človek sa stáva osobou vďaka vzťahu k Ty, môžeme si položiť otázku, či ňou ostáva aj vtedy, keď tento výlučný vzťah skončí. Každé Ty sa musí nevyhnutne opäť premeniť v Ono, a teda aj každý vzťah Ja-Ty sa musí nutne prinavrátiť do sveta skúsenosti, do sveta slova Ja-Ono<sup>22</sup>. Odpoveď na túto otázku sa dotýka samej podstaty vzťahu, ktorá je ambivalentná: „Každý skutočný vzťah vo svete sa uskutočňuje v striedaní aktuality a latencie“<sup>23</sup>. Z toho vyplýva, že autentické bytie „ja“ nebude spadať len do ríše vzťahu Ja-Ty, ale aj do ríše slova Ja-Ono, lebo: „Nie je to vzťah, ktorý nevyhnutne slabne, ale aktualita jeho bezprostrednosti“<sup>24</sup>. Vzťah je teda striedaním prítomnosti živého Ty a zakúšaním predmetného Ono<sup>25</sup>. Maurice Friedman k tomu píše: „Ja-Ty a Ja-Ono stoja navzájom v plodnom a nevyhnutnom striedaní. (...) Pokiaľ toto striedanie trvá, ľudská existencia je autentická.“<sup>26</sup> Bytie vo svete slova Ono teda nepredstavuje neautentický spôsob života, takým sa stáva až vtedy, „keď sa Ono vzdáva a bráni návratu k Ty“<sup>27</sup>. Hoci má svet slova Ono v živote človeka kvantitatívne-časovú prevahu, samotné autentické bytie ľudského „ja“ sa tým ešte neruší, len sa ukrýva do stavu latencie, aby sa opäť mohlo aktualizovať v žiarivej a neopakovateľnej prítomnosti Ty. Teda človek môže počas celého svojho života realizovať autentické bytie vďaka striedaniu aktuality a latencie vzťahu Ja-Ty.

„Neexistujú dva druhy ľudí, ale existujú dva póly ľudstva. Žiaden človek nie je čistou osobou, žiaden čistou individualitou a žiaden človek nie je celkom skutočný, žiaden celkom neskutočný. Každý žije v dvojacom „ja“. Ale existujú ľudia, ktorí sú tak určení osobou, že ich možno nazývať osobami, a sú ľudia, ktorí sú tak určení individualitou, že ich možno nazývať individualitami“<sup>28</sup>. Na jednej strane je teda ľudská existencia tým autentickjšia, čím viac v nej prevláda „ja“ osoby, ktorá vstupuje do vzťahu Ja-Ty, no na druhej strane ani život vo svete slova Ono nemusí ešte znamenať, že človek žije neautenticky.

Z axiologického hľadiska však neexistuje žiaden rozdiel medzi tým, či o človeku hovoríme ako o individualite, alebo ako o osobe, pretože obidva tieto aspekty ľudského človečenstva sú v ňom neustále prítomné. V tomto zmysle je potom každý človek vždy už osobou, ktorej prináleží bezpodmienečná úcta.

<sup>20</sup> BUBER, M. *Ich und Du*. s. 18, § 14.

<sup>21</sup> „Der Zweck der Beziehung ist ihr eigenes Wesen, das ist: Die Berührung des Du.“ BUBER, M. *Ich und Du*. s. 76, § 39.

<sup>22</sup> Por. BUBER, M. *Ich und Du*. s. 24 – 25; 117 – 119, §§ 22,52,53.

<sup>23</sup> „Jede wirkliche Beziehung in der Welt vollzieht sich im Wechsel von Aktualität und Latenz, ...“ BUBER, M. *Ich und Du*. s. 119 § 53.

<sup>24</sup> „Nicht die Beziehung ist es, die notwendig nachläßt, aber die Aktualität ihrer Unmittelbarkeit.“ BUBER, M. *Ich und Du*. s. 117, § 52.

<sup>25</sup> BUBER, M. *Ich und Du*. s. 117, § 52.

<sup>26</sup> „I-Thou and I-It stand in fruitful and necessary alternation with each other. (...) So long as this alternation continues, man's existence is authentic.“ FRIEDMAN, M. *Introduction*. In BUBER, *Between Man and Man*. London and New York: Routledge. Translated by Gregor-Smith, R., 2004, xiii.

<sup>27</sup> „When the It swells up and blocks the return to the Thou, then man's existence become unhealthy, his personal and social life inauthentic.“ FRIEDMAN, M. *Introduction*. xiii.

<sup>28</sup> „Es gibt nicht zweierlei Menschen; aber es gibt die zwei Pole des Menschentums. Kein Mensch ist reine Person, keiner reines Eigenwesen, keiner ganz wirklich, keiner ganz unwirklich. Jeder lebt im zwiefältigen Ich. Aber es gibt Menschen, die so personbestimmt sind, daß man sie Eigenwesen nennen darf.“ BUBER, M. *Ich und Du*. s. 78 – 79, § 39.

## Záver

Dialóg medzi Ja a Ty vytvára skutočnú a autentickú kultúru života. Kultúru, v ktorej je každý človek prijímaný „taký, aký je“ v úplnosti svojej jedinečnosti. Kultúra života sa stáva pravou a autentickou kultúrou len do tej miery, do akej sa v nej ľudia stávajú vo vzájomnom dialógu osobami. V skutočnej kultúre života človek participuje na živote Druhých a potvrdzuje ich bytie. Dialogicky vedený spôsob života nie je prostriedkom na dosiahnutie tejto kultúry, ale je jej samou podstatou.

Na záver už len zopakujme, že dialogicky chápaná kultúra života nie je obmedzená len na sféru medziľudských vzťahov, ale prechádza naprieč celým stvorením. Každá naplno prežívaná prítomnosť je dialógom stvorenia so svojim Stvoriteľom.

## Použitá literatúra

BERRY, D. L. *Mutuality: the vision of Martin Buber*. Albany : State University of New York Press. 1985. ISBN 0-87395-929-9.

BUBER, M. *Ich und Du*. Gerlinger : Lambert Schneider im Bleicher Verlag GmbH, 1997. ISBN 3-7953-0914-X.

FRIEDMAN, M. *Introduction*. In Buber, M. *Between Man and Man*. London and New York : Routledge. Translated by Gregor-Smith, R., 2004. xi – xx. ISBN 0-203-27512-8.

FRIEDMAN, M. *Introductory essay*. In Buber, M. *Knowledge of man*. London : George Allen & Unwin Ltd. Translated by Friedman, M. and Gregor-Smith, R., 1965. 11 – 58.

FRIEDMAN, M. *Martin Buber, The life of dialogue*. New York : Harper Torchbooks, 1955.

LACROIX, J. *Smysl lásky*. In Lacroix, J. *Smysl člověka*. Prel. Beran, J. a Dvořáková, V. Praha : Vyšehrad, 1970.

# Vzájomné poznávanie náboženstiev v duchovných spojeniach a jednoty srdc

Mgr. Barbora Brijová, ÚPSVaR Poprad

---

## Abstrakt

Objektom skúmania v mojom príspevku je vnímanie Boha v niektorých náboženstvách, znaky svetových náboženstiev v kontexte niektorých kultúr. Príspevok prináša pohľad náboženských kultúr na človeka v dnešnom svete. Usiluje sa získať uchopenia riešení cirkevných a spoločenských vecí, ktoré sú dôležité v každodennom živote. Snaží sa poukázať aj na duchovné a duševné schopnosti prostredníctvom modlitby, ktorá je nezanedbateľnou pomôckou pre duchovný život a spásu. Predpokladaným prínosom príspevku je poukázať aj na informovanosť ľudí vo svete rôznorodých náboženských kultúr.

**Kľúčové slová:** náboženstvo, človek, Boh, bohovia, viera, modlitba.

Nijaká definícia náboženstva nemôže byť úplne výstižná. Latinský výraz religio, ktorý sa udomácnil v germánskych a románskych jazykoch a označuje náboženstvo, pôvodne znamenal úctu k bohom, alebo jednoducho nábožnosť. Náboženstvo nie je ako hovorí Viliam Ockham iba vecou viery, naopak, je to aj teológia ako veda. Čelíme ťažkostiam života na tomto svete a usilujeme sa objasniť, čo je to vesmír, a pochopiť vlastnú existenciu, aby mal náš život zmysel a význam. Vznik a vývin náboženstva nemožno skúmať oddelene od vzniku a vývinu človeka. Ani náboženstvo ani človek nevznikli naraz ako dielo jednorazového aktu, ale sú výsledkom mnohotisícročného vývinu, plného utrpenia a strastí, omylov a poznávania.

Zaujímajú sa dnes ľudia ešte o otázku o zmysle života a celku skutočnosti? Existujú filozofické smery, ktoré túto otázku pokladajú za nezmyselnú, pretože nemožno na ňu odpovedať. „O čom sa nedá hovoriť, o tom sa musí mlčať“<sup>1</sup>. Ale prakticky žije z určitej predstavy o zmysle každý človek. Každý má určitú predstavu šťastného a naplneného života a každý trpí, keď v tom čo robí, už nemôže nájsť nijaký zmysel. Ľudské bytie je vždy darom a úlohou. Otázka o zmysle teda bezprostredne vyplýva z povahy človeka. Stratá otázky o zmysle by bola stratou ľudskosti človeka. Pre nás je rozhodujúca otázka, či vo vnútri skutočnosti orientovanej na budúcnosť je tiež miesto pre teológiu, miesto pre zmysluplnú a zodpovednú reč o Bohu. Zdá sa totiž, že transcendencia smerom nahor bola vystriedaná transcenciou smerom dopredu, do budúcnosti otvorenej do nekonečna. Transcendencia smerom dopredu vyžaduje úsilie človeka, transcendencia smerom nahor znamená naopak nádej v milosť. Na porozumenie tejto kresťansky chápanej budúcnosti možno ukázať dvojaký prístup. Ide o nenávisť, bezprávie a lži v dejinách. Dejiny ako cesta utrpenia ľudstva. Druhý prístup nachádzame v zrozumiteľnej reči o Bohu vychádza zo zjavne ešte hlbšej skúsenosti človeka. Základným objavom A. Schweitzera a J. Weisa bolo, že v strede Ježišovej zvesti bola eschatológia, čiže zvesť o Božej budúcnosti. Predovšetkým zásluhou E. Käsemanna došlo k „novej otázke o historickom Ježišovi“<sup>2</sup>. Aj prvé dve apoštolské cesty Jána Pavla II. dokonale charakterizujú smer, akým sa chcel vybrať. Pápež pristúpil k novej evanjelizácii, odvolávajúc sa predovšetkým na nábožnosť ľudu. „Ľudstvu, ktoré v tejto hodine pôsobí ako zahubené a podmanené silou zla, zmŕtvychvstalý Pán obetuje ako dar svoju lásku, ktorá odpúšťa, zmieruje a otvára dušu pre nádej, Ako veľmi svet potrebuje porozumenie a prijatie

---

<sup>1</sup> WITTGENSTEIN, L. *Tractatus Logico – philosophicus*, Veta 7. 0 „Worüber kann man nicht sprechen, darüber muss man schweigen.“

<sup>2</sup> KASPER, W. *Úvod do viery*. Spišský kňazský seminár 1991, ISBN 80- 7142-002-8, s. 32.

Božieho milosrdenstva“<sup>3</sup>. Viera je prijatie Božieho slova a Boh hovorí k človeku, aby ho poučil. Ukazuje mu poznať svoje cesty a zjavuje mu jeho samého. Veriť znamená prijať toto učenie. Spása, ktorá je nám zvestovaná, nie je neurčitá, je to spása skrze obeť a vzkriesenie Ježiša Krista, Božieho Syna poslaného Otcem, ktorý keď sa stal človekom, poslal nám Ducha, aby nás skrze neho priviedol k Otcovi. „Ak vo vás prebýva Duch toho, ktorý Ježiša vzkriesil z mŕtvych, potom ten, kto vzkriesil z mŕtvych Ježiša Krista, oživí aj vaše smrteľné telá Duchom, ktorý vo vás prebýva“<sup>4</sup>. Biblia nás učí, že môžeme svojho Boha skúšať. Boh si váži našu vieru, on nám dovoľuje aby sme ho skúšali dokonca aj vtedy, keď nám dal v istej veci zasľúbenie. Naš Spasiteľ prosil svojich učeníkov aby mali vieru Božiu. Jeden príbeh nám hovorí o misionárke Anny Wilson Carmichael, ktorá pôsobila v Indii, a o tom ako Pána Boha znovu a znovu skúšala. Nebola to náhoda, ale vedenie Božie, aby sa Boh oslávil skrze jej svedectva. Mala pomôcť dievčatku, ktoré bolo v otroctve v jednom pohanskom chráme. Za toto dievčatko bolo potrebné zaplatiť aby sa dostalo z otroctva. Táto misionárka nemala toľko peňazí, preto deň čo deň prosila modlitbou Boha o pomoc. Nakoniec jej prosby boli vyslyšané, peniaze prišli od nemenovanej darykyne. Pomohla tomuto dievčatku sa dostať z otroctva. Tento príbeh sa odohral pred mnohými rokmi a od tej doby misionárka znova a znova skúša svojimi modlitbami a prosbami a Boh jej potvrdzuje svoju vôľu vždy novým požehnaním. „Modli sa tak úctivo a úprimne, akoby si stál v samej Božej blízkosti a si pritom naplnený nádejou a dôverou ako by si hovoril so svojim najlepším priateľom alebo so svojim otcem“<sup>5</sup> Modlitby sú stále vyslyšané.

Judaizmus, kresťanstvo, islam majú spoločný základ v Starom zákone. Napriek radu odlišností majú abrahámovské náboženstvá rad spoločných znakov. Spája ich najmä viera v jedného osobného Boha – monoteizmus, pričom Boh je zároveň chápaný ako tvorca a sudca sveta a človeka, ktorý odmeňuje dobrých a trestá zlých ľudí (na tomto svete a podľa niektorých tradícií i posmrtné). Ľudia môžu mať k tomuto Bohu osobný vzťah prejavujúci sa najmä modlitbou a konaním dobrých skutkov, častý, hoci nie všeobecne prítomný je aj dôraz na povinnosť šírenia svojej viery (misia).

**Kresťania** uctievali Boha spoločne. **Kresťanstvo** je náboženstvo s kladným postojom k svetu. Svätí Cyril a Metod naši duchovní otcovia upevnili základy katolíckej Cirkvi na našom území. Pre ich veľké zásluhy evanjelizácie a obohatenie kultúry ich Svätý Otec Ján Pavol II. ustanovil za spolupatrónov Európy. Ich odkaz pre dnešok je hlavne v úsilí o jednotu Cirkvi na Slovensku a vo vernosti voči Svätému Otcovi. Dôležitým prvkom ich odkazu je aj úcta k Panne Márii, ktorú vložili do srdca našich predkov.

**Judaizmus** je náboženstvo Židov. Veriaci Žid musí celý život dodržiavať prikázania z Tóry. Pre veriaceho Žida je všetko dobré, čo mu život prinesie, dar od Boha, on dáva požehnanie aj všetkým vykonaným činom. Židia hrali odjakživa zarážajúcu dôležitú úlohu. Byť Židom je dať sa unášať prúdom prastarej židovskej rieky, ktorá neprestáva plynúť a ďalej pokračuje na svojej ceste.

Pôvod **islam** siaha k prorokovi Mohamedovi, ktorý sa narodil v arabskej Mekke. Posvätná kniha tohto náboženstva je Korán, ktoré zdôrazňuje, že všetko tvorstvo zbožňuje a uctieva stvoriteľa, čo je skutočným zmyslom stvorenia. Možno to chápať tým, že za všetkými našimi plánmi, činmi a pozemskými skutkami sa nachádza Boh stvoriteľ.

Týmto stručný exkurz ukončíme. Cieľom bolo ozrejmiť vznik a vývin troch hlavných náboženstiev inšpirovaných Písmom. Taktiež vnímanie Boha, zmysel modlitby. Náboženstvá majú v podstatných veciach života a smrti najhlbšie poslanstvo. Cirkev je Boží ľud na cestách. Naplná cez nás svet bohom, jeho dobročinnosťou, svätosťou a spravodlivosťou. Každá vec je dielom Božích rúk. Boh odieva kvety a živé vtáky. Pozerá na zakvitnuté polia, na semená,

<sup>3</sup> MOSKWA, J. *Pápež, ktorý zmenil svet*. Bratislava : Ikar, 2005, ISBN 80-551-1086-7, s. 26.

<sup>4</sup> NICOLAS, J. – H. *Syntéza dogmatické teologie I*. Praha : Krystal OP, 2003, ISBN 80-85929-58-9, s. 221.

<sup>5</sup> DOLMAN, D.-H. *Modlitebný život veriacich*. Ústřední církevní nakladatelství, s. 106.

ktoré líčia, na dieťa, muža či matku, a vidí ich zahrnutých Božou starostlivosťou. Ježiš spája s mimoriadnou ľahkosťou veci s Pánom Bohom, konečné s nekonečným, zem a nebo – a to v jednom pohľade a v jednej láske.

### **Použitá literatúra**

DOLMAN, D.-H. *Modlitebný život veriacich*. Ústrední cirkevní nakladatelství, 109 s.

NICOLAS, J.-H. *Syntéza dogmatické teologie I – Buh v Trojici*, Praha : Krystal OP, 2003. 263 s. ISBN 80-85929-58-9.

MOSKWA, J. *Pápež, ktorý zmenil svet*, Bratislava : Ikar, 2005. 407 s. ISBN 80-551-1086-7.

KASPER, W. *Úvod do viery*. Spišský kňazský seminár 1991. ISBN 80-7142-002-8.

LANCASTER, B. *Judaizmus*. Bratislava : Ikar, 2000. 207 s. ISBN 80-7118-942-1.

ALLAN, J. a kol. *Viery a vyznania*. Bratislava : Slovart, 1993. 199 s. ISBN 80-85163-64-0.

HAERI FADHLALLA, S. *Islám*. Bratislava : Ikar, 2000. 236 s. ISBN 80-7118-924-3.

# Jan Paweł II. - wizjoner nowych mediów

Mgr. Marta Brzezińska

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa,  
mart.bre@gmail.com

---

## Streszczenie

Nie bez powodu Jana Pawła II nazywa się „papieżem mediów”. Żaden z jego poprzedników nie wykorzystywał na taką skalę nowoczesnych środków komunikacji społecznej, jak właśnie papież z Polski. Można powiedzieć, że Karol Wojtyła był wręcz wizjonerem, jeśli chodzi o nowoczesne technologie służące komunikowaniu. Jan Paweł II w kolejnych orędziach na Światowe Dni Środków Społecznego Przekazu pozostawił wiele cennych wskazówek co do tego, jak wykorzystywać nowoczesne media dla dzieła ewangelizacji.

**Słowa kluczowe:** nowa ewangelizacja, media, Kościół, social media, Jan Paweł II.

## Abstract

There is a reason John Paul II is called „the Pope of the media”. None of his predecessors did not use on such scale of modern means of social communications, as the Polish pope did. We could say that John Paul II was indeed a visionary when it comes to modern technologies for communication. Pope John Paul II is subsequent messages on World Day of Mass Media left many valuable suggestions as to how to use new media for evangelization.

**Key words:** new evangelization, media, church, social media, John Paul II.

„Bez was bym nie istniał” – miał powiedzieć podczas jednego ze spotkań z dziennikarzami Jan Paweł II<sup>1</sup>. To jedno, proste zdanie znakomicie oddaje stosunek Ojca Świętego do mediów i ludzi, którzy je tworzą. Papież doskonale zdawał sobie sprawę z potęgi nowoczesnych technologii komunikacyjnych, których szczególny rozwój przypadł na czas jego pontyfikatu. Jan Paweł II nie bał się mediów i dziennikarzy – zawsze chętnie odpowiadał na ich pytania, co także było ewenementem. Do czasu jego pontyfikatu protokół dyplomatyczny nie obejmował zadawania pytań Ojcu Świętemu<sup>2</sup>. Dlatego kiedy podczas lotu do San Domingo, dziennikarz zadał papieżowi pytanie, wszyscy byli zdumieni<sup>3</sup>.

Prawdziwie kochał i cenił ludzi mediów<sup>4</sup>. Wielokrotnie, z nieskrywaną szczerością zwracał się do nich „Drodzy Przyjaciele”. Spotkania z nimi przynosiły mu radość i satysfakcję<sup>5</sup>. Był nie tylko wybitnym znawcą i teoretykiem mediów, ale także świetnym praktykiem, na co miał wpływ jego talent komunikacyjny i doświadczenia aktorskie. Nie tylko kierował liczne przemówienia do ludzi mediów, w których udzielał im cennych wskazówek, ale dawał im także doskonały przykład swoją postawą. Często nazywa się go „Papieżem mediów”<sup>6</sup> czy „wzorem ewangelizatora medialnego”<sup>7</sup>.

---

<sup>1</sup> POLAK, G. *Wstęp*, w: *Dziennikarstwo według Jana Pawła II*, M. Miller (red.), Warszawa 2008, s. 9.

<sup>2</sup> Tamże, s. 31.

<sup>3</sup> AMBROGETTI, A. *Należało bronić wiary chrześcijańskiej*, w: *Rozmowy w samolocie z Janem Pawłem II*, A. Ambrogetti (red.), Kraków 2011, s. 10.

<sup>4</sup> LEPA, A. *Słowo wstępne*, w: *Media i dziennikarstwo w nauczaniu Jana Pawła II*, A. Lewek (red.), Warszawa 2008, s. 19.

<sup>5</sup> LEWEK, A. *Wprowadzenie. Jan Paweł II – Papież mediów*, w: *Media i...*, dz. cyt., s. 45.

<sup>6</sup> Zob. Der „Medienpapst”. Statements von Gerd Bacher i in., w: „Communicatio Socialis” 38 (2005), s. 3.

## NOWE MEDIA A MISJA KOŚCIOŁA

Przez pojęcie *tradycyjne media* zwykle rozumie się radio, telewizję i prasę. Czasem także strony internetowe tworzone w technologii Web 1.0. Wraz z rozwojem technologii internetowych można mówić o powstaniu *nowych mediów*, do których będą zaliczały się strony Web 2.0 oraz media społecznościowe, czyli blogi, YouTube, Wikipedia, Facebook, Twitter, Second Life i wiele innych<sup>8</sup>. Tym, co wyróżnia *nowe media* od *tradycyjnych*, jest zaangażowanie internautów w tworzenie treści. Nie są oni już tylko biernymi odbiorcami komunikatów, ale w każdej chwili mogą także stać się nadawcami informacji. Niemal nieograniczone możliwości poruszania się w wirtualnym świecie są także szansą dla Kościoła. Miejscem szczególnym wydają się być właśnie nowoczesne media, które – umiejętnie wykorzystane – mogą służyć najważniejszej misji Kościoła – ewangelizacji<sup>9</sup>.

### Nowa ewangelizacja

Jan Paweł II był wielkim orędownikiem nowej ewangelizacji. Mówi się o nim nawet „największy misjonarz i ewangelizator chrześcijański wszech czasów”<sup>10</sup>. Nowa ewangelizacja to „działalność ewangelizacyjna wszystkich chrześcijan”, którzy „starają się z nowym zapałem i różnymi sposobami przekazywać Ewangelię Jezusa Chrystusa (...) celem wzbudzenia i ukształtowania w nich dojrzałej wiary chrześcijańskiej jako fundamentu zbawienia”<sup>11</sup>.

### Media społecznościowe

Media społecznościowe, integralna część internetu, jednak rządząca się pewnymi autonomicznymi prawami, wydaje się być forum jeszcze *nowszy* i o jeszcze większym zasięgu. Wpływa na to przede wszystkim popularność social mediów. Największym portalem społecznościowym wciąż jest Facebook<sup>12</sup>, którego użytkownicy logują się kilka razy dziennie<sup>13</sup>. Rośnie także liczba użytkowników takich serwisów jak Twitter, YouTube, Pinterest. Dzięki rosnącej popularności urządzeń mobilnych z automatycznie instalowanymi *interfejsami* do portali społecznościowych, użytkownicy social media mogą być *online* praktycznie cały czas.

## EWANGELIZACJA 2.0 A NAUCZANIE JANA PAWŁA II

Kościół nie pyta dziś, czy korzystać z social media, ale raczej – w jakim zakresie to robić, jakimi kierować się regułami<sup>14</sup>. Wielu cennych wskazówek udzielił Jan Paweł II, który

---

<sup>7</sup> Zob. LEWEK, A. *Wprowadzenie...*, dz. cyt.

<sup>8</sup> Zob. LEVINSON, P. *Nowe nowe media*, Kraków 2010, s. 11.

<sup>9</sup> Zob. BRZEZIŃSKA, M. *Rybacy w wirtualnej sieci. Blog jako narzędzie ewangelizacji*, w: *Nowe media – możliwości i pułapki*, A. Adamski, M. Laskowska (red.), Poznań-Opole 2011, s. 147-158.

<sup>10</sup> Zob. LEWEK, A. *Teologiczno-misyjny i personalistyczny model formacji kaznodziei*, w: *Integralne kształcenie kaznodziei*, W. Broński (red.), Lublin 2006, s. 57-74.

<sup>11</sup> Zob. LEWEK, A. *Nowa ewangelizacja*, w: *Leksykon Teologii Pastoralnej*, R. Kamiński (red.), s. 575-579; zob. tenże, *Nowa ewangelizacja w duchu Soboru Watykańskiego II*, t. 1-2, Katowice 1995.

<sup>12</sup> ŻEBRUŃ, K. *Miliard aktywnych użytkowników Facebooka – automatyczne Lajki i promocja postów za opłatą*, <http://www.benchmark.pl/aktualnosci/facebook-miliard-uzytkownikow-automatycznie-lubi-platna-promocja-wiadomosci.html> (dostęp dn. 04.04.2013r.).

<sup>13</sup> Zob. PODLASKI, A. *Marketing społecznościowy. Tajniki skutecznej promocji w social media*, Gliwice 2011, s. 19-21.

<sup>14</sup> Zob. STUDNICKI, P. *Ewangelizacja 2.0*, „Nowe media pod redakcją Eryka Mistewicza” 3/2013, s.75.



swoim nauczaniem o mediach wyprzedzał epokę, w której żył. Jego wskazówki są nadal aktualne w kontekście *ewangelizacji 2.0*.

### **Social media – „nowe forum głoszenia Ewangelii”**

Internet znacznie wyprzedził pod względem zasięgu tradycyjne media – z jego dobrodziejstw korzystają obecnie dwa miliardy ludzi<sup>15</sup>. To dlatego papież widział w tym medium „nowe forum głoszenia Ewangelii”, poprzez które Kościół może dotrzeć z Dobrą Nowiną do niezliczonych rzesz ludzi<sup>16</sup>.

Jan Paweł II wielokrotnie apelował o zapełnianie internetu dobrymi treściami. Ma to o tyle szczególne znaczenie, o ile medialny przekaz, rządzący się swoimi prawami i karmiący sensacją, epatuje negatywnym przesłaniem<sup>17</sup>. Bolesnie dotyka to Kościoła, którego obraz w mediach jest niezwykle smutny<sup>18</sup>. Zjawisko to osiąga apogeum w dobie mediów społecznościowych, bowiem każdy internauta może być autorem treści szkalujących Kościół. Przed ludźmi Kościoła, przede wszystkim świeckimi, stoi wyzwanie, aby zapełniać internet dobrym przekazem – sprawdzonymi i rzetelnymi informacjami dotyczącymi Kościoła (A. Lewek nazywał to *infoewangelizacją*), ale także osobistym świadectwem spotkania z Panem Bogiem. Chodzi nie tylko o tworzenie mediów (prasy, portali internetowych, telewizji) katolickich, ale także o „przemycanie” treści religijnych na całkowicie świeckich platformach komunikacji, także w social media. W ciągu jednej minuty użytkownicy Facebooka publikują miliony zdjęć i setki tysięcy statusów<sup>19</sup>. Warto zadbać, by w tym morzu informacji pojawiła się także twarz Jezusa Chrystusa<sup>20</sup>. Konieczność obecności orędzia religijnego w nowoczesnych środkach masowego przekazu Jan Paweł II podkreślał także między innymi w przemówieniu do uczestników zgromadzenia plenarnego Papieskiej Rady ds. Środków Społecznego Przekazu<sup>21</sup> oraz w Orędziu na 23. Dzień Środków Społecznego Przekazu<sup>22</sup>.

### **Źródło informacji**

Jan Paweł II patrzył na wartość internetu również w kontekście gromadzenia obszernych zasobów informacji. Przypominał, że środki społecznego przekazu są dla wielu osób „głównym narzędziem informacyjnym i formacyjnym, przewodnikiem i natchnieniem w zachowaniach indywidualnych rodzinnych i społecznych”<sup>23</sup>. Obecnie, dla wielu internautów jedynym źródłem informacji są social media. Warto zatroszczyć się, by ludzie znaleźli w nich także treści dotyczące wiary. O istnieniu takiego zapotrzebowania świadczy choćby fakt, że polskojęzyczne strony o charakterze religijnym odwiedza regularnie ponad 2,2 mln osób, spędzając w sieci ponad 800 tys. godzin miesięcznie i dokonując 44 mln odsłon<sup>24</sup>.

---

<sup>15</sup> Raport *The Global Information Technology Report 2012. Living in a Hyperconnected World*, [http://www3.weforum.org/docs/Global\\_IT\\_Report\\_2012.pdf](http://www3.weforum.org/docs/Global_IT_Report_2012.pdf) (dostęp dn. 04.04.2013r.).

<sup>16</sup> JAN PAWEŁ II. *Internet – nowe forum głoszenia Ewangelii*, w: *Kościół i internet*, J. Kloch (red.), Warszawa 2011, s. 24.

<sup>17</sup> Zob. CZUBA K.. *Katolickie podstawy etyki dziennikarskiej*, Toruń 2007, s. 165.

<sup>18</sup> Zob. PRZYBYSZ, M., MARCYŃSKI, K. *Prześwietlanie Kościoła. Prolog*, w: *Media i Kościół. Polityka informacyjna Kościoła*, M. Przybysz, K. Marcyński (red.), Warszawa 2011, s. 9.

<sup>19</sup> Zob. LOVETT, J. *Sekrety pomiarów w mediach społecznościowych*, Gliwice 2012, s. 53-56.

<sup>20</sup> JAN PAWEŁ II. *Internet – nowe...*, dz. cyt., s. 27.

<sup>21</sup> Zob. JAN PAWEŁ II. *Dobra Nowina w świecie mediów*, w: *Kościół ...*, dz. cyt., s. 66.

<sup>22</sup> Zob. JAN PAWEŁ II. *Religia w Środkach Przekazu*, w: *Dziennikarstwo według Jana Pawła II*, M. Miller (red.), Warszawa 2008, s. 115.

<sup>23</sup> JAN PAWEŁ II. *Redemptoris missio*, 37.

<sup>24</sup> Zob. PRZYBYSZ, M. *Kreowanie wizerunku Kościoła w mediach za pomocą public relations i reklamy*, w: *Media w Kościele i Kościół w mediach*, M. Przybysz, J. Kloch (red.), Katowice 2012, s. 44.

Papież przestrzegał jednak przed niebezpieczeństwem wynikającym ze zbyt dużej ilości produkowanych przez użytkowników internetu informacji, których odbiorcy nie są w stanie „przetrawić”. Widział w natłoku informacyjnym jeszcze jedno zagrożenie – pozbawianie wartości komunikatu<sup>25</sup>. Ojcu Świętemu zależało na tym, by internet stał się źródłem rzetelnych i sprawdzonych informacji na temat Kościoła. Aby tak się stało, niezbędny jest nie tylko sztab profesjonalistów, którzy czuwają nad publikowanymi w sieci treściami, ale także transparentność ze strony Kościoła. Jan Paweł II mówił wręcz o Kościele jako „domu ze szkła”<sup>26</sup>. Sam dawał doskonały przykład przejrzystości poprzez swoją postawę<sup>27</sup>. Jan Paweł II mówił ponadto o powstaniu „społeczeństwa informacyjnego”. Podkreślał, że właśnie dzięki mass mediom ludzie nawiązują kontakty, kształtują opinie o świecie, w którym żyją, „a nawet swoje rozumienie sensu życia”<sup>28</sup>.

## Szybkość przekazu

Papież już na początku lat dziewięćdziesiątych, kiedy dostęp do internetu był jeszcze ograniczony, widział w tym medium środek realizacji misji Kościoła. Podkreślał, że w „kulturze komputerów” można znacznie szybciej przekazywać „credo” oraz przypominać stanowisko Kościoła wobec danego problemu czy zagadnienia<sup>29</sup>. Był zafascynowany tym, że dzięki internetowi Dobra Nowina może być komunikowana na masową skalę<sup>30</sup>. Kręgi odbiorców jeszcze bardziej poszerzyły się dzięki mediom społecznościowym. Co więcej, przekaz może być kierowany do ogromnej liczby odbiorców praktycznie w tej samej chwili.

## Odpowiedni język komunikowania

Nie bez znaczenia pozostaje język, jakim posługuje się autor nadawanych przez internet komunikatów. Jan Paweł II podkreślał, że *nowe* media powinny „mówić” językiem młodych ludzi, gdyż to oni najszybciej przystosowują się do „kultury komputerów” i w sposób naturalny stają się prekursorami i najaktywniejszymi użytkownikami internetu<sup>31</sup>. Sam dawał doskonały wzór do naśladowania. Nie tylko dlatego, że znając wiele języków mógł komunikować w ojczystej mowie podczas swoich licznych podróży po całym świecie. Także dlatego, że posługiwał się językiem prostym. Nawet jeśli ostro formułował swoje tezy, starał się okazywać serdeczność słuchaczom – swoje przemówienia zaczynał na przykład od zwrotów „drodzy bracia”, „drogie siostry”, „umiłowani”. Doskonale rozumiał znaczenie prostych, symbolicznych gestów czy mowy ciała. Jedna z licznych anegdot dotyczących Ojca Świętego w sposób obrazowy pokazuje papieską metodę na dobrą komunikację. Jeden z rzymskich proboszczów zapytał Jana Pawła II, jak ma mówić kazania, by ludzie mu uwierzyli. Usłyszał: „Mój bracie, mów tak, ażeby ci, którzy cię słuchają, byli przekonani, że ty jesteś przekonany o tym, co mówisz”<sup>32</sup>.

<sup>25</sup> JAN PAWEŁ II. *Internet – nowe...*, dz. cyt., s. 25.

<sup>26</sup> Zob. JAN PAWEŁ II. *Wymiar społeczny jest racją bytu nowoczesnego dziennikarstwa*, w: *Dziennikarstwo według...*, dz. cyt., s. 41.

<sup>27</sup> Zob. KLIMASZEWSKI, S. *Rzecznik dwóch Papieży*, „Niedziela” nr 23 (2006), s. 8.

<sup>28</sup> Zob. JAN PAWEŁ II. *Głosić Chrystusa na progu nowego tysiąclecia*, w: *Dziennikarstwo według...*, dz. cyt., s. 114.

<sup>29</sup> JAN PAWEŁ II. *Misja Kościoła w erze komputerów*, w: *Kościół...*, dz. cyt., s. 19.

<sup>30</sup> JAN PAWEŁ II. *Rozgłaszajcie to na dachach: Ewangelia w epoce globalnej komunikacji. Orędzie na 35. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*, w: *Kościół...*, dz. cyt., s. 128.

<sup>31</sup> JAN PAWEŁ II. *Misja...*, dz. cyt., s. 20-21.

<sup>32</sup> LEWEK, A. *Teologiczno...*, dz. cyt., s. 73.

## CZŁOWIEK W SOCIAL MEDIA

Jan Paweł II, nauczając o mediach nigdy nie zapominał o człowieku – odbiorcy medialnego komunikatu. Mówił, że w mediach, w których nie ma miejsca dla Chrystusa, nie ma także miejsca dla człowieka. Zwracał uwagę nie tylko na formację dziennikarzy, ale także odbiorców mediów. Podkreślał konieczność wychowywania od najmłodszych lat do krytycznego odbioru medialnych komunikatów. Eksponował problem uzależnienia medialnego, które w drastyczny sposób ogranicza wolność i samodzielny osąd człowieka<sup>33</sup>. Papieżowi zależało także na tym, by medialny przekaz szanował godność każdego człowieka<sup>34</sup>.

### Dialog

Papież zwracał uwagę na znaczenie dialogu, jaki umożliwił internet. Zalecał także wsłuchiwanie się w głos opinii publicznej, gdyż ułatwia to wspólne poszukiwanie rozwiązań różnych problemów<sup>35</sup>. Tradycyjne formy uczestnictwa w życiu Kościoła nie oferują zbyt wielu okazji do dialogu z wiernymi. Strony internetowe parafii czy wspólnot mają zwykle charakter informacyjny (jedynym miejscem interakcji na portalach w technologii Web 1.0 były księgi gości). Najbardziej sprzyjającymi dialogiczności wydają się być dziś social media, które dają wiernym przestrzeń na *feedback*, komunikat zwrotny. Warto zadbać o miejsce, w którym wierni będą mogli dzielić się swoimi refleksjami na temat funkcjonowania lokalnej wspólnoty<sup>36</sup>. Jan Paweł II mówił, że środki przekazu mogą być dla duchownych „oczami i uszami, otwartymi na świat”<sup>37</sup>. Przestrzenią do dialogu z wiernymi są także komentarze, zwłaszcza pod wpisami na blogu<sup>38</sup>.

### Bezpośredni kontakt

Internet wielu ludziom służy do nawiązywania nowych znajomości i utrzymywania kontaktów z już poznanymi osobami. Spotkanie z drugim człowiekiem, także wirtualne, to szansa na powiedzenie mu o Jezusie Chrystusie. Jan Paweł II podkreślał jednak konieczność bezpośredniego spotkania, *twarzą w twarz*, gdyż „relacje nawiązywane drogą elektroniczną nie zastąpią nigdy bezpośredniego kontaktu z drugim człowiekiem, czego wymaga prawdziwa ewangelizacja”<sup>39</sup>. Zanim jednak dojdzie do spotkania *twarzą w twarz*, trzeba odbiorcom mediów, którzy nie znają Pana Boga albo Go odrzucają, powiedzieć o Jego Dobrej Nowinie, zaprosić ich i zafascynować chrześcijaństwem. Jan Paweł II uznawał obecność katolików w środkach społecznego przekazu za jeden ze sposobów wypełniania przez Kościół misji głoszenia Królestwa Bożego i zapraszania wszystkich do wejścia<sup>40</sup>. Papież przestrzegał natomiast przed traktowaniem Dobrej Nowiny jedynie jako depechy o charakterze czysto informacyjnym. Zwracał uwagę na transcendentny wymiar Słowa Bożego oraz znaczenie przekazywania go z pokolenia na pokolenie<sup>41</sup>. Ważnym wydaje się podejmowanie starań, by

<sup>33</sup> JAN PAWEŁ II. *Środki społecznego przekazu w służbie odpowiedzialnej wolności człowieka*, w: *Dziennikarstwo...*, dz. cyt., s. 217.

<sup>34</sup> JAN PAWEŁ II. *Środki...*, dz. cyt., s. 234-235.

<sup>35</sup> JAN PAWEŁ II. *Misja...*, dz. cyt., s. 19.

<sup>36</sup> Zob. WARNER, M. *High-Tech Community: New media in the Parish*, w: *The Church and New Media*, B. Vogt (red.), Huntington 2011, s. 132.

<sup>37</sup> Zob. JAN PAWEŁ II. *Nowe formy komunikacji w służbie Ewangelii*, w: *Media...*, dz. cyt., s. 208-211.

<sup>38</sup> Zob. BRZEZIŃSKA, M. *Rybacy...*, dz. cyt., s. 154.

<sup>39</sup> JAN PAWEŁ II. *Internet...*, dz. cyt., s. 26.

<sup>40</sup> Zob. JAN PAWEŁ II. *Nowe formy...*, dz. cyt., s. 210.

<sup>41</sup> Zob. JAN PAWEŁ II. *Objawienie Boże o nowoczesne mass media*, w: *Media...*, dz. cyt., s. 490.

znajomości zawierane *online* przenosić do świata rzeczywistego. Nie należy jednak zbyt demonizować wirtualnej aktywności ewangelizatorów. Czasem pojawiają się obawy, że internet daje złudne poczucie zaspokojenia religijnego. Duszpasterska praktyka pokazuje jednak, że obawy te bywają przesadzone<sup>42</sup>.

## Netykieta

Jan Paweł II dostrzegał zagrożenia związane z niewłaściwym wykorzystaniem nowoczesnych technologii komunikacyjnych, które prowadzą do „niebezpiecznych form manipulacji”<sup>43</sup>. Widział potrzebę zadbania o etyczne zasady korzystania z mediów. Papież przypominał o konieczności uznania „priorytetu etyki przed technologią, prymatu osoby nad rzeczami i wyższości duchowości nad materialnością”<sup>44</sup>. Ostrzegał, że presja finansowa i kulturowa w świecie mediów „może niekiedy zamazać wizję moralną, jaką powinny się one kierować”<sup>45</sup>. Nade wszystko na pierwszym miejscu stawiał osobę i apelował do ludzi mediów, by działali w poszanowaniu pełnego rozwoju człowieka<sup>46</sup>. Podkreślał, że o prawdziwej wielkości każdego przedsięwzięcia, dotyczącego produkcji i dystrybucji dóbr czy usług stanowi wkład, jaki potrafi ono wnieść w proces rozwoju człowieka<sup>47</sup>. W kontekście zasad, regulujących aktywność w sieci, pojawia się hasło *netykieta*. Jest to zbiór rozmaitych zasad kultury, które obejmują wszystkich użytkowników internetu<sup>48</sup>. Specyfika mediów społecznościowych sprawia, że prócz ogólnych zasad, normujących aktywność w sieci, potrzebne są nowe regulacje, dotyczące tylko social media. Co więcej, odrębny zestaw reguł można wyróżnić dla każdego z mediów społecznościowych. Można spodziewać się, że wraz z pojawieniem się kolejnych portali społecznościowych, będą powstawać następne dekalogi zasad zachowania przyjęte przez użytkowników. Ponadczasową zasadą jest jednak troska o poszanowanie godności ludzkiej. Media, które jej nie respektują w istocie same stają się niehumanitarne, nieprzyjazne człowiekowi.

## Formacja ludzi mediów

Nie sposób zliczyć te wszystkie papieskie przemówienia i orędzia, w których Jan Paweł II apelował o odpowiednią formację i opiekę duszpasterską nad pracownikami mediów<sup>49</sup>. Widział bowiem głębokie przemiany w dziennikarstwie, spowodowane rozwojem technik i miał świadomość presji ideologicznej i ekonomicznej, jakiej poddawani są ludzie mediów<sup>50</sup>. Wielokrotnie przypominał, że misją dziennikarza jest uczciwe i rzetelne poszukiwanie prawdy<sup>51</sup>. Żurnalistów, którzy zajmują się tematyką kościelną zachęcał, by podejmowali wysiłek zrozumienia głębokich i duchowych motywów, jakimi kieruje się Kościół<sup>52</sup>. Innym razem apelował o to, by dziennikarska troska miała na względzie dobro

<sup>42</sup> KOWALCZYK D., w: Rowiński T., *Nie bądźmy niewolnikami środków banalizujących treść*, „Frona” 2012/64, s. 74.

<sup>43</sup> Zob. JAN PAWEŁ II. *Nowe technologie w służbie człowieka*, w: *Media...*, dz. cyt., s. 467.

<sup>44</sup> Zob. JAN PAWEŁ II. *Prymat etyki przed techniką w mediach*, w: *Media...*, dz. cyt., s. 218-220.

<sup>45</sup> Zob. JAN PAWEŁ II. *Respektowanie zasad etycznych w świecie mediów*, w: *Media...*, dz. cyt., s. 221-222.

<sup>46</sup> Zob. JAN PAWEŁ II. *Nowe technologie...*, dz. cyt., s. 466-468.

<sup>47</sup> Tamże, s. 466-468.

<sup>48</sup> RYMKIEWICZ, R. *Netykieta*, <http://netykieta.prv.pl/> (dostęp dn. 09.04.2013r.).

<sup>49</sup> Zob. JAN PAWEŁ II. *Szybki rozwój. List apostolski do odpowiedzialnych za środki społecznego przekazu*, w: *Dzieła zebrane*, t. III, *Listy*, Jan Paweł II, Kraków 2007, s. 618-619.

<sup>50</sup> Zob. JAN PAWEŁ II. *Prawdziwi chrześcijanie i znakomici dziennikarze*, w: *Dziennikarstwo...*, dz. cyt., s. 70-71.

<sup>51</sup> Zob. JAN PAWEŁ II. *Dziennikarz katolicki*, w: *Dziennikarstwo...*, dz. cyt., s. 66.

<sup>52</sup> Zob. JAN PAWEŁ II. *Informacja w służbie prawdy*, w: *Dziennikarstwo...*, dz. cyt., s. 35.

społeczności<sup>53</sup>. Jan Paweł II przypominał dziennikarzom, że ich zawód nie polega tylko na mówieniu (ogólnie – nadawaniu komunikatu). Zachęcał, by wsłuchiwali się oni w ludzkie wymagania, potrzeby<sup>54</sup>. Przestrzegał przed pokusą manipulowania opinią publiczną, powierzchownego informowania i tendencyjnego podkreślania strony negatywnej i sensacji<sup>55</sup>. Często przypominał, że dziennikarstwo nie jest zwykłym zawodem, ale powołaniem, a nawet służbą drugiemu człowiekowi<sup>56</sup>. Czasem nazywał dziennikarstwo zadaniem świętym i apelował, by nie nadawać programów, kierując się „wyłącznie pragnieniem pozyskania jak największej liczby odbiorców, a rezygnując z oddziaływania naprawdę formacyjnego”<sup>57</sup>. Aby dziennikarze dobrze wypełniali swoją służbę, konieczne jest odpowiednie przygotowanie ich do wykonywania zawodu. Przygotowanie to, zdaniem Jana Pawła II, nie powinno się ograniczać jedynie do wyuczenia technicznych możliwości. Powinno formować do poszukiwania prawdy. Papieskie wezwanie w sposób szczególny dotyczyło katolików, którzy pracują w mediach<sup>58</sup>. Dziennikarz katolik, niezależnie od tego, czy pracuje w mediach kościelnych czy świeckich, powinien dążyć do przekazywania wartości duchowych i religijno-moralnych, informować o pozytywnych i budujących faktach. Ojciec święty mocno akcentował potrzebę wrażliwości dziennikarza katolika na moralność i duchowość przekazów medialnych<sup>59</sup>. Do jednej z większych trosk papieża należało odpowiednie przygotowanie osób duchownych do wykorzystywania mediów w posłudze duszpasterskiej Kościoła<sup>60</sup>. Wiele miejsca Jan Paweł II poświęcił apelowaniu o odpowiednią formację odbiorców mediów, zwłaszcza tych najmłodszych, którzy w sposób naturalny stają się najbardziej aktywnymi użytkownikami nowoczesnych technologii komunikacyjnych<sup>61</sup>.

## JAN PAWEŁ II – EWANGELIZACJA W PRAKTYCE

Ojciec Święty był i wciąż pozostaje niedoścignionym wzorem do naśladowania dla osób, zajmujących się komunikacją. Nie tylko przez wzgląd na fakt, ile przemówień i dokumentów poświęcił roli komunikacji w Kościele, ale przede wszystkim dlatego, że komunikował całym sobą. Najlepszy przekaz dla pędzącego świata stanowiły nie jego obszerne encykliki, ale gesty, żarty, serdeczne uśmiechy, wzruszenia, w ogóle jego charakter, osobowość, komunikatywność, talenty. Wybitny kanadyjski medioznawca, Marshall McLuhan twierdził, że medium jest przekazem (*medium is the message*). Doskonałym dowodem tego twierdzenia jest osobowość Karola Wojtyły, który poprzez swój autentyzm i naturalność stał się autorytetem dla wielu ludzi.

Jego fenomen polegał także na tym, że jako pierwszy w historii papież zaprosił do bliskiej współpracy dziennikarzy, nie bał się ich. „Pozwolił na pokazywanie swojego życia, uczynił je dostępnym dla dziennikarzy, a za ich pośrednictwem dla całego świata”<sup>62</sup>. To właśnie ten autentyzm i otwartość sprawiły, że Jan Paweł II wciąż wyznacza bieguny dla medialnych ewangelizatorów, którzy poszukują odpowiednich wzorów w misji głoszenia Chrystusa światu.

<sup>53</sup> Zob. JAN PAWEŁ II. *Budować mosty, które jednoczą w prawdzie*, w: *Dziennikarstwo...*, dz. cyt., s. 45.

<sup>54</sup> Zob. JAN PAWEŁ II. *Zależność, która przynosi zaszczyt*, w: *Dziennikarstwo...*, dz. cyt., s. 46.

<sup>55</sup> Zob. JAN PAWEŁ II. *Bądźcie panami waszej techniki, ale bądźcie nade wszystko ludźmi z sercem*, w: *Dziennikarstwo...*, dz. cyt., s. 51.

<sup>56</sup> Zob. JAN PAWEŁ II. *W służbie prawdy i wolności*, w: *Dziennikarstwo...* dz. cyt., s. 68-70.

<sup>57</sup> Zob. JAN PAWEŁ II. *Prawdziwi...*, dz. cyt., s. 71.

<sup>58</sup> Zob. JAN PAWEŁ II. *Respektowanie...*, dz. cyt., s. 222.

<sup>59</sup> LEWEK, A. *Wprowadzenie...*, dz. cyt., s. 38.

<sup>60</sup> Zob. LEWEK, A. *Podstawy edukacji medialnej i dziennikarskiej*, Warszawa 2003, s. 40-63.

<sup>61</sup> Zob. JAN PAWEŁ II. *Misja...*, dz. cyt., s. 20-21.

<sup>62</sup> PRZYBYSZ, M. *Model biura prasowego w instytucjach kościelnych*, w: *Media na przełomie. Dziennikarstwo. Kaznodziejstwo. Edukacja medialna*, K. Marcyński, J. Szaniawski, J. Twardy (red.), Warszawa 2011, s. 787.

## „Podniebne konferencje prasowe” i spotkania z dziennikarzami

Jan Paweł II był pierwszym papieżem, który świadomie tworzył *fakty medialne*<sup>63</sup>. Zdaniem kard. A. M. Deskura, długoletniego przewodniczącego Papieskiej Rady ds. Środków Społecznego Przekazu, owymi *faktami medialnymi* były środowowe audiencje generalne, pielgrzymki zagraniczne, liczne spotkania z papieżem w fabrykach, kopalniach, zakładach pracy<sup>64</sup>. „Jan Paweł II jest osobowością środków społecznego przekazu, jest typem człowieka, który Anglosasi zwykli określać słowem *newsmaker* (...)” – wspominał kard. Deskur<sup>65</sup>.

### Papieskie kremówki

Jan Paweł II zdawał sobie sprawę z tego, czym ująć publiczność, chwycić za serce. *Czuł* media, dlatego wiedział, na jakie obrazki polują operatorzy kamer. To właśnie dlatego wciąż żywe w pamięci setek, jeśli nie tysięcy wiernych pozostaną zdjęcia papieża z misiem koala, Wojtyły tęsknym wzrokiem wpatrującego się w Tatry i wskazującego laską na szczyty górskie, papieża ubranego w elementy narodowego stroju państwa, do którego pielgrzymował czy Ojca Świętego okrywającego purpurowym płaszczem chłopczyka podczas jednej z audiencji. Papież lubił także żartować – do historii przeszło już wspomnienie o maturze i kremówkach, którym podzielił się Wojtyła podczas pielgrzymki do rodzinnych Wadowic. Takie *momenty* w sposób naturalny chwytają media, wielokrotnie przypominając je na przykład podczas choroby i odchodzenia Jana Pawła II. Papieskich gestów było sporo, dlatego niektórzy publicyści sformułowali tezę o *skremówkowaniu* papieża i jego teologii<sup>66</sup>.

Wydaje się jednak, że problem nie leży w papieskich *kremówkach* (i wielu innych symptomatycznych gestach), ale w odbiorze publiczności, która przecież może, ale wcale nie musi przyjmować nauczania Jana Pawła II. Ma wolną wolę i wybór pozostania na etapie *kremówkowej* wiary. Warto spojrzeć na problem z innej perspektywy – jeśli papieska serdeczność, uśmiech, nawet drobne żarty, które były przecież wyrazem jego autentyczności, sprawiły, że ktoś zainteresował się tym, co głosił Ojciec Święty, to cel został osiągnięty, ziarno Ewangelii zasiane. Podobnie sprawa ma się w przypadku mediów społecznościowych, w których nadawca musi *wybić się* ze swoim przekazem, gdyż w innym przypadku pozostanie niezauważony. Podejmując aktywność w mediach społecznościowych warto czasem uchylać *rábka tajemnicy* – pokazywać (w granicach zdrowego rozsądku) to, czym ewangelizator (duchowny bądź świecki) zajmuje się na co dzień, jakie są jego pasje, jakiej słucha muzyki. W ten sposób buduje się swoją autentyczność. Warto jednak pamiętać, by przekazem o sobie samym nie przyćmić Tego, który jest treścią ewangelizacji – Jezusa Chrystusa.

### Cierpienie i odchodzenie do „domu Ojca”

Jan Paweł II, pozwalając dziennikarzom podejść do siebie bardzo blisko, nie robił tego w sposób wybiórczy. Nie ograniczał się jedynie do pozowania w chwilach radosnych, kiedy był zdrowy, pełen energii<sup>67</sup>. Medialny przekaz w pierwszych dniach kwietnia 2005 roku został praktycznie zdeterminowany przez informacje płynące z Watykanu na temat stanu zdrowia Ojca Świętego. Zdaniem niektórych, ten wyjątkowy czas, począwszy od 2 kwietnia aż do chwili pogrzebu papieża 8 kwietnia nie sposób nazwać inaczej, jak tylko *medialnymi*

<sup>63</sup> *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, Radom 2003.

<sup>64</sup> POLAK, G. *Wstęp...*, dz. cyt., s. 10.

<sup>65</sup> Tamże.

<sup>66</sup> Zob. MAZUR, K.. *Zabiliśmy Proroka. Jak odrzuciliśmy nauczanie Jana Pawła II*, w: „Pressje” 24/2011, s. 18-27.

<sup>67</sup> PRZYBYSZ, M. *Model...*, dz. cyt., s. 787.

*rekolekcjami*<sup>68</sup>. Do ostatnich chwil pozostał jednak „Wielkim Komunikatorem”<sup>69</sup>. Niezwykłość postaci Karola Wojtyły, jego charyzma w połączeniu ze znakomitym wyczuciem mediów sprawiły, że nadawał on ewangelizacyjne komunikaty nawet w momencie największego cierpienia i śmierci. Do samego końca był *przekazem*, o którym mówił McLuhan. Komunikaty „wysyłał” nawet po śmierci – we wspomnieniach wielu osób na zawsze pozostanie moment, kiedy podczas pogrzebu podmuch wiatru zamknął księgę Ewangelii, położoną na trumnie Jana Pawła II. Wielkiego Ewangelizatora wszech czasów.

## BIBLIOGRAFIA

AMBROGETTI, A. (red.). *Rozmowy w samolocie z Janem Pawłem II*. Kraków 2011.

BRZEZIŃSKA, M. *Rybacy w wirtualnej sieci. Blog jako narzędzie ewangelizacji*. w: *Nowe media – możliwości i pułapki*, Adamski A., Laskowska M. (red.), Poznań-Opole 2011, s. 147-158.

CZUBA, K. *Katolickie podstawy etyki dziennikarskiej*. Toruń 2007.

Der „*Medienpapst*”. Statements von Gerd Bacher i in. w: „*Communicatio Socialis*” 38 (2005).

DYCZEWSKI, L., LEWEK A., OŁĘDZKI J. (red.). *Odchodzenie Jana Pawła II do Domu Ojca w polskich mediach*. Katowice 2008.

*Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*. Radom 2003.

JAN PAWEŁ II. *Dzieła zebrane*, t. III, *Listy*, Kraków 2007.

JAN PAWEŁ II. *Redemptoris missio*.

KLIMASZEWSKI, S. *Rzecznik dwóch Papieży*. „*Niedziela*” nr 23 (2006).

KLOCH, J. (red.). *Kościół i internet*. Warszawa 2011.

KOWALCZYK, D. w: Rowiński T. *Nie bądźmy niewolnikami środków banalizujących treść*. „*Frona*” 64/2012, s. 68-77.

LEVINSON, P. *Nowe nowe media*. Kraków 2010.

LEWEK, A. (red.). *Media i dziennikarstwo w nauczaniu Jana Pawła II*. Warszawa 2008.

LEWEK, A. *Nowa ewangelizacja w duchu Soboru Watykańskiego II*. t. 1-2, Katowice 1995.

LEWEK, A. *Nowa ewangelizacja*, w: *Leksykon Teologii Pastoralnej*. R. Kamiński (red.), s. 575-579.

---

<sup>68</sup> Zob. MUSIALIK-CHMIEL A. *Medialne rekolekcje (2-8 kwietnia 2005r.)*, w: *Media wobec śmierci*, K. Kwasik, J. Jaroszyński, G. Łęcicki (red.), Warszawa 2012, s. 196-203.

<sup>69</sup> Fragment recenzji na okładce książki *Odchodzenie Jana Pawła II do Domu Ojca w polskich mediach*, L. Dyczewski, A. Lewek, J. Olędzki (red.), Katowice 2008.

- LEWEK, A. *Podstawy edukacji medialnej i dziennikarskiej*. Warszawa 2003.
- LEWEK, A. *Teologiczno-misyjny i personalistyczny model formacji kaznodziei*, w: *Integralne kształcenie kaznodziei*. Broński W. (red.), Lublin 2006, s. 57-74.
- LOVETT, J. *Sekrety pomiarów w mediach społecznościowych*. Gliwice 2012.
- MAZUR, K. *Zabiliśmy Proroka. Jak odrzuciliśmy nauczanie Jana Pawła II*. w: „Pressje” 24/2011, s. 18-27.
- MILLER, M. (red.). *Dziennikarstwo według Jana Pawła II*. Warszawa 2008.
- MUSIALIK-CHMIEL, A. *Medialne rekolekcje (2-8 kwietnia 2005r.)*. w: *Media wobec śmierci*, Kwasik K, Jaroszyński J., Łęcicki G. (red.), Warszawa 2012, s. 196-203.
- PODLASKI, A. *Marketing społecznościowy. Tajniki skutecznej promocji w social media*, Gliwice 2011.
- PRZYBYSZ, M. *Kreowanie wizerunku Kościoła w mediach za pomocą public relations i reklamy*. w: *Media w Kościele i Kościół w mediach*, Przybysz M., Kloch J. (red.), Katowice 2012, s. 11-50.
- PRZYBYSZ, M. Marcyński K. *Prześwietlanie Kościoła. Prolog*, w: *Media i Kościół. Polityka informacyjna Kościoła*. Przybysz M., Marcyński K. (red.), Warszawa 2011, s. 9-13.
- PRZYBYSZ, M. *Model biura prasowego w instytucjach kościelnych*. w: *Media na przełomie. Dziennikarstwo. Kaznodziejstwo. Edukacja medialna*, Marcyński K., Szaniawski J., Twardy J. (red.), Warszawa 2011, s. 787-801.
- Raport *The Global Information Technology Report 2012. Living in a Hyperconnected World*, [http://www3.weforum.org/docs/Global\\_IT\\_Report\\_2012.pdf](http://www3.weforum.org/docs/Global_IT_Report_2012.pdf) (dostęp dn. 04.04.2013r.).
- RYNKIEWICZ, R. *Netykieta*. <http://netykieta.prv.pl/> (dostęp dn. 09.04.2013r.).
- STUDNICKI, P. *Ewangelizacja 2.0*, „Nowe media pod redakcją Eryka Mistewicza” 3/2013, s. 73-76.
- WARNER, M. *High-Tech Community: New media in the Parish*, w: *The Church and New Media*, Vogt B. (red.), Huntington 2011.
- ŻEBRUŃ, K. *Miliard aktywnych użytkowników Facebooka – automatyczne Lajki i promocja postów za opłatą*, <http://www.benchmark.pl/aktualnosci/facebook-miliard-uzytownikow-automatycznie-lubi-platna-promocja-wiadomosci.html> (dostęp dn. 04.04.2013r.).

## **PRZEMÓWIENIA I OREDZIA JANA PAWŁA II**

JAN PAWEŁ II. *Bądźcie panami waszej techniki, ale bądźcie nade wszystko ludźmi z sercem*, przemówienie z dn. 16.04.1984r., w: *Dziennikarstwo według Jana Pawła II*, Miller M. (red.), Warszawa 2008.



- JAN PAWEŁ II. *Budować mosty, które jednoczą w prawdzie*, przemówienie z dn. 29.09.1979r., w: *Dziennikarstwo...*, dz.cyt.
- JAN PAWEŁ II. *Dobra Nowina w świecie mediów*, w: *Kościół i internet*, Kloch J. (red.), Warszawa 2011.
- JAN PAWEŁ II. *Dziennikarz katolicki*, przemówienie z dn. 06.12.2002r., w: *Dziennikarstwo...*, dz. cyt.
- JAN PAWEŁ II. *Głosić Chrystusa na progu nowego tysiąclecia. Orędzie na 34. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*, w: *Dziennikarstwo...*, dz. cyt.
- JAN PAWEŁ II. *Informacja w służbie prawdy*, przemówienie z dn. 21.10.1978r., w: *Dziennikarstwo...*, dz. cyt.
- JAN PAWEŁ II. *Internet – nowe forum głoszenia Ewangelii. Orędzie na 36. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*, w: *Kościół...*, dz. cyt.
- JAN PAWEŁ II. *Misja Kościoła w erze komputerów. Orędzie na 24. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*, w: *Kościół...*, dz. cyt.
- JAN PAWEŁ II. *Misja Kościoła w erze komputerów. Orędzie na 24. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*, w: *Kościół...*, dz. cyt.
- JAN PAWEŁ II. *Nowe formy komunikacji w służbie Ewangelii*, przemówienie z dn. 04.03.1994r., w: *Media i dziennikarstwo w nauczaniu Jana Pawła II*, A. Lewek (red.), Warszawa 2008.
- JAN PAWEŁ II. *Nowe technologie w służbie człowieka*, przemówienie z dn. 24.05.1992r., w: *Media...*, dz. cyt.
- JAN PAWEŁ II. *Objawienie Boże o nowoczesne mass media*, przemówienie z dn. 28.09.1998r., w: *Media...*, dz. cyt.
- JAN PAWEŁ II. *Prawdziwi chrześcijanie i znakomici dziennikarze. Przemówienie z okazji Jubileuszu Dziennikarzy w roku 2000. Rzym, 4 czerwca 2000r.*, w: *Dziennikarstwo...*, dz. cyt.
- JAN PAWEŁ II. *Prymat etyki przed techniką w mediach*, przemówienie z dn. 20.03.1998r., w: *Media...*, dz. cyt.
- JAN PAWEŁ II. *Religia w Środkach Przekazu. Orędzie na 23. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*, w: *Dziennikarstwo...*, dz. cyt.
- JAN PAWEŁ II. *Respektowanie zasad etycznych w świecie mediów*, przemówienie z dn. 04.03.1999r., w: *Media...*, dz. cyt.
- JAN PAWEŁ II. *Rozgłaszajcie to na dachach: Ewangelia w epoce globalnej komunikacji. Orędzie na 35. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*, w: *Kościół...*, dz. cyt.

JAN PAWEŁ II. *Szybki rozwój. List apostolski do odpowiedzialnych za środki społecznego przekazu*, w: *Dzieła zebrane*, t. III, *Listy*, Jan Paweł II, Kraków 2007.

JAN PAWEŁ II. *Środki społecznego przekazu w służbie odpowiedzialnej wolności człowieka. Orędzie na 15. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*, w: *Dziennikarstwo...*, dz. cyt.

JAN PAWEŁ II. *Środki społecznego przekazu w służbie sprawiedliwości i pokoju. Orędzie na 21. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*, w: *Dziennikarstwo...*, dz. cyt.

JAN PAWEŁ II. *W służbie prawdy i wolności*, przemówienie z dn. 28.02.1986r., w: *Dziennikarstwo...*, dz. cyt.

JAN PAWEŁ II. *Wymiar społeczny jest racją bytu nowoczesnego dziennikarstwa. Audiencja dla dziennikarzy prasy zagranicznej we Włoszech, 27 stycznia 1984r.*, w: *Dziennikarstwo...*, dz. cyt.

JAN PAWEŁ II. *Zależność, która przynosi zaszczyt*, przemówienie z dn. 17.01.1988r., w: *Dziennikarstwo...*, dz. cyt.

# Menschenrechte muslimischer Frauen im Lichte des Islam und des EU-Rechts

Arno Busch

PhD-Student an der juristischen Fakultät der Paneuropäischen  
Universität Bratislava, Fakultät of Law Rechtsanwalt, Köln, Deutschland  
arnobusch3@aol.com

---

## Einleitung

Millionen muslimischer Frauen leben in der EU. Eine Vielzahl von Ihnen gelangte als Folge der Arbeitsmigration seit den sechziger Jahren des 20. Jahrhunderts vornehmlich nach Deutschland, Österreich, BeNeLux, Dänemark und Schweden; nach Frankreich, England, Portugal und auch die Niederlande kamen viele schon früher aufgrund der Verbindungen aus Kolonialzeiten.

Durch Publikationen betroffener Frauen<sup>1</sup> wurde die europäische Öffentlichkeit auf schwere Rechtsverletzungen wie Zwangsehen, aber auch Ehrenmorde aufmerksam. Betroffene oder Opfer waren muslimische Frauen; verantwortlich waren muslimische Männer, meist nahe Familienangehörige.

Aber auch Verletzungen weiterer Menschenrechte wie Gleichheit von Mann und Frau, Diskriminierungsverbote sowie Freiheit der Meinungsäußerung kommen in Betracht. Phänomene wie islamische Schiedsgerichtsbarkeit in Ländern der EU<sup>2</sup>, die zu einer Paralleljustiz führt, verletzen das Grundrecht auf Gleichheit vor dem Gesetz. Die Aufzählung soll hier nur exemplarisch und nicht abschließend sein.

Auf Einzelheiten möchte ich an dieser Stelle nicht eingehen. Nicht eingehen möchte ich hier an dieser Stelle auch auf den Umstand, dass es „den Islam“ im Grunde genommen nicht gibt, sondern der Islam aus einer Vielzahl von Glaubensrichtungen gebildet wird mit teilweise sehr bedeutsamen Unterschieden, wie beispielsweise auch in Europa bekannte Spannungen zwischen Sunniten und Schiiten zeigen. Ich verweise insoweit auf (meine) vorausgegangenen Veröffentlichungen<sup>3 4</sup>.

Die Urheber der genannten Menschenrechtsverletzungen berufen sich zu ihrer Rechtfertigung auf Religionsfreiheit; gerade in Bezug auf Unterdrückung der Töchter, auf Zwangsehen, auf Ehrenmorde spielt der Begriff der „Ehre“ eine zentrale Rolle. Die herausragende Bedeutung der Ehre wird durch traditionell religiöse Vorstellungen untermauert. Diese sollen durch das Menschenrecht der Religionsfreiheit geschützt sein, was dann in der Konsequenz zu einer Hervorhebung der Religionsfreiheit und Leugnung der übrigen Menschenrechte führt.

## Das islamische Recht

### 1.) Jurisprudenz im Islam

Das islamische Recht beruht nach muslimischem Verständnis auf der von Gott gesetzten Ordnung. Genau für diese von Gott gesetzte Ordnung in einem normativen Sinn

---

<sup>1</sup> Serap Cileli, „Eure Ehre – unser Leid“, München 2008, Necla Kelek, „Die fremde Braut“, Köln 2003 u.a., in Frankreich Leyla, „Zur Ehe gezwungen“, deutsche Fassung Augsburg 2005.

<sup>2</sup> s. für Deutschland: Joachim Wagner, Richter ohne Gesetz, S. 51 ff., Berlin 2011.

<sup>3</sup> A. Busch, Eine Frage der Ehre, Neue Justiz 2010, S. 21 ff.

<sup>4</sup> A. Busch, Islam und Recht, Neue Justiz 2011, S. 102 ff.

wird der Begriff Scharia (arabisch: shar'a) verwendet<sup>5</sup>. In den Verfassungen mehrerer islamischer Staaten wird die Scharia als „Quelle der Rechtsschöpfung“ ausdrücklich erwähnt, so in Ägypten, Bahrain, Jemen, Kuwait, Libanon, Sudan, Syrien, und in den Vereinten Arabischen Emiraten. Andere Länder wie Saudi-Arabien, Oman, Pakistan und Afghanistan gehen noch weiter: Die Scharia wird mit der Rechtsordnung gleichgesetzt<sup>6</sup>.

Gleichwohl handelt es sich bei der Scharia nicht um ein kodifiziertes Gesetzbuch. Der Islam ist eine umfassende Lebensform und der Koran die Anleitung dazu. Die normativen Elemente des Korans in ihrer Gesamtheit werden als Scharia bezeichnet. Der Koran selbst beinhaltet Anweisungen zum Verhalten der Menschen gegenüber Gott, gegenüber seiner Umwelt (Mensch, Tier, Natur) und gegenüber sich selbst<sup>7</sup>.

## Die Rechtsquellen im Islam

### a) Der Koran

Dem Koran als „Heiliger Schrift“ der Moslems kommt nicht nur eine besondere, sondern die herausragende Bedeutung zu. Dies kann nur nachvollzogen werden, wenn man dessen Entstehungsgeschichte und den Unterschied zu heiligen Schriften sonstiger Religionen kennt. Betrachtet man nur die drei großen monotheistischen Religionen, so basiert die jüdische Religion auf dem Alten Testament der Bibel, einer Sammlung von Schriften aus unterschiedlichen Quellen, die über einen Zeitraum von etwa 1800 Jahren zusammengetragen wurden. Grundlage des christlichen Glaubens ist neben dem Alten Testament das Neue Testament der Bibel. Letzteres besteht aus 27 Schriften, die in einem Zeitraum, der etwa zwischen 50 nach Chr. bis ca. 110 oder gar 130 nach Chr. liegt, erstellt wurden<sup>8</sup>. Im 4. Jahrhundert einigte sich die katholische Kirche darauf, dass diese Schriften das neue Testament darstellen. Selbst katholische Bibelforscher des Vatikans bestätigen heute, dass keines der Evangelien von dem Jünger Jesu, dessen Namen es trägt, verfasst wurde. Keiner der wirklichen Verfasser kannte Jesus. Allein die Briefe des Paulus sind authentisch<sup>9</sup>. Aber auch dieser kannte Jesus nicht von Person. Während Jesus aramäisch sprach, waren die Schriften in griechischer Sprache geschrieben.

Koran ist nach Auffassung aller Muslime das Wahrhaftige Wort Gottes. Das heilige Buch ist dem Propheten Muhammad durch den Engel Gabriel im Verlauf von ungefähr dreiund-zwanzig Jahren übermittelt worden<sup>10</sup>. Im Koran steht ausdrücklich: „Euer Gefährte (Muhammad), irrt nicht und wurde nicht getäuscht, noch spricht aus eigenem Antrieb. Er (Koran) ist nichts anderes als eine ihm geoffenbarte Offenbarung“<sup>11</sup>. „Er (der Koran) ist keine erfundene Geschichte, sondern eine Bestätigung dessen, was ihm vorausging, und eine Erklärung für alle Dinge und eine Rechtleitung und Barmherzigkeit(...)“<sup>12</sup>.

Das Wort Koran stammt vom arabischem Wort qara'a und bedeutet „vorgetragen“ oder „rezitieren“. Die erste Offenbarung erhielt der Prophet Muhammad durch den Engel Gabriel im Monat Ramadan im Jahre 610 in der Höhle der Hira. Der Koran setzt sich aus 114 Sure<sup>13</sup> zusammen, die in Verse<sup>14</sup> geteilt sind. Die Sure sind abgesehen von der ersten Sure

---

<sup>5</sup> s. Islam-Lexikon, Beck-Verlag, 5. Aufl. München 2008 unter „Scharia“.

<sup>6</sup> s. Islam-Lexikon, aaO, unter dem Stichwort der jeweiligen Länder.

<sup>7</sup> Murad Hofmann, Koran, S. 78.

<sup>8</sup> Cebuj/Dobek/Rudnik, Die Bibel, Der Schlüssel zur Heiligen Schrift, München 2009, S. 352.

<sup>9</sup> Cebuj/Dobek/Rudnik, aaO, S 492.

<sup>10</sup> Ramadan Said, Das islamische Recht, Theorie und Praxis, S.38, Stuttgart 1980.

<sup>11</sup> Max Henning, Der Koran, Die Übersetzung des Korans, Istanbul 2003, Sure 53, Vers. 2-4.

<sup>12</sup> Ebenda, Sure 12, Vers. 111.

<sup>13</sup> Sure = Abschnitt.

<sup>14</sup> Arab. = Ayen.

Fatiha, nach ihrer Länge geordnet, beginnend mit der längsten, al‘ Baqara und endend mit der kürzesten. Manche Koranverse sind so formuliert, dass jeder den Sinn des Verses verstehen kann, manche sind aber mehrdeutig, manche unklar, deren Sinn erst durch die Auslegung erlangt wird. Es gibt aber auch Verse, deren Bedeutung keiner kennt außer Gott selbst.

Da der Koran primär ein Buch der religiösen Rechtleitung ist, ist er nicht ohne weiteres als Handbuch eines Rechtssystems anwendbar. Gleichwohl gibt es aber eine gar nicht unerhebliche Anzahl von Vorschriften, die sich auf bestimmte Gebiete bezieht. So finden sich im Bereich des Familienrechts ungefähr siebzig Anweisungen, im Zivilrecht weitere siebzig, im Strafrecht dreißig, zu Rechtsprechung und Verfahrensregeln dreizehn, zum Verfassungsrecht zehn, das Recht über die internationalen Beziehungen findet an fünfundzwanzig Stellen Erwähnung und die Wirtschaft- und Finanzordnung an zehn Stellen.<sup>15</sup> Bei diesen Vorschriften handelt es sich nicht um klare Normen, die zur direkten Rechtsanwendung durch Subsumtion geeignet sind, sondern um wiederum auslegungsfähige Leitlinien, bei denen teilweise rechtliche Bezug unklar ist, manche sind auf mehrere Bereiche anwendbar sind.

Heiligen Schriften wird übernatürliche Herkunft, nicht in Frage zu stellende Wahrheit und bindende Autorität zugesprochen. In diesem Sinne wird von Muslimen nur der Koran als einzige Schrift als heilig verstanden werden. Das Alte und das Neue Testament werden heute selbst von Juden und Christen nicht mehr als „unmittelbare, verbale Mitteilung Gottes“<sup>16</sup>, sondern als von Gott inspirierte, weise Schrift verstanden. Dies stellt den eklatanten Unterschied zum Koran dar. Inspiration kommt zu dem Menschen, ohne dass er die Herkunft des Gedankens oder des Einfalls kennt; Offenbarung lässt Gott als Quelle erkennen. Deshalb ist für den Moslem die Anerkennung des Korans als Gottes Wort Glaubensgrundlage. Wer dies nicht glaubt, ist kein Moslem. So, wie Gott in der Gestalt Jesu Fleisch<sup>17</sup> wurde, wurde er aus Sicht der Moslems im Koran zum Wort<sup>18</sup>. Das Wort Gottes ist damit Gott gleich.

Dieser Hintergrund macht auch die Rechtsgläubigkeit der Moslems gegenüber dem Koran und den daraus abgeleiteten Verhaltensregeln, die letztlich mehr als eine moralische Ordnung herstellen, verständlich.

## **b) Die Sunna**

Neben dem Koran ist die Sunna im Islam von höchster Bedeutung. Diese umfasst in Ergänzung zum Koran die Aussagen Mohammeds sowie Berichte über seine Handlungsweisen und stillschweigenden Billigungen, die in den sog. „Hadith-Sammlungen“ zusammengetragen wurden.

Bei der „Hadith“ handelt es sich um die Sammlung kurz gefasster Beispiele, meist Antworten Mohammeds auf Fragen seiner Anhänger. Insoweit sind die Begriffe „Sunna“ und „Hadith“ weitgehend synonym. Sunna ist ein arabischer Begriff, der wörtlich „Verfahrensweise“ bedeutet. Er wurde vom Propheten Muhammad als Oberbegriff für all das verwendet, was er gesagt, getan oder gebilligt hatte. Überhaupt wird die gesamte Lebensweise als Sunna bezeichnet.

Die Rolle der Sunna im Verhältnis zum Koran ergibt sich aus deren Funktion. Sie erklärt die Befehle des Korans und Urteile im Detail, sie schafft die Ausnahmen hinsichtlich

---

<sup>15</sup> So Ramadan Said, 1980, S. 40.

<sup>16</sup> So Murrad Hofmann, Der Koran, S.12.

<sup>17</sup> sog. „incarnation“.

<sup>18</sup> sog. „inliberation“.

der allgemeinen Regeln, aus ihr wird aus einem Urteil analog ein ähnlicher Fall gelöst und aus ihr werden zusätzliche Befehle oder Urteile abgeleitet<sup>19</sup>.

Zu seiner Lebenszeit hat Prophet Muhammad seine Gefährten nicht ermutigt, seine Äußerungen im Einzelnen niederzuschreiben, die Gefahr der Verwechslung mit dem Koran zu vermeiden. Dieser Umstand hat die Bedeutung der Sunna zwar nicht gemindert, aber die späteren Aufzeichnungen wesentlich erschwert. Die Quellen der Sunna waren die Berichte<sup>20</sup> durch die zahlreichen Gefährten des Propheten Muhammads, wobei der Nachweis der Glaubwürdigkeit für jede einzelne Überlieferung der schwierigste Teil der Aufgabe der Sammlung war<sup>21</sup>. Nach dem Tod des Propheten Muhammads, existierte eine große Anzahl von Überlieferungen. Dabei gab es die Gefahr, dass manche Hadithe erfunden sind. Aus diesem Grund haben Gelehrte damit begonnen, die Wahrheit der Hadithe zu prüfen, um damit die Autorität der Sunna zu schützen<sup>22</sup>. Der Hadith besteht aus zwei Komponenten. Dem Inhalt des Hadiths und der Kette der Namen derjenigen Männer und Frauen, die den Inhalt überliefert haben. Die Kette beginnt beim Erzähler und führt über dessen Lehrmeister und über die Gefährten des Propheten bis hin zu dem Propheten Muhammad selbst. Um den Wahrheitscharakter eines Hadithes zu prüfen, entwickelten die islamischen Gelehrten insbesondere zwei Methoden. Einerseits wurde die Kette untersucht. Die Kette musste lückenlos bis auf den Propheten Muhammads zurückführen. Jede in der Kette genannte Person musste von außerordentlichem Charakter, hoher Geisteskraft und einwandfreiem Leumund gewesen sein. Andererseits musste der Inhalt untersucht werden, ob er mit den islamischen Grundsätzen übereinstimmt und der Situation oder einem historischen Ereignis entspricht, die den Hadith veranlasst hat.

Das Ergebnis all dieser Bemühungen ist die Einteilung der Hadithe entsprechend dem ihr zugeschriebenen Grad der Echtheit. Die wichtigsten aus den Kategorien sind: Sahih-authentisch; Hasan - gut(richtig) und Da'if – schwach. Die ersten zwei Kategorien werden als verbindliche Rechtsquellen angesehen, die letzte jedoch nicht<sup>23</sup>.

### c) Das Wesen islamischer Gesetzgebung

Das Wesen der sich aus Koran und Sunna abgeleiteten islamischen Gesetzgebung wird geprägt durch folgende Merkmale:

1. Alle Vorschriften sind grundsätzlich und allgemeiner Natur
2. Viele Koranverse beginnen mit „Oh, ihr Menschen“ (Sure 49, Vers 13), was den allgemeinen Charakter hervorhebt.
3. Alles ist erlaubt, was nicht ausdrücklich verboten ist. Islamgelehrte berufen sich dazu auf Sure 45, Vers 13: „Er hat euch alles dienstbar gemacht, was in den Himmeln und Erden ist.“
4. Was verboten ist, wird erlaubt, sofern eine dringende Notwendigkeit das erfordert Sure 2, Vers 173: „Wer aber gezwungen ist, ohne Verlangen danach und ohne das Maß zu übertragen, auf dem sei keine Sünde.“
5. Es darf im Islam alles übernommen werden, was nützlich ist ohne Rücksicht auf den Ursprung, sofern es nicht im Widerspruch zu den Vorschriften des Koran und der Sunna steht. Diese Regel findet sich in einem Hadith: „ Der Gläubige befindet sich

---

<sup>19</sup> Schaich Suhaib Hassan, Eine Einführung in die Sunna, abrufbar unter: <http://www.al-islam.de/swf/sun0008.swf> (25.07.2007).

<sup>20</sup> Sog. Hadithe, siehe oben; Die Berichte der Gefährten werden als „Hadithe“ bezeichnet. Hadith bedeutet Erzählung, Bericht, eigentlich Bericht über die Sunna Muhammads.

<sup>21</sup> Ramadan Said, 1980, S.41.

<sup>22</sup> Höfler Eva-Maria, Die Stellung der Frau im Islam: Ihre Position in der islamischen Familie, Graz 2005, S. 4.

<sup>23</sup> Ibid.

immer auf der Suche nach der Weisheit, wo immer er sie auch finden mag; es liegt an ihm, sie zu erlangen“<sup>24</sup>.

#### **d) Idschithaad**

Im Unterschied zu Koran und Sunna, die auch als primäre Rechtsquellen bezeichnet werden, gilt der Idschithaad als sekundäre Rechtsquelle.

Die Legitimation ergibt sich (selbstverständlich) aus der Sunna, aus einem Hadith des Muhad Ibn Jabal, der vom Propheten zum Richter des Jemen bestimmt wurde. Der Prophet fragte Muhad: „Worauf gründest du die Urteil?“ Muhad: „Auf das Buch Gottes!“ Der Prophet: „Und wenn du dort nichts findest?“ Muhad: „Dann auf der Sunna des Propheten Gottes!“ Der Prophet: „Und wenn du dort auch nichts Entsprechendes findest?“ Muhad: „Dann werde ich mich bemühen, ein eigenes Urteil zu bilden!“. Daraufhin entgegnete der Prophet: „Gelobt sei Gott, der den Beauftragten seines Propheten so geleitet hat, dass es seinem Propheten gefällt“<sup>25</sup>.

Drei Bedingungen wurden für die selbständige Meinungsbildung zu einem Problem entwickelt:

1. Es darf keine Lösung im Koran oder der Sunna zu finden sein;
2. Es muss eine Übereinstimmung mit den Prinzipien des Koran und der Sunna geben; (sog. Koran- und Sunna-konforme Auslegung).
3. Die Meinung muss klar und verständlich formuliert sein.

Gleichwohl ist die Anerkennung des Idschithaad als sekundäre Rechtsquelle unter den Islamgelehrten nicht unstrittig. Dennoch hat laut einem Hadith der Prophet selbst den Rat seiner Gefährten eingeholt, indem er sagte: „Gebt mir euren Rat, denn ohne Offenbarung bin ich ein Mensch wie ihr“<sup>26</sup>.

Das Prinzip des Idschithaad äußert sich in der Fatwa, einem Rechtsgutachten, das verbindlich ist für den Gutachter selbst und denjenigen, der mit dem Gutachter übereinstimmt. Die Anerkennung der Fatwa hängt damit auch von der Autorität des Gutachters ab. Unterschieden werden

Idschithaat Qijas - Der Analogieschluss  
Prinzipien aus bestimmten Sachverhalten werden auf  
vergleichbare Sachverhalte übertragen

Idschithaat Islaahi - Entscheidung im Lichte des Gemeinwohls  
nach der malekitischen Rechtsschule<sup>27</sup>.

Idschithaat Dschema’j - Kollektiver Idschithaat  
Laut einem Hadith des Propheten: „Geeint wird meine  
Gemeinschaft nicht irre gehen“<sup>28</sup>.

#### **C. Die Gegenüberstellung:**

Menschenrechte der Frauen gemäß anerkannten Definitionen  
und  
Menschenrechte der Frauen im Lichte des Islam

---

<sup>24</sup> Ramadan Said, Das islamische Recht, S. 64.

<sup>25</sup> s. Ramadan Said, ibid, S. 67.

<sup>26</sup> Ramadan Said, ibid, S. 79.

<sup>27</sup> Nach Imam Malik, dem Begründer der Rechtsschule.

<sup>28</sup> s. Höfler, Eva Maria, s. 2.

## Hier am Beispiel der Gleichberechtigung

Die Überprüfung geschieht vor dem Hintergrund, ob Muslime in der EU unter Anerkennung der Menschenrechte, hier des Grundsatzes der Gleichberechtigung zwischen Mann und Frau, religiös und den Prinzipien ihres Glaubens gerecht werdend, leben können unter Abwägung der kollidierenden Grundrechte auf Gleichheit einerseits und Religionsfreiheit andererseits<sup>29</sup>.

Deshalb sollen die Rechtsquellen des Islam und die Rechtsquellen der EU mit Blick auf die Behandlung der Menschenrechte muslimischer Frauen einander gegenübergestellt werden, hier exemplarisch beschränkt auf die Gleichheit von Mann und Frau im Sinne des Art. 1 der AEMR<sup>30</sup> sowie des Art 20 GRCh<sup>31</sup> sowie auf das Verbot der Diskriminierung von Frauen im Sinne der Art. 2 AEMR und Art. 14 EMRK.

Gleichheit der Menschen im Sinne von Art. 1 AEMR

In Art. 1 AEMR heißt es, dass alle Menschen frei und gleich an Würde und Rechten geboren sind.

Menschenrechte umfassen eine Vielzahl von Einzelthemen und tangieren praktisch alle Bereiche des Zusammenlebens der Menschen und der Politik. Verbindendes Element zwischen allen Menschenrechten ist die Achtung vor der Würde des Menschen. Auch in Ländern, in denen selbst im Zuständigkeitsbereich des EuGH Gleichheit nicht ausdrücklich in die Verfassung geschrieben ist, gilt dieses elementare Prinzip; der EuGH spricht insoweit von der gemeinsamen Verfassungsüberlieferung<sup>32</sup>.

Der Gleichheitsgrundsatz erfährt seine entscheidende Ausgestaltung in der Gleichberechtigung. Da alle Menschen frei und gleich an Würde und Rechten geboren sind, gilt die Gleichberechtigung ohne Unterscheidung zwischen den Geschlechtern, also zwischen Mann und Frau. Das Prinzip der Gleichheit im Sinne der Menschenrechte gewährt mithin dem Einzelnen konstitutiv ein subjektiv-öffentliches Recht auf Gleichberechtigung im Sinne eines durchsetzbaren, abgesicherten Anspruchs.

### **Gleichheit der Menschen im Sinne des Islam**

Im Interesse der Lösung des Spannungsverhältnisses zwischen religiösen Regeln einerseits und den Menschenrechten andererseits ist in Bezug auf die hier anstehenden Überlegungen zur Lage der muslimischen Frau in der EU zu fragen, ob und gegebenenfalls inwieweit sich das in der EU geltende Prinzip der Gleichheit der Menschen und, vor Allem der Gleichberechtigung der Geschlechter, im Islam wieder findet.

Der Koran könnte dem entgegenstehen.

1. Sure 4, Vers 34 lautet:

*„Die Männer stehen für die Frauen in Verantwortung ein mit Rücksicht darauf, wie Allah den einen von ihnen mit mehr Vorzügen als den anderen ausgestattet hat und weil sie von ihrem Vermögen - für die Frauen - ausgeben“.*<sup>33</sup>

---

<sup>29</sup> „Praktische Konkordanz“, Konrad Hesse, Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland, 20. Aufl. 1991, Rn 72 mit weiteren Nachweisen.

<sup>30</sup> AEMR = Allgemeine Erklärung der Menschenrechte, UNO-Resolution 217A(III) vom 01.12.1948.

<sup>31</sup> GRCh = Charta der Grundrechte der Europäischen Union 2000/C 364/01 vom 18.12.2000.

<sup>32</sup> EuGH

<sup>33</sup> So Max Henning, Übersetzung des Korans, Istanbul 2003.



In der Übersetzung des Zentrums für islamische Frauenforschung heißt es:

*„Die Männer stehen für die Frauen wegen dem, womit Allah den jeweils anderen ausgezeichnet hat und weil sie aus ihrem Vermögen ausgeben. Darum sind loyale Frauen ergeben“<sup>34</sup>.*

Diese im Koran nach dem Verständnis der Moslems als Offenbarung Gottes gesehene Regel wird durchweg von Verfechtern einer Auslegung des Korans im patriarchalischen Sinne herangezogen. Wie aus der letztgenannten, aber auch aus der ersten Übersetzung und weiteren Übersetzungen<sup>35</sup>, ist ein offensichtlich klarer Vorrang des Mannes vor der Frau zu folgern, wie er ja auch in der Gesetzgebung zum Personenstands-, Ehe- und Erbrecht sowie dem Prozessrecht islamischer Staaten zum Ausdruck kommt. Diese Auslegung des Korans steht mithin in einem eklatanten Widerspruch zu Art. 1 AEMR.

Rechtsschulen haben den Islam bislang nicht ausgelegt unter Berücksichtigung formulierter Menschenrechte, und auch die Offenbarung in Sure 34 Vers. 4 ist komplexer.

Die Fortsetzung des Verses (Sure 34) lautet, wie folgt:

*„Diejenige aber, deren Widerspenstigkeit ihr fürchtet, warnt sie, meidet sie in Schlafgemächern und schlägt sie!“<sup>36</sup>*

Dies bedeutet eine deutliche Vorrangstellung des Mannes gegenüber der Frau, was eine Verletzung des elementaren Gleichheitsprinzips bewirkt. Es gibt damit auch die verbreitete Auffassung, dass Gewalt gegen Frauen durch diesen Vers moralisch und rechtlich legitim ist, zumindest in einem beschränkten Umfange, nämlich, sofern keine schweren Verletzungen oder Knochenbrüche eintreten.

Verteidiger der Zulässigkeit von Zwangsehen bzw. arrangierten Ehen berufen sich auf diese Offenbarung sowie ergänzend auf Sure 2, Vers 221, welche lautet: *„Verheiratet eure Töchter nicht an Heiden, bevor sie gläubig werden; wahrlich, ein gläubiger Sklave ist besser als ein Heide, so gut er euch gefällt“<sup>37</sup>.*

Letzter Vers beinhaltet, dass die Töchter verheiratet werden; zwar soll deren auch stillschweigend möglicher Konsens zur Eheschließung, die nur als privatrechtlicher Vertrag angesehen wird, erforderlich sein, aber Adressat der Sure sind die Väter, so dass denen das Recht der Auswahl zugebilligt wird. Dem vom Vater oder der Familie auserwählten Ehemann stehen dann die Rechte, aber auch die Pflichten aus Sure 4 Vers 34 zu.

Verteidiger in Fällen von Ehrenmorden versuchen, diese als Sühne für die Verletzung der Ehre von Männern wegen Verstoßes gegen Sure 2 Vers 221 damit zu rechtfertigen, dass der Widerspruch der Tochter gegen das Auswahlrecht des Vaters dessen Ehre, das heißt, das Ansehen des Vaters in der Gesellschaft, so sehr verletzt, dass eine Sühne geboten ist, die bis zur Vernichtung der Tochter führen kann, wobei sich andere männliche Familienmitglieder gleichsam berufen fühlen, die Ehre des Vaters und der gesamten Familie wiederherzustellen. Die Bedeutung des Ehrverlustes wird religiös begründet, und zwar damit, dass das Auswahlrecht des Vater dazu dient, den muslimischen Glauben zu sichern und von vornherein die Ehe mit einem Nicht-Muslimen zu verhindern, was der Frau die Erziehung der Kinder im muslimischen Glauben gefährden könnte.

## 2. Sure 2, Vers 282

---

<sup>34</sup> Zentrum für islamische Frauenforschung, Ein einziges Wort und seine große Wirkung, S. 1.

<sup>35</sup> Synopse mit vier unterschiedlichen Übersetzungen für die deutsche und die englische Sprache unter [www.koransuren.de](http://www.koransuren.de).

<sup>36</sup> Henning, Übersetzung des Koran, Sure 4 Vers 34; s. auch [www.koransuren.de](http://www.koransuren.de).

<sup>37</sup> Sure 2, Vers 221 in der deutschen Übersetzung von Henning, Max, Übersetzung des Korans, Istanbul 2003.

Gestützt wird das Prinzip der Ungleichbehandlung auch in dem Vers der oben genannten Sure. Danach kommt in einem Verfahren vor Gericht einer Frau nur halb so viel an Beweiswert zu wie einem Manne.

Die Handhabung dieses Prinzips führt gleichfalls zu einer signifikanten Verletzung der Gleichberechtigung, da diese Vorschrift faktisch den Frauen den Zugang zu Gericht, vor allem aber eine Erfolg versprechende Prozessführung erschwert, wenn nicht sogar unmöglich macht. Zu bedenken ist die strenge Trennung der Geschlechter im Islam. Das führt dazu, dass vorwiegend Männer untereinander und Frauen untereinander Kontakt haben. Sofern eine Frau mit rechtlichen Mitteln Ansprüche vor Gericht, insbesondere gegenüber einem Mann, durchzusetzen versucht, sind wegen der genannten Regelung die Beweismöglichkeiten a priori sehr schlecht. Schließlich hat der Mann, der einen männlichen Zeugen anbietet, die besseren Chancen. Hinzu kommt, dass der Beweis durch zwei Frauen nur dann als erbracht gilt, wenn die Aussagen beider Frauen zur Sache völlig übereinstimmen. Geringe Unterschiede in der subjektiven Wahrnehmung oder der Schilderung des Sachverhaltes führen schon dazu, dass der Beweis nicht erbracht ist. Frauen haben mithin eine schlechtere prozessuale Ausgangslage und sind deshalb benachteiligt, was dem Prinzip der Gleichberechtigung widerspricht.

### 3. Gleichheitsprinzip in einem Hadith

Alleine die vorgenannten Beispiele zeigen, dass Koranzitate Ungleichbehandlung zwischen Mann und Frau belegen. Andere Beispiele zu Polygamie, Beschränkung des Eigentumsrechts der Frauen, eingeschränkte politische Partizipation (Frau als Staatsoberhaupt?) könnte aus dem Koran zitiert werden.

Jedoch kommt auch die Gleichheit des Menschen als allgemeine Botschaft des Islam in einem Hadith zum Ausdruck. Demzufolge sagte Mohammed:

*“Alle Menschen sind gleich, gleich wie die Zähne des Kamms. Es gibt keine Behauptung des Vorranges von Arabern vor dem Nicht-Araber oder der weißen vor der schwarzen Person.“*<sup>38</sup>

Der Schluss wäre naheliegend zu folgern, dass es im Islam keinen Unterschied gibt, ob ein Mensch als Mann oder Frau geboren ist oder welchem Volke oder welcher Rasse er angehört. Mithin wäre die Auslegung islamischer Grundprinzipien im Sinne des Art. 1 AEMR denkbar.

Dies würde das Prinzip der Vorrangstellung des Mannes widersprechen und damit einer menschenrechtskonforme Auslegung des Korans nicht entgegenstehen.

### 4. Rechtsfindung im Idschithaad

Die (oben erwähnten) Grundsätze des Idschithaad besagen, dass die Lösung unter Beachtung der Rangfolge der primären Rechtsquellen, also zunächst Koran, dann Sunna, dann erst Idschithaad, zu suchen ist.

Demzufolge gilt der Koran als höchste Rechtsquelle und hat Vorrang.

Fraglich ist aber, ob die genannten Koransuren wörtlich oder nach Sinn und Zweck der Vorschrift (also teleologisch), im Lichte der Zeit seiner Entstehung (historisch) und im Lichte des gesamten Kontextes ausgelegt werden kann.

Offenbart wurde der Islam dem Propheten im 7. Jahrhundert. Mohammed lebte in einer Gesellschaftsform, in der Frauenrechte überhaupt nicht existierten. Frauen waren Besitz des Mannes und konnten gekauft werden; ein Mann konnte beliebig viele Frauen besitzen.

---

<sup>38</sup> So bei Shaheen Sardar, Gender and Human Rights in Islam and International Law, S.50.

Ohne an dieser Stelle auf Einzelheiten einzugehen, lässt sich nicht widerlegen, dass die Ende des 18. Jahrhunderts formulierten Menschenrechte als Menschenrechte des Mannes angesehen<sup>39</sup> wurden. Gleichberechtigung zwischen Mann und Frau war in der christlich geprägten Kultur selbst in dieser Zeit noch gar nicht denkbar<sup>40</sup>. In der Gesellschaft Mohammeds wurden durch die Offenbarung im Koran Rechte der Frauen erstmals überhaupt ausdrücklich genannt. Mithin bedeutete dies für die damalige Zeit und die Region, in der der Koran Bedeutung erlangte, einen elementaren Fortschritt im Sinne der Rechte der Frauen.

Den Text der Sure 4, die die Überschrift „Die Frauen“ trägt, durchziehen Regelungen, insbesondere zum Erbrecht, die den Frauen explicit Rechte gewähren, die sie bis dahin noch gar nicht hatten, selbst wenn aus heutiger Sicht darin eine Ungleichbehandlung erkennbar zu sein scheint.

Der erwähnte Hadith dokumentiert zugleich, dass der Prophet in seiner eigenen Auslegung des Korans den Islam als Religion der Einheit Gottes und damit im Sinne einer geistig sittlichen Ebene als Einheit Gottes mit den Menschen wahrnimmt. Damit kommt er auch zur Gleichheit der Menschen untereinander. Denn wer den gleichen Bezug zu Gott hat, ist auch untereinander gleich. Dies ist zu folgern durch den Umkehrschluss des Hadith, in dem es anschließend heißt:

*“Nur die Gottesfürchtigen verdienen den Vorzug bei Gott“<sup>41</sup>. Alle Gottesfürchtigen sind damit gleich zu behandeln.*

Der Koran bedeutet Rechtleitung und die gesamte Sure 4, deren Vers 34 zuvor ausdrücklich zitiert wurde, trägt die Überschrift „Die Frauen“. Frauen in ihrer Gesamtheit und auch einzelne Frauen werden herausgestellt, unter den einzelnen ganz besonders die Jungfrau Maria (Maryam), die nicht nur in einer Vielzahl von Koranversen genannt wird, sondern eine Sure sogar deren Namen als Überschrift trägt<sup>42</sup>. Mithin kommt auch im Koran als wichtigster Quelle des Islam der Frau eine zentrale Bedeutung zu.

Traditionsbewusste Islamwissenschaftler sprechen in diesem Zusammenhang regelmäßig von einer Gleichwertigkeit von Mann und Frau, übersehen dabei aber gerne oder leugnen bewusst, dass Gleichberechtigung mehr bedeutet und über Gleichwertigkeit hinausgeht, nämlich dass die Frauen eigene Rechte haben und die Ausübung der Rechte von Frauen sicherzustellen ist, so wie dies in Art. 3 des Paktes über bürgerliche und politische Rechte, der da lautet *„Die Vertragsstaaten verpflichten sich, die Gleichberechtigung von Mann und Frau bei der Ausübung aller (in diesem Pakt) festgelegten bürgerlichen und politischen Rechte sicherzustellen.“* niedergelegt ist. Einigkeit unter Menschenrechtlern besteht in dem Sinne, dass das Gleichberechtigungsgebot deshalb mehr beinhaltet als das Diskriminierungsverbot, nämlich die Pflicht des Staates, der Frau die Durchsetzung ihrer Rechte mindestens in gleichem Umfang wie dem Mann zu ermöglichen.

Die Anerkennung dieser Rechtsposition als Koran konform, müsste Ziel einer modernen, die Menschenrechte respektierenden Koranauslegung sein. Modernisierer des Islam wie Ziba-Mir Hosseini und auch islamische Frauenrechtlerinnen arbeiten an dieser Auslegung<sup>43</sup>. Erschwert wird die Arbeit dadurch, dass es im Islam keine allgemein verbindliche Religionslehre gibt, sondern eine Vielzahl von Predigern teils einzeln, teils in muslimischen Religionsvereinen organisiert, unterschiedliche, aber häufig auch sehr traditionelle Auslegungen verbreiten, Auslegungen, die ihren Ursprung teilweise sogar in

---

<sup>39</sup> Kälin, Walter / Künzli, Jörg, *Universeller Menschenrechtsschutz*, S. 356, Basel 2005.

<sup>40</sup> Olympe de Gouges.

<sup>41</sup> Sharhen Sadar Ali, ebena.

<sup>42</sup> Sure 19.

<sup>43</sup> Ziba Mir-Hosseini, *The Construction of Gender in Islamic Legal Thought and Strategies for Reforms*, Leiden, 2003.

vorislamischer Zeit haben. Der Islam wird dabei in einem Sinne ausgelegt, Traditionen zu festigen und durch passende Auslegung zu untermauern.

Dadurch werden sogar regionale Traditionen gefestigt, die ihren Ursprung gar nicht im Islam haben. Beispielhaft können die religiösen Traditionen der Jesiden, einer Religionsgemeinschaft in kurdischen Regionen, genannt werden. Auch diese wollen die Rolle der Frau als dem Mann und der Religion untergeordnet verstanden wissen, und beschränken die Rechte der Frauen in einer Weise, die der traditionell lebender Muslime vergleichbar ist, beispielsweise das Verbot der Ehe mit Nicht-Gläubigen. Diese gründen ihre religiöse Ausrichtung aber nicht auf den Islam.

## **Fazit**

Unter der Vorgabe, dass der Prophet Mohammed in seiner Zeit ein Erneuerer war, dürfte eine erneuernde Auslegung des Islam aus heutiger Sicht im Sinne anerkannter Menschenrechte nicht nur möglich, sondern sogar notwendig sein.

Nach meinem persönlichen Dafürhalten besteht sogar die Verpflichtung der EU und deren Mitgliedsstaaten, die Konkordanz aller Grund- und Menschenrechte und damit auch die Freiheit der Ausübung der Religion des Islam dadurch zu sichern, dass in einer organisierten und kontrollierten Form Kindern die Prinzipien der Menschenrechte und die Auslegung jeglicher Religion im Sinne der Menschenrechte durch staatlichen oder staatlicherseits kontrollierten Unterricht vermittelt wird. Dies verhindert die Aufrechterhaltung menschenrechtswidriger Traditionen und sichert die freie Religionsausübung unter Beachtung der durch andere Grund- und Menschenrechte auferlegten Schranken.

# **Sociálno-ekonomické aspekty mladých ľudí vo vzdelávaní a v zamestnaní**

## **The socioeconomic aspects of young people in education and work**

**doc. Ing. Ľubica Černá, PhD., Viera Bestvinová**

Slovak University of Technology in Bratislava, Faculty of materials science and technology in  
Trnava, Institute of Industrial Engineering, Management and Quality, Trnava

---

### **Abstract**

The present paper is aimed at providing a general and short overview of the educational/training, labour market and social situation of young people in Europe. Among policy initiatives dealing with best practice exchange, the European Union recognised the importance of having well-coordinated – despite national differences – national education and training systems.

**Key words:** integration, education, European Union, education system, regimes of transition.

### **Abstrakt**

Príspevok je zameraný na poskytovanie prehľadu o vzdelávaní a odbornej prípravy, trhu práce a sociálnej situácie mladých ľudí v Európe. Medzi politickými iniciatívami, ktoré sa zaoberajú výmenou osvedčených postupov, Európska únia uznáva význam dobrej koordinácie zvyšovania kvality vzdelávania - napriek národným rozdielom a rozličným systémom vzdelávania a odbornej prípravy v jednotlivých členských krajinách.

**Kľúčové slová:** integrácia, vzdelávanie, Európska Únia, vzdelávací system, prechod zo vzdelávania do profesijného života.

### **Introduction**

The European Trade Union Confederation was published the report *Quality education for quality jobs*. It is structured as follows. First, a brief introduction provides an overview of European education and training, including major developments. Second, the framework of analysis is presented, in two parts: *(a) the first briefly presents the main obstacles young people experience during their transition from school-to-work; (b) the second provides the framework for analysis of education and training systems in Europe and their labour market links.*

Third, some key indicators on students' participation in vocational training and higher education are presented, together with some remarks on gender issues and employability. Fourth, young people's labour market integration is presented in terms of employment and unemployment statistics, particularly from an educational and training perspective. The fifth part deals with social aspects of education and training and the labour market. Finally, the report summarises the results of a survey conducted among ETUC affiliates between September and November 2011. This survey investigated the social partners' perspectives on youth transitions.

## Education and training and the European Union: overview

There is a long tradition of cooperation in vocational education and training in Europe. Since the establishment of the European Economic Community the importance of vocational education and training has been recognised as a fundamental tool for upgrading the skills of members' workforces, mainly through the European Social Fund and European social policy. Increasing interest in general education became clear at the end of the 1990s when, through an intergovernmental agreement, cooperation among member states took off in Paris and Bologna (called Bologna Process).

Among policy initiatives dealing with best practice exchange, the European Union recognised the importance of having well-coordinated – despite national differences – national education and training systems.

Within the framework of the Open Method of Coordination in Education and Training, five major benchmarks were to be reached in 2010 at European level:

1. to reduce the percentage of early school leavers to no more than 10 per cent;
2. to ensure that at least 85 per cent of young (20–24 year old) people complete upper secondary education;
3. to cut the percentage of low-achieving pupils in reading by at least 20 per cent;
4. to increase the number of university graduates in mathematics, science and technology (MST) by at least 15 per cent and to decrease the gender imbalance in these subjects; and finally;
5. to have 12.5 per cent of adults (25–64) participating in lifelong learning.

Tab. 1. Key indicators for Europe 2020 (SLOVAKIA)

Source: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/europe\\_2020\\_indicators/headline\\_indicators](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/europe_2020_indicators/headline_indicators)

Indicators	Slovakia			EU
	2005	2011	Target	Target
Employment rate - age group 20-64	64.5	64.6	72	75
Gross domestic expenditure on R&D	0.51	0.48	1	3
Tertiary educational attainment % of population aged 30-34	14.3	23.4	40	40
Early leavers from education and training % of population aged 18-24	6.3	5	6	10
People at risk of poverty or social exclusion (%)	32	20.6	17.2	19.4

This need is closely linked with free movement of the workforce and the need to increase the competitiveness of European economies at the international level (the knowledge-based economy). In practical terms, this has meant the enhancement of transparency, quality and recognition of national qualifications for intercountry and intra-education system mobility.

### Youth and transitions: a framework of analysis

There are several reasons why the issue of young people's transitions from school to work should be tackled.

They include:

- an economic crisis which is still hitting young people disproportionately hard (high rate of unemployment),
- transitions are not as smooth as they were in the 1980s,
- the existence of some blind spots that should be investigated as they represent a 'grey zone' between education policies, labour market policies and social policies,
- sociological and psychological perspective, one should also consider that the transition from school to work often coincides with a critical youth development phase, as people take their first steps into adulthood.

When exploring school-to-work transitions in Europe, the problem of comparability arises. There are more than 27 education systems in the EU27, characterised by significant differences: different durations of compulsory education (ranging from 16 to 18), structures and actors and so on (for example, the strongly rooted 'dual system' in Germany and Austria).

### **Transitions: what obstacles in the education system?**

School-based education plays an important role in determining people's chances of getting into the labour market, but the structure of the market itself contributes greatly to making this interaction better or worse. In systems dominated by internal labour markets, there are no clear and regulated connections between the education system and labour market opportunities. Such systems are more likely to produce a workforce lacking the skills required for growth.

### **Transitions: what obstacles in the labour market system?**

Studies have highlighted that in most EU countries young people are increasingly entering the labour market via precarious employment in the first year and also more often work part-time involuntarily. Young people have also been concentrated in low-skilled and low-paying industries. Labour market regulation (employment protection) has been also studied as it plays a role in determining what opportunities young people have available when entering the labour market. The general view is that tight employment regulation – for example, high dismissal costs – are detrimental for youth employment opportunities.

To conclude, it seems that the effects of employment regulation on young people's employment chances are not clear-cut and that the role played by employment protection as an obstacle or an advantage in youth labour market outcomes is not straightforward and its impact extremely difficult to disaggregate and measure.

### **Regimes of transition: clustering European countries**

Studies on young people's transitions from school to work have focused on a number of aspects:

1. concepts that shape transition
2. labour market outcomes and social protection institutions
3. psychological and sociological aspects of entering the labour market
4. the institutions involved and their interaction mechanisms.

Verdier's study (2007) identified five public policy regimes for lifelong learning.

- **The academic regime** is built around two processes: first of all, school-based competition between individuals whose equity must be guaranteed by a public actor invested with incontestable political legitimacy. The main risk is an aggravation of academic, and later, social inequalities which are all the more serious because academic competition has lasting effects on the labour market.

- **The vocational – or corporatist regime** have shown, a reliance on professional identities sustained by individual commitments in the context of a calling, but also on highly involved social actors. The corporatist regime is identified with Germany and Austria.
- **The universal regime** is based on a principle of solidarity which attempts to compensate early on for inequalities stemming from a disadvantaged social environment. Pre-school education, like the new European Comenius programme, is well anchored in the precepts of lifelong learning. (Nordic countries); the other two are market-oriented but with different principles.
- **The market regime** is confronted with the nature of the public good which is attached to education and, partially at least, to training: given the positive externalities attached to this resource, the state’s intervention to impose compulsory schooling is considered legitimate, but its duration should vary according to the market configurations involved: work can be an alternative to school, even at an early age, depending on the job opportunities proposed and the quality of the training services provided by the training establishments.
- **The public-private network (or organised market)** regime gives the market or quasi-market a predominant role in regulating the access, use and further development of the training, whether initial or continuing.

Table 2. LLL policy regimes focused on initial education and training. Source: (BUSSI, 2011)

<i>REGIMES</i>	<i>VOCATIONAL</i>	<i>ACADEMIC</i>	<i>UNIVERSAL</i>
<b><i>PRINCIPE OF JUSTICE</i></b>	<i>Access to an occupational or craft community (vocation)</i>	<i>School-based merit system ('rank' and selection)</i>	<i>Compensation of initial inequalities ('solidarity' and social cohesion)</i>
<b><i>Conception of skills in initial education and training</i></b>	<i>Overall mastery of a trade or profession</i>	<i>Education and training levels</i>	<i>Reconciliation of knowledge and skills</i>
<b><i>Certification</i></b>	<i>Recognised qualification</i>	<i>Certification by an academic authority</i>	<i>National diploma</i>
<b><i>Nature of programme</i></b>	<i>Content determined by negotiation</i>	<i>Discipline-based standards</i>	<i>Interaction between different kinds of knowledge</i>
<b><i>Area of recognition</i></b>	<i>Occupational labour market</i>	<i>Internal and hierarchical market</i>	<i>'Multi-transitional' labour market</i>
<b><i>Key actor in initial education and training</i></b>	<i>Company</i>	<i>Public education institutions</i>	<i>Community of partners</i>
<b><i>VOTEC objective</i></b>	<i>Professional rules</i>	<i>Signs of abilities</i>	<i>Social citizenship</i>
<b><i>Main risk</i></b>	<i>Stigmatisation of those without qualifications</i>	<i>Sharp inequalities in schooling</i>	<i>Increased collective costs</i>
<b><i>Key actor in institutional</i></b>	<i>Social partners at</i>	<i>Educational institution</i>	<i>Public authorities</i>



<i>regulation</i>	<i>occupational branch level</i>		
<b>Continuing training objectives</b>	<i>Higher levels of professional mastery</i>	<i>Short term adaptation of skills</i>	<i>Social autonomy</i>
<b>Political responsibility for employability</b>	<i>Collective agreements at occupational branch level</i>	<i>Companies and public bodies</i>	<i>National tripartism</i>
<b>Funding of continuing training</b>	<i>Professional academies and individuals</i>	<i>Companies and employers' groups</i>	<i>Public agencies and mutual funds</i>

The other taxonomy of transition regimes was developed by Walther, Stauber and Pohl (2009) within the framework of the European comparative project Up2Youth.

**The liberal regime.** The ‘Anglo-Saxon’ countries (Ireland and the United Kingdom) are considered to be liberal regimes in which success or failure with regard to transition is based on individual responsibilities. Although female employment is high, it tends to be of part-time nature and in low-skilled or unskilled service occupations.

**The universalistic regime.** In this taxonomy the Nordic countries are identified as universalistic. This implies an integrated education system, in which important school choices are made late in the educational career (no early tracking). Most students combine work with study as they leave the parental home fairly early. Gendered career opportunities are highly balanced due to the integration of general and vocational education, the broad relevance of the public employment sector and the availability of child care.

**The sub protective regime.** The Mediterranean countries are again identified as sub-protective: youth transitions in these countries often include long periods of unemployment and long series of fixed-term contracts, which can have a ‘scarring’ effect on working life. Employment rates for women are normally lower than those for men, as women start to engage in family-related tasks early on.

**The employment-centred regime.** The fourth category includes the employment-centred regimes of continental countries – for example, France, Germany and Austria – where the school system is highly selective and there is a highly gendered and standardised vocational education system. Young people are expected to find their own vocations and to specialise and socialise in the workplace besides a school-based environment, in order to prepare for the labour market.

*Central and Eastern European (CEE) countries* are also investigated in the Up2Youth report: what emerges are a number of common trends, but also significant differences and divergences.

### **Exploring the socioeconomic aspects of young people in education and work**

The effects of the crisis are not always negative. The percentages of early school leavers – defined as young people aged 18–24 years old with at most a low secondary qualifications and not in education or training – have slightly decreased in some countries. The term NEET, also commonly occurring in lower case form as neet or NEET, is an acronym of Not in Education, Employment or Training, and refers to a young person aged between 15 and 19 (in some countries, up to 24) who has left school and/or college but has failed to secure a job or placement in some kind of vocational training. Those people are not just economically, but (they appear to be) completely inactive, occupying an unconstructive (and potentially threatening) position within their social topography. The term “lost generation” is more and more coming into use to classify them. Young people who are NEET - not in employment, education or training – represent a serious social problem.

Early school leavers do not constitute a homogeneous population. However, they tend to be male, to come from socially disadvantaged families or vulnerable groups (enrolled in schools for special needs, or with physical and mental problems), or to have a minority or migrant background.



The paper is published within the project "Implementation of internal quality assurance system of education", ITMS code 26110230042 to support the Operational Programme Education funded by the European Social Fund. "Modern education for knowledge society / This project is being co-financed by the European Union".

## Literature

BUSSI, M. *Quality education for quality jobs*, Final report, European Trade Union Confederation (ETUC). In: [http://www.etuc.org/IMG/pdf/Brochure\\_ETUC\\_Youth\\_EN\\_4.pdf](http://www.etuc.org/IMG/pdf/Brochure_ETUC_Youth_EN_4.pdf).

DRACHENBERG, R. *The Open method of coordination in European Education and Training Policy: New forms of integration through soft policy-making. EUSA 2011* In: [http://euce.org/eusa/2011/papers/111\\_drachenberg.pdf](http://euce.org/eusa/2011/papers/111_drachenberg.pdf).

VERDIER, E. *Lifelong learning: one european rhetoric, five public policy regimes*. Paper presented at the 28th International Working Party of Labour Market Segmentation on "Employer, union and individual strategies in response to changing national labour markets". Aix-en Provence, 5-7 July 2007.

WALTHER, A., STAUBER, B., POHL, A. (2009): UP2YOUTH. *Youth – Actor of Social Change*. Final report. Tübingen: IRIS. <http://www.up2youth.org>.

*NEETS - Understanding young people who are Not in Education, Employment or Training*. In: [http://www.movingproject.eu/pdf/Research\\_Report\\_-\\_Understanding\\_NEETS.pdf](http://www.movingproject.eu/pdf/Research_Report_-_Understanding_NEETS.pdf).

[http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/europe\\_2020\\_indicators/headline\\_indicators](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/europe_2020_indicators/headline_indicators) (online cit. 03/03/2013).

# Vzdelávací proces u seniorov a solidarita k nim

Mgr. Matej Čevan

Katolícka univerzita, Pedagogická fakulta Poprad

matej.cevan@ku.sk

---

## Abstrakt

Vzdelávanie je dôležité pre človeka od narodenia až po smrť. Nevzdelávame sa iba keď sme malí, ale aj keď sme dospelí. Zo začiatku vzdelávanie si uvedomujeme a prispôsobujeme sa mu. Neskôr vzdelávanie si neuvedomujeme, robíme niečo nové a učíme sa. Čím však sme starší, nové veci si ťažšie zapamätávame. Starší ľudia mávajú problém si zapamätať nové veci a mali by sme byť k nim solidárnejší. Potrebujú viac času na zapamätanie si nových skutočností.

**Kľúčové slová:** senior, solidarita, zamestnanie, andragogika, celoživotné vzdelanie.

## Abstrakt

Education is important for a man from birth to death. When only learn we are little, but even though we are adults. From the beginning of the education we realize and we adapt to him. We don't realize we're doing something new later education and learning. However, the older we get new things get harder to memory. Older people tend to have a problem to remember new things, and we should be caring for them. Need more time to remember new facts.

**Keywords:** senior, solidarity, employment, andragogy, lifelong education.

## Úvod

Vzdelávací proces u seniorov je závislý od viacerých faktorov ovplyvňujúcich samotného seniora. Sú to hlavne vnútorné a vonkajšie podmienky. Vnútorné podmienky ovplyvňuje starnutie z vnútra: biologické procesy v tele a vonkajšie prostredie, v ktorom sa senior pohybuje. Platí však pravidlo, že aktívnejší ľudia žijú dlho oproti tým, ktorí sú pasívnejší. Vzdelávanie môže pomôcť aj v boji o udržanie sa na trhu práce teda i udržania si zamestnania aj vo vyššom veku. Samotná výška dôchodkov je nízka a preto dôležitý faktor u niektorých seniorov je snaha o zotrvanie čo najdlhšie v pracovnom procese. Ide o udržanie si určitého štandardu a taktiež mať z čoho platiť účty. Poplatky sa zvyšujú, pretože náklady na domácnosť rastú rýchlejšie ako je pre väčšinu únosné. V snahe udržať sa seniori pracujú aj vo vyššom veku, lebo vedia, že s dôchodku nepokryjú všetky náklady.

Seniori, ktorí sú na dôchodku, snažia sa využiť čas, ktorý predtým trávili v zamestnaní. Vzniká názorový rozpol medzi všeobecnými poznatkami a poznatkami len z konkrétnej oblasti. Predovšetkým ide tu o oblasť profesie, voľného času a sociálneho zabezpečenia. Senior sa musí vzdelávať, pretože sa pripravuje na novú situáciu, ktorej sa ocitol alebo ocitne. Je to často však iné vzdelávanie ako u mladších generácií. Ide napríklad aj opatrovanie vnúčat, či pravnúčat, či učenie sa nových technológií zľahčujúcich jeho život. Niektorí seniori radi chodia do spoločnosti a snažia sa byť informovaní o dianí vo svojom okolí. Tým, že potrebujú predovšetkým kontakt s okolím sa snažia ísť aj na školenia, kde sa dozvedia nové veci.

## Vzdelávací proces

Samotné vzdelávanie seniorov môžeme rozdeliť na tri oblasti:

1. Andragogiku – všeobecné vzdelávanie dospelých.
2. Celoživotné vzdelávanie – všetkých ľudí podľa kritérií a záujmov.
3. Univerzitu tretieho veku – školenia pre seniorov a ľudí vo vyššom veku.

U seniorov vzniká voľný čas, ktorý treba zmysluplne vyplniť. Ľudská vzájomnosť a solidarita sa vytvára tým, že sa mladí učia od starých a starí od mladých. Teda učenie sa navzájom s ohľadom na solidaritu a akceptovanie istých hraníc. Pestalozzi poukázal na to, že tento učebný proces oproti skorším názorom nemôže byť jednostranný, pretože nielen deti sa môžu učiť od starších, ale i my vychovávame aby sme sa sami vychovali<sup>1</sup>. V skutočnosti však ide o výchovu všetkých troch generácií navzájom, ovplyvňujú sa a podieľajú sa na spoločnom dobre. Ide tu aj o získavanie vzorov správania tak dobré ako i zlé vlastnosti. Stará generácia je väčšinou múdra na základe skúseností a histórie rodu a to čo bolo. Nové veci však majú problém rýchlo sa naučiť. Seniori síce majú problém ovládať nové technológie, ale časom sa ich naučia, hlavne ak zistia, že im pomáhajú v bežných činnostiach. Preto je vhodné pomoc od rodiny, najlepšie vnúčatá. Pretože deti väčšinou sú zaneprázdnené prácou a nemajú toľko času ako ich potomkovia. Tradičná škola podľa M. Zelinu je predovšetkým pamäťovo-reproduktívna škola s autoritatívnym postavením učiteľa, relatívne stálou organizáciou vyučovacích hodín, pevnými osnovami a učebnými plánmi, štruktúrou školského roka a spôsobom riadenia školy a edukatívneho procesu<sup>2</sup>.

Seniori však nemôžu chodiť a učiť sa tradičnými postupmi. Tie sú len pre mladú generáciu, ktorá nemá toľko povinností ako dospelí či seniori. Seniori preto potrebujú vnúčatá prípadne pravnúčatá. Pretože vnúčatá ich učia čo je nového a majú čas im to viackrát opakovať. Samotná výchova nestačí. Je dobré vytvárať si dobré vzťahy, ktoré pomáhajú rodine aj v ťažších časoch. Solidarita k seniorom je veľmi dôležitá a vytvára sa práve cez akceptovanie potrieb jednotlivcov a vzájomnú pomoc. Väčšina seniorov zvláda postráženie vnúchat či rozprávanie príbehov s mladosti, čítanie rozprávok svojim vnúčatám. Seniori často zostávajú sami doma, keď vnúčatá sú v škole a deti v práci. Ženy v domácnosti aj po odchode do dôchodku dá sa povedať ostávajú v práci, pretože sa starajú o domácnosť a mnohokrát i o životného partnera. Pracovné nasadenie pretrváva u žien až do veku nad 80 rokov a môže byť jednou z príčin i dlhšieho prežívania<sup>3</sup>. Treba však brať do úvahy individuálne potreby seniorov, pričom ich zvyky môžu byť závislé na doterajšom životnom štýle. Dôležitá je a fyzická a zdravotná zdatnosť seniora, ktorá ovplyvňuje terajší spôsob života.

## Andragogika

Andragogika je aplikovaná veda o výchove a vzdelávaní dospelých. Andragogika sa profiluje ako moderná spoločenská veda o edukácii dospelého človeka<sup>4</sup>. Výkladový slovník vzdelávania dospelých definuje andragogiku takto: „Andragogika je veda o výchove dospelých, vzdelávaní dospelých a postaranie sa o dospelých, rešpektujúci všestranné zvláštnosti dospelaj populácie a venovaní sa jej, socializáciou a enkulturáciou<sup>5</sup>. Uviedol som dve definície andragogiky ako vedy, ktorá sa zaoberá výchovou dospelých, o vzdelávanie dospelých a o starostlivosť dospelých. Je potrebné rešpektovať pri vzdelávaní zvláštnosti

<sup>1</sup> HAUSEROVÁ-SCHONEROVÁ, I. *Deti potrebujú prarodiče*. Praha : Portal, 1996. s. 30.

<sup>2</sup> ČULÍKOVÁ SUROVÁ, A. *Sociálna dimenzia vzdelávania v kontexte edukačných digitálnych technológií*, Ružomberok : Verbum, 2011, s. 19.

<sup>3</sup> MALIŇÁKOVÁ, D. *Príprava človeka na starobu*, Ružomberok : Verbum, 2011. s. 94.

<sup>4</sup> BALOGOVÁ, B. *Seniori*. Prešov : Akcent print, 2009. s. 120.

<sup>5</sup> PALAN, Z. *Výkladový slovník vzdelávaní dospelých*. Praha : Doha, 1997.

dospeljej populácie. Andragogika však môže byť súčasťou celoživotného vzdelávania. Potrebujeme vedieť ďaleko viac informácií ako v minulosti. Spoločnosť sa rýchlo rozvíja a je potrebné kontinuálnym spôsobom zabezpečiť vzdelávací cyklus u dospeljej populácie. Samotné vzdelávanie dospelých vyžaduje určité špecifiká. Treba brať predovšetkým do úvahy vek učiacich sa, pracovné vyťaženie, rodinu a ďalšie okolnosti. Najviac „voľného“ času majú deti a seniori. Túto skutočnosť treba zdôrazniť a aj patrične využiť. Ak by sme si dali otázku čo môžu sa seniori učiť od detí? Áno môžu. Teda ide o spojenie predproduktívneho a post produktívneho veku. V predproduktívnom veku sa deti pripravujú na povolanie a dospelosť. Ich prvoradou činnosťou je učiť sa v školských zariadeniach ale aj v doma. U seniorov zase dochádza k prechodu z produktívneho spôsobu života na poproduktívny. Vďaka tomu im zostáva viac času. Je potrebné, aby ho vedeli ako správne vyplniť. Súčasťou andragogiky v 50. rokoch minulého storočia vznikla vední disciplína gerontopedagogika. Gerontopedagogika sa zaoberá výchovou a vzdelávaním seniorov v starobe. Nová vedná disciplína sa snaží hľadať cesty, akým spôsobom pripraviť človeka na poslednú etapu života ako navrátiť dôstojnosť starobe a vymedziť úlohu človeka v starobe<sup>6</sup>. Pojem gerontopedagogiku delíme na užší a širšie delenie. Táto veda sa zaoberá právom vzdelávania seniorov a ich príprave na dôstojné odídenie – smrť.

Samotná andragogika má niekoľko základov. Tieto základy ovplyvňujú jednotlivé časti jej samotného fungovania. Zabezpečujú hlavnú líniu smerovania jednotlivých prúdov s ohľadom na potreby vzdelávacej skupiny.

Na týchto základoch členíme andragogiku na<sup>7</sup>:

- **profesijnú** – zameraná na ďalšie odborné vzdelávanie dospelých, zahrňujúca aj rekvalifikačné vzdelávanie, personálny manažment, starostlivosť o rozvoj ľudských zdrojov, poradenstvo, ako postupovať v profesijnej kariére a pod.,
- **kultúrnu** – zameraná na voľno časové aktivity, kultúrno-výchovnú činnosť, záujmové vzdelávanie, občianske vzdelávanie,
- **sociálnu** – zameraná na oblasť sociálnej práce, sociálnej starostlivosti.

## Celoživotné vzdelávanie

Nielen pre dospelého človeka, ktorý je v produktívnom veku, ale už sa jeho deti osamostatnili, je výhodné zapojiť sa do celoživotného vzdelávania. Celoživotné vzdelávanie je vhodné pre každého, kto má záujem a trochu času venovať sa sám sebe. Takisto toto vzdelávanie zabezpečuje dlhodobejší rast dospelého človeka v rámci získavania nových informácií. Zároveň je to však príprava na obdobie staroby. „Určité zručnosti a znalosti, ktoré sa naučí v škole, môžu byť zastarané už počas ďalšieho štúdia, tesne po škole a o niekoľko rokov sa už nedajú použiť“<sup>8</sup>. Mnohé profesie, najmä vyznačujúce sa potrebou aktualizovania a inovovania znalostí ako napr. lekári, právnici, informatici patria do skupiny ľudí, kde je nutné vzdelávať sa neustále. U niektorých seniorov existuje potreba získavania ďalších informácií, pričom to úmerne závisí od profesie, ktorú vykonávali. Jedným zo znakov aktívneho sociálneho učenia je aj aplikácia problémového učenia. Tento druh učenia sa často využíva v oblasti edukácie dospelých a seniorov, nakoľko sa tu využívajú aj osobné skúsenosti dospelého<sup>9</sup>. Človek sa výchovou učí a u dospelého človeka musíme použiť iné

<sup>6</sup> KLEVETOVÁ, D, DLABALOVÁ, I. *Motivační prvky při práci se seniory*, Praha : Grada, s. 52.

<sup>7</sup> MATULAYOVÁ, T. *Dobrovoľnícka práca seniorov v sociálnych službách z aspektu andragogiky, dizertačná práca*. Bratislava : FF UK, 2003. s. 10.

<sup>8</sup> ČEVAN, M. *Použitie informačno-komunikačných technológií vo vzdelávaní učitel*. Zborník z konferencie, Ružomberok : Verbum, 2010.

<sup>9</sup> BALOGOVÁ, B. *Seniori*. Prešov : Akcent print, 2009. s. 121-122.

metódy ako u detí. Teda metódy sú rozdielne podľa veku a prispôsobujú sa povahe učiacich. No cieľ – výsledok ostáva rovnaký.

Výchovu dospelého človeka môžeme rozdeliť:

- **starostlivostná** – vytváranie sociálnych a psychických podmienok pre prípravu človeka na výkon jeho sociálnych rolí.
- **edukačná** – výchova systémom utvárania osobnosti a osvojovania si určitých sociálnych regulatívov.
- **vzdelávacia** – prenos kultúrnych obsahov, informácií, poznatkov, zručností návykov, koncepcií, sebarealizácie do praxe.

**Starostlivostná** zabezpečuje vytváranie podmienok pre prípravu pohody človeka a stotožnenie sa s jeho osobnými rolami. **Edukačná** zabezpečuje učenie a osvojenie si určitých regulí v danej spoločnosti. **Vzdelávacia** – získanie určitých kultúrnych prvkov, poznatkov a informácií z lokality, v ktorej žijeme. Neskôr tam pribudnú informácie z iných lokalít a základné poznatky so širokého okolia.

Potreba celoživotného vzdelávania existuje napríklad v oblasti obsluhy a práce s počítačom či inou technikou. Samotný záujem je prejavom zameranosti človeka, na určitú vec ktorý sa prejavuje v tom, že si uvedomuje význam a emocionálnu príťažlivosť predmetu svojho záujmu<sup>10</sup>. Taktiež oblasť informačno-komunikačných technológií sa v poslednom období tiež veľmi rozvíja a napreduje veľkou rýchlosťou. Treba si uvedomiť, že práca v oblasti technológií si vyžaduje neustále vzdelávanie sa. Pričom celá oblasť sa stále delí – rozčleňuje na ďalšie podskupiny. Je predpoklad, že sa bude deliť na ďalšie lebo neustále sa vyvíja a rozčleňuje. Starší pracujúci majú často väčší problém s prípravou a samotnou prácou na počítači ako ich mladší kolegovia. Potrebné zručnosti je možné získať buď samo štúdiom, prípadne na akadémii alebo Univerzite tretieho veku. Existuje aj široká škála špecializovaných kurzoch venovaná konkrétnej problematike. Šemberová k celoživotnému vzdelávaniu zahrňuje všetky vzdelávacie aktivity realizované v priebehu života, vzdelávanie od najútlejšieho detstva (formálne vzdelávanie) až po vzdelávanie v terciárnom sektore. V ňom nezastupiteľné miesto majú vysoké školy, hlavne verejn<sup>11</sup>. V zákone o celoživotnom vzdelávaní sa spomínajú všetky aktivity, ktoré sa uskutočňujú v priebehu života s cieľom zlepšiť vedomosti, zručnosti a schopnosti. Celoživotné vzdelávanie ako základný princíp výchovy a vzdelávania uplatňovaný vo vzdelávacej sústave Slovenskej republiky tvorí školské vzdelávanie a ďalšie vzdelávanie nadväzujúce na stupeň vzdelania dosiahnutý v školskom vzdelávaní<sup>12</sup>. Ide o vzdelávanie nad rámec povinnej školskej dochádzky a taktiež o vzdelávanie za účelom zvyšovania si kvalifikácie.

## Záver

Vzdelávanie je proces, ktorý sa nikdy neskončí a je potrebné, aby si ho človek prispôbil podľa svojich podmienok a schopností. Vzdelávanie v minulosti bolo iné aké sa požaduje dnes. Predtým sa kládol dôraz na memorovanie a pamätanie si, teraz skôr na hľadanie informácií a vedieť čo a kde nájsť. Taktiež si treba uvedomiť, že predovšetkým u starších ľudí dochádza k spomaľovaniu reflexov a preto je potrebné si prispôbiť si tempo a spôsob vzdelávania. U chorých ľudí takisto tempo a obsah informácií treba upraviť

<sup>10</sup> BABINSKÝ, M., UHROVÁ, J. *Motivácia účasti dospelých v ďalšom vzdelávaní*. [online]: [cit. 2013.2.22] Dost.: <[http://www.aivd.sk/UserFiles/File/casopis/Babinsky\\_UhrovaPages73\\_85from%20Casopis4\\_07MB6-3.pdf](http://www.aivd.sk/UserFiles/File/casopis/Babinsky_UhrovaPages73_85from%20Casopis4_07MB6-3.pdf)>, s. 73.

<sup>11</sup> ŠEMBEROVÁ, J. *Seniori v programech celoživotného vzdelávania a v Evropských projektových aktivitách* [online]. [cit. 2013-02-22]. 3 s. Dostupné na: <[http://au3v.vutbr.cz/soubory/Rancirov\\_2007/prispevky/seemberova.pdf](http://au3v.vutbr.cz/soubory/Rancirov_2007/prispevky/seemberova.pdf)>.

<sup>12</sup> *Zákon o celoživotnom vzdelávaní v znení neskorších predpisov*.

potrebám pacienta. Všeobecné nároky na vzdelanie sú oveľa náročnejšie, ťažšie, ale sú dostatočne konkrétnejšie ako v minulosti. Solidarita sa musí prejavovať pomoci pri vzdelávacom procese seniorov a ľudí s rôznym hendikepom. Solidarita musí byť súčasťou rodiny, podporovanie sa navzájom jednotlivými členmi domácnosti. Súdržnosť rodiny zabezpečuje jej stabilitu v časoch krízy a rôznych problémov.

### **Použitá literatúra**

BALOGOVIÁ, B. *Seniori*. Prešov : Akcent Print, 2009. 158 s. ISBN 978-80-89295-18-0.

BABINSKÝ, M., UHROVÁ, J. *Motivácia účasti dospelých v ďalšom vzdelávaní*. [online]: [cit. 2013.2.22] Dostupné: <[http://www.aivd.sk/UserFiles/File/casopis/Babinsky\\_UhrovaPages73\\_85from%20Casopis4\\_07MB6-3.pdf](http://www.aivd.sk/UserFiles/File/casopis/Babinsky_UhrovaPages73_85from%20Casopis4_07MB6-3.pdf)>.

ČEVAN, M. *Použitie informačno-komunikačných technológií vo vzdelávaní učiteľa*. Ružomberok : Verbum, 2010.

ČULÍKOVÁ SUROVÁ, A. *Sociálna dimenzia vzdelávania v kontexte edukačných digitálnych technológií*. Ružomberok : Verbum, 2011. 120 s. ISBN 978-80-8084-793-7.

HAUSEROVÁ-SCHONEROVÁ, I. *Děti potřebují prarodiče*. Praha : Portal, 1996. 102 s. ISBN 80-7178-105-3.

MALIŇÁKOVÁ, D. *Příprava člověka na starobu*. Ružomberok : Verbum, 2011. 268 s. ISBN 978-80-8084-781-4.

MATULAYOVÁ, T. *Dobrovoľnícka práca seniorov v sociálnych službách z aspektu andragogiky. dizertačná práca*. Bratislava : FF UK, 2003. s. 10.

PALAN, Z. *Výkladový slovník vzdělávání dospělých*. Praha : Daha, 1997.

KLEVETOVÁ D, DLABALOVÁ I. *Motivační prvky při práci se seniory*. Praha : Grada, 2008. 208 s. ISBN 978-80-247-2169-9.

ŠEMBEROVÁ J. *Senioři v programech celoživotního vzdělávání a v Evropských projektových aktivitách* [online]. [cit. 2013-02-22]. 3s. Dostupné: <[http://au3v.vutbr.cz/soubory/Rancirov\\_2007/prispevky/semberova.pdf](http://au3v.vutbr.cz/soubory/Rancirov_2007/prispevky/semberova.pdf)>.

*Zákon č. 568/2009 Z. z. o celoživotnom vzdelávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov.*

# Realizácia zasvätenej duše v jej vzťahu ku Kristovi a Jeho Cirkvi

doc. ThDr. Alžbeta Dufferová, PhD.

Trnavská univerzita v Trnave  
Filozofická fakulta, Katedra etiky a morálnej filozofie  
E-mail: alzbeta.dufferova@gmail.com

---

## Abstrakt

Cieľom príspevku je odkryť výhľady toho, kto smie patriť Bohu a ukázať spôsob ako to dosiahnuť. Zdôrazňuje neustále prehĺbovanie kontaktu s Kristom, ktorý je Pôvodcom každého jedinečného interpersonálneho vzťahu a zárukou autentickej ľudskej realizácie a dozrievania osobnej identity. Uskutočňuje sa vo svetle viery, cestou vnútornej modlitby a starostlivosťou o dušu. Láska k vlastnej duši odbremeňuje človeka od sebeckva a otvára ho pre druhých. Láska ku Kristovi je priamoúmerná láske k Jeho Neveste – Cirkvi. Nie je možné milovať Boha a nenávidieť brata. Znamenalo by to slúžiť dvom pánom.

**Kľúčové slová:** Realizácia, identita, starostlivosť o dušu, láska ku Kristovi a k Cirkvi.

## Abstract

The aim of this paper is to uncover perspectives of those who belong to God and may show a way to do this. The article emphasizes continuous deepening contact with Christ, the Originator of each unique interpersonal relationship and the guarantee of authentic human realization and maturation of personal identity. This is done in the light of faith, through prayer and inner soul care. Love for his own soul frees man from selfishness and opens him for others. The love of Christ is directly proportional to the love for His bride - the Church. Nobody can love God and hate his brother. This would imply serve two masters.

**Keywords:** realization, identity, care for the soul, the love to Christ and to the Church.

## Úvod

Na prvý pohľad sa môže zdať, že nadpis príspevku patrí do čisto spirituálnej oblasti a do staršej doby, pretože sa zameriava na zasvätenú dušu, a nie osobu, ako je to dnes bežne zaužívané. Keď ale vezmeme do úvahy, že podstatou osoby je jej duša a „znalosť duše, ako sa zdá, veľmi prispieva k poznaniu pravdy“<sup>1</sup> ako to zdôrazňuje Aristoteles, dostávame sa na správnu stopu, lebo našim cieľom je odkryť, hoci len niečo z neslýchaných výhľadov toho, kto patrí Bohu a hľadá spôsob ako Mu patriť v plnosti. Na konkrétnych príkladoch niektorých svätých to ukážeme.

V dobe, v ktorej žijeme, sme zameraní hlavne na to, aby sme si dokázali zariadiť mnohé veci sami, či už svojou šikovnosťou, známosťou, vzdelaním, prácou, neraz aj chytrosťou, dokonca i menej chvályhodným spôsobom, hanebným podvodom, klamstvom a podobne. Hlavné je, že sme si pomohli a svoj „plán“ splnili. Osobná realizácia sa natoľko dostáva do popredia, že sa zdá, akoby si neoprávnene razila cestu byť namiesto prostriedku cieľom. „Človek totiž, vďaka nesmiernej šírke svojho poznania, ktoré objíma nielen veci prítomné, ale

---

<sup>1</sup> ARISTOTELÉS. *O duši*. Praha : Rezek, 1995, s. 25.



aj budúce<sup>2</sup>, v mene svojej slobody akoby sa chcel vymknúť večnému zákonu a všeobecnej Božej prozreteľnosti.

Tento článok síce – ako to jeho titul prezrádza – pojednáva o realizácii duše, ale v celkom inom zmysle. Skutočná realizácia duše ako to vidíme u tých, čo dosiahli štíty pravej ľudskej krásy a dokonalosti, tryská z nevyhnutného a konštruktívneho zrieknutia sa seba samého. Len tí, čo pochopili, že najväčšie obmedzenie ich slobody vyviera z lipnutia na vlastnom ja, sa ho dokázali zriecť. Porozumeli, že život začína tam, kde človek zapiera seba, aby konal vôľu, iniciatívu a priania druhých, kde tajomnou formou sa prejavuje vôľa Najvyššieho. On absolútne „vie“ o všetkom a riadi všetko. Činí to jedinečným, pre nás nepochopiteľným spôsobom, láskou, lebo je Láska sama.

### **Peklo alebo nebo – Božia láska tu i tam je len jedna**

Sýrsky Izák, mních od neďalekého Mossula, svätý Ortodoxnej cirkvi, vo svojich Diskusiách zo 7. storočia uvažuje nad výrokom boháča v pekle: „hrozne [sa] trápim v tomto plameni“ (Lk 19,24). Tvrdí, že je „absurdné myslieť si, že hriešnici v pekle sú obratí o Božiu lásku. Láska ... skrz svoju moc, pôsobí dvojako“, vysvetľuje. „Trápi hriešnikov a potešuje tých, čo robili to, čo mali. Také je podľa [jeho] úsudku trápenie v pekle: ťarcha. Ale duše zhora, z neba, sú v opitosti slasť<sup>3</sup>. Trápenie hriešnikov, a myslím, že to poznáme do určitej miery všetci, spočíva v úderoch lásky. Tí, ktorí cítia, že sa prehrešili proti láske, nosia v sebe omnoho väčšie odsúdenie ako sú najhoršie tresty. Ich srdcia sú rozorvané tou najväčšou a najprenikavejšou bolesťou.<sup>4</sup> Ťažko si vieme predstaviť, čo to asi znamená, keď taký trest má trvať večne a bez nádeje na akúkoľvek úľavu, skôr s perspektívou na ešte väčšie zaťaženie. Môžeme to vidieť na hrôze zatrateného boháča z evanjelia, ktorý chce vyslať avízo svojim piatim ešte žijúcim bratom, aby neprišli na to isté miesto múk, ako on. Nie je to prejav lásky, ako by sa zdalo na prvý pohľad. Je to strach z väčšieho trestu, ktorý ho čaká aj za to, že sa jeho bratia dostanú pre jeho vinu na miesto zatratenia.

Aká úžasná je viera a učenie Cirkvi o osobnom súde (hneď po smrti človeka) a o všeobecnom súde (na konci sveta), kedy sa vyrovnajú všetky účty, vykážu sa pohľadávky aj dlžoby. Tak dobro, ako aj zlo čo človek koná, má svoju odozvu v dejinách. Slovo priťahuje, príklad strhuje. Teda aj dobro, aj zlo svojím príkladom strhujú svojich nasledovníkov. Pri konečnom zúčtovaní sa v plnosti ukáže Božie milosrdenstvo a Božia spravodlivosť! V liturgii hodín podľa rímskeho obradu, v pôstnom čase, na to narážajú a povzbudzujú aj také slová ako „Vytrvajte v skúškach; naša sila je Božia spravodlivosť“<sup>5</sup>.

### **Bezbožnosť zrodila kultúru smrti**

V Knihe múdrosti stojí zaujímavá úvaha bezbožných. Svätopisec sa empaticky ponára do situácie bezbožného človeka, ktorého zmýšľanie sa nápadne podobá prevládanému zmýšľaniu v kultúre smrti, a teda mysleniu a konaniu mnohých našich súčasníkov.

Bezbožní „smrť k sebe volajú skutkami a rečou“ (*Múd* 1,16 a), hovorí Kniha múdrosti Starého zákona. O aké skutky a reči ide? Ved' volať smrť k sebe predpokladá lásku k nej, a tá sa nezrodí len tak z ničoho a náhodou. Predpokladá určité kroky, nasmerovanie na istý chodník, z ktorého niet návratu. Tkvie v tom lesť, klam a mam. Bezbožní, hovorí Písmo, milujú smrť a robia všetko, aby si zaslúžili „padnúť jej v náručie“ (*Múd* 1, 16 d). Je to

<sup>2</sup> DIRGOVÁ, E. *Ekonomické aspekty*, s. 129.

<sup>3</sup> ISAAC EL SIRIO. Sufro terriblemente en este horno. In *Discursos*, 1<sup>a</sup> série, n<sup>o</sup> 84. s. 1.

<sup>4</sup> Porov. tamže, s. 1.

<sup>5</sup> LITURGIA HODÍN PODĽA RÍMSKEHO OBRADU. II. Pôstne obdobie. *Veľkonočné trojdnie. Veľkonočné obdobie*. Vatikán : Typis Polyglottis Vaticanis, 1988, s. 10.

nepochopiteľné, a zároveň triezvy pohľad, za ktorým sa skrýva hlboké poznanie: Bezbožnosť môže začínať obyčajným konštatovaním, že náš život je krátky a smutný, že „pre človeka niet lieku proti smrti“ (*Múd 2, 1*) a že „naše telo rozplynie sa v popol a duch sa vytratí ako ľahký vánok“ (*Múd 2,3*). Veľmi známe, zdanlivo pravdivé vety a výroky, ktoré často používame dnes aj my v rôznych verziách. Pointa je v tom, či si pritom všimneme, že sú pravdivé len v horizonte oklieštenom o nadprirodzeno. Ak rátame s nadprirodzenou skutočnosťou, vidíme veci z nadhľadu a celkom inak. Môže nás to dokonca viesť – a tak by to malo byť – k odtrhnutiu sa od lipnutia na veciach tohto sveta a života a k priľnutiu k transcendentným skutočnostiam. V opačnom prípade bezbožnosť poznačí náš charakter, kvalitatívne zníži jeho hodnotu a povedie k túžbe užívať si svet opilstvom, ošialom voňaviak, hýrením a veselosťou a k tomu, že všetky tieto veci budeme považovať za svoj podiel (porov. *Múd 2, 6-9*). Odtiaľ je už len krok na zameranie sa na zlé.

Nič nás nedokáže naplniť viac, ako sám Boh. Dokonca ani jeho dary, ani samo nebo. Ten, kto si zatarasil cestu k pravému naplneniu, zostáva notoricky nenaplnený, obzerá sa za spravodlivým, číha na neho, lebo sa mu zdá byť iný a závidí mu, že chodí inými chodníkmi. Je plný výčítiek, a tie ho pália, už aj pri pomyslení na spravodlivého. Závist' hriešnika sa stupňuje, prerastá do nenávisti a opovrhovania „nič nemajúcim“ a chudobným spravodlivým, nešetí vdovu, prehrešuje sa neúctou voči starcovi vysokého veku (porov. *Múd 2, 10*), strachom voči vlastnému dieťaťu, ktoré sa chystá narodiť s potenciálom nových šancí, lebo ohrozuje jeho pohodlie, výhľady a kariéru. Dráma vrcholí prenasledovaním spravodlivého až na smrť (porov. *Múd 2, 11-20*). Temné stránky našich dejín sú popísané množstvom takýchto príbehov. Súčasná kultúra smrti, je nimi nasýtená, aj naše prostredie, i naše srdcia.

Celé takéto myslenie a konanie je omylom, učí Písmo, lebo „zloba ich zaslepila“ (*Múd 2, 21*) a ten čo si myslí, že „Boha niet“, je hlupák (porov. *Ž 53 [52], 2*). Bezbožní „dostanú trest primeraný svojmu zmýšľaniu, lebo nedbali na spravodlivého a odpadli od Boha. ... beda tým, čo pohrdajú múdrosťou a disciplínou“ (*Múd 3, 10-11*).

Ako môže niekto pohrdať múdrosťou a zdravou disciplínou? Ak áno, tak len za cenu, že jeho myslenie a konanie je zaslepené zlobou. Človek, ktorý nemá dobrú vôľu, čiže uzatvára sa pred konaním dobra a zameriava sa na zlo, sa nachádza v slepej uličke seba samého. Nedokáže vyjsť zo svojho väzenia, kam sa dostal vlastnou vinou. Na svojom lôžku uvažuje o tom, ako beztrestne vykonať nepravosť a keď ju dovŕši, sťa zakliaty sa k nej neustále vracia ako do labyrintu bez východiska.

Vedomie viny totiž vtlačá privilegovaným spôsobom do duše pocit, ktorý ho nemilosrdne zaplaví. Dopustil sa nejakého činu v istej náhodnej okolnosti svojho života vlastnou vinou. Realita tohto pocitu ho ovláda brutálnou evidenciou. Všetko sa v ňom globálne scvrklo na jedinú vec. Nedokáže sa zmieriť sám so sebou. Je rozpoltený, navždy mu zostalo zakázané byť a rásť v sebaocenení. Staví sa sám proti sebe a nevie sa z toho vymaniť. Je nalomený, a ešte to aj maskuje<sup>6</sup>, aby sa nemohol uzdraviť, ani kričať o pomoc. Smrť, do ktorej sa tak zamiloval, ho stále tesnejšie dusí svojím objatím a ponára do temna beznádeje.

So spravodlivým je to však inak, než si to nespravodlivý predstavuje. Stať o osude spravodlivého v Knihe múdrosti sa vzťahujeme predovšetkým na Krista – Hlavu, lebo on sám všetko na vlastnej koži zakúsil a chcel zakúsiť. Podobne je to aj s jeho Nevestou – Cirkvou a jednotlivými jej údmi, kedykoľvek sa usiluje pripodobniť svojmu Ženíchovi.

### **Túžba patriť Bohu počína kultúru života**

V inštrukcii *Verbi Sponsa* z 13. mája 1999 chce Cirkev vyjadriť svoje ocenenie tých, ktorí usmernili svoj život celkom na kontempláciu, tzn. na taký štýl života, ktorý chráni lúč

<sup>6</sup> Porov. DICTIONNAIRE D'ÉTHIQUE ET DE PHILOSOPHIE MORALE. *Culpabilité. La culpabilité et la faute*. Ed. M. Canto-Sperber. Paris : 1996, s. 342-343.

božskej krásy, aby osvetľoval cestu ľudskej existencie<sup>7</sup>. Nejdeme tu rozoberať zasvätený život, ešte menej kontemplatívny život, ale upozorniť na spôsob fungovania vecí.

Tak ako perspektívu Benedikta XVI. v encyklike *Caritas in Veritate* považujú odborníci za nový svetový poriadok len preto, že zdôraznil emancipáciu trhu ako možnú jedine tak, ak sa nebude spoliehať len sám na seba, ale bude čerpať morálnu energiu od iných subjektov, ktoré sú schopné ju vytvárať, veď trh sám nedokáže vytvoriť niečo, čo je nad jeho možnosti,<sup>8</sup> podobne aj my uplatňujeme ten istý princíp pri našej úvahe. Z nižšieho vyššie nepovstane, ani to čo je menej, neobsahuje v sebe to čo je viac. Nik nemôže dať to čo nemá. Zabudnuté pravidlo, takmer vygumované z pamäti ľudstva vlnou pokrokových teórií.

Spojenie s Bohom niektorých vyvolených duší je preto tak významné, lebo z neho čerpá silu žiť celé ľudstvo. Z biografie svätých sa dozvedáme, že toto spojenie má viacero stupňov, je rôznej intenzity a trvania. Prebieha väčšinou nenápadne a skryto, často ho omilostená duša ani nepostrehne. Trápi sa nad tým, či sa neznepáčila Bohu, či nestratila milosť posväcujúcu. Nejde tu o škrupule psychologického charakteru, typické pre niektorých začiatočníkov, ale o hlbokú skúšku lásky, ktorú na ňu Boh dopúšťa. Utrpenie takej duše je väčšie ako smrteľná úzkosť a chápu ho len tí, čo to prežili. Boh jej berie citeľnú lásku a vedie ju k dokonalej láske a prebýva v nej pod plášťom bolesti, ktorá prevyšuje všetko. „Napriek tomu je Boh v tomto stave prostredníctvom svojho tajuplného mystéria v duši a je s ňou spojený triumfujúcou láskou“<sup>9</sup>. Nie všetky duše, v ktorých má Boh zaľúbenie, idú touto cestou. Vyvolené sú k tomu, aby naša viera mohla rásť.

Vynára sa otázka, čo spoločného má jedna zbožná duša s kultúrou života? Alebo inak postavená otázka. Čo sleduje Boh tým, že sa intímne spojí s jednou vyvolenou dušou? Keď je naozaj dobrý, a „Nik nie je dobrý, jedine Boh“ (*Mk 10,18*), tak mu musí ísť o každého človeka a o celé ľudstvo. Je tu jeho prozreteľnosť, čo spája všetko so všetkým. Obetou, modlitbou a utrpením jedných hodlá zachrániť druhých. Jeho matematika funguje celkom inak ako naša. V jeho očiach jedna jediná duša úplne oddaná jeho vôli znamená viac ako iných tisíc priemerných duší. Prostredníctvom tej jednej môže docieľiť, že sa k nemu vrátia stratení synovia a dcéry. Rád prijíma také obety, ktoré svojich aktérov skrývajú pod plášťom neviditeľnosti, zabudnutia a totálnej odovzdanosti. Tí sa najviac podobajú Ježišovi Kristovi, Ceste, Pravde a Životu.

Kultúra života začína pestovaním lásky k životu a prichádza sa k nej po ceste pravdy, čerpá z jeho prameňa. Na jednej strane je to vedenie, veda a poznanie, na druhej umenie, zručnosť a spôsobilosť. Aj vedenie, aj umenie sa potenciálne nachádzajú v každej duši, akoby v nej driemali, ale impulz k ich uskutočneniu a prebudeniu prichádza zhora, dotykom milosti. Na milosti sa musí človek „priživiť“, aby ľudstvo začalo žiť. Z nej musí človek čerpať, o ňu sa opierať a zveľaďovať ju. Svet dychtivo túži po takomto svedectve, je už unavený zo seba a potrebuje sa otvoriť voči tomu, čo ho presahuje, aby sa udržal.

## Záver

Realizácia zasvätenej duše sa uskutočňuje v jej totálnom a nezištnom oddaní sa Kristovi, málokomu sa to podarí. Z takého vzťahu vzniká prevzácne tkanivo, z ktorého Ženích zhotovuje rúcho pre svojich mánotratných synov a dcéry, ktorých vykúpil svojou

<sup>7</sup> Porov. KONGREGATION FÜR DIE INSTITUTE DES GEWEIHTEN LEBENS UND DIE GESELLSCHAFTEN DES APOSTOLISCHEN LEBENS, *Verbi Sponsa. Instruktion über das kontemplative Leben und die Klausur der Nonnen*. N. 31, s. 18.

<sup>8</sup> Porov. FELICE, F. Rozvoj ľudstva v našej dobe, č. 6. In *Zborník z medzinárodnej konferencie Ekonomické a sociálne rozmery Pápežskej encykliky Caritas in Veritate*. Bratislava 21. októbra 2009. Bratislava : Poslanecký klub Európskej ľudovej strany (kresťanských demokratov), 2009. 36 s. ISSN bez.

<sup>9</sup> ERNST, S. *Caterina Vigri OSC (1413-1463). Die sieben geistlichen Waffen. Arbeitstext aus dem Altitalienischen. (Le sette armi spirituali, hrsg. V. Antonella degl'Innocenti, Florenz 2000)*. Bürmoos 2008, s. 26.

krvou a ktorí sa mu vymanili z náručia, oklamaní závišťou a ľst'ou Zlého. Ten sa dnes neukazuje s rožkami, nemá v úmysle strašiť, ale chytiť do pasce a nepustiť. V kultúre smrti mu všetko vychádza v ústrety, takmer sa ani namáhať nemusí. Túžba po majetku, po pôžitku a nezávislosti všade kvitnú. Žiaľ, tí, ktorí chcú len zbohatnúť na tejto zemi, rúčia sa do osídíel diabla a potom sa už nebudú môcť vyslobodiť z neúprosných slov. ... <Odíd'te odo mňa, zlorečení, do večného ohňa> (Mt 25,41)<sup>10</sup>.

Kultúra života začína ticho a skromne, v duši jednotlivca, ktorý sa rozhodol vyjsť zo seba a hľadať toho, ktorý je pôvodcom jeho bytia. Už tým, že sa zriekne svojich plánov, ktoré sa mu zrazu zdajú bezvýznamné a chce sa zapojiť do harmónie, ktorá vládne v celom makro i mikrosvete prezrádza, že našiel čosi nesmierne cenné. Takýto objav vyzerá náhodný, nevie pochopiť ako sa k nemu dostal. Jednoducho mu bol daný bez jeho vedomia či chcenia, on ho len prijal. Dáva mu síl k vytrvalosti na ceste, ktorá pre začiatočníka obyčajne býva lákavá, asi tak ako pre turistu v údolí pohľad na štít. Pre pokročilého, čo už má kus cesty a námahy za sebou a pred ktorým štít hory zmizol v prítmí lesa, ktorým sa prediera, sa cesta stáva stále namáhavejšou a neraz má pokušenie dezertovať. Drží ho len spomienka na prvotnú lásku, ktorá ho pozvala nasledovať vnútorný hlas, kráčať za Životom. Tretí úsek už býva ustálenejší, vychádza z lesa a vystupuje na štít. Nie je to bez ťažkostí, ale je už slobodný a prekážok sa nebojí, za každú cenu musí dôjsť do cieľa.

Výhľady duše, ktorá patrí Bohu, sú neoceniteľné. Dostáva stonásobnú hodnotu všetkého už tu na zemi a večný život. Stotožňuje sa s obrazom, ktorý do nej vtláčil Boh a naplní svoju identitu ako Kristova Nevesta – Cirkvi a so svojim Ženíchom sa podieľa na šírení Božieho kráľovstva.

### **Použitá literatúra**

ARISTOTELES. *O duši*. Praha : Rezek, 1995. 297 s. ISBN 80-901796-4-9.

BERNARD Z CLAIRVAUX. Sv. *Boží eros*. Zostavil Bernard Mišovič. Bratislava : Lúč, 2007. 118 s. ISBN 978-80-7114-641-4.

DICTIONNAIRE D'ÉTHIQUE ET DE PHILOSOPHIE MORALE. *Culpabilité. La culpabilité et la faute*. Ed. M. Canto-Sperber. Paris : 1996.

DIRGOVÁ, E. Ekonomické aspekty vo svetle etických princípov, s. 128-133. In *Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet. „Ekonomika versus kultúra ako hybné sily civilizačných zmien“*. Zborník medzinárodnej konferencie v Poprade, PF KU, Ružomberok : Verbum, 2012. 744 s. ISBN 978-80-8084-956-6.

ERNST, S. *Caterina Vigri OSC (1413-1463). Die sieben geistlichen Waffen. Arbeitstext aus dem Altitalienischen. (Le sette armi spirituali, hrsg. V. Antonella degl'Innocenti, Florenz 2000)*. Bürmoos 2008. 38 s.

FELICE, F. Rozvoj ľudstva v našej dobe, č. 6. In *Zborník z medzinárodnej konferencie Ekonomické a sociálne rozmery Pápežskej encykliky Caritas in Veritate*. Bratislava 21. októbra 2009. Bratislava : Poslanecký klub Európskej ľudovej strany (kresťanských demokratov), 2009. 36 s.

---

<sup>10</sup> BERNARD Z CLAIRVAUX, Sv. *Boží eros*. Bratislava : Lúč, 2007, s. 33.

ISAAC EL SIRIO. Sufro terriblemente en este horno. In *Discursos*, 1<sup>a</sup> série, n<sup>o</sup> 84. In *El Evangelio del día*. Jueves 28 Febrero 2013 [online]. [cit. 2013-02-28] Dostupné na FACEBOOK <<http://www.facebook.com/pages/Evangelio-del-D%C3ADa/255840984463813>>.

KONGREGATION FÜR DIE INSTITUTE DES GEWEIHTEN LEBENS UND DIE GESELLSCHAFTEN DES APOSTOLISCHEN LEBENS, *Verbi Sponsa. Instruktion über das kontemplative Leben und die Klausur der Nonnen*. [online]. [cit. 2007-12-02] Dostupné na internete: <<http://www.uni-tuebingen.de/kirchenrecht/nomokanon/doku/014.htm>>.

LITURGIA HODÍN PODĽA RÍMSKEHO OBRADU. *II. Pôstne obdobie. Veľkonočné trojdnie. Veľkonočné obdobie*. Vatikán : Typis Polyglottis Vaticanis, 1988. 2249 s.

SVÄTÉ PÍSMO S KOMENTÁRMI A MARGINÁLIAMI JERUZALEMSKEJ BIBLIE. *Preložil Anton Botek*. Trnava : Dobrá kniha, 2012. 2625 s. ISBN 978-80-7141-739-2.

# Jan Paweł II do dziennikarzy i z dziennikarzami o współczesnym świecie

**Mgr. Karolina Dziewulska**

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie,  
Instytut Edukacji Medialnej i Dziennikarstwa  
dziejulskakarolina@gmail.com

---

## Abstrakt

W artykule zostanie przedstawiona historia papieskich rozmów w locie oraz same rozmowy Jana Pawła II z dziennikarzami. W *volo papale* Ojciec Święty rozmawiał o bieżącej polityce światowej, o problemach współczesnego świata czy sytuacji danego kraju, do którego zmierzał. Nie zabrakło też pytań dziennikarzy o cel pielgrzymki, a w locie powrotnym o podsumowanie jej.

**Słowa kluczowe:** Jan Paweł II, dziennikarz, samolot, świat.

## Abstract

This article presents the history of papal talks on the fly, and the talks of John Paul II with journalists. In *volo Papale*, the Holy Father spoke about the current world politics, the problems of the modern world and the situation of the country, that was going to visit. There were also questions of journalists about the purpose of the pilgrimage, and on the return flight, request for a summary of the visit.

**Keywords:** John Paul II, journalists, plane, world.

## Wprowadzenie

Jan Paweł II do dziennikarzy i z dziennikarzami rozmawiał w różnych miejscach. Uczestniczył w konferencjach prasowych, udzielał wywiadów, kierował do nich orędzia. Już jego początek pontyfikatu zwiastował medialny przełom. Pięć dni po wyborze na Stolicę Piotrową, 21 października 1978 roku zwołał konferencje prasową. Był pierwszym papieżem, który zainteresował się środkami społecznego przekazu, doceniał je i korzystał w stopniu o wiele większym niż jego poprzednicy. Szczególnymi spotkaniami papieża Jana Pawła II z dziennikarzami były te, które odbywały się na pokładzie samolotu. Za pośrednictwem podróżujących z nim dziennikarzy największych gazet, serwisów informacyjnych, agencji prasowych i radiowych, opowiadał o współczesnym świecie, a przede wszystkim mówił o Bogu. Papież odkrył nowy sposób niesienia Ewangelii na wszystkie kontynenty, były to rozmowy z wysokości 10 tys. metrów<sup>1</sup>. W jakich okolicznościach zrodził się pomysł niebiańskich konferencji prasowych, o czym rozmawiał Jan Paweł II z dziennikarzami? Jakie problemy współczesnego świata poruszali dziennikarze? Na te pytania odpowiedzi udzielono w dalszej części artykułu.

---

<sup>1</sup> DUTKIEWICZ, L. *Wywiady w locie*. „Niedziela” 2011, nr. 44, s.26.

## Część zasadnicza

Pierwsze spotkanie z dziennikarzami na pokładzie samolotu zrodziło się spontanicznie: *Ojciec Święty w sposób zupełnie naturalny zajrzał do ich kabiny, przywitał się z nimi i podziękował za pracę, którą mieli wykonać. Po tych słowach skierował się do klasy ekonomicznej, zupełnie nie przypuszczając co się stanie. Pewien, dziennikarz wbrew ustalonym regułom, zadał Papieżowi pytanie, on mu zaś dopowiedział jakby było to najbardziej naturalną rzeczą pod słońcem. Ich rozmowa była całkowicie nowością: Głowa Kościoła udzielała wywiady na wysokości dziesięciu tysięcy kilometrów<sup>2</sup> – wspomina kardynał Stanisław Dziwisz.*

Lot do Santo Domingo, 24 stycznia 1979 roku zapoczątkował nową formę komunikowania się z papieżem. Pytanie, które zmieniło dzieje papieskiego rzecznictwa prasowego brzmiało: - *Czy zamierza odwiedzić Stany Zjednoczone? – W. Wynn spytał nagle Papieża - Myślę, że trzeba mi odwiedzić. Trzeba tylko wyznaczyć datę - odpowiedział Papież po angielsku z silnym obcym akcentem<sup>3</sup> - mówi ks. kardynał Stanisław Dziwisz, sekretarz Jana Pawła II . Amerykański dziennikarz zaryzykował wiele. Ryzyko przyniosło owoce dla całego dziennikarstwa. Powstał nowy gatunek dziennikarski: podniebne konferencje w volo papale<sup>4</sup>.*

Jaką rolę podczas pielgrzymek odegrali dziennikarze? Kim byli dla Jana Pawła II? Kim był dla nich Jan Paweł II? Pytań może być jeszcze więcej. Odpowiedzi też mogą być różne. *Dziennikarze towarzyszący Papieżowi nie zawsze byli ludźmi wierzącymi czy przyjaciółmi papieża i Kościoła. Wymagano od nich profesjonalizmu i mówienia prawdy o tym, co widzieli towarzysząc Janowi Pawłowi II w wielkich miastach lub leżących na odludziu wioskach. Byli towarzyszami podróży. W ciągu tych spotkań wielu z nich stało się bliskimi znajomymi Ojca Świętego, dzielili z nim chwile radości i troski<sup>5</sup> - wyjaśnia kardynał Dziwisz. Janowi Pawłowi w samolocie towarzyszyły od 50 do 70 dziennikarzy. Większość z nich to dziennikarze akredytowani na stałe przy Watykańskim Biurze Prasowym. Pochodzili z różnych kontynentów. Najwięcej z nich pochodziło z Europy<sup>6</sup>. O wyborze kandydatów, dokonywanym przez Watykańskie Biuro Prasowe, decydowało wiele kryteriów. Na pierwszym miejscu stał przede wszystkim profesjonalizm zgłoszonych dziennikarzy i zasięg oddziaływania reprezentowanego przez nich medium.*

Charakter spotkań volo papale był inny niż zwyczajnych konferencji prasowych. Jan Paweł II rozmawiał o wszystkim, nie było tematów tabu. Nie przeprowadzano selekcji pytań. Papież lubił te niezaplanowane i w pewien sposób nieprzygotowane spotkania. Z czasem charakter spotkań się zmieniał. Dziennikarze podnosili rękę, a rzecznik wskazywał osobę. Ojciec Święty rozmawiał swobodnie w pięciu językach: włoskim, hiszpański, francuskim, polskim i angielskim. Językiem urzędowym był włoski: *Odpowiem po włosku zgodnie z sugestią pana*

*Navarro, ponieważ włoski jest językiem urzędowym<sup>7</sup> – wyjaśniał Jan Paweł II. Ojciec Święty sam podejmował rozmowę. Na wszystkie pytania, nawet błahe i podchwytliwe, Papież odpowiadał rzeczowo i z humorem. Posługiwał się ironią i poezją. Podczas lotów nie*

<sup>2</sup> DZIWIŚ, S. *Nie zawsze byli ludźmi wierzącymi*, w: A. Amrogetti, *Rozmowy w samolocie z Janem Pawłem*. Kraków 2011, s. 9.

<sup>3</sup> AMROGETTI, A. *Należało bronić wiary chrześcijańskiej*, w: A. Amrogetti, *Rozmowy w samolocie z Janem Pawłem*, Kraków 2011, s. 10.

<sup>4</sup> Volo Papale to papieski lot natomiast papa mobile, to papieski samochód. Obie te nazwy powstały podczas pontyfikatu Jana Pawła II.

<sup>5</sup> DZIWIŚ, S. *Nie zawsze byli ludźmi wierzącymi*, w: A. Amrogetti, *Rozmowy w samolocie z Janem Pawłem*. Kraków 2011, s. 9.

<sup>6</sup> IKONOWICZ, M. *Byłem w Volo Papale*. „Przegląd” 2002, nr 34 s. 12.

<sup>7</sup> AMROGETTI, A. dz. cyt., s. 9.

brakowało też krótkich pogawędek czy żartowania z dziennikarzami. Jednak w kwestii nauki Kościoła był stanowczy, dokładnie wyjaśniał założenia swojej nauki. W samolocie powrotnym Ojciec Święty zawsze dziękował dziennikarzom za ich poświęcenie i trud włożony w pracę podczas pielgrzymki: *Chciałbym powiedzieć wszystkim tu obecnym, że nie mógłbym być dziennikarzem, nie mógłbym pracować tak jak Wy! Jestem przekonany, że mieliście dużo pracy, tym samym bardzo mi pomogliście. Głównym celem tej wizyty było niesienie prawdy i pokoju w tej części świata*<sup>8</sup>. Dzielił się także swoimi radościami po pielgrzymce. Podniebne spotkania odbywały się do momentu, kiedy zdrowie Papieża na nie pozwalało. Ostatnia dłuższa konferencja odbyła się podczas lotu na Kubę do Hawany w 1998 roku<sup>9</sup>. Późniejsze rozmowy w locie, były zdecydowanie krótsze ze względu na stan zdrowotny Ojca Świętego.

Osobą, która odegrała znaczącą rolę podczas podniebnych konferencji był rzecznik prasowy Jana Pawła II - Joaquin Navarro-Valls. Podczas pierwszych podróży apostolskich towarzyszył Ojcu Świętemu jako dziennikarz i korespondent madryckiego dziennika ABC, a później jako przewodniczącego Stowarzyszenia Prasy Zagranicznej we Włoszech. Posługę rzecznika prasowego Watykanu pełnił od 1984 do 2006 roku.

Dziennikarze zadawali wiele pytań, poruszając różnorodne tematy. Zazwyczaj były one skoncentrowane na sytuacji kraju, do którego lecieli wraz z Papieżem, nie brakowało aktualnych problemów współczesnego świata. Jedno z tzw. standartowych pytań dotyczyło celu pielgrzymki. Pojawiało się ono podczas każdego lotu. Zadał je także Carlo Napoli podczas podróży z Rzymu do Caracas 26 stycznia 1985 roku. *Cztery kraje (śmieje się) cztery Kościoły! Jak zwykle chodzi o niesienie świadectwa wiary Kościoła. Przypomina mi to czasy, kiedy byłem biskupem. Kiedy biskup odwiedza parafie, czuje się ona częścią Kościoła, a kiedy Papież odwiedza Kościół lokalny, czuje się on częścią Kościoła powszechnego. Potrzebujemy tego poczucia tej przynależności*<sup>10</sup> - takiej zaskakującej odpowiedzi udzielił Jan Paweł II. Wyjaśnił, że nie tylko wierni czekają na Papieża, ale też Papież chętnie odwiedza wiernych. Obie strony są oczekującymi na spotkanie.

Niezwykle pytanie, z jakże miłym wstępem zadał Janowi Pawłowi II, Federico Madillo, watykanista Agencji ANSA: *Już 10 lat Ojciec Święty podróżuje z dziennikarzami, których często nazywa przyjaciółmi. A teraz, podczas jednej podróży do krajów przeżywających wielkie trudności jak Kolumbia i Boliwia, gdzie panuje bieda, brakuje pracy, kwitnie handel narkotykami, przyjaciele Ci mają pytanie do Waszej Świętobliwości. Na co „przyjaciele” Waszej Świętobliwości powinni zwrócić szczególną uwagę?* Jan Paweł II odpowiedział: *Przede wszystkim starać się podchodzić do problemów całościowo, bowiem łatwo wydać sąd powierzchwny. Jestem przekonany i często powtarzam to dziennikarzom, że ich obowiązkiem jest opisanie i przedstawienie problemów zgodnych z prawdą, która bywa bardzo złożona. Kościół również powinien dostrzegać problemy w ich złożoności i prawdzie, aby wiedzieć co my jako pasterze, biskupi, kapłani, Kościół możemy uczynić żeby znaleźć rozwiązanie. Kluczowym aspektem tych problemów jest ich wymiar etyczny. To zawsze się powtarza. Mówimy o grzechu strukturalnym, jak np. charakterystyczne grzechy latynoamerykańskie. Ale za grzechy strukturalnym, o którym mówiłem w ostatniej encyklice, kryje się zawsze grzech osobisty, osobista odpowiedzialność i grzech ‘rozłożony’ na inne osoby i sumienia. Nie można ocalić społeczeństwa w sensie doczesnym, ekonomicznym, nie wchodząc w ten wymiar. Kościół ma obowiązek nieustannie to powtarzać, nie z powodu nudnego moralizatorstwa, ale dlatego, że na tym zasada się problem*<sup>11</sup>. W tej wypowiedzi

<sup>8</sup> AMROGETTI, A. dz. cyt., s. 37.

<sup>9</sup> IKONOWICZ, M. *Na pokładzie volo papale*. online]. [cit. 2013-03-19]: Dostępne w Internecie: [www.wirtualnemedial.pl/artykul/na-pokladzie-vo-lo-papale](http://www.wirtualnemedial.pl/artykul/na-pokladzie-vo-lo-papale).

<sup>10</sup> AMROGETTI, A. dz. cyt., s. 29.

<sup>11</sup> AMROGETTI, A. dz. cyt., s. 64-65.



oprócz wyjaśnienia czym jest grzech strukturalny zdaniem Ojca Świętego zawarty jest apel do dziennikarzy, aby w swoich relacjach opisywali rzeczywistość zgodną z prawdą.

Domenico Del Rio, franciszkański watykanista, którego spojrzenie Na Stolicę Apostolską było krytyczne podczas lotu z Rzymu do Santo Domingo 9 października 1992 roku, zadał Ojcu Świętemu pytanie: *Wasza Świętobliwość namawia do modlitwy o kres wszelkich tragedii. Dla świata zachodniego największą tragedią wydaje się dzisiaj grach na giełdach. Mamy modlić się także o uratowanie giełdy? Papież odpowiedział: Myślę, że lepiej modlić się o sprawiedliwość społeczną w znaczeniu sprawiedliwszego podziału dóbr. Taki kierunek przyjąłem w Centesimus annus, ponieważ nie możemy modlić się w sposób zbyt partykularny. Także w odniesieniu do podobnych problemów nasza modlitwa powinna mieć charakter powszechny obejmować cały świat. To wszystko co mam do powiedzenia*<sup>12</sup>. W tej odpowiedzi Jan Paweł II nie tylko wyjaśnił intencje modlitwy, która powinniśmy zanosić do Boga, ale kontynuował też kwestię sprawiedliwości społecznej, którą powinniśmy rozumieć w sensie sprawiedliwego podziału dóbr.

Podczas lotu z Rzymu do Hawany 21 stycznia 1998, Fabio Zavattaro zadał dość zaskakujące pytanie: *Co Ojciec Święty pragnie usłyszeć od Fidela Castro? - Zawsze pragnę usłyszeć prawdę. Chciałabym aby mi powiedział prawdę, jako prezydent i przywódca rewolucji. A także prawdę o kraju, o stosunkach między kościołem i państwem, o wszystkim co jest dla nas istotne. Prezydent Kuby doskonale wie, kim jest papież, zaprosił go po swojej wizycie w Watykanie. A skoro zaprosił papieża pomyślał o tym kogo zaprasza i co ta osoba może mu powiedzieć. Nie należy zapominać, że to Opatrzność Boża decyduje o losach świata, ludzkości, narodów, osób. Myślę więc, że obaj musimy podporządkować się Opatrzności. Oczywiście świat nie tylko jest uczciwy i rządzony przez nas, rządzi nim Boża Opatrzność. Dzieje świata są nie tylko dziejami narodów i państw, ale dziejami Zbawienia*<sup>13</sup>. Na zaskakujące pytanie Jana Pawła II odpowiedział: *Zawsze pragnę usłyszeć prawdę. Następnie odniósł się do stosunków między Watykanem i Kubą, zawierzył Bożej Opatrzności przywódców obu państw. Kolejne pytanie brzmiało: Co czuje Ojciec Święty przed spotkaniem z katolikami i narodem Kuby? Papież wyznał: Przede wszystkim nadzieję oraz wdzięczność Panu za możliwość odbycia tej wizyty. Czuje miłość do katolików i nie tylko katolików, do wszystkich kubańczyków. Do narodu, który otworzył się na przyjęcie papieża*<sup>14</sup>.

Pytania skierowane do Papieża podczas powrotu do Rzymu dotyczyły podsumowań apostolskich podróży. Nie zabrakło ich także podczas lotu z Ottawy do Rzymu, kończącego pielgrzymkę do Kanady w 1984 roku. Czy *Wasza świętobliwość jest zadowolony z podróży? Przypomnienia skierowane były do całego świata czy do Kanady? Ojciec święty odpowiedział: Zwłaszcza w odniesieniu do niektórych tematów, takich jak prawa człowieka. Kanada jest częścią świata, i to znaczną. Myślę więc, że powinna brać udział w rozwiązywaniu problemów świata. Różnego rodzaju problemów, takich jak głód, prawa człowieka, pokój także wolność wyznania. W wielu krajach, również w Europie, nie można wyznaczyć określonej religii. My Europejczycy, zapominamy, że istnieją kraje na przykład Albania, gdzie zabronione jest wyznawanie religii. Na jakim świecie my żyjemy*<sup>15</sup> - zapytał retorycznie Jan Paweł II.

Po 36. podróży apostolskiej w pamięci zostało zdjęcie ukazujące papieża, który w San Francisco obejmuje dziecko chore na AIDS. W volo papale wzięli udział głównie dziennikarze ze Stanów Zjednoczonych. Wśród wielu kwestii, jeden z amerykańskich dziennikarzy poruszył temat AIDS.

<sup>12</sup> AMROGETTI, A. dz. cyt., s. 78.

<sup>13</sup> AMROGETTI, A. dz. cyt., s. 87.

<sup>14</sup> AMROGETTI, A. dz. cyt., s. 87.

<sup>15</sup> AMROGETTI, A. dz. cyt., s. 100.

- *Czy wizyta Ojca Świętego pomoże rozwiązać niektóre problemy Kościoła Amerykańskiego?*
- *zapytał dziennikarz.*
- *Jest to możliwe we współpracy z biskupami.*
- *Wasza Świętobliwość odwiedzi San Francisco, gdzie umierają ludzie na AIDS?*
- *W moim mieście każdego dnia umierają trzy, cztery osoby.*
- *Straszne!- przerywa Papież.*
- *To homoseksualiści. Co uczyni Kościół, żeby pomóc ludziom chorym na AIDS oraz homoseksualistom?*
- *Odwiedzę grupę chorych na AIDS w Bazylice Matki Bożej w San Francisco. Kościół czyni wszystko co możliwe, żeby leczyć a przede wszystkim zapobiegać moralnym przyczynom choroby.*
- *Niektórzy twierdzą, że AIDS to Kara Boża za homoseksualizm. Czy zdaniem Waszej Świętobliwości homoseksualistów Ameryki rzeczywiście dotyka kara Boża?*
- *Trudno odgadnąć zamysły Boga, to wielka tajemnica. Tylko on wie, tylko On jest sprawiedliwością, miłosierdziem i miłością<sup>16</sup>.*

Szybkie rozprzestrzenianie się choroby AIDS stało się dużym problemem, z którym zetknął się cały współczesny świat. AIDS niesie ze sobą spustoszenie nie tylko fizyczne, ale również duchowe. Kościół podejmując działalność, która przywraca radość tam gdzie panuje smutek. Choroba najczęściej rozwija się w środowisku homoseksualistów i narkomanów. Środowiska te pod względem moralnym budzą wiele zastrzeżeń. W krótkich, a zarazem bardzo rzeczowych wypowiedziach Ojciec Święty ukazał, że nikt z nas nie wie, kiedy Bóg będzie wobec grzesznika sprawiedliwy, a kiedy miłosierny.

Podczas lotu do Brasillii 30 czerwca 1980 r. Janowi Pawłowi II zadano wiele pytań. Poruszono m.in. kwestię porzucania kapłaństwa czy temat biedy. Dennis Redmon, amerykański dziennikarz zapytał: *Czy to prawda, że Watykan lub Ojciec Święty zaczął badać problem kapłanów, którzy nie chcą być kapłanami głównie w Brazylii?* Jan Paweł II natomiast odpowiedział: *Tak, zastanawiamy się nad tą kwestią, przy całym poszanowaniu ludzkiej godności. Godność każdego człowieka, także żonatego mężczyzny, polega na dotrzymaniu obietnic. Z kapłanem jest podobnie. Wiemy jednak, że człowiek ulega słabościom, należy zatem znaleźć granicę słuszną drogę między tym, co wiąże się z ludzką godnością, a tym co wynika ze słabości<sup>17</sup>.*

Kolejnym poruszonym wątkiem podczas tej samej podniebnej konferencji było ubóstwo. Brazylia to kraj w którym szacuje się, że około 25% ludności zamieszkuje fawele<sup>18</sup>. Na pytanie o brazylijskie ubóstwo Jan Paweł II odpowiedział: *Jestem przekonany, że ubóstwo można zmienić, potrzebny jest skoordynowany wysiłek całego społeczeństwa, wszystkich osób odpowiedzialnych, a należy zmienić je w prawdziwą albo przynajmniej względną równość. Oczywiście matematyka jest tu niemożliwa. Jestem przekonany, że społeczeństwo, w którym panuje niesprawiedliwość może stać się bardziej sprawiedliwe<sup>19</sup>.*

Na podniebnej konferencji w locie do Caracas w 1985 roku Jan Paweł powiedział: *Nędzą nie do przyjęcia. Czasem zastanawiam się jak Ci ludzie mogą żyć?*<sup>20</sup> Troska o człowieka ubogiego nie była obca Ojcu Świętemu. Pragnął aby człowiek w całej swojej egzystencji odnalazł godność i by w na świecie w sprawach materialnych panowała przynajmniej względna równość. W 56. pielgrzymce Jan Paweł odwiedził Dominikanę, wyspę do której 12 października 1992 roku przybył Krzysztof Kolumb. Trzy dni przed tą rocznicą podczas lotu z Rzymu do Santo Domingo Victorio Citterich, Włoch greckiego

<sup>16</sup> AMROGETTI, A. dz. cyt., s. 102.

<sup>17</sup> AMROGETTI, A. dz. cyt., s. 24.

<sup>18</sup> Fawele to slumsy, dzielnice nędzy na peryferiach miast w Ameryce Południowej.

<sup>19</sup> AMROGETTI, A. dz. cyt., s.25.

<sup>20</sup> AMROGETTI, A. dz. cyt., s.33.

pochodzenia zapytał: *Na Światowy Dzień Pokoju 1993 Ojciec Święty ustalił temat: „Jeśli pragniesz pokoju, wyjdź naprzeciw ubogim.” W jaki sposób nawiązuje do niego obecna podróż? Papież odpowiedział: Myślę, że na wiele sposobów. Panuje powszechna opinia, że ludzie biedni mieszkają głównie w Ameryce Łacińskiej. Nie tylko tam, ale w rzeczywistości są biedni w sensie społeczno-ekonomicznym, tu są całe rzesze biedoty. Na tych obszarach powinno się bardziej skutecznie stosować naukę społeczną Kościoła, [Encykliki] Rerum Novarum i Centesimus annus. Istnieje bardziej specyficzne, historyczne i zarazem współczesne podejście. Biedacy to tubylcy, którzy stali się ofiarami jeszcze w czasach Bartolomea de las Casas. Dzisiaj nadal czują się pogardzani i zdeklasowani. Należy wnikliwie przeanalizować różne aspekty tego problemu, aby nie przesadzać w jedną i drugą stronę. Jako biskup i następca wielu biskupów, misjonarzy na tym obszarze, widzę, że ci biedacy na swój sposób zrozumieli przesłanie Ewangelii i przyjęli je. Choć nie przyjęli kultury europejskiej, rozróżniają te dwie rzeczy. Należy się nad tym zastanowić, ponieważ Ewangelia jest Ewangelią ubogich. Pierwsze błogosławieństwo przeznaczone jest dla ubogich. Powtarzamy więc rozwiązanie dla ubogich. Myślę, że na tej płaszczyźnie dojdziemy do porozumienia to podstawa obchodów pięćsetlecia ewangelizacji Ameryki. Ewangelia dała tym biedakom nową świadomość tego, że kim są, podobnie jak ubogim na całym świecie. Także nam bowiem wszyscy jesteśmy ubogimi<sup>21</sup>. Odpowiedź poruszała kwestię głoszenia nadziei wszystkim ubogim, których przygniata ciężar grzechu społecznego. Ewangelia ma zanieść im nadzieję na przywrócenie ludzkiej godności.*

Krótką, ale niezwykle treściwą była rozmowa podczas lotu z Rzymu do Juande 14 września 1995 roku. Podniebna konferencja przygotowująca do 67. podróży apostołskiej do Kamerunu, Republiki Południowej Afryki i Kenii rozpoczęła się od pytania jednego z francuskich dziennikarzy:

- *Sprawą, która niepokoi ostatnio Francję, są próby jądrowe. Co Wasza Świętobliwość o tym myśli?*

- *Należy je powstrzymać!*

- *Powstrzymać?*

- *Przejąć nad nimi kontrolę.*

- *Ojciec Święty jest im przeciwny?*

- *Francja ma swoje powody. Ale zasadniczo nie powinna przywiązywać się większej wagi do tych eksperymentów<sup>22</sup>. Warto wyjaśnić, że testy atomowe przeprowadzane są głównie w celu sprawdzania i udoskonalania broni jądrowej lub jej zabezpieczeń. Niektóre mocarstwa atomowe, a wśród nich Francja, testowały broń jądrową nie na własnych wojskach, a na lokalnej ludności zamieszkującej wyspy i atole w pobliżu poligonów na Pacyfiku. W wyniku francuskich prób na Mururoa, zachorowalność na choroby nowotworowe wśród mieszkańców wyspy archipelagu Tuamotu, leżących 400 km od atolu, jest sześciokrotnie wzrosła niż w innych rejonach Polinezji.*

Jednym z głównym tematów, jakie poruszali dziennikarze podczas lotów do Ameryki Łacińskiej była teologia wyzwolenia. Ruch ten wyłonił się wewnątrz Kościoła rzymskokatolickiego w Ameryce Łacińskiej w latach 60. XX wieku. Zaproponował on nową interpretację ewangelicznego posłania wobec wyzwań społecznych. *Ojciec Święty, w jaki sposób będzie przebiegał dialog teologią wyzwolenia? –zapytał jeden z dziennikarzy. Powinien Pan spytać Kardynała Ratzingera! Myślę jednak, że już coś osiągnięto. To mianowicie, że teologia wyzwolenia jest potrzebna, ale musi zostać oczyszczona z elementów, które z chrześcijańskiego i katolickiego punktu widzenia są nie do przyjęcia. Teologia wyzwolenia musi zostać oczyszczona<sup>23</sup>. A później Ojciec święty dodał: Kwestia pozostaje*

<sup>21</sup> AMROGETTI, A. dz. cyt., s. 77-78.

<sup>22</sup> AMROGETTI, A. dz. cyt., s. 210.

<sup>23</sup> AMROGETTI, A. dz. cyt., s. 210.

otwarta! Zostało wyraźnie powiedziane, że istnieje rodzaj teologii wyzwolenia, który jest niezbędny. Rodzaj. Trzeba uprawiać teologię wyzwolenia, ale zarazem ją chronić przed jej wypaczeniami doktrynalnymi<sup>24</sup> - dodał Ojciec Święty.

*Czy Wasza świętobliwość będzie mówił o teologii wyzwolenia?* – zapytał Carlo Napoli, włoski dziennikarz i watykanista. *-Trzeba przyznać, że ta teologia interesuje wąskie grono osób, a ja podczas większości spotkań, będę przemawiał do prostych ludzi, którzy nic nie wiedzą o teologii wyzwolenia<sup>25</sup>.*

Nie brakowało też dowcipnych pytań. Jedno z nich padło podczas lotu do Dublina. *Czy Wasza Świętobliwość nie jest zmęczony nami dziennikarzami?* Jan Paweł II żartobliwie odpowiedział: *Raczej dziennikarze są zmęczeni mną<sup>26</sup>.* Natomiast podczas lotu z Turcji, z Amirne do Rzymu w 1979 roku, któryś z dziennikarzy zapytał: *Kiedy Papież odwiedzi Betlejem?* Jan Paweł II odpowiedział: *Trzeba trochę, pobyć w domu. Jak twierdził Sartre, najlepsze pomysły przychodzą do głowy w domu<sup>27</sup>.* Papież wyjaśnił, że nie tylko pielgrzymki są najważniejsze podczas jego pontyfikatu. Ceni sobie także pobyt w domu, podczas którego pracuje.

## Zakończenie

Jan Paweł II odbył sto cztery podróże apostolskie. Podczas pewnego lotu dziennikarskie faux pas zapoczątkowało rozmowy na pokładzie papieskiego samolotu. Choć początkowo nieformalne, później nabrały pewnych ram i stały się częścią volo papale, na które z niecierpliwością czekali nie tylko dziennikarze, ale też sam Ojciec Święty. Papież opuszczał swoje miejsce, przechodził do części pasażerskiej i odpowiadał na pytania dziennikarzy. Jak można było zauważyć w prezentacji pytań było wiele i były one bardzo różne. Dotyczyły nie tylko sytuacji danego kraju do którego wówczas zmierzano choć były one istotnym komentarzem, ale przede wszystkim problemów, z którymi borykał się świat. Dla Jana Pawła II nie było trudnych i niewygodnych tematów. Niektórzy redaktorzy próbowali Papieża zaskoczyć, sprowokować i podporządkować tezom swoich redakcji, lecz Ojciec Święty zawsze odpowiadał im błyskotliwie z kulturą i dowcipem. Miarą fenomenu Jana Pawła II była otwartość na drugiego człowieka. Tej otwartości doświadczyły także media, z którymi bardzo chętnie rozmawiał o współczesnym świecie.

## Bibliografia

AMROGETTI A., *Rozmowy w samolocie z Janem Pawłem*. wyd. Biały Kruk, Kraków 2011. 978-83-7553-122-0.

DUTKIEWICZ L., *Wywiady w locie*. „Niedziela” 2011, nr.44, s.26.

IKONOWICZ M., *Byłem w Volo Papale*. „Przegląd” 2002 nr 34 s. 12.

IKONOWICZ M., *Na pokładzie volo papale*. [online]. [cit. 2013-03-19]: Dostępne w Internecie: <[www.wirtualnemedial.pl/artukul/na-pokladzie-vo-lo-papale](http://www.wirtualnemedial.pl/artukul/na-pokladzie-vo-lo-papale)>.

<sup>24</sup> AMROGETTI, A. dz. cyt., s. 33.

<sup>25</sup> AMROGETTI, A. dz. cyt., s. 29.

<sup>26</sup> AMROGETTI, A. dz. cyt., s. 217.

<sup>27</sup> AMROGETTI, A. dz. cyt., s. 220.

# Právne postavenie dieťaťa v rodine a návrhy na zmenu legislatívy pre optimalizáciu rodinnej politiky

PhDr. Peter Ďurkovský

Národné centrum prevencie sociálnej patológie, o. z.,  
peter.durkovsky1@gmail.com

---

## Abstrakt

Neustále mapovanie legislatívnej a skutkovej situácie, ktorá sa dotýka práv dieťaťa, právneho vedomia ľudí, ktorí s ním prichádzajú do styku, a v konečnom dôsledku aj selektovanie možného právneho vedomia samotného dieťaťa načrtáva potenciálne riziká pri uplatňovaní, či neuplatňovaní práv tohto dieťaťa, čo sociálneho pracovníka a zákonodarcu motivuje na konštruktívnu zmenu legislatívy s konečným cieľom optimalizovať rodinnú politiku. Príspevok na základe vyššie uvedených myšlienok analyzuje kritické miesta vo vybraných zákonoch právnych odvetví, ktoré upravujú práva dieťaťa, prípadne právnych odvetví, ktoré participujú na realizácii a na ochrane práv dieťaťa. Na základe uvedenej analýzy príspevok navrhuje zmeny dôvodné legislatívy. Navrhovaná zmena legislatívy môže výrazne prispieť k eliminácii systémového týrania dieťaťa.

**Kľúčové slová:** Dieťa. Dohovor o právach dieťaťa. Prokuratúra. Rodina.

## Abstract

The continual screening of legal situation of child's laws and the continual screening of objective situation of child's laws delineates potential hazards by child's laws. This situation motivates of social worker for change of acts. Optimal domestic policy is final point. The report analyses critical items of some legal branches of child's laws. The report proposes changes of acts. Changes of acts can to contribute to decline of system's torture.

**Keywords:** Agreement about child's laws. Child. Family. Prosecution.

## Úvod

Právne postavenie dieťaťa je v rámci legislatívy Slovenskej republiky upravené dosť široko, avšak konečné rozhodnutie o osude dieťaťa je v lepších prípadoch na voľnej úvahe sudcu, ktorá nemusí byť adekvátna realite, keďže sudca nie je sociálny pracovník, a už vôbec nie je sociálny pracovník so zodpovedajúcim výcvikom. Pokiaľ disponuje zodpovedajúcim sociálnym cítením, toto ho môže bez adekvátnych vedomostí a spôsobilostí len dezorientovať.

V niektorých životných situáciách je potrebné obmedziť voľnosť úvahy súdu a jednoznačne upraviť postup. Psychické násilie, aj to fyzické, ku ktorému dochádza voči dieťaťu, býva vlastne *vymývaním mozgu*. Systematickým psychickým alebo fyzickým násilím sa aj u dospelých „dosiahne splnenie určitých požiadaviek, napríklad podpísanie falošného priznania alebo odsúdenie vlastného národa“<sup>1</sup>. U dieťaťa dochádza k deformáciám na celý život. Podľa W. Sarganta, ktorý sa zaoberal analýzou vymývania mozgu v hraničných situáciách „jedným z najhroznejších následkov týchto bezohľadných výsluchov, ktoré

---

<sup>1</sup> HASSAN, S. *Jak čelit psychické mnaipulaci zhoubných kultů*. Brno : Nakladatelství Tomáše Janečka, 1994, s. 88.

popisujú ich obeť, je skutočnosť, že náhle začínajú cítiť sympatie k svojmu učiteľovi<sup>2</sup>. U dieťaťa tiež väčšinou absentuje kritický pohľad na rodiča. Ani skúsený a kvalitný psychoterapeut nedokáže v krátkej dobe odhaliť skrytý svet týrania, zneužívania a zanedbávania dieťaťa v primárnej rodine. Predovšetkým na to má v budúcnosti legislatíva pamätať.

Podľa pápeža Jána Pavla II „je iluzórne myslieť si, že viera pri oslabenom vplyve rozumu bude mať väčšiu presvedčivosť. Naopak, dostávame sa do veľkého nebezpečenstva, že sa zredukujú na mýtus alebo poveru“<sup>3</sup>. Na mýtus alebo poveru sa však môžu pri oslabenom zákone zredukovať i práva dieťaťa. Nejde len o náš, či európsky problém. Veľmi presne formulované potreby dieťaťa a jeho práva v dokumentoch medzinárodného alebo regionálneho významu potrebujú zaangažovaných a nezištných ľudí všade. Tento príspevok sa nesústreďuje na doslovné opisovanie práv dieťaťa v legislatíve Slovenskej republiky, ale sústreďuje sa na jeho právne postavenie v sporných zákonných ustanoveniach, ktoré je vzhľadom na predchádzanie týraniu a zneužívaniu dieťaťa vhodné novelizovať. Právne normy, ktoré tento príspevok analyzuje, inak chránia alebo majú chrániť dieťa s ohľadom na jeho sugestibilitu, zraniteľnosť, spoločenskú a ekonomickú odkázanosť.

### Možnosti novelizácie zákona o rodine

Hneď prvý článok *Ústavy Slovenskej republiky* hovorí: „Slovenská republika je zvrchovaný, demokratický a právny štát. Neviaže sa na nijakú ideológiu ani náboženstvo“<sup>4</sup>. V duchu tohto ustanovenia má prebiehať novelizácia každého zákona.

Ako vyplýva v podstate z celého textu, v *Zákone o rodine*<sup>5</sup> je vhodné úplne zrušiť § 22, ktorý hovorí: „K zrušeniu manželstva rozvodom možno pristúpiť len v odôvodnených prípadoch.“ Posúdenie odôvodnenosti prípadu vždy bude subjektívnou záležitosťou. K argumentom chcem pridať i postreh jedného z nasledovníkov a kritikov S. Freuda – E. Fromma: „ovzdušie napätia a nešťastia v *jednotnej rodine* je pre deti škodlivejšie ako otvorená roztržka, ktorá by ich poučila, že človek je schopný skončiť s neznesiteľnou situáciou“<sup>6</sup>.

Podľa A. Giddensa zas „namiesto jednoduchej otázky, či deťom škodí rozvod, by sme sa zrejme mali snažiť posúdiť, čo im celkovo prináša, a o čo ich pripravuje zmena charakteru rodiny“<sup>7</sup>. Aj podľa neho je rodina prvoradá, no musí poskytovať deťom skutočnú podporu a lásku. Ako dodáva, „rozvod samozrejme činí udržanie tohto štýlu rodičovstva zaťažujúcim – ale podobne nedobre pôsobia na deti i rozhádaní rodičia, ktorí zostávajú spolu“<sup>8</sup>. Príkaz alebo rozkaz manželom v rozvodovom konaní, aby sa udoobrili, takto z morálnej roviny sklzáne vždy do moralizovania a morálnej slepoty. V záujme spoločnosti má byť zánik manželstva dvoch ľudí, z ktorých jeden návrh na rozvod podal. Zároveň je však potrebné legislatívne upraviť skúmanie sociálnych pracovníkov, kto z pôvodných manželov je schopnejší dieťa vychovať. Je vhodné uvedomiť si, že „manipulátor porušuje všeobecné etické zásady a najmä tie, ktoré nám vstúpila naša židovsko – kresťanská kultúra. Sú v nás hlboko zakorenené a učia nás od nepamäti, že matka nemôže škodiť svojim deťom, že lekár alebo terapeut nemôže finančne a duševne využívať svojich pacientov, že manžel nemôže morálne ničiť svoju ženu,

<sup>2</sup> SARGANT. In GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha : Nakladatelství Argo, 1999, s. 59.

<sup>3</sup> JÁN PAVOL II. *Fides et ratio*. Bratislava : Vydavateľstvo Don Bosco, 1998, s. 69.

<sup>4</sup> Zákon č. 135/2001 Z. z. *Úplné znenie Ústavy Slovenskej republiky* č. 460/1992 Zb., čl. 1 ods.1.

<sup>5</sup> Zákon č. 36/2005 Z. z. *O rodine* v znení neskorších predpisov.

<sup>6</sup> FROMM, E. *Umenie milovať*: Bratislava : Obzor, 1966, s. 92.

<sup>7</sup> GIDDENS, A. *Sociologie*, s. 168.

<sup>8</sup> GIDDENS, A. *Sociologie*, s. 168.

ktorej sľúbil celoživotnú lásku<sup>9</sup>. V občianskom práve a občianskom práve procesnom nie sú striktné definované pojmy tak, ako napríklad v trestnom práve. Aj skúseného sociálneho pracovníka môže manipulátor dostať do skutkového omylu. V záujme dieťaťa v duchu Dohovoru o právach dieťaťa<sup>10</sup> je s podporou skúsených sociálnych pracovníkov potrebné navrhnúť ďalšie legislatívne úpravy Občianskeho práva, aby dieťa bolo zabezpečené i emocionálne.

### **Možnosti novelizácie v správnom práve**

Správne právo podporuje nerušený výkon občianskych práv a povinností, ich uplatňovanie, i kontrolu. S občianskym právom sa v mnohom dopĺňa, v mnohom sa s ním prelína. Diagnostické centrá ako štátne rozpočtové organizácie sa zriaďujú v zmysle zákona o školských zariadeniach<sup>11</sup>. Fungovanie občianskych združení s rovnakým predmetom činnosti, ako je pracovná náplň jeho člena na jeho inom a riadnom pracovisku, dokonca fungovanie takéhoto občianskeho združenia priamo na pôde štátnej rozpočtovej organizácie, a často aj v pracovnom čase, celkovo robí situáciu neprehľadnou a dáva veľký priestor nelegálnej ekonomike. Pochopiteľne aj na úkor neplnoletých zverencov. Optimálnym krokom sa javí transformovať diagnostické centrá na štátne príspevkové organizácie. Tento legislatívny krok má zároveň sprevádzať akýsi „zákaz konkurencie“, čiže má ísť o zákaz zakladania či účasti zamestnancov diagnostických centier v občianskych združeniach s rovnakým či podobným predmetom činnosti. Tu v žiadnom prípade nejde o diskrimináciu. Zákon o združovaní občanov<sup>12</sup> nehovorí, že nikomu nesmie byť pracovne na ujmu členstvo v nejakom občianskom združení. Pre porovnanie, aj Obchodný zákonník napríklad v ustanoveniach o spoločnosti s ručením obmedzeným zákaz konkurencie definuje veľmi jasne. Okrem iného konateľ takejto spoločnosti nesmie „vykonávať činnosť ako štatutárny orgán alebo člen štatutárneho orgánu inej právnickej osoby s podobným predmetom podnikania, ibaže ide o právnickú osobu, na ktorej podnikaní sa zúčastňuje spoločnosť, v ktorej vykonáva pôsobnosť konateľ“<sup>13</sup>. V prípade spomínaných diagnostických centier opomínaním podobného zákazu konkurencie v legislatíve ide fakticky o neúčelne vynaložené štátne peniaze a obrovské, momentálne nevyčísliteľné škody na neplnoletých chovancoch, ktorým garantujú mnohé práva mnohé dokumenty.

Z týchto dôvodov je nevyhnutné navrhované legislatívne úpravy ohľadom diagnostických centier rozšíriť na všetky zariadenia a ústavy, v ktorých sú deti.

### **Možnosti novelizácie zákona o združovaní občanov**

*Zákon o združovaní občanov*<sup>14</sup> ako celok je jeden z najdemokratickejších a najfunkčnejších zákonov. Chýbajú v ňom ale obmedzenia na zabránenie alebo eliminovanie skrytej nelegálnej ekonomiky a skrytej trestnej činnosti. Čo sa môže negatívne dotýkať, a s najväčšou pravdepodobnosťou sa aj dotýka detí, na ktoré sa mnohé občianske združenia orientujú. Je nevyhnutné obmedziť členstvo jednej osoby vo viacerých združeniach s tým istým alebo obdobným predmetom činnosti. Ani v politike neexistuje členstvo v dvoch alebo viacerých politických stranách. V Obchodnom zákonníku v rámci ustanovení o spoločnosti

<sup>9</sup> NAZARE – AGA, I. *Nenechte sebou manipulovať*. Praha : 1999, s. 69.

<sup>10</sup> Zbierka zákonov č.104/1991 Zb. Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí. *Dohovor o právach dieťaťa*, čl. 19 ods. 1.

<sup>11</sup> Zákon č. 279/1993. *O školských zariadeniach v znení neskorších predpisov*.

<sup>12</sup> Zákon č. 83/1990 Zb. *O združovaní občanov v znení neskorších predpisov*.

<sup>13</sup> Zákon č. 513/1991 Zb. *Obchodný zákonník v znení neskorších predpisov*, § 136 ods.1 písm. d.

<sup>14</sup> Zákon č. 83/1990 Zb. *O združovaní občanov v znení neskorších predpisov*.

s ručením obmedzeným je ustanovenie, ktoré hovorí: „spoločnosť s jedným spoločníkom nemôže byť jediným zakladateľom alebo jediným spoločníkom inej spoločnosti. Fyzická osoba môže byť jediným spoločníkom najviac v troch spoločnostiach“<sup>15</sup>. Toto obmedzenie rozhodne nie je v rozpore s Ústavou Slovenskej republiky. Rovnako by nebolo v rozpore ani navrhované obmedzenie členstva vo viacerých občianskych združeniach. Škody, ktoré bez tohto obmedzenia môžu vzniknúť, a aj vznikajú, nie sú len v daňových únikoch, ktoré zas môžu spôsobovať práve tieto občianske združenia. Sú nevyčísľiteľné, lebo ide o morálne, psychické a fyzické škody na deťoch.

### **Možnosti novelizácie zákona o prokuratúre**

Podľa Ústavy Slovenskej republiky „Každý sa môže domáhať zákonom ustanoveným postupom svojho práva na nezávislom a nestrannom súde a v prípadoch ustanovených zákonom na inom orgáne Slovenskej republiky“<sup>16</sup>. V prípade zákona o prokuratúre má byť týmto iným nezávislým a nestranným orgánom prokuratúra, ktorá „chráni práva a zákonom chránené záujmy fyzických osôb, právnických osôb a štátu“<sup>17</sup>. Nezávislosť a nestrannosť prokuratúry je oslabená v praxi, keď inštančne rozdielne články prokuratúry sídlia v jednej budove. Aj kvôli lepšej ochrane práv dieťaťa je vhodné paragraf 39 s názvom „*Sídla prokuratúr a ich územná pôsobnosť*“<sup>18</sup> doplniť ustanovením typu: „Dve prokuratúry rôznych inšancií nemôžu sídliť v tej istej budove, ani na tej istej ulici, ani v tej istej mestskej časti.“ Taktiež nemá byť možné pôsobisko súdu a prokuratúry na rovnakej adrese a ani na rovnakej ulici.

### **Možnosti novelizácie občianskeho súdneho poriadku**

Pokiaľ sa na súde rozhoduje o dieťati, a nejde o výslovne trestné konanie, „občianske súdne konanie je jednou zo záruk zákonnosti a slúži na jej upevňovanie a rozvíjanie. Každý má právo domáhať sa na súde ochrany práva, ktoré bolo ohrozené alebo porušené“<sup>19</sup>. Občiansky súdny poriadok je tiež jeden z najdômyselnejšie prepracovaných zákonov v našej legislatíve. Aj tak je vhodné preformulovať paragraf 26, ktorého prvá polovica znie: „Centrum pre medzinárodnoprávnu ochranu detí a mládeže môže na základe splnomocnenia zastupovať maloletého účastníka v konaní vo veciach starostlivosti súdu o maloletých (...)“<sup>20</sup> na znenie, podľa ktorého Centrum pre medzinárodnoprávnu ochranu detí a mládeže bude dieťa zastupovať v každom konaní, ktoré sa akýmkoľvek spôsobom dotýka práv maloletého. Dôvodom je zaručenie väčšej objektívnosti.

### **Záver**

„Sociálnu spravodlivosť možno vymedziť pravidlami, podľa ktorých sú v spoločnosti rozdeľované príjmy a bohatstvo a taktiež životné príležitosti a predpoklady (napr. vzdelávať sa, uplatniť sa na trhu práce, atď.) medzi jednotlivých občanov, prípadne sociálne skupiny“<sup>21</sup>. V ekonomike, ktorá sa orientuje trhovo, nemožno tento stav nastoliť v najčistejšej podobe.

<sup>15</sup> Zákon č. 513/1991 Zb. *Obchodný zákonník v znení neskorších predpisov*, § 105a ods. 1.

<sup>16</sup> Zákon č. 135/2001 Z. z. *Úplné znenie Ústavy Slovenskej republiky* č. 460/1992 Zb. čl. 46 ods. 1.

<sup>17</sup> Zákon č. 153/2001 Z. z. *O prokuratúre v znení neskorších predpisov*, § 3 ods. 1.

<sup>18</sup> *tamtiež.*, § 39.

<sup>19</sup> Zákon č. 40/2006 Z. z. *Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov*, § 3.

<sup>20</sup> *tamtiež.*, § 26 ods. 1.

<sup>21</sup> KREBS, V. *Sociálna politika*. Praha : ASPI, 2005, s. 28.



V prípade dieťaťa je ale nevyhnutné sa k nemu priblížiť čo najviac. Aj legislatívou, ktorá má zabezpečiť práva tohto dieťaťa.

Týranie dieťaťa je „akékoľvek nenáhodné, preventabilné, vedomé, prípadne aj nevedomé konanie rodičov, vychovávateľa alebo inej osoby voči dieťaťu, ktoré je v danej spoločnosti neprijateľné a odmietané, a ktoré poškodzuje fyzický, duševný a spoločenský stav dieťaťa a jeho vývin, prípadne spôsobuje jeho smrť“<sup>22</sup>. Medzinárodné dokumenty na ochranu dieťaťa, na dodržiavanie ktorých sa zaviazala aj Slovenská republika, v podstate smerujú k eliminovaniu až k potlačeniu týrania dieťaťa, aj k eliminovaniu, až k potlačeniu syndrómu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dieťaťa. Tieto dokumenty naďalej zostávajú otvorenou výzvou pre občiansku spoločnosť a pre zákonodarcov na aproximáciu sociálnych a právnych noriem k ďalším dokumentom svetového významu, aby zaužívané sociálne a právne normy samotné neboli týraním, zneužívaním a zanedbávaním dieťaťa, aby zároveň neboli týraním, zneužívaním a zanedbávaním celej spoločnosti úzkymi skupinami ľudí.

Podľa A. Giddensa „Skutočnosť, že od narodenia až do smrti vstupujeme do interakcií s druhými má istotne vplyv na naše osobnosti, na hodnoty, ktoré vyznávame, i na naše konanie. Socializácia však tiež vytvára základy našej vlastnej individuality a slobody. V priebehu socializácie dospieva každý z nás k procesu sebauvedomenia a vytvára si schopnosť samostatne myslieť a konať“<sup>23</sup>.

E. Fromm približne v polovici dvadsiateho storočia vyslovil zaujímavý postreh: „V skutku, ani Budha, ani Ježiš, ani Eckhart, ani Spinoza, ani Marx, ani Schweitzer neboli *mierni realisti* (...). Nerešpektovali moc, tituly, ani slávu a vedeli, že cisár je nahý, a vedeli tiež, že moc môže zabíjať *pravdovravne*“<sup>24</sup>. Nahým cisárom a mocou, ktorá môže takto zabíjať, sú aj biele miesta v legislatíve, ktoré možno takmer nepostihnuteľne zneužiť proti právam dieťaťa. Hoci to niekedy pôsobí ako pomoc tomuto dieťaťu. Podľa amerického psychoterapeuta M. S. Pecka „akýkoľvek výskum samotnej podstaty zla sa môže stať nepríjemným, a to nielen budúcim objektom výskumu, ale i tým, ktorí výskum prevádzajú“<sup>25</sup>. Mnohé miesta tohto príspevku určite nie sú príjemné, ale pre skutočné dodržiavanie práv dieťaťa a pre cestu k tomuto stavu v spoločnosti je potrebné v prvom rade aj takýmto spôsobom poukazovať na podstatu zla.

## Použitá literatúra

DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH, Z., MATEJČEK, Z. Týrané, zneužívané a zanedbávané dieťa. In ONDREJKOVIČ, P. a kol. *Sociálna patológia*. Bratislava : Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2000. 115 s. ISBN 80-224-0616-3.

ĎURKOVSKÝ, P. *Práva dieťaťa, ich uplatňovanie a možnosti zlepšenia súčasnej situácie legislatívou*. Rigorózná práca. Banská Bystrica : 2008.

FROMM, E. *Umění být*. Praha : Naše vojsko, 1994. ISBN 80-206-225-9.

FROMM, E. *Umenie milovať*. Bratislava : Obzor, 1966. 65-062-66.

GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha : Nakladatelství Argo, 2000. 596 s. ISBN 80-7203-124-4.

---

<sup>22</sup> DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH, Z., MATEJČEK, Z. Týrané, zneužívané a zanedbávané dieťa. In ONDREJKOVIČ, P. a kol. *Sociálna patológia*. Bratislava : Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2000, s. 84.

<sup>23</sup> GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha : Nakladatelství Argo, 1999, s. 60.

<sup>24</sup> FROMM, E. *Umění být*. Praha : Naše vojsko, 1994, s. 24.

<sup>25</sup> PECK, M. S. *Lidé lží*. Olomouc : Votobia, 1996, s. 239.

HASSAN, S. *Jak čelit psychické manipulaci zhoubných kultúr*. Brno : Nakladatelství Tomáše Janečka, 1994. ISBN 80-85880-03-2.

JÁN PAVOL II. *Fides et ratio*. Bratislava : Vydavateľstvo Don Bosco, 1998. ISBN 80-8933-06-4.

KREBS, V. *Sociální politika*. Praha : ASPI, 502 s. 2005. ISBN 80-7357-050-5.

NAZARE – AGA, I. *Nenechte sebou manipulovat*. Praha : Portál, 1999. 261 s. ISBN 80-7637-049-6.

PECK, M. S. *Lidé lží*. Olomouc : Votobia, 1996. ISBN 80-2070-469-8.

SARGANT, W. In GIDDENS, A. *Sociológia*. Praha : Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.

SIS. *Správa o činnosti Slovenskej informačnej služby v roku 2005*. [online]. 2013-01-24. [citované 2008-08-01]. Dostupné na internete: [http://www.sis.gov.sk/materials/S\\_2005/sprava\\_sk\\_2005.html](http://www.sis.gov.sk/materials/S_2005/sprava_sk_2005.html).

*Zákon č. 40/2006 Z. z. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov.*

*Zákon č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník v znení neskorších predpisov.*

*Zákon č. 153/2001 Z. z. O prokuratúre v znení neskorších predpisov.*

*Zákon č. 36/2005 Z. z. O rodine v znení neskorších predpisov.*

*Zákon č. 279/1993 Z. z. O školských zariadeniach v znení neskorších predpisov.*

*Zákon č. 83/1990 Zb. O združovaní občanov v znení neskorších predpisov.*

*Zbierka zákonov č. 104/1991 Zb. Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí.*

*Dohovor o právach dieťaťa.*

*Zbierka zákonov č. 135/2001 Z. z. Úplné znenie Ústavy Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb.*

# Prevenca intolerance a extrémizmu u žiakov základných a stredných škôl a výchova k ľudským právam

doc. PhDr. Ingrid Emmerová, PhD.

Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta, Katedra pedagogiky

e-mail: ingrid.emmerova@umb.sk

---

## Abstrakt

Nárast sociálnopatologických javov v spoločnosti sa prejavil aj v náraste problémového správania detí a mládeže – žiakov základných a stredných škôl. Ide o široké spektrum nevhodného správania – od drobných prehreškov až po závažné sociálnopatologické javy. Závažným problémom súčasnosti je rozšírenie intolerance, xenofóbie a rasizmu. Príspevok je priebežným výstupom grantového projektu VEGA č. 1/0168/12 *Profesionalizácia prevencie sociálnopatologických javov v školskom prostredí v SR z aspektu profesie sociálneho pedagóga – súčasný stav, problémy a komparácia so zahraničím*.

**Kľúčové slová:** intolerancia, extrémizmus, prevencia v škole, výchova k ľudským právam.

## Úvod

Pre našu spoločnosť je v posledných desaťročiach charakteristický nárast sociálnopatologických javov u detí a mládeže, ktoré sa odzrkadľujú aj v každodennej práci učiteľov základných a stredných škôl. Prvé problémy sa začínajú objavovať a prejavovať u žiakov čoraz nižších vekových kategórií. Typickými znakmi ich správania sú nedostatok empatie, zvýšená agresivita, nedostatočná sebakontrola, sebeckosť, nárast konzumného spôsobu života a vyžadovanie okamžitého plnenia prání.

Rozšírenie problémov v správaní u žiakov základných a stredných škôl si vyžaduje sústavnú a efektívnu realizáciu prevencie v školách. Škola realizuje predovšetkým primárnu prevenciu, v niektorých prípadoch aj prevenciu sekundárnu (najmä v spolupráci s ďalšími odborníkmi).

Pre realizovanie účinného preventívneho pôsobenia je potrebné vychádzať z analýzy výskytu negatívnych javov – realizovať monitoring v školách, dôležitá je aj intenzívna práca triedneho učiteľa a i. Je nutné prognózovať pravdepodobnosť výskytu daného javu, resp. javov a premyslieť výber metód a foriem pôsobenia, tak v oblasti primárnej ako i sekundárnej prevencie v školskom prostredí. Je potrebné, aby školy problematiku prevencie zapracovali do pedagogickej a ďalšej dokumentácie (napr. plán práce koordinátora prevencie, plán práce výchovného poradcu, školský poriadok, pracovný poriadok a pod.).

Podľa Správy o stave extrémizmu v SR za rok 2008 sa na Slovensku sledujú tri základné orientácie extrémizmu: pravicovo orientovaný (presadzovanie rasizmu, fašizmu, nacizmu, neonacizmu), ľavicovo orientovaný (presadzované anarchistickými, antiglobalistickými ideami, radikálnymi ekológmi) a nábožensky orientovaný (prezentovaný náboženskými zoskupeniami, ktoré svojimi aktivitami a činnosťou môžu ohrozovať život, zdravie a majetok osôb a porušovať všeobecne záväzné právne predpisy).

Pri hodnotení, či ide o extrémistické aktivity alebo nie, je rozhodujúcim kritériom to, či charakter konania a najmä jeho motivácia spĺňajú tieto predpoklady:<sup>1</sup>

- deštruktívne pôsobenie na existujúcu spoločnosť a jej základné demokratické princípy,

---

<sup>1</sup> MILO, D. Extrémizmus ako systémové ohrozenie spoločnosti a význam jeho prevencie. In *Sociálna prevencia*. 2012, č. 1, s. 16.

- útok na systém základných práv a slobôd, garantovaný ústavou a medzinárodnými ľudskoprávnymi dokumentmi,
- snaha o obmedzenie, potláčanie, znemožnenie výkonu základných práv a slobôd pre určité skupiny obyvateľstva, definované ich pohlavím, národnosťou, rasou, farbou pleti, vierovyznaním, príslušnosťou k spoločenskej triede, majetkom,
- používanie fyzického násillia namiereného voči názorovým alebo politickým oponentom.

Každoročne zverejňovaná Štatistika kriminality v SR potvrdzuje nevyhnutnosť realizovania prevencie násillia, intolerancie a extrémizmu už v základných i stredných školách.

Tab. 1 Počty trestných činov s rasovým motívom a extrémizmus, ktoré spáchali maloleté a mladistvé osoby v rokoch 2006 až 2012

Alternatívy	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Maloletý páchatel'	5	4	4	4	1	4	2
Mladistvý páchatel'	33	43	52	18	10	24	11

*Spracované podľa: Ministerstvo vnútra SR. Štatistika kriminality.*

Z uvedeného vyplýva, že maloletí i mladiství páchatelia (teda žiaci základných a stredných škôl) sa dopúšťajú trestných činov s rasovým motívom a extrémizmu.

**Extrémizmus** môžeme definovať ako vyhranené ideologické postoje, ktoré vybočujú zo zákonných noriem. **Xenofóbia** je charakterizovaná ako odpor, nepriateľstvo, nedôvera a strach so všetkého cudzieho. **Rasizmus** je ideológia obhajujúca nadradenosť jednej rasy. Môže byť podporovaná rôznymi teóriami, náboženstvom či predsudkami.

V zmysle Pedagogicko-organizačných pokynov MŠVVaŠ SR na školský rok 2012/2013 sa do školských vzdelávacích programov odporúča zapracovať témy súvisiace s multikultúrnou výchovou, výchovou v duchu humanizmu a so vzdelávaním v oblasti ľudských práv, práv dieťaťa, rodovej rovnosti, predchádzania všetkým formám diskriminácie, xenofóbie, antisemitizmu, intolerancie a rasizmu a v oblasti problematiky migrácie. V súlade s Národným plánom výchovy k ľudským právam v rezorte školstva na roky 2005 – 2014 sa zriaďovateľom a riaditeľom škôl odporúča uskutočňovať Olympiádu ľudských práv ako celoštátnu súťaž a výchovu k ľudským právam v triede a škole usmerňovať tak, aby sa stala integrálnou súčasťou celoživotného procesu podpory a ochrany ľudských práv.

Prevenencia sa v škole, ako aj výchova k ľudským právam, môže realizovať rôznymi formami: môže to byť realizovanie preventívnych projektov či programov, uskutočňovanie prevencie počas vyučovacích hodín, besedy a iné jednorazové aktivity.

V podmienkach našich škôl môže učiteľ najlepšie a najčastejšie pôsobiť na žiakov v rámci primárnej prevencie:

- na triednických hodinách,
- na hodinách etickej výchovy a náboženstva,
- na hodinách prírodopisu a biológie,
- a na ďalších vyučovacích hodinách, kde to učebné osnovy tematicky umožňujú.

Triednická hodina je určená na priame výchovné pôsobenie triedneho učiteľa na osobnosť žiaka. Cieľom triednickej hodiny je riešenie výchovných a vzdelávacích problémov, ako aj aktivít v príslušnej triede, teda poskytuje priestor na preventívne aktivity. K účinnej a efektívnej primárnej prevencii možno zaradiť kontinuálne a komplexné programy, interaktívne programy, predovšetkým programy pomáhajúce žiakovi čeliť sociálnemu tlaku, zamerané na skvalitnenie komunikácie, nenásilné zvládanie konfliktov, odmietanie návykových látok, zvyšovanie zdravého sebavedomia, zvládanie úzkosti a stresu. K neúčinnnej

prevencii patrí zastrašovanie, citové apely, jednoduché predávanie informácií, samostatne realizované jednorazové akcie, potláčanie diskusie, hromadné aktivity alebo premietanie filmov bez toho, aby nasledovala diskusia či rozhovor v malých skupinách<sup>2</sup>. Realizácia preventívnych projektov a programov patrí k dlhodobým a efektívnym formám prevencie v školskom prostredí. Kvalitne pripravené preventívne programy majú v primárnej prevencii svoje významné miesto.

M. Miovský<sup>3</sup> sformuloval 3 všeobecné charakteristiky, resp. požiadavky na preventívne programy:

- a) priamy a explicitne vyjadrený vzťah k určitej konkrétnej forme rizikového správania,
- b) jasná časová a priestorová ohraničenosť realizácie,
- c) zacielenie na jasne ohraničenú a definovanú cieľovú skupinu.

Odpoveď na otázku, ako vyzerajú efektívne preventívne programy, dávajú ďalší českí autori K. Nešpor, H. Pernicová a L. Csémy. Efektívny program spĺňa podľa nich tieto kritériá:<sup>4</sup>

- zodpovedá veku,
- je malý a interaktívny,
- zahrňuje podstatnú časť detí,
- berie do úvahy miestne špecifiká,
- využíva pozitívne modely,
- zahrňuje legálne i nelegálne návykové látky,
- zahrňuje i znižovanie dostupnosti návykových látok,
- je sústavný a dlhodobý,
- je prezentovaný kvalifikovane a dôveryhodne,
- je komplexný a využíva viac stratégií,
- počíta s komplikáciami a ponúka dobré možnosti, ako ich zvládať,
- deťom so zvýšeným rizikom sa poskytuje pomoc cielene s ohľadom na ich špecifické individuálne potreby,
- zahrňuje i znižovanie dostupnosti návykových rizík,
- spolupracuje s ďalšími organizáciami a rodičmi detí,
- zahrňuje i relaxačné techniky a zvládanie stresu,
- ponúka efektívne stratégie za prijateľnú cenu,
- zahŕňa i včasnú pomoc pre problémy s návykovými látkami,
- pokračuje dlhodobo.

Na základných a stredných školách sa realizujú viaceré preventívne programy a projekty. Okrem iných negatívnych javov sa na prevenciu rasizmu zameriava preventívny projekt – ***Vieme, že – program boja proti zlu, násiliu, závislostiam, predsudkom, rasizmu a neproduktívnemu spôsobu života***, ktorý je určený pre šieste a vyššie ročníky ZŠ a SŠ. Jeho cieľom je zvýšiť informovanosť žiakov o právnych dôsledkoch patologického správania a znížiť výskyt sociálnopatologických javov na školách, vysvetliť príčiny neprimeraného správania mladých ľudí. Prínosná v oblasti prevencie je aj spolupráca škôl s Policajným zborom SR, osobitne pri prevencii kriminality a delikvencie, rasizmu, extrémizmu a terorizmu a i.

Najznámejší a najrozšírenejší projekt Policajného zboru je preventívny modelový projekt so školami ***Správaj sa normálne***. Je určený pre žiakov 5. ročníka ZŠ. Podstatou

---

<sup>2</sup> Metodický pokyn k primárnej prevencii sociálne patologických javov u detí, žiakov a studentov ve školách a školských zariadeniach. 2007, s. 2.

<sup>3</sup> MIOVSKÝ, M. a kol. *Primárna prevence rizikového chování ve školství*. Praha : 2010, s. 26.

<sup>4</sup> NEŠPOR, K., PERNICOVÁ, H., CSÉMY, L. *Jak zůstat fit a předejít závislostem*. Praha : 1999, s. 91 - 92.

projektu je preberanie 10 tém a cieľom je priblížiť deťom prácu polície, naučiť deti zásadám normálneho spolunažívania, projekt poskytuje aj konkrétne rady ako sa nestáť obeťou trestného činu, ako zvládať záťažové situácie. Je v ňom aj téma „Každý je iný!“, ktorá sa zameriava na diskrimináciu rasizmus. Každú z tém približuje žiakom za pomoci pracovných listov uniformovaný policajt, špeciálne pripravený na prevenčnú prácu. Nevyhnutná je tiež koordinácia prípravy a realizácia aktivít zameraných na zapájanie multikultúrnych prvkov do vzdelávacieho procesu. Prioritou v rámci tohto procesu je prevencia rasizmu, xenofóbie a ďalších javov, ktoré súvisia s otázkou prijímania kultúrnych a etnických odlišností.

Podnetnou pre preventívnu prácu so žiakmi v škole sú metodické príručky **Jeden svet na školách I. až III** alebo pracovné listy pre učiteľov a pracovníkov s mládežou „**každý iný – všetci rovní**“.

Je dôležité realizovať rôzne kooperatívne aktivity. Ako uvádza T. Jablonský, stratégie a metódy kooperatívneho učenia vedú k rozvoju empatického správania, k porozumeniu, k rozvoju priateľských vzťahov, potláčajú agresívne správanie<sup>5</sup>. Pri výchove k ľudským právam i v prevencii môžeme využiť aj umelecké diela. Na využitie umeleckého diela a rozvoj tvorivých predispozícií upozorňuje I. Bienkowska<sup>6</sup>. Možno konštatovať, že premietnutie filmu a následná diskusia môžu značne pozitívne ovplyvniť žiakov. Túto skutočnosť je potrebné využiť.

Štátna školská inšpekcia SR venuje pozornosť realizovaniu prevencie sociálnopatologických javov a ich riešeniu v školách a zapracovania do školskej dokumentácie, podobne ako stavu a úrovni uplatňovania výchovy k ľudským právam v základnej a strednej škole. V školskom roku 2009/2010 ako aj 2011/2012 zisťovala v základných a stredných školách stav a úroveň začlenenia obsahu výchovy k ľudským právam do školského vzdelávacieho programu, do plánu práce školy, do plánu práce metodických orgánov či koordinátora prevencie. Žiakom posledného ročníka základnej aj strednej školy sa zadávali vedomostné testy z občianskej výchovy resp. z náuky o spoločnosti / občianskej náuky, ktoré vypracoval Štátny pedagogický ústav. Najčastejšie nedostatky sa týkali plánov práce školy a metodických orgánov (nerozpracovanie konkrétnych aktivít zameraných na výchovu k ľudským právam do tematických výchovno-vzdelávacích plánov jednotlivých vyučovacích predmetov).

Ústav informácií a prognóz školstva realizoval v rokoch 2006 až 2010 prieskum vzdelávania a uplatňovania ľudských práv z pohľadu riaditeľov, učiteľov a žiakov základných a stredných škôl<sup>7</sup>. Z pohľadu školskej praxe je zarážajúce zistenie, že v roku 2010 veľmi klesol počet učiteľov, ktorí boli s úrovňou a množstvom odbornej literatúry spokojní. Z toho vyplýva potreba vydávania odbornej literatúry a metodických materiálov pre učiteľov. Rovnako je nutné ponúkať učiteľom vhodné vzdelávacie aktivity. V súvislosti s predmetnou problematikou je nutné poukázať aj na rizikový vplyv médií na žiakov. K negatívnym vplyvom médií môžeme zaradiť zanedbávanie školy a školských povinností, imitovanie nežiaducich modelov a vzorov správania, pornografiu a i. Z pedagogického hľadiska je tiež nezanedbateľné nadmerné trávenie voľného času pri počítači na úkor iných vhodnejších voľnočasových aktivít alebo na úkor školských povinností. M. Fekete<sup>8</sup> upozorňuje na mediálne obsahy, ktoré môžu negatívne pôsobiť na psychický a morálny vývin (násilie, agresivita, rasizmus, sexuálna promiskuita a i.), ohrozenie tvorby adekvátneho hodnotového

<sup>5</sup> JABLONSKÝ, T. *Špecifické metódy kooperatívneho učenia a ich aplikácia v etickej výchove*. [online]. [cit. 30. 8. 2012]. Dostupné na internete: //pdf.truni.sk/e-skripta/evsuv/sekcia1/Jablonsky.pdf.

<sup>6</sup> BIENKOWSKA, I. Rozvoj tvorivých dispozícií dieťaťa so zdravotným postihnutím v aspekte revalidačných činností. In *Socio-ethical aspects of human functioning in the modern world*. Banská Bystrica : 2011, s. 77 - 82.

<sup>7</sup> *Vybrané výsledky prieskumov realizovaných v základných a stredných školách v oblasti ľudských práv*. [online]. [cit. 20. 1. 2011]. Dostupné na internete: www.uips.sk/vyskum.

<sup>8</sup> FEKETE, M. Vplyv médií na vývoj detí a mládeže. In *Mládež a spoločnosť*. 2009, č. 4, s. 27 - 33.

systemu a utváranie predsudkov. Prínosným je preto realizovanie Komunitárneho programu Európskej únie *Zodpovedne.sk*, ktorého cieľom je zvýšiť povedomie o bezpečnom a zodpovednom užívaní internetu, šíriť osvetu a prispieť tiež k prevencii internetovej kriminality. Súčasťou projektu *Zodpovedne.sk* je aj seriál *OVCE.sk*, ktorého základom sú rozprávky (napriek žánru vhodné aj pre starších žiakov) o rizikách internetu, mobilného telefonovania a nových technológií. Témy sú aktuálne, napr. diskriminácia a rasizmus na internete a mnohé iné. Je nespochybniteľné, že moderné technológie sa stali obrovským prínosom. Pre súčasnú spoločnosť sú typické tzv. „moderné médiá“, ktoré sa stali súčasťou každodenného života. Popri „tradičných médiách“ sa rozšíril i taký fenomén ako internet. Túto skutočnosť musia učitelia využiť. Na možnosti využívania počítačov vo výučbe i prevencii poukazuje aj I. Bienkowska<sup>9</sup>.

## Záver

Prevencia je vždy lacnejšia než liečba a riešenie už vzniknutého problému a jeho dôsledkov. Škola zohráva pri prevencii nezastupiteľnú úlohu. Pri realizovaní prevencie je potrebné nezabúdať ani na prevenciu javov ako rasizmu či xenofóbia a zahrnúť do prevencie aj oblasť výchovy k ľudským právam. Prospešná je aj spolupráca škôl s odborníkmi z mimoškolských inštitúcií a organizácií v oblasti prevencie. Škola patrí k najvýznamnejším výchovným a socializačným činiteľom, je tiež dôležité, aby sa v nej realizovali preventívne aktivity zamerané na oblasť vedomia a konania žiakov, čím by sa predchádzalo výskytu problémového správania u nich. Prevenčná činnosť musí byť systematická práca realizovaná počas celého školského roka prostredníctvom vyučovacieho procesu aj mimo neho. Aktuálnou sa stáva požiadavka profesionalizácie procesov prevencie, na čo poukazujú viaceré slovenské i európske dokumenty. V tejto oblasti nachádzame veľké možnosti pre **sociálnych pedagógov**, keďže sú na to odborne pripravení. Školy by mali zamestnávať odborníkov – sociálnych pedagógov, ktorí by sa prevenciou i riešením problémového správania žiakov zaoberali. Sociálny pedagóg pozná rizikové a ochranné faktory optimálneho rozvoja detí a mládeže, mal by ovplyvňovať personálny rozvoj žiakov a rozvíjať ich sociálne zručnosti.

Možno len súhlasiť so slovami T. Jablonského, podľa ktorého je pre budúci život ľudstva nevyhnutná výchova, ktorá „podporuje altruizmus a humánne správanie človeka a pomáha budovať harmonické vzťahy v rodine, na pracovisku, medzi spoločenskými skupinami, medzi národmi. Proti rozšírenému ideálu, ktorého vzorom je úspešný egoista, stavia ideál šťastia, ktorého podmienkou je starať sa o seba, ale aj o druhých“<sup>10</sup>.

## Použitá literatúra

BIENKOWSKA, I. Rozvoj tvorivých dispozícií dieťaťa so zdravotným postihnutím v aspekte revalidačných činností. In *Socio-ethical aspects of human functioning in the modern world*. Banská Bystrica : 2011, s. 77 – 82. ISBN 978-80-89415-07-6.

BIENKOWSKA, I. Wspieranie kształcenia multimedialnego uczniów niepełnosprawnych. In *Institute a organizace podporující vývoj a socializaci mentálně postižených osob na území těšínského a karvinského okresu*. Český Těšín : 2011, s. 34 – 48. ISBN 978-80-254-9972-6.

---

<sup>9</sup> BIENKOWSKA, I. Wspieranie kształcenia multimedialnego uczniów niepełnosprawnych. In *Institute a organizace podporující vývoj a socializaci mentálně postižených osob na území těšínského a karvinského okresu*. Český Těšín : 2011, s. 34 - 48.

<sup>10</sup> JABLONSKÝ, T. *Výchovný štýl v rodine ako spôsob rozvoja prosociálnosti u detí*. [online]. [cit. 7. 1. 2013]. Dostupné na internete: [www.pedkat.pl](http://www.pedkat.pl).

FEKETE, M. Vplyv médií na vývoj detí a mládeže. In *Mládež a spoločnosť*. 2009, č. 4, s. 27 – 36. ISSN 1335-1109.

JABLONSKÝ, T. *Špecifické metódy kooperatívneho učenia a ich aplikácia v etickej výchove*. [online]. [cit. 30. 8. 2012] Dostupné na internete: [//pdf.truni.sk/e-skripta/evsuv/sekcia1/Jablonsky.pdf](http://pdf.truni.sk/e-skripta/evsuv/sekcia1/Jablonsky.pdf).

JABLONSKÝ, T. *Výchovný štýl v rodine ako spôsob rozvoja prosociálnosti u detí*. [online]. [cit. 7. 1. 2013] Dostupné na internete: [www.pedkat.pl](http://www.pedkat.pl).

KOLEKTÍV AUTOROV. *Jeden svet na školách I až III*. Metodická príručka pre učiteľov. [cit. 18. 1. 2013] Dostupné na internete: [www.rozvojovzdelavanie.sk](http://www.rozvojovzdelavanie.sk).

*Metodický pokyn k primárnej prevencii sociálne patologických javů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních*. Praha : MŠMT ČR, 2007. 18 s.

MILO, D. Extrémizmus ako systémové ohrozenie spoločnosti a význam jeho prevencie. In *Sociálna prevencia*. 2012, č. 1, s. 16 – 17. ISSN 1336-9679.

MIOVSKÝ, M., SKÁCELOVÁ, L., ZAPLETALOVÁ, J., NOVÁK, P. a kol. *Primární prevence rizikového chování ve školství*. Praha : Univerzita Karlova, 2010. 260 s. ISBN 978-80-87258-47-7.

*Národný plán výchovy k ľudským právam v rezorte školstva na roky 2005 – 2014*. Bratislava : MŠ SR, 2005.

NEŠPOR, K., PERNICOVÁ, H., CSÉMY, L. *Jak zůstat fit a předejít závislostem*. Praha : Portál, 1999. 120 s. ISBN 80-7178-299-8.

*Pedagogicko-organizačné pokyny na školský rok 2012/2013*. Bratislava : MŠ SR, 2012.

*Správy o stave a úrovni uplatňovania výchovy k ľudským právam v základnej škole v školskom roku 2009/2010 a 2011/2012*. [online]. Dostupné na internete: [www.ssiba.sk](http://www.ssiba.sk).

*Správy o stave a úrovni uplatňovania výchovy k ľudským právam v strednej škole v školskom roku 2009/2010 a 2011/2012*. [online]. Dostupné na internete: [www.ssiba.sk](http://www.ssiba.sk).

*Správa o stave extrémizmu v SR v roku 2008*. Štatistika kriminality v Slovenskej republike. [online]. Dostupné na internete: [www.minv.sk](http://www.minv.sk).

*Vybrané výsledky prieskumov realizovaných v základných a stredných školách v oblasti ľudských práv*. [online]. [cit. 20. 1. 2011] Dostupné na internete: [www.uips.sk/vyskum](http://www.uips.sk/vyskum).

[www.kazdyiny-vsetcirovni.sk](http://www.kazdyiny-vsetcirovni.sk)

[www.zodpovedne.sk](http://www.zodpovedne.sk)



# Úroveň komunikace a její vliv na mezilidské vztahy

## Communication level and its affect on the interpersonnel relationships

**Mgr. et Mgr. Jaroslava Ester Evangelu, Ph.D.**

Univerzita obrany, Fakulta ekonomiky a managementu, Katedra řízení lidských zdrojů,  
jaroslavaester.evangelu@unob.cz

**Ing. Mgr. Kateřina Brabcová, Ph.D.**

Univerzita obrany, Fakulta ekonomiky a managementu, Katedra řízení palebné podpory,  
katerina.brabcova@unob.cz

---

### Abstrakt

Článek je zaměřen na aspekty, které ovlivňují mezilidské vztahy, vzájemné porozumění a pochopení v profesní i osobní komunikaci. Hlavní pozornost je věnována slovní zásobě, její odlišné náplni mezi různými profesemi, generacemi apod.

**Klíčová slova:** Komunikace, komunikační vzdálenost, slovní zásoba, empatie, pochopení.

### Abstract

The article focuses on the aspects which affect interpersonal relationships, mutual comprehension, and sympathy in both professional and personal communication. The main attention is put on the vocabulary, or its differentiation with respect to different careers, generations etc.

**Keywords:** Communication, communication distance, vocabulary, empathy, comprehension.

### Introduction

Method of coaching is one of the most popular methods of management and personal development in the last 10-15 years. It is particularly popular among the managers. It represents one of the top benefits. If the employer pays a personal coach for an employee, he says that he appreciates the employee, counts on the employee, and that the employee belongs among the current, or future company elite.

However, is coaching only a presentation of the status which the employee enjoys in the company, or is the attractiveness of coaching among people coached increased by further aspects? We have met sufficient number of managers coached in our practice and that is why we have decided to make a research of our own on this topic. In the managerial literature one can often meet the analysis of the objectives with which people come to the coach but we have never met any reliable research focused on the very base of this popular method.

### Coaching

With regard to the necessary social maturity and family background we chose the group of 38 managers who met our requirements: age over 35 years, working in managerial positions at least three years, married, with a child/children in the family, with no current life crisis. It was expected that the members of this group deal only with the "normal" personal or family problems. It means, we supposed that the chosen persons use the conventional social

ties for their inner feelings of well-being, have the ability to communicate, do not suffer emotionally, and live in the supporting environment.

The question that the managers answered was: "Please tell us two main reasons why is the method of coaching attractive for you." We purposely did not raise the question about the targets, the professional area, or the possible problems.

The result was surprising to us. The answers could be summarized into the following four categories:

1. 28 respondents: „I have the opportunity to talk to someone quietly and at rest.“ (The most common answer: "Someone is fully engaged in my issue and allows me to talk rationally about what I deal with.")
2. 21 respondents: „By the coach I do not have to prove how good I am.“
3. 16 respondents: „The interview with the coach is not a threat for me.“ (The most common answer: "The conversation with the coach is not under pressure of results or efficiency.")
4. 11 respondents: „By the coach I have the opportunity to "stop", think and realize the context.“

Based on the input criteria, one would expect that the members of the examined group are personally, socially, and economically secured individuals, which is the basis for happy and contented life. However, all they showed that there is something in their lives what they lack for and for what they are willing to pay quite good money. These elements are communication, mutuality, respect, support, nonthreatening relationship, emphatic behavior. It is sad that nowadays, in time of technical conveniences that make communication with almost anyone possible, wherever they may be, just the area of communication hitch.

We are the generation who learns to speak not only at home, as our parents and grandparents did, but also on special courses, specifically focused on verbal and nonverbal communication, presentation, negotiating techniques, dealing with objections, assertive behavior, writing, creative management of conflict situations. We are the generation that has the opportunity to get in touch with anyone who has an internet connection or their own phone and therefore can communicate freely. Thanks to the number of information received, we are able to express almost anything and provide comments more perfectly and more promptly than our grandparents did. According to sociologist James Flynn, we have significantly larger vocabulary than the forty years older generation. Despite this fact we suffer from lack of normal communication, mutual supportive relationships, and empathy - being willing to pay for their obtaining even 5000 CZK per hour, set aside our time, and drive several tens of kilometers to coach and back.

It seems very interesting to us to follow the reason why people actually do not talk to their loved ones. It is easy to blame on facebook, short purposeful impersonal text messages or having a lot on. Because the person (coachee) who spends the time on earning sums for the coaches and transport to them, could spend this time for example with his loved ones, who would cover his social needs for free. But, they („the loved ones“) would not automatically put themselves in the mood for personal needs and time of the coachee, for his feelings, spirit, vocabulary, level. The salaried coach does it naturally and without the need of mutual balance of their relationship.

The coach makes time for the coachee and does not require from the coachee to tune to coach's communication style, to respect coach's value or even to change values of his own. The coach does not impose any high demands on the long-term formation of the relationship between him and the coachee. He does not "repay" the coachee for little time or inappropriately chosen communication style by disinterest or some other social punishment. It is not pushed on the social side of the coachee, because it is not the subject of coaching.

The analysis of the situation shows that the current managers as the representatives of a group of successful (often young) people are able to be assertive, negotiate, persuade, intentionally use non-verbal communication, interestingly present, engage for a short time and lead to the goal set. They can search information quickly, sort, compare, accurately assess, professionally comment, and organize. However, they do not know **how to create, pass and share information in close relationships**, be more modest in their personal requirements, seek for compromises in values, give in - just for the pleasure of another - and act to adapt to the communication level, vocabulary and expectations of the other side, especially in situations in which there is no specific target. Imaginary "scissors" of the differences in the ability of the natural communication between individuals are becoming more and more widen which causes misunderstanding in communication and inconsistency in relationships.

What do discrepancy of vocabulary and „untuning“ on the same wavelength between two communicating persons causes?

We concentrated on this area in a project (2006) that researched communication in managerial work. Some opinions and conclusions can also be utilize in areas that are supremely private.

In that project, we defined points that were given a summary name "communication distance".

These points describe the factors in which communicating people differ from each other and why misunderstanding occurs so often. As shown below, it seems that the defined points have much larger validity and are not limited to purely commercial business.

If we analyze them in more detail, it is evident that their development and use are affected particularly by the family and surroundings in which the person moves. This implies that the focus of effective communication development does not lie in the professional courses and planned steps, but in the family and the closest social environment of the individual.

In our opinion, four, the most important, aspects that are essential for the ability to both establish, and provide helpful and nonthreatening relationship to the other are: **listening, learned communication patterns, expectations in the conflict situation and idiocentric, or sociocentric education.**

## **Listening**

**Listening** is one of the key skills which are masterfully operated by the people who are capable to establish lasting and quality relationships. Listening differs from just hearing substantially: the individuals who listen, do not foresee. They focus only on their communication partner and his/her message. They are devoted to the verbal and non-verbal expression of another person "here and now", i. e. they do not let their thoughts run away to their own ideological theses.

It may seem that listening is a normal thing. The participants of our courses often defend during the listening exercises: "After all, I know what he said to me!" Our malicious question, if they can also describe the reason why the speaking person told their information, is usually honestly answered - it can still be guessed!<sup>1</sup> The persons who communicate but do not listen,

---

<sup>1</sup> A very simple way how to find the level of listening of the individual is the following model exercise. A figurant tells the group a sentence: "There are very few women in the ranks of the police." Members of the group then write down at the tickets an information that they have learned from the figurant. There is mostly written on the tickets that: "There is discrimination in the police.", "Service in the police force is physically demanding.", "Work with the police is in shifts and therefore it is not suitable for women." etc. Only few people can hear nothing but the sentence: "There are very few women in the police." This is so because that participants add their life experience and expectations to the meaning of the message told, anticipate the direction of the dialogue and - do not listen.

do not respond to the communicated information, but to their own expectations, desires, past experience etc. This reduces mutual understanding, actual interaction behavior, support given and feedback.

Listening and aiming at the output can be viewed as the opposing aspects. Listening means that we have to suppress our own expectations and have not to anticipate the flow of the interview, or promote our own conclusions. At the moment, we have to accept the idea that we do not know the real purpose of the information conveyed. On the opposite side, aiming at the output means to prefer communication targeted to the objective. The reason is always wanted to be known. Therefore, the question is whether namely managers and people working in the high and responsible positions should not focus strongly on their personal development and on keeping the level of listening in the communication process. "The issue of insufficient listening finds itself in the chart of completely intolerable behavior right on top. It is a problem for more than sixty percent of respondents when their partner does not pay attention to what they say."<sup>2</sup>

### Communication patterns

**The communication patterns** represent another tricky area that can understanding between people either improve, or aggravate. Each county, region and family have their own "correct" meanings of each word. For example, a vision of a "nice habitation" of a man living in the village will certainly differ from the vision of a man living in the city suburb. While the first probably imagines a house surrounded by a large garden, the second will talk about revitalized block of flats. Similarly, we find differences in the understanding of time schemes, which are the basis of substantial misunderstandings. The words "forever", "now", "early", "as soon as possible" may have different meanings for the individuals from different backgrounds.

If the family consists of people from very different professional environment, then high sensitivity, tolerance, and listening are absolutely necessary for good communication one type of communication patterns in order not to outweigh over another.

Is there a way out of this vicious circle, if we all believe that we communicate properly, but at the same time this is not so? Personal "filters" caused by individual communication patterns should be patiently extended by adding of another meanings of words - filters of others. To do this, it is necessary to add a good will to change ourselves and develop a high degree of tolerance to others by the person entering the communication process. The basical is to realize diversity actively and not to enforce consciously our own "correct" view. "Impulses, desires and challenges which we transfer to our partners (in communication) should be expressed the way so that our partners could take them. It is important to give reasons and turn their attention to the consequences."<sup>3</sup>

People differ **in openness when giving the feedback**. The ratio of the tendency to provide only the necessary information via the direct expression and the detailed description of the problem on one hand to the needs to hide behind an imaginary wall of diplomacy on the other hand varies. In the families where emphasis is put on keeping peaceful atmosphere and creation of harmony the communicating members focus on choice of positive words of description and polite phrases more than the convey of information about the problem. Contrary, the families directed to individual responsibilities and objectives (apparently also sport and games?) notice the accuracy of statements and emphasize the most accurate description and truthfulness of the information submitted in such a case. It is understandable

---

<sup>2</sup> RECKNAGEL, M., ROHMANN-VAN WÜLLEN, H. *Jak komunikovat chytře*. Praha: Grada Publishing, 2012. p. 24. ISBN 978-80-247-4022-5.

<sup>3</sup> PESESHKIAN, N. *Partnerské vztahy*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995. p. 43. ISBN 80-7106-115-8.

that the people criticized from the second type of family take negative comments on their behavior quite calm and focus on the handling of the situation, while those from the first type of family feel themselves very hurt and disappointed by negative communication openness and critical evaluation.

When the representatives of both these types come together, it is very difficult to establish harmonic and supportive atmosphere. The one from the „diplomatic“ group supposes that frequent smiling and controlling oneself are their main commitments, while, on the contrary, the one from the opposite, „clarifying“, group conceives expression of their feelings as their sovereign right. At the moment when the two types, brought up differently, are speaking and disagreeing with each other the first type is smiling and behaving helpfully, though disagreeing with the development of the dialogue, which significantly reduces his/her chances of respect and esteem from the other side. Conversely, straightforwardness of the clarifying type drives away their counterpart and according to smile, positive words and assurances of understanding of the diplomat the clarifier assumes that the diplomat has been convinced: "He smiled so he had to be satisfied."

The manner of upbringing also affects people's behavior in the **conflict situations**. Even in this area, we are raised according to a certain scenario which our primary family considered most appropriate. The individuals from the families that prefers self-development, increasing self-confidence and self-assertion, or even their own interests, regarded the situation conflicting when there is a disruption of their conform zones, such as overloading by obligations, breaching their rights etc. In this case, they choose straightforward communication. They are not afraid to describe their view of the matter and go to clash openly.

On the contrary, the individuals brought up in the families that stressed mutual understanding and consistency of relationships feel like a problem if social rules, family habits and standards are violated. To solve it, they use various communication strategies, hints, and conditional expressions. All of this in order to avoid direct confrontation as long as possible. Very often also happens that the situation understood strongly conflicting by one individual is left unnoticed by the other one. Due to these facts, chosen behavior, the way of communication, topics of conversation, and selected targets of particular members can differ in the shared conflict situation.

It is possible to evaluate nor which of solution of communication and relationship burdens is better, or which attitude is better for solving the conflict situation. It is better to negotiate diplomatically, gently, and in signs? Or is it better to express oneself clearly in order to the other side does not have to guess anything? In any case, it is appropriate to focus on "win-win communication" in the personal life. "This result is definitely unreachable via the "either-or scenario". The reason why so many people consider the result of a "win-win" type impossible follows from their belief that if you and your partner have the opposing views, then the views must exclude each other. But often it is not true."<sup>4</sup>

Some authors dealt with communications from another perspective. They tracked the relationship between the way how mother brings up her child and subsequent communication skills of individual in adulthood (Perkerti, Thomas, Prucha etc.). Their view of our ability to communicate well is very interesting. They assume that the way how mothers act on the development and education of their children, can be divided into idiocentric and sociocentric.

The names are derived from the values which are emphasised by the mother. Idiocentric upbringing consists of small, almost unnoticeable enlightening of the child. It gives the child considerable freedom for the way of behavior chosen by the child, a higher level of communication, skill to use the complex sentences, larger vocabulary, more complicated links

---

<sup>4</sup> CARTER-SCOTTOVÁ, C. *Je-li láska hra, pak má tato pravidla*. Praha: Columbus, 2000. p. 131-132. ISBN 80-7249-048-6.

in sentences. Mothers speak to the child clearly and specifically and openly state their feelings and needs. The children of these mothers are going to grow into the individuals who defend their borders in the conflict situations, who are not afraid to disrupt the mutuality in the relationships and are able to get their own way. They are opened to giving the feedback and they are not learned to listen too much.

On the contrary, the children of mothers tending to behave sociocentricly are controlled, managed, and taught more. The sociocentric mothers use the greater degree of nonverbal communication and proportionately less verbal expressions. If they communicate something then they do not do it straight. They submit lots of advices and precepts in the form of stories, analogies. They point out the experiences of others. Their main goal is to teach their children to behave nicely, to create social networks and constructive relationships, to build well mutual relationships, to meet the standards. These children are going to grow into the empathetic, and listening individuals with indirect and significant diplomatic way of communication who strive not to harm. They need good relationships. And all this even at the expense of their own needs. The question is whether they can withstand force manifestation of the idiocentric based individuals.

## **Conclusion**

The circle of our reflections closes. The question is whether our strongly target-oriented communication is not one of the main obstacles for the fulfillment of the most important tasks of human communication – which is not only to convey information, but also to give the social support, provide the empathetic feedback and strengthen relationships.

## **Bibliography**

CARTER-SCOTTOVÁ, C. *Je-li láska hra, pak má tato pravidla*. Praha : Columbus, 2000. 218 p. ISBN 80-7249-048-6.

PESESHKIAN, N. *Partnerské vztahy*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1995. 257 p. ISBN 80-7106-115-8.

RECKNAGEL, M., ROHMANN-VAN WÜLLEN, H. *Jak komunikovat chytrě*. Praha : Grada Publishing, 2012. 157 p. ISBN 978-80-247-4022-5.

# Dedičstvo náuky Jána Pavla II. a civilizačné pnutia európskej integrácie

PhDr. Ing. Peter Fotta, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta Košice, Katedra filozofie,  
peter.fotta@gmail.com

---

## Abstrakt

V nedávnej minulosti mnohí z nás boli svedkami pádu „železnej opony“ medzi tzv. kapitalistickým Západom a komunistickým Východom. Z teritoriálneho pohľadu Európe sa otvorila cesta k rozširovaniu hraníc jej zjednocovania. Pri tejto príležitosti môžeme začať symbolickým výrazom „železná opona“, v ktorom slovo „opona“ môže znamenať tiež „záclona“ (lat. *velum*). Odstraňovaniu tejto opony, či záclony zodpovedá termín *revelatio*, ktorý je používaný v kresťanskej náuke na pomenovanie Božieho zjavenia (*Revelatio*). Chceme tým naznačiť, že odstraňovaním „železnej opony“ bolo pre Európanov nielen zbavenie sa politicko-ekonomických hraníc, ale hlavne pomyselnej kultúrnej hranici oddeľujúcej krajiny Strednej Európy od ich kultúrno-historických zväzkov s ostatnou Západnou Európou. Cez túto historickú udalosť otvárame rámec kultúrneho pohybu zjednocovania Európy v širšom historickom kontexte, do ktorého lokalizujeme dedičstvo náuky Jána Pavla II, ktoré sa dotýkajú kultúrnych procesov, aké dnes prebiehajú v Európe.

**Kľúčové slová:** európska integrácia, kresťanská kultúra, latinská civilizácia.

## Abstract

A legacy of teachings of John Paul II. and a civilizing tensions of European integration. Teachings of John Paul II. carry a spiritual message for the process of European integration. At a philosophical and a theological level they point at crucial characteristics of the Christian culture aimed at knowledge of the World and the God. The universalism of its truth is concentrated within the truth about a Human and his/her salvation (in a person of Jesus Christ). A goodness of development and improvement of a human person lies at a core of Europeaness – a Latin civilisation connected with Christianity and a Greco-Roman culture. A story of the improvement of a Human occurs within material as well as spiritual realms. However, its harmony is guaranteed by a prime role of the truth and the moral good, which stands above physical forces and a search for power. A common good of a European culture lies in a good of a person – the ultimate reason of the European integration. A discussion about a character of European Union is a question about the truth about a Human and his/her unalienable way of life in all aspects of culture and at all levels of a social, especially a family, a state and the Church.

**Keywords:** John Paul II. European integration. Christian culture. Latin civilisation.

## Pontifex medzi východnou a západnou Európou

Stalo sa historickým faktom, že pád železnej opony prebiehal približne v strede pontifikátu Jána Pavla II. Starobylé pomenovanie *pontifex* pre pápeža symbolicky poukazuje na duchovnú službu „staviteľa mosta“, ktorú preberá rímsky biskup; službu, aká je prisudzovaná námestníkom Ježiša Krista na zemi. Keď Ján Pavol II. na začiatku svojho pontifikátu vydal 4. marca 1979 svoju prvú encykliku *Redemptor hominis*, obrátil sa nielen na veriaciach katolíckej Cirkvi, ale aj na „všetkých ľudí dobrej vôle.“ Otvoril univerzálny program svojho pontifikátu: osloviť celé ľudstvo a obrátiť pozornosť na Vykupiteľa človeka, Ježiša Krista, ktorý je „stredom vesmíru a dejín“. Chcel osloviť ľudí Západu a Východu v „Duchu pravdy“. Toto kristocentricky zamerané pôsobenie Jána Pavla II. nemá iba čisto teologický, náboženský rozmer, keďže v ňom obsiahnutý personalistický aspekt poukazuje na filozofickú pravdu o človeku. Môžeme ju pomenovať „bytosť“, v zmysle filozofickej tradície siahajúcej do staroveku a k odkrytému posledných dôvodov existovania sveta a človeka. Vkladá ju bez pomiešania do perspektívy kresťanskej tradície, v ktorej sa rodili a formovali národy Európy, chrániac sa pred absolutizáciou svetskej moci, ktorú vo svojej transcencii ľudská osoba prevyšuje. Z toho dôvodu kresťanská kultúra nielenže nie je niečím cudzím a neznámym, ale v osobe Krista veriaci i neveriaci môžu vstúpiť do tajomstva ľudského života a odhaľovať antropologické pravdy o tom, kto je človek a aké je jeho poslanie v celom kultúrno-historickom kontexte.

Ján Pavol II. dal všetkým ľuďom na vedomie, že celá PRAVDA je prístupná a obsiahnutá v reálnom svete (stvorení) a vykúpení človeka. Nastúpil svoj pontifikát s vedomím, ako to píše v *Redemptor hominis* č. 4, že Cirkev je „kritickejšia voči rozličným nerozvážnym kritikám, odolnejšia voči rôznym »novotám«, zrelšia v schopnosti rozlišovať, schopnejšia vynášať zo svojho večného pokladu viery »veci nové i staré« (*Mt* 13, 52) sústredenejšia na tajomstvo seba samej a vďaka tomu všetkému je lepšie pripravená na svoje poslanie viesť všetkých k spásu. Boh totiž »chce, aby všetci ľudia boli spasení a dospeli k poznaniu pravdy« (*1 Tm* 2, 4)“. Vo svojich encyklikách veľaokrát opakoval, že každý človek – sa riadi správnym rozumom – túži po pravde a môže ju poznať. Vo *Fides et ratio* pripomína slová zo svojej skoršej encykliky *Veritatis splendor*, že hľadanie pravdy je morálnym záväzkom človeka, ktorý sa nesmie zanedbávať.

Byť otvorený pre pravdu ako duchovnú kategóriu, znamenalo pre Jána Pavla byť dedičom a pokračovateľom Západu v civilizačnom zmysle, nezávisle od toho, či sa nachádzame v Európe alebo inde na svete. Pod Západom rozumieme duchovný rozmer samého človeka a nie iba západnú Európu. Termín Západ tu symbolizuje perspektívu rozvoja človeka, hlavne v jeho najvyšších, osobných úkonoch. „Proces otvárania sa tejto perspektíve trval veku, od Grécka cez Rím a kresťanstvo. Bol ničený zvonku a deformovaný zvnútra. Vzhľadom k tomu, že sa riadil objektívnymi kritériami pre pravdu, dobro a krásu, neprerástol do nároku na neomylnosť. Bol otvorený pre rôznorodosť a zmenu, ale nie na ich svojvoľný, alebo apriórny spôsob“<sup>1</sup>. Teória a Pravda sú dva najväčšie objavy Grékov, ktoré stanovujú charakteristickú črtu západniarstva tvoreného ich kultúrou. Európa vo svojom kresťanskom poslaní zasa nadobúda civilizačnú univerzálnosť v plnosti pravdy, ktorou je Ježiš Kristus. Pápež takto vlastne ohlasoval návrat k celému dedičstvu kresťanskej orientovanej grécko-rímskej kultúry Európy. Oslobodzujúce poslanie evanjelia môže byť civilizačným základom spojenia všetkých národov a štátov Európskej Únie, ak sa otvorí pre integrálny rozvoj ľudskej osoby. Dozrievanie vedomia jednoty je nerozlučne spojené s chápaním, že človek je tvorca kultúry ako aj jej konečným cieľom.

<sup>1</sup> JAROSZYŃSKI, P. *Co to jest Zachód?* Lublin : KUL, 2003, s. 15-16.



Pádom „železnej opony“ sa pre všetkých Európanov naskytla príležitosť rozpoznať antropologické omyly, ktoré zakladali všetky druhy antagonizmov medzi človekom a Bohom, medzi človekom a spoločnosťou a uvrhovali Európu v priebehu jej dejín do nespočetných vojen. Odráža sa to na oslabení či strate citlivosti na človeka a Boha. Všetky dramatické situácie človeka sa od počiatku spájajú s postojom zabúdania na Boha. Z toho dôvodu by bolo omylom uzatvárať človeka do hraníc dočasnosti, a tým obchádzať nadprirodzený rozmer ľudskej existencie, ako aj pohŕdať a popierať jeho zväzok s Bohom. Európska integrácia, v chápaní Jána Pavla II., znamená jednotu, ktorá „na základe svojho zakorenenia v spoločnej kresťanskej inšpirácii vie spájať rozdielne kultúrne tradície a ktorá si vyžaduje na spoločensko-sociálnej, ale aj cirkevnej úrovni pokračovať na ceste vzájomného poznávania, otvoreného väčšej výmene hodnôt pre každého“<sup>2</sup>. Uznáva, že „tak na Východe, ako aj na Západe je rastúca potreba nádeje, ktorá môže dať zmysel životu i dejinám a umožní spoločne napredovať“. Európa však teraz žije v istej dichotómii. medzi slabosťou samej koncepcie človeka, fragmentáciou ľudskej bytosti (prevahou pocitu osamotenía, prežívanej vnútornej prázdnoty, straty zmyslu života) na jednej strane a na strane druhej aktívnym pôsobením ideológií vo forme budovania demokraticky neutrálnej štruktúry, ktorá by zintegrovanému európskeho spoločenstvu zabezpečila multikulturálny priestor slobodného človeka.

### **Ideologizácia kultúry – pasca európskej integrácie**

Niekdajší predstaviteľ bývalého Sovietskeho zväzu Michail Gorbačov sa ešte pred pádom »železnej opony« dovoľoval európskeho »spoločného domu«. Nehovoril o ideológii, ani o doktrínach politických strán a kultúrnych rozdieloch, ale nepriamo naznačil, že vízia zjednotenej Európy nemusí byť zbavená inej novej formy socializmu a dôsledkov jej totálnej moci. Ak jeden z režimov zlyhal, ten komunistický, myseľ nemusí odstúpiť od jeho utopickej ideí, ktorá si nájde nový politický subjekt na svoju obľudnú realizáciu. Tragickým sa ukazuje fakt, že ani dnešná predstava eurosocializmu nie je u mnohých mysliteľov a politikov až taká hrozivá a nereálna. Možno aj preto, že v akceptovanej liberálnej demokracii nie sú až také viditeľné tendencie k socializácii Európskej únie a k podriaďovaniu jednotlivca štátnemu aparátu z ideologických dôvodov. K tomu je potrebná hlbšia analýza európskeho humanizmu.

Vzájomne polemizujúci intelektuáli modernizmu a postmodernizmu sú vlastne zajedno v tom, že skutočný humanizmus sa zrodil v renesancii. V renesancii obrat k dôstojnosti človeka bol ale zdanlivý, keďže sa rodil vo filozofickom zmatku, v ktorom poznanie pravdy o človeku bolo nahradzované projekciou cez to, čím má byť. Ideál človeka sa videl v ideálnej spoločnosti, vo „svetovom duchu“, v „semienku života“ ako bytosti, ktorá sama rozhoduje o formách svojho života.<sup>3</sup> Od renesancie sledujeme nárast rôznorodých myšlienkových prúdov pytagoreizmu, platonizmu, stoicizmu, epikureizmu, ale aj hermetických gnostických myšlienok. Stav európskej kultúry najlepšie vidieť v tom, čo ju charakterizuje, a tým je filozofia. Filozofia v odhaľovaní posledných príčin sveta a človeka bola nasmerovaná na poznanie pravdy pre pravdu, na jej kontempláciu, v ktorej realistický obraz človeka prinášal zodpovedajúce vysvetlenie i porozumenie toho, čo je človek. Od novoveku nárast subjektívno-idealistických prúdov filozofie vedomia zrodil rôzne mylné koncepcie človeka. Dôsledky tejto tradície Ján Pavol II. diagnostikuje ako: prekrútenú víziu človeka a jeho autonómie, ako zvrátenú koncepciu ľudskej slobody, nástup kultu práce pri neustálom využívaní technických výtvarných s cieľom kontroly života človeka, jeho narodenia a smrti. Jediný cieľ, ktorý sa tu berie do úvahy, je hmotný blahobyť, čo vedie k oslabeniu citlivosti na poznanie pravdy o človeku a Bohu. Nutne nastupuje praktický

<sup>2</sup> JÁN PAVOL II. *Ecclesia in Europa*, Trnava : SSV, 1997, č. 4.

<sup>3</sup> KUZÁNSKY, M. *O učenej nevedomosti*, Bratislava : Nakladateľstvo pravda, 1979, s. 10. CHRISTOPHE, P. *L'Église dans l'histoire des hommes*, Limoges 1983, s. 28.

materializmus, bujnenie rôznych štýlov života založených na individualizme, utilitarizme, hedonizme a končiacich v deformácii svedomia a v morálnej slepote<sup>4</sup>. Cieľ ľudskej bytosti sa *a priori* ohraničil na dočasné dosiahnutie úspechu, a ten dominuje, tak v súkromnom ako aj v spoločenskom živote.

Uvedomujeme si, že proces zjednocovania Európy je kultúrnym pohybom, ktorého charakter závisí od hlavného cieľa-dobra, aký si Európska únia stanoví. Každá civilizácia si totiž tvorí svoj „obraz“ človeka, ktorého spoločenská realizácia stanovuje dobro človeka. Disponujeme pravdivým obrazom človeka, alebo *ideou* Únie, o ktorej sa vyjednáva, aby plnila funkciu „dobra“ človeka? Kríza pravdy o človeku podmieňuje krízu každého režimu a v konsekvencii narúša primát osoby pred vecou. Kým nám „kultúrna opona“ zahaľovala pravdu o svete a človeku, „železná opona“ sa transformovala na subtilnejšie kultúrne formy totality moci. Záleží, kedy začneme čítať pravdu z reálnych faktov, tak prirodzených ako aj kultúrnych.

Ján-Pavol II. v encyklike *Veritatis splendor* (1993) najprv ukazuje súčasné antropologické bludy, v ktorých človek zamieňajúc pravdu za lož, znižuje v sebe „schopnosť poznať pravdu a oslabuje sa vôľa podrobiť sa jej. A tak podliehajúc relativizmu a skepticizmu, vyhľadáva človek klamnú slobodu mimo vlastnej pravdy“<sup>5</sup>. Obrazne môžeme povedať, že o každom storočí môžeme hovoriť ako temnom storočí, ak v ňom chýba „jas pravdy“ (*veritatis splendor*), nevynímajúc to naše 21. storočie.

Civilizácia, ktorá stráca z perspektívy hľadanie pravdy, ohrozuje seba samú tým, že degraduje človeka v jeho obraze. Tu je na mieste otázka o pôvode európskej kultúry. Z akej vyrastá a na akú chce Únia nadväzovať? O akú civilizáciu sa usiluje? Narážka na ideologizáciu európskej kultúry má svoje opodstatnenie v názore, ktorý panuje v ľudských mysliach, že totiž hmotná kultúra prinesie duchovnú kultúru, že hmotný blahobyť automaticky generuje dobrého človeka. Súčasná európska kultúra podlieha ideologizácii a jej symptómy nájdeme všade tam, kde sa nám vo vedomí ako prvá predstaví myšlienka šťastnej pozemskej budúcnosti, do ktorej sa redukuje transcendencia ľudskej osoby v mene vidiny Raja na zemi a evanjeliové poslanstvo o Vykupiteľovi je tak nahradzované pseudonáboženským fenoménom prísľubov vedy a techniky, v ktoré sa „verí“<sup>6</sup>.

Rovnako na poli sociálnej spravodlivosti marxistické a liberálne ideológie nepriniesli sľubovanú slobodu a dôstojnosť ľudskej osoby. Naďalej sa nedoceňuje sociálna náuka Cirkvi, i keď poukazuje na úzku nadväznosť na dôstojnosť osoby a môže byť zrozumiteľná aj pre tých, ktorí nepatria do spoločenstva veriacich. Nájdeme v nej myšlienky, ktoré dovoľujú nielen správne porozumieť štruktúre morálnej slobody, ale ukazujú na cesty, ako zachovať a budovať európske spoločenstvo a jej kultúru. Ideológia totiž zasahuje nielen do politiky, ale sprostredkovane do celej kultúry verejného aj súkromného života. Jej najväznejšie dôsledky vidno v morálnej oblasti, v ktorej pôsobia dve verzie utópie s programom zaistiť „spravodlivosť bez slobody“ a „slobodu bez pravdy“<sup>7</sup>. Utópia je lákavá tým, že je bezprostredne dostupná v subjektívno-idealistickom myslení, ale v jej realizácii

<sup>4</sup> „Môžeme ich zistiť celkovým zhodnotením javov v oblasti kultúry a morálky, počínajúc mentalitou, ktorá tým, že ide do krajnosti, ba dokonca deformuje pojem subjektivity, uznáva za nositeľa práv iba toho, kto vlastní plnú, alebo aspoň začínajúcu autonómiu a vychádza zo stavu totalnej závislosti na iných“. Ján Pavol II., *Evangelium Vitae*, Trnava : SSV, 1995, č. 19. Por. č. 12, 15; 22; 24.

<sup>5</sup> JÁN PAVOL II. *Veritas splendor*, Úvod, č. 1.

<sup>6</sup> „V snahe o nádej sa mnohí pokúšajú nájsť uspokojenie v krátkodobých a krehkých skutočnostiach. A tak sa nádej zúžená na priestor pozemského života, nedostupný transcencencii., stotožňuje napríklad s rajom, ktorý sľubuje veda a technika, s rozličnými formami mesianizmu, so šťastím hedonistickej povahy sprostredkovaným konzumizmom, s imaginárnym, drogami umelo vyvolaným pocitom šťastia, s mnohými formami chiliazmu, s očazením východnými filozofiami, s hľadaním foriem ezoterickej duchovnosti a s rozličnými prúdmi new age.“ JÁN PAVOL II. *Ecclesia in Europa*, Trnava : SSV, 2004, č. 10.

<sup>7</sup> JÁN PAVOL II. *Ecclesia in Europa*, č. 98; 99.

neuskutočiteľná, iba ak za cenu deformácie ľudského života. Dnes čelíme liberálno-demokratickým ideológiám, ktoré sa tak ako v marxizme, uchádzajú o tzv. „spoločenské vedomie“, o infiltráciu názorov a postojov do myslenia ľudí, najčastejšie cez masmédiá. Ide im o premenu spoločnosti cez „spoločenskú mienku“, ktorá nadobúda status akéhosi spoločenského bytia určujúceho samé bytie človeka, tak ako to bolo u K. Marxa, F. Engelsa<sup>8</sup>. Dnes síce revolučné metódy spoločenských zmien striedajú evolučné spoločenské procesy, ale naďalej dominuje presvedčenie, že človek pravdu neodhaľuje, ale vytvára a kultúra sa mení na súbor voľných predpokladov a tvrdení opierajúcich sa o zhodu väčšiny. Nezávisle od toho, čo je dobro a čo zlo, vlastne dobré sú všetky prostriedky, ak sú účinné.

## Návrat k plnej Pravde – nádej Európy i sveta

Nadvláda „antropológie bez Boha a bez Krista“ dokumentuje odhodnenie objektívnych kritérií poznania pravdy a dobra, obmedzovanie ľudského bytia na dosiahnutie dočasného úspechu. Toto všetko sa deje v mene hodnoty človeka, ktorá sa meria mierou vlastnenia, pragmatizmu a použiteľnosti. Poukazom na súčasný kontext civilizačných ohrození z negatívnej stránky signalizuje prekážky, aké sa stavajú budovaniu „civilizácie lásky“, v ktorej láska nie je iba heslom a utópiou, ale rozvážnym a múdрым aktom ľudí, ktorí sa podieľajú na organizovaní spoločenského života, pričom láska je akoby dušou onej ľudskej civilizácie<sup>9</sup>. V umiernenom tóne pápež Ján Pavol II. vyzdvihuje znaky nádeje a priania, aby vedľa hospodárskej a politickej jednoty Európy, rástol význam humanistickej a kresťanskej tradície nášho kontinentu, aby sa „zaručovala prednosť mravným a duchovným hodnotám“<sup>10</sup>. V tomto momente sa dotýkame veľkej drámy ľudských rozhodnutí, aké sprevádzajú európsku civilizáciu: Vydá sa človek na cestu hľadania pravdy, aby ju odkrýval v nevyhnutných, konečných dôvodoch existovania sveta a človeka? Samotný vstup na takúto cestu je ušľachtilým humánnym aktom človeka, znakom európanstva v zmysle historicko-kultúrnom. Inak povedané, hľadanie pravdy pre pravdu je hlavným identifikujúcim znakom identity Európana, ale aj univerzálnym znakom ľudskej osoby, jeho dôstojnosti i jej transcencie ponad prírodu a spoločnosť.

Z historického pohľadu, proces európskej integrácie stojí pred vážnym rozhodnutím, či sa vráti k svojmu kresťanskému dedičstvu a príjme ho ako autentickú kultúrnu súčasť Európy. Proces zjednocovania Európy v istom zmysle má mať personalistický rozmer, keďže je procesom „zjednocovania človeka s Bohom, vyberá si pravdu namiesto klamstva, kde akt lásky zahrňuje Boha a blížneho. [...] Vnútoraná, dobrovoľná voľba pravdy a jej realizovanie cez lásku vzhľadom na Boha, sprevádzaná cez reálny akt lásky k blížnemu, stanovuje neobyčajne mohutné zdôraznenie najvyšších osobných hodnôt, akými sú pravda, sloboda a láska, ktoré sa spájajú integrálne v náboženskom akte“<sup>11</sup>. Cez tento integrálny obraz človeka budeme lepšie rozumieť tak integrujúcim ako aj dezintegrovaným silám v Európe. Čo viacej, integrálny pohľad na identitu človeka rúca (a) všetky protiklady medzi vierou a rozumom; (b) všetky antagonizmy medzi štátom a cirkvou. To nám umožní oceniť, čo znamená byť Európanom a kresťanom súčasne, čo znamená kresťanská Európa v rozmere duchovnom a teritoriálnom. Ukážeme, že náuka Jána Pavla II. poukazuje na ciele procesu zjednocovania Európy, ktoré majú viesť k univerzálnosti pre celý ľudský rod.

<sup>8</sup> „Produkcija idej, predstav, vedomia sa najprv bezprostredne prelína s materiálnou činnosťou a s materiálnym stykom ľudí... podmienení určitým vývojom svojich výrobných síl“ K. Marx, F. Engels, *Nemecká ideológia*, Bratislava 1961, s. 22-23.

<sup>9</sup> Dokumenty Druhého vatikánskeho koncilu, *Gaudium et spes*, č. 22. Ján Pavol II., *Evangelium Vitae*, Vatikán 1995, č. 3; 6; 59; 86; 91.

<sup>10</sup> Pozri JÁN PAVOL II. *Ecclesia in Europa*, č. 12.

<sup>11</sup> KRAPIEC, M. A. *Chrześcijaństwo – wspólne dobro Europy*. In *Znak*, 33 (1981), s. 1162.

## Kresťanský Európan

Človek opierajúci sa o rozum a vieru je na jednej a tej istej ceste, ktorá vedie k Pravde, je znakom transcencie a poslania každého človeka. Kresťan tým nadväzuje na celú kresťanskú tradíciu Európy a európanstva (pravda, ak máme na mysli latinskú, personalistickú civilizáciu, odlišnú od iných civilizačných vplyvov pôsobiacich v Európe). Zdôrazňujeme pápežom pomenovaný obraz civilizácie lásky, ktorej základné princípy a hodnoty pramenia z poznávania pravdy vpísanej Stvoriteľom do stvorenia. Ak má európske spoločenstvo budovať opravdivo ľudskú kultúru, nemôže sa oddeliť ani od evanjelizácie, ani od prirodzeného zákona vyčítaného zo stvorenia ľudským rozumom.

Ján Pavol II. naznačuje, že filozofia má za predmet reálny svet vecí a človeka a teológia skúma vierou prijaté nadprirodzené pravdy Zjavenia. Niektorí filozofi rezignovali na hľadanie pravdy pre ňu samú. Za jediný cieľ uznali subjektívnu istotu alebo praktickú užitočnosť. V súčasnom svete rozum stratil svoju hodnotu pri poznávaní pravdy a hľadania absolútna a začal plniť inštrumentálnu funkciu v službe dosahovať účinné ciele, prinášať zisk a spravovať moc<sup>12</sup>. Preto pápež volá po novom skúmaní problematiky rozumu a viery. Rozum a rozumové poznanie vyrastá a ostáva v hraniciach prirodzenej ľudskej skúsenosti, ktorá spoľahlivo informuje, že svet existuje a je poznateľný. Viera a Zjavenie opierajú svoje poznanie o prácu rozumu a je nevyhnutné, aby sa viera nestala niečím výlučne subjektívnym, výlučne mytológiou a poverou. V tomto kontexte môžeme čítať v encyklike *Fides et ratio* o potrebe vymaniť sa z priestoru idealistickej filozofie a jej trieštiacej sa rozpínavosti. Ján Pavol ukazuje cestu: „ak chceme hovoriť o dobe a zle zmysluplne, musíme sa vrátiť k Tomášovi z Akvínu, to znamená, k filozofii. bytia. Ak nezačneme od toho realistického základu, pohybujeme sa v prázdnote“<sup>13</sup>. V konečnom dôsledku „každý filozofický systém [...] musí uznať prioritu filozofického myslenia, z ktorého vychádza a ktorému má dôsledne slúžiť“<sup>14</sup>. Preto návrat k štúdiu klasickej filozofie nie je historickým krokom späť, ale počiatkom hľadania poslednej (prvej) Pravdy, aby sme prichádzali k plnosti pravdy. Cirkev totiž spoznáva a má „to isté svedectvo o onej pravde, ktorá je už prítomná v stvorení a ktorá v plnosti žiari v Kristovej tvári“<sup>15</sup>.

## Kresťanská politika Európy

Kresťanstvo je neodmysliteľne spojené s Európou geograficky i kultúrne, v centre ktorého je plné dobro človeka. Človek v náboženskej perspektíve je najvyššou hodnotou, posledný cieľ kultúry a je aj „cestou Cirkvi“. Znamená to, že syntéza kresťanskej viery a kultúry kulminuje v naplnení človeka, v svätosti. Dejiny kultúry Európy potvrdzujú, aké bolo kresťanstvo kultúrne tvorivé.

Čo sa týka záležitosti cirkvi a štátu, Ján Pavol II. zdôrazňuje, že ľudská osoba sa stáva spoločným dobrom každej spoločnosti, každého jeho politického usporiadania. Vláda je zo svojej podstaty výsledkom spoločenskej a morálnej povahy človeka. Cirkev vidí túto genézu štátu v samej podstate poriadku Bohom stvoreného sveta. Z tohto pohľadu moc v štáte pochádza od Boha a týka sa každej formy jej usporiadania. Pápež pritom ale nezdôrazňoval teologickú koncepciu štátu, poukazoval iba na jeho cieľovosť týkajúcu sa tak duchovných ako aj hmotných dobier človeka. Keď uvažuje o spoločenských otázkach, píše: „V tomto zmysle

---

<sup>12</sup> „Moderná filozofia zabudla zamerať svoje bádanie na bytie a sústredila svoje bádanie na ľudské poznanie. Namiesto toho, aby sa opierala o schopnosť človeka poznať pravdu, radšej zdôrazňovala jej ohraničenosť a podmienenosť.“ JÁN PAVOL II. *Fides et ratio*, Bratislava, 1998, č. 5.

<sup>13</sup> JÁN PAVOL II. *Pamieč i tożsamość*. Kraków : Znak, 2005, s. 21.

<sup>14</sup> JÁN PAVOL II. *Fides et ratio*, č. 4.

<sup>15</sup> JÁN PAVOL II. *Veritas splendor*, Úvod, č. 94.

činnosť odborových organizácií nepochybne vstupuje do oblasti »politiky«, chápanej ako rozumná starostlivosť o spoločné dobro<sup>16</sup>. V sociálnych encyklikách odmieta politicko-ideologické zneužívania biedy a slobody človeka<sup>17</sup>. Právno-politický poriadok plynie z ľudskej prirodzenosti a vo svedomí zaväzuje každého obyvateľa. Obyvateľom je aj každý spravujúci vládca. Znamená to, že zákony zaväzujú všetkých, ak sa zhodujú s etickým poriadkom prirodzenosti. Úlohou štátu nie je vstupovať do všetkých oblastí života obyvateľov. Vo svojej pomoci je povinný rešpektovať náležitú autonómiu ich života. Jedinou nutnou a záväznou hodnotou štátu je, aby sa riadil pravdou o dobre ľudskeho bytia. V opačnom prípade plodí totalitarizmus: „Koreň moderného totalitarizmu spočíva v popieraní transcendentnej dôstojnosti ľudskej osoby, ktorá je viditeľným obrazom neviditeľného Boha“<sup>18</sup>. Faktom ostáva, že rôzne záujmové skupiny aj na úrovni Európskej Únie môžu byť cestou k diktatúre: „Skutočná demokracia je možná len v právnom štáte a na základe správneho chápania ľudskej osoby. Vyžaduje splnenie podmienok, nevyhnutných na podporu jednotlivcov výchovou a formáciou v duchu pravých ideálov, na podporu »subjektivity« spoločnosti utváraním štruktúr zainteresovanosti a spoluzodpovednosti“<sup>19</sup>.

Politika ako rozvážna starostlivosť o spoločné dobro, dotýka sa tak osobných slobodných práv, ako aj suverénosti kultúry každého národa. K osobným právam človeka patrí právo na život od počatia po prirodzenú smrť; právo slobodnej voľby životnej cesty, a teda uzatvorenia manželského zväzku a založenia rodiny, alebo ostať v slobodnom stave, rovnako aj neodňateľné právo rodičov na výchovu vlastných detí, právo na osobný rozvoj a formovanie<sup>20</sup>. Nie sú to právne reguly, ale vrodené inklinácie správne vyčítané z prirodzenosti človeka. Politika má rovnako slúžiť suverénosti kultúry každého národa. Štát aj voči kultúre plní pomocnú úlohu. Zásada pomoci vyplýva z etického poriadku, ktorý sa vo verejnom živote štátu domáha uznania kritéria pre národ a kultúru: rešpektovanie autonómnosti života obyvateľov.

## Záver

Náuka Jána Pavla II. má pre proces zjednocovania Európy svoje duchovné poslanstvo. Poukazuje na bytostné črty kultúry inšpirovanej kresťanstvom. V úlohe námestníka Kristovho hovorí o pravde nielen ako teológ, ale aj ako filozof. Univerzalizmus pravdy je koncentrovaný najmä na pravdu o človeku a jeho vykúpení (Vykupiteľovi-Kristovi). Jeho učenie a povzbudenie prekonávajú súčasný poznávací skepticizmus, morálny relativizmus a znejú ako výzva pre celú Európu a globalizujúci sa svet. Nadvláda materiálnej kultúry dnes praje ideám pokroku reprezentovanej ideologickou premenou sveta. Dráma kultivovania človeka v jeho osobnom a spoločenskom živote sa odohráva tak na poli hmotnej ako aj duchovnej činnosti, nakoľko sa bude riadiť prvenstvom pravdy a morálneho dobra pred fyzickými silami, vlastníctvom moci. Spoločným dobrom európskej kultúry je ľudská osoba – hlavná cieľová príčina integrácie Európy. Otázka charakteru Európskej únie je otázkou pravdy o človeku a jeho živote vo všetkých sférach kultúry a na všetkých úrovniach spoločenského života, akým je predovšetkým rodina, štát, Cirkev. Dobro rozvoja a zdokonaľovania ľudskej osoby leží v základoch európanstva, t.j. latinskej civilizácii nerozlučne spojenej s kresťanstvom a s tradíciou grécko-rímskej kultúry.

<sup>16</sup> JÁN PAVOL II., *Laborem exercens*, Rím : SÚSCM 1981, č. 20.

<sup>17</sup> JÁN PAVOL II., *Redemptor hominis*, č. 107; Tenže, *Laborem exercens*, č. 11.

<sup>18</sup> JÁN PAVOL II., *Centesimus annus*, Trnava : SSV, 1992, č. 44.

<sup>19</sup> Tamže, č. 46.

<sup>20</sup> *List do Rodzin Ojca Świętego Jana Pawła II.*, Watykan 1994 Tenže, Apoštolská exhortácia *Familiaris consortio*, Trnava : SSV, 1993, č. 46.

Autenticnosť pontifikátu Jána Pavla II. nám dovoľuje otvárať filozofické a teologické úvahy v odlišnom, a predsa syntetizujúcom pohľade na človeka a jeho poslanie v osobnom a spoločenskom živote. V tejto perspektíve jeho reflexie odrážajú dobové problémy a potreby človeka. Európsky politik môže byť inšpirovaný jeho verejným vystupovaním z aspektu politika. V správaní a komunikácii naznačoval cesty ľudskej politiky. Cirkevná politika Jána Pavla bola preniknutá kristologickým personalizmom. Tým dával najavo, že politika je predovšetkým spoločenskou morálkou, ktorej predmetom je ľudská osoba a cieľom jej plný rozvoj nasmerovaný a otvorený na jedinečný osobný život s Bohom-Osobou.

### **Použitá literatúra**

DRUHÝ VATIKÁNSKY KONCIL: *Dokumenty druhého vatikánskeho koncilu. Gaudium et spes*. Rím : SUSCM, 1968. 342 s.

JÁN PAVOL II. *Redemptor hominis*. Trnava : SSV, 1997. 105 s. ISBN 80-7162-193-5.

JÁN PAVOL II. *Laborem exercens*. Rím : SÚSCM 1981. AAS 73.

JÁN PAVOL II. *Dominum et Vivificantem*. Trnava : SSV, 1994. 130 s. ISBN 80-7162-075-0.

JÁN PAVOL II. *Centesimus annus*. Trnava : SSV, 1992. 112 s. ISBN 80-85198-68.

JÁN PAVOL II. *Veritas splendor*. Trnava : SSV, 1994. 180 s. ISBN 80-7162-057-2.

JÁN PAVOL II. *List pápeža Jána Pavla II. rodinám*. Trnava : SSV, 1994. 117 s. ISBN 80-7162-060-2.

JÁN PAVOL II. *Evangelium Vitae*. Trnava : SSV, 1995. 195 s. ISBN 80-7114-192-5.

JÁN PAVOL II. *Familiaris consortio*. Trnava : SSV, 1993. 189 s. ISBN 80-7162-030-0.

JÁN PAVOL II. *Fides et ratio*. Bratislava : Don Bosco, 1998. 145 s. ISB 80-889933-06-4.

JÁN PAVOL II. *Ecclesia in Europa*. Trnava : SSV, 2004. 116 s. ISBN 80-7162-478-0.

JÁN PAVOL II. *Pamięć i tożsamość*. Kraków : Znak 2005. 68 s. ISBN 83-240-0525-0.

JAROSZYŃSKI, P. *Co to jest Zachód? Przyszłość cywilizacji Zachodu*. Lublin : Oficyna Hieronyma, 2003. 219 s. ISBN 83-918118-3-2.

KRAPIEC, A. M. *Chrześcijaństwo – wspólne dobro Europy*. In Znak, 33 (1981). s. 1162.

KUZÁNSKY, M. *O učenej nevedomosti*. Bratislava : Nakladateľstvo pravda, 1979. 184 s. ISBN 75-110-79.

MARX, K. - ENGELS, F. *Nemecká ideológia*. Bratislava 1961. 580. s.

# Diktatúra relativizmu verzus návrat ku koreňom viery

PhDr. Iveta Franzenová, PhD.

Katolícka univerzita Ružomberok, Pedagogická fakulta,  
Katedra manažmentu – sekcia spoločenských vied a sociálnej náuky Cirkvi, Poprad,  
iveta.franzenova@gmail.com

---

## Abstrakt

V príspevku ponúkame reflexiu nad vážnym nebezpečenstvom 21. storočia, akým je totalitarizmus etického relativizmu. „*Územie obsadené nepriateľom – to je tento svet*“, napísal veľký kresťanský mysliteľ 20. storočia C.S. Lewis. Aj Joseph Ratzinger, emeritný pápež Benedikt XVI. vidí drámu tohto sveta v zápase so zlom a relativizmom, čo vyjadril už v roku 2009 vo svojej tretej encyklike *Caritas in veritate*. Encykliku vnímame ako reakciu na hospodársku a morálnu krízu ľudstva, kde pápež zdôrazňuje, že humanizmus bez Boha je nehumánny. Kresťanstvo musí brániť Boha aj rozum a čeliť dobe, ktorá ich čoraz viac stavia proti sebe. Ukážeme, že v tomto smere je stále aktuálny odkaz prvých storočí formovania kresťanstva a kresťanskej kultúry pre tretie milénium. Zamyslíme sa nad otázkami: *Ak by človek stratil schopnosť spoznávať a objavovať pravdu, čo z neho zostane? Aká mentalita, aký postoj k svetu a aká miera pokory je potrebná pre pochopenie autentickej pravdy, že stvorenstvo bez Stvoriteľa zaniká?* Východisko vidíme v tom, že treba nanovo hľadať naše kresťanské korene, t.j. byť kreatívnym človekom viery. Sám Benedikt XVI. v knihe *Svetlo sveta* na otázku, či sa kresťanstvo dnes jednoducho nevyčerpalo, odpovedá: „*Kresťanstvo možno nadobúda inú tvár a inú kultúrnu podobu...*“

**Kľúčové slová:** Autentický humanizmus, antický svet, Benedikt XVI., encyklika *Caritas in veritate*, etický relativizmus, kresťanstvo, kríza morálky, láska, pravda, rozum, viera.

## Résumé

Dans cet extrait nous proposons la réflexion sur un véritable danger du 21<sup>ème</sup> siècle : Le totalitarisme du relativisme éthique. « *Le territoire occupé par l'ennemi – c'est ça, le monde* » a écrit un grand penseur chrétien du 20<sup>ème</sup> siècle C.S. Lewis. Egalement, Joseph Ratzinger, pape Benoît XVI qui a démissionné, voit le drame de ce monde dans un combat du mal avec le relativisme. Cette idée, il l'a déjà exprimée, en 2009, dans sa troisième encyclique *Caritas in veritate*. Nous percevons cette dernière comme une réponse à la crise économique et morale de l'humanité, dans laquelle le pape souligne que l'humanisme sans Dieu est non-humain. Le christianisme doit défendre Dieu et la raison, ainsi que faire face à l'époque actuelle qui les met parfois l'un contre l'autre. Nous montrerons que, dans ce point de vue, le message des premiers siècles concernant la formation de la culture chrétienne est toujours actuel pour le troisième millénaire. Nous allons traiter des questions suivantes: *Si l'homme perdait la capacité d'explorer et de découvrir la vérité, que resterait-il de lui ? Quel genre de mentalité, quel genre d'attitude envers le monde et quel degré d'humilité sont nécessaires pour comprendre la vérité authentique de ce monde qui agoniserait sans son Créateur ?* Nous voyons, ainsi, dès le point de départ, que nous avons besoin de rechercher à nouveau nos racines chrétiennes, c'est-à-dire, être un être humain créatif de la foi. Benoît XVI lui-même, dans son livre *La lumière du monde* pose la question de savoir si le christianisme aujourd'hui n'a pas tout simplement disparu. Il répond: «*Peut-être, le christianisme commence à avoir un visage et une forme culturelle différente...* »

**Les mots clés:** L'humanisme authentique, le monde antique, Benoît XVI., l'encyclique *Caritas in veritate*, le relativisme étique, le christianisme, la crise morale, l'amour, la vérité, la raison, la croyance.

## Úvod

Počas druhej svetovej vojny rozhlasová stanica BBC požiadala britského profesora literatúry na univerzite v Cambridge – C. S. Lewisa, aby pripravil sériu prednášok, ktoré by „vliali“ nový zmysel do všetkých oblastí života človeka konfrontovaného so smrťou a ideológiou zla. Neskôr boli tieto texty sústredené do najpopulárnejšieho diela veľkého kresťanského mysliteľa 20. storočia, ako býva *Cive Staples Lewis* označovaný, s výstižným titulom „*Kjadru kresťanstva*“<sup>1</sup>. Tak ako dokázal C. S. Lewis v čase vojny a neistoty utešiť milióny ľudí, tak aj dnes jeho slová majú rovnakú platnosť a váhu. Nadčasovosť jeho diela, zaradovaného do kategórie kresťanskej apologetiky, spočíva v znovuodhaľovaní toho, čo je v živote človeka skutočne dôležité. V inej Lewisovej knihe „*Boh na lavici obžalovaných*“ nájdeme priam desivú komparáciu: „Staroveký človek pristupuje k Bohu tak, ako obvinený pristupuje pred sudcu. Pre moderného človeka sa role obrátili. On je sudcom a Boh je na lavici obžalovaných...“, a ďalej Lewis píše „...územie obsadené nepriateľom – to je tento svet“<sup>2</sup>.

*Peter Stewald*<sup>3</sup>, autor unikátneho rozhovoru s Benediktom XVI. v knihe „*Svetlo sveta*“, v prvej časti knihy venovanej znameniam čias dáva do pozornosti iného britského spisovateľa, ktorým bol *Aldous Huxley*. Autor, známy hlavne svojím futuristickým románom „*Krásny nový svet*“, predpovedal, že falšovanie bude charakteristickou črtou modernej doby. Vo falošnej skutočnosti s jej falošnými hodnotami, či skôr v úplnej neprítomnosti pravdy, napokon nič nie je dôležité. Nieto nijakej pravdy, a preto tu nie je ani nijaký oporný bod<sup>4</sup>.

Aj *Joseph Ratzinger* videl drámu tohto sveta v zápase so zlom a relativizmom. Antický svet sa zrútil, nakoľko mýtizoval náboženstvo a oddelil boha viery od boha filozofov - inými slovami vieru a rozum. Ak by sa kresťanstvo rozhodlo odrezat' rozum od náboženstva, dopadlo by to rovnako. Kresťanstvo musí brániť Boha aj rozum a čeliť dobe, ktorá ich čoraz viac stavia proti sebe. Nielen kvôli náboženstvu samotnému, tento proces podľa Josepha Ratzingera ohrozuje aj vedu a pokrok. „*Povstáva diktatúra relativizmu, ktorá nič neuznáva ako definitívne a ako jedinú mieru ponecháva vlastné ja a jeho chute*“, povedal krátko predtým, než ho v apríli 2005 zvolili za pápeža. Je preto možné, že ak sa s niečím bude o sto rokov meno Josepha Ratzingera spájať, bude to práve termín „*diktatúra relativizmu*“, na ktorého reálnu existenciu upozorňoval<sup>5</sup>.

## Ako hľadať pravdu? Spojenie viery a rozumu. Láska v pravde.

Už dvetisíc rokov Katolícka cirkev ľudskej civilizácii zdôrazňuje, že pravda existuje, že nie je jednoducho len vedeckej povahy, ale že je poznateľná vierou a rozumom, a že nie je čokoľvek, čo by sme chceli, aby bola alebo „cítili“, že je. Počas celého svojho života *Benedikt*

<sup>1</sup> LEWIS, C. S. *K jádru křesťanství*. Praha : Návrat domů, 2011, 242 s.

<sup>2</sup> LEWIS, C. S. *Bůh na lavici obžalovaných*. Praha : Návrat domů, 2011, 114 s.

<sup>3</sup> *Peter Seewald* bol redaktorom nemeckých periodík *Der Spiegel*, *Stern* a *Süddeutsche Zeitung*. V súčasnosti žije a pracuje ako nezávislý novinár v bavorskom Mníchove. Je autorom aj dvoch kníh rozhovorov s kardinálom Josephom Ratzingerom *Sol' zeme* (1996) a *Boh a svet* (2000), ktoré sa stali svetovými bestsellermi a boli preložené do mnohých jazykov, vrátane slovenčiny.

<sup>4</sup> Porov. SEEWALD, P. *Svetlo sveta. Pápež, Cirkev a znamenia čias*. Unikátny rozhovor s Benediktom XVI. Bratislava : Don Bosco, 2011, s. 61.

<sup>5</sup> Porov. BENEDETTI, A. *Svet bez Benedikta*, s. 28-39. Časopis *Týždeň*. Ročník X. Číslo 8/2013, 18. február 2013. *Poznámka*: Autorka je nezávislá talianska fotožurnalistka, zameraná na dianie vo Vatikáne.



XVI. podčiarkoval tieto témy, práve preto, že väčšina sveta, vrátane mnohých kresťanov, stratila zo zreteľa ich dôležitosť.

Keď 29. júna 2009 na slávnosť svätých apoštolov Petra a Pavla vychádza jeho tretia encyklika *Caritas in Veritate* (*Láska v pravde*), hneď v úvode v nej 265. rímsky biskup nadviazal na svojho predchodcu Jána Pavla II., ktorý v roku 1998 v encyklike *Fides et Ratio* zdôrazňoval pre lepšie pochopenie pravdy používanie viery a rozumu. Ľudské bytie objavujúce pravdu Ján Pavol II. prirovnal k orlovi, ktorý otvára obe svoje krídla, aby vzlietol v ústrety slnku, ktorým je večná Láska a absolútna Pravda.

Encyklika Benedikta XVI. *Caritas in Veritate* je vnímaná ako teologicko-pastoračný dokument, ktorého argumenty sa nachádzajú na hranici medzi spoločenskými vedami a kresťanskou antropológiou, ktorá ich hodnotí a spája. Predstavuje tiež posolstvo pravdy pre dnešnú spoločnosť, pre jej kultúru, jej politicko-občiansky a ekonomický systém v globalizovanom svete. Ide o pravdu, ktorá vychádza z univerzálnych, nemenných princípov a nepodlieha ideologicky motivovanému relativizmu<sup>6</sup>. Táto pravda vychádzajúca z lásky má byť hlavným princípom usporiadania politického, ekonomického a kultúrneho života spoločnosti, lebo: „Pravda je svetlo, ktoré dáva láske zmysel a hodnotu. Toto svetlo je svetlom rozumu a viery, vďaka ktorému myseľ objavuje prirodzenú a nadprirodzenú povahu lásky: chápe jej význam darovania, prijatia a spoločenstva ... V pravde láska odráža osobnú a zároveň verejnú dimenziu viery v biblického Boha, ktorý je zároveň *Agapé* a *Logos*: Láska a Pravda, Láska a Slovo“<sup>7</sup>.

Na ďalších stránkach encykliky *Caritas in Veritate* Benedikt XVI., nadväzujúc na *Fides et Ratio* Jána Pavla II. vysvetľuje, že „*krídlo rozumu*“ zahŕňa prijímanie prirodzeného zákona, klasickej filozofie a prírodných vied. Zastavme sa teraz pri týchto troch základných atribútoch „*krídla rozumu*“ a pokúsme sa ich bližšie analyzovať. Ak sa dnes pýtame, kde hľadať pravdu, odpoveď môžeme nájsť vo filozofii, ktorá bola pri svojom koreni veľmi úzko spojená s rétorikou - nástrojom na vyjadrenie filozofických myšlienok. Pripomeňme, že v zásade existujú **dve tradície klasického európskeho filozofického myslenia**:

- Klasická filozofia v aristotelovsko – tomistickom podaní, ktorá predstavuje realistickú a objektívnu filozofiu súcna a bytia. Táto filozofia je najdokonalejšou filozofickou interpretáciou skutočnosti zvlášť v jej dynamickom aspekte.
- Novoveká pokarteziánska filozofia, nadväzujúca na sokratovsko-augustínovskú tradíciu, ktorá predstavuje filozofiu vedomia a subjektu.

Z moderných smerov to bola hlavne fenomenológia, ktorá preanalyzovala veľmi dobre vnútornú skúsenosť človeka, nakoľko táto skúsenosť nebola dostatočne docenená v aristotelovsko-tomistickom podaní. Bol to práve *Karol Wojtyła* - filozof ľudskej osoby, ktorý pokladal svoj antropologický výskum za tvorivé pokračovanie myslenia svätého Tomáša Akvinského, a to na podklade mnohých smerov súčasného myslenia, zvlášť fenomenológie. Wojtylovo filozofické myslenie predstavuje syntézu tomizmu a fenomenológie, môžeme teda hovoriť o *realistickej personalistickej ontológii*, čo znamená ontologickú konštitúciu človeka na Boží obraz a podobu<sup>8</sup>.

Wojtylovo filozofické myslenie je tiež jasnou kresťanskou odpoveďou na zlyhanie individualistickej a kolektivistickéj antropológie. Ako kresťan si uvedomoval, že filozofická antropológia má svoje hranice a nepatrí jej posledné a definitívne slovo o človeku. *Kristus je*

<sup>6</sup> Porov. FELICE, F. Rozvoj ľudstva v našej dobe. In *Ekonomické a sociálne rozmery pápežskej encykliky Caritas in Veritate*. Zborník z medzinárodnej konferencie, Bratislava, 21.10.2009. Organizátori: Stredoeurópska podnikateľská a sociálna iniciatíva CEBSI, Teologická fakulta Trnavskej univerzity v Bratislave, Občianske združenie *Priatelja Aloisiana*.

<sup>7</sup> BENEDIKT VI. *Caritas in Veritate*. Trnava : SSV, 2009, čl. 3.

<sup>8</sup> Porov. FULA, M. Filozofická antropológia Karola Wojtyly. In *Antropológia ženy*. Bratislava : Don Bosco, 2004, s. 127-129.

klúčom k pochopeniu veľkej a základnej skutočnosti, ktorou je človek. Ide o kresťanskú filozofickú antropológiu personalistického smeru, ktorú rozvíjal Karol Wojtyła ako kresťan, ktorý sa stal filozofom, a neskôr jeho realistická personalistická ontológia poznačila celú antropologickú náuku Jána Pavla II.<sup>9</sup>

Nástupca Jána Pavla II. pápež *Benedikt XVI.* odhaľuje vážny stav súčasného filozofického myslenia, keď reflektuje, že: „Veľká časť dnešných filozofií doslova stojí na tvrdení, že človek nie je schopný pravdy. No pri takomto pohľade nie je schopný ani morálneho konania. Potom však nemá ani nijaké kritériá a mieru. Musí sa len usilovať nejakým spôsobom sa zaradiť a jediným kritériom, čo zaväzuje, sa v lepšom prípade stáva názor väčšiny“<sup>10</sup>. Dejiny podávajú jasný dôkaz toho, aké ničivé vedia byť väčšiny, manipulované v systémoch, ktoré stoja výrazne proti pravde (ide o ideológie zla, ktorými sú nacizmus, marxizmus, nacionalizmus).

Kým v minulosti sa kládol dôraz na tzv. klasický poriadok sveta riadeného racionálnymi zákonmi, v ktorom západná civilizácia predstavovala model pre zvyšok sveta, v súčasnosti je všetko položené na rovnakú úroveň, pretože nejstávajú už viac kritériá, podľa ktorých je možné overiť, čo predstavuje skutočnú a autentickú spoločnosť. Osobitným problémom sú ťažkosti s pochopením limitov civilných zákonov vo vzťahu k morálnym princípom<sup>11</sup>.

C. M. Martini analyzuje, že „Postmoderné myslenie je vzdialené od predchádzajúceho kresťansko-platonického sveta, v ktorom boli určené zásady na získanie nadvlády pravdy, nadvlády hodnôt nad pocitmi, chápania nad vôľou, ducha nad telom, jednoty nad pluralizmom, asketizmu nad vitalitou, večnosti nad časnosťou. V našom dnešnom svete jestvuje pudové uprednostňovanie citov pred vôľou, dojmov pred chápaním, svojvoľnej logiky a vyhľadávania potešenia pred asketickou a donucovacou morálkou. Ľudská existencia sa stáva miestom, kde je sloboda bez brzd, kde osoba uskutočňuje alebo sa domnieva, že uskutočňuje svoju osobnú ľubovôľu a tvorivosť“<sup>12</sup>. *Benedikt XVI.* túto smutnú skutočnosť opisuje v príhovore pri otvorení konkláve výstižnými slovami: „Povstáva diktatúra relativizmu, ktorá nič neuznáva za definitívne a ako jedinou mieru ponecháva vlasné ja a jeho chute,“ a v rozhovore s Petrom Seewaldom publikovanom v knihe „*Svetlo sveta*“ dodal: „...človek musí hľadať pravdu, ale je aj schopný pravdu dosiahnuť. Je samozrejmé, že pravda potrebuje kritériá, podľa ktorých ju možno overiť alebo spochybniť. Musí kráčať ruka v ruke s toleranciou. Avšak pravda nám potom ukazuje aj nemenné hodnoty, ktoré urobili ľudstvo veľkým. Preto sa treba znova učiť pokore a praktizovať ju v uznávaní pravdy, aby sa pravda stala rozhodujúcim kritériom“<sup>13</sup>.

Je zaujímavé sledovať históriu, keď veľká kresťanská tradícia o chápaní prirodzeného zákona mala svojich spojencov aj v radoch neveriacich. Tak napríklad antická grécka múdrosť, ktorej paradigmatickým hlasom je hlas *Antigona*<sup>14</sup>, uznáva existenciu nepísaných zákonov, ktoré sú ľudia povinní poslúchať, pretože sú to zákony vyššie, než tie ľudské. O prirodzenom zákone je aj slávna definícia od *Cicera* (106-143 pred Kristom) z diela *Republika*, citovaná tiež v *Katechizme Katolíckej Cirkvi*: „Správne (mysliaci) rozum je opravdivý zákon; zhoduje sa s prirodzenosťou, jestvuje u všetkých ľudí, je nemenný a večný, prikazujúc volá k povinnosti, zakazujúc odvracia od omylu... Tento zákon sa nesmie nahradiť

<sup>9</sup> Porov. FULA, M. *Filozofická antropológia Karola Wojtyły*, s. 128.

<sup>10</sup> BENEDIKT XVI. *Svetlo sveta. Pápež, Cirkev a znamenia čias*. Unikátny rozhovor Petra Seewalda s Benediktom XVI. Bratislava : Don Bosco, 2011, s. 62.

<sup>11</sup> MARTINI, C. M. Kresťanstvo v postmodernom svete, *Avvenire*, 27.7.2008. In *Nové Horizonty*, časopis pre teológiu, kultúru a spoločnosť, II. roč., č. 3, Bratislava : Lúč, 2008, s. 109.

<sup>12</sup> Porov. MARTINI, M. *Kresťanstvo v postmodernom svete*, s. 110.

<sup>13</sup> BENEDIKT XVI. *Svetlo sveta. Pápež, Cirkev a znamenia čias*, s. 62- 63.

<sup>14</sup> SOFOKLES (496-406 pred Kristom): *Antigonus*, verše 450 a nasledujúce.

iným zákonom, ktorý by bol s ním v rozpore; nie je dovolené obmedziť v niečom jeho platnosť, ani ho nemožno celkom zrušiť<sup>15</sup>.

Už staroveký filozof *Aristoteles* (384-322 pred Kristom) vysvetlil náuku o nenapísaných normách, ktoré sú univerzálne platné a nemenné, pretože si ich vyžaduje prirodzenosť. V stredoveku *Svätý Tomáš Akvinský* (1224-1274) - „doctor humanitatis“, viedol dlhý dialóg s aristotelovským myslením a akceptoval jeho lepšiu časť, ktorú zapojil do služby ohlasovania evanjelia.

Teraz sa bližšie zastavme pri druhom atribúte „*krídla rozumu*“, ktorým je **prijatie prirodzeného zákona**. *Benedikt XVI.* v encyklike *Caritas in Veritate* zdôrazňuje, že práve pochopenie prirodzeného zákona má obrovský význam pre náš ľudský rozvoj, lebo: „Takýto univerzálny mravný zákon je pevným základom každého kultúrneho, náboženského a politického dialógu a umožňuje mnohotvárnemu pluralizmu rôznych kultúr sa neodtráhať od slobodného hľadania pravdy, dobra i Boha. Prijatie tohto zákona, vpísaného do srdca, je preto predpokladom každej konštruktívnej sociálnej spolupráce“<sup>16</sup>.

Na druhej strane však stoja postmodernisti, ktorí tvrdia, že každý jedinec má právo individuálne chápať morálne dobro a nepotrebuje hľadať univerzálne intersubjektívne hodnoty. Prirodzeným dôsledkom takéhoto postmodernistického myslenia je potom rozklad spoločenského života spojený s etickým relativizmom. Práve v etickom relativizme mnohí vidia jednu z hlavných podmienok fungovania demokracie, keď tvrdia, že takýto relativizmus garantuje vzájomný rešpekt a toleranciu. V skutočnosti ide ale o tragické zatemnenie svedomia spoločnosti a základných princípov *prirodzeného morálneho zákona*<sup>17</sup>.

Pripomeňme, že téma prirodzeného morálneho zákona nie je výlučne a predovšetkým témou náboženskou. Aplikovanie prirodzeného zákona je veľmi rozmanité. Môže vyžadovať, aby sa bral ohľad na prispôsobenie mnohorakým životným podmienkam. Je však pravdou, že učenie o prirodzenom morálnom zákone bolo v plnosti rozvinuté a osvetlené vo svetle kresťanského Zjavenia a v naplnení človeka v tajomstve Krista. V *Katechizme Katolíckej Cirkvi* čítame: „Prirodzený zákon prítomný v srdci každého človeka a stanovený rozumom je všeobecný vo svojich príkazoch a jeho autorita sa vzťahuje na všetkých ľudí. Vyjadruje dôstojnosť ľudskej osoby a určuje základ jej práv a jej základných povinností“<sup>18</sup>.

Je potrebné uvedomiť si, že prirodzený zákon aj v rozdielnych kultúrach zostáva normou, ktorá ľudí navzájom spája a popri nevyhnutných rozdieloch im ukladá spoločné princípy. Ak sa spochybňuje prirodzený zákon, ľudské spolunažívanie sa stáva nemožné a morálna existencia človeka je mnohako ohrozená.

*Desatoro* (*Ex* 20, 1-17; *Dt* 5, 6-22) je privilegovaným vyjadrením prirodzeného zákona a hoci bol Bohom zjavený na začiatku dejín spásy, je spoznatelný vo svojich príkazoch aj samým ľudským rozumom<sup>19</sup>. *Benedikt XVI.* to vyjadril slovami: „Morálka odvíjajúca sa od Desatora, je racionálnou morálkou, ktorá žije s podporou rozumu, a ktorú nám Boh daroval. Ale zároveň nám on sám svojim zjaveným slovom pripomenul to, čo je tým najhlbším spôsobom vpísané v dušiach nás všetkých“<sup>20</sup>.

<sup>15</sup> *Katechizmus Katolíckej cirkvi*. Trnava : SSV, 1999, bod 1956.

<sup>16</sup> BENEDIKT VI. *Caritas in Veritate*. Trnava : SSV, 2009, čl. 59.

<sup>17</sup> Témou prirodzeného morálneho zákona a dôsledkami, ktoré prináša jeho popieranie v dnešnej kultúre, sa zaoberal kardinál Joseph Ratzinger aj v diskusii s filozofom Habermansom, ktorá sa uskutočnila 19. januára 2004 na Katolíckej akadémii Bavorska v Mníchove. Následne táto diskusia vyšla aj knižne: *Etica, religione e Stato liberale*, Brescia, 2004.

<sup>18</sup> *Katechizmus Katolíckej cirkvi*, čl. 1956.

<sup>19</sup> Porov. GROCHOLEWSKI, Z. Prirodzený zákon v náuke Cirkvi. In *Nové Horizonty*. Časopis pre teológiu, kultúru a spoločnosť, VI. ročník, č. 1/ 2012, s. 7-17. Spišská Nová Ves : Klub priateľov Ferka Skyčáka.

<sup>20</sup> RATZINGER, J. *Doktrínálna aktuálnosť Katechizmu Katolíckej cirkvi po 10 rokoch od jeho publikovania*. Príspevok na katechetickom kongrese usporiadanom Kongregáciou pre klerikov (8.10.2002). Dostupné na: [www.clerus.org/dati/2002](http://www.clerus.org/dati/2002).

Kardinál *Zenon Grocholewski* vystihol vzťah medzi prirodzeným zákonom a Desatorom, čiže Zjaveným zákonom nasledovne: „Kresťanská morálka apeluje na rozum a na jeho spôsobilosť chápať veci, pretože – ako hovorí *sv. Irenej z Lyonu* – od samého počiatku Boh vpísal do srdca ľudí príkazy prirodzeného zákona. Neskôr tieto príkazy pripomenul našej myslí. A to v prikázaniach Desatora. V týchto „desiatich slovách“ (*Ex 43, 28*) je obsiahnutá univerzálna ľudská morálka, ľudská prirodzená morálka, otvorená aj k tomu, aby ju bolo možné vykladať tiež svetlom nadprirodzeného zjavenia“<sup>21</sup>.

Nakoľko ten istý Boh je pôvodcom stvorenia i vykúpenia, výklad prirodzeného zákona zo strany bytia alebo z rozumu nemôže protirečiť výkladu zo strany Zjavenia. Preto sa rozum i viera nachádzajú v hlbokom spoločnom vzťahu, ako aj bytie, čiže prirodzenosť, z jednej strany, a zo strany druhej rozum<sup>22</sup>.

Tretím atribútom „*krídla rozumu*“ je **prijatie poznania prírodných vied**. Poznanie a hlboké premýšľanie nad zákonmi prírodných vied napokon vždy vedie k posilneniu viery. *P. Seeward* sa v rozhovore s *Benediktom XVI.* odvoláva na nukleárneho fyzika, nositeľa Nobelovej ceny, *Wernera Heisenberga*, ktorý vyhlásil, že aj nepravdepodobné veci sú v podstate mysliteľné. Jeho záver znie: „Prvý glg z pohára prírodných vied robí z človeka ateistu – ale na dne pohára čaká Boh.“ Na tieto slová *Benedikt XVI.* reagoval: „Dal by som mu úplne za pravdu. Len kým sme fascinovaní jednotlivými poznatkami, môžeme povedať, že viac to už nejde, už o tom vieme všetko. No v okamihu, keď človek uzná neslýchanú veľkosť celku všetkých vecí, dovidí ďalej a kladie si otázku o Bohu, od ktorého všetko pochádza“<sup>23</sup>. Ďalej objasňuje: „Boh chcel vstúpiť do nášho sveta. Boh chcel, aby sme ho nielen z diaľky tušili prostredníctvom fyziky a matematiky. Chcel sa nám zjaviť. A preto mohol urobiť aj to, o čom nás informujú evanjeliá. Preto mohol vytvoriť v zmŕtvychvstaní nový rozmer existencie. Mohol, ako hovorí *Theilhard de Chardin*, nad biosférou a noosférou vytvoriť novú sféru, v ktorej človek a svet dosahujú zjednotenie s Bohom“<sup>24</sup>.

## Návrat ku koreňom a potreba novej kreativity kresťanstva

Významnou črtou *Benediktovho* pontifikátu je návrat ku koreňom. V desiatkach homílií a prednášok, ako aj v troch knihách o živote a smrti Ježiša Krista, ukazoval, aký aktuálny je odkaz prvých storočí pre tretie milénium. *Benedikt XVI.* však vidí aj určitú rozpoltenosť v tom, že na jednej strane sa ľudia hlásia ku Cirkvi, nechcú stratiť kresťanský základ, ale na druhej strane sú formovaní súčasným spôsobom myslenia, čo vyjadruje slovami: „Je to nezakorenená zmes zásadnej vôle byť kresťanom a nového svetonázoru, ktorý poznačuje celý život človeka. Preto pretrváva istý druh schizofrénie, rozdeleného života. Musíme sa usilovať o to, aby sa tieto dva aspekty, nakoľko je to len možné, navzájom zhodli. Byť kresťanom nemôže znamenať krčovito nosiť archaický odev, ktorý si napriek všetkému chcem ponechať, a pritom zároveň žiť moderne... Je tu potrebné prejsť veľkým duchovným zápasom“<sup>25</sup>. Potrebu obnovy kresťanského základu novým kreatívnym spôsobom vyjadril Svätý Otec *Benedikt XVI.* založením Pápežskej rady pre novú evanjelizáciu.

V dnešnom sekularizovanom a čoraz relativistickejšom svete ovplyvňuje myslenie a konanie ľudí nová forma pohanstva. *Benedikt XVI.* odhaľuje skúsenosť, že pre hriešnu štruktúru človeka sa v kresťanstve vždy znova ozýva pohanstvo. Táto skúsenosť sa nesie celými stáročiami, čo potvrdzuje pravdu o dedičnom hriechu. Tak ako človek vždy znova odpadá od viery, tak sa v ňom vždy znova prejavuje aj Božia prítomnosť. Ide o nekončiaci

<sup>21</sup> GROCHOLEWSKI, Z. *Prirodzený zákon v náuke Cirkvi*, s. 11.

<sup>22</sup> Porov. GROCHOLEWSKI, Z. *Prirodzený zákon v náuke Cirkvi*, s. 11.

<sup>23</sup> SEEWALD, P. *Svetlo sveta. Pápež, Cirkev a znamenia čias*, s. 174-175.

<sup>24</sup> SEEWALD, P. *Svetlo sveta. Pápež, Cirkev a znamenia čias*, s. 174.

<sup>25</sup> SEEWALD, P. *Svetlo sveta. Pápež, Cirkev a znamenia čias*, s. 67.

zápas, ktorý prebieha celými dejinami. Už Svätý Augustín v štvrtom storočí vysvetľoval dejiny sveta ako boj medzi dvoma druhmi lásky: na jednej strane je to láska k sebe samému až po zničenie sveta; a na strane druhej sa nachádza láska k druhým až po zrieknutie sa seba, t.j. sebaobetovanie. Tento ustavičný boj medzi týmito dvoma pólmi prebieha aj dnes. Benedikt XVI. však dáva pozitívne východisko, keď v rozhovore s P. Seewaldom vyjadruje: „Kresťanstvo možno nadobúda inú tvár a inú kultúrnu podobu. Nerozhoduje o svetonázore, ktorý usmerňujú iní. Ale je životnou silou, bez ktorej by neobstalo ani ostatné. Na základe toho, čo môžem vidieť a zakúšať, som teda celkovo optimista a vidím tu novú dynamiku, pred ktorou kresťanstvo stojí“<sup>26</sup>.

## Záver

Ľudstvo má aj dnes obrovskú príležitosť znovuobjaviť, čo je autenticky kresťanské. Je nevyhnutné znova spoznať tajomstvo evanjelia. Spoznať Ježiša Krista v celej jeho kozmickej veľkosti. Treba ukázať ľuďom Boha a povedať im pravdu. Pravdu o tajomstvách stvorenia, pravdu o ľudskej existencii. A pravdu o našej nádeji, ktorá presahuje všetko výlučne pozemské. Práve kresťanskej nádeji *Benedikt XVI.* venoval svoju v poradí druhú encykliku *Spe salvi*, kde ponúka hlboké zamyslenie nad vzťahom kresťanskej nádeje a kresťanskej viery, ako aj nad evolúciou modernej mentality voči kresťanskej nádeji. Reaguje tak na globalizovaný rast bohatstva a chudoby, kde jedni strácajú nádej pre neznesiteľné životné podmienky a iní ju strácajú z presýtenia hmotným blahobytom.

Posolstvo *Benedikta XVI.* vyznieva napokon ako dramatická výzva Cirkvi, svetu a každému z nás: „Nedá sa kráčať doterajšou cestou. Ľudstvo sa nachádza na rázcestí. Je čas vstúpiť do seba. Je čas na zmenu. Čas na obrátenie ... Je tu tak veľa problémov a treba riešiť každý z nich. No nevyriešia sa, ak nebude v strede stáť Boh a nestane sa vo svete znova viditeľným.“ V tejto otázke – či je tu Boh, Boh Ježiša Krista, či ho uznávame, alebo sa stráca, sa dnes rozhoduje osud sveta<sup>27</sup>.

## Použitá literatúra

BENEDIKT VI. *Deus Caritas est*. Trnava : SSV, 2006. 62 s. ISBN 978-80-7162-594-9.

BENEDIKT VI. *Spe Salvi*. Trnava : SSV, 2008. 66 s. ISBN 978-80-7162-700-5.

BENEDIKT VI. *Caritas in Veritate*. Trnava : SSV, 2009. 118 s. ISBN 978-80-7162-786-9.

BENEDETTI, A. *Svet bez Benedikta*. Časopis *Týždeň*. Ročník X. Číslo 8/2013, s. 28- 39.

FELICE, F. Rozvoj ľudstva v našej dobe. In *Ekonomické a sociálne rozmery pápežskej encykliky Caritas in Veritate*. Zborník z medzinárodnej konferencie, Bratislava, 21.10.2009. Organizátori: Stredoeurópska podnikateľská a sociálna iniciatíva CEBSI, TF Trnavskej univerzity v Bratislave, OZ Priatelia Aloisiana.

FULA, M. Filozofická antropológia Karola Wojtyly. In *Antropológia ženy*. Bratislava : Don Bosco, 2004. 282 s. ISBN 80-8074-016-X.

<sup>26</sup> SEEWALD, P. *Svetlo sveta. Pápež, Cirkev a znamenia čias*, s. 69-70.

<sup>27</sup> SEEWALD, P. *Svetlo sveta. Pápež, Cirkev a znamenia čias*, s. 11.

GROCHOLEWSKI, Z. Prirodzený zákon v náuke Cirkvi. In *Nové Horizonty*. Časopis pre teológiu, kultúru a spoločnosť, VI. ročník, č. 1/ 2012, s. 7-17. Spišská Nová Ves: Klub priateľov Ferka Skyčáka. ISSN 1337-6535.

*Katechizmus Katolíckej cirkvi*. Trnava : SSV, 1999. 917 s. ISBN 80-7162-259-1.

LEWIS, C. S. *K jádru křesťanství*. Praha : Návrat domů, 2011. 242 s. ISBN 978-80-7255-254-2.

LEWIS, C. S. *Bůh na lavici obžalovaných*. Praha : Návrat domů, 2011. 114 s. ISBN 978-80-7255-256-6.

MARTINI, C. M. Kresťanstvo v postmodernom svete. Avvenire, 27.7.2008. In *Nové Horizonty*. Časopis pre teológiu, kultúru a spoločnosť, II. roč., č.3, Bratislava : Lúč, 2008.

SEEWALD, P. *Svetlo sveta. Pápež, Cirkev a znamenia čias*. Unikátny rozhovor Petra Seewalda s Benediktom XVI. Bratislava : Don Bosco, 2011. s. 226. ISBN 978-80-8074-138-9.

# Náboženské hodnoty v Katechizme Katolíckej cirkvi – substanciálne vymedzenie náboženstva v sociológii

Mgr. Lubor Gál

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Filozofická fakulta, Katedra sociológie

luborgal@centrum.sk

---

## Abstrakt

Katechizmus Katolíckej cirkvi je súborom náboženských hodnôt, ktoré môžu slúžiť ako podklad pre substanciálne vymedzenie náboženstva. Takýto prístup, charakteristický pre sociológiu, je v dimenzii metodológie sociálnych vied predpokladom tohto elaborátu. Cieľom predkladanej práce je podať podľa učenia Katechizmu Katolíckej cirkvi náčrt náboženských hodnôt, ktoré tak vytvárajú základ pre jednu z charakteristických sociologických definícií náboženstva. Snažíme sa tak o reflexiu večných právd Evanjelia z perspektívy súčasného ľudského poznania konkrétnou formou medziodborovej spolupráce.

**Kľúčové slová:** Katechizmus, náboženstvo, hodnoty, sociológia náboženstva.

## Abstract

Catechism of the Catholic Church is a list of religious values, which can serve as a foundation for substantial demarcation of religion. This approach, characteristic for sociology, is a prerequisite for this work in the dimension of methodology of social sciences. The purpose of submitted work is to offer a concept of religious values, according to Catechism of the Catholic Church, which create a basis for one of the characteristic sociological definitions of religion. We are trying to reflect the eternal truth of the Gospel(s) from the perspective of current human knowledge by using specific forms of interdisciplinary cooperation.

**Keywords:** Catechism, religion, values, sociology of religion.

## Úvod

Mimoriadne zhromaždenie Biskupskej synody v roku 1985 vyzvalo pápeža Jána Pavla II., aby sa vypracoval katechizmus ako súhrn celého katolíckeho učenia (viery a mravov). Pápež o rok neskôr ustanovil komisiu, ktorá bola zodpovedná za napísanie katechizmu. Apoštolskou konštitúciou *Fidei depositum* 11.10.1992 pápež zverejňuje Katechizmus Katolíckej cirkvi pripravený po Druhom vatikánskom ekumenickom koncile. O päť rokov neskôr, 15.8.1997 Ján Pavol II. apoštolským listom *Laetetur magnopere* schvaľuje a zverejňuje typické latinské vydanie Katechizmu Katolíckej cirkvi. Slovenský preklad dostáva imprimatur od Konferencie biskupov Slovenska 11.11.1998 a v tom istom roku sa dostáva do rúk slovenských čitateľov. Spomínaná apoštolská konštitúcia vyjadruje veľkú a všeobecnú túžbu, aby sa napísal katechizmus alebo súhrn (kompendium) celého katolíckeho učenia, tak viery ako aj mravov, ktorý by bol akoby orientačným bodom pre katechizmy či kompendiá, ktoré sa budú zostavovať v rozličných krajinách. Výklad učenia má byť biblický a liturgický, má podať zdravú náuku a zároveň má byť primeraný dnešnému životu kresťanov<sup>1</sup>.

---

<sup>1</sup> *Katechizmus Katolíckej cirkvi*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1998, s. 2.

Pápež píše, že po obnove liturgie a po novej kodifikácii kánonického práva latinskej cirkvi tento Katechizmus veľmi prispeje k obnove celého života Cirkvi, ktorú si želal a začal Druhý vatikánsky ekumenický koncil<sup>2</sup>. O obsahu Katechizmu je povedané, že má verne a organicky podať učenie Svätého písma a živej Tradície v Cirkvi, autentického Učiteľského úradu, ako aj duchovné dedičstvo Otcov, Učiteľov, svätcov a svätíc Cirkvi, aby sa tak umožnilo lepšie poznať kresťanské tajomstvá a oživiť vieru Božieho ľudu. Konštitúcia pripomína, že Katechizmus delí obsah na štyri časti: Vyznanie viery; posvätná liturgia, ktorej najdôležitejšiu časť tvoria sviatosti; kresťanský spôsob konania, ktorého základ vychádza z Desatora; a napokon kresťanská modlitba. Tieto štyri časti navzájom súvisia: kresťanské tajomstvo je predmetom viery (prvá časť); slávi sa a sprostredkúva liturgickými úkonmi (druhá časť); je prítomné, aby osvecovalo a posilňovalo Božie deti v ich konaní (tretia časť); dáva podnet našej modlitbe, ktorá tvorí predmet našej prosby, našej chvály a nášho orodovania (štvrtá časť)<sup>3</sup>.

Katechizmus sa núka k širokému spektru použitia, nevynímajúc ani vedecké bádanie z rozličných uhlov pohľadu. Sociologický prístup je jeden z možných. Sociológia náboženstva sa Katechizmu Katolíckej cirkvi môže venovať ako súboru náboženských hodnôt, ktoré vytvárajú podklad pre substanciálny koncept (katolíckeho) náboženstva. Je azda vhodné povedať, že sociológia sa venuje štúdiu náboženstva v súčasnosti stále viac. Hoci mnohí predpokladali, že vplyv náboženstva na spoločnosť sa postupne stane nedôležitým, opak je pravdou, sociológia teda nemôže ignorovať skutočnosť, že náboženstvo zohráva v živote spoločnosti dôležité, nezastupiteľné miesto. Náboženstvo, ktoré v časoch vzniku sociologického bádania bolo jeho kľúčovou témou, sa dnes opäť dostáva medzi objekty sociologického záujmu v rozmere teoretického uvažovania i empirického skúmania.

Pohybujeme sa v problematike sociológie náboženstva, keď hovoríme o náboženských hodnotách. Musíme prízvukovať, že našou snahou nie je teraz podať širokú definíciu náboženskej hodnoty. Musíme sa uspokojiť iba s tvrdením, že ide o hodnoty nadprirodzenej dimenzie. Aj keď všetky hodnoty sú dôležité, je dôležité uvedomiť si, že máme pred sebou istú hierarchiu hodnôt, ktorá vychádza z náboženskej definície ľudskej prirodzenosti, v ktorej sa dostávame do kontaktu nielen s telesnou dimenziou ale i spirituálnou. Pripomeňme, že hodnoty človeka sú hodnotami ľudskosti, preto náboženské hodnoty (kresťanské) vo svojej podstate nie sú odlišné od ľudských hodnôt vo všeobecnosti. To čo ich odlišuje, je ich pôvod. Pôvod nachádzajú v Božej činnosti v človeku, v kresťanskom zjavení. Zároveň ich odlišuje i cieľ (večné spoločenstvo s Bohom a ostatnými v nebi). Kresťanstvo hodnoty umiestňuje do nadprirodzenej roviny, čím dostávajú nový zmysel. Takto sa dostávame k stotožneniu obsahu Katechizmu Katolíckej cirkvi práve so súborom náboženských hodnôt, ktorý môže poslúžiť ako podklad pre sociologickú definíciu (katolíckeho) náboženstva.

Otázka, čo je to náboženstvo, nemusí byť vždy jednoznačná. Snaha sociologicky špecifikovať, čo je to náboženstvo, môže viesť k mnohým prístupom. Niektorí uvažujú o náboženstve, ktoré nemusí nevyhnutne zhrňať vzťah k bohu či bohom. Existujú náboženské systémy, v ktorých absentuje personálna reprezentácia transcendentna. Ak berieme do úvahy všetky možné námietky k otázke, čo je to náboženstvo, nebude jednoduché vtisnúť do tejto kategórie všetko, čo rôzni ľudia za náboženstvo považujú. Alebo pri definícii náboženstva niečo vynecháme, alebo niektoré aspekty môžu byť navyše<sup>4</sup>. Každá definícia náboženstva odráža predovšetkým konkrétne ciele, kontext a metodologické východiská teórie, v rámci ktorej bola vytvorená. Definícia nevymedzuje náboženstvo ako také, ale konkrétny koncept, ktorý je predovšetkým metodologickým nástrojom. Je treba si uvedomiť, že pre sociológiu náboženstva platí to, že používané definície náboženstva odlišujú jej uchopenie náboženstva

<sup>2</sup> *Katechizmus Katolíckej cirkvi*. s. 3.

<sup>3</sup> *Katechizmus Katolíckej cirkvi*. s. 4.

<sup>4</sup> NEŠPOR, Z., LUŽNÝ, D. *Sociologie náboženství*. Praha : Portál, 2007, s. 15.



od iných prístupov k tomuto fenoménu, s ktorými sa môžeme stretnúť napríklad v psychológii, filozofii či teológii. Sociológia náboženstva sa zaujíma o podmienky fungovania náboženstva v spoločnosti, jeho dopady a dôsledky. Týmto smerom sa orientuje Durkheimova definícia náboženstva ako jednotného systému viery a praktík vzťahujúcich sa k posvätným veciam; systému viery a praktík, ktoré zjednocujú všetkých svojich prívržencov v jedinom morálnom spoločenstve nazvanom cirkev<sup>5</sup>. Ďalší zo zakladateľov sociológie náboženstva Max Weber považuje náboženstvo za niečo, čo má z jeho pohľadu výrazne sociálny rozmer, pretože náboženstvo je predovšetkým prostriedkom, pomocou ktorého sa fixujú sociálne vzťahy a vytvárajú etické rozhodnutia. Weber tieto záležitosti spája s vierou v nadprirodzenú silu či sily, prejavujúcu sa prostredníctvom rôznych druhov charismatických manifestácií, artikulovaných pomocou symbolických vyjadrení a spojených so špecifickým typom vodcovstva a vzormi sociálnych vzťahov<sup>6</sup>. Väčšinou sociológia uplatňuje dva typy definícií náboženstva – substanciálnu a funkcionálnu. Nadväzujú na koncepty dvoch spomínaných zakladateľov sociológie náboženstva. Funkcionálny (inkluzívny) model náboženstva nesie posolstvo Durkheimovho vymedzenia, substanciálny (exkluzívny) Weberovho<sup>7</sup>. Ak chceme veľmi stručne odlíšiť tieto dva prístupy, jednoducho môžeme povedať, že substanciálny model hovorí, čo náboženstvo je, a funkcionálny hovorí, čo náboženstvo spôsobuje<sup>8</sup>.

Substanciálne vymedzenia náboženstva vychádzajú z predstavy, že existuje nejaká podstata, ktorá je všetkým náboženstvám spoločná. Môže to byť idea transcendentná či spásy, rituály či viditeľná cirkev, ktorá vzniká vďaka integračnej funkcii religiozity. Je však namáhavé nájsť nejakú podstatu, ktorá by bola všetkým náboženstvám spoločná, vo všetkých by zohrávala tú istú funkciu a mala rovnako významné postavenie. Zástancovia substanciálnych definícií sa skôr uchýľujú k výpočtu niekoľkých znakov, ktoré náboženstvá obvykle vykazujú. K vyššie spomenutým pridajme ešte náboženské povedomie, skúsenosť istého súboru predstáv o svete a súvisiacich sociálnych noriem, príkazy k určitému konaniu či príslušnosť k nejakým náboženským skupinám. Substanciálne definície náboženstva vymedzujú náboženstvo veľmi úzko, obvykle tak, ako je to v danej spoločnosti bežné. Tieto definície zaraďujú medzi náboženské fenomény veľa z tradičných foriem religiozity. V ich pohľade je religiozita obmedzená na pravidelnú účasť na rituáloch, na vieru vo vopred stanovený súbor poučiek a pod.<sup>9</sup>

Katolícke náboženstvo ako predmet štúdia sociológie náboženstva ponúka Katechizmus Katolíckej cirkvi ako súbor náboženských hodnôt, s ktorými môžeme pracovať práve v súvislosti so substanciálnym vymedzením tohto náboženstva. Ako už bolo spomenuté, Katechizmus Katolíckej cirkvi podáva komplexný súhrn učenia tohto náboženstva. V snahe toto učenie uchopiť metodológiou vlastnou pre sociológiu pokúsime sa zo štyroch základných častí Katechizmu Katolíckej cirkvi vytvoriť výberový súbor náboženských hodnôt. Takýto postup identifikácie učenia náboženstva s náboženskými hodnotami umožní vytvoriť základ teoretickej koncepcie, ktorá môže byť následne dopĺňaná o empirický výskum, v sociológii charakteristický svojou kvantitatívnou i kvalitatívnou formou.

---

<sup>5</sup> DURKHEIM, É. *Las formas elementales de la vida religiosa*. Madrid : Akal, 2007, s. 55-56.

<sup>6</sup> CHRISTIANO, K.J., SWATOS, W.H., KIVISTO, P. *Sociology of religion : contemporary developments*. Oxford : AltaMira Press, 2002, s. 11.

<sup>7</sup> NEŠPOR, Z.R. A KOL. *Příručka sociologie náboženství*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2008, s. 122.

<sup>8</sup> FURSETH, I., REPSTAD, P. *An introduction to the sociology of religion: classical and contemporary perspectives*. Ashgate Publishing Limited : Hampshire, 2006, s. 16.

<sup>9</sup> NEŠPOR, Z., LUŽNÝ, D. *Sociologie náboženství*. Praha : Portál, 2007, s. 17.

## Náboženské hodnoty vo vyznaní viery

Prvá časť Katechizmu katolíckej cirkvi je špecificky zameraná na vyznanie viery. Venuje sa rozličným aspektom obsahu viery. Prízvukuje, že človek je schopný Boha. Hovorí, že človek je stvorený, aby žil v spoločensťve s Bohom. Človek môže jediného a pravého Boha, nášho Pána a Stvoriteľa, s istotou poznať z jeho diel prirodzeným svetlom ľudského rozumu. Veriaci si zároveň uvedomujú, že ich pobáda Kristova láska, aby zanesli svetlo živého Boha tým, ktorí ho nepoznajú alebo odmietajú<sup>10</sup>. Uvedené môžeme pomenovať ako náboženskú hodnotu otvorenosti pre Boha, teda hodnotu, ktorá ľudskú prirodzenosť robí schopnou Boha.

Nie človek, lež Boh je ale ten, ktorý prichádza v ústrety človekovi. Boh sa z lásky zjavil a daroval človekovi. Tak dáva definitívnu odpoveď na otázky, ktoré si kladie človek o zmysle a ciele svojho života. Boh sa naplno zjavil, keď poslal svojho Syna, v ktorom uzavrel svoju zmluvu naveky. Syn je Otcovo definitívne Slovo, takže po ňom už nebude iné Zjavenie. Posvätná Tradícia a Sväté písmo tvoria jeden posvätný poklad Božieho slova, v ktorom Cirkev kontempluje Boha. Boh je autorom Svätého písma tak, že inšpiruje jeho ľudských autorov, pôsobí v nich a cez nich. Tak zaručuje, že ich spisy učia bez omylu spasiteľnú pravdu<sup>11</sup>. Spôsob, akým sa Boh dáva poznať človeku, môžeme pomenovať ako náboženskú hodnotu Božej angažovanosti, hodnotu, ktorá spočíva v iniciatíve Boha v tvorbe vzťahu s človekom.

Hoci iniciatíva Boha predchádza akejkolvek ľudskej odpovedi, človek už ale preberá zodpovednosť za tento druhý krok, za svoju odpoveď Bohu. Veriť je vedomý a slobodný ľudský úkon, ktorý zodpovedá dôstojnosti ľudskej osoby. Viera je nadprirodzený Boží dar. Aby človek veril, potrebuje vnútornú pomoc Ducha Svätého. Viera Cirkvi predchádza, rodí, udržiava a živí našu vieru. Nemôže mať Boha za Otca, kto nemá Cirkev za matku.<sup>12</sup> Z uvedeného sa nám ponúka pomenovať náboženskou hodnotou schopnosť odpovedať Bohu, ktorá je vedomým a slobodným rozhodnutím človeka.

To, aký Boh pozýva človeka k viere, je obsahom ďalších bodov Katechizmu Katolíckej cirkvi. Odpoveď človeka je nasmerovaná k Bohu Otcovi. Hoci sa Boh zjavuje, ostáva nevýslovným tajomstvom: Keby si ho pochopil, nebol by Bohom. Tajomstvo Najsvätejšej Trojice je ústredné tajomstvo viery a kresťanského života. Iba Boh nám ho môže dať poznať tak, že sa nám zjavuje ako Otec, Syn a Duch Svätý. Cirkev verná svedectvu Písma sa v modlitbe často obracia na všemohúceho a večného Boha, lebo pevne verí, že Bohu nič nie je nemožné. Boh sám stvoril vesmír slobodne, priamo a bez akejkolvek pomoci. Nijaké stvorenie nemá nekonečnú moc, ktorá je nevyhnutne potrebná, aby niekto mohol stvoriť v pravom zmysle slova, čiže vytvoriť a darovať bytie niečomu, čo ho vôbec nemalo (povolať z ničoho k jestvovaniu). Anjeli sú duchovné stvorenia neprestajne oslavujúce Boha a slúžiace jeho spasiteľným plánom, ktoré má s inými stvoreniami. Človek je jeden z tela a z duše. Učenie viery tvrdí, že duchovná a nesmrteľná duša je stvorená bezprostredne Bohom<sup>13</sup>. Katechizmus v tejto časti ponúkol označenie Boha ako všemohúceho Stvoriteľa, čím môžeme konkretizovať ďalšiu náboženskú hodnotu – hodnotu všemohúcnosti Stvoriteľa.

Poslanie Ježiša Krista jednorodeného Božieho Syna pre ľudstvo opisuje Katechizmus Katolíckej cirkvi v nasledujúcej kapitole. Meno Ježiš znamená „Boh spasí“. Dieťa narodené z Panny Márie dostáva meno Ježiš, lebo on vyslobodí svoj ľud z hriechov. V čase, ktorý určil Boh, si jednorodený Syn Otca, večné Slovo a podstatný obraz Otca, vzal telo, pričom nestratil svoju božskú prirodzenosť a prijal ľudskú prirodzenosť. Mária je skutočne Božia Matka,

<sup>10</sup> *Katechizmus Katolíckej cirkvi*. 27-49.

<sup>11</sup> *Katechizmus Katolíckej cirkvi*. 50-141.

<sup>12</sup> *Katechizmus Katolíckej cirkvi*. 142-184.

<sup>13</sup> *Katechizmus Katolíckej cirkvi*. 198-421.

pretože je Matkou večného Božieho Syna, ktorý sa stal človekom a sám je Boh. Od začiatku svojho verejného života, od svojho krstu je Ježiš Služobníkom úplne zasväteným vykupiteľskému dielu, ktoré zavŕši krstom jeho umučenia. Kristovo vykúpenie spočíva v tom, že prišiel položiť svoj život ako výkupné za mnohých, to znamená, že miloval svojich do krajnosti, aby boli vykúpení zo svojho márneho spôsobu života, zdedeného po otcoch. Symbol viery vyznáva, že Ježiš skutočne zomrel a že svojou smrťou za nás premohol smrť a diabla, ktorý vládol nad smrťou. Predmetom viery v zmŕtvychvstanie je udalosť historicky dosvedčená učeníkmi, ktorí sa skutočne stretli so Zmŕtvychvstalým, a zároveň je tajomne transcendentná, lebo je vstupom Kristovej ľudskej prirodzenosti do Božej slávy. Kristovo nanebovstúpenie znamená definitívny vstup Ježišovej ľudskej prirodzenosti do nebeskej sféry Boha, odkiaľ znova príde. V deň súdu na konci sveta Kristus príde v sláve, aby zavŕšil definitívne víťazstvo dobra nad zlom, ktoré v priebehu dejín rastú spolu ako pšenica a kúkol<sup>14</sup>. Poslanie Ježiša Krista pre ľudstvo je obsahom ďalšej náboženskej hodnoty, ktorú na základe povedaného môžeme pomenovať ako hodnotu vykúpenia Ježišom Kristom.

Poslaním tretej osoby Najsvätejšej Trojice je posväcovanie človeka, ktorého sprostredkovateľkou je Cirkev. O tom hovoria ďalšie body Katechizmu Katolíckej cirkvi. Ježiš je svojou smrťou a svojím zmŕtvychvstaním ustanovený za Pána a Mesiáša v sláve. Zo svojej plnosti vylieva Ducha Svätého na apoštolov a na Cirkev. Cirkev je na tomto svete sviatosťou spásy, znakom a prostriedkom spoločenstva s Bohom a spoločenstva medzi ľuďmi. Cirkev jedna (má jedného Pána), svätá (jej pôvodcom je presvätý Boh), katolícka (ohlasuje celú vieru), apoštolská (je postavená na trvalých základoch) pretrváva v Katolíckej cirkvi, hoci aj mimo jej organizmu jestvujú mnohé prvky posväcovania a pravdy. Z Božieho ustanovenia sú v Cirkvi medzi veriacimi vysvätení služobníci (klerici); ostatní sa volajú laikmi. Rímsky pápež má z Božieho ustanovenia najvyššiu, plnú, bezprostrednú a univerzálnu moc v spravovaní duší. Cirkev má z Kristovej vôle moc odpúšťať pokrsteným hriechy a vykonáva ju prostredníctvom biskupov a kňazov zvyčajne vo sviatosti pokánia. Smrťou sa duša oddelí od tela, ale pri vzkriesení Boh dá nášmu premenenému telu neporušiteľný život, keď ho opäť spojí s našou dušou. Na konci čias dosiahne Božie kráľovstvo svoju plnosť. Vtedy budú spravodliví naveky kraľovať s Kristom, oslávení na tele i na duši, a aj sám hmotný vesmír bude premenený. Vtedy bude Boh všetko vo všetkom vo večnom živote<sup>15</sup>. Duch Svätý, ktorý prebýva v Cirkvi, v nej a skrze ňu mnohorakým spôsobom pôsobí, sa stáva ďalšou náboženskou hodnotou, ktorú možno označiť ako hodnotu posväcovania v Cirkvi.

## Náboženské hodnoty v slávení viery

Druhá zo štyroch častí Katechizmu Katolíckej cirkvi sa venuje sláveniu kresťanského tajomstva viery. V nami zvolenom sociologickom pohľade pôjde o pomenovanie náboženských hodnôt, ktorými označíme základné prvky náboženského kultu tak, ako ich podáva Katechizmus Katolíckej cirkvi. Na prvom mieste sa venuje sláveniu liturgie a sviatostiam vo všeobecnosti. Tak sa veľkonočné tajomstvo viery v období Cirkvi stáva neustále prítomným. Poslaním Ducha Svätého v liturgii Cirkvi je pripravovať zhromaždenie na stretnutie s Kristom; pripomínať a predstavovať Krista viere zhromaždenia; svojou pretrvávajúcou mocou sprítomňovať a aktualizovať Kristovo spasiteľné dielo a pôsobiť, aby dar spoločenstva v Cirkvi prinášal ovocie. Sviatosti sú účinné znaky milosti ustanovené Kristom a zverené Cirkvi, ktorými sa nám udeľuje Boží život. Viditeľné obrady, ktorými sa sviatosti slávia, naznačujú a spôsobujú milosti, ktoré sú vlastné každej sviatosti. Sviatosti prinášajú ovocie v tých, ktorí ich prijímajú s potrebnými dispozíciami. Duch Svätý pripravuje na sviatosti Božím slovom a vierou, ktorá prijíma slovo do dobre pripravených srdc. Vtedy

<sup>14</sup> *Katechizmus Katolíckej cirkvi*. 422-682.

<sup>15</sup> *Katechizmus Katolíckej cirkvi*. 683-1065.

sviatosti posilňujú a vyjadrujú vieru. Liturgia je dielo úplného Krista, Hlavy i tela. Naš Veľkňaz ju nepretržite slávi v nebeskej liturgii s presväťou Bohorodičkou, s apoštolmi, so všetkými svätými a s množstvom ľudí, ktorí už vošli do Kráľovstva. Liturgické slávenie obsahuje znaky a symboly, ktoré sa vzťahujú na stvorenie (svetlo, voda, oheň), na ľudský život (umývať, pomazať, lámať chlieb) a na dejiny spásy (veľkonočné obrady). Nedeľa, deň Pána, je hlavným dňom slávenia Eucharistie, lebo je dňom Pánovho zmŕtvychvstania. Je základom a jadrom celého liturgického roka. Cirkev vo svojom pozemskom stave potrebuje miesta, kostoly, v ktorých sa slávi verejný kult na slávu Najsvätejšej Trojice<sup>16</sup>. Pomenovať popísané spôsoby slávenia kresťanského tajomstva môžeme prostredníctvom náboženskej hodnoty, ktorú označíme ako hodnotu liturgie a sviatostí.

Do kresťanského života je veriaci uvádzaný troma sviatosťami. Nimi dostáva v čoraz väčšej miere bohatstvo Božieho života a napreduje k dokonalosti lásky. Tieto tri sviatosti tvoria jeden celok. Krst je začiatok nového života, birmovanie tento život posilňuje a Eucharistia živí učeníka Kristovým telom a krvou, aby ho premieňala v Krista. Krst je narodením pre nový život v Kristovi. Podľa Pánovej vôle je nevyhnutne potrebný na spásu ako sama Cirkev, do ktorej krst vovádza. Birmovanie zdokonaľuje krstnú milosť. Je to sviatosť, ktorá dáva Ducha Svätého, aby nás hlbšie zakorenil v Božom synovstve, pevnejšie včlenil do Krista, posilnil naše spojenie s Cirkvou, väčšmi nás zapojil do jej poslania a pomáhal nám vydávať svedectvo o kresťanskej viere slovom, ktoré sprevádzajú skutky. Eucharistia je srdcom a vrcholom života Cirkvi, lebo v nej Kristus pridružuje svoju Cirkev a všetkých jej členov k svojej obete chvály a vzdávania vďaka, ktorú raz navždy priniesol na kríži svojmu Otcovi. Prostredníctvom tejto obety vylietva milosti spásy na svoje telo, ktorým je Cirkev<sup>17</sup>. Spomenuté tri sviatosti uvádzajú veriaceho do kresťanského života, sú teda synonymom náboženskej hodnoty, ktorú nazveme hodnotou sviatostného základu kresťanského života.

V človeku nový život v Kristovi môže zoslabnúť, ba možno ho aj stratiť hriechom, preto Cirkev mocou Ducha Svätého pokračuje v diele Kristovho uzdravovania a spásy. To je cieľ dvoch sviatostí uzdravenia – sviatosti pokánia a pomazania chorých. Odpustenie hriechov spáchaných po krste sa udeľuje osobitnou sviatosťou, ktorá sa volá sviatosť pokánia. Kto pácha hriech, uráža Božiunosť a lásku, svoju vlastnú dôstojnosť človeka, ktorý je povoláný, aby bol Božím synom, a narúša duchovné zdravie Cirkvi, ktorej každý kresťan má byť živým kameňom. Sviatosť pomazania chorých má za cieľ udeliť osobitnú milosť kresťanovi, ktorý prežíva ťažkosti spojené so stavom ťažkej choroby alebo staroby. Vhodný čas na prijatie tejto sviatosti nastáva aj vtedy, keď sa veriaci začína ocitať v nebezpečenstve smrti pre chorobu alebo starobou<sup>18</sup>. Dve spomenuté sviatosti pre veriaceho človeka skrývajú náboženskú hodnotu, ktorú môžeme označiť ako hodnotu sviatostného uzdravenia.

Ďalšie dve sviatosti sú zamerané na spásu iných, udeľujú osobitné poslanie v Cirkvi a slúžia na budovanie Božieho ľudu. Tí, čo prijímú sviatosť posvätného stavu, sú vysvätení, aby v Kristovom mene živili Cirkev Božím slovom a Božou milosťou. Vysvätení služobníci vykonávajú svoju službu Božiemu ľudu vyučovaním, Božím kultom a pastorálnou správou. Kresťanskí manželia sú posilnení sviatosťou manželstva a posvätení na úlohy a dôstojnosť svojho stavu. Táto sviatosť je zameraná na dobro manželov, ako aj na plodenie detí. Zdokonaľuje ľudskú lásku manželov, posilňuje ich nerozlučnú jednotu a posväcuje ich na ceste do večného života<sup>19</sup>. Obe sviatosti napomáhajú budovaniu Božieho ľudu, preto ich môžeme stotožniť s náboženskou hodnotou, ktorú pomenujeme ako hodnotu sviatostného budovania Božieho ľudu.

<sup>16</sup> *Katechizmus Katolíckej cirkvi*. 1066-1199.

<sup>17</sup> *Katechizmus Katolíckej cirkvi*. 1210-1419.

<sup>18</sup> *Katechizmus Katolíckej cirkvi*. 1420-1532.

<sup>19</sup> *Katechizmus Katolíckej cirkvi*. 1533-1666.

## Náboženské hodnoty v živote podľa viery

Povolaním človeka je dosahovať dokonalosť v láske, v nej sa odráža dôstojnosť ľudskej osoby, ktorá má pôvod v stvorení človeka na Boží obraz a podobu. Ľudská osoba, obdarená duchovnou dušou, rozumom a vôľou, je už od svojho počatia zameraná na Boha a určená na večnú blaženosť. Snaží sa o svoju dokonalosť tým, že hľadá a miluje pravdu a dobro. Nebeská blaženosť určuje kritériá rozlišovania na používanie pozemských dobier v súlade s Božím zákonom. Sloboda je schopnosť konať alebo nekonať a tak vykonať sám od seba vedomé a dobrovoľné činy. Dokonalosť svojho konania dosahuje vtedy, keď je zameraná na Boha, najvyššie Dobro. Morálne dobrý čin predpokladá, že je dobrý súčasne aj predmet, aj cieľ, aj okolnosti. Výrazom vášne sa označujú citové náklonnosti alebo city. Prostredníctvom svojich citových vzrušení človek tuší dobro alebo má predtuchu zla. Vo vášňach chápaných ako citové hnutia nie je ani morálne dobro, ani zlo. Podľa toho, či závisia alebo nezávisia od rozumu a vôle, je v nich, alebo nie je v nich morálne dobro alebo zlo. Morálne svedomie je úsudok rozumu, ktorým človek poznáva morálnu akosť konkrétneho činu. Božie slovo je svetlom na našej ceste. Máme si ho osvojovať vierou a modlitbou a uvádzať ho do života. Tak sa formuje morálne svedomie. Ľudské čnosti sú stále dispozície rozumu a vôle, ktoré usmerňujú naše činy, usporadúvajú naše vášne a riadia naše správanie podľa rozumu a viery. Možno ich zoskupiť okolo štyroch základných čností, ktorými sú: rozvážnosť, spravodlivosť, mravná sila a miernosť. Teologálne čnosti robia kresťanov schopnými žiť vo vzťahu s Bohom. Sú tri: viera, nádej a láska. Vierou veríme v Boha, nádejou túžime po večnom živote a láskou milujeme Boha nadovšetko a svojho blížneho ako seba samých. Hriech je skutok alebo slovo, alebo túžba proti večnému zákonu. Je urážkou Boha. Je to čin, ktorý protirečí rozumu. Zraňuje prirodzenosť človeka a narúša ľudskú solidaritu<sup>20</sup>. Povedané môžeme súhrnne označiť ako náboženskú hodnotu dôstojnosti ľudskej osoby.

Ľudstvo je povolane, aby urobilo zjavným obraz Boha a premenilo sa na obraz jednorodného Syna Otca. Toto povolanie je osobnej povahy, no týka sa aj ľudskeho spoločenstva ako celku. Jestvuje istá podobnosť medzi jednotou božských osôb a bratstvom, ktoré majú ľudia utvárať medzi sebou. Aby sa človek mohol vyvíjať v zhode so svojou prirodzenosťou, potrebuje spoločenský život. Niektoré spoločnosti, ako rodina a štát, bezprostrednejšie zodpovedajú ľudskej prirodzenosti. Ľudská osoba je a musí byť základom, subjektom a cieľom všetkých spoločenských inštitúcií. Každé ľudské spoločenstvo potrebuje autoritu, aby sa zachovalo a rozvíjalo. Autorita sa vykonáva oprávneným spôsobom, ak sa usiluje o dosiahnutie spoločného dobra spoločnosti. Spoločné dobro zahŕňa tri základné prvky: rešpektovanie a zveľaďovanie základných práv osoby; prosperitu alebo rozvoj duchovných a časných dobier spoločnosti; pokoj a bezpečnosť spoločnosti a jej členov. Spoločnosť zabezpečuje sociálnu spravodlivosť vtedy, keď vytvára podmienky, ktoré združeniam i jednotlivcom umožňujú dosiahnuť to, na čo majú právo. Solidarita je výrazne kresťanská čnosť<sup>21</sup>. Človek povolaný k životu v spoločenstve tento spôsob svojej existencie odкрýva ako náboženskú hodnotu, ktorú môžeme označiť ako hodnotu života v ľudskom spoločenstve.

Človek je povolaný k blaženosti, ale zranený hriechom potrebuje spásu od Boha. Božia pomoc mu prichádza v Kristovi prostredníctvom zákona, ktorý ho riadi, a milosti, ktorá ho posilňuje. Podľa Svätého písma je zákon Božie otcovské poučenie, ktoré človekovi predpisuje cesty vedúce k prisľúbenej blaženosti a zakazuje cesty zla. Prirodzený zákon je účasť človeka na Božej múdrosti a добрote, v priebehu dejín je nemenný a stály. Je potrebným základom na vytváranie morálnych noriem a občianskych zákonov. Nový, evanjeliový zákon

<sup>20</sup> *Katechizmus Katolíckej cirkvi. 1700-1876.*

<sup>21</sup> *Katechizmus Katolíckej cirkvi. 1877-1948.*

je zákon lásky, zákon milosti, zákon slobody. Milosť Ducha Svätého nám udeľuje Božiu spravodlivosť. Týmto ospravedlivením sa človek s podnetu milosti obracia k Bohu a odvracia sa od hriechu, a tak dostáva odpustenie a spravodlivosť zhora. Milosť je pomoc, ktorú nám dáva Boh, aby sme mohli zodpovedať nášmu povolaniu stať sa jeho adoptívnymi synmi. Uvádza nás do dôvernosti trojičného života. Božia iniciatíva v diele milosti predchádza, pripravuje a vzbudzuje slobodnú odpoveď človeka. Milosť odpovedá na hlboké túžby ľudskej slobody; pobáda ju, aby s ňou spolupracovala, a zdokonaľuje ju. Učiteľský úrad pastierov Cirkvi sa v morálnej oblasti zvyčajne vykonáva katechézou a kázaním na základe Desatora, ktoré vyjadruje zásady mravného života platné pre všetkých ľudí<sup>22</sup>. Uvedené učenie Katechizmu Katolíckej cirkvi môžeme pomenovať ako náboženskú hodnotu Božieho zákona a milosti.

Tradícia Cirkvi verná Svätému písmu a v zhode s Ježišovým príkladom priznala Dekalógu prvoradú dôležitosť a význam. Prvé prikázanie vyzýva človeka, aby veril v Boha, dúfal v neho a miloval ho nadovšetko. Povinnosť preukazovať Bohu pravý kult sa týka tak jednotlivého človeka, ako aj spoločnosti. Druhé prikázanie prikazuje mať v úcte Pánovo meno. Pánovo meno je sväté. Druhé prikázanie zakazuje akékoľvek nevhodné použitie Božieho mena. Rúhanie spočíva v používaní Božieho mena, mena Ježiša Krista, Panny Márie a svätých urážlivým spôsobom. Nedeľa sa má v celej Cirkvi zachovávať ako prvotný prikázaný sviatok. V nedeľu a v iné prikázané sviatky sú veriaci povinní zúčastniť sa na omši. Okrem toho sa veriaci majú zdržiavať takých prác a činností, ktoré sú na prekážku kultu, ktorý sa má preukazovať Bohu, radosti vlastnej dňu Pána alebo potrebnému zotaveniu ducha a tela<sup>23</sup>. Prvé tri prikázania Dekalógu môžeme pomenovať ako náboženskú hodnotu príkazu lásky k Bohu.

Podľa štvrtého prikázania Boh chcel, aby sme po ňom ctili svojich rodičov a tých, ktorých pre naše dobro obdaril autoritou. Rodičia majú povinnosť postarať sa o hmotné a duchovné potreby svojich detí. Verejná moc je povinná rešpektovať základné práva ľudskej osoby a vytvárať podmienky na používanie jej slobody. Povinnosťou občanov je spolupracovať s občianskou mocou na budovaní spoločnosti v duchu pravdy, spravodlivosti, solidarity a slobody. Každý ľudský život od chvíle počatia až po smrť je posvätný. Vražda ľudskej bytosti je v závažnom rozpore s dôstojnosťou osoby a so svätosťou jej Stvoriteľa. Dieťa má už od počatia právo na život. Úmyselná eutanázia je vraždou, nech by boli akékoľvek jej spôsoby a dôvody. Piate prikázanie zakazuje aj samovraždu. Tým, že Boh stvoril človeka ako muž a ženu, obdaril obidvoch rovnakou osobnou dôstojnosťou. Každý človek, muž i žena, má uznať a prijať svoju sexuálnu totožnosť. Každý pokrstený je povolaný viesť čistý život, a to každý podľa svojho životného stavu. Čistota znamená integráciu sexuality do ľudskej osoby. Siedme prikázanie prikazuje praktizovať spravodlivosť a lásku pri spravovaní pozemských dobier a plodov ľudskej práce. Pravdivosť alebo pravdovravnosť je čnosť, ktorá spočíva v tom, že sa človek prejavuje pravdivý vo svojich skutkoch a svojimi slovami hovorí pravdu. Rešpektovanie dobrého mena a cti osôb zakazuje každý postoj a každé slovo ohovárania alebo osočovania. Deviate prikázanie varuje pred nezriadenou telesnou túžbou alebo telesnou žiadostivosťou. Desiate prikázanie zakazuje nezriadenú žiadostivosť pochádzajúcu z nemiernej túžby po bohatstve a jeho moci<sup>24</sup>. Štvrté až desiate prikázanie Dekalógu môžeme pomenovať ako náboženskú hodnotu príkazu lásky k človeku.

<sup>22</sup> *Katechizmus Katolíckej cirkvi*. 1949-2051.

<sup>23</sup> *Katechizmus Katolíckej cirkvi*. 2052-2195.

<sup>24</sup> *Katechizmus Katolíckej cirkvi*. 2196-2557.

## Náboženské hodnoty v modlitbe

Kresťanské tajomstvo viery sú veriaci povolani prežívať ako živý a osobný vzťah so živým a pravým Bohom. Týmto vzťahom je kresťanská modlitba. Boh neúnavne volá každého človeka na tajomné stretnutie so sebou. Modlitba sprevádza celé dejiny spásy ako vzájomné volanie, ktorým sa Boh obracia na človeka a človek na Boha. Ježiš pri svojom vyučovaní učí svojich učeníkov modliť sa s čistým srdcom, so živou a vytrvalou vierou a so synovskou odvahou. Ježiš Kristus sám vypočuje prosby, s ktorými sa na neho obraciame. Predmetom prosebnej modlitby je odpustenie, hľadanie Božieho kráľovstva, ako aj všetky skutočné potreby. Každá radosť a každá bolesť, každá udalosť a každá potreba môže byť predmetom vzdávania vďaky. Celkom nezištná modlitba chvály vystupuje k Bohu, ospevuje ho pre neho samého, oslavuje ho preto, že on je, ešte viac než za to, čo koná<sup>25</sup>. Učenie Katechizmu Katolíckej cirkvi môžeme po povedanom súhrne nazvať ako náboženskú hodnotu modlitby.

Tradícia kresťanskej modlitby je jednou z foriem zvelaďovania tradície viery. Božie slovo, liturgia Cirkvi a čnosti viery, nádeje a lásky sú pramene modlitby. Modlitba sa obracia predovšetkým na Otca, takisto sa zameriava na Ježiša Krista. Cirkev nás povzbudzuje, aby sme vzývali Ducha Svätého ako vnútorného Učiteľa kresťanskej modlitby. Cirkev sa rada modlí v spoločenstve s Pannou Máriou. Putujúca Cirkev sa vo svojej modlitbe spája s modlitbou svätých a prosí ich o orodovanie. Kresťanská rodina je prvým miestom výchovy k modlitbe. Najvhodnejším miestom na modlitbu je najmä kostol, ktorý je vlastným miestom na liturgickú modlitbu farského spoločenstva a privilegovaným miestom na eucharistickú adoráciu<sup>26</sup>. Ďalšie učenie Katechizmu Katolíckej cirkvi o modlitbe môžeme pomenovať ako náboženskú hodnotu tradície modlitby.

Kresťanská tradícia pozná tri hlavné formy modlitby: ústnu modlitbu, rozjímanie a kontemplatívnu modlitbu. Všetky tri majú ako spoločnú črtu sústredenosť srdca. Hlavnými ťažkosťami pri modlitbe sú roztržitosť a suchopárnosť. Modlitbu ohrozujú dve časté pokušenia: nedostatok viery a duchovná znechutenosť<sup>27</sup>. Tretiu časť učenia o modlitbe môžeme synonymne nazvať ako náboženskú hodnotu foriem modlitby.

V Modlitbe Pána (Otče náš) je skutočne obsiahnutý súhrn celého evanjelia. Modlitba Pána je najdokonalejšia modlitba. Je v strede Písem. Môžeme vzývať Boha ako Otca, lebo nám ho zjavil Boží Syn. Modliť sa k nášmu Otcovi má v nás utvárať vôľu podobať sa mu, ako aj pokorné a dôverujúce srdce. Predmetom prvých troch prosieb modlitby Otče náš je Otcova sláva, posvätenie jeho mena, príchod Kráľovstva a plnenie Božej vôle. Ďalšie štyri mu predkladajú naše túžby: tieto prosby sa týkajú nášho života s cieľom udržiavať ho pokrmom alebo ho uzdravovať z hriechu a vzťahujú sa na náš boj o víťazstvo dobra nad zlom<sup>28</sup>. Poslednú časť učenia Katechizmu Katolíckej cirkvi o modlitbe môžeme pomenovať ako náboženskú hodnotu základnej kresťanskej modlitby.

## Záver

Snahou predkladaného príspevku bolo uchopiť Katechizmus Katolíckej cirkvi, ktorý je súhrnom učenia náboženstva, jedným zo spôsobov vlastných pre sociológiu. Preto bolo potrebné učenie náboženstva previesť do pojmov náboženských hodnôt, aby sme mohli uskutočniť substanciálne vymedzenie katolíckeho náboženstva v sociológii. V predkladanom texte sme uskutočnili takéto substanciálne vymedzenie tým, že sme opísali takýto súbor

<sup>25</sup> *Katechizmus Katolíckej cirkvi*. 2559-2649.

<sup>26</sup> *Katechizmus Katolíckej cirkvi*. 2650-2696.

<sup>27</sup> *Katechizmus Katolíckej cirkvi*. 2697-2758.

<sup>28</sup> *Katechizmus Katolíckej cirkvi*. 2759-2865.

náboženských hodnôt: hodnotu otvorenosti pre Boha; hodnotu Božej angažovanosti; hodnotu schopnosti odpovedať Bohu; hodnotu všemohúcnosti Stvoriteľa; hodnotu vykúpenia Ježišom Kristom; hodnotu posväcovania v Cirkvi; hodnotu liturgie a sviatostí; hodnotu sviatostného základu kresťanského života; hodnotu sviatostného uzdravenia; hodnotu sviatostného budovania Božieho ľudu; hodnotu dôstojnosti ľudskej osoby; hodnotu života v ľudskom spoločenstve; hodnotu Božieho zákona a milosti; hodnotu príkazu lásky k Bohu; hodnotu príkazu lásky k človeku; hodnotu modlitby; hodnotu tradície modlitby; hodnotu foriem modlitby; hodnotu základnej kresťanskej modlitby.

Tento súbor náboženských hodnôt sa môže stať predmetom ďalšieho štúdia sociológie. Empirický výskum sa môže kvalitatívnym a kvantitatívnym spôsobom snažiť o zisťovanie, ako sú uvedené náboženské hodnoty prítomné v živote veriacich Katolíckej cirkvi. Pre takéto ďalšie smerovanie sociologického výskumu sa prekladaný príspevok môže stať prínosným.

### **Použitá literatúra**

DURKHEIM, É. *Las formas elementales de la vida religiosa*. Madrid : Akal, 2007. 427 s. ISBN 978-84-460-0125-6.

FURSETH, I., REPSTAD, P. *An introduction to the sociology of religion: classical and contemporary perspectives*. Ashgate Publishing Limited : Hampshire, 2006. 247 s. ISBN 0-7546-5658-6.

CHRISTIANO, K.J., SWATOS, W.H., KIVISTO, P. *Sociology of religion : contemporary developments*. Oxford : AltaMira Press, 2002. 371 s. ISBN 0-7591-0035-7.

NEŠPOR, Z., LUŽNÝ, D. *Sociologie náboženství*. Praha : Portál, 2007. 232 s. ISBN 978-80-7367-251-5.

NEŠPOR, Z.R. A KOL. *Příručka sociologie náboženství*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2008. 450 s. ISBN 978-80-86429-92-2.

*Katechismus Katolíckej cirkvi*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1998. 918 s. ISBN 80-7162-253-2.



# List bl. Jána Pavla II. starším ľudom a jeho odkaz pre súčasnosť

Mgr. et Mgr. Iveta Gallová, PhD.  
Jilemnického 51/33, 036 01 Martin  
ivetagallova@gmail.com

---

## Abstrakt

V príspevku sa zaoberáme jedným z listov bl. Jána Pavla II., adresovaného starším ľudom (1999). V prvej časti poukazujeme na duchovné, sociálne, fyzické a psychologické aspekty problematiky starnutia a staroby, ale aj na dôstojnosť, zmysel i krásu staršieho veku a význam staroby pre ľudský život, ako ich prezentoval bl. Ján Pavol II. V druhej časti zdôrazňujeme naliehavosť riešenia problematiky staršieho veku. Myšlienkové posolstvo listu aplikujeme na sociálnu situáciu seniorov na Slovensku. Poukazujeme na dôležitosť starších ľudí pre spoločnosť, ako aj nutnosť pomoci seniorom zo strany rodiny, komunity, štátu i Cirkvi. V záverečnej časti sa zaoberáme myšlienkami bl. Jána Pavla II. o otázkach strachu, význame utrpenia a smrti.

**Kľúčové slová:** starší ľudia, staroba, spoločnosť, starostlivosť, farské spoločenstvo.

## Abstract

Our contribution deals with one of the letters of Beatific John Paul II, addressed to elderly people (1999). The first part points out not only spiritual, social, physical and psychological aspects of the issues of ageing and the old age, but also dignity, sense and beauty of this age and its significance for the human life in the way presented by Beatific John Paul II. The second part emphasises the urgent need of finding the solutions to the old age problems. The message of the ideas contained in the letter is applied to the social situation of senior citizens in Slovakia. We point out the importance of elderly people for the society as well as at the necessity of help to senior citizens provided by their families, communities, the state and the Church. The final part treats the ideas of Beatific John Paul II focused on the issues of fear, significance of suffering and death.

**Key words:** Elderly, old age, society, care, parish community.

## Úvod

List starším ľudom napísal nami milovaný bl. Ján Pavol II. v r. 1999. Je jedným z jeho listov, ktorým sa prihovára istej skupine svojich súčasníkov. Ide o generáciu starších ľudí, ku ktorým sa hlásil aj on, vtedy už sužovaný chorobami a slabosťou. Mal 79 rokov, teda päť a pol roka pred svojou smrťou. Starším ľudom sa prihovára veľmi ľudským a prirodzeným spôsobom ako jeden z nich: „Keď sa obraciam na starších ľudí, som si vedomý, že hovorím s osobami a o osobách, ktoré majú za sebou dlhú cestu (porov. *Múd* 4,13). Hovorím s mojimi rovesníkmi, a preto mi je ľahko hľadať analógie v mojom osobnom živote. Náš život, milí bratia a sestry, je postavený prozreteľnosťou do tohto dvadsiateho storočia. Toto storočie

prijalo od minulosti komplexné dedičstvo a bolo svedkom nespočetných mimoriadnych udalostí<sup>1</sup>.

Listom reagoval na rok: „ktorý Organizácia Spojených národov právom zasvätila starším ľudom, aby upozornila celú spoločnosť na stav tých, ktorí sa pod bremenom staroby často musia vysporiadať s rozličnými ťažkými problémami“<sup>2</sup>.

List chápeme ako osobné vyznanie a duchovný testament starnúceho pápeža. Radi by sme ho prirovnali k veľmi osobnému 2. listu sv. apoštola Pavla Timotejovi, adresovanému „milovanému synovi Timotejovi“ (2 *Tim*, 1,2), v ktorom mu Pavol v povedomí blízkej smrti dáva posledné napomenutia, rady a odporúčania<sup>3</sup>.

Vo svojom príspevku sa chceme zamyslieť nad tým, čo nám môže povedať tento, rozsahom nie veľmi obsiahly, ale svojim obsahom veľmi bohatý list, písaný na konci tisícročia v dobe, kedy nové tisícročie už dávnejšie prekročilo svoj prah.

## Spomienky pre prežitú minulosť a 20. storočie

Bl. Ján Pavol II. začína list možno neočakávane spomienkami na svoj život, v ktorom hľadá paralely s udalosťami, predovšetkým vojnovými v 20. storočí – spomína na 1. i 2. svetovú vojnu, studenú vojnu, konflikt na Balkáne. Na budúcnosť sa však pozerá optimisticky: „Máme veľa dôvodov, aby sme dŕžali Bohu. Napriek všetkému na prelome storočia sa ukazuje veľa možností pre mier a pokrok. Zo skúšok, ktoré naša generácia prekonala, presvitá svetlo, ktoré môže osvetliť roky našej staroby“<sup>4</sup>.

Nové nepokoje a vojnové konflikty, svetová morálna a ekonomická kríza, prenasledovanie kresťanov na začiatku 21. storočia nás presviedčajú, že výzvy, bl. Jána Pavla II. i jeho nástupcu, emeritného pápeža Benedikta XVI., ktoré adresuje nám všetkým, sú stále aktuálne a naliehavé. Práve starší ľudia, ako nositelia kolektívnej pamäte a istej generačnej múdrosti, môžu priniesť veľa pozitívneho do tejto náročnej doby a byť aj pripomienkou a varovaním.

Bl. Ján Pavol II. sa ďalej zamýšľa nad tým, čo je staroba. Spomína viaceré postavy Sv. písma Starého i Nového zákona – od Abraháma a Sáru, Mojžiša, Tobiáša, ale aj Alžbetu, Zachariáša, starého kňaza Simeona, či hľadajúceho Nikodéma ale predovšetkým na Petra, ktorý sa vo vyššom veku mučeníctvom nebál dosvedčiť svoju vieru. Chce poukázať, že pre Boha nie je rozhodujúci vek. Staroba môže byť požehnaním, ba priestorom na nové úlohy a poslanie, ktoré môže so sebou priniesť, aj keď súčasný svet sa nás snaží presvedčiť o opak. V tejto súvislosti je potrebné pripomenúť dôstojnosť staršieho človeka a jeho význam pre spoločnosť. Určite, starší vek má svoje obmedzenia, ale aj svoje prednosti – akési upokojenie, múdrosť prežitého, viac času na premýšľanie a vzťahy, hľadanie na podstatu vecí. A v tejto súvislosti aj potrebu úcty ku starším ľuďom a vďačnosti. Nie iba abstraktnej, slovne pertraktovanej, ale takej, ktorá sa prejavuje konkrétnymi činmi. Takej, ktorá umožní a dá konkrétny priestor pre aktívny a plnohodnotný život aj seniorom.

---

<sup>1</sup> List bl. Jána Pavla II. starším ľuďom, 3. [online]. [cit. 2013-03-09] Dostupné na internete: <http://www.kbs.sk/?cid=1117287380>.

<sup>2</sup> List bl. Jána Pavla II. starším ľuďom, 1. [online].

<sup>3</sup> Porov. komentár Jozefa Heribana k úvodu do 2 *Tim*, Sväté Písmo, 1996, s. 2494.

<sup>4</sup> List bl. Jána Pavla II. starším ľuďom, 5. [online].

## Naliehavosť riešenia problematiky starších ľudí

O tom, že svet bude musieť opäť hľadať hodnoty a múdrosť starších ľudí nás presvedča aj demografický vývoj. Grodovská (2005) uvádza, že na Zemi nás dnes žije okolo 6,5 miliardy. Podľa prognózy OSN sa má počet obyvateľov Zeme zvýšiť do r. 2050 na 9,22 miliardy a okolo roku 2300 ustáliť asi na 9 miliardách<sup>5</sup>. Naproti tomu populácia v Európe klesá. Aj na Slovensku by mal do r. 2050 počet obyvateľov klesnúť pod hranicu 5 miliónov osôb. Za reálne možno považovať aj prekročenie hranice 4 miliónov obyvateľov do r. 2100<sup>6</sup>.

Na druhej strane populácia, zvlášť v Európe a určite aj u nás, starne. Podľa Národnej správy medzinárodného výskumu Interlinks k 31. decembru 2008 bolo na Slovensku 5.412.254 osôb. Veková kategória 65+ zahŕňala 243 929 mužov (12,09 % mužskej populácie) a 410 406 žien (14,75% ženskej populácie). Prognóza vývoja populácie na Slovensku do r. 2025 (2007) uvádza intenzívne starnutie populácie, keď index starnutia (počet obyvateľov 65+ ku 100 obyvateľom vo veku 0-14) presiahne hodnotu 100 a už pred rokom 2025 dosiahne pre mužov číslo 102 a pre ženy 150. V r. 2025 populácia 65+ dosiahne počet 1 047 000 (19% obyvateľstva). Obyvateľov nad 80 rokov bude 3,66 %<sup>7</sup>.

Podľa Grodovskej (2005, s. 10) sa dnes priemerný Slovák dožíva 72 rokov a Slovenka 77 rokov. Podľa Prognózy vývoja obyvateľstva SR do r. 2050 (2002, s. 14). môžeme do r. 2050 očakávať v priemere 3,7 násobný nárast indexu starnutia. Kým dnes pripadnú na jedného obyvateľa vo veku nad 65 rokov dvaja obyvatelia vo veku do 17 rokov, v r. 2050 bude tento pomer presne opačný<sup>8</sup>. Na Slovensku by malo byť v r. 2030 okolo 20-25% populácie starších ako 65 rokov<sup>9</sup>.

V tejto súvislosti by som taktiež chcela uviesť údaje Eurobarometra Diskriminácia v Európskej únii z r. 2009. Ľudia považujú za najčastejšiu diskrimináciu na základe veku – 64% respondentov. Inštitút pre verejné otázky uvádza výskum z roku 2008, kde sa uvádza, že až 25% opýtaných nad 55 rokov sa cíti diskriminovaných na základe veku. Zamestnanosť u 55 – 64 ročných na Slovensku podľa Eurostatu bola za rok 2010 pod hranicou 40%, čo patrí k dlhodobo najnižším v EÚ<sup>10</sup>.

Teda počet starších ľudí, zvlášť v Európe, neustále stúpa. Bude preto potrebné prehodnotiť pohľady a mýty o starších ľuďoch a starobe, ktoré ponúka súčasná spoločnosť. Bl. Ján Pavol II. hovorí: „Musíme opäť získať správnu perspektívu, z ktorej život vidíme ako celok. Správnou perspektívou je večnosť, a život v každej svojej etape je na ňu dôležitou prípravou. I staroba má svoju úlohu v pokračujúcom procese dozrievania človeka na ceste k večnosti. Z tohto dozrievania má ťažiť aj sociálna skupina, ku ktorej patria starší ľudia. Ľudia v pokročilom veku nám pomáhajú pozerat' na svetské záležitosti s väčšou múdrosťou, lebo v priebehu života získali skúsenosti a dozreli. Sú strážcami kolektívnej pamäti a v dôsledku toho privilegovanými interpretmi toho súhrnu spoločenských ideálov a hodnôt, ktoré usmerňujú a chránia spolužitie v spoločnosti“<sup>11</sup>.

<sup>5</sup> In HROZENSKÁ, M. a kol. *Sociálna práca so staršími ľuďmi a jej teoreticko-praktické východiská*. Martin : Osveta, 2008, s. 11.

<sup>6</sup> Porov. HROZENSKÁ, M. a kol. *Sociálna práca so staršími ľuďmi a jej teoreticko-praktické východiská*, s. 12.

<sup>7</sup> Por. BEDNÁRIK, R. a kol. *INTERLINKS, WP 6, Slovak national report*. Bratislava : IVPR, 2010, s. 6.

<sup>8</sup> In HROZENSKÁ, M. a kol. *Sociálna práca so staršími ľuďmi a jej teoreticko-praktické východiská*, s. 12-13.

<sup>9</sup> Porov. HROZENSKÁ, M. a kol. *Praktická príručka pre sociálnych pracovníkov pracujúcich so staršími ľuďmi*. Nitra : Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva UKF, 2009, s. 8.

<sup>10</sup> Porov. *Národný pracovný program Európskeho roka aktívneho starnutia a solidarity medzi generáciami*, 2012, [online]. [cit. 2012-09-30]Dostupné na internete:

<<http://europa.eu/ey2012/ajax/BlobServlet?docId=7289&langId=sk>>, s. 4-5.

<sup>11</sup> *List bl. Jána Pavla II. starším ľuďom*, 10. [online].

## Cti otca svojho i matku svoju

„Pred šedivou hlavou vstaň, cti si staršiu osobu..." (Lv 19,32) Úcta k starším prináša trojakú povinnosť voči nim: prijať ich, pomáhať im a oceniť ich kvality. V mnohých oblastiach je to priam spontánne ako odveký mrav. Inde, najmä v ekonomicky rozvinutejších krajinách, treba zmeniť panujúce tendencie, aby tí, čo pokročili vo veku, mohli zostarnúť dôstojne a bez strachu, že už nebudú mať žiadnu cenu<sup>12</sup>. Táto výzva bl. Jána Pavla II. je o to aktuálnejšia, o čo moderná postmoderná, či postindustriálna spoločnosť, ako sa o tom môžeme presvedčať na každom kroku, preferuje ľudí dynamických, výkonných, krásnych, mladých, zdravých, úspešných, z ktorých môžu zamestnávateľia vyťažiť čo najviac a v čo najkratšom čase. Ale aj mladí ľudia chcú pre seba získať čo najviac a čo najrýchlejšie, aj za cenu rýchleho psychického či fyzického zničenia, zabudnutím na vzťahy, normálny rodinný život. Starší ľudia a to už po štyridsaťpäťke sú „nevýkonní“, sú ohrozenou skupinou na trhu práce. Podľa novej legislatívy SR ideme zvyšovať vek odchodu do dôchodku. Teda pomyselné nožnice medzi možnosťou uplatnenia, pracovnej aktivity a na druhej strane dĺžkou dožitia a aj odkázanosťou na pomoc okolia sa čoraz viac otvárajú. Pribúda seniorov oscilujúcich na hranici životného minima. Podľa údajov Sociálnej poisťovne bolo **v Slovenskej republike k 31. augustu 2012 - 1 302 385 dôchodcov a k 31. januáru 2013 už 1 312 702 a priemerná výška starobného dôchodku k 31. augustu 2012 - 375,25 Euro, k 31. januáru 2013 387,18 Euro**<sup>13</sup>. Vidíme, že životná úroveň našich dôchodcov je vzhľadom k rastúcim životným nákladom nízka. Pribúdajú starší ľudia žijúci osamelo, bez podpory vonkajšieho okolia, predovšetkým rodiny, ťažko dostupným cestovaním, ktoré potrebujú najmä pri zdravotnom vyšetrení, finančne pre nich nedostupnými sociálnymi službami, kultúrnymi aktivitami a pod.

**Uvedenú tému pripomínáme aj v súvislosti s tým, že rok 2012 bol** Rozhodnutím Európskeho parlamentu a Rady č. 940/2011 EÚ definovaný ako Európsky rok aktívneho starnutia a solidarity medzi generáciami. Tento rok síce skončil, ale riešené úlohy a problémy určite zostávajú. Cieľom tohto roka bolo predovšetkým zvýšiť povedomie o význame aktívneho starnutia, ďalej aby politické strany dali uvedenú problematiku na popredné miesto do svojich programov, podporovať medzigeneračnú solidaritu, vymieňať si skúsenosti medzi členskými štátmi o danom probléme, zapojiť občiansku spoločnosť, sociálnych partnerov a podnikateľský sektor na vypracovanie komplexných stratégií riadenia otázok spojených s vekom v oblasti zamestnanosti a práce, ako aj odbúravať stereotypy a diskrimináciu na základe veku. Slovenská republika sa prihlásila k Roku tým, že pripravila Národný pracovný program, dotýkajúci sa cieľov Európskeho roka aktívneho starnutia a solidarity medzi generáciami ako aj aktivity a iniciatívy, ktoré sa k Národnému pracovnému programu viažu. **Okrem už spomínaného rozhodnutia Rady EÚ a na tomto základe prijatého nášho Národného pracovného programu, v oblasti sociálnej politiky pre seniorov sa riadime aj Národným programom ochrany starších ľudí, prijatým Vládou SR v r. 1999, ako aj Národnými prioritami rozvoja sociálnych služieb pre roky 2009-2013 (dostupné na webovej stránke MPSVaR). V súčasnosti sa pripravuje Národný program aktívneho starnutia na r. 2014-2020 (určený pre vekovú kategóriu 50+). Nadväzuje na Národný program ochrany starších ľudí a skúsenosťami s jeho realizáciou. Chce vychádzať najmä zo záväzkov na medzinárodnej úrovni a programového vyhlásenia Vlády SR, demografického**

<sup>12</sup> List bl. Jána Pavla II. starším ľuďom, 12. [online].

<sup>13</sup> Porov. GALLOVÁ, I. *Sociálna práca a sociálna politika pre seniorov na Slovensku – konvergencia, či divergencia*. In Mátel, A. et al: *Aplikovaná sociálna politika* [CD-ROM]. Bratislava : Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, n.o., 2012, s. 72-84.

Porov. *Priemerná výška vyplácaných dôchodkov*. [online]. [cit. 2013-03-09] Dostupné na internete: <http://www.socpoist.sk/646/1614s>.

vývoja, základných princípov verejných politík vo vzťahu k starším ľuďom, zamestnania a zamestnateľnosti, nezávislého, bezpečného a kvalitného života starších ľudí, občianskej účasti starších ľudí, podpory aktívnej nezávislosti a ochrany ľudských práv, ako aj implementácie a spolupráce s relevantnými inštitúciami<sup>14</sup>. **Okrem toho na úrovni parlamentu existuje Výbor pre sociálne veci a Výbor pre zdravotníctvo. Na úrovni Vlády SR je uznesením vlády Slovenskej republiky č. 158 zo dňa 2. marca 2011 zriadený Výbor pre seniorov** ako stály odborný orgán Rady vlády Slovenskej republiky pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť, ktorý sa má zaoberať otázkami práv seniorov<sup>15</sup>. Teda existujú u nás orgány i dokumenty, ktoré riešia problematiku starších ľudí. Situácia je však ovplyvňovaná hlbokou morálnou a hospodárskou krízou vo svete i u nás. Finančné možnosti štátu sú v súčasnej dobe len veľmi obmedzené. Ich odrazom sú legislatívne opatrenia, schválené parlamentom, predovšetkým v oblasti dôchodkového zabezpečenia, úpravy veku odchodu na dôchodok, ale aj pripravované zmeny v oblasti sociálnych služieb a zákona o zamestnanosti, ktoré neľahčujú situáciu tejto vekovej skupiny. O to viac prichádza na rad úloha rodiny a komunity, ale aj Cirkvi.

### Úloha rodiny, komunity, Cirkvi

Bl Ján Pavol II. vo svojom liste poukazuje na to, že ako sa predlžuje priemerný vek obyvateľstva, treba podporovať kultúru, ktorá starobu prijíma a oceňuje, nie odsúva na okraj spoločnosti. Hovorí: „tým najprirodzenejším miestom na prežívanie údely staroby ostáva prostredie, v ktorom je "doma", teda medzi príbuznými, známymi a priateľmi; tam, kde ešte môže nejako poslúžiť“<sup>16</sup>. Ak už je potrebné, aby človek vstúpil do „domova dôchodcov“, aby sa táto služba „neriadila len kritériami organizačnej účinnosti, ale predovšetkým láskyplnej starostlivosti.“ Napriek ťažkostiam, ktoré seniori v tejto súvislosti prežívajú, je potrebné pripomenúť slová bl. Jána Pavla II.: Najdrahší seniori, ktorí sa nachádzate v ťažkých situáciách, či už pre chorobu alebo iné príčiny, som vám nablízku. Ak Boh dovolí, aby sme trpeli - či už pre chorobu, pre samotu, či pre iné dôvody spojené s pokročilým vekom, vždy nám dáva aj milosť a silu, aby sme sa s ešte väčšou láskou pripojili k obete jeho Syna a mali silnejšiu účasť na jeho spásanosnom pláne. Buďme si tým istí: on je Otec, Otec bohatý na lásku a milosrdenstvo!<sup>17</sup>

Ďalej povzbudzuje vdovcov a vdovy, starších rehoľníkov a rehoľníčky, kňazov, že Cirkev ich potrebuje aj naďalej, napríklad ich predĺženou modlitbou, obetami a službou. Povzbudzuje aj cirkevné spoločenstvá, aby neboli ľahostajné k starším členom ich spoločenstiev, aby ich láskavo prijímali a pomáhali im, aby si uvedomovali ich modlitbu a obeť, ktoré sú pre tieto spoločenstvá veľkým dobrodením<sup>18</sup>. Vyzýva a je to veľká výzva pre nás, aby cirkevné spoločenstvá nezabúdali na starších príslušníkov svojich spoločenstiev, ktorí museli odísť do zariadení sociálnych služieb. Je potrebné, aby cítili, že na nich myslia a sú s nimi.

V súčasnej dobe budeme pripravovať Pastoračný plán Katolíckej Cirkvi na Slovensku pre nové obdobie. Aj List bl. Jána Pavla II. starším ľuďom môže byť veľkou motiváciou pri

<sup>14</sup> Porov. Osnova Národného programu aktívneho starnutia na r. 2014 – 2020. [online]. [cit. 2013-03-09] Dostupné na internete: [http://www.tuzvo.sk/files/3\\_7\\_OrganizacneSucasti/CDV/osnova-narodneho-programu-aktivneho-starnutia-roky-2014-2020.pdf](http://www.tuzvo.sk/files/3_7_OrganizacneSucasti/CDV/osnova-narodneho-programu-aktivneho-starnutia-roky-2014-2020.pdf).

<sup>15</sup> Porov. GALLOVÁ, I. *Sociálna práca a sociálna politika pre seniorov na Slovensku – konvergencia, či divergencia*. In Mátel, A. et al: *Aplikovaná sociálna politika* [CD -ROM]. Bratislava : Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, n.o., 2012., s. 72-84.

<sup>16</sup> List bl. Jána Pavla II. starším ľuďom, 13. [online].

<sup>17</sup> List bl. Jána Pavla II. starším ľuďom, 13. [online].

<sup>18</sup> Porov. List bl. Jána Pavla II. starším ľuďom, 13. [online].

jeho príprave. Seniori sú určite veľkou cieľovou skupinou, ktorej by sa mala venovať primeraná pozornosť pri príprave pastoračného plánu. Veľké možnosti vidíme v dobrovoľníckej práci farských spoločenstiev pri pomoci zvlášť osamelým seniorom. Farské stretnutia môžu byť zamerané na seniorov napr. prostredníctvom Klubov kresťanských dôchodcov. Očakávame väčšiu zaangažovanosť a pomoc charity pre seniorov v nepriaznivej sociálnej situácii. Nevyčerpané možnosti sú aj v oblasti spolupráce s predstaviteľmi samosprávy, či verejnými subjektmi. Bude potrebné povzbudzovať kňazov a laických rozdávatel'ov Eucharistie ku intenzívnejším a častejším návštevám starších a chorých ľudí a pod.

### **Kto verí vo mňa, bude žiť aj keď umrie**

Bl. Ján Pavol II. sa ďalej zamýšľal nad otázkou strachu, zmyslu utrpenia a smrti, hodnotou ľudského života. Povzbudzuje slovami apoštola Jána: "Ja som vzkriesenie a život. Kto verí vo mňa, bude žiť, aj keď umrie. A nik, kto žije a verí vo mňa, neumrie naveky" (*Jn 11,25-26*). O otázke eutanázie, ktorá stále rezonuje v našej spoločnosti, hovorí: „V tejto súvislosti treba pripomenúť, že mravný zákon dovoľuje vzdať sa takzvanej "tvrdošijnej terapie". Vyžaduje len tú starostlivosť, ktorá patrí k bežným požiadavkám medicínskej pomoci. Ale eutanázia ako priame privodenie smrti je niečo celkom iné! Napriek dobrému úmyslu a okolnostiam ostáva činom vo svojej podstate zlým, porušením Božieho zákona a urážkou dôstojnosti ľudskej osoby"<sup>19</sup>.

Aj tu vidíme veľké možnosti konkrétnej, predovšetkým osobnej sprevádzajúcej pomoci pripravených osôb ťažko chorým, umierajúcim ľuďom a ich rodinám. Je veľkou výzvou pripraviť čoraz viac takých ľudí, ktorí budú môcť vypomáhať touto službou v rámci paliatívnej starostlivosti.

### **Záver**

List starším ľuďom končí želaním plnosti života a vierou bl. Jána Pavla II.: In hora mortis meae voca me, et iube me venire ad te - povolaj ma v hodine mojej smrti, a káž mi prísť k tebe. Je to modlitba kresťanskej nádeje, ktorá nič neuberá radosti prítomného okamihu, keď odovzdáva budúcnosť do ochrany Božej dobrotivosti. "Iube me venire ad te!": to je tá najvrúcnejšia túžba ľudského srdca, aj tých, ktorí si to neuvedomujú"<sup>20</sup>.

Veríme, že táto veľká túžba srdca sa bl. Jánovi Pavlovi II. v dokonalosti naplnila a prorocký odkaz jeho života a práce nám môže dávať stále nové inšpirácie a podnety.

### **Použitá literatúra**

BEDNÁRIK, R. a kol. *Interlinks Work Package 6. Governance and finance. Slovak national report*. Bratislava : Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2010. 23 s. [online ]. [cit. 2013-03-04] Dostupné na internete: <http://www.sspr.gov.sk/IVPR/images/IVPR/Interlinks/WP6.pdf>.

GALLOVÁ, I. *Sociálna práca a sociálna politika pre seniorov na Slovensku – konvergencia, či divergencia*. Príspevok na medzinárodnej konferencii Aplikovaná sociálna politika 17-18.10.2012. In Mátel, A. et al. *Aplikovaná sociálna politika* [CD -ROM]. Bratislava : Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, n.o., 2012. ISBN 978-80-8132-061-3, s. 72-84.

<sup>19</sup> List. Bl. Jána Pavla II. starším ľuďom, 9. [online].

<sup>20</sup> List bl. Jána Pavla II. starším ľuďom, 18.

HROZENSKÁ, M. a kol. *Praktická príručka pre sociálnych pracovníkov pracujúcich so staršími ľuďmi*. Nitra : Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva UKF, 2009. 103 s. ISBN 978-80-8094-474-2.

HROZENSKÁ, M. a kol. *Sociálna práca so staršími ľuďmi a jej teoreticko-praktické východiská*. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 2008. 180 s. ISBN 978-80-8063-282-3.

JÁN PAVOL II. *List bl. Jána Pavla II. starším ľuďom (1.10.1999)*. Trnava : SSV, 1999. [online]. [cit. 2013-03-09] Dostupné na internete: <http://www.kbs.sk/?cid=1117287380>.

*Sväté Písmo Starého i Nového zákona*. Trnava : SSV, 1996. 2601 s., ISBN 80-7162-152-8.

*Národný pracovný program Slovenskej republiky Európskeho roka aktívneho starnutia a solidarity medzi generáciami 2012*. [online]. [cit. 2013-03-09] Dostupné na internete: <<http://europa.eu/ey2012/ajax/BlobServlet?docId=7289&langId=sk>>.

*Osnova Národného programu aktívneho starnutia na r. 2014 – 2020*. [online]. [cit. 2013-03-09] Dostupné na internete: [http://www.tuzvo.sk/files/3\\_7\\_OrganizacneSucasti/CDV/osnova-narodneho-programu-aktivneho-starnutia-roky-2014-2020.pdf](http://www.tuzvo.sk/files/3_7_OrganizacneSucasti/CDV/osnova-narodneho-programu-aktivneho-starnutia-roky-2014-2020.pdf).

*Priemerná výška vyplácaných dôchodkov*. [online]. [cit. 2013-03-09] Dostupné na internete: <http://www.socpoist.sk/646/1614s>.

# Spoločenská zodpovednosť firiem ako spôsob regulácie podnikania

Mgr. Martina Gogová

Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta, Katedra etiky,  
martina.gogova@smail.unipo.sk

---

## Abstrakt

V súčasnosti sa stretávame s dôsledkami globalizácie, ktoré sprevádzajú rozvoj veľkých medzinárodných firiem, v rámci čoho tu vyvstáva následne potreba určitej regulácie dopadu podnikania na jednotlivých stakeholderov. Jedným zo spôsobov regulácie podnikateľskej sféry a všetkého čo s tým súvisí aj implementovanie etiky v podnikaní. Koncepcia spoločensky zodpovedného podnikania predstavuje jeden zo spôsobov uplatnenia etiky v podnikaní. V kontexte aplikovania spoločensky zodpovedného podnikania sa kladie mimoriadny dôraz na budúce generácie, ktoré sú taktiež dôvodom, prečo sa správať eticky aj v oblasti ekonomiky. Je potrebné si uvedomiť, že organizácie a firmy sú súčasťou rôznych komunít, ovplyvňujú životy ľudí, ich rodín. Neodmysliteľný je taktiež aj vplyv aktivít firiem na životné prostredie. Práve preto je potrebné uvedomiť si určitú zodpovednosť, ktorú majú organizácie a firmy voči ostatným generáciám prostredníctvom trvale udržateľného rozvoja. Práve koncepcia spoločensky zodpovedného podnikania ponúka určitú pomôcku ako postupovať v podnikaní s cieľom minimalizovania negatívneho dopadu na stakeholderov.

**Kľúčové slová:** Spoločensky zodpovedné podnikanie. Etika. Generácie. Ekonomika. Zodpovednosť. Globalizácia. Firma. Organizácia. Solidarita.

## Abstract

At present when we face the consequences of globalization with the development of big international companies, arises the need to regulate the impact of business. One way of regulating it is implementation of ethics into business. The concept of Corporate social responsibility presents one of the ways how to apply ethics in business. In the context of applying corporate social responsibility the emphasis is put on future generations. This is also a reason why to behave ethically in business. Since organisations and companies are parts of different communities they have certain impact in lives of people and their families. Companies have also a significant impact on environment through their activities. It is important that companies are aware of their moral responsibilities they have towards other generations through sustainable development. Concept of Corporate Social Responsibility presents a sort of tool for a company how to make business but with minimal negative effect on stakeholders.

**Key words:** Corporate Social Responsibility. Ethics. Generations. Economics. Responsibility. Globalization. Company. Organisation. Solidarity.

## Úvod

V tomto príspevku sa venujem opodstatnenosti aplikovania etiky v ekonomickej sfére. Koncepciu spoločensky zodpovedného podnikania (ďalej len CSR) považujem za užitočný a vhodný spôsob zakomponovania etiky v podnikaní. Metodologické východisko, na základe



ktorého budujem svoju argumentáciu, tvorí koncepcia etiky sociálnych dôsledkov. V kontexte spojenia etiky a podnikania možno pozorovať určitý moment solidarity aj voči ostatným, voči ďalším generáciám ako aj voči životnému prostrediu. Častokrát sa stretávame s tým, že ľudia strácajú pravé hodnoty a v súvislosti s tým sa stávajú ľahostajní k problematike ochrany životného prostredia a teda našej Zeme. Pričom takýto postoj do značnej miery ovplyvňuje možnosť ďalších generácií na život na tejto Zemi. Aj v tomto smere ponúka spojenie etiky a podnikania určité riešenie k priateľnejšiemu postojovi k životnému prostrediu a teda k minimalizovaniu negatívneho dopadu na životné prostredie<sup>1</sup>.

### **Prečo je potrebná implementácia etiky v podnikaní?**

Keďže firmy a ich aktivity majú výrazný vplyv na životy ľudí a zároveň aj životné prostredie, každá spoločnosť je ovplyvňovaná rozhodnutiami zo strany firmy alebo organizácie. Rozhodnutia v rámci podnikania ovplyvňujú okrem zamestnancov, akcionárov, atď. aj životné prostredie. Preto, ak máme v úmysle ochrániť životné prostredie a teda život na zemi aj pre ďalšie generácie, je potrebné, aby sa začalo podnikat' eticky. Podnikatelia sa častokrát vo svojej praxi stretávajú s morálnymi dilemami, s ktorými sú denne konfrontovaní, no žiaľ ich vedomosti alebo kompetencie v oblasti etiky sú obmedzené a preto nevedia ako v takýchto situáciách reagovať.

Jedným z dôvodov prečo zakomponovať etiku v podnikaní podľa Crane-a a Matten-a je to, že hospodárska etika môže pomôcť zlepšiť etické rozhodnutia na základe sprostredkovania náležitých vedomostí a prostriedkov manažérom, ktoré im pomôžu správne rozpoznať, analyzovať a poskytnú riešenia etických problémov a dilem, s ktorými sú konfrontovaní<sup>2</sup>. Aj podnikatelia a manažéri častokrát čelia problémom, ktoré nemajú len ekonomický, ale taktiež aj etický charakter. V kontexte takýchto problematických situácií musí podnikateľ voliť a rozhodovať a zároveň zvažovať prípadné negatívne alebo pozitívne dôsledky, ktoré môžu vyvstať z jeho rozhodnutia. Domnievam sa, že je naozaj prospešné, ak podnikateľ absolvuje určité etické vzdelanie, ktoré mu vie pomôcť pri rozhodovaní sa v takýchto problematických situáciách. Podľa Durkheima je extrémne dôležité, aby ekonomický život bol regulovaný a taktiež, aby mal dané svoje morálne štandardy...aj na základe toho tu vyvstáva potreba etablovania profesionálnej etiky...<sup>3</sup>. Súhlasím s názorom, ktorý zastáva Durkheim, že aj v podnikaní je tu za potreby určitá etická reflexia rôznych dilem, s ktorými sa počas svojej praxi stretávajú profesionáli.

Jedným z dôvodov prečo aplikovať etiku sociálnych dôsledkov v spojení s CSR je, že v prvej spomínanej koncepcii sa „prelína individuálna a spoločenská úroveň“<sup>4</sup>. Aj pri zodpovednom podnikaní ide v podstate o individuálnu úroveň, keďže firma pozostáva z jednotlivých subjektov, ktorí ju tvoria a pracujú na spoločnom ciele, pričom markantné zastúpenie spoločenskej úrovne možno pozorovať v súvislosti so stakeholdermi, ktorí sú činnosťou firmy ovplyvňovaní. Etika sociálnych dôsledkov ďalej pomáha predchádzať morálnemu odcudzeniu človeka a jeho konania, pretože jeho obsah a orientácia zdôrazňujú prevažne zodpovednosť človeka za jeho rozhodovanie, správanie a konanie<sup>5</sup>. Aj zamestnanci vo firme by nemali zabúdať na zodpovednosť, ktorú nesú za svoje rozhodnutia a konanie.

---

<sup>1</sup> Je však potrebné poznamenať, že koncepcia spoločensky zodpovedného podnikania sa neredukuje len na ochranu životného prostredia, ale zohľadňuje všetkých stakeholderov, ktorí môžu byť určitým spôsobom ovplyvnení aktivitami firmy alebo organizácie.

<sup>2</sup> CRANE, D., MATTEN, D. *Business Ethics: A European Perspective*. New York : Oxford University press Inc., 2004, s. 13.

<sup>3</sup> DURKHEIM, E. *Professional Ethics and Civic Morals*. London : Routledge, 1996, s. 12-13.

<sup>4</sup> GLUCHMAN, V. *Etika konzekvencializmu*. Prešov : ManaCon, 1995, s. 97.

<sup>5</sup> GLUCHMAN, V. *Etika konzekvencializmu*. Prešov : ManaCon, 1995, s. 97.

V súvislosti s vnímaním etiky v podnikaní Solomon konštatuje, že náš zmysel pre etiku sa vyvinul v malých komunitách ako je rodina, susedstvo, trieda, atď. Multinárodné korporácie, ktoré sú hodné miliárd dolárov s miliónom stockholderov a tisíckami zamestnancov však menia naše myslenie. Smutným dôsledkom je, že sme vyvinuli tento neosobný imidž „korporácie“ spolu s myšlienkou, že firma je „právny subjekt“ (legal fiction), ktorý bol vyvinutý za jediným účelom a to limitovanie zodpovednosti a produkciu ziskov<sup>6</sup>. S týmto tvrdením úplne súhlasím a v kontexte problematiky morálnej zodpovednosti sa taktiež dotýkam aj problematiky mravného subjektu a firmy. Keďže mnohí autori považujú prisúdenie morálnej zodpovednosti na základe označenia firmy ako mravného subjektu za sporné. Taktiež je to predmetom mnohých diskusií, kde vyvstávajú otázky ako napríklad používanie pomenovania kolektívny mravný subjekt pre označenie firmy, tak aj následná miera zodpovednosti a rozloženie zodpovednosti v rámci firmy. Solomon tvrdí, že takýmto prístupom, kde sa firma chápe ako subjekt, ktorý nie je schopný niesť zodpovednosť za svoje rozhodnutia a konania, dochádza k strate adekvátneho zmyslu integrity<sup>7</sup>. Postoj, v rámci ktorého firma nenesie zodpovednosť za svoje konania a rozhodnutia, je nesprávny.

Dôsledky, ktoré vyplývajú z rozhodovania a konania v rámci firmy ovplyvňujú aj spoločnosť a komunitu, v rámci ktorej firma existuje. Základným znakom koncepcie CSR je, že firma si uvedomuje svoju zodpovednosť, ktorou disponuje voči ostatným stakeholderom. V porovnaní s CSR aj etika sociálnych dôsledkov zdôrazňuje, že „je dôležité, aby morálnemu subjektu sa pocit zodpovednosti stal atribútom jeho morálneho života, aby sa rozhodoval a konal zodpovedne s ohľadom na bezprostredné alebo sprostredkované sociálne dôsledky vyplývajúce z jeho konania“<sup>8</sup>. Dokonca aj v kontexte firmy je potrebná určitá sebareflexia, podobne ako je to pri aplikovaní určitého typu zodpovednosti za to, čo vykonám a za rozhodnutia, ktoré spravím.

Etika sociálnych dôsledkov definuje mravný subjekt ako subjekt morálky, ktorý „dokáže rozoznať a pochopiť existujúci morálny status spoločnosti a je schopný vedomej a dobrovoľnej aktivity, za ktorú môže niesť aj mravnú zodpovednosť“<sup>9</sup>. Podľa tejto definície mravný subjekt je rozumný a schopný robiť morálne rozhodnutia a následne vie prevziať za svoje konanie a za dôsledky vyplývajúce z neho morálnu zodpovednosť. Firma je mravný subjekt, keďže pozostáva z ľudí, ktorých považujeme za mravné subjekty. Aj keď v kontexte firmy máme na mysli skupinu mravných subjektov, je možné nazvať firmu mravným subjektom<sup>10</sup>.

### **Prečo by mala byť firma zodpovedná voči spoločnosti?**

Morálna zodpovednosť podnikania sa zakladá na „potrebe prijatia stanoviska založeného na všeobecných morálnych princípoch“<sup>11</sup>. Znamená to, že ako spoločnosť, tak aj organizácia, majú morálnu zodpovednosť voči sebe navzájom. Na rozdiel od spoločenskej zodpovednosti podnikov, kde sa „akcentuje plnenie úlohy z hľadiska miest a funkcie v spoločnosti, z hľadiska morálnej zodpovednosti organizácie ide o zvažovanie dôsledkov činnosti z aspektu spravodlivosti, čestného, férového prístupu organizácie ku všetkým

<sup>6</sup> SOLOMON, R. C. *Better Way to Think about Business : How Personall Integrity Leads to Corporate Success*. Oxford University Press, NC, USA, 1999, s. 37.

<sup>7</sup> SOLOMON, R. C. *Better Way to Think about Business : How Personall Integrity Leads to Corporate Success*. Oxford University Press, NC, USA, 1999, s. 38.

<sup>8</sup> GLUCHMAN, V. *Etika konzekencializmu*. Prešov : ManaCon, 1995, s. 97.

<sup>9</sup> GLUCHMAN, V. *Človek a morálka*. DOPLŇEK, Brno, 1997, s. 28.

<sup>10</sup> Podľa takéhoto nazerania na firmu, ktorá pozostáva z mravných subjektov, ktorí sú schopní vykonávať mravné sudy a rozoznať čo je správne a čo nie, by mala byť firma schopná prevziať zodpovednosť za rozhodnutia, ktoré robí a následne dôsledky, ktoré z konania vyplývajú (či už pozitívne alebo negatívne).

<sup>11</sup> LAČNÝ, M. Etika v riadení podnikov. In MURÁNSKA, J. a kol. *Hospodárska etika*. Prešov, 2008, s. 104.

zainteresovaným stranám<sup>12</sup>. Hlavným problémom v rámci tejto koncepcie sa stáva sféra morálnych hodnôt. Zodpovednosťou tu chápem zodpovednosť voči svetu a ľudstvu. Keďže človek nežije izolovane, ale v rámci nejakej spoločnosti, jeho konanie sa dotýka ako jeho, tak aj ľudí okolo neho. Mravnou zodpovednosťou preto chápeme schopnosť človeka „vziať“ na seba individuálne a spoločenské riziká<sup>13</sup>. Podľa Lačného môžeme z morálneho hľadiska jednotlivca hovoriť v dvoch kľúčových momentoch, ktorými sú: aspekt racionálnosti v ľudskom konaní, čo znamená, že naše rozhodnutia robíme so zreteľom na ich dôsledky a prijímame zároveň ich cieľ a pozornosť. Druhým momentom je aspekt úcty k človeku, kde rešpektujeme ľudskú dôstojnosť a nepoužívame človeka ako prostriedok na dosiahnutie našich cieľov<sup>14</sup>.

Podľa Hopkinsa pozitívny dopad na stakeholderov v súvislosti s CSR sa môže prejaviť aj tak, že spotrebiteľia sú schopní zarobiť dostatočný plat na to, aby si mohli kúpiť produkt, ktorý vyrábajú. Ďalším dôsledkom aplikovania CSR v praxi by mala byť aj starostlivosť o životné prostredie. Na základe dôslednejšieho prístupu k ľudským právam by sa mala zvýšiť pozornosť venovaná problematike dôstojnosti voči zamestnancom a tiež aj komunitám<sup>15</sup>. Domnievam sa, že aplikovanie CSR v podnikaní by malo mať pozitívne účinky nielen na životné prostredie, ale taktiež aj na zamestnancov a celkovo stakeholderov. Rovnako ako CSR aj koncepcia etiky sociálnych dôsledkov zdôrazňuje podobné hodnoty, na základe ktorých buduje svoju koncepciu. Medzi tieto hodnoty patria napríklad spravodlivosť, zodpovednosť, dôstojnosť a humánnosť. Tak ako CSR aj etika sociálnych dôsledkov považuje dôsledky za základné piliere svojich koncepcií. Aplikovanie CSR v podnikaní môže predstavovať jeden zo spôsobov regulácie ľudskej chamtivosti.

Chamtivosť možno vnímať ako výsledok kapitalizmu, ktorý je založený hlavne na súkromnom vlastníctve a individualizme. Podľa Vissera je problémom, že kapitalizmus vo všeobecnosti a americký sen obzvlášť mali sklon interpretovať chamtivosť ako zdravú a prirodzenú vlastnosť<sup>16</sup>. Tento prístup bol celkom bežný v období kapitalizmu. Chamtivosť je podľa Vissera však ako rakovina v spoločnosti, kde primárne zdravá bunka v tele sa stáva sebeckou a končí tak, že ničí svojho hostiteľa<sup>17</sup>. Podnikanie má vo väčšine prípadov najmarkantnejší dopad (prevažne negatívny) na životné prostredie. Pričom práve životné prostredie je základom pre existenciu nielen ľudského jedinca, ale pre fungovanie firmy a teda podnikania vôbec. Stotožňujem sa s myšlienkou Vissera ktorý tvrdí, že určitá miera sebeckosti je prirodzená, avšak mala by byť kontrolovaná normami, pravidlami a kultúrnymi tabu, ktoré zachovávajú jej deštruktívne tendencie pod kontrolou<sup>18</sup>. A preto aj v kontexte podnikania je za potreby určitá regulácia aj formou etiky.

Cieľom podnikania je slúžiť spoločnosti prostredníctvom poskytnutia bezpečných a vysoko kvalitných produktov, ktoré pomáhajú zlepšiť pocit našej vlastnej pohody bez toho, aby narušali náš ekologický a komunitný systém, ktorý je určený na podporu života<sup>19</sup>. V kontexte etiky sociálnych dôsledkov by sa mala firma usilovať prinajmenšom o prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi. Visser zdôrazňuje, že akási „nová verzia“ CSR je

<sup>12</sup> LAČNÝ, M. Etika v riadení podnikov. In MURÁNSKA, J. a kol. *Hospodárska etika*. Prešov, 2008, s. 104.

<sup>13</sup> LAČNÝ, M. Etika v riadení podnikov, s. 104.

<sup>14</sup> LAČNÝ, M. Etika v riadení podnikov, s. 104.

<sup>15</sup> HOPKINS, M. (2007). *Corporate Social Responsibility and International Development: Is Business the Solution?* Oxford, UK: Earthscan, 2007, s. 12.

<sup>16</sup> VISSER, W. CSR 2.0: From the Age of Greed to the Age of Responsibility. In: Sun, W., Stewart, J., Pollard, D.: *Critical Studies on Corporate Responsibility, Governance and Sustainability, Volume 1: Reframing Corporate Social Responsibility: Lessons from the Global Financial Crisis*. Bradford, GBR: Emerald Group Publishing Ltd., 2010, s. 232.

<sup>17</sup> VISSER, W. CSR 2.0: From the Age of Greed to the Age of Responsibility, s. 232.

<sup>18</sup> VISSER, W. CSR 2.0: From the Age of Greed to the Age of Responsibility, s. 232.

<sup>19</sup> VISSER, W. CSR 2.0: From the Age of Greed to the Age of Responsibility, s. 250.

o projektovaní a následne aj zavedení udržateľného a zodpovedného modelu podnikania, ktorý by bol podporovaný reformovaným finančným a ekonomickým systémom<sup>20</sup>.

Vzhľadom k tomu, že firma alebo organizácia ovplyvňuje životy ľudí a teda všetkých stakeholderov do značnej miery, je potrebné, aby si uvedomovala svoju zodpovednosť voči stakeholderom. Dokonca aj Herder vo svojej knihe píše, že človek nie je nezávislá substancia, ale je prepojená so všetkými časťami prírody<sup>21</sup>. Ak uvažujeme o tom, že človek ovplyvňuje určitým spôsobom celý vesmír už len tým, že existuje, nemožno teda pochybovať o tom, že aj firma, ktorú tvoria ľudia, mravné subjekty mení svet okolo sebe svojimi rozhodnutiami a konaním. Podľa Carrolla a Buchholtza prax ukazuje, že aj firmy musia riešiť problémy, ktoré sú určitým spôsobom prepojené s etikou, spravodlivým podnikaním, vytváraním bezpečného pracoviska a taktiež aj produkciou bezpečných produktov<sup>22</sup>. A aj z tohto dôvodu by mala byť firma spoločensky zodpovedná. A teda konať tak, aby neuškodila žiadnemu zo stakeholderov alebo prinajmenšom, aby minimalizovala negatívne dôsledky.

Dôvodom prečo by mala byť firma zodpovedná voči spoločnosti a teda voči svojim stakeholderom (zamestnancom, komunite, spoločnosti, atď.) je taktiež aj fakt, že v konečnom dôsledku práve títo stakeholderi určitým spôsobom ovplyvňujú to, či bude firma profitovať alebo nie. Dalo by sa povedať, že firma je istým spôsobom závislá na svojich stakeholderoch. Na základe toho sa teda domnievam, že by bolo správne a férové z pohľadu firmy preukázať rešpekt svojim stakeholderom a to napríklad formou dôstojných pracovných podmienok.

## Záver

Keď Solomon píše o hospodárskej etike, zdôrazňuje, že z veľkej časti sa podnikanie stalo dehumanizáciou, kde ide len o zisk a hodnota človeka sa vytráca, tak ako aj cnosti a etika<sup>23</sup>. Práve preto tu vyvstáva potreba zakomponovania etických princípov do ekonomickej sféry. Podnikanie neexistuje izolovane len samo, avšak ako Salomon píše je súčasťou určitej komunity, života ľudí, ktorých následne aj ovplyvňuje a má na ňu dopad, či už negatívny alebo pozitívny. A na základe tohto svojho interferovania s okolitým svetom má, domnievam sa, morálnu povinnosť správať sa a konať zodpovedne a rešpektovať ľudskú dôstojnosť, ale tiež aj dôstojnosť živej a neživej prírody.

Zdôrazňovanie hodnoty dôstojnosti v podnikaní možno pozorovať aj v kontexte katolíckej tradície sociálneho myslenia, ktorý má vplyv na problematiku súčasnej hospodárskej etiky. Primárnu úlohu tu zohráva ľudská dôstojnosť ako základ a tiež aj cieľ ekonomickeho života. Dôležitosť ľudskej dôstojnosti zvyrazňuje ďalšie základné aspekty súčasného katolíckeho učenia, ktoré zahŕňa opodstatnenosť práve pre etické formovanie človeka, spravodlivý plat za prácu a ďalšie<sup>24</sup>. Domnievam sa, že katolícke alebo celkovo kresťanské ponímanie hospodárskej etiky je prínosom pre podnikanie. A to na základe toho, že vyzdvihuje etické princípy avšak na pozadí náboženského učenia.

Cieľom každej firmy by teda mala byť snaha o prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi, prípadne eliminovanie negatívneho vplyvu na stakeholderov. Zároveň je dôležité, aby si firma uvedomovala svoju zodpovednosť, ktorá jej prináleží z interferovania s ostatnými zainteresovanými stranami. V kontexte aplikovania etiky v podnikaní by mali

<sup>20</sup> VISSER, W. CSR 2.0: From the Age of Greed to the Age of Responsibility, s. 250.

<sup>21</sup> HERDER, J.G. *Vývoj lidskosti*. S předmluvou Alberta Pražáka; přeložil Jan Patočka. Praha : Laichter, 1941, s.130.

<sup>22</sup> CARROLL, A. B. – BUCHHOLTZ, A. K. *Business and Society: Ethics and the Stakeholder's Management*, 7<sup>th</sup> Edition. OH, USA: South-Western Publishing Co., 2008, s. 51.

<sup>23</sup> SOLOMON, R. C. *Better Way to Think about Business: How Personall Integrity Leads to Corporate Success*. Oxford University Press, NC, USA, 1999, s. 61.

<sup>24</sup> GREEN, R., M. Business Ethics and Religion. In: FREDERICK, R. E.: *A Companion To Business Ethics*. Blackwell Publishing Ltd., 2002, s. 294.

vyvstať dôstojné podmienky na prácu a teda aj na život. Poskytnutie etických princípov a základných etických teórií ekonomickým odborom by malo mať za následok lepšiu pripravenosť na riešenie morálnych dilem, s ktorými sa profesionáli v rámci svojej praxe stretávajú.

### **Použitá literatúra**

CARROLL, A. B., BUCHHOLTZ, A. K. (2008). *Business and Society: Ethics and the Stakeholder's Management, 7<sup>th</sup> Edition*. OH, USA : South-Western Publishing Co. 738 s. ISBN 13: 978-0-538-45316-5.

CRANE, D., MATTEN, D. (2004). *Business Ethics: A European Perspective*. New York : Oxford University press Inc. 484 s. ISBN 0199255156.

DURKHEIM, E. (1996). *Professional Ethics and Civic Morals*. London : Routledge. 304 s. ISBN 0203413431.

GLUCHMAN, V. (1995). *Etika konzekvencializmu*. Prešov : ManaCon. 116 s. ISBN 8085668181.

GLUCHMAN, V. (1996). *Etika sociálnych dôsledkov a jej kontexty*. Bratislava : PVT, 132 s. ISBN 8088859034.

GLUCHMAN, V. (1997). *Človek a morálka*. Brno : DOPLŇEK.

GREEN, R., M. (2002). Business Ethics and Religion. In FREDERICK, R. E. *A Companion To Business Ethics*. Blackwell Publishing Ltd. s. 290 – 303. ISBN 0 – 631– 20130 – 0.

HERDER, J.G. (1941). *Vývoj lidskosti*. S předmluvou Alberta Pražáka; přeložil Jan Patočka. Praha : Laichter. 469 s.

HOPKINS, M. (2007). *Corporate Social Responsibility and International Development: Is Business the Solution?* Oxford, UK : Earthscan. 243 s. ISBN 978-1-84407-610-9.

LAČNÝ, M. (2008). Etika v riadení podnikov. In MURÁNSKA, J. a kol. *Hospodárska etika*. Prešov. ISBN 978-80-8068-807-3.

SOLOMON, R. C (1999). *Better Way to Think about Business: How Personal Integrity Leads to Corporate Success*. Oxford University Press, NC, USA. 176 s. ISBN 9780195354638.

VISSER, W. (2010). CSR 2.0: From the Age of Greed to the Age of Responsibility. In: Sun, W. – Stewart, J. – Pollard, D. *Critical Studies on Corporate Responsibility, Governance and Sustainability, Volume 1: Reframing Corporate Social Responsibility: Lessons from the Global Financial Crisis*. Bradford, GBR: Emerald Group Publishing Ltd. P. 231 – 251.

# Formacja medialna rodziny w nauczaniu Jana Pawła II.

dr. Aleksandra Gralczyk

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Instytut Edukacji Medialnej i Dziennikarstwa  
a.gralczyk@uksw.edu.pl

---

## Streszczenie

Coraz częściej i chętniej uatrakcyjniamy swój wolny czas sięgając po współczesne media. Niestety bardzo często nie zdajemy sobie sprawy z zagrożeń wynikających z niewłaściwego ich odbioru. W prezentowanym opracowaniu dokonano analizy potrzeby formacji medialnej w rodzinie, środowisku dziennikarzy oraz w nowych mediów jako jednego z głównych postulatów nauki społecznej Jana Pawła II.

**Słowa klucze:** Jan Paweł II, media, edukacja medialna, rodzina.

## Abstract

Recently leisure time is more and more frequently spent in companion of contemporary media. However, we do not often realise the threats emerging from incorrect media perception. In presented article an analysis of the necessity of media formation in families, among journalists and inside new media was made as one of John's Paul II Catholic Social Teaching main points.

**Key words:** John Paul II, media, media education, family.

## Wprowadzenie

Media ze swej natury nie są złe, ani nie są dobre. Jednak mogą być wykorzystywane w dobrych i złych celach. Bowiem jako potężne narzędzia służące do przekazu informacji, nie tylko opisują świat ale i same go kreują. Przenikając wszelkie dziedziny życia człowieka mają wpływ nie tylko na zachowanie poszczególnych jednostek ale i na całe rodziny, społeczeństwa. Są zatem nie tylko wytworem ludzkiego geniuszu ale i motorem współczesnych przemian społecznych, politycznych, gospodarczych, religijnych i moralnych. Kształtują także mentalność ludzi i ich działania oraz uczestniczą w formacji przyszłych pokoleń<sup>1</sup>.

Niemal koniecznością jest, aby media respektowały zasady porządku moralnego. Są bowiem zobowiązane do postrzegania ogólnych zasad etyki społecznej, takich jak: solidarność, pomocniczość, sprawiedliwość, odpowiedzialność oraz wierność prawdzie<sup>2</sup>. A więc, niezależnie od tego czy są własnością publiczną czy prywatną powinny mieć na uwadze wspólne dobro całego społeczeństwa. A jest to możliwe tylko gdy, służą prawdzie, wolności oraz temu by w każdym człowieku rozwijało się pełne człowieczeństwo<sup>3</sup>. Niezbędna zatem jest formacja medialna odbiorców i twórców komunikatów medialnych, czyli wychowanie do

---

<sup>1</sup> Por. MARIĄSKI, J. *Mass media jako nośniki wartości i antywartości*, [w:] ZDANIEWICZ, W. (red.), *Religia a mass media. Znaczenie środków społecznego przekazu w kulturze religijnej Polski*, Żabki 1997, s. 108.

<sup>2</sup> Por. PAPIESKA RADA DO SPRAW ŚRODKÓW SPOŁECZNEGO PRZEKAZU. *Etyka w środkach przekazu*, Watykan 200, [20].

<sup>3</sup> Por. JAN PAWEŁ II. *Orędzie na XVIII Dzień Środków Społecznego Przekazu*. Watykan 1984, [1].

świadomego i przede wszystkim krytycznego odbioru mediów oraz racjonalnego posługiwania się nimi jako narzędziami pracy, komunikowania się i uczenia<sup>4</sup>.

## Formacja w rodzinie

Media stają się niejednokrotnie czynnikiem pogłębiającym trudności małżeńskie, rodzinne, społeczne. Przekazują bowiem często zniekształcony obraz istoty rodziny, jej fizjonomii oraz funkcji wychowawczej. Wprowadzają także wśród członków rodziny nawyk powierzchownego zadowolenia z zaoferowanych programów, bezkrytyczną bierność w stosunku do ich treści, brak konfrontacji i konstruktywnego dialogu. Często poprzez sugestywną skuteczność obrazu, słów i dźwięków, zastępują rodzinę w jej roli uczenia i przyswajania wartości egzystencjalnych poprzez ukazywane takiej wizji człowieka, świata i stosunków międzyludzkich, które są niezgodne z prawdą<sup>5</sup>.

Nie służą integralnemu rozwojowi społeczeństwa i rodziny, gdy przyczyniają się do utrwalenia materializmu, dehumanizacji, lekceważenia tragicznego losu ubogich i opuszczonych. Nie czynią tego również, gdy propagują konsumpcyjny styl życia, upowszechniają poglądy, że posiadanie czegoś powinno być głównym motywem aspiracji i działań człowieka, jak również poprzez prezentowanie aktów przemocy jako powszechnych i moralnych zachowań ludzkich. „Zdarza się bowiem, że środki społecznego przekazu, traktują ludzi wyłącznie jako konsumentów lub jako rywalizujące ze sobą grupy interesów, albo też manipulują widzami, czytelnikami i słuchaczami jak martwymi liczbami, spodziewając się po nich określonych korzyści - poparcia politycznego czy też zwiększonej sprzedaży jakichś towarów”<sup>6</sup>. W takich przypadkach media stają się źródłem demoralizacji rodziny i społeczeństwa. Bowiem często celem ich działań jest dążenie do zdobycia zysków materialnych, nawet kosztem duchowej i moralnej krzywdy innych ludzi. Tym samym za pośrednictwem mass mediów docierają do odbiorców treści i wzory postępowania dalekie od Ewangelii, niszcząc odwieczne tradycje i obyczaje. Media demoralizują również wtedy, gdy nie uwzględniają całościowego rozwoju osoby, obejmującego kulturowy, transcendentny i religijny wymiar człowieka, rodziny oraz społeczeństwa. Gdy posługują się efektem widoczności, polegającym na eksponowaniu w nadmiarze zjawisk negatywnych. Bowiem przedstawiany w ten sposób świat może podważać oraz degradować prawdziwy świat wartości. W takim wypadku media stają się twórcą i odbiciem struktur zła społecznego.

Media potrafią też wyrządzić poważną szkodę rodzinom, prezentując niewłaściwą, a nawet wypaczoną wizję życia, rodziny, religii i moralności. Zbyt często rodzina i życie rodzinne są niewłaściwie w nich przedstawiane. Bezkrytycznie mówi się o niewierności, współżyciu płciowym poza małżeństwem, braku moralnej i duchowej wizji małżeńskiego przymierza. Natomiast okazują akceptację takim praktykom jak rozwód, antykoncepcja, aborcja i homoseksualizm<sup>7</sup>.

Konieczne jest zatem, zdaniem Jana Pawła II, aby rodzina korzystała z mediów bez ulegania upokarzającym uwarunkowaniom. Wychowawcy muszą przyjąć wobec przekazywanych wiadomości postawę aktywną, biorąc na siebie obowiązek zrozumienia i oceny zawartości przekazu. Rodzice jako pierwsi i najważniejsi nauczyciele swoich dzieci są dla nich pierwszym źródłem informacji o mediach. Ich zadaniem jest wpojenie potomstwu umiejętności „korzystanie z umiarem, krytycznie, czujnie i roztropnie z tych środków”<sup>8</sup> w

<sup>4</sup> Por. KANIEWSKA, M., STRYKOWSKI, W. *Rola edukacji medialnej w społeczeństwie demokratycznym*. „Edukacja Medialna” 2000, nr 4, s. 26.

<sup>5</sup> Por. JAN PAWEŁ II, *Orędzie na XIV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*. Watykan 1980.

<sup>6</sup> PAPIESKA RADA DS. ŚRODKÓW SPOŁECZNEGO PRZEKAZU, *Etyka w środkach...*, dz. cyt., [13].

<sup>7</sup> Por. JAN PAWEŁ II. *Orędzie na XXXVIII Dzień Środków Społecznego Przekazu*. Watykan 2004, [2].

<sup>8</sup> JAN PAWEŁ II. *Familiaris consortio*, Rzym 1981, [76].

rodzinnym domu. Młodym ludziom należy wytłumaczyć, że treści które oglądają mają często zachęcać do określonych zachowań a które często nie są zgodne z prawdą, że nie powinny bezkrytycznie przyjmować ani naśladować tego, co znajdują w mediach. Rodzice nie tylko sami muszą korzystać z mediów w sposób rozważny, ale powinni też kształtować w swoich dzieciach nawyki w tej dziedzinie, by zapewnić ich zdrowy rozwój osobowy, moralny, religijny. Powinni najpierw zasięgnąć informacji o treści danego programu, aby na tej podstawie podjąć świadomą decyzję, czy go obejrzeć czy nie. Mogą tu być pomocne recenzje i oceny opublikowane przez organizacje religijne i inne godne zaufania instytucje, a także programy wychowawcze uczące właściwego korzystania ze środków przekazu. Rodzice powinni rozmawiać z dziećmi o telewizji, ucząc ich kontrolowania jakości i ilości oglądanych programów oraz dostrzegania i oceny moralnej wartości, które stanowią ich podłoże. To rodzina jest „środowiskiem stwarzającym najlepsze warunki do przekazywania wartości religijnych i kulturowych, które pomagają człowiekowi w ukształtowaniu własnej tożsamości”<sup>9</sup>.

Wychowawcy powinni także ustalić reguły korzystania ze środków społecznego przekazu. Powinni planować korzystanie z nich, ściśle ograniczać czas jaki młodzi odbiorcy im poświęcają lub całkowicie zabraniać dostępu do mediów np.; w przypadku szkodliwych treści dla młodego widza. Wychowawcy powinni również zachęcać do okresowej rezygnacji z korzystania z mediów na rzecz innych form wspólnego spędzania czasu. Rodzice powinni dawać dzieciom dobry przykład swym rozważnym i wybiórczym korzystaniem z mediów dlatego zadaniem rodziców jest wychowywanie samych siebie do rozumienia wartości informacji i umiejętności wyboru przekazu, jaki one zawierają w sposób należyty i odpowiedzialny. Wtedy media stają się okazją i szansą do rozsądnej konfrontacji z rzeczywistością. Stają się pożytecznymi i niezwykle cennymi składnikami w procesie dojrzewania ludzkiego. Bowiem media muszą liczyć się z prawdziwymi potrzebami społeczeństwa. Muszą respektować odpowiedzialność wychowawczą rodziny. Nie mogą być podporządkowane kryteriom interesu, sensacji i doraźnego sukcesu. Mają natomiast, liczyć się z wymogami etyki, służyć budowaniu życia bardziej ludzkiego<sup>10</sup>.

### **Formacja dziennikarzy**

Szczególnie istotne jest, aby media, zarówno wtedy gdy informują o sprawach bieżących jak i wtedy gdy służą rozrywce, odwoływały się do prawidłowej koncepcji człowieka. Papież Jan Paweł II niejednokrotnie podkreślał: „Wzywam Was, byście nie przedstawiali człowieka w sposób okaleczony i zniekształcony, człowieka zamkniętego na prawdziwe ludzkie wartości. Byście dawali miejsce temu, co transcendentne, temu co czyni człowieka bardziej człowiekiem. Byście nie drwili z wartości religijnych, nie pomijali ich, nie interpretowali na podstawie ideologicznych schematów. Byście przekazywali wasze informacje opierając się na kryteriach prawdy i sprawiedliwości, i poczuli się do obowiązku sprostowania i naprawienia błędu, gdy zdarzy się wam go popełnić. Byście nie szerzyli zepsucia w społeczeństwie, a w szczególności wśród młodzieży, poprzez pokazywania z upodobaniem i natarczywością obrazów zła, przemocy, upadku moralnego, poprzez ideologiczne manipulowanie i sianie niezgody”<sup>11</sup>.

Dziennikarze powinni podejmować poważne tematy; ludzka słabość, grzech, oraz ich konsekwencje w życiu jednostek i społeczeństwa. Głosić o niedostatkach instytucji społecznych, w tym władzy i religii. Stawiać fundamentalne pytania o sens życia. Do swej pracy powinni podchodzić w sposób odpowiedzialny – nie goniąc za sensacją, ale troszcząc

<sup>9</sup> JAN PAWEŁ II. *Orędzie na XXVII Światowy Dzień Pokoju*. Watykan 1994.

<sup>10</sup> Por. JAN PAWEŁ II. *Przemówienie wygłoszone w siedzibie UNESCO*. Paryż 1980.

<sup>11</sup> Tamże, [4].



się szczerze o dobro społeczeństwa i dbając o skrupulatne przekazywanie prawdy oraz o wypełnienie misji przepowiadania Ewangelii, „na dachach”, na cały świat „wszystkim stworzeniom”.

Jan Paweł II niejednokrotnie w swych wystąpieniach podkreślał, że media bardzo często kierują się wyłącznie dążeniem do zysku, tracąc przy tym odpowiedzialność za dobro wspólne. Tworzą w ten sposób swoistą monokulturę, która wygasza zdolności twórcze, słyca idee, nie docenia odmiennych kultur oraz szczególnego charakteru wiary religijnej<sup>12</sup>. Zaś komercjalizacja mediów sprawiła, że wyżej niż dobro wspólne cenią one zysk. Dominującą w nich kulturą jest kultura masowa podatna na szybko zmieniające się mody. Dodatkowo media te bardzo często przekazują prawdę częściową i tymczasową. Często aby wyprzedzić konkurencję podają informacje nieprawdziwe, sensacyjne, wstrząsające. Wobec tego Papież zachęcał do konstruktywnej obecności katolików w mediach. Zwracał również uwagę na konieczność odpowiedniej formacji wszystkich twórców, producentów, dziennikarzy. Zachęcał także odbiorców do kształtowania w sobie krytycznej postawy wobec mediów, odpornych na manipulację, umiejących właściwie oceniać przekazywane treści. Bowiem współczesny katolik powinien odrzucić zło w mediach. Ma natomiast popierać działania wartościowe. Ma również sprzeciwiać się złu, a także domagać się pomocy w rozeznaniu szans i zagrożeń związanych z medialnym światem. Dlatego trzeba zdaniem Papieża nauczyć odbiorców korzystania z nich w sposób mądry i rozważny. Ponadto do instytucji publicznych należy zadanie opracowania systemu przepisów gwarantujących poszanowanych przez środki społecznego przekazu prawdy i wspólnego dobra<sup>13</sup>. Bowiem złożoność techniczna przetwarzania i transmisji obrazów nie może przesłonić tego, co w przekazie najistotniejsze; „ludzie przekazu społecznego powinni nie tylko mówić, ale także słuchać”<sup>14</sup>. Dziennikarze muszą zatem wsłuchiwać się w potrzeby ludzkie a zwłaszcza szanować godność każdego człowieka. Mówić o jego problemach indywidualnych i społecznych a zwłaszcza przekazywać „informację, która nie jest determinowana osobistą korzyścią, która nie jest stronicza, lecz niezależna, nie ulega żadnej ideologii i nie uznaje kompromisów z władzą”<sup>15</sup>.

Jednak bardzo często media stają się przyczyną alienacji, konformizmu a także biernego i niekontrolowanego przyjmowania przez człowieka zachowań. Tym samym stają się przyczyną przepaści między ludzką egzystencją a faktycznymi potrzebami człowieka. Najbardziej daje się te czynniki zauważyć w reklamie. Jest ona bowiem wszechobecną siłą wpływającą na mentalność i zachowania ludzi. Wywiera wielki wpływ na to, w jaki sposób ludzie patrzą na życie, na świat i na samych siebie, zwłaszcza na kształtujące się w nich wartości ocen i zachowań<sup>16</sup>. Tym samym przyczyniają się również do destrukcji tożsamości podmiotu człowieka. Dają one bowiem możliwości wytwarzania i rozpowszechniania zgodnie z modami jakie funkcjonują w społeczeństwie konsumpcyjnym. Odbywa się to zgodnie z regułą: żadnych zasad, tylko wybory, każdy może być każdym, „ja” może łatwo przejąć role i poglądy „ty”, można maskować swoją tożsamość a także budować drugie „ja” przy jednoczesnym odgrywaniu w różnych czasach i miejscach rozmaite role<sup>17</sup>. Jednak takie medialne rozbitcie tożsamości sprawia, że człowiek traci poczucie realnych powinności i odpowiedzialności moralnej. Jan Paweł II słusznie zauważa że Kościół nie może biernie

<sup>12</sup> Por. BENEDYKT XVI. *Orędzie na XL Światowy dzień Środków Społecznego Przekazu*. Watykan 2006, [3].

<sup>13</sup> JAN PAWEŁ II. *Aby media służyły prawdzie i dobru, Przed modlitwą „Anioł Pański”*. Watykan 2002, [2], [w:] LEWEK, A. (red.) *Media i dziennikarstwo...*, dz. cyt., s. 512.

<sup>14</sup> Tenże, *Prawda i dobro – podstawowe kryteria dziennikarstwa*. Przemówienie wygłoszone z okazji 75-lecia Stowarzyszenia Prasy Zagranicznej we Włoszech, 17 stycznia 1988.

<sup>15</sup> Tamże.

<sup>16</sup> Por. PAPIESKA RADA DS. ŚRODKÓW SPOŁECZNEGO PRZEKAZU. *Etyka w reklamie*, Watykan 2000, [1].

<sup>17</sup> Por. DROŹDŹ, M. *Medialna władza nad wartościami*, [w:] GOŁDA-SOBCZAK, M., MACHURA, W., SOBCZAK, J. (red.), *Media-czwarta...*, dz. cyt. s.73.

przyglądać się społecznym skutkom wyłaniającej się „kultury medialnej”. Wzywa do przekazywania prawdy i budowania wspólnoty ludzkiej opartej na solidarności, sprawiedliwości i miłości<sup>18</sup>. Dlatego Papież nawołuje aby w tekstach, przekazach dobro nazywać zawsze dobrem, zło złem. Podkreśla, że dobrem będzie sprawiedliwość, miłość, uczciwość, natomiast złem wszelka przemoc, nienawiść, egoizm, niemoralność i wszelka wada, nawet jeśli towarzyszy jej dobrobyt i luksus<sup>19</sup>.

Jan Paweł II przestrzega dziennikarzy przed postawą makiawelizmu, czyli manipulowania innymi ludźmi. Jest to postawa jednostki dla której najważniejszą powinnością staje się podejmowanie z rozmysłem czynność manipulowania drugim człowiekiem. W takim wypadku człowiek traktowany jest instrumentalnie. Budzi on zainteresowanie makiawelisty tylko ze względu na konieczność realizowania własnych celów. Osoba ta w sposób obojętny patrzy na potrzeby bliźnich, brak w nim empatii oraz poszanowania praw innych ludzi. U makiawelisty dominuje bowiem nieograniczona potrzeba własnego sukcesu. Dąży do niego zawsze, za wszelką cenę, nawet wtedy gdy jest do tego potrzebne całkowite zawładnięcie drugim człowiekiem<sup>20</sup>. Prowadzi to do odebrania człowiekowi podmiotowości i nauczenia go pojmowania życia jako swoistej manipulacji samym sobą. Oznacza to wykorzystywanie drugiego człowieka wbrew jego woli dla cudzych interesów i cudzej woli.<sup>21</sup> Bowiem dąży się do tego aby „przyzwyczaić człowieka, że jest przedmiotem wielorakiej manipulacji (...), odebrać mu podmiotowość i nauczyć życia jako także swoistej manipulacji samym sobą”<sup>22</sup>, co w konsekwencji może prowadzić do kształtowania się postaw subiektywistycznych i utylitarystycznych. Dzieje się tak dlatego, iż kultura medialna jest tak „głęboko przepojona typowo postmodernistyczną mentalnością, dla której jedyną absolutną prawdą jest ta, iż nie istnieją prawdy absolutne, a gdyby nawet istniały, byłyby niedostępne dla ludzkiego rozumu i tym samym pozbawione znaczenia. W tej perspektywie istotna jest nie tyle prawda, co wiadomość, coś, co może wzbudzić zainteresowanie lub rozbawić odbiorców, rodzi nieodpartą pokusę odsunięcia na bok kryteriów prawdy. W rezultacie świat mediów może czasem jawić się jako równie nieprzyjazny ewangelizacji jak pogański świat z czasów apostołskich”<sup>23</sup>. Media mogą więc zagrażać moralności osobistej i społecznej. Mogą również zagrozić świętości życia społecznego upowszechniając antywartości, kształtując świadomość relatywistyczną oraz popychając ku sceptycyzmu. Należy unikać więc wszystkich przekazów, które niszczą moralnie rodziny i społeczeństwa oraz przyczyniają się do osłabienia kontaktów i relacji między członkami rodzin. Bowiem jak twierdzi Papież media mogą szkodzić życiu społecznemu; poprzez propagowanie fałszywych wartości i wzorów postępowania, poprzez rozpowszechnianie pornografii i obrazów brutalnej przemocy; przez wpajanie moralnego relatywizmu i religijnego sceptycyzmu; przez przedstawianie bieżących wydarzeń i problemów w sposób celowo wypaczony, przez agresywną reklamę, odwołującą się do najniższych instynktów; wreszcie przez zachwalanie fałszywej wizji życia, które sprzeciwiają się zasadzie wzajemnego szacunku oraz utrudniają ustanowienie sprawiedliwości i pokoju<sup>24</sup>.

Negatywne skutki dla odbiorców mediów ma także medialne promowanie wolności w oderwaniu od odpowiedzialności. Pokazywanie przez środki społecznego przekazu wartości w niezależności od siebie narusza ich sens i istotę. Bowiem odpowiedzialność powinna być

<sup>18</sup> Por. JAN PAWEŁ II. *Kościół a kultura mediów*. [w:], A. Lewek (red.), *Media i dziennikarstwo*.... dz. cyt., s. 224.

<sup>19</sup> Por. JAN PAWEŁ II. *Prawa i obowiązki ludzi mediów*. Przemówienie wygłoszone do przedstawicieli prasy międzynarodowej, 22 maja 1982.

<sup>20</sup> Por. LEPA, A. *Pedagogika mass mediów*. Łódź 2003, s. 164-165.

<sup>21</sup> Por. JAN PAWEŁ II. *Przemówienie wygłoszone w siedzibie*... dz. cyt.

<sup>22</sup> Tamże.

<sup>23</sup> JAN PAWEŁ II. *Orędzie na XXXV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*. Watykan 2001, [3].

<sup>24</sup> Tenże, *Orędzie na XXVIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*. Watykan 1994.

zawsze łączona z ludzką wolnością. Wolność człowieka nie może właściwie się urzeczywistniać bez odpowiedzialności i odwrotnie. O moralnej jakości działań człowieka stanowi jego relacja między wolnością a dobrem, które nie będzie realizowane bez odpowiedzialności. Wolność człowieka jest „prawdziwa, ale ograniczona: nie ma absolutnego i bezwarunkowego punktu wyjścia w sobie samej ale w warunkach egzystencji, wewnątrz których się znajduje i które zarazem stanowią jej ograniczenie i szansę”<sup>25</sup>. Tymczasem w mediach jest wiele treści, które absolutyzują wolność, robiąc to w ramach tak zwanej promocji człowieka. Stąd wiele w nich seksualizmu oraz pornografii w słowie, w obrazach, tak zwanych przedstawieniach artystycznych. Jest to zagrożenie dla moralności, ponieważ naraża człowieka i wspólnotę na działania przeciwne ludzkiej godności. Człowiek natomiast ma się realizować w wolności. Ma on dążyć do pełnej jej realizacji, nie ograniczając się do słownych lub retorycznych zachwyty, ani nie przeinaczając samego jej sensu. Nie może więc sprzyjać jej w fałszywy sposób czyniąc wszystko co się tylko podoba, w tym także i zła.<sup>26</sup> Szczególną zaś formą zła jakie tolerują i popierają media są zachowania wymierzone przeciwko życiu. Środki społecznego przekazu często bowiem uczestniczą w „spisku przeciw życiu” promując w opinii społecznej akceptację dla antykoncepcji, sterylizacji, aborcji oraz eutanazji jako wyrazu postępu i wolności<sup>27</sup>.

### **Formacja medialna przez nowe media**

Szczególną uwagę Kościół poświęca ocenie Internetu jako najnowszego wspaniałego wynalazku technicznego, który może przynieść człowiekowi wiele dobra jak i zła. Zwraca uwagę na obecność w Internecie witryn nienawiści, poświęconych znieważaniu i atakowaniu grup religijnych i etnicznych. Na strony przepojone postmodernistyczną mentalnością, relatywizmem moralnym, agnocyzmem i indyferentyzmem religijnym. Podobnie jak pornografia i przemoc w mediach, internetowe strony nienawiści są "odbiciem ciemnej strony ludzkiej natury, skażonej grzechem"<sup>28</sup>. Papiaska Rada zauważa także liczną obecność stron poświęconych pornografii i nienawiści do religii, do Kościoła, moralności chrześcijańskiej. Są to najczęściej strony antykościelne i antyklerykalne. Nie brakuje także witryn internetowych nazywających siebie katolickimi. Zawierają jednak treści nauką czy oficjalnym stanowiskiem Kościoła. Mogą to być ekscentryczne interpretacje doktrynalne oraz dziwaczne praktyki pobożnościowe. Przestrzega także przed kształtowaniem się konsumenckiego podejścia do zagadnień wiary. Bowiem człowiek ogarnięty szaleństwem zakupowym, może w taki sam sposób traktować religijne strony www, wybierając z nich tylko to, co jemu osobiście odpowiada<sup>29</sup>. Internet, podobnie jak inne narzędzia komunikacji, „może stworzyć doskonałe warunki do prowadzenia ewangelizacji, pod warunkiem, że będziemy zeń korzystać w sposób kompetentny, z pełną świadomością jego zalet i wad. Nade wszystko zaś Internet, jako narzędzie, które dostarcza informacji i rozbudza nasze zainteresowania, może stać się okazją do pierwszego spotkania z chrześcijańskim przesłaniem, szczególnie dla młodych, którzy coraz częściej korzystają z cyberprzestrzeni uważając ją za swoje okno na świat”<sup>30</sup>.

Rzeczywistość cyberprzestrzeni jest rzeczywistością wirtualną dlatego nie może być traktowana jak realna. Nie ma w niej realnej obecności Chrystusa w Eucharystii, nie ma „sakramentalnej rzeczywistości innych sakramentów i współdziałania w kulcie sprawowanym w żywej wspólnotie. W Internecie nie ma sakramentów; a nawet doświadczenia religijne,

<sup>25</sup> Tenże, *Encyklika „Veritatis splendor”*. Watykan 1993, [86].

<sup>26</sup> Por. SOBÓR WATYKAŃSKI II. *Konstytucja duszpasterska „Gaudium...”, dz. cyt.*, [17].

<sup>27</sup> Por. JAN PAWEŁ II. *Encyklika „Ewangelium...”, dz. cyt.*, [17].

<sup>28</sup> PAPIESKA RADA DS. ŚRODKÓW SPOŁECZNEGO PRZEKAZU. *Kościół a Internet*. Watykan 2002, [8].

<sup>29</sup> Por. Tamże.

<sup>30</sup> JAN PAWEŁ II. *Orędzie na XXXVI Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*. Watykan 2002, [3].

możliwe w nim dzięki łasce Boga nie są wystarczające w oderwaniu od współdziałania z innymi wiernymi w świecie rzeczywistym”<sup>31</sup>. Internet daje jednak możliwości głoszenia Ewangelii na odległe krańce Ziemi. Za jego pośrednictwem mogą być transmitowane religijne uroczystości oraz religijne informacje i nauczanie Kościoła.

Internet niesie z sobą niebezpieczeństwa związane z brakiem granic wolności słowa. Mogą wystąpić więc następujące zagrożenia moralne: zaśmiecanie sieci, podawanie informacji nieprawdziwych, rozpowszechnianie treści nieprzyzwoitych, zagrożenia bezpieczeństwa i naruszające prawa innych osób, na przykład prawa autorskie, prawo do dobrego imienia, prawa do nietykalności uczuć religijnych i narodowych<sup>32</sup>. Działania takie podważają godność osoby, zarówno nadawcy jak i odbiorcy owych treści. Natomiast „ci wszyscy, którzy zajmują się produkcją i rozpowszechnianiem tego, co przekazują nowe media, nie mogą nie poczuwać się do obowiązku szanowania godności i wartości osoby. Jeśli nowe technologie mają służyć dobru jednostki i społeczeństwa, ich użytkownicy powinni unikać używania słów i obrazów deprecjonujących człowieka, a zatem odrzucić wszystko to, co podsyca nienawiść i nietolerancję, zubaża piękno i intymność ludzkiej seksualności oraz wykorzystuje słabych i bezdomnych”<sup>33</sup>.

Internet może stać się niebezpiecznym narzędziem dla dzieci i młodzieży. Jan Paweł II wraz z Papieską Radą podkreśla, iż nie wszystko jest w nim zdrowe, prawdziwe i bezpieczne. Dlatego proponuje aby młodzież przechodziła specjalną formację medialną w celu obrony przed bezkrytycznym odbiorem treści, naciskami ze strony rówieśników oraz wyzyskowi komercyjnemu. Jest to powinność młodych osób, którą mają spełnić względem siebie, rodziców i Boga. Internet może popchnąć młodych w stronę konsumpcjonizmu, przemocy, pornografii oraz patologicznej izolacji<sup>34</sup>. Natomiast Benedykt XVI wzywa młodych katolików, by do cyfrowego świata wnosili świadectwo swojej wiary. „Moi drodzy, uważajcie za swój obowiązek wprowadzanie w kulturę tego nowego środowiska komunikacyjno-informacyjnego wartości, wartości na których opiera się wasze życie”<sup>35</sup>.

## **Wnioski**

Należy więc podkreślić, iż media nie tylko rozpowszechniają wiadomości. Kształtują również byt, bowiem tylko te informacje, którymi zainteresują się media mają swe odzwierciedlenie w społeczeństwie. Ponadto media kształtują zachowania ludzi, które biorąc pod uwagę negatywny wymiar mediów, są zachowaniami moralnie niegodziwymi. Upowszechniając antywartości uderzają w godność człowieka, jego wolność, zdolność myślenia i odczuwania. Dlatego sami odbiorcy ale i twórcy powinni podlegać formacji medialnej, by wykształcić w sobie zdolność krytycznego odbioru mediów, by móc odróżnić treści które mogą ich wzbogacić od tych, które niosą ze sobą realne zagrożenie.

## **Bibliografia**

BENEDYKT XVI. *Orędzie na XL Światowy dzień Środków Społecznego Przekazu*. Watykan 2006.

BENEDYKT XVI. *Orędzie na XLIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*. Watykan 2009.

<sup>31</sup> PAPIESKA RADA DS. ŚRODKÓW SPOŁECZNEGO PRZEKAZU. *Kościół a...* dz. cyt., [9].

<sup>32</sup> Por. SAREŁO, Z. *Media w służbie...* dz. cyt., s. 172.

<sup>33</sup> BENEDYKT XVI, *Orędzie na XLIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*. Watykan 2009, [3].

<sup>34</sup> Por. PAPIESKA RADA DS. ŚRODKÓW SPOŁECZNEGO PRZEKAZU. *Kościół a...* dz. cyt., [11].

<sup>35</sup> BENEDYKT XVI. *Orędzie na XLIII...* dz. cyt. [4].

DROŹDŹ, M. *Medialna władza nad wartościami*. [w:] M. GOŁDA-SOBCZAK, W. MACHURA, J. SOBCZAK (red.). *Media- czwarta władza*. Poznań-Opole 2011, ss. 59-75.

JAN PAWEŁ II. *Orędzie na XXXVI Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*. Watykan 2002.

JAN PAWEŁ II. *Aby media służyły prawdzie i dobru, Przed modlitwą „Anioł Pański”*. Watykan 2002.

JAN PAWEŁ II. *Orędzie na XIV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*. Watykan 1980.

JAN PAWEŁ II. *Orędzie na XVIII Dzień Środków Społecznego Przekazu*. Watykan 1984.

JAN PAWEŁ II. *Orędzie na XXVII Światowy Dzień Pokoju*. Watykan 1994.

JAN PAWEŁ II. *Orędzie na XXXVIII Dzień Środków Społecznego Przekazu*. Watykan 2004.

JAN PAWEŁ II. *Prawa i obowiązki ludzi mediów*. Przemówienie wygłoszone do przedstawicieli prasy międzynarodowej, 22.05.1982.

JAN PAWEŁ II. *Prawda i dobro – podstawowe kryteria dziennikarstwa*, Przemówienie wygłoszone z okazji 75-lecia Stowarzyszenia Prasy Zagranicznej we Włoszech, 17.01.1988.

JAN PAWEŁ II. *Przemówienie wygłoszone w siedzibie UNESCO*, Paryż 1980.

JAN PAWEŁ. *Familiaris consortio*. Rzym 1981.

KANIEWSKA, M., STRYKOWSKI, W. *Rola edukacji medialnej w społeczeństwie demokratycznym*. „Edukacja Medialna” 2000, nr 4, ss. 16-23.

LEPA, A. *Pedagogika mass mediów*. Łódź 2003.

MARIAŃSKI, J. *Mass media jako nośniki wartości i antywartości*. [w:] W. Zdaniewicz (red.), *Religia a mass media. Znaczenie środków społecznego przekazu w kulturze religijnej Polski*, Ząbki 1997, ss. 106-112.

PAPIESKA RADA DO SPRAW ŚRODKÓW SPOŁECZNEGO PRZEKAZU. *Etyka w reklamie*. Watykan 2000.

PAPIESKA RADA DO SPRAW ŚRODKÓW SPOŁECZNEGO PRZEKAZU. *Etyka w środkach przekazu*. Watykan 2000.

PAPIESKA RADA DO SPRAW ŚRODKÓW SPOŁECZNEGO PRZEKAZU. *Kościół a Internet*. Watykan 2002.

# Koncepcia hľadania zmyslu ako potenciál pre rozvoj medzigeneračnej solidarity

PhDr. Katarína Greňová

Klinika DTaRCH JLF UK a ŠÚDTaRCH, n.o., Dolný Smokovec  
grenovak1@gmail.com

---

## Abstrakt

Otázky týkajúce sa zmyslu života sprevádzajú človeka počas celého jeho života. Mladý človek v čase dospievania, ale aj senior na sklonku života si často kladú otázku o zmysluplnosti života, a to nielen života vlastného, ale aj života ľudí okolo nich. Vplyvom rýchlo sa rozvíjajúcej vedy, techniky a pokroku vo všetkých sférach života sú v súčasnosti duchovné potreby človeka vytláčané materiálmi. Dostatok hmotných dobier však neznamená automaticky spokojnosť, šťastie a zmysluplnosť života. Práve z týchto dôvodov sa aj na Slovensku zvyšuje počet ľudí, ktorí vyhľadávajú pomoc psychológov, dúfajúc, že im pomôžu nájsť zmysel života. Nie sú to však iba psychológovia, ktorí majú skúsenosť s ľuďmi bez akéhokoľvek zmyslu - aj sociálni pracovníci v rôznych oblastiach života sa stretávajú s klientmi, u ktorých prevláda absencia a nenaplnenie zmyslu. Pomoc im ponúka existenciálna analýza a logoterapia V. E. Frankla, ktoré sú zamerané na duchovnosť a nájdenie zmysluplnosti života. Dôležitým zdrojom zmyslu života je aj náboženstvo, ktoré pomáha človeku dať zmysel každodennému životu, smerujúc k cieľu konečnému – k dosiahnutiu spásy. Príspevok v úvode približuje pohľad na problematiku zmyslu života v psychologických smeroch. Ďalšia časť je venovaná teórii Frankla, ktorý je zakladateľom logoterapie a približuje základné myšlienky jeho učenia. V poslednej časti je pohľad na náboženstvo ako na zdroj zmyslu života, s konkrétnou aplikáciou na život sv. Pavla.

**Kľúčové slová:** zmysel, existenciálna psychológia, logoterapia, viera.

## Abstract

Questions about the meaning of life is accompanied by a person during his lifetime. Young an at the time of adolescence, but also senior to the end of life often wonder meaningfulness of life, not only his own life but also the lives of those around them. below due to the rapidly developing science, technology and progress in all spheres of life are currently the spiritual needs of man pushed material. Enough material goods does not necessarily imply satisfaction, happiness and meaning of life. It is for these reasons in Slovakia increased number of people seeking help from psychologists, hoping to help them find meaning in life. But it isn't just psychologists who have experience with people without any sense - and social workers in various fields life are faced with clients who lack a prevailing sense underflow. Help them offers an existential analysis and logotherapy V. E. Frankl, focusing on spirituality finding a meaningful life. An important source of meaning in life is a religion that helps one make sense of everyday life, leading to the ultimate goal - to achieve salvation. Contribution at the beginning of closer view on the meaning of life in psychological ways. Another section is devoted to the theory of Frankl, who is the founder logotherapy and presents the basic ideas of his teaching. The last part is the view of the religion as a source of meaning in life, with particular application to the life of St. Paul.

**Keywords:** sense of - meaning, existential psychology, logotherapy, faith.

## Úvod

Problém ľudí bez zmyslu nie je iba problémom jednotlivca, ale postupne sa stal aj problémom spoločenským. Vo všetkých oblastiach života sú sociálni pracovníci konfrontovaní s ľuďmi všetkých vekových kategórií, ktorí hľadajú naplnenie a zmysel. A to nielen zmysel konečný, ale aj zmysel každodenného, všedného dňa. Okrem filozofie a teológie, v ktorých hľadajú ľudia odpovede už od nepamäti, sa otázkam ľudskej existencie, slobody, zodpovednosti a zmyslu života venuje aj psychológia, najmä existenciálna, napriek tomu, že otázka zmyslu nie je v psychológii prioritnou. Túto zmenu si vynútil fakt, že celosvetovo stúpa počet ľudí, ktorí vyhľadávajú pomoc, čo donútilo aj psychológov otvárať sa čoraz viac otázkam zmyslupnosti ľudskej existencie. Psychológia sa viac venuje súvislosti zmyslu života a zdravia ľudí a vplyvu zmyslupnosti na každodenný život jednotlivca i celej spoločnosti. Najviac sa problematike zmyslu života v psychológii venoval **Viktor Emanuel Frankl** (1905 – 1997), neurológ a psychiater, profesor na univerzite vo Viedni a na viacerých univerzitách v USA, autor desiatok kníh, nositeľ množstva cien a ocenení. Zmena postoja nastala postupne aj vo vzťahu psychológie a teológie. II. Vatikánsky koncil vyzdvihol užitočnosť psychológie a potrebu jej angažovania sa na poli pastorácie a výchovy. Vzájomná spolupráca je dôležitá o to viac, že náboženstvo je vo všeobecnosti považované za silný zdroj zmyslu života. A netýka sa to iba ľudí na sklonku života, ale predovšetkým mladých ľudí, ktorým náboženstvo môže pomôcť v naplnení ich života. Psychológia tak môže v spolupráci s teológiou prispieť k nájdeniu zmyslu života mnohých ľudí, čo je v súčasnosti potrebné v každej spoločnosti, slovenskú nevynímajúc.

### Koncepcia zmyslu života v psychológii

Pocit zmyslu života patrí k radu typicky ľudských, subjektovo - osobných skúseností. Otázky zmyslu sú zaradené medzi javy, ktoré sú spojené s noetickou stránkou ľudskej existencie. Preto fenomén zmyslu života nie je jednorozmernou - psychologickou kvalitou, ale je existenciálnym, subjektovým faktom a zároveň je základným problémom ľudskej existencie<sup>1</sup>. Postoj k otázke zmyslu delí ľudí na niekoľko skupín. Jedna skupina zastáva názor, že život má zmysel, ďalšia, že život a dejiny zmysel nemajú, že je to len akási väzba bez určitého významu. Ďalšia skupina ľudí má názor, že život môže mať zmysel, ak ho človek naplní zmyslom. Iní ľudia sa prikláňajú k názoru, že zmysel do života a dejín vkladá svet, teda niečo mimo človeka - napr. vlastná práca, či veda. Posledná skupina je presvedčená, že zmysel má transcendentálny pôvod, a že človeku ho ponúka Boh. Tieto postoje ľudí zodpovedajú rôznym filozofickým a teologickým smerom.

Vo všeobecnosti pojem zmysel znamená význam, dôležitosť, schopnosť. V psychológii sa zmysel používa v mnohých významoch a súvislostiach, ktoré delíme do dvoch skupín – na **elementárny** a **ontologický** prístup. Elementárny prístup používa slovo zmysel na vyjadrenie štruktúrneho elementu poznania a činnosti, ktorý sa viaže ku kategorizácii a interpretácii komunikácie, situácií a objektov. Zmysel sa považuje za súčasť procesu prežívania a využíva sa najmä v psychoterapii, ale aj na vyjadrenie jednotlivých sociálnych významov ľudského správania, či myslenia. V ontologickom prístupe sa zmysel chápe ako najvyššia integrujúca základňa osobnosti, t.j. ako základná životná orientácia, životná úloha, svetonázor. Do tejto skupiny môžeme zaradiť aj Franklovu logoterapiu a existenciálnu analýzu. Dôležitým znakom ontologického chápania zmyslu je jeho integrujúca funkcia. E. Weisskopf-Joelsonová načrtáva tri spôsoby pôsobenia ontologického zmyslu:

---

<sup>1</sup> POPIELSKI, K. *Noetická dimenzia osobnosti*. Trnava : TU 2005, s. 209.

**1. Zmysel ako integrácia súkromného a verejného sveta** – vnútorný svet presvedčení, myšlienok a túžob je prežívaný ako bezzmyselný, ak je oddelený od vonkajšieho. Integrácia týchto dvoch svetov sa deje pomocou zmyslu života, ktorý tieto dva svety spája.

**2. Zmysel ako interpretácia života** – tí, ktorí sa sťažujú na nedostatok zmyslu života často popisujú nedostatok vysvetlenia svojho života. Takéto vysvetlenie nielen integruje súkromný a verejný svet, ale spája rozličné časti života človeka do jedného celku. Život je tak videný z určitej celkovej perspektívy, je pochopiteľný a zrozumiteľný.

**3. Zmysel ako účel alebo cieľ v živote** – človek počas svojho života realizuje mnoho cieľov, preto potrebuje jeden celkový cieľ, aby mohol realizované ciele zjednotiť a tak dať svojmu životu zmysel. Na to, aby mohol plniť svoju integrujúcu funkciu musí byť natoľko všeobecný a dlhodobý, aby bol schopný zjednotiť jednotlivé ciele realizované v rôznych obdobiach života. Vtedy môže poskytnúť človeku pohľad na svoj život ako na účelný proces realizácie svojho životného poslania. Hlavná funkcia zmyslu života teda spočíva v zjednocovaní vnútornej a vonkajšej reality človeka, zjednocovaní jednotlivých častí svojho života do celku, ktorý poskytuje životu pochopenie a vysvetlenie, a nakoniec integráciu cieľov, činností a snažení do životného poslania<sup>2</sup>.

Problematike zmyslu a nielen zmyslu života sa venovali (hoci iba okrajovo) najvýznamnejší predstavitelia modernej psychológie a psychoterapie. **Sigmund Freud** so svojou psychoanalýzou považoval za hlavnú motivačnú silu v človeku vôľu po slasti. Jeho psychoanalytická teória bola materialistická, založená na technike odhaľovania a uvedomovania nevedomých psychických komplexov, ktorá dáva svedomie do súvislosti so superegom, najvyššou zložkou osobnosti<sup>3</sup>. Hlavné príčiny správania podľa Freuda vychádzajú z nevedomia, ktoré je len pudové. V človeku videl len prírodnú bytosť a prehliadal duchovnú prirodzenosť človeka. Človek má pudy, ktoré ovplyvňujú jeho správanie, ale nedá sa z nich odvodiť to najpodstatnejšie - duch a osobnosť. Freud nevidel všetko správne a zovšeobecnil to, čo videl. Správanie je motivované dvoma základnými pudmi – sexuálnym a agresívnym. Ľudské bytie je interpretované ako bytie podriadené pudom. Psychoanalýza si nevšíma rýdzo ľudskú schopnosť slobodnej voľby. V protiklade s logoterapiou sprevádza človeka jeho poznatkami a zaoberá sa jeho podvedomím, ale nevyzýva ho k slobode, zodpovednosti a povinnostiam. Otázku zmyslu života riešil negatívne, a hovoril, že zmysel existuje, ale je neznámy, nezrozumiteľný a potlačený do podvedomia. Dôvod potlačenia súvisí s pohlavným životom, ktorý má v psychoanalýze širší význam a chápe sa ako pudovosť. Potlačené pudy sa prejavujú vo vedomí v zmenenej, symbolickej forme. Vedomie a nevedomie tak spolu uzatvorili kompromis, ktorým je neuróza. Psychoanalýza tvrdí, že zdravý človek si otázku o zmysle života nekladie, a ak sa tak stane, tak je potrebné ho liečiť<sup>4</sup>.

**Alfred Adler**, ktorý je známy predovšetkým ako tvorca individuálnej psychológie, vo svojej teórii odmietol psychoanalytickú koncepciu sexuálneho pôvodu neuróz, keď ako hlavný zdroj konfliktov označil pocit menejcennosti. Zdôrazňoval sociálnu podstatu človeka, jeho hľadanie svojho miesta v spoločnosti. Za hlavnú motivačnú silu v živote jednotlivca považoval vôľu po moci. Zmyslu života prisudzoval dôležitú úlohu v psychike človeka, a za skutočný zmysel považoval život v prospech spoločenstva<sup>5</sup>. **Carl Jung** vo svojej koncepcii tvrdil, že zmysel života sa vzťahuje k osobnému svetonázoru. Podľa Junga človek akoby sa svojim narodením prebudil vo svete, ktorý sa pokúša vysvetliť, keďže ho nechápe. Táto snaha vyviera z najhlbšej duševnej núdze. Jung tvrdil, že vo vrstvách podvedomia sa neobjavujú len sexuálne symboly, ale aj symboly, s ktorými sa stretávame v cudzích náboženstvách. Hovoril

<sup>2</sup> HALAMA, P. *Zmysel života ako kognitívny fenomén: je možné hovoriť o existenciálnej inteligencii?* [online]. [cit. 2013-15-01] Dostupné na internete: <<http://www.psychologia.sav.sk/cevit/inteligencia.pdf>>.

<sup>3</sup> TAVEL, P. *Psychologické pohľady na svedomie*. [online].

<sup>4</sup> FRANKL, V. *Vôľa ke smyslu*. Brno : Cesta, 1997, s. 165.

<sup>5</sup> KOŠČ, L. a kol. *Kresťanstvo a psychológia*. Trnava : SSV, 2003, s. 69.



o archetypoch - kolektívnom nevedomí, ktoré sú zdrojom spoločnej múdrosti a vzorom ľudského poznávania a konania a zároveň sú pomocou aj v morálnom uvažovaní a hodnotení<sup>6</sup>. Prirodzeným archetypom je podľa neho aj anima - vo všeobecnosti považovaná za dušu, za čosi nesmrteľné a zázračné. Anima uspokojivým spôsobom zahŕňa všetky výpovede nevedomia, primitívneho ducha, dejín jazyka a náboženstva. Život sám o sebe nie je iba dobro, ale je aj zlý, a keďže anima chce život, chce dobro aj zlo. Anima má podstatu, a to, že v každom chaose je kozmos a v každom neporiadku je skrytý poriadok. Na poznanie tejto podstaty je však potrebný ľudský rozum. Keď zlyháva ľudský výklad - najmä v ťažkých životných situáciách, človek klesá do poslednej hlbiny. Až vtedy, keď sú odpory zlomené, a nič už nesľubuje ochranu, až potom je daná možnosť na prežitie archetypu, ktorý sa doposiaľ skrýval. Je to archetyp zmyslu. Jung síce nerozvinul žiadnu významnú teóriu o zmysle života, vo svojich prácach však zdôrazňoval úlohu, ktorá stojí pred každým človekom, a to nájsť zmysel života. Vo svojej analytickej psychoterapii sa viac ako iní zaoberal aj otázkami duchovnosti. Duchovný rast je podľa neho ústredným pojmom celoživotného procesu stavania sa celkom - syntézou vedomých a nevedomých aspektov osobnosti. Na náboženstvo hľadá ako na nevyhnutnú duchovnú podporu, avšak duchovnosť chápal v rovine čisto prirodzenej a náboženské zážitky redukoval len na psychické fakty bez objektívnej a zjavnej podstaty. Problém zmyslu života sa objavuje aj v iných psychologických teóriách, najmä v súvislosti so snahou o zachytenie ľudskej motivácie v celej jej rozmanitosti. Postupne psychológia prechádza od zamerania na negatívne prejavy - depresie, neurózy a mentálne poruchy, ku skúmaniu pozitívnych fenoménov - pocitom šťastia, spokojnosti, duševnej pohody. Hoci sa táto téma vo všeobecnom psychologickom povedomí spája najmä s logoterapiou a existenciálnou analýzou V. E. Frankla, súčasné ponímanie je obohatené o viaceré existenciálne, humanistické a kognitívne prístupy.

Zásluhou psychológie sa začal zmysel života považovať za komplexnejší fenomén a mnohí psychológovia sa pokúsili opísať jeho štruktúru a jednotlivé komponenty. Väčšina autorov uvažuje o dvoch komponentoch, či aspektoch zmyslu života. Prvý sa vzťahuje k chápaniu a porozumeniu života ako celku, seba a svojho miesta vo svete, ale aj udalostí, s ktorými sa jednotlivец stretáva. Druhý zase vyjadruje cieľový aspekt zmyslu života - prítomnosť plánov, cieľov, životných úloh, ktoré stoja pred človekom ako výzvy k naplneniu a realizovaniu. V existenciálnej psychológii je najrozšírenejšou koncepciou štruktúry zmyslu koncepcia troch komponentov: kognitívneho, motivačného a afektívneho.

**Kognitívny komponent** sa vzťahuje na životné postoje, presvedčenia a interpretácie životných udalostí. Tvorí ho životná schéma, rámeč, ktorý umožňuje pripisovať význam činnostiam, udalostiam, ale aj životu ako celku. Týka sa toho, ako človek prisudzuje zmysel svojmu životu, ako sa vyrovnáva s existenciálnymi skutočnosťami do značnej miery aj s otázkou konečného zmyslu. Ďalšou funkciou je poskytovanie existenciálneho porozumenia zmyslu rôznych životných udalostí. **Motivačný komponent** sa týka systému cieľov. Definuje sa ako realizácia aktivít, cieľov a hodnôt, ktoré človek považuje za dôležité. Tento komponent robí z problematiky zmyslu viac ako iba filozofickú kategóriu. Zahŕňa aj investovanie času a energie do vybraných cieľov a hodnôt. **Afektívny komponent** zahŕňa pocity spokojnosti, naplnenosti a šťastia, ktoré človek čerpá zo svojich zážitkov, z realizácie cieľov, ale aj z prítomnosti pozitívnych presvedčení a postojov voči životu<sup>7</sup>.

Predovšetkým pod vplyvom súčasnej doby, ktorá je charakteristická nárastom psychických problémov, a s tým súvisiacou potrebou kompetentných psychológov, sa do popredia dostávajú psychologické teórie, ktoré sa zaoberajú aj zmyslom života, najmä z dôvodu veľkého vplyvu poznania zmyslu na správanie človeka. Mnohé uskutočnené

<sup>6</sup> TAVEL, P. Psychologické pohľady na svedomie. In *Paidagogos*. 2004, roč. IV, č. 17, [online]. [cit. 2013-25-01] Dostupné na internete: <<http://old.paidagogos.net>>.

<sup>7</sup> KOŠČ, M. a kol. *Kresťanstvo a psychológia*, s. 74.

výskumy, ktoré zisťovali vplyv vzťahu jedinca k zmyslu života a kvality jeho života ukázali, že medzi nimi existuje súvislosť. Pozitívnou je aj skutočnosť, že súčasné psychologické smery vnímajú človeka vo všetkých jeho dimenziách, teda aj ako duchovnú bytosť.

## Existenciálna analýza a logoterapia

Pojem **existenciálna analýza** použil Frankl na označenie svojej metódy postupu a bádania, pri ktorej sa inšpiroval M. Heideggerom, ktorú však ďalej rozvinul. Heidegger vníma človeka kľúčovo z hľadiska otázok metafyziky a označuje ho termínom pobyt. Postavenie človeka je výnimočné. Človek sa pýta po zmysle vlastného bytia a to je spojené cez bytie ako také, a jeho zmysel, pretože človek je. Heidegger to nazýva ontologický odraz, kde porozumenie svetu ovplyvňuje otázky týkajúce sa pobytu. Otázka zmyslu pobytu je spojená so zmyslom bytia<sup>8</sup>. Existenciálna analýza podľa Frankla je teoreticko-výskumný smer, ktorý sa zaoberá ontologickou rovinou existencie, a usiluje sa pochopiť človeka v profile jeho hodnôt a potenciálnych významov<sup>9</sup>. Túžbu po slasti a túžbu po moci nahrádza existenciálna analýza túžbou po zmysle. Tam, kde psychoanalýza videla automatizmus duševného aparátu, vidí existenciálna analýza autonómiu duchovnej existencie. Ľudské bytie v jeho najhlbšom rozmere chápe ako bytie v zodpovednosti a analýza je orientovaná na toto bytie. Práve bytie v zodpovednosti je zásadnou a podstatnou vlastnosťou ľudského bytia. Život sa javí ako úloha, na ktorú je ľudské bytie odpoveďou. Človek sa nemá pýtať na zmysel života, on je ten, ktorému sa otázka o zmysle kladie. Odpoveď, ktorú má človek dať, je odpoveďou aktívnou a musí byť aj odpoveďou konkrétnou. Takou sa stáva len vtedy, ak človek preberie zodpovednosť za svoju existenciu v jej najkrajnejšej konkrétnosti a vzťahu k svojej osobe i danej situácii. Byť zodpovedným je zmyslom ľudského bytia, človeka ako duchovnej, a nie iba pudovej bytosti. Existenciálne chápaný zmysel sa uskutočňuje v dobrovoľnom prijatí úsilia a účasti na svete hodnôt. V psychoanalýze sa vedomým stáva to, čo je pudové, zatiaľ čo v existenciálnej analýze je to niečo úplne iné - nie pudovosť, ale duchovnosť, do ktorej patria aj procesy hľadania zmyslu života, ale i prežívanie slobody v rozhodovaní<sup>10</sup>.

Z existenciálnej analýzy vychádza aj **logoterapia**, považovaná za tretí - viedenský smer psychoterapie, ktorý je zameraný na duchovnosť a hľadanie zmyslu, ktorého autorom je práve Frankl. Ten nechcel, aby bola jeho teória vnímaná ako nový smer, ktorý by mal nahradiť súčasnú psychoterapiu. Jeho zámerom bolo doplniť existujúce teórie o duchovnú dimenziu. Vrátiť sa k človeku ako k duchovnej bytosti a motivovať chorého, aby hľadal a našiel zmysel vlastného života. Tu sa stalo niečo podobné ako na poli starostlivosti o chorého, keď sa vedľa psychických, sociálnych a biologických dimenzií „opäť objavilo“, že človek má ešte jeden rozmer - duchovný. Frankl však nechce zostať len pri psychoterapii, ale logoterapiu vníma ako prostriedok k navráteniu duchovnej dimenzie i do ďalších vedných odborov (medicína, pedagogika, spoločenské vedy).

Logoterapia mobilizuje psycho-noetické sily, ktoré pôsobia proti symptómom neurózy, usiluje sa povzbudiť ľudské schopnosti, vyplniť prázdnotu života neurotika a priviesť ho k poznaniu zmyslu. Základná myšlienka, na ktorej založil a do hĺbky prepracoval svoju psychoterapeutickú koncepciu, znie: „Človek je bytosť hľadajúca zmysel (logos) a poskytnúť človeku pomoc v jeho hľadaní zmyslu je jedna z úloh psychoterapie

<sup>8</sup> AMBROZY, M. Niekoľko poznámok k pohľadu na bytie a prejav človeka v paralelách Wittgensteina a Heideggera In *Týždeň vedy a techniky na PF KU v Ružomberku*. Ružomberok : Verbum, 2011, s. 194.

<sup>9</sup> SZENTMÁRTONI, M. *Úvod do pastorálnej teológie*. Trnava : Dobrá kniha 1999, s. 81.

<sup>10</sup> FRANKL, V. *Vúle ke zmyslu*, s. 35.

(logoterapie)<sup>11</sup>. Ako psychoterapeutická metóda sa logoterapia uplatňuje predovšetkým tam, kde ide o stratu zmyslu a z toho prameniaca existenciálna frustrácia, má svoj význam však všade, kde sa dá využiť poukázanie na presah duchovnej dimenzie človeka, môže pomôcť otvoriť mu nové cesty, a nájsť zmysel danej situácie. Logoterapia vnáša do psychoterapie otázku utrpenia z nezmyselnosti existencie<sup>12</sup>. Frankl vo svojej teórii chápal hľadanie zmyslu života ako proces objavovania jedinečných hodnôt v špecifických životných situáciách. Človek svoje ľudské bytie, svoju existenciu naplnia zmyslom vždy vďaka tomu, že uskutočňuje hodnoty<sup>13</sup>. Hodnotami je všetko to, čo je pre človeka hodnotné. Termíny a kategórie, pomocou ktorých sa hodnoty opisujú vypracovala psychológia na základe údajov skúmaných osôb, ktoré informovali o svojich pocitoch a presvedčeniach. Hodnoty plnia v procese realizovania existencie niekoľko dôležitých funkcií – slúžia rozvoju osobnosti a pomáhajú v procese jeho integrácie. Spoluúčasť na hodnotách a skúsenosť s nimi rozširuje životnú spokojnosť jednotlivca, reguluje jeho postoje i vzťah k úspechom a prehrám a napokon tvorí základný pilier zmyslu človeka. Logoterapeutický prístup si postupne nachádza priestor aj v sociálnej práci na Slovensku – pri práci so závislými osobami, pri práci s nevyliciteľne chorými a zomierajúcimi, ale aj pri práci so seniormi, rodinami a zdravotne postihnutými. Je na škodu, že o Franklovej logoterapii a jej využití v psychoterapii sa málo hovorí aj na pôde Katolíckej univerzity<sup>14</sup>. Myslím, že študenti by mali poznať aj tento prístup ku klientovi, najmä preto, že je to celistvý prístup, ktorý vníma človeka vo všetkých jeho dimenziách, a ktorý ponúka veľké možnosti uplatnenia.

Pre skúmanie vzťahu zmyslu života a náboženstva bolo dôležité rozlíšenie **osobného a ontologického** (vyššieho)<sup>15</sup> zmyslu. Potreba rozlišovania týchto rovín zmyslu života je zreteľná najmä v poradenskej praxi. Často sa terapeuti stretávajú s človekom, ktorý má dobrú rodinu i postavenie, napriek tomu sa neustále pýta, či tieto veci nemajú aj vyšší zmysel. A naopak, príde veriaci človek, ktorý chápe celkový zmysel a poriadok sveta, avšak zlyháva v konkrétnom, každodennom živote. V takýchto prípadoch je potrebné rozlíšiť, v ktorej rovine je problém dotyčného človeka. V psychológii sa stretávame s orientáciou skôr na osobný zmysel, ktorý sa sústreďuje na pozemský život. Ak však jednotlivca naplnia vyšší zmysel, ak určuje jeho aktivity i ciele, jeho angažovanie v konkrétnych hodnotách, je práve tento využívaný v psychoterapii ako integrujúca hodnota, pri ktorej sa môžu ostatné hodnoty meniť a rozvíjať<sup>16</sup>. Frankl o tomto zmysle tvrdí, že všetko, čo sa človeku prihodí, musí mať posledný zmysel, ten však prekračuje schopnosti chápania človeka. Vyšší zmysel nemôžeme poznať, môžeme v neho iba veriť. Keďže ľudské bytie môžeme definovať aj ako zodpovednosť, človek je zodpovedný za naplnenie zmyslu. Otázka neznie kvôli čomu, ale pred čím byť zodpovedný, pričom je potrebné túto otázku nechať otvorenú. Rozhodnutie ako svoju zodpovednosť interpretovať sa musí prenechať na človeka. Je na ňom, či ju vníma ako zodpovednosť pred spoločnosťou, pred ľudstvom, pred svojim svedomím alebo pred Bohom.

<sup>11</sup> JEDLIČKA, P. *Viktor E. Frankl, alebo čo vidí oko*. [online]. [cit. 2013-25-01] Dostupné na internete: <[www.dimenzie.sk/2000\\_01/11frankl.htm](http://www.dimenzie.sk/2000_01/11frankl.htm)>.

<sup>12</sup> SANDTNER, P. *Doprevádzanie v hospicovej starostlivosti a logoterapia*. [online]. [cit. 2013-25-01] Dostupné na internete: <<http://www.hospice.cz/hospice1/data/>>.

<sup>13</sup> Frankl rozdelil hodnoty na tvorivé, zážitkové a postojové. Prvý spôsob prežívania hodnôt spočíva v tom, že niečo vytvárame, druhá možnosť v tom, že niečo prežívame, tretia možnosť uskutočňovania hodnôt je v tom, že trpíme, znášame bytie. Druh preferovaných hodnôt má vplyv na smerovanie vzťahov jednotlivca. POPIELSKI, K. *Noetická dimenzia osobnosti*, s. 141.

<sup>14</sup> Som absolventkou odboru Sociálna práca na TF KU, mám osobnú skúsenosť, že logoterapia bola iba okrajovo spomenutá ako jeden z prístupov.

<sup>15</sup> Osobný je súhrn bežných denných aktuálnych cieľov, činností a hodnôt, ktoré človek naplnia a krátkodobo alebo dlhodobo realizuje. Ontologický zmysel je hodnota, životný rámec alebo systém, ktorý sa vzťahuje k životu ako celku a jeho úlohou je interpretovať zásadné a konečné otázky ľudskej existencie - existenciu sveta, človeka, smrti.

<sup>16</sup> KOŠČ, M. a kol. *Kresťanstvo a psychológia*, s. 77.

## Náboženstvo ako zdroj zmyslu života

Odpoveď na otázku zmyslu existuje podľa Frankla bez ohľadu na teistický, či ateistický názor. Frankl hovorí, že viera, tak ako nádej a láska, sa nedá vynútiť alebo dosiahnuť manipulatívne. Všetko sú to fenomény, ktoré prichádzajú vtedy, keď je prítomný adekvátny obsah a predmet. Aj keď človek neverí v Boha, môže veriť, že jeho život má zmysel. Oddeľovanie otázky viery v Boha a viery v zmysel považoval za otázne, aj keď sám bol veriaci žid. Počas pobytu v koncentračnom tábore videl umierať mnohých ateistov, ktorých odovzdanosť a dôvera v hodine smrti odporovala všetkému, čomu verili celý život. Nevedeli pritom, komu táto odovzdanosť patrí, a nevedeli ani o tom, v čo vlastne dôverujú<sup>17</sup>. Túto skúsenosť by vedeli potvrdiť aj mnohí kňazi, ktorí vysluhovali sviatosti umierajúcim nielen v období komunizmu, ale aj v súčasnej dobe. Mnohí z tých, ktorí celý život žili v presvedčení, že zmysel má iba to, čo je tu a teraz, zmenili svoj názor v posledných chvíľach svojho života.

Mnoho psychológov, ale i teológov potvrdzuje a uznáva, že náboženská viera je v hodnotovom systéme ľudí veľmi dôležitá, a náboženstvo je veľmi silným zdrojom zmyslu života. Má zjednocujúcu úlohu v hodnotovom systéme človeka, poskytuje mu najmä morálne hodnoty, bezpečnosť a dôveru. Náboženstvo má zvyčajne integračnú a usmerňujúcu funkciu v osobnosti veriaceho človeka. Viaceré výskumy sa zameriavajú na vzťah náboženstva a hodnotovej orientácie človeka a poukazujú na to, že u ľudí so zrelou, vyrovnanou, zodpovednou osobnosťou prevažuje hlboká zvnútornená religiozita. Vzájomnú interakciu zmyslu života a religiozity podporujú vyhlásenia psychológov, ktorí hovoria, že skutočná religiozita je nájdením a uznávaním konečného zmyslu a individuálneho cieľa v živote človeka. Frankl, hoci deklaroval rovnocennosť možností nájsť zmysel života pre veriacich i neveriacich, potvrdil dôležitú úlohu náboženstva v živote človeka. Práce, ktoré čerpajú z Franklovej teórie hovoria, že náboženstvo ponúka najuspokojivejšiu a najkoherentnejšiu odpoveď na otázku konečného zmyslu.

Dôvody, pre ktoré je náboženstvo silný zdroj zmyslu života:

- a) viera v nesmrteľnosť, existencia neba a konečný zmysel života poskytuje efektívny protilek na úzkosť zo smrti,
- b) náboženstvo podporuje nasmerovanie života a smrti do určitej perspektívy,
- c) náboženstvo umožňuje ľuďom získať hlbší pohľad do každodenných zážitkov,
- d) náboženstvo poskytuje útechu a zmysel v utrpení.

Z psychologického hľadiska takto viera plní pozitívnu úlohu v živote človeka, ktorý chce poznať hodnotu a zmysel svojho života<sup>18</sup>. Myslím, že úprimne veriaci človek neposudzuje svoju vieru ako nejakú psychologickú kategóriu, ale určite ju vníma ako hodnotu, ktorá mu dáva silu žiť napriek mnohým ťažkostiam a problémom, s cieľom zavŕšenia svojho života vo večnosti.

Ak sa na náboženstvo pozrieme z hľadiska troch komponentov zmyslu života, vidíme, že dokáže naplniť všetky tri - kognitívny, motivačný, afektívny a teda umožňuje prežívať kvalitný život. Presvedčenia o Božej láske, starostlivosti a o tom, že Boh stvoril svet a človeka zámerne, poskytujú človeku určitú schému, ktorá mu pomáha vnímať vlastný život ako zmysluplný a hodnotný – týmto je naplnený kognitívny komponent. Náboženská viera ponúka systém hodnôt a cieľov, ktoré sú schopné aktivovať motivačný komponent – motiváciu ako snahu dosiahnuť niečo hodnotné alebo vyhnúť sa niečomu morálne zlému. Pocity radosti, naplnenia a spokojnosti prameniace z pozitívnych náboženských presvedčení a uskutočňovania náboženských hodnôt vyplňajú afektívny komponent. Frankl zdôrazňuje aj to, že náboženská viera môže byť aj zdrojom všetkých troch druhov hodnôt – zdrojom

<sup>17</sup> TAVEL, P. Logoterapia a náboženstvo. In *Logoterapia - psychoterapia pre tretie tisícročie*. [CD – ROM].

<sup>18</sup> KOŠČ, M. a kol. *Kresťanstvo a psychológia*, s. 79.

tvorivých hodnôt môžu byť náboženské aktivity, činnosti a zámery, ale aj vlastný vnútorný rast a snaha o sebazdokonaľovanie. Zdrojom zážitkových hodnôt sa stávajú verejné bohoslužby, súkromné modlitby, ale aj služba a pomoc iným, ktorú človek vykonáva práve s ohľadom na svoje presvedčenie. Postojom viery, nádeje a lásky v situáciách utrpenia, zlyhania a smrti sú reprezentované postojové hodnoty. Otázky utrpenia, bolesti, smrti a života po smrti majú pre prežívanie zmyslu života dôležitú úlohu. Človek, ktorý žije v presvedčení a viere, že jeho život nie je náhoda a smeruje k životu po smrti, nachádza zmysel aj v aktivitách každodenného života. Tu je najväčší rozdiel medzi psychológiou, ktorá sa sústreďuje na pozemský život, a náboženskou vierou, ktorá zdôrazňuje to, že pre človeka má zmysel život ako celok, teda aj to, čo nasleduje po ňom<sup>19</sup>. Hoci v prístupe k pozemskému životu sú medzi psychológiou a náboženstvom rozdiely, tieto nie sú neprekonateľné. Jednu z možností ponúka práve logoterapia, ktorú určite nemôžeme považovať za všeliek, ale ktorá môže človeku pomôcť v hľadaní a nachádzaní zmyslu života, hoci iba pozemského.

Cirkev prostredníctvom svojho učenia, hlásajúc a predovšetkým žijúc Evanjelium, svoje hodnoty, zásady a normy ponúka všetkým, ktorí majú otvorené mysle a srdcia na ich prijatie<sup>20</sup>. O tom, že nasledovanie Ježiša Krista vedie k životu, ktorý je naplnený zmyslom, svedčí množstvo svedkov pravdy. Jedným z nich, ktorý istým spôsobom vyčnieva nad ostatné osobnosti je sv. Pavol apoštol. Z jeho listov sa môžeme dozvedieť veľa o jeho živote, spôsobe uvažovania, ale aj o jeho zmysle života. Analýza jeho listov dokazuje teóriu troch komponentov zmyslu života, ktoré by mal každý autentický zmysel obsahovať<sup>21</sup>. V súvislosti s kognitívnym komponentom vidieť, že Pavol zo svojho vzťahu ku Kristovi čerpal veľa presvedčení a postojov, ktoré vytvárali jeho životný rámec. „Lebo od neho, skrze neho a pre neho je všetko“<sup>22</sup>. Tento životný rámec mu poskytoval aj vedomie identity Božieho dieťaťa, ktoré je milované svojim Otcom. V povolani apoštola, ktorý hlása evanjelium, videl vedomie životného poslania, ktoré je tiež súčasťou kognitívneho komponentu. Motivačný komponent, ktorý sa týka cieľov hodnôt a snahy o ich dosahovanie napĺňa sv. Pavol opisom svojich plánov a aktivít, i cieľov. Ukazuje aj to, ako bol zameraný na dosahovanie svojich cieľov, nielen na tie konkrétne, ale aj na celkové životné povolanie. „...jedno robím: zabúdam na to, čo je za mnou, a uháňam za tým, čo je predo mnou. Bežím k cieľu...“<sup>23</sup>. Keď sa zameriame na afektívny komponent, vidíme, že jeho listy sú naplnené radosťou, nádejou a pozitívnymi emóciami, ktoré pochádzajú z jeho presvedčenia o Božej láske, ale aj z výsledkov jeho práce. Napriek utrpeniu, prekážkam i ťažkostiam ukazuje silu radosti a povzbudzuje k nej aj iných. „Teraz sa radujem v utrpeniach pre vás a na vlastnom tele dopĺňam to, čo chýba Kristovmu utrpeniu pre jeho telo, ktorým je Cirkev“<sup>24</sup>. Aj v konfrontácii s blížiacou smrťou je naplnený radosťou a naplnením zo svojho života: „Dobrý boj som bojoval, beh som dokončil, vieru som zachoval“<sup>25</sup>. Aj z pohľadu psychológie je náboženstvo dôležitým zdrojom zmyslu. Neznamená to však, že každý, kto sa považuje za veriaceho, prežíva svoj život zmysluplne. Ak má náboženstvo poskytovať zmysel života, musí byť skutočne žité, musí byť pre človeka tou hodnotou, ktorá mu pomôže prežiť život naplnený nielen osobným, ale najmä ontologickým zmyslom.

<sup>19</sup> HALAMA, P. *Zmysel života z pohľadu psychológie*, s. 146-147.

<sup>20</sup> LISNIK, A. Dodržiavanie etických zásad v marketingu z pohľadu sociálnej náuky Cirkvi. In *Marketingové trendy v znalostnej spoločnosti*. Poprad : Verbum, 2011, s. 139.

<sup>21</sup> KOŠČ, M. a kol. *Kresťanstvo a psychológia*. 2003, s. 83.

<sup>22</sup> *Rim* 1,1.

<sup>23</sup> *Flp* 3, 13-14.

<sup>24</sup> *Kol* 1,24.

<sup>25</sup> *2 Tim* 4,6.

## Záver

Odpovede na otázky o zmysluplnosti života, všetkého, čo v živote robíme a čo zažijeme, zaujímali ľudí od nepamäti. Pomoc pri ich zodpovedaní im ponúka okrem teológie i psychológia, najmä existenciálna analýza V. Frankla. Jeho logoterapia, ako smer psychoterapie zameranej aj, a najmä, na duchovnú dimenziu človeka môže pomôcť mnohým ľuďom pri riešení ich problémov a nepriaznivých životných situácií. Podľa Frankla sa zmysluplným život stane, keď v ňom ide o niečo, čo má zmysel, čo človeka prekračuje – ani nie tak do diaľky, ako skôr do výšky a hĺbky. Psychológia však môže človeku pri hľadaní iba pomôcť, nemôže mu zmysel dať. Teológia odкрýva človeku pravdu o živote a jeho zmysle. Je na človeku, či prijme ponúknutú pomoc a zatúži po pravde, a tak dokáže nájsť zmysel i v neprijemných chvíľach života, v utrpení, chorobe a dokonca i v smrti.

## Použitá literatúra

AMBROZY, M. Niekoľko poznámok k pohľadu na bytie a prejav človeka v paralelách Wittgensteina a Heideggera In *Týždeň vedy a techniky na PF KU v Ružomberku*. Ružomberok : Verbum, 2011. ISBN 978-80-8084-682-4. s. 191-198.

FRANKL, V. *Lékařská péče o duši*. Brno : Cesta, 1996. 237 s. ISBN 80-85319-50-0.

FRANKL, V. *Neuvedomený Boh*. Bratislava : Lúč, 2005. 127 s. ISBN 80-711-446-9X.

FRANKL, V. *Trpiaci človek*. Bratislava : Lúč, 2007. 155 s. ISBN 80-71146-38-4.

FRANKL, V. *Vůle ke smyslu*. Brno : Cesta, 1997. 212 s. ISBN 80-85139-63-2.

HALAMA, P. *Zmysel života z pohľadu psychológie*. Bratislava : SAP, 2007. 223 s. ISBN 978-80-8095-023-1.

HALAMA, P. *Zmysel života ako kognitívny fenomén: je možné hovoriť o existenciálnej inteligencii?* [online]. [cit. 2013-15-01] Dostupné na internete: <<http://www.psychologia.sav.sk/cevit/inteligencia.pdf>>.

JEDLIČKA, P. *Viktor E. Frankl, alebo čo vidí oko*. [online]. [cit. 2013-25-01] Dostupné na internete: <[www.dimenzie.sk/2000\\_01/11frankl.htm](http://www.dimenzie.sk/2000_01/11frankl.htm)>.

KOŠČ, M. a kol. *Kresťanstvo a psychológia*. Trnava : SSV, 2003. 236 s. 80-7162- 411-X.

LISNIK, A. Dodržiavanie etických zásad v marketingu z pohľadu sociálnej náuky Cirkvi. In *Marketingové trendy v znalostnej spoločnosti*. Poprad : Verbum, 2011. ISBN 978-80-8084-887-3. s. 132-140.

POPIELSKI, K. *Noetická dimenzia osobnosti*. Trnava : TU, 2005. 279 s. ISBN 80-8082-042-2.

RYBA, D. *Apoštol vôle ku zmyslu*. [online]. [cit. 2013-25-01] Dostupné na internete: <<http://tyzden.sk/sk/archiv.php?idart=2224&idiss=28&w>>.

SANDTNER, P. *Doprevádzanie v hospicovej starostlivosti a logoterapia*. [online]. [cit. 2013-25-01] Dostupné na internete: <<http://www.hospice.cz/hospice1/data/>>.

SZENTMÁRTONI, M. *Úvod do pastorálnej teológie*. Trnava : Dobrá kniha, 1999. 126 s. ISBN 80-7141-259-7.

*Sväté písmo Starého i Nového zákona*. Rím : SÚSCM, 1995.

TAVEL, P. *Zmysel života podľa V. E. Frankla*. Bratislava : Iris, 2004. 270 s. ISBN 80-89018-81-5.

TAVEL, P. Psychologické pohľady na svedomie. In *Paidagogos*. 2004, roč. IV, č. 17, ISSN 1213-3809 [online]. [cit. 2013-25-01] Dostupné na internete: <<http://old.paidagogos.net>>.

TAVEL, P. Logoterapia a náboženstvo. In *Logoterapia - psychoterapia pre tretie tisícročie*. [CD – ROM].

# Uvažovanie o osobnej identite na pozadí myšlienok o medzigeneračnej solidarite a reciprocite vo vzťahu človek - životné prostredie

**PhDr. Marta Halašová, PhD.**

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Fakulta prírodných vied, Katedra životného prostredia, Marta.Halasova@umb.sk

---

## Abstrakt

Osobné dozrievanie človeka je nepredstaviteľné bez medzigeneračného dialógu a neustálych výmen. Na úrovni vzťahu človeka k životnému prostrediu je rovnako dôležitá reciprocita, pričom úloha sociálnych a mentálnych fenoménov je často nedocenená. Autorka sa vo svojom príspevku snaží o identifikovanie a definovanie psychologických a sociálnych aspektov osobnosti, ktoré sú dôležité tak pre medzigeneračnú solidaritu ako aj pre reciprocitu vzťahu medzi človekom a prírodou.

**Kľúčové slová:** Osobná identita, medzigeneračná solidarita, reciprocita vo vzťahu človek – životné prostredie, prosocialita, proenvironmentálna osobnosť, komunita.

## Abstract

Personal maturity is inconceivable without an intergenerational dialogue and constant exchanges. At the level of human relationship to the environment is also important the reciprocity. In this context the role of social and mental phenomena is often unappreciated. The author in her contribution is trying to identify and define psychological and social aspects of personality that are important for intergenerational solidarity and for reciprocity concerning relationship between man and nature.

**Key words:** Personal identity, intergenerational solidarity, reciprocity in the human – environment relationship, prosociality, proenvironmental personality, community.

## Úvod

Pápež František bezprostredne po svojom zvolení v marci 2013 vyzval na ochranu chudobných a životného prostredia. Spomenutá dvojica fenoménov hodných ochrany určite nie je náhodná. Čoraz častejšie sa spája tematika ohrozených ľudí (chudobou, chorobou, starobou ai.) a ohrozenej prírody (exploatáciou, znečistením a pod.) rovnako ako tematika príčin, ktoré viedli/vedú k ohrozeniu a riešeniu neudržateľného stavu. Aj v prípade potreby postarať sa o narastajúci počet ohrozených ľudí (vrátane starých ľudí v dôchodkovom veku), aj pokiaľ ide o potrebu chrániť životné prostredie, ide o javy, s ktorými ľudstvo nemá až také skúsenosti. Zvyšovanie priemernej dĺžky ľudského života je fenoménom posledných desaťročí a znepokojenie nad stavom životného prostredia je tiež relatívne novým prvkom v agende celosvetových organizácií. V oboch prípadoch je však človek vážne konfrontovaný s predstavou o sebe ako o korune tvorstva.

Vo vyspelých spoločnostiach euro-atlantickej kultúry v súčasnosti množstvo mladých ľudí zaujíma nepriateľský postoj voči spoločnosti a voči svojim rodičom. Napriek tomuto postoju považujú za samozrejmé, že ich bude spoločnosť i rodičia vydržiavať (Lorenz, 1990). Prostredníctvom médií sa glorifikuje mladosť, fyzická krása, úspešnosť (takmer za každú



cenu). Tomuto trendu podliehajú všetky vekové skupiny, vekovo starší chcú vyzerat' mladšie, sú ochotní podrobiť sa kvôli tomu akejkoľvek procedúre. Dochádza k infantilizácii kultúry. V postoji mnohých mladých ľudí k starším ľuďom, vrátane vlastných rodičov, možno sledovať opovržlivé pohrdanie bez zhovievavosti, odcudzenie až otvorené nepriateľstvo. Odpoveď na otázku, ako je to možné, obnáša celý rad historických, sociálnych, materiálnych a psychologických príčin. Materiálny blahobyť a viac ako polstoročná relatívna stabilita od konca 2. svetovej vojny (v uplynulej histórii ľudstva nevídané) umožnili mladej generácii žiadať a prijímať ako samozrejmosť ekonomické zabezpečenie, slobodu a možnosti sebaaktualizácie. Snaha rodičov a prarodičov umožniť svojim potomkom žiť život, ktorý im samým väčšinou nebol dopriaty – bez existenčných starostí, slobodný a úspešný – paradoxne vedie k negatívnym reakciám mnohých mladých na akékoľvek obmedzenie (odklad pôžitku, menej čohokoľvek ako maximum, iná kvalita ako najvyššia apod.).

Premrštené, egoistické nároky človeka na jeho sociálne okolie sú inou verziou ďaleko dlhšie trvajúceho tlaku ľudstva na neživú i živú prírodu (správanie ľudí k prírode ako k cudzej a bezprávnej ríši). Prekračovanie ekologickej únosnosti životného prostredia vedie zákonite k vyčerpávaniu prírodných zdrojov alebo degradácii ekosystémov (Drdoš, Hrnčiarová, 2003). Odôvodnené obavy prírodovedcov aj vzdelaných laikov z terminálneho podlomenia autosanačných schopností prírody viedli ku koncipovaniu súboru zásad a pravidiel, ktoré by mal človek dodržiavať vo svojom zaobchádzaní s prírodnými objektmi a prírodným prostredím. Ide o rozšírenie ľudskej etiky na prírodu a krajinu, čo však v období vážnych otrasov medziľudskej solidarity aj na úrovni rodiny nevyznieva pre prírodu nádejne. Samotné slovné spojenie (trvalo udržateľný rozvoj) evokuje medzigeneračné napätie, keď explicitne limituje napĺňanie potrieb súčasných generácií bez ohrozenia napĺňania potrieb budúcich generácií. Nijako pritom nevysvetľuje pojmy potreba a napĺňanie, hoci napr. otázky množstva, typu potrieb a miery naplnenia sú relevantné. Majú podstatu súčasného človeka vyjadrovať jeho súčasné a (predstaviteľné alebo nepredstaviteľné) budúce potreby? Alebo sa ľudstvo má spoliehať na to, že v budúcnosti prevládnu v osobnostnej štruktúre človeka tie fenomény (skrytý alebo potlačený potenciál), ktoré budú efektívne v zmenených podmienkach?

### **Osobnostná zrelosť a osobná identita**

Osobnosťou sa obyčajne myslí stála štruktúra bio-psycho-sociálnych schopností a vlastností človeka, celok duševného života, jednota psychických a fyzických vlastností, zdedených a získaných vlastností, prejavujúca sa v jeho správaní (Nakonečný, 1999). Métou vo vývine osobnosti je v psychológii osobnostná zrelosť. Kulka (2003) sa zaoberal rôznymi úrovňami zrelosti podľa toho, ktoré z psychologických kategórií regulujú vnímanie sveta a konanie vo svete, a ktorej oblasti života sa týka pôsobenie človeka:

- *rozumová* – schopnosť uvážlivého usudzovania, rozhľad po svete, ktorý zahŕňa skúsenosti zo spoločenského života, včítane schopnosti samostatného utvárania vlastných názorov, ktoré sú stále zdôvodnené; sebazpoznanie a seba prijatie;
- *citová* – také vyzretie citového života, ktoré umožňuje človeku žiť bohatými citmi, avšak dokázať tieto city tiež zvládnuť, nenechať sa nimi ovládať, t. zn. primerane sa radovať i smútiť, nepodliehať náladám, vytvárať si stále citové väzby a záujmy;
- *spoločenská* – znamená schopnosť prispôbiť sa spoločenskému prostrediu, zaradiť sa do rôznych skupín a spoločenstiev, spôsobilosť pohybovať sa v spoločnosti, hovoriť s ľuďmi, nadviazať s nimi kontakt a spolupracovať;
- *morálna* – predstavuje vyspelosť mravného vedomia, t.j. schopnosť uvedomelého a samostatného morálneho hodnotenia vlastného aj cudzieho správania, prirodzenosť prejavu, schopnosť správať sa mravne z vnútorného presvedčenia;

- *kultúrna* – odráža kultúrnu úroveň človeka, predstavuje osvojenie si kultúrnych hodnôt, noriem a ideálov spoločnosti, národa, v ktorom človek žije, znalosti a schopnosť zaobchádzať a pracovať s kultúrnymi hodnotami a ďalšími požiadavkami, ktoré patria do široko vymedzeného okruhu kultúry a medziľudských vzťahov.

Z tohoto prehľadu je zjavné, že autor sa v rámci jednotlivých úrovni zrelosti explicitne nezaobrá fenoménom prosociality ani solidarity, a to ani z hľadiska morálnej zrelosti. Okrem rozumových schopností opisuje schopnosť žiť bohatými citmi a nenechať sa citmi ovládať, prispôbiť sa spoločenskému prostrediu, vytvoriť si vlastný systém morálneho hodnotenia, osvojiť si kultúrne normy spoločnosti, v ktorej človek žije apod. Zrelý človek je, zdá sa, pripravený na život, na riešenie najrôznejších životných problémov a situácií. To je však typické aj pre dospelé subhumánne bytosti, riadené inštinktívnym programom. Čo teda charakterizuje človeka ako najvyšší stupeň vývinu života na Zemi? Je to osobná identita ako vedomý, aktívne vznikajúci atribút osobnosti?

Osobná identita je nesporne módnym pojmom. Treba však povedať, že osobná identita nie je ideál, ale koncept, ktorý sa nevymedzuje jednoducho. V niektorých kontextoch môže ľahko dôjsť k zámene s kompletným chápaním osobnosti, keď dáme do popredia jedinečnosť, neopakovateľnosť a odlišnosť osobnej identity od všetkých ostatných identít. Aj keď je osobná identita sčasti ovplyvnená nevedomými fenoménmi, súvisí hlavne so sebauvedomením a sebapoznáním. Znamená vedomé stotožnenie sa so sebou samým, prijatie seba a slobodné rozhodovanie o vlastnom konaní. Formovanie identity osobnosti je popri vplyvoch prostredia a organického rastu výsledkom sebautvárania vlastnou aktivitou a vlastnou interpretáciou nadobúdaných sociálnych skúseností. Identita má vždy vzťah k hodnotám a hodnoteniu. Ide o vzťahovú kategóriu, k vlastnej identite sa človek dopracúva len v spleti sociokultúrnych vzťahov postupnou identifikáciou s rôznymi skupinami a diferencovaním sa od ostatných, prijímaním a odmietaním vzorov, hodnôt, noriem a ideálov na základe sprostredkovanej alebo priamej skúsenosti. Bačová (2003) považuje identitu za také definovanie a seba-definovanie osoby, ktoré vyjadruje, čím je osoba od iných ľudí vo svojom prostredí a pre iných ľudí rozpoznateľná (autentická), čím je jej sociálna pozícia a rola v jej spoločenstve legitímna, aký zmysel a význam nadobúda konanie osoby vo vzťahu k iným osobám a ľudským spoločenstvám, a aký význam osoba a iní pripisujú svojmu/jej životnému príbehu.

Vplyv jednotlivých faktorov determinujúcich život ľudí je v moderných spoločnostiach čoraz viac nejasný. V súčasnej neprehľadnej spoločenskej realite s požiadavkou skoro okamžitej flexibility sa zdá byť pre jednotlivca výhodné neviazať svoju identitu k hodnotám a cieľom jedného vzoru.

Existenciálne modely uvažovania o identite sú konfrontované s podstmoderným konceptom plurálnych identít, čo znamená neustálu redefiníciu seba samého a zmenu identity podľa typu sociálneho priestoru, v ktorom sa človek ocitol. Osobná identita človeka reprezentuje spôsob človečenstva, ktorý sa človek rozhodol žiť. Akokoľvek je však identita jednotlivca, vedomie jeho vlastnej individuality, vedomím vlastného vplyvu na svet v danom priestore (včítane aktivít vo vzťahu k iným ľuďom), jeho osobná identita je vedomím umiestnenia vlastnej osoby v priestore a vedomím pozície v morálnom poriadku malej skupiny, ktorej je jednotlivec členom (Nakonečný, 1999). Komponentom tohoto morálneho poriadku je aj solidarita (založená na vyšších citoch sociálnych a etických) vrátane medzigeneračnej solidarity, v prvom rade v rámci rodiny.

### **Medzigeneračná solidarita**

Solidarita vo všeobecnosti znamená dobrovoľné vzájomné podporovanie, vzájomnosť, svornosť, družnosť v rámci nejakej skupiny, jednanie v zhode, v duchu vzájomnej lásky

a pomoci. Imrich (2007) píše, že solidarita znamená takú účasť na hmotných a duchovných dobrách prírody a spoločnosti, aby si každý člen spoločnosti mohol zachovať ľudskú dôstojnosť. Spoločnosť je vtedy solidárna, keď vytvára možnosti pre všetkých, a jednotlivec je solidárny vtedy, keď dané možnosti využíva nielen pre svoje dobro, ale aj pre dobro iných a nikdy nie na ich úkor (ibid).

Na rozdiel od ešte nedávnej minulosti je kontakt medzi rodičmi a deťmi oslabený a rovnako je to s pocitmi spolupatričnosti a rešpektu medzi deťmi a dospelými (staršími) ľuďmi v užšom aj širšom sociálnom okruhu. Prirodzené napätie medzi generáciami je potencované viacerými faktormi typickými pre post- až ultramodernú spoločnosť: kumulácia negatívnych životných pocitov u nezamestnaných (hlavne dlhodobo) rodičov (pocity zbytočnosti a menejcennosti, zatrpknutosť a pod.), maximálna pracovná vyťaženosť zamestnaných rodičov, usilujúcich (aj pod tlakom nárokov svojich detí) o čo najvyšší životný štandard, negatívne očakávania mládeže do budúcnosti (devalvácia vzdelania všeobecne, ťažkosti pri hľadaní zamestnania a väčšinou nízka mzda), časové obmedzenie vzájomných kontaktov a komunikácie medzi rodičmi a deťmi na minimum, riešenie prevažne pragmatickej stránky fungovania domácnosti s tendenciou odsúvať, bagatelizovať alebo ignorovať konflikty (prípadne ich autokratické, ultimatívne riešenie a pod.), únik členov rodiny do prostredia, ktoré ich menej emocionálne zaťažuje alebo sa v ňom cítia istejší a potrebnejší – rodičia do zamestnania alebo k svojim záľubám a deti a mládež do skupín rovesníkov (aj pouličného, resp. sídliskového typu). Dospievajúci tu hľadajú pocit slobody, bezpečia, nezávislosti, so zdaním menšej štruktúrovanosti a poriadku. Mladí dospelí tento pocit nachádzajú v čoraz väčšom meradle v zamestnaniach s klubovo-elitárskou kultúrou (mnohokrát zahraničných), v ktorých dochádza k desenzitizácii na tradičné hodnoty. Mladí dospelí nezriedka prerušujú kontakt so svojimi rodičmi kvôli mimoriadnemu pracovnému vyťaženiu, ale aj preto, že stretnutie zoči-voči môže viesť k prežívaniu nepohodlných alebo/až neznesiteľných pocitov viny.

*Písmo* hovorí o tom, že človek si má ctieť svojho otca a matku, byť im vďačný za život a všetko, čo preňho do jeho dospelosti vykonali (dospelosť by mala byť medzníkom, od ktorého sa človek stará sám o seba a nezaťažuje svojich rodičov). Etický rámeč vzťahu medzi generáciami vznikol v období, keď ľudský život trval oveľa kratšie (hranica dožitia sa veku nad 40 rokov bola skôr neobvyklá). Ani neskoršie obdobia až do 20. storočia nedávajú veľa príkladov starostlivosti mladších generácií o staršie. Od stredoveku vznikali hospitály pre starých, chorých, chudobných a deti. Náboženské, filozofické a sociálne systémy neponúkajú okrem charity iné modely (napr. neukotvujú povinnosť postarať sa o starnúcich rodičov). Skúsenosť (stretnutie) so smutným údelom sa pretavila skôr do legend, balád, povestí, rozprávok a beletrie, ktorých ponaučenia/odkazy/posolstvá mali prebúdzat empatiu, súcitiť a byť pohnútkou (aj v rámci domáceho hospodárenia) k odlišnému správaniu sa k rodičom, ktorí zostarli (Tri groše, Ján Botto: Jeden otec dobrý, Balzac: Otec Goriot).

Solidarita je nevyhnutnou cnosťou v moderných spoločnostiach, kde sa dĺžka ľudského života predlžuje vďaka zmene životných podmienok vrátane úrovne zdravotnej starostlivosti. Tu je mnohokrát medzigeneračná solidarita chápaná výlučne ekonomicky ako fakt, že zamestnaní ľudia odvádzajú dávky, z ktorých sa vypláca starobný dôchodok starým ľuďom. Úkonom proti solidarite je jednak odmietanie prispievania do fondov solidarity, ktoré vnášajú pokoj a nádej do sociálneho prostredia, jednak nadužívanie fondov solidarity. Spravodlivosť (ako sa vo všeobecnosti odráža v legislatívnych normách) znamená, že každý jednotlivec sám zodpovedá za svoje chyby (nenašetril si na starobu) a nesie za ne následky (prežíva finále svojho života v chudobe). Láska k blížnemu (nie spravodlivosť) dovoľuje, aby sme blížnym (vrátane svojich rodičov) pomáhali znášať následky za ich neschopnosť, neznalosť alebo podcenenie vlastného zabezpečenia do budúcnosti. Okrem ekonomického kontextu je teda medzigeneračná solidarita významnou etickou výzvou pre všetkých.

Všetci ľudia, sociálne skupiny, spolky, organizácie, národy a nadnárodné spoločenstvá majú mať aktívnu účasť na hospodárskom, politickom a kultúrnom živote, čo znamená spojenie osudov členov spoločnosti. Takáto vzájomná závislosť nie je len znakom nedostatku, ale v oveľa väčšej miere je znakom obohatenia (Imrich, 2007).

Kým vo vzťahu k predchádzajúcej generácii (a maximálne trom predchádzajúcim) sa môžeme oprieť o vlastnú pamäť alebo o rozprávanie ešte živých súčasníkov, v prípade minulosti prírodného sveta to celkom tak neplatí. Môžeme sa rozpomenúť na krajinu svojho detstva alebo vidieť obrazy, čítať alebo počúvať o krajine predchádzajúcich generácií. Spomienky na krajinu/prírodu sú obyčajne menej dynamické a menej dramatické (s výnimkou živelných pohrôm) ako na blízkych ľuďoch.

## **Reciprocita a vzťah človek – príroda**

V mnohom ťažko uchopiteľný pojem príroda bol koncom minulého storočia sčasti nahradený pojmom životné prostredie, ktoré sa definuje rôzne, napr. ako časť objektívnej reality, s ktorou je živý subjekt v bezprostrednej interakcii, ako súhrn vecí, podmienok a vplyvov, obklopujúci každý živý organizmus a pôsobiaci na jeho vývin, ako tá časť sveta, s ktorou je človek vo vzájomnom pôsobení, ktoré používa, ovplyvňuje a ktorej sa sám prispôbuje alebo ako prostredie celej planéty (Klinda, 1993). Environmentálna kríza je výrazom pre znižovanie schopnosti planéty vytvárať a udržiavať prostredie pre vyššie formy života vrátane človeka; je výsledkom rozpadu tradičnej hodnotovej hierarchie, odcudzením človeka od prírody, stratou identity a viery v zmysel života. Dopady environmentálnej krízy si ľudia všimnú najskôr na lokálnej úrovni (zjavné poškodenie bezprostredného životného prostredia – prehustená doprava, hromadenie odpadov, neporiadok a špina v uliciach aj v najbližšom okolí sídiel). Na celosvetovej úrovni sa medzinárodná vedecká obec zaoberá ohrozeniami života na Zemi súvisiacimi s globálnou klimatickou zmenou (topenie ľadovcov, ochladzovanie Gólfkeho prúdu, extrémny počasie a pod.). Kríza sa však prejavuje aj na osobnej úrovni (často zanedbávanej pre svoju všednosť) pokrivením vzťahov človeka k prírode, k blízkym, k sebe samému.

Ľudská spravodlivosť je založená na reciprocite, ako o tom svedčí aj zovšeobecnená (historická) skúsenosť zhrnutá v prísloviach a porekadlách („ako sa do hory volá, tak sa z hory ozýva“). V ekonomickom kontexte to znamená, že ľudia veria, že by mali dostať rovnako ako predtým vložili – že prostriedky, ktoré vynaložia v prospech ostatných, majú byť také isté ako prostriedky, vynaložené ostatnými v ich prospech. Normy reciprocity určujú, že ľudia by mali pomôcť tým, ktorí pomohli im a ľudia by nemali ublížiť tým, ktorí im pomohli. Normy reciprocity vyjadrujú očakávania, že ľudia oplatia dobro dobrom a zlo zlom (negatívna reciprocita je obsiahnutá v starom pravidle „oko za oko, zub za zub.“ Ľudia sú neradi ostatným dlžní. Kým spoluprácu a dobré pocity podporuje recipročná výmena, dary, ktoré nemôžu byť oplatené, plodia nepohodu, disstres a napokon odpor k darcovi, sebe samému a situácii. Zdá sa, že pre ľudí je dôležité udržiavať rovnosť (náležitý pomer medzi ich vlastným vkladom a ich vlastnými výstupmi), oboje v ich vlastných očiach a v očiach iných. Vo všeobecnosti ľudia, ktorí prijímajú veľkú pomoc, majú sklon dávať ešte hodnotnejšiu pomoc ako odplatu. Preto nie je prekvapujúce, že neschopnosť oplatiť láskavosť alebo poskytnúť pomoc, ktorá nie je časťou existujúcich vzťahov, charakteristických vzájomnou spoluprácou a pomocou, smeruje k redukcii aj našej celkovej sociálnej úcty aj sebaúcty. Sociálne pravidlo reciprocity stanovuje, že ľudia by mali pomôcť tým, ktorí pomohli im a nemali by škodiť tým, ktorí im pomohli (Vander Zanden, 1994). Princíp reciprocity v medziľudských vzťahoch naráža na dva problémy:

- prvý krok konania nemôže byť recipročný a jedna zo strán musí začať,

- recipročné konanie sa ľahko zosilňuje a stupňuje, takže séria odviet môže vytvoriť vážny konflikt.

Pokiaľ ide o vzťah medzi prírodou a človekom, je prvý krok daný. Človek od počiatku svojej existencie (stvorenia) užíval plody, ktoré rástli nezávisle na jeho činnosti. Pri parciálnom zážitku úspechu (komfort, zisk ...) po určitom zásahu do prírody následne svoje zásahy do prírody zväčšoval, nutnosť reciprocity neregistroval, resp. sa ju snažil neregistrovať, pretože bola preňho nepohodlná.

Človek je súčasťou prírody. Nielen svojím fyzickým telom, závislým na vzduchu, vode a pôde, vďaka ktorej získava potravu. Človek nachádza v prírode nielen existenčné zaistenie, jeho mentálne a spirituálne sily dokážu regenerovať jedine v prírode. Hanus (1997) prisudzuje prírode voči kultúre nielen materiálnu, ale aj vzorovú funkciu, čo sa týka udržiavania rovnováhy jednotlivých zložiek. Napriek určitému modelu udržateľnosti vo fungovaní prírody (udržiavanie rovnováhy) nemôže príroda slúžiť ako komplexne použiteľný model pre ľudský svet. Cieľom kultúry je vytvárať ľudský svet, lebo iba takýto svet je človeku domovom, kým príroda je stály podklad, na ktorom sa deje kultúrny skutok. Kultúra s prírodou má zostávať vo vyváženej rovnováhe, nie ju likvidovať a absorbovať.

### **Sociálne a psychologické rámce podporujúce solidaritu a reciprocitu**

Fakt, že u človeka došlo k sformovaniu osobnej identity, neznamená jeho osobnostnú zrelosť a osobnostná zrelosť je zrelosťou vždy v rámci danej spoločnosti a je odrazom kultúry tejto spoločnosti. S výnimkou patologických prípadov má každý človek osobnú identitu. Ide o takú identitu, ktorá bude reprezentovať spôsob človečenstva, ktorý sa človek rozhodol žiť.

Človek sa môže vedome a slobodne rozhodnúť konať v rozpore s hodnotami, normami a zásadami, v ktorých vyrastal, a ktoré možno donedávna vyznával, môže odmietnuť konanie v záujme celku alebo v záujme spravodlivosti a uprednostniť výlučne vlastné záujmy alebo záujmy referenčnej skupiny. Základnou vlastnosťou zdravej osobnosti, a tým aj zdravej osobnej identity ako atribútu osobnosti, je schopnosť uvedomelej voľby a sebariadenia práve v opozícii voči vonkajším tlakom v živote. Človek má jedinečnú schopnosť meniť skutočnosť tak, aby vyhovovala jeho potrebám a tvoriť si tak vlastný svet. Voľby, ktoré urobí, rozhodujú o tom, či bude smerovať k naplneniu svojich životných možností (zmyslu) alebo nie. Človek potrebuje realizovať jedinečnú podobu svojho bytia vo svete, dať svojmu životu osobný subjektívny zmysel, dosiahnuť zážitkovú „pravosť“, čím sa prejaví autentickosť bytia. Podľa Frankla (1996) zlyhanie predstavuje útek pred zodpovednosťou voľby a upínanie sa k nepravým hodnotám, čo spôsobuje existenciálnu frustráciu, ktorá vedie k poruche osobnosti.

V etickom rámci stratégie trvalo udržateľného rozvoja „Staráme sa o Zem“ (Agenda 21) sa nachádzajú aj nasledovné ustanovenia: Každá ľudská bytosť je súčasťou spoločenstva života, tvoreného všetkými živými tvormi. Toto spoločenstvo spája všetky ľudské spoločnosti, súčasné i budúce generácie, ľudstvo a ostatnú prírodu. Každá forma života si vyžaduje úctu nezávisle od jej užitočnosti pre človeka, ľudský rozvoj nesmie ohrozovať integritu prírody. Ľudia majú všetky stvorenia chrániť pred krutosťou, ako aj pred utrpením. Každý má spravodlivo zdieľať úžitky i náklady spojené s využívaním prírodných zdrojov. Rozvoj jednej spoločnosti alebo generácie nemá byť na úkor inej spoločnosti alebo generácie (Klinda, 1993).

Strata spojenia medzi bytosťami, krajná polarizácia, ostré emočné rozdiely medzi mužmi a ženami, mladými a starými, jedným spoločenstvom a druhým, medzi ľuďmi a prírodou, medzi ľuďmi navzájom predstavujú vážne sociálne ohrozenia udržateľnosti spoločenského systému. Súhrn poznatkov, presvedčení a hodnôt, umožňujúcich človeku správať sa a konať v súlade s požiadavkami šetrného vzťahu k životnému prostrediu, je

charakteristický pre ekologickú kultúru osobnosti, kým pojem proenvironmentálna osobnosť znamená diferencovanú a integrovanú osobnosť (zrelú, harmonicky rozvinutú) s kultivovaným vzťahom k životnému prostrediu (chápanému ako komplex materiálnych a nemateriálnych zložiek vo vzájomnej interakcii), pripravenú proenvironmentálne konať v záujme vytvorenia trvalo udržateľnej spoločnosti, rešpektujúcej limity využívania prírodných zdrojov, spravodlivé zdieľanie úžitkov z týchto zdrojov a hľadajúcej kvalitatívne nové cesty rozvoja.

Vander Zanden (1994) píše o prosociálnom správaní, zahŕňajúcim spôsoby reagovania na druhých ľudí ako súcit, spolupráca, pomoc, zachraňovanie, upokojovanie a žičlivosť. Takéto správanie bez očakávania reciprocitu je kľúčové pre fungovanie ľudskej spoločnosti aj pre blaho jej jednotlivých členov. Podčiarkuje, že je otáznou, či by spoločnosť mohla dlho vydržať, ak by ľudia neboli ochotní prijať zodpovednosť za blaho toho druhého a správať sa pozitívnym, pomáhajúcim spôsobom.

Modelovým udržateľným spoločenským subsystémom orientovaným na rozvoj osobného vedomia, slobody, zodpovednosti a jedinečnej individuality každého jej člena, a zároveň na poskytovanie hlbokého zážitku prináležania a spolupatričnosti s inými členmi komunity, so všetkými živými bytosťami s presahom k abiotickým environmentálnym fenoménom podporujúcim život, je *komunita*.

Sarason (1974) hovoril o komunite ako o ľahko dostupnej, vzájomne sa podporujúcej sieti vzťahov, na ktorú sa človek môže spoľahnúť. V komunite každý nadobúda pocit istoty a bezpečia. Podľa Rogersa (1997) v komunite pociťuje väčšina členov výrazný pocit vlastnej sily a pocit blízkosti a úctivej jednoty s ostatnými členmi komunity. Komunity sú príkladom sociálnej súdržnosti všetkých členov, s mechanizmami umožňujúcimi predchádzať sociálnemu vylúčeniu a sociálnej izolácii ohrozených jednotlivcov a skupín (Wates, 2006). Bauman (2006, s. 114) píše, že „*komunita môže a musí byť ... utkaná zo spoločného života a vzájomnej starostlivosti ... má záujem a nesie zodpovednosť za rovnaké právo byť človekom a konať v súlade s týmto právom*“.

## **Záver**

Súčasná spoločenská klíma vyzýva k individualizmu, k tomu, aby sa jednotlivci neobzerali dozadu, nezaoberali sa starými, chorými, slabými, aby nepremeškal šancu stúpať na rebríčku kariéry, aby „obstál“ v sociálnom porovnaní, keď kritériom je bohatstvo (hmotný majetok), moc a vplyv.

Človek môže konať v rozpore s hodnotami, normami a zásadami, v ktorých vyrastal a ktoré možno donedávna vyznával, môže odmietnuť konanie v záujme celku alebo v záujme spravodlivosti a uprednostniť výlučne vlastné záujmy alebo záujmy referenčnej skupiny. Známe sú mediálne manipulácie podvedomia, napr. spájaním agresívnej reklamnej kampane s inými témami, čo vedie k morálnej dezorientácii verejnosti. Mediálny spôsob podávania informácií, ich výber, filtrovanie a kombinácia, v spojení s dezinformáciami, polopravdami a priamou lžou sú účinné nástroje ovplyvňovania postojov. Často bagatelizujú utrpenie, chudobu, stratu, zúfalstvo, bezmocnosť tým, že ich pripisujú slabosti, neschopnosti alebo hlúposti (z banality robia tragédiu a z tragédie banalitu). Mnohokrát sa to deje so zámerom nasýtiť okamžitú kapacitu vnímania človeka (prepojenú na cítenie a konanie) a minimalizovať tak „úžinu vedomia“, ktorou môžu prúdiť subtilné informácie, akými nesporne sú priebežné signály z prírodného (rastlinného a živočíšneho) a humánneho sveta. Postmoderna umožňuje posilňovanie tendencie spoločenského prehliadania a odcudzovania, sme svedkami citovej prázdnoty, straty poriadku, absolútneho zmyslu, Boha. Postmoderný človek pri vynaložení minimálnej námahy dokáže „zvládať“ také podnety a javy tohto sveta, ktoré by pre predmoderného aj moderného človeka boli desivé. Pozornosť človeka v súčasnosti upútajú iba

silné signály katastrofických rozmerov (záplavy, zemetrasenia, bojové konflikty, vojny), ktoré presahujú jeho chápanie a nezriedka vedú k hedonistickej filozofii každodenného života. Na jednej strane narastá celospoločenská tolerancia, na druhej strane dochádza k strate citlivosti voči akejkoľvek forme záväznosti. Individuálna zodpovednosť sa obmedzuje na materiálne zabezpečenie pre seba a nadväzujúcu (menej ako na predchodziu) generáciu.

Postmoderný človek a súčasná kultúra sa „nevyvinia“ zo zodpovednosti za súčasný a budúci stav spoločnosti a prírody. Zo zvláštneho ontologického postavenia človeka vo svete pochádza aj osobitné poslanie človeka voči svetu. Človek sa snaží svet myšlienkovy zvládnuť a povzniesť sa nad svet, mal by si však svet nielen prisvojovať, ale mu aj slúžiť (Hanus, 1997). V našom mentálnom priestore oscilujú výsostne ľudské spirituálne fenomény ako je česťnosť, statočnosť, pokora, súciti, milosrdenstvo, neha, šľachetnosť, láska, viera, skromnosť atď. Tvoria protiklad k postmodernému relativizmu a tvoria všeobecne uznávaný etický rámec fungovania západnej kultúry, vychádzajúci z najlepších európskych humanistických tradícií (vytvorených v priebehu stáročí v komunikácii s východnými filozoficko-náboženskými náukami).

Nádejou pre zmenu súčasných sebazničujúcich individuálnych a spoločenských stereotypov je etický model prijatia dobrovoľnej skromnosti (žiť bohato vo vnútri a chudobne navonok), trpezlivá práca s vyhlídkou na vzdialený cieľ, zodpovednosť za vlastné jednanie a ohľad na druhých, a to nielen na tých najbližších (Lorenz, 1990). Kultivovanie ľudskej duše a zjemňovanie zmyslu pre krásu, pravdu a dobro môže viesť k pocitu povinnosti zmiernovať utrpenie bližných a urobiť z tohto sveta lepšie miesto pre všetkých (Haas, 1999) a k vnímaniu subhumánneho sveta ako hodného zvláštnej pozornosti, záujmu a ochrany.

### **Použitá literatúra**

BAČOVÁ, V. 2003. Identita. In ČERMÁK, I., HŘEBÍČKOVÁ, M., MACEK, P. (eds.). *Agrese, identita, osobnosť*. Brno : Psychologický ústav Akademie věd ČR, 2003, s. 219-234. ISBN 80-8662-006-9.

BAUMAN, Z. 2006. *Komunita. Hľadanie bezpečia vo svete bez istôt*. Bratislava : Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2006. 122 s. ISBN 80-8061-225-0.

DRDOŠ, J., HRNČIAROVÁ, T. 2003. Hodnotenie únosnosti krajiny na Slovensku. Medzinárodný workshop *o posudzovaní vplyvov na životné prostredie*, Teplý Vrch, 2003, s. 27. [online]. [cit. 2013-03-08]. Dostupné na internete: <http://www.sazp.sk/eia/zbornik/pdf%20sk/3-drDOS.pdf>.

FRANKL, V.E. 1996. *Lékařská péče o duši*. Brno : Cesta. 237 s. ISBN 80-85319-50-0.

HAAS, A. 1999. *Morální inteligence. Jak rozvíjet a kultivovat dobro v nás*. Praha : Columbus. 152 s. ISBN 80-7249-010-9.

HANUS, L. 1997. *Človek a kultúra*. Bratislava : Lúč. 311 s. ISBN 80-7114-180-1.

IMRICH, A. 2007. Solidarita je zdrojom sociálnych istôt v spoločnosti. *Impulz*, č. 1, 2007. [online]. [cit. 2013-03-18]. Dostupné na internete: <http://www.impulzrevue.sk/article.php?175>.

KLINDA, J. (ed.) 1993. *Agenda 21 a ukazovatele trvalo udržateľného rozvoja*. Bratislava : Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky. 784 s. ISBN 80-88833-03-5.

KULKA, J. 2003. Štěstí a radost, zdraví a zralost. In *Práce a jej kontexty*. Zborník príspevkov z konferencie „Psychologické dni“ konanej v dňoch 17.-19.9.2003 v Trenčíne. Bratislava : Stimul, s. 322-326. ISBN 80-88982-75-8.

LORENZ, K. 1990. *Osm smrtelných hříchů*. Praha : Academia, 1990. ISBN 80-200-0842-X. [online]. [cit. 2013-03-08]. Dostupné na internete: <[http://www.elabs.com/van/van2-8-smrtelných\\_hřichů-Konrad\\_Lorenz.htm](http://www.elabs.com/van/van2-8-smrtelných_hřichů-Konrad_Lorenz.htm)>.

NAKONEČNÝ, M. 1999. *Sociální psychologie*. Praha : Academia. 287 s. ISBN 80-200-0690-7.

ROGERS, C.R. 1997. Spôsob bytia. Modra : Inštitút rozvoja osobnosti. 265 s. ISBN 80-967832-0-3.

SARASON, S.B. 1974. *The psychological sense of community: Prospects for a community psychology*. San Francisco: Jossey-Bass, 1974. s. 290. ISBN 0875892167.

VANDER ZANDEN, J.W. 1994. Altruizmus a pomáhajúce správanie. In *Social psychology*. New York, USA, 1994, s. 297-327. ISBN 0-07-553945-4.

WATES, N. (ed.) 2006. *The Community Planning Handbook*. London : Earthscan Publishes. 230 s. ISBN 978-1-85383-654-1.



# Aktívne starnutie - proces celoživotnej podpory seniorov

PhDr. Ingrid Hanáková

Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny, Spišská Nová Ves, ingrid.hanakova@upsvr.gov.sk

---

## Abstrakt

Starnutie je nepochybne veľmi náročné pre celú spoločnosť, pre všetky generácie v Európe. Starnutie populácie je proces, ktorým sa v danej populácii zvyšuje podiel starých ľudí. Je to dôsledok demografického vývoja, ktorý je spôsobený poklesom úrovne pôrodnosti a zvyšovaním strednej dĺžky života. Táto prebiehajúca zmena vo vekovom zložení obyvateľstva sa dotýka aj Slovenska. Jedným z riešení týchto rýchle sa vyvíjajúcich zmien vo vekovej štruktúre je dôležitá podpora vytvárania kultúry aktívneho starnutia ako celoživotného procesu s cieľom zvýšiť možnosti ich udržania na trhu práce, aktívneho zapojenia sa do spoločenského a rodinného života a umožniť im viesť nezávislý život.

**Kľúčové slová:** Európsky rok aktívneho starnutia a solidarity medzi generáciami 2012. Aktívne starnutie. Zamestnanosť starších ľudí.

## Abstract

Aging is undoubtedly very difficult for society, and for all generations in Europe. Population aging is a process in which the population increases the proportion of old people. This is a demographic development caused by reduced levels of fertility and increasing life expectancy. The ongoing changes in the age structure of the population also affects Slovakia. One important solution to these fast-moving changes in the age structure is to support the creation of an active aging culture. This would be a lifelong process designed to increase the possibility of keeping them in the labor market, actively participating in social and family life, and enabling them to lead independent lives.

**Keywords:** European Year for Active Ageing and Solidarity between Generations 2012th Active aging. Employment of older people.

## Úvod

Vzhľadom na 10. výročie Európska únia vyhlásila rok 2012 za Európsky rok aktívneho starnutia<sup>1</sup> a solidarity medzi generáciami<sup>2</sup>, kde sa všetky členské štáty zaviazali

---

<sup>1</sup> Porov. Starnutie je prirodzený, nepretržitý a nezvratný proces, pri ktorom vznikajú zmeny organizmu v závislosti od pôsobenia mnohých vonkajších a vnútorných faktorov. Medzi najdôležitejšie patria štrukturálne a funkčné zmeny. Z hľadiska základnej konceptualizácie seniorského veku možno vymedziť tri prístupy: starnutie a biologická staroba – biologické zmeny štruktúry, vzhľadu a fungovania organizmu, starnutie a kalendárna staroba – stanovenie vekovej hranice, od ktorej hovoríme o starobe, odráža sa najmä od empirických a demografických ukazovateľov (zvyčajne ide o vek 60-65 rokov), starnutie a sociálna staroba – súhrn zmien sociálneho charakteru, resp. sociálnych rolí jedinca, akými sú napríklad ukončenie profesijnej kariéry, odchod do dôchodku a s ním spojená zmena životného štýlu, fenomén prázdneho hniezda, zmena ekonomickej situácie, veková diskriminácia, marginalizácia starších ľudí v spoločnosti, sociálna izolácia, strata zmyslu života a pod. HROZENSKÁ, M. a kol. *Sociálna práca so staršími ľuďmi a jej teoreticko-praktické východiská*. Martin: Osveta, 2008. s.15-23. Porov. Podľa Balogovej a kol. je starnutie prirodzeným procesom, zachytávajúcím celé bio-psycho-sociálno-duchovné spektrum života jedinca. BALOGOVÁ, B. a kol. *Svet seniora – senior vo svete*. 1. vyd. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2008. s.14.

k podpore aktívneho starnutia začlenením práva a potrieb starších ľudí do svojich národných ekonomických a sociálnych politík a podporením vízie spoločnosti pre všetky vekové skupiny. Európsky rok 2012 mal upozorniť tvorcov a tvorkyne verejných politík a ďalšie subjekty, že zabezpečenie dôstojného, zdravého starnutia a nezávislého života občanov si vyžaduje zmeny:

- v politikách zamestnanosti, zlepšením prístupu starších ľudí na trh práce, inováciami v organizácii práce,
- v zdravotných programoch, prevencii úrazov,
- v sociálnych službách,
- vo vzdelávaní dospelých, celoživotnom vzdelávaní,
- v zlepšovaní vhodného ubytovania,
- v oblasti informačných technológií,
- v oblasti dopravy<sup>3</sup>.

Cieľom Európskeho roka 2012 bolo taktiež zvyšovať všeobecné povedomie o význame aktívneho starnutia a jeho rôznych rozmeroch a zabezpečiť, aby bolo v politických programoch<sup>4</sup> zainteresovaných strán na všetkých úrovniach zaradené na popredné miesto

---

<sup>2</sup> Porov. Predpokladá sa, že v roku 2030 bude štvrtina populácie v ekonomicky rozvinutom svete vo veku nad 65 rokov a v takmer polovici západnej Európy vo veku nad 50 rokov. Podľa správy o stave svetového obyvateľstva, ktorú vydal Populačný fond Organizácie spojených národov (ďalej len „OSN“) v roku 2002, sa „obyvateľstvo európskych krajín nereprodukuje. Prinajmenšom v 14 krajinách začal počet obyvateľstva klesať a v ostatných je rast nulový alebo blízky nule. Predpokladá sa, že v roku 2050 sa počet obyvateľov Európy zníži na 600 miliónov zo súčasných 725 miliónov. Storočie populačného rastu vystriedal pokles.“ V krajinách Európskej únie sa v najbližších rokoch ráta i s nárastom počtu starších ako 65 rokov na 17 miliónov, čo predstavuje 30% prírastok. Ešte výraznejší je prírastok obyvateľov, ktorých vek prekročil hranicu 80 rokov. Ten tvorí 39%, teda približne 5,5 milióna ľudí. Podľa správy Devidence and informations for policy. HROZENSKÁ, M. a kol. *Sociálna práca so staršími ľuďmi a jej teoreticko-praktické východiská*. Martin: Osveta, 2008. s.12. Porov. Medzinárodný plán činnosti OSN pre problematiku starnutia bol schválený v Madride, v apríli 2002. V septembri 2002 sa zišli všetky členské štáty v Berlíne a schválili Regionálnu implementačnú stratégiu pre Európu v rámci problematiky starnutia. *Európsky rok aktívneho starnutia a solidarity medzi generáciami 2012. Každý zohráva svoju úlohu!*. 2012. s.4. [online]. [cit. 2013-03-02]. Dostupné na internete: <[http://www.er2012.gov.sk/data/files/1940\\_er2012-brozura.pdf](http://www.er2012.gov.sk/data/files/1940_er2012-brozura.pdf)>. Porov. Celkovým cieľom Európskeho roka bolo uľahčiť vytváranie kultúry aktívneho starnutia v Európe spočívajúcej na spoločnosti pre všetky vekové kategórie. V tomto rámci Európsky rok podnecoval a podporoval úsilie členských štátov a miestnych orgánov, sociálnych partnerov, občianskej spoločnosti a podnikateľského sektora vrátane malých a stredných podnikov zamerať sa na podporu aktívneho starnutia a vynaložiť väčšie úsilie na mobilizáciu potenciálu rýchle rastúceho počtu obyvateľov nad 50 rokov. Týmto spôsobom Európsky rok podporoval solidaritu a spoluprácu medzi generáciami so zreteľom na rozmanitosť a rodovú rovnosť. Podporovanie aktívneho starnutia znamenalo vytvorenie lepších príležitostí, ktoré starším ženám a mužom umožnia zohrávať ich úlohu na trhu práce, boj proti chudobe, najmä v prípade žien a sociálnemu vylúčeniu a posilneniu dobrovoľníctva, aktívneho zapojenia sa do rodinného života a do spoločnosti a podporu dôstojného zdravého starnutia. *Legislatívne uznesenie Európskeho parlamentu zo 7. júla 2011 o návrhu rozhodnutia Európskeho parlamentu a Rady o Európskom roku aktívneho starnutia*. [online]. [cit. 2013-03-01]. Dostupné na internete: <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P7-TA-2011-0332&FORMAT=ML&language=SK>>.

<sup>3</sup> Európsky rok aktívneho starnutia a solidarity medzi generáciami 2012. Úrad vlády Slovenskej republiky. Základné informácie o ER 2012. [online]. [cit. 2013-03-01]. Dostupné na internete: <<http://www.er2012.gov.sk/zakladne-informacie-o-er2012/>>.

<sup>4</sup> Porov. Národní a miestni tvorcovia politík, aby podporili väčšiu solidaritu medzi generáciami podporením aktívneho starnutia v komunite môžu bojovať proti sociálnemu vylúčeniu vytváraním komunitných služieb na podporu sociálneho začlenenia starších ľudí, ako sú rôzne centrá, aktivity a dopravné služby, poskytnúť jasné a ľahko porozumiteľné informácie o možnostiach dostupných pre starších ľudí v ich komunite, pričom treba venovať zvláštnu pozornosť skupinám, ktoré je obzvlášť ťažké zasiahnuť ako sú izolované odkázané osoby a starší ľudia z národnostných menšín a spoločenstiev migrantov, podporovať aktivity, ktoré umožnia starším ľuďom zapájať sa viac do širokého okruhu dobrovoľníckych činností, vrátane medzigeneračných aktivít a dobrovoľníctva v sektore starostlivosti. *Európsky rok aktívneho starnutia a solidarity medzi generáciami 2012*.

s cieľom vyzdvihnúť užitočnosť<sup>5</sup> starších osôb pre spoločnosť a hospodárstvo, zvýšiť jeho uznanie, podporovať aktívne starnutie, solidaritu medzi generáciami, vitalitu a dôstojnosť všetkých ľudí a viac sa snažiť o mobilizáciu potenciálu starších osôb bez ohľadu na ich pôvod, umožniť im viesť nezávislý život a rozvíjať vzájomnú výmenu skúseností medzi členskými štátmi a zúčastnenými stranami na všetkých úrovniach s cieľom podporovať politiku aktívneho starnutia, vypracovanie inovatívnych riešení, politik a dlhodobé stratégie vrátane komplexných stratégií riadenia otázok spojených s vekom v oblasti zamestnanosti a práce, a aby sa snažili dosiahnuť konkrétne ciele týkajúce sa aktívneho starnutia a solidarity medzi generáciami, podporiť činnosti, ktoré pomôžu bojovať proti diskriminácii na základe veku, odstrániť stereotypy spojené s vekom a odbúrať bariéry, najmä pokiaľ ide o možnosti zamestnania<sup>6</sup>.

## Aktívne starnutie<sup>7</sup>

Európsky rok bol pomerne bohatý na výskumy, ktoré sa venovali otázkam aktívneho starnutia. Inštitút pre verejné otázky sa v roku 2011 pýtal dospelých ľudí, čo je podľa nich aktívne starnutie. Takmer polovica respondentov nevedela, čo to znamená. Ide teda o pojem, ktorý nie je všeobecne v populácii známy a používaný. Tí, ktorí mali nejakú predstavu, ho najčastejšie spájali so zamestnaním (ostať pracovať: 21%), potom so všeobecnou aktivitou ako protikladom „papučovej kultúry“ (15%), so vzdelávaním vo vyššom veku zabezpečujúcim schopnosť držať krok s dobou (13%), s pohybom a pestovaním športu (13%), či s užívaním si života, neopúšťaním sa (10%)<sup>8</sup>.

---

*Každý zohráva svoju úlohu!*. 2012. s.14-15. [online]. [cit. 2013-03-01]. Dostupné na internete: <[http://www.er2012.gov.sk/data/files/1940\\_er2012-brozura.pdf](http://www.er2012.gov.sk/data/files/1940_er2012-brozura.pdf)>.

<sup>5</sup> Porov. Na základe požiadavky Európskej komisie spracovalo a predstavilo Európske centrum pre sociálnu politiku a výskum vo Viedni v spolupráci s členmi a členkami UNECE (Ekonomická komisia Organizácie spojených národov pre Európu) expertnej skupiny pre aktívne starnutie v decembri 2012 návrh Indexu aktívneho starnutia 2012 (ďalej len „IAS“). IAS je nástroj, ktorý poskytuje tvorcom národných a európskych politik cestu, ako merať a podporovať nevyužitý potenciál starších ľudí. Tento sa skúma v štyroch oblastiach (doménach), ktoré všetky rovnocenne prispievajú k aktívnemu starnutiu a zaslúžia si osobitnú pozornosť: zamestnanosť (príspevok starších ľudí cez platené pracovné aktivity), neplatené sociálne aktivity a participácia, nezávislý a autonómny život starších ľudí, kapacity a prostredie umožňujúce aktívne starnutie. REPKOVÁ, K. *Agenda aktívneho starnutia – nekončí 31. decembra 2012*. [online]. [cit. 2013-03-02]. Dostupné na internete: <<http://www.nrozp-mosty.sk/dvojcislo-9-10/co-tesi-trapi-nas-aj-vas/item/1184-agenda-akt%C3%ADvneho-starnutia-%E2%80%93-nekon%C4%8D%C3%AD-31-decembra-2012.html>>.

<sup>6</sup> *Európsky rok aktívneho starnutia a solidarity medzi generáciami 2012. Úrad vlády Slovenskej republiky. Základné informácie o ER 2012*. [online]. [cit. 2013-03-02]. Dostupné na internete: <<http://www.er2012.gov.sk/zakladne-informacie-o-er2012/>>.

<sup>7</sup> Svetová zdravotnícka organizácia definuje aktívne starnutie ako proces, v ktorom sa optimalizujú možnosti zdravia, účasti a bezpečnosti s cieľom zvýšiť kvalitu života starnúcich ľudí. Aktívne starnutie umožňuje ľuďom realizovať svoj potenciál telesnej, spoločenskej a duševnej pohody počas celého života a zapájať sa do spoločnosti, pričom im poskytuje primeranú ochranu, bezpečnosť a starostlivosť vtedy, keď to potrebujú. Podporovanie aktívneho starnutia si teda vyžaduje viacozmerný prístup, zodpovednosť a trvalú podporu všetkých generácií. Je dôležité podporovať vitalitu a dôstojnosť starších ľudí, zabezpečenie prístupu k primeranej a kvalitnej zdravotnej starostlivosti, dlhodobej starostlivosti a sociálnym službám a rozvojom iniciatív podporujúcich prevenciu zdravotných rizík spojených so starnutím. Zdravé starnutie môže prispievať k zvýšenej účasti starších osôb na trhu práce, môže im umožniť byť v spoločnosti dlhšie aktívni, môže zlepšiť individuálnu kvalitu ich života a obmedziť tlak na systém zdravotnej, sociálnej starostlivosti a na systémy dôchodkového zabezpečenia. *Rozvoj komunitných sociálnych služieb. Transformácie zariadení sociálnych služieb s cieľom sociálnej a pracovnej integrácie ich obyvateľov*. [online]. [cit. 2013-03-01]. Dostupné na internete: <<http://www.rpsp.sk/download/publikacie/rozvoj.pdf>>.

<sup>8</sup> REPKOVÁ, K. *Agenda aktívneho starnutia – nekončí 31. decembra 2012*. [online]. [cit. 2013-03-02]. Dostupné na internete: <<http://www.nrozp-mosty.sk/dvojcislo-9-10/co-tesi-trapi-nas-aj-vas/item/1184-agenda-akt%C3%ADvneho-starnutia-%E2%80%93-nekon%C4%8D%C3%AD-31-decembra-2012.html>>.

Podporovanie aktívneho starnutia<sup>9</sup> znamená vytvorenie lepších príležitostí, ktoré starším ženám a mužom umožnia zohrávať ich úlohu na trhu práce, boj proti chudobe, najmä v prípade žien, a sociálnemu vylúčeniu a posilnenie dobrovoľníctva a aktívneho zapojenia sa do rodinného života a do spoločnosti a podporu dôstojného zdravého starnutia. Európsky parlament považuje postoj, v ktorom sa zohľadňujú súvislosti starnutia a príslušnosti k pohlaviu, za krok vpred v politike v oblasti starnutia, takisto považuje prijatie vekového a rodového hľadiska, v rámci ktorého sa vekové a rodové hľadisko stávajú nevyhnutnou metódou a nástrojom pri vytváraní politiky vo všetkých príslušných oblastiach, za spôsob ako napredovať pri vyvíjaní väčšieho sociálneho začlenenia a sociálnej súdržnosti. Na vyrovnanie sa s dôsledkami starnutia obyvateľstva na zdravotné a sociálne systém sú podľa názoru Európskeho hospodárstva a sociálneho výboru potrebné opatrenia (uvádzame iba časť): stanovenie zdravého starnutia ako prierezovej otázky, zvýšenie kvality zdravotníckych a opatrovateľských služieb pre starších ľudí, vytvorenie plošnej, decentralizovanej infraštruktúry v blízkosti bydliska, ktorá umožňuje priamy kontakt medzi staršími ľuďmi a vykonávateľmi zdravotníckych a ošetrovateľských profesií, zabezpečenie zlučiteľnosti rodiny, povolania a starostlivosti, posilnenie dobrovoľníckej práce<sup>10</sup>.

### Podpora aktívneho starnutia na Slovensku<sup>11</sup>

Svoju pozornosť problematike aktívneho starnutia a solidarity medzi generáciami venuje i vláda Slovenskej republiky, ktorá si uvedomuje, že dôstojnosť, samostatnosť, uznanie, sebarealizácia a aktívna participácia je dôležitým predpokladom na spokojnosť a pozitívny vzťah k sebe aj druhým ľuďom. Starší sú zdrojom veľkých osobných a profesijných skúseností, životnej múdrosti a majú potenciál využiť tieto skúsenosti pri

---

<sup>9</sup> Porov. Riešiteľský tím Indexu aktívneho starnutia 2012 projektu spracoval prvotné merania indexu aktívneho starnutia v 27 krajinách Európskej únie. Výsledky využitého potenciálu pre aktívne starnutie sa pohybovali od 23% po 41%, pričom najlepšie skóre dosiahli severské krajiny (Švédsko, Fínsko, Dánsko a Holandsko), najhoršie Slovensko, Poľsko (po 27%), Lotyšsko (25%) a Malta (23%). Ako autori uzatvárajú, napriek veľkým rozdielom medzi jednotlivými členskými štátmi, všetky majú v súčasnosti veľké rezervy vo využívaní potenciálu starších ľudí a v podpore aktívneho starnutia. Osobitne upozorňujú na medzery krajín strednej a východnej Európy v oblasti formovania prostredia umožňujúceho aktívne starnutie, ktoré je kľúčové pre formovanie budúcich kapacít aktívneho starnutia. Slovensko dosiahlo z 27 členských štátov celkovo 23. pozíciu. Spomedzi jednotlivých oblastí (domén) aktívneho starnutia máme v súčasnosti najlepšie výsledky v doméne Neplatené sociálne aktivity a participácia (19. pozícia), predovšetkým cez aktivity zamerané na starostlivosť starších ľudí o deti, najmä vnúčatá. REPKOVÁ, K. *Agenda aktívneho starnutia – nekončí 31. decembra 2012*. [online]. [cit. 2013-03-02]. Dostupné na internete: <<http://www.nrozp-mosty.sk/dvojcislo-9-10/co-tesi-trapi-nas-aj-vas/item/1184-agenda-akt%C3%ADvneho-starnutia-%E2%80%93-nekon%C4%8D%C3%AD-31-decembra-2012.html>>.

<sup>10</sup> *Legislatívne uznesenie Európskeho parlamentu zo 7. júla 2011 o návrhu rozhodnutia Európskeho parlamentu a Rady o Európskom roku aktívneho starnutia 2012*. [online]. [cit. 2013-03-02]. Dostupné na internete: <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P7-TA-2011-0332&FORMAT=xml&language=SK>>.

<sup>11</sup> Porov. Základnou zmenou prebehajúcou vo vekovom zložení obyvateľstva Slovenska v súčasnosti je populačné starnutie. Príčin je niekoľko – trvale klesá prirodzený prírastok, pretože na jednej strane celková úmrtnosť zostáva takmer konštantná a na druhej strane výrazne klesá pôrodnosť. Na druhej strane silné populačné ročníky povojnového obdobia a 70-tych rokov prechádzajú produktívnym obdobím. Pod vplyvom úbytku detskej populácie a rastu množstva osôb v poproduktívnom veku sa ďalej zvyšuje aj priemerný vek obyvateľstva a index starnutia. MALÍKOVÁ, E. a kol. *Inovácie v sociálnych službách*. Bratislava: Polygrafické stredisko Univerzity Komenského, 2007, s. 30. Porov. Podľa Veľkého sociologického slovníka (1996, s. 1216-1217, in Marcinková a kol., 2005, s. 7) je demografické starnutie zväčšovanie podielu starých osôb v populácii, je dôsledkom demografickej revolúcie a spôsobené poklesom úrovne pôrodnosti, aj keď tu pôsobí i zlepšovanie úmrtnostných pomerov a predlžovanie nádeje dožitia. Demografické starnutie sa meria indexom starnutia, čo je pomer postreprodukčnej a detskej zložky obyvateľstva. MARCINKOVÁ, D. a kol. *Vybrané kapitoly z gerontológie*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2005, s. 7.

rozvoji hospodárskeho, komunitného a rodinného života. Výbor pre seniorov na svojom zasadnutí v septembri 2011 prijal uznesenie o príprave aktualizácie v súčasnosti platného Národného programu ochrany starších ľudí schváleného uznesením vlády SR č. 681, dňa 11. augusta 1999. Súčasťou uznesenia je aj odsúhlasenie zmeny názvu na Národný program aktívneho starnutia. Na jeho prípravu spolupracujú zástupcovia mimovládnych organizácií<sup>12</sup> v oblasti podpory seniorov, neverejní aj verejní poskytovatelia sociálnych služieb, územnej samosprávy, sociálnych partnerov, nezávislých expertov a ďalší. Na spoluprácu boli prizvaní aj experti riadiaceho výboru Európskeho roka 2012. Sociálna inklúzia starších, prístup seniorov k tovarom a službám, podpora ich aktívneho, dôstojného a plnohodnotného života sú významné súčasť aktuálneho programového obdobia Slovenskej republiky 2007 – 2013 a dokument Národný strategický referenčný rámec 2007 – 2013<sup>13</sup>.

## Zamestnanosť seniorov

Starnutie populácie so sebou prináša celý rad nových otázok. V posledných rokoch sa však intenzívnejšia pozornosť sústreďuje na dlhodobú starostlivosť o seniorov a do popredia sa dostávajú otázky spojené s predĺžením pracovného života starších osôb. Súčasťou týchto snáh je definícia starších pracujúcich, analýza podmienok ich zotrvania na trhu práce a pod. Aj Európska komisia venuje pozornosť otázkam zamestnávania starších pracovníkov. Jedným z cieľov aktivít Európskej únie je čo najviac zvýšiť mieru zamestnanosti starších osôb vo veku 55 – 64 rokov a tomu by mali pomôcť stratégie aktívneho starnutia<sup>14</sup>.

Spájanie aktívneho starnutia najmä s prácou (pokračovaním v platenom zamestnaní) má však svoje problematické miesta. Vyšší vek sa na trhu práce môže prejavovať ako znevýhodňujúci faktor. Podľa uvedeného výskumu Inštitútu pre verejné otázky získavajú staršie ženy a muži zamestnanie najťažšie. Rovnako prieskum Európskeho štatistického úradu z konca roka 2011 potvrdil, že vyšší vek človeka sa premieta v oblasti zamestnania a platenej práce najnepriaznivejšie. Až 20% respondentov a respondentiek krajín Európskej únie uviedlo, že majú osobnú skúsenosť s diskrimináciou v zamestnaní<sup>15</sup> spojenou s vyšším

<sup>12</sup> Porov. Na Slovensku žije 706 860 ľudí 65- a viacročných, čo predstavuje 12,9 percenta obyvateľstva. Prognózy hovoria, že v roku 2020 bude starších ako 65 rokov 921 798 občanov Slovenska, čiže 16,7 % populácie. Z toho jasne vyplýva, že starší ľudia sa dožívajú vyššieho veku a je potrebné ich viac zapájať do aktívneho spoločenského života. *Konferencia k Európskemu roku aktívneho starnutia*. [online]. [cit. 2013-03-02]. Dostupné na internete: <<http://www.ssn.sk/konferencia-k-europskemu-roku-aktivneho-starnutia/>>. Porov. Lienka pomoci pomáha seniorom, aby mohli čo najdlhšie žiť v prostredí, ktoré majú najradšej - doma. Dlhodobé ciele kampane sú upozorňovať na problémy, ale aj možnosti seniorského veku, budovať pozitívny a reálny obraz o starobe, scitlivovať spoločnosť v postojoch k starobe, získanie finančných prostriedkov, aby sme prostredníctvom otvorených grantových výziev mohli podporovať terénne a ambulantné služby pre seniorov. V spolupráci s dobrovoľníkmi Slovenského Červeného kríža, Domky – združenia saleziánskej mládeže a mnohých ďalších, zorganizovali Literárnu súťaž Lienka pomoci starým rodičom – deti a starí rodičia písali knihu, na podporu zavedenia Dňa starých rodičov na Slovensku (2. októbrová nedeľa) pripravili literárnu súťaž pre deti základných a stredných škôl Odborná konferencia na tému „Aktívne starnutie – sen alebo skutočnosť pre seniorov na Slovensku?“, ktorá bola zameraná, určená predovšetkým pre zástupcov odbornej a seniorskej verejnosti a samosprávy. *SOCIA – nadácia na podporu sociálnych zmien*. [online]. [cit. 2013-03-02]. Dostupné na internete: <<http://www.socia.sk/?page=onadacii&sub=news&id=132>>.

<sup>13</sup> *Európsky rok aktívneho starnutia a solidarity medzi generáciami 2012*. [online]. [cit. 2013-03-02]. Dostupné na internete: <[http://ec.europa.eu/employment\\_social/empl\\_portal/EY2012/Promo/Leaflet\\_sk.pdf](http://ec.europa.eu/employment_social/empl_portal/EY2012/Promo/Leaflet_sk.pdf)>.

<sup>14</sup> BODNÁROVÁ, B. – KOSTOLNÁ, Z. Starnutie a predlžovanie pracovného života. In *Rodina a práca*, č. 2/09, s. 6-7.

<sup>15</sup> Porov. Podľa analýz „Stratégia aktívneho starnutia in statu nascendi“, prezentovaných na konferencii „Ľudské práva v medzigeneračnom dialógu“ v Bratislave, dňa 14.12.2012, Slovensko neprestalo zaostávať za priemerom Európskej únie (ďalej len „EÚ“) v miere zamestnanosti, ako aj v priemernej dĺžke trvania pracovného života mužov, ale najmä žien. Miera nezamestnanosti slovenských mužov i žien je dlhodobo nad priemerom EÚ. Vzdelanie ostalo naďalej významným faktorom účasti slovenských mužov i žien na trhu práce. Ďalším je ambivalentný postoj zamestnávateľov k starším pracovníkom – 78% zamestnávateľov si uvedomuje, že

vekom. Snahu konkrétneho človeka starnúť aktívne formou platenej práce tak nemusí byť vždy jednoduché naplniť. Podľa niektorých odborníkov a odborníčok na demografiu je to spôsobené našim statickým chápaním veku odchodu do dôchodku, ktoré je zaťažené viacerými **mýtami**<sup>16</sup>:

- **mýtus 1:** starší ľudia nemôžu pracovať, pretože nie sú zdraví - odborníci takéto tvrdenie považujú za mýtus preto, lebo podľa viacerých štúdií po 60. roku veku sa automaticky nezhoršuje zdravotný stav tak, aby to bránilo ľuďom ďalej pracovať. Odporúčajú flexibilné stanovenie veku odchodu do dôchodku, kedy tí, ktorí zo zdravotných dôvodov potrebujú ukončiť prácu skôr, by tak mohli urobiť, ale väčšina ľudí bez zdravotných problémov by jednoducho mohla pokračovať v zamestnaní.
- **mýtus 2:** starší ľudia by nemali pracovať, nakoľko sú oveľa menej výkonní ako mladší – na vyvrátenie tohto mýtu sa využívajú výsledky výskumov, podľa ktorých nie je pracovná chybovosť starších ľudí zásadne vyššia ako u mladších. V záujme múdreho využívania ľudského kapitálu sa odporúča využívať skúsených starších zamestnancov a zamestnankyne pre potreby existujúcich pracovných miest namiesto ich podnecovania hľadať si novú prácu.
- **mýtus 3:** život po odchode do dôchodku je šťastný - odborníci sa opierajú o výsledky výskumov, podľa ktorých životná spokojnosť a mentálne kapacity ľudí, ktorí predčasne odišli do dôchodku, klesali rýchlejšie ako u tých, ktorí odišli neskôr.
- **mýtus 4:** aktívne starnutie ohrozuje mladších - pri kritikách platenej práce vo vyššom veku sa často používa argument, že staršie osoby by mali odísť do dôchodku, aby uvoľnili prácu (príležitosti) mladším. V skutočnosti však krajiny, kde ľudia vo vyššom rozsahu odchádzajú skôr do dôchodku, nie sú zároveň krajinami s vyššou mierou zamestnanosti mladšej populácie. Z hľadiska dopadu na spoločnosť poukazujú odborníci skôr na opačný efekt, kedy skorý odchod do dôchodku je veľmi náročný pre verejné zdroje a vážne zaťažuje ekonomiku<sup>17</sup>.
- **mýtus 5:** starnutie populácie je ako cunami a jeho dôsledky sú našim demografickým osudom - nesúhlas s takýmto postojom sa zdôvodňuje tým, že starnutie populácie je postupný proces, môžeme predpokladať<sup>18</sup>, ako bude pokračovať a teda dopredu

---

„prítomnosť starších pracovníkov priaznivo vplyva na plnenie cieľov ich organizácie“, - 83% zamestnávateľov konštatuje, že diskriminácia na základe veku je na slovenskom trhu práce veľmi alebo dosť častá, - 80 % zamestnávateľov si však zároveň myslí, že „zamestnávateľ v súkromnej firme nesie podnikateľské riziko, a preto by mal mať slobodu v rozhodovaní, či zamestnávať starších pracovníkov alebo nie“. BŮTOROVÁ, Z. *Stratégia aktívneho starnutia in statu nascendi. Poznámky k jednému z budúcich produktov Európskeho roka aktívneho starnutia a solidarity medzi generáciami 2012*. Príspevok na konferencii „Ľudské práva v medzigeneračnom dialógu, Bratislava, dňa 14.12.2012. [online]. [cit. 2013-03-02]. Dostupné na internete: <[http://www.ivo.sk/buxus/docs/prezentacie/ZB\\_prezentacia\\_14\\_12\\_12\\_strategia\\_aktivneho\\_starnutia.pdf](http://www.ivo.sk/buxus/docs/prezentacie/ZB_prezentacia_14_12_12_strategia_aktivneho_starnutia.pdf)>.

<sup>16</sup> REPKOVÁ, K. *Agenda aktívneho starnutia – nekončí 31. decembra 2012*. [online]. [cit. 2013-03-02].

Dostupné na internete: <<http://www.nrozp-mosty.sk/dvojcislo-9-10/co-tesi-trapi-nas-aj-vas/item/1184-agenda-akt%C3%ADvneho-starnutia-%E2%80%93-nekon%C4%8D%C3%AD-31-decembra-2012.html>>.

<sup>17</sup> Porov. Základnou výhodou pre staršieho človeka je, že jeho príjem bude z práce, keďže zatiaľ výška dávky starobného dôchodku výrazne zaostáva za potrebami kúpnej sily dôchodcov. Preto je potrebné zachovať systém podporovaného zamestnávania starších ľudí, prípadne ho vylepšiť o dotácie zamestnávateľom na úpravy pracovných miest pre starších zamestnancov (prispôbiť na ich zmenené mentálne, fyzické a duševné schopnosti). Príklad z Dánska hovorí o uplatnení daňového bonusu pre starších zamestnancov. Dalo by sa uvažovať o určitej kombinácii zníženia pracovného úväzku pre starších ľudí a uplatnením daňového bonusu. Celkový efekt sa prejaví v znížení tlaku na trhu práce, keď možno očakávať výrazné prírastky pracovnej sily práve v staršom veku. BEDNÁRIK, R. – BODNÁROVÁ, B. Starnutie populácie – výzva na zmeny v službách pre starších ľudí. In: *Rodina a práca*, č. 4/05, s. 24-25. [online]. [cit. 2013-03-02]. Dostupné na internete: <<http://www.sspr.gov.sk/IVPR/images/IVPR/bulletin/Bulletin-04-2005.pdf>>.

<sup>18</sup> Porov. Prognóza vývoja ponuky práce na Slovensku do roku 2020 – v dôsledku veľmi nízkej úrovne plodnosti za posledných 30 rokov sa po roku 2020 výrazne zrýchli proces populačného starnutia a prírastok obyvateľstva

špecifikovať opatrenia, ako čeliť jeho dôsledkom. Preto vyzývajú k zmene prístupu, a to od snahy o zmierňovania populačného starnutia ku kompenzácii jeho efektov.

Zaoberať sa otázkami aktívneho starnutia nemusí znamenať len riešenie predlžujúcej sa zamestnanosti starnúcich ľudí, nakoľko vnímanie aktívneho starnutia len ako „starnutia v práci“ je veľmi zúžené. V súčasnosti sa v rámci odborných diskusií používa viacero konceptov starnutia - aktívne, úspešné, zdravé, produktívne, či dobré starnutie. Aktívne starnutie je možné chápať ako veľmi dynamický fenomén, ktorý môže znamenať u každého človeka, skupiny ľudí či národa niečo iné, zohľadňujúc zdravotné, ekonomické, sociálne aj psychologické faktory, rovnako faktory kultúrne a historické<sup>19</sup>.

## Záver

Aktívne starnutie je aj kľúčom k zachovaniu solidarity medzi generáciami v spoločnostiach, v ktorých rýchlo narastá počet starších ľudí. Vďaka aktívnemu starnutiu môžu občania narodení v čase takzvanej populačnej explózie a budúce generácie seniorov ostať dlhšie pracovne aktívni a odovzdávať svoje skúsenosti, zohrávať aktívnu úlohu v spoločnosti a žiť čo najdlhšie zdravo a naplno<sup>20</sup>.

## Použitá literatúra

BALOGOVIÁ, B. a kol. *Svet seniora – senior vo svete*. 1. vyd. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2008, 228 s. ISBN 978-80-8068-814-1.

BEDNÁRIK, R. – BODNÁROVIÁ, B. Starnutie populácie – výzva na zmeny v službách pre starších ľudí. In: *Rodina a práca*, č. 4/05, s. 24-25. [online]. [cit. 2013-03-02]. Dostupné na internete: <<http://www.sspr.gov.sk/IVPR/images/IVPR/bulletin/Bulletin-04-2005.pdf>>. ISSN 1336-7153.

BODNÁROVIÁ, B. – KOSTOLNÁ, Z. Starnutie a predlžovanie pracovného života. In *Rodina a práca*, č. 2/09, s. 6-7. ISSN 1336-7153.

BÚTOROVIÁ, Z. *Stratégia aktívneho starnutia in statu nascendi. Poznámky k jednému z budúcich produktov Európskeho roka aktívneho starnutia a solidarity medzi generáciami 2012*. Príspevok na konferencii „Ľudské práva v medzigeneračnom dialógu, Bratislava, dňa 14.12.2012. [online]. [cit. 2013-03-02]. Dostupné na internete: <[http://www.ivo.sk/buxus/docs//prezentacie/ZB\\_prezentacia\\_14\\_12\\_12\\_strategia\\_aktivneho\\_starnutia.pdf](http://www.ivo.sk/buxus/docs//prezentacie/ZB_prezentacia_14_12_12_strategia_aktivneho_starnutia.pdf)>.

---

sa postupne zmení na úbytok. Tieto procesy budú s veľkou intenzitou prebiehať do roku 2050, priemerný vek ekonomicky aktívneho obyvateľstva, pracujúcich aj nezamestnaných sa bude do roku 2020 zvyšovať, v ďalších desaťročiach bude pracovná sila na Slovensku v porovnaní so súčasnosťou menej početná a staršia.

BÚTOROVIÁ, Z. *Stratégia aktívneho starnutia in statu nascendi. Poznámky k jednému z budúcich produktov Európskeho roka aktívneho starnutia a solidarity medzi generáciami 2012*. Príspevok na konferencii „Ľudské práva v medzigeneračnom dialógu, Bratislava, dňa 14.12.2012. [online]. [cit. 2013-03-02]. Dostupné na internete: <[http://www.ivo.sk/buxus/docs//prezentacie/ZB\\_prezentacia\\_14\\_12\\_12\\_strategia\\_aktivneho\\_starnutia.pdf](http://www.ivo.sk/buxus/docs//prezentacie/ZB_prezentacia_14_12_12_strategia_aktivneho_starnutia.pdf)>.

<sup>19</sup> REPKOVIÁ, K. *Agenda aktívneho starnutia – nekončí 31. decembra 2012*. [online]. [cit. 2013-03-02].

Dostupné na internete: <<http://www.nrozp-mosty.sk/dvojcislo-9-10/co-tesi-trapi-nas-aj-vas/item/1184-agenda-akt%C3%ADvneho-starnutia-%E2%80%93-nekon%C4%8D%C3%AD-31-decembra-2012.html>>.

<sup>20</sup> *Dlhodobá starostlivosť o staršie osoby, Uznesenie Európskeho parlamentu z 9. septembra 2010 o dlhodobej starostlivosti o starších ľudí*. [online]. [cit. 2013-03-02]. Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:308:0079:01:SK:HTML>>.

*Dlhodobá starostlivosť o staršie osoby, Uznesenie Európskeho parlamentu z 9. septembra 2010 o dlhodobej starostlivosti o starších ľudí.* [online]. [cit. 2013-03-02]. Dostupné na: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:308:0079:01:SK:HTML>>.

*Európsky rok aktívneho starnutia a solidarity medzi generáciami 2012.* [online]. [cit. 2013-03-02]. Dostupné na internete: <[http://ec.europa.eu/employment\\_social/empl\\_portal/EY2012/Promo/Leaflet\\_sk.pdf](http://ec.europa.eu/employment_social/empl_portal/EY2012/Promo/Leaflet_sk.pdf)>.

*Európsky rok aktívneho starnutia a solidarity medzi generáciami 2012. Každý zohráva svoju úlohu!.* 2012. s.4. [online]. [cit. 2013-03-02]. Dostupné na: <[http://www.er2012.gov.sk/data/files/1940\\_er2012-brozura.pdf](http://www.er2012.gov.sk/data/files/1940_er2012-brozura.pdf)>.

*Európsky rok aktívneho starnutia a solidarity medzi generáciami 2012. Úrad vlády Slovenskej republiky. Základné informácie o ER 2012.* [online]. [cit. 2013-03-01]. Dostupné na: <<http://www.er2012.gov.sk/zakladne-informacie-o-er2012/>>.

HROZENSKÁ, M. a kol. *Sociálna práca so staršími ľuďmi a jej teoreticko-praktické východiská.* Martin : Osveta, 2008, 181 s. ISBN 978-80-8063-282-3.

*Konferencia k Európskemu roku aktívneho starnutia.* [online]. [cit. 2013-03-02]. Dostupné na internete: <<http://www.ssn.sk/konferencia-k-europskemu-roku-aktivneho-starnutia/>>.

*Legislatívne uznesenie Európskeho parlamentu zo 7. júla 2011 o návrhu rozhodnutia Európskeho parlamentu a Rady o Európskom roku aktívneho starnutia.* [online]. [cit. 2013-03-01]. Dostupné na: <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P7-TA-2011-0332&FORMAT=ML&language=SK>>.

MALÍKOVÁ, Ľ. a kol. *Inovácie v sociálnych službách.* Bratislava : Polygrafické stredisko Univerzita Komenského, 2007, 166 s. ISBN 978-80-223-2266-9.

MARCINKOVÁ, D., HROZENSKÁ, M., VAŇO, I. 2005. *Vybrané kapitoly z gerontológie.* Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 124 s. ISBN 80-8050-878-X.

REPKOVÁ, K. *Agenda aktívneho starnutia – nekončí 31. decembra 2012.* [online]. [cit. 2013-03-02]. Dostupné na: <<http://www.nrozp-mosty.sk/dvojcislo-9-10/co-tesi-trapi-nas-aj-vas/item/1184-agenda-akt%C3%ADvneho-starnutia-%E2%80%93-nekon%C4%8D%C3%AD-31-decembra-2012.html>>.

*Rozvoj komunitných sociálnych služieb. Transformácie zariadení sociálnych služieb s cieľom sociálnej a pracovnej integrácie ich obyvateľov.* [online]. [cit. 2013-03-01]. Dostupné na internete: <<http://www.rpsp.sk/download/publikacie/rozvoj.pdf>>.

*SOCIA – nadácia na podporu sociálnych zmien.* [online]. [cit. 2013-03-02]. Dostupné na internete: <<http://www.socia.sk/?page=onadacii&sub=news&id=132>>.



# Človek – stvorenie povolané pre život versus zníženie kvality života a zdravia v zmysle kardiovaskulárnych a metabolických ochorení<sup>1</sup>

Z. Hertelyová<sup>1</sup>, M. Kuffová<sup>2</sup>, E. Kuffová<sup>2</sup>, F. Michalka<sup>2</sup>

<sup>1</sup>Ústav lekárskej a klinickej biochémie a LABMED, a.s., LF UPJŠ Košice

<sup>2</sup>študenti VL LF UPJŠ KE, LF UPJŠ Košice

---

## Úvod

Povolanie človeka pre večný život v časnom i večnom žití je základnou ponukou zo strany Stvoriteľa. Nutnosťou pre tento spôsob participovania osoby človeka na jestvovaní je vlastníctvo telesnej schránky, ktorá patrí do φυσικς. Jej existencia priamo závisí na zdravotnom stave. Nedokonalosť pozemského sveta a pripájaný častý nezdravý životný štýl mnohokrát toto povolanie v zmysle pozemského života výrazne skracujú. Obdobie hospodárskej krízy v spojení s nie príliš priaznivými geopolitickými podmienkami prináša v tomto zmysle nepriaznivé podmienky, ktoré majú konkrétne empiricky zobraziteľné merateľné ukazovatele. Jedným z najhorších ukazovateľov v zmysle Slovenskej republiky patrí situácia týkajúca sa kardiovaskulárnych chorôb.

Slovensko patrí v Európskej únii ku krajinám s vysokou mierou morbidita a mortality na kardiovaskulárne ochorenia (KVO) (9, 16). Jedným z hlavných rizikových faktorov, ktoré podmieňujú KVO, je aterogénny lipoproteínový genotyp (ALP, aterogénna dyslipidémia). ALP je triáda vyšetrení, ktorá pozostáva z hypertriglyceridémie (TAG < 1,7 mmol/l) hypoalphacholesterolemie (muži: HDL < 1,00 mmol/l, ženy: HDL > 1,29 mmol/l) a prevahy malých denzných častíc LDL (< 3,4 mmol/l). Na podklade výsledkov experimentálneho a klinického výskumu bolo preukázané, že v patogeneze ALP má kľúčovú úlohu komplexná metabolická porucha, ktorá sa prejavuje ako hypertriglyceridémia (HTG). Ďalšie dve zložky lipidovej triády, nízka koncentrácia HDL a prevaha LDL častíc, vznikajú druhotne, v kauzálnej súvislosti s HTG (17).

Diagnóze alebo prognóze KVO najnovších epidemiologických štúdií napomáhajú algoritmy alebo indexy, ktoré dávajú do súvislosti jednotlivé faktory KV rizika získané práve z výsledkov veľkých lipoproteínových (LP) subpopulácií (6, 7, 9, 12). Aterogénny index plazmy, (AIP) logaritmicke transformovaný pomer molekulárnych koncentrácií TAG a HDL [ $AIP = \log_{10}(TAG/HDL-c)$ ], je na rozdiel od iných indexov založený na laboratórnych poznatkoch o mechanizme regulácie veľkosti LP častíc (5, 8). Hodnotenie AIP, ktorý je viazaný na veľkosť LP častíc, je presnejšie ako klasické biochemické indikátory - celkový cholesterol (TC), LDL, HDL, triacylglyceroly (TAG), apoproteín B, apoproteín AI a takisto index pomeru TC/HDL (6). Je známe, že 50-70% pacientov s KVO má normálne hladiny TC, a že mierne zvýšenie alebo zníženie ostatných parametrov má na predikciu individuálneho KV rizika iba nepatrný vplyv (3, 4). Rizikových faktorov KVO je veľa, preto je veľmi ťažké nájsť jeden a nezávislý indikátor KV rizika. V súčasnej dobe sa dôraz kladie na index AIP, ktorý úzko súvisí s veľkosťou LP častíc (4,5,7). Regulácia veľkostí LP subpopulácií je spojená predovšetkým s TAG, kde sú pôsobením lipoproteínovej a pečenej lipázy remodelované HDL (6,11).

---

<sup>1</sup> Táto práca bola vypracovaná za podpory grantov LF UPJŠ: 10/GSD/2011, 1/GSS/2011, 3/GSS/2011 a 4/GSS/2011.

V predkladanej práci sme chceli zistiť prevalenciu AIP v sledovanej populácii a hľadať korelačné vzťahy medzi jednotlivými skupinami AIP (nízke riziko, stredné riziko a vysoké riziko) a metabolickými parametrami (TC, HDL, LDL, VLDL, TAG, Glc).

## Populácia a metódy

Vyšetrili sme 200 študentov (rovnaké zastúpenie mužov a žien), študentov LF UPJŠ Košice, s priemerným vekom  $23,19 \pm 4,36$ . Ide o vzdelanostne a profesijne homogénny súbor mladých, zdravých osôb s vysokým stupňom zdravotníckeho vzdelania, uvedomenia a vedomostí o primárnej prevencii KVO, o zdravej výžive i nutričnej prevencii (1,12).

Vyšetrenie prebiehalo v mesiacoch apríl - máj 2012, pričom študentom zdravotnícky personál odobral 10 ml venózne krvi z *vena cava cranialis* pre biochemické vyšetrenie. Vzorku krvi sme odobrali do centrifugačnej skúmavky a scentrifugovali sme pri 3500 rpm 10 min. a odobrali sme krvné sérum. Biochemickým analyzátorom COBAS MIRA enzymatickou metódou sme z krvného séra vyšetrili TC, HDL, TAG a glukózu (Glc). Štandardy a kontrolné séra jednotlivých biochemických vyšetrení boli zakúpené od BioVendor - laboratórni medicína, a.s. Ostatné lipidové parametre sme vypočítali podľa nasledujúcich vzorcov (9):

a) LDL podľa Friedewalda (je možné použiť, ak hodnota TAG < 4,5 mmol/l):

$$\text{LDL} = \text{TC} - (\text{HDL} + \text{TAG}/2,2)$$

$$\text{LDL} = \text{TC} - (\text{HDL} + \text{VLDL})$$

b) VLDL = TAG/2,2

Štúdia bola schválená Etickou komisiou LF UPJŠ dňa 28.3.2012.

Každý študent bol vopred informovaný o štúdiu a podpísal informovaný súhlas pre odber biologického materiálu. Takisto študenti boli informovaní o výsledkoch mailovou korešpondenciou. Výsledky sme hodnotili metódou deskriptívnej štatistiky (početnosti, aritmetické priemery  $\pm$  smerodajné odchýlky), vzťahy medzi spojitými premennými Studentovým testom a korelačné vzťahy podľa Pearsona. Ako štatisticky významné sme hodnotili rozdiely pre  $p < 0,05$ . Štatistické spracovanie výsledkov sme robili pomocou programov Microsoft Office Excel a SPSS verzia 16,0.

## Výsledky a diskusia

Vysokoškolskí študenti tvoria vekom a vzdelaním osobitnú skupinu populácie. Podľa štatistických údajov majú najnižšiu incidenciu ochorení, úrazov a úmrtí. Aj keď ide o zdravých, mladých, adaptabilných a vzdelaných ľudí, predsa nie sú uchránení od mnohých negatívnych vplyvov, často vyplývajúcich z ich spôsobu života počas 5- až 6-ročného vysokoškolského štúdia (1). Jedným z najväznejších a najsilnejších zásahov v ich živote je prechod zo stredoškolského na vysokoškolské štúdium, u mnohých spojený so zmenou bydliska, a tým aj spojenou zmenou životného štýlu a stravovacích návykov (9, 12).

Priemerná hodnota AIP všetkých probandov sledovanej skupine je  $-0,10 \pm 0,24$ . Probandi boli rozdelení do 3 skupín jednotlivo muži a ženy podľa rizika AIP: nízke riziko AIP  $x < 0,11$ ; stredné riziko  $0,11 \geq x < 0,21$  a vysoké riziko AIP  $x \geq 0,21$  (tab. 1 a 2). Spolu 82% vyšetrených študentov má nízke riziko AIP, 7,5% má stredne vysoké riziko AIP a 12,5% vysoké riziko AIP. V porovnaní s autorkami Hirošová, Jurkovičová (2012) má menej študentov UPJŠ KE stredné a vysoké riziko AIP na rozdiel od študentov LF UK BA. V našej sledovanej skupine má viac mužov hraničné (8%) a vysoké riziko AIP (14%) na rozdiel od žien (stredné riziko AIP - 7% a vysoké riziko AIP - 7%). Naše výsledky porovnania rizika AIP sa zhodujú s autormi Hirošová, Jurkovičová (2012) (10). Nízke riziko AIP má 78% mužov s priemerným vekom  $22,90 \pm 3,44$ . Priemerná hodnota AIP je  $-0,16 \pm 0,17$ . 8% mužov má stredné riziko AIP s priemerným vekom  $26,88 \pm 6,85$  a hodnotou AIP  $0,15 \pm 0,03$ . V skupine s vysokým

AIP je 14 probandov (14%) s priemerným vekom  $23,86 \pm 1,70$  a hodnotou AIP  $0,38 \pm 0,11$ . V skupine žien s nízkym rizikom AIP (86% žien) je priemerný vek  $23,08 \pm 4,80$  a hodnota AIP  $0,20 \pm 0,17$ . 7% žien má stredne vysoké riziko AIP s priemerným vekom  $24,57 \pm 7,18$  a hodnotou AIP  $0,13 \pm 0,02$ . Rovnaké množstvo žien je v skupine s vysokým rizikom AIP s priemerným vekom  $21,14 \pm 3,24$  a priemernou hodnotou AIP  $0,37 \pm 0,16$ . V skupine mužov aj žien s vysokým rizikom AIP je priemerná hodnota veľmi vysoká na rozdiel od ostatných dvoch skupín. Priemerná hodnota AIP je u mužov vyššia ako u žien vo všetkých skupinách. (tab 1, 2).

Z nasledujúcich údajov sme nezistili priamoúmernú závislosť veku s rizikom AIP ani v skupine mužov ani žien. Dokonca v skupine žien s vysokým rizikom AIP je priemerná hodnota veku nižšia ako v ostatných dvoch skupinách. Myslíme si, že je potrebné sledovať vekovo širšiu skupinu respondentov, aby sme mohli potvrdiť alebo vyvrátiť nami vyslovenú hypotézu medzi vekovou štruktúrou sledovanej skupiny a AIP.

Všetky sledované lipidové a metabolické parametre sme sledovali v jednotlivých skupinách mužov aj žien podľa rizika AIP (tabuľka 1 a 2, grafy 1-12). U mužov sme zistili, že pri parametroch TC, TAG, LDL, Glc, VLDL sa so zvyšujúcim sa rizikom AIP zvyšuje aj priemerná hodnota sledovaných parametrov (grafy 1, 3, 7, 8, 9, tab. 1). V grafe č. 2 je riziko AIP lineárne závislé s poklesom koncentrácie HDL. U žien môžeme sledovať lineárnu závislosť rizika AIP a len niektorých sledovaných biochemických ukazovateľov, a to VLDL a TAG (tab. 2, grafy 11, 12). Ostatné sledované lipidové parametre nie sú priamoúmerné ako v populácii mužov. Rozdiel priemerných hodnôt HDL u žien v skupinách so stredným a vysokým rizikom AIP je nevýznamný (tab. 2, graf 5). Priemerná hodnota TC u žien s nízkym rizikom AIP je  $4,94 \pm 0,95$ , v skupine so stredným rizikom AIP je  $4,39 \pm 0,86$  a v skupine s vysokým rizikom AIP je  $5,40 \pm 1,59$  (tab. 2, graf 4). V 1. skupine žien je priemerná hodnota relatívne vysoká na rozdiel od 2. skupiny. Obdobné výsledky sme získali aj pri Glc (tab. 2, graf 10). Priemerná hodnota LDL u žien so stredným rizikom AIP je oveľa nižšia ( $2,68 \pm 0,73$ ) ako v skupine s nízkym rizikom ( $3,11 \pm 0,75$ ) a nie je veľký rozdiel v priemerných hodnotách medzi skupinami s nízkym ( $3,11 \pm 0,75$ ) a vysokým ( $3,18 \pm 1,15$ ) rizikom AIP (tab. 2, graf 11).

Porovnaním medzi pohlavím sme získali nasledovné výsledky: ženy majú priemernú hodnotu TC a VLDL v skupine s nízkym rizikom a vysokým rizikom AIP vyššiu ako muži, ale v skupine so stredným rizikom AIP majú muži vyššiu priemernú hodnotu. Pri porovnaní metabolických ukazovateľov Glc a TAG majú vo všetkých skupinách rizika AIP ženy vyššie priemerné hodnoty ako muži. Priemerná hodnota nízkych denzných LP častíc je v skupine s nízkym rizikom AIP vyššia u žien, kým v ostatných skupinách je vyššia u mužov. V skupine s vysokým rizikom AIP je rozdiel priemernej hodnoty minimálny (0,01). Hodnota HDL častíc je rozdielna u mužov a žien na rozdiel od ostatných sledovaných lipidových a metabolických ukazovateľov. Preto sme pri porovnávaní skupín u mužov a žien sledovali veľkosť odchýlky od hraničnej hodnoty. V skupine s nízkym rizikom AIP je rozdiel od hodnoty rovnaký, v skupine so stredným a vysokým rizikom AIP majú muži väčšiu odchýlku od hraničnej hodnoty ako ženy, teda muži majú rizikovejšie hodnoty HDL ako ženy (tab. 1, 2).

Rozdielne hodnoty u mužov a žien zvlášť, ale aj v jednotlivých skupinách závisia nielen od pôsobenia pohlavných hormónov, ale aj v stravovacích návykoch, pohybovej aktivite a odlišnej adaptácii sa na stresové situácie.

Tab. 1: Priemerné hodnoty, štandardné odchýlky a korelačné vzťahy v skupinách podľa rizika AIP u mužov

MUŽI	Nízke riziko AIP		Stredné riziko AIP		Vysoké riziko AIP	
N	78		8		14	
VEK	22.90 ± 3.44		26.88 ± 6.85		23.86 ± 1.70	
AIP	-0.16±0.17		0.15±0.03		0.38±0.11	
	Priemer ± štand.odch.	Kor. s AIP	Priemer ± štand.odch.	Kor. s AIP	Priemer ± štand.odch.	Kor. s AIP
TC <sup>2</sup>	4.24 ± 0.84	***	4.57 ± 0.99	***	4.83 ± 0.80	***
HDL <sup>2</sup>	1.12 ± 0.21	***	0.90 ± 0.11	***	0.78 ± 0.11	***
LDL <sup>2</sup>	2.76 ± 0.74	***	3.09 ± 0.88	***	3.19 ± 0.74	***
VLDL <sup>2</sup>	0.36 ± 0.12	***	0.58 ± 0.06	**	0.86 ± 0.18	***
Glc <sup>2</sup>	4.27 ± 0,67	***	4.41 ± 0.55	***	4.60 ± 0.74	***
TAG <sup>2</sup>	0.80 ± 0.25	***	1.28 ± 0.14	*	1.88 ± 0.39	***

\*\*\* štatistická významnosť pri P < 0.001; \*\* P < 0.01; \* P < 0.05, N.S. not significance - bez významnosti

Tab. 2: Priemerné hodnoty, štandardné odchýlky a korelačné vzťahy v skupinách podľa rizika AIP u žien

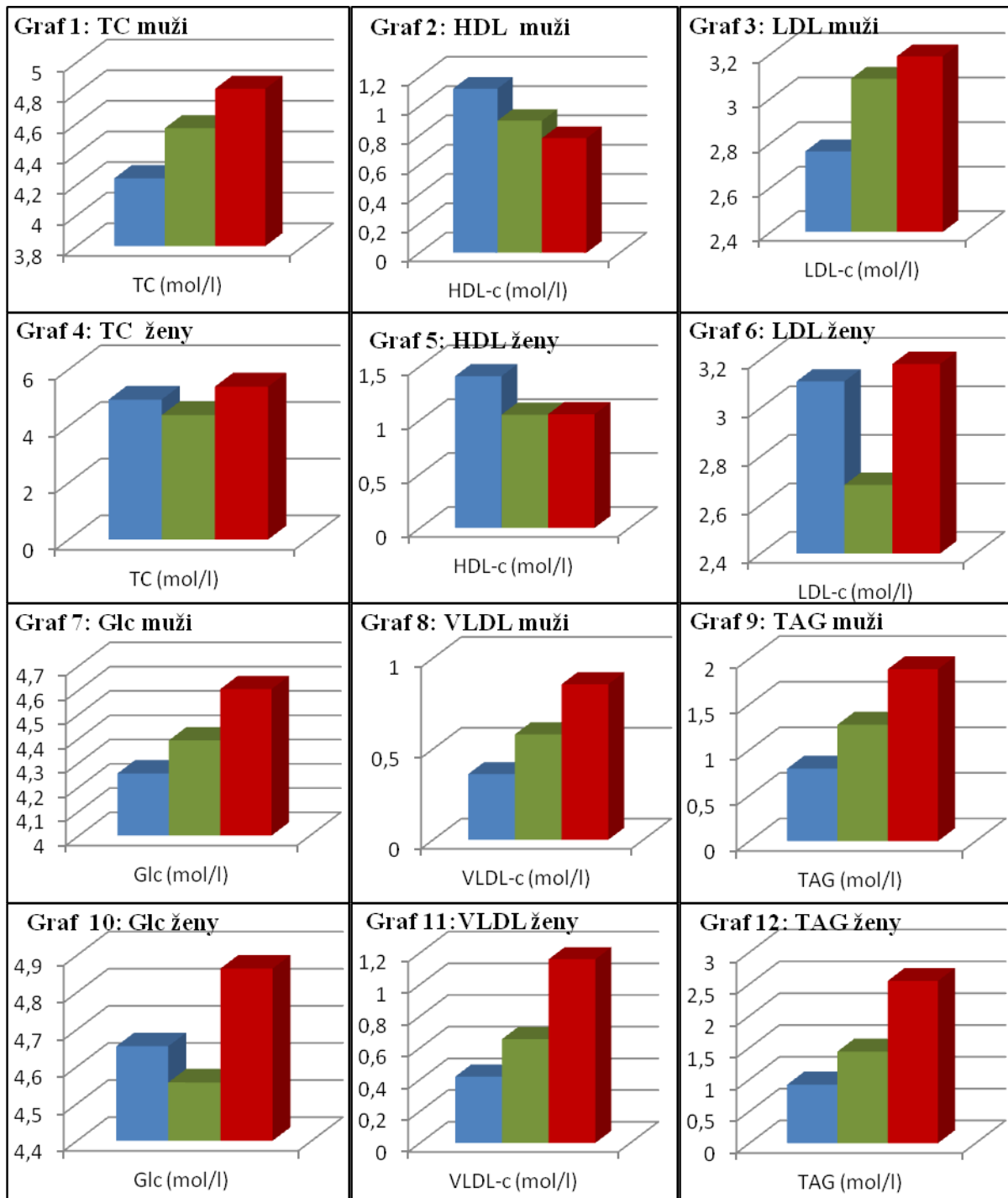
ŽENY	Nízke riziko AIP		Stredné riziko AIP		Vysoké riziko AIP	
N	86		7		7	
VEK	23.05 ± 4.80		24.57 ± 7.18		21.14 ± 3.24	
AIP	-0.20±0.17		0.13±0.02		0.37±0.16	
	Priemer± štand.odch.	Kor. s AIP	Priemer± štand.odch.	Korelácia s AIP	Priemer± štand.odch.	Kor. s AIP
TC <sup>2</sup>	4.94 ± 0.95	N. S.	4.39 ± 0.86	***	5.40 ± 1.59	***
HDL <sup>2</sup>	1.41 ± 0.42	***	1.05 ± 0.27	***	1.06 ± 0.38	***
LDL <sup>2</sup>	3.11 ± 0.75	N. S.	2.68 ± 0.73	***	3.18 ± 1.15	***
VLDL <sup>2</sup>	0.42 ± 0.19	***	0.65 ± 0.18	***	1.16 ± 0.54	***
Glc <sup>2</sup>	4.65±0.65	***	4.56±0.57	***	4.86±0.29	***
TAG <sup>2</sup>	0.92 ± 0.41	***	1.44 ± 0.40	***	2.55 ± 1.18	***

\*\*\* štatistická významnosť pri P < 0.001; \*\* P < 0.01; \* P < 0.05, N.S. not significance - bez významnosti

<sup>2</sup> Referenčné hodnoty sledovaných biochemických parametrov: TC (mmol/l): N TC≤5,2; H 5,2<TC≤6,2; Z TC>6,2; HDL (mmol/l): muži - N HDL≥1,0; Z HDL<1,00; ženy: N HDL≥1,29; Z HDL<1,29; LDL (mmol/l): N LDL≤3,4; Z LDL≤4,12; Z LDL >4,12 TAG (mmol/l) - N TAG≤1,9; Z TAG>2,3; VLDL (mmol/l): N VLDL<0,77; Z VLDL ≥0,77; Glc: N Glc ≤5,6 mmol/l; Z Glc>5,6 mmol/l.

Graf 1-12: Biochemické a aterogénne parametre v skupinách podľa rizika AIP u mužov a žien

Skupiny podľa rizika AIP: ■ nízke riziko (<0,11); ■ stredné riziko (0,11≥x<0,21); ■ vysoké riziko (≥0,21)



### Záver

Celá rada od lipidov odvodených parametrov môže predpovedať riziko KVO. Keďže AIP dobre koreluje s koncentráciou TAG a HDL v krvnej plazme, možno predpovedať dobrú výpovednú hodnotu na aterogenitu LP plazmy (13, 14). AIP je kalkulovaná hodnota, ktorú získavame z klasického biochemického vyšetrenia, preto nie je problematické ho určovať aj v

bežnej lekárskej praxi. Hodnoty AIP rastú s narastajúcim rizikom KVO. Veľkosť LP častíc je významným prediktorom KVO, ktorú sú výsledkom už prebiehajúcich metabolických porúch najmä lipidov.

Napriek vysokému stupňu zdravotníckeho vzdelania a vedomostí o primárnej prevencii sme vo vyšetrenom súbore mladých, zdravých jedincov zistili vyššiu prevalenciu u mužov ako žien. 20% mladých ľudí má rizikóvu hodnotu AIP, teda každý piaty študent má predispozíciu KVO.

Z uvedených výsledkov vyplýva poznatok, že je potrebné už aj mladších vekových skupinách dospelých osôb začať s účinnými preventívnymi opatreniami predovšetkým úpravou životného štýlu, stravovacích návykov a zvýšením pohybovej aktivity. Účinný a konštruktívny prístup človeka, ktorý pozitívne pristúpi k aktivitám, ktoré prispievajú k zdraviu napomôže i eliminácii chorôb uvedenej proveniencie. K zodpovednosti človeka prirodzene patrí i zodpovednosť za zverený dar života a zdravia. Život a zdravie sú veľkými darmi Stvoriteľa a je povinnosťou človeka pozitívnym prístupom prispievať k tej časti ľudskej osoby, ktorá svojou prirodzenosťou patrí k φυσικς. Keďže človek je jednota φυσικς a ψυχη, nesmie ignorovať ani fyzickú stránku jestvovania.

### Použitá literatúra

1. BERNASOVSKÁ, K., KOVÁŘOVÁ, M., PETRÁŠOVÁ, D., KIMÁKOVÁ, T., TIRPÁKOVÁ, M. Výsledky záverečnej etapy grantovej úlohy zo sledovania rizikových faktorov životného štýlu košických medikov. In *Životné podmienky a zdravie*. Eds. J. JURKOVIČOVÁ, Z. ŠTEFÁNIKOVÁ. Bratislava : ÚVZ SR, 2007. s. 97-101.
2. BITTNER, V. et al. The TG/HDL Cholesterol Ratio Predicts All Cause Mortality in Women With Suspected Myocardial Ischemia A Report from the Women's Ischemia Syndrome Evaluation (WISE). *Am Heart J.*, 2009, 157(3): 548–555.
3. CAMPOS, H., GENEST, J. J. jr., BLIJLEVENS, E. et al. *Low density lipoprotein particle size and coronary artery disease*. *Arterioscler Thromb* 1992; 12: 187–195.
4. CORESH, J. et al. *Association of plasma triglyceride concentration and LDL particle diameter, density, and chemical composition with premature coronary artery disease in men and women*. *J. Lipid. Res.* 1993; 34: 1687–1697.
5. DOBIÁŠOVÁ M, FROHLICH J. Nový aterogenní index plazmy (AIP) odpovídá poměru triglyceridů a HDL-cholesterolu, velikosti částic lipoproteidů a esterifikační rychlosti cholesterolu: změny po léčbě lipanorem. *Vnitř Lék* 2000; 46: 152–156.
6. DOBIÁŠOVÁ, M., 2006: AIP – Aterogenní index plazmy jako významný prediktor kardiovaskulárního rizika: od výzkumu do praxe. *Vnitřní lékařství*, 52 (1): 64-71.
7. DOBIÁŠOVÁ, M: Atherogenic Index of Plasma [Log(Triglycerides/HDL-Cholesterol)]: Theoretical and Practical Implications. *Clinical Chemistry*, 2004, 50: 1113-1115.
8. EMOKPAE, M. A., UADIA, P. O. Association of Oxidative StressMarkers with Atherogenic Index of Plasma in Adult Sickle Cell Nephropathy. *Anemia*, 2012, 21 (2): 1-75.

9. HERTELYOVÁ, Z., SALAJ R. et al. Atherogenic index of plasma in a group of Pavol Jozef Šafárik university students. *Folia veterinaria*, 2012, 56, Supplementum 2: 22-24. ISSN 0015-5748.
10. HIROŠOVÁ, K., JURKOVIČOVÁ J. Skrining vybraných markerov kardiovaskulárneho rizika a jeho význam v primárnej prevencii. *Životné podmienky a zdravie*. 2012: 119-127. ISBN 978-80-7159-176-4.
11. IKEWUSCHI, CH. J., IKEWUSCHI, CH. C.: Alteration of Plasma Lipid Profiles and Atherogenic Indices by *Stachytarpheta jamaicensis* L. (Vahl). *Biokemistry*, 2009, Vol. 21 (2): 71-77.
12. JURKOVIČOVÁ, J. et al. Prevalencia a trendy vývoja rizikových faktorov kardiovaskulárnych chorôb u vysokoškolákov. *Životné podmienky a zdravie*, 2010: 144-151. ISBN 978-80-7159-176-4.
13. NWAGHA, U.I., IKEKPEAZU, E.J. et al. Atherogenic index of plasma as useful predictor of cardiovascular risk among postmenopausal women in Enugu Nigeria. *African Health Sciences*, 2010, Vol. 10: 248-252.
14. PLÁŠKOVÁ, M., CIFKOVÁ, R., ŠKODOVÁ, Z. et al. A logarithmically transformed ratio of triglyceride/HDL-cholesterol as an indicator of the atherogenic risk in the Czech population. 75th EAS Congress, Prague, May 2005, *Atherosclerosis Supplements* 6/1,138.
15. RAŠLOVÁ, K. et al.: Lipidový konsenzus 2 (Odporúčania pre optimálnu diagnostiku a liečbu dyslipoproteinémií u dospelých). *Interná med.*, 2003; 3 (1): 10-18.
16. RAŠLOVÁ, K., DOBIÁŠOVÁ, M. et al. Association of Metabolic and Genetic Factors With Cholesterol Esterification Rate in HDL Plasma and Atherogenic Index of Plasma in a 40 Years Old Slovak Population. *Physiol. Res.*, 2011, 60: 785-795.
17. ŽÁK, A. a kol. *Ateroskleróza - nové pohledy*. Praha : Grada, 2011. 73 s.

# Проблема духовності в літературних творах жінок-педагогів Західної України кінця XIX – початку XX століття

The problem of spirituality in literary works of Western Ukrainian female teachers of late XIX - early XX century

Olha Horetska

---

## Abstract

The article deals with spiritual education of children and youth in Ukraine, with usage of educational potential of Western Ukrainian female teachers' literary works of late nineteenth - early twentieth century as a way to form national spiritual values of independent state's citizens.

**Keywords:** spirituality, morality, spiritual education, humanism, national educational ideals, the system of values, female teachers.

## Анотація

У статті розглядаються питання духовного виховання дітей і молоді в Україні, використання виховного потенціалу літературних творів жінок-педагогів Західної України кінця XIX – початку XX століття для формування національних духовних цінностей громадян незалежної держави.

**Ключові слова:** духовність, мораль, духовне виховання, гуманізм, національні виховні ідеали, система цінностей, жінки-педагоги.

## Постановка проблеми

Утвердження української державності, реформування системи освіти, покликаної сприяти утвердженню людини як найвищої соціальної цінності, побудова громадянського суспільства, успішний розвиток демократичних процесів в Україні залежать від багатьох умов, серед яких провідне місце займає духовне відродження громадян як засіб гармонізації суспільного життя нації.

Осередком належного духовного виховання поряд з родиною і церквою є насамперед загальноосвітній навчальний заклад. Дедалі вагомішу роль у сучасній системі виховання дітей та молоді відіграють духовні і моральні цінності, які є основою гуманістичних і демократичних перетворень у суспільстві. Сьогодні виникає гостра потреба в морально-духовних якостях особистості майбутнього громадянина України, визначенні основних засад, цілей, напрямів, змісту, форм і методів формування духовної культури, а на їх основі – утвердження національної ідеї як сукупності духовних феноменів, що відображають ментальну цілісність та світоглядну унікальність української нації.

Як зазначається в Державній національній програмі "Освіта" (Україна XXI століття), сьогодні перед школою стоїть завдання "забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації" [1, с.6].



Ідейною основою духовного виховання є перевірені багатовіковим досвідом духовні надбання українського народу, його мудрість, соціальний досвід.

Такими надбаннями, на нашу думку, є літературні твори видатних освітніх, громадських діячок Західної України кінця XIX – початку XX століття Костянтини Малицької, Ольги Дучимінської, Уляни Кравченко, Марійки Підгірянки, Олени Цегельської, Євгенії Ярошинської, Володимири Жуковецької, Іванни Блажкевич, Катрі Гриневич, які містять багатий матеріал для аналізу навчально-виховної системи освітніх закладів Галичини, Буковини, Закарпаття кінця XIX – початку XX століття.

*Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми, її актуальність.* У вітчизняній і зарубіжній науці є чимало досліджень, у яких аналізуються проблеми духовності.

Напрямок духовно-морального виховання в сучасній педагогічній науці бере початок від творчого спадку вітчизняних педагогів Г.Ващенко, І.Огієнка, Г.Сковороди, С.Русової, К.Ушинського, В.Сухомлинського, активно використовується, переосмислюється зарубіжний досвід М.Монтессорі, Р.Штайнера, науковий доробок А.Маслоу, К.Роджерса, Е.Фрома.

Основна увага сучасних дослідників зосередилася на вивченні духовних цінностей як мети виховання (А.Богущ, О.Вишневський, О.Сухомлинська, Н.Миропольська), впливу сім'ї на духовне становлення дитини (К.Журба, Л.Повалій), духовних потреб (Ж.Петрочко); використанні народно-релігійних традицій у сучасному вихованні (Л.Геник), взаємодії сучасної педагогіки та релігії (Р.Анісімова, М.Євтух, Т.Тхоржевська); вікових особливостях морально-духовного розвитку особистості (В.Киричок, К.Чорна); використанні християнської етики як ефективного засобу виховання (В.Зеньковський, І.Кушак, М.Мельничук); формуванні духовного досвіду особистості у процесі виховання (В.Бриль, В.Оржеховська); розробці християнської етичної парадигми виховання (Н.Бакланова, А.Васьків, В.Жуковський, В.Хайруліна).

Серед здобутків духовної української культури, які утверджують добро, любов, красу, милосердя, справедливість у всіх сферах життя, без сумніву, можемо назвати літературні твори жінок-учителів, які працювали на освітній ниві на західноукраїнських землях в кінці XIX – на початку XX століття.

В останні десятиліття творча спадщина жінок-педагогів, яка з певних причин була вилучена з культурного життя народу, повертається до своїх читачів і викликає інтерес у науковців. Зокрема, літературознавче дослідження художніх творів жінок-педагогів здійснили О.Нахлік (творчість Марійки Підгірянки в західноукраїнському літературному процесі початку XX століття), Л.Козинський (життя і творчість Євгенії Ярошинської), В.Пахомов, Р.Горак (творча спадщина Ольги Дучимінської), О.Харлан (творчість Катрі Гриневичевої в контексті західноукраїнської літератури першої половини XX століття), М.Якубовська (життєвий і творчий шлях Костянтини Малицької), Л.Табачин (мала проза письменниць Західної України 20-30 років XX століття), Я.Царик (дослідження життя і творчості Уляни Кравченко).

Педагогічним поглядам та освітній діяльності жінок-педагогів присвятила свої дослідження З.Нагачевська. Предметом аналізу Л.Ткаченко на матеріалі творчості Марійки Підгірянки стали виховні концепції й особливості поетики української дитячої поезії початку XX ст., Н.Кирста розробила методiku використання поетичної спадщини Марійки Підгірянки в лексичній роботі з дітьми старшого дошкільного віку.

Однак проблеми духовного виховання дітей та молоді, які, безумовно, піднімалися у літературних творах Костянтини Малицької, Ольги Дучимінської, Уляни Кравченко, Марійки Підгірянки, Олени Цегельської, Євгенії Ярошинської, Володимири Жуковецької, Іванни Блажкевич, Катрі Гриневич, потребують аналізу й подальшого висвітлення.

*Мета статті* – на матеріалі літературних творів жінок-учителів проаналізувати ідеї духовного і морального виховання підростаючого покоління, формування морально-духовних цінностей особистості, визначити прогресивні тенденції розвитку духовності, які мали місце у суспільному житті Західної України кінця XIX – початку XX століття.

*Виклад основного матеріалу дослідження.* Сучасний етап розвитку українського суспільства вимагає активного процесу оновлення змісту освіти, вдосконалення системи духовного виховання, формування високоморальної громадянської позиції, національної свідомості молоді.

Головна мета національного виховання – набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури духовно-моральних відносин, формування особистісних рис духовно розвинених, фізично досконалих громадян Української держави, носіїв моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури.

Державна політика в галузі виховання визначається принципами гуманістичної педагогіки, сформульованими в Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти, Конвенції ООН про права дитини. Закладена в них методологія виховання надає пріоритет розвиненій особистості, її життєвому й професійному самовизначенню, самореалізації, життєтворчості у відповідності до національних цінностей.

Поняття "духовність" при всій його вживаності, поширеності, місткості не належить до числа розроблених філософських і педагогічних категорій. Зокрема, існують дві діаметрально протилежні думки щодо сутності цього поняття: матеріалістична і релігійна. Релігійне значення духовності передусім ґрунтується на боротьбі добра й зла в душі людини. Це протистояння і є змістом духовної сфери особистості.

Однак завдання виховання, на думку В.О.Сухомлинського, полягає не тільки в тому, щоб людина оволоділа достовірними знаннями про добро і зло, про моральні цінності. Завдання полягає в тому, щоб знання стали її переконаннями, щоб вона внутрішньо засуджувала зло в усіх його проявах і прагнула творити добро людям [9. с.103].

Внутрішньою ціннісною основою духовності є моральність, яка спрямовує людську активність на утвердження самоцінності особистості, усвідомлення обов'язків людини перед іншими людьми, перед Батьківщиною, суспільством, природою.

Засади морального виховання складають моральні цінності, переконання, принципи. До моральних цінностей належать нормативні уявлення про справедливість, чесність, ввічливість, чуйність, людські ідеали, норми, принципи життєдіяльності.

Чудово усвідомлюючи, що одним із головних джерел духовного удосконалення особистості є художня література, жінки-учителі Західної України кінця XIX – початку XX століття самі створювали прекрасні художні твори, в яких через яскраві образи доносили до маленьких читачів ідеї любові до рідного краю, добра і милосердя у ставленні до людей старшого віку, батьків і однолітків.

Читаючи ці літературні твори, діти мають можливість обміркувати моральні концепції, етичні проблеми, що розкриваються авторами. Щоб навчити вихованців визначати моральні поняття, розкривати їх зміст, слід звертати увагу на моральні якості літературних героїв і на цій основі формувати духовну особистість.

Наприклад, перу Олени Цегельської належить збірка оповідань і казок "Напровесні", герої якої наділені такими чеснотами як доброта, чуйність, милосердя,

повага, справедливість, гідність, повага до людей, терпимість, благородство, вірність, мужність, щирість, жертовність, скромність, співчуття, працелюбність.

Родина Їжаків (герої казки “В біді пізнати приятеля”), незважаючи на бідність і тісноту, прихистила Зайцеву сім’ю, що втекла від лісової пожежі; Галя і Юрчик (оповідання “Гість із далекої країни”), щиро співчуваючи сусідським дітям Зенкові і Тані, у яких помер батько, готують їм подарунки на Різдво. “Потім діти освітили ялинку й вертепик, защебетали, розвеселились і трохи забувся смуток. Здавалось, що навіть Ісусик у вертепі усміхнувся і простягнув до них ручки” [10, с.32].

Маленька героїня оповідання К.Малицької Ксеня (“Китичка фіалок”), прагнучи зробити приємне своїй улюбленій вчительці, на знак вдячності за турботу під час хвороби приносить їй потайки кожного дня букетик фіалок, зазнаючи кепкувань учнів через спізнення до школи, фізичного болю від того, що поранила рученята. Дівчинка добре знала, що “Фіалки – це улюблені квіти їх учительки. Коли перший раз навесні принесли їй діти китичку свіжих, росю скроплених цвіток, не могла ними доста налюбуватися” [5, с.19].

У творі “Боягуз” бачимо прояв християнської любові до ближнього через зображення головного героя Марка, який, жертвуючи своїм життям, рятує від вірної смерті у водяному вирі Стефана, хоча, здається, міг би цього й не робити, зважаючи на постійні кепкування зазнайкуватого товариша.

Насичений любов’ю, турботою, співпереживанням та самопожертвою твір цієї ж письменниці “Урятувала”. Попри страх та безмежну втому відважна Катря подолала лютий мороз, височенні замети та довгий шлях заради порятунку хворої матері. За словами лікаря, якого Катря привезла з міста, її “відвага спасла матір від смерті”. “Катря з сльозами радості припала до постелі, і її губи зложилися до гарячої молитви” [5, с.33].

На виховання молоді людини, як зазначає відомий польський священик, доктор педагогічних наук Ян Зімній, впливають три невід’ємні чинники – родина, церква, школа. Але щоб ці чинники справді взаємодіяли, треба докласти немало зусиль для їх реалізації. “Всі – батьки, вчителі, куратори академічних груп, священики, – наголошує папа Іван Павло II, – повинні брати активну участь у спільній справі – вихованні молоді людини. Їм слід пам’ятати, що те, чого вони навчають, слід показувати на власних прикладах. Молоді люди є дуже вразливі на зауваження, які отримують від дорослих, які для них є прикладом... Виховання молодих людей є завданням всіх християнських спільнот і держави. Нашим завданням є показати їм основні цінності, щоб вони відповідали за себе і приєднувалися до утворення суспільства” [11, с.22-23].

Традиційно у житті українського суспільства вагому роль відіграє віра в Бога, церква та її служителі.

Ольга Дучимінська, розповідаючи в автобіографічній повісті “Весняні дні” про перші роки свого вчителювання, згадує про родину панотця: “перші хвили мого самостійного життя тісно зв’язані з їхнім домом. Скільки незабутніх хвиль я пережила в них! Літа минули від цього часу. На моїй скроні вкрадається вже срібло, а в мене до сьогодні для них теплий спомин” [2, с.160].

До того ж, священик наставляв на правильний шлях молоду вчительку: “Добрый панотець раз звернув мені увагу, щоби я не забувала і про себе і все доклала до свого духовного “я”, бо скоро вичерпаюся. У мойому віці треба набувати скарби і все йти вперед, бо залишуся позаду. Усією силою духа треба стреміти вперед. Отже – “аванті” – сказала я собі і завзято працювала над собою” [2, с.171].

Формування духовного світу особистості відбувається в сім’ї і неможливе без виховання поваги до загальнолюдських цінностей, любові до Батьківщини, до свого

народу, його традицій, культури, історії, ставлення до інших людей, до себе, до природи, до життя.

Моральні якості особистості розвиваються в умовах прямого сильного впливу суспільних стосунків на сім'ю. Тому необхідна підготовка батьків до виховної роботи з дітьми. Педагогічно правильним є уважне ставлення батьків до дитини. Задовольняючи нормальні потреби та інтереси дитини, батько та матір стають цікавими, авторитетними людьми.

Приклад таких стосунків у сім'ї знаходимо в оповіданні К.Малицької “Задля рідного слова”. Вирішивши віддати одинадцятирічну Неонілу до руської віділової школи у Львові, батьки намагаються, уникнути примусу, дати можливість доньці самостійно дійти правильних висновків. Зрештою, так і трапилося: дівчинка вирішила погодитися на пропозицію батька. В цьому їй допоміг брат Роман та господар читальні старий Магун, сказавши, що той, “хто свою рідну мову забуває, її цурається, не варт, що і по світі ходить! Та таких, на жаль, ще много, що хоч і мають нагоду вчитися руського слова, а не хочуть на сором собі, на глум ворогам!” [5, с.12].

Про співпрацю з батьками дітей розповідає Ольга Дучимінська: “Закінчення шкільного року відбулося величаво. Відбувався попис – іспит перед численно зібраними батьками. Діти подіставали дарунки, які закупив двір і за якими я їздила до Львова” [2, с.205].

Жінки-педагоги спонукали дітей відчувати взаємозв'язок з природою, бо саме краса природи викликає різноманітні приємні емоції, почуття, переживання, позитивно впливає на гуманістичні прояви, а отже, інтенсифікує розвиток усіх компонентів духовності.

Для Уляни Кравченко щасливе майбутнє рідної країни постає як яскрава картина пробудження весняної природи: “Колись завітає веснонька... зозуленька сива закує... по дібровоньці легіт повіє теплий від Дніпра старого, і гомін рознесеться по Дністрі та Бузі, по Скитах та дрімучих борах наших Beskidів... Тоді полине із душі повними струями світляна пісня моя... втішна і люба – як сам край відроджений, стрійний травою, зіллям барвистим, радісна, як сам голос весняних крилатих співаків” [4, с.249].

Марійка Підгірянкa так описує Великодній день: “І поплили з церкви люди, хрести, корогви, свічі й плащаниця. Задзвеніло віковічне “Христос воскрес”. А в цю мить із-за горба виплило весняне сонечко. Піднявся щебет пташок із старих лип навколо церкви, змішався зі звуками дзвонів, та воскресними піснями і розколисаною струєю понісся у всесвіт...” [7, с.20].

Ольга Дучимінська зізнається: “Для мене природа жила, наче людина. Я сміялася до розквітаючої квітки, до метеликів, пташок... З яблуньками, обсипаними квітням, я мала тайни. Вони схилялися до мене, пахли і шептали дивні казки. Довкола тебе зачарований світ, повний таємниць... У цьому світі багатство краси... скарби... Але треба дивитися і розуміти його тільки змислами душі” [2, с.179]. Вона вчила дітей спостерігати за природою, любити всіх створінь, навесні проводила заняття надворі, разом з дітьми закладала грядки біля школи. “Слідкували, як квіти, а потім листя деревини родяться на світ. А що за радість була, як почали сходити рослини, нами засіяні!” [2, с.181].

Розвиток духовних ціннісних орієнтацій учнів, безумовно, стає можливим, коли сам педагог має власну сформовану систему моральних цінностей, яка проявляється на рівні реальних життєвих вчинків.

Вихователь повинен створювати такі ситуації, у яких стосунки з дітьми базуватимуться на врахуванні їхньої гідності і праві бути особистістю.

Подібні твердження неодноразово знаходимо в автобіографічній повісті Уляни Кравченко “Спогади вчительки”. Письменниця розповідає про хлопчика-каліку, з якого

всі знушалися. “В широкій та довгій капоті – з батька чи старшого брата, в завеликих чоботях, блідий, нужденний, стоїть безборонний хлопчина. Сотки здорових, рум’яних, гарно зодягнених дітей дивляться на товариша, регочуться” [4, с.367]. Вчителька вступилася за дитину. “Тут саме, в школі, повинна дитвора учитися милосердя. Милосердя повинно бути більше, ніж нужда. Милосердя повинно прогнати нужду з лица землі...” [4, с.367]. Уляна Кравченко всі свої здібності, душевні сили намагалася віддати дітям. Враховувала індивідуальні особливості кожного учня, створювала сприятливі умови для розвитку дітей.

О.Дучимінська розповідає про час духовного піднесення українського села: “Під час народних свят були моменти, де вичувалося щось дуже могутнє, міцне, яке лучило всіх на селі в одну ланку... в одну родину” [2, с.193]. Вона робить висновок про те, що “в руках учителя лежить велика частина долі нашого народу” [2, с.193].

## Висновок

Важливими чинниками духовного виховання дітей і молоді є церква, родина, школа. Величезна роль у формуванні духовності молодого покоління належить літературі, яка впливає на емоційно-оцінну сферу дитини, роблячи це непомітно чи майже непомітно, адже відомо, що у вихованні дитини важливо уникати надмірної уваги, моралізаторства, відкритої та частой критики дитини.

Через вчинки героїв літературних творів жінок-педагогів Західної України кінця ХІХ – початку ХХ століття морально-духовні цінності розкриваються перед юними серцями в яскравих образах, які захоплюють думку і хвилюють душу, пробуджують прагнення до ідеалу [9, с.121].

## ЛІТЕРАТУРА

1. Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ століття). – К: Райдуга, 1994. – 61 с.
2. Дучимінська О. Сумний Христос / Упорядник та автор післямови Р.Д.Горак. – Львів: Каменярь, 1992. – 238 с.
3. Zimny J. Wychowanie ku wartościom. Sandomierz / J.Zimny – 2006 – 252 s.
4. Кравченко Уляна. Вибрані твори / Уляна Кравченко . – Львів: Каменярь, 1996. – 459 с.
5. Малицька К.І. Малі герої / К.І.Малицька. – Львів: Каменярь, 1991. – 61 с.
6. Нагачевська З.І. Педагогічна думка і просвітництво в жіночому русі Західної України (друга половина ХІХ ст. – 1939 р.): Монографія / З.І.Нагачевська. – Івано-Франківськ: Видавець Третяк І.Я., 2007. – 764 с.
7. Підгірянкa Марійка. Марійчин Великдень. – Івано-Франківськ: Нова зоря, 2005. – 96 с.
8. Сухомлинський В.О. Вибр. тв. : у 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 1. – 121 с.
9. Цегельська Олена. Напровесні. Казки й оповідання: Для дітей молодшого й старшого шкільного віку / Об’єднання Працівників Дитячої Літератури. – К., 1997. – 48 с.
10. Jan Paweł II. Wychowanie młodego pokolenia zadaniem wszystkich / “L’Osservatore Romano”. – nr 11-12 – 2004 – s.22-23.

# Consciousness and its relation to the soul in personalism philosophy of K. Wojtyla

Lic. Eduardo Mallo Huergo

San Pablo Catholic University. Research Department  
Urb Campiña Paisajista s / n, Quinta Vivanco. Cercado. Arequipa, Peru

---

Wojtyla start from a cognitive reflection that leads to self-knowledge through the idea of the experience of self. In short, everything is reflected in the personal understanding of the experiences. I can imagine how his intense life in his youth had to do with that. That ego or inner self cannot be separated from the man and the experienced object somehow is enriched by the exchange. In this I seem to see an innovation perhaps not too dear. The Thomist thesis, believes that in the knowledge relation is the object who determines the subject and not the other way, so there is nothing in the subject that passes to the object. Wojtyla, when he says that the object is enhanced and that there is an exchange between object and subject, somehow establishes a change in the traditional doctrine of knowledge. Anyway we should study a little better the scope of both doctrines that speaking in a holistic way, they don't seem very different. Wojtyla call *stabilization* in this respect some relationship between subject and object that transcends mere relationality. This "stabilization" does not constitute, however, an experience of knowledge "a priori".

Michele Federico Sciacca already talked about something similar in his "philosophy of integrity" saying that, it does not sacrifice the object by the subject or vice versa (cf. The inner objective). But beyond this comparison of mine, that I find very timely point to not let out a Christlike spirit who also gave way to the action giving new emphasis, we must see at least one of the cardinal sources in the most important work of Maurice Blondel: *L'Action* of 1893. The action raised a number of controversial registered within Christian authors but certainly laid the groundwork for more comprehensive treatment than Wojtyla will echo through phenomenology, particularly one of the authors who contributed more in those days among Christians was Max Scheler.

Without making a systematic tour around this time and these authors let us briefly recall that "Action" proposes to look men's destination philosophically from actual experience in which one's alive. The action would be a synonym of life and therefore the meaning of life is marked by the meaning of our actions regardless of whether they are contingent. "Action is the intention that exists in the body and shapes the dark energy of which has arisen." In this sense Blondel argues that it is necessary to recognize that you cannot reach perfection in any action it is through divine aid of the supernatural, ie, of grace. In this sense Wojtyla warns that it is necessary to distinguish realities of mentality and not confuse their levels, because otherwise we may run the risk of falling into subjectivism or active determinism, ie the action could determine our freedom.

Knowing the person is then based on the experience of self. The man should be taken as a substantial unity and not a part of it as are the senses; this is the basic error of empiricism that does not compromise on human or personal conception, that union that occurs in the being of the person. Empiricism reduces knowledge ignoring the reality of man. The man acts comprise a dynamic whole, ie transcendent-integral. The senses alone, isolated from this total human uptake not address this or that fact, but it is the man who does it. The mind grasps intentionally (intentio in scholastic philosophy meant the existence of an object as given in the mind, "non-existent" ie not real). The "person in action" is the movement of the mind to turn data into its own objects (intentional appropriation). The mind, contrary to the empiricism theories, intervenes from what must be called, conveniently, experience. The experience in

this regard is redefined by Wojtyla and somehow extended from this critique of empiricism that undoes the complete human reality. For approach to this new conception is needed the dynamism that gives the phenomenology, which will use our author. From this process will result this idea of "person in action." The action or rather, in action, is where we can perceive or grasp the person. The action itself, must be preached to the person understood as dynamic sequence in which he expresses his being. "An action assumes a person."

Wojtyla then tell consciousness is always thoughtful and should act as mirrors and lighting actions. The action is the best way to penetrate the essence of the person thus anthropology finds itself completely and is performed in ethics. This would be from my point of view, one of the core academic ideas of our author. Wojtyla then maintains a 'ethical dynamism "and therefore anthropological. The division between values taken in themselves and as a practice seems to be a distinction at least confusing. The action is the medium in which the person is displayed empirically. The personal understanding is the result of this external dynamism of the others and provide also by the ego, of what I delivered about myself.

Enter our author a further distinction, unity and multiplicity. The unity of being given or discovered by the multiplicity of its actions, is its personal dynamism. This distinction has been the passage of the complexity of the factual data to the understanding of sameness that Wojtyla called essential equality. Here it finds the stabilization of the object, ie "freeze" the subject that is inherently dynamic to understand it. This method is similar to the Aristotelian induction. It seems to me very accurate and deep the analysis of emotion and feelings of man but I still see their relationship a little forced, almost essential to consciousness. But I rescued much the link between emotions or what we might call the emotional world (sensible) man and his consciousness (or soul).

The experience transcends and leads me to the contemplation of the actions of men as a personal unit dynamics. Take me beyond the facts and time. Immanent contemplation analyzes the ego but Wojtylas personalism will attempt from this perspective to propose a harmonic vision of both what has meant to be an integrated experience of man into person.

# Hodnotová orientácia mládeže

**Mgr. Lenka Hošťáková**

Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta, Katedra sociálnej práce,  
lenka.hostakova@ku.sk

---

## Abstrakt

V príspevku poukazujeme na hodnotovú orientáciu súčasnej mládeže. Približujeme obdobie dospievania mladého človeka, aby sme tak mohli viac porozumieť jeho hodnotám najmä v tomto najcitlivejšom období. Prezentujeme výsledky z uskutočneného výskumu zameraného na hodnoty mladých ľudí na cirkevnom a štátnom gymnáziu s poukázaním na rozdiely v hodnotovej orientácii medzi respondentmi týchto organizácií.

**Kľúčové slová:** hodnoty, výskum, mladí ľudia.

## Abstract

In this paper we mention the value orientation of today's youth. We converge the period of adolescence of young people, so that we can understand more of its value, particularly in the most sensitive period. We present the results of the carried out research aimed at values of young people in the church and state secondary school, showing the differences in value orientation among respondents of these secondary schools.

**Keywords:** Values, research, young people.

## Úvod

Mládež objavuje mravné hodnoty v prostredí, v ktorom prichádza na svet, žije a rozvíja svoju osobnosť. Objaviť môže len tie hodnoty, ktoré tam sú a ktoré tam nájde a ako ich nájde. Je jasné, že to nezávisí len od nej, ale predovšetkým od spoločnosti na všetkých stupňoch, ktorá stelesňuje pre mládež tradíciu a mravné hodnoty.

## Vymedzenie pojmu hodnota a hodnotová orientácia

V činnostiach nášho každodenného života alebo v našom správaní sa veľakrát odvoláme na hodnoty. Práve kvôli tej a nie inej hodnote uznávame alebo odmietame niektoré veci v našom živote. Zmysel nášmu životu nám dávajú v podstate hodnoty prostredníctvom, ktorých sa riadime, a tak realizujeme ciele, ktoré si dávame. Okrem tohto všetkého nám hodnoty ponúkajú pre náš život hlbší zmysel jeho existencie<sup>1</sup>.

Definovaním hodnôt, pôvodom, usporiadaním, vzťahmi k spoločenským a kultúrnym faktorom a opisom rôznych druhov hodnôt sa zaoberá veda, ktorá sa nazýva axiológia. Axiológia, predtým tiež timológia, timetika, je náukou o pôvode, povahe hodnôt, ich mieste v spoločnosti a v hodnotovej štruktúre. Predstavuje filozofickú disciplínu skúmajúcu otázky súvisiace so vznikom, fungovaním a premenou hodnôt<sup>2</sup>.

---

<sup>1</sup> OLESZCZUK, A. Budovanie Rodina – prvý zdroj nadobúdania univerzálnych hodnôt (lásky a slobody). In *Výchova k hodnotám v škole a v rodine*. Ružomberok : 2006.

<sup>2</sup> KLČOVANSKÁ, E. *Axiologická podstata noetického procesu*. Trnava : 2005. Dostupné na internete: <<http://pdfweb.truni.sk/elskripta/evsuv/sekcia2/Klcovanska.pdf>>. s. 1.



V dnešnej dobe nájdeme toľko definícií hodnôt, koľko existuje ich teórií. Pojem hodnota sa vyskytuje takmer vo všetkých oblastiach života a zaoberajú sa ňou odborníci skoro všetkých spoločensko-vedných disciplín. Hodnotou podľa Popielskiho je všetko to čo usmerňuje, priťahuje či obohacuje a vo všetkých prejavoch, dimenziách a snahách osobnosť človeka vytvára<sup>3</sup>. Frankl dáva do popredia význam individuálnej hodnoty a zmyslu konkrétnej osobnosti. Obidvaja títo autori chápu človeka v kontexte jeho trojdimenzionálnosti (somaticko-duševno-duchovnú jednotu). Za špecificky ľudskú považujú duchovnú dimenziu. Upozornili najmä na to, že hodnoty a ich význam pre človeka je dôležité skúmať podľa tohto duchovného rozmeru, s ktorým sú hodnoty späté<sup>4</sup>.

Určité zameranie konania a záujmov človeka sa vytvára v závislosti od hodnotových názorov a predstáv čo následne privádza ku vzniku hodnotovej orientácie a hodnotového systému. Hodnotová orientácia podľa Göbelovej je súbor hodnôt prijatý jednotlivcom, skupinou a spoločnosťou, ktorý je hierarchicky usporiadaný. Je to určitý stabilný systém hodnôt, ktorý má za úlohu usmerňovať a regulovať správanie človeka. Umožňuje nám hodnotiť, rozlišovať čo je dobré a zlé a tiež podstatné a nepodstatné, a preto patrí k najdôležitejším súčasťam vnútornej štruktúry osobnosti jedinca<sup>5</sup>.

Hodnoty a hodnotová orientácia predstavujú dôležitú súčasť našej osobnosti. Sú dôležitou subštruktúrou osobnosti, ktorá významnou mierou ovplyvňuje konanie a rozhodovanie človeka. Súčasne prispieva k individuálnemu a charakteristickému vnímaniu osôb, javov, vecí a udalostí. Hodnoty spolu so záujmami, potrebami a postojmi vytvárajú podnety ku konaniu človeka, a tiež určujú smer tohto konania. Na rozdiel od názorov a postojov predstavujú hodnoty stabilnejšie vzťahy jednotlivca ku skutočnosti. Sú teda užšie späté s osobnosťou, pretože sa nemenia tak rýchlo ako názory.

## Hodnoty v sociálnej práci

Tak ako iné vedné disciplíny i sociálna práca sa zaoberá skúmaním hodnôt, týka sa to hlavne etiky v sociálnej práci.

Hodnoty v sociálnej práci delíme do niekoľkých skupín a to na:

- Hodnoty mravného vedomia.
- Hodnoty povahových vlastností človeka.
- Hodnoty medziľudských vzťahov.
- Hodnoty ľudského konania<sup>6</sup>.

V rámci prvej skupiny hodnôt hovoríme o určitých etických pravidlách a princípoch. Princíp humanizmu (ľudskosti) je pre sociálnu prácu najdôležitejším princípom. Z lat. homo = človek a humanitas = ľudský. Tento princíp nazývam i princípom lásky a úcty k človeku. Tento princíp hovorí o tom, že máme v živote žiť i pre druhých, tých ktorí nás potrebujú a nielen pre seba. Je to určitý postoj, ktorý pramení z viery v ľudské schopnosti, zdôrazňovania ľudskej dôstojnosti človeka. Ďalším princípom v sociálnej práci nie menej dôležitým je princíp svedomitosti a čestnosti. Pod pojmom svedomitosť tu rozumieme najmä disciplinovanosť a sebadisciplinovanosť k plneniu povinností. Hodnoty ako svedomitosť a čestnosť si vyžadujú mravnú čistotu vo všetkých morálnych dimenziách človeka.

Vlastnosti sociálneho pracovníka, ktoré sú zadefinované v Etickom kódexe sociálneho pracovníka môžeme zaradiť do druhej skupiny hodnôt a to povahových vlastností človeka.

Medzi tieto hodnoty patria slušnosť, úcta zdvorilosť, dôveryhodnosť, rozvážnosť, vytrvalosť. Etika v sociálnej práci musí vždy smerovať k ochrane ľudskej dôstojnosti a určite

<sup>3</sup> KLČOVANSKÁ, E. *Axiologická podstata noetického procesu*. Trnava : 2005.

<sup>4</sup> FRANKL, E. *Vůle ke smyslu*. Praha : Cesta, 1997.

<sup>5</sup> GÖBELOVÁ, T. *Hodnotová výchova v pedagogické praxi*. Ostrava : Ostravská univerzita, 2008.

<sup>6</sup> MÁTEL, A. a kol. *Etika sociálnej práce*. Bratislava : 2010.

nepripúšťa akúkoľvek vulgárnosť alebo hrubosť. Tretia skupina hodnôt zahrňuje hodnoty ktoré sú primárne v ľudskom konaní vôbec, zahŕňajúc sociálnu prácu. Bez hodnôt medziľudských vzťahov ako sú láska, altruizmus, empatia, prosociálnosť a priateľstvo by človek takúto profesiu nemal vykonávať. Bez priateľstva a lásky k človeku by nebolo možné vykonávať prácu v sociálnej oblasti. Morálnu zásadu, ktorá vyžaduje, aby človek potlačil svoj vlastný egoizmus a obetoval tak svoje záujmy v prospech iných nazývame altruizmom, ktorý si vyžaduje ako zásadu svojho konania a rozhodovania nezištnú službu ľuďom. Empatia predstavuje zase schopnosť človeka vcítiť sa do situácie iného človeka, čiže vidieť očami toho druhého. Schopnosť a ochota spolupracovať, byť ochotným bez toho, aby sme očakávali protihodnotu, vedieť sa dohodnúť toto všetko zahŕňa prosociálnosť.

Posledná skupina hodnôt ľudského konania predstavuje hodnoty ako charita, dobrý skutok a filantropia. Bez obetavosti, dobročinnosti či pomoci nie je možno uskutočňovať sociálnu prácu. Spomenuté hodnoty sú prejavom vzťahu človeka k človeku. Medziľudská komunikácia v súčasnej dobe je poznačená izoláciou ľudí čoho následkom býva nechota pomôcť, nevšímavosť, egoizmus a ľahostajnosť. Sociálna práca je v rozpore s takýmito hodnotami, pretože tá je založená naopak na hodnotách spolupráce, ľudskosti, tolerancie a ochote pomáhať. Zdravé medziľudské vzťahy môžeme dosiahnuť len tak ak budeme mať uši pre prosby a problémy iných a dokážeme odložiť vlastné želania<sup>7</sup>.

Mátel sa vo svojej knihe *Etika sociálnej práce* zamýšľa nad otázkou, ktoré z hodnôt môžeme v sociálnej práci považovať za kľúčové. Za najakceptovateľnejší uvádza výber americkej Národnej asociácie sociálnych pracovníkov, ktorí definovali šesť kľúčových hodnôt pre vykonávanie sociálnej práce. Podľa tejto asociácie sem patria tieto hodnoty ako služba, socialno spravodlivosť, dôležitosť ľudských vzťahov, dôstojnosť a hodnota človeka, kompetencia, integrita<sup>8</sup>.

## Mladí ľudia a hodnoty

Vývoj hodnotového systému u mladej generácii vo veku stredoškolskej mládeže nie je ešte úplne dokončený. Mladý človek si utvára a tiež pretvára svoju hodnotovú orientáciu v priebežných konfrontáciách s najrôznejšími životnými situáciami, informáciami a všetkými vplyvmi, ktoré na ňu pôsobia<sup>9</sup>.

Z viacerých výskumov môžeme vidieť dlhodobý generačný vývoj hodnôt u mladej generácie. Súčasná dospievajúca mládež si svoj hodnotový systém utvára v zložitých podmienkach. Spoločnosť dáva mladým ľuďom možnosti a signály konať v rozpore s hodnotovým systémom spoločnosti<sup>10</sup>. Ak chceme hovoriť o hodnotách mládeže a faktoroch, ktoré vplývajú na ich hodnotovú orientáciu, je potrebné si o nej zadefinovať základné pojmy. Keďže sme sa v prieskume venovali maturantom čiže žiakom štvrtých ročníkov charakterizujeme najmä obdobie adolescencie, v ktorom sa väčšina z nich nachádza. V súčasnosti sa vedľa pojmu „mládež“ pre rovnaké vymedzenie používa pojem adolescencia. Tento pojem je z latinského „adolescere“ čo znamená dospievať, dorastať. Pojem mládež sa používa viac v sociológii a pedagogike a pre psychológiu je typickejší pojem adolescencia<sup>11</sup>. My budeme viac používať pojem a časové vymedzenie adolescencie, vzhľadom k vybratej vzorke respondentov v našom prieskume.

Jedným z dôležitých určujúcich znakov dospievajúceho je jeho vek. Odborníci, ktorí sa zaoberajú touto problematikou, uvádzajú rôzne názory na vekové vymedzenie mládeže.

<sup>7</sup> MÁTEL, A. a kol. *Etika sociálnej práce*. Bratislava : 2010.

<sup>8</sup> TAMTIEŽ

<sup>9</sup> KRAUS, B. *Stredoškolská mládež a její svět na přelomu století*. Brno : Paido, 2006, s. 61.

<sup>10</sup> TAMTIEŽ

<sup>11</sup> MACEK. IN KRAUS, B. *Stredoškolská mládež a její svět na přelomu století*. Brno : Paido, 2006.

V pedagogickom slovníku sa hovorí o veku 15-25 rokov. V dokumentoch UNESCO je horná hranica 26 rokov, v materiáloch OSN je mládež chápaná ako kategória medzi 15-24 rokov<sup>12</sup>. Z hľadiska výchovy mladých ľudí a jednaní s nimi je dôležité uvedomenie si základných osobnostných rysov, ktoré túto kategóriu charakterizujú<sup>13</sup>. Vyplýva to jednak z telesného i intelektuálneho vývinu adolescenta.

V priebehu svojho vývinu sa organizmu adolescenta dotvára, dozrieva a postupne ušľachťuje ku koncu, ktorého nadobúda telo mladého človeka typicky mužské a ženské tvary. Jedinec prestáva postupne naberať na hmotnosti a rast jeho organizmu sa zastavuje okolo 20. roku života. Obdobie adolescencie je obdobím kedy sa postupne dobudovávajú a zosilňujú orgány a ich funkcie, a znižuje sa výskyt niektorých chorôb v porovnaní s predchádzajúcim obdobím. V oblasti pohybu nadobúda adolescent opäť rovnováhu, jeho pohyby sú harmonické, ladné a dobre koordinované. Veľmi dobré výsledky v práci a rôzne rekordy v športe svedčia o tom, že mladí ľudia sú v tomto období na vrchole svojej fyzickej výkonnosti. V súvislosti s upevňovaním sebavedomia dospelievajúceho ako psychického činiteľa je pre neho dôležité uvedomenie si svojho dobrého zdravotného stavu, vyrovnanosti pohybového správania a dobrej telesnej výkonnosti<sup>14</sup>.

Kognitívny vývin dosahuje vrchol väčšinou vo všetkých poznávacích procesoch. Toto je podmienené pomerne vysokým prírastkom všeobecných rozumových schopností. U mladých ľudí je možno spozorovať snahu o dosiahnutie rovnováhy medzi správaním a prežívaním, dosiahnutie súladu medzi skutočnosťou a fantáziou. Najvýraznejšie zmeny v období adolescencie môžeme pozorovať v sociálnych vzťahoch, ktoré sa tiež menia. Tieto zmeny súvisia hlavne s ukončením pohlavného dospievania, a tiež určitou stabilitou vývinu vlastností jedinca. Významné postavenie tu majú kontakty s rodinným prostredím. Rodičia však v dôsledku spoločenského začlenenia dospelievajúcich, ktorí už trávajú viac času mimo rodiny strácajú jednoznačnú autoritu<sup>15</sup>. Vo vzťahu ku učiteľom očakávajú mladí ľudia pomoc a podporu a všímajú si pritom hlavne ich charakterové vlastnosti, názory, správanie, činy a postoje<sup>16</sup>.

Aj keď ako sme už uviedli je rozumová činnosť adolescentov efektívnejšia a ustálenejšia a blíži sa k výkonu dospelého človeka, chýbajú mu vedomosti, poznatky, hlavne životné skúsenosti a tiež väčšia spôsobilosť pri riešení problémov, aby sa dokázal rozumovou úrovňou vyrovnáť dospelému človeku<sup>17</sup>. Osobnosť dospelievajúceho človeka a proces jeho sociálneho zrenia sa odvíja od veľkosti a štruktúry sociálneho pola, v ktorom sa pohybuje<sup>18</sup>. Hodnotovou orientáciou mládeže sa zaoberalo už viacero výskumov.

Niektoré výskumy poukazujú na to, že hodnoty mladých ľudí vo veľkej miere kopírujú hodnoty celej spoločnosti. Hodnoty priateľstva, cestovania a voľného času sa akoby viac zvýraznili. Ukazuje sa tiež, že mladí ľudia sú viac ako dospelí frustrovaní pri otázkach voľného času a životného prostredia a podobne menšiu spokojnosť vyjadrujú pri hodnotách bývania, peňazí či demokracie<sup>19</sup>.

Sak uvádza hodnoty, ktorých poradie sa na prvých troch miestach nemení a to hodnoty zdravie, láska a život v mieru bez vojny. Ďalej uvádza, že zároveň rastie význam majetku, vzdelania, úspešnosti v zamestnaní, platu, slobody a uspokojovania vlastných záujmov<sup>20</sup>.

<sup>12</sup> KRAUS, B. *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století*. Brno : Paido, 2006. s. 10.

<sup>13</sup> TAMTIEŽ. s. 11

<sup>14</sup> DRLÍKOVÁ, E., ŽURIČ, L. *Učitel'ská psychologie*. Bratislava : SNP, 1992.

<sup>15</sup> TAMTIEŽ

<sup>16</sup> KAČÁNI, V. a kol. *Základy učitel'skej psychologie*. Bratislava : Mladé letá, 2004.

<sup>17</sup> DRLÍKOVÁ, E., ŽURIČ, L. *Učitel'ská psychologie*. Bratislava : SNP, 1992.

<sup>18</sup> KRAUS, B. *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století*. Brno : Paido, 2006.

<sup>19</sup> BURIÁNEK. IN KRAUS, B. *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století*. Brno : Paido, 2006.

<sup>20</sup> SAK. IN KRAUS, B. *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století*. Brno : Paido, 2006.

## Prieskum

V snahe zistiť a porovnať hodnotovú orientáciu žiakov cirkevného a štátneho gymnázia, uskutočnili sme v roku 2012 prieskum medzi žiakmi štvrtých ročníkov na cirkevnom a štátnom gymnáziu v Žiline.

Nášho prieskumu sa zúčastnilo spolu 106 respondentov z čoho bolo 66 dievčat a 40 chlapcov vo veku od 17 do 19 rokov. Zo všetkých dotazníkov bolo možné všetky použiť na štatistické vyhodnotenie.

Prieskum bol realizovaný počas novembra až marca 2012 medzi vybranými respondentmi. Dotazník bol k respondentom distribuovaný osobne. Návratnosť dotazníka bola 100 %. Vo vzorke respondentov bolo viac dievčat ako chlapcov. 62 % respondentov tvorili dievčatá. Z cirkevného gymnázia sa zúčastnilo prieskumu najviac 19 ročných, a keďže štátne gymnázium má osemročnú formu bolo tam najviac 17 ročných respondentov.

Zo získaných údajov sme vyhodnotili samostatne každú otázku pre cirkevné a štátne gymnázium. V prieskume nás zaujímalo, aké sú hodnoty maturantov cirkevného a štátneho gymnázia, a tiež rozdiely v týchto hodnotách. V dotazníku sme uviedli nasledovné hodnoty: sociálny, ekonomická, estetická, vzdelávacia, mravná, náboženská.

Tab. 1 Vyhodnotenie dôležitosti jednotlivých hodnôt pre žiakov cirkevného gymnázia v číselných hodnotách

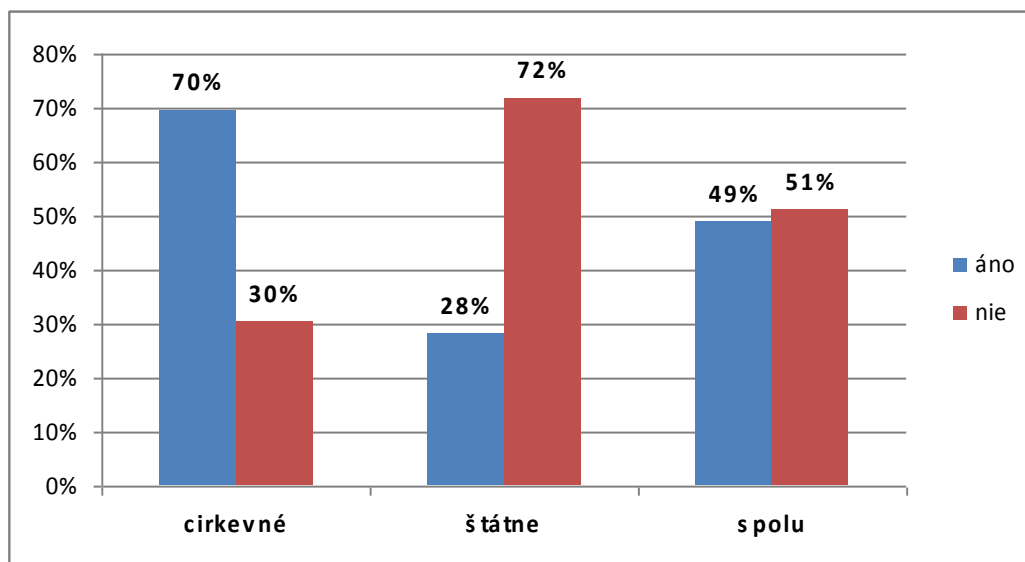
<b>cirkevné</b>	<b>priemer</b>	<b>modus</b>	<b>medián</b>
<b>náboženská</b>	2,6	1	2
<b>mravná</b>	2,9	2,0	3,0
<b>vzdelávacia</b>	2,9	3	3
<b>sociálna</b>	3,1	3	3
<b>ekonomická</b>	4,3	5	5
<b>estetická</b>	5,2	6	6

Tab. 2 Vyhodnotenie dôležitosti jednotlivých hodnôt pre žiakov štátneho gymnázia v číselných hodnotách

<b>štátne</b>	<b>priemer</b>	<b>modus</b>	<b>medián</b>
<b>vzdelávacia</b>	1,7	1	1
<b>sociálna</b>	2,7	4	3
<b>mravná</b>	3,1	3	3
<b>ekonomická</b>	3,6	3	4
<b>náboženská</b>	4,5	6	5
<b>estetická</b>	5,1	6	5

Podľa Tabuľky 1 vidíme, že respondenti cirkevného gymnázia označili za najvýznamnejšiu náboženskú hodnotu (2,6), ďalej nasledovali mravná (2,9), vzdelávacia (2,9), sociálna (3,1), ekonomická (4,3) a najmenej významná estetická hodnota (5,2). Na rozdiel od žiakov cirkevného gymnázia dosahovala najnižšiu hodnotu u respondentov štátneho gymnázia Tabuľka 2 hodnota vzdelávacia, nasledovali hodnoty sociálny, mravná, ekonomická, náboženská a na poslednom mieste estetická. Mladí ľudia z oboch škôl sa zhodujú iba v estetickej hodnote, ktorú sme bližšie označili ako zmysel pre umenie. Z toho nám vychádza, že mladí ľudia v dnešnej dobe veľmi neinklinujú k umeniu. Najväčší rozdiel môžeme

pozorovať v náboženskej hodnote, ktorá sa u žiakov cirkevného gymnázia umiestnila na prvom mieste a u žiakov štátneho gymnázia zastala predposlednú pozíciu. Väčší rozdiel môžeme vidieť aj pri vzdelávacej hodnote, ktorú považujú respondenti štátneho gymnázia (1,7) za výraznejšie dôležitejšiu ako respondenti cirkevného gymnázia (2,9). Pri jednotlivých hodnotách okrem náboženskej a mravnej dosahujú žiaci štátneho gymnázia nižšie číselné hodnoty ako žiaci cirkevného gymnázia, ktorí považujú tieto dve hodnoty za dôležitejšie. Výsledky výskumu nám ukázali rozdiely v niektorých hodnotách mladých ľudí na cirkevnom a štátnom gymnáziu.



Graf 1 Vyjadrenia respondentov, či štúdium na ich škole zmenilo ich hodnoty v %

Z Grafu 1 môžeme vidieť rozdiely medzi odpoveďami respondentov cirkevného a štátneho gymnázia na otázku či štúdium na strednej škole zmenilo ich hodnoty. Respondenti mali k dispozícii možnosti áno a nie, pričom pri odpovedi áno mali uviesť konkrétne v čom. Štúdium na škole ovplyvnilo hodnoty až v 70 % miere žiakov cirkevného gymnázia a neovplyvnilo v 30 % miere. Naopak v 72 % miere neovplyvnilo štúdium na škole žiakov štátneho gymnázia, pričom ich ovplyvnilo iba v 28 % miere. Predpokladáme tu súvislosť s otázkou č. 8, ktorá vyhodnocovala, či sa mladí ľudia stretli s pojmom hodnota na ich škole. Keďže sa respondenti cirkevného gymnázia vo väčšej miere (91 %) stretávajú na škole s hodnotami, majú tak väčšiu možnosť sa o nich rozprávať. Konštatujeme, že i preto štúdium na ich škole vo väčšej miere ovplyvnilo ich hodnoty.

Tab. 3 Vyjadrenia respondentov cirkevného gymnázia, v čom zmenilo štúdium na ich škole ich hodnoty

cirkevné gymnázium
upravila mi hodnotový rebríček
upravila mi pohľad na život, usporiadať si hodnoty
utvrdila ma v správnych hodnotách
som lepším človekom
zmenila ma k lepšiemu
inak sa pozerám na vieru v Boha, viac si vážim ľudský život
k lepšiemu
ukázala mi iné svetlo
viem, čo je dôležité
chápanie viery, Boha, iné chápanie seba samého, hodnoty v rodine
posunula ma v kresťanských hodnotách
pomohlo mi to utvrdiť sa vo svojich hodnotách
formuje moje hodnoty
uvedomujem si, čo je naozaj dôležité

Tab. 4 Vyjadrenia respondentov štátneho gymnázia, v čom zmenilo štúdium na ich škole ich hodnoty

štátne gymnázium
posunula ma k lepšiemu
učí ma spoliehať sa viac na seba
prehodnocujem svoje hodnoty
vzdelanie nie je až tak podstatné
vzdelanie je teraz pre mňa dôležitejšie
som zodpovednejšia
pomohla mi určiť si životné priority
som múdrejšia, rozumnejšia
chcem byť v živote úspešnejšia

Do Tabuľky 3 a Tabuľky 4 sme zaznamenali vyjadrenia mladých ľudí zo štátneho a cirkevného gymnázia, v čom štúdium na ich škole zmenilo ich hodnoty. Vidíme, že okrem toho že u respondentov cirkevného aj štátneho gymnázia štúdium na ich škole pomohlo usporiadať, zoradiť a prehodnotiť ich hodnoty, u žiakov cirkevného gymnázia im pomohlo prehĺbiť ich vieru, vzťah s Bohom, posunutie v kresťanských hodnotách ale tiež chápanie seba samého, byť lepším človekom.

## Záver

„Pri úvahách o sebe samom, o postoji k životu, správani sa k ľuďom a spoločnosti považujeme za dôležité skúmať hodnoty, ktoré vyznávame a ktoré sme si osvojili. Človek

kráčajúci životom putuje po ceste, ktorá sama o sebe nemá zmysel. Má ho až vtedy, keď spojí priestor so životnou filozofiou“ (Marcel Papp).

### **Použitá literatúra**

DRLÍKOVÁ, E., ĎURIČ, L. *Učiteľská psychológia*. Bratislava : SNP, 1992. 374 s. ISBN 80-08-00433-9.

FRANKL, E. *Vôle ke smyslu*. Praha : Cesta, 1997. 19 s. ISBN 80-85319-63-2.

GÖBELOVÁ, T. *Hodnotová výchova v pedagogické praxi*. Ostrava : Ostravská univerzita, 2008. 52 s. ISBN 978-80-7368-542-3.

KAČÁNI, V. a kol. *Základy učiteľskej psychológie*. Bratislava : Mladé letá, 2004. 230 s. ISBN 80-10-00429-4.

KLČOVANSKÁ, E. *Axiologická podstata noetického procesu*. Trnava : 2005, [cit. 2009-12-11]. Dostupné na internete: <[http://pdfweb.truni.sk/elskripta/evsuv/sekcia2/Klcovanska .pdf](http://pdfweb.truni.sk/elskripta/evsuv/sekcia2/Klcovanska.pdf)>.

KRAUS, B. *Stredoškolská mládež a její svět na přelomu století*. Brno : Paido, 2006. ISBN 80-7315-125-1.

MÁTEL, A. a kol. *Etika sociálnej práce*. Bratislava : 2010. ISBN 978-80-89271-85-6, s. 183.

OLESZCZUK, A. Budovanie Rodina – prvý zdroj nadobúdania univerzálnych hodnôt (lásky a slobody). In *Výchova k hodnotám v škole a v rodine*. Ružomberok : 2006. ISBN 80-8084-065-2, s. 307-312.

SAK, P. *Proměny české mládeže*. Praha : Petrklíč, 2000. 291 s. ISBN 80-7229-042-8.

# Sociálne prostredie rodín v procese sanácie

Mgr. Zuzana Hrabovská

Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta, Katedra sociálnej práce

zuzana.hrabovska@ku.sk

---

## Abstrakt

Autorka vo svojom príspevku poukazuje na problematiku dysfunkčného rodinného prostredia, jeho vplyvu na členov rodiny a sociálneho prostredia rodín v procese sanácie. Osobitnú pozornosť venuje samotnej problematike sanácie rodiny. Vo svojom prieskume sa autorka zaoberá sociálnym prostredím rodín, v ktorom jednotlivé rodiny žijú v procese sanácie, účinnosťou a vplyvom sanácie na tieto rodiny a jej dopad na spôsob života rodín po sanácii.

**Kľúčové slová:** sociálne prostredie, dysfunkčná rodina, dieťa, rodičia, sociálny pracovník, výchova, sanácia rodiny.

## Abstract

The author points out in his paper on the issue of dysfunctional family environment and its impact on family members and social environment of families in the process of remediation. Particular attention is paid to the issue of rehabilitation of the family itself. In its survey, the author deals with the social environment in which individual families living in the process of redevelopment, efficiency and impact of remediation on the family and its impact on family life after rehabilitation.

**Keywords:** social environment, dysfunctional family, child, parent, social worker, education, rehabilitation of families.

## Úvod

Z rôznych socializačných vplyvov, podieľajúcich sa na formovaní jedinca v priebehu života, rodina hrá rozhodujúcu a nezastupiteľnú úlohu. Pôsobí na neho od najútlejšieho veku, ktorý je zároveň aj najtvárnejším obdobím. Toto pôsobenie je veľmi intenzívne, silne emocionálne podfarbené, osobné a dlhotrvajúce, resp. stále, čo znásobuje závažnosť tohto vplyvu.

Ako najmenšia sociálna jednotka vytvára rodina pre väčšinu ľudí najdôležitejší vzťahový systém, na pôde ktorého sa realizujú podstatné aspekty psychického vývinu všetkých jej členov, detí však obzvlášť. Jej úlohou je „zabezpečovať podmienky pre vývin a podporu členov rodiny na sociálnej, psychologickú a biologickej úrovni.“ Rodina je prvým sociálnym prostredím, do ktorého sa dieťa narodí. Je východiskovým terénom socializačného procesu a „spojovacím mostíkom“ medzi jednotlivcom a spoločnosťou (Hroncová, Hudecová, Matulayová, 2000).

## Rodina a jej väzby so sociálnym prostredím

Rodina na Slovensku sa na základe poznatkov ukazuje byť stabilnou hodnotou v živote ľudí, udržiava si vysoký status, avšak sa mení. Tieto zmeny sú dôsledkom meniacich sa podmienok, ktoré tvoria vonkajšie prostredie rodiny, a to meniace sa ekonomické, politické, demografické a sociálne štruktúry spoločnosti.



Sociálne zmeny sa teda odohrávajú v mnohých oblastiach života spoločnosti, pričom Sopóci (2000) rodinu kladie na prvé miesto. Zmeny, o ktorých hovorí, sa odohrávajú buď simultánne, alebo následne, často bývajú navzájom závislé a prepojené, vzájomne sa ovplyvňujú, prípadne aj podmieňujú. Možno k nim pristupovať skutočne z najrôznejších hľadísk, perspektív a zámerov. V zásade možno veľmi všeobecne konštatovať: procesy spoločenských zmien majú vplyv na rodiny a sociálne zmeny v rodinách majú svoj vplyv na spoločnosť. Ako Ondrejko a Majerčíková (2006) ďalej uvádzajú, „individuálne formy správania sa upevňujú a etablujú v spoločenských štruktúrach a spätne pôsobia na individuálne správanie jednotlivcov. Súčasnú situáciu rodín možno teda interpretovať ako výsledok takéhoto vzájomného pôsobenia.”

Je nepochybné, že pre každú rodinu je prepojenie so sociálnym okolím dôležitou súčasťou vlastnej existencie. D. Reiss (1981) v svojej koncepcii hovorí, že väzby medzi rodinou a sociálnym prostredím sú komplexné, zložité a slúžia mnohým funkciám a to nielen rodiny, ale aj jej sociálneho prostredia. Používa pre tento zložitý komplex strešný pojem: "organizácia rodina-prostredie".

Na prvý pohľad sa môže zdať, že predovšetkým rodina je závislá na sociálnom prostredí. V skutočnosti platí, že rovnako spoločnosť a kultúra je s rodinou existenčne prepojená, keďže práve rodina je primárnym sprostredkovateľom kultúrnych vplyvov na jednotlivých členov spoločnosti.

Koncepciu tvoria dva hlavné komponenty:

### **1. Vzťahy medzi rodinou a prostredím.**

Sú špecifikované tromi hlavnými aspektmi:

#### **a) nositeľ vzťahu**

Kto z rodiny vytvára a udržiava vzťahy k prostrediu.

V niektorých situáciách je to predovšetkým matka. V iných, napr. táborenie, bohoslužby, je to skôr rodina ako celok.

#### **b) trvácnosť vzťahov**

Táto charakteristika sa týka stability vzťahov rodiny a jej prostredia, či majú trvácnejšiu, stabilnú "architektonickú" formu. Inak povedané, či berú na seba podobu tak stabilnú a zrejmu, že to dovoľuje popísať ako rodina zapadá do sociálneho prostredia. Je možné popísať tri stránky "architektúry vzťahov":

- status rodiny v sociálnom prostredí
- otvorenosť jej hraníc novým informáciám a osobným vzťahom
- intenzita a miera zaangažovanosti rodiny v sociálnom prostredí

#### **c) motivácia rodinných väzieb**

Tretí aspekt, ktorý by mal zachytiť a rozlíšiť, čo si rodina myslí, že získa nadviazaním vzťahov s okolím.

## **Charakteristika druhov sociálnych prostredí rodiny.**

V prvom rade rodinu dotvára jej začlenenie do širšej rodiny a príbuzenských vzťahov. Druhým dôležitým druhom sociálneho prostredia je spoločnosť. "Spoločnosť" v tomto význame zahŕňa ľudí a združenie ľudí v bezprostrednej blízkosti rodiny. Blízkosť sa myslí ako priestorová, takže možno v tomto význame rovnako dobre použiť aj pojem susedské vzťahy. Vzťahy rodiny k formálnym ustanovizniám sú tretím okruhom sociálnych prostredí, s ktorými rodina prichádza do kontaktu, a ktoré ju dotvárajú.

Táto štruktúra zapojenia rodiny do sociálneho sveta je pre autora spôsobom, ktorým v rámci svojej "hypotézy cyklu" vysvetľuje upevňovanie rodinnej paradigmy v priebehu času. Znamená to však zároveň rôzne iné možné využitie, nevynímajúc poznanie a pochopenie fungovania rodiny v sociálnom kontexte.

## Predmet, objekt, úlohy a ciele prieskumu

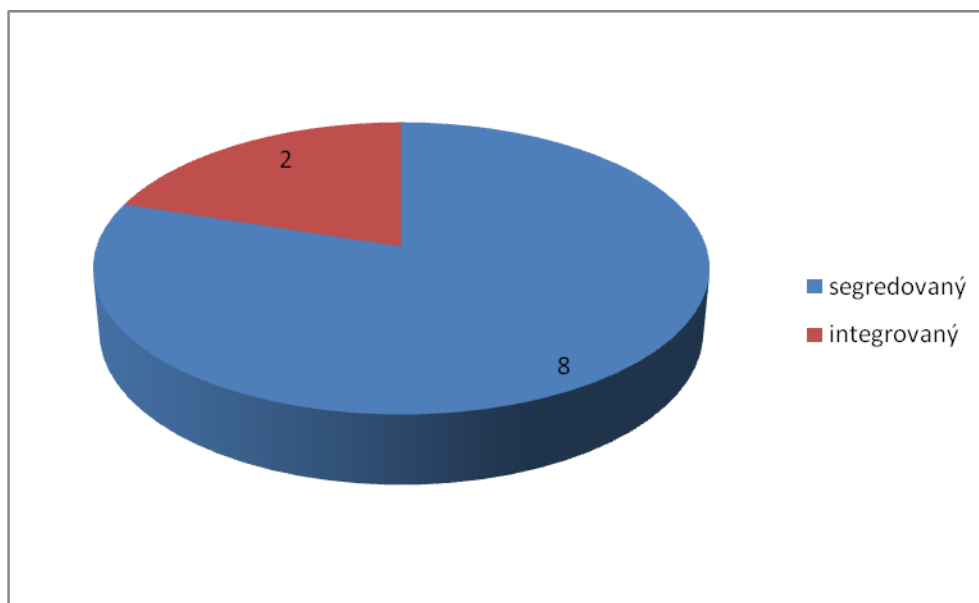
**Predmetom** nášho prieskumu je zameranie sa na rodiny, ktoré prešli alebo prechádzajú procesom sanácie. Zaujímalo nás prostredie, v ktorom tieto rodiny žijú, aký to má vplyv na ich život, výskyt patologických javov a zameranie sa na jeho niektoré aspekty ako napr. (frekvencia výskytu, prejavy znevýhodneného prostredia, možnosti riešenia a predchádzania daného patologického javu).

**Objektom** prieskumu bolo prostredie rodín v procese sanácie a samotná sanácia rodín.

**Úlohou** prieskumu bolo stanovenie cieľa a hypotéz, určenie vhodných metód a techník prieskumu a vybratie prieskumnej vzorky. Ďalšou úlohou bolo zostavenie dotazníka pre rodiny, ktoré prešli procesom sanácie a následne získané údaje vyhodnotiť a výsledky zaznamenať pomocou grafov a tabuliek. Úlohou prieskumu bolo zmapovať sociálne prostredie rodín v procese sanácie, začlenenie rodín do spoločnosti v procese sanácie, teda ich segregácia alebo integrácia, spoluprácu rodín s inštitúciami a sociálnymi pracovníkmi a samotný výsledok sanácie jednotlivých rodín.

### Cieľ prieskumu

Základným cieľom analýzy bolo prostredníctvom získaných informácií, vlastných skúseností z práce v teréne a prieskumu zistiť základné údaje o rodinách, ktoré prešli procesom sanácie. Chceli sme vedieť či išlo o rodiny integrované, alebo segregované, zaujímal nás rodinný stav zúčastnených respondentov, spolupráca rodín v samotnom procese sanácie a samozrejme výsledky sanácie v jednotlivých rodinách.



Graf 1. Segregácia, začlenenie respondentov v spoločnosti.

Graf č. 1. nám znázorňuje počet rodín, ktoré boli v procese sanácie segregované a ktoré boli integrované v spoločnosti. Z grafu je zrejmé, že sme sa viac pohybovali medzi rodinami, ktoré boli segregované na okraj spoločnosti.

Tab. 1 Spolupráca rodín v procese sanácie

respondenti	Spolupracovali vždy a iniciatívne	Spolupracovali len niekedy	Spolupracovali len pod priamym tlakom inštitúcií	Nespolupracovali
1. rodina			x	
2. rodina				x
3. rodina			x	
4. rodina			x	
5. rodina			x	
6. rodina			x	
7. rodina				x
8. rodina		x		
9. rodina				x
10. rodina		x		

Tabuľka 1. nám hovorí o spolupráci rodín v procese sanácie, kde máme možnosť vidieť, že rodiny spolupracovali so sociálnymi pracovníkmi na ich sanácii len pod priamym a neustálym tlakom inštitúcií. Ako náhle sa tlak zo strany inštitúcií zmiernil, klesla aj spolupráca rodín a výsledky sa strácali. Preto museli sociálni pracovníci sústavne vytvárať pocit „tlaku“, kontroly a neustáleho dohliadania na rodiny. Jedine vtedy dokázala väčšia časť rodín spolupracovať a urobiť prácu, ktorú za nich nikto urobiť nevie a nemôže.

## Záver

Problematika pomoci rodine v kríze je veľmi široká a komplexná. Sociálny pracovník nesmie zabúdať pri riešení problémov rodín spolupracovať s inými odborníkmi. Jedna z pozícií, ktorú zastáva, je pozícia koordinátora (Matoušek, 2003b), kedy zostavuje tím potrebný k riešeniu problémov rodiny a náprave rodinného systému. V spolupráci s odborným tímom stanovuje komplexnú sociálnu diagnózu, prognózu, navrhuje postupy a alternatívy riešení a prípadnú terapiu alebo rehabilitáciu členov rodiny.

Sociálny pracovník pracujúci s rodinou:

- by mal ovládať poznatky, metódy a techniky psychologického, psychoterapeutického poradenstva,
- mal by disponovať diagnostickými schopnosťami (správna identifikácia problémov v rodine),
- sociálnymi zručnosťami (komunikácia s jednotlivými členmi rodiny),
- psychologickými schopnosťami (empatické vedenie rodiny ako klienta sociálnej práce),
- dôležitá je osobnostná zrelosť sociálneho pracovníka.

**Rodinný sociálny pracovník** by mal byť základným funkčným prvkom systému podpory rodiny. Zmyslom jeho práce by malo byť sprevádzanie rodiny, respektíve jej členov, situáciami súvisiacimi s etapami života a vývoja rodiny, a to ako pri bežne riešiteľných záťažových situáciách, tak aj v prípade náhlej alebo akútnej núdze. Aj v situáciách, kedy rodina a dieťa trpia dlhodobými vážnymi problémami, a v prípade, že sa dieťa stáva klientom náhradnej starostlivosti, tak počas nej, ale i po jej ukončení. V súčasnosti sú rodinní sociálni

pracovníci pracovníky štátnej správy. Mali by mať obmedzený počet svojich klientov. Rodinný sociálny pracovník by mal byť kvalifikovaný a supervidovaný profesionál, ktorý má prehľad a poznatky o všetkých dostupných službách všetkých úrovni podpory rodiny a jeho úlohou je rodine a dieťaťu tieto služby ponúknuť a sprostredkovať, s cieľom obnovenia funkčnosti rodinného systému.

### **Použitá literatúra**

KOTEKOVÁ, R., ŠIMOVA, E., GECKOVÁ, A. *Psychológia rodiny*. ISBN 80-967901-0-2.

ONDREJKOVIČ, P., MAJERČÍKOVÁ, J. 2006. *Zmeny v spoločnosti a zmeny v rodine-komunita a zmena*. Bratislava: SÚ SAV, 2006. ISSN 0049-1225.

LEVICKÁ, J. a i. *Sociálna práca s rodinou I*. Trnava: 2004. s. 33.

RUSNÁKOVÁ, M. *Rodina v slovenskej spoločnosti v kontexte sociálnej práce*, Ružomberok, 2007. ISBN 978 – 80-8084-248-2.

BALOGOVIČ, B. Neúspešná sanácia dysfunkčnej rodiny a jej dôsledky na vývin dieťaťa v náhradnej starostlivosti. In: *Mládež a spoločnosť*. 2008, Roč. 16., č.2.

HAMAROVÁ, J. a kol. *Výchova v rodine*. Bratislava : 1986, 125 s.

LEVICKÁ, J. Prvoradou povinnosťou sociálneho pracovníka je sanácia rodinného prostredia. In *Sociálna práca/ Sociální práce*. 2006.

MATOUŠEK, O. et al. *Metody a řízení sociální práce*. Praha : Portál 2003. 384 s.

*Zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele.*

*Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov.*

# Antropologické východiská v práci učiteľa predprimárneho a primárneho vzdelávania vychádzajúce z učenia J. Pavla II.

PaedDr. Zuzana Chanasová, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta

Katedra predškolskej a elementárnej pedagogiky

zuzana.chanasova@ku.sk

---

## Abstrakt

Cieľom príspevku je podať krátku analýzu základných otázok (Kto som? Z čoho vychádzam? Kam smerujem seba, ale aj tých, ktorých vychovávam?), vychádzajúcich z antropológie Jána Pavla II., ktoré sú v súčasnosti prostavené pred pedagóga elementaristu, či už zo strany spoločnosti, alebo rodičov. Príspevok je obohatený o výsledky prieskumu zameraného na komunikáciu medzi učiteľom predprimárneho a primárneho vzdelávania a rodičmi.

**Kľúčové slová:** výchova, učiteľ, osobnosť, rodič, komunikácia.

## Abstract

The goal of the contribution is to present short analysis of basic questions (Who am I? Where do I come from? Where do I aim myself and those I bring up?) deriving from anthropology of John Paul II. that contemporary teacher of elementary education has to face, either from society or parents. The contribution contains results of research focused on communication between the teacher of pre-primary and primary education and the parents.

**Key words:** education, teacher, personality, parents, communications.

## Úvod

Cieľom ľudského života je stať sa človekom. Luigi Giussani hovorí, že človek je pohnutý nejakou túžbou. Túžba je metaforicky povedané tou iskrou, ktorá zapaluje motor. Všetky ľudské pohnútky sa rodia na základe tohto fenoménu, fungujú v takomto ľudskom dynamizme. Je to práve túžba, ktorá zapaluje motor človeka. Človek sa na základe túžby rozbehne hľadať chlieb, vodu, prácu, životného partnera, viac pohodlnejšie kreslo. Beží hľadať to niečo, čo on nemá a všetci ostatní to majú. „Túžba, vo svojej povahe, otvára človeka pre skutočnosť, aby sa naučil hýbať, aby sa naučil, kde sa má formovať“<sup>1</sup>. No kým človek samostatne dospeje do bodu, kedy je zrelý rozpoznávať svoje túžby a správne využívať svoj motor, zanechá za sebou zástup vychovávateľov, rodičov, učiteľov, ktorí mu na tejto ceste pomáhali. Práve do tohto procesu vstupuje to čarovné slovo výchova, ktorej cieľom je „kultivácia človečenskosti výchovným a vzdelávacím pôsobením na ľudské individuum“<sup>2</sup>. Pred každým vychovávateľom je dennodenne postavená výzva pomôcť dieťaťu, či žiakovi stať sa viac človekom. Samozrejme „prudkým vplyvom informácií, ktoré nás obklopujú zo všetkých strán sa podstatne mení fungovanie spoločnosti, a teda predovšetkým edukácie“<sup>3</sup>. Okrem rodiny, v ktorej sú jej jednotliví členovia (rodičia, starí rodičia a pod.) tými najbližšími vychovávateľmi, Existuje viacero determinantov, ktoré majú vplyv na tento proces.

---

<sup>1</sup> GIUSSANI, L. *Affezione e dimora*. Milano : BUR, 2001, s. 174.

<sup>2</sup> ŽILÍNEK, M. *Étos a utváranie mravnej identity osobnosti*. Bratislava : IRIS, 1997, s.61.

<sup>3</sup> KARASOVÁ, M. *Využívanie informačných a komunikačných technológií v súčasnej katechéze*. Ružomberok : Verbum, 2012, s. 25.

Z pohľadu školy v sústave činiteľov participujúcich na úrovni vzdelanosti a vychovanosti má rozhodujúce postavenie učiteľ<sup>4</sup>. Vystupuje ako sprostredkovateľ, podporovateľ detskej tvorby poznania. „Vyberá si metódy, ktoré sú postavené na riešení problémov a snaží sa stimulovať a podnecovať deti k činnosti tak, aby bol zabezpečený ich primeraný rozvoj”<sup>5</sup>.

V danom príspevku nehľadíme didaktickým smerom, metódami vzdelávania, ale zamyslíme sa nad pôsobením učiteľa na dieťa v rámci primárneho vzdelávania z pohľadu súčasných výziev, problémov, ktorým učiteľ primárneho vzdelávania čelí. Ten zažíva veľa frustrácií, ktoré často súvisia so základnými antropologickými otázkami, ktoré tvoria podstatu nielen ľudského bytia, ale aj bežnej práce učiteľa: Kto som? Z čoho vychádzam? Kam smerujem seba, ale aj tých, ktorých vychovávam? Zdá sa, akoby učitelia nemali čas, či neboli naučení sa nad nimi zamýšľať.

## Človek a výchova

Naučiť žiaka množstvo vecí, ktoré vyžaduje kurikulum, spôsobuje v učiteľovi často veľký tlak a môže sa stať, že zabudne na to, že dieťa, žiaka, ktorého má pred sebou nemá len vzdelávať, ale aj vychovávať. Dennodenne s ním trávi v škole čas a tak či chce, či nechce na neho výchovne pôsobí. Ján Pavol II. hovorí: „Pravou a podstatnou úlohou všeobecného vzdelávania i každej kultúry je výchova, ktorá spočíva v tom, že človek sa stáva viac človek, aby mohol viac *byť* a nielen stále viac *mať*”<sup>6</sup>. Vychádzajúc z daného, pred učiteľom elementaristom stojí dieťa, žiak v podobe živej bytosti, na ktorú treba výchovne pôsobiť.

Profesor Stanislav Grygel, žiak Jána Pavla II. vyučujúci Filozofickú antropológiu na Inštitúte manželstva a rodiny na Lateránskej univerzite v Ríme, ktorý každého študenta pozýva k zamýšľaniu sa nad základnými antropologickými otázkami, hovorí k pedagógom tiež z antropologického pohľadu. Podľa neho, predtým ako sa položí otázka „čo je výchova“, je dôležité porozumieť tomu, „kto je človek”. Podľa toho, čo sa rozumie pod tým, kto je človek, závisí vo veľkej miere aj to, ako sa chápe pojem výchova.<sup>7</sup> Súčasní učitelia sú často tlačení úradníckymi povinnosťami, či tlakom časovej deprivácie k tomu, že svoje pôsobenie zúžia skôr na vzdelávaciu činnosť a na tu výchovnú im už nezostáva energia a čas. Formovať človeka ako štátneho úradníka je úplne niečo iné ako vychovávať človeka ako človeka. Základ toho, ako formuje cirkev je, že sa zaoberá každý človekom osobitne. Vidí pred sebou osobu, ktorej úlohou je sa stávať láskou. Napriek tomu, že jedine Boh je láska, láska je Božou realitou, to, že sa stávame láskou, je božské. Veľmi pekne definuje výchovu taliansky spisovateľ, teológ, zakladateľ hnutia *Communio liberazione* - Luigi Giussani. Podľa neho vychovávať znamená rozvíjať svedomie, teda vnímanie seba ako toho, kto má zodpovednosť voči niečomu, čo je väčšie ako sám človek<sup>8</sup>.

„Výchova musí v prvom rade čeliť *najdôležitejšej skutočnosti tohto sveta, ktorá je zároveň aj najzáhadnejšou a je kľúčom ku každému citovému vnímaniu: ľudskej osobe*”<sup>9</sup>. Giussani definuje človeka v súvislosti so vzťahom k realite. „Človek je tou úrovňou skutočnosti, v ktorej si skutočnosť uvedomuje samu seba. A naplno si uvedomuje seba samú vtedy, keď si uvedomí, že je dynamikou, ktorá smeruje k cieľu naplnenia, k cieľu šťastia”<sup>10</sup>. Hovorí o dvoch typoch ľudí: *anarchista a autenticky nábožný*.” Z prirodzenosti človeka

<sup>4</sup> Por. JABLONSKÝ, T. *Kooperatívne učenie vo výchove*. Trnava : PK TU, 2006.

<sup>5</sup> VARGOVÁ, M. *Multikultúrna výchova a jej aplikácia v predprimárnom vzdelávaní*. Ružomberok : Verbum, 2012, s. 18.

<sup>6</sup> Por. JÁN PAVOL II. *Otcovi mladých*. Bratislava : Vydavateľstvo Don Bosco, 1999.

<sup>7</sup> GRYGEL, S. *I fondamenti antropologici dell'educazione*, Materiale elaborato durante le lezioni, Insituto GP2, Roma, Anno Accademico 2007/2008.

<sup>8</sup> Por. GIUSSANI, L. *Riconoscere una presenza*. Milano : San Paolo, 1998.

<sup>9</sup> MARIAS, J. *Persona, Alianza In Naval*, Filosofia dell'educazione. Madrid : Editorial, 1996. s. 155.

<sup>10</sup> GIUSSANI, L. *Riconoscere una presenza*. Milano : San Paolo, 1998, s. 116.

vyplýva jeho vzťah k nekonečnu. O daných dvoch typoch ľudí hovorí: „*anarchista v nekonečne potvrdzuje seba a človek autenticky nábožný prijíma nekonečno ako zmysel seba samého*”<sup>11</sup>.

Giussani vo svojej knihe *Si puo vivere cosi?* hovorí, o človeku ako o chudákovi. Človek je chudák. „Úbožiak nedokáže nič iné, len sa pýtať, úbožiak alebo malé dieťa sa celým svojím konaním pýta: či už fňuká, plače, prosí, vystiera ručičku, ťahá mamu za šaty... pýta sa”<sup>12</sup>. No neprestáva však hovoriť o tom, že Boh tvorí človeka na svoju podobu, tak ako je napísané v knihe Genezis. „Urobme človeka na náš obraz a podľa našej podoby”<sup>13</sup>. Giussani pokračuje vo vysvetľovaní a hovorí, že Boh je sloboda. Práve sloboda je najväčším darom, ktorý Boh dal človeku, keď ho urobil na svoj obraz, preto je človek pánom nad sebou a nad tvorstvom. Tak ako je Boh slobodou, človek stvorený na Boží obraz má možnosť hovoriť áno a má možnosť hovoriť nie. Podľa neho peklo znamená jedno veľké NIE. Nemôžem byť šťastný z niečoho, čomu som ja sám nepovedal áno. Ak nepoviem áno, šťastie, ktoré by som dosiahol, by nebolo mojím. Aby bolo mojím, musím sa preň rozhodnúť, musím ho chcieť, musí byť predmetom mojej slobody. Človek sa hýbe, koná pretože v jeho prirodzenosti je zapísané, že je stvorený pre to, aby bol šťastný. Človek je povolaný k šťastiu. „Človek je veľký a povolaný ku šťastiu, človek je veľký ako Boh a je povolaný k šťastiu, ktoré prežíva Boh”<sup>14</sup>.

Vychovávateľa sa snažia formovať človeka podľa koncepcie (džentlmen, politik... ideály človeka). Je to nebezpečné, pretože to je proti slobode. Ak by človek nebol v pláne, výchova by nemala žiadny zmysel. Človek musí smerovať k realite zaslúbenej zeme. Musíme prijať, že toto vymyslel Ten, ktorý je úplne iný. V Božej mysli sme boli už pred stvorením sveta. Boli sme v pláne Božieho slova, hľadiac na jeho syna, môžeme si predstaviť, akí máme byť. Človek bol v Božej mysli pred stvorením sveta, takže žiadny prvok na tomto svete nemôže byť pre tento svet rozhodujúcim, človek je starší ako tento svet. Svet je závislý od človeka. Človek môže formovať svet, ale svet nemôže formovať človeka. Človek nemôže byť vychovávaný pre tento svet, ale pre niečo, čo je staršie ako tento svet: vychovávateľ sa dotýka tvorstva. Teraz Boh tvorí mňa a *potom* tvorí svet *tu a teraz*: takto môžeme pochopiť slová sv. Pavla Efezanom: výchova predchádza svet. Spolupracovník na stvorení sveta, pomáha uniknúť z čistej sily hmoty. Pomáha kráčať do zaslúbenej zeme. Vytvárať *ex-nihilo*. Vychovávateľ spolupracuje, pomáha týmto činom edurre *ex-nihilo* človeka. Vychovávateľ vychováva *ex-nihilo*, nemal by mať predsudky ohľadom tohto človeka, vidieť ho takého, akým v tejto chvíli je a tak mu pomáhať. Učiteľ, ktorý sa nevidí v slovách, ktoré hovorí, nevychováva<sup>15</sup>.

Ak sa formácia realizuje na základe nejakých predsudkov, máme ciele na dosah ruky. Pri výchove cieľ uniká dosahu človeka, pretože tento cieľ nie je predmetom. Cieľ človeka nie je predmetom, princíp a cieľ sú jedno a to isté. Keby som vedel, čo Boh zamýšľa so mnou, mohol by som spoznať svoj cieľ. Musím dôverovať Bohu skrze vieru. Výchova sa vždy realizuje vo viere a v nádeji. Len Boh je dobrý, je učiteľ, je *magister unicus*. Natolko, nakoľko som dobrý, robím niečo, čo sa podobá výchove<sup>16</sup>. Ak teda učiteľ chce formovať dieťa predškolského, či mladšieho školského veku, nevyhnutne si musí uvedomovať tieto skutočnosti.

---

<sup>11</sup> Tamtiež

<sup>12</sup> GIUSSANI, L. *Si puo vivere cosi?* Milano : Rizolli, 2007, s. 96.

<sup>13</sup> Gen 1, 26.

<sup>14</sup> GIUSSANI, L. *Si puo vivere cosi?* Milano : Rizolli, 2007, s. 336.

<sup>15</sup> GRYGEL, S. *I fondamenti antropologici dell'educazione*, Materiale elaborato durante le lezioni, Instituto GP2, Roma, Anno Accademico 2007/2008.

<sup>16</sup> GRYGEL, S. *I fondamenti antropologici dell'educazione*, Materiale elaborato durante le lezioni, Instituto GP2, Roma, Anno Accademico 2007/2008.

## Spoločnosť a výchova

Žijeme v spoločnosti, ktorá napodobňuje. Výchova je potom orientovaná na učenie, formovanie, tvorenie obrazov podobných nám samým. Hovoríme, že je vychovaný ten, kto vie ukázať svoju peknú podobu seba samého, ale je to podoba prázdna tak ako džentlmen sa vedel správať, ale bolo to prázdne. Výchova už nie je vyvádzať von, ale vychovávať dobrých činiteľov. Milosrdný samaritán bol možno aj dobrým flautistom, ale predovšetkým bol spravodlivým človekom. Formácia sa dá kúpiť, predáva sa. Formovať druhého znamená zvoliť niektoré prostriedky, ktoré mu pomôžu správať sa určitým spôsobom. Vychovávať znamená byť s ním, aby tak on mohol byť viac sám sebou.

Základnou otázkou, ktorú si musí položiť každý vychovávateľ je, ako chce pristupovať k dieťaťu. *Čo chce robiť?* Či chce formovať človeka, alebo ho vychovávať. Byť vychovávateľom je niečo viac ako len zamestnanie. Je to špeciálne povolanie. Je rozdiel medzi vychovávať a formovať. Formácia sa dá kúpiť, predáva sa. Formovať znamená: darovať niekomu formu. Je možné dať formu veciam, vytvoriť niečo z rôzneho materiálu. Môžeme dať formu veciam: stolár dáva formu kusom dreva, hmota je čistá sila, ktorá prijíma akúkoľvek formu, ktorá sa jej určí. Voľba, akú formu nadobudne niečo, záleží od predstavy človeka. Rozhodnutie o forme závisí od mojej predstavy; dané dieťa musí byť takéto a teda určujem, vnucujem čosi tomuto dieťaťu. Je to násilie na človeku. Vychovávatelia neformujú, ale pomáhajú, alebo môžu brániť<sup>17</sup>. Džentlmen sa vie správať, ale bolo by to prázdne ak by za tým nebolo pochopenie, prečo to robí a nekonal by svoje džentlmenské kúsky s úctou k človeku, alebo len z potreby ukázať sa, aký je dokonalý, prípadne nimi manipulovať tých, ktorý potrebuje spracovať na svoje účely.

Ako predať moju prítomnosť druhým? Prítomnosť je darom. Výchova sa uskutočňuje v darovaní sa človeka človeku. Matka s dieťaťom v lone je vychovávateľkou. Manželka vychováva manžela tým, že je pre neho dennodenne darom. Milosrdný samaritán je prítomný pre toho druhého, vidieť, že je vychovaný. Tým, že bol vychovaný, bol prítomný aj v moci, bol prítomný už *in actum*, neprítomný je kňaz, Levita, ktorí si išli po svojom. Život spoločnosti, ktorú tvoria činitelia, sa redukuje na chod, dobre definovaný a organizovaný režimom. Chýbajú princípy bytia. Formácia sa uskutočňuje na základe princípov vlastníctva a nie bytia. Netvorí ju ľudia, ktorí horia, ako horiaci ker „*Ja som, ktorý som*“. Spoločnosť smeruje k blahobytu, domom, atď. Nie toto má byť princípom spoločnosti. Ak máme pracovať pre tieto princípy blahobytu, sme ako sofisti. Kupujú sa ľudia, ktorí sa stávajú tovarom. Obyvatelia sú skutočným tovarom na predaj a kúpu.

Podľa kresťanskej viery a učenia Cirkvi iba sloboda podriadená pravde privádza ľudskú osobu k pravému dobru. Dobrom osoby je v pravde zotrvať a pravdu konať. Ukrižovaný Kristus zjavuje pravý zmysel slobody, ktorý sám naplno prežíva v sebadarovaní, a k účasti na tej istej slobode povoláva aj učeníkov. Sloboda teda spočíva v pravde človeka a smeruje k spoločenstvu. Kristus zjavuje to, že pravou podmienkou slobody je úprimné a otvorené poznanie pravdy. Ježiš zjavuje, že sloboda sa uskutočňuje láskou, to znamená sebadarovaním<sup>18</sup>.

Láska spočíva na zaangažovanosti sa slobody, pretože ona je darovaním seba a darovať sa znamená: ohraničiť svoju slobodu vzhľadom na druhého. Ohraničiť svoju slobodu by bolo niečím negatívnym a neprijemným, ale láska spôsobuje, že ono je niečím pozitívnym, radostným a tvorivým. Sloboda je pre lásku. Láska angažuje slobodu a naplňa ju tým, po čom vôľa prirodzene túži – naplňa ju dobrom. Človek viac túži po láske, než po slobode. Sloboda je prostriedkom a láska je cieľom<sup>19</sup>.

<sup>17</sup> Tamtiež

<sup>18</sup> Por. JÁN PAVOL II. *Veritatis splendor*. Trnava : SVV, 1994, s. 84-87.

<sup>19</sup> WOJTYLA, K. *Láska a zodpovednosť*. Bratislava : MPC, 2003, s. 104.



Ako bolo v úvode spomenuté, pri pohľade na výchovu sa klade aj otázka, „*kto je človek*“. Človek sa hýbe, koná pretože v jeho prirodzenosti je zapísané, že je stvorený pre to, aby bol šťastný a pri naplňaní túžby po šťastí má v každom životnom období rôzne potreby. Nechceme tým tvrdiť, že to nie je správne, no je dôležité si uvedomiť, že človek je povolaný k šťastiu. Na tejto celoživotnej ceste k šťastiu sú však dôležité elementy.

- a) Uvedomenie si toho, že živnou pôdou pre plán výchovy človeka je rozmer múdrosti. Ten, kto vychováva musí nevyhnutne aspoň čiastočne oplývať nielen múdrosťou ukrytou v knihách, ale aj životnou múdrosťou, smerujúcou k dobrému a naplnenému životu.
- b) Uvedomenie si vzájomnosti, cez ktorú objavuje toho druhého, tým objavuje aj sám seba.
- c) Uvedomenie si hodnoty slova ako nástroja poľudšťovania.
- d) Uvedomenie si rozmeru budúcnosti ako výchovnej kategórie, od ktorej sa požaduje odporovať pochybovačným predpovediam súčasnej kultúry<sup>20</sup>.

### Výchova je darom

Výchova sa uskutočňuje v darovaní sa človeka človeku. Matka s dieťaťom v lone je vychovávateľkou. Manželka vychováva manžela tým, že je pre neho dennodenne darom. Život spoločnosti, ktorú tvoria činitelia, sa redukuje na chod, dobre definovaný a organizovaný režimom. Chýbajú princípy bytia. Učiteľ, ktorí má pred sebou dieťa vo veku troch a viac rokov, musí čeliť tejto komerčially postavenej spoločnosti, ktorej cieľ je niekde úplne inde ako je postavená výchova človeka k ľudskosti. Ten, kto skutočne vychováva, pomáha človeku pochopiť viac seba, byť viac sebou samým. V tomto slova zmysle sa potom výchova stáva: výchovou k bytiu. Kde je možné objaviť správny spôsob pre výchovu človeka? „Vychovávateľ je ten, kto ako prvý hľadá možnosť riešenia svojich vlastných potrieb a takto zisťuje platnosť či neplatnosť vlastného celkového obrazu života“<sup>21</sup>. Dobrý vychovávateľ ničí samotu osôb, ktoré sú zverené jeho výchovnej úlohe a vytvára priateľstvo, je postavený pred úlohu byť darom. Berie na to ohľad súčasná spoločnosť? Človek, ktorý vychádza zo seba pre to, aby mohol byť bližšie inému človeku, zomiera sám sebe. Manžel zomiera sebe a znovu vstáva v manželke. Učiteľ zomiera sám sebe, aby sa mohol darovať deťom, žiakom. Vychovávateľ by mal byť zároveň stále dojatý. Čo to znamená? Ak ho ten druhý, žiak, dieťa nedojíma, je len formátorom. Veľakrát vychovávateľ nič nehovorí, ale je pri svojom zverencovi. Plače so svojim zverencom, smeje sa s nim. Prichádza tu k akémusi zjednocovaniu sa medzi tým, ktorý vychováva a tým, ktorý je vychovávaný. Zjednocovať sa je výchovné.

Často sú učitelia, ktorých život je postavený na morálnych princípoch konfrontovaní spoločnosťou a okolím. No je nevyhnutné uvedomovať si, že „každá osoba má v sebe niečo, prečo ju na jej mieste, ktoré má vo svete, nemôže zastúpiť žiadna iná osoba“<sup>22</sup>. Niekedy je potrebné učiteľov na to upozorniť, aby sa nad tým opätovne zamysleli.

Učiteľ by nemal ostať znechutený, keď jeho ponúkané vedomosti, ponúkané príkladné správanie nie je dostatočne ocenené, či kopírované. Musí si uvedomovať že jeho sprevádzanie aj napriek zvláštnemu povolaniu, je stále len ponukou, ktorej ovocie môže vidieť, ak bude mať šťastie po mnoho rokoch. Po rokoch môže vidieť, či jeho ponuka bola prijatá, či to, čo vkladal do detí, bolo skutočne zakorenené, alebo či to ostalo len niekde pár krátkych chvíľ na povrchu. Učiteľ dennodenne musí čeliť skúsenosti, že hoci ponúka správne odpovede, ponúka smerovanie na žitie dobrého života a neustále poukazuje na horizont dokonalosti, nie vždy je

<sup>20</sup> Por. CHIOSSO, G. *Teoria dell'educazione e della formazione*. Citta di Castello : Mondadori, 2008.

<sup>21</sup> GIUSSANI, L. *Riconoscere una presenza*. Milano : San Paolo, 1998, s. 50.

<sup>22</sup> MOUNIER, E. *Misto pre človeka – manifest personalizmu*. Praha : Vyšehrad, 1948, s. 8.

táto ponuka naplno prijatá. No práve to je údel ukazovateľa horizontu. Výchova podľa Jána Pavla II. osobitnú funkciu v budovaní solidárnejšieho a pokojnejšieho sveta. Prispieva k upevneniu humanizmu, otvoreného pre náboženskú dimenziu. Má podstatný význam v budovaní civilizácie lásky<sup>23</sup>. Aj ten, ktorý vychováva si musí uvedomiť, že aj on sám je v procese výchovy. “Každý jeden z nás je súčasne cieľom a začiatkom výchovy a vzdelávania. Čím viac budeme vychovaní, tým viac pocíťujeme nutnosť pokračovať v tejto výchove a prehĺbovať ju. A čím viac sme vychovávaní a formovaní, tým viac sa stávame schopnými vychovávať iných“<sup>24</sup>.

## Prieskum

Prieskum sme realizovali v spolupráci so študentmi predškolskej a elementárnej pedagogiky a slúžil k tomu, aby si študenti vyskúšali aplikáciu výskumného nástroja v podobe dotazníka v oblasti spolupráce rodiny a školy, konkrétne v oblasti komunikácie medzi učiteľmi a rodičmi. Respondentmi boli rodičia detí predškolského veku a učitelia materských škôl a rodičia detí mladšieho školského veku a učitelia prvého stupňa základných škôl. Použili sme dva druhy dotazníkov, jeden pre rodičov a jeden pre učiteľov. Oba dotazníky mali do desať uzavretých otázok. V rámci charakteristiky prieskumnej vzorky kvôli zjednodušeniu uvádzame len počet, pohlavie, vek a pri učiteľoch aj roky praxe. Učiteľov bolo 134. Približne 50 % tvorili učitelia materských škôl a 50 % učitelia základných škôl prvého stupňa. Vo väčšine sú učitelia zastúpení ženských pohlavím a ich roky praxe boli rozdelené rovnomerne.



Graf 1 Pohlavie učiteľov



Graf 2 Vek učiteľov

Respondentov rodičov detí predškolského a mladšieho školského veku bolo 187. Pričom podobne ako u učiteľov približne 50 % boli rodičia detí predškolského veku a 50 % tvorili rodičia detí mladšieho školského veku. Zväčšilo sa zastúpenie počtu mužov (21 %) a najčastejšie to boli rodičia vo veku 26 až 35 rokov.

<sup>23</sup> Por. TOBIÁŠ, L. *Personalistická etika Jána Pavla II.* Prešov : PU, 2012.

<sup>24</sup> JÁN PAVOL II. *Posynodálny apoštolský list Christifideles laici.* Bratislava : LÚČ, 1990, s. 84.



Graf 3: Vek rodiča

V rámci vyhodnotenia prieskumu vyberáme len časť otázok, ktoré môžu zaujať v rámci problematiky, v ktorej sa venujeme v príspevku. Jednou z otázok dotazníka pre rodičov bolo zisťovanie miery spokojnosti s tým, ako s nimi komunikuje učiteľ. Pozitívne bolo, že 34 % rodičov prejavilo veľkú spokojnosť s komunikáciou s učiteľom a 44 % prevažne tiež, ale zaujímavé je, že až 20 % rodičov uviedlo, že miera ich spokojnosti komunikácie s učiteľom sa kolíše. Usudzujeme, že pravdepodobne pod vplyvom viacerých determinantov, ktoré sme zatiaľ ďalej neskúmali.



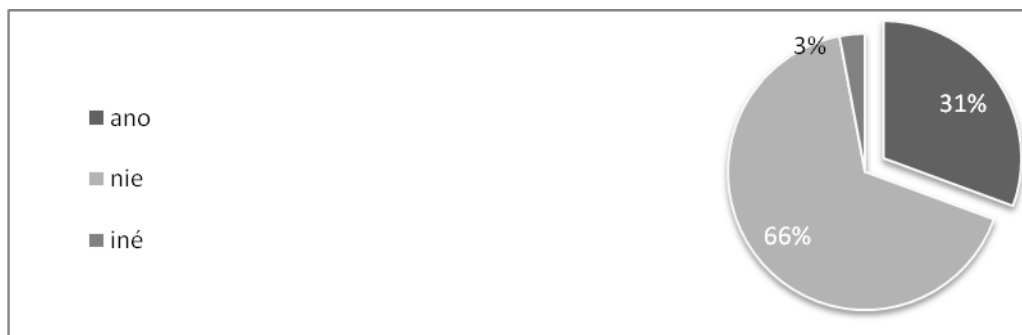
Graf 4 Spokojnosť rodičov s komunikáciou s učiteľom

Po zisťovaní miery spokojnosti s komunikáciou sme sa zamerali konkrétne na to, či sú rodičia spokojní s učiteľom, ako takým. Len 43 % bolo úplne spokojných. 38 % bolo prevažne spokojných a 15 % bolo spokojných ako kedy. Opäť sa ukazuje zaujímavé, čo sú determinanty, ktorú spôsobujú, že rodič je niekedy spokojný a niekedy nie.



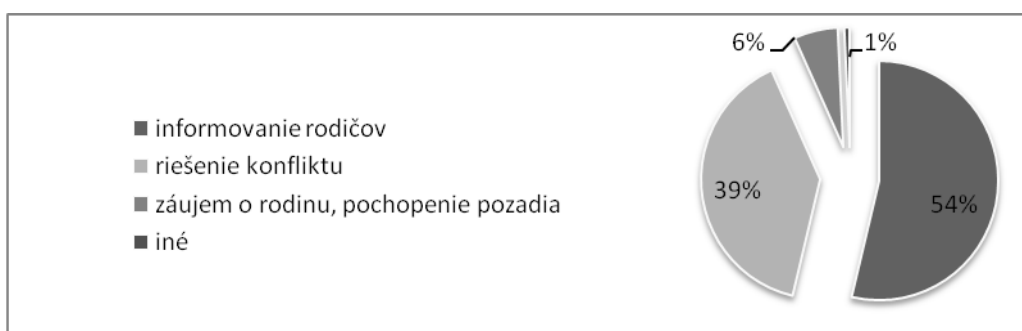
Graf 5 Spokojnosť rodičov s učiteľom

V dotazníku, ktorý vyplňali učitelia, otázka znela, či sa oni sami stretli s negatívnymi názormi zo strany rodičov na ich osobu. Učitelia odpovedali, že v 31 % sa stretávajú s negatívnymi názormi na ich osobu zo strany rodičov. 66 % učiteľov uviedlo, že sa nestretli s negatívnymi názormi na svoju osobu zo strany rodičov a veľmi nízke percento uviedlo v rámci možnosti iné, napr. nejaký krátky komentár typu: ako kedy a pod.



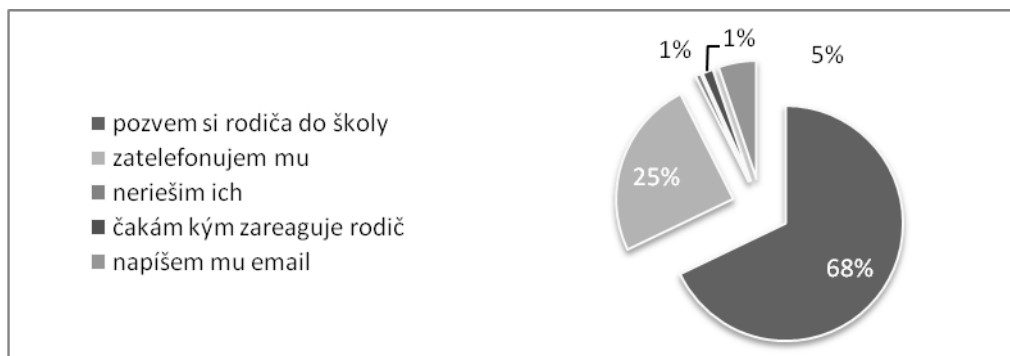
Graf 6 Negatívne názory na učiteľa zo strany rodičov

Z daného vyplýva, že uroveň nespokojnosti zo strany rodičov je z pohľadu rodičov nižšia, ako uroveň nespokojnosti, ktorú vníma sám učiteľ na svoju osobu zo strany rodičov. Je možné dedukovať, že hoci si rodičia neuvedomujú, že občasná kritika na učiteľa, či vyjadrená nespokojnosť s jeho osobou nie je nič vážne, učitelia takémuto tlaku dennodenne čelia a pripisujú tomu väčší význam. Zaujímavé bolo aj skúmanie formy a dôvodu komunikácie učiteľa s rodičmi. Učitelia uvádzali, že najčastejším motívom, prečo komunikujú s rodičmi je ich potreba informovať. Vyjadrilo to až 54 % učiteľov. 39 % uviedlo ako potrebu komunikácie riešenie konfliktu. Je zaujímavé, že iba 6 % komunikácie tvoril záujem o rodinu, v ktorej žiak vyrastá, či pochopenie pozadia, prečo žiak koná.



Graf 7 Motív komunikácie učiteľa s rodičmi

Pre zaujímavosť ešte uvádzame najčastejšie formy komunikácie, ak učiteľ považuje za dôležité riešiť s rodičom nejaký konflikt. V 68 % si učiteľ pozve rodiča do školy a tam s ním komunikuje o veciach, ktoré považuje za dôležité. Nižšie percentá hovoria o komunikáciu prostredníctvom telefónu, alebo emailu.



Graf 8 Forma komunikácie riešenia konfliktov zo strany učiteľa

Ďalšie otázky v rámci prieskumu boli zamerané na formy informovanosti medzi učiteľom a rodičom a formy spolupráce. V danom príspevku, ktorý nie je vyslovene

zameraný na spoluprácu a komunikáciu rodiny a školy však nie je nevyhnutné ich prezentovať.

Pri zhrnutí prieskumnej časti je teda možné povedať, že učiteľ je nútený komunikovať s rodičmi, najčastejšie v súvislosti so sprostredkovaním informácií, alebo pri potrebe riešiť nejaký problém. Komunikácia s rodičmi je v najväčšej miere bezprostredná a osobná a práve tu je učiteľ vystavovaný riziku, kde často rodičia bez toho, aby si uvedomovali vážnosť a ťažkosť slov, ktoré učiteľovi povedia, musí čeliť konfrontácii na svoje konanie, osobu a nie vždy má táto komunikácia pozitívny podtónom. Často práve v bezprostrednej komunikácii rodičia vyvíjajú na učiteľa tlak týkajúci sa prevažne ich dieťaťa. Učiteľ si práve po rozhovoroch s rodičmi kladie základné otázky: Viem učiť? Mal by som byť učiteľom? a pod. Na druhej strane, je to rodina, ktorá by mala podporiť pozitívny výchovný vplyv zo strany učiteľa na dieťa<sup>25</sup>. Často to však nie je a ak si rodina nezastáva zdravú výchovnú úlohu, preberá ju škola a iné inštitúcie. Ukazuje sa tak čoraz naliehavšia potreba naučiť učiteľov zvládať komunikáciu s rodičmi, resp. nepodľahnúť tlaku rodičov, či nedať sa nimi znechutiť.

## Záver

Pred súčasným učiteľom primárneho vzdelávania je niekoľko výziev. Napriek tlaku z nízkeho finančného ohodnotenia, a ďalším problémom, ktorým v súčasnosti čelí učiteľ elementarista, našim cieľom nebolo dokonale popísať, či nájsť riešenie na tieto výzvy, ale poukázať na ne, vytvoriť pre učiteľov priestor k položeniu si základných antropologických otázok o človeku, zmysle svojho povolania. Čas zasvätený vychovávaní nového pokolenia je časom ďalekosiahajúceho budovania budúcnosti v súvzťažnosti s aspektom individuality jednotlivých osôb, ako aj spolupráce rodiny, školy, spoločnosťou, cirkvi<sup>26</sup>.

Na záver je dobré dodať, že človek - osoba je vybavený dispozíciou smerovať k dobru, ktoré je v základe každého rozhodnutia vôle. Je teda na samotnom učiteľovi zaujať správne stanovisko k výzvam, ktoré stoja pre ním, lebo dispozíciu ku konaniu dobra má, a treba už len správne konať.

## Použitá literatúra

GIUSSANI, L. *Affezione e dimora*. Milano : BUR, 2001. ISBN 88-17-12640-3.

GIUSSANI, L. *Riconoscere una presenza*. Milano : San Paolo, 1998. ISBN 88-215-3478-2.

GIUSSANI, L. *Si puo vivere cosi?* Milano : Rizzoli, 2007. 468 s. ISBN 978-8817017725.

GRYGEL, S.: *I fondamenti antropologici dell'educazione*, Materiale elaborato durante le lezioni, Istituto GP2, Roma, Anno Accademico 2007/2008.

CHIOSSO, G., *Teoria dell'educazione e della formazione*. Citta di Castello : Mondadori, 2008. ISBN 88-882-4244-9.

JÁN PAVOL II. *Veritatis splendor*. Trnava : SVV, 1994. 180 s. ISBN 8071620572.

JÁN PAVOL II. *Otcovi mladých*. Bratislava : Vydavateľstvo Don Bosco, 1999. 22 s.

---

<sup>25</sup> UHRINOVÁ, M., ZENTKO, J. *Úloha rodiny v oblasti prevencie šikanovania na základných školách*. In CD-zborník príspevkov z vedecko-odborného seminára s medzinárodnou účasťou Pedagogika 1. Ružomberok : PF KU : 2008, s. 142.

<sup>26</sup> Por. SEK, E. *Wychowanie mloziezi*. Stalowa Wola : KUL, 2009.

JÁN PAVOL II. *Posynodálny apoštolský list Christifideles laici*. Bratislava : LÚČ, 1990. 96 s.

JABLONSKÝ, T. *Kooperatívne učenie vo výchove*. Trnava : PK TU, 2006. ISBN 80-89187-13-7.

KARASOVÁ, M. *Využívanie informačných a komunikačných technológií v súčasnej katechéze*. Ružomberok : Verbum, 2012. ISBN 978-80-8084-915-3.

MARIAS, J. *Persona, Alianza In Naval, Filosofia dell'educazione*. Madrid : Editorial, 1996.

MOUNIER, E. *Místo pre človeka – manifest personalizmu*. Praha : Vyšehrad, 1948. 300 s.

NAVAL, C. 2007. *L'azione educativa: il rischio della prassi. Materiale dall convegno di studio 17. – 19. ottobre 2007*. Torino, 2007.

SEK, E. *Wychowanie młoziezi*. Stalowa Wola : KUL, 2009. ISBN 978-83-61307-56-3.

*SVATÉ PÍSMO NOVÝ ZÁKON*. Trnava : SVV, 2000.

TOBIÁŠ, L. *Personalistická etika Jána Pavla II*. Prešov : PU, 2012. ISBN 978-80-555-0526-8.

UHRINOVÁ, M., ZENTKO, J. *Úloha rodiny v oblasti prevencie šikanovania na základných školách*. In CD-zborník príspevkov z vedecko-odborného seminára s medzinárodnou účasťou Pedagogika 1. Ružomberok : PF KU : 2008. 141-144 s.

VARGOVÁ, M. *Multikultúrna výchova a jej aplikácia v predprimárnom vzdelávaní*. Ružomberok : Verbum, 2012. 133 s. ISBN 978-80-8084-916-0.

WOJTYLA, K. *Láska a zodpovednosť*. Bratislava : MPC, 2003. 223 s. ISBN 8080521700.

ŽILÍNEK, M. *Étos a utváranie mravnej identity osobnosti*. Bratislava : IRIS.1997, 233 s. ISBN 808-8778603.

# **Pope John Paul II on the problem moral values of modern youth**

**Inna Chervinska, kandydat nauk pedagogicznych -  
profesor, doctor of philosophy**

Ukraine, Ivano-Frankivsk, Candidate of pedagogical sciences, senior lecturer,  
the Precarpathian National University named after Vasyl Stefanyk  
ichervinska@mail.ru

---

## **Аннотация**

В статье описывается проблема формирования духовных ценностей современной молодежи. Автор раскрывает роль Папы Иоанна Павла II в духовном развитии молодежи, анализирует педагогические взгляды и просветительскую деятельность великого гуманиста, наследие которого не ограничивается только религиозной деятельностью.

**Ключевые слова:** духовность, молодежь, кризис, ценности, развитие человека, персонализм, интегральность.

## **Annotation**

This article is devoted to the pedagogical glances and enlightenment activities of the outstanding religious and community figure Jana Paula II. His creative spiritual legacy contain a lot valuable ideas on the affair of the education young people what is actual today.

**Keywords:** spirituality, youth, crisis, valuables, development of man, personalize, integralness.

## **Актуальность проблемы.**

Перед современным образованием стоит важная задача – воспитание человека высоконравственного, духовно богатого, ценностно-ориентированного.

Ведь мировое сообщество предполагает, что в III тысячелетии человечество будет жить в стабильном и безопасном мире, который руководствуется принципами гуманизма, справедливости и свободы. Решение обозначенной проблемы будет зависеть не столько от политиков, столько от массового сознания граждан Земли. Это требует от человечества формирование единых нравственных приоритетов и ценностей, которые бы обеспечивали устойчивое мирное сосуществование. Общественные катаклизмы XX века открыли самую большую проблему – недостаток духовности, уважения и любви к Человеку. В связи с этим оправдано привлечение молодежи к ценностям христианской культуры, поскольку именно она утверждает представление о личности и личных взаимоотношениях как, безусловно, приоритетных.

В психолого-педагогической литературе достаточно полно исследованы категории моральных ценностей, а изучение проблемы духовных ценностей набирает новых смысловых оттенков. (И.Бех, М.Боришевський, О.Вишневський). Так, И.Бех под духовными ценностями личности понимает "жизнедеятельность и деятельность за законами Истины, Добра и Красоты", а под сущностью духовных ценностей с позиции христианского мировоззрения - "отношение человека к высшему свету, к Богу, а через

него и отношение к другим людям. В этой связи главными ценностями выступают вера, надежда и любовь"<sup>1</sup>.

Украинский исследователь М. Боришевский, разрабатывая систему духовных ценностей личности, утверждает, что в сознании человека отражается не образ объективной действительности, а конкретные, наиболее актуальные потребности, интересы, взгляды, отношение к окружающей действительности и к себе самой как социального индивида.<sup>2</sup> Подтверждает сказанное и украинская "Концепция национального воспитания", где о формировании духовности сказано, что обогащение духовности личности предполагает освоение как национальных, так и мировых достижений культуры. Главное достоинство христианской морали – идея гуманизма, которая воплотила общечеловеческие принципы: любовь к ближнему, уважение личности, имеет особое значение в воспитании молодежи.

**Основное содержание статьи.** Важную роль в процессе формирования духовных ценностей современной молодежи играет творческое наследие и просветительская деятельность Папы Римского Иоанна Павла II, жизнь которого является образцом высокой духовности и морали.

Среди богатого философского, теологического творческого наследия Папы Римского есть труды, которые имеют непосредственное отношение к педагогике. К ним, прежде всего, относятся папские энциклики (официальное обучение Главы Католической Церкви), среди которых особый интерес представляет энциклика *Veritatis splendor* (1993), посвященная основным принципам христианской морали.

Рассуждения Иоанна Павла II о проблемах воспитания детей и молодежи с позиций христианской морали нашли свое отражение в 15 объемных пастырских наставлениях (адхортациях) и 42 апостольских посланиях. Перу просветителя принадлежит более 200 философских статей этической и персоналистической проблематики, объединенных в сборники "Люблинские лекции", "Сборник этических элементов". В целом научно-философское наследие мыслителя насчитывает 58 томов.

Во всех своих произведениях (как философских, так и педагогических) Иоанн Павел II придерживается христианско-персоналистического направления. Персонализм (от лат. *persona* - лицо, личность) – это философское течение христианского направления, появившееся в начале XX века. В его основу составляет учение о том, что мир является совокупностью духовных личностей, которыми руководит "высшее верховное лицо – Бог", связь с которым является необходимым элементом развития личности Человека. Ссылаясь на Библию, Иоанн Павел II отмечал, что именно воспитание должно "вести питомца евангельской личности Иисуса Христа как источника всякой правды, образца и идеала"<sup>3</sup>.

Иоанн Павел II считал, что целью воспитания есть, прежде всего, воспитание человека в человеке: "Воспитание служит очеловечению человека. А человек, будучи им от первой минуты своего зачатия в утробе матери, постепенно учится быть человеком. И этот процесс отождествляется именно с воспитанием"<sup>4</sup>. "Формирование человечности" является для Иоанна Павла II синтезом педагогической цели, которую он рассматривал в тройной плоскости: личной, общественной и религиозной зрелости воспитанника. Что касается личной плоскости, то воспитание должно вести к формированию свободных и сознательно ответственных граждан. Именно это является характерной чертой персоналистической педагогики Иоанна Павла II и предполагает

---

<sup>1</sup> 1. БЕХ І.Д. *Виховання особистості. Навч.-метод. посібник*. Київ : Либідь, 2003. С. 124.

<sup>2</sup> БОРИШЕВСЬКИЙ М.Й. *Духовні цінності як детермінанти самоактивності особистості у вихованні й самовихованні* // Психологія самоактивності учнів: Навч.-метод. посібн. К.: ЗМН, 1998. с. 188.

<sup>3</sup> МАКОВКА А. *Pedagogika ewangeliczna Jana Pawła II*. Kalwaria Zebrzydowska: Calvarianum, 2003.s. 127.

<sup>4</sup> ЗАХАРА І. *Дещо про філософські погляди Івана Павла II* // Богослов'я. 2000. Т. 64. с. 159.



подготовку личности к взрослой жизни, надо помочь ей открыть себя в общении с другими лицами.

Особое внимание уделял Иоанн Павел II формированию духовности, которую он считал основой общественной зрелости личности. Ведь в сфере духовной жизни человеком осуществляется осмысление и выбор идеалов и ценностей. Проблема духовности - это не только определение высшего уровня освоения человеком своего мира, отношения к природе, обществу, к другим людям и самому себе. Это проблема выхода человека за пределы узко эмпиричного бытия, преодоление себя "вчерашнего" в процессе обновления и совершенствования, восхождения личности к своим идеалам, ценностям и реализации их на жизненном пути. Основу духовных ценностей закладывает стремление человека жить, уподобляясь образу Христа. В христианстве духовные ценности называют добродетелями. Неприятие духовных ценностей – это не только отсутствие любви к Богу, но и определенный выбор, предпочтение себе, сосредоточение личных чувств на собственном «Я».

Смысловая наполненность феномена «духовные ценности» изложенная в Книге жизни, в Библии, является словом самого Бога к человеку. Это христианские добродетели: смирение, щедрость, целомудрие, доброжелательность, умеренность, кротость, трудолюбие. Главные качества духовного человека в Библии названы плодами Святого Духа : это любовь, радость, спокойствие, терпеливость, доброта, милосердие, вера, воздержание. Так в частности, в работе "Вера и разум" (1998) мыслитель утверждал: "Человек не найдет истинных ценностей, если замкнется в себе. Каждый призван пройти свой собственный жизненный путь всегда в отношении с другими и для других. Это обязательное условие должен выполнить каждый, чтобы стать самим собой и развиваться как взрослая и зрелая личность".

Исследователь А.И. Зеличенко определяет духовность как развитие (поиск), как жизнь с Богом, как любовь к Богу и несения божественного света любви людям, дарения им творческого божественного света. Проявлениями духовности являются любовь, творчество, поиск, развитие, религиозность.

Таким образом, можно сделать вывод, что духовность отражается в моральной, когнитивной, эстетической и творческой направленности личности.

Структурной основой духовной культуры личности есть моральные и мировоззренческие идеалы, духовные потребности и переживания, нравственные и мировоззренческие убеждения. Благодаря идеалам формируются ценностные ориентиры личности и другие элементы духовности. Эти идеалы издавна принято считать абсолютными, вечными и неизменными. К ним относятся : истина, добро, красота. Также к ним можно отнести идеалы свободы, справедливости. На основе идеалов формируются духовные ценности, среди которых особое место занимают абсолютные ценности: жизнь, здоровье, труд, общение, любовь к знаниям, самореализация. Они фиксируют общее направление движения человечества от прошлого к будущему. Не менее важно учитывать насколько глубоко осмыслены общечеловеческие ценности и идеалы совести, чести, порядочности в повседневном поведении, в умении придерживаться моральных норм и выполнять социальные обязательства. В духовной культуре каждой личности эти ценности приобретают индивидуальную окраску. Важной характеристикой духовности следует считать преобразования знаний об идеалах в убеждения и духовные чувства. Идеалы и ценности в духовной культуре личности тесно связаны с ее духовными потребностями и интересами.

Трансформация общества в условиях глобализации формирует новый социальный заказ – воспитание человека с новыми взглядами на жизнь, с новыми

требованиями к нему; человека творческого, инициативного, гуманного культурного, интеллектуального.

Мы являемся свидетелями, а социологические исследования подтверждают и прогнозируют, как глобальную тенденцию, рост числа христиан и сокращение количества неверующих и атеистов. Среди современной молодежи выступают доминирующими такие функции веры : нравственно-регулирующая, компенсационная и традиционно-транслирующая. При таких условиях христианские традиции и мораль станут фундаментом современной цивилизации и системы общечеловеческих нравственных ценностей. Соответственно основная проблема морально-духовного воспитания состоит не только в том, чтобы научить основ христианской морали, а в том, чтобы человек поверил и принял ее всем сердцем. Религиозное понимание духовности заключается в ее направленности к Богу, ощущении своего единства с ним, своей принадлежности к остальному миру.

В основу идеала воспитания человека в христианской культуре заложена идея христианской гуманности и добра. Никто не сможет заставить человека верить или запретить познавать основы религии, он имеет право изучать или не изучать ее, но жить по-божески должен каждый. В душах людей нужно утверждать вечные христианские истины – Добра, Любви, Справедливости, Милосердия, Ответственности. Главным предметом внимания в традиционно-христианском воспитании личности является развитие совести, которая удерживает ее от творения зла, предостерегает от греха. Образцом воспитанности в этой стратегии выступает человек, который в повседневной деятельности стремится к добру, которое служит Богу.

Иоанн Павел II, будучи религиозным мыслителем, не мог обойти еще одной важной воспитательной среды – Церкви, которая также имеет собственную педагогическую историю и насчитывает более двух тысяч лет. По глубокому убеждению Иоанна Павла II, основные принципы гуманной педагогики, формирующие высокую духовность личности, заложены именно в христианской религии. Церковь никогда не стояла в стороне от процессов воспитания, неустанно напоминая, что "евангельская фигура Иисуса является единственным истинным образцом для человека"<sup>5</sup>.

Безусловно, мировоззрение, которое является главным фактором в формировании духовности, определяет поведение человека и свидетельствует о его интеллектуальном развитии, начинает формироваться в семье. Здесь многое зависит от ценностей и идеалов семьи. Если родители заинтересованы в духовном росте своих детей, умеют создать соответствующие моральные, этические, педагогические условия, то молодежь вырастает духовно богатой, всесторонне развитой, с устойчивыми ценностными идеалами. Взаимопонимание между родителями и детьми, гармония их убеждений и чувств стимулируют творческий дух ребенка.

Характерной особенностью педагогических взглядов Иоанна Павла II, которые сформировались под влиянием персонализма, является признание двух приоритетов, а именно: индивидуальности и интегральности. Что касается индивидуальности, то он отмечал: "Воспитание – это творчество по своей сути наиболее личное, потому что воспитывает всегда только личность... Все, что от природы дано человеку, составляет материал для воспитателей, материал, который должна постигнуть их любовь"<sup>6</sup>.

Будучи тонким психологом, Иоанн Павел II отмечал, что большое значение имеют взаимоотношения между воспитателем и воспитанником, которые подчиняются

---

<sup>5</sup> M A K O W K A A. *Pedagogika ewangeliczna Jana Pawla II*. Kalwaria Zebrzydowska: Calvarianum, 2003. s. 127.

<sup>6</sup> ІВАН ПАВЛО ІІ. *Енцикліка Fides et Radio* Святішого Отця Івана Павла ІІ до єпископів Католицької Церкви про співвідношення віри й розуму. К.: Кайрос, 2000. s. 152.

так называемой персоналистической норме, основная сущность которой выражается утверждением: "Личность есть таким бытием, которому свойственна любовь". Ведь именно Бог заповедал людям исходные принципы и нормы поведения и постулаты жизни, обоснованные любовью к ближнему. Педагогику Папы Римского Иоанна Павла II можно назвать воспитательной системой любви, которую он считал мощным обучающим фактором, основной животворной силой, что позволяет сформировать молодого человека.

Иными словами, персоналистическая норма является выражением евангельской заповеди любви, переведенной на язык философской этики. В воспитании, по мнению Иоанна Павла II, любовь должна быть умной, управляемой, реализоваться в атмосфере справедливости. Иначе она будет обречена на опасность и злоупотребления, а также принесет много несправедливости и вреда воспитанникам<sup>7</sup>. По мнению Иоанна Павла II, воспитанник должен видеть в своем наставнике благодетеля, друга, который оберегает его, заботится о нем, пытается сделать его жизнь лучше. Только в этом случае воспитатель со временем получит над своими воспитанниками мудрую власть.

Второй характерной особенностью персонализма является интегральность – забота о единстве тела и души. Для Иоанна Павла II человек является "психосоматическим существом". Именно поэтому интегральный подход к обучению и воспитанию детей и молодежи, обеспечивает физическое, интеллектуальное, духовное развитие личности. Поэтому было бы большой ошибкой считать, что персоналистическая педагогика признает только духовный элемент в процессе воспитания. Иоанн Павел II утверждал, что в личности человека должны объединяться все аспекты ее существования (как телесные, так и духовные). Поэтому его персоналистическая педагогика призывает формировать "сердце – добродетелями, ум – науками, тело – упражнениями"<sup>8</sup>.

Ведущее место в научном наследии великого гуманиста отведено семье и семейному воспитанию: "Молодежь и дети – это будущее мира, но это будущее невозможно обрести без основы, которой является семья, школа, Церковь и народ". По мнению Иоанна Павла II, семья является первым и наиболее влиятельным воспитателем личности, основной естественной воспитательной средой, в которой формируется мировоззрение молодого человека и духовные ценности, которые впоследствии станут основой его жизни.

Иоанн Павел II обращал внимание на необходимость повышения роли отца и матери в воспитании детей. Интересными, на наш взгляд, является его мнение о том, что именно родители должны знакомить детей с религиозной культурой, воспитывать уважительное отношение к ней. "Воспитать сердце ребенка в целомудрии и благочестии – священный долг, как отцов, так и матерей"<sup>9</sup>. Однако, Иоанн Павел II с горечью отмечал, что возможности семьи ограничены. Она нуждается в помощи и сотрудничестве с обществом, воспитательным полем которого является школа и общеобразовательные учреждения.

Духовная деятельность учителя – это активность его усилий по привлечению воспитанников к национальной культуре и творчеству, развития их нравственной красоты. Кроме этого, сам учитель должен выступать образцом народной мудрости и духовности, быть постоянным проповедником общественных моральных норм и устоев родного народа, обогащенных достижениями мировой цивилизации. Ведь через духовность личность сравнивает и соотносит себя с другими людьми и своими

---

<sup>7</sup> KAZMIERCZAK P. *Personalistyczna koncepcja w nauczaniu Jana Pawla*. Krakow : Wyd. WAM, 2003. s. 44.

<sup>8</sup> MAKOWKA A. *Pedagogika ewangeliczna Jana Pawla II*. Kalwaria Zebrzydowska : Calvarianum, 2003. s.14-15.

<sup>9</sup> RYNIO A. *Integralne wychowanie Jana Pawla II*. Lublin : Wyd. KUL, 2004. s. 128.

предшественниками. Если молодежь не знает своего исторического наследия и национальных ценностей, она значительно теряет в своем индивидуальном и общечеловеческом развитии.

Современной молодежи присущий морально-правовой, культурно-исторический и национальный нигилизм. И как следствие – потеря уверенности в завтрашнем дне, постепенное развитие чувства неполноценности. Однако, на наш взгляд, наиболее существенной причиной этих негативных явлений является отсутствие должных знаний о своих историко-культурных традициях, незнание моральных норм и духовных ценностей родного народа. А духовные ценности каждого народа – это творения человеческого духа, зафиксированные в произведениях науки, искусства, морали, культуры. Из этого следует, что к основным компонентам духовности можем отнести ценности, которые являются сердцевинной образования и воспитания.

Духовные ценности – это сознательный выбор, побуждаемый определенными желаниями и связанными с этим переживаниями. Это духовные векторы жизни, система гражданской ориентации, которую формируют в личности родители, преподаватели, общественность. Ценность убеждений – в духовности человека. Именно духовность является основой превращения внутренних убеждений в духовно-нравственное поведение. И до тех пор, пока каждый учитель, каждый наставник не определится в личных ценностных ориентациях, не проникнется духовными ценностями своего народа, не объединит жизни личности с социокультурной средой его родного края, формирование их в молодежи будет происходить очень медленно.

Одной из педагогических проблем формирования духовных ценностей личности является недостаточно четкое представление ученых-педагогов, воспитателей-практиков о том, как развивать у молодежи духовность в условиях, когда усиленно пропагандируются утилитарно-прагматические ценности, личная корысть, эгоистические интересы, культ силы и прочее. Под влиянием пропаганды рыночных отношений, иллюзорных возможностей быстрого обогащения более 80 процентов молодых людей предпочитают ценностям духовным материальные.

Одним из способов решения обозначенной проблемы и эффективным средством формирования нравственно-духовной культуры молодежи является введение в учебные программы общеобразовательных средних учебных заведений Украины курса «христианская этика» - науки о моральном добре человека на основе абсолютных ценностей, которыми наполнена христианская культура. Особенная надежда в этом серьезном деле возлагается на педагогов, учителей христианской этики для обращения воспитанников на правильный путь христианской морали. В связи с этим, возникает необходимость тесного взаимодействия школы, семьи, общественности, церкви на уровнях: семья – школа, семья – общественность, семья – церковь, общественность – церковь, личность – духовность. Гуманные отношения между воспитателями и воспитанниками, родителями и детьми, учителями и учениками, преподавателями и студентами также относим к духовным ценностям.

Развитие гуманной, свободной и ответственной личности непосредственно связано с формированием ее духовных ценностей. Ведь духовность, так или иначе, предполагает выход за пределы эгоистических интересов, личной выгоды и сосредоточенность на нравственной культуре человечества. Вера в святыни, вера в идеалы – один из глубочайших корней духовной стойкости, полноты жизни, настоящего счастья. Философские вопросы о смысле жизни, ради чего осуществляется деятельность человека, о добре и зле для большинства из них – малопонятные абстракции. В связи с этим возникает сложная педагогическая проблема – развитие у молодежи потребности в духовной стороне жизни, желание усвоить духовные ценности

своего народа. В этом контексте важна воспитательная и формирующая миссия школы и образования.

Миссию школы Иоанн Павел II характеризовал, как путь к "приучению человека к знаниям и мудрости". Он указывал, что школа должна не только научать, но и воспитывать, прививать подрастающему поколению принципы христианской морали. Иоанн Павел II очень часто общался с молодежью, поощрял ее к совместной деятельности, помогал расширять профессиональные и религиозные знания, наставлял ценить людей и сопереживать им, относиться к ним доброжелательно. Большого моралиста – Иоанна Павла II – волновала судьба молодых людей, попавших в трудные жизненные обстоятельства. Он неоднократно подчеркивал важность их спасения от нравственного падения, сохранение у них веры в Бога, добро, справедливость, указывал на то, что нужно научить их добывать себе кусок хлеба честным трудом. Каждый, с кем общался Иоанн Павел II, мог открыть ему свое сердце, получить от него мудрый совет и утешение.

Святейший Отец считал, что молодых людей нужно готовить к созданию семьи, учил уважать и любить друг друга: "Любовь не дается к обучению, – писал он, – но ни что так больше не поддается обучения, как любовь! Это одно из ключевых утверждений, на котором я сосредоточил свое священство, свое служение на амвоне, в конфессионалии, а также применяя письменное слово".

**Заключение.** Иоанн Павел II любил повторять, что молодые люди - это его надежда. Он всегда был с молодежью, даже на склоне своих лет, слушал и понимал молодежь, верил в нее. И во время, когда современный мир предлагает молодежи различные формы жизнедеятельности, еще раз хотелось бы озвучить слова Папы, с которыми он обратился к украинской молодежи более 10 лет назад: "Не позволяйте, чтобы вас захватили лживыми миражами дешевого счастья. Идите Христовым путем: это правда, что Он требовательный, но только благодаря Ему, вы сможете наслаждаться полнотой смысла жизни и душевным покоем". Проповедуя принципы гуманистической педагогики, Иоанн Павел II призывал, чтобы молодые люди жили по Божьим законам и чтобы своей земной жизнью заслужили вечное блаженство. Ведь Папа Римский Иоанн Павел II сам был примером такого образа жизни, и руководствовался теми принципами, которые проповедовал.

## ЛІТЕРАТУРА

БЕХ І., Д. *Виховання особистості: У 2-кн. Навч.-метод. пос.* К.: Либідь, 2003. 344 с. ISBN 978-966-06-0490-2.

БОРИШЕВСЬКИЙ М.Й. *Духовні цінності як детермінанти самоактивності особистості у вихованні й самовихованні // Психологія самоактивності учнів у виховному процесі: Навч.-метод. посібн.* К.: ЗМН, 1998. 188 с. ISBN 5-11-002424-3.

ЗАХАРА І. *Дещо про філософські погляди Івана Павла II // Богослов'я.* 2000. Т. 64. с. 159-166.

ІВАН ПАВЛО II. *Енцикліка Fides et Ratio Святішого Отця Івана Павла II до єпископів Католицької Церкви про співвідношення віри й розуму.* К.: Кайрос, 2000. 52 с.

ІВАН ПАВЛО II. *Лист до сімей з нагоди року сім'ї // Богослов'я,* 2005. с. 96.

ФЕДОРІВ О., МИХАЙЛІВ О. *Іоанн Павло II Папа Миру.* Тернопіль, 2001. 95 с.

CHROBAK S. *Koncepcja wychowania personalistycznego w nauczaniu Karola Wojtyły Jana-Pawła II*. Warszawa : Wyd Salezjańskie, 1999. 160 s.

KAZMIERCZAK P. *Personalistyczna koncepcja w nauczaniu Jana Pawła*. Krakow : Wyd. WAM, 2003. 183 s.

MAKOWKA A. *Pedagogika ewangeliczna Jana Pawła II*. Kalwaria Zebrzydowska : Calvarianum, 2003. 239 s.

RYNIO A. *Integralne wychowanie Jana Pawła II*. Lublin : Wyd. KUL, 2004. s. 128.

# Tranzitné životné obdobie staršej dospelosti a Well Being u seniorov

doc. PhDr. Stanislav Hvozdič, CSc.  
UPJŠ, Filozofická fakulta, Katedra psychológie  
hvozds@gmail.com

---

## Abstrakt

V príspevku sa poukazuje na to, že pojmy ako aktívne starnutie, úspešné starnutie, produktívne starnutie môžu nie len odkrývať nové o tomto období, ale aj mnoho zakrývať. Autor poukazuje na užitočnosť prepojiť psychologické metódy skúmania tohto vekového obdobia s filozofickými, osobitne v spolupráci s personalizmom. Well Being sa nechápe ako nejaký dobrý výsledok v psychike, ale ako proces, ktorý má dialektickú povahu. Poukazuje sa na tranzitné udalosti ako kritické, pre porozumenie možnosti svojho rozvoja aj samotným seniorom.

**Kľúčové slová:** Subjektívna pohoda, scenár hostilného sveta, tradícia.

## Abstract

The contribution points out the fact that the terms like active ageing, productive ageing, and successful ageing can not only reveal new facts on this life period but they can as well cover a lot. The author refers to usefulness of binding the psychological investigation methods of this age period with the philosophical methods, especially in cooperation with personalism. Well being is not understood as some good result of psychics but as a process of dialectical nature. The transitions events are seen as critical for understanding of the possibilities of one's own development by a senior himself.

**Keys Worlds:** Subjective well – being, the hostile world scenario, tranzicicio.

Téma, tranzícii a well beingu u seniorov je témou adjustácie človeka na procesy starnutia, ale neide iba o reakciu, ktorej je človek iba objektom, ale ide o nové aktívne pre usporiadanie, dôležitých životných procesov. Nepochybne aj v tejto súvislosti majú význam termíny ako pozitívne starnutie, aktívne starnutie, úspešné starnutie, normálne starnutie, zdravé starnutie. **Schlosberg popisuje tranzíciu ako prípad, keď udalosti vyústia do zmeny v predpokladoch okolo seba samého a sveta a toto tiež vyžaduje korešpondujúce zmeny vo vlastnom správaní a vzťahoch.** Uvedené termíny, pozitívne starnutie, aktívne starnutie, úspešné starnutie, produktívny vek, normálny vek, môžu byť ovplyvnené aj tranzitným procesom a napomôcť k tomu, čo Moody označuje ako cesta od úspešného starnutia k uvedomeniu si veku, alebo priatia veku. Oproti povrchnejším interpretáciám, čo môže byť dôsledkom nerozlišovania medzi vedou a ideológiou. Tieto termíny sú aj súčasťou zmien v pohľade na starnutie v dôsledku rozvoja medicíny eliminovanie niektorých dôsledkov chorôb, ktoré skracovali vek a tiež v dôsledku presadenia sa psychologickéj koncepcie Life span, Life long, konceptu celoživotného vývinu. Ale Cole (Moody 2005) upozorňuje aj tu, na kolísanie medzi nádejou a strachom, medzi negatívnym stereotypom staršieho veku a pozitívnym elixírom podporujúcim tajomstvo prekonania času a samého seba. Cole nazýva tento jav bipolarita starnutia.

V genéze vývoja takých označení nájdeme kritiku spájania starnutia iba s negatívnymi javmi. Napríklad Gergenová a Gergen (Juengst, 2005), ktorí prišli s termínom pozitívne starnutie, uvádzajú, že iba negatívne videnie staroby je záležitosť najmä interakcie v kultúre, konkrétne spomínajú individualistickú americkú kultúru a protestantskú tradíciu práce. V pozitívnom starnutí rozlišujú štyri dôležité faktory: fyzický well being, pozitívny mentálny status, zamestnanie aktivitami a sociálne zdroje. Za kritické považujú najmä osobné sociálne zdroje. Pripomínajú skoršie výskumy dlhovekosti, ktoré zistili vzťah zdravia a dlhovekosti k altruizmu, sociálnemu zahrnutiu, interpersonálnej generativite. Starnutie reinterpretovali ako proces akumulovania a kultivovania vzťahov. Ak sa darí tak skúsenosť fyzického úpadku je zatienená nádejou a podnetmi z ľudskej interakcie.

Produktívny vek predpokladá, že pozdný život bude kontinuovať prínosy pre societu, prácu, dobrovoľníctvo, alebo iné pre spoločnosť prínosné roly. Kahan a Rove (Molinari Kier, Rosowsky, 2006), odlišujú úspešné starnutie od normálneho starnutia. Úspešnosť spájajú s copingovými spôsobilosťami zaoberať sa segmentami normálneho starnutia. Walker zase špecifikuje termín aktívne starnutie a spája ho s piatimi politikami: zamestnanosť, penzia, odchod na dôchodok, zdravie, občianskosť. Predpokladá, že tak rešpektuje etiku a ekonomický základ. Úspešné starnutie Moody (2005) vyjadruje metaforou, budete žiť a budete dobre žiť. Moody (2005) pripomína už Cicera, ktorý používal termín úspešné starnutie v zmysle istej rovnováhy v praktickej aplikácii stoického postoja k životu, pričom v tomto termíne bolo zahrnuté aj želanie predĺženia bezproblémového obdobia. Nepracovalo sa so spiritualitou, ako uvádza Kratochvíl, filozofia bola pre súčasníkov Cicera, niečo lepšie ako náboženstvo.

Moody (2005) rozlišuje úspešné starnutie a produktívne starnutie, prvé je predĺženie stredného veku ako je to len možné, pripomína liberálnu ideológiu, ktorá nepredpokladá vo vývoji limity, ako predĺženie tretieho veku, prípadne korešponduje tento stav s tým, čo označuje teória potlačenia morbidity. Moody (Wyke, Whitehouse, Moris, 2005) uvádza, že úspešné starnutie má dve verzie, prvá je vyhnutie sa negatívnym dôsledkom starnutia a zachovať vitalitu ako je to možné. Druhá verzia vidí význam kompenzačného faktora, v oblasti individuálneho života, alebo sociálneho života. To silne pripomína Baltesovú teóriu SOC., selekcia, optimalizácia, kompenzácia. (Molinari, Kier, Rosowsky, 2006). Uvádza, že druhá verzia je aj príležitosť pre spirituálny rast. Pripomína termín spirituálne starnutie, píše o starobe, ako o kurikulu pre vývin duše: Uvádza, že vek je výzva pozrieť sa za ego-self a položiť si otázku kto som ja, ktorý sa vidím v zrkadle s vráskami. A je to volanie zostúpiť k hlbším úrovňam života. Potom aj také témy v novej optike ako láska, odpustenie, altruizmus, sloboda, etické konanie, náboženstvo. Sú to interdisciplinárne témy, a ako uvádza DeBois v zásadách personalistickej psychológie, pri týchto témach vedecký dôkaz nevystačí iba s tradičnými empirickými psychologickými metódami, ale je potrebné doplnenie zdôvodnení aj filozofickými metódami (Glasová, 2001).

Staroba navracia takto psychológiu do kontaktu s filozofiou. Tento kontakt stratila v čase, keď čerpala z metodológie prírodných vied, získala mnoho parciálnych poznatkov, ale stratila celistvý pohľad na človeka, pretože sa vzdala metafyziky. Naznačuje to aj seba reflexívne vyjadrenie Čaleka (2003), ktorý konštatuje, že „doterajšie všeobecné a abstraktné poznatky stanovené matematicko – štatistickými metódami, nie sú celkom dostačujúce pre výstižné porozumenie duševného života človeka, a jeho chovania“. Pričom poukazuje na fenomenológiu a subjektívnu stránku duševného života. Ale subjektivita je iba jeden aspekt. Staroba má energiu ísť hlbšie k tomu čo sa zachováva ako základ života, duchovná osoba, ako základ, ktorý uchováva metafyzika. A to je výzva obrátiť sa aj k personalistickej filozofii konceptu osoby. Považujem za potrebné uviesť vysvetlenie vzťahu osoby a osobnosti ako ho chápe Letz (2000), pretože je užitočné aj pre psychológiu a jej koncept osobnosti. Môže prispieť k vyjasneniu napríklad toho či sa osobnosť starého človeka mení v období staroby,



alebo sa menia, čo nie je málo, iba spôsoby jej vyjadrenia sa k sociálnemu alebo aj osobnému. (Belsky, 1999). Práve pre možnosti, ktoré môžu empirii psychológii uniknúť, ale horizont bádania filozofie ich môže zachytiť a vrátiť aj na empirické preskúmanie.

Táto téma starnutia má novú energiu prepájať empirické skúmanie s filozofickým bádáním. Bolo by škoda ak by empirické zistenia psychológie strácali užitočné napätie k metafyzickému rozpoznavaniu základu problému, ktoré hľadá aj v empirickom potenciáli pre trascendenciu, čím neznižuje empirické, iba ho eticky vyjadruje, garantuje. A takto udržuje celistvý pohľad na človeka. Staroba, gerontopsychológia je cestou k tejto novej optike a buduje nový základ aplikačnej teórie. Z tohto vysvetlenia vzťahu osoby a osobnosti sa vyvodzuje aj iné pre psychológiu významné podnety. Mám na mysli vzťah sebapoznávania, ktorý je v psychológii frekventovaný a považuje sa za finalitu a jeho rozšírenie J. Letzom (2000) o seba výber, ktorý môže čerpať nie len zo sociálno psychologického systému osobnosti, ale aj transystémového okolia jej duchovnosti. Podobne je podnetné pre psychológiu koncepcia seba naplnenia, ako etického momentu, existencionálneho momentu a ontického momentu (Letz, 1997). Moment etický ako stále aktualizovaná vernosť mravnému zákonu. Ako autentické etické konanie. Moment existencionálny, seba naplnenie existencionálne, byť tým čím má byť kto. Letz hovorí o existencionálnej bdelosti, odstraňovaní odcudzenia. Úniky od zodpovednosti s tým spojené. Moment onticko-ontologický, ktorý rozumiem, že nezúžuje bytie v nejakom pobyte, ale je nové duchovné skutočno. Letz uvádza integritu týchto troch momentov seba naplnenia. Môže prispieť k určeniu možnosti človeka nie len v zmysle jeho možného výkonu, ale aj ako obrana pred absorpciou človeka systémami, ktoré výkonom môže budovať. Ako sa emancipovať od systémov a udržať procesy personalizácie. Vyvážiť v psychológii frekventovaný termín seba realizácia, ktorý môže mať problémy v jej pôvodnom kariérovom význame u seniorov. To predpokladá priestor pre vlastné predstavy, seba výchovu, seba utváranie, seba formovanie v každom vývojom čase vedomého života.

Práve tranzitná situácia prináša náročnú požiadavku odstupu od rôl, ktoré už nie sú aktuálne. Ako píše Strenger (1988), odstup od rôl, ktoré nie sú aktuálne zabraňuje, aby takáto rola absorbovala a odcudzila Ja. Ale ako uvádza Letz (2000) osobnosť nemá iba systémové psychosociálne prostredie, ale aj transystémové okolie svojej duchovnosti. Duchovnej osobnosti, ktorá je dôležitá pre autentickú osobnosť. Preto aj seba výbery nie sú limitované iba sociálnym, ale je tam aj možnosť seba výberu pre niekoho, niečo čo človeka presahuje. A teda presahuje aj limitovanosť, ktorá je predmetom tranzitnej situácie. Tranzícia môže mať aj trascendentný horizont. Letz píše o rozvojovo evolučnom pohybe zo strany osoby ako o jej odkrývaní z individuality a zo strany osobnosti ako stávanie sa autentickou. Predpokladáme psychickú dostupnosť tohto procesu aj v tranzitných situáciách. Môžu sa týkať aj transakcie senior prostredie. Kedy senior v rámci selekcie, ako sa popisuje v teórii SOC Baltesa (Gruss, 2009, Hyer, Intriery, 2006), môže redukovat' množstvo energie a pozornosti oblastiam, ktoré považuje za zníženú prioritu a výberom oblasti s vysokou prioritou, môže takto modifikovať osobnostné ciele v optike duchovného. Ale optimalizácia ktorá takto zvyšuje existujúce zdroje môže byť v službe aj sociálneho. Známe sú príklady opatrovateľstva seniora seniorom. Kompenzácia sa týka skôr psychologických snáh, vyrovnat' sa so stratou niečoho pri snahe udržať svoju funkčnosť. Toto je tiež vo vzťahu k tranzícii toho čo sa vola úspešné starnutie.

Opačným príkladom môže byť senior, ktorý príde do opatrovateľského domu a má zvýšenú potrebu po sociálnej odozve. Táto je reliktom jeho životného spôsobu v čase pracovnej kariéry. Ak personál mu chce pomôcť predĺžením uspokojenia tejto potreby na krátky čas to je azda aj možné. Ale je to zúžené chápanie úspešného starnutia. Takáto pomoc je limitovaná. Krátkodobého efektu. Problém je v tom, že senior nevie vyvinúť odstup od rôl a tie absorbujú jeho Ja a jeho kapacity pre vývoj. Je treba nastaviť trajektórium vývinu tak, aby sa začala nová transakcia medzi seniorom a jeho prostredím. Napríklad podporiť ho v role

pomáhajúceho, čo je tiež sociálne oceňované. Dôležité je aj nastavenie prostredia, napríklad cez teóriu SOC. Aby malo kvality ako uvádza Kan (Poon, Mansfieldová-Cohenová, 2009) vnímania bezpečia, poriadku, fyzického komfortu, príjemnosti, zmysluplných aktivít, priateľstva, príležitosti pre kompetencie, dôstojnosť, privátnosť, individuálnosť, autonómiu a spiritualitu. A hlavne podporu toho, odkryť sa ako osoba, ktorá objavuje nové hlbšie roviny svojho bytia. Pretože aplikácia jeho plne neuskutočnenej osobnosti do podmienok jeho činnosť, zužuje možnosti jeho bytia. Nedosahuje úroveň dobrého bytia a pohoda je tu chápaná iba ako súbor toho čo subjektívne považuje za kladné udalosti, ktoré prevažujú ďaleko nad zápornými. Čo s pribúdajúcim vekom je stále ťažšie a je stále zrejmejší dialektický rozmer subjektívnej pohody. Odstup od rôľ umožňuje nové ciele a nové roly. Cieľom je ako uvádza Height, Gibson (2005): Dosiahnutie perspektívy tretieho veku, znamená nazrieť do svojho vnútra cez seba odkrytie, mať víziu a odskúšať možnosti, urobiť potrebné výbery a implementovať životné ciele.

Tranzitnú situáciu možno považovať za takýto proces, v ktorom mnohé termíny menia obsahy. Aj samotná subjektívna pohoda. A s ňou aj to čo sa nazýva úspešné starnutie, či pozitívne starnutie. Subjektívna pohoda môže byť produktom tranzitnej námahy. Napríklad pri odchode na dôchodok od minulej práce k vízii svojej budúcnosti. Cohen, Anderson (Hegiht, Gibson, 2005) uvádzajú, že tranzícia prechodu na dôchodok posudzuje štyri modality:

1. Prechod k staršiemu veku (čas pre spomalenie).
2. Nové bytie (sloboda sledovať dlho očakávané ciele).
3. Kontinuita (súvis s inými prechodmi v živote).
4. Zvládnuť pocity, že je toto obdobie uložené ako rozvrat, frustrácia. Udržať prevahu pozitívneho. Čo bolo pre príklad seniora problém.

Transakcia senior prostredie, je spojené s výberom denných situácií, ako uvádzajú Diener, Larsen, Emons, 1984 (Hyer, Inriery, 2006), senior volí denné aktivity tak, aby boli kongruentné k jeho osobe. Teda individuálne typické výbery denných aktivít seniorov odrážajú mieru porozumenia osobnostným črtám a potrebám. Pozitívne afekty sú vysoké, ak senior mal možnosť vyberať situácie, ktoré boli osobnostne kongruentné, teda v súlade vnútorné a vonkajšie. Mediátormi tohto procesu z hľadiska jeho možnosti sú zaiste psychologické, najmä emocionalita.

Diener, Lawton, Kleiber (2006) zisťujú, že seniori uvádzajú, že ich intenzita pre pozitívne a negatívne emócie poklesla, považujú sa za menej emocionálnych. Overovanie tejto skutočnosti, ale nepotvrdilo zníženie kapacity seniorov k emocionálne skúsenosti, ale spôsob práce s emóciami. Seniori indikujú iné skúsenosti a iné nálady. Kapacity pre emócie ostávajú rovnaké, mení sa iba spôsob ich vyjadrovania. Seniori menej podliehajú stresu, majú lepší coping, je konštruktívnejší, kladú na seba menej stresu, pretože majú zúžený životný fokus. Zúžený životný fokus, ale neznamená zúžené bytie. Možno tu citovať Jaspersa, (Granat, 2006) ktorý uvádza, že autentické sústredenie sa v sebe samom, môže v človeku prebudiť hlbokú a potrebnú starosť o bytie, v ktorom si človek môže uvedomiť všetky možnosti svojho bytia. To môže byť spojené s psychologickým anxiétou, kde empirické pozorovania rozlišujú dva typy, nezávislých na anxiéte a závislých na anxiéte.

Analýzu konania vo vzťahu k bytiu urobil M. Blondel (Polakovič, 1943, Říha, 2003). Pre celkové mentálne preladenie v období staroby je významná norma bytia ako ju postihol Blondel v konaní. Každému je dostupná v určitej fáze jeho vývinu skúsenosť, že konanie nenachádza svoj plný zmysel v jeho angažovanosti sa vonkajším svetom. Nie v zmysle odmietania sveta, ale v zmysle toho kedy má zmysel. Človek môže poprieť túto skúsenosť, intezifikovať svoju angažovanosť vonkajším svetom, vrhnúť všetku energiu k intezifikácii tohto vzťahu, ale skúsenosť bude negatívna. Potom môže uzavrieť z toho na nihilistické postoje. V psychologickovej rovine to môže korešpondovať s tvrdošijnosťou seniorov zotrvať

v pôvodných rolách. Ne dosiahnuť odstup od rôl. Naopak, ak sa akceptuje táto vnútorná skúsenosť, vývoj konania smeruje k vyššiemu pochopeniu bytia. K vyššej forme bytia. K novej angažovanosti personálnym. Letz (2000) poukazuje na požiadavku novej personalizácie humanity. Tranzitná situácia nemusí mať potom, dramatickú podobu. Ale očakávaného stavu. Blondel stanovil fázy tohto vývoja v životnom putovaní človeka, čím naznačil aj perspektívu vývoja v staršej dospelosti. Aj keď o chronologickom veku nehovorí.

Dobré bytie by potom malo zahŕňať aj tento rozmer. Samotný termín Well Being je často prekladaný ako pohoda. Ale treba tu povedať, že čím viac k staršej dospelosti tým viac je zrejme, že dobre bytie je relevantnejší termín. Navyše väčšina výskumov Well Being sa robila na mladšej populácii a tejto skutočnosti zodpovedá aj definícia napríklad Selingmana (Shmotkin, 2011), ktorý definuje subjektívnu pohodu ako osobnú evolúciu života, ktorá zahŕňa pozitívne emócie, záväzky, satisfakciu a významy. Iní autori zahŕňajú do SWB (Subjective Well – Being) spokojnosť, šťastie, vnímanie bezpečia, komfort, resilienciu, optimizmus. Subjektívna pohoda je chápaná ako prevaha kladných udalostí. Čím viac smerom k starobe je zrejme, že to neplatí a že pribúda dialektiky. Pre SWB sú dôležité dve životné témy seniorov, ako uvádza Blando (2011) vydržať niečo a niečo pustiť okolo seba. Pozorovali sme to aj v analýzach životných príbehov seniorov, ktoré sme zozbierali s našimi poslucháčmi. Vyplyva z nich, že kladná konotácia príbehu je výsledkom nie bilancie prevahy kladných udalostí nad zápornými, ale kladne vnímaný životný príbeh je postavený aj na vedomí vlastnej sily vyrovnáť sa negatívnymi udalosťami. Výskumy minulých udalostí seniorov poukazujú na to, že udalosti staršie ako 20 rokov sú hodnotené ako kladné, v zmysle dôkazu o kompetencii seniora vyrovnáť sa ja so zlými udalosťami. Senior v línii príbehu udržiava vedomie životného cieľa, ktorý záporná udalosť nezlomila.

Na spôsob, ktorým senior spracuje udalosti svojho života vplyva teda aj narativita. Vo vzťahu k narativite a spracovaniu udalostí seniorom sa uvádza ešte „perióda zakotvenosti“ (Taročková, 2011). Perióda zakotvenosti sa vzťahuje k narativite, prácu so svojim celoživotným príbehom, ktorá môže pomôcť zakotviť seniora v rozkolísaní medzi „najšťastnejšou periódou“ a „najnešťastnejšou periódou“. Práca so svojim životným príbehom cez spomienky, rozprávanie, môže u seniora pomôcť vyvinúť reprezentatívnu skúsenosť, ako podstatnú súčasť periódy zakotvenia. Tá sa stáva referenčným bodom pri zhodnotení iných rozličných životných skúseností. Dôležitá je pritom satisfakcia zo životných záväzkov, ktorým senior dostal v podmienkach, ktoré sám považuje za dôležité.

Pri spracovaní udalostí môže pôsobiť aj iný faktor a to ten na ktorý poukazuje teória férovosti. V teórii férovosti sa konštatuje, že starí ľudia posudzujú svoj život na základe „spravodlivosti“, či za svojho života dosiahli podiel dobrých vecí, potom prijímajú aj mínusy, straty ako súčasť života. To pomáha udržať cieľ. Mať cieľ, nepodľahnúť negatívnemu vnútornému dialógu, znamená vyvíjať nádej. Tieto povzbudenie, mať svoj cieľ, majú interakčnú hodnotu, sú vzťahovo významné a učia seniora spôsobilosti pracovať so svojimi emóciami, reagovať na svoje emócie aktivitou. Pretože ani nie tak udalosti, straty, ako spôsobilosť pracovať s náladami z toho, je predikciou pred seniorskými problémami. Najmä depresivitou (Davenhill, 2007).

Z gerontopsychologického hľadiska ako uvádzajú Goodwin a Intrieri (2006) mať svoj cieľ u seniorov znamená dosiahnuť dobrú emočnú reguláciu. Preto aj v nami sledovaných príbehoch, kde sa cieľ zachoval, bola kladná konotácia k životnému napriek tomu, že tam boli dramatické udalosti. Vnútorný dialóg potom má kladné konotácie je pripravený byť zdieľaný s inými. Molinari, Kier a Rosowsky (2006) uvádzajú, že sociálna interakcia u seniorov má v popredí snahu dosiahnuť emocionálny cieľ, ako udržanie nádeje, dôležité sú emócie, ktoré doprevádzajú dve dôležité potreby seniora, balansovanie medzi potrebou po bezpečí a potrebou po autonómii. Najmä v podmienkach tranzície, ktorú Lawton chápe ako tlak **prostredia** vo vzťahu ku kompetenciam seniorov. Ak je ten tlak väčší ako kompetencie, alebo

kompetencie sú vyspelejšie ako prostredie, vyvoláva to problémy v balansovaní medzi autonómiou a bezpečím a objavujú sa nerpíjenné emócie. Senior môže mať problémy zdieľať prostredie. Preto sú na prostredie kladené nároky, minimálne aby podporili u seniora pocit bezpečia, stimuláciu a kompetenciu. Limitovanosť prostredia je aj v súvislosti s Well Beingom, hoci limitovanosť predstavuje nepriaznivé okolnosti, pretože želanie udržať pozitívny emocionálny profil u seniora môže zahŕňať aj negatívnu skúsenosť ak je vyhládka k získaniu niečoho psychologický cenného.

Seba regulácia afektu je videná ako individuálny pokus kontrolovať nie len výsledok afektu, ale aj odpoveď na afekt. Rácová viedla viaceré práce diplomové práce (Fabianová, 2011, Klasová, 2012) kde tá odpoveď na afekt môže mať podobu napríklad starostlivosti o seba a súvisí so seba úctou. V bakalárskej práci naša poslucháčka (Brončeková, 2011) zistila, že účastníci univerzity tretieho veku odpovedajú na svoj afekt so skúsenosti s nespavosťou významne menej negatívne ako tí, ktorí takúto štúdijnú aktivitu nemajú. Možno predpokladať istú subjektívnu pohodu aj v podmienkach, ktoré sú nepriaznivé. Ale to len nastoľuje problém ako organizovať prostredie seniorov, aby v svojich štruktúrach reprezentovalo osobnostné potreby seniorov. Treba tu pripomenúť Baltesovú teóriu SOC (Gruss, 2009) jeho aspirácie, že práve ona by mala byť tým odborným zázemím, pre takúto organizáciu určenú seniorom. Goodwin a Intriery (ibid.) uvádzajú, že táto chápaná emočná regulácia zakladá rolu individuálneho riadenia vlastných emočných stavov aj ku kontrole a modifikovaniu prostredia. Lawton spája psychologický SWB u seniorov s ich spôsobilosťou k adaptácii k životným udalostiam aj cestou snahy modifikovať ich sociálny a eviromentálny kontext. V tejto súvislosti pripomínajú Brädstetera (Belsky, 1999), ktorý popisuje dva vývojovo dôležité procesy, ako ich pre toto obdobie aktualizoval, asimilácia a akomodácia (Hyer, Intriery, 2006). Asimilácia pomáha jedincovi riadiť životnú skúsenosť spôsobom, ktorý mu prináša benefit. Ide o copingové úsilie, ktoré vyjadruje priamu aktivitu k riešeniu problému. Hekhausen a Schultz hovoria o primárnej kontrole (Belsky, 1999). Oproti tomu akomodáciou, seniorovo self korešponduje s realitou životnej skúsenosti, kedy nie je v danej chvíli možné priame riešenie. Ide o sekundárnu kontrolu. Hekhausen a Schulz (Belsky, 1999) uvádzajú, že jedinec tento proces uplatňuje s úsilím o kontrolu prostredia. V staršej dospelosti pribúda sekundárnej kontroly.

Problém limitov u seniorov, osobných, ale aj v prostredí, minulých udalosti, ale aj iné kritické momenty ako je vek, edukácia seniorov, poukazujú na to, že sú vo vzťahu k Well Being ako súčasť istej dialektiky tohto procesu. Hoci senior preferuje prokativitu. Rozdiely môžu byť spracované aj analektický. Teda, že v rozdieloch môžu byť aj predom daná vzdialenosti, ktoré umožňujú aj harmonizáciu. Napríklad manželstvá seniorov už neobsahujú také dialektické napätia, ale skôr uvedomenie si istých relácii, ktoré rešpektujú. Je tam viacej harmónie ako v manželstvách vekovo mladších ľudí. Zisťuje sa, že seniori v manželstve si nekladú za cieľ zmeniť partnera, ale iba ho poznať, chápať (Belska, 1999). Môžeme povedať, v rozdieloch hľadať takú vzdialenosť, ktorá by predišla dialektickým výbuchom. Seniori nemajú radi silné emócie. Lawton (Goodwin, Intriery, 2006) uvádza, že starší dospelí chcú prejavovať narastanie afektívnej proaktivity, ako spôsobu ovplyvňovania udalosti. Toto súvisí s výberom ich aktivít, ako súčasť želania stimulovať cez také aktivity, ktoré korešpondujú aj so zisteniami meraní Big Five u seniorov, teda silnú prívetivosť, zmysel pre poriadok, ako zvýšené ukazovatele. Otázka je či je to stav, ktorý je naozaj vždy optimálny pre seniora a čo sa dá urobiť aby sa optimalizoval v smere pohody.

Príkladom teórie well beingu ktorá pracuje aj s negatívnymi udalosťami, je Shmotkinova teória alternatívne chápanej subjektívnej pohody (2011). Shmotkinov model slúžil ako východisko pre koncept subjektívnej pohody ako návratu na základnú úroveň, ktorý prepracovala Cohen-Mansfieldová pre seniorský vek. Shmotkinova alternatíva SWB (subjective well-being) predstavuje SWB, ako systém, ktorý v principiálnej role konštituuje

príjemné, zmysluplné, psychologické prostredie, pôsobiace na pozitívny stav mysle, ktorý dovoľuje jedincovi udržať pokračovanie v aktivitách s minimálnym rušením pri stretnutí s niečím nepriaznivým. Komplementárne k SWB v tejto koncepcii je systém nazvaný „scenár hostilného sveta“ HSW (the hostile-world scenario), ktorý sa vzťahuje k nejakej predstave aktuálnej hrozby pre vlastný život, alebo širšie k vlastnej fyzickej a mentálnej integrite. Uvádza sa, že aj keď prevláda SWB (ibid.), práve HSW (ibid.) umožňuje udržiavať ľudí pozornými k možným zhoršeniam. V tomto zmysle obidva aj SWB aj HSW, každý odlišne, rozličnými mechanizmami prispievajú k plneniu úloh smerom k podpore príjemného a podporujú celkovo zvyšovanie bezpečia a ochrany. Pomáhajú k prostrediu, ktoré umožňuje seniorovi balansovať medzi potrebou autonómie a potrebou bezpečia. Autor tejto teórie uvádza, že medzi SWB a HWS je istý dialektický mechanizmus. Reaguje na nové a neobvyklé situácie. SWB facilituje primerané správanie, také ako preskúmavanie, narábanie so situáciou, riadenie, kdežto HWS simultánne udržiava, zaisťuje ostražitosť a k potencionálnemu nebezpečenstvu. Činiteľ SWB je dynamický a flexibilný, pôsobí k adaptácii, pretože pôsobí na viacerých úrovniach. Ide o tri moduly subjektívneho WB.

1. Privátna stránka, na úrovni seba uvedomenia, ako skúsenostná doména.
2. Verejná doména, deklarovaná pohoda.
3. Synchronizácia, kombinovaná rozličnými dimenziami self.

Ak napríklad ľudia uvádzajú vysokú pohodu ako deklaratívnu doménu, zároveň môžu patriť k rozličným subjektívnym profilom. Môže to byť kombinácia privátnej skúsenosti s nejakým šťastím v kombinácii s niečím čo bolo stratou. Napríklad senior sedí v spoločnosti vnúčať a rodiny cíti sa príjemne, ale zároveň cíti smútok, že tam nie je jeho manželka, ktorá už zomrela. Ale aj ak niekto kto deklaruje, že je šťastný, vysoká deklaratívna doména, nemusí mať subjektívny profil zhodný s touto deklarovanou doménou a príčiny môžu byť v desynchronizácii na dimenzii self. Alebo môže tam byť privátna skúsenosť, ako sme to mohli pozorovať z analýzy životných príbehov seniorov tak, že vzťah šťastných a nešťastných udalostí, je vo vzťahu k celkovému pozitívnemu afektu, ktorí pôsobia aktivizujúco k chápaniu životného príbehu, ako výsledok pôsobenia zakotvenej periódy.

Tieto formulácie umožňujú tiež lepšie porozumieť hraniciam medzi SWB a významami v živote. SWB je systém, ktorý zabezpečuje seba hodnotenie vzhľadom na starosti o príjemnosti v živote o významy, ktoré referujú ku kombinácii kognitívnych schém (konceptov a presvedčení), zabezpečujúcich vysvetlenie základného aspektu vlastného života, hodnotu, vedenie hodnotami, jeho pokračovaniu a cieľom. Obidva sú designované zaoberať sa so životnými protivenstvami. V tomto modeli SWB možno regulovať HWS tak, že HWS sa stáva interpretovateľným.

Konfigurácia SWB pomáha flexibilne vybrať indukciu priaznivého psychologického prostredia a to aj vtedy, keď HWS sa stáva reálnym. SWB Smotkin chápe, ako takú, ktorá zadáva zhodnotenie vzhľadom na príjemnosť vlastného života, ale aj zmyslu života, SWB môže takto regulovať HWS. Potom hostilný scenár sveta sa stáva interpretovateľný, predpovedateľný, zvyšuje sa možnosť jeho riadenia. Oproti iným konceptom SWB, ktoré ho vidia ako výsledok v psychike, tento koncept vysvetľuje SWB ako proces. Tento teoretický rámec pre potreby seniorov prepracovala Cohen – Masfieldová (Poon, Cohen- Masfieldová, 2011). Predpokladá, že vyrušenie z pôvodnej, dosiahnutej a udržiavanej úrovne subjektívnej pohody má tendenciu sa vrátiť na pôvodný základ. Subjektívna pohoda ako návrat na pôvodnú úroveň pohody.

Rozlišuje štyri úrovne:

1. Uvádzajú, že osoba môže prežívať viacej ako jednu SWB v každom čase. SWB je komponentom tak pozitívnych ako aj negatívnej komponenty, ale nekorelujú vysoko. To pozitívne preto s tým negatívnym nie je vysoko prepojené. To znamená, že je možná regulácia, preorientovanie sa na to pozitívne, pretože nie je silne prepojené na negatívne. To

znamená, že pozitívne stavy sú navzájom k sebe, ale nie k negatívnym a negatívne sú navzájom k sebe, ale nie k pozitívnym. To umožňuje, že seniori sa prakticky obklopujú ľuďmi a situáciami, ktoré maximalizujú pozitívne emócie a minimalizujú negatívne.

2. Well Being ako stav, alebo ako črta. V každom čase osobná úroveň WB, môže byť konceptualizovaná ako kombinácia stavu a črty. Napríklad črta cez Big Five a stav cez aktuálny stav tu a teraz. Teda k tomu čo je vo vzťahu k nejakej konkrétnej situácii. Jadrom je genetické založenie črty, pretože v priebehu celoživotného vývoja sa utvára W.B. vo vzťahu k črtám založeným typovo, ale v určitých situáciách, momentoch sú tieto črty označované stavmi, ktoré bezprostredne vyvoláva nejaká situácia.

3. Princípom WB je návrat k základnej úrovni ustáleného WB. Aj v zmysle črty a stavu. Ľudia majú tendenciu vrátiť sa k základu, na ich základnú úroveň. Napríklad ak niekto prehrá stávkou, táto prehra ovplyvní jeho zaužívaný stav na celoživotne ceste upevnený stav cez črtu, ale po čase sa senior vráti na pôvodnú úroveň. WB. Po čase je tendencia vrátiť sa na pôvodnú úroveň.

4. Sú ale výnimky z tohto návratu, hlavne vtedy, ak základná situácia obsahuje aj fyzickú bolesť, vysokú mieru osamelosti, alebo sociálnu izoláciu. Prípadne iný nepriateľný stav ako napríklad nuda. Možno povedať, že v smere k štvrtému veku tejto komponenty pribúda. Nazdávame sa, že môže byť práve súčasťou tranzitnej situácie, ktorá nastáva, keď osoba už nenachádza v transakcii prostredie jedinec dostatok príležitosti pre kongruentnosť.

Uvedené môžeme čítať dvomi spôsobmi ako v službe o príjemné, ktoré je v službe vyhýbania sa nepríjemnému, čo môže korešpondovať s niektorými termínmi, ktoré sme uviedli v úvode, úspešné starnutie ako kontinuita predchádzajúceho, vyhýbanie sa negatívne, alebo ako snaha o príjemné, ktoré ako uvádza Seligman chce byť v službe toho čo človeka presahuje. Ale navyše aj vo vzťahu k nepríjemnému, ktoré môže byť zmysluplné.

Z hľadiska štvrtej úrovne, tá obsahuje situácie, na ktoré sa ťažko odpovedá, zaťažuje osobnostné a sociálne zdroje ako uvádza Bishop (2011), vtedy majú seniori tendenciu aktivizovať spirituálne zdroje. Torstein konštatuje (Bishop, 2011), že takéto správanie reflektuje vývojový pohyb od osobných túžob a identifikácii ku gerostrascendentnému uvažovaniu. Fischer, Laudman, Norberg (2005) uvádzajú, že náboženskosť v staršej dospelosti je objavovaná k pohode, životnej satisfakcii, nádeji. Spiritualita ako uvádzajú je kľúčovým momentom seba trascendencie. Fischer, Landman, Norberg (2005) konštatujú, že transcendentná osoba môže zmeniť fokus od praktických aspektov života k transcendentným, ktoré môžu pomôcť pokoju mysle, satisfakcii. Vo svojom výskume uvedení autori skúmali čo znamená pre veľmi starých dospelých „byť potešený“ a čo znamená „skúsenosť útechy“. Byť potešený pre veľmi starých dospelých znamenala okamžitú skúsenosť byť nesený a objímaný vlastným presvedčením o Bohu a podporovaný vzájomnou láskou a starostlivosťou od iných a okolitého sveta. Skúsenosť útechy je zase vo vzťahu k pokoju, radosti, nádeji. Nepochybne tieto emócie sú celoživotnej povahy a ich obsah sa mení a ustáľuje v spojitosti so spirituálnymi potrebami. Psychológia môže objavovať tieto kvality v čase staroby, ale oni sú súčasťou celoživotne založených možnosti človeka, čo môže sprostredkovať filozofické bádanie, najmä personalizmu. Na záver môžeme pripomenúť takú kvalitu ako je seba naplnenie v troch momentoch, etickom, existencionálnom a ontickom (Letz, 1997), ktoré môže byť zakladané celoživotne, podobne seba výber pre niečo čo človeka presahuje, pre kohosi a čosi čo je presahujúce človeka je celoživotný proces, ktorý môže sprostredkovať psychológii horizont, ktorý uniká empirickým bádaniam, ale to neznamená, že nepôsobí a nie je prítomný ako neaktualizovaná možnosť, neúplne aktualizovaná možnosť, alebo nevyužitá možnosť. Chceli sme v tomto príspevku ukázať záujem o túto oblasť v spojitosti s tranzitnými situáciami a wel beingom.

## Použitá literatúra

- BELSKY, J. (1999). *The Psychology of Aging*. Books/ Cole Publishing Company.
- BISHOP, A. J. (2011). *Spiritual and Religiosity Connections to Mental and Psysical Health among Oldest Old*. In Poon, W. L. , Cohenová- Mansfieldová, J. Understanding Well –Being in the Oldest Old. Caambridge Univerzity Press.
- BLANDO, J. (2011). *Conseling Older Adults*. Rozledge, Taylor and Francis gorup, London.
- BRONČEKOVÁ, N. (2011). *Spokojnosť straších dospelých vo vztahu s návštevou univerzity tretieho veku*. Košice : FFUPJŠ.
- COHENOVÁ- MANFIELDOVÁ, J. (2011). *The Shifting Baseline Theory of Well-Bbeing: Lessons from across the Aging Spectrum*. In Poon, W.L. , Cohenová – Mansfiedlová, J. Understanding Well – Being in the Oldest Old. Cambridge University Press.
- ČÁLEK, O. (2003). *Príspevek k pojetí fenomenológie v psychologii a psychoterapi*. Československá psychológie, r. XLVII, č. 1.
- DAVENHILL, R. (2007). *Looking into Later Life. The Tavistoc Clinic Series*. Karnac.
- FABIANOVA, A. *Sebakontrola u seniorov v kontexte zvládania involučných zmien*. Košice : FFUPJŠ.
- FISHER, S. R., LUNDMAN, B., NORMBERG, A. (2005). *Feeling whole: The meaning of being consoled narrated by very old people*. Pastoral Care.
- GRUSS, P. Edit. (2009). *Prspektívy stárnutí z pohledu psychologie celoživotního vývoje*. Praha : Portál.
- GOODWIN, E. P., INTRIERY, C. R.(2006). *The Influence of Changing Emotional Goals on the Psychological Well- Being of Nursing Home Residents*. In HYER, L., INTRIERY C. R. Gerontopsychological Interventions in Long-Term Care.
- GLASOVÁ, M. (2001). *Personalistický pohľad na štrukturálno*. Systový prístup k rodine. In Zborník K psychológii osobného subjektu. W kierunku Psychologii Podmiotu osobowego. I. Sympozium Polsko-Slowacke, Trnawa-Lublin.
- GRANAT, W. (2006). *Osoba Ludzka. Próba definicji*. Lublin : Wydawnictwo KUL
- HYER, L., INTRIERY, C. R. (2006). *Geropsychological Interventions in Long – Term Care*. Springer Publshing Company.
- HAIGT, B., GIBSON, F. (2005). *Burnside's Working with Older Adults. GroupProcess and Techniques*. Toronto : Jones and Bartlett Publishers.
- HORRWOL-HOWELL, N., TANG F., KIM, J., LEE, M., SHERARADEN, M. (2005). *Maximizing the Pproductive Engahement of Older Adults*. In WYKLE, M. L.,

WHITEHOUSE, P.J., MORRIS, D. L. edit. (2005) : Successful Aging Through the Life Span. Springer Publishing Company.

JUENGST, E. T. (2005). *Can Aging Be Interpreted as a Healthy, Positive Process?* In WYKLE, L.M., WHITEHOUSE, J. P., MORISS, L.D. Successful Aging Through the Life Span. Springer Publishing Company.

LETZ, J. (2000). *Význam porozumenia vzťahu osoby a osobnosti pre personálnu obnovu humanity*. Zborník: Personálna obnova humanity, FF UKF, Nitra s. 181-194.

LETZ, J. (1997). *Chápanie osoby človeka v kreačno-evolučnej a pneumatologickej antropológii*. Zborník: Chápanie osoby v kresťanskej filozofii. Trnava : Fakulta humanistiky TU.

MOODY, H. R. (2005). *From Successful Aging to Conscious Aging*. In WYKLE, M.L., WHITEHOUSE, J.P., MORRIS, L.D. edit. (2005). Successful Aging Through the Life Span. Springer Publishing Company.

MOLINARY, V., KIER, F., ROSOWSKY, E. (2006). *SOC, Personality, and Long-Term Care*. IN HYER, L., INTRIERY, R.C. Gerontopsychological Interventions in Long-Term Care, New York : Springer Publishing Company.

POON, W.L., COHENOVA-MANSFIELDOVA, J. (2011). *Understanding Well-Being in the Oldest Old*. Cambridge University Press.

STRENGER H. BERKEL, K., WULF, F.(1988). *Eignung fur Berufe der Kirche: Kärung-Beratung- Begleitung*. Wien : Herder, Freiburg-Basel.

SHMOTKIN, D. (2011). *The Pursuit of Happiness: Alternative Conceptions of Subjective Well Being*. In POON, W.L., COHENOVA- MANSFIELDOVA, J. Understanding Well-Being in the Oldest Old. Cambridge University Press.

TAROČKOVÁ, T. (2011). *Naratívny prístup a možnosti jeho uplatnenia v psychologickom poradenstve*. Nové Zámky : Psychoprof.

WYKLE, M. L., WHITEHOUSE P. J., MORISS, D. L. EDITOR. (2005). *Successful Aging Through the Life Span*. Springer Publishing Company.



# Problém sekularizmu a ľudské práva

Jarmila Chovancová

Univerzita Komenského v Bratislave, Katedra teórie práva a sociálnych vied

Kontakt: mail: jchovancova@flaw.uniba.sk

---

## Abstrakt

Príspevok je zameraný na problém sekularizmu, ktorý má viacero interpretácií v rámci historického pohľadu. Predstavuje dlhodobý proces, majúci svoj hodnotový systém, a kladie dôraz na zabezpečenie a ochranu ľudských, ale i občianskych práv.

**Kľúčové slová:** sekularizmus, ľudské práva, občianske práva, štát, cirkev, zákon.

## Abstract

Problem of secularism, having many interpretations in historical aspect. Secularism has very long history with its own axiological system demands accepting the basic human rights.

**Key words:** secularism, human rights, state, church, rule, etc.

## Úvod

Ak hovoríme o sekularizme ako dlhodobom historickom procese, máme možnosť v rámci tohto aspektu vidieť jeho viaceré a odlišné chápanie, cez latinské vymedzenie, ktoré býva prekladané ako časopriestor, alebo vek, ako i jeho chápanie v zmysle niečoho svetského, čo je v protiklade k duchovnému, alebo i ako zosvetštenie, odluka cirkvi od štátu.

## K problému sekularizmu

Sekularizmus predstavuje systém, ktorý deklaruje neutralitu moderného štátu, dosahujúcu oddelením štátu a politiky od cirkvi, a je nezávislý na náboženstvách. Základom sekularizmu je oddelenie verejných inštitúcií štátu od náboženstiev, rozlišovanie medzi verejnou a súkromnou sférou. Sekularizmus zaraďuje náboženstvo výlučne do súkromnej sféry každého jednotlivca, a má svoj vlastný hodnotový systém, ktorý je od náboženstiev nezávislý. Kladie dôraz na zabezpečenie ľudských a občianskych práv a slobôd. Vierovyznanie jednotlivcov by nemalo mať vplyv na ich postavenie pred zákonom. Z tohto dôvodu by štát nemal byť náboženský, ale ani protináboženský. To, čo si musíme tiež uvedomiť je aj fakt, že sekularizmus nie je totožný s ateizmom. Dôkazom čoho sú veriaci, ktorí sa hlásia k svojmu náboženstvu, no zdieľajú názory predkladané sekularizmom, a súhlasia s vyčlenením ich viery zo súkromnej sféry jednotlivca a neutralitou štátu, v ktorom žijú.

Zároveň je potrebné rozlišovať medzi sekulárnym štátom a sekulárnou spoločnosťou. Sekulárny štát sa opiera o sekularizmus, ktorý je zakotvený v platnej legislatíve toho ktorého štátu, hovoríme o sekularizme, ktorý nazývame štátnym sekularizmom. Odluka štátu a jeho politiky a cirkvi je obsiahnutá priamo v právnych predpisoch sekulárneho štátu. Naopak sekulárna spoločnosť nie je výsledkom legislatívy štátu, ale prirodzeného vývoja spoločnosti. Sekulárna spoločnosť dodržiava zásady sekularizmu, nakoľko sa s nimi stotožňuje, hoci ich nemá zakotvené v právnych predpisoch.

## Čo je charakteristické pre sekulárny štát?

Predovšetkým sekulárny štát funguje na princípoch neutrality vo vzťahu k náboženstvu, podčiarkuje svetský a neutrálny charakter štátneho práva, jeho úplnú nezávislosť od cirkevného práva a vylučuje vplyv, modifikovanie štátneho práva cirkevnými predpismi. V tomto type štátu zbavuje cirkev privilégií a výhod, eliminuje financovanie cirkvi zo štátneho rozpočtu s výnimkou cirkevných objektov, označených za historické pamiatky. Stretávame sa so stanoviskom deklarovania odluky škôl od cirkvi, pričom v rámci vzdelávania sa podporuje rozvíjanie vzdelania na základe kritického myslenia a vytvára sa priestor aj pre slobodný rozvoj vedy.

## Úloha ľudských práv a ochrana v rámci EÚ

Európska únia už dávno presiahla čisto ekonomický (hospodársky) rozmer a rešpekt k ľudským právam a ich ochrana, ktorá sa už dlhšiu dobu postupne vyvíjala (a vyvíja) na komunitárnej i únijnej úrovni, patrí medzi prioritné a v súčasnej dobe diskutujúce témy.

Európske spoločenstvá (ďalej len ES, Spoločenstvá, Spoločenstvo) spočiatku nepočítali so zakotvením ochrany ľudských práv vo svojich dokumentoch. Možno si to vysvetliť existenciou Rady Európy (ďalej len RE), politickej organizácie regionálnej povahy, ktorej hlavnou úlohou je ochrana demokratických zásad vrátane ľudských práv (členské štáty ES boli zároveň aj členmi RE<sup>1</sup> a teda sa verilo, že o otázku ochrany ľudských práv je postarané) a primárnym cieľom ES, ktorým bola ekonomická integrácia, o ktorej sa predpokladalo, že neprekročí čisto hospodársky rozmer a nebude zasahovať do iných oblastí. Postupným vývojom, demokratizáciou, posilňovaním princípu „Európa občanom“, prekrývaním sa ekonomických záujmov so záujmami jednotlivcov, sa otázka zabezpečenia ochrany ľudských práv dostávala (a dostáva) do popredia.

V súčasnosti je ochrana ľudských práv upravená vo viacerých právnych aktoch. Vymedziť tieto pramene práva ES/EÚ je dosť zložité, pretože *acquis communautaire* predstavuje konglomerát noriem rôzneho pôvodu a charakteru, v dôsledku čoho sa hovorí o hybridnej povahe tohto práva. To sa odráža aj v právnej úprave ľudských práv na úrovni ES/EÚ, ktorej normy sú roztrúsené vo viacerých prameňoch. De facto sa hovorí o základných pilieroch regulácie ľudských práv, a to o komunitárno – úijnom pilieri a medzinárodnom pilieri. Diskutuje sa aj o existencii tretieho piliera, tzv. vnútroštátneho, tvoreného vybranými ústavnými tradíciami, princípmi a zásadami niektorých členských štátov.

Komunitárno – úijný pilier predstavujú tieto pramene:

- úprava v rámci primárneho práva (zakladateľské zmluvy),
- úprava v rámci sekundárneho práva (nariadenia a smernice),
- konštantná judikatúra Európskeho súdneho dvora (ďalej len ESD, Súdny dvor) v oblasti základných práv a všeobecných právnych zásad,
- akty *sui generis* (Charta základných práv).

Medzinárodnoprávny pilier tvoria akty iného právneho systému, a hoci z formálneho hľadiska ES nie sú zmluvnými stranami týchto dokumentov, a teda nenesú medzinárodnoprávnou zodpovednosť za ich nedodržanie, príp. porušenie, na strane druhej sa nimi riadia a prihládajú na nich v rámci realizácie svojich politík. Dokonca niektoré akty primárneho práva na ne odkazujú (čl. 136 ZES, čl. 6 ods. 2 ZEÚ). Ide najmä o tieto dokumenty:

- Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd (1950, ďalej len EDLP),

<sup>1</sup> Napriek tomu sa RE inštitucionálne nachádza mimo ES/EÚ, nakoľko sa opiera o iné medzinárodnoprávne základy a má taktiež odlišnú vecnú a osobnú pôsobnosť.

- Európska sociálna charta (1961, ďalej len ESCH),
- relevantné case-law Európskeho súdu pre ľudské práva v Štrasburgu (ďalej len ESĽP). Významným zdrojom regulácie ľudských práv v EÚ je aj vnútroštátne právo. Podľa ESD slúžia ako vodítka (guidelines) pre ESD pri jeho rozhodovacej a interpretačnej činnosti vo sfére základných práv. Je nutné poznamenať, že ESD nepreberá vnútroštátne normy a zásady automaticky a bez zmien, ale vyberá tie princípy a normy, ktoré najlepšie poslúžia špecifickým cieľom Spoločenstva. Taktiež tu nejde o ústavné tradície, normy a princípy všetkých členských štátov, ale len niektorých, príp. len jedného z nich, ktoré ESD vyberá a prispôsobuje komunitárnym podmienkam. Tieto zdroje sa dostávajú do komunitárneho práva prostredníctvom konštantnej judikatúry ESD, čím sú čiastočne obsiahnuté v prvom pilieri. Ako som už uviedla skôr, zatiaľ sa o možnosti prirovnania k tretiemu pilieru iba diskutuje, preto je vhodnejšie používať výraz zdroj. Patria sem:
  - vybrané ústavné tradície a konštitucionálna úprava členských štátov,
  - niektoré interpretácie v rozhodnutiach Ústavných súdov členských štátov.

Prijatím Charty základných práv Európskej únie (ďalej len Charta) bol do práva EÚ zahrnutý písaný katalóg základných ľudských práv a slobôd, ktorý garantuje v ucelenej, systematizovanej a transparentnej podobe práva a slobody jednotlivcov na komunitárnej i únijnej úrovni. Býva označovaná aj ako „European Bill of Rights“, nakoľko spája všetky samostatné dokumenty o právach európskych občanov platné v jednotlivých krajinách EÚ, ako aj rozhodnutia oficiálnych európskych súdov. Charta ponúka prehľadný zoznam základných práv. „Predstavuje homogénny dokument vysokej úrovne, prameň práva *sui generis* a autonómny nástroj európskeho práva“<sup>2</sup>. Jej cieľom je zviditeľniť význam základných práv a slobôd občanom EÚ.

Dôvodom pre vypracovanie Charty bolo hneď niekoľko. Išlo o zhrnutie základných práv do jedného uceleného katalógu, ale aj o posilnenie ochrany individuálnych a kolektívnych základných práv voči neustále rastúcej moci orgánov EÚ, posilnenie ochrany jednotlivcov pred nepriaznivými následkami čisto ekonomického konania a dokázania si, že EÚ nie je len spoločenstvo založené na ekonomickom a teritoriálnom princípe, ale že ide tiež o „zdieľanie spoločných hodnotových predstáv, ako sú demokracia, sloboda, rovnosť, solidarita, bezpečnosť a v neposlednom rade i ochrana rozmanitosti“<sup>3</sup>.

Čo sa týka Charty, zaujímavý je aj proces jej vzniku. Z rozhodnutia Európskej Rady, ktorá zasadala v júni 1999 v Kolíne nad Rýnom, sa vytvoril Konvent (Convention), orgán, ktorý mal za úlohu vypracovať prvý ucelený katalóg ľudských práv v rámci EÚ. Pri formovaní Konventu sa dbalo na to, aby boli zohľadnené nielen záujmy ES/EÚ, ale aj názory jednotlivých členských štátov. Konvent tvorilo šesťdesiatdva osôb, z toho pätnásť zástupcov najväčších predstaviteľov jednotlivých členských štátov EÚ, šesťnásť členov EP, tridsať poslancov národných parlamentov jednotlivých členských štátov a jeden zástupca EK. Na čele tohto orgánu stál bývalý nemecký prezident Roman Herzog. Možnosť aktívne sa zapojiť do procesu tvorby tohto významného aktu mali aj občania členských štátov, a to formou pripomienok posielaných prostredníctvom špeciálne zriadenej internetovej stránky. Konvent sa pri tvorbe Charty mohol opierať jednak o pramene európskeho práva, zakotvujúce základné práva a jednak i o národné ústavy jednotlivých členských štátov EÚ. Podnety a inšpirácie hľadal v zakladajúcich zmluvách (ZES a ZEÚ), v ESCH, Komunitárnej charte, dokumentoch RE v oblasti ľudských práv i v komplementárnych zmluvách, napr. Zmluva o ochrane osôb pri spracovaní osobných údajov, Zmluva o ľudských právach a biomedicíne, Zmluva o Europole, Zmluva o postupnom rušení kontrol na spoločných hraniciach, Zmluva o ochrane

<sup>2</sup> PIKNA, B. *Evropská unie – vnitřní a vnější bezpečnost a ochrana základních práv*. Praha : Linde, 2002, s. 92 – 93.

<sup>3</sup> PIKNA, B. *Evropská unie – vnitřní a vnější bezpečnost a ochrana základních práv*, s. 85.

finančných záujmov ES<sup>4</sup>. Výsledkom práce Konventu bola už spomínaná Charta základných práv EÚ, ktorej hlavné ciele boli<sup>5</sup>.

- venovať osobitnú pozornosť ochrane ľudskej dôstojnosti,
- upresniť základné práva občanov Únie,
- vymedziť ideovú a právnu základňu EÚ,
- urobiť z EÚ spoločenstvo hodnôt a práva,
- vypracovať najmodernejšiu a prvú deklaráciu o základných právach v novom storočí,
- zaručiť dodržiavanie základných práv všetkými inštitúciami EÚ.

Charta sa však nestala vykonateľným právnym dokumentom, nakoľko nebola súčasťou ZEÚ, dokonca v ZEÚ na ňu nebol (a nie je) odkaz<sup>6</sup>. Summit v Laekenu v decembri 2001 rozhodol o ustanovení nového Konventu<sup>7</sup>, ktorý okrem iného mal rozhodnúť aj o budúcom právnom živote Charty. Štruktúra nového Konventu bola podobná ako v predchádzajúcom, avšak v novom Konvente sa po prvýkrát zúčastnili i reprezentanti kandidátskych krajín vrátane Slovenskej republiky. „Je nutné poukázať na fakt, že hoci kandidátske štáty boli plne začlenené do činnosti Konventu, nedisponovali oprávnením zabrániť konsenzu medzi členskými štátmi“<sup>8</sup>. V rámci nového Konventu bola zostavená pracovná skupina, ktorá mala za úlohu rozhodnúť o otázkach začlenenia Charty do zakladajúcich zmlúv a prístúpenia EÚ k EDLP. Prichádzali do úvahy tri alternatívy. Prvou bolo inkorporovanie textu Charty do pripravovanej Zmluvy o ústave pre Európu, druhou odkaz na Chartu v texte Zmluvy o ústave pre Európu a Charta by bola k nej pripojená ako protokol a posledná alternatíva počítala s nepriamym odkazom na Chartu v texte Zmluvy o ústave pre Európu tak, aby Charta získala právnu záväznosť, avšak bez ústavnej povahy. Zvíťazila druhá alternatíva a tak výsledkom práce nového Konventu bolo inkorporovanie Charty do textu Ústavnej zmluvy ako jej druhej časti. Cieľom tohto kroku bolo okrem iného posilniť práva občanov EÚ, poskytnúť jednotlivcom lepší prístup k spravodlivosti v súvislosti s právom EÚ. Nový Konvent, resp. vyššie spomínaná pracovná skupina, sa zároveň zaoberali aj otázkou prístúpenia EÚ k EDLP, ktorá bola zodpovedaná kladne a pracovná skupina podporila aj túto možnosť<sup>9</sup>. Podľa čl. 1 – 7 Zmluvy o ústave pre Európu by EÚ nadobudla právnu subjektivitu, čím by ako subjekt medzinárodného práva mohla uzatvárať medzinárodné zmluvy a teda by mohla pristúpiť aj k EDLP. „Pristúpenie Európskej únie k Európskemu dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd by viedlo k zreteľnej identifikácii Európskej únie s väčšou Európou a taktiež by vyvolalo efekt harmonizácie judikatúry Európskeho súdneho dvora a Európskeho súdu pre ľudské práva“<sup>10</sup>. Neúspešné referendá vo Francúzsku a Holandsku zmarili prijatie Zmluvy o ústave pre Európu. Po nezdare s ústavnou zmluvou bolo prijaté riešenie v podobe Reformnej zmluvy (Lisabonská zmluva), ktorá mení a dopĺňa ZEÚ a ZES. „V oblasti garancií základných práv došlo ku kvalitatívnemu posunu, keď do preambuly Zmluvy o Európskej únii bol vložený druhý odsek deklaráčnej skutočnosti, že Európska únia vychádza z kultúrneho, náboženského a humanistického dedičstva Európy, z ktorého sa vyvinuli univerzálne hodnoty

<sup>4</sup> Porov. POMAHÁČ, R. *Evropské právo*. Praha : Univerzita Karlova v Prahe 2003, s. 121–122.

<sup>5</sup> Porov. [http://www.epp-ed/Policies/pkeynotes/30fundamental-rights\\_sk.asp](http://www.epp-ed/Policies/pkeynotes/30fundamental-rights_sk.asp), 8. 11. 2008.

<sup>6</sup> Odkaz na Chartu možno nájsť až v revidovanej ZEÚ v znení Lisabonskej zmluvy v čl. 6.

<sup>7</sup> V literatúre sa označuje aj ako „druhý Konvent“.

<sup>8</sup> ŠÍŠKOVÁ, N. *Dimenze ochrany lidských práv v Evropské unii*. Praha : Linde 2008, s. 203.

<sup>9</sup> V minulosti sa už objavili snahy Spoločenstva pristúpiť k EOEP, a to aj napriek tomu, že stranami EDLP môžu byť výhradne len štáty. Situáciu vyriešil posudok (opinion) ESD, ktorý si vyžiadala Rada EÚ v roku 1994 ohľadom zlučiteľnosti dohody o pristúpení Spoločenstva k EDLP a komunitárnym právom. ESO však dospel k záveru, že žiadne ustanovenie zmluvy nezveruje komunitárnym orgánom právomoc vydávať rozhodnutia alebo uzatvárať dohody v oblasti ľudských práv, a preto tu nie je právny základ pre pristúpenie k EOEP.

<sup>10</sup> FRIDRICH, B., MIHÁLIKOVÁ, S., MOKRÁ, L., SIMAN, M. *Ochrana ľudských práv v Európskej únii*. Bratislava : FSEV UK, 2008, s. 42.

nezrušiteľných a neodňateľných práv ľudskej bytosti, slobody, demokracie, rovnosti a právneho štátu<sup>11</sup>. Odkaz na Chartu možno nájsť v zmenenom čl. 6 ZEÚ, v ktorom EÚ uznáva práva, slobody a zásady uvedené v Charte a priznáva jej rovnakú právnu silu ako majú zakladateľské zmluvy.

Charta obsahuje všetky najdôležitejšie kategórie práv. Nájde tu nielen práva osobné, politické, sociálne, hospodárske, kultúrne, t.j. tradičné práva a slobody upravené aj v iných medzinárodnoprávných dokumentoch, ale aj práva moderné, koncipované ako reakcia na posledný vedeckotechnický pokrok s ohľadom na aktuálny vývoj spoločných politík v rámci EÚ, dokonca i práva nové, ktoré sú príznačné a realizovateľné len v rámci EÚ. Tieto práva sú univerzálne, čo znamená, že sú platné pre všetkých, bez ohľadu napr. na národnosť či trvalý pobyt. Z obsahu Charty je zrejmé, že bola inšpirovaná ústavným právom členských štátov EÚ, EDĽP, ESCH a relevantnými právnymi normami európskeho komunitárneho a úijného práva. Osobitosťou Charty je aj jej originálna a jedinečná štruktúra, odlišujúca sa od štruktúr bežne nachádzaných v medzinárodných a vnútroštátnych úpravách. Charta nedelí práva podľa obsahu (na práva a slobody), ani podľa charakteru (na osobné, občianske, hospodárske, sociálne a kultúrne), ani podľa toho, či ich realizuje jednotlivec alebo skupina (individuálne a kolektívne). Preto možno v spoločnej kapitole nájsť práva rôznych generácií.

Charta sa skladá z preambuly a 7 kapitol zahrňujúcich 54 článkov. V preambule je zdôraznené, že EÚ je založená na nedeliteľných univerzálnych hodnotách ľudskej dôstojnosti, slobody, rovnosti a solidarity, na princípoch demokracie a zákonnosti. Preambula zároveň uvádza aj najdôležitejšie piliere Charty, medzi ktoré patria: ústavné tradície členských štátov, zakladajúce a pozmeňujúce zmluvy, EDĽP, sociálne charty prijaté Spoločenstvom a RE, judikatúra ESD a aj rozhodovacia činnosť ESLP. Ako je v nej *expressis verbis* vyjadrené, EÚ „do stredu svojej činnosti kladie jednotlivca tým, že zriaďuje občianstvo Únie a vytvára priestor slobody, bezpečnosti a práva“<sup>12</sup>.

Prvá kapitola charty nazvaná *Dôstojnosť* (čl. 1 – 5) obsahuje osobné práva nerozlučne späté s človekom ako ľudskou bytosťou, ako sú ľudská dôstojnosť (čl. 1), právo na život a zákaz trestu smrti (čl. 2), právo na osobnú integritu, t.j. rešpektovanie telesnej a duševnej nedotknuteľnosti človeka najmä v oblasti medicíny a vedeckého výskumu (čl. 3), zákaz mučenia a neľudského alebo ponižujúceho zaobchádzania alebo trestu (čl. 4), zákaz otroctva a nútenej práce (čl. 5). Napriek tomu, že sa jedná o tradične uznávané základné práva, ktoré sú formulované vo všetkých medzinárodných dokumentoch upravujúcich ľudské práva, v Charte chýba ustanovenie, ktoré by zakazovalo akékoľvek zrušenie, pozastavenie alebo odchylenie sa od týchto práv. Vzhľadom na dôležitosť týchto práv (čo vyplýva aj z ich umiestnenia do prvej kapitoly), je nutné zaistiť ich nedotknuteľnosť takýmto kogentným ustanovením na konci tejto kapitoly. V prvej kapitole sú zastúpené aj moderné práva, a to v čl. 3 upravujúcom právo na osobnú integritu. Toto, Chartou široko ponímané právo, zahŕňa okrem práva na telesnú a duševnú nedotknuteľnosť osobnosti aj zákaz reprodukčného klonovania, zákaz eugenických praktík (genetické vylepšovanie ľudského genómu), zákaz robiť z ľudského tela alebo jeho častí zdroj príjmu atď., čo odráža dnešný vývoj. „Skutočnosť, že bolo zakázané iba reprodukčné klonovanie, nebráni, aby legislatíva zakázala iné spôsoby klonovania“<sup>13</sup>. A teda iné formy klonovanie Charta ani nezakazuje, ani nepovoľuje, čo nebráni na národnej úrovni zakázať aj iné formy klonovania.

Druhá kapitola nazvaná *Sloboda* (čl. 6 – 19) zakotvuje osobné práva ako právo na slobodu a bezpečnosť (čl. 6), právo na rešpektovanie rodinného a súkromného života (čl. 7),

<sup>11</sup> FRIDRICH, B. MIHÁLIKOVÁ, S., MOKRÁ, L., SIMAN, M. *Ochrana ľudských práv v Európskej únii*. Bratislava : FSEV UK, 2008, s. 44.

<sup>12</sup> Preambula Charty PIKNA, B. *Evropská unie – vnitřní a vnější bezpečnost a ochrana základních práv*. Praha : Linde, 2002, s. 110.

<sup>13</sup> POMAHAČ, R. *Evropské právo*. Praha : Univerzita Karlova v Prahe, 2003, s. 124.

ochrana osobných údajov (čl. 8), právo uzatvárať manželstvo a založiť si rodinu (čl. 9), sloboda myslenia, svedomia a náboženstva (čl. 10), politické práva ako sloboda prejavu, právo na informácie a rešpekt k slobode a pluralite médií (čl. 11), sloboda zhromažďovania a združovania (čl. 12), práva kultúrnej povahy ako sloboda umenia, vedeckého bádania a rešpekt k akademickej slobode (čl. 13), právo na vzdelanie vrátane povinnej bezplatnej školskej dochádzky (čl. 14), hospodárske a sociálne práva ako právo na slobodnú voľbu povolania, právo na prácu a právo hľadať zamestnanie, pracovať a usadiť sa v ktoromkoľvek členskom štáte EÚ (čl. 15), sloboda podnikania v súlade s právom EÚ a vnútroštátnymi predpismi a praxou (čl. 16), právo na majetok a ochrana duševného vlastníctva (čl. 17). Kapitola uzatvára právo na azyl podľa zásad Ženevského dohovoru o postavení utečencov z 28. júla 1951 a Dodatkového protokolu k EDLP z 31. januára 1967 (čl. 18) a zákaz hromadného vyst'ahovania a zákaz vyst'ahovania alebo vyhostenia alebo vydania človeka do štátu, v ktorom by mohol byť vystavený riziku trestu smrti alebo krutému, neľudskému a ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu (čl. 19). Čo sa týka druhej kapitoly, je potrebné poukázať na čl. 10, kde právo na slobodu myslenia, svedomia a náboženstva je koncipované širšie ako je to v čl. 9 EDLP, pretože zahŕňa i právo odmietnuť vojenskú službu z dôvodu svedomia, ale pod podmienkou, že toto právo priznáva aj vnútroštátny právny poriadok. Právo uzavrieť manželstvo a založiť si rodinu v zmysle čl. 9 nezakazuje, ale ani neprikazuje uzavrieť manželstvo medzi dvoma osobami rovnakého pohlavia. Vyplýva to z rezolúcie EP z 8. februára 1994 o rovnakých právach pre homosexuálov a lesbické ženy v ES, kde EP vyzval členské štáty, aby rozšírili definíciu rodiny, uznávali nemanželské zväzky a zaručili takýmto párom i homosexuálnym rovnaké práva aké majú manželia. Pokiaľ ide o právo na bezplatnú školskú dochádzku v čl. 14 Charty, neznamená to, že všetky vzdelávacie zariadenia, najmä súkromné, musia byť bezplatné. Sloboda zriaďovania verejných alebo súkromných škôl je síce zaručená v rámci slobody podnikania, ale je obmedzená s ohľadom na princípy demokracie a vykonávaná v súlade s rozdielnou národnou legislatívou<sup>14</sup>.

V tretej kapitole s názvom *Rovnosť* (čl. 20 – 26) sa nachádzajú práva zamerané na rovnoprávnosť a zákaz diskriminácie, ako aj práva zdôrazňujúce ochranu a práva osobitných skupín občanov. Vzťahujú sa výhradne k osobnosti človeka. Ide o rovnosť pred zákonom (čl. 20)<sup>15</sup>, zákaz diskriminácie (čl. 21), právo na rešpektovanie kultúrnej, náboženskej a jazykovej rozmanitosti (čl. 22), rovnosť medzi mužmi a ženami najmä v pracovnej oblasti s možnosťou pozitívnej diskriminácie menej zastúpeného pohlavia (čl. 23), osobitné práva dieťaťa (čl. 24), osobitné práva starších osôb (čl. 25), právo na integráciu postihnutých osôb (čl. 26). Charta, čo sa týka diskriminácie, nasleduje ZES a ZEÚ. V porovnaní s EDLP ide o širší rozsah zákazu diskriminácie, nakoľko Charta medzi dôvody diskriminácie uvádza aj postihnutie, vek či sexuálnu orientáciu. V praxi to znamená, že všetci sú si rovní pred zákonom a nikto nesmie byť zvýhodňovaný alebo znevýhodňovaný pred ostatnými. Členské štáty tak musia aplikovať tieto práva bez ohľadu na to, či sa jedná alebo nejedná o ich štátnych príslušníkov. V prípade zásady rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami ESD dospel k záveru, že táto zásada sa neobmedzuje len na zákaz diskriminácie z dôvodu skutočnosti, že osoba je mužského alebo ženského pohlavia, ale sa uplatňuje aj na diskrimináciu z dôvodu zmeny pohlavia osoby. V čl. 22 Charta deklaruje ďalšie princípy, na ktorých je v súčasnej dobe EÚ založená, a to rešpektovanie kultúrnej, náboženskej a jazykovej rozmanitosti, čo korešponduje s čl. 151 ZES.

Štvrtá kapitola nazvaná *Solidarita* (čl. 27 – 38) je zameraná predovšetkým na

<sup>14</sup> Porov. POMAHÁČ, R. *Evropské právo*. Praha : Univerzita Karlova v Prahe, 2003, s. 126.

<sup>15</sup> Prijatím francúzskeho *Vyhlasenia ľudských a občianskych práv* v roku 1789 sa princíp formálnej rovnosti stal spoločnou súčasťou moderných európskych ústav. Je uznaný ESD ako princíp práva EÚ. Chápe sa ako „rovnosť pred právom“, t. j. podľa práva sa má s každou osobou nakladať v rovnakej situácii rovnako.

hospodárske a sociálne práva, ako aj na ochranu spotrebiteľa. „V tejto súvislosti je nutné zvlášť zdôrazniť, že práve sociálne a hospodárske práva sa stretli s naj väčšími ťažkosťami pri začleňovaní do Charty, zároveň patria i k hlavným dôvodom pre jej vyčlenenie z textu reformného dokumentu, nakoľko medzi členskými štátmi doposiaľ nebol dosiahnutý konsenzus v tejto oblasti“<sup>16</sup>. Vzhľadom na ešte stále pretrvávajúcu rôznorodosť a odlišnosť ekonomických a sociálnych podmienok jednotlivých členských štátov, zaistenie týchto práv predstavuje pomerne zložitý proces. Kapitola zahŕňa právo pracovníkov alebo ich zástupcov na informácie a konzultácie v rámci podniku (čl. 27), právo na kolektívne vyjednávanie a kolektívne akcie vrátane štrajku (čl. 28)<sup>17</sup>, právo na sprostredkovanie práce (čl. 29), právo na ochranu pracovníka proti neoprávnenej výpovedi zo zamestnania (čl. 30), právo na spravodlivé a uspokojivé pracovné podmienky, najmä pokiaľ ide o ochranu zdravia, bezpečnosť, dôstojnosť, maximálnu dĺžku pracovného času, odpočinok a platenú dovolenku (čl. 31), zákaz detskej práce okrem výnimiek, ktoré sú pre mladistvých výhodné a ochranu mladých ľudí pri práci (čl. 32), právo na právnu, ekonomickú a sociálnu ochranu rodiny vrátane ochrany pred prepustením zo zamestnania z dôvodov spojených s materstvom a práva na platenú materskú a rodičovskú dovolenku (čl. 33), právo na sociálne zabezpečenie a sociálnu pomoc (čl. 34), právo na ochranu zdravia (čl. 35), právo na prístup k službám všeobecného hospodárskeho záujmu s cieľom podpory sociálnej a územnej súdržnosti EÚ (čl. 36), ako aj (v porovnaní s klasickými katalógmi ľudských práv) nové, moderné práva, a to právo na ochranu životného prostredia (čl. 37) a ochranu spotrebiteľa (čl. 38), ktoré môžeme nájsť aj v primárnom a sekundárnom práve.

Piata kapitola s názvom *Práva občanov* (čl. 39 – 46) vymedzuje politické a občianske práva, viažuce sa k inštitútu európskeho občianstva tak, ako je to uvedené v ZEÚ. Ide o aktívne a pasívne právo vo voľbách do Európskeho parlamentu, t.j. právo voliť a byť volený do EP na území členského štátu, kde má občan bydlisko, za rovnakých podmienok ako štátni príslušníci tohto štátu (čl. 39), aktívne a pasívne právo v miestnych voľbách, t. j. právo voliť a byť volený v komunálnych voľbách v členskom štáte EÚ, kde má občan bydlisko, za rovnakých podmienok ako štátni príslušníci tohto štátu (čl. 40), právo na dobrú správu verejných vecí (čl. 41), právo občanov EÚ, ako aj fyzických osôb s bydliskom alebo právnických osôb so sídlom na území EÚ na prístup k dokumentom inštitúcií, orgánov, úradov a agentúr EÚ (čl. 42), právo obrátiť sa na európskeho ombudsmana v prípadoch nesprávneho úradného postupu inštitúcií, orgánov, úradov a agentúr EÚ s výnimkou ESD (čl. 43), petičné právo k EP (čl. 44), právo občanov EÚ a za istých okolností aj iných osôb na slobodný pohyb a pobyt na území členských štátov EÚ (čl. 45), právo občanov EÚ na diplomatickú a konzulárnu ochranu v zahraničí, t.j. na území tretieho štátu, ak sa na ňom nenachádza zastupiteľský úrad jeho štátu, zastupiteľským orgánom ktoréhokoľvek členského štátu EÚ za rovnakých podmienok ako štátni príslušníci tohto štátu (čl. 46). Z názvu kapitoly vyplýva, že by nemalo ísť o práva absolútne, patriace všetkým, ak len o práva občanov EÚ v zmysle čl. 17 ZES. Avšak, na rozdiel od ZES, zakotvenie pojmu *občan EÚ* v Charte chýba. Navyše, Charta priznáva niektoré občianske práva nielen občanom EÚ, ale aj osobám z tretích krajín ako je to napr. v čl. 44 Charty: „Každý občan Únie, ako aj každá fyzická osoba, ktorá má bydlisko, alebo každá právnická osoba, ktorá má sídlo v členskom štáte, má právo obrátiť sa s petíciou na Európsky parlament“<sup>18</sup>. Obdobne sú formulované aj právo obrátiť sa na ombudsmana a právo na prístup k dokumentom EP, Rady a EK. Z uvedeného vyplýva, že Charta ako adresátov svojich noriem rozlišuje občanov EÚ, tzv. rezidentov (fyzické alebo právnické osoby riadne usídlené na území Spoločenstva) a každú osobu. Toto

<sup>16</sup> ŠIŠKOVÁ, N. *Dimenze ochrany ľudských práv v Európskej únii*. Praha : Linde, 2008, s. 210.

<sup>17</sup> Právo na kolektívne akcie bolo uznané aj EŠLP ako súčasť práva združovať sa v odboroch.

<sup>18</sup> Článok 44 Charty základných práv EÚ FRIDRICH, B., MIHÁLIKOVÁ, S., MOKRÁ, L., SIMAN, M. *Ochrana ľudských práv v Európskej únii*. Bratislava : FSEV UK, 2008.

rozlišovanie je príznačné len pre túto kapitolu, ostatné kapitoly Charty priznávajú práva všetkým bez rozdielu. V súvislosti s čl. 45 Charty (sloboda pohybu a pobytu) je potrebné poukázať na nedostatočnú formuláciu tohto práva. Právo je upravené len všeobecne a vzhľadom na fakt, že adresátom nie sú len občania EÚ, ale aj osoby z tretích štátov, vhodnejšia by bola podrobnejšia úprava tohto práva a prípadné obmedzenia, ako je n ZES (čl. 39 a 46). Charta sa navyše nezmieňuje ani o rodinných príslušníkov (manžel/ka, deti, rodičia), ktorým sekundárna legislatíva priznáva (aj napriek tomu, že pochádzajú z tretích štátov) status takmer zhodný s postavením príslušníkov členských štátov. Čo sa týka tejto kapitoly a politických práv v nej zakotvených, pojem *menšina* by sme len ťažko hľadali. V rámci *acquis communautaire* sú síce zastúpené individuálne i kolektívne práva, úprava skupinových práv však chýba. „Táto skutočnosť sa javí ako určitý paradox, keďže na ES možno de facto pozerať i ako na spoločenstvo menšín v tom zmysle, že žiadna z etnických a národnostných skupín v rámci európskeho únijskeho priestoru nemá väčšinové zastúpenie“<sup>19</sup>. „Preto za nepochopiteľnú medzeru možno taktiež považovať i absenciu právnej úpravy a definície pojmu národnostná menšina, zvlášť s ohľadom na to, že zodpovedajúcu reguláciu možno objaviť ako v rámci univerzálnych, tak i regionálnych inštrumentov ochrany menšinových práv“<sup>20</sup>. Zaujímavou a pokročilou normou tejto kapitoly je čl. 41 Charty, zakotvujúci v originálnom znení *right for good administration*, ktoré je „nutné chápať veľmi široko ako právo na dobré riadenie vecí verejných, nie iba ako právo na dobré fungovanie úradov alebo dobrú správu“<sup>21</sup>. Zahŕňa právo, aby inštitúcie a orgány EÚ rozhodovali nestranne, spravodlivo a v primeranej lehote, právo každého byť vypočutý pred prijatím opatrenie, ktoré by sa ho mohlo nepriaznivo dotknúť, právo každého na prístup k potrebným dokumentom o ňom, povinnosť správnych orgánov odôvodňovať svoje rozhodnutia, právo na náhradu škody zo strany Spoločenstva, právo komunikovať s inštitúciami Únie písomne v jednom zo zmluvných jazykov<sup>22</sup>. Pokiaľ ide o právo na prístup k dokumentom (čl. 42 Charty), výnimku z tohto práva tvoria utajované dokumenty alebo ich časti, najmä tie, ktoré boli prijaté v rámci spolupráce v oblasti justície a vnútorných vecí a v oblasti spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky.

Šiesta kapitol a pod názvom *Spravodlivosť* (čl. 47– 50) zabezpečuje práva súvisiace so súdnou ochranou práv a slobôd zaručených právnymi predpismi EÚ a tejto Charty, vrátane ochrany práv v trestnom konaní. Ide zväčša o ustanovenia procesného či procedurálneho charakteru, obsahujúce princípy a zásady typické pre právny štát, ako právo na spravodlivý proces a na účinnú právnu pomoc aj osobám, ktoré nemajú dostatočné finančné prostriedky (čl. 47), zásada prezumpcie neviny a právo na obhajobu (čl. 42), princípy zákonnosti a primeranosti trestných činov a trestov vrátane zákazu retroaktivity (čl. 49)<sup>23</sup> a právo nebyť trestne stíhaný alebo potrestaný dvakrát za rovnaký trestný čin a zákaz trestania alebo stíhania za čin, za ktorý už bola osoba oslobodená alebo odsúdená konečným rozsudkom a to v rámci celej EÚ (čl. 50). Ide o klasické procesné zásady prezumpcie neviny, právo na spravodlivý proces, atď.), ktoré nachádzame aj vo vnútroštátnom práve členských (i nečlenských) štátov Spoločenstva. V porovnaní s EDĽP je však úprava týchto práv v Charte chudobnejšia a je potrebné ju doplniť. Ide najmä o právo na náhradu škody v prípade nezákonného odsúdenia, tak ako je to v čl. 3 Dodatočného protokolu č. 7 k EDĽP. „Opomenutie tohto práva je zvlášť nepochopiteľné a jeho zakotvenie v Charte o to viac opodstatnené, že obdobné ustanovenie

<sup>19</sup> ŠIŠKOVÁ, N. *Dimenze ochrany ľudských práv v Európskej únii*, s. 19-20.

<sup>20</sup> ŠIŠKOVÁ, N. *Dimenze ochrany ľudských práv v Európskej únii*, s. 215.

<sup>21</sup> ŠIŠKOVÁ, N. *Dimenze ochrany ľudských práv v Európskej únii*, s. 215.

<sup>22</sup> Porov. PIKNA, B. *Európske unie – vnútorná a vonkajšia bezpečnosť a ochrana základných práv*. Praha : Linde, 2002, s. 152–153.

<sup>23</sup> Tento článok je upravený v práve jednotlivých členských štátov EÚ i v čl. 15 *Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach* z roku 1966.



nájde v rámci normy upravujúcej správne riadenie (čl. 41 ods. 3 Charty)<sup>24</sup>. Napriek úprave v čl. 1 Dodatkového protokolu č. 4 k EDĽP a čl. 11 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach, v Charte chýba aj zákaz uväznenia pre dlh, ktorý, podobne ako aj ostatné zásady uvedené v tejto kapitole, predstavuje základné princípy právneho štátu.

Posledná, siedma kapitola nesie názov *Všeobecné ustanovenia* obsahuje ustanovenia upravujúce výklad a uplatňovanie Charty. Upravuje limity obmedzenia práv priznaných Chartou a ďalšie interpretačné pravidlá, ako aj zákaz zneužitia práv obsiahnutých v Charte. Ako je to uvedené v čl. 51 adresátmi Charty sú predovšetkým inštitúcie a orgány EÚ, a to s ohľadom na princíp subsidiarity, „čo zodpovedá pravidlám, ktoré limitujú činnosť orgánov, inštitúcií a iných subjektov Európskej únie poukazom na ustanovenia primárneho práva umožňujúce vykonávať činnosť len vo zverených oblastiach“<sup>25</sup>. Jednotlivé členské štáty tak majú priestor pre suverénnu úpravu základných práv a slobôd a sú viazané právami garantovanými Chartou len vtedy, ak vykonávajú právo EÚ. Ďalej je však uvedené, že „Charta základných práv nezakladá pre Európske spoločenstvo ani pre Európsku úniu žiadne nové právomoci a nemení zriaďovacími zmluvami stanovené úlohy a ciele ES a EÚ“<sup>26</sup>, čo v praxi môže spôsobiť, že niektoré práva zostanú len v rovine politickej deklarácie a ES/EÚ ich nebudú môcť vykonať v dôsledku absencie kompetencie. Ide najmä o tie práva, ktoré Charta síce zakotvuje, ale nie sú dané kompetencie orgánov pre danú oblasť. Rozsah práv zaručených Chartou je upravený v čl. 52, z ktorého možno vyvodit' tri spôsoby obmedzenia základných práv<sup>27</sup>:

- autonómny spôsob obmedzenia (čl. 52 ods. 1 Charty),
- obmedzenie prostredníctvom zakladajúcich zmlúv (čl. 52 ods. 2 Charty),
- obmedzenie prostredníctvom EDĽP (čl. 52 ods. 3 Charty).

Charta odkazuje na ústavné tradície spoločné členským štátom EÚ (čl. 52 ods. 4), ako aj jasne ustanovuje povinnosť prihliadať pri jej aplikácii k vnútroštátnym predpisom a zvyklostiam (čl. 52 ods. 6). Pravidlo obsiahnuté v čl. 53 Charty, upravujúce úroveň ochrany práv v Charte, sa považuje za tzv. *konzervačnú klauzulu* (stand still clause). Jej úlohou je zachovať úroveň ochrany v existujúcom medzinárodnom, vnútroštátnom a únijnom štandarde.

Výklad rovnakých práv v Charte a EDĽP, ich význam a rozsah, by sa mal zhodovať, aby sa predišlo nejednotnosti a následne podkopaniu právnej istoty. Avšak „Charta môže ísť nad rámec Európskeho dohovoru a priznať vyššiu mieru ochrany“<sup>28</sup>.

V súčasnosti je Charta priložená ako protokol k ZEÚ a k Zmluve o fungovaní Európskej únie v Lisabonskej zmluve. Tento najnovší akt primárneho práva, tzv. Reformná zmluva, síce prevzal viacero ustanovení odmietnutej Ústavnej zmluvy, vynechal však tie ustanovenia, pri ktorých sa najťažšie hľadal konsenzus. V dôsledku toho bola Charta vyčlenená z reformného dokumentu a vyhlásená vo forme deklarácie. „Je nutné zvlášť zdôrazniť, že vyčlenenie Charty z textu zriaďovacieho dokumentu a jej vyhlásenie vo forme Deklarácie pripojenej k Reformnej zmluve a následné odvodenie právnej záväznosti z textu ustanovenia jedného z jej článkov považujeme nielen za zbytočne komplikované, právne zamotané, ale predovšetkým menej dôstojné“<sup>29</sup>. Právna záväznosť Charty je teda odvodená z Reformnej zmluvy, konkrétne z čl. 6 ZEÚ, ktorého prvý odsek znie: „*Únia uznáva práva, slobody a zásady uvedené v Charte základných práv Európskej únie zo 7. decembra 2000*

<sup>24</sup> ŠIŠKOVÁ, N. *Dimenze ochrany ľudských práv v Evropské unii*, s. 217.

<sup>25</sup> FRIDRICH, B., MIHÁLIKOVÁ, S., MOKRÁ, L., SIMAN, M. *Ochrana ľudských práv v Európskej únii*, s. 135.

<sup>26</sup> POMAHAČ, R. *Evropské právo*. Praha : Univerzita Karlova v Prahe, 2003, s. 122.

<sup>27</sup> Porov. FRIDRICH, B., MIHÁLIKOVÁ, S., MOKRÁ, L., SIMAN, M. *Ochrana ľudských práv v Európskej únii*, s. 136.

<sup>28</sup> REICH BAUER, O. *Európska únia pre každého*. Bratislava : Eurolitera, 2004, s. 102.

<sup>29</sup> ŠIŠKOVÁ, N. *Dimenze ochrany ľudských práv v Evropské unii*, s. 205.

upravenej 12. decembra 2007 v Štrasburgu, ktorá má rovnakú právnu silu ako zmluvy“<sup>30</sup>. V praxi to znamená, že Charta je fakticky súčasťou vnútroštátneho práva členských štátov EÚ, s výnimkou Veľkej Británie a Poľska, ktoré si uplatnili výhrady<sup>31</sup>.

Pokiaľ ide o vynútiteľnosť, možno konštatovať, že aj keď Charta na jednej strane poskytuje široký okruh práv, na strane druhej jej chýba vlastný kontrolný mechanizmus vo forme procesnoprávných a inštitucionálnych ustanovení zabezpečujúcich vynútiteľnosť týchto práv. V Charte chýbajú ustanovenia upravujúce špecifické súdne konanie vrátane individuálnej sťažnosti. Charta nepočíta ani s inštitútom Ústavnej sťažnosti. Dokonca ani Reformná zmluva nepredpokladá nejaký špeciálny druh konania pre porušenie Charty a práv ňou chránených. EDLP, na rozdiel od Charty, síce neobsahuje sociálne a ekonomické práva, avšak ostatným svojim právam zaručuje vysoko účinný kontrolný mechanizmus ich dodržiavania, ktorý umožňuje jednotlivcom bezprostredne a priamo sa dovolať svojich oprávnení.

„Súčasný právny stav je podľa názorov právnej vedy v tejto oblasti taký, že v prípade, ak sú práva obsiahnuté v Charte už zakotvené zriaďovacími zmluvami, sú vykonateľné v medziach týchto zmlúv“<sup>32</sup>. Je potrebné pripomenúť, že Charta zakotvuje práva veľmi stručne a heslovite, nakoľko obsah a podmienky pre ich výkon ponecháva sekundárnej alebo vnútroštátnej legislatíve. „V tejto súvislosti je možné súhlasiť s názorom vyjadreným v právnej vede ohľadom toho, že konkrétne ustanovenia Charty, t. j. formulácia niektorých základných ľudských práv, si budú vyžadovať zmeny, pretože majú na viacerých miestach iba deklaratórny, v ústavnej a právnej praxi neaplikovateľný charakter“<sup>33</sup>.

„Hlavný význam Charty základných práv je, že na úrovni EÚ zhrnula roztrieštené zásady dlho prítomné v medzinárodnom a vnútroštátnom práve do jediného dokumentu. Novinkou Charty je, že obsahuje všetky osobné práva. Charta upúšťa od praxe mnohých európskych a medzinárodných dokumentov, ktoré oddeľujú občianske a politické práva od hospodárskych a sociálnych práv; tu sa skôr zhromažďujú práva okolo niekoľkých základných zásad. Charta má univerzálny prístup, keďže nerozlišuje medzi občanmi na základe ich štátnej príslušnosti alebo bydliska, ale skôr na základe občianstva a postavenia (napr. deti, pracovníci). Reaguje na požiadavky doby, pretože; obsahuje prvky, ktoré dávajú odpoveď na súčasné výzvy, akými sú informačná technika alebo genetické inžinierstvo. Je jednoduchá a stručná, čím umožňuje občanom ju ľahko pochopiť ju ľahko pochopiť, a to je vo svete, kde je väčšina právnych textov pre priemerného občana nezrozumiteľná, mimoriadne dôležité“<sup>34</sup>. „Charta základných práv ako moderný dokument všeobecnej povahy a univerzálného charakteru vo vzťahu k úprave ľudsko-právnej matérie na úrovni ES/EÚ sa javí ako zárodok a uhoľný kameň budúceho európskeho únijskeho systému ochrany ľudských práv, ktorý je realizovateľný v špecifických podmienkach európskej integrácie nadštátneho charakteru, a preto je spôsobilý zaistiť vyšší štandard ochrany oprávnení ľudsko-právnej povahy jednotlivca než mechanizmus Dohovoru“<sup>35</sup>. Charta má dobrý základ na to, aby sa stala živým a prosperujúcim nástrojom, ktorý sa bude v budúcnosti doplňovať i o ďalšie, aj nové práva. Prináša aktuálny prehľad zdôraznením najnovších výziev ako sú osobné údaje, biologicko-etické normy, ochrana spotrebiteľa, či trvalo udržateľný rozvoj. „Charta ochraňuje jasnou a vyčerpávajúcou rečou podporu demokracie, ľudských práv a základných slobôd,

<sup>30</sup> Článok 6 Zmluvy o Európskej únii, konsolidovaný text v znení Lisabonskej zmluvy, MZV SR, 2008.

<sup>31</sup> Veľká Británia sa obávala prípadných nových sociálnych práv v Charte, ktoré by mohli narušiť jej liberálny pracovný trh, Poľsko sa chcelo vyhnúť možnosti nových individuálnych slobôd v Charte, ktoré by mohli byť v rozpore s konzervatívnymi a náboženskými hodnotami Poľska.

<sup>32</sup> JANKUV, J. *Medzinárodné a európske mechanizmy ochrany ľudských práv*. Bratislava : IURA EDITION, 2006, s. 223.

<sup>33</sup> ŠIŠKOVÁ, N. *Dimenze ochrany ľudských práv v Európskej únii*, s. 220.

<sup>34</sup> HORVÁTH, Z. *Príručka Európskej únie*. Bratislava : Európska únia, 2004, s. 458-459.

<sup>35</sup> ŠIŠKOVÁ, N. *Dimenze ochrany ľudských práv v Európskej únii*, s. 238.

zakotvených v srdci Európskej únie. „Nevytvára nový a samostatný systém ochrany, ale dopĺňa už existujúci systém platných medzinárodných a vnútroštátnych právnych nástrojov ochrany.“ „Ide o jediný formálne zostavený katalóg základných práv a slobôd v Európskej únii, ktorý je schopný aplikácie pro futuro.“

## **Záver**

Úprava ľudských práv na úrovni primárneho práva, konkrétne príslušných ustanovení zakladajúcich zmlúv, týkajúcich sa ľudských práv, možno konštatovať, že takáto úprava na pôde ES/EÚ neobstojí, nakoľko je neúplná, nesystematická, nedostatočná a pre laika, t. j. jednotlivca neznaleho komunitárneho práva absolútne neprehľadná. Pokiaľ ide o sekundárnu legislatívu, je neprijateľné, aby v nej boli obsiahnuté záruky ľudských práv, pokiaľ nejde o konkretizáciu primárneho práva. Ochranu rôznym právam garantovaných v ústavách jednotlivých členských štátoch i medzinárodných dokumentoch rozvinul a vo svojich rozhodnutiach poskytol ESD. Vytvoril akýsi súbor judikátov, chrániacich niektoré jednotlivé práva. Avšak ani táto úprava nie je postačujúca. Hlavne pre EÚ, ako supranacionálnu medzinárodnú organizáciu, v prospech ktorej členské štáty postúpili značnú časť svojej suverenity, nevyhovujúca.

Vynikajúcim riešením bola práve Charta ako vlastný katalóg ľudských práv obsahujúci v ucelenej a systematickej podobe jednotlivé ľudské práva a ich náležitú ochranu, dokument, o ktorý by sa mohol Občan EÚ v prípade porušenia jeho práv oprieť. Nakoľko EDLP predstavuje minimálny štandard ochrany ľudských práv v celoeurópskom regióne, právne záväzná Charta ponúka vyšší štandard ochrany práv jednotlivcov v európskom úijnom priestore a väčšiu istotu občanov EÚ.

## **Použitá literatúra**

FRIDRICH, B. – MIHÁLIKOV Á, S. – MOKRÁ, L. – SIMAN, M. *Ochrana ľudských práv v Európskej únii*. Bratislava : FSEV UK, 2008.

HORVÁTH, Z. *Príručka Európskej únie*. Bratislava : Európska únia, 2004.

JANKUV, J. *Medzinárodné a európske mechanizmy ochrany ľudských práv*. Bratislava : IURA EDITION, 2006.

PIKNA, B. *Evropská unie – vnitřní a vnější bezpečnost a ochrana základních práv*. Praha : Linde, 2002.

POMAHAČ, R. *Evropské právu*. Praha : Univerzita Karlova v Prahe, 2003.

REICHBAUER, O. *Európska Únia pre každého*. Bratislava : Eurolitera, 2004.

ŠIŠKOVÁ, N. *Dimenze ochrany lidských práv v Evropské unii*. Praha : Linde, 2008.

# Uplatnenie princípov manažmentu udržateľného mestského rozvoja v Ecocity

prof. Ing. Koloman Ivanička, PhD.  
Ústav manažmentu STU v Bratislave  
ivanicka.koloman@gmail.com

---

## Abstrakt

Príspevok je venovaný vysvetleniu a aplikáciám princípov udržateľného rozvoja (environmentálna, ekonomická, sociálna a kultúrna dimenzia) v tvorbe a realizácii koncepcie mesta Ecocity skúmanej v rámci európskeho projektu Ecocity v siedmich mestách Európskej únie vrátane Trnavy. V závere príspevku sú uvedené úvahy o možnom rozvoji koncepcie mesta Ecocity v zmysle odkazu Jána Pavla II.

**Kľúčové slová:** Ecocity, udržateľný rozvoj.

## Abstract

The paper is devoted to the explanation and application of the principles of sustainable development (environmental, economic, social and cultural dimension) in developing and implementing the concept of Ecocity examined within the European project Ecocity in seven cities of the European Union, including Trnava. At the end of the article presents considerations on the possible development of the concept of Ecocity in terms of the reference of John Paul II.

**Keywords:** Ecocity, sustainable development.

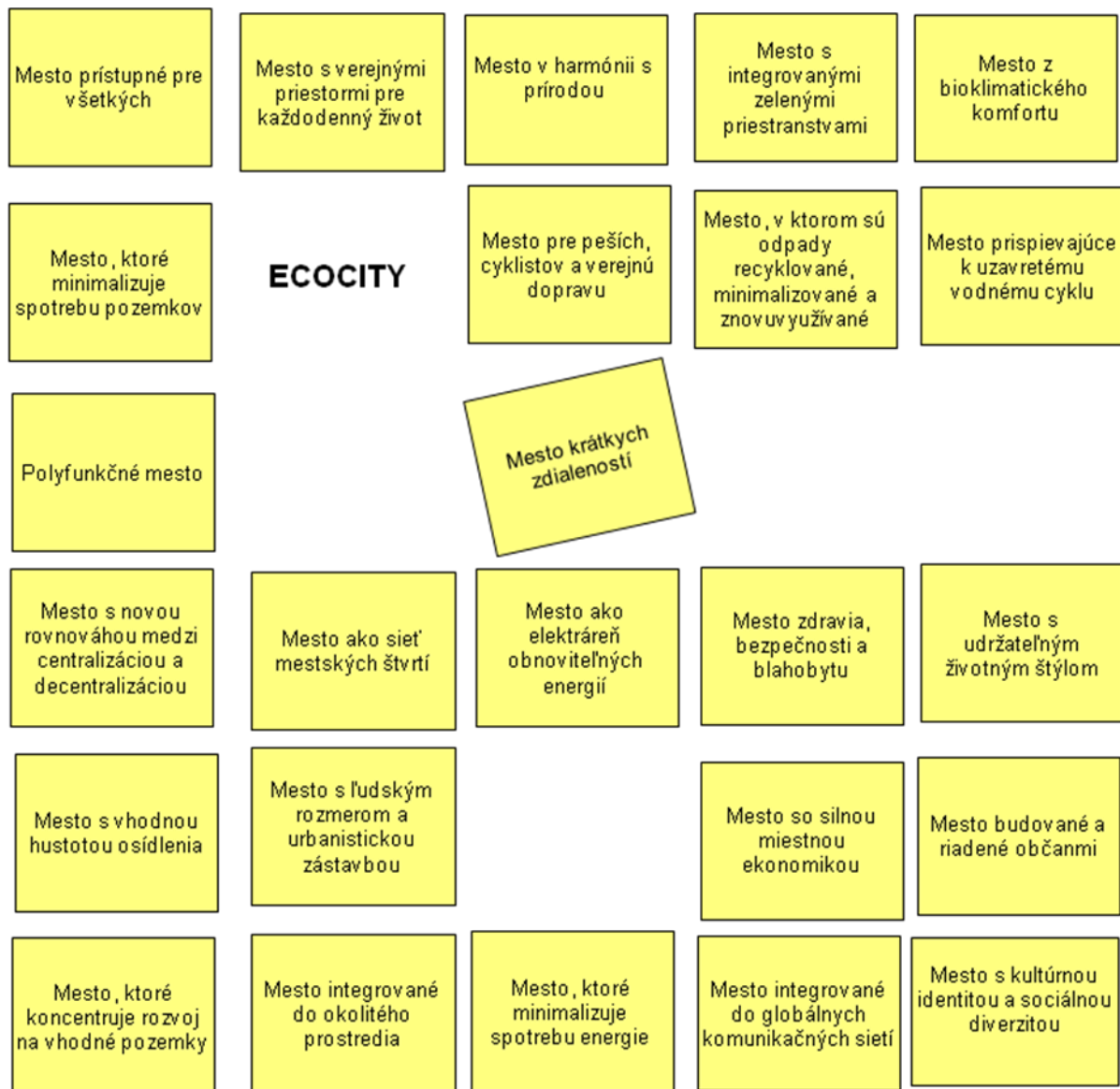
## Súčasný urbánne prostredie v svetle požiadaviek udržateľného rozvoja

Súčasný rozvoj miest protirečí potrebám trvalo udržateľného rozvoja. Priestorovo roztrúsené a funkčne oddelené sídelné štruktúry vplyvajú na rast dopravy a prepravy a zvyšujú tlak na životné prostredie. Efekt opatrení zameraných na podporu spôsobov trvalo udržateľnej dopravy je znehodnocovaný existujúcim spôsobom rozvoja miest, používanými koncepciami územného plánovania. Dochádza k znehodnocovaniu zdrojov, ktoré by mali byť zachované pre ďalšie generácie - pôda (urban sprawl), energetické zdroje (fosílna palivá), životné prostredie (zdravie, kvalita života). V treťom tisícročí nebude už možné pokračovať stavať mestá tradičným spôsobom, ktorý nebral do úvahy vplyv skleníkových plynov ohrozujúcich základy našej civilizácie. Je preto nevyhnutné hľadať nové riešenia, ktoré by umožnili realizovať trvalo udržateľný rozvoj do urbánneho prostredia. V protiklade s tým, cieľom Európskej únie je podpora polycentrických trvalo udržateľných sídiel, energeticky efektívnych vzorov ľudských sídiel, ktoré umožňujú minimalizovať záber pôdy a urban sprawl (sídelnú kašu).

## Ecocity

Významným konceptom udržateľného mesta je Ecocity. Ecocity je ľudské sídlo s udržateľnou a odolnou štruktúrou vrátane funkčných ekosystémov. Ecocity rešpektuje životné prostredie, Ecocity poskytuje primeraný blahobyť pre svojich obyvateľov bez toho,

aby sa spotrebúvalo nadmerné množstvo zdrojov a produkovalo priveľa odpadu, ktorý je toxický pre prostredie. Sociálny poriadok v Ecocity odráža základné princípy čestnosti, spravodlivosti a opodstatnenej rovnosti. V rámci dopravy sa v Ecocity uprednostňuje mestská hromadná doprava, bicyklová doprava a chôdza. Život v Ecocity reprezentuje aj iný životný štýl – menej pohodlia, obmedzenejšie využívanie automobilov, zmena myslenia, nepodliehanie agresívnej reklame propagujúcej výroby, ktoré človek nepotrebuje, a pod. Dôležitým aspektom Ecocity je ekonomická dimenzia.



Obr. 1 Charakteristické znaky Ecocity definované v rámci riešenia RP projektu Ecocity v rokoch 2003-2005

Ekonomická dimenzia trvalo udržateľného rozvoja vychádza z overeného životom predpokladu, že nie je možné zachovať mestskú infraštruktúru a fond nehnuteľností vo funkčnom stave, zabezpečiť prosperitu a zachovať aspoň minimálny ekonomický rast bez primeranej úrovne ekonomickej aktivity. Pritom ekonomika, v ktorej rastú náklady na energiu, ktoré sú zdrojom rastúceho znečistenia životného prostredia, zvyšuje sa úroveň

zdravotných rizík pre obyvateľstvo a kde sa ekonomický rast zakladá na využívaní neobnoviteľných zdrojov, nemôže byť pokladaná za trvalo udržateľnú.

V rámci sociálneho učenia cirkvi pápež Ján Pavol II. upozorňuje na skutočnosť, že nespútaný hospodársky rozvoj nie je odpoveďou na zlepšenie života chudobných. Katolícka sociálna náuka nikdy neakceptovala materiálny rast ako model rozvoja. „Samotná akumulácia tovarov a služieb, aj keď pre prospech majority,“ ako skonštatoval Ján Pavol II. "nestačí na dosiahnutie ľudského šťastia". Varoval, že túžba mať a užívať je niečím iným ako byť a rásť. Ľudstvo spotrebúva zdroje Zeme bez obmedzenia... ako keby tieto zdroje nemali svoj Boží účel.

Skutočný rozvoj podporuje umiernenosť a dokonca úspornosť pri využívaní materiálnych zdrojov. Vyžaduje si vyvážený pohľad na ľudský pokrok, ktorý je v súlade s rešpektom k prírode. Napokon skutočný pokrok si vyžaduje, aby bohaté národy hľadali spôsoby znižovania nadspotreby prírodných zdrojov. Samotný technický pokrok nepostačuje, ale ide o to, aby z tohto pokroku mali úžitok ľudia i životné prostredie<sup>1</sup>.

Uvedené skutočnosti úzko súvisia so sociálnou dimenziou trvalo udržateľného rozvoja. Nedostatok tovarov a služieb, vyššia miera nezamestnanosti, zastarané mestské technológie, zle fungujúce dopravné systémy predstavujú prekážku pre sociálny rozvoj obyvateľstva, ktoré musí venovať nadmerné množstvo času na zarábanie peňazí na svoje živobytie a podporu svojich rodín a prirodzene má menej času na sociálne aktivity a vlastný rozvoj a učenie. V podmienkach znalostnej ekonomiky rastúcu úlohu zohráva vzdelávanie. Podpora rozvoja kvalifikovaných, adaptabilných, tvorivých a výkonných pracovných síl je kriticky dôležitá z hľadiska zabezpečenia konkurenčnej schopnosti mesta. Významnú úlohu tiež zohráva podpora mesta rozvoju podnikania, inováciám a hospodárskej dynamike.

Nová ekonomika však predpokladá aj udržateľný životný štýl, ktorý šetrí prírodné zdroje a teda nie je orientovaný na nadmernú spotrebu, typickú pre konzumnú spoločnosť. Dobré to vystihujú slová Jána Pavla II. podľa ktorého udržateľný životný štýl možno charakterizovať „jednoduchosťou, skromnosťou a disciplínou ako aj duchom obety“. Tieto základné hodnoty sú v rozpore s kolektívnou sebeckosťou. Nerešpektovanie druhých a nečestnosť, predstavujú korene súčasnej ekologickej krízy, s ktorou sa stretávame<sup>2</sup>.

Uvedené myšlienky tiež rozvíja Benedikt XVI podľa ktorého „technicky vyspelé spoločnosti môžu a musia znížiť svoju domácu spotrebu energie, a to buď prostredníctvom vývoja výrobných metód alebo prostredníctvom väčšej ekologickej citlivosti svojich občanov. Je potrebné dodať, že v súčasnej dobe je možné dosiahnuť zlepšenie energetickej účinnosti a súčasne podporovať výskum alternatívnych zdrojov energie<sup>3</sup>. Trvalo udržateľný rozvoj v tomto zmysle teda predpokladá integrovanie požiadaviek na environmentálny manažment, sociálnu spravodlivosť a vytváranie ekonomických príležitostí v rozhodovaní.

Významnú úlohu v rozvoji Ecocity zohráva sociálny kapitál podľa Francisa Fukuyamu (2006, s. 28 a nasl.) možno sociálny kapitál definovať „ako súbor neformálnych hodnôt, či noriem, spoločných pre členov nejakej skupiny, umožňujúci im vzájomnú spoluprácu“. Jeho základným princípom je kolektívnosť – kolektívna činnosť, ktorej je nejaká skupina schopná, a súčasne i náročnosť, ktorá je s činnosťou spojená. Keď členovia skupiny očakávajú, že i ostatní budú poctiví a spoľahliví, začnú si vzájomne dôverovať. Sociálny kapitál a participácia v rozvoji miest sú nedostatočne rozvinuté v postkomunistických krajinách

---

<sup>1</sup> JOHN PAUL II . *Centesimus Annus*. Encyclical Letter to his Venerable Brother Bishops In The Episcopate The Priests And Deacons Families Of Men And Women Religious All the Christian Faithful and to All Men And Women of Good Will on the Hundreth Anniversary Of *Rerum Novarum*, 1991.

<sup>2</sup> JOHN PAUL II (1989) *Peace with God the Creator, Peace with all of Creation*. Message for the celebration of the World Day of Peace. 1 January 1990 Rome: Libreria Editrice Vaticana.

<sup>3</sup> BENEDIKT XVI. *Caritas in veritate*. Trnava : SSV, 2009, čl. 49.

(možné príčiny dedičstvo minulého obdobia, vzájomná nedôvera medzi ľuďmi, každodenný boj o živobytie, hodnoty konzumného života, antagonistické politické názory).

Princíp participácie znamená, že ľudia vo svojich aktivitách pre spoločnosť majú prijať aktívnu úlohu v sociálno-ekonomickom, politickom a kultúrnom živote. Dôraz sa tu kladie na ľudskú zodpovednosť stať sa skôr, subjektom ako objektom a nebyť pasívnym prijímateľom rozhodnutí iných osôb. Život v demokracii nemôže byť produktívny bez aktívneho, zodpovedného a veľkorysého zapojenia sa každého, „aj keď v rozmanitosti a komplementárnosti foriem, úrovni, úloh a zodpovednosťou“<sup>4</sup>. Katolícka cirkev má pomerne veľký potenciál prispieť k rozvoju sociálneho kapitálu a participácie, pretože podporuje rozvoj miestnych spoločenstiev, komunikáciu a rozvoj dobrých vzťahov medzi ľuďmi. Jej aktivity teda môžu pozitívne podporiť aj rozvoj Ecocity.

V rámci klasickej koncepcie udržateľného rozvoja (Brudtladský pohľad) sa kladie dôraz najmä na environmentálnu, sociálno-kultúrnu a ekonomickú dimenziu. Menej sa v tejto súvislosti spomína morálno-etická a spirituálna dimenzia. Ide o tvorbu hodnotových rebríčkov, ktoré ovplyvňujú naše konanie a správanie, ale tiež o to, do akej miery sú určité hodnoty reflektované v politickom, ekonomickom a sociálnom živote. Nie je to len otázkou jednotlivcov. Napr. manažéri veľkých korporácií sú zväčša ľuďmi, ktorí rešpektujú základné environmentálne a ľudské hodnoty, ale nie vždy ich môžu uplatniť v praxi. Narážajú na tlak akcionárov, ktorých vždy zaujíma zisk. Ak sa o to manažér nevie dostatočne postarať, je vymenený. Ide teda o to, že spirituálna dimenzia sa netýka len jednotlivcov, ale predovšetkým spoločnosti ako celku.

Združenie katolíckych vysokých škôl (2011, Catholic Climate Covenant Partners) osobitne túto dimenziu zdôrazňuje ako vrstvu katolíckej identity v rámci trvalo udržateľného rozvoja. Katolícku identitu v tomto zmysle tvoria tradície, magistérium, sväté písmo, teológia, cirkevná štruktúra a život, sviatosť a sociálne učenie cirkvi. Je možno v tomto svetle tiež príznačné, že práve nový Svätý otec sa rozhodol pre meno František, čím svojím spôsobom nadväzuje na svätého Františka z Assisi, ktorý je aj patrónom životného prostredia.

## **Analýzy možnosti uplatnenia Ecocity na časti mestského územia v Trnave**

Príprava koncepcie Ecocity nie jednoduchou otázkou, pretože je pritom potrebná úzka spolupráca odborníkov z oblasti urbanizmu, priestorového plánovania, sociológie, ekonómie, stavebníctva a pod. Okrem toho je nevyhnutné spolupracovať s verejnou správou, významnými stakeholdermi a s občanmi. Na základe uvedenej spolupráce sme v roku 2005 formulovali viaceré scenáre rozvoja vybranej časti územia v Trnave (Časť historického jadra ako aj územie bývalého cukrovaru). Jednotlivé scenáre slúžili ako podklad pre diskusiu občanov a verejnej správy, v rámci čoho potom boli definované priority rozvoj sledovaného územia. Konzensus sa dosiahol na základe autentického a balančného scenára, ktorého najmä ekonomickú dimenziu ďalej rozoberáme. Výsledný scenár obsahoval viaceré pozitívne znaky Ecocity, aj keď zďaleka nie všetky. V reálnom živote však nebol realizovaný. Vyžadoval by si značné mestské investície a získanie pozemkov. Predpokladáme však, že viaceré elementy analýzy scenárov ovplyvnili niektorého mestské rozhodnutia.

---

<sup>4</sup> CONGREGATION FOR THE DOCTRINE OF THE FAITH. *Doctrinal Note on Some Questions Regarding the Participation of Catholics in Political Life*. Rome 2002.

## Ekonomické scenáre rozvoja Ecocity v Trnave

Mesto Trnava predstavuje územie, ktoré prechádza vcelku úspešnou ekonomickou transformáciou. V uplynulom období mesto získalo niekoľko významných zahraničných investícií, stalo sa centrom trnavského samosprávneho kraja, je sídlom významných vzdelávacích a cirkevných inštitúcií, má diverzifikovanú ekonomickú štruktúru, kultúrne tradície, dobré napojenie na dopravné systémy (diaľnica, blízkosť bratislavského letiska, železnica). Súčasne profituje z blízkosti okolitých krajín ako aj hlavného mesta Slovenska a stáva sa tak širšou súčasťou transhraničného regiónu s ďalším potenciálom rozvoja. Tento rozvojový potenciál nie je ešte v plnej miere využitý, a predpokladáme, že by sa v budúcnosti mal riadiť požiadavkami trvalo udržateľného ekonomického rozvoja, a to nielen na navrhovanom rozvojovom území Ecocity. V nasledujúcom období by Trnava mala hľadať také rozvojové riešenia, ktoré by umožnili zvýšiť kvalitu života jeho obyvateľstva nielen na základe lepšieho uplatnenia ich kvalifikácie, ale aj na základe skvalitnenia životného prostredia, poskytovania kvalitnejších a rôznorodejších služieb a obnovy kultúrneho dedičstva. V scenároch, ktoré sú ďalej detailne rozoberané, sa požiadavka trvalo udržateľného rozvoja vo väčšej či menšej miere rešpektuje na území Ecocity. Jednotlivé scenáre vychádzajú z rôznych rozvojových predpokladov, no súčasne nepredstavujú vzájomne sa vylučujúce rozvojové alternatívy. Naopak výhodou scenárov je skutočnosť, že sú vhodným podkladom pre rozhodovanie o výbere najlepšieho scenára, ktorý však môže vzniknúť aj na základe kombinácie štyroch scenárov, ktoré navrhol slovenský pracovný tím Ecocity.

### Scenár A – Autentický

**V rámci autentického scenára predpokladáme** slabší tlak rozvoja ekonomických aktivít, keďže v tomto scenári ide o priblíženie sa k tradičným hodnotám mesta vyplývajúcim z jeho bohatej histórie. To súčasne znamená návrat k remeslám, odstránenie väčších obchodov, ich náhrada menšími obchodmi prípadne „poľudštenou“ koncepciou hypermarketu, ako siete menších prevádzok. Súčasne pôjde o lepšie zhodnotenie „kultúrnych zdrojov“. Remeslá by mali nadviazať na historické tradície a cirkevnú históriu. To v praxi znamená produkciu historizujúcich i cirkevných suvenírov a predmetov, prítiahnutie turistov a občanov do historického centra na základe realizácie kultúrnych podujatí, happeningov, jarmokov, tvorivých dielní, výstav a pod. Pre tento účel je možné využiť aj územie súčasného cukrovaru, kde by sa predpokladalo, že nové budovy, ako aj obnovené továrenské haly by slúžili v prvom rade kultúre a vede vo forme výstavných akcií, kongresového strediska, galérií, reprezentačných priestorov, múzea a pod. Viac kultúry a vedeckých podujatí by malo prítiahnuť do Trnavy viac návštevníkov, v dôsledku čoho by bolo potom potrebné posilniť hotelové a reštauračné služby.

Scenár predpokladá transformáciu existujúceho bytového fondu v centre na luxusné byty, pravda zo zachovaním kultúrneho dedičstva a s obmedzením automobilového prístupu do centra. Taktiež sa predpokladá, že v prielukách historického jadra sa postavia historizujúce bytové domy pre solventnejšie vrstvy obyvateľstva.

Uvedené zmeny ovplyvnia identitu mesta. Hlavný dôraz v rámci scenára sa kladie na historické hodnoty a ich kontinuitu do dnešného dňa. Historická kontinuita však na jednej strane znamená tradície európanstva, na jednej strane okázalosť dôležitého administratívneho a univerzitného centra v Uhorsku, no na druhej strane potláčanie národného života. Na jednej strane tradície skvelých národných buditeľov a mysliteľov, na druhej strane chudobu ľudí obývajúcich malé stredoveké domy a určitú dávku provincializmu. K uvedeným hodnotám pristupuje dedičstvo industrializmu a hromadnej výroby, ktoré na jednej strane otvorilo bránu k rozvoju Trnavy, otvorilo Trnavu navonok po rokoch stagnácie, na strane druhej strane do



značnej miery rozvrátilo tradičné štruktúry mesta, postaralo sa o čiastočnú deštrukciu jadra mesta a zanechalo tam nevhodné artefakty. Otázne je potom, či toto je identita mesta, na ktorej je možné ďalej stavať, alebo je potrebné ju tvorivým spôsobom pretvoriť. Otázne je tiež definovanie historickej kontinuity a možnosti ju vôbec definovať po storočí intenzívnych prevratov, zmien a diskontinuit, v súčasnom období globalizácie a informačnej spoločnosti, ako aj transformácie spoločnosti na trhovú ekonomiku (ktorá však má mnoho znakov absolútne odlišných od trhovej ekonomiky predvojnového Československa). Súčasná doba teda núti mestá pripravovať úplne nové rozvojové stratégie, v ktorých historické a kultúrne dedičstvo má svoje dôležité miesto, no súčasne ich núti zabudnúť na tú časť historickej kontinuity, ktorá predstavuje rozvojovú prekážku.

Prílišná snaha o zachovanie všetkých pamiatkových hodnôt pripomína snahy pamiatkových úradov z minulosti, keď sa veľmi silne presadzovala ochrana, na ktorú ale chýbali finančné zdroje a tak sa dosiahol presne opačný efekt. Veľa budov schátralo a zmenili sa na rumoviská. V minulých rokoch boli mnohé historicky hodnoty obnovené len preto, že sa do určitej miery obišli prísne pravidlá pamiatkovej ochrany. Budovy boli sčasti vo vnútri zmenené a neraz sa zachovali len fasády. Takto sa však pristupuje ku kultúrnemu a historickému dedičstvu vo viacerých krajinách, napr. v Holandsku. V dôsledku kompromisov sa z kultúrneho dedičstva dá zachovať podstatne viac ako za predpokladu dodržiavania veľmi striktných zásad ochrany historických pamiatok. Pokiaľ sa neumožní adaptácia budov vzhľadom na nové potreby a funkcie je sotva možné očakávať trvalú udržateľnosť zachovania nehnuteľností z minulosti. Uvedený scenár je vzhľadom na konkurenciu veľkých obchodov, nízku produktivitu remeselných činností možný len za predpokladu stáleho subvencovania zo strany mesta. V období globalizácie je veľký problém udržať remeselné činnosti v území, pretože sú často pod tlakom konkurencie z Ázie a z Číny. Je teda otázne do akej miery je scenár trvalo udržateľný z ekonomického hľadiska.

## **Scenár B – Adaptačný**

V rámci adaptačného scenára predpokladáme výrazný tlak rozvojových ekonomických aktivít, ktoré by mali byť orientované na progresívne trendy v ekonomike. V tejto súvislosti predpokladáme transformáciu časti územia súčasného cukrovaru na vedecko-technologický park, ktorý by umožnil valorizovať vedecký potenciál koncentrovaný na univerzitách v Trnave, umožnil lepšie uplatnenie špičkových absolventov, zabezpečil transfer nových poznatkov do praxe. Týmto spôsobom by sa tiež podporil rýchlejší prienik vedomostnej a informačnej ekonomiky do vymedzeného mestského prostredia. Takýto prienik prirodzene nie je samoúčelný, ale podporuje rast konkurenčnej schopnosti územia, lepšie využitie „šedej kôry mozgovej“, je zdrojom vyššej pridanej hodnoty a je tiež významným faktorom zabezpečenia lokálneho trvalo udržateľného ekonomického rozvoja. V tomto zmysle je vytvorenie a efektívne fungovanie vedecko-technologického parku pokladané za významný zdroj priestorových synergií. Okrem vytvorenia vysoko-kvalifikovaných pracovných miest, takýto park priťahuje investorov, je významným zdrojom inovácií, nepriamo podporuje rast kvality výskumu na univerzitách, podporuje konkurenčnú schopnosť miestnych podnikov, prispieva k rastu kvality života a pod.

V prípade Trnavy je len prirodzené zamerať aktivity v takomto parku na výskum materiálov, biotechnológie, informatiku a aplikovanú matematiku, keďže ide o odbory, v ktorých sa na Trnavských univerzitách zabezpečuje vzdelávanie a výskum.

Moderná vedomostná spoločnosť vytvára novú deľbu práce. v ktorej rastúci význam zohráva terciárny sektor a v rámci neho významnú úlohu majú podnikateľské služby: investičné poradenstvo, právne služby, bankovníctvo, manažérske poradenstvo, účtovné služby, príprava projektov, počítačové služby, vzdelávanie. Vytvára sa tlak, aby takéto služby

boli lokalizované v centre mesta v blízkosti pokiaľ možno najväčšieho počtu klientov, pre čo by malo mesto vytvárať primerané podmienky. Predpokladáme, že v rámci adaptačného scenára práve takýto vývoj sa prejaví aj v meste Trnava.

V tomto scenári sa predpokladá podpora zavádzaniu „rýchleho“ internetu, v rámci ktorého sa prenos informácií zabezpečuje rýchlosťami 1 Mbit/s a viac. Podniky, ktorý takéto pripojenie využívajú dosahujú zvýšenie vlastnej produktivity práce a súčasne takéto technológie podporujú vznik back office (kancelárií, ktoré zabezpečujú činnosti nevyžadujúce si priamy styk so zákazníkom) mimo centier miest, čím sa znižujú náklady na prenájom kancelárskych priestorov, ale tiež podporujú aj prácu doma, ktorá umožňuje odbremeniť dopravné systémy v meste (tak statickú ako aj dynamickú dopravu). Treba si tiež uvedomiť, že rýchly internet je predpokladom rozvoja virtuálnych podnikov, v rámci ktorých časť zamestnancov pracuje doma, iní sú roztrúsení po pracoviskách vo viacerých krajinách vo svete a napriek tomu nemajú problémy so vzájomnou komunikáciou. Uvedené skutočnosti vytvárajú tlak na výstavbu flexibilných administratívnych priestorov, ktoré sú prispôbené pre takýto typ práce, keď niektorí zamestnanci chodia do práce len sporadicky a väčšiu časť pracovného času pracujú doma. Súčasne sa vytvárajú predpoklady pre to, aby menšie mestá s nižšími nákladmi zabezpečovali rôzne druhy služieb pre nadnárodné koncerny, ktorých centrály môžu byť vzdialené tisícky kilometrov. Na trhu týchto služieb však panuje globálna konkurencia a konkurenti sa môžu nachádzať aj v Kapskom meste alebo v indickom štáte Bangalore, v Brne, v Záhrebe a pod. Skúsenosti so zahraničiami však ukazujú, že niektoré spoločnosti majú na takomto trhu napriek veľkej vzdialenosti skoro monopolné postavenie. Napr. novozélandské právne spoločnosti majú vynikajúce skúsenosti pri príprave kontraktov, ktoré zohľadňujú špecifiká amerického a čínskeho práva, iné spoločnosti na Novom Zélande zas zabezpečujú bezkonkurenčné finančné služby v noci pre Wall Street (výhodou je 12 hodinový časový posun medzi Východným pobrežím USA a Novým Zélandom).

V súčasnosti platí, že skvalitnenie prístupu kvalifikovaných ľudí a ostatného obyvateľstva k informáciám a poznatkom ako základného predpokladu valorizácie pracovnej sily. Túto požiadavku je možné okrem prístupu k rýchlemu internetu v Trnave zabezpečiť ešte na základe:

- výstavby komunitného centra, kde budú internetové kaviarne, knižnica, miesta stretávania. Za týmto účelom by bolo možné postaviť potrebné priestory na Hornopotočnej ulici, resp. ich získať na základe transformácie niektorej z budov cukrovaru alebo ich získať presunom Vojenského archívu do iných priestorov,
- ďalším rozvojom univerzitného vzdelávania vychádzajúceho zo stratégie užšej spolupráce s podnikmi pôsobiacimi v priemysle a v sfére služieb,
- posilňovaním synergie vedy výskumu vývoja a využitia vedeckých poznatkov, čo možno dosiahnuť cestou výstavby technologického parku. Je pritom dôležité, aby jeho urbanistické poňatie zodpovedalo požiadavkám informačnej spoločnosti, ktorá má záujem udržať si vysoko-kvalifikované pracovné sily v území (príťažlivá architektúra, zeleň, relaxačné zóny, miesta stretávania, reštaurácie, kaviarne, kultúra),
- presunom časti vzdelávacieho procesu priamo do technologického parku na území cukrovaru, čo je častým javom napr. vo Francúzsku,
- posilňovaním synergie cestou vytvorenia kongresového centra potrebného pre realizáciu väčších konferencií, ktoré tiež podporujú na jednej strane výmenu informácií, a na druhej strane môžu byť zdrojom príjmov vo forme kongresovej turistiky,
- posilňovaním synergie aj cestou výstavby podnikateľského inkubátora, kde by sa začínajúci podnikatelia učili podnikáť, získali by dočasné priestory pre vykonávanie tejto činnosti, nevyhnutné školenia a poradenské služby,

- stabilizovaním existujúcej vybavenosti v centre a lepšie prispôsobenie stavebnej štruktúry novšie alokovaným funkciám (najmä univerzitné areály - aby mohli plniť spoločenské a vzdelávacie funkcie),
- podporou špičkových ekologických technológií v technologickom parku a sprievodných aktivít terciárneho charakteru. Vzhľadom na skutočnosť, že cukrovar, na časti územia ktorého by mohol byť perspektívne lokalizovaný priemyselný park, je v blízkosti centra mesta. nemali by sa v ňom lokalizovať činnosti zaťažujúce životné prostredie. Súčasne by sa tam mali uskutočňovať iba také podnikateľské aktivity, ktoré priamo súvisia s tým, čo prednáša, vyučuje a skúma na trnavských vysokých školách, resp. čo sa tam ešte robiť bude,
- doplnením mestských areálov o zeleň a relaxačné plochy,
- ďalšími investíciami do zvyšovania atraktivity (pešie zóny a verejné priestranstvá, zveľadovanie parteru) s cieľom vytvoriť živé a atraktívne centrum mesta.

V rámci predkladaného scenára je nutné zamedziť vyludňovaniu centra mesta, a to aj napriek predpokladaným tlakom na využitie jeho plôch pre podnikateľské účely, čo by mohlo viesť k zníženiu jeho atraktívnosti ako aj k zhoršovaniu bezpečnostnej situácie. V súvislosti výstavbou továrne Citroen-Peugeot je potrebné zamerať výstavbu v centre na väčšie byty pre lepšie zarábajúce vrstvy obyvateľstva a centrum ďalej zatriktívniť. V opačnom prípade bude záujem solventnejších ľudí bývať skôr mimo mesta na vidieku. Súčasne netreba zabúdať na výstavbu bytov pre menej solventné vrstvy obyvateľstva, ktoré sú však zamestnané v mnohých menej platených službách, ktorých dobré fungovanie pre mesto je však absolútne nevyhnutné. Netreba teda zabúdať na výstavbu sociálnych bytov. Tu však podotýkame, že sociálne byty sú v prvom rade bytmi pre pracujúcich ľudí. Len časť takýchto bytov znamená podporu pre marginálne vrstvy obyvateľstva. Súčasná bytová politika vyčleňuje minimálne finančné prostriedky pre tieto skupiny obyvateľov, aj keď z hľadiska trvalo-udržateľného rozvoja je treba hľadať cesty ako pomôcť aj týmto občanom.

Rastúca prítomnosť zahraničných investorov a výmeny zo svetom, ktorú nevyhnutne prináša tento scenár nemôže nezanechať vplyv na identitu mesta, s čím je potrebné počítať v komunálnej politike. Internacionalizácia si vyžaduje posilňovanie anglofónnosti a frankofónnosti obyvateľov, lepší prístup k inojazyčnej literatúre, podporovanie aktivít Francúzskeho inštitútu, kultúrnych aktivít amerického a britského veľvyslanectva s vyčlenením, na to potrebných priestorov, zriadenie francúzskej reštaurácie a pod. Súčasne to znamená nadviazanie na pozitívne prvky trnavských tradícií, a to najmä kresťanského univerzalizmu, ekumenizmu a jezuitskej vzdelanosti a jeho paneurópanstva. Taktiež je potrebné podporiť budovanie identity Trnavy ako sebavedomého, progresívneho, otvoreného a prosperujúceho mesta. Z urbanistického hľadiska si to vyžaduje postupné odstraňovanie alebo nahradzovanie artefaktov moderny a industriálnej éry v centre mesta, zdôraznenie niektorých pozitívnych prvkov histórie, modernizácie priestorov pre stretávanie ľudí: športoviská, námestia, kaviarne reštaurácie, výstavby kongresového centra a pod. Nová identita súčasne znamená zveľadenie prostredia mesta, a teda mestá pre ľudí, ktoré je schopné pritiahnúť vysoko-kvalifikovaných odborníkov, resp. zabrániť ich vyst'ahovaniu, a to na základe vyváženého ekonomického, ekologického a kultúrneho rozvoja, ktorý súčasne rešpektuje požiadavky informačnej a vedomostnej spoločnosti ako zdroja vysokej pridanej hodnoty ekonomických aktivít. Identitu mesta budú tiež spoluvytvárať univerzity, ich prepojenie s verejnosťou a podnikaním.

Navrhovaný scenár by mal umožniť udržať v Trnave vysokokvalifikovaných odborníkov, posilniť prepojenie malého, stredného a veľkého podnikania, mal by umožniť zvýšiť pridanú hodnotu podnikateľských aktivít, pritiahnúť viac študentov do mesta, upevniť zakotvenie veľkých investorov v území, ktorí majú tendenciu delokalizovať svoje závody vždy tam, kde nájdu vhodnú, no lacnejšiu pracovnú silu. Zvýšenie pridanej hodnoty by malo

súčasne umožniť vytvoriť dostatok finančných zdrojov potrebných pre podnikateľov na to, aby mohli zabezpečiť kvalitnú obnovu svojich nehnuteľností ako aj vytvoriť finančné zdroje pre mesto, za účelom jeho zveľadenia. Potenciálne príjmy s technologického parku by mali tiež umožniť zabezpečenie dostatočných plôch zelene na území bývalého cukrovaru, čo prakticky dnes nie je možné zabezpečiť inak.

Súčasne treba poznamenať, že úspešný ekonomický rozvoj v 21. storočí je možný len tam, kde sa opiera o rozvoj „poháňaný šedou kôrou mozgovou“. Komparatívne výhody získavané lacnou pracovnou sa stávajú čoraz viac efemérne. Najviac budú preto prosperovať tie podniky, ktoré sú schopné získať od svojich spotrebiteľov informácie, reagovať na ne. Prenikanie vedomostnej spoločnosti by malo viesť k urýchleniu inovačného rozvoja, a to aj v oblasti zavádzania technológií, ktoré umožňujú šetriť energie, recyklovať odpad, znižovať negatívne vplyvy mestského prostredia na životné prostredie, pričom súčasne vzrastie ekonomická efektívnosť takýchto aktivít.

### **Scenár C – Balančný**

Balančný scenár predpokladá slabší tlak ekonomických aktivít v centre mesta. V dôsledku predpokladaného nárastu počtu obyvateľov Trnavy obmedzený rozvoj centra mesta môže znamenať postupný únik komerčných aktivít do okrajových častí mesta (veľké supermarkety a hypermarkety), kde je všetko lacnejšie ako v centre. To prirodzene len prispeje k vzniku problémov pri financovaní obnovy centra mesta. Tento scenár tiež predpokladá využitie centra mesta najmä pre rozvoj verejnej správy, a to napr. činnosti súvisiace s riadením regiónu, na čo sa využijú existujúce priestory. Ďalšie využitie priestorov v historickom jadre má byť zamerané na terciarizáciu aktivít v centre formou rozvoja podnikateľských služieb, na ktorej budú participovať skôr malé podniky ako podniky veľké – bez požiadaviek budovať väčšie administratívne budovy v centre – pôjde o orientáciu skôr o adaptáciu existujúcich priestorov.

Bytová výstavba hospodárenie s bytmi predpokladá pokračujúcu výstavbu bytov v mestských prielukách a na území cukrovaru v zmysle predošlého scenára. Scenár vyjadruje sčasti nostalgiu za minulosťou, keď centrá miest mali pokojnejší vidiecky charakter, kde čas prebiehal akokeby pomalšie. Na druhej strane takéto mestské prostredie pôsobí upokojujúco a relaxačne. Súčasne ide o prepojenie s prednosťami súčasnosti, pričom tu treba definovať či ide o súčasnosť modernú alebo postmodernú. Skôr by malo ísť o napojenie na postmodernu, keďže prepojenie histórie a moderny bolo typickým pre celé povojnové obdobie, pričom výsledky boli viac ako nevyhovujúce. Tvorba novej identity mesta v rámci uvedeného scenára je teda nie celkom jasná.

Možné dopady scenára: Zníženie úrovne aktivity v centre je spornou záležitosťou, keďže pozemky a nehnuteľnosti v strede mesta sú vždy najdrahšie. Obmedzenie aktivít v centre mesta potom môže mať za následok vysídľovanie aktivít, ktoré prinášajú pridanú hodnotu, čím narastajú problémy pri financovaní údržby a rozvoji mesta. Ďalším problémom je skutočnosť, že centrum mesta priťahuje ľudí vtedy, keď sa tam vždy niečo deje, keď v ňom „vibrujú“ aktivity. Centrum, z ktorého odchádzajú aktivity, je smutným miestom, ktoré ľudí nepriťahuje. Uvedené skutočnosti majú prirodzene bezprostredné ekonomické dôsledky.

### **Scenár D – Inovačný**

Posledný scenár predpokladá výrazný tlak ekonomických aktivít, kde v rámci rozvojových činností majú dominantné postavenie investori často na úkor verejného záujmu, pričom v niektorých prípadoch môžu byť motivovaní krátkodobým dosiahnutím ziskovosti na úkor trvalých prínosov ich aktivít v meste. V rámci scenára sa predpokladá, že územie

cukrovaru bude ponúknuté investorom na základe prístupu laissez-faire, bez jednotnacej koncepcie, len podľa princípu, kto dá viac, s nedostatočným zohľadnením mestskej stratégie. Alternatívou prístupu laissez-faire môže byť rozvoj mesta v úzkom partnerstve verejného a súkromného sektora, v ktorom prím zohráva súkromný sektor. Problém je, že takéto partnerstvo je zatiaľ nedostatočne odskúšané v praxi.

V rámci scenára je možné využiť časť územia cukrovaru ako akvaparku alebo zábavného parku pre deti, ale aj pre ich rodičov. Napr. môže ísť o postupnú výstavbu akvaparku v nadväznosti na existujúci športový areál doplnený o módne spôsoby športového využitia voľného času – umelá lezecká stena, bungee-jumping, fitness centrá, bowling, petang, squash, joggingové dráhy, dráhy pre kolieskové korčule a bicykle. Výstavba zábavných parkov v súčasnosti predstavuje v západnom svete veľmi zaujímavú podnikateľskú aktivitu, ktorá má v niektorých prípadoch aj vzdelávaciu dimenziu. V tomto zmysle by bolo zaujímavé poskytnúť pozemky investorovi, ktorý by tam priniesol atrakcie, zaujímavé nielen pre obyvateľov Trnavy, ale aj širokého okolia, čím by sa podporil aj rozvoj cestovného ruchu a ako ukazujú zahraničné skúsenosti aj hoteliérstva. Lokalizácia zábavných aktivít v meste Trnava nadväzuje na celosvetové trendy v danej oblasti, kde sektor zábavných parkov veľmi rýchlo rastie. Na druhej strane prináša so sebou aj rast automobilovej dopravy a je tiež otáznou, či iné investorské aktivity nemôžu byť vyšším zdrojom pridanej hodnoty.

Od výstavby zábavného parku a vyššej úrovne investorskej aktivity sa odvíja aj budovanie a skvalitňovanie služieb pre turistov a cestovný ruch.

Rýchly rozvoj podnikania si súčasne vyžaduje vytvárať podmienky pre rozvoj tých firiem, ktoré môžu poskytovať subdodávky a kooperovať s väčšími firmami v Trnave. Pôjde tiež rozvoj väčších obchodných aktivít v centre mesta, dobudovanie administratívnych priestorov triedy A, ktoré si budú prenajímať najmä zahraniční investori priamo v centre mesta. V tomto zmysle by potom centrum fungovalo ako analógia malého CBD (Central Business District – centrálny podnikateľský obvod) s koncentraciou riadiacich, správnych činností a podnikateľských služieb, čo si nadväzne vyžiada rozvoj dopravy, podzemných parkovísk a pod. Dôsledkami silnej investičnej aktivity môžu byť tlaky na vysídlenie niektorých menej bezprostredne ziskových aktivít v meste: napr. univerzít.

Uvedený scenár môže mať dva protismerné vplyvy na bytovú výstavbu a bytové hospodárstvo:

- časť bytového fondu sa bude spontánne transformovať na nebytové priestory – čím sa pohyb ľudí v meste mimo pracovných hodín zníži, čo môže mať dopady na bezpečnosť, ako aj na počet návštevníkov reštauračných a kultúrnych zariadení,
- protismerný trendom môže byť výstavba bytov do vlastníctva a nájomných bytov vyššieho štandardu v centre mesta.

Liberálny prístup k rozvoju zvyčajne znamená zanedbávanie bytových potrieb domácností s nižšími príjmami.

Pod vplyvom uvedených okolností sa mesto Trnava bude viac otvárať vo vzťahu k všetkým požiadavkám investorom a bude sa snažiť im vyhovieť, pričom požiadavky občanov a vyváženého environmentálneho rozvoja sa budú pokladať za menej dôležité. Trnava získa charakter dynamického mesta schopného rýchle reagovať na vonkajšie požiadavky. Trnava sa tiež stáva mestom, ktoré je čoraz známejšie aj v širšom európskom kontexte. Na druhej strane väčšina aktivít v meste bude podriadená rýchlemu zisku. Zníži sa úroveň občianskej solidarity, čo však je súčasným problémom mnohých krajín vo svete. Je pravdepodobné, že v tomto smere sa zmení aj identita mesta.

Predkladaný scenár prináša pre rozvoj mesta Trnavy určité riziká. Ide najmä o nekontrolovateľný rast ekonomických aktivít, ktoré vytvárajú zvýšenú záťaž pre územie (hustota premávky, ekologická záťaž, možno aj výstavby nevhodných budov v centre mesta). Otáznou je tiež či tento scenár podporuje synergiu v území, alebo je len zhlukom lokalizácie

náhodných ekonomických a málo previazaných aktivít aj keď trhoví aktéri pri svojich rozhodnutiach majú tendenciu zohľadniť existujúce podnikateľské štruktúry a zapojiť sa do všeobecnej deľby práce. Nekontrolovateľný rozvoj môže súčasne viesť po niekoľkých rokoch paradoxne k zablokovaniu ďalšieho rozvoja v dôsledku negatívnych externalít, čiže môže ísť o typ rozvoja, ktorý nie je trvalo ekonomicky a ekologicky udržateľný. Pokrok v oblasti dopravy, telekomunikácií, a technológií totiž spôsobuje, že problémy a výroby môžu byť riešené kdekoľvek a kedykoľvek. Na druhej strane takýto rozvoj prináša viac peňazí pre rozvoj i keď časť peňazí je pravdepodobne potrebné vynaložiť na odstraňovanie negatívnych externalít liberálneho ekonomického rozvoja. Je tiež možné, že tento scenár umožní rýchlejšie obnoviť mestskú štruktúru v centre mesta odstránením všetkých prieluk a domov, ktoré sú v zlom technickom stave, čím ale aj dôjde k nenahraditeľnej strate časti kultúrneho dedičstva. Prehustenie aktivít môže súčasne viesť k zhoršenej kvalite života a odchodu kvalifikovaných ľudí, ktorí si potrpia na vysokej kvalite života.

## **Záver**

Súčasný rozvoj mestského prostredia v transformujúcich krajinách nie vždy zohľadňuje potreby trvalo udržateľného rozvoja, keďže vo výstavbe sa neraz uprednostňujú krátkodobé riešenia zamerané na dosiahnutie rýchleho zisku u niektorých developerov. Regulačná úloha verejnej správy je neraz sporná vzhľadom na nedostatočné know-how legislatívne diery a možno v niektorých prípadoch aj korupčné javy. V dôsledku toho sa v nedostatočnej miere berú do úvahy negatívne impakty novej výstavby na územie a tvorbu mestotvorného prostredia s vysokou kvalitou života a na jeho trvalo udržateľný rozvoj. Uvedené skutočnosti však zďaleka nekorešponujú mestskej rozvojovej vízií budúceho Európskeho urbánneho prostredia. Významnú úlohu v zmene existujúceho stavu môže zohrávať vyššia aktivita a participácia občanov na riadení sídiel, v čom nesporne môže zohrať svoju úlohu i katolícka identita a rozvoj sociálneho kapitálu, ktorý je v našich podmienkach do určitej miery zanedbaný. Je tiež potrebné posilniť medzigeneračnú solidaritu, ktorá sa do určitej miery stráca, aj keď patrila k tradičným hodnotám spoločnosti. Nemožno sa starať len o dnešný blahobyt, vyčerpať väčšinu prírodných zdrojov a len málo ponechať generáciám, ktoré prídu po nás. V tomto zmysle sociálne učenie Jána Pavla II a Benedikta XVI predstavujú dôležitý ideový základ a inšpiráciu pre napĺňanie koncepcie udržateľného rozvoja.

Koncepcia ekologického mesta Ecocity rieši mnohé nedostatky súčasného mestského rozvoja. Aj keď jej na jednej strane vytykajú nedostatočne precízne dodržiavanie ochrany životného prostredia a na druhej strane určitú utopickosť, predsa len uplatnenie jej princípov prináša značný pokrok v danej oblasti, keďže umožňuje šetriť zriedkavé prírodné zdroje, využívať v podstatne vyššej miere obnoviteľné zdroje energie, obmedzuje plytvanie a nadmernú dopravu. Uplatnenie koncepcie v praxi si však vyžaduje vyššiu úroveň miestnej demokracie, spoluprácu významných aktérov v miestnom rozvoji, značnú predstavivosť a zmenu hodnotových rebríčkov obyvateľov. Taktiež si vyžaduje reflektovať technický pokrok, manažérske, sociálne a ekonomické inovácie a globalizačné vplyvy. V predkladanom príspevku sme tiež prezentovali analýzu scenárov rozvoja mestského územia Trnavy, pričom uvedený príklad (aj keď nie úplný) prezentuje ilustráciu komplexnosti uskutočňovania podobných analýz.

## **Použitá literatúra**

BENEDIKT XVI. *Caritas in veritate*. Trnava : SSV, 2009. 115 s. ISBN: 978-80-7162-786-9.

COPLÁK, J., PIFKO, H., GREGOROVÁ, J., RAKŠÁNYI, P., KOVÁČ, B., KOMRSKA, J., ŠABÍKOVÁ, J., VITKOVÁ, E., IVANIČKA, K. *Plánovanie ekologických sídlisk.* - Bratislava : Road, 2009.

CONGREGATION FOR THE DOCTRINE OF THE FAITH. *Doctrinal Note on Some Questions Regarding the Participation of Catholics in Political Life.* Rome 2002.

FUKUYAMA, F. *Social Capital and Civil Society.* The Institute of Public Policy. George Mason University. Conference on Second Generation Reforms October 1, 1999.

JOHN PAUL II. *Centesimus Annus.* Encyclical Letter to his Venerable Brother Bishops In The Episcopate The Priests And Deacons Families Of Men And Women Religious All the Christian Faithful and to All Men And Women of Good Will on the Hundreth Anniversary Of *Rerum Novarum*, 1991.

JOHN PAUL II (1989) *Peace with God the Creator, Peace with all of Creation.* Message for the celebration of the World Day of Peace. 1 January 1990 Rome: Libreria Editrice Vaticana.

SMUTNY, R., BORSOS, A, BRIZIOLI, C., CASPAR, S., DAXBECK, H.; GAFFRON, P.; HARTMANN, S.; HEILER, F.; HILDEBRANDT, O, HUBAUER, I; HUISMANS, G.; JANSEN, A., IVANICKA, I.; KOREN, C., KUNZ, J., MESSERSCHMIDT, R, NADLER, B., NADLER, F.; NEMETH, I.; NIEMINEN, J., PETRIKOVA, D.; RAKSANYI, P., RAUHALA, K.; SARTOGO, F.; TOTH, P.; TÓTH, Z., VERDAGUER, C., WAGNER, T., WEBER, G. „*Synthesis Report*“. Project ECOCITY - Urban Development towards Appropriate Structures for Sustainable Transport. Workpackage 10 - Evaluation and Conclusions. Deliverable 12. Fifth Framework RTD Programme. City of Tomorrow. Contract number: EVK-CT-2001-00056, 2004.

*Sustainability and Catholic Higher Education.* A Toolkit for Mission Integration. (2011) Catholic Coalition on Climate Change and Association of Catholic Colleges and Universities. <http://catholicclimatecovenant.org/wp-content/uploads/2011/08/Sustainability-and-Catholic-Higher-Education-A-Toolkit-for-Mission-Integration.pdf>.

# Doświadczenie radości z życia u osób w okresie starości

Justyna Iskra, Ph.D.

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Instytut Psychologii,  
Katedra Psychologii Ogólnej, Lublin  
justis@kul.pl

---

## Abstract

Ageing is the time of changes encompassing various spheres of human life: biological, psychological and social. Many people fear it and it is treated as the time of being sentenced to loneliness, suffering, sadness, hopelessness, and finally death. However, there are people who, when entering that period of human life, do not think they are fighting a losing battle. They treat ageing as another period of life in which they have particular tasks to fulfill. They try to take advantage of this period of time to benefit others and themselves. They develop their own interests, pursue goals which they had no time to attain earlier, have active life. John Paul II emphasized that ageing is the time of becoming aware of the deepest sense of life and keeping distance towards many issues. Good adaptation of old people to ageing manifests itself in their feeling of life satisfaction, openness to experiences, friendliness in their relationships with other people. At the time when advance in medicine and science results in a considerable prolongation of human life, it seems essential to find components which enable a positive adaptation to ageing. The research done by applying Qualitative Personalistic Analysis by Z. Uchnast shows the importance of becoming engaged in various forms of activity as the basis for experiencing joy in life by ageing people. The research was carried on 44 people (23 women and 21 men) aged 64-78.

**Keywords:** experiencing joy, openness to experiences, ageing.

## Wprowadzenie

Starość to czas zmian obejmujący różne sfery życia człowieka: biologiczną, psychologiczną, społeczną. Człowiek łatwiej się męczy, ma mniej energii do działania, obniża się sprawność zmysłów, co znacząco wpływa na codzienną aktywność. Spada wydolność układu odpornościowego i nerwowego, osoby chorujące wolniej wracają do zdrowia. Z wiekiem obniża się wydolność wielu narządów (serce, układ oddechowy, trawienny, moczowy), zmniejsza się masa i siła mięśni. Skraca się długość ciała, siwieją włosy, pojawiają się coraz liczniejsze zmarszczki, wiotkość skóry<sup>1</sup>. Rozwijają się choroby charakterystyczne dla osób w wieku starości (artretyzm, nadciśnienie, choroby serca, osteoporoza, cukrzyca, miażdżyca)<sup>2</sup>. Od strony psychologicznej w okresie starości mamy do czynienia zarówno z regresem obejmującym niektóre aspekty funkcjonowania człowieka (szczególnie sfera percepcyjno-motoryczna), jak również z rozwojem obejmującym stadium myślenia postformalnego i poznania transcendentального, którego istotą jest zdolność do abstrahowania od kontekstu życia. Okres późnej dorosłości (starości) wiąże się również ze zmianą codziennej aktywności, co jest związane z przejściem na emeryturę, utratą zdrowia, śmiercią bliskich osób, perspektywą zbliżającej się śmierci<sup>3</sup>. Osoby w wieku późnej

---

<sup>1</sup> HARWAS-NAPIERAŁA, B., TREMPAŁA, J. *Psychologia rozwoju człowieka*. Warszawa, 2000; Steuden, S. *Psychologia starzenia się i starości*. Warszawa, 2011; TURNER, J.S., HELMS, D.B. *Rozwój człowieka*. Warszawa, 1999.

<sup>2</sup> WIŚNIEWSKA-ROSKOWSKA, K. *Nowe życie po sześćdziesiątce*. Wrocław, 1994.

<sup>3</sup> HARWAS-NAPIERAŁA, B., Trempała, J. op.cit.



dorosłości, w związku z zaprzestaniem działalności zawodowej posiadają dużo wolnego czasu, co wykorzystywane jest do przeprowadzenia „bilansu życia”<sup>4</sup>. Jego skutkiem może być mądrość, radość i spokój lub depresja, pesymizm, gniew. Erikson<sup>5</sup> wskazuje występowanie w tym okresie kryzysu określanego jako integralność ego-rozpacz. Integracja to stan umysłu skoncentrowany na osiągnięciu harmonii, sensu, przekonania o wartości własnej drogi życiowej, samoakceptacji, braku lęku przed śmiercią. Rozpacz może prowadzić do poczucia winy, załamania, braku poczucia sensu życia. Na ocenę własnej przeszłości u kobiet częściej wpływają czynniki emocjonalne, u mężczyzn sukcesy zawodowe. Nie bez znaczenia pozostają również cechy osobowości (neurotyzm, ekstrawersja)<sup>6</sup>. Efektem pozytywnie przeprowadzonego bilansu jest poczucie wewnętrznego ładu, co rzutuje na samopoczucie danej osoby.

Starość wiele osób napawa lękiem, traktowana jest jako wyrok skazujący na osamotnienie, cierpienie, smutek, beznadziejność i wreszcie śmierć. Panuje przekonanie, że ludzie starzy nie są zdolni do przeżywania silnych, pozytywnych uczuć, ale łatwo jest ich urazić, a ich życie zdominowane jest przez gniew, lęk przed chorobami i śmiercią, bezradność, samotność i podejrzliwość.<sup>7</sup> Często spotykanym zjawiskiem jest depresja wywołana poczuciem własnej bezużyteczności i znużeniem życiem. Nie rzadko towarzyszy jej oczekiwanie na śmierć, a nawet próby jej przyspieszenia poprzez samobójstwo<sup>8</sup>. Skinner i Vaughan uważają, że osobom starszym bezpodstawnie odmawia się prawa do pozytywnych uczuć, a w wielu sytuacjach mogą one być równie częste, jak negatywne<sup>9</sup>. Dobre samopoczucie emocjonalne osób starszych jest związane z ich zdrowiem somatycznym, warunkami życia oraz własną aktywnością. Przeżywana radość włącza się w różne aspekty życia jednostki. Może być nagrodą za dobrze wypełnione zadania i aktywność, ale może również być motywem do podejmowania kolejnych działań<sup>10</sup>. Podstawowym warunkiem przeżywania radości z życia w okresie późnej dorosłości jest zaakceptowanie faktu swojej starości oraz konstruktywne poradzenie sobie z typowymi dla tego wieku kryzysami czyli pustką, śmiercią osób bliskich, osłabieniem możliwości organizmu. Spotykamy więc osoby, które wchodząc w okres starości nie stawiają siebie na przegranej pozycji. Traktują starość jako kolejny etap życia, w którym mają do wypełnienia określone zadania. Starają się wykorzystać ten czas z pożytkiem dla siebie oraz innych. Rozwijają własne zainteresowania, interesują się tym, co jest nowe i dotychczas nieznanne, realizują cele, na które wcześniej nie mieli czasu. Aktywność osób starszych łączy się z potrzebami dotyczącymi osobistego rozwoju, przynależności, poczucia własnej wartości, potwierdzania swoich możliwości<sup>11</sup>. Jan Paweł II (1999) podkreśla, że starość jest czasem uświadamiania sobie najpełniej sensu życia i nabierania dystansu do wielu spraw<sup>12</sup>. O dobrym przystosowaniu człowieka do starości może świadczyć jego poczucie zadowolenia z życia, rozwijanie zainteresowań, otwartość na doświadczenia, życzliwość w relacjach z innymi ludźmi. Osoby takie często przeżywają radość, czyli zjawisko, które należy do uczuć i odgrywa najdonioślejszą rolę w życiu człowieka. Do najczęściej wskazywanych źródeł radości osób starych należą: aktywność

<sup>4</sup> PIETRASIŃSKI, Z. *Rozwój człowieka dorosłego*. Warszawa, 1990; Kielar-Turska, M. *Rozwój człowieka w pełnym cyklu życia*. W J. Strelau (red.) *Psychologia. Podręcznik akademicki*. Gdańsk, 2000.

<sup>5</sup> ERIKSON, E.H. *Youth and society*. New York, 1963.

<sup>6</sup> KIELAR-TURSKA, M. op.cit.

<sup>7</sup> SKINNER, B.F., VAUGHAN, M.E. *Przyjemnej starości!* Kraków, 1993.

<sup>8</sup> PIETRASIŃSKI, Z. op.cit.; Kielar-Turska, M. op.cit.; Harwas-Napierała, B., Trempała, J. op.cit.

<sup>9</sup> SKINNER, B.F., VAUGHAN, M.E. op.cit.

<sup>10</sup> MORRISON, R., RADTKE, D.D. *Jak starzeć się z radością*. Kielce, 2000.

<sup>11</sup> STEUDEN, S. op.cit.

<sup>12</sup> JAN PAWEŁ II. *Do moich Braci i Sióstr – ludzi w podeszłym wieku*. Watykan, 1999.

fizyczna i umysłowa, życie rodzinne, kontakty z innymi ludźmi, pozytywne przystosowanie i adekwatna ocena obecnej sytuacji<sup>13</sup>.

W czasach, gdy postęp medycyny i nauki przyczynia się do znacznego wydłużenia życia człowieka istotne jest poszukiwanie czynników, które umożliwiają pozytywną adaptację do starości. Wiele badań wskazuje, że radość i szczęście doświadczane w okresie starości związane są znacznie bardziej z jednostką niż ze środowiskiem i stanowią kontynuację pozytywnego myślenia w młodości i optymistycznego stylu funkcjonowania. Osoby, których rozwój przebiegał w sposób harmonijny gotowe są do podejmowania dalszej aktywności i rozwoju siebie w okresie starości. Pozytywne rozwiązanie ostatniego z eriksonowskich kryzysów (integralność ego – rozpacz) wiąże się z zadowoleniem i wysoką jakością życia w okresie późnej dorosłości<sup>14</sup>. Przeprowadzone jakościowe badania psychologiczne ukazują znaczenie zaangażowania w różne formy aktywności, jako podstawy dla doświadczania radości z życia przez osoby w okresie starości.

### **Program badań – zastosowana metoda**

W badaniach zastosowano Jakościową Analizę Personalistyczną (JAP) opracowaną przez Z. Uchnasta<sup>15</sup>. Metoda ta powstała w oparciu o założenia podejścia fenomenologicznego Giorgiego, psychologii egzystencjonalnej, psychologii Gestalt, a także psychologii ekologicznej Gibsona. Jej przedmiotem jest doświadczenie osobowe przedstawione w postaci opisu konkretnego zdarzenia życiowego. May podkreśla, że jedynie człowiek posiada zdolność do refleksyjnego poznawania siebie jako podmiotu i przedmiotu doświadczenia. Doświadczenie to kształtuje się w kontakcie osoby ludzkiej z jej światem. Z psychologicznego punktu widzenia ujmujemy je właściwie wówczas, gdy uwzględniamy zarówno osobowy podmiot zdarzenia, jak i świat, w którym podmiot zajmuje on pewną pozycję, żyje, działa, doskonali się. „Doświadczane zdarzenie życiowe ujmowane jest jako całość (Gestalt) składa się z wielu części, które są oddzielane i rozkładane w wymiarach specyficznych dla ludzkiego doświadczenia”<sup>16</sup>. Osoby badane proszone są więc o dokładne opisanie konkretnego zdarzenia (sytuacji), które jest przedmiotem naszego zainteresowania i będzie poddawane analizie psychologicznej. Ich zadaniem jest uwzględnić w opisie wszystko to, co stało się przed zaistnieniem danego zdarzenia, w czasie jego trwania, jak i po nim. Co osoby czuły, jak się zachowywały oraz jeżeli sytuacja związana jest z wystąpieniem trudności, jak sobie wówczas radziły.

W pisemnych raportach dotyczących zdarzeń życiowych związanych z doświadczeniem radości wyodrębnione zostały, zgodnie z założeniami metody, źródłowe jednostki analizy zdarzenia („ja” i „świat”) oraz wyznaczniki ich odniesień i orientacji w wymiarach: biosferycznym, egzystencjalnym, dialogu osobowego (framework), a następnie elementy dopełniające sens i specyfikę danego doświadczenia w wymiarach: środowiskowym, subiektywnym i werbalnym. W psychologicznej analizie proponowanej przez Uchnasta ujmujemy bowiem przedmiot doświadczenia w sposób właściwy, gdy uwzględnimy najpierw osobowy podmiot zdarzenia mający określony świat i zajmujący w nim pozycję. Jednostki analizy dopełniające sens i specyfikę przedmiotu doświadczenia

<sup>13</sup> HARWAS-NAPIERAŁA, B., TREMPAŁA, J. op.cit.; Skinner, B.F., Vaughan, M.E. op.cit.; Steuden, S. op.cit.; Straś-Romanowska, M. Późna dorosłość. Wiek starzenia się. W B. Harwas Napierała, J. Trempała (red.) *Psychologia rozwoju człowieka*. Warszawa, 2004; Turner, J.S., Helms, D.B. op.cit.; Wiśniewska-Roszkowska, K. op. cit.

<sup>14</sup> ŁAZAR, M. Zasoby osób starszych: kontekst ścieżki życia, potrzeb i przekonań na temat starości. W S. Steuden, M. Stanowska, K. Janowski (red.) *Starzenie się z godnością*. Lublin, 2011.

<sup>15</sup> UCHNAST, Z. Doświadczenie osobowe: Przedmiot Jakościowej Analizy Personalistycznej. *Roczniki Psychologiczne*. 2002. 5. s. 5-25.

<sup>16</sup> UCHNAST, Z. Tamże, s.18.

ujmowane są w aspekcie źródłowych wyznaczników odniesień i orientacji. W tym kontekście przedmiotem analizy jakościowej staje się doświadczenie osobowe powstałe w zdarzeniu życiowym współtworzonym przez osobę ludzką i jej świat<sup>17</sup>.

Finalny etap analizy stanowi opis indywidualnej i uogólnionej struktury doświadczenia. W indywidualnej strukturze, której istotę oddaje wyrażenie: „Mnie-istniejącemu-w-świecie-zdarzyło-się-coś”, kluczową rolę pełni wymiar egzystencjonalny<sup>18</sup>. Analiza wielu zdarzeń życiowych, umożliwia przygotowanie dla każdego z nich indywidualnej struktury, dzięki czemu w dalszym postępowaniu psychologicznym możliwe jest uzyskanie uogólnionej struktury danego rodzaju doświadczenia życiowego. Wyodrębnienie poszczególnych elementów doświadczenia, jego źródłowego sensu pozwala odkryć to, co jest specyficzne i unikalne dla człowieka<sup>19</sup>. Prezentowana metoda jakościowej analizy zdarzeń życiowych pozwala ująć subiektywne doświadczenia osoby ludzkiej w sposób obiektywny, zachowując przy tym ich niepowtarzalny i osobisty charakter<sup>20</sup>. Jednocześnie badacz ma możliwość ocenić wiarygodność respondenta, poprzez wyodrębnienie faktycznego opisu zdarzenia i oddzielnie go od przemyśleń i poglądów badanego.

### **Osoby badane i procedura badań**

W badaniach uczestniczyły osoby w wieku 64-78 lat. Były to zarówno osoby zaangażowane w różne formy aktywności (Uniwersytet Trzeciego Wieku, świetlice dla seniorów, wolontariat), jak również osoby, które nie angażowały się w żadną aktywność. Każda z osób została poinformowana o przedmiocie, sposobie i celu prowadzonych badań. Spośród 46 kobiet poproszonych o udział w badaniach 23 odmówiły udziału twierdząc, że w swoim życiu nie doświadczają radości i nie są w stanie opisać żadnej sytuacji z ostatniego okresu swojego życia. Podobnie spośród 49 zaproszonych do udziału w badaniach mężczyzn, 28 nie wyraziło zgody. Osoby, które twierdziły, że nie doświadczają w życiu radości chętnie deklarowały udział w badaniach dotyczących smutku, bólu, cierpienia, samotności, śmierci. Ostatecznie w badaniach uczestniczyły 23 kobiety (19 zaangażowanych w różnorodną działalność, 4 niezaangażowanych w działalność) oraz 21 mężczyzn (18 zaangażowanych w działalność, 3 niezaangażowanych w działalność). Badania miały charakter indywidualny i anonimowy. Osoby dostawały arkusz z instrukcją dotyczącą opisu konkretnego zdarzenia życiowego: „Proszę, aby Pan(i) opisał(a) przeżyte w ostatnim czasie wydarzenie życiowe (konkretną sytuację), w którym doświadczył(a) Pan(i) radości. Proszę opisać to wydarzenie możliwie dokładnie, uwzględniając to, co zdarzyło się przed tą sytuacją, w trakcie jej trwania i po niej. Co Pan(i) wówczas czuł(a), jak się Pan(i) zachowywał(a).”

W przypadku prośby o pomoc przy dokonaniu opisu osoby mogły podyktować tekst psychologowi lub wypowiedź była nagrywana, a następnie przepisywana. Całość badania trwała od 30 do 60 minut. Prezentowane wyniki badań dotyczą więc funkcjonowania osób w konkretnych sytuacjach życiowych. Nie odnoszą się one do poziomu deklaratywnego lecz ujmują to, co autentycznie miało miejsce w życiu badanych, co stało się ich doświadczeniem. Jak dodają, że zadaniem analiz jakościowych jest „wyjaśnianie dróg, jakimi ludzie w poszczególnych sytuacjach dochodzą do zrozumienia i wyjaśnienia sytuacji, podejmują działania lub w inny sposób radzą sobie z codziennymi sytuacjami”<sup>21</sup>.

---

<sup>17</sup> UCHNAST, Z. Tamże.

<sup>18</sup> UCHNAST, Z. Tamże.

<sup>19</sup> UCHNAST, Z. Tamże.

<sup>20</sup> UCHNAST, Z. Psychologiczna jakościowa analiz zdarzeń życiowych osoby ludzkiej: podstawowe założenia podejścia personalistycznego. W J. Iskra, M. Artymiak (red.) *Doświadczenia człowieka*. Kraków, 2013.

<sup>21</sup> Tamże, s. 8.

## Przykładowe zastosowanie Jakościowej Analizy Personalistycznej

Obecnie przedstawiony zostanie przykład zastosowania Jakościowej Analizy Personalistycznej dla opisu zdarzenia dotyczącego doświadczenia radości przez osobę w wieku późnej dorosłości. Prezentowane dane ukazują sposób prowadzenia psychologicznej, jakościowej analizy tekstu i stanowią próbę poznania i zrozumienia sensu analizowanego zdarzenia.

Tabela 1. Jednostki analizy źródłowe i dopełniające sens analizowanego zdarzenia

kobieta wiek 73 lata	Źródłowe jednostki analizy oraz wyznaczniki ich odniesień i orientacji w wymiarach:			Jednostki dopełniające sens przedmiotu doświadczenia w wymiarach:		
Opis zdarzenia	biosfer.	egzyst.	os. dial.	środow.	subiekt.	werb.
Dzięki temu, że przychodzę tutaj do świetlicy na zajęcia i spotkałam inne osoby mające podobne zainteresowania do moich postanowiłam odnowić swoje zainteresowania i wybrałam się ze znajomymi do teatru. W sumie pojechało nas 9 osób. Przedstawienie mnie rozbawiło ale też wzruszyło. Moi znajomi mówili, że też są bardzo zadowoleni. Postanowiliśmy, że w miarę naszych możliwości finansowych, będziemy co jakiś wybierać się do teatru albo do opery. Długo rozmawialiśmy o tym przedstawieniu i dzieliliśmy się tym, jakie mieliśmy odczucia. To był bardzo radosny i udany wyjazd.	sposób zaangażowania  wyjazd do teatru	powrót do hobby pozytywne przeżycia	uczestnicy zajęć  wspólne pasje  plany na przyszłość	zajęcia w świetlicy  przedstawienie	kontynuacja zainteresowań rozbawienie, zadowolenie	zebranie grupy  postanowienia  dzielenie się przeżyciami

Źródłowe jednostki analizy prezentowanego zdarzenia wyróżnione są na poziomie bezpośredniego kontaktowania, egzystencjalnym i dialogu osobowego. Zaangażowanie w działalność w świetlicy stanowi okazję rozwijania własnego hobby, czyli powrotu do zainteresowań teatrem. Możliwe jest to dzięki spotkaniu osób, które dzielą tą pasję wraz z osobą badaną. W konsekwencji dochodzi do realizacji pomysłu wyjazdu do teatru całą grupą. Pozytywne przeżycia doznawane w czasie przedstawienia (rozbawienie, zadowolenie) i rozmowy po powrocie motywują osoby do dalszych planów związanych z uczestnictwem w kolejnych spektaklach.

### Wyniki badań – uogólniona struktura doświadczenia radości

Analizie jakościowej poddane zostały opisy zdarzeń dotyczących doświadczenia radości przez osoby w okresie starości. Wszystkie opisy dotyczyły konkretnych, realnych sytuacji, które były udziałem osób badanych. Każda z 44 badanych osób opisała własne doświadczenia w sposób subiektywny uwzględniając swoje przeżycia i zachowania. Indywidualne struktury przygotowane dla poszczególnych opisów zdarzeń stanowią podstawę przedstawienia uogólnionej, psychologicznej struktury doświadczenia radości u osób w wieku późnej dorosłości. Dominującym wymiarem źródłowym wszystkich tekstów jest wymiar egzystencjalny, który ma swoje ugruntowanie w wymiarze biosferycznym oraz w relacjach

z innymi osobami (wymiar dialogu osobowego). Uczestnicy badań doświadczają radości, która powiązana jest często ze wzruszeniem, nadzieją, satysfakcją, dumą, spełnieniem oraz szczęściem. Źródłem tych stanów są konkretne sytuacje dotyczące np. osiągnięć wnuków, pomocy świadczonej na rzecz innych osób, rozwijania własnych zainteresowań, spotkań z ludźmi, podejmowania nowych wyzwań i zadań, uczenia się, odkrywania własnych możliwości i umiejętności, głębszego zrozumienia sensu życia, rozwijania własnego życia duchowego, zaangażowania religijnego. Wydarzenia te pozwalają przeżywać radość ale należy zwrócić uwagę, że w analizowanych badaniach radość ta nie jest przeżywana w samotności lecz dzielona jest z innymi, którzy współuczestniczą w jej wzbudzaniu. Kontakty międzyludzkie stanowią bowiem bezpośrednią przyczynę doświadczenia radości ale dają również możliwość dzielenia się nią i tym samym przeżywania jej wraz z osobami bliskimi (rodzina, przyjaciele, znajomi). Należy zauważyć, że w wielu analizowanych opisach zdarzeń doświadczenie radości pojawia się po okresie przeżywania negatywnych emocji takich, jak: niepokój, smutek, obawa, bezradność, rozczarowanie, które mają swoje źródło w trudnych, stresujących, tragicznych wydarzeniach będących udziałem osób badanych. Pozytywne rozwiązanie problemu, uzyskane wsparcie od innych, pomoc stanowią punkt wyjścia do doświadczania radości, dostrzegania jej miejsca we własnym życiu i dzielenia jej z innymi.

Najczęstszą przyczyną radości wskazywaną przez badanych są kontakty z innymi ludźmi, a szczególnie nawiązywanie nowych znajomości, odnawianie dawnych przyjaźni, spotykanie osób o podobnych zainteresowaniach i pasjach. W relacjach rodzinnych radość przeżywana jest często dzięki wnukom poprzez uczestniczenie w ich wychowaniu, obserwowanie ich rozwoju i odnoszonych przez nich sukcesów. Przyczyną wielu radości jest również znajdowanie nowych możliwości osobistego rozwoju i pobudzenia umysłowego oraz refleksja nad własnym życiem i przeszłością, co pozwala dostrzegać nowe wartości, więcej rozumieć, doceniać codzienne sytuacje jako te, pozwalające przeżywać radość.

## Podsumowanie

Współczesny człowiek żyje w świecie, który promuje młodość, jako źródło szczęścia i radości. Naszą kulturę charakteryzuje lęk przed starością, wstyd przed byciem osobą bezużyteczną. Analiza doświadczeń dotyczących radości u osób w wieku późnej dorosłości wskazuje, że radość nie jest domeną jedynie młodości lecz udziałem wszystkich osób, również tych, w „jesieni życia”. Do źródeł radości u osób w okresie starości należą:

- Życie rodzinne czyli więź uczuciowa z małżonkiem, dziećmi, wnukami, prawnukami, uczestniczenie w rodzinnych spotkaniach i uroczystościach, miłość wnuków i uczestniczenie w ich wychowaniu, możliwość uczenia się od wnuków.
- Kontakty z innymi osobami czyli spotkania towarzyskie, wspólne zajęcia, wyjazdy, wycieczki, uczestnictwo w ruchach religijnych.
- Uczestniczenie w różnych działaniach pobudzających sprawność umysłową i fizyczną (uniwersytet trzeciego wieku, świetlice zajęciowe, dyskusje, gry, ćwiczenia fizyczne).
- Rozwijanie własnych zainteresowań i znajdowanie nowych hobby, odkrywanie nowych możliwości płynących np. z użytkowania Internetu, zaangażowanie w różne formy działalności.
- Radość przeżywana jest w relacji z drugą osobą lub w odniesieniu do Boga, związana jest z czasem na życiową refleksję, modlitwę i pogłębianie życia religijnego.
- Ważna jest możliwość dzielenia się radością z innymi.

Nie można jednak pominąć faktu, że wiele osób odmówiło udziału w badaniach, ponieważ uznali, że nie doświadczają radości, deklarując udział w badaniach, które ukażą negatywne aspekty starości. Wśród osób biorących udział w badaniach prawie wszystkie były zaangażowane w różne formy aktywności i tym samym pozostawały w stałym kontakcie

z innymi. Nie izolowały się od świata, nie ograniczały do życia przeszłością i wspomnieniami, nie pogrążały w smutnej refleksji nad zbliżającym się nieuchronnie ostatnim etapem życia. Staraly się pożytkować siły na ciągle rozwijanie siebie, bycie użytecznym dla innych, pogłębianie swojego życia religijnego i bliskości z Bogiem. Okres starości jest dla nich czasem czerpania z własnej życiowej mądrości i dzielenia się nią z innymi. Osoby zaangażowane w różne formy działalności, i tym samym pozostające w bliskich relacjach z innymi, doświadczają radości, która jest stałym elementem ich życia i towarzyszy im w różnych sytuacjach dnia codziennego oraz dzielona jest z osobami, które spotykają na swojej drodze życiowej. Zachęcanie osób w wieku późnej dorosłości do prowadzenia aktywnego życia poprzez stwarzanie im możliwości uczestniczenia w różnych formach spotkań i zajęć, dostosowanych do ich wieku i możliwości. będzie sprzyjało kształtowaniu ich pozytywnych doświadczeń życiowych.

## **Bibliografia**

ERIKSON, E.H. *Youth and society*. New York, 1963.

HARWAS-NAPIERAŁA, B., TREMPAŁA, J. *Psychologia rozwoju człowieka*. Warszawa, 2000.

JAN PAWEŁ II. *Do moich Braci i Sióstr – ludzi w podeszłym wieku*. Watykan, 1999.

KIELAR-TURSKA, M. Rozwój człowieka w pełnym cyklu życia. W J. STRELAU (red.) *Psychologia. Podręcznik akademicki*. Gdańsk, 2000.

ŁAZAR, M. Zasoby osób starszych: kontekst ścieżki życia, potrzeb i przekonań na temat starości. W S. STEUDEN, M. STANOWSKA, K. JANOWSKI (red.) *Starzenie się z godnością*. Lublin, 2011.

MILES, M., HUBERMAN, A. *Analiza danych jakościowych*. Białystok, 2000.

MORRISON, R., RADTKE, D.D. *Jak starzeć się z radością*. Kielce. 2000.

PIETRASIŃSKI, Z. *Rozwój człowieka dorosłego*. Warszawa. 1990.

SKINNER, B.F., VAUGHAN, M.E. *Przyjemnej starości!* Kraków. 1993.

STEUDEN, S. *Psychologia starzenia się i starości*. Warszawa. 2011.

STRAŚ-ROMANOWSKA, M. Późna dorosłość. Wiek starzenia się. W B. Harwas Napierała, J. Trempała (red.) *Psychologia rozwoju człowieka*. Warszawa, 2004.

TURNER, J.S., HELMS, D.B. *Rozwój człowieka*. Warszawa. 1999.

WIŚNIEWSKA-ROSZKOWSKA, K. *Nowe życie po sześćdziesiątce*. Wrocław, 1994.

UCHNAST, Z. Doświadczenie osobowe: Przedmiot Jakościowej Analizy Personalistycznej. *Roczniki Psychologiczne*. 2002. 5. s. 5-25.

UCHNAST, Z. Psychologiczna jakościowa analiz zdarzeń życiowych osoby ludzkiej: podstawowe założenia podejścia personalistycznego. W J. Iskra, M. Artymiak (red.) *Doświadczenia człowieka*. Kraków, 2013.

# Spolupatričnosť k miestu a význam sociálnej siete pre seniora v kontexte komunitného plánovania

PhDr. Renáta Jamborová, PhD.

Katolícka univerzita Ružomberok, Teologická fakulta, Košice, Katedra sociálnej práce  
rena.jamborová@gmail.com

---

## Abstrakt

Dôležitou súčasťou kvality života sú naše vzťahy, prioritne orientované na miesto, kde človek vyrastal, kde prežil väčšiu časť svojho života, kde má väzby k priateľom rodine, známym. Spolupatričnosť k miestu je viazaná na sociálny vzťah, interakciu a tiež prostredie, v ktorom prebieha život seniora. U starších občanov sú vyrovnané sociálne vzťahy a stabilné prostredie predpokladom pre prežívanie bezpečia a istoty. Spolupatričnosť je vyjadrením skutočnosti, že človek patrí do konkrétneho prostredia, na konkrétne miesto, ktorého súčasťou je zmysluplná komunikácia, vzájomné dávanie a prijímanie, uvedomovanie si individuálnej slobody a spoluzodpovednosti. Komunitné plánovanie a komunitné projekty zohrávajú v tejto oblasti dôležitú rolu, podporujú zostávanie v prostredí, kde máme väzby. Jednou z možností podpory tejto myšlienky je aj príklad dobrej praxe: Projekt: "Starší ľudia ako spoločníci", cieľom ktorého je pomôcť seniorovi zostať čo najdlhšie v jeho prostredí a žiť nezávislý život pokiaľ je to možné za pomoci asistencie seniora z jeho blízkeho okolia.

**Kľúčové slová:** Spolupatričnosť k miestu, senior, sociálna sieť, komunitné plánovanie, projekt - starší ľudia ako spoločníci.

## Abstract

The areas where seniors live and their social networks where they belong create part of their identity. Fellowships are connected with social relationships and environments where seniors live. The positive balance between social relationships and environments brings for seniors feelings of certainty and safety. Fellowships connected with the place express reality of concrete environment and communication and bring opportunity to realize individual freedom, and liability for myself and for others. Project: Seniors companions – offer adults contact with the world outside and live in senior independently in her place how long it is possible.

**Keywords :** fellowships, senior, social nets, community planning, project senior companions.

## Úvod

Miesto, kde starší ľudia žijú a sociálna sieť, do ktorej patria, tvoria významnú časť ich osobnej identity. Spolupatričnosť k miestu je prioritne viazaná na sociálny vzťah, interakciu s inými a prostredie v ktorom ich život prebieha. U starších občanov sú vyrovnané sociálne vzťahy a stabilné prostredie predpokladom pre prežívanie bezpečia a istoty. Spolupatričnosť k miestu v súvislosti s medzigeneračnými vzťahmi poukazuje na viacozmernosť a viacvýznamovosť začlenenie staršieho človeka a jeho kvality prežívania v jeho známom prostredí.



## Sociálna sieť, vzťahy a medzigeneračné väzby

V spoločnosti boli, sú aj budú mladí, dospelí a j starší jednotlivci. Dominantné postavenie má generácia dospelých s jej hodnotami, pravidlami, normami, možnosťami aj záujmami<sup>1</sup>. Rodina a príbuzní sú a budú vždy zohrávať najdôležitejšiu úlohu pre seniora. Súčasná rodina je podľa Hrozenskej prechádza zmenami na rôznych úrovniach. Jednou zo zmien je aj rozpad viacgeneračného spolužitia. Hoci podľa štatistický údajov dospievajúca generácia zostáva pomerne dlho v rodičovskom dome, túžba po samostatnosti pri založení si novej rodiny je pre mladých ľudí akosi samozrejmosťou.

Osamostatňovanie vedie postupne k prevládajúcej tendencii izolácie, nezávislej existencie detí od rodičov aj pri snahe zachovať vzájomné kontakty. Od viacgeneračných rodín sme odišli k životnému štýlu seniora, ktorý má samostatné bývanie a ktorý je v častom alebo menej častom kontakte so svojimi deťmi, príbuznými a rodinou. Často krát môže byť preferovaná menšia vzdialenosť od miesta, kde bývajú ich deti, podľa možnosti taká, ktorá umožňuje časté kontakty. Starí ľudia obývajú väčšinou staršie byty a domy, kde prežili život so svojimi deťmi, sú to ale podmienky, v ktorých hrozí zvýšené riziko úrazov, alebo náročnosť na chod a zabezpečenie domácnosti. Samostatnosť mladej rodiny prináša so sebou aj daň, ktorá sa neskôr prejavuje v jednej z najkrehkejších oblastí našej osobnosti a to je narušenie medzigeneračných vzťahov a tým oslabenie citového zázemia. Mladým a starším sú v spoločnosti pripisované isté viac-menej jednoznačné role. Mladej generácii pripadá skôr rola rebelov, ktorí sa búria proti zaužívaným poriadkom, ktoré zaviedli ich otcovia a matky. Staršia generácia stojí na druhom póle ako ochranca starých poriadkov. Uvedené, navzájom sa odsudzujúce sociálne pozície môžu byť však vzájomne prepájané a spájané, nakoľko v dnešnom svete plnom aktivít a pracovných povinností rodičov môžu byť starí rodičia oporou a pomocnou rukou pri výchove a starostlivosti o deti. Poslaním staršej matky v modernej spoločnosti je udržať vzťahy, kontakty medzi dospelými deťmi a ich rodinami. Byt, dom starej mamy môže byť miestom, kde sa dospelé deti, synovia, dcéry a nevesty, zaťovia pravidelne schádzajú zdôverujú sa so svojimi problémami a povzbudzujú sa navzájom. Rodina je pre vnúchatá školou medziľudských vzťahov. Na začiatku nášho života nás utvárajú hlavne ľudia, ktorí sú v našej blízkosti. Dieťa vidí ako sa majú dospelí v rodine radi, vníma vzťahy a atmosféru medzi jednotlivými členmi rodiny. Dieťa vidí ako sa vedia starší a mladší dohodnúť, dorozumieť, zladit' svoje osobné želania a možnosti so želaním a možnosťami iných. V každodennom spolunažívaní svojich blízkych prijíma svoj budúci model správania sa. Vďaka prítomnosti starších rodičov či prarodičov sa odtabuizovávajú mýty o umieraní a smrti človeka. Dieťa poznáva, že starší človek niekedy zoslabne, potrebuje pomoc prípadne aj odbornú starostlivosť. Staršia generácia odovzdáva skúsenosti, pomáha človekovi, aby sa zakorenil a tak mohol rásť. Starší ľudia sú učiteľmi životnej múdrosti. Majú veľa skúseností vedia z nich urobiť poučenia a odovzdať ich iným. Počúvať staršieho človeka môže byť zaujímavejšie ako čítať knihy. To však predpokladá, aby si mladý človek našiel čas a mal záujem starších ľudí počúvať a zhovárať sa s nimi<sup>2</sup>.

Ak však takéto vzájomné vzťahy nefungujú, alebo nie je možné ich realizovať s dôvodu migrácie či odsťahovania sa mladej rodiny za prácou do iného mesta resp. za hranice krajiny, pre zlepšovanie života a postavenia starších ľudí môže byť pomoc prepojená priamo na prostredie kde žijú, ktoré im je známe, a ktoré vychádza z princípov komunitných projektov a plánovania. *Komunitu* môžeme v tomto zmysle chápať ako aktivizáciu formálnych i neformálnych skupín osôb, orientovaných na každodenný život a jeho zabezpečenie, pri ktorom sa ponúkajú možné životné voľby, zmysluplné prežívanie voľného času resp. podpora v sebaobslužných činnostiach. Starší človek môže v sídelnej komunite

<sup>1</sup> Porov. HROZENSKÁ, M. a kol. *Sociálna práca so staršími ľuďmi*. 1.vyd. Martin : Osveta, 2008. s. 32.

<sup>2</sup> Porov. tamtiež . s. 32-36.

participovať na jej rozvoji ako aj na kvalite vlastného života. Môže byť členom cieľovej skupiny, ktorej venuje pozornosť komunitná sociálna práca.

## **Komunitné plánovanie a služby pre seniorov**

Komunitné plánovanie je komplexný interdisciplinárny proces. Vznik komunitného plánu služieb pre seniorov musí predchádzať detailné zmapovanie potrieb seniorskej populácie danej obce či kraja. Je potrebné poznať ľudí nad 65 rokov, ich zdravotný stav, prognózu vývoja, socioekonomickú situáciu staršej populácie, jej požiadavky na služby. Zmapovaná ponuka zdravotných a sociálnych služieb v danej lokalite, ponuka ceny, kvality, dostupnosti, využitia a pod. Z tejto analýzy potom vyplynie potreba rozvoja služieb pre seniorov v rámci miesta, formy a kvality. **Potenciál zmeny nie je v deficitoch, ale vo vnútorných zdrojoch.** Preto komunitné plánovanie by malo vychádzať nie len z toho čo v komunite chýba, ale aj z toho čo v komunite je, čo možno posilniť v smere rastu, posunúť dopredu v smere rozvoja - podpory.

Pri komunitnom myslení je možné využiť profesionálnych aj neprofesionálnych opatrovateľov tak, aby senior mohol čo najdlhšie zostať vo svojom prirodzenom prostredí. Podľa Heteša v základnom princípe a prístupe k starnutiu a starostlivosti o starších môžeme vychádzať z nasledovných prístupov starostlivosti a pomoci:

*Dlhodobá starostlivosť* – dlhodobé poskytovanie opatrovateľskej služby vrátane širšieho rozsahu služieb.

*Komunitná starostlivosť* – integratívny prístup starostlivosti o staršie osoby za pomoci neformálnej aj formálnej služby.

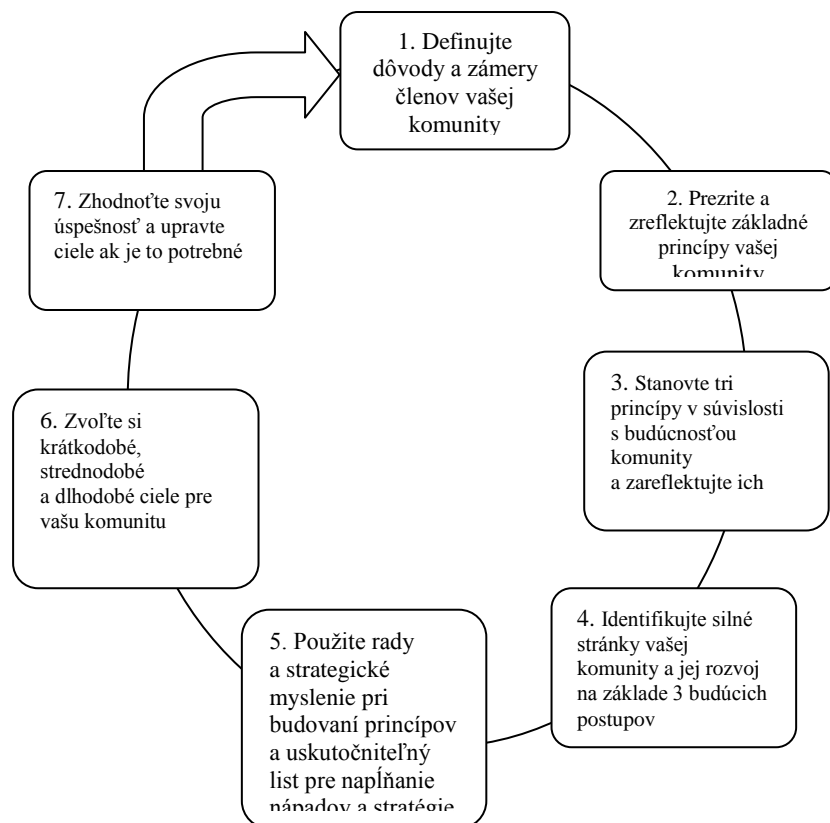
*Rezidenčná starostlivosť* – poskytovaná v domovoch sociálnych služieb alebo zariadeniach pre seniorov.

*Neformálna starostlivosť* – poskytovaná laikmi, môže to byť opatera doma. Poskytovaná príbuznými, alebo inými spoločníkmi, ktorí sa v komunite nachádzajú<sup>3</sup>.

Z uvedených prístupov starostlivosti v rámci komunitného plánovania vidíme isté spektrum rôznosti služieb, ktoré môžeme vzájomne prepájať a plánovať tak, aby sme mali na zreteli princíp autonómie a dôstojnosti seniora ako východisko pre plánovanie služieb. V tomto kontexte ponúkam princíp plánovania služieb, zostarnú v priateľskej komunite, pričom komunitné plánovanie vychádza z nasledovných krokov. Definovať si zámery komunity a určiť prioritné služby rozvoja resp. projekty, ktoré chceme v čo najbližšom období začať realizovať. Princípy a hodnoty rozvoja reflektovať vo svetle budúcnosti – ako by mala vyzeráť naša komunita, obec o niekoľko rokov v zmysle našich služieb a podpory a rozvoja obyvateľov, ktorí žijú na danom území. Identifikovať cesty rozvoja v zmysle silných a slabých stránok. Vytvoriť si varianty možných návrhov a alternatív aspoň tri v súlade s plánovaním a rozvojom komunity. Postaviť si krátkodobé a dlhodobé ciele na základe zvolených priorit a stratégií.

---

<sup>3</sup> Porov. HETEŠ, M. *Starnutie spoločnosti, vybrané kapitoly zo sociálnej práce*, Bratislava : Vysoká škola zdravotnícka a sociálnej práce sv. Alžbety, 2011. 81 s.



Graf 1 Kroky stanovenia priorít : Starnutie v priateľskej komunite <sup>4</sup>

V rámci komunitného plánovania „*plánovanie zamerané na obdobia v priateľskej komunite*“ (age-friendly communities), je potrebné zohľadňovať všetky potreby, ktoré občania na danom území majú. Pri plánovaní služieb pre seniorov, je potrebné venovať pozornosť nasledovným oblastiam:

- vonkajším priestorom a budovám,
- doprave,
- projektovaniu domov,
- sociálnej spolupráci a vzťahom,
- úcte, rešpektu a sociálnej inklúzií,
- občianskej participácii a zamestnávaniu,
- komunikácií a informovanosti<sup>5</sup>.

Všetky tieto aspekty by mali tvoriť celok, ktorý nasleduje myšlienku zostávania, posilňovaniu vzťahov a väzieb ku komunite, miestu aj osobám. Na základe uvedeného predkladáme projekt dobrej praxe, ktorý je inšpiráciou projektu zo štátu New York v meste Buffalo pod názvom : „*Senior ako spoločník*“. Projekt je vyhlásený ako národný program podpora a rozvoja o seniorov. Je jedným z mnohých projektov, ktoré sú zamerané na podporu, komunitný rozvoj a starostlivosť.

#### **Projekt: Senior ako spoločník**

- Určený pre seniorov 60+
- Slúžiť ako dobrovoľník 15-40hodín týždenne
- Symbolická finančná odmena, ktorá je limitovaná

<sup>4</sup> NIAGARA REGION. Ontario, Canada. [online]. [cit. 2013-04-04.] Dostupné na internete : <http://www.niagararegion.ca/living/seniors/Niagara-Age-Friendly-Community-Initiative.aspx>

<sup>5</sup> tamtiež.

- Radosť z toho, že môžem poslúžiť susedovi
- Dobrovoľník sa stáva členom rodiny

Nosnou myšlienkou projektu je darovanie svojho času a skúseností staršieho seniora mladšiemu seniorovi. Dobrovoľník (mladší senior), je ochotný darovať seba, svoj čas, skúsenosť, pomocnú ruku inému seniorovi v jeho susedstve. Seniori, ktorí sú zapojení do projektu, sú pripravení pre dobrovoľníctvo tréningovou prípravou, ktorá zahŕňa – základy a informácie zo zdravotníckej oblasti, rehabilitačných cvičení, podávania stravy, liekov a podľa potreby aj ďalších oblastí.

Senior ako spoločník sa stáva asistentom pre druhého v jeho denných úlohách. Pomáha a dohliada na staršieho seniora, je pozorný na jeho potreby, stáva sa pre neho ľudským spoločníkom, vytvára priateľstvo, vzťahy, ktoré posilňujú život. Senior tak môže zostať vo svojom prirodzenom prostredí čo najdlhšie aj vtedy, keď nemá pri sebe rodinu alebo blízkych príbuzných a pomoc, ktorú potrebuje, dostane cez službu mladšieho seniora dobrovoľníka z jeho blízkosti.

*Sú teda chvályhodné všetky tie iniciatívy, ktoré starším ľuďom pomáhajú udržať si dobrú telesnú a intelektuálnu kondíciu, živé vzťahy s okolím, ako aj byť užitoční tým, že dávajú k dispozícii druhým svoj čas, svoje schopnosti a skúsenosti. Takýmto spôsobom sa nielenže neumeňujú, ale ešte narastá chuť do života, ktorý je základným Božím darom<sup>6</sup>.*

## Záver

Zmena pohľadu na starších ľudí a výzvy spoločného spolunažívania nás konfrontujú s novými modelmi vzájomnej symbiózy a fungovania. Dôležitým faktorom je legislatívne ukotvenie komunitného plánu v Zákone o sociálnych službách č. 448/2008 Z.z., ktorý ukladá povinnosť obciam spracovať komunitný plán so zreteľom na všetky cieľové skupiny na danom území – lokalite. Rovnako *Národný program ochrany starších<sup>7</sup>*, ktorý zahŕňa princíp nezávislosti, zúčastnenosti, starostlivosti, sebarealizácie a dôstojnosti pre seniora je dôležitou koncepciou, ktorá určuje smery a činnosti pre súčasnosť i budúcnosť rozvoja starostlivosti o seniora v komunite. Posilňovanie spolupatričnosti v smere prepojenia a sieťovania jednotlivých cieľových skupín, môže byť tým najefektívnejším prínosom pomoci, posilnenia a rozvoja sociálne ohrozených skupín. Komunitné plánovanie zamerané na zostávanie a sociálne kontaktovanie posilňuje princípy dôstojnosti a akceptácie kultúry života, ktorú potrebujeme dnes upevniť a jasne formulovať ako nevyhnutnosť prepojenia minulosti, súčasnosti aj budúcnosti, ktorá si váži korene minulosti a s nádejou a novými víziami pozerá do budúcnosti.

## Použitá literatúra

JAN PAVOL II. *List starším*. Trnava : SSV. 1999. [online]. [cit. 2013-04-04.] Dostupné na internete: <http://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/list-starsim-ludom-1999>.

HETEŠ, M. *Starnutie spoločnosti, vybrané kapitoly zo sociálnej práce*, Bratislava : Vysoká škola zdravotnícka a sociálnej práce sv. Alžbety, 2011. 191s. ISBN 978-80-8063-282-3.

<sup>6</sup> JAN PAVOL II. *List starším*. Trnava : SSV. 1999, [online]. [cit. 2013-04-04.] Dostupné na internete: <http://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/list-starsim-ludom-1999>.

<sup>7</sup> *Národný program starších ľudí*. [online]. [cit. 2013-04-04.] Dostupné na internete : <http://www.slovensky-senior.com>.

HROZENSKÁ, M. a kol. *Sociálna práca so staršími ľuďmi*. 1.vyd. Martin : Osveta, 2008  
180s. ISBN 978-808132-031-6.

NIAGARA REGION. Ontario, Canada. [online]. [cit. 2013-04-04] Dostupné na internete :  
<http://www.niagararegion.ca/living/seniors/Niagara-Age-Friendly-Community-Initiative.aspx>.

*Národný program starších ľudí*. [online]. [cit. 2013-04-04] Dostupné na internete :  
<http://www.slovensky-senior.com>.

# Informatika jako nedílná součást každodenního života pro podporu mezioborové spolupráce a mezigenerační solidarity

Mgr. Milena Janáková, Ph.D.

Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné,  
katedra informatiky, mija@opf.slu.cz

---

## Abstrakt

Moderní informační technologie ulehčují každodenní život bez ohledu na obor realizované činnosti. Tyto technologie mají výhodu, že překonávají nejen časové a geografické bariéry, ale také nabízí efektivní řešení bariér v nás. Všudypřítomná konkurence a nekompromisní požadavky na kvalitu vytváří tlak, který ovlivňuje naše jednání a chování. Není jednoduché najít prostor k seberealizaci a navíc odolávat dynamické globální informační společnosti. Problémy způsobuje množství informací, neschopnost orientace v tématu, neznalost verifikovaných postupů, či komunikační šumy nejrůznějšího druhu. Na první pohled informační technologie pouze podporují aktivní implementaci řady produktů a aplikací ve firmách, organizacích a u jednotlivců. Při detailnější analýze je zcela zřetelné, že informační technologie nabízejí služby svým uživatelům s cílem podpořit uplatnění na trhu práce. Dobrým příkladem jsou produkty CRM (Customer Relationship Management) a BI (Business Intelligence), které se soustředí na podporu uživatelských požadavků a analýz nových trendů. Přístupy k řešení těchto úloh jsou inspirativní při spolupráci nad vytýčenými cíli bez ohledu na obor působnosti, národnost, pohlaví, věk, či zdravotní handicap.

**Klíčová slova:** informační technologie, mezigenerační solidarita, produkty BI a CRM, spolupráce.

## Abstract

Modern information technologies facilitate everyday life regardless of the field of realized activity. These technologies have advantage that they can overcome not only time and geographical barriers, but also they provide efficient solution barriers in us. Ubiquitous competition and uncompromising quality requirements create pressure on our action and behaviour. It is not easy to find a space for self-realization and also to resist the fast global information society. Problems are provided by information volume, inability to navigate in topic, ignorance verified procedures, and communication noises of all kinds. At first view, information technology supports only active product implementation in firms, organizations and individuals. Detailed analysis shows that information technologies offer services to their users in order to promote optimal assert on labour market. Good examples are CRM (Customer Relationship Management) and BI (Business Intelligence) products. They are focused on promoting user requirements analysis and estimate of new trends. Approaches for solution such problems are inspiring in cooperation over specified goals regardless on field of competence, nationality, gender, age, or health disabilities.

**Keywords:** information technologies, BI and CRM products, cooperation, intergenerational solidarity.

## Úvod

Současná společnost je charakterizována nebývalým množstvím informací a dat<sup>1</sup>, které jsou zpřístupňovány pomocí informačních technologií. Data jsou uložena v různých formátech a zdrojích jako databázové soubory, textové soubory, maily, ale také mapy, obrázky a video sekvence. Standardním požadavkem je dostupná data dále zpracovávat a analyzovat pomocí příslušného softwaru. Uživatelé výpočetní techniky používají hardwarové a softwarové vybavení k uložení zpracovávaných dat. Výhodou je možnost dalšího třídění, filtrování a tvorby souhrnů či kontingenčních tabulek.

Nabídka potřebných aplikací a utilit pro zpracování informací je pestrá. K dispozici jsou komerční a open-source produkty. Přičemž řada komerčních produktů je také bezplatně k dispozici nejen pro testování a vzdělávací účely na základě registrace a na druhé straně i open-source produkty jsou distribuovány v komerční verzi. Kladem je, že uživatelé nebo zájemci o poznání mají na internetu zpřístupněny návody, rady, testovací příklady a video nahrávky. Takové možnosti zpřehledňují práci s produkty informačních technologií. K užitečným produktům patří Business Intelligence (BI)<sup>2</sup> a Customer Relationship Management (CRM)<sup>3,4</sup>. Uživatelé si mohou vybrat některé z cloud řešení, nebo zázemí operačního systému v návaznosti na databázový systém.

Kvalitní používání výpočetní techniky potřebuje odpovídající znalosti. Přínosem informačních technologií je, že podporují aktivity firem, organizací a jednotlivců bez ohledu na lokalitu, čas, národnost, či jiný handicap. Například vzdělávání aplikuje již dlouhodobě e-learning pro podporu distribuce vzdělávacích materiálů, či komunikace mezi studenty a učiteli. Úroveň znalostí a dovedností významně ovlivňuje způsob a kvalita vzájemné komunikace. Učitelé používají v kurzech aktivity jako fórum, databáze, slovník a Wiki. Odkazy na video nahrávky (vlastní nebo dostupné na internetu) vhodně dokreslují předmětnou oblast zájmu. Předností je možnost přehrát si postup řešení dané úlohy podle potřeby a osobních preferencí. Obecným benefitem je, že zpřístupněné dokumenty se využívají kdykoli a kdekoli s podporou nastavení hlasitosti a velikost zobrazení podle potřeb. Tyto skutečnosti podporují procesy mezigenerační solidarity a začlenění osob zdravotně znevýhodněných.

## Společnost a podmínky globalizace

Globalizace mění uplatnění a využití informačních technologií v návaznosti na potřebné znalosti<sup>5</sup>. Praktické znalosti jsou zapotřebí při vlastní práci pro podporu rozhodování. Znalosti se člení podle aktivit na:

- profesní znalosti,
- obchodní znalosti,
- pracovní znalosti,
- politické znalosti,
- znalost o domácnosti,

---

<sup>1</sup> INMON, B. *Time Value of Information*. BeyeNETWORK. Powell Media, LLC, 2007, [online]. [cit. 2013-01-05]. Dostupné na internetu: <<http://www.b-eye-network.com/view/3365>>.

<sup>2</sup> NOVOTNÝ, O., POUR, J., SLÁNSKÝ, D. *Business Intelligence*. Praha: Grada Publishing, 2005. ISBN 80-247-1094-3.

<sup>3</sup> BUTTLE, F. *Customer relationship management: concepts and technologies*. Butterworth-Heinemann, Amsterdam; London, 2009, ISBN 978-1-85617-522-7.

<sup>4</sup> HANDEN, L. *Putting CRM to work: the rise of the Relationship in Relationship Management*. Canada: John Wiley & Sons Ltd, 2000.

<sup>5</sup> LOR, P. J., BRITZ, J. J. Is a Knowledge Society Possible without Freedom of Access to Information? In *Journal of Information Science*, 2007, ročník 33, č. 4, s. 387-397.

- další praktické znalosti<sup>6</sup>.

Kořeny propojení znalostí a ekonomiky na základě znalostní společnosti sahají až do roku 1969<sup>7,8</sup>. Postupně byly definovány postupy systematického získávání znalostí ve formě organizovaného vzdělávání, které nahrazuje zkušenost jako základ pro výrobní kapacitu a výkon. Důležitý význam ve společnosti mají intelektuální znalosti, které slouží k uspokojování zvědavosti související se vzděláním a vědeckým učením. Získané dovednosti a schopnosti podporují řešení přicházejících životních problémů a nastavení potřebných kulturních hodnot. V neposlední řadě do popředí zájmu vstupují i duchovní znalosti, jejichž centrem zájmu je náboženství a způsob jak zachránit duši<sup>9</sup>.

Nutnost zájmu o procesy komunikace, soulad s přírodou a podporu harmonického života na základech trvale udržitelného rozvoje je všudypřítomná. Důvodem je začlenit co možná nejvíce lidí do společnosti s cílem poskytovat aktivity, které vedou ke vzájemné spolupráci a užitku. Tyto procesy vedou k profesnímu uplatnění na základě dosažených znalostí a dovedností. Jedním z přetrvávajících problémů států Evropské unie je vysoká nezaměstnanost. V listopadu 2012 byla nezaměstnanost v eurozóně ve výši 11,8%, což činí přibližně 26 milionů lidí bez práce. Značná nezaměstnanost se projevuje u mladých lidí. Čísla jsou nekompromisní, v listopadu 2012 bylo bez práce přibližně 5,8 milionů lidí mladších 25 let. Celková míra nezaměstnanosti této věkové skupiny dosahuje 23,7%, ale ve státech jako Řecko a Španělsko nezaměstnanost přesahuje 55%<sup>10</sup>. Vznikají generace nezaměstnaných a ztracené generace<sup>11</sup>. Pomoci si z takto tíživé životní situace není snadné. Obdobně pro vyloučení způsobené úrovní vzdělání, zdravotními omezeními, věkem, či hmotnou nouzí.

Obecně jistě platí, že pracovní perspektivy závisí na každém z nás s ohledem na schopnosti přizpůsobit se realitě pracovního trhu. Přirozenou otázkou je, zda globální informační společnost dokáže vhodně vyhledávat, dynamicky přizpůsobovat a následně i efektivně realizovat pomoc v procesu začleňování do společnosti? Inspirující odpovědi jsou myšlenky nového papeže Františka o nezbytnosti „prokazovat láskyplnou starost o každého člověka – zvláště o děti, staré lidi a potřebné, kteří jsou často těmi posledními, na které myslíme“. Centrem zájmu je nejen ochrana stvoření a druhých lidí, ale také ochrana životního prostředí s cílem, aby pokrok světa nedoprovázela znamení zkázy<sup>12</sup>.

Dynamicky měnící se podmínky globální informační společnosti zvyšují tlak na rozsah a kvalitu znalostí a dovedností jednotlivců ve firmách a organizacích. Trvalou součástí našich životů je celoživotní učení a poznávání aktuálních trendů s podporou měkkých dovedností jako například komunikační schopnosti a práce s informačními technologiemi. Bohužel data nejsou informace a informace netvoří automaticky znalosti. Proces, který vede ke vzniku znalostí a dovedností, je spojován s učením. Viditelný posun v rozvoji společnosti je dán rozdíly mezi informační společností a společností znalostí, blíže následující tabulka.

<sup>6</sup> BENEŠ, M. Společnost vědění jako inspirace andragogiky a výzva pro praxi vzdělávání dospělých. In Pirohová, I. (ed.). *Úloha andragogiky v spoločnosti založenej na vedomostiach*. Zborník príspevkov zo slovensko-českej vedeckej konferencie, 2007. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 8-14.

<sup>7</sup> DRUCKER, P. F. *The Age of Discontinuity: Guidelines to Our Changing Society*. New York: Harper & Row, 1969.

<sup>8</sup> DRUCKER, P. F. *Postkapitalistická společnost*. Praha: Management Press, 1993.

<sup>9</sup> DOPITA, M. Zdroje a původ konceptu znalostní společnosti. In *PEDAGOGIKA.SK*, ročník 1, 2010, č. 3, s. 197-222.

<sup>10</sup> *Nezaměstnanost v EU opět láme rekordy*, [online]. [cit. 2013-01-19]. Dostupné na internetu: <<http://www.euractiv.cz/ekonomika-a-euro/clanek/nezamestnanost-v-eu-opet-lame-rekordy-znacny-rozdil-je-mezí-severem-a-jihem-010521>>.

<sup>11</sup> *Nezaměstnanost: Jen zdánlivě ztracená generace*, [online]. [cit. 2013-02-15]. Dostupné na internetu: <<http://www.presseurop.eu/cs/content/article/3297781-jen-zdanlive-ztracena-generace>>.

<sup>12</sup> *Nový papež se přimlouval za chudé*, 2013, [online]. [cit. 2013-03-19]. Dostupné na internetu: <<http://www.ceskenoviny.cz/svet/zpravy/zacala-slavnostni-inaugurace-papeze-frantiska/915572>>.



Tab. 1. Posun v důrazu z informací ke společnosti znalostí

<b>Informační společnost</b>	<b>Společnost znalostí</b>
Informační a komunikační technologie	technologie znalostí (softwarová spolupráce)
sbírka	produkce
šíření	analýza, evaluace
balík	obsah
míra	soud
fakta	texty
výstupy	výsledky
kvantita	kvalita
spolehlivost	platnost
přesnost	pravda, víra

Zdroj: Lor & Britz, 2007.

Globální informační společnost staví svůj růst na inovacích<sup>13</sup>. Inovace potřebují nejen teoretické znalosti, ale také praktické dovednosti s podporou informačních technologií. Výpočetní technika umožňuje realizaci dosud těžko aplikovaných procesů založených na Business Intelligence. Dobrým příkladem je dolování dat s cílem porovnat uložená data a následně získat odhady vývojových trendů, nebo modelovat a simulovat danou realitu<sup>14</sup> tak, aby bylo možné měnit zkoumané parametry a získat přehled o dalším vývoji. Probíhající simulace vede ke zkoumání způsobů jak ovlivnit implementované informační systémy podle preferencí a potřeb uživatelů.

### Informační technologie pro podporu spolupráce

Informační technologie nacházejí uplatnění ve všech oborech lidské činnosti. Standardem je uplatnění informačních technologií k běžným aktivitám jako evidence objednávek, fakturace, či vedení účetnictví. Téměř všichni více či méně umí poslat e-mail, vyhledat informaci na portále Google, či napsat dokument v textovém editoru. Výzvou pro uplatnění informačních technologií je nabízet řešení, která vnáší inspiraci při řešení každodenních situací. Nezastupitelné místo zde má i intuitivní uživatelské prostředí. Bohužel univerzální rozhraní neexistuje a preference se liší uživatel od uživatele.

Nové postupy pro zpracování již uložených dat a hledání utajených souvislostí nabízí produkty Business Intelligence. Z dostupných zdrojů se s využitím specializovaných nástrojů jako například Pentaho<sup>15</sup>, či Jaspersoft<sup>16</sup> nachází odpovědi na otázky týkající se vývoje:

- tržeb či objemů prodaného zboží,
- nákladů na provoz ve firmě,
- lidských zdrojů ve firmě,

<sup>13</sup> DEWULF, S. *Effective innovation - a systematic approach to creative invention*, 2007, [online]. [cit. 2013-02-06]. Dostupné na internetu: <<http://e-api.cz/page/69044.efektivni-inovace-systematicky-pristup-v-kreativnim-vynalezani/>>.

<sup>14</sup> ABRAMSKY, S. *Petri Nets, Discrete Physics, and Distributed Quantum Computation*. Oxford University Computing Laboratory, [online]. [cit. 2012-06-15]. Dostupné na internetu: <<http://www.comlab.ox.ac.uk/files/381/fest.pdf>>.

<sup>15</sup> Pentaho. [online]. [cit. 2013-02-07]. Dostupné na internetu: <<http://www.pentaho.com/>>.

<sup>16</sup> Jaspersoft. [online]. [cit. 2013-01-15]. Dostupné na internetu: <<http://www.jaspersoft.com/>>.

- efektivitu procesů ve firmě,
- zájmu o prodávané zboží,
- zisku a případným ztrátám,
- odbytu,
- produktů podle dodavatele a zákazníků.

Způsob tvorby analýz uživatelé dobře znají<sup>17</sup> například z kontingenčních tabulek, které se snadno vytváří v MS Excelu. Obvykle je zapotřebí zadat dimenze, které tvoří řádky, sloupce, filtry a sledované hodnoty. Řádky tvoří například jednotliví klienti, sledované hodnoty tvoří například údaje o množství, či ceně. Tyto údaje se s výhodou filtrují podle časové dimenze, typu klientů, a území působnosti. Vhodným doplňkem je zobrazení procentuálního podílu odebraného zboží, nebo vzniklých nákladů za sledované období. Sledovaným obdobím je obvykle 1 rok. V tomto období jsou lépe viditelné probíhající změny.

Blízko k produktům Business Intelligence mají CRM systémy. Důvodem je zájem o klienty a jejich preference<sup>18</sup>. CRM systémy se soustředí na evidenci informací spojených s těmito klienty<sup>19,20</sup>. CRM zpracovává informace jako například údaje o tržbách, preferencích v nákupu a kontaktní informace. Cílem je poskytovat kvalitnější služby. Řešení procesů CRM obvykle obsahuje moduly pro:

- evidenci partnerů,
- obchodní příležitosti,
- marketing,
- komunikaci,
- plánování,
- analýzu a vyhodnocení.

Při zavádění produktů BI a CRM probíhají procesy, které souvisí se změnou pohledu na zákazníka a práci s ním. Zřetelně viditelná je potřeba přechodu od krátkodobých cílů k dlouhodobým účinkům. Cílem je vyhledat a nacházet obchodní příležitosti pro tvorbu spolupráce v dlouhodobé perspektivě<sup>21</sup>. S tím úzce souvisí skutečnost, že rozhodující je nabídka produktu na základě odpovědné analýzy trhu a definice cílové skupiny zákazníků. Nezbytnou součástí je měření úrovně zavedených procesů s využitím zpětné vazby. Inspirující je optimum rovnováhy, které je vymezeno maximalizací zisku pro zákazníka i firmu či organizaci. Takové vzájemné vítězství je známé pod pojmem win-win.

Proces implementace vybraného softwaru vyžaduje optimální metodologii, metody, techniky a nástroje. Uživatelé si vybírají z metodologií a metod, které jsou komplexní nebo řeší pouze jistou oblast zájmu. Mezi tradiční přístup patří životní cyklus, prototypování, ale také časté uplatnění najde například MDIS, či Eurometoda<sup>22</sup>. Bez ohledu na postupy optimální implementace informačních technologií v praxi, uživatelé často vyjadřují nespokojenost s dostupnými informačními systémy. Dokonce více než 65% dotázaných ve věku 35 let a méně uvedlo, že uvažují o změně práce vzhledem k negativní zkušenosti

<sup>17</sup> BUREŠ, I. *10 zlatých pravidel péče o zákazníka, aneb, CRM v digitálním věku*. Praha: Management Press, 2006, ISBN 80-7261-149-6.

<sup>18</sup> *Péče o zákazníka je prostředkem k získání konkurenční výhody*, [online]. [cit. 2012-12-19]. Dostupné na internetu: <<http://www.crmforum.cz>>.

<sup>19</sup> *CRM Market Leaders*, [online]. [cit. 2012-12-17]. Dostupné na internetu: <<http://www.destinationcrm.com/Articles/Editorial/Magazine-Features/The-2012-CRM-Market-Leaders-83897.aspx>>.

<sup>20</sup> LOŠŤÁKOVÁ, H. *Řízení vztahů se zákazníky (CRM) prostřednictvím diferencovaného hodnotového managementu*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2008, ISBN 978-80-7395-140-5.

<sup>21</sup> *CRM systémy*, [online]. [cit. 2013-01-09]. Dostupné na internetu: <<http://www.systemonline.cz/prehled-informacnich-systemu/crm-systemy/>>.

<sup>22</sup> VOŘÍŠEK, J. *Information systems and management*. Praha: Textbook BIVŠ, 2005.

s používáním podnikového softwaru<sup>23</sup>. Tento a mnoho dalších průzkumů dokládají rozmanitost potřeb vzhledem k vnitřním i vnějším podmínkám. Existujícím podmínkám a uživatelským požadavkům se vývoj informačních technologií neustále přizpůsobuje a přináší široké spektrum produktů a přístupů, které pomáhají při každodenních aktivitách a komunikaci. Nedílnou součástí je podpora udržitelného rozvoje a uplatnění na trhu pracovních příležitostí s využitím sítí jako LinkedIn, Facebook, či Twitter.

## Závěr

Informační technologie ovlivňují způsob realizace procesů ve všech oblastech lidských aktivit. Standardem je dovednost e-mailové komunikace, editace textů pomocí textových editorů, či vyhledávání informací s podporou Google. Konkrétní výčet dostupných aplikací a produktů informačních technologií je nekonečný. Tato skutečnost pozitivně ovlivňuje začlenění informačních technologií do aktivit s přirozenými požadavky na kvalitu, čas a dostupnost. Optimální vývoj a implementace vybraného softwaru obvykle podléhá vybrané metodologii a metodám s cílem celý proces co nejvíce optimalizovat. Bohužel ani tyto postupy nepřináší univerzálně platná pravidla pro úspěšnou implementaci. V této souvislosti je zapotřebí hledat nové inovace a přístupy vzhledem k aktuálním podmínkám globální informační společnosti. Informační technologie a specialisté na tyto záležitosti nepracují ve vakuu bez vazeb na potřeby svých uživatelů. Pozitivní inspirací je podpora komunikace s cílem sdílet zkušenosti a rady, pomáhat při tvorbě nových hodnot a uplatnění na trhu práce, či začlenění vyloučených vzhledem k nedostatečné úrovni vzdělání, zdravotním omezením, věku a hmotné nouzi. Informační technologie prokazují zájem o každého uživatele tak, aby byly jejich preference uskutečněny vzhledem ke stanoveným cílům ve prospěch pokroku a trvalé udržitelnosti.

## Použitá literatura

ABRAMSKY, S. *Petri Nets, Discrete Physics, and Distributed Quantum Computation*. Oxford University Computing Laboratory, [online]. [cit. 2012-06-15]. Dostupné na internetu: <<http://www.comlab.ox.ac.uk/files/381/fest.pdf>>.

BENEŠ, M. Společnost vědění jako inspirace andragogiky a výzva pro praxi vzdělávání dospělých. In Pirohová, I. (ed.). *Úloha andragogiky v spoločnosti založenej na vedomostiach*. Zborník príspevkov zo slovensko-českej vedeckej konferencie, 2007. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, s. 8-14.

BUREŠ, I. *10 zlatých pravidel péče o zákazníka, aneb, CRM v digitálním věku*. Praha : Management Press, 2006. ISBN 80-7261-149-6.

BUTTLE, F. *Customer relationship management: concepts and technologies*. Butterworth-Heinemann, Amsterdam; London, 2009. ISBN 978-1-85617-522-7.

*CRM Market Leaders*, [online]. [cit. 2012-12-17]. Dostupné na internetu: <<http://www.destinationcrm.com/Articles/Editorial/Magazine-Features/The-2012-CRM-Market-Leaders-83897.aspx>>.

---

<sup>23</sup> *Studie IFS: Does ERP mean Excel Runs Production*, 2011, [online]. [cit. 2013-02-18]. Dostupné na internetu: <<http://www.altec.cz/novinky/vysledky-studie-ifs-bude-ridit-excel-vyrobu.html>>.

- CRM systémy*, [online]. [cit. 2013-01-09]. Dostupné na internetu: <<http://www.systemonline.cz/prehled-informacnich-systemu/crm-systemy/>>.
- DEWULF, S. *Effective innovation - a systematic approach to creative invention*, 2007, [online]. [cit. 2013-02-06]. Dostupné na internetu: <<http://e-api.cz/page/69044.efektivni-inovace-systematicky-pristup-v-kreativnim-vynalezani/>>.
- DOPITA, M. Zdroje a původ konceptu znalostní společnosti. In *PEDAGOGIKA.SK*, ročník 1, 2010, č. 3, s. 197-222.
- DRUCKER, P. F. *The Age of Discontinuity: Guidelines to Our Changing Society*. New York : Harper & Row, 1969.
- DRUCKER, P. F. *Postkapitalistická společnost*. Praha : Management Press, 1993.
- HANDEN, L. *Putting CRM to work: the rise of the Relationship in Relationship Management*. Canada: John Wiley & Sons Ltd, 2000.
- INMON, B. *Time Value of Information*. BeyeNETWORK. Powell Media, LLC, 2007, [online]. [cit. 2013-01-05]. Dostupné na internetu: <<http://www.b-eye-network.com/view/3365>>.
- Jaspersoft*. [online]. [cit. 2013-01-15]. Dostupné na internetu: <<http://www.jaspersoft.com/>>.
- LOR, P. J., BRITZ, J. J. Is a Knowledge Society Possible without Freedom of Access to Information? In *Journal of Information Science*, 2007, ročník 33, č. 4, s. 387-397.
- LOŠŤÁKOVÁ, H. *Řízení vztahů se zákazníky (CRM) prostřednictvím diferencovaného hodnotového managementu*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2008. ISBN 978-80-7395-140-5.
- Nezaměstnanost: Jen zdánlivě ztracená generace*. [online]. [cit. 2013-02-15]. Dostupné na internetu: <<http://www.presseurop.eu/cs/content/article/3297781-jen-zdanlive-ztracena-generace>>.
- Nezaměstnanost v EU opět láme rekordy*. [online]. [cit. 2013-01-19]. Dostupné na internetu: <<http://www.euractiv.cz/ekonomika-a-euro/clanek/nezamestnanost-v-eu-opet-lame-rekordy-znacny-rozdil-je-mez-severem-a-jihem-010521>>.
- NOVOTNÝ, O., POUR, J., SLÁNSKÝ, D. *Business Intelligence*. Praha : Grada Publishing, 2005. ISBN 80-247-1094-3.
- Nový papež se přimlouval za chudé*, 2013, [online]. [cit. 2013-03-19]. Dostupné na internetu: <<http://www.ceskenoviny.cz/svet/zpravy/zacala-slavnostni-inaugurace-papeze-frantiska/915572>>.
- Péče o zákazníka je prostředkem k získání konkurenční výhody*. [online]. [cit. 2012-12-19]. Dostupné na internetu: <<http://www.crmforum.cz>>.
- Pentaho*, [online]. [cit. 2013-02-07]. Dostupné na internetu: <<http://www.pentaho.com/>>.

*Studie IFS: Does ERP mean Excel Runs Production*, 2011. [online]. [cit. 2013-02-18].  
Dostupné na internetu: <<http://www.altec.cz/novinky/vysledky-studie-ifs-bude-ridit-excel-vyrobu.html>>.

VOŘÍŠEK, J. *Information systems and management*. Praha : Textbook BIVŠ, 2005.

# Primárna antropogénna ponuka cieľového miesta a kultúrny cestovný ruch

**Ing. Jana Janičková, PhD.**

Katolícka univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra manažmentu, Poprad,  
jana.janickova@gmail.com

---

## Abstrakt

Príspevok sa zaoberá problematikou prvkov a štruktúry primárnej antropogénnej ponuky cieľového miesta. Cieľom príspevku je vymedziť prvky primárnej antropogénnej ponuky, ktoré vytvárajú jedinečnú štruktúru a sú predpokladom pre zatraktívnenie cieľového miesta a rozvíjanie kultúrneho cestovného ruchu ako čiastkové výsledky pre praktické skúmanie kultúrno-historického potenciálu vo vybranom regióne. Príspevok je súčasťou riešenia medzinárodného projektu EEIG-EU/P-Kr/11.64/12 Rozvoj turistického ruchu a sakrálne stavby podtatranského regiónu.

**Kľúčové slová:** Cieľové miesto. Kultúrny cestovný ruch. Primárna ponuka.

## Abstract

The article deals with the elements and structure of primary anthropogenic offer of destination. The aim of this article is to define the elements of the primary anthropogenic offer, which has been creating unique structure and they are a precondition for growth destination attractiveness and for developing cultural tourism like partial results for the practical examination of cultural and historical potential in the selected region. The article is a part of an international project solutions EEIG-EU/P-Kr/11.64/12 Development of tourism and religious buildings of Tatra region.

**Key word:** Final destination. Cultural Tourism. Primary offer.

## Úvod

Požiadavky účastníkov cestovného ruchu sa formujú aj pod vplyvom ich túžby po oddychu, zážitkoch a poznanií. Ich vlastnosti sú podmienené i charakterom súkromného a pracovného života, životného štýlu účastníkov. V kategorizácii účastníkov cestovného ruchu možno vyčleniť skupinu, v ktorej nemožno jednoznačne oddeľovať jednotlivcov podľa ich veku, dosiahnutého vzdelania, intenzity pracovného života či ich príjmov, pretože túto heterogénnu skupinu jednotlivcov spája najmä preferencia výnimočne individuálnych záujmov, požiadaviek a potrieb duchovného prežívania. Individuálne alebo skupinovo, no cielene, vyhľadávajú a navštevujú miesta a podujatia, ktoré podporujú ich náboženské poznanie, zážitky i životné postoje a vytváranie osobitných spoločenských vzťahov. Prejavujú sa návštevou miest, stretávaním alebo spoznávaním jednotlivcov, rodín, seniorov alebo mládežníkov, ktorí najmä lokálne formujú špecifické sociokultúrne, náboženské prostredie, uctievanie a vyznávajú rovnaké náboženské hodnoty a zúčastňujú sa náboženských aktov.

## Súčasný stav poznania problematiky

V súčasnosti má cestovný ruch interdisciplinárny charakter. Prieniky výsledkov jednotlivých vedných disciplín poukazujú aj na možnosti spájania cestovného ruchu a religionizmu. Praktické skúmanie cestovného ruchu v regionálnom kontexte, s dôrazom na

prvky primárnej antropogénnej ponuky cieľového miesta, vyžaduje jej zjednotené, presné definičné určenie. V príspevku, ktorý má byť teoretickým východiskom i pre riešenie projektu, vychádzame najmä z teórie cestovného ruchu z domácej odbornej literatúry, ktorá obsahuje systemizáciu cestovného ruchu, kde jej objekt ako subsystém a zároveň nositeľ ponuky cieľového miesta, určuje štruktúru primárnej antropogénnej ponuky a definuje jej prvky, ktoré patria ku znakom kultúrneho cestovného ruchu. Súčasťou kultúrneho cestovného ruchu je aj náboženský (religiózný) cestovný ruch. Predstavuje druh cestovného ruchu, ktorý je špecifický náboženskými motívmi, jeho najčastejším prejavom sú púte, znakmi – nábožensky motivovaní účastníci, náboženský akt a pútnické miesto.

## **Cieľ, metodika a metódy skúmania**

Cieľom príspevku je vymedziť prvky primárnej antropogénnej ponuky, ktoré vytvárajú jedinečnú štruktúru a sú predpokladom pre zatraktívnenie cieľového miesta a rozvíjanie kultúrneho cestovného ruchu ako čiastkové výsledky pre praktické skúmanie kultúrno-historického potenciálu vo vybranom regióne. Zámerom vypracovania príspevku je jednoznačne vymedziť súčasné teoretické poznanie o prvkoch a štruktúre primárnej antropogénnej ponuky cieľového miesta, zdôrazniť kompaktné vnímanie náboženského cestovného ruchu a jeho znakov, aj ako teoretické východisko pre riešenie projektu o cestovnom ruchu a sakrálnych stavbách vo vybranom regióne. Zdrojom informácií sú najmä poznatky získané z odborných publikácií z teórie cestovného ruchu z domáceho prostredia. Dôvodom je najmä zrozumiteľnosť východísk, definícií a pojmov, ktoré sú späté so spoločenskými podmienkami pre skúmanie v praxi. Analýzou literárnych diel a publikácií, ich porovnávaním a selekciou sme vytvorili súbor rozhodujúcich definícií kľúčových pojmov ku problematike.

## **Výsledky**

Podmienkou praktického skúmania problematiky náboženského cestovného ruchu a prvkov primárnej ponuky cieľového miesta v cestovnom ruchu je syntéza teoretických východísk. „Teoretické poznanie a následné aktualizovanie poznatkov na základe praxe prebiehalo v jednotlivých ekonomikách rôzne“<sup>1</sup>.

### ***System cestovného ruchu***

Podľa Svetovej organizácie cestovného ruchu (WTO) sa z hľadiska štatistiky cestovným ruchom rozumie: „Aktivita osoby, ktorá cestuje na prechodnú dobu do miesta mimo svojho obvyklého životného prostredia, pričom hlavný cieľ cesty nie je vykonávanie zárobkovej činnosti v navštívenom mieste. Cestovný ruch je otvorený a dynamicky sa vyvíjajúci systém“<sup>2</sup>.

Vo všeobecnosti výsledkom cestovného ruchu je všetko, čo sa ponúka na trhu cestovného ruchu, sú to najmä služby cestovného ruchu. „Produkt je všetko, čo možno na trhu ponúknuť do pozornosti na získanie, používanie alebo na spotrebu – má schopnosť uspokojiť ľudskú potrebu. Produktmi môžu byť nielen výrobky, ale aj služby, myšlienky, osobnosti, miesta, aktivity a organizácie“<sup>3</sup>.

---

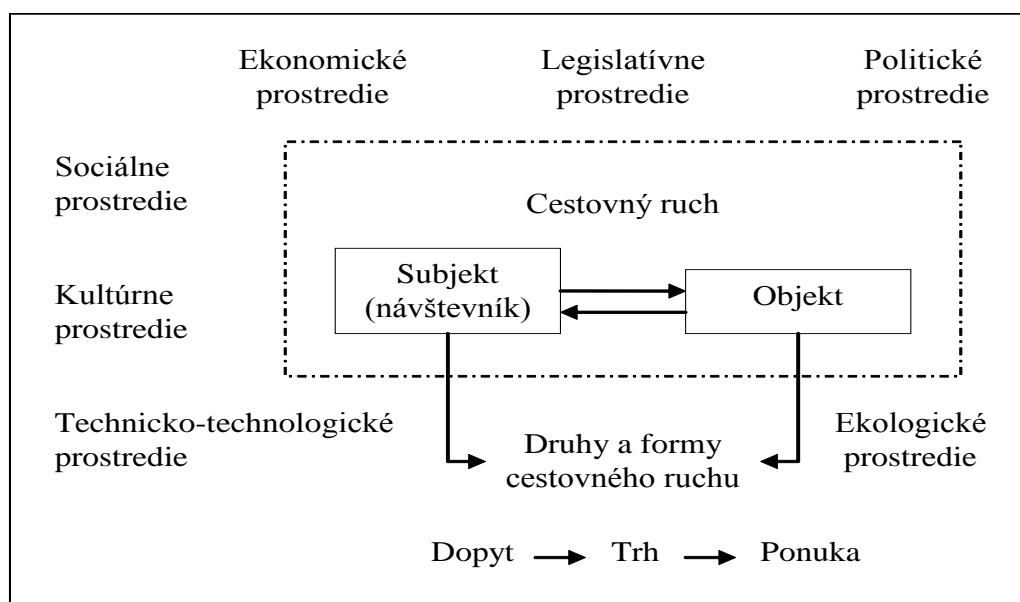
1 ZIMERMANOVÁ, K. 2011. Podnikateľské prostredie a určovanie mzdy. In *Týždeň vedy a umenia na Pedagogickej fakulte Katolíckej univerzity v Ružomberku*. Ružomberok : VERBUM, 2011. s. 86.

<sup>2</sup> GÚČIK, M. a kol. 2006. *Cestovný ruch, hotelierstvo, pohostinstvo. Výkladový slovník*. Bratislava : Polygraf print, 2006. s. 22.

<sup>3</sup> BOĎA, D. 2006. *Marketing pre stredné školy*. 1. časť. Bratislava, 2006. s. 77.

„Služba je definovaná ako akýkoľvek akt alebo výkon, ktorý môže jedna strana poskytnúť druhej strane a ktorý je vo svojej podstate nehmotný a nevedie k zmene vlastníctva. Príprava služby môže ale nemusí byť spojená s fyzickým výrobkom“<sup>4</sup>.

Poskytovanie služby predstavuje nemateriálnu ekonomickú činnosť, hodnota služby je určená úžitkom, ktorý prináša. Do procesu poskytovania služieb je nevyhnutné začleniť vonkajší faktor (zákazník, tovar), dosiahnuť synchronizáciu medzi produkciou služby a jej spotrebou. Služba je pominuteľná, nemôžeme vytvárať jej zásobu<sup>5</sup>. Balíkom služieb chápeme kombináciu služieb určených na uspokojenie potrieb návštevníkov. Cestovný ruch, podobne ako ďalšie spoločenské javy a predmety vedeckého skúmania predstavuje systém obsahujúci súbor prvkov a ich vzájomnú štruktúru. Systém cestovného ruchu je ovplyvnený mnohými prvkami vonkajšieho prostredia (okolie systému). Na systém cestovného ruchu vplýva najmä ekonomické, sociálne a kultúrne, politické a legislatívne, ekologické a technicko-technologické prostredie. Cestovný ruch má podľa tohto teoretického východiska dva subsystémy – subjekt a objekt cestovného ruchu<sup>6</sup>.



Obr. 1 Cestovný ruch ako systém

Zdroj: GÚČIK, M. 2000. *Základy cestovného ruchu*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela Ekonomická fakulta, 2000. 152 s. ISBN 80-8055-355-6. s. 9

Subjekt cestovného ruchu je označenie pre účastníka cestovného ruchu, ktoré často označujeme aj ako návštevník, turista, výletník ap. Tieto pojmy nie sú vždy ekvivalentné. Subjekt (účastník) cestovného ruchu je každý, kto uspokojuje svoje potreby počas cestovania a pobytu mimo miesta trvalého bydliska spotrebou statkov cestovného ruchu. Toto je

<sup>4</sup> KOTLER, P., KELLER, K. L. 2007. *Marketing management*. 12. vydanie. Praha : Grada Publishing, 2007. s. 440.

<sup>5</sup> GÚČIK, M. a kol. 2006. *Cestovný ruch, hotelierstvo, pohostinstvo. Výkladový slovník*. Bratislava : Polygraf print, 2006, s. 165.

<sup>6</sup> GÚČIK, M. a kol. 2007. *Manažment regionálneho cestovného ruchu*. Banská Bystrica : Slovak-Swiss Tourism, 2007, s. 5.



definovanie subjektu cestovného ruchu z ekonomického hľadiska. V praxi cestovného ruchu je dôležité rozlíšiť cestujúcich – účastníkov cestovného ruchu zo štatistického hľadiska...“<sup>7</sup>.

Objekt cestovného ruchu predstavuje „všetko, čo sa môže stať cieľom zmeny miesta pobytu (príroda, kultúra, hospodárstvo, spoločnosť). Objektom cestovného ruchu sú cieľové miesta, kde vyvíjajú činnosť podniky a inštitúcie cestovného ruchu, ktoré produkujú statky cestovného ruchu ako predmet ponuky na uspokojovanie dopytu návštevníkov“<sup>8</sup>.

Podniky cestovného ruchu patria k produkčným jednotkám, väčšinou majú charakter malých podnikov. „Malé podniky sú často považované za hlavný prvok revitalizujúcej sa ekonomiky pre svoju flexibilitu a adaptabilitu novým podmienkam. Prestávajú zdroj nápadov, nových produktov a hlavne nových pracovných príležitostí“<sup>9</sup>.

### ***Cieľové miesto***

Cieľové miesto je označované v teórii cestovného ruchu ako cieľ cestovania a pobytu účastníkov cestovného ruchu. Cieľovým miestom je stredisko cestovného ruchu, región cestovného ruchu, štát a je podmienené dopravnou dostupnosťou. Podľa C. Kaspara je stredisko cestovného ruchu: „...kryštalizačným bodom činnosti cestovného ruchu. Vďaka svojej prítlačivosti sa stáva cieľom a stredobodom cestovného ruchu“<sup>10</sup>.

„V odbornej praxi sa používa pojem destinácia, prebraný zo zahraničia. Za destináciu v cestovnom ruchu možno označiť územie, na ktorom sa uskutočňuje cestovný ruch a ktoré vytvára určitý celok z hľadiska účastníka cestovného ruchu“<sup>11</sup>.

Regionalizácia cestovného ruchu v Slovenskej republike je indikatívnym a podporným dokumentom pre subjekty štátnej správy, samosprávy a podnikateľského sektora, pre potreby najmä koncepcnej, koordinačnej, marketingovej, prevádzkovej a investičnej činnosti. V Regionalizácii cestovného ruchu Slovenskej republiky rozlišujeme regióny a subregióny. Región predstavuje vymedzenú časť územia, ktorá sa vyznačuje relatívne homogénnymi podmienkami pre rozvoj cestovného ruchu a možnosťami jeho využitia. Subregión je menší územný celok, časť regiónu, ktorá má kvalitatívne lepšie podmienky pre rozvoj cestovného ruchu s odlišnými možnosťami ich využitia v porovnaní s ostatnou časťou regiónu, resp. regiónom ako celkom<sup>12</sup>.

Problematika kategorizácie regiónov cestovného ruchu z hľadiska času vyžaduje rozsiahlejšiu interpretáciu výsledkov, preto je vhodné stručne uviesť iba podstatné informácie. Z hľadiska dôležitosti boli regióny cestovného ruchu zo strednodobého hľadiska zaradené do štyroch kategórií - s medzinárodným, s národným, s nadregionálnym a s regionálnym významom.

V našich podmienkach, aj podľa zákona o obecnom zriadení, môžu obce pri výkone svojich právomocí spolupracovať a združovať sa s inými obcami a stať sa členom združenia obcí ako právnických osôb. Predmetom činnosti združenia obcí môže byť i cestovný ruch. V praxi vznikajú a sú mikroregióny príkladom účelových, regionálnych združení obcí. Mikroregión je menší územný celok, ktorý vzniká na základe prírodných, kultúrno-historických a ďalších podmienok obcí, ktoré spolu susedia a sú funkčne späté (dopravná

<sup>7</sup> GÚČIK, M. 2000. *Základy cestovného ruchu*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela Ekonomická fakulta, 2000, s. 9.

<sup>8</sup> GÚČIK, M. a kol. 2004. *Krátky slovník cestovného ruchu*. Banská Bystrica : Slovensko-švajčiarske združenie pre rozvoj cestovného ruchu, 2004, s. 86.

<sup>9</sup> ZIMERMAN, L. 2011. Vplyv hospodárskej a finančnej krízy na rozvoj malého a stredného podnikania. In *Týždeň vedy a umenia na Pedagogickej fakulte Katolíckej univerzity v Ružomberku*. Ružomberok : VERBUM, 2011, s. 83.

<sup>10</sup> KASPAR, C. 1995. *Základy cestovného ruchu*. Banská Bystrica : Trian, 1995, s. 47.

<sup>11</sup> MICHALOVÁ, V. a kol. 2001. *Služby a cestovný ruch*. Bratislava : Sprint, 2001, s. 244.

<sup>12</sup> GÚČIK, M. a kol. 2007. *Manažment regionálneho cestovného ruchu*, s. 37.

nadväznosť, spádovosť, občianska vybavenosť a pod.). Mikroregión tak sústreďuje svoje zdroje na budovanie spoločnej infraštruktúry, marketingu a manažmentu, a to často aj s cieľom získania podpory na financovanie spoločných projektov z domácich a zahraničných podporných fondov<sup>13</sup>.

Nadnárodným združením obcí a regiónov sú euroregióny. Euroregión je subjekt územnej spolupráce zložený zo zástupcov sociálno-ekonomických partnerov, ktorí pôsobia na regionálnej a miestnej úrovni susediacich štátov, založený na účely cezhraničnej spolupráce<sup>14</sup>.

### ***Druhy a formy cestovného ruchu***

Medzi subjektom a objektom existuje sústava väzieb, ktorých výsledkom sú druhy a formy cestovného ruchu. Ak za základ posudzovania cestovného ruchu vezmeme motiváciu jeho účastníkov, t.j. účel, pre ktorý cestujú a pobývajú prechodne na cudzom mieste, potom hovoríme o druhoch cestovného ruchu, ktoré sú obvykle vzájomne kombinované. Ako druhy obvykle určujeme rekreačný, športovo/dobrodružný, kultúrny, kúpeľný/zdravotný a obchodný cestovný ruch. Ak za základ posudzovania cestovného ruchu vezmeme rozličné príčiny, ktoré ho ovplyvňujú a dôsledky, ktoré prináša hovoríme o formách cestovného ruchu. Určujeme ich napríklad podľa geografického hľadiska, podľa počtu, veku účastníkov, podľa dĺžky účasti a prevažujúceho miesta pobytu, podľa ročného obdobia či spôsobu organizovania, podľa použitého dopravného prostriedku, zo sociologického hľadiska a iných hľadísk<sup>15</sup>.

### ***Kultúrny a náboženský cestovný ruch***

„Charta kultúrneho cestovného ruchu – súbor odporúčaní Medzinárodnej rady pre pamiatky a sídla (ICOMOS) z roku 1999 na využívanie kultúrneho dedičstva v cestovnom ruchu s cieľom spoznávať jeho hodnotu. Zdôrazňuje intelektuálny a emocionálny prístup k dedičstvu a kultúrnemu rozvoju, ktorý musí rešpektovať pamiatkové hodnoty, krajiny a existujúce kultúry, ako aj súčasné záujmy návštevníkov a vlastníkov objektov. Jej cieľom je zachovanie kultúrneho dedičstva, rozvoj cestovného ruchu pri rešpektovaní a zhodnocovaní dedičstva a živých kultúr cieľových miest...“<sup>16</sup>.

„Kultúrny cestovný ruch (cultural tourism) predstavuje rozličné spôsoby uspokojovania duchovných potrieb ľudí (vzdelávanie, poznávanie, poučenie, zábava, rozptýlenie ap.). Má veľa foriem a stupňov intenzity. V praxi má podobu návštev múzeí, galérií, kultúrnych pamätihodností, archeologických nálezísk, hudobných, divadelných a filmových festivalov, výstav, spoločenských a náboženských podujatí. ... Súčasťou kultúrneho cestovného ruchu je aj náboženský, resp. pútnický cestovný ruch. Je spojený s tradíciami svetových náboženstiev. ... Vzdelávanie je súčasťou kultúrneho cestovného ruchu. Jeho účastníci sa oboznamujú nielen s históriou, kultúrou, ale aj sociálnou a ekonomickou situáciou navštíveného štátu a cieľového miesta. ... Kultúrny cestovný ruch zvyšuje spoločenskú, kultúrnu a odbornú úroveň ľudí...“<sup>17</sup>.

„Kultúrny cestovný ruch – druh cestovného ruchu, ktorý predstavuje rozličné spôsoby uspokojovania duchovných potrieb ľudí, ktorí sú motivovaní možnosťou poznávania kultúrneho dedičstva, kultúry a spôsobu života rezidentov navštívených miest, možnosťami zábavy, rozptýlenia ap. ... Kultúrny dovolenkár – typ dovolenkára stredného a vyššieho veku; 45 až 65-roční, ženatí, vydaté, majú deti, ktoré už s nimi nežijú. Sú to vyšší úradníci,

<sup>13</sup> GÚČIK, M. a kol. 2007. *Manažment regionálneho cestovného ruchu*, s. 30.

<sup>14</sup> Zákon č. 539/2008 Z. z. o podpore regionálneho rozvoja v znení neskorších predpisov.

<sup>15</sup> GÚČIK, M. 2000. *Základy cestovného ruchu*, s. 18.

<sup>16</sup> GÚČIK, M. a kol. 2004. *Krátky slovník cestovného ruchu*, s. 45-46.

<sup>17</sup> GÚČIK, M. 2000. *Základy cestovného ruchu*, s. 22-23.

podnikatelia, v slobodných povolaniach alebo dôchodcovia, ktorí disponujú vyššími príjmami. Bývajú v rodinných domoch na vidieku alebo na predmestiach veľkých miest. Sú to konzervatívni nositelia verejnej mienky, skôr tradicionalistickí a konformistickí<sup>18</sup>.

„Kultúra – súhrn duchovných a materiálnych hodnôt vytvorených v priebehu vývoja ľudskej spoločnosti. Výsledky ľudskej činnosti v oblasti výchovy, vzdelávania, vedy, umenia, tvorby, rozširovania a uplatňovania duchovných hodnôt. Úroveň rozvoja kultúry zodpovedá vývinu ľudskej spoločnosti. Národná kultúra sa spája so skúsenosťou, vzormi správania obyvateľov rovnakej národnosti. Medzinárodná kultúra je spojená s kultúrnymi tradíciami, presahujúcim národné hranice. Ovplyvňuje rozvoj kultúrneho cestovného ruchu. Kultúrna antropológia – vedecká disciplína o kultúrnych prejavoch človeka, študujúca pôvod a históriu ľudských skupín, ich vývoj, štruktúru a fungovanie v čase a priestore. Zahŕňa etnografiu a etnológiu. Predmetom kultúrnej antropológie je porovnávacie štúdium rôznych kultúr. Kultúrna trasa – reprezentatívny výber objektov kultúrneho dedičstva v jednej alebo viacerých krajinách s cieľom ich udržateľného užívania a ochrany. Rada Európy schválila rezolúciu č. 4 o kultúrnych trasách v roku 1998. Úlohou európskych kultúrnych trás je spoznávanie ciest, ktorými migrovali ľudia a idey, umelecké, filozofické, religiózne a ďalšie fenomény. Sú odrazom spolupráce ľudí v európskom prostredí a tvoria predpoklad budúcej európskej spolupráce, založenej na spoločných kultúrnych tradíciách. V súčasnosti existujú napr. Cesty pútnikov, Hodvábná cesta, Cesty baroka, Stredoveké kláštory, Cesty Keltov, Európske parky a záhrady, Cesty humanizmu. Na Slovensku existujú Gotická cesta, Letná cesta – výstup na 101 hradov a zámkov, Jantárová cesta a Železná cesta. ... Kultúrne dedičstvo – súhrn artefaktov, hodnôt, noriem a kultúrnych vzorov odovzdávaný ďalším generáciám. Vývojom priberá nové prvky. V cestovnom ruchu objekt záujmu návštevníkov<sup>19</sup>.

Kultúrne dedičstvo je podľa Deklarácie Národnej rady Slovenskej republiky o ochrane kultúrneho dedičstva v článku 2 definované: „Kultúrnym dedičstvom sú hmotné a nehmotné hodnoty, hnutelné a nehmotné veci, vrátane importovaných diel a myšlienok, ktoré našli na Slovensku miesto a uplatnenie. Nehmotnou hodnotou kultúrneho dedičstva sú najmä jazykové a literárne prejavy šírené ústne alebo zvukovými nosičmi, diela dramatického, hudobného a tanečného umenia, zvyky a tradície, historické udalosti, zemepisné, katastrálne a miestne názvy. Hmotnou hodnotou kultúrneho dedičstva sú najmä archívne dokumenty bez ohľadu na spôsob zaznamenania informácie, historické knižné dokumenty a fondy, diela písomníctva, scénografie, kinematografie, televíznej a audiovizuálnej tvorby, zbierky múzeí a galérií, diela výtvarného, úžitkového a ľudového umenia, dizajnu, architektonické objekty, urbanistické súbory, archeologické nálezy a lokality, objekty ľudového staviteľstva, pamiatky výroby, vedy a techniky, historické záhrady, parky a kultúrna krajina. Článok 1 uvádza: Kultúrne dedičstvo Slovenskej republiky je nenahraditeľným bohatstvom štátu a jeho občanov, je dokladom vývoja spoločnosti, filozofie, náboženstva, vedy, techniky, umenia, dokumentom vzdelanostnej a kultúrnej úrovne slovenského národa, iných národov, národnostných menšín, etnických skupín a jednotlivcov, ktorí žijú alebo v minulosti žili na území Slovenska. Jednotlivé druhy a časti kultúrneho dedičstva sú rovnocenné a tvoria nedeliteľnú súčasť kultúrneho dedičstva Európy a celého ľudstva<sup>20</sup>.

„Atraktivita cestovného ruchu – objekt záujmu návštevníkov, ktorý vyvoláva v ľuďoch potrebu vidieť/ navštíviť hol. Členia sa podľa pôvodu na prírodné a antropogénne (vytvorené človekom), podľa veľkosti (plochy, rozlohy) na bodové, líniové a plošné. ... Bodové atraktivity predstavujú hory, gejzíry, architektonické pamiatky ap. K líniovým atraktivitám

<sup>18</sup> GÚČIK, M. a kol. 2004. *Krátky slovník cestovného ruchu*, s. 62.

<sup>19</sup> GÚČIK, M. a kol. 2004. *Krátky slovník cestovného ruchu*, s. 61.

<sup>20</sup> CULTURE.GOV. 2013. *Deklarácia národnej rady Slovenskej republiky o ochrane kultúrneho dedičstva*. [online]. [cit. 2013.01.03.] Dostupné na internete: <http://old.culture.gov.sk/kulturne-dedicstvo/ochrana-pamiatok/vsledky/deklaracia-o-ochrane-pamiatok>.

patria vodné toky, pamiatky nachádzajúce sa na určite trase (Gotická cesta, Jantárová cesta ap.). K plošným atraktivitám patria pohoria a vodné plochy. ...Antropogénne atraktivity sa členia na kultúrno-historické (archeologické, architektonické pamiatky, pamätne izby, pamiatky ľudového umenia) a organizované podujatia (folklórne slávnosti, koncerty, festivaly, jarmoky). ...Atraktivnosť – príťažlivosť, vlastnosť či schopnosť vzbudzovať záujem, podnecovať emotívne a estetické zážitky. ... Atraktivnosť cieľového miesta – ... Súborné vyjadrenie kvality a významu prírodných a antropogénnych prvkov ponuky ako jeho vnútorných rozvojových činiteľov. Na atraktivnosť vplývajú aj vonkajšie činitele ako poloha, vzdialenosť od dopytových centier, dopravná dostupnosť, hustota osídlenia, charakter a rozmiestnenie hospodárskej činnosti, stupeň znečistenia životného prostredia a ďalšie pozitívne a negatívne činitele. Cieľové miesto je tým atraktívnejšie, čím viac sa líši od ostatných cieľových miest jedinečnosťou prvkov svojej ponuky cestovného ruchu“<sup>21</sup>.

### ***Náboženský cestovný ruch***

Náboženský cestovný ruch – súčasť kultúrneho cestovného ruchu spojená s tradíciami svetových náboženstiev. Jeho najčastejším prejavom sú púte, pre ktoré sú charakteristické tieto znaky – účastníci púte, náboženský akt a pútnické miesto. Pútnickým (kultovým) miestom môže byť mesto, obec, osada alebo krajinný prvok (svätá hora, svätá rieka ap.). Náboženský cestovný ruch sa líši od kultúrneho cestovného ruchu náboženskými motívmi a odmietaním označenia jeho účastníkov ako turistov. Na Slovensku existujú pútnické miesta katolíckych veriacich spojené s uctievaním Pánovej Muky (kalvárie a krížové cesty) a miesta spojené s kultom Panny Márie. Najvýznamnejšími pútnickými miestami sú Levoča, Šaštín, Staré Hory a Nitra, diecézny význam majú Gaboltov, Lutina, Marianka, Rajecká Lesná, Trnava a Zvolen. Okrem toho existuje ďalších vyše 50 pútnických miest. Pútnická aktivita vyvoláva potrebu budovania primeranej infraštruktúry“<sup>22</sup>.

### ***Primárna antropogénna ponuka v cestovnom ruchu***

„ ... človek sa svojou prácou zúčastňuje na dvojakom dedičstve. Po prvé na tom, ktoré je dané všetkým ľuďom v prírodných bohatstvách; a po druhé na tom, ktoré už človek svojou prácou vytvoril – tu zaraďujeme aj vlastníctvo poznania vedy a techniky ako nový druh bohatstva, ktorý má svoj pôvod v ľudskej mysli a ľudskej tvorivosti. Všetko to patrí do súboru vecí, nástrojov, kapitálu a podmieňuje prácu človeka, v ktorej sa potvrdzuje jeho vlastná dôstojnosť a osobnosť“<sup>23</sup>.

„Primárna ponuka cestovného ruchu – potenciál daný prírodnými podmienkami alebo vytvorený človekom (antropogénna ponuka), ktorý tvoria kultúrno-historické podmienky a organizované podujatia. Prírodné podmienky sú geomorfologické, klimatické, hydrologické a biogeografické. Kultúrno-historické podmienky zahŕňajú architektonické pamiatky, umelecko-výtvarné diela, hmotný a duchovný folklór, archeologické náleziská a zbierky, historické miesta svetových a národných dejín, rodiská a pôsobiská národných dejateľov, kultúrno-osvetové zariadenia. ... Primárna ponuka nie je rovnomerne rozmiestnená v krajine a má rozličný stupeň atraktivnosti“<sup>24</sup>.

<sup>21</sup> GÚČIK, M. a kol. 2004. *Krátky slovník cestovného ruchu*, s. 11.

<sup>22</sup> GÚČIK, M. a kol. 2004. *Krátky slovník cestovného ruchu*, s. 83.

<sup>23</sup> FRANZENOVÁ, I. 2008. Poslanie manažéra vo svetle sociálneho učenia Jána Pavla II. In *Zborník z Týždňa vedy a techniky na PF KU*, V. ročník (24.-28.11.2008) Ružomberok : Edičné stredisko PF KU v Ružomberku, 2008, s. 55.

<sup>24</sup> GÚČIK, M. a kol. 2004. *Krátky slovník cestovného ruchu*, s. 101-102.

Ponuku cestovného ruchu tvorí súbor prvkov, ktoré v rôznej kombinácii tvoria statky a služby. K nositeľom ponuky cestovného ruchu patrí cieľové miesto so svojim prírodným a antropogénnym potenciálom (tzv. primárna ponuka), ďalej podniky produkujúce súkromné statky a služby a organizácie poskytujúce verejno-prospešné statky a služby (tzv. sekundárna ponuka) nevyhnutné na existenciu cestovného ruchu.

„Kultúrno-historické podmienky primárnej ponuky v cestovnom ruchu zahŕňajú najmä:

- a) Architektonické pamiatky svetské (hrady, zámky, kaštiele, paláce, kúrie, mestské pamiatkové rezervácie), technické diela, sakrálne pamiatky (kostoly, kláštory, kaplnky ap.),
- b) Umelecko-výstavné diela (ako sú sochy, súsošia, praniere, pomníky, obrazy, nábytok, nástroje, zbrane, náradie ap.),
- c) Folklor a to nielen hmotný (odevy, obydlia, tradičná umelecká výroba, kopanice, vinohradnícke osady ap.), ale aj duchovný (piesne, zvyky, tradície, ľudová slovesnosť ap.),
- d) Archeologické náleziská vo voľnej prírode i muzeálne zbierky,
- e) Miesta bojov (bojiská), miesta svetových a národných dejín, rodiská a pôsobiská národných dejateľov ap.,
- f) Kultúrno-osvetové zariadenia ako sú divadlá, galérie-obrazárne, skanzeny, múzeá, pamätné objekty ap.“<sup>25</sup>.

Primárnu ponuku tvorí prírodný a kultúrno-historický potenciál krajiny pre cestovný ruch, ktorý má z hľadiska motivácie účastníka cestovného ruchu svoje osobité funkčné využitie. K objektom primárnej antropogénnej ponuky v cestovnom ruchu patria hrady, zámky, kaštiele, sakrálne a iné architektonické stavby a pamiatky, pamätníky, pamätné objekty, múzeá a objekty ľudovej architektúry, technické pamiatky, archeologické náleziská, divadlá, galérie, kiná, múzeá, zoo-záhrady, knižnice ap., ale tiež organizované podujatia.

## Diskusia

V našich podmienkach sa obvykle očakáva, že v súlade so štruktúrou veriacich, ktorí sa podľa cenzu hlásia ku jednotlivým vierovyznaniam, objektom náboženského cestovného ruchu sú miesta, prvky primárnej antropogénnej ponuky a akty najmä rímskokatolíckych a gréckokatolíckych alebo pravoslávnych veriacich. V súčasnosti, aj pod vplyvom globalizácie a internacionalizácie sociokultúrneho prostredia, aj v našich podmienkach možno vnímať aktívne pôsobenie ďalších náboženských skupín a rozličných vierovyznaní, ktoré vytvárajú ďalšie, svoje štruktúry prvkov primárnej antropogénnej ponuky. Možno predpokladať, že bude i naďalej dochádzať ku diverzifikácii a cielenému formovaniu takéhoto prostredia.

Zložitým a ekonomicky náročným sa tiež javí proces opráv, udržiavanie a starostlivosť o cieľové miesta a sakrálne stavby, ktoré sú navštevované za účelom uctievania. Z minulosti zdedené neupravené vlastnícke vzťahy i financovanie činností často spôsobujú, že tieto aktivity sú ponechané na dobrovoľnícku prácu či finančnú podporu samotných veriacich, účastníkov náboženského cestovného ruchu. Aj po niekoľkých desaťročiach od zásadnej zmeny spoločenských a politických podmienok u nás sa riešenia ešte stále hľadajú. Tieto záležitosti však len podmieňujú a ovplyvňujú súčasný stav sakrálnych pamiatok a ďalších prvkov primárnej antropogénnej ponuky a vyžadujú ďalšie skúmanie a pozornosť.

---

<sup>25</sup> GÚČIK, M. a kol. 2004. *Krátky slovník cestovného ruchu*, s. 51-52.

## Záver

Subjektom náboženského cestovného ruchu je nábožensky motivovaný účastník. Objektom cestovného ruchu je náboženský akt a (pútnické) miesto, ktoré predstavuje cieľové miesto, kde sa koncentrujú účastníci nábožensky motivovaného cestovného ruchu, ktoré je z hľadiska regionalizácie obvykle subregiónom cestovného ruchu, ktorý disponuje potenciálom pre rozvoj ďalších služieb. Vzťahy medzi nábožensky motivovanými účastníkmi (subjektom) a náboženskými aktmi a miestami (objektom) formujú a profilujú špecifický druh kultúrneho cestovného ruchu – náboženský/religiózný cestovný ruch, ktorý sa spája s tradíciami svetových náboženstiev. Základným predpokladom takto profilovaného druhu cestovného ruchu je existencia kultúrneho, náboženského hmotného a nehmotného dedičstva. Tvoria ho najmä prvky primárnej antropogénnej ponuky cieľového miesta - kultúrno-historický potenciál - sakrálne pamiatky a organizované náboženské podujatia. Náboženský cestovný ruch má podporovať rast spoločenskej, kultúrnej a odbornej úrovne nábožensky motivovaných účastníkov. Spájanie teoretického, odborného a vedeckého poznania disciplín - cestovný ruch a religionizmus - sa javí ako užitočné, vhodné a v budúcnosti vyžaduje ďalšie skúmanie.

## Použitá literatúra

BOĎA, D. 2006. *Marketing pre stredné školy*. 1. časť. Bratislava, 2006. 176 s. ISBN 80-7164-402-1.

CULTURE.GOV. 2013. *Deklarácia národnej rady Slovenskej Republiky o ochrane kultúrneho dedičstva*. [online]. [cit. 2013.01.03.] Dostupné na internete: <http://old.culture.gov.sk/kulturne-dedicstvo/ochrana-pamiatok/vsledky/deklaracia-o-ochrane-pamiatok>.

FRANZENOVÁ, I. 2008. Poslanie manažéra vo svetle sociálneho učenia Jána Pavla II. In *Zborník z Týždňa vedy a techniky na PF KU*, V. ročník (24.-28.11.2008) Ružomberok : Edičné stredisko PF KU v Ružomberku, 2008. s. 50 - 60. ISBN 978-80-8084-426-4.

GÚČIK, M. a kol. 2007. *Manažment regionálneho cestovného ruchu*. Banská Bystrica : Slovak-Swiss Tourism, 2007. 290 s. ISBN 978-80-89090-34-1.

GÚČIK, M. a kol. 2006. *Cestovný ruch, hotelierstvo, pohostinstvo. Výkladový slovník*. Bratislava : Polygraf print, 2006. 216 s. ISBN 80-10-00360-3.

GÚČIK, M. a kol. 2004. *Krátky slovník cestovného ruchu*. Banská Bystrica : Slovensko-švajčiarske združenie pre rozvoj cestovného ruchu, 2004. 174 s. ISBN 80-88945-73.

GÚČIK, M. 2000. *Základy cestovného ruchu*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela Ekonomická fakulta, 2000. 152 s. ISBN 80-8055-355-6.

KASPAR, C. 1995. *Základy cestovného ruchu*. Banská Bystrica : Trian, 1995. 144 s. ISBN 80-90116-65-5.

KOTLER, P. – KELLER, K. L. 2007. *Marketing management*. 12. vydanie. Praha : Grada Publishing, 2007. 792 s. ISBN 978-80-247-1359-5.

MICHALOVÁ, V. a kol. 2001. *Služby a cestovný ruch*. Bratislava : Sprint, 2001. 523 s. ISBN 80-88848-78-4.

Projekt EEIG-EU/P-Kr/11.64/12 Rozvoj turistického ruchu a sakrálne stavby podtatranského regiónu.

*Zákon č. 539/2008 Z. z. o podpore regionálneho rozvoja v znení neskorších predpisov.*

ZIMERMANOVÁ, K. 2011. Podnikateľské prostredie a určovanie mzdy. In *Týždeň vedy a umenia na Pedagogickej fakulte Katolíckej univerzity v Ružomberku*. Ružomberok : VERBUM, 2011. 299 s. ISBN 978-80-8084-682-4.

ZIMERMAN, L. 2011. Vplyv hospodárskej a finančnej krízy na rozvoj malého a stredného podnikania. In *Týždeň vedy a umenia na Pedagogickej fakulte Katolíckej univerzity v Ružomberku*. Ružomberok : VERBUM, 2011. 299 s. ISBN 978-80-8084-682-4.

# The people and the knowledge in mathematics

RNDr. Rastislav Jurga, CSc.

Ekonomická univerzita, Podnikovohospodárska fakulta, Katedra hospodárskej informatiky  
a matematiky, rastojurga@gmail.com

---

## Abstrakt

Tento článok je zameraný na vyšetovanie faktorizácie voľných modulov nad špeciálnym lokálnym okruhom. Hlavný výsledok je nasledujúce tvrdenie: nech  $M$  je voľný modul nad špeciálnym lokálnym okruhom  $R$ . Generujúci systém  $\{e_1, \dots, e_r\}$  je minimálny práve vtedy, ak je lineárne nezávislý.

**Kľúčové slová:** špeciálny lokálny okruh, voľný modul nad špeciálnym lokálnym okruhom, generujúci systém.

## Abstract

This paper is focused on the investigation of the factorization of free moduls over special local ring. The main result is the following statement: Let  $M$  be a free modul over a special local ring  $R$ . The generating system  $\{e_1, \dots, e_r\}$  is minimal if and only if it is linearly independent.

**Keywords:** special local ring, free modul over the special local ring, generating system.

## Introductory definitions and results

We introduce basic concepts. Let  $R$  be a finite commutative ring with the unit 1. We will assume that a characteristic of the ring  $R$  is odd.

Definition 1. The ring  $R$  is called local if  $R$  has exactly one maximal ideal.

Definition 2. The special local ring is the finite commutative local ring  $R$ , the ideal  $I$  of divisors of zero of which is principal.

Denote the maximal ideal of the special local ring  $R$  by the symbol  $I$ . We will call the elements of the ideal  $I$  singular elements of the ring  $R$ . We will call the elements of the set  $R - I$  regular elements of the ring  $R$ . Denote the set of all regular elements of the ring  $R$  by the symbol  $R^*$ , thus  $R^* = R - I$ .

Let  $g$  be the generator of the ideal  $I$ . Assume that there is  $k \in N$  such that it holds.

$$g^k = 0 \tag{1}$$

Definition 3. An index of nilpotency of the ring  $R$  is the smallest integer  $\nu \in N$  so that

$$g^\nu = 0 \tag{2}$$

Lemma1. Every element of the special local ring  $R$  can be expressed in the form

$$a = a_1 g^n, \quad a_1 \in R^*, \quad n \in N, \quad n \leq \nu \tag{3}$$

where  $n$  is determined uniquely.

Proof. [1]

Denote by the symbol  $D$  the set of all non trivial divisors of zero. It holds



Lemma 2. The set  $D_0 = D \cup \{0\}$  is the maximal ideal of the special local ring  $R$ .

Proof.[1]

Remark 1. The ideal  $I$  of the ring  $R$  is maximal thus the factor ring  $R/I$  is a field.

Denote a canonical homomorphism  $R$  on the  $R/I$  by the symbol  $\Phi$ , thus  $\Phi : R \rightarrow R/I$ . Next let us denote the factor ring  $R/I$  by the symbol  $\overline{R}$ .

Definition 4. An  $R$  – modul is an additive commutative group  $M$  and the function from  $R \times M$  onto  $M$  that satisfies for every  $\alpha, \beta \in R$  and  $a, b, c \in M$  the following properties

1.  $a, b \in M \Rightarrow a + b \in M$
2.  $(a + b) + c = a + (b + c)$
3.  $\forall a \in M \exists -a \in M : a + (-a) = 0$
4.  $\exists 0 \in M \forall a \in M : a + 0 = a$
5.  $a + b = b + a$
6.  $\alpha(a + b) = \alpha a + \alpha b$
7.  $(\alpha + \beta)a = \alpha a + \beta a$
8.  $(\alpha\beta)a = \alpha(\beta a)$
9.  $1a = a$

Definition 5. Let  $S$  be a subset of the set  $U$ . An insertion  $i : S \rightarrow U$  is a function that every element  $s \in S$  maps on the same element  $s \in U$ .

Definition 6. Let  $X$  be a subset of the  $R$  – modul  $M^n(R)$  and let  $j : X \rightarrow M^n(R)$  be an insertion of the subset  $X$  onto  $M^n(R)$ . The modul  $M^n(R)$  is called the free modul over  $X$  if to each function  $f : X \rightarrow A$  where  $A$  is a  $R$  – modul, there is exactly one linear mapping  $t : M^n(R) \rightarrow A$  such that  $t \circ j = f$  where  $t$  is a morphism of moduls.

## 1. Main results

Lemma 1.1. (Nakayama's) let  $R$  be the finite local ring with the maximal ideal  $I$ . If  $M$  is the modul of a finite dimension over  $R$  and  $N$  is the submodule of  $M$  and  $M = N + IM$  then  $M = N$ .

Proof. [3]

Let  $M \subset R^n$  be the modul over the special local ring  $R$ . Denote by the symbol  $\Phi^M$  the canonical homomorphism of the  $R$  – modul  $M$  on the vector space  $M/IM$ . Then can be written

$$\Phi^M : M \rightarrow M/IM = \overline{M} \quad (1.1)$$

Theorem 1.1. Let  $M \subset R^n$  be the free modul over the special local ring  $R$ . Then

1. the vectors  $e_1, \dots, e_r$  generate a generating system of vectors of  $M$  if and only if the vectors  $\Phi^M(e_1), \dots, \Phi^M(e_r)$  generate a generating system of vectors of the vector space  $M/IM$  over the field  $R/I$ .
2. the vectors  $e_1, \dots, e_r$  generate a minimal generating system of the modul  $M$  if and only if the vectors  $\Phi^M(e_1), \dots, \Phi^M(e_r)$  generate a minimal generating system of the vector space  $M/IM$ .
3. every generating system of the modul  $M$  includes a minimal generating system. Every two minimal generating systems  $e_1, \dots, e_r$  and  $e'_1, \dots, e'_r$  have the same number of vectors (consequently  $r = s$ ) and there is an invertible matrix  $A$  over  $R$  such that it holds

$$A[e_1, \dots, e_r] = [e'_1, \dots, e'_r] \quad (1.2)$$

Proof. 1. a) Let  $\Phi^M(e_1), \dots, \Phi^M(e_r)$  be the generating system of vector space  $M/IM$  and

$N = [e_1, \dots, e_r]$  is the linear span of vectors  $e_1, \dots, e_r$ . If  $x \in M$  then  $\Phi^M(x)$  can be expressed in the form  $\sum_i \tilde{x}_i \Phi^M(e_i), \tilde{x}_i \in \overline{R}$ . Let us choose  $x_i \in R$  such that  $\Phi(x_i) = \tilde{x}_i$  and let

$y_1 = \sum_i x_i e_i \in N$  and let  $y_2 = x - y_1$ . Since

$\Phi^M(y_2) = \Phi^M(x) - \Phi^M(y_1) = \sum_i \Phi(x_i) \Phi^M(e_i) - \sum_i \Phi(x_i) \Phi^M(e_i) = 0$  and consequently

$y_2 \in \text{Ker} \Phi^M$ . Then  $y_2 \in IM$  and  $M = N + IM$ . Because they are fulfilled assumptions of Nakayama's lemma it holds  $M = N$ .

b) Conversely: the statement is obvious.

2. a) Let  $e_1, \dots, e_r$  be the generating system and let it be not minimal. Then there is such  $j$  that it holds

$$e_j = \sum_k \alpha_k e_k$$

Then  $\Phi^M(e_j) = \sum_k \Phi(\alpha_k) \Phi^M(e_k)$ . It follows from this that the system of vectors

$\Phi^M(e_1), \dots, \Phi^M(e_r)$  is not minimal.

b) Let  $e_1, \dots, e_r$  be the minimal generating system and let  $\Phi^M(e_1), \dots, \Phi^M(e_i), \dots, \Phi^M(e_r)$  be not the minimal generating system. Then the system  $\Phi^M(e_1), \dots, \Phi^M(e_{i-1}), \Phi^M(e_{i+1}), \dots, \Phi^M(e_r)$  is a generating system, too. It follows from the first part of theorem 1.1 that the system  $e_1, \dots, e_{i-1}, e_{i+1}, \dots, e_r$  is generating, too and that is the contradiction with the assumptions.

3. The first part of the statement follows immediately from a fact that the considered space has a finite dimension.

We prove the second part of the statement. Because the vectors generate a generating system of vectors it holds

$$\Phi^M(e'_i) = \sum_j \tilde{a}_{ij} \Phi^M(e_j) \quad (1.3)$$

where  $e'_i = \sum_j a_{ij} e_j, i = 1, \dots, s$ . Because  $\{\Phi^M(e'_i)\}$  and  $\{\Phi^M(e_j)\}$  are bases of the vector

space  $M/IM$  then  $r = s$  and the matrix  $\bar{A} = [\bar{a}_{ij}]$  is regular and thus  $\det [A] \notin I$ , the result follows.

It holds

Theorem 1.2. If  $M$  is the free modul then  $IM = IR^n \cap M$ .

Proof. Let  $b_1, \dots, b_r$  be the free basis of  $M$  and let  $x \in IR^n \cap M$ . Then  $x = \sum_i x_i b_i$ . Because

$x \in IR^n$  then  $\Phi^M(x) = \sum_i \Phi(x_i) \Phi^M(b_i) = 0$ . On the other hand:  $\Phi^M(b_1), \dots, \Phi^M(b_r)$  is the basis

then  $\Phi(x_i) = 0$  and then  $x_i \in I$  for  $i = 1, \dots, r$ . Therefore,  $x = \sum_i x_i b_i \in IM$ . The converse

inclusion ( $IM \subset IR^n \cap M$ ) is obvious.

Corollary 1.1. Let  $M$  be a free modul. Then for  $x, y \in M$  it holds  $\Phi^M(x) = \Phi^M(y)$  if and only if  $\Phi(x) = \Phi(y)$ .

Proof. It is necessary to prove that  $x \in M$  is  $\Phi^M(x) = 0$  if and only if  $\Phi(x) = 0$ . Thus

1. if  $\Phi^M(x) = 0$ ,  $x \in IM = IR^n \cap M \subset IR^n$ . Then  $\Phi(x) = 0$ .
2. if  $\Phi(x) = 0$ ,  $x \in IR^n \cap M = IM$  and then  $\Phi^M(x) = 0$ , what was necessary to prove.

Remark 1.1. It follows from corollary 1.1. that by the relation  $(\Phi^M(x)) = \Phi(x) = \bar{x}$  is defined the injective mapping  $\alpha: M/IM \rightarrow R^n/IR^n$ . Then it can be (with certain latitude) the element  $\Phi^M(x)$  denoted  $\Phi(x) = \bar{x}$ .

Theorem 1.3. Let  $M$  be the free modul over the special local ring  $R$ . The generating system  $e_1, \dots, e_r$  is minimal if and only if it is linearly independent.

Proof. 1. Let  $e_1, \dots, e_r$  be the minimal generating system then the system  $\bar{e}_1, \dots, \bar{e}_r$  is minimal, too. Then the system  $\bar{e}_1, \dots, \bar{e}_r$  is linearly independent. Let the system  $e_1, \dots, e_r$  be linearly independent then it follows from theorem 3 in [2]

$$e_j = \sum_k \alpha_k e_k + n$$

Then  $\Phi(e_j) = \bar{e}_j = \sum_k \alpha_k \bar{e}_k + n = \sum_k \alpha_k e_k = \Phi(\sum_k \alpha_k e_k)$ . From corollary 1.1. it follows that

$\Phi^M(e_j) = \Phi^M(\sum_k \alpha_k e_k) = \sum_k \alpha_k \Phi^M(e_k)$  then the vectors  $\Phi^M(e_i), i = 1, \dots, r$  are linearly

dependent and this is a contradiction.

2. If the system  $e_1, \dots, e_r$  is not minimal then it is obviously linearly from which the statement follows immediately.

## Conclusion

The reached results enable the next study of free moduls over the special local ring.

## References

JURGA, R. *The special local ring and the divisors of zero*. Acta Avionica, No. 6, ročník IV., 2002, ISSN 1335-9479, s. 50-52.

JURGA, R. *Free moduls over special local rings*. Acta Oeconomica Cassoviensia, No. 4, 2000, ISBN 80-225-1278-8, s. 132-139.

MCDONALD, B., R. *The finite rings with identity*. Marcel Dekker, Inc., New-York, 1974.

VOPĚNKA, P. *Meditace o základech vědy*. Práh, Praha, 2001.

# Vplyv pastoračných ciest Jána Pavla II. na sekulárny svet

**JUDr. ICDr. Juraj Jurica, PhD.**

Katolícka Univerzita v Ružomberku, Teologická Fakulta, Košice, Katedra praktickej teológie,  
juro.jurica@hotmail.com

---

## **Abstrakt**

Príspevok sa venuje osobitnej aktivite pápeža Jána Pavla II., a to jeho pastoračným cestám. Vybraný uhol pohľadu je komunikácia s rôznymi kultúrami na úrovni prirodzeného práva a všeľudských hodnôt. Teologický prínos jeho ciest tu je vnímaný ako pozadie pre riešenie politických, sociálnych a kultúrnych výziev spoločných pre katolíkov i nekatolíkov, veriacich i neveriacich. Príspevok podáva stručný prehľad prvých a najdôležitejších ciest pápeža spolu s hodnotením ich osobitného prínosu pre civilnú spoločnosť.

**Kľúčové slová:** pápež, sekularizmus, komunikácia, politika, kultúry.

## **Astratto**

Il contributo si dedica all'attività particolare del papa Giovanni Paolo II., cioè alle sue visite pastorali. Il punto di vista scelto è quello di comunicazione con le culture diverse sul livello del diritto naturale ed i valori universali. Il contributo teologico dei suoi viaggi è qui percepito come il sfondo della ricerca dei soluzioni delle sfide politiche, sociali e culturali comuni per gli cattolici e non, per i credenti e non. Questo contributo offre la breve panoramica dei primi e dei più importanti viaggi del papa, insieme con delle valutazioni dei arricchimenti per la società civile.

**Le parole chiave:** papa, secolarismo, comunicazione, politica, cultura.

## **Úvod**

Ján Pavol II. bol svojimi 104 medzinárodnými apoštolskými cestami fenoménom, ktorý mal veľký dopad aj na myslenie a vnímanie nekatolíkov a sekulárneho sveta ako takého. Jeho schopnosť prinášať myšlienky kresťanstva do rôznych kultúr a ponúkať riešenia v rôznych sociálnych situáciách je jedným z dominantných prvkov jeho pontifikátu. Tento pápež rozvinul dialóg kultúr ktorý napomohol spravodlivosti a mieru medzi ľuďmi a naplnil misiu Cirkvi aj v modernom svete, prinášajúc večné hodnoty ľuďom tejto doby.

Na nasledujúcich stranách ponúkam, pochopiteľne v extrémne limitovanej forme, najdôležitejšie konfrontácie pápeža so svetom a jeho reakcie v situáciách, ktoré spadajú do terminológie - sekulárne. Ján Pavol II. bol počas svojich mnohých ciest pozvaný konfrontovať odkaz Evanjeliovej pravdy so sekularizovanou spoločnosťou, ktorá sa stala križovatkou medzi industriálnou a post-industriálnou spoločnosťou, aby nakoniec pristála v sfére globalizácie. Môj hlavný zdroj, z ktorého som čerpal informácie, je jedinečné dielo talianskeho autora Alceste Santiniho, „Giovanni Paolo II, i viaggi nel mondo“, ktorý zdokumentoval a kompetentnou formou prezentuje všetky zahraničné apoštolské cesty pápeža a poukazuje na ich najdôležitejšie a kľúčové momenty.

Filozofia Jána Pavla II. bola jasná už od počiatku jeho služby: „Priamy kontakt s ľuďmi, ktorí nepoznajú Krista, ma ešte viac ubezpečil o naliehavosti tejto aktivity. Sú

mnohé areopágy moderného sveta smerom, ku ktorým je potrebné orientovať misionársku aktivitu Cirkvi: úsilie za mier, rozvoj a oslobodenie ľudí; ľudské práva a práva národov“<sup>1</sup>.

Počas svojho pontifikátu pápež Ján Pavol II. absolvoval vzdialenosť, ktorá by stačila na 25 ciest okolo sveta. Pápež prináša Evanjelium všade, kde ho Duch Svätý vedie a bez strachu komunikuje s kultúrami, filozofiami, inými náboženstvami, s veriacimi práve tak ako s neveriacimi. Nebojí sa dotknúť akejkoľvek témy a odpovedať na akúkoľvek otázku súčasného sveta – akokoľvek kontroverzná by bola. Toto boli charizmy, ktoré z poľského pápeža urobili človeka milovaného katolíckymi, rešpektovaného veriacimi iných náboženstiev a váženého neveriacimi. Ján Pavol II., odhliadnuc od geografických hraníc a kultúrnych bariér, odhalil nové priestory pre dialóg. Apoštolské cesty predstavujú pravdepodobne najvýraznejšiu črtu pontifikátu Jána Pavla II.. Mimo Vatikánu bol viac ako 30 mesiacov (2,5 roka). V rámci Katolíckej Cirkvi pápežovi patrí aj cirkevnoprávne i teologicky výnimočné postavenie<sup>2</sup>. V konfrontácii so svetom však musel často komunikovať jeho terminológiou. V jednom z rozhovorov s novinármi v lietadle sa vyjadril nasledovne: „Rozmýšľam v kategóriách farára. Až do včerajška ľudia chodili, aby ho vyhľadali na fare. Dnes je to on, kto musí ísť medzi ľuďmi“<sup>3</sup>.

Týmto prístupom Ján Pavol II. úplne obrátil spôsob a nastavenie evanjelizácie. Podčiarkol, že bez počúvania ľudí a ich problémov nie je možné dať im primerané odpovede. Ján Pavol II. aktualizoval obrat II. Vatikánskeho koncilu, keď, prevezmúc učenie apoštolov ukázal na nutnosť ísť *ad gentes*, v ústrety ľuďom ponúkajúc im dobrú zvesť a snažiac sa pochopiť ich aspirácie. Často prejavil neobyčajnú odvahu, ako keď počas návštevy Valle dei Templi v Agrigente na Sicílii ukázal prstom na miestnu mafiu a povedal: „Príde deň, keď sa budete musieť zodpovedať Božiemu súdu“<sup>4</sup>. Je to gesto, ktoré ešte viac vyjadří slovo, ako keď v Senegale na ostrove Goree v „Dome otrokov“ hľadiac na Atlantik „žiadal nebo o odpustenie“ za milióny Afričanov, ktorí boli odtrhnutí od ich zemi a predaní do otroctva. Môžeme mu pripísať snahu o zmierenie medzi Evanjeliom a modernou i postmodernou kultúrou.

## Cesty do histórie

Jedna z jeho najťažších, no nutných ciest, bola cesta do histórie Cirkvi. Táto historická cesta mala očistiť Cirkev od chýb a škvrn spôsobených biskupmi, kardinálmi i pápežmi v kontraste s autentickým odkazom Evanjelia, ktoré potvrdzuje ľudské práva a dôstojnosť človeka. Jedná sa o križiacke výpravy proti mohamedánom považovaných za „neveriacich“, ale aj exkomunikácia protestantov považovaných po Luterovej reforme za „heretikov“.

Ján Pavol II. mal odvahu hovoriť aj o Inkvizícii a jej tribunáloch ktoré súdili a odsudzovali tých, ktorých myslenie sa nezhodovalo s katolíckou doktrínou. Hovoril o hriechoch antisemitizmu a antijudaizmu, práve tak ako o *Indexe zakázaných kníh* a prenasledovaní ich autorov. Boli to skutky, ktoré počas storočí vytvárali napätie medzi Evanjeliom a modernou kultúrou a s tým súvisiacimi ťažkosťami pre budúcnosť Katolíckej Cirkvi e jej vzťahu k svetu. Pápež tak absolvoval namáhavú cestu historického a teologického prehodnotenia, aby jasne ukázal, že Cirkev po II. Vat. koncile je schopná dialógu i plodnej a obohacujúcej konfrontácie.

---

<sup>1</sup> SANTINI, A. *Giovanni Paolo II, i viaggi nel mondo*. Novara : Istituto geografico de Agostini, 2004. 5 s. ISBN 88-511-0660-6.

<sup>2</sup> BEAL, J. P., CORIDEN, J. A., GREEN, T. J. *New Commentary on the Code of Canon law*. New York : Paulist Press 2000. 431 s. ISBN 0-8091-0502-0.

<sup>3</sup> SANTINI, A. *Giovanni Paolo II, i viaggi nel mondo*. s. 7.

<sup>4</sup> SANTINI, A. *Giovanni Paolo II, i viaggi nel mondo*. s. 7.

Ján Pavol II. sa postavil aj ku kauze Galilea, aby tak umožnil dialóg medzi vedou a vierou v duchu II. Vat. koncilu. Využil príležitosť spomienky 100. výročia narodenia Alberta Einsteina, ktorá sa organizovala 10. novembra 1979 v Ríme a v sále Reggia Apoštolského Paláca za prítomnosti mnohých kardinálov a vedcov (medzi nimi mnohí nositelia Nobelovej Ceny), priznal, že „vedec z Pisy, žiaľ, veľa trpel zo strany ľudí a inštitúcií Cirkvi“. Pápež tak označil za „chybu“ rozsudok inkvizičného tribunálu ktorý ho r. 1633 odsúdil, a oznámil vytvorenie komisie, ktorá túto kauzu podrobne preskúma. Táto komisia bola vytvorená v 3. júla 1981 a 31. októbra 1992 predstavila závery svojich prác, potvrdiac, že „jeden z dôvodov odsúdenia Galileiho“, bol ten, že „v tej dobe väčšina teológov nevníkala formálny rozdiel medzi Svätým Písmom a jeho interpretáciou, čo ich viedlo k tomu, že presunuli do kompetencie viery argumenty, ktoré jasne patria empirickým vedám“. Komisia, ďalej uviedla, že „Galileo, úprimne veriaci, sa ukázal, byť paradoxne, viac bystrejší ako jeho teologickí oponenti.“ Komisia teda na záver deklarovala, že do budúcnosti sú viera a veda medzi sebou autonómne a oddelené, čo nevylučuje, že sa môžu v niektorých bodoch k sebe priblížiť a dokonca prekrížiť.

Kvôli ešte hlbšej analýze dlhého historického obdobia, v ktorom sa vedenie Cirkvi dopustilo chýb a kvôli prezentácii kresťanského odkazu v roku veľkého Jubilea r. 2000 - očisteného od zodpovedností minulosti - Ján Pavol II. vyhlásil medzinárodné sympóziu teológov a historikov. Toto sympóziu bolo organizované vo Vatikáne od 29. do 31. októbra 1998. Tak Sv. Otec hovoril o nutnosti „vypočítania historikov“ kvôli „rekonštrukcii - čo možno najpresnejšej - vtedajších udalostí, mentality, vo svetle historického kontextu“. Výsledkom bol bohatý dokument s titulom „Pamäť a zmierenie; Cirkev a chyby minulosti“. Sláviac „deň odpustenia“, 12. marca 2000 Ján Pavol II. pozval všetkých katolíkov k hlbokému „spytovaniu svedomia“. Bolo to pozvanie, ktoré nebolo všetkými pochopené. Ján Pavol II. s veľkou determináciou a so 6-ročným predstihom avizoval všetkým kardinálom zhromaždeným pre prípravu Veľkého Jubilea počas konzistória 13.-14. júna 1994, že „odvaha sebakritiky nás urobí dôveryhodnejšími“. Bez týchto odvážnych volieb by pápež nebol mohol ukázať vo svojej Encyklike *Fides et ratio* novú cestu k spolupráci medzi vierou a rozumom. Tento prístup mu pomohol viesť ešte bližší dialóg s protestantskými cirkvami a neveriacimi.

## Prvé apoštolské cesty pontifikátu Jána Pavla II. a ich význam

Prvá apoštolská cesta Jána Pavla II. viedla v januári 1979 cez Santo Domingo do Mexika, kde sa zúčastnil a predsedal 3. stretnutiu 300 biskupov Latinskej Ameriky. Sám povzbudzoval Cirkevných predstaviteľov, aby neprestali hľadať nové odpovede na sociálne nerovnosti a zároveň vyzýval na urovanie politických turbulencií v krajine kde bolo uväznených a mučených 10 biskupov iba pre to, že bránili práva *campesinos*. Na stretnutí s domorodým obyvateľstvom na štadióne Oaxaca sa mu indiánsky náčelník prihovril týmito slovami: „Vaša Svätosť, nemáme domovy, nemáme jedlo, nemáme prácu, kravy si tu žijú lepšie.“ Pápež na to zareagoval: „Sú potrebné urgentné reformy a odvážne transformácie, aby sa zbúrali bariéry vykorisťovania človeka človekom a musia byť rešpektované ľudské práva každej osoby.“ Pápež sa pri svojej prvej ceste modlil za „svet, ktorý je pokojnejší, spravodlivejší, a ľudskejší“<sup>5</sup>.

Druhá cesta Jána Pavla II v júni 1979 viedla do jeho domoviny, do Poľska. V tom čase bola studená vojna v plnom prúde. Jednou z motivácií bolo aj prihovoriť sa k všetkým štátom tzv. Východného bloku, v ktorých vládol komunistický režim<sup>6</sup>. 10. júna 1979 po slúžení sv. omše vysielal jasný odkaz vtedajšiemu režimu: „Kristus nikdy nedovolí, aby bol človek

<sup>5</sup> SANTINI, A. *Giovanni Paolo II, i viaggi nel mondo*. s. 16 s.

<sup>6</sup> Tento úmysel cestovať do Poľska mal už pápež Pavol VI. v roku 1966, pri príležitosti tisícročia kresťanstva Poľsku. Vtedajší režim mu to však neodvolil.

považovaný, alebo aby považoval sám seba za jednoduchý výrobný prostriedok, alebo aby bol hodnotený a cenený v duchu tohto princípu.“ A pokračoval výrazne ideologicky: „Nie je možné vylúčiť Krista z dejín človeka, pretože jeho vylúčenie je akt proti človeku a znemožní pochopiť jeho dejiny“. Pri návšteve domoviny sa zastavil aj v Osvienčime a označil ho za „Golgotu súčasného sveta“, odsúdiac aj neľudský nacistický režim. sv. omšu slúžil na oltári s plachtou pripomínajúcou väzenské uniformy II. sv. vojny<sup>7</sup>.

Ďalším veľkým prínosom k dialógu bola v septembri 1979 cesta Jána Pavla II. do Spojených Štátov Amerických. Pri ceste za Atlantik sa zastavil v Írsku poznačenom násilnosťami medzi protestantmi a katolíkmi. Pápež pri slúžení sv. omše v Dublinskom Phoenix parku pred takmer miliónom veriacich a definujúc svoju návštevu ako „veľkú misia mieru“ jasne odsúdil „násilie, ktoré nie je hodné človeka“. Slová Pontifexa sú jasné: „Žiaden írsky protestant si nemôže myslieť, že Pápež je nebezpečenstvo, alebo hrozba.“ 3. októbra 1979 sledovaný viac ako 2 000 novinármi pápež prichádza do New Yorkského sídla OSN, aby prednieslo svoju reč. Je privítaný predsedom zhromaždenia Tanzánijcom, mohamedánom Salim Ahmed Salimom, ktorý ho osloví „Vaša Svätosť“. Pápež, odvolávajúc sa na Deklaráciu ľudských práv prijatých v r. 1948 práve týmto zhromaždením vyhlási: „Duch vojny vo svojom prvom a primitívnom zmysle kľučí a dozrieva tam, kde sú nescudziteľné práva človeka znásilňované. Prvý druh systematickej hrozby proti ľudským právam je zviazaný vo všeobecnom zmysle s rozdeľovaním materiálnych dohier, často nespravodlivému.“ Americké médiá reagujú okamžite: „Táto cesta môže z pápeža urobiť svetového lídra“ (New York Times) a „Pápež je hviezda“ (Boston Globe). Americký prezident, baptista Jimmy Carter prijímuc pápeža v Bielom Dome vyjadril svoju „slávnostnú radosť“ kvôli „historickému dňu ktorý označuje ďalší míľnik v ceste krajiny a jej viery v Boha“<sup>8</sup>.

Štvrtá apoštolská cesta Jána Pavla II. viedla do Turecka na stretnutie s ortodoxnými kresťanmi. Po apoštolovi Sv. Petrovi je tento pápež prvým pápežom, ktorého noha vkročila na pôdu Anatólie. Táto návšteva má veľký význam kvôli opätovnému nadviazaniu konštruktívneho dialógu medzi katolíkmi a ortodoxnými veriacimi, ktorý bol často zraňovaný historickými hriechmi. Pápež ide do Turecka, napriek tomu, či snád práve pre to, že momentálne mohamedáni tvoria 98,5% jeho obyvateľov. Objatie medzi pápežom Jánom Pavlom II. a patriarchom Dimitriosom I. v Istanbule patrilo určite k vrcholom tejto cesty.

Piata apoštolská cesta Jána Pavla II. viedla do Afriky. V máji 1980, počas 10-dňovej cesty navštívil 6 krajín (Kongo, Keňu, Zair, Ghanu, Pobrežie Slonoviny a Hornú Voltu). Účelom tejto cesty bolo podporenie miestnych spoločností a vyzvať k oslobodeniu sa z materiálnej a sociálnej zaostalosti. Osobitnou motiváciou bolo predstavenie Katolíckej Cirkvi ako jednej z hlavných síl rozvoja nielen duševného a duchovného, ale aj sociálneho, vzdelanostného a definitívne ju oslobodiť od zodpovedností plynúcich z kompromisov s kolonializmom minulosti<sup>9</sup>. Na stretnutí v Kingshase v blízkosti Ľudového paláca slúžil Sv. omšu v prítomnosti takmer 3 miliónov ľudí, mnohých nie katolíkov a vyhlásil: „Je to s úžasom a so smútkom, že musíme konštatovať ako je africký kontinent poznačený vplyvmi zvnútra i zvonku, často maskovanými ekonomickou pomocou, často však v službe záujmov, ktoré s humanitárnou pomocou nemajú nič spoločné“. Pozdvihnutie Afriky zo strany tohto pápeža bolo naozaj zreteľné aj v momente, keď počas tejto cesty vyzval k akejsi „afrikanizácii Cirkvi“, ktorá ju má obohatiť o „živú tradíciu, originálne vyjadrenie života, kultu a kresťanského myslenia.“ Bola to jedna z najväčších výziev jeho ranného pontifikátu

<sup>7</sup> SANTINI, A. *Giovanni Paolo II, i viaggi nel mondo*. s. 18 s.

<sup>8</sup> SANTINI, A. *Giovanni Paolo II, i viaggi nel mondo*. s. 20-21.

<sup>9</sup> Bol to pápež Lev XIII. ktorý v r. 1860 vyhlásil, že „otroctvo odmieta náboženstvo a ľudskú dôstojnosť“. Ján XXIII. bol zasa prvým pápežom, ktorý vymenoval Laureana Rugambwu z Tanzánie za prvého afrického kardinála. V tejto línii II. Vat. koncilu Pavol VI. pri svojej ceste do Ugandy v r. 1969 povedal: „Ste to vy sami, Afričania, ktorí musíte byť misionármi vás samotných..., musíte mať svoje africké kresťanstvo“.

k inkulturalizácii kresťanstva, aby sa kresťanstvo pri svojom šírení v Afrike nie iba zbavilo koloniálnych zvyškov minulosti, ale samo bolo obohatené africkou originalitou. Pápež chápe, že iba tak bude môcť byť kresťanstvo „oslobodzujúcou silou“ a bude môcť byť prínosom k transformácii Afriky. Do Afriky sa Ján Pavol II. vracia aj vo februári 1982, aby počas apoštolskej cesty trvajúcej 19 dní navštívil tropické krajiny (okrem iných aj Benin, Nigéria, Gabon), ktoré boli v tej dobe de facto v rukách diktátorov. Pápež vyjadril svoje presvedčenie, že „celá Afrika, ak bude konečne v pozícii, že si dokáže sama spravovať svoje vnútorné záležitosti, bez akéhokoľvek vonkajšieho tlaku síl a skupín, nie že len privedie do úžasu zvyšok sveta so svojimi úspechmi, ale bude schopná podeliť sa s ostatnými kontinentmi a národmi so svojou múdrosťou, svojim zmyslom života a svojim rešpektom pre Boha“<sup>10</sup>.

Ani nie 3 týždne po 1. návrate z Afriky kroky pápeža smerovali do Francúzska, ktoré svojou odlišnou kultúrou a bohatými dejinami kresťanstva predstavuje v postupujúcej sekularizácii a filozofii laicizmu ďalšiu výzvu.

Na parížskom námestí Concorde, ktoré je symbolom francúzskej revolúcie a laicizácie štátu, sa pápež vyjadrí, že prichádza do Paríža ako chudobný, ktorý má iba jediné bohatstvo – svoju vieru. V ocenení hodnôt revolúcie „rovnosť, bratstvo, sloboda“, v ktorých vidí práve tak „tradičné kresťanské hodnoty“, sa snažil zmieriť Cirkev s moderným Francúzskom. V podobnom duchu sa neskôr k Francúzom prihovorili svojim listom aj sami francúzski biskupi<sup>11</sup>. Na záver svojej cesty do Francúzska pápež 2. júna 1980 navštívil v Paríži sídlo UNESCO. Pri tomto geste jasne ocenil vyššie hodnoty človeka, ktoré sú spoločné všetkým ľuďom, veriacim i neveriacim. Vo svojom odkaze na pôde UNESCO potvrdzuje, že: „Človek žije skutočne ľudský život, vďaka kultúre, ktorá sa zakladá na nescudziteľných právach človeka, ktoré mu nik nemôže vziať, a ktoré sú mu vlastné. Kultúra formuje a vytvára medzi ľuďmi zväzky a determinuje medziľudský a spoločenský charakter ľudskej existencie“<sup>12</sup>.

V boji za sociálnu spravodlivosť pápež bojuje aj v Južnej Amerike. Z tohto uhla pohľadu, jeho 12-dňová cesta do Brazílie v júli 1980 mala veľmi veľký význam. Počas nej hovorí o práci, o chudobe, o demokracii, ale obracia aj k celému juhoamerickému kontinentu, ktorý sa začína stávať epicentrom svetového katolicizmu. K miestnym veriacim a občanom sa obracia aj týmito slovami: „Cirkev chce byť v Brazílii, Cirkvou chudobných. Kristus, mysliac na bohatých, uzatvorených pred Bohom a pred ľuďmi kričí – „Beda vám! Nech táto pravda znepokojuje, a nech slúži ako varovanie a výzva.“ V tej dobe už boli v Európe práva pracujúcich a odborov dávno garantované, ale nebolo tomu tak v Brazílii. Bol to práve pápež, ktorý prepožičal svoj hlas robotníkom a ich uväzneným predstaviteľom, aby jasne potvrdil ich právo dožadovať sa svojich práv aj v štrajkoch, práve tak ako zúčastňovať sa na správe vecí verejných a vláde občianskej spoločnosti. Pri návšteve Amazónie a jej hlavného mesta Manaus opäť podporí chudobných i domorodých indiánov. Vyjadrí sa: „Predvádzanie luxus a národného triumfalizmu sú zločinom, kým tisícky a tisícky brazílcov trpia hladom. Musíme bojovať proti každej forme rasovej a triednej diskriminácie, osobitne voči ľuďom čiernej pleti.“ Pápež nezabúda a odsúdi drancovanie prírody v amazonských pralesoch, ktoré v tom čase začali veľké nadnárodné spoločnosti<sup>13</sup>.

Ďalším príspevkom k ekumenickému a medzi-náboženskému dialógu bola pápežova cesta do vtedy ešte rozdeleného Nemecka na jeseň v r. 1980. Zmyslom tejto návštevy bolo povzbudiť historický dialóg s protestantmi a celkom osobitne osloviť židov, ktorí boli

<sup>10</sup> SANTINI, A. *Giovanni Paolo II, i viaggi nel mondo*.s. 24-27.

<sup>11</sup> DAGENS, C., BILLÉ L.-M., par. *Proposer la foi dans la société actuelle, Lettre aux catholiques de France*. Paris : Les Editions du CERF 2003. ISBN 2-204-05639-1.

<sup>12</sup> SANTINI, A. *Giovanni Paolo II, i viaggi nel mondo*.s. 28-29.

<sup>13</sup> SANTINI, A. *Giovanni Paolo II, i viaggi nel mondo*.s. 30-33.



zdecimovaní počas holokaustu<sup>14</sup>. Zároveň si pápež dáva za úlohu začať zmierenie medzi oboma časťami rozdeleného Nemecka. Pri tejto návšteve vyzdvihol význam Martina Lutera, deklaruje, že „pamätá Martina Lutera ako toho, kto prišiel ako pútnik do Ríma k hrobom apoštolov, ale aj ako toho kto hľadal odpoveď na niektoré otázky. Dnes, prichádzam ja k vám ako pútnik k duchovnému dedičstvu Martina Lutera, aby som vás stretol v tomto meniacom sa svete ako znak spoločenstva v jadre našej spoločnej viery.“ Pápež tak stavia mosty, aby preklenul stáročné rozdiely, medzi kresťanskými denomináciami.

Táto ekumenická snaha hojenia rán rozdelenia medzi kresťanmi pokračuje aj na jar r. 1982 návštevou vo Veľkej Británii. Jednalo sa vôbec o prvú cestu pápeža do Británie kde chcel zasa osloviť anglikánov. Táto cesta však mala osobitný význam, keďže sa uskutočnila počas vojny s Argentínou o Falklandské Ostrovy (2. apríl 1982 - 14. júl 1982). Jeho odkaz bojujúcim stranám bol jasný: „Vojna musí patriť tragickej minulosti a nesmie nachádzať miesto v projektoch budúcnosti človeka. Naš svet je znetvorený vojnou a násilím.“ 10 dní po ukončení cesty do Británie, pápež odlieta do Argentíny, aby zvolával mier, vyzývajúc obe vlády – britskú aj argentínsku, aby v záujme ich obyvateľov hľadali diplomatické riešenie konfliktu a upustili od vojenského.

Jednodňová cesta bola 15. júna 1982 venovaná návšteve Ženevy. Jej motiváciou bola návšteva Paláca Národov a prejav na pôde Medzinárodnej Organizácie práce ako súčasť OSN. Pápežov prejav zaznel počas výročného stretnutia tejto organizácie. V úvode svojho prejavu pápež konštatuje, že „nie iba práca necháva v človeku svoj znak, ale je to práca, v ktorej človek objaví zmysel svojej existencie“. Následne pokračuje „vzťah medzi prácou a samotným zmyslom ľudskej existencie dosvedčuje, že práca má pevné miesto v živote človeka, a že práca je spojencom zmyslu existencie človeka.“ Veľmi jasne však pápež pokračuje v duchu katolíckej doktríny prezentovanej rok pred tým v jeho encyklike *Laborem exercens*, že „skutočné bohatstvo národa je možné dosiahnuť iba integrovaním sociálnych otázok do faktorov produktívnych“<sup>15</sup>. Počas svojej návštevy Ženevy Pontifex ešte navštívil sídlo Červeného kríža deklaruje „konvergenciu ideálov“ medzi touto organizáciou a Katolíckou Cirkvou – s cieľom zbaviť ľudí trápení spojených s vojnou, prírodných katastrof alebo politického prenasledovania. Zároveň pápež využil príležitosť na to, aby odsúdil „mučenie a iné neľudské zaobchádzanie“, a zároveň vážne vyzval, aby boli „dôsledne a úprimne dodržiavané humanitárne predpisy obsiahnuté v medzinárodných zmluvách tak, aby sa každý človek – kdekoľvek by sa nachádzal, mohol spoliehať na tieto milosti.“

Ďalším dôležitým príspevkom v šírení pokoja a mieru bola apoštolská cesta do Strednej Ameriky, kde pápež nechal zaznieť hlas Cirkvi. Bolo to v štátoch a v dobe, keď vládli diktátorské režimy, ktoré vystriedali predchádzajúce režimy (napr. Nikaragua), pokračoval boj za pôdu pre najchudobnejších (napr. Guatemala), alebo bola krajina v plnom víre občianskej vojny (napr. Salvador). Svoju misiu zhrnul do svojho prejavu na stretnutí s biskupmi Latinskej Ameriky v Haiti: „Byť dnes biskupom v Latinskej Amerike znamená byť pastierom ľudu, ktorý v uplynulých rokoch zaznamenal značné úspechy, ale stále pozná – a to je jeho radikálne protirečenie – nesmierne oblasti biedy, analfabetizmu, chorôb a marginalizácie. Preto sa musíme postaviť čelom a rázne proti hlbokým nespravodlivostiam, vykorisťovaniu jedných druhými, a veľkému nedostatku rovnosti v rozdeľovaní bohatstva a kultúrnych dobier“<sup>16</sup>.

<sup>14</sup> Pápež stál pred úlohou vyjasniť pozície Cirkvi vo vzťahu k nacizmu a odpovedať na polemiky o „tichu“ Pia XII.

<sup>15</sup> TUTTE LE ENCICLICHE. di Giovanni Paolo II., Libreria Editrice Vaticana & Edizioni Paoline, Città di Vaticano 187 s.

<sup>16</sup> SANTINI, A. *Giovanni Paolo II, i viaggi nel mondo*.s. 52-53.

## Ďalšie významné apoštolské cesty s dopadom na sekulárnu spoločnosť

Veľký príspevok do politických výziev 20. storočia bola nepochybne cesta pápeža do Kórey v máji 1984. Ján Pavol II. sa najprv vyjadril k sociálnym otázkam spoločnosti, ktorá poznačená rýchlou industrializáciou, začína do takej miery zabúdať na práva jednoduchých občanov, že v 1/2 80- rokov 20. stor. bola Južná Kórea svedkom masívnych protestov a ich krvavých potláčaní. Pápež sa pri tejto návšteve modlil, aby „rýchla industrializácia a ekonomický rozvoj priniesli v prvom rade autentickejšiu ľudskú spoločnosť, kde celý život je považovaný za svätý, kde žiť znamená pracovať pre dobro druhých, kde vládnuť znamená slúžiť, kde nikto nie je zneužitý ako obyčajný nástroj a nikto nie je zabudnutý a utláčaný“<sup>17</sup>. Počas svojej kázne prehlásil: „Modlím sa, aby vaša milovaná domovina, dnes, po viac ako jednu generáciu tragicky rozdelená na dve časti, bola zjednotená ako jedna rodina, nie cez nepriateľstvo a konfrontáciu, ale vďaka dialógu, vzájomnej dôvere a bratskej láske“<sup>18</sup>.

Obrovská výzva, historická, filozofická a sociálna stála pred Jánom Pavlom II. pri jeho návšteve Indie v r. 1986. Táto cesta prináša konfrontáciu kresťanstva so starobylými kultúrami, hlbokými spiritualitami a mentalitou kvázi samostatného kontinentu, kde kresťania tvoria nepatrnú menšinu (3 % obyvateľstva). Prináša však aj stretnutie s veľkou chudobou a ponížujúcim kastovým systémom. Prítomnosť katolíkov je však reprezentovaná školami, nemocnicami, sociálnymi centrami, ktoré sú otvorené pre všetkých bez rozdielu. „Mier je krehký a nespravodlivosti pribúda. Problémy chudoby, hladu, choroby ešte neboli vykorenené z tohto sveta. Práve naopak, v určitom slozmysle sú ešte aktuálnejšie ako pred tým. Okrem toho máme nové zdroje napätia a obáv.“ Počas tohto pobytu v Indii sa pápež stretáva aj Dalai Lamom, ktorého už predtým 2-krát stretol v r. 1980 a 1982.

S osobitnou jasnosťou sa Ján Pavol II. vyslovil aj proti rasizmu a potláčaniu práv domorodcov. Počas návštevy USA a Kanady v septembri r. 1987 odsúdi „nacionalistický rasizmus, ktorý bol vrcholom antisemitizmu, ktorý storočia dominoval v európskej kultúre a za ktorý nesie kresťanská doktrína veľkú zodpovednosť. Neexistuje žiadna čierna, alebo biela cirkev, alebo americká cirkev. Je jedna jediná Cirkev, ktorá je domovom pre čiernych, bielych, Američanov, každú kultúru a rasu“. Pri tejto návšteve Spojených Štátov sa pápež snaží osobitne komunikovať aj s mladými a modernou kultúrou. Pri návšteve hollywoodskych štúdií konštatuje: „Moja návšteva v Hollywoode bola nutná, lebo bez nej by moja návšteva USA nebola kompletná.“ Nasledovalo stretnutie s mladými a organizovanie telemostu s Portlandom, Denverom a St. Louis. Pápež sa dožaduje „rešpektu ľudskej dôstojnosti“ a dodá: „Vy ste dôležitejší ako úspech, máte väčšiu hodnotu ako akákoľvek váha. Nepripustíte, aby vás práca viedla slepo a urobila z vás otrokov. Nedopustíte, aby sa peniaze stali vašou jedinou obavou. Vo vašich životoch musí byť miesto aj pre vaše rodiny, pre voľný čas“<sup>19</sup>.

V máji r. 1988 Ján Pavol II. absolvoval pastoračnú cestu do Južnej Ameriky. Navštívil 4 krajiny: Uruguay, Bolíviu, Peru a Paraguay. Túto príležitosť využil na znovu otvorenie sociálnej otázky spravodlivosti v spoločnosti. Pápež sa nachádzal v prostredí, ktoré bolo veľmi silne poznačené diktatúrami, chudobou, nespravodlivosťou a pošliapaním ľudských práv, celkom osobitne práv domorodých indiánov. Jasne dáva najavo, že Katolícka Cirkev musí mať odlišné prístupy k realite, ako tomu bolo v minulosti. Pápež pri svojej ceste po hlavnom meste Bolívie, La Paz vidí aj veľký plagát s nápisom: „Tí, ktorí tu vládnu a rozkazujú, sú buržoázni psi, cicajúci krv, zbojníci a narkotrafikanti, ľudia zlí, ktorí tu

<sup>17</sup> Veľmi elokventným vyjadrením povojnovej situácie a túžbou po jej riešení bolo aj slúženie Sv. omše v parku Yeouido. Počas nej bol pápež oblečený do ornátu s antickým drakom pripomínajúcim oblečenie kráľov dynastie Yi, ktorá zjednotila Kóreu.

<sup>18</sup> SANTINI, A. *Giovanni Paolo II, i viaggi nel mondo*. s. 64-67.

<sup>19</sup> SANTINI, A. *Giovanni Paolo II, i viaggi nel mondo*.s. 118-127.

parazitujú a v našej vlasti spôsobili iba chudobu, hlad a vykorisťovanie. Tu sa koncentruje chudoba, beznádej indiánov, baníkov a roľníkov.“ To bola skutočnosť, ktorú pred pápežom neukrývali ani miestni biskupi ani prezident republiky. Jeho Svätosť sa vyjadrí takto: „Politika má esenciálnu etickú dimenziu, pretože je tu v prvom rade kvôli službe človeku. Cirkev musí pripomínať ľuďom, a celkom osobitne vládam, ktoré sú základné etické povinnosti pre hľadanie dobra všetkých.“

Veľký význam mala v septembri 1988 cesta Jána Pavla II. do krajín Južnej Afriky, kde veľmi jasným spôsobom opäť odsúdil apartheid. Navštíviac Zimbabwe, ale aj štátiky vo vnútri rasistickej Južnej Afriky zaútočil na koreň problému: „Rasová diskriminácia a konflikty, ktoré spôsobujú utečenci, vraždy nevinných osôb a iné formy násilia – to sú fenomény, za ktoré sú zodpovedné politické, ekonomické a ideologické sily ktoré sú pri moci. Kresťania nemôžu prijať rasistické štruktúry, ktoré porušujú ľudské práva.“ Pri iných cestách do Afriky (osobitne v r. 1989) sa jasne vyjadril, že nie je dostatočné iba odsúdiť rasizmus, ale je potrebné proti nemu aj bojovať: „V boji proti vrede rasizmu, Cirkev pozýva k nutným zmenám, ale hlavne k zmenám konštruktívnym, ktoré používajú mierové prostriedky, nie utiekáním sa k násiliu, ale vďaka zmiereniu“<sup>20</sup>.

Svoju jasne formulovanú kritiku a odmietavý postoj a odsúdenie rasizmu pápež deklaroval aj v r. 1992 pri svojej návšteve Senegal a „domu otrokov“, miesta, odkiaľ kolonizátori deportovali milióny mladých Afričanov ako otrokov: „Je nutné, aby sa vyznal v celej pravde a pokore tento hriech človeka proti človeku a človeka proti Bohu. Nikto nemá právo šliapať po inej ľudskej bytosti. Neexistuje žiadne ospravedlnenie pre diskrimináciu založenej na rase, náboženstve, pohlaví, alebo sociálnym podmienkam.“ S ľútosťou, ale veľmi otvorene zároveň pridáva: „Cirkev nemôže ponúknuť technické riešenia obrovským problémom afrického kontinentu, ale je blízka všetkým Afričanom, aby ich podporila v tom, aby boli sami sebe protagonistami v ich oslobodení, vnútornom i medzinárodnom“<sup>21</sup>.

Historickou udalosťou minimálne s celoeurópskym dopadom sa stala cesta pápeža do Štrasburgu, sídla Európskeho Parlamentu. V októbri r. 1988 prichádza na pôdu tejto európskej inštitúcie ako prvý slovanský pápež. Prichádza ako ten, ktorý je živým svedkom bolestného rozdelenia Európy v dobe studenej vojny. Hovorí pred poslancami de facto západnej Európy. Jeho slová sú veľmi sugestívne: „Môj hlas najvyššieho veľkňaza univerzálnej Cirkvi, prichádzajúceho z východnej Európy ktorý pozná aspirácie slovanských národov, časťou plúc tej istej Európskej vlasti, môj hlas je, aby Európa dajúc si slobodne slobodné inštitúcie, mohla v jeden deň, ktorý nebude vzdialený, rozšíriť svoje hranice na to územie, ktoré jej bolo dané geografiou, a ešte viac históriou.“ To sa v skutočnosti udialo v r. 2004. Pontifex zároveň potvrdzuje, že Cirkev a štáty môžu navzájom spolupracovať aj v oddelení úloh a kompetencií, pripomínajúc evanjeliovú nauku, „dať cisárovi čo je cisárovi a Bohu čo je Božie“<sup>22</sup>.

Prvá cesta pápeža po páde Berlínskeho múru viedla v apríli 1990 do Československa. Vatikánsky denník *L'Osservatore romano* túto cestu komentoval nasledovnými slovami: „Katolícka Cirkev cez svojho univerzálneho pastiera si ide vziať – aj viditeľne – svoje miesto v histórii ľudí, ktorí nikdy, aj tvárou v tvár opozičných režimov a ideológií, neuvažovali o tom, žeby ju odmietli.“

<sup>20</sup> Pastoračná cesta v septembri 1988 bola poznačená, kvôli zlému počasiu nepredvídaným prístátím v Johannesburgu, hlavnom meste JAR, ktorú pápež pred tým ostro kritizoval. Minister zahraničia JAR, ktorá nemala diplomatické styky s Vatikánom oznámil, že kvôli pretrvávajúcemu zlému počasiu pápežský sprievod bude pokračovať ďalej do Lesotha 300 km autom.

<sup>21</sup> SANTINI, A. *Giovanni Paolo II, i viaggi nel mondo*.s. 128-131.

<sup>22</sup> SANTINI, A. *Giovanni Paolo II, i viaggi nel mondo*.s. 132-133.

## Záver

To je iba zlomok aktivít Jána Pavla II. v medzinárodnej oblasti, ktorými sa snažil osloviť aj nekresťanov či nekatolíkov s ktorými sa stretával.

Pápež Ján Pavol II. jasne ukázal, že charisma kresťanstva je komunikovať s každým človekom a prinášať odpovede každému človeku v jeho konkrétnom sociálnom a historickom kontexte. Svojou neúnavnou snahou dokázal, že kresťanský odkaz Evanjelia dokáže zaujať rozhodný postoj a byť obohatením aj v kontroverzných témach (ekonomika, vykorisťovanie, stret kultúr a náboženstiev). Na jeho výsledkoch môže Cirkev aj v budúcnosti budovať vzťahy a pokračovať v dialógu, spôsobom, ktorý bude sekulárnou spoločnosťou prijímaný, rešpektovaný.

## Použitá literatúra

BEAL, J. P., CORIDEN, J. A., GREEN, T. J. *New Commentary on the Code of Canon law*. New York : Paulist Press 2000. 431 s. ISBN 0-8091-0502-0.

BOSCO, T. *Pápež Wojtyla, Stručný životopis Jána Pavla II.* Bratislava : Vydavateľstvo Don Bosco 2011. ISBN 978-80-8074-137-2.

DAGENS, C., BILLÉ L.-M., par. *Proposer la foi dans la société actuelle, Lettre aux catholiques de France*. Paris : Les Editions du CERF 2003. ISBN 2-204-05639-1.

HULSEBUSCH, B. *Milovaný Pápež*. Bratislava : Vydavateľstvo Lúč 2012. ISBN 978-80-7114-910-1.

LOPES, A. *I papi, La vita dei pontefici attraverso 2000 anni di storia*. Roma : Futura Edizioni 1997.

PIELATOWSKI, K. *Úsmev Jána Pavla II.* Bratislava : Vydavateľstvo Don Bosco 2000. ISBN 80-88933-45-5.

SANTINI, A. *Giovanni Paolo II, i viaggi nel mondo*. Novara : Istituto geografico de Agostini, 2004. ISBN 88-511-0660-6.

TUTTE LE ENCICLICHE. *di Giovanni Paolo II*. Libreria Editrice Vaticana & Edizioni Paoline, 2005 Città di Vaticano.

# Medzigeneračná solidarita v spolupráci denného centra pre dôchodcov a Katolíckej univerzity v Ružomberku

doc. PhDr. Irena Kamanová, PhD.

Katolícka univerzita Pedagogická fakulta, katedra sociálnej práce, Irena.Kamanova@ku.sk

---

## Abstrakt

Autorka sa v príspevku zaoberá Európskym rokom aktívneho starnutia a solidaritou medzi generáciami. Poukazuje na konkrétne aktivity realizované na Katedre sociálnej práce, Pedagogickej fakulty v Ružomberku a seniorkami z Denného centra pre dôchodcov v Ružomberku. Katedra sociálnej práce realizuje rôzne aktivity nielen v projektoch vyhlásených Európskou úniou, Slovenskou republikou, ale aj rôznymi nadáciami.

**Kľúčové slová:** starnutie, solidarita, denné centrum, aktivity.

## Abstract

In the contribution the author engages in the European year of the active ageing and the solidarity between generations. She refers to the concrete activities realized in Department of Social Work at the Faculty of Education in Ružomberok and by the women seniors from the Daily centre for seniors in Ružomberok. Department of Social Work realizes different activities not only in the projects declared by the European Union, Slovak republic, but also by various foundations.

**Key words:** ageing, solidarity, daily centre, activities.

## Úvod

Únia podľa článku 25 Charty základných práv Európskej únie uznáva a rešpektuje právo starších ľudí na dôstojný a nezávislý život, na účasť v spoločenskom a kultúrnom živote. Starnutie je veľmi náročné pre celú spoločnosť a všetky generácie v Európe, je záležitosťou medzigeneračnej solidarity a rodiny. Potrebu riešiť vplyv starnutia obyvateľstva na európske sociálne modely uznala Európska rada na niekoľkých svojich zasadnutiach. Hlavná odpoveď na rýchle zmeny vo vekovej štruktúre spočíva v podpore vytvárania kultúry aktívneho starnutia ako celoživotného procesu, dôležité je, aby skupiny obyvateľstva vo veku nad 50 rokov mali dobré možnosti týkajúce sa zamestnania a aktívneho zapájania sa do spoločenského a rodinného života, a to aj prostredníctvom dobrovoľníctva, celoživotného vzdelávania, kultúry a športu.

## STARNUTIE A STAROBA

Svetová zdravotnícka organizácia (WHO) definuje aktívne starnutie ako proces, v ktorom sa optimalizujú možnosti zdravia, účasti a bezpečnosti s cieľom zvýšiť kvalitu života starnúcich ľudí. Aktívne starnutie umožňuje ľuďom realizovať svoj potenciál telesnej, spoločenskej a duševnej pohody počas celého života a zapájať sa do spoločnosti, pričom im poskytuje primeranú ochranu, bezpečnosť a starostlivosť vtedy, keď to potrebujú.

Priebeh starnutia je individuálny, ovplyvnený vonkajšími (sociálne interakcie) i vnútornými (biologické, fyziologické) faktormi. Biologické aspekty starnutia predstavujú

súhrn telesných zmien organizmu, úbytok telesných síl, svalovej hmoty, prírastok tukovej vrstvy, objavujú ochorenia (kardiovaskulárneho systému, tráviaceho systému....), zhoršuje sa výkonnosť zmyslových orgánov, niekedy dochádza k zmenám intelektu. Sociálne aspekty pôsobia na celkovú životnú úroveň seniora (materiálne zabezpečenie), potreba pomoci, sprevádzanie, zníženie sociálnych kontaktov...

## **Aktívne starnutie**

Podporovanie aktívneho starnutia si vyžaduje viacrozmerne prístup, zodpovednosť a trvalú podporu všetkých generácií. Európsky rok aktívneho starnutia a solidarity medzi generáciami (2012) bol založený na odkaze Európskeho roka boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu (2010) a Európskeho roka dobrovoľníckych činností podporujúcich aktívne občianstvo (2011)<sup>1</sup>. Vzhľadom na rastúci podiel starších ľudí v Európe a nárast chronických zdravotných ťažkostí je dôležité podporovať zdravé starnutie všetkých, najmä starších ľudí, podporovať ich vitalitu a dôstojnosť, zabezpečovať prístup k primeranej a kvalitnej zdravotnej starostlivosti, dlhodobej starostlivosti a sociálnym službám.

Zdravé starnutie môže prispievať k zvýšenej účasti starších osôb na trhu práce, umožniť aktivity v spoločnosti, zlepšiť individuálnu kvalitu života a obmedziť tak systémy zdravotnej a sociálnej starostlivosti, sociálneho zvlášť dôchodkového zabezpečenia. Aktívni občania z rôzneho prostredia plnia v spoločnosti dôležité premostovacie funkcie, podporujú integráciu a prispievajú do hospodárstva.

Vo svojom oznámení „Európa 2020: **Stratégia na zabezpečenie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu**, z 3. marca 2010, komisia zdôraznila, ako je pre Úniu dôležité podporovať zdravé a aktívne starnutie populácie v záujme sociálnej súdržnosti a vyššej produktivity. Dňa 7. júna 2010 prijala Rada závery pod názvom: aktívne starnutie, kde vyzvala v pokračovaní k príprave Európskeho roka aktívneho starnutia v roku 2012, počas ktorého bolo vhodné vyzdvihnúť výhody aktívneho starnutia a jeho prínosy medzigeneračnej solidarite. Dňa 11. novembra 2010 Európsky parlament prijal uznesenie s názvom: *demografické výzvy a solidarita medzi generáciami*, v ktorom vyzýva členské štáty, aby počas nasledujúcich rokov urobili z aktívneho starnutia jednu so svojich priorit. Rozhodnutie rady 2010/707/EU z 21. októbra 2010 v usmerneniach 7 a 8 vyzýva členské štáty na väčšie zapojenie sa do trhu práce prostredníctvom politik na podporu aktívneho starnutia, na zvýšenie miery zamestnanosti starších pracovníkov prostredníctvom podporovania inovácie v organizácii práce a na podporu zamestnatel'nosti týchto pracovníkov, zvyšovaním ich kvalifikácie a účasti na systémoch celoživotného vzdelávania. V súvislosti so stratégiou Európa 2020, komisia navrhla v rámci hlavnej iniciatívy Inovácia v Únii začať s realizáciou projektu *Partnerstvo pre inovácie*, zameraného na aktívne a zdravé starnutie (AHAIP). Cieľom projektu AHAIP je umožniť občanom, aby žili nezávislý život, do roku 2020 zvýšiť priemerný počet rokov prežitých v zdraví o dva roky.

## **29. apríla si pripomíname Európsky deň solidarity medzi generáciami.**

Ciele európskeho roka nie je možné uspokojivo dosiahnuť na úrovni členských štátov v dôsledku potreby nadnárodnej výmeny informácií a šírenia osvedčených postupov v celej Únii, únia prijala opatrenia v súlade so zásadou subsidiarity, podľa článku 5 Zmluvy o Európskej únii. **Rok 2012 bol vyhlásený za Európsky rok aktívneho starnutia**

---

<sup>1</sup> Rozhodnutie rady 2010/707/EU z 21. októbra 2010, o usmerneniach pre politiky zamestnanosti členských štátov, (2010/707/EÚ).

**a solidarity medzi generáciami**, kde cieľom bolo uľahčovať vytváranie kultúry aktívneho starnutia pre všetky vekové kategórie.

**Ciele:**

- zvyšovať všeobecné povedomie o význame aktívneho starnutia a o jeho rôznych rozmeroch, vyzdvihnúť užitočnosť starších osôb pre spoločnosť a hospodárstvo, zvýšiť jeho uznanie, podporovať aktívne starnutie, solidaritu medzi generáciami a vitalitu.
- podnecovať diskusiu, výmenu informácií medzi členskými štátmi na všetkých úrovniach s cieľom podporovať politiku aktívneho starnutia.
- prostredníctvom konkrétnych činností zapojiť občiansku spoločnosť, sociálnych partnerov, podnikateľský sektor na vypracovanie inovatívnych riešení týkajúcich sa aktívneho starnutia a solidarity medzi generáciami.
- podporiť činnosti, ktoré pomôžu bojovať proti diskriminácii na základe veku, odstrániť stereotypy spojené s vekom, odbúrať bariéry v zamestnanosti.

Obsah opatrení na úrovni Únie, vnútroštátnej, regionálnej alebo miestnej úrovni sa realizoval prostredníctvom: konferencií, kampaní (informačné, propagačné a vzdelávanie), výmena informácií, otvorená metóda koordinácie, výskumy a prieskumy.

**Aktivizácia**

Zákon NR SR č. 448/2008 Z.z. o sociálnych službách<sup>2</sup>, definuje aktivizáciu v tretej hlave zákona, v právach a povinnostiach pri poskytovaní sociálnej služby. V § 7 poskytovateľ sociálnej služby je povinný: prihliadať na individuálne potreby prijímateľa sociálnej služby, aktivizovať ho podľa jeho potrieb a schopností, rešpektovať jeho osobné ciele, potreby, schopnosti a zdravotný stav. V § 6 práva pri poskytovaní sociálnej služby má *fyzičká osoba právo na poskytovanie sociálnej služby, ktorá svojím rozsahom, formou a spôsobom poskytovania umožňuje realizovať jej základné ľudské práva a slobody, zachováva jej ľudskú dôstojnosť, aktivizuje ju k posilneniu sebestačnosti, zabraňuje jej sociálnemu vylúčeniu a podporuje jej začlenenie do spoločnosti*. Zákon podporuje sebestačnosť fyzických osôb rôznymi formami a druhmi sociálnych služieb prostredníctvom rozmanitých činností, realizovaných v súlade s ľudskými právami a slobodami a jednotlivými činnosťami zákona o sociálnych službách.

**SPOLUPRÁCA MESTA A KATOLÍCKEJ UNIVERZITY V RUŽOMBERKU**

Katolícka univerzita v Ružomberku (KU) je verejnou vysokou školou s konfesijným charakterom. Svoju činnosť uskutočňuje podľa Zákona NR SR č. 131/2002 Z.z. o vysokých školách najmä v oblasti humanitných, historických, pedagogických a sociálnych vied, ale aj v oblasti umenia, ekonómie, manažmentu, práva, fyziky, chémie, biológie, matematiky a informatiky. Poslanie KU vyplýva z dokumentu Jána Pavla II. o katolíckych univerzitách *Ex corde ecclesiae* (Zo srdca Cirkvi), kde hneď v úvode čítame: „*Katolícka univerzita, vychádzajúc zo srdca cirkvi, sa zaradila do prúdu tradície, ktorá sa začala pri vzniku univerzity ako inštitúcie. Katolícka univerzita sa oveľa viac vyznačuje slobodným hľadaním celej pravdy o svete, o človeku a Bohu*“<sup>3</sup>.

Katolícka univerzita zabezpečuje všetky tri stupne štúdia - bakalárske, magisterské a doktorandské. Na fakultách KU študuje v priemere okolo 10 000 študentov v dennej a v externej forme štúdia. V študijnom odbore **sociálna práca v akademickom roku**

<sup>2</sup> Zákon NR SR č. 448/2008 Z.z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov.

<sup>3</sup> www.ku.sk

**2012/2013** študuje: v bakalárskom stupni 250 študentov v dennej forme, 44 študentov v externej forme. V magisterskom stupni: 67 študentov v dennej forme, 54 študentov v externej forme. Špecializáciu verejná správa a služby študuje 30 študentov v dennej forme, 12 študentov v externej forme.

## **Mesto Ružomberok**

Mesto Ružomberok je rozlohou piate najväčšie mesto Slovenska, leží na sútoku riek Váh a Revúca. Od roku 1996 je mesto Ružomberok okresným mesto Žilinského samosprávneho kraja. Podľa Štatistického úradu SR, z posledného sčítania obyvateľov, bytov a domov v roku 2011 bolo v Ružomberku a jeho mestských častiach evidovaných 28 400 obyvateľov, z toho 14 871 žien a 13 529 mužov. Veková štruktúra: v produktívnom veku (73,58 %), v poproduktívnom veku (12,27 %). Priemerný vek obyvateľov okresu Ružomberok v roku 2011 bol 68 rokov. Počet obyvateľov k júlu 2012 s trvalým pobytom je 28 414, ďalej uvádzame štatistiku obyvateľov v seniorskom veku: od 65-69 rokov - 2 266, od 70-74 rokov - 1 936, od 75 - 79 rokov - 1 447, od 80-84 rokov 1 088, od 85-89 rokov - 581, od 90-94 - 122, od 95-99 - 21, nad 100 rokov jeden obyvateľ okresu Ružomberok.

## **Denné centrum pre dôchodcov**

Klub dôchodcov v Ružomberku vznikol 16. mája 1982 za aktívnej pomoci Mestského národného výboru, odboru sociálnych vecí a aktívnych dôchodcov mesta. Činnosť klubu bola v stretávaní sa občanov mesta v dôchodkovo veku, počúvanie hudby a hranie rôznych spoločenských hier. V roku 1988 mal klub 248 členov, dnes má 500 členov. Od roku 1997 sa presťahoval do priestorov Majere 5, kde sídli doteraz<sup>4</sup>. Od roku 2009 sa Klub dôchodcov premenoval na Denné centrum pre dôchodcov podľa zákona o sociálnych službách, v § 56 sa v Dennom centre: *„poskytuje sociálna služba počas dňa fyzickej osobe, ktorá dovŕšila dôchodkový vek, fyzickej osobe s ťažkým zdravotným postihnutím alebo nepriaznivým zdravotným stavom, rodičovi s dieťaťom alebo starému rodičovi s vnukom alebo vnučkou. V dennom centre sa najmä: a) poskytuje sociálne poradenstvo, b) zabezpečuje záujmová činnosť.“* Sociálne poradenstvo sa zameriava na formy sociálnej pomoci, peňažných príspevkov na kompenzáciu, zdravotníckeho a právneho poradenstva. Záujmovú činnosť orientujú na poznávacie zájazdy napr.: do Francúzska, Lichtenštajnska, Rakúska, Poľska, Nemecka, Čiech zabezpečujú rehabilitačné kúpeľné pobyty, pobyty pri mori, pravidelné návštevy divadla v Martine, Prešove, Bratislave, podpora ochotníckych divadiel.

19.01.2005 sa utvorila tanečná skupina „*Elišky*“, pod vedením Mgr. Elišky Szunyogovej, ktorá má 21 členiek vo veku do 71 rokov. Za prvý polrok svojho fungovania nacvičili tri tance, prvé vystúpenie 12-tich členiek sa uskutočnilo 8.mája 2005 v Liptovských Sliachoch pri príležitosti Dňa matiek. Druhé vystúpenie na posedení Klubu dôchodcov 12.mája 2005. Ich vystúpenie mali a majú veľký úspech o čom svedčí aj fakt, že majú choreografiu a nácvik 17 rôznych tancov a do konca mája 2012 vystúpili na 92 akciách. Pravidelne vystupujú na kultúrnych podujatiach nielen v rámci okresu (Nedeľa vo Vlkolínci, Ružomberský jarmok, Oslavy Dňa Matiek, Ružomberská Lýra Seniorov, Celoslovenská súťaž pódiových skladieb, Festival pohybových skladieb, Slovenská gymnasta, Coutry bál, pravidelné vystúpenia v zariadeniach sociálnych služieb v Žilinskom samosprávnom kraji a v Poľskej republike). Dňa 21.júna 2012 bola tanečná skupina „*Elišky*“ ocenená Cenou primátora mesta - **za významný prínos v oblasti kultúrneho života a reprezentáciu mesta.**

---

<sup>4</sup> Kol. autorov. 2009. *Monografia mesta Ružomberok*. Banská Bystrica: štúdio Harmony.



## Katedra sociálnej práce

Katedra sociálnej práce (KSP) pracuje na viacerých národných a medzinárodných projektoch zameraných na cieľovú skupinu – seniori. KSP pristúpila k jednotlivým cieľom európskeho roka aktívneho starnutia a solidarity medzi generáciami formou konferencií, projektov, prednášok, workshopov.

Už niekoľko rokov funguje aktívna spolupráca Mesta s Katolíckou univerzitou, Pedagogickou fakultou, katedrou sociálnej práce. Môžeme ju uviesť ako príklad dobrej praxe, kde funguje spolupráca viacerých generácií. Spolupráca je na základe viacerých projektov, realizovaných Katedrou sociálnej práce.

## Projekty

Konferencia: **Prepojenie teórie a práce v oblasti starostlivosti o seniorov (poľsko-slovenská spolupráca)**, CAPF č. 4/04/2011. Ciele projektu: nadviazať spoluprácu zariadení sociálnych služieb SR a Poľskej republiky, zdefinovať teoretické koncepcie starostlivosti o ľudí v dôchodkovom veku, zdefinovať ciele v starostlivosti.

Výskum: **Sociálne bariéry v živote človeka vo vyššom veku a so zdravotným znevýhodnením**, GAPF č. 1/10/012. Cieľom projektu bolo získať validné informácie o sociálnych bariérach v živote človeka vo vyššom veku a ľudí so zdravotným znevýhodnením. Pomenovať konkrétne bariéry podľa znakov výskumu.

## Iné aktivity:

**Svetový deň chorých** 11. februára 2012 sa rozhodli sláviť spoločne klienti zariadení sociálnych služieb Slovenskej a Poľskej republiky. Táto akcia sa uskutočňuje na základe niekoľkoročnej spolupráce Katedry sociálnej práce, Pedagogickej fakulty a Domowa Pomocy Społecznej v Dabrowej Górniczej. Projekty zamerané na výmenu skúseností s prácou seniorov sa prelinajú počas roka, vždy pri príležitosti vedeckých konferencií a odborných seminárov. Pravidelne sa jej zúčastňujú klienti zariadenia sociálnych služieb LIKAVA - Domov sociálnych služieb a zariadenie pre seniorov pod vedením Ing. Dagmar Švecovej.

29.-31. mája 2012 sa Katedra sociálnej práce zúčastnila **stretnutia zariadení sociálnych služieb Poľska, Slovenska, Litvy a Nemecka**. Stretnutie sa uskutočnilo v Dabrowej Górniczej v Poľskej republike, v Dennom centre pre dôchodcov, na ktorom vystúpila tanečná skupina Elišky, ktoré boli ocenené cenou PUMA. Katedra sociálnej práce zabezpečila odbornú prednášku: „Senior v podmienkach samosprávy“.

UPaC v spolupráci s Katedrou sociálnej práce PF KU v Ružomberku 26. novembra 2012 ukončilo realizáciu projektu: „**Aj so zdravotným postihnutím veľa dokážeme**“. V rámci tohto projektu sa v priestoroch pastoračného centra uskutočnili prednášky o predsudkoch a bariérach v komunikácii, ktoré vznikajú na základe nesprávneho prístupu k ľuďom so zdravotným znevýhodnením, technický seminár a workshop s praktickými ukážkami využívania rôznych kompenzačných pomôcok, ktoré používajú v každodennom živote nevidiaci. Projekt sa uskutočnil vďaka grantovému programu „Prekročme spolu bariéry“ Nadácie Orange.

Katedra sociálnej práce PF KU iniciovala v spolupráci so zariadením sociálnych služieb LIKAVA - Domov sociálnych služieb a zariadenie pre seniorov, založenie **svojpomocnej skupiny pre ľudí a rodinných príslušníkov s Alzheimerovou chorobou**.

Žilinský samosprávny kraj, Liptovské múzeum v Ružomberku oslovilo Katedru sociálnej práce o zabezpečenie odbornej prednášky na tému: **Starostlivosť o človeka s Alzheimerovou chorobou**.

Farnosť Lúčky pri Ružomberku v mesiaci november 2012 realizoval projekt v spolupráci s Katedrou sociálnej práce Katolíckej univerzity a Liptovským múzeom v Ružomberku, ktorý bol zameraný na zlepšenie kvality života seniorov nad 60 rokov z obcí Lúčky a Kalameny s názvom „Aktívny život seniorov má zelenú“.

## **Záver**

Katedra sociálnej práce nielen v roku aktívneho starnutia a medzigeneračnej solidarity realizuje rôzne aktivity, projekty zamerané na cieľovú skupinu seniori. Vo svojich aktivitách a vedeckom smerovaní ma rozpracované rôzne výskumy, napr. zamerané na psychickú záťaž opatrovateľov, na sociálne dôsledky pri niektorých chronických ochoreniach. Členovia KSP pôsobia v komunitnom plánovaní sociálnych služieb, ako odborný garant a členovia cieľových skupín.

## **Použitá literatúra**

EURÓPA 2020. *Stratégia na zabezpečenie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu*. Brusel 3.3.2010.

*Charta základných práv Európskej únie*. In: <http://eur-lex.europa.eu/sk/treaties/dat/32007X1214/htm/C2007303SK.01000101.htm>.

Kol. autorov. 2009. *Monografia mesta Ružomberok*. Banská Bystrica : štúdio Harmony. ISBN 978-80-89151-22-6.

*Rozhodnutie rady 2010/707/EU z 21.októbra 2010, o usmerneniach pre politiky zamestnanosti členských štátov, (2010/707/EÚ)*.

*Uznesenie vlády SR k návrhu Národný program ochrany starších ľudí č. 681/1999 z 11. Augusta 1999, č. materiálu 3142/1999*.

*Výročná správa za horizontálnu prioritu rovnosť príležitostí za rok 2009*. MPSVaR, 2010.  
*Zákon NR SR č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov*.

# Človek a realita života

Aký zanecháme kultúrny odkaz?

**Dr.h.c. prof. PhDr. Ing. Štefan Kassay, DrSc.**

člen Európskej akadémie vied a umení

---

**Často mi novinári dávajú otázku: Čím ste viac? Vedcom, či podnikateľom? A ja sa opytujem: Je dôležitejšia hlava, alebo ruky, nohy, srdce? Na tejto pôde nemusím pochybovať o tom, že každý mi dá za pravdu, že vedec i podnikateľ by mal mať hlavne srdce a zdravý rozum, mal by hľadiť na to, aby rozdával znalosti, usiloval sa o dobro v celej šírke svojho konania. Dobro vo vzťahu k blíznym i ku komunite, v ktorej žije, k spoločnosti.**

Na medzinárodnej konferencii v Smoleniciach sa vyslovil k tejto téme zásadnými konštatovaniami pán rektor Katolíckej univerzity v Ružomberku, *Dr.h.c. prof. Tadeusz Zasepa, PhD, akademik Európskej akadémie vied a umení v Salzburgu*. Ostali mi hlboko v pamäti jeho slová o médiách v hľadaní základov tolerance ako edukačnej globálnej doktríny, „ktorá spočíva v určovaní hlavne tých hodnôt, ktorých potvrdenie a uskutočnenie na prvom mieste garantuje úctu k vlastnej národnej a kultúrnej identite (v rámci toho i k náboženstvu), spolu s upevňovaním mierového a ekologického rozvoja ľudstva, vernosť i zovšeobecňovanie ideálov humanizmu spolu s hodnotami ako sloboda, láska, demokracia, tolerancia, spravodlivosť a úplné odstránenie hladu a chudoby. Hodnota, ktorú je potrebné zvlášť chrániť a využívať pri formovaní žiadaných interkultúrnych a medzinárodných vzťahov, sa uskutočňuje prostredníctvom stretnutí a akceptácie druhého - ide o dialogickú komunikáciu, ktorá je obzvlášť účinný a sľubný nástroj zblížovania a dohody. Ale dáva aj odpoveď v hľadaní ciest zachytenej v kapitole „Proti hrozbe axiologickej katastrofy Dialóg ako nádej pre ľudstva“<sup>1</sup>.

## Človek a doba

**V kontexte predchádzajúcich viet ma zaujal úvodník Jána Sojku v časopise Kultúra. Poukazuje „dôsledky, ktoré spôsobuje v osobnosti človeka i v jeho spoločenskom smerovaní. Pakultúra v súčasnosti stáva sa významným prostriedkom samorozpadu osobnosti i spoločnosti“. Čo sa to vlastne odohráva v našom živote? Prečo sa človek milujúci svoju rodinu mení na nenásytníka zhrňovača peňazí a pôžitkov, prečo je iný, ako ho vychovávali rodičia: kam sa vytráca láska, prečo sa dobrý úmysel podnikateľ a tak zabezpečiť svoju rodinu, viesť kultúrny život pred našimi očami mení na zdieranie iných, výpalníctvo, tunelovanie?”<sup>2</sup>**

Pokúsím sa odpovedať na príčiny týchto zmien a spolu s vami, vážení prítomní, zamyslieť sa nad našou budúcnosťou, nad budúcnosťou spoločnosti, sveta... Zamyslieť sa nad zmyslom života, honbou za produktivitou, za vidinami bohatstva a slávy...Ako podnikateľ, i ako univerzitný profesor.

---

<sup>1</sup> ZASEPA, T. Médiá v hľadaní základov tolerance ako edukačnej globálnej doktríny. In *Tolerancia v spoločnosti. Aktuálne otázky: mravnosť, morálka, etika, právo a zákon*. Zostavovateľ: Štefan Kassay. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied VEDA. Bratislava 2011. ISBN: 978-80-224-1186-8. Zborník, s. 130-140.

<sup>2</sup> SOJKA, J. *Kultúra a pakultúra*. [online]. <http://www.kultura-fb.sk/new/old/stare/uvodnik-1.1.htm>.

Jedno je isté, že súčasné obdobie kladie na človeka nebývalé, doslova existenčné požiadavky. Musí sa vyrovnat' aj s vplyvmi okolia na uznávané osobné hodnoty a ciele, idey a zmýšľanie, i príslušnosť k určitým spoločenským skupinám, napríklad aj členstvu v určitej politickej skupine, či uznávaní ideí premietnuté do náboženského zmýšľania. Pre človeka v procese prispôsobovania sa je vlastná aj tolerancia, ktorá môže byť dvojstranná, čo znamená, že prostredie, tak i jedinec, ktorý do neho prišiel sa navzájom tolerujú uznávajú systémy hodnôt a vzory správania. Spočiatku však akomodácia, ktorá vzniká na základe tolerancie, je spojená so vzájomnými ústupkami a spočíva v uznávaní a prijatí hodnôt novej situácie, pri súčasnom akceptovaní niektorých systémov. Úplné prispôbenie sa spočíva v rezignácii na doterajšie vzory a hodnoty v úplnom prijatí systémov hodnôt nového prostredia, čo znamená, že človek sa na toto prostredia asimiloval.

## **Utváranie podnikateľskej kultúry a zdieľanie etiky v živote i podnikaní**

**V podnikateľskej praxi ide o utváranie kultúry, ktorá je založená na dôvere a zodpovednosti. Je to úsilie spojiť vysokú výkonnosť s poslaním podniku a určitými princípmi. Zodpovednosť má príčinnú súvislosť s podnikateľskou etikou a formovaním cieľov, štruktúr a stratégií. Do rámca podnikateľskej kultúry patria: podniková kultúra a každodenné praktiky, mikroklima, reputácia, integrita.**

Na spomenutej konferencii vo svojich publikáciách o podnikaní hlásam, že "etika v podnikaní je konkurenčná výhoda". Takmer 20 rokov môjho podnikania túto pravdu potvrdilo. Novinári sa ma opytujú: ako to že po celých 20 rokov podnikania je moja firma úspešná, každoročne svojimi ekonomickými výsledkami potvrdzuje svoj rast? Výsledky môjho podnikania (mimočodom vyrábam Horalky, Tatranky a iné produkty, ktoré si ľudia obľúbili). Môžem toto tajomstvo pokojne prezradiť? Vo firme sa nestaráme iba o zisky, ale staráme sa hlavne o ľudí. Ctíme si všľudské hodnoty, poctivosť a spravodlivé odmeňovanie za vykonanú prácu. K zvyšovaniu výkonnosti nepoužívame korbáč, ale rozum, vynálezenie, vedecké aplikácie. Som presvedčený o tom, že podnikateľ môže byť úspešný, iba ak je morálny. Inak je to úspech krátkodobý, pochybný. Preto k súboru hodnôt vyspelej morálky aj vo svojich teoretických prácach priradujem také dôležité hodnoty, ako je zdravie, práca, vedomosti a znalosti, rodina. Empatia, vzťah k ľuďom, slušné správanie, ohľaduplnosť a úcta k iným. Morálny podnikateľ vstupuje do podnikateľsky zdôvodnených kontaktov vo výsostnom záujme rozvoja podniku a prosperity jeho zamestnancov, má na mysli rozvoj ekonomiky svojej krajiny.

## **Etika života, etika podnikania**

**Zdôrazňujem význam osobného príkladu manažérov a vlastníkov firiem. Napriek negatívnym javom, ktoré vidíme denne okolo seba, nesklamalo ma presvedčenie, že nie je vždy správne „ísť s prúdom“, ale vzdorovať úpadkovému prúdu. Život je o vzdorovaní negatívnym vplyvom. Som presvedčený o tom, že úspešný podnik je podnik vzdorujúci nelegalite, klientelizmu a prerastaniu sveta zločinu do sveta ekonomiky.**

Etiku podnikania v zhode s etikou života vnímam v širokom kontexte spoločenskej zodpovednosti podnikov. Podniky, okrem tvorby zisku, majú aj sociálne záväzky. Novú dimenziu nadobúdajú vzťahy s verejnosťou. Je tu úzka previazanosť podnikov s ostatnými podnikmi či inými inštitúciami v rámci spoločnosti. Je to vždy snaha udržať podnik v zmysle etiky podnikania, tzn. prostredí legality, legitímnej ekonomiky a mimo neprehľadných

spôsobov sivej a čiernej ekonomiky a zastieraného banditizmu. Opačný postoj, narušenie etických princípov prinášajú len starosti a neustály strach, kedy všetko „prepukne“ a často iba deklarovaný úspech sa stane skutočným neúspechom ničiacim životy rodín, ktorých živitelia napriek svojmu úsiliu boli vo vleku podniku smerujúceho k degradácii. Napredovanie jednotlivca i podniku sa preto nemeria iba schopnosťou vytvoriť „finančný balík“, ale predovšetkým schopnosťou pomáhať iným dosahovať spoločensky uznávané hodnoty.

### **Kultúra človeka a kultúra podnikania, riziká premeny kultúry na pakultúru**

**„Kultúra, ktorá stratila pozitívne poslanie, napomáhanie k dobru, k pokroku v duchovnej a hmotnej existencii človeka, je nekultúrna kultúra, zjednodušene povedané pakultúra. K nej môže človek dospieť v myslení, konaní, názoroch, v hospodárskom smerovaní ai. sa dostáva tak, že na samotnom začiatku zmení svoj postoj k Dobru – k Bohu. Prostredníctvom Desatora (náboženstva) človek neoptimalizuje len svoj vzťah k Bohu, ale i k človeku. Nie je možné veriť, dôverovať Bohu a zle sa chovať k svojim bližným.“<sup>3</sup>**

Pri hľadaní spravodlivosti a poctivého konania v živote a samozrejme i v práci sa mi vynárajú kontexty so spomenutým Sojkovým úvodníkom. „Ak sa kultúra odvráti od všeobecného dobra, spravodlivosti, spolupráce, môže pôsobiť aj opačným smerom. Cez egoizmus, chamtivosť, nespravodlivosť, môže deformovať vzťahy a predstavy o dobre, spravodlivosti a viesť k najrôznejším napätiam, nepriateľským postojom, k vykorisťovaniu či zneužívaniu slabších atď. Vtedy kultúra prostredníctvom negatívnych mravných zmien v osobnosti (egoizmus, nadradenosť, nespravodlivosť, bezohľadnosť, neúcta ai.) prestáva plniť pozitívnu rolu v duchovnom vývoji, ktorý sa prenáša do všetkých oblastí duchovnej a hmotnej kultúry, do ľudských, národných i medzinárodných vzťahov“.

Aj kultúrneho človeka počiatočný úspech v podnikaní môže viesť k sebazbožšteniu. Postupne stráca z prizmy videnia svojich bližných, „koncentruje sa na seba a zvýrazňuje svoje ego. Nemá ohľady na iných, na spravodlivosť vo vzťahu k iným. Preto schvaľuje aj klamstvo, podvod, nespravodlivosť, vyvyšovanie sa nad iných...“ Podnikatelia neraz sklznú do prepادلiska pakultúrneho zmýšľania a konania. V honbe za ziskom rastie sebaláska, nastupuje „sociálna slepota“, absentuje nezištnosť, dobromyseľnosť, ohľaduplnosť k iným. Prebúdza sa závisť, ktorá, ak sa nemôže realizovať, mení sa na nenávisť, nepriateľsky alebo bezcitný komerčný postoj vždy a ku všetkému. Ako hovoria američania „z očí mu kukajú doláre“. Je to naozaj tak, a tu musím Sojku citovať znovu, „...tejto úrovni devastácie ducha, vyhovujú trhové vzťahy, ”trhové mechanizmy“. Bližný sa zmenil na pracovnú silu, na tovar a ako taký, zaraďuje sa medzi „výrobné náklady“ ... a pakultúra ... to všetko odobruje, schvaľuje, propaguje. Chce z každého naivného lakomého „urobiť miliónára“ prostredníctvom masmédií, najrôznejšej reklamy, hoci každému mysliacemu človeku musí byť jasné, že je to podvod, v ktorom chamtiví ľudia vystupujú ako autori i hráči tragikomédie, pri ktorej sú okrádani. Ľudia namiesto statočnej práce, chcú získať majetok, peniaze v lotérii a ...byť šťastní.“ Pakultúra je pohromou človeka, pretože spôsobuje 1. Animalizáciu človeka. 2. Zbavuje človeka sociability. 3. Vedie k iracionalite. 4. Zneschopňuje človeka. 5. Zbavuje človeka dôvery v budúcnosť.

### **Existenčná kauza – zachovanie rovnováhy globálnej produkcie a globálnej spotreby**

<sup>3</sup> SOJKA, J. *Kultúra a pakultúra*. [online]. <http://www.kultura-fb.sk/new/old/stare/uvodnik-1.1.htm>.

**Z citovaného súboru negatívov, ktoré prináša pakultúra, sa nateraz sústredím iba na otázku budúcnosti vo vzťahu k defektnému preonačeniu človeka vo svete podnikania. Vychádzam z pohľadu ekonomicko-človečenského, ktoré hľadá na správanie sa človeka k svojmu životnému, pracovnému, kultúrnemu a ľudsky jedinečnému prostrediu a chápe aj dôsledky ekonomizácie človeka pre a ďalšiu jeho existenciu a existenciu života vôbec.**

V dnešnom hypekonkurenčnom a nestále akcelerujúcom prostredí sa odohráva niečo, čo si musíme naplno uvedomiť. Prudké výkyvy na finančných trhoch, prekvapivé kolísanie cien surovín a ďalšie nečakané zvraty vnášajú do podnikov psychickú traumu a niekedy až bezradnosť. Aj vrcholoví manažéri pri riešení nečakaných situácií sa čoraz viac utiekajú k operatíve. Pri prudkosti zmien opúšťajú plánovanie, dokonca pochybujú aj o užitočnosti precízne formulovaných stratégií. V takomto turbulentnom prostredí človeku prichodí zamyslieť sa a vysloviť najprv potlačované, ale z hlbokého vnútra sa vydierajúce otázky. Kam spejeme? Aké sú energetické a surovinové limity a aký má význam pre ľudstvo ako celok toto nekonečné urýchľovanie všetkých procesov. Možno písať rovnicu medzi škodami plynúcimi z drancovania prírody a úžitkom, ktorý sa koniec koncov z veľkej časti mení na nadkonzum, sebaničenie a ničenie prírody?

Je zrejmé, že nové reálie zákonite vychádzajú z kontinua spoločenských premien, vrátane inovácií podnikateľských modelov. Vnášajú však do vývoja veľký výskyt diskretných procesov, časté prekvapenia, nesystémovosť a chaos. Prepojenosť sveta, zahrnutá pod pojmom globalizácia je zväčša charakterizovaná rastom ekonomickej sily a prosperity, čo je skôr predpoklad ako skutočnosť. Kolosálna integrácia veľkých i malých podnikov pri predstave extrémne možnej koprodukčnej siete je východiskom a predstavou vývoja sveta podľa súčasne uznávaných hodnôt. Pred ľudstvom však stojí otázka. Je dôležitá otázka maximalizácie zisku podnikov a tiež súvisiaca maximalizácia spotreby alebo je dôležitejšia otázka prežitia a existencie nie iba podnikov, ale ľudstva celej planéty? Prepojenie podnikov totiž nie je výsadou iba zefektívňovania ekonomických procesov, ale aj nežiaduceho transferu ekonomických katastrof z hociktorej krajiny do iných, prepojených a teda na sebe navzájom závislých ekonomík.

### **Hrozba morálnej i etickej katastrofy**

**Predídeme katastrofe pochopením skutočnej podstaty života, jeho hodnôt, vzájomnej ohľaduplnosti a pomoci slabším? Kauzalita javov je totiž neúprosná. Alebo človek svojim rozvinutým duchovnom potlačí márnivosť telesna, túžbu po obdive a moci a bude rešpektovať svoje svedomie, krotiť mocenské chůtky, vládnutie , či ovládanie iných, alebo si pripraví nezvratnú katastrofu ako trest za napáchané škody v celej šírke svojich kompetencií.**

Prvky základného zmyslu a neskôr rozvinutého zmyslu podnikania, ktoré sledovali uspokojenie zákazníka, sa postupne výrazne koncentrovali na zarábanie peňazí. Uspokojenie zákazníka sa veľmi často stalo iba výberom z existujúceho, t. j. ako najlepší variant zo zlých variantov. Zdokonaľovanie produkčných systémov totiž vo svojej podstate je limitované nedostatkom zdrojov. Kooperácia medzi podnikmi je často zameraná na zachovanie existencie a zvyšovanie vlastného profitu. Zdokonaľovanie systémov riadenia a zvyšovanie kvality produktov má prevládajúci cieľ – zachovať existenciu podniku hoci aj na úkor zákazníka. Pritom sa tvrdí, že zákazník je ten prvok systému, ktorý rozhoduje o existencii podniku. Ale je pravda i to, že zákazníkovi dochádzajú sily, pretože oslabovaním podnikov a siahaním po zdrojoch až na samotné dno ostáva ešte možný priestor redukcie práve smerom

k zákazníkom. Vzájomná závislosť zákazníka a podniku smeruje nie ku spolupráci, ale skôr k využitiu zvyškového podnikového potenciálu. Aby podniky vôbec prežili, popri raste produktivity po vyčerpaní zdrojov maximálne znižujú svoje náklady na zamestnancov a vo veľkej miere sa okrem anulovania zamestnaneckých výhod uchylujú k ich prepúšťaniu. Existencia podniku súbežne so stratou príjmov prepustených zamestnancov vedie k zníženiu ich kúpyschopnosti a teda zníženia „zákaziek od zákazníka“, čo spôsobuje nadprodukcii a v konečnom dôsledku pri zahľtení trhov vedie k nepredajnosti produktov.

Je otázne, či z historického pohľadu rastúca disharmónia, aj vplyvom rastu produktivity a tým aj rastu nezamestnanosti, nepovedie k úplne novému ekonomickému modelu. Vo svojej podstate totiž človek pracuje a zvyšuje svoju kvalifikáciu nie pre prácu samotnú, ale prácu chápe ako zdroj vlastnej existencie v systéme, kde peniaze získané prácou sú prostriedkom napĺňania jeho potrieb. To ale nie je jediná možnosť, pretože ak otázku postavíme tak, či človeku ide o prácu, alebo existenciu, a to existenciu, ktorá by bola charakterizovaná aj dostatkom zdrojov, potom možno zjednodušene povedať, že „človek chce ani nie tak pracovať, ako žiť!“ Pri takom pohľade sa rúcajú ekonomické teórie, na ktorých je založená doterajšia forma existencie a spravovanie spoločnosti. Otázky nezamestnanosti prestanú byť pre život človeka relevantné.

### **Zmeňme súčasnú metriku**

**Ak by sme zráтали celosvetovú produkciu a potrebnú celosvetovú spotrebu vo vzťahu k počtu obyvateľov zemegule, pri predpokladanom tempe rastu produktivity, nemusel by nastať deficit potrieb. Kríza totiž nie je z nedostatku, ale z nadbytku. Kríza je z toho, že tí čo toho majú najviac, chcú ešte viac. Kríza je z toho, že svoj pohľad upierame iba k produktivite, ktorá je predpokladom podnikateľského úspechu, kríza je aj z toho, že si ani nevieme predstaviť, že by sme mali zmeniť hlavný cieľ podnikania, t.j. dosiahnuť čo najvyššie zisky, a to v neľútostnej svetovej konkurencii. Zmeniť sa musíme v prvom rade my, naše zakorenené predstavy o úspechu. Nevzpínať svoje túžby k maximálnemu profitu, ale k maximálnej kultúry podnikania, získavania ľudí skvalitňovania vzťahov na pracoviskách i v celej spoločnosti a v konečnom dôsledku dosiahnutia spokojnosti ľudí. A to bude profit najväčší.**

Inovácie a zdokonaľovanie produkčných systémov v súlade s vedecko-technickým rozvojom by mohli smerovať nie ku navrhovaniu kapitálu a spoločenskému diferencovaniu spotreby, nie k zbytočnému nadkonzumu, ale mohli by viesť úplne iným spôsobom, k rovnováhe spotreby v čase. Cieľom by nebola maximálna spotreba zákazníkova maximálne zisky, ale maximálne zvýšená kvalita života. Rozhodne nie harmónia globálne ponímanej spotreby pri súčasnej inercii voči nespotrebovanej nadprodukcii a zbytočnej exploatacii prírodných zdrojov. Žiadny nadkonzum, žiadne vyvolávanie nezdôvodnených túžob či presvedčanie ľudí o tom, že úspešní musia sa i navonok odlišovať, že musia sa prejavovať symbolikou úspechu, že musia mať všeličo možné, čo vlastne ani nepotrebné. Nie je predsa normálne, aby sa nezodpovedne kántrili prírodné zdroje nehladiac na ich limitnosť a nehovoriac o tom, že je to konanie proti sebe samému, že to vedie ekologickému smogu a trvalému nepriaznivému vplyvu na zdravie človeka. a následne sa zhmotnené v nadbytočných produktoch likvidovali. Jedni umierajú od hladu, druhí nevedia, „čo robiť od rozkoše“. Ľudia nepotrebné merania HDP a iné cifry, ak to nepociťujú na svojej životnej úrovni. Navyše, čím viac sa zvyšuje produktivita, tým viac ľudí sa ocitne na dlažbe. Čo teda treba urobiť? Presvedčiť podnikateľský svet a tých, čo majú moc a rozhodujú, čo je správne, tých treba presvedčiť, že pohľad na úspech podľa terajšej metriky sa musí skončiť! Či takýto náhľad na ekonomiku a spôsob života je reálny, to ukáže budúcnosť. Každopádne je ale

nevyhnutné revitalizovať všetky svoje zmysly. Racionálny pohľad i viera v budúcnosť človeka a sveta. Obrodzenie duchovna v širokom „zábere“, vidieť a vcítiť sa do rýchlo sa približujúcej nežiaducej budúcnosti. Presvedčať, školiť, pripravovať ľudí, aby pochopili, že naliehavo treba zmeniť metriku hodnotenia podnikov a dosiahnuť rovnováhu produkcie a spotreby, čo je pre budúcnosť nutnou podmienkou zachovania existencie života.

## **O autorovi**

Štefan Kassay v roku 1970 ukončil štúdium na Strojníckej fakulte Technickej univerzity v Košiciach. Svoju pedagogicko-vedeckú kariéru začal ako stredoškolský, neskôr ako vysokoškolský učiteľ. Pätnásť rokov pracoval v televízii ako vedecko-technický novinár, zahraničný spravodajca a šéfredaktor hlavnej redakcie programov zo zahraničia. Súčasne študoval na Karlovej univerzite v Prahe, kde po obhájení rigorózneho práce sa stal doktorom filozofie (PhDr.). Súbežne v aspirantskom štúdiu na Katedre ekonomiky riadenia a priemyslu obhájil hodnosť kandidáta ekonomických vied (CSc./PhD). Habilitoval sa na docenta a v roku 2000 obhájil vedeckú hodnosť doktora vied (DrSc.) na SAV v Bratislave z vedného odboru odvetvových a prierezových ekonomík. V roku 2001 bol inagurovaný prezidentom republiky vymenovaný za univerzitného profesora inžinierstva riadenia priemyslu. Ako významnej osobnosti vedy ako medzinárodne uznávanej osobnosti mu v roku 2010 Technická univerzita v Košiciach udelila titul Doctor honoris causa (Dr.h.c). V tom istom roku bol zvolený za riadneho člena Európskej akadémie vied a umení v Salzburgu. V oblasti vedy a vedecko-technickej publicistiky zastával viaceré vrcholové pozície. Napísal vyše 40 monografií vrátane vysokoškolských učebníc. Najvýznamnejšie monografie, vrátane jeho životného diela pentalógie Podnik a podnikanie boli preložené do štyroch jazykov. Publikoval vyše 100 vedeckých a odborných prác v časopisoch a zborníkoch vedeckých konferencií. Pôsobil ako člen vedeckých rád na viacerých univerzitách a bol členom redakčných rád odborných časopisov. Je spoluzakladateľom nadnárodnej korporácie I.D.C. Holding, a.s. a od roku 1992 je predsedom Dozornej rady. Je zakladateľom Nadácie profesora Štefana Kassaya na podporu vedy a vzdelávania. Je nositeľom viacerých domácich i zahraničných vyznamenaní. Je ženatý, má synov Slavomíra, Martina a dcéru Luciu.





# Personalizmus Jána Pavla II. ako jedna z paradigiem na zlepšenie medziľudských vzťahov (so zameraním na ľudí s postihnutím)

Mgr. Júlia Klembarová

Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta, Katedra etiky a etickej výchovy,  
julia.klembarova@smail.unipo.sk

---

## Abstrakt

Predkladaný príspevok sa zaoberá personalizmom Jána Pavla II., pričom sa sústreďuje najmä na problematiku lásky v jeho filozofickom myslení. Autorka poukazuje na tento významný aspekt v tvorbe Jána Pavla II. a prezentuje ho ako jeden z prístupov, ktorý je možné aplikovať v súčasnej spoločnosti za účelom zlepšenia vzťahov voči ľuďom s postihnutím, ktorí sú častokrát odkázaní na našu pomoc.

**Kľúčové slová:** personalizmus, Ján Pavol II., láska.

## Abstract

A given article concentrates on the personalism of the John Paul II. It focuses mainly on the issue of love in his philosophical thought. An author of the article points to this important aspect in the works of John Paul II. and presents it as one of the possible approaches that could be applied in the contemporary society with the aim to improve relations with the people with disabilities.

**Key words:** Personalism, John Paul II., love.

## Úvod

V tomto príspevku sa venujem personalizmu Jána Pavla II. a jeho odkazu, ktorý nám po sebe zanechal. Je to naozaj významná osobnosť ako z náboženského, tak aj z filozofického uhla pohľadu. Jeho práce zdôrazňujú potrebu spolupráce a solidarity medzi ľuďmi, ktorú je možné dosiahnuť pomocou lásky. Láska je tvorivá súčasť života človeka, ktorá ho „núti“ pomáhať aj ostatným ľuďom, a tým budovať zároveň aj vlastnú identitu. Krátko po svojom zvolení za pápeža si želal, aby „apoštolská služba, ktorú prijal v duchu poslušnosti v Kristovi, stala sa už odteraz službou lásky vo všetkých jej prejavoch a vyjadreniach“<sup>1</sup>. V úvode tohto príspevku všeobecnejšie predstavím personalizmus Jána Pavla II. a následne sa bližšie venujem láske, ktorá mala v jeho učení jedno z popredných miest. Chcem zároveň zdôrazniť, že učenie Jána Pavla II., význam lásky a solidarity v jeho filozoficko-etickom myslení predstavuje jednu z možností na zlepšenie medziľudských vzťahov, vrátane vzťahov k ľuďom s postihnutím.

## Vnímanie súčasnej spoločnosti

Súčasná západná spoločnosť bola a neustále aj je predmetom kritiky, ktorá sa sústreďuje najmä na jej jednotlivé črty, ako napríklad pokrok, materiálny a technický

---

<sup>1</sup> DZIWIŚ, S., BUZZONETTI, R., COMASTRI, A. *Nechajte ma odísť*. Trnava : Dobrá kniha, 2006, s. 9.

rozmach, komunikačnú explóziu, atď. Na jednej strane to musíme hodnotiť pozitívne, no na strane druhej tento progres obsahuje aj negatívne aspekty. V človeku zostáva pocit úzkosti, obáv, je podozrievavým a plným rôznych neistôt. Tým, že nastala väzba na spomínaný pokrok ľudstvo zabúda na to duchovné a morálne. Pre súčasnosť je typická expanzia zjednodušeného prístupu k človeku, jeho redukcia iba na materiálne prvky, pričom duchovný rozmer človeka a jeho osoby stojí na pokraji záujmu. Teda je možné povedať, že na rozdiel od napredujúceho technického pokroku, morálny pokrok stagnuje. Rozvíja sa iba jedna stránka ľudstva a to snaha o dosahovanie materiálnych cieľov, kým záujem o tie duchovné aspekty a hodnoty sa vytráca.

K tejto situácii sa kriticky vyjadruje aj Ján Pavol II. V encyklike *Redemptor Hominis* opakovane zdôrazňuje negatívny dopad pokroku na ľudstvo. Zastáva názor, že súčasný človek je stále viac ohrozovaný vlastnými produktmi, ktoré vyrába pomocou vlastných rúk, rozumu a vôle. V tomto pokroku to môže zísť až tak ďaleko, že technika premôže samotného človeka a zničí ho<sup>2</sup>. Spolu s pokrokom sa medzi ľuďmi šíri antisolidaristická kultúra, ktorej najdôležitejším kritériom a zároveň cieľom každého človeka je úspech.

V takejto kultúre nastáva mylné vnímanie zmyslu života a existencie človeka, ktoré vedie k takzvanej „kultúre smrti“<sup>3</sup>. Mení sa vnímanie života a jeho rôznych problémov, rovnako ako aj chápanie konania ľudí v rôznych situáciách a profesiách. „Skutky, ktoré sa kedysi jednomyselne považovali za zločinné a zdravý mravný cit ich nepripúšťal, stávajú sa postupne spoločensky prijateľnými“<sup>4</sup>. Ako jeden z príkladov prezentuje Ján Pavol II. medicínsku prax, ktorej primárnou úlohou by mala byť záchrana a udržiavanie ľudského života. Namiesto toho je aj medicína oblasťou, kde sa odohráva mnoho prečinov voči ľudskému životu či už v jeho počiatkoch, alebo koncoch (interrupcie, eutanázia, atď.). Uvádza: „rovnako hrozná a znepokojujúca je skutočnosť, že ľudské svedomie, akoby zatemnené takými mnohostrannými vplyvmi, stále ťažšie vníma rozdiel medzi dobrom a zlom vo veciach, týkajúcich sa základnej hodnoty ľudského života“<sup>5</sup>.

Človek v tejto spoločnosti a pod vplyvom takejto kultúry ako keby strácal citlivosť na rôzne situácie a problémy, ktoré mu život prináša. Nedokáže sa sám správne rozhodnúť v prospech dobra, lebo jedným z primárnych kritérií pri jeho rozhodovaní je úžitok, zisk a benefit. Ján Pavol II. tvrdí: „Správne kritérium, ktoré má rozhodovať o uznaní dôstojnosti osoby – t. j. kritérium úcty, nezištnosti a služby – je nahrádzané kritériom efektívnosti, funkčnosti a užitočnosti: druhý človek je cenený nie podľa toho, kým „je“, ale podľa toho, čo „vlastní, čo robí a aký zisk prináša“<sup>6</sup>.

Domnievam sa, že práve v takejto kultúre častokrát môže dochádzať k mylnému chápaniu ľudí, ktorí pre spoločnosť nie sú „až tak produktívni“. K takýmto skupinám ľudí môžeme zaradiť ľudí s postihnutím, rovnako ako aj seniorov. Niektoré národy si starobu a starých ľudí vážia a ctia, no iná je situácia v národoch, kde na prvom mieste je bezprostredná užitočnosť a produktivita človeka. Z toho vyplýva aj následné chápanie starých ľudí ako neužitočných a neproduktívnych<sup>7</sup>. Chceme však primárne uvažovať o ľuďoch s postihnutím. Napriek snahám o ich inklúziu do bežného života, je potrebné priznať, že istá forma marginalizácie stále pretrváva. Domnievam sa, že filozoficko-etické názory Jána Pavla II. predstavujú vhodnú alternatívu, ktorá by mohla viesť k väčšiemu porozumeniu voči danej skupine ľudí, a teda aj k zlepšeniu v oblasti medziludských vzťahov.

<sup>2</sup> JÁN PAVOL II. *Encyklika Redemptor Hominis*. Praha : Zvon, 1996, s. 34.

<sup>3</sup> JÁN PAVOL II. *Encyklika Evangelium Vitae*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1995a, s. 25.

<sup>4</sup> JÁN PAVOL II. *Encyklika Evangelium Vitae*, s. 12.

<sup>5</sup> JÁN PAVOL II. *Encyklika Evangelium Vitae*, s. 12.

<sup>6</sup> JÁN PAVOL II. *Encyklika Evangelium Vitae*, s. 46.

<sup>7</sup> JÁN PAVOL II. *Jeseň života. Apoštolský list starším*. Bratislava : Don Bosco, 1999, s. 16-17.

Ako zabrániť šíreniu „kultúry smrti“? Proti kultúre smrti je možné bojovať prostredníctvom „kultúry života“, ktorá stojí na civilizácii lásky. Civilizáciu lásky je možné dosiahnuť na základe štyroch krokov, to znamená, je potrebné snažiť sa o primát byť pred mat’ou, o primát osoby pred vecou, o primát etiky pred technikou a o primát milosrdenstva pred spravodlivosťou<sup>8</sup>.

Ján Pavol II. sa snažil rozvíjať civilizáciu lásky aj prostredníctvom pozornosti, ktorú venoval človeku, jeho vzťahom, významu lásky v jeho živote a vzájomného spolužitia všetkých ľudí. Je potrebné pripomenúť, že človeku a jeho problematike sa Ján Pavol II. venoval počas celého svojho života (teda už aj predtým, než sa stal pápežom). Sám to priznal aj v jeho diele *Prekročiť prah nádeje*: „Záujem o človeka ako o osobu bol vo mne oddávna. Azda to súviselo s tým, že som nikdy nemal zvláštnu záľubu v prírodných vedách. Stále ma však nadchýnal človek“<sup>9</sup>.

Považujem za významné zdôrazniť, že Ján Pavol II. sa venoval konkrétnemu človeku, jeho skutočným problémom, ktoré ho v živote stretávajú a taktiež ohrozujú. V rámci jeho encyklik je človek vnímaný v náboženskom duchu, v spojitosti s Kristom. Každá osoba je jedinečná, lebo je chcená Bohom<sup>10</sup>, z čoho potom vyplýva aj chápanie jej hodnoty života, dôstojnosti... Človek – osoba bol stvorený na obraz Boží, a preto má oproti iným bytostiam výnimočnú hodnotu. Tu vidíme tradičné chápanie človeka a jeho hodnoty v kresťanstve. Človek je výnimočnou bytosťou, ktorá má špeciálnu hodnotu – dôstojnosť na základe jeho podobnosti s Bohom, teda na základe toho, že bol stvorený na obraz Boží – Imago Dei.

Človek je výnimočný, pretože má v sebe „akúsi osobitnú plnosť a dokonalosť jestvovania, pre zdôraznenie ktorej treba použiť slovo „osoba“<sup>11</sup>. Teda aj človek s postihnutím je osobou, a na základe toho si zasluhuje určité správanie. Nežije vo svete sám, je neustále obklopený ďalšími podmetmi (osobami) a predmetmi (materiálnymi vecami) a kontaktuje sa s nimi<sup>12</sup>. Preto si myslím, že je veľmi dôležité, aby dané spolužitie bolo postavené na dobrých a morálnych základoch. Človek by mal chápať, že nežije na zemi sám, že je všade okolo neho plno ďalších ľudí - osôb a vecí a pri svojom konaní by mal brať do úvahy aj ich záujmy a na základe toho aj konať. Veľkú skupinu tvoria práve ľudia s postihnutím, a preto je dôležité, aby sme sa voči nim správali tak ako voči ľuďom bez postihnutia. Je potrebné si uvedomiť koľko síl ich stojí zvládanie prekážok bežného života, ktoré si ľudia bez postihnutia často ani neuvedomujú. Ako píše Novosad, išlo by to jednoduchšie, keby bola podpora zo strany spoločnosti efektívnejšia a ľudia viac empatickejší a bez predsudkov<sup>13</sup>.

## Láska ako dôležitý aspekt medziľudských vzťahov

Jedným z dôležitých aspektov pomáhajúcich vzdialiť sa od kultúry smrti a priblížiť sa ku kultúre života je, ako už bolo spomenuté, prostredníctvom civilizácie lásky. Láska sama o sebe predstavuje dôležitú hodnotu v personalistickej filozofii Jána Pavla II. a zároveň je dôležitým predpokladom spolužitia a vzájomnej spolupráce ľudí (a zároveň budovania vlastnej identity človeka).

Ján Pavol II. zastáva názor, že žiadna láska medzi osobami nie je možná bez nejakého spoločného dobra, ktoré dané osoby spája, a o ktoré sa tieto osoby spolu usilujú. Spoločné dobro predstavuje zároveň cieľ, pre ktorý sa osoby rozhodli a snažia sa ho svojím konaním

<sup>8</sup> PLAŠIENKOVÁ, Z. Katolícka a pravoslávna etika. In V. Gluchman a kol. *Etické teórie súčasnosti (Etika II)*. Prešov : Grafotlač Prešov, 2010, s. 286.

<sup>9</sup> JÁN PAVOL II. *Prekročiť prah nádeje*. Bratislava : Nové Mesto, 1995b, s. 177.

<sup>10</sup> FULA, M. *Antropológia ženy*. Bratislava : DON BOSCO, 2004, s. 171.

<sup>11</sup> WOJTYLA, K. *Láska a zodpovednosť*. Bratislava : Metodicko-pedagogické centrum, 2003, s. 20.

<sup>12</sup> TOBIÁŠ, E.A. *Personalistická etika Jána Pavla II.* Prešov : GTF PU, 2012, s. 71.

<sup>13</sup> NOVOSAD, L. *Tělesné postižení jako fenomén i životní realita*. Praha : Portál, 2011, s. 66.

dosiahnuť<sup>14</sup>. Práve láska je ako cieľom, tak aj hnacou silou pri konaní dobra, pretože na základe lásky k inému človeku je osoba schopná zriecť sa svojich vlastných záujmov a naplňať aj záujmy iných. „Schopnosť milovať určuje to, že človek je ochotný vedome hľadať dobro s inými a podriať sa tomu dobru so zreteľom na iných alebo iným so zreteľom na to dobro. Láska je výlučným údelom osôb“<sup>15</sup>.

Láska umožňuje človeku vnímať aj iných ľudí a ich záujmy považovať za rovnako dôležité ako svoje vlastné. Pomocou lásky si osoby zvolia spoločné dobro ako spoločný cieľ a usilujú sa ho prostredníctvom konania dosiahnuť. Láska potláča egoizmus daných osôb, a teda dobro, cieľ, o ktorý sa usilujú už nie je iba cieľom jednej osoby, ale oboch osôb (alebo viacerých). Teda museli pochopiť a prijať, že nie je možné snažiť sa iba o to, čo chce jeden z nich, ale je potrebné vnímať aj to, čo chcú ostatní a spolu to urobiť predmetom ich snahy.

Ako však Ján Pavol II. podotýka, láska vo vzťahu ľudí nie je niečím daným, hotovým, niečím, o čo sa nemusia snažiť. „Je zásadou alebo ideou, ku ktorej musia ľudia usmerňovať svoje konanie, ak sa chcú – lebo sú povinní chcieť- oslobodiť od spotrebného, čiže konzumného zamerania so zreteľom na iné osoby“<sup>16</sup>. Teda prostredníctvom lásky sa človek dokáže oslobodiť od materiálneho a preniesť k pravým hodnotám. Tým, že niekoho miluje, chce naplniť aj jeho záujmy, tie svoje potláča do úzadia. Ide o postupný proces, lásku a spoločné dobro si osoby postupne budujú, dosahujú. Teda nie je to iba určitá „jednorazová“ záležitosť, skôr je to úloha na celý život.

V práci *Láska a zodpovednosť* silno rezonuje etický rozmer lásky. Autor spája lásku s dobrom, čo je naozaj veľmi dôležité. Iba láska, ktorá odvracia človeka od jeho vlastných egoistických záujmov k záujmom ostatných ľudí, je tou pravou a morálne relevantnou silou. Osoba nachádza v láske plnosť svojej existencie, svojho bytia, jestvovania, pretože práve láska rozvíja jestvovanie osoby, prostredníctvom vzťahov s ostatnými ľuďmi. Autor však zdôrazňuje, že musí ísť o pravdivú lásku, v ktorej sa rozvíja pravdivá podstata lásky s cieľom, ktorým je pravdivé dobro. Je možné povedať, že z pravdivej lásky sa rodí pravdivé dobro, respektíve, že pravdivá láska sa usiluje, smeruje k pravdivému dobru. Ako Wojtyła v tejto práci hovorí, je nepostačujúcim, ak si želáme určitú osobu iba ako dobro pre seba (môj egoistický záujem). Mali by sme si želať aj dobro pre danú osobu, teda želať si ju, aby sme dosiahli dobro aj pre ňu. Hovorí: „Láska osoby k osobe musí byť žičlivá, ináč nebude dobrá. Navyše – nebude vôbec láskou, bude len egoizmom“<sup>17</sup>.

Ako bolo uvedené, význam lásky spočíva v oslobodení sa od egoizmu a spoločnom nasledovaní dobra, ktoré predstavuje cieľ stanovený spolu s inou osobou. Na základe lásky dokážeme potlačiť svoje vlastné preferencie a prispôbiť ich záujmom ostatných ľudí. Z toho vyplýva, že láska je dôležitým aspektom pri budovaní medziľudských vzťahov. Prostredníctvom nej je človek schopný brať ohľad aj na iné osoby a naplňať aj ich záujmy. Práve to je možné aplikovať vo vzťahu k ľuďom s postihnutím, prostredníctvom lásky sme schopní prekročiť svoje „hranice“ a konať v ich prospech, vnímať ich rovnako ako vnímame seba a pripisovať im dôležitosť, ktorá im patrí.

V personalistickom myslení Jána Pavla II. má dôležité miesto aj jeho personalistická norma, ktorá je momentom afirmácie osoby. Je možné ju vnímať ako preformulovanie Kantovho kategorického imperatívu, ktorý hovorí: „Konaj tak, aby si ľudstvo tak vo svojej osobe, ako aj v osobe každého druhého, používal vždy zároveň ako účel, a nikdy nie iba ako prostriedok“<sup>18</sup>. V rámci personalistickej normy sa autor pokúsil transformovať prikázanie lásky do jazyka filozofickej etiky. Človek ako osoba je jedinou bytosťou, ktorú chcel Boh

<sup>14</sup> WOJTYLA, K. *Láska a zodpovednosť*. Bratislava : Metodicko- pedagogické centrum, 2003, s. 26.

<sup>15</sup> WOJTYLA, K. *Láska a zodpovednosť*, s. 26.

<sup>16</sup> WOJTYLA, K. *Láska a zodpovednosť*, s. 26.

<sup>17</sup> WOJTYLA, K. *Láska a zodpovednosť*, s. 68.

<sup>18</sup> KANT, I. *Základy metafyziky mravov*. Bratislava : Kalligram, 2004, s. 57.

kvôli nej samej a nie pre niečo iné. Je to teda cieľ, účel, ktorý nesmie byť nikdy použitý len ako prostriedok na dosiahnutie nejakého cieľa. „Osoba totiž nesmie byť pre inú osobu iba prostriedkom na dosiahnutie cieľa“<sup>19</sup>. Teda nikoho nesmieme používať iba ako prostriedok na dosiahnutie nášho cieľa. Aj človek s postihnutím predstavuje plnohodnotný subjekt, ktorý je potrebné vnímať ako účel.

Wojtyla zastáva názor, že je spravodlivé to, čo niekomu právom patrí. Zdôrazňuje, že osobe právom patrí jej postavenie a to, aby sa s ňou dobre zaobchádzalo. To znamená, že s ňou treba zaobchádzať ako s predmetom lásky a nie iba ako s predmetom užívania<sup>20</sup>. Keby sme ju chceli používať iba ako prostriedok, nebolo by to v súlade so spravodlivosťou.

## Záver

Ako je vidno, Wojtyla prepája lásku s morálnymi hodnotami, ako je dobro, spravodlivosť. Prostredníctvom lásky je možné dosiahnuť morálny pokrok. Človek tak dožičí dobro nielen sebe, ale aj inej osobe, práve na základe toho, že je rovnakou osobou ako on. Konanie v súlade s personalistickou normou „núti“ človeka, aby s ostatnými osobami, a teda aj s ľuďmi s postihnutím, zaobchádzal ako s cieľom a nie iba ako s prostriedkom na dosiahnutie svojich cieľov. Ak si toto človek v súčasnej spoločnosti uvedomí a začne sa podľa toho aj správať, nepochybne to bude viesť k zlepšeniu stavu v spoločnosti, k zlepšeniu vzťahov s marginalizovanými skupinami ľudí. Teda zastávam názor, že učenie Jána Pavla II. o význame lásky je možné aplikovať v súčasnej spoločnosti práve na problematiku medziľudských vzťahov a vzťahov k ľuďom s postihnutím nevynímajúc.

## Použitá literatúra

DZIWIŚ, S., BUZZONETTI, R., COMASTRI, A. *Nechajte ma odísť*. Trnava : Dobrá kniha, 2006, 91 s. ISBN 80-7141-532-4.

FULA, M. *Antropológia ženy a náuka Jána Pavla II*. Bratislava : DON BOSCO, 2004. 282 s. ISBN 80-8074-016-X.

JÁN PAVOL II. *Jeseň života. Apoštolský list starším*. Bratislava : Don Bosco, 1999. 26 s. ISBN 80-88933-39-0.

JÁN PAVOL II. *Prekročiť prah nádeje*. Bratislava : Nové Mesto, 1995b. 201 s. ISBN 80-85487-26-8.

JÁN PAVOL II. *Encyklika Evangelium Vitae*. Trnava : Spolok Sv. Vojtecha, 1995. 195 s. ISBN 80-7162-097-1.

JÁN PAVOL II. *Encyklika Redemptor Hominis*. Praha : Zvon, 1996. 72 s. ISBN 80-7113-178-4.

KANT. I. *Základy metafyziky mravov*. Bratislava: Kalligram, 2004. 96 s. ISBN 80-7149-635-9.

---

<sup>19</sup> WOJTYLA, K. *Láska a zodpovednosť*. Bratislava : Metodicko-pedagogické centrum, 2003, s. 24.

<sup>20</sup> WOJTYLA, K. *Láska a zodpovednosť*. Bratislava : Metodicko-pedagogické centrum, 2003, s. 36.

NOVOSAD, L. *Tělesné postižení jako fenomén i životní realita*. Praha : Portál, 2011. 166 s. ISBN 978-80-7367-873-9.

PLAŠIENKOVÁ, Z. Katolícka a pravoslávna etika. In V. Gluchman a kol. *Etické teórie súčasnosti (Etika II)*. Prešov : Grafotlač Prešov, 2010. ISBN 978-80-970485-0-1. s. 241-318.

TOBIÁŠ, L. A. *Personalistická etika Jána Pavla II.* Prešov : GTF PU, 2012. 102 s. ISBN 978-80-555-0526-8.

WOJTYLA, K. *Láska a zodpovednosť*. Bratislava : Metodicko-pedagogické centrum, 2003. 223 s. ISBN 80-8052-170-0.

# Sociálno - ekonomické aspekty demografického vývoja

Ing. Jana Klencová, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta, Katedra manažmentu  
jana.klencova@ku.sk

---

## Abstrakt

Príspevok sa zaoberá skúmaním dôsledkov demografických zmien na ekonomiku krajiny. Zmeny, ktoré nastali v poslednom období, veľmi významne ovplyvnili smerovanie trendu demografického vývoja vo svete, ako aj v Slovenskej republike. Cieľom príspevku je poukázať na kľúčové zákonitosti demografického vývoja v kontexte so sociálno-ekonomickými aspektmi. Demografické revolúcie, ktoré prebehli v minulom storočí, znamenali síce zníženie úmrtnosti, ale zároveň pokles miery pôrodnosti a zvyšovanie strednej dĺžky života. Významný fenomén, ktorý v súvislosti s týmito zmenami vystúpil popredia, je starnutie obyvateľstva. Zvrátiť trend starnutia populácie je dlhodobou úlohou celej spoločnosti. Zo strany spoločnosti si bude tzv. aktívne starnutie vyžadovať nové aktivity a riešenia v súvislosti s demografickými zmenami. Aktívne starnutie súčasne predstavuje kľúčový prvok Stratégie rastu a zamestnanosti EÚ (Európa 2020), ktorej úlohou je zabezpečiť inteligentný, udržateľný a inkluzívny rast.

**Kľúčové slová:** demografický vývoj, úmrtnosť, miera pôrodnosti, stredná dĺžka života, starnutie obyvateľstva.

## Abstract

The paper deals with examining the impacts of demographic change on the country's economy. Changes that have occurred in the recent years had a very significant impact on the direction of demographic trends in the world as well as in Slovakia. The aim of this paper is to highlight the key demographic rules in the context of social-economic aspects. The demographic revolutions that took place in the last century brought on the one hand the reduce of mortality, but on the other hand the decline in the birth rate and also the increase of the life expectancy. An important phenomenon, which made the foreground in connection with these changes, is ageing of population. To reverse the trend of ageing of population is a long-term task of the whole society. The active ageing will require new activities and solutions in connection with the demographic changes. The active ageing is as well a key element of the EU's growth and jobs strategy (Europe 2020), which goal is to provide smart, sustainable and inclusive growth.

**Keywords:** demographic development, mortality, birth rate, life expectancy, ageing of population.

## Úvod

V posledných rokoch veľmi významne vystúpila do popredia problematika demografického vývoja, s ktorou sú spojené viaceré negatívne tendencie ako príklad by sme mohli uviesť starnutie populácie, oslabovanie funkcie rodiny, ktoré sa prejavuje neustále zvyšujúcim podielom detí narodených mimo manželstva, klesajúcimi mierami prirodzených prírastkov obyvateľstva a podielu predproduktívneho obyvateľstva a zároveň nárastom poproduktívnej zložky obyvateľstva. Uvedené skutočnosti vyvolávajú potrebu realizácie



hospodárskych, politických a sociálnych rozhodnutí a na ich efektívnosť je potrebná znalosť existujúcich súvislostí z danej oblasti. Navyše pri poznaní minulých a súčasných demografických trendov vývoja môžeme vopred prediktovať, aký vývoj môže spoločnosť očakávať v nasledujúcom období.

## Vymedzenie pojmu demografia, jej členenie, štruktúra a demografické procesy

Slovo *demografia* pochádza z gréčtiny a voľne by sa dalo preložiť ako opis obyvateľstva (demos = obyvateľstvo, grafein = opisovať)<sup>1</sup>. V širšom zmysle slova sa pod názvom demografia rozumie veda o obyvateľstve alebo tzv. populačná veda.

Demografiu môžeme vymedziť ako vedecký odbor, ktorý sa zaoberá štúdiom reprodukcie ľudských populácií. Problém a zároveň predmetom demografie sú populácie, teda skúmanie jej počtu, štruktúry a pohybu obyvateľstva a najmä zmeny v jej vekovej, sociálnej a ekonomickej skladbe. Demografia hľadá príčiny a zákony populačného diania, študuje aj vplyvy ekonómie na populáciu, ale aj vplyvy populácie na ekonómiu, podobne študuje vplyvy sociálnych podmienok na populáciu, avšak aj spätne vplyvy populácie na sociálne podmienky<sup>2</sup>.

Demografiu môžeme rozčleniť z rôznych hľadísk. Podľa oblasti, ktorou sa príslušná časť vednej disciplíny zaoberá, ju členíme na nižšie uvedené časti, ktoré majú medzi sebou úzke vzájomne väzby<sup>3</sup>.

- *teoretická demografia* – je zameraná na hľadanie zákonitosti vývoja demografických systémov, ich unifikovanie a usporiadanie do všeobecne platných formulácií a záverov,
- *demografická analýza*<sup>4</sup> – predstavuje proces poznávania popisu súvislostí reprodukčného správania,
- *demografická prognostika* – venuje sa odhadovaniu ďalšieho vývoja ľudských populácií,
- *demografická metodológia* – vyvíja nástroje, metódy a modely pre demografické analýzy a prognózy,
- *demografická štatistika* – je zameraná na zber a spracovanie demografických údajov, ktoré sú využívané v demografických analýzach, prognózach a výpočtoch ako aj pri overovaní demografických teórií a metód.

Pri skúmaní *štruktúry obyvateľstva* ide o rozdelenie obyvateľstva podľa rôznych sociálnych, ekonomických a geografických kritérií. Najzákladnejšie triedenie obyvateľstva je tzv. biologické triedenie, teda triedenie obyvateľstva žijúceho na určitom území v danom okamihu, podľa veku a pohlavia. Ďalej sa štruktúra obyvateľstva delí podľa národnosti, náboženského vyznania, rodinného stavu a vzdelanostnej úrovne. Rozdelenie obyvateľstva podľa kritérií vek a pohlavie je významné najmä preto, lebo nám umožňuje do veľkej miery určiť budúci demografický vývoj, ako aj viaceré sociálne a ekonomické javy, ktoré závisia od týchto faktorov (napr. ekonomická aktivita obyvateľstva).

*Demografické procesy* definujeme ako vývoj demografických javov v čase, ako je pôrodnosť, úmrtnosť, sobášnosť, rozvodovosť a potratovosť<sup>5</sup>.

<sup>1</sup> OŠKOVÁ, S. a kol. 2008. *Sociálna politika*. Bratislava : Ekonóm, 2008, s. 7.

<sup>2</sup> BREŽÁK, J. 2010. *Základy demografie*. Bratislava : Birka, 2010, s. 11.

<sup>3</sup> VAŇO, B., JURČOVÁ, D., MĚSZÁROS, J. 2003. *Základy demografie*. Bratislava : Občianske združenie Sociálna práca, 2003, s. 12.

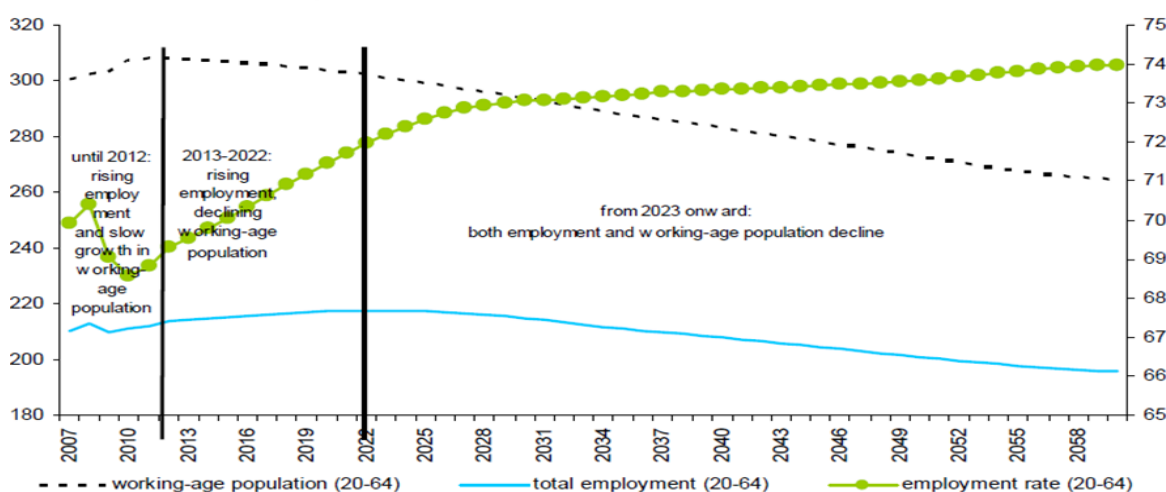
<sup>4</sup> Z obsahového hľadiska sa analýzy ďalej delia na analýzy stavu obyvateľstva a analýzy pohybu obyvateľstva.

<sup>5</sup> JURČOVÁ, D. 2002. *Krátky slovník základných demografických pojmov*. [online]. Bratislava : INFOSTAT, 2002, s. 7, [cit. 2013-03-07] Dostupné na internete: <[http://ec.europa.eu/translation/slovak/guidelines/documents/demographic\\_terms\\_sk.pdf](http://ec.europa.eu/translation/slovak/guidelines/documents/demographic_terms_sk.pdf)> .

## Obdobia vo vývoji demografie

Obdobia vo vývoji demografie môžeme podľa dokumentu *2012 Ageing Report Economic and budgetary projections for the 27 EU Member States (2010-2060)* rozdeliť na 3 časovo vymedzené etapy:<sup>6</sup>

- 2007-2012 – demografický vývoj napomáha ekonomickému rastu, počet zamestnaných osôb sa zvyšuje, nárast spomaľuje starnutie populácie aj bez vplyvu dopadov finančnej a hospodárskej krízy,
- 2013-2021 – populácia v produktívnom veku začína klesať, zníženie miery nezamestnanosti si bude vyžadovať zvýšenie miery zamestnanosti žien a starších pracovníkov na zmiernenie dopadov demografických zmien,
- od r. 2022 – dominuje efekt starnutia, miera zamestnanosti starších pracovníkov dosiahne rovnovážny stav, produktívna populácia a počet zamestnaných osôb sa bude pohybovať po klesajúcej trajektórii.



Graf 1 Populačný vývoj a zamestnanosť

Zdroj: EUROPEAN COMMISSION. 2012. *2012 Ageing Report Economic and budgetary projections for the 27 EU Member States (2010-2060)*. 2012, s. 31, <[http://ec.europa.eu/economy\\_finance/publications/european\\_economy/2012/2012-ageing-report\\_en.htm](http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2012/2012-ageing-report_en.htm)>.

Uvedené obdobia demografického vývoja zobrazuje graf č. 1, podľa ktorého môžeme vidieť vývoj produktívnej zložky obyvateľstva, celkovú zamestnanosť a mieru zamestnanosti vo vekovej skupine 20-64 rokov.

Vzhľadom na uvedené demografické procesy je nevyhnutné pripomenúť fakt, že ľudskú populáciu zasiahli počas vývoja dve tzv. demografické revolúcie. Prvou bol pokles úmrtnosti nasledovaný postupným znižovaním miery plodnosti a nárastom strednej dĺžky života. Druhou revolúciou nazývanou aj demografický prechod je pokračujúce klesanie plodnosti až pod hranicu nahraditeľnosti populácie, čo predstavuje 2,1 dieťaťa na ženu, čoho dôsledkom je postupný úbytok a starnutie obyvateľstva. Avšak táto revolúcia v podstatnej miere zasiahla zatiaľ len najvyspelejšie regióny<sup>7</sup>.

<sup>6</sup> EUROPEAN COMMISSION. 2012. *2012 Ageing Report Economic and budgetary projections for the 27 EU Member States (2010-2060)*. 2012, [online]. [cit. 2013-03-08] Dostupné na internete: <[http://ec.europa.eu/economy\\_finance/publications/european\\_economy/2012/2012-ageing-report\\_en.htm](http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2012/2012-ageing-report_en.htm)>.

<sup>7</sup> UNITED NATION – DEPARTMENT OF ECONOMIC AND SOCIAL AFFAIRS. 2009. *World Population Prospects, The 2008 Revision*. 2009. New York: United Nations, 2009. [online]. [cit. 2013-03-10] Dostupné na internete: <[http://www.un.org/esa/population/publications/wpp2008/wpp2008\\_highlights.pdf](http://www.un.org/esa/population/publications/wpp2008/wpp2008_highlights.pdf)>.

## Populačný vývoj v Slovenskej republike a jeho základné charakteristiky

Vývoj populácie v Slovenskej republike zameriame na charakteristiku vybraných demografických ukazovateľov, medzi ktoré sme zaradili plodnosť a strednú dĺžku života. Okrem toho sa sústredíme aj na popis vekovej štruktúry obyvateľstva Slovenskej republiky.

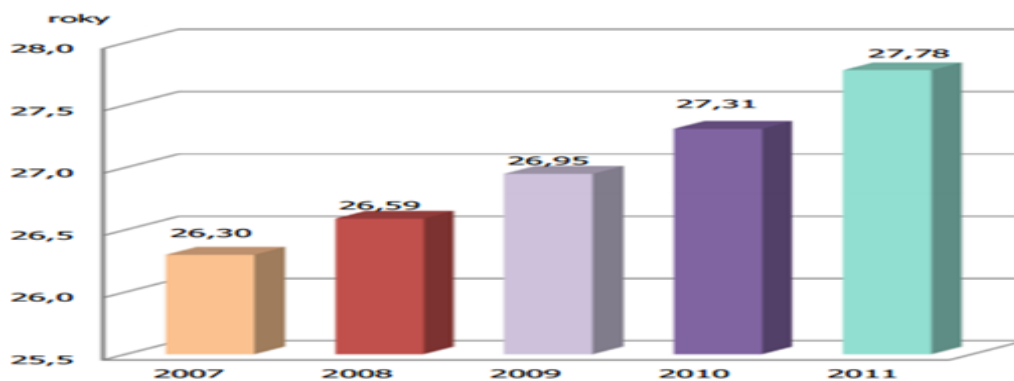
Tab. 1 Živonarodené deti podľa veku matky v rokoch 2007 - 2011

	2007	2008	2009	2010	2011
<b>Živonarodené deti podľa veku matky</b>	54 424	57 360	61 217	60 410	60 813
do 14	38	36	31	45	41
15 - 19	3 979	4 059	3 987	4 017	3 653
20 - 24	11 628	11 606	11 728	10 861	10 265
25 - 29	19 047	19 444	20 372	19 252	19 067
30 - 34	14 525	16 237	17 941	18 411	19 153
35 - 39	4 398	5 116	6 132	6 748	7 445
40 - 44	772	811	978	1 025	1 116
45 - 49	36	48	45	49	68
50+	1	3	3	2	5

Zdroj: ŠÚ SR. 2013. *Obyvateľstvo, rodiny a domácnosti*. [online]. [cit. 2013-03-11] Dostupné na internete: <<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=29761>>.

Podľa údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky najviac živonarodených detí až 31,5% sa v roku 2011 narodilo matkám vo veku 30 - 34 rokov. Oproti predchádzajúcim analyzovaným rokom nastal výrazný nárast v uvedenej vekovej skupine z hodnoty 14 525 v roku 2007 na úroveň 19 153 v roku 2011.

Veľmi alarmujúci je údaj týkajúci sa mimomanželskej plodnosti, ktorý si aj v roku 2011 zachoval rastúci trend, mimo manželstva sa narodilo až 34,1 % živých detí, čo bol doteraz najvyšší podiel v Slovenskej republike.



Graf 2 Priemerný vek prvoroďičky

Zdroj: ŠÚ SR. 2013. *Obyvateľstvo, rodiny a domácnosti*. [online]. [cit. 2013-03-11] Dostupné na internete: <<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=29761>>.

Okrem vyššie uvedených skutočností je dôležité všimnúť si údaj, ktorý vypovedá o priemernom veku prvoroďičky, ktorý sa neustále posúva a v roku 2011 dosiahol úroveň takmer 28 rokov ako zobrazuje graf č. 2.

Ďalšiu charakteristiku, ktorá spadá do kategórie základných demografických ukazovateľov je stredná dĺžka života<sup>8</sup>. V Slovenskej republike sa ženy v priemere dožívajú

<sup>8</sup> Stredná dĺžka života (vo veku  $x$ ) alebo nádej dožitia (vo veku  $x$ ) je priemerný počet rokov, ktorý pravdepodobne prežije osoba vo veku  $x$  za predpokladu, že sa úmrtnostné pomery nezmenia. Najčastejšie sa používa ukazovateľ stredná dĺžka života pri narodení (nádej dožitia pri narodení), teda stredná dĺžka života vo veku 0.

vyššieho veku než muži, stredná dĺžka života pri narodení u žien predstavuje 79,4 rokov a u mužov 72,2 rokov.



Graf 3 Stredná dĺžka života pri narodení podľa pohlavia v rokoch 2003 - 2011

Zdroj: ŠÚ SR. 2013. *Obyvateľstvo, rodiny a domácnosti*. [online]. [cit. 2013-03-11] Dostupné na internete: <<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=29761>>.

V ekonomických vekových skupinách muži majú prevahu v predproduktívnej zložke (51,3 %), v produktívnej je pomer pohlaví vyrovnaný a v poproduktívnej majú výraznú prevahu ženy (62,3 %). Priemerný vek je u žien 40,6 a u mužov 37,4 rokov.

Okrem dvoch uvedených demografických charakteristík je dôležité spomenúť aj vekovú štruktúru obyvateľstva SR, ktorú v súčasnosti charakterizujú dva fenomény, a to: *nerovnomernosť a starnutie*:

- každá 6. osoba na Slovensku je v *predproduktívnom veku*,
- podiel osôb v *produktívnom veku* sa na celkovom počte obyvateľstva pohybuje na úrovni 72 %,
- vo veku 65 rokov a viac je každý 8. človek. V roku 2011 podiel osôb v *poproduktívnom veku* dosiahol historické maximum - 12,8 %. V porovnaní s rokom 2000 vzrástol o 71 tisíc osôb, t.j. o 11,5 %. V roku 2011 bol zaznamenaný aj najvyšší medziročný nárast počtu seniorov (o 17,9 tisíc).

Je však potrebné zdôrazniť nasledujúce fakty: populačné starnutie je súvisí s demografickým prechodom - posunom k nižšej pôrodnosti a úmrtnosti, populácia Slovenska začala starnúť približne v polovici 50. rokov a proces starnutia sa začal prehlbovať začiatkom 90. rokov a pokračuje aj v súčasnosti (aj keď tempo starnutia sa vďaka zvýšenej plodnosti v uplynulých štyroch rokoch zmiernilo).

Podľa výsledkov štúdie Eurostatu „*Čísla pre budúcnosť. 20 rokov trvalo udržateľného rozvoja v Európe?*“ populácia v Európe bude v roku 2100 iba o 20 % väčšia ako bola v roku 1950. Kým Európania v roku 1950 reprezentovali takmer ¼ svetovej populácie, koncom 21. storočia ich podiel klesne na menej než 10 %. V súčasnosti na 1 obyvateľa vo veku 65 rokov pripadajú 2 obyvatelia vo veku do 17 rokov, v roku 2050 bude tento pomer opačný<sup>9</sup>.

### Aktívne starnutie ako kľúčový prvok Stratégie rastu a zamestnanosti EÚ (Európa 2020)

<sup>9</sup> ŠÚ SR. 2012. *Obyvateľstvo Slovenskej republiky v kontexte európskeho roku aktívneho starnutia*. [online]. [cit. 2013-03-03] Dostupné na internete: <[http://portal.statistics.sk/files/stari-ludia-09\\_11-ev-1-5.pdf](http://portal.statistics.sk/files/stari-ludia-09_11-ev-1-5.pdf)>.

Svetová zdravotnícka organizácia (WHO) definovala aktívne starnutie ako „proces optimalizácie príležitostí pre zdravie, aktivitu a bezpečnosť s cieľom zlepšiť kvalitu života vo vyššom veku“<sup>10</sup>.

Európsky parlament a Rada požadujú od členských štátov Únie, aby prioritne podporovali aktívne starnutie v troch oblastiach:<sup>11</sup>

- *zamestnanosť* - zlepšiť šance starších zamestnancov na trhu práce,
- *účasť na dianí v spoločnosti* – starší ľudia prispievajú k fungovaniu spoločnosti ako opatrovatelia iných (vlastných rodičov, partnerov či vnúchat) alebo ako dobrovoľníci - zaslúžia si väčšie uznanie a lepšie podmienky na život,
- *nezávislý život* - starnutie populácie je vo všeobecnosti sprevádzané zhoršením zdravotného stavu, aktívne starnutie môže mať podobu aj malých zmien, ktoré niekedy prinášajú veľké zlepšenia v živote ľudí trpiacich rôznymi ochoreniami.

Hlavným cieľom stratégie Európa 2020 je zvýšiť mieru zamestnanosti mužov a žien vo veku od 20 do 64 rokov na 75 %<sup>12</sup>. Stratégia Európa 2020 zdôrazňuje zvyšovanie miery zamestnanosti všetkých častí populácie, vrátane starších pracovníkov. Cieľ sa môže dosiahnuť len vtedy, ak väčšia časť populácie zostáva v zamestnaní aj v neskoršom veku.

Demografické výzvy, ktoré súvisia so starnutím populácie, vedú EÚ k potrebe zvýšiť participáciu starších ľudí na trhu práce. Spoločným cieľom EÚ bolo do roku 2010 dosiahnuť 50 % mieru zamestnanosti starších pracujúcich.

Je nevyhnutné spomenúť, že miera zamestnanosti u starších ľudí (55 – 64 rokov) na Slovensku od roku 2001 rastie, pričom v roku 2011 sa zvýšila na 41,4 %, čo je však stále pod priemernou úrovňou EÚ 27 (47,4 %). Nízka je najmä miera zamestnanosti starších žien (31,5 %), hoci sa za posledných 10 rokov takmer strojnásobila. Napriek neustálemu rastu je stále relatívne hlboko pod priemerom EÚ 27 (40,2 %). Najvyššia miera zamestnanosti starších žien je dlhodobo vo Švédsku (68,9 %), vysokú úroveň dosahuje aj vo Fínsku (57,2 %), Dánsku (55,3 %), Estónsku (57,1 %) a v Nemecku (53 %)<sup>13</sup>.

## Dopad starnutia obyvateľstva na výdavky penzijného systému v SR

Penzijné výdavky v Slovenskej republike vzrastú do roku 2060 o 3,4% HDP, z úrovne približne 6,8% HDP v roku 2007 na 10,2 % HDP v roku 2060. Do roku 2060 možno očakávať, že penzijné výdavky v SR môžu vzrásť o 50% (3,4 % HDP), čo je 12. najrýchlejší rast<sup>14</sup>.

Dôvodom rastu podielu penzijných výdavkov na HDP v budúcnosti bude negatívny demografický vývoj. Postupné predlžovanie strednej dĺžky života v kombinácii s najnižšou úhrnnou plodnosťou bude do roku 2060 znamenať najvýraznejšiu zmenu vekovej štruktúry obyvateľstva v celej EÚ. Takáto zmena skladby obyvateľstva bude teda automaticky spôsobovať tlak na výdavky verejnej správy.

<sup>10</sup>RADA PRO STÁRNUTÍ SPOLEČNOSTI WEF. 2011. *Globální agenda Rady pro stárnutí společnosti: principy*. [online]. [cit. 2013-03-05] Dostupné na internete: <<https://sites.google.com/site/brainjogginginfo/rada-pro-starnuti-spolecnosti-wef>>.

<sup>11</sup> ŠÚ SR. 2012. *Obyvateľstvo Slovenskej republiky v kontexte európskeho roku aktívneho starnutia*. [online]. [cit. 2013-03-03] Dostupné na internete: <[http://portal.statistics.sk/files/stari-ludia-09\\_11-ev-1-5.pdf](http://portal.statistics.sk/files/stari-ludia-09_11-ev-1-5.pdf)>.

<sup>12</sup> Cieľom stratégie Európa 2020 pre SR je zvýšiť mieru zamestnanosti starších obyvateľov na úroveň 72%.

<sup>13</sup> MINISTERSTVO PRÁCE, SOCIÁLNYCH VECÍ A RODINY SLOVENSKEJ REPUBLIKY. 2012. *Správa o sociálnej situácii obyvateľstva SR za rok 2011*. [online]. [cit. 2013-03-08] Dostupné na internete: <<http://www.employment.gov.sk/analyticke-centrum.html>>.

<sup>14</sup> EUROPEAN COMMISSION. 2008. *The 2009 Ageing report: economic and budgetary projections for the EU-27 Member States (2008-2060)*. 2008, [online]. [cit. 2013-03-12] Dostupné na internete: <[http://ec.europa.eu/economy\\_finance/publications/publication14992\\_en.pdf](http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication14992_en.pdf)>.

## Záver

Dopady populačného starnutia nie je možné ovplyvniť krátkodobými opatreniami, ale vyžadujú si dlhodobé komplexné riešenia s dopadom na rôzne stránky života spoločnosti - reformy penzijných systémov, rozvoj nových koncepcií zdravotnej a dlhodobej starostlivosti o starých ľudí, ale aj nový pohľad na funkciu rodiny.

„Znaky ľudskej krehkosti, ktoré sa najzreteľnejšie prejavujú v starobe sa stávajú volaním po vzájomnej závislosti a potrebnej solidarite, ktorá spája generácie medzi sebou“.

(Ján Pavol II.)

## Použitá literatúra

BREZÁK, J. 2010. *Základy demografie*. Bratislava : Birke, 2010, 135 s. ISBN 978-80-970340-0-9.

EUROPEAN COMMISSION. 2012. *2012 Ageing Report Economic and budgetary projections for the 27 EU Member States (2010-2060)*. 2012, [online]. [cit. 2013-03-08]

Dostupné na internete:

<[http://ec.europa.eu/economy\\_finance/publications/european\\_economy/2012/2012-ageing-report\\_en.htm](http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2012/2012-ageing-report_en.htm)>.

EUROPEAN COMMISSION. 2008. *The 2009 Ageing report: economic and budgetary projections for the EU-27 Member States (2008-2060)*. 2008, [online]. [cit. 2013-03-12]

Dostupné na internete: <[http://ec.europa.eu/economy\\_finance/publications/publication14992\\_en.pdf](http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication14992_en.pdf)>.

JURČOVÁ, D. 2002. *Krátky slovník základných demografických pojmov*. [online]. Bratislava : INFOSTAT, 2002, 38 s. [cit. 2013-03-07] Dostupné na internete:

<[http://ec.europa.eu/translation/slovak/guidelines/documents/demographic\\_terms\\_sk.pdf](http://ec.europa.eu/translation/slovak/guidelines/documents/demographic_terms_sk.pdf)> .

MINISTERSTVO PRÁCE, SOCIÁLNYCH VECÍ A RODINY SLOVENSKEJ REPUBLIKY. 2012. *Správa o sociálnej situácii obyvateľstva SR za rok 2011*. [online]. [cit. 2013-03-08] Dostupné na internete: <<http://www.employment.gov.sk/analyticke-centrum.html>>.

OŠKOVÁ, S. a kol. 2008. *Sociálna politika*. Bratislava : Ekonóm, 2008, 122 s. ISBN 978-80-2602-9.

RADA PRO STÁRNUTÍ SPOLEČNOSTI WEF. 2011. *Globální agenda Rady pro stárnutí společnosti: principy*. [online]. [cit. 2013-03-05] Dostupné na internete:

<<https://sites.google.com/site/brainjogginginfo/rada-pro-starnuti-spolecnosti-wef>>.

ŠÚ SR. 2012. *Obyvateľstvo Slovenskej republiky v kontexte európskeho roku aktívneho starnutia*. [online]. [cit. 2013-03-03] Dostupné na internete:

<[http://portal.statistics.sk/files/stari-ludia-09\\_11-ev-1-5.pdf](http://portal.statistics.sk/files/stari-ludia-09_11-ev-1-5.pdf)>.

ŠÚ SR. 2013. *Obyvateľstvo, rodiny a domácnosti*. [online]. [cit. 2013-03-11] Dostupné na internete: <<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=29761>>.

UNITED NATION – DEPARTMENT OF ECONOMIC AND SOCIAL AFFAIRS. 2009. *World Population Prospects, The 2008 Revision*. 2009. New York: United Nations, 2009. [online]. [cit. 2013-03-10] Dostupné na internete: <[http://www.un.org/esa/population/publications/wpp2008/wpp2008\\_highlights.pdf](http://www.un.org/esa/population/publications/wpp2008/wpp2008_highlights.pdf)>.

VAŇO, B., JURČOVÁ, D., MÉSZÁROS, J. 2003. *Základy demografie*. Bratislava : Občianske združenie Sociálna práca, 2003, 132 s. ISBN 80-968927-3-8.

# Postmoderna a sociálne učenie v morálnej koncepcii pápeža Jána Pavla II.

(Filozoficko-hodnotové poslanstvo k pokoju, láske a humanite)

Prof. PhDr. Anna Klimeková, PhD.

Inštitút etiky a filozofie FF PU

---

## Abstrakt

Štúdia podáva eticko-sociálnu analýzu učenie pápeža Jána Pavla II s akcentom na jeho vedeckú prácu, v ktorej podáva všetko to, čo človek s nástupom postmodernity postupne stráca. A to sú práve fenomény, ktoré pápež Ján Pavol II. považuje za večné, stále a nepodliehajúce zásadným zmenám, ku ktorým radí filozofiu dialógu, koncept osoby, morálne hodnoty, svedomie, blaho ako i všetky sociálne problémy každodenného života, ktoré by mali eliminovať sebecký postoj voči iným, aroganciu, netolerantnosť a budovať novú podobu demokracie a ľudskosti.

## Abstract

The study presents the moral analysis of teaching of Pope J. Paul II. with accent on his scientific work. We find here everything, what the Man – entering Post – modernism - in course of time – loses. However, the almost lost phenomena – according to Johannes Paul II. – are everlasting stable, not enduring the structural changes. He supports the philosophy of dialogue, the concept of person, of moral values, conscience, goodness, as well as fulfilling social needs in our everyday life. These values should eliminate the Ego – attitude towards the Other, arrogance and disrespect. He supported the idea of a new forms of democracy and humanity.

Na začiatku nového tisícročia a pri vstupe Slovenska do „Novej Jednotnej Európy“ znovu oživa nádej, že vzťahy medzi ľuďmi budú stále viac smerovať k ideálom bratstva, porozumenia, tolerancie a pokoja. O tento ideálny stav ľudstva na celej zemi sa snažil v plnej miere pápež Ján Pavol II. v každej zo svojich prác, nehovorím o Encyklikách, ktoré si zachovávajú a budú stáročia zachovávať (historicky vzaté) svoj filozofický lesk a čaro.

Dnes pri nástupe postmodernity, ktorá prevrátila všetko na ruby a vytvorila „nový model“ človeka, sveta socio-morálnych vzťahov, významu humanizmu, morálneho étosu a jeho nezastupiteľnej úlohy v našom živote, tým že dnes v dobe po moderne (žiaľ) sa „slobodné morálne myslenie“ a neviazané idey o etike, morálnom étose, tolerancii a humanizme sa „stali nevhodnými, nepotrebnými - a to i napriek tomu, že patria medzi tie najpotrebnejšie pre život každodenného človeka, pretože pomáhajú eliminovať veľkú časť falzifikátov a „hlúpostí“, ktoré exponenciálne rastú. A žiada sa dodať, že prinášajú ducha zaujímavého vzájomného porozumenia, ktoré môže byť pre mnohých ľudí, boriacich sa s problémami bežných dní „ži-votom každodenného myslenia“, ale i zdrojmi ďalších pozitívnejších úvah pre človeka, ktorý nestratil svoju otvorenosť a s tým spojenú láskavosť a toleranciu“ (Klimeková, 2012, s.11).

V tejto súvislosti dodávame, že proti cynickému („ironickému“) názoru, podľa ktorého etika, morálka a ľudskosť v podobe tolerancie je nič iné, než to, čo práve robia dobre platení etici a filozofi, existujú aj veľmi reálne, hmatateľné a univerzálne ľudské životné problémy, ktoré bývajú často záhadné, paradoxné, predsa však trvajúce dlhé stáročia a je potrebné ich riešiť dnes, kedy sa stratila univerzálnosť a všeplatnosť základných morálnych princípov,



noriam i pravidiel, ktoré nás viedli životom a bola naradená postmodernou partikularitou, v rámci ktorej je dovolené všetko v zmysle „slobodne správať a konať“ a to i napriek tomu, že toto sloboda už nie je – i keď by chcela byť.

Tieto úvahy nás vedú k záveru, že bez spoločnej snahy všetkých ľudí, ktorá sa týka morálneho ideálu a humanizmu nebude možné zabezpečiť trvalý pokoj. Mnohé signály nám už umožňujú tušiť, že toto presvedčenie stále silnejšie preniká do povedomia ľudstva. Hodnotu bratstva verejne prehlasujú veľké „charty“ ľudských práv a jasne ju predstavujú veľké medzinárodné ustanovizne, zvlášť Organizácia spojených národov, ktorá postrehla túto skutočnosť a vyhlásila už v roku 2001 „Medzinárodný rok dialógu medzi civilizáciami“. Nakoniec si ju –ako niky doteraz – vyžaduje aj proces globalizácie, ktorý rastúcim spôsobom zjednocuje smerovanie človeka a spoločnosti nielen zo strany ekonomickej, ale i celej duchovnej kultúry (pozri: Chmelár, 2001, s. 38 - 42).

Ak skúmame celé dejiny ľudstva, zostávame vždy naplnení údivom nad zložitými a pestrými prejavmi ľudských kultúr. Každá z nich sa líši od druhej osobitným historickým vývojom, ktorý ju poznačil, ako aj s ním súvisiacimi charakteristickými črtami, ktoré ju robia autentickou, jedinečnou a neopakovateľnou a organickou vo vlastnej štruktúre. „Kultúra je charakteristický prejav človeka a jeho historického pôsobenia tak na úrovni individuálnej, ako i spoločenskej. Rozum a vôľa ho totiž ustavične pobádajú kultivovať prirodzené bohatstvá a hodnoty, zostavovať do kultúrnych syntéz vždy vyššieho a systematickejšieho typu základné poznatky, ktoré sa týkajú všetkých hľadísk života, spojených so spolunažívaním, s istotou a rozvojom tých hodnôt a existenčných priorít, predovšetkým náboženskej povahy, ktoré umožňujú jeho individuálnemu a spoločenskému konaniu sa rozvíjať a autenticky konať ľudským spôsobom, vedeným svedomím, láskou a mravnosťou človeka“ (Kútny, 2002, s. 48).

Vyššie uvedené myšlienky nás neformálne a logicky vedú k sociálnemu učeniu v morálnej koncepcii pápeža Jána Pavla II., ktorého životné udalosti zásadne zmenili jeho životnú orientáciu už v mladosti tak, že už počas vojny začal tajne študovať filozofiu a teológiu a stal sa kňazom. Po ukončení 2. svetovej vojny študoval dva roky v Ríme (Pontificia Univesitá San Tommaso d' Aquino – Angelicum), kde sa špecializoval v odbore morálna teológia. Po návrate do Krakova prednášal na Teologickej fakulte Jagelonskej univerzity, kde získal doktorát. Zároveň viedol aj katedru na Katolíckej univerzite v Lubline (pozri: Hrehová, 1998, s. 65- 66).

V roku 1958 sa stal krakowským biskupom a opäť rokov – v roku 1963 – arcibiskupom, v roku 1968 kardinálom a v roku 1978 pápežom. Keď analyzoval otázky človeka, z jeho diel si zaslúži pozornosť dizertačná práca s názvom *Etika hodnôt u Maxa Schelera* (1955), ako i etické dielo *Láska a zodpovednosť* (1960), ktoré bolo trikrát vydané a preložené do francúzštiny, taliančiny a do španielčiny, v ktorom Ján Pavol II. hovorí, že „nie je možné pochopiť etiku, ak skôr nepochopíme osobu, jej spôsob bytia, jeho konania a jeho práva“ (Wojtyła, 1978, s. 11.). Popri jeho veľkej a odbornej publikačnej činnosti, predsa za najdôležitejšiu vedeckú monografiu považujeme prácu *Osoba a čin* (1969), v ktorej sa sústredil na otázky filozofie osoby, podčiarkujúc jej hodnotu, morálny pátos a krásu, ale i dôležitosť morálnej skúsenosti a dialektiku medzi fenomenológiou a novotomistickou školou. Wojtyłowa filozofia je filozofiou dialogickou, je to filozofia spoločenstva, v ktorej individuálne „ja“ spoznáva iné „ja“ ako seberovné v hodnote, čo znamená, že človek sa realizuje cez spoločenstvo s inými. Čím viac sa otvára pre iných, tým dosahuje vyššiu dokonalosť. Ľudské indivídium v službe druhým transcenduje seba samého a stáva sa niekým, kto v snahe podobať sa Kristovi, kvalitatívne rastie V tomto myšlienkovom slede vyznieva wojtyłovská antropológia ako etika *imago Dei* (viď bližšie: Letz, 2000, s. 182-186).

Morálne cnosti nazýva „lampami kresťanského života, pretože nimi človek realizuje svoj život podľa hlasu priameho svedomia a podľa požiadaviek správnej morálky“ (Ján Pavol II., 1978, s. 2), ako to povedal počas prvej generálnej audiencie 25. októbra 1978. V tejto

súvislosti zastáva názor, že morálne cnosti – hlavne rozvážnosť – prispievajú k cnostnej formácii subjektu a k intelektuálnemu zdokonaleniu, pretože prostredníctvom rozvážnosti sa človek orientuje v konkrétnych úsudkoch a dokáže si zvoliť adekvátne cesty aj v neľahkých životných situáciách. Takéto počínanie svedčí o hlbokej jednote ľudského *operatio*.

Cieľom každej etickej normy je realizácia ideálnej hodnoty a etika je v tomto zmysle filozofickou disciplínou normatívno - praktickou, pretože je v úzkom vzťahu s poznáním a empiricko – skúsenostným modelom. Všetko, čo človek koná, mal by konať v slobode ducha, pričom sloboda sa vpisuje do jeho osobnosti, modeluje ho a premieňa (pozri: Klimeková, 2007, s. 90 – 93).

Osobnosť pápeža Jána Pavla II. a jeho inklinácia k sociálnosti sú najlepšie čitateľné v jeho sociálnych encyklikách. Počas svojho vyše 26-ročného pontifikátu sa stále vracal k autentickému učeniu o hodnotách človeka, venoval sa etike hodnôt, spravodlivosti a pokoja. Dialóg, toleranciu a solidaritu označoval za novodobé moderné cnosti.

Pre sociálnu etiku má význam hlavne jeho encyklika *Sollicitudo rei socialis*, ktorá bola zverejnená 30. 12. 1987, v ktorej hovorí o potrebe formovania stále novších, pre človeka potrebných morálnych hodnotách, ktoré koordinujú medziľudské vzťahy tým, že odporúčajú konať dobro a zakazujú zlo. Solidarita popritom vždy pomáha vidieť iných ako bratov, ktorí sú rovnocennými subjektmi, nie však prostriedkami pre využitie (pozri: Ján Pavol II., 1989, s. 98- 102). Na týchto miestach nám jeho myšlienky pripomínajú učenie I. Kanta o kategorickom imperatíve. Na týchto miestach sa žiada prejsť k jeho učeniu o sociálnej etike sociálnych otázkach ako takých, ktoré sú explikované v encyklike *Centesimus annus* (ktorá vyšla 1. mája 1991. Práve v tejto encyklike podáva obraz nového súčasného diania pod zorným uhlom udalostí z rokov 1989- 1990. Hlavnou chybou budovania socializmu bola podľa neho chyba antropologického charakteru, čo znamená, že človek bol v dôsledku tejto chyby zredukovaný na číry nástroj, ktorý hýbe sociálnymi vzťahmi, ale čo je najpodstatnejšie, človek stratil svoj koncept osoby – ako autonómneho subjektu schopného slobodne morálne sa rozhodovať vo svojom konaní (viď bližšie: Nagórny, 1994, s. 106-109).

Z uvedeného vyplýva, že človek prvej polovice 20. storočia obmedzil obsah lásky na lásku k sebe – sebalásku. Tento moment spôsobil i vytlačenie Boha a bližneho z programu každodennosti, nakoľko sebecký postoj je začiatok každej nadradenosti a spupnosti, čím skôr- neskôr napokon privádza k nacionalizmu, militarizmu, totalitarizmu, bojovej ideológii, ako i občianskym i svetovým vojnám. Na základe uvedeného pápež Ján Pavol II. sformuloval niekoľko zásadných tvrdení, vychádzajúc z faktu, že totalitarizmus sa rodí z negácie pravdy a zastáva názor, že:

- a) „všetky sociálne problémy sa majú riešiť cestou dialógu a solidarity,
- b) základnou požiadavkou je morálna rekonštrukcia tých krajín, ktoré sa pričínili o nespravodlivosť spôsobenú krajinám tretieho sveta a majú morálnu povinnosť aktívne sa pričiniť o ich rozvoj,
- c) pozdvihnutie chudobných je veľkou morálnou príležitosťou pre všetkých bohatých, ľudí i celé krajiny, aby sa mohli očistiť a prispieť k vzrastu dobra na zemi,
- d) nie je zlé túžiť po lepšom živote, ale chybný je taký životný štýl, ktorý sa orientuje k „viac mať“ – a nie k „viac byť“,
- e) proti kultúre smrti je potrebné postaviť kultúru života“ (Ján Pavol II., 2001, s. 17).

Ak hovoríme o postmoderne, týmto- dnes tak aktuálnym otázkam - sa venoval i pápež Ján Pavol II. v m orálne – etickej encyklike *Veritatis splendor*, v ktorej odpovedá na problémy postmoderných čias, ktoré podľa pápeža potrebujú „svetlo“ Svoj pohľad upriamuje na jas „pravdy, ktorý sa skvie vo všetkých dielach Stvoriteľa, ale predovšetkým v človeku samotnom, ktorý je Božím obrazom. Pápež na týchto miestach zdôrazňoval fakt, že ani jeden človek sa nemôže vyhnúť základným otázkam typu: Kto som?, Kam smerujem? Čo treba urobiť, aby som prežil život múdro a ako rozoznať dob-ro od zla? Tieto otázky ne sú

zastarané, ako sa to mnohým zdá, ale aktuálne sú pre každú existujúcu civilizáciu – čo znamená, že mravnosť má celospoločenský dosah a je to požiadavka, ku ktorej sa musí vyjadriť každý človek“ ( i keď dnes, v dobe po moderne to človek považuje za nepotrebné a bezvýznamné, pretože nástupom partikularity si môže človek robiť „slobodne“ všetko čo chce - A.K.) (Ján Pavol II., 1994, s. 32).

Je faktom, že „slobodu nie je možné chápať oddelene od pravdy, pretože pravda je tá, ktorá nás oslobodzuje, čo znamená že človek môže používať všetky veci na zemi ako dar, ale nie bez ohľadu na Boha, ktorý je ich pôvodcom“ (Diatka, 1996, s. 418).

Súčasný rozpor medzi slobodou a zákonom, svedomím a konaním je v konečnom dôsledku skresleným a nesprávnym videním, je výsledkom deformácie svedomia. Ľudská sloboda je slobodou stvorenia, je to sloboda darovaná, ktorú treba prijať ako semeno k zodpovednej zrelosti (viď bližšie: Kútny, 1996, s. 38- 40).

Sociálne dokumenty katolíckej cirkvi zdôrazňujú, že harmonický vzťah medzi vierou a rozumom, teológiou a filozofiou môžu prispieť ku kvalitnejšiemu spolužitiu či už v oblasti sociálnej, politickej, ekonomickej, alebo kultúrnej vcelku a konfesionalnej. Filozofia a teológia prispievajú svojim podielom k šíreniu: **1.** múdrosti a k **2.** nájdeniu zmyslu života, o ktorom často pochybujeme.

Čo povedať na záver? Snáď iba toľko, že naliehavou potrebou našich postmoderných dní je:

1. obnoviť otázky o bytí, pretože iba na tomto základe je možné rozpoznať osobu v jej pravej hodnote,
2. dokázať pochopiť, že problémy nášho sveta sú výsledkom krízy vo vzťahu k pravde, ktorá úzko súvisí so stratou idey univerzálnej pravdy o dobre,
3. usilovať sa o prechod od individualistickej etiky k etike spoločenstva, kde dialóg, tolerancia a solidarita sú návratom od disharmónie k harmónii (pozri: Spiazzi, 1997, s. 52- 53).

Iba ak budeme dodržiavať tieto fenomény (o ktorých hovoril i pápež Ján Pavol II. v nejednej zo svojich encyklík), len takto každý z nás prinesie ovocie a iba takto bude náš život na zemi väčšmi šťastný a plný pokoja radosti.

## **Použitá literatúra**

JÁN PAVOL II. *Veritatis splendor*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1994.

JÁN PAVOL II. *Dialógom k civilizácii lásky a pokoja*. Bratislava : Don Bosco, 2001.

JÁN PAVOL II. *Sollicitudo rei socialis*. Milano: Edizioni O. R., 1989.

JÁN PAVOL II. *L' Osservatore Romano*, CXVIII, č. 248 (35 931), 1978.

DIATKA, C. Sloboda a právo na slobodu v sociálnom živote. In *Sloboda a etické konanie človeka*. Nitra : FF UKF, 1996.

HREHOVÁ, H. *Pohľad do dejín etických systémov*. Bratislava : Charis, 1998.

KLIMEKOVÁ, A. *Filozofická antropológia. Človek a svet* (Filozoficko – historická analýza problému). Prešov : LANA, 2007.

KLIMEKOVÁ, A. Postmoderna alebo návrat k moderne? In *Literárny Týždenný roč. XXV.*, č. 11- 12, 2012.

KÚTNY, I. Biblická sloboda a mravnosť. In *Sloboda a etické konanie človeka*. Nitra : FF UKF, 1996.

KÚTNY, I. Intelekt rozumu a vôľa v rozmere náboženskej viery. Interaktivita z pohľadu filozofickej a teologickej etiky. In *Súčasnú spirituálne podoby ľudského života – Človek, spoločnosť, myslenie*. Banská Bystrica : FF UMB, 2002.

CHMELÁR, E. *Rozprava o zjednotení ľudstva*. Bratislava: Spolok slovenských spisovateľov, 2001.

LETZ, J. Význam porozumenia vzťahu osoby a osobnosti pre personálnu obnovu humanity. In: *Personálna obnova humanity*. Nitra: FF UKF, 2000.

NAGÓRNY, J. Teologiczne podstawy uczestnictwa chrześcijan w życiu społecznym. In Red. Marcol, A. *Zangazowanie chrześcijan w życiu społecznym*. Opole : OUP, 1994.

SPIAZZI, R. *Základy sociálnej etiky*. Trnava : Dobrá kniha, 1997.

WOJTYLA, K. *Amore e responsabilità*. Torino : TUP, 1978.

# Slováci ako bezprostrední dediči cyrilo-metodského pokladu viery a kultúry

ThDr. Mária Klobušická, PhD.  
FF Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre  
Katedra všeobecnej a aplikovanej etiky  
e-mail: mklobusicka@ukf.sk

---

## Abstrakt

Vo svojom úsilí o jednotu sa musí terajšia i budúca Európa opierať o kresťanskú tradíciu východnej i západnej proveniencie. Výrazne to podčiarkol i slovanský pápež Ján Pavol II., vyhlásiac v roku 1980 bratov byzantského pôvodu sv. Cyrila a Metoda za spolupatronov Európy, popri sv. Benediktovi, reprezentantovi západného kresťanstva. Slováci ako bezprostrední dediči cyrilo-metodského pokladu viery a kultúry, nesporne budú môcť prispieť veľmi účinným spôsobom do súčasného i budúceho vývoja európskych dejín. Sv. Otec Ján Pavol II. v encyklike *Slavorum Apostoli* hodnotí apoštolsko-misijnú činnosť sv. Cyrila a Metoda takto: „Ich dielo je veľmi dôležitým prínosom pre rast spoločných kresťanských koreňov Európy, ktoré svojou pevnosťou a životaschopnosťou tvoria jeden z hlavných styčných bodov, na ktorý musí brať zreteľ každý vážny pokus o znovuzjednotenie nášho svetadielu novým a aktuálnym spôsobom“<sup>1</sup>.

**Kľúčové slová:** sv. Cyril a Metod, Ján Pavol II., encyklika *Slavorum Apostoli*, viera, kultúra, dejiny.

## Abstract

In its quest for unity current and future Europe should be based on Christian tradition of Eastern and Western provenance. Slavonic Pope John Paul II significantly emphasized this in 1980 when he declared the brothers of Byzantine origin, Saints Cyril and Methodius, the co-patrons of Europe, in addition to St. Benedict, the representative of the Western Christianity. Slovaks as the immediate heirs to the Cyril-Methodius treasure of faith and culture unquestionably will be able to contribute in a very effective way to current and future developments of European history. St. Father Pope John Paul II evaluates Saints Cyril and Methodius's apostolic-missionary activity in the Encyclical *Slavorum Apostoli* as follows: "Their work is an outstanding contribution to the formation of the common Christian roots of Europe; roots which by their strength and vitality are one of the most solid points of reference, which no serious attempt to reconstruct in a new and relevant way the unity of the Continent can ignore"<sup>2</sup>.

**Key words:** Sts. Cyril and Methodius, John Paul II, *Slavorum Apostoli* Encyclical, faith, culture, history.

---

<sup>1</sup>JÁN PAVOL II. *Slavorum apostoli*. Encyklika Svätého Otca Jána Pavla II. z 2. 6. 1985. Rim: SÚSCM, 1988, s. 39, b. 25.

<sup>2</sup>John Paul II. *Slavorum Apostoli*. Encyclical of H.H. John Paul II June 2, 1985, Art. 25.

*Motto: Kto nepozná dejiny vlastného národa, nepozná sám seba.*

Encyklika *Slavorum Apostoli* (Apoštoli Slovanov), bola napísaná Svätým Otcom Jánom Pavlom II. na pamiatku evanjelizačného diela svätých bratov Cyrila a Metoda, po jedenástych storočiach a vydaná v Ríme dňa 2. júna 1985 roku, na sviatok Najsvätejšej Trojice.

Svätý Otec Ján Pavol II. v úvodných slovách zdôrazňuje: „Vzhľadom k úcte, plnej vďačnosti, ktorej sa po stáročia tešia svätí Solúnski bratia (zo starobylej Tessaloniky), zvlášť u slovanských národov a pamätajúc na ich nedocenený prínos k dielu hlásania evanjelia medzi onými národmi a zároveň ku zmiereniu, k priateľskému spolunažívaniu, ľudskému rozvoju a úcte k vnútornej dôstojnosti každého národa, vyhlásil som 31. decembra 1980 apoštolským listom *Egregiae virtutis* (Vynikajúcej statočnosti) svätých Cyrila a Metoda za spolupatrónov Európy. Takto som nadviazal na líniu svojich Predchodcov, zvlášť Leva XIII., ktorý pred viac než sto rokmi, 30. septembra 1880, rozšíril úctu týchto dvoch svätých encyklikou *Grande munus* na celú Cirkev, a Pavla VI., ktorý apoštolským listom *Pacisnuntius* z 24. októbra 1964 vyhlásil svätého Benedikta za patróna Európy“<sup>3</sup>.

V súvislosti s názvom encykliky *Slavorum Apostolima* zaujal chronologický údaj profesora Vragaša, ktorý v diele *Cyrlometodské dedičstvo v náboženskom, národnom a kultúrnom živote Slovákov* uvádza, že historiograf Samuel Timon (narodený 20. júla 1675 v Trenčianskej Turnej, ktorý položil základy modernej uhorskej historiografie), v diele *Imago antiquae et novae Hungariae* (Obraz starého a nového Uhorska), po prvý raz nazval svätých Cyrila a Metoda „apostoli *Slavorum*“<sup>4</sup>.

### **Odkaz cirkevných dejín pre súčasnosť**

Z dejinných udalostí je zrejماً historická prítomnosť kresťanstva v Európe. Kresťanstvo bolo poväčšine v strede týchto udalostí. Cirkev bola nimi raz obohatená, zocelená, pozdvihnutá, inokedy zasa oslabená, spustošená, prenasledovaná, krvácajúca. Napokon však z dejinných búrok vychádza víťazne, lebo je to vôľa Nebeského Otca, aby ju ani pekelné brány nepremohli: „A ja ti hovorím - Ty si Peter a na tejto skale postavím svoju Cirkev a pekelné brány ju nepremôžu.“ (*Mt.* 16, 18-19).

Kresťanské náboženstvo pretvorilo národy Európy, ba aj národy celého sveta na civilizované. Prinieslo im nielen vieru, ale aj kultúru, vzdelanie, nový spôsob myslenia a konania. Podnietilo ich všestranný rozvoj. Solúnski bratia zdedili nielen vieru, ale aj kultúru starovekého Grécka, ktorá pokračovala potom v byzantskej ríši. Je známe, aké dôležité bolo toto dedičstvo pre celú európsku a priamo, či nepriamo, aj pre svetovú kultúru. V evanjelizačnom diele, ktoré vykonali ako priekopníci v oblastiach obývaných Slovanmi, je súčasne zahrnutý aj vzor toho, čo dnes voláme "inkulturácia", t.j. zasadzovanie evanjelia do miestnej domácej kultúry a zároveň aj začlenenie týchto kultúr do cirkevného života<sup>5</sup>.

Kresťanstvo umožnilo civilizáciu aj našim predkom, prostredníctvom misie solúnskych bratov sv. Cyrila a Metoda. Hlavne vďaka nim sa aj my, Slováci, od 9. storočia počítame k civilizovaným národom Európy. Naši vierozvestovia sv. Cyril a Metod zostavili sloviensky jazyk, ktorý sa potvrdením pápeža Hadriána II. stal štvrtým liturgickým jazykom (po latinskom, hebrejskom a gréckom) a de facto i štvrtým svetovým jazykom tej doby.

<sup>3</sup>JÁN PAVOL II. *Slavorum apostoli*, s. 7-8, b. 1.

<sup>4</sup>VRAGAŠ, Š. *Cyrlometodské dedičstvo v náboženskom, národnom a kultúrnom živote Slovákov*. Nákladom európskej odbočky Zahraničnej Matice slov. v Zürichu. Bratislava : LÚČ, 1991, s. 114.

<sup>5</sup>JÁN PAVOL II. *Slavorum apostoli*, s. 35, b. 21.

TÝMTO ČINOM GENIÁLNI SVÄTICI SV. CYRIL A METOD PREDIŠLI SVOJU DOBU O 1100 ROKOV. (Až II. vatikánsky koncil zaviedol bohoslužby v národných jazykoch.) Je nesporná i múdrosť a rozvaha vtedajšieho pápeža Hadriána II.

Dôležitosť napísanej reči a jej služba teológii u sv. Konštantína pramení z originálnej filozofie jazyka a z nej vyplývajúcej filozofie kultúry. Podľa nej jazyk nie je len komunikačným prostriedkom, ale prispieva k svojráznosti kmeňa, národnostnej skupiny. Jazyk napomáha národu, aby si rozvinul svoju vlastnú kultúru, pomáha mu zaradiť sa medzi kultúrne vysoko vyvinuté národy<sup>6</sup>. Filozofia by teda mala podľa sv. Konštantína poukazovať na racionalitu viery. Týmto sa zaradil do tábora dialektikov, ktorí používajú logiku a filozofiu v teológii a vo viere. Veľa o tom teoreticky nepremýšľal, skôr ju používal prakticky. Pri začiatkoch christianizácie a písomnej kultúry Slovanov to bola podľa neho tá najdôležitejšia úloha, ktorú chcel splniť<sup>7</sup>.

Podľa sv. Konštantína knihy môžu a mali by byť používané aj na misiách, obzvlášť knihy Svätého písma, žaltára, zákonníky, misále. Predovšetkým z tohto dôvodu vytvoril staroslovanské písmo a sám, alebo so sv. Metodom aj preložil tie najdôležitejšie z týchto kníh do staroslovienskej<sup>8</sup>. Cyrilo-metodské obdobie je ako žiarivý meteor v našich dejinách, ktorý osvetľuje cestu nám i budúcim pokoleniam. Historik hudobnej kultúry na Slovensku označil liturgiu v staroslovienskom jazyku a sloviensky bohoslužobný spev za čias sv. Cyrila a Metoda v našej krajine za „najkrajší a najskvostnejší kvet... duchovnej kultúry“. Táto liturgia a spev v časoch, keď sa v Európe okrem latinčiny a gréčtiny každý iný jazyk pokladal za neliterárny a barbarický, patrili „k jedinečnému a neopakovateľnému javu“... Ním sa naši predkovia zaradili medzi vzdelané a kultúrne národy<sup>9</sup>.

Solúnski bratia sú nám svetlými majákmi svätosti a orodovníkmi v nebi. Uctievame ich ako svojich svätcov, apoštolov a ochrancov. Nijako neuberá na národnej hrdosti, keď konštatujeme, že cyrilo-metodský odkaz má svoj význam aj pre ostatných Slovanov a vôbec pre európske kresťanstvo a kultúru. Preto sme prijali s veľkou radosťou a zadost'uchinením, keď Svätý Otec Ján Pavol II. vyhlásil 30. decembra 1980 svätých Cyrila a Metoda za spolupatrónov Európy. Od solúnskych bratov Konštantína a Metoda sme prijali poklad viery a kultúry - nehynúce dedičstvo, ktoré pretrvalo v národe dodnes. Treba si vždy a znova pripomínať, že cyrilo-metodská tradícia bola hybnou silou našich národných dejín. Najmä v ťažkých chvíľach sa slovenský ľud opieral o túto tradíciu. Trpký osud neslobody, útlaku a upierania ľudských práv zažili Slováci nie raz vo svojich dejinách. Tvrdú náboženskú a národnú porobu náš národ zakúsil i za posledných štyridsať rokov komunistickej nadvlády. Určite nepreháňame, ak povieme, že vernosť cyrilo-metodskému dedičstvu pomáhala slovenskému ľudu znášať ťažkú tyranu náboženského prenasledovania komunistickým režimom a dožiť sa prísľubu a nádeje na slobodný náboženský vývoj na Slovensku i na samobytný národný a štátny život<sup>10</sup>.

V súčasnosti, keď sa roztrhli okovy totalitnej nadvlády v celom rade stredo a východoeurópskych krajín a máme náboženskú slobodu, je priam nevyhnutné vracať sa k cyrilo-metodskému odkazu a uvedomiť si jeho historický dosah v dejinách Slovákov.

Veľkolepé evanjelizačné dielo svätých bratov Cyrila a Metoda malo vplyv aj na iné slovanské národy a na celú európsku kresťanskú kultúru: zo západných Slovanov to boli

<sup>6</sup>Porov. BODNÁR, J. Konštantín-Filozof a Metod na Veľkej Morave. In BODNÁR, J. *Dejiny filozofického myslenia na Slovensku I*. Bratislava : Veda, 1987, s. 25.

<sup>7</sup>VOLEK, P. Úloha filozofie v diele sv. Konštantína (Cyrila), učiteľa Slovanov II. časť. In *Disputationes scientificae Universitatis catholicae in Ružomberok* - vedecké štúdie Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2001, roč. 1, č. 2, s. 13.

<sup>8</sup>VOLEK, Úloha filozofie v diele sv. Konštantína (Cyrila), učiteľa Slovanov II. časť, s. 11.

<sup>9</sup>KOREC, Ján Chryzostom. *Cirkev v dejinách Slovenska*. Bratislava : LÚČ, 1994, s. 57.

<sup>10</sup>VRAGAŠ, *Cyrilometodské dedičstvo v náboženskom, národnom a kultúrnom živote Slovákov*, s. 110.

zvlášť Česi, neskoršie lužicko-srbské kmene a územie južného Poľska. Z Moravy a Slovenska sa viera rozšírila do Panónie, čiže oblasti dnešného Maďarska. Cyrilo-metodská misia sa upevnila v Chorvátsku a Bulharsku. Cez susedné Rumunsko sa kresťanstvo dostalo do Kyjevskej Rusi a ďalej na Východ.

Sv. Otec Ján Pavol II. v encyklike *Slavorum Apostoli* píše: „Po jedenástich kresťanských slovanských stáročiach vidíme celkom jasne, že dedičstvo solúnskych bratov pre Slovanov je a zostáva hlbšie a pevnejšie než akékoľvek rozdelenie. Obidve kresťanské tradície - východná, ktorá pochádza z Carihradu a západná, pochádzajúca z Ríma - vznikli v lone jedinej Cirkvi, hoci v rozličných kultúrach a pri rôznom prístupe k tým istým problémom. Takáto rôznosť, ak správne chápeme jej pôvod, hodnotu a význam, môže len obohacovať európsku kultúru i jej náboženskú tradíciu a môže sa práve tak isto stať primeranou základňou pre jej duchovnú obnovu, po ktorej toľko túžime“<sup>11</sup>.

Najväčším prínosom pre duchovnú obnovu v XX. storočí sa stal Druhý vatikánsky koncil, konaný v čase od 11. októbra 1962 do 7. decembra 1965. Ide o koncil podobný predošlým, a predsa taký odlišný; koncil sústredený na tajomstvo Krista a jeho Cirkvi a zároveň otvorený svetu. Druhý vatikánsky koncil znamenal novú epochu v živote Cirkvi. Na nijakom inom predchádzajúcom koncile sa nehovorilo tak jasne o zjednocovaní kresťanov, o dialógu s nekresťanskými náboženstvami, o slobode a ľudskej dôstojnosti, o prostriedkoch spoločenskej komunikácie, o misiách a inkulturácii. II. vatikánskym koncilom sa začala v najširšom zmysle slova, bezprostredná príprava na Veľké jubileum roka 2000.

Koncilový Dekrét o ekumenizme *Unitatis redintegratio* z roku 1964 a encyklika Jána Pavla II. *Ut unum sint* (Aby jedno boli) z roku 1995 ukazujú, že dozrel čas, aby sa kresťania s oveľa väčšou zodpovednosťou usilovali o viditeľnú jednotu. Tieto dokumenty zdôrazňujú, že nejde iba o ľudské nasadenie - organizovanie dialógov, stretnutí, ale predovšetkým o zmenu zmýšľania, o vnútorné obrátenie srdca, o vzájomnú spoločnú modlitbu. Jednota kresťanov sa totiž nedá ohlasovať - o tom svedčia viaceré oduševnené, no neúspešné pokusy. Dá sa však už dnes žiť celkom malými gestami lásky a otvorenosti k príslušníkom druhých kresťanských cirkví. Takýto by mohol byť prínos každého z nás k urýchleniu procesu zjednocovania kresťanov. Stojíme pred bránami nového, pre ekumenizmus sľubného tisícročia. Naučme sa vzájomnému počúvaniu v pokore a dialógu v láske.

Druhý vatikánsky koncil bol zaiste najväčším dielom pápeža Jána XXIII., a zároveň nachádzame i prepojenosť na misiu sv. bratov Cyrila a Metoda: 13. mája 1963 pápež Ján XXIII. vydal apoštolský list *Magnificientus* (Veľkolepé výsledky) k 1100. výročiu solúnskej misie. 11. - 18. septembra 1963 v rámci cyrilo-metodských osláv v Ríme kardinál Eugen Tisserand posvätil Kaplnku sv. Cyrila a sv. Metoda v budove Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda, ktorý sa stal dôležitým nábožensko-kultúrnym centrom Slovákov (do r. 1990 vydal vyše 3 tisíc knižných publikácií v náklade asi 3 milióny exemplárov, takmer všetky sa dostali na Slovensko)<sup>12</sup>.

Ovocím II. vatikánskeho koncilu je predovšetkým väčšia otvorenosť Cirkvi k svetu, vyjadrenie sa k najdôležitejším otázkam, ktoré hýbu svetom: trvalý mier, práva človeka, spolunažívanie rodiny národov, postoje k iným náboženstvám, náboženská sloboda, laický apoštolát, atď. Ciele, ktoré si koncil vytýčil sú stálou úlohou všetkých nás. Ustavične sa máme pričínať o vzrast Katolíckej cirkvi, o obnovu mravov kresťanského ľudu, o ekumenizmus a jednotu. Ján Pavol II. počas druhej apoštolskej návštevy Slovenska v dňoch od 30.6. - 3.7.1995 sa nám prihovoral týmito slovami: „Slovenské dejiny svedčia o tom, aká dôležitá je kresťanská tradícia. Ona je pevným základom, na ktorom možno postaviť život a rozvoj celej spoločnosti. Táto krajina je už od svojej prvej evanjelizácie zásluhou sv. Cyrila a Metoda hlboko poznačená ohlasovaným evanjeliom. A sama ústava vašej republiky uznáva a

<sup>11</sup>JÁN PAVOL II. *Slavorum apostoli*, s. 39-40, b. 25.

<sup>12</sup>JUDÁK, V., ČEKOVSKÁ, E. *Prehľadné cirkevné dejiny*. Bratislava : LÚČ, 1996, s. 240.



predkladá bohaté občianske i duchovné dedičstvo kresťanstva ako program pre život v súčasnosti. Posolstvo svätých solúnskych bratov zostáva vždy platným orientačným bodom pre novú evanjelizáciu, ktorá má obrodíť všetky oblasti ľudskej existencie<sup>13</sup>. A Svätý Otec ďalej pokračoval: „Udalosti, ktoré sa odohrali v posledných rokoch tohto storočia, sú poučením, že proces obnovy spoločnosti môže vyznieť ako veľmi prechodný jav, ak nespočíva na solídnych mravných a kultúrnych základoch. A práve v tomto smere prispieva Cirkev k úplnému rozvoju štátu. Kresťanská kultúra, ktorá osvetľovala dejinnú cestu vášho ľudu, má aj dnes pomáhať Slovákom na ceste k svornému spoluzitiu v spoločenstve európskych národov“<sup>14</sup>.

Všetky kultúry slovanských národov naozaj vďačia za svoj vlastný "začiatok" a rozvoj práve pôsobeniu solúnskych bratov. Ich originálnym a geniálnym výtvorom je abeceda pre slovanský jazyk a tou prispeli ako základným prínosom ku kultúre a literatúre všetkých slovanských národov. Potom preklad posvätných kníh, ktorý urobili Cyril, Metod a ich žiaci, dodal kultúrnu schopnosť a dôstojnosť jazyku staroslovienskej liturgie; ten bol za dlhé stáročia nielen jazykom cirkevným, ale aj úradným a literárnym, ba dokonca hovorovým jazykom vzdelanejších tried vo väčšine slovanských národov, zvlášť u Slovanov východného obradu. Bol používaný aj v KRAKOVSKOM CHRÁME SV. KRÍŽA, kde sa usadili slovanskí benediktíni. Tu vyšli aj prvé liturgické knihy, tlačené v tomto jazyku. Až dodnes tento jazyk používa byzantská liturgia východných slovanských cirkví gréckeho obradu, a to tak katolíckych, ako aj pravoslávnych vo východnej a juhovýchodnej Európe, ako aj v rôznych západoeurópskych zemiach a tiež v rímskej liturgii chorvátskych katolíkov<sup>15</sup>.

Histórii vzniku kostola sv. Kríža v Krakove, o ktorom sa zmieňuje pápež Ján Pavol II. v encyklike *Slavorum apostoli* v bode 21. (s. 36), je venované dielo profesora Józefa Krukowskiego z roku 1886, s názvom „O Słowiańskim Kościele św. Krzyża i klasztorze Benedyktynów“<sup>16</sup>. V ňom sú uvedené historické záznamy potvrdzujúce, že prvým kostolom v Krakove bol slovansky kostol sv. Kríža, vybudovaný okolo roku 900 kresťanmi z Veľkej Moravy, ktorí sa tu usídlili v čase, keď tento kraj bol ešte pohanský a oni boli už kresťanmi, obrátenými sv. Cyrilom a Metodom a ich učeníkmi. Po rozpade Veľkomoravskej ríše sa tu uchýlili spolu s niekoľkými vyhnanými učeníkmi Konštantína a Metoda. Boli nútení utiecť i pred prenasledovaním a surovosťou nastupujúcich maďarských vládcov<sup>17</sup>.

V čase keď tento prvotný slovansky kostol bol už iba ruinou, na jeho základoch vyrastá vďaka dobročinnosti a šľachetnosti poľskej kráľovnej Hedvigy a jej manžela Vladislava Jagelonského, v roku 1390 nový kostol spolu s kláštrom benediktínov, do ktorého boli prizvaní pražskí benediktíni. Ako uvádzajú viacerí autori, náboženstvo a liturgia sa konali v slovanskom jazyku. Možno si klásť otázku, čo viedlo Hedvigu a Vladislava Jagelonského k tomuto činu: „Pre pamätihodné dobrodenie, ktorým milosť Spasiteľa obdarila a poctila rod Slovanov, povolili sme im, aby nielen celonočné a denné pobožnosti, ale tiež sväté omše mohli slúžiť vo svojom rodnom jazyku, i keď sa v liturgii nepoužíva žiadna iná reč, okrem gréckej, latinskej a hebrejskej, - Władysław II. Jagiełło, kráľ poľský, so svojou manželkou Jadwigą, ženou zbožnou a cnostnou...“<sup>18</sup>.

V súvislosti s mestom Krakov a pôsobením učeníkov sv. Cyrila a Metoda je pozoruhodný predpoklad viacerých renomovaných historikov, ktorý uvádza Štefan Vragaš,

<sup>13</sup>KOŠIAR, J., LABO, Š., VRAGAŠ, Š. *Apoštol národov dvadsiateho storočia*. Druhá návšteva Jána Pavla II. na Slovensku. Trnava: Dobrá kniha, 1995, s. 17.

<sup>14</sup>KOŠIAR, J., LABO, Š., VRAGAŠ, Š. *Apoštol národov dvadsiateho storočia*, s. 18.

<sup>15</sup>JÁN PAVOL II. *Slavorum apostoli*, s. 36, b. 21.

<sup>16</sup>V prílohe príspevku možno nahliadnúť do niekoľkých strán poľského originálu historického cenného dokumentu Józefa Krukowskiego, pod názvom „O Słowiańskim Kościele św. Krzyża i klasztorze Benedyktynów“.

<sup>17</sup>KRUKOWSKI, J. *O Słowiańskim Kościele św. Krzyża i klasztorze Benedyktynów*. Kraków : Drukarnia „Czas“ Fr. Kluczyckiego, 1886, s. 4-7.

<sup>18</sup>KRUKOWSKI, ref. 16, s. 8.

v citovanom diele Cyrilometodské dedičstvo v náboženskom, národnom a kultúrnom živote Slovákov: „Správ o Gorazdovi máme poskromne, a tak sa bádatelia znova zamýšľajú na tým, čo sa stalo s Metodovým nástupcom Gorazdom po páde Veľkej Moravy. Lebo pádom Veľkomoravskej ríše v roku 907 bola odstránená i pápežom Jánom IX. znovuzriadená hierarchia, na ktorej čele stál pravdepodobne Gorazd. Sú viacerí autori, čo uvažujú o utiahnutí sa Gorazda do Malopoľska (do Krakova). Títo autori sa opierajú o liturgický kalendár zo 14. storočia v poľskom kláštore Wiślici, kde sa uctieval sv. Gorazd 17. júla paralelne so sviatkom „svätých Sedempočetníkov“ východnej Cirkvi<sup>19</sup>.

### **Použitá literatúra**

BODNÁR, J. Konštantín-Filozof a Metod na Veľkej Morave. In BODNÁR, J. *Dejiny filozofického myslenia na Slovensku I*. Bratislava : Veda,1987, 490 s.

JÁN PAVOL II. *Slavorum apostoli*. Encyklika Svätého Otca Jána Pavla II. z 2. 6. 1985. Rím : SÚSCM, 1988, 49 s.

JUDÁK, V., ČEKOVSÁ, E. *Prehľadné cirkevné dejiny*. Bratislava : LÚČ, 1996, 304 s. ISBN 80-7114-187-9

KOREC, J. Ch. *Cirkev v dejinách Slovenska*. Bratislava : LÚČ, 1994, 800 s. ISBN 80-7114-137-2

KOŠIAR, J., LABO, Š., VRAGAŠ, Š. *Apoštol národov dvadsiateho storočia*. Druhá návšteva Jána Pavla II. na Slovensku. Trnava : Dobrá kniha, 1995, 166 s. ISBN 80-7141-076-4

KRUKOWSKI, J. *O Słowiańskim Kościeleśw. Krzyża i klasztorzeBenedyktynów*. Kraków : Drukarnia,„Czas“ Fr. Kluczyckiego, 1886, 33 s.

VOLEK, P. Úloha filozofie v diele sv. Konštantína (Cyrila), učiteľa Slovanov II. časť. In *Disputationes scientificae Universitatis catholicae in Ružomberok* - vedecké štúdie Katolíckej univerzity v Ružomberku. Ružomberok : Katolícka univerzita, 2001,roč. 1, č. 2, s. 3-13. ISSN 1335-9185.

VRAGAŠ, Š. *Cyrilometodské dedičstvo v náboženskom, národnom a kultúrnom živote Slovákov*. Nákladom európskej odbočky Zahraničnej Matice slovenskej v Zürichu. Bratislava : LÚČ, 1991, 128 s. ISBN 80-7114-062-7

### **Príloha**

Histórii vzniku kostola sv. Kríža v Krakove, o ktorom sa zmiňuje pápež Ján Pavol II. v encyklike *Slavorum apostoli* je venované dielo profesora JózefaKrukowskiego z roku 1886, s názvom „O Słowiańskim Kościele św. Krzyża i klasztorze Benedyktynów“. V prílohe príspevku možno nahliadnúť do niekoľkých strán poľského originálu, tohto historicky cenného dokumentu.

---

<sup>19</sup>VRAGAŠ, ref. 3, s. 51-52.

15.

# O SŁOWIAŃSKIM KOŚCIELE ŚW. KRZYŻA

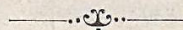
## I KLASZTORZE BENEDYKTYNÓW

założonym przez Jadwigę i Jagiełłę  
na Kleparzu w Krakowie

1390 roku

zebrał

X. DR. JÓZEF KRUKOWSKI,  
PROBOSZCZ KOŚCIOŁA Ś. FLORYANA, B. PROF. UNIW. JAG.



Dochód przeznaczony na sprawienie Krzyża pamiątkowego, w 500-letnią rocznicę  
chrztu Jagiełły postawić się mającego.



W KRAKOWIE,  
W DRUKARNI «CZASU» FR. KLUCZYCKIEGO I SP.  
pod zarządkiem Józefa Łakocińskiego.  
1886.

Jeszcze nie przebrzmiały nabożne pienia słowiańskich pątników, podążających do Welehradu z okazji tysięcznego jubileuszu nawrócenia Słowian do wiary św. przez ŚŚ. Cyryla i Metodego, gdy oto stanęliśmy w przededniu 500-letniej rocznicy chrztu króla Władysława Jagielly, który się odbył d. 15 lutego 1386 r. w świątyni katedralnej na Wawelu w Krakowie. — Jakkolwiek dwa te wiekopomne zdarzenia przegradza pięciowiekowy okres czasu i nie do jednego odnoszą się one miejsca, mają jednak punkt styczny, a tym jest właśnie ubyły słowiański kościół św. Krzyża wraz z klasztorem Benedyktynów, r. 1390, a więc wkrótce po chrzcie Jagielly i po ślubie jego z Jadwigą, a zaraz po ukończeniu dzieła nawrócenia Litwy, przez Jadwigę i Jagiellę założony na Kleparzu w Krakowie.



## I.

### Pierwotny kościół Słowiański w Krakowie.

Kościół słowiański przez Jagiellę erygowany, miał być postawiony na gruzach dawniejszego w X wieku zbudowanego; przeto słów parę powiemy na wstępie o pierwotnym słowiańskim kościele w Krakowie.

Utrzymują poważni historycy (jak Naruszewicz II, 70, powołujący się na kard. Hozyusza w dialogu: „*de sacro vernacule legendo*“; Assemani: T. III *Orig. Eccl. slav.* p. 395 i Konst. Porfirogeneta: „*de adm. imperio*“ 3; Buliński I, 63, 213; Ostrowski I, 50), jako rzecz do prawdy podobną, że pierwszym kościołem w Krakowie miał być kościół słowiański św. Krzyża, zbudowany około 900 r. przez Morawian, uchodzących przed srogością pogan Węgrów i osiadłych w Krakowie, kiedy tenże był jeszcze pogańskim, a Morawianie byli już chrześcianami, nawróconymi przez ŚŚ. Cyryla i Metodego. Z tem łączy się zaraz kwestya: czy ŚŚ. Cyryl i Metody wprowadzili w Morawii greckowschodnią, czy rzymską liturgią z słowiańskim językiem?

W tej kwestyi różne są zdania uczonych. Jedni, a na ich czele Ginzler w *Enc. Wetze i Welte*

(I ed. X, 229), stanowczo oświadczają się za rzymską, zowiąc ją rzymsko-słowiańską; drudzy, jak Dobrowsky, przeciwnego są zdania.

Jeszcze trudniejsza jest rzecz rozstrzygnąć, czy „głagolica“ czy „cyrylica“ były pismem liturgii, przez nich wprowadzonej?

X. Gromnicki w dziele o ŚŚ. Cyrylu i Metodym (Kraków 1880, str. 160), przychyła się do zdania, że św. Cyryl wynalazł głagolicę (choć inni przypisują ją św. Hieronimowi) i słusznie opiera się między innymi na tem, że kiedy jest mowa o języku liturgii słowiańskiej, zwyczajnie ma się rozumieć głagolicę, w przeciwstawieniu do cyrylicy, którą źródła zowią bądź ruskiem, bądź serbskiem, bądź bułgarskiem pismem. Rzecz tak trudna nie da się jeszcze rozstrzygnąć stanowczo.

Co do pierwotnego kościoła słowiańskiego w Krakowie, chociaż jest wielce prawdopodobną rzeczą, że prace apostolskie ŚŚ. Cyryla i Metodego, jeśli nie bezpośrednio przez nich samych, to przez ich uczniów, do Chrobacyi wysłanych, sięgały po Kraków i jego okolice, czyli aż po województwo krakowskie (jak to X. Gromnicki str. 229 i 239, i prof. M. Sokołowski w *Pamiętn. Akad. Umiejętn. wyd. hist.* T. III, na str. 219 i następnych na podstawie kościołów pod wezwaniem św. Klemensa w ziemi krakowskiej zakładanych, a pochodzenie słowiańskie zdradzających, gruntownie wywodzi), jednak dla braku pewnych historycznych źródeł nie można tej hipotezy stawiać jako pewnika historycznego. Liturgia słowiańska (według obrząd-

ku rzymskiego) w drugiej połowie XI wieku tak na Morawii jak i w Czechach, (a więc prawdopodobnie i w Krakowie, jeżeli tu była) ustąpiła miejsca obrzędowi łacińskiemu. W Czechach, w niektórych tylko miejscach, jak w klasztorze w Sazawie, utrzymywała się do końca XI wieku, aż ją zupełnie wyrugował Brzetysław II (Gromn. 37, nota. Bul. I, 43).

Przypuściwszy nawet, że w X w. znalazło przytułek w Krakowie wiele rodzin morawskich, uchodzących przed najściem Węgrów, że tu mieli swych słowiańskich kapłanów, zbudowali kościółek i że się obrząd słowiański w Krakowie przyjął, niema jednak śladów, co się stało z tym obrządkiem od początku XII do schyłku XIV w. czyli do r. 1390, w którym Jadwiga i Jagiełło założyli drugi słowiański kościół w Krakowie.

# Povaha hodnôt a jej význam v komunikácii medzi náboženstvami

doc. PhDr. Peter Kondrla, PhD.

Univerzita Konštantína Filozofa, Filozofická fakulta, Katedra náboženských štúdií  
pkondrla@ukf.sk

---

## Abstrakt

Komunikácia môže mať za cieľ nielen odovzdávanie informácií, ale aj vytvorenie spoločenstva, ktoré vďaka komunikácii dokáže vytvoriť prostredie, ktoré obohacuje človeka a motivuje ho k hľadaniu dobra. Aby sme mohli vytvoriť komunikačné spoločenstvo, potrebujeme definovať charakter hodnôt a ich vzájomnú odlišnosť. Filozofia hodnôt, ktorá vznikla v 19. storočí žiadala, aby hodnoty mali normatívnu povahu a zároveň boli transcendentné. Relativizácia hodnôt však viedla k tomu, že sa hodnoty začali chápať ako výsledok konsenzu. Dôsledkom tohto chápanie hodnôt je presvedčenie, že vedy majú byť hodnotovo neutrálne. Na základe tohto presvedčenia sa vedy dostávajú do situácie, v ktorej nezodpovedajú za výsledky svojho skúmania a aplikácie v praxi. Možnosť komunikácie medzi náboženstvami, ale aj medzi rôznymi kultúrnymi prostrediami musí nevyhnutne vidieť princípy svojich hodnôt v kontexte budúcnosti existencie planéty a ľudstva. Základnou platformou pre komunikáciu je kategorické prijatie zodpovednosti za svojho blížneho a miesto na ktorom žijeme. Príspevok definuje možnosti, ale aj limity komunikácie medzi náboženstvami, ktorá je postavená na spoločných hodnotách, pričom prvoradou hodnotou je zodpovednosť, ktorá stojí na transcendentnom princípe. V opačnom prípade je zodpovednosť iba dôsledkom strachu z nezvládnutej budúcnosti. Na hodnotovom základe transcendentnej zodpovednosti môžeme budovať vzájomný dialóg medzi náboženstvami.

**Kľúčové slová:** hodnoty, povaha hodnôt, hodnotová neutralita, normatívny charakter hodnôt, zodpovednosť.

## Abstract

Communication can have a goal to not only pass on the information, but also to create a community, which, thanks to communication can create an environment that enriches the man and motivates him to seek goodness. So that we can create a communication community, we need to define the nature of values and their relative distinctness. The philosophy of values, which originated in the 19th century has requested that the values should be prescriptive in nature and at the same time were transcendent. Relativization of values, however, led to the fact that values have begun to be understood as the result of a consensus. As a result of this understanding of the values is the belief that science should be value neutral. On the basis of this belief is science getting into a situation in which they are not responsible for the results of its investigation and application in practice. The possibility of communication between religions, but also between the different cultural environments must necessarily see their values in the context of the principles of the future existence of the planet and of mankind. The underlying platform for communication is the categorical acceptance of responsibility for his neighbor and the place in which we live. Post defines options, but also the limits of communication between religions, which is built on common values, while the primary value is the responsibility, which stands on the transcendent principle. In the opposite case, it is the



responsibility of the only consequence of the fear from the future. On the value basis of the transcendent liability we can build the dialogue between religions.

**Keywords:** values, thenatureofvalues, value neutrality, normativecharactervalues, responsibility.

## Úvod

Jedným z cieľov konferencie je reflektovať strategický význam potreby dialógu medzi náboženstvami pre dobro celého ľudstva a zachovanie svetového mieru. Aj keď sa na prvý pohľad zdá otázka svetového mieru zdá prežiť, prípadne patrí do pojmovej výbavy minulých ideológií, predsa je nevyhnutné vidieť mier v širšom kontexte. Tento širší kontext vnímania mieru je daný charakterom postmodernej spoločnosti, ktorá sa navonok neprezentuje ako konfliktná, no na druhej strane sa správa nezodpovedne, ako by sme nemali zodpovednosť za to, čo robíme, akoby naša zodpovednosť nesiahala ďalej ako po dvere našej univerzity alebo kultúry. Nezodpovedné konanie odporuje akceptovaniu ľudskej dôstojnosti, čo popiera nielen zámer stvoriteľa, ale aj zásady, ktoré formuloval osvietenický rozum ako princípy svojho prístupu k človeku.

## Povaha hodnôt

Ak chceme hovoriť o význame hodnôt a ich potenciálneho využitia v komunikácii medzi náboženstvami, musíme najskôr určiť, aká je povaha hodnôt. Filozofia hodnôt, ktorá v 19. storočí konštituovala axiológiu sa jednoznačne orientovala na normatívnu funkciu hodnôt. Poznanie, ktoré človek pomocou vedy buduje si vyžaduje, aby sme jeho obsah adekvátne vyhodnotili a zhodnotili jeho vzťah k transcendentnej realite. Ide o rozvinutie Kantovej požiadavky, ktorá sa vzťahovala na človeka a jeho dôstojnosť. Podľa Kanta je človek účelom o sebe, to znamená, že človek nemôže byť použitý ako prostriedok pre dosahovanie cieľov nášho konania. Morálna hodnota objavená ľudským rozumom sa vzťahuje na skutky človeka, ktoré nevychádzajú z ľubovôle človeka, ale sú transcendentné, sú platné o sebe lebo sa viažu na ľudskú prirodzenosť, ktorá nie je v moci človeka. Kant teda predpokladá, že poznanie v oblasti prírodných vied je viazané na naše zmyslové vnemy a nazeracie formy, ale naše poznanie dobra je nám dané cez praktický rozum, ktorý má pochopenie dôstojnosti človeka vrodené. Ak konáme slobodne, dokážeme na základe kritérií praktického rozumu rozlíšiť, či bolo naše konanie dobré alebo nie. Kant toto poznanie vzťahuje na formy imperatívne, čo znamená, že nesledujeme očakávaný efekt konania ale sledujeme dobro ako princíp, z ktorého konanie vychádza.

Myšlienku o hodnotení nášho konania rozširuje Lotze aj naše poznanie a estetické posudzovanie, čím zjavne prekračuje Kantov kriticizmus a vstupuje do priestoru ideálneho sveta, ktorý však nebude ideálny v Heglovskom zmysle, ale pôjde o novú formu ideálnosti, o platnosť, ktorá sa bude vzťahovať na jednotlivé hodnoty. Podľa Lotzeho, tak ako posudzujeme naše rozhodnutia z hľadiska ich morálnosti a absolútneho dobra, rovnako posudzujeme aj obsah nášho poznania a zároveň aj obsah našich estetických súdov. Lotze totiž predpokladal že aj v matematike je možné sledovať nielen pravdu a nepravdu, ale rozlišujeme platnosť a neplatnosť výrokov<sup>1</sup>. Preto výroky, ktoré vykonáme v prírodných vedách podliehajú nášmu hodnoteniu, ktoré sa deje v hodnotiacom vedomí. My sa neprikláňame k presvedčeniu, že by hodnotiaci cit mal povahu subjektívnu, naopak ide o hodnotenie, ktoré rozhoduje o absolútnej platnosti. Všetky polia nášho hodnotenia, aj

---

<sup>1</sup> SANTAYANA, G. *Lotze's System of Philosophy*. Bloomington : Indiana University Press, 1971, s. 135.

matematika, aj morálka aj estetika podliehajú absolútnemu posúdeniu a niet tu priestor pre relativitu. To znamená, že nielen morálne hodnotenia, ale ani estetické hodnotenia nepodliehajú relativnosti nášho vedomia a našim vlastným a subjektívnym predstavám o tom, čo považujeme za dobro.

Neomylnosť našich hodnotení spočíva v tom, že máme v našom vedomí dispozícii tri typy alebo úrovne svedomia, ktoré sa vzťahujú na vybranú oblasť hodnotenia. S touto myšlienkou prišiel Lotzeho žiak Windelband, ktorý zadefinoval hodnoty ako večne platné normy, ktoré platia bez výnimky. Zároveň sú tieto normy prítomné v našom vedomí ako súčasť našej ľudskej výbavy. Ak sa naše hodnotenie v niektorej z uvedených oblastí nezhoduje s normou, teda s hodnotou, ohlási sa svedomie. Výčitky svedomia sa neobjavujú iba v prípade konania zla, ale aj v prípade zlého poznania reality alebo nesprávneho označenia pekného predmetu. Tak ako sú nám veci prirodzene nepríjemné a nepekné, rovnako je nám neprípustné, aby sme akceptovali nesprávne rozhodnutie v oblasti poznania a tvorby poznávacích súdov. Z Windelbandovho hľadiska je dôležitý hlavne fakt, že naše hodnotiace vedomie s jeho svedomiami nás vedú aj k tvorivej činnosti na základe nášho predchádzajúceho poznania, ako i na základe odporúčania vedomia<sup>2</sup>. To znamená, že človek sa prejavuje ako tvoriaci duch práve v tom, že pozná to, čo má byť pravdivé, to, ako má vyzerat' dobro a krása. Človek teda na základe týchto mohutností dokáže vytvárať nové objekty, konať skutky a tvoriť diela, ktoré formujú naše dejiny. Sú to jedinečné výkony ducha, ktoré nemožno merať zákonom platným pre kauzalitu prírody, ktorá sa nemenne opakuje. Tieto výkony ducha sa merajú a hlavne popisujú v idiografických vedách, ktoré sa zameriavajú na pôsobenie ducha v dejinách.

Človek je teda špecifický tým, že každá jeho činnosť je viazaná na hodnotiace vedomie a každý skutok je originálnym prejavom ducha, ktorý je predmetom hodnotenia zo strany ostatných<sup>3</sup>. Nemožno preto hovoriť nielen to, že by človek nemal zodpovednosť za svoje konanie a rozhodnutie, ale nie je možné povedať, že by nevedel o povahe svojho konania, pretože nevie rozlišovať medzi dobrom a zlom. Má hodnotiace vedomie, ktoré mu povie, čo je dobré a čo nie. Nijakú činnosť teda nemôžeme považovať za hodnotovo neutrálnu. Každé konanie človeka podlieha hodnoteniu, inak povedané nemáme zodpovednosť len v oblasti konania a morálnej zodpovednosti, ale aj v oblasti poznania, vedy a umenia. Každá činnosť musí byť posudzovaná z hľadiska zodpovednosti za svoje konanie, pričom zameranie existencie človeka nie je smerom k transcencii, pretože naše hodnotenie nie je svojvoľné, ale je viazané na absolútne a všeobecne platné normy.

## Hodnotová neutralita

Na rozdiel od tendencií vidieť celé konanie človeka ako hodnotovo zafarbené, sa súčasne rozvíja aj smer, ktorý chce vidieť konanie človeka ako hodnotovo neutrálneho. Tieto snahy objavujeme napríklad u niektorých sociológov, ekonómov, ale aj filozofov vedy či pozitivistov. Dôvod, pre ktorý sa vedci obracajú k hodnotovej neutralite, je práve v ich nedôvere v človeka a schopnosti jeho vedomia<sup>4</sup>. Hodnotová neutralita je podľa nich zárukou pre objektivitu vedy, ktorá nemá nijakú súvislosť s poznávajúcim subjektom, ale je bezfarebná a tak objektívna a spoľahlivá. To samozrejme znamená, že ide o vedy, ktoré v žiadnom prípade nechcú byť na úrovni normatívnych vied, ale iba vied deskriptívnych. Deskriptívne vedy opisujú status quo, teda to, ako sa veci majú. Takto napríklad sociológia

<sup>2</sup> KONDRLA, P. *Filozofia hodnôt v 19. storočí*. Nitra : UKF, 2007, s. 53.

<sup>3</sup> BLAŠČÍKOVÁ, A. *La foimplitieetSummacontraGentiles*. Budapest : HungarianThomasAquinas Society, 2011, s. 20.

<sup>4</sup> LYKO, M., LEHOCZKÁ, L. *Antropologické východiská pre sociálnu prácu a sociálne služby*. Nitra : UKF, 2009, s. 75.

opisuje javy, ktoré sa v spoločnosti dejú, opisujú ich intenzitu, frekvenciu prípadne dôvody pre ktoré vznikajú. Preto napríklad sociológia skúma patologické javy ako narkománia bez toho, aby zaujala hodnotiace stanovisko. No je zrejmé, že ak narkománia ohrozuje súdržnosť rodiny, ohrozuje budúcnosť blízkych ako aj celej spoločnosti, potom je na mieste, aby sa k danému problému zaujalo hodnotiace stanovisko z hľadiska morálky. Ak si vezmeme niektorých významných sociológov, ani jeden z nich sa nevyhol hodnotiacemu stanovisku, či už budeme brať do úvahy Comta, Durkheima alebo Baumanu. Motívom ich skúmania nebola iba snaha navršovať objektívne poznatky o spoločnosti, ale chceli dosiahnuť aj sociálnu zmenu, ktorú považovali za dobrú, prípadne chceli odstrániť nespravodlivosť alebo neporiadok, ktorý považovali za zlo v spoločnosti.

Podobne ani ekonómiu nemožno chápať ako hodnotovo neutrálnu. Nemôžeme sledovať iba popis jednotlivých javov, ktoré sa týkajú vzťahov výroby statkov, investovania kapitálu a iných činností spojených s majetkom. Český ekonóm Sedláček upozorňuje na to, že ani teoretik klasického trhového ekonomického systému Smith, nevychádzal z hľadania neutrálnych ekonomických vzťahov, ale vychádzal z morálneho hodnotenia ľudského konania, ktoré sa musí odrážať v ekonomickej činnosti<sup>5</sup>. Dnes prevláda predstava, že ľudia sa snažia o získanie majetku, pretože sú prirodzene egoistami a ak berú ohľad na iných, tak nie preto, že im to káže morálka, ale preto, že z toho majú nejaký sekundárny úžitok. Na druhej strane však máme k dispozícii dostatok informácií a dôkazov o tom, že práve náboženská morálka rozvíjala ekonomickú aktivitu a motivovala k racionálnemu konaniu z tohto hľadiska. Upozorňujú na to viacerí autori, ako napríklad Weber, ktorý bol okrem iného aj sociológ a zameril sa na protestantskú etiku, alebo Novak, ktorý sa zameriava na katolícku morálku.

Snaha o hodnotovú neutralitu je pokusom vymaniť sa zo sféry zodpovednosti za vlastné konanie. Je to postoj, v ktorom konštatujeme a zároveň si umývame ruky. Veci sa majú tak, ako sa majú a my s nimi nedokážeme nič urobiť. Naopak obraciame sa na slobodu človeka, ktorý si má pomôcť sám, veď je rozumný a osvietený. Naše konanie nevedie zodpovednosť, ale pokrok. Pokrok, ktorý postupuje na úkor ostatných, moje dobro a môj zisk musí byť vykúpený utrpením iných. V tom lepšom prípade si to uvedomujeme, v tom horšom prípade to ani nevnímame. Snažíme sa konať tak, ako by naše konanie nemalo dopad na iných ľudí a ani na naše okolie. Hodnotová neutralita predstavuje prístup, v ktorom odmietame zodpovednosť za naše konanie a to, čo za normálnych okolností považujeme za zlo, interpretujeme ako niečo, čo sa nás netýka.

## Zodpovednosť

Cieľom nášho príspevku je reflexia nevyhnutnosti dialógu medzi náboženstvami, ako podmienka pre dosiahnutie mieru. Uvedená myšlienka sa objavuje v práci H. Künga *Svetový étos*<sup>6</sup>. Jeho perspektíva pre vývoj vzťahov medzi náboženstvami vidí práve nevyhnutnosť vstúpiť do produktívneho dialógu, ktorý nás zblížuje a nie vytvára hranice. Konceptia svetového étosu však presahuje hranice medzináboženskej kooperácie a dialógu, pretože si žiada koncepciu tzv. slabej pravdy, ako o nej hovoria niektorí postmoderní autori<sup>7</sup>. To znamená, že náboženstvo by malo poprieť svoj nárok na zjavenú pravdu a malo by ju otvoriť možnostiach spochybnenia, relativizácie. Pripúšťa sa aj agnosticizmus, nihilizmus, deizmu a pod. Vo všeobecnosti ide o postoje, ktoré encyklika *Fides et ratio* považuje za nebezpečné<sup>8</sup>.

<sup>5</sup> SEDLÁČEK, T. *Ekonomie dobra a zla*. Praha : 65. Pole, 2012, s. 102.

<sup>6</sup> KÜNG, H. *Svetový étos – projekt*. Zlín : Archa, 1992.

<sup>7</sup> Porovnaj: VATTIMO, G. *Nihilism and Emancipation: Ethics, Politics, and Law*. Columbia : Columbia University Press, 2004.

<sup>8</sup> *Fides et ratio*. Bratislava : Don Bosco, 1998.

Nebezpečenstvo uvedených prístupov spočíva v tom, že znehodnocujú význam pravdy, ktorá je základom viery. Rozvíjanie dialógu medzi náboženstvami nás často privádza k tomu, že zľavujeme z našich nárokov a zároveň si ospravedľňujeme vlastné prehrešky. Pozitívna vízia komunikácie medzi náboženstvami nás privádza často k tomu, že sa vzdávame vlastných princípov, prikláňame sa k synkretizmu, spoliehame sa na rôzne alternatívne spôsoby riešenia našich životných problémov, obraciame sa k veštcom, východným náboženstvám, šamanom, vedeckým metódam udržania zdravia. A význam našej vlastnej viery sa stráca.

Základným predpokladom pre komunikáciu s inými náboženstvami je teda v prvom rade zodpovednosť za zjavenú pravdu. Nechceme tu naznačiť, že by naša viera bola v rozpore s milosrdenstvom, láskou k iným, spravodlivosťou a pod. Teda, že by sme k dialógu pristupovali ako jednému zo spôsobov boja s iným náboženstvom. Viera nemôže byť prekážkou toho, aby človek robil dobro. Často však sme svedkami práve takejto interpretácie a kritiky. Viera nie je prekážkou, ale je princípom, z ktorého vychádza konanie dobra a aj komunikácia s inými náboženstvami. Práve na základe vlastnej viery dokážeme komunikovať s inými, v opačnom prípade by komunikácia nemala význam, pretože by sme nemali čo povedať. Zároveň si musíme uvedomiť, že viera a pravda zjavená cez vieru nie je predmetom konsenzu. Inak povedané, vo viere nemôžeme uberať a pridávať obsahu zjavenej pravdy, pretože tá je iba jedna.

Zodpovednosť za zjavenú pravdu nás vedie k tomu, že k našej viere nemôžeme pristupovať ako k hodnotovo neutrálnej záležitosti. Religionistika, podobne ako vedy, ktoré sme už spomenuli, sa snaží vidieť náboženstvo z hodnotovo neutrálneho hľadiska. To zároveň znamená, že nemôžeme vnímať náboženstvo ako prejav kultúrnej aktivity človeka, ale ako princíp jeho existencie. A v tom je zásadný rozdiel. Vďaka tejto reflexii sa vraciame k problematike hodnôt, ich povahe a využitiu v kontexte medzináboženskej komunikácie. Ak prijmeme relativistické stanovisko tzv. hodnotovo neutrálnej viery, potom budú pravdy viery iba jednou z častí našej inštrumentálnej výbavy, ktorú pri rozhodovaní a konaní používame podľa vlastnej potreby<sup>9</sup>. Naopak, hodnoty, ktoré nám prináša viera musia stáť v základe nášho konania ako princípy a nie a priori ako nástroje, ktorých výber je závislý na aktuálnej situácii<sup>10</sup>.

## Záver

Cieľom komunikácie nie je umelý konsenzus, na základe ktorého sa vzdávame nášho nároku na pravdu. No zároveň to ani nie je násilie, ktoré by sme použili ako prostriedok na presvedčanie svojich partnerov. Práve neschopnosť reflektovať význam hodnoty vlastnej pravdy nás privádza k týmto extrémom. Na jednej strane je to relativizácia hodnoty vlastnej viery v pravdu a na strane druhej je to militantné presadzovanie neobmedzeného nároku na pravdu. Medzi týmito dvomi extrémami sa nachádza stredná cesta, ktorá je cestou uvedomenia si vlastnej omylnosti a zároveň normatívnej neomylnosti pravdy, ktorá nás vedie na cestu nášho hľadania. Vzhľadom na podmienenosť bytia človeka a jeho závislosť na časových, priestorových a iných podmienkach musíme konštatovať, že cesta človeka je otvorená. Človek sa teda v realite nenachádza ako vládca a panovník, ale ako hľadajúci pútnik. Na tejto ceste ho vedie normatívnosť pravdy, o ktorej bola reč v úvode. Pravda nie je relatívna, ako by si to želala postmoderna, ale je transcendentná, teda nie je v moci človeka s pravdou manipulovať. Naopak človek v pochopení povahy pravdy ako hodnoty nechá seba viesť na ceste poznania a konania dobra.

<sup>9</sup> HLAD, E. *Predpoklady autentickej viery v podmienkach pokoncilového západného kresťanstva*. Nitra : UKF, 2011, s. 25.

<sup>10</sup> LYKO, M. *Vybrané kapitoly z misijnej práce*. Nitra : UKF, 2012, s. 40.

A to platí aj o dialógu medzi náboženstvami, ako sme viackrát zdôraznili. Zodpovednosť v dialógu spočíva v komplexnom rešpektovaní tak pravdy, ako aj dobra, ktoré nielen že si navzájom neodporujú, ale naopak ich chápeme ako komplementárne. V komunikácii teda nejde o presadenie vlastnej pravdy, ale o realizáciu transcendentnej pravdy. Táto pravda nemôže byť v rozpore s dôstojnosťou človeka a jeho slobodou. V prípade, že tento princíp nie je v dialógu rešpektovaný, nachádzame v situácii, kde rozvíjame konflikt a nehľadáme spoločné riešenie. Ak uznáme, že hodnoty majú transcendentnú povahu, potom uznáme, že ide o znaky od Stvoriteľa, ktoré nás vedú v našom rozhodovaní k rešpektu iného a zároveň nám umožňujú hľadať spoločnú reč s tými, ktorí majú iný názor. Božia pravda a jej hodnoty nás vedú k jednote, ľudská pravda nás vedie k rozporom.

### **Použitá literatúra**

BLAŠČÍKOVÁ, A. La foi impliciteet Summa contra Gentiles. In: *A Magyarországi Aquinói Szent Tamás Társaság. Közleményei 1. : konferencia, 6. március 2010. Budapest : Hungarian Thomas Aquinas Society – Magyarországi Aquinói Szent Tamás Társaság, 2011. ISSN 2062-4980.*

*Fides et ratio.* Bratislava : Don Bosco, 1998. ISBN 80-88933-06-0

HLAD, Ľ. Predpoklady autentickej viery v podmienkach pokoncilového západného kresťanstva. In *Autentická sloboda a viera.* Nitra : UKF, 2011. ISBN 978-80-8094-980-8.

KONDRLA, P. *Filozofia hodnôt v 19. storočí.* Nitra : UKF, 2007. ISBN 80-8094-027-4

KÜNG, H. *Světový étos – projekt.* Zlín: Archa, 1992. ISBN 80-900249-4-7.

LYKO, M., LEHOCZKÁ, L. *Antropologické východiská pre sociálnu prácu a sociálne služby.* Nitra : UKF, 2009. ISBN 978-80-8094-590-9.

LYKO, M. *Vybrané kapitoly z misijnej práce.* Nitra : UKF, 2012. ISBN 978-80-558-0166-7.

SANTAYANA, G. *Lotze's System of Philosophy.* Bloomington : Indiana University Press, 1971.

SEDLÁČEK, T. *Ekonomie dobra a zla.* Praha : 65. Pole, 2012. ISBN 978-80-87506-19-6.

VATTIMO, G. *Nihilism and Emancipation: Ethics, Politics, and Law.* Columbia : Columbia University Press, 2004. ISBN 978-0-231-13083-7.

# Elementárne častice – fyzikálny základ prírody a ich detekcia človekom

RNDr. Zuzana Kormaňošová  
Súkromné gymnázium Spišská Teplica

---

## Abstrakt

Príspevok pojednáva o fyzikálnom základe prírody – elementárnych časticiach. Opisuje históriu teoretických predpokladov ako aj empirického overenia objavov častíc. Prináša stručný prehľad delenia elementárnych častíc v zmysle štandardného modelu. Zároveň poukazuje na prostriedky a možnosti detekcie častíc.

## Abstract

The contribution deals about the physical foundation of the nature – elementary particles. It describes the history of the theoretical assumptions as well as the empirical verification of particles discoveries. It brings a brief overview of the division of elementary particles in the meaning of standard model. At the same time points out to the means and possibilities of particle detection.

## História objavov elementárnych častíc

V staroveku si ľudia mysleli, že všetko okolo nás pozostáva zo štyroch základných elementov: ohňa, vody, zeme a vzduchu. Slovo element, (v dnešnom ponímaní hovoríme o elementárnych časticiach) predstavuje objekt, ktorý už nie je možné ďalej rozdeliť na menšie komponenty. Elementárne častice budú teda tie základné kamene, z ktorých pozostáva celý svet okolo nás, a ktoré sa snažili po dlhé roky nájsť mnohí vedci a experimentátori. Pomocou experimentov sa zistilo, že aj stavebné kamene chemických prvkov - protóny a neutróny – majú vnútornú štruktúru a skladajú sa z častíc a to kvarkov. Medzi skutočne elementárne častice (podľa dnešného stavu poznania mikrosveta) patrí: 6 typov kvarkov (q) a 6 typov leptónov (l) a 5 sprostredkovateľov interakcií [1].

Históriu najvýznamnejších objavov v oblasti fyziky elementárnych častíc možno popísať nasledovne. Za počiatok histórie fyziky častíc môžeme dnes považovať objav elektrónu Josephom J. Thomsonom v roku 1897, ktorý podstatne zmenil predstavu o atómoch ako nedeliteľných stavebných kameňoch hmoty. Za skutočne elementárnu časticu sa tak na prelome 19. a 20. storočia začal považovať elektrón a ľubovoľne elektricky neutrálny atóm. Elektrón nesie záporný náboj a jeho veľkosť bola nazvaná elementárnym nábojom. V roku 1911 sa Ernestom Rutherfordom, zrealizoval experiment, ktorý ukázal, že kladný náboj je v atóme lokalizovaný vo veľmi malej oblasti – jadre s rozmerom približne o 5 rádov menším ako je rozmer celého atómu. Typický polomer jadra je asi  $10^{-15}$  m a polomer atómu je  $10^{-10}$  m. V katalógu elementárnych častíc tak zaujal svoje miesto aj protón, ktorý nesie kladný náboj a jeho hmotnosť je 1836 krát väčšia ako hmotnosť elektrónu. Búrliivy rozvoj nastal v 20. storočí, kedy častice mikrosveta rozdelili podľa kvantovej teórie do 2 skupín podľa veľkosti spinu, spin je vnútorný moment hybnosti, ktorá má častica aj keď nevykonáva žiaden orbitálny priestorový pohyb. Táto veličina môže byť len celočíselným alebo polocelým násobkom  $\hbar$  (redukovaná planckova konštanta  $\hbar = \frac{h}{2\pi}$ ). Častice s celočíselným spinom nazývame bozóny a s polocelým fermióny. Názvy dostali podľa fyzikov Satyendranatha

Boseho a Enrica Fermiho. Wolfgang Pauli zrealizoval experiment, podľa ktorého 2 identické fermióny nemôžu byť v rovnakom kvantovom stave (Pauliho vylučovací princíp), naopak identických bozónov môže byť v rovnakom stave ľubovoľne veľa. Podľa toho elektrón a protón sú fermióny a majú spin  $1/2$  a jadro atómu hélia (častica  $\alpha$ ) je bozón a má spin 0. Rutherford už okolo roku 1920 navrhol, že by mohol existovať neutrón ako elektricky neutrálny partner protónu, ktorý bol až roku 1932 experimentálne objavený Jamesom Chadwickom. Neutrón bol objavený ako produkt jadrovej reakcie pri bombardovaní berýlia časticami alfa. Objav neutrónu viedol k hlbšiemu pochopeniu  $\alpha$ -rozpadu, ktorý pozoroval už Henri Becquerel roku 1896. Pôvodcom jadrového  $\alpha$ -rozpadu je rozpad neutrónu. Podrobnejším skúmaním  $\alpha$ -rozpadu sa zistil zdanlivý paradox. Spektrum energie produkovanej elektrónmi bolo spojité, čo bolo v rozpore s predstavou, že sa jedná o dvojčasticový rozpad na protón a neutrón. Fyzici prišli na to, že musí vzniknúť ešte jedna častica, ktorá je elektricky neutrálna a veľmi ľahká, preto ju nazvali neutríno. Pretože je ľahká a elektricky neutrálna, Enrico Fermi ju nazval neutríno (po taliansky to znamená „neutrónik“). Paul Dirac v roku 1928 predpovedal existenciu antičastíc. Pre antičasticu elektrónu sa ustálil názov pozitron a v roku 1932 ho ako prvý pozoroval Carl Anderson v kozmickom žiarení.

V polovici tridsiatych rokov 20. storočia sa za elementárne častice považovali: elektrón, protón, neutrón, z ktorých možno budovať celý okolitý svet zložený z atómov a molekúl. Dôležitú úlohu hralo aj neutríno a fotón  $\gamma$ , ako kvantum elektromagnetického žiarenia. Medzi ďalšie vtedy známe stavebné kamene hmoty môžeme zaradiť antičastice pozitron a antiprotón, pričom fotón je neutrálna častica, nemá náboj a je sám sebe antičasticou.

V polovici tridsiatych rokov 20. storočia sa za elementárne častice považovali: elektrón, protón, neutrón, z ktorých možno budovať celý okolitý svet zložený z atómov a molekúl. Dôležitú úlohu hralo aj neutríno a fotón  $\gamma$ , ako kvantum elektromagnetického žiarenia. Medzi ďalšie vtedy známe stavebné kamene hmoty môžeme zaradiť antičastice pozitron a antiprotón, pričom fotón je neutrálna častica, nemá náboj a je sám sebe antičasticou. Hideki Yukawa navrhol, že prostredníkom v silnej interakcii by mohla byť častica s hmotnosťou asi 300-krát väčšou ako je hmotnosť elektrónu, silno pohlcovaná pri zrážkach s jadrami (neprejdú hrubou vrstvou materiálu). Kvôli jeho hmotnosti, ktorá bola medzi elektrónom a protónom dostal označenie mezón (z gréckeho mesos – stredný). Takáto častica bola nakoniec aj pozorovaná, ako produkt vysokoenergetických zrážok. V súčasnosti je označovaná ako pión resp.  $\pi$ -mezón.

Cecil Powel experimentálne preukázal, že v kozmickom žiarení možno identifikovať 2 rôzne častice s kľudovými energiami okolo 100 MeV. Ľahší nazvali  $\mu$  a ťažší ako  $\pi$ . Ďalej zistili, že  $\pi$  sa rozpadá na  $\mu$  (ktorý prejde aj cez hrubšie vrstvy materiálu, jadrami pohlcovaný nie je, teda interaguje iba elektromagneticky, ale nie silno) a neutríno. Mezón  $\pi$  má nulový spin. Neskôr bola urobená klasifikácia častíc na hadróny a leptóny. Hadróny (z gréckeho slova hadros, čo znamená ťažký) sú častice, na ktoré pôsobí slabá, elektromagnetická a silná interakcia. Túto skupinu častíc môžeme podľa spinu rozdeliť na baryóny, ktoré majú polocelý spin (napr. nukleóny) a mezóny s celočíselným spinom. Leptóny (z gréčtiny leptos je ľahký) sa zúčastňujú iba elektromagnetických a slabých procesov, silnú interakciu necítia.

Od roku 1937 pozorovali Carl Anderson a Seth Neddermayer v kozmickom žiarení časticu, ktorú dnes nazývame mión  $\mu$ . Mión je prenikavou zložkou kozmického žiarenia. Je asi 200 krát ťažší ako elektrón a je nestabilný so strednou dobou života asi  $10^{-6}$  s, spin má  $1/2$ . Mión sa prakticky vždy rozpadá na elektrón a 2 neutrálne veľmi ľahké a slabo interagujúce častice neutrína. Je nositeľom špecifickej vlastnosti, nazývanej miónové číslo (1 pre častice, -1 pre antičastice), ktoré sa zachováva v interakciách.

Prvá nová častica, ktorá nasledovala za piónmi bol nabitý kaón alebo mezón  $K^+$ , rozpadá sa na pióny.  $K^+$  sa rodí v silnej interakcii, ale jeho doba života je omnoho dlhšia, ako by sa

očakávalo pri rozpade silnou interakciou na dva pióny. V tom čase táto vlastnosť novej častice pripadala fyzikom dosť podivná. Murray Gell-Mann, na vysvetlenie toho pozorovania zaviedol pre hadróny nové kvantové číslo, ktoré sa zachováva v silných a elektromagnetických interakciách, ale v slabých sa môže meniť. Nazval ho podivnosť (strangeness) s označením  $S$ . Pióny a nukleóny majú podivnosť  $S = 0$ , preto sa pri ich zrážke pri vysokej energii rodia podivné častice vždy v pároch s opačnou podivnosťou, aby ich výsledná podivnosť bola nulová. Mezón  $K^+$  má  $S = +1$ . Platí, že antičastici sa priradí opačná podivnosť než častici, takže  $K^-$  má podivnosť  $-1$ .

V 70. rokoch objavili ďalší kvark c charm, (v angličtine to znamená pôvab) s nábojom  $2/3$ . V roku 1974 bola objavená nová častica nazvaná  $J/\psi$ . Bolo rýchlo vysvetlené, že tento mezón bol zložený z nového typu kvarku, a to pôvabného (charm, označovaný c) kvarku, s hmotnosťou o niečo vyššou ako protón, ktorého existencia bola teoreticky predtým predpovedaná. V roku 1977 bol objavený 5. kvark s hmotnosťou približne  $4,5 \text{ GeV}$  a nábojom  $-1/3$ , asi 4-krát ťažší ako protón, nazvaný b (bottom, v niektorých prameňoch nazývaný tiež beauty).

### Pojem elementárna častica

Slovo element, či elementárna častica znamená časticu, ktorú už nie je možné rozdeliť na menšie komponenty, teda sa neskladá z ničoho menšieho. Elementárne častice budú teda tie základné kamene, z ktorých pozostáva svet okolo nás [1]. V roku 1897 J.J. Thompson objavil elektrón. Roku 1911 E. Rutherford zistil, že atóm sa skladá z jadra, v ktorom sú protóny. V r. 1932 J. Chadwick objavil neutrón [1]. Vedci si dlho mysleli, že neutróny a protóny sú elementárnymi časticami, ale sa skladajú z kvarkov, ktoré označujeme písmenami u, d, c, s, t, b. Ak by neutróny a protóny mali priemer 1 cm, potom by priemer kvarkov a elektrónov bol menší ako hrúbka vlasu a celý atóm by mal väčší priemer ako je dĺžka 30 futbalových ihrísk. Tieto častice v atóme sú v neustálom pohybe [1]. Štandardný model opisuje hmotu a sily vo vesmíre, pretože existujú častice, ktoré sú nositeľmi sily (napr. fotón), ako aj častice, ktoré tvoria látku (napr. kvark).

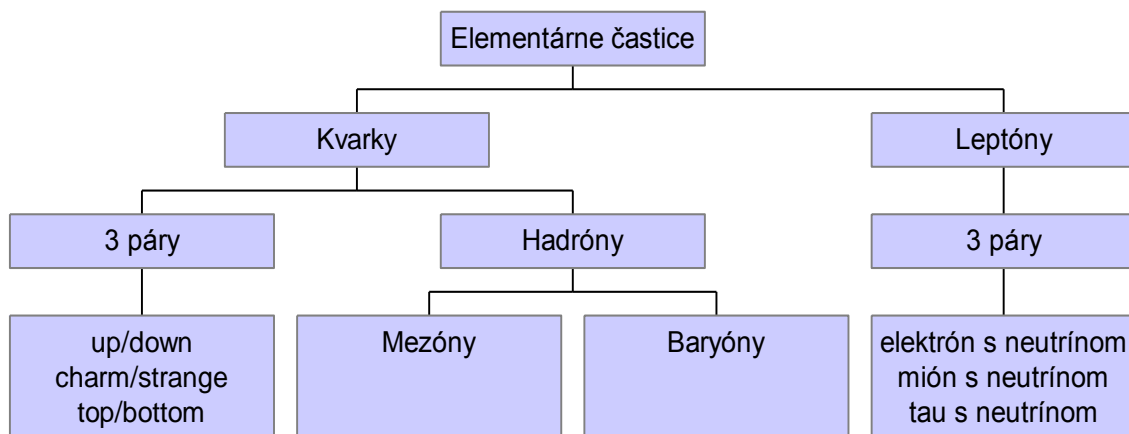
Medzi elementárne častice patrí: 6 leptónov, 6 kvarkov a častice prenášajúce interakciu (fotón, gluón,...). [2] Ku každej častici hmoty existuje jej odpovedajúca antičastica. Antičastice majú rovnakú hmotnosť ako odpovedajúce častice, líšia sa nábojmi a niektorými kvantovými číslami. Elektrón  $e^-$  je elektricky záporne nabitý, pozitron  $e^+$  je nabitý kladne, je to antičastica elektrónu [1]. Medzi elementárne častice patrí 6 leptónov: 3 s elektrickým nábojom – elektrón  $e^-$ , mión  $\mu$ , tau  $\tau$ , 3 bez náboja – neutrína  $\nu_e$ ,  $\nu_\mu$ ,  $\nu_\tau$ . Ku každému nabitému leptónu existuje jedno neutríno. Leptóny ako nezávislé mačky môžu jestvovať bez prítomnosti iných častíc. Existuje 6 kvarkov, zvyčajne hovoríme o troch pároch: horný (Up) / dolný (Down), pôvabný (Charm) / podivný (Strange) a vrchný (Top) / spodný (Bottom). Pre každý z týchto kvarkov existuje odpovedajúca antičastica - antikvark. Ich náboj nie je celočíselným násobkom elektrického náboja elektrónu, ale je  $2/3$  alebo  $-1/3$  z veľkosti náboja elektrónu [1]. Kvark môže existovať len v spojení s iným kvarkom. Samostatné kvarky majú zlomkový elektrický náboj, ale pretože kvark nikdy nie je osamote, tak sa tento zlomkový náboj neprejaví.

Kvarky sú nositeľmi farebného náboja. Dva alebo viac kvarkov blízko seba rýchlo uvoľňuje gluóny a vytvárajú veľmi silné "farebné silové pole", ktoré viaže kvarky dokopy. Existujú tri farebné náboje a tri im zodpovedajúce antifarebné náboje. Kvarky menia svoj farebný náboj tým, že si vymieňajú gluóny s inými kvarkami. Každý kvark má jeden z troch farebných nábojov a každý antikvark má jeden z troch antifarebných nábojov. Gluóny nosia farebné/antifarebné páry [1]. Gluóny si môžeme predstaviť ako lepidlo, ktoré spája dokopy kvarky, pretože tento typ náboja je veľmi silný, kvarky nepozorujeme samostatne, ale iba v



spojení s inými kvarkami. Hadróny sa skladajú z kvarkov, ale sú farebne neutrálne. Súčet elektrických nábojov jednotlivých kvarkov v hadróne je vždy celé číslo. Jestvujú dve skupiny hadrónov – a/ baryóny. Medzi baryóny patria všetky hadróny tvorené tromi kvarkami (qqq). Napríklad protón tvoria 2 up a 1 down kvark (uud), neutrón je zložený z 1 up a 2 down kvarkov (udd). Mezóny sa skladajú z kvarku a antikvarku a gluónov, ktoré ich viažu. Príkladom je pión ( $\pi^+$ ) s elektrickým nábojom +1, ktorý sa skladá z u - kvarku a u - antikvarku. Mezóny majú svoje antičastice. Napr. antičasticou  $\pi^+$  je  $\pi^-$ , ktorý je tvorený d - kvarkom a u - antikvarkom. Mezón je farebne neutrálny, pretože kvark a antikvark majú opačné farebné náboje [1].

### Klasifikácia elementárnych častíc - schéma



Aj keď sa t kvark rozpadá veľmi rýchlo na to, aby sa dal priamo pozorovať, štúdium rozpadových produktov umožnilo odhaliť jeho existenciu a určiť základné vlastnosti. Top kvark sa môže rozpadáť viac ako jedným spôsobom. Objavuje sa však len raz za miliardu zrážok častíc, preto bolo nutné vykonať miliardy zrážok.

Fyzici ešte stále nerozumejú tomu, prečo má tento kvark takú veľkú hmotnosť. Je asi 40-krát ťažší ako druhý najťažší kvark a asi 35 000-krát ťažší ako u kvark a d kvark, ktoré vytvárajú väčšinu viditeľného okolitého sveta. A stále zostáva otázka o mechanizme, akým jednotlivé častice získavajú svoje hmotnosti. Fyzici veria, že objavenie t kvarku im dá odpoveď na tieto otázky.

Vesmír, môže existovať vďaka štyrom interakciám (z latinského inter – medzi, actus – konať) medzi elementárnymi časticami. Pod interakciou rozumieme vzájomné pôsobenie medzi časticami, vedúce k ich rozptylu, rozpadom a premenám. Vplyv interakcie sa môže prejaviť nielen zmenou pohybového stavu častíc (pružný rozptyl), ale aj zmenou ich identity v rozpadových procesoch, pri ktorých nestabilné častice sa menia na stabilnejšie, alebo v procesoch nepružného rozptylu, pri ktorom častice, ktoré do zrážky vstupujú sú iné ako tie, ktoré zo zrážky unikajú. Celý vesmír pozostáva z častíc, ktoré buď sprostredkujú interakciu (fotón) alebo sú časticami hmoty (kvarky a leptóny) [1]. Na základe štúdia elementárnych častíc a ich interakcií bola objavený systém, ktorý je analogický tomu ako reagujú jednotlivé chemické prvky a ako sú usporiadané v Mendelejovej periodickej tabuľke.

Najprv si zopakujeme základné vlastnosti, o periodickej tabuľke: prvky sú v nej zoradené podľa stúpajúceho protónového čísla, v jednej skupine sa nachádzajú prvky, ktoré majú rovnaký počet valenčných elektrónov. Vzácne plyny, ktoré sa nachádzajú v VIII.A

skupine, podľa nového delenia v 18. skupine, nereagujú so žiadnymi prvkami. Alkalické kovy, ktoré sú v 1. skupine sú veľmi reaktívne. Prvky nachádzajúce sa v IV.A skupine alebo inak v 14. skupine, keďže majú 4 elektróny a na vytvorenie väzby potrebuje ďalšie 4, nebudú ani veľmi reaktívne, ani málo reaktívne.

Elementárne častice môžeme rozdeliť podľa toho, akým spôsobom vzájomne interagujú. Poznáme 4 typy interakcií, z ktorých dve majú na náš každodenný život vplyv, avšak ďalšie 2 v bežnom živote nepostrehneme, pretože majú veľmi krátky dosah, ich pôsobenie nie je do väčšej vzdialenosti ako je rozmer jadra (okolo  $10^{-15}$  m) [1]:

1. Elektromagnetická: pôsobí medzi elektricky nabitými časticami, spôsobuje spájanie nabitých jadier a elektrónov do atómov, atómov do molekúl. Je sprostredkovaná neutrálnou časticou, ktorú nazývame fotón. Jej prejavy môžeme pozorovať medzi mikroobjektami aj makroobjektami a má d'aleký dosah.
2. Gravitačná: pôsobí medzi všetkými objektmi makrosвета aj mikrosвета, aj keď jej vplyv na úrovni mikrosвета je tak slabý, že pri súčasnom stave experimentálnej techniky je nezistiteľný. Pre nás je najznámejšia, pretože jej vplyv pociťujeme v bežnom živote. Zatiaľ nebola objavená častica, ktorá prenáša túto interakciu, ale predpokladá sa, že je ňou gravitón.
3. Silná: pôsobí medzi kvarkami, ktoré viaže v hadrónoch. Očakávali by sme, že kladne nabité protóny, ktoré tvoria atómové jadro, by sa mali elektrostaticky odpudzovať. Väčšina jadier je však stabilná. Musí teda existovať sila, prevyšujúca elektromagnetické pôsobenie, brániaca roztrhnutiu jadra. Túto silu poskytujú zvyšné interakcie medzi elementárnymi komponentmi nukleónov. Kvarky a gluóny nesú (okrem elektrického) aj iný typ náboja nazývaný farebný náboj (alebo farba) hrajúci analogickú úlohu ako náboj elektrický. Sila medzi farebne nabitými časticami je veľmi silná, viaže kvarky v hadrónoch. Nositeľom tejto interakcie je gluón, ktorý na rozdiel od fotónu tiež nesie farebný náboj. Gluón „lepí“ kvarky dokopy. Farebný náboj majú iba kvarky a gluóny.
4. Slabá: je zodpovedná hlavne za rozpady častíc (prvýkrát pozorovaná v rozpade neutrónu). Keď sa častica rozpadá, stratí svoju identitu a je nahradená dvomi alebo viacerými rozpadovými produktmi. Celková energia a hybnosť sa zachováva, preto produkty rozpadu bývajú ľahšie, ako materská častica. Nositeľmi slabej interakcie sú  $W^+$ ,  $W^-$  a Z bozóny. W bozóny sú elektricky nabité a Z bozón je neutrálny. Na rozdiel od ostatných sprostredkovateľov interakcií (fotón, gluón, hypotetický gravitón), ktoré majú nulovú pokojovú hmotnosť, majú tieto asi 80-krát väčšiu hmotnosť ako protón.

Podľa moderného pohľadu na svet sú elektromagnetická a slabá interakcia iba prejavmi jednej a to elektroslabej interakcie, čo je s vysokou presnosťou aj experimentálne dokázané.

Podľa interakcie môžeme častice rozdeliť na leptóny s elektromagnetickou alebo slabou interakciou a hadróny so silnou, slabou alebo elektromagnetickou interakciou.

1. V makrosвете nám vlastnosti telies určujú veličiny, ako sú napr. rozmery, hmotnosť, hustota a podobne, v mikrosвете sa vlastnosti elementárnych častíc vyjadrujú tzv. kvantovými číslami. Niektoré sú analógiami klasických veličín, iné boli zavedené kvôli matematicky jednoduchému vyjadreniu experimentálne pozorovaných zákonov zachovania. Kvantové čísla popisujúce základné vlastnosti elementárnych častíc sú [4]: Hmotnosť  $m$ : hmotnosť častice v pokoji.
2. Doba života  $\tau$ : podľa doby života môžeme rozdeliť častice na stabilné a nestabilné. Doba života častice súvisí s tým, aká druh interakcie je zodpovedný za jej rozpad. Ak je za rozpad zodpovedná silná interakcia, typické doby života sú rádovo  $10^{-10}$ s, pre elektromagnetické rozpady sú charakteristické hodnoty rádovo  $10^{-17} - 10^{-20}$ s, silné

rozpady charakterizujú hodnoty rádovo  $10^{-23}$  s.

3. Spin  $J$ : je vnútorný moment hybnosti. V klasickej mechanike súvisí s rotačným pohybom telesa, v mikrosvete pre daný typ častice môže nadobúdať iba jednu hodnotu.
4. Elektrický náboj  $q$ : rovná sa násobku elementárneho náboja  $e = 1,602 \cdot 10^{-19}$  C.
5. Baryónové číslo  $B$ : pre baryóny je  $B = 1$ , pre mezóny  $B = 0$ . Odráža zákon zachovania baryónového čísla, ktorého dôsledkom je napríklad stabilita protónu (ako najľahší baryón sa nemôže rozpadnúť bez zachovania  $B$ ).
6. Leptónové číslo  $L_e, L_\mu, L_\tau$ : pre leptóny  $L = 1$ , pre baryóny  $L = 0$ .
7. Podivnosť  $S$ : Pôvodne zavedené na vysvetlenie „podivného“ správania jednej skupiny častíc. Podľa kvarkového modelu odráža vnútornú stavbu (počet s kvarkov).

Ďalšie kvantové čísla potom môžu popisovať okamžitý energetický stav mikroskopického objektu (orbitálny moment, energetický stav a pod.)

Z pohľadu mnohočasticových systémov má zvláštny význam hodnota spinu. Častice s poločíselným spinom ( $1/2, 3/2, \dots$  merané v jednotkách  $\hbar = 1.055 \cdot 10^{-34}$  Js) splňajú Pauliho vylučovací princíp, podľa ktorého v mnohočasticovom systéme nemôžu existovať dve častice, ktoré by mali všetky kvantové čísla rovnaké. Štatistické vlastnosti systémov zložených z takýchto častíc prvýkrát popísal Enrico Fermi a nazývame ich fermióny.

Častice s poločíselným spinom (spin = 0, 1, 2...) sa podľa Pauliho vylučovacieho princípu neriadia a v jednom kvantovom stave ich môže byť ľubovoľné množstvo. Štatistické vlastnosti takýchto systémov študoval Satyendranath Bose a označujeme ich ako bozóny.

Leptóny - do tejto skupiny sú zaradené častice, ktorých prvým známym reprezentantom bol elektrón. Medzi ich charakteristické vlastnosti patrí to, že nie sú pohlcované atómovými jadrami a teda „ne cítia“ silnú interakciu. Existuje šesť leptónov, tri elektricky nabité, tri neutrálne. Experimentálne u nich nebola zistená vnútorná štruktúra a preto ich môžeme považovať za skutočne elementárne. Najznámejší leptón je elektrón ( $e^-$ ). Ďalšie dva leptóny s elektrickým nábojom sú mióny ( $\mu$ ) a ( $\tau$ ), ktoré sa podobajú elektrónu, len majú oveľa väčšiu hmotnosť. Zvyšné tri leptóny sú neutrína ( $\nu$ ). Nemajú elektrický náboj, nie sú brzdené elektrickým poľom atómov hmoty a veľmi ľahko prenikajú aj veľmi hrubou vrstvou materiálu (aj celou našou planétou). Ich spin je  $1/2$ .

Ku každému nabitému leptónu existuje jedno neutríno. Leptóny sú rozdelené do troch leptónových skupín: elektrón a jeho neutríno, mión a jeho neutríno, tau a jeho neutríno. Každý dvojici prislúcha charakteristické leptónové číslo, vyjadrujúce zákon zachovania počtu leptónov (napríklad rozpad  $\mu \rightarrow e + \nu_e$  prebehnúť nemôže, musí sa s elektrónom narodiť aj miónové neutríno a elektrónové antineutríno, aby sa počet leptónov daného druhu zachoval).

Ku každému leptónu existuje antileptón, ktorý má rovnakú hmotnosť, len opačný náboj a leptónové číslo. Ťažšie typy leptónov (mión a tau-leptón) sa nenachádzajú bežne v hmote, pretože sa rozpadajú veľmi rýchlo na ľahšie leptóny a niekedy aj na kvarky a antikvarky. Elektróny a neutrína sú jediné stabilné leptóny. Nie je jasné, či sa v prírode vyskytujú len tieto tri „pokolenia“ leptónov, alebo či ich je aj viac, ale zatiaľ neboli pozorované. Nepriama experimentálna evidencia poukazuje na existenciu troch pokolení.

Hadróny - táto skupina častíc stratila svoj status elementárnosti podobným spôsobom, ako chemické prvky, pochopením ich vnútornej štruktúry. Na začiatku druhej polovice 20. storočia v zrážkach kozmického žiarenia s atómovými jadrami a neskôr v experimentoch na prvých vysokoenergetických urýchľovačoch, fyzici postupne objavovali stále nové a nové silno interagujúce častice, ktoré považovali za elementárne stavebné kamene hmoty. Keď počet objavených častíc narastal, ukázala sa možnosť ich

katalogizácie podobným spôsobom, ako boli systematicky zoradené chemické prvky v Mendelejovej tabuľke. Zároveň, v snahe pochopiť systematiku týchto objektov, boli navrhnuté viaceré kompozitné modely uvažujúce (vtedy ešte) hypotetickú vnútornú štruktúru hadrónov, ako začali byť tieto častice schopné okrem elektromagnetickej a slabej, aj silnej interakcie.

Najúspešnejším z týchto modelov sa ukázal byť kvarkový model, podľa ktorého na vysvetlenie vtedy známeho množstva častíc stačilo použiť tri stavebné kamene – kvarky. Hadróny sú častice podobné neutrónu a protónu (baryóny) alebo častice podobné  $\pi$ -mezónu (mezóny). Baryóny majú polocelý spin  $1/2, 3/2, 5/2$  atď., mezóny majú celočíselný spin  $0, 1, 2, \dots$ . Hadróny sú častice podobné neutrónu a protónu (baryóny) alebo častice podobné  $\pi$ -mezónu (mezóny). Baryóny majú polocelý spin  $1/2, 3/2, 5/2$  atď., mezóny majú celočíselný spin  $0, 1, 2, \dots$ . Baryóny sú zložené z troch kvarkov (qqq). Mezóny obsahujú jeden kvark (q) a jeden antikvark ( $\bar{q}$ ).

Model vyžadoval, aby kvarky boli fermióny, so spinom  $1/2$ , elektrickým nábojom rovným  $1/3$  alebo  $2/3$  náboja elektrónu, a baryónovým číslom  $1/3$ . Existencia niektorých v prírode pozorovaných konfigurácií však vyžadovala existenciu dvoch kvarkov v rovnakom kvantovom stave, čo odporovalo Pauliho vylučovaciemu princípu. To viedlo k myšlienke, že kvarky nesú ešte jedno kvantové číslo, ktoré sa nazýva farba. Toto označenie vzniklo z analógie so svetlom: biele svetlo sa dá rozdeliť na tri zložky – červenú, modrú a žltú. Farby kvarkov sa v hadrónoch skladajú tak, aby výsledná farba bola biela (t.j. alebo červená + modrá + žltá, alebo napr. červená + antičervená).

Táto predstava bola dlho považovaná za hypotézu, až kým v experimente s rozptylom vysokoenergetických elektrónov s protónmi (analogický experiment Rutherfordovmu) nebola skutočne objavená vnútorná štruktúra protónu a existencia kvarkov potvrdená. Kvarkový model spočiatku vystačil s tromi typmi kvarkov u (up), d (down) a s (strange). Neskôr, s tým ako sa zvyšovala energia urýchľovačov a mohli byť objavované čoraz ťažšie nové častice, bol celkový obraz doplnený o ďalšie tri kvarky: c (charm), b (bottom), t (top).

Z experimentov vyplýva, že hadróny majú vnútornú štruktúru, elektrický náboj v hadrónoch je rozložený v oblasti rozmerov asi  $10^{-13}$  cm. Hadróny sú zložené z kvarkov. Baryóny sú zložené z troch kvarkov (qqq). (K tomuto môžeme prirovnať model atómu, ktorý je zložený z protónov, elektrónov a neutrónov.) Pretože sú zložené z dvoch up kvarkov (sú to akoby protón a neutrón v jadre) a jedného down kvarku (uud) (ako elektrón, ktorý obieha okolo jadra), protóny a neutróny (udd) sú baryóny.

Kvarky a gluóny: Väčšina hmoty, ktorú vidíme okolo nás je zložená z protónov a neutrónov, ktoré sú zložené z kvarkov. Existuje 6 kvarkov, ale fyzici obyčajne hovoria o nich ako o troch pároch: up/ down; charm/ strange; top/ bottom. Toto párovanie svojim spôsobom kopíruje párovanie nabitých leptónov s neutrínami a má svoj pôvod v elektroslabej interakcii. Kvarky majú neobyčajnú charakteristiku a to zlomkový elektrický náboj ( $2/3$  a  $-1/3$ ), aj keď protón a elektrón majú celistvý náboj  $+1, -1$ . Neutrón obsahuje: jeden *u* kvark s elektrickým nábojom  $+2/3$  a dva *d* kvarky s elektrickým nábojom  $-1/3$ . Protón obsahuje: dva *u* kvarky s elektrickým nábojom  $+2/3$  a jeden *d* kvark s elektrickým nábojom  $-1/3$ . Kvarky nesú aj iný typ náboja a to farebný náboj (alebo farbu). Najťažšie pozorovateľný je top kvark, ktorý bol objavený v roku 1995, aj keď jeho existencia bola predpovedaná teoreticky už pred dvadsiatimi rokmi a presné merania vzácných slabých rozpadov dali informáciu o jeho hmotnosti. Najľahšie sú kvarky up a down.

Interakciu medzi kvarkami sprostredkujú častice, ktoré nazývame gluóny (glue – lepidlo). Podobne ako fotóny sprostredkujú elektromagnetickú interakciu, gluóny sprostredkujú silnú interakciu, na rozdiel od elektricky neutrálnych fotónov sú sami nositeľmi farebného náboja. Pri interakcii kvarkov, kvarky menia svoju farbu

prostredníctvom gluónov. Hadróny majú celkový farebný náboj nulový (v protónoch, neutrónoch a v ostatných baryónoch je to výsledok vhodnej superpozície uvedených troch farieb a v mezónoch je to superpozícia farby a antifarby).

Intermediálne bozóny: Do tejto skupiny patria častice sprostredkujúce jednotlivé interakcie. Ich spoločnou vlastnosťou je to, že na rozdiel od leptónov a kvarkov, ktoré sú fermióny, interakcie sú sprostredkované bozónmi so spinom 1 (s výnimkou teoreticky potrebného gravitónu pre gravitačnú interakciu, ale stav experimentálnej techniky doposiaľ neumožnil štúdium gravitácie na mikroskopической úrovni).

Elektromagnetickú interakciu sprostredkúva fotón, elektricky neutrálny s nulovou pokojovou hmotnosťou. Môže sa viazať na všetky elektricky nabité elementárne fermióny.

Slabé interakcie sprostredkujú 3 bozóny:  $W^+$ ,  $W^-$  a  $Z^0$ . Prvé dva sú elektricky nabité, s pokojovou hmotnosťou asi 80-krát väčšou, ako je hmotnosť protónu, posledný je neutrálny a jeho kludová hmotnosť je asi 90-násobok pokojovej hmotnosti protónu. Viažu sa na všetky elementárne fermióny.

Silné interakcie sú sprostredkované gluónmi. Majú nulovú kludovú hmotnosť, 8 rôznych farebných nábojových kombinácií (vždy typu farba - antifarba) a sú elektricky neutrálné. Viažu sa iba na kvarky.

## Detekcia fyzikálnych častíc mikrosвета

Ak chceme vykonávať detekciu častíc, potrebujeme sústavu detektorov žiarenia, pomocou ktorých identifikujeme častice zrodené v zrážke a meriame ich kinematické charakteristiky (hybnosti a energie). Zdrojom vysokoenergetických častíc môže byť alebo príroda (kozmičné žiarenie) alebo urýchľovač. Nevýhodou prírodných zdrojov je to, že intenzita zväzku je veľmi malá, experimentátor nemá vôbec žiadnu možnosť ovplyvniť čo prileť a aký to bude mať smer a energiu a vzhľadom na to, že Zemská atmosféra kozmičné žiarenie pohlcuje, musí svoj experiment realizovať vo veľkých výškach (vynesený lietadlom alebo stratosférickým balónom) alebo ho preniesť do kozmu. Navyše kozmičné žiarenie neumožňuje realizovať experimenty v ťažiskovej sústave.

Oproti tomu použité urýchľovača ako zdroja žiarenia má výhodu v tom, že experimentátor má plnú kontrolu nad typom častíc (jadier), ich energiou a s použitím magnetov môže priviesť zväzok tam kam treba a pri vhodnej konštrukcii urýchľovača, sa dajú experimenty realizovať v ťažiskovej sústave, čím sa získa viac energie na zaujímavé fyzikálne objavy. Urýchľovač je zariadenie, ktoré produkuje intenzívne zväzky nabitých častíc alebo jadier atómov. Energia a typ urýchľovaných častíc závisia na type, konštrukcii a veľkosti urýchľovača. Prvé riešenie predstavuje *lineárny urýchľovač*. Nepotrebuje magnetické pole, dráhy častíc sa nezakrivujú. Nevýhodou sú jeho veľké rozmery, pri potrebe energie rádovo stovky GeV by jeho dĺžka mohla narásť až na desiatky kilometrov. Pretože ale elektróny pri pohybe po zakrivenej dráhe vyžarujú brzdné žiarenie, čím strácajú svoju energiu, sa tento typ používa hlavne na získavanie vysokoenergetických elektrónov. Na urýchľovanie ťažších častíc – protónov a jadier – je vhodnejšie usporiadanie s dráhou zakrivenou magnetickým poľom. Výhodou kruhových urýchľovačov sú ich menšie rozmery. Problémy spojené s potrebou silného magnetického poľa sa dajú riešiť vďaka rozvoju technológie supravodivých magnetov. Medzi užitočné vlastnosti patrí aj to, že sa dajú realizovať zrážky v ťažiskovej sústave a energia, ktorú s veľkými nákladmi dodáme zväzku, je v plnej miere využiteľná na fyziku (ak chceme realizovať zrážky protónov s antiprotónmi, vystačíme s jednou trubicou, pre zrážky rovnako nabitých častíc potrebujeme dve pretínajúce sa trubice).

Large Hadron Collider – veľký hadrónový urýchľovač s protibežnými zväzkami, v súčasnosti budovaný v CERN je pokladaný na počiatku 21. storočia za vlajkovú loď

časticovej fyziky. Pri použití supravodivých magnetov rozložených po obvode kruhovej dráhy s obvodom 27 km, LHC by mal poskytnúť protibežné zväzky protónov s energiou 7 TeV alebo protibežné zväzky iónov až do olova (pre Pb bude energia zväzku 2.76 TeV na nukleón). Stal sa pre súčasnú dobu najvýkonnejším urýchľovačom. Zrážkami vysokoenergetických častíc je možné vytvoriť podmienky potrebné k preskúmaniu fázového prechodu na nové skupenstvo - QGP. Na pozorovanie a spoznávanie známych častíc a tiež možných nových stavov hmoty sú potrebné veľmi zložité detektory .

Aby mohli fyzici skúmať a analyzovať procesy, ktoré sa odohrajú pri vysokoenergetických zrážkach, musia najprv získať čo najúplnejší obraz o koncovom stave (časticách vyprodukovaných v zrážke) každej zrážky. K tomu je miesto zrážky (priesečník protibežných zväzkov) obklopený komplexom detektorov žiarenia, z ktorých každý poskytuje iný typ informácie:

- identifikovanie častíc
- určenie ich energie
- určenie ich smeru

Ich kombináciou získame takmer úplnú rekonštrukciu koncového stavu v ktorom sa dajú podrobne študovať jednotlivé signatúry QGP.

Princípom činnosti ľubovoľného detektora je interakcia žiarenia s hmotným prostredím.

### **Rôzne typy detektorov:**

Detektor častíc je zvyčajne vysoko špecializovaný. Obyčajne podáva informáciu buď o smere pohybu častice, jej energii alebo identite. Kompletný experiment preto pozostáva z veľkého počtu detektorov, každý z nich má presne určenú úlohu. Kombinácia informácie zo všetkých detektorov potom vytvorí presný obraz o tom, čo sa deje počas zrážky častíc [3].

Sú dva základné typy časticových detektorov:

- dráhové detektory na určovanie trajektórie nabitých častíc
- kalorimetre na určovanie energie nabitých aj neutrálnych častíc

Moderné detektory pozostávajú z mnohých rôznych častí, ktoré testujú rôzne hľadiská udalosti. Toto množstvo komponentov je upravené tak, že fyzici môžu získať väčšinu experimentálnych údajov o časticách z daného prípadu [4]. Detektory sa skladajú z rôznych častí a každá časť testuje špeciálnu oblasť kinematiky častíc. Tieto komponenty detektoru sú usporiadané tak, že všetky častice prejdú rôznymi vrstvami postupne. Častice nebudú pozorovateľné, kým nebudú interagovať s detektorom v merateľnej forme, alebo sa nerozpadnú na detekovateľné častice [4].

Neutrína nie sú v tejto tabuľke uvedené, pretože zriedka interagujú s hmotou a môžu byť detekované len pomocou chýbajúcej hmotnosti a energie. Nabité častice ako elektróny a protóny sú detekované v dráhovej komore a v elektromagnetickom kalorimetri. Neutrálne častice ako neutróny a fotóny nie sú detekovateľné v dráhovej komore, sú evidentné len keď interagujú s detektorom. Fotóny sú detekované elektromagnetickým kalorimetrom, kým neutróny sú evidované energiou, ktorú stratia v hadrónovom kalorimetri. Každý typ častice má svoj vlastný "podpis" v detektore. Napríklad, ak fyzici detekujú časticu len v elektromagnetickom kalorimetri, tak je skoro isté, že spozorovali fotón. Dôležitou funkciou dráhového detektora je merať náboj a hybnosť častice. Z toho dôvodu, vnútorné časti detektora, zvlášť dráhové zariadenie, sú v silnom magnetickom poli. Znamienka nabitých častíc môžu byť ľahko vyčítané z ich dráh, pretože dráhy kladných a záporných častíc sa v rovnakom magnetickom poli zakrivujú v opačnom smere [5]. Hybnosti častíc môžu byť vypočítané pretože dráha častíc s väčšou hybnosťou sa zakriví menej ako dráha častice s menšou hybnosťou. Je to preto, lebo častica s väčšou hybnosťou strávi menej času v magnetickom poli alebo má väčšiu zotrvačnosť ako častica s menšou hybnosťou a tak sa menej zakrivuje [5]. Detektory zaznamenávajú milióny informácií počas zrážky. Preto je potrebné nechať počítač spracovať tieto informácie a znázorniť najpravdepodobnejšie dráhy

častíc a rozpady, ako aj anomálie z očakávaného správania sa [5].

V rámci LHC jestvuje i detektor ALICE, na ktorom sa podieľa i Slovenská republika. Vedci v Bratislave spolupracujú pri budovaní TPC. V Košiciach sa vedci a inžinieri zapájajú do spolupráce pri vývoji elektroniky pre centrálny dráhový detektor. Prácu zameriavajú aj na vývoj elektroniky pre riadenie detektoru. Spolupráca Slovenska v programe ALICE však týmto nekončí, mnohí vedci pracujú na fyzikálnych simuláciách a tiež aj pri výpočtoch radiačného pozadia. A samozrejme sa pripravujú a vyvíjajú prostriedky a počítačové programy, ktoré budú využité na analýzu dát a interpretáciu výsledkov.

## **Záver**

História hľadania elementárnych častíc fyziky je stará i veľkolepá. Už pokus vyjadriť svet v histórii štyroch živlov – oheň, voda, zem, vzduch bol implicitne prítomný už u predsokratovských prírodovedcov, ako aj v Platónovom dialógu Timaios. Aristoteles vo svojom obraze sveta k nemu pridal piaty element – éter, prítomný už predtým v gréckom, no i v indickom myslení. Atomistické predstavy Leukipa, Demokrita, Epikura, alebo indického smeru vaišéšika boli vystriedané neskoršími úvahami Boskoviča. Zaznávaný Boltzman – prívrženec atomizmu spáchal samovraždu, keďže ešte nenachádzal empirické potvrdenie svojich názorov a v súčasnej dobe stál na názorovej periférii. Niekoľko rokov na to sa objavuje Rutherfordov a Bohrov model atómu. Pôvodná antická predstava o nedeliteľnom atóme, vzniknutá miniaturizovaním Parmenidovho Jedna bola rýchlo nabúraná. Po detekcii protónu, neutrónu, elektrónu predpovedal Pauli neutríno. Neskôr sa vyrojila celá plejáda častíc. Relatívne neprehľadné spektrum je klasifikované v súčinnosti so štandardným modelom. Nové možnosti preukazujú predovšetkým urýchľovače, ktoré sú technikou pomáhajúcou človeku. Ako pripomína Heidegger, za všetkým je však človek a je to predovšetkým teoretická práca fyzikov, ktorá posúva poznanie vpred. Fyzika elementárnych častíc patrí medzi najvzrušujúcejšie kapitoly teoretickej fyziky a snáď sa ešte v 20. storočí dožijeme ďalších objavov na tomto poli.

## **Použitá literatúra**

[www.tuke.sk/feikf/castice/index.html](http://www.tuke.sk/feikf/castice/index.html).

<http://vk.science.upjs.sk/~domarack/hoc/stmod>.

<http://vk.science.upjs.sk/~domarack/hoc/hub/det.html>.

[www.alice.web.cern.ch/Alice/old.html](http://www.alice.web.cern.ch/Alice/old.html).

[www.tuke.sk/feikf/castice/detectors.html](http://www.tuke.sk/feikf/castice/detectors.html).

# Každodennost v mezicírkevní spolupráci. Setkávání náboženských struktur na bázi individuality i oficiální spolupráce

Mgr. Daniela Kostrhounová

Mgr. Anna Horáková

Masarykova Univerzita, Filozofická fakulta, Ústav evropské etnologie

anna.horakova4@gmail.com; 252641@mail.muni.cz

---

## Abstrakt

Příspěvek bude věnován současnému stavu mezináboženského dialogu, jeho úrovním a formám spolupráce. Po úvodním zamyšlení nad problematikou setkávání a vzájemné komunikace církví bude pozornost směřována na každodennost věřících a jejich duchovních na vertikální i horizontální úrovni. Zájem bude soustředěn především na Římskokatolickou církev, Českobratrskou církev evangelickou, Československou církev husitskou a Náboženskou společnost Svědků Jehovových. Zmíněny budou výsledky výzkumů autorek z let 2010–2012 uskutečněných v lokalitách Podkrkonoší a Hanáckého Slovácka. Konkrétní příklady tak vychází z kvalitativních výzkumů v terénu.

**Klíčová slova:** mezináboženský dialog, každodennost, duchovní, věřící.

## Abstract

The article will follow the condition of interreligious dialogue, its levels and forms. After the introduction we will switch our attention to believers' and priests' everyday life – in the vertical and horizontal degree. It will centre on the Roman Catholic Church, the Evangelical Church of Czech Brethren, the Czechoslovak Hussite Church and Jehovah's Witnesses. We mention the authors' field research from 2010 to 2012, which was conducted in Podkrkonoší and Hanácké Slovácko regions. Particular examples show us contemporary situations in the studied locations and what came out of the qualitative research.

**Key words:** interreligious dialogue, everyday life, priesthood, believers.

## Mezináboženský dialog – přístupy, úrovně, formy

Mezikonfesní otázka zaujímá v dnešní multikulturní společnosti pozici na výsost důležitou. A právě mezináboženská problematika může být ve smyslu komunikace a spolupráce různých vyznání dichotomní. Jednotlivé náboženské systémy totiž mohou na své věřící působit dvěma způsoby, totiž napomáhat k zachování a podpoře míru, sociální spravedlnosti, náboženské i rasové snášenlivosti a dalších ožehavých otázek, před které je současný svět postaven; na druhé straně může přispět k rozdmýchání náboženských, politických či rasových nepokojů ve jménu víry.

Po hrůzách druhé světové války, během nichž byla modlitba či účast na bohoslužbách jedinou útěchou mnoha lidí, dochází v určitém směru k novému náhledu na církev, k jakémusi „znovuobjevení“ církve jako společenství lidí různého vyznání. Neboť právě v období válek docházelo k praktické spolupráci církví na úrovni oficiální, ale i individuální. A právě na této představě se rozvíjí principy ekumenismu<sup>1</sup>. Poválečná doba tak vzniknout několika

---

<sup>1</sup> Zorné pole ekumenismu bylo oficiálně vymezeno dokumenty Druhého Vatikánského koncilu (1962–1965). Zejména dekretem o ekumenismu *Unitatis redintegratio*, jenž podnikl krok ke sblížení katolicismu s ostatními



náboženským hnutím, která byla v průběhu let doprovázena řadou konferencí a setkávání církví na mezinárodní úrovni. Dvě z těchto hnutí<sup>2</sup> vedla svým sloučením k založení Světové rady církví (1948), jež stavěla zejména na misijní činnosti<sup>3</sup>. V průběhu 20. století tak docházelo ke sblížení církví, překonávání stereotypů a vzájemné nedůvěry.

Za cíl ekumenismu je někdy chybně považováno sjednocení církví, což je pro většinu zúčastněných nepřijatelné. V rámci mezináboženského dialogu nemá jít o uznání „jedné pravé víry“, potlačení vlastní identity a tradic – cílem nemá být uniformita, ale vzájemný respekt. Této problematice významně přispělo působení papeže Jana Pavla II.<sup>4</sup>, který se během svého pontifikátu otázce mezináboženského dialogu soustavně věnoval a sám podnikl řadu kroků, jež vedly ke změně vztahů a nazírání na jednotlivé církve<sup>5</sup>.

Dialog mezi náboženstvími lze vést v mnoha rovinách a formách, o nichž pojednává odborná literatura<sup>6</sup> pocházející z per teologů, religionistů, historiků, sociologů či etnologů (taktéž z pozice duchovních i laiků). Jednotlivé přístupy k uchopení dané problematiky se vyvíjely a v průběhu 20. století se postupem času vytvořil jakýsi systém základních paradigmat, jakými lze k mezikonfesnímu dialogu přistupovat. Jedná se o exkluzivismus, inkluzivismus a pluralismus; někteří badatelé evidují v poslední době nově konstruované paradigma označované jako dialogický postpluralismus<sup>7</sup>. Každý ze zmíněných přístupů má své zákonitosti, přínosy, omezení i rizika, a každý se setkává s podporou i kritikou odborné i laické veřejnosti. Aktuální otázka mezikonfesního dialogu je stále problematičtější. Zásadní rozdíl tkví v pohledu církví na sebe sama a v ústupcích, kterých jsou ve prospěch dialogu

---

konfesemi (zejména protestantskými a pravoslavnými), či deklarací o náboženské svobodě *Dignitatis humanae*, jež vyhlásila rovnoprávné postavení s dosud zatracovanými církvemi. Konstitucí o církví v současném světě *Gaudium et spes* Římskokatolická církev zaujala stanovisko k problémům současného světa. Značnou pozornost vzbudila deklarace o vztahu církve k mimokřesťanským náboženstvím *Nostra aetate*, která nově upravovala vztah katolicismu k judaismu, islámu, hinduismu a buddhismu. HORYNA, B., PAVLINCOVÁ, H. *Judaismus, křesťanství, islám*. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2003, s. 275–277.

<sup>2</sup> „Faith and Order“ (Věra a řád) sledovalo otázky víry a církevních struktur. „Life and Work“ (Život a dílo) se snažilo uskutečňovat praktické setkávání křesťanů. FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*. Praha : Zvon, 1992, s. 262–263.

<sup>3</sup> Misijní činnost byla jednou z ústředních bodů založení Světové rady církví, v současnosti se však setkává s růzností postojů svých členů k otázce dialogu a vztahu k jiným náboženstvím. HOŠEK, P. *Na cestě k dialogu*, s. 121.

<sup>4</sup> Jan Pavel II. navázal ekumenickou činností (sepsal řadu encyklik, např. *Ut unum sint* k podpoře dialogu) na své předchůdce, zejména na Jana XXIII. (skončil s uzavřeností papežství; v rámci příprav na Druhý vatikánský koncil ustanovil Sekretariát pro podporu jednoty křesťanů) a Pavla VI. (setkal se v Jeruzalémě s konstantinopolským patriarchou Athenagorosem a zrušil vzájemnou klatbu a exkomunikaci mezi Římem a Byzancí z roku 1054; sepsal např. encykliku *Ecclesiam Suam* vybízející k dialogu). FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 262–290.

<sup>5</sup> K problematice mezináboženského dialogu přispěla také řada teologů, zejména Hans Küng, který na základě koncepce tzv. světového étosu prosazoval myšlenku společného vlivu různých náboženství v boji za humanizaci politiky a hospodářství. HORYNA, B., PAVLINCOVÁ, H. *Judaismus, křesťanství, islám*, s. 361.

<sup>6</sup> Např. FILIPI, P. *Po ekumenickém chodníku: příručka ke vztahům a možnostem spolupráce mezi církvemi*. Praha : Kalich, 2008. MUSSER, D., SUNDERLAND, D. *War or Words: Interreligious Dialogue as an Instrument of Peace*. Cleveland : The Pilgrim Press, 2005. SKALICKÝ, K. *V zápase s posvátnem: náboženství v religionistickém bádání*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. Tentýž. *Po stopách neznámého Boha*. Svitavy : Trinitas, 2011. SMOCK, D. *Interfaith Dialogue and Peacebuilding*. Washington : US Institute of Peace Press, 2002. WAARDENBURG, J. *Bohové zblízka: systematický úvod do religionistiky*. Brno : Ústav religionistiky filozofické fakulty Masarykovy univerzity, 1997.

<sup>7</sup> Každý z těchto přístupů předpokládá určité zákonitosti postojů jednotlivých církví s ohledem na míru prosazování vlastní výlučnosti, otevřenosti k ústupkům, respektování jiných náboženských tradic a možného spolupůsobení ve vybraných oblastech. Více např. HOŠEK, P. *Na cestě k dialogu*, s. 65–107, či ŠTAMPACH, I. O. *Náboženství v dialogu: kritické studie na pomezí religionistiky a teologie*. Praha : Portál, 1998, s. 180–183.

schopny učinit<sup>8</sup>. Otázka mezikonfesního dialogu v sobě skýtá dva paradoxy. Do konstruktivního dialogu mohou strany vstoupit pouze tehdy, nepovažují-li názory druhých a priori za scestné. Na druhé straně, kdyby věřící nebyl přesvědčen o pravdivosti své víry, pravděpodobně by v ní nadále nesetrvával.

Přes různorodost teologických přístupů zůstává otázka mezináboženského dialogu prioritou pro většinu náboženství. V současnosti již tedy není třeba se ptát, jestli je mezináboženský dialog třeba a má-li být uskutečňován, ale v jaké formě a na jaké úrovni bude aplikován. V rámci náboženské spolupráce jsou zmiňovány tři základní typy dialogu – konceptuální, spirituální a eticko-praktický. V poslední době se dle některých badatelů objevuje ještě čtvrtý typ a tím je tzv. dialog života<sup>9</sup>. Stejně jako v případě přístupů teologie náboženství, se tato typologie vyznačuje odlišnými možnostmi užití. Ve smyslu praktické využitelnosti principů mezináboženského dialogu jsou za nejvíce přínosné považovány poslední dva zmíněné. Eticko-praktický typ vychází z respektování mravních ideálů fungování lidské společnosti, což umožňuje vytvoření jakési společné mezináboženské platformy – předpokladem tohoto typu je proto spojení sil různých náboženských tradic pro společný boj proti problémům a bezpráví současného světa.

Jak již bylo řečeno, komunikace církví se odehrává na několika úrovních, od kontaktů jednotlivců a skupin, až po rozhovory vedené oficiální církevní reprezentací. Úskalí této problematiky je spojeno se skutečností, že žádné náboženství nezaujímá jako celek jednotné stanovisko – některé náboženské skupiny jsou dialogu nakloněny více a hledají v něm možná pozitiva, jiné jsou opatrnější. Přes všechny snahy tak zůstává mezináboženská spolupráce a dialog především v rovině prohlášení a výzev. Proto se jako (v tomto smyslu) neúčinnější jeví již zmíněný dialog života, označovaný také jako „ekumenismus zdola“<sup>10</sup>, jenž se odehrává zejména na úrovni farností a sborů. V rámci tohoto typu dochází ke vzájemné spolupráci místních církví prostřednictvím svých duchovních a zároveň jejich věřících. Zejména v rámci menších společenství se projevuje lidský faktor jako zásadní – může se jednat o mezikonfesní sňatky, přátelství, ale i prosté soužití věřících různých vyznání, které však v lokálním měřítku nabývá zcela jiných obrysů než v oficiálních prohlášeních.

V následujících odstavcích již směřujeme k praktické části příspěvku<sup>11</sup>, kde je pozornost věnovaná mezináboženské spolupráci a komunikaci na vertikální i horizontální úrovni. Z hlediska náboženského ovzduší a složení věřících jsou takto vymezené úrovně aplikovány na zcela rozdílné obce – konkrétně na Věteřov<sup>12</sup>, s takřka monopolním postavením věřících Římskokatolické církve; a na Bílou Třemešnou<sup>13</sup>, kde vedle sebe koexistují tři náboženské

<sup>8</sup> Mezináboženský dialog předpokládá zachování vlastní identity té které náboženské tradice, aniž by si však toto náboženství samo nárokovalo právo na jedinečnost a nadřazenost, která je všem velkým monoteistickým náboženstvím vlastní. HORYNA, B., PAVLINCŮVÁ, H. *Judaismus, křesťanství, islám*, s. 272.

<sup>9</sup> Opět můžeme mluvit o rozdílnosti postojů v závislosti na poli působnosti jednotlivých církví – od věroučných debat po praktickou spolupráci. Více např. HOŠEK, P. *Na cestě k dialogu*, s. 167–171.

<sup>10</sup> Může se jednat o společné studium bible, modlitbu, spoluúčast na bohoslužbách, věroučné debaty, společné působení v sociální oblasti (zejména charitě, volnočasových aktivitách pro mládež apod.) atd. ŠTAMPACH, I. O. *Náboženské spektrum České republiky*. In Hanuš, J. (ed.): *Náboženství v době společenských změn*. Brno : Masarykova univerzita, 1999, s. 70.

<sup>11</sup> Prezentované výsledky vychází z terénních výzkumů uskutečněných v letech 2010–2012, jež byly následně zhodnoceny v diplomových pracích: HORÁKOVÁ, A. *Mezikonfesní soužití tří církví v rámci jedné lokality. Na příkladu Bílé Třemešné*. Závěrečná práce, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2011; KOSTRHOUNOVÁ, D. *Osobnost kněze ve venkovské komunitě. Na příkladu farnosti Věteřov ve 20. a 21. století*. Závěrečná práce, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2012.

<sup>12</sup> Věteřov - cca 540 obyvatel (Hanácké Slovácko, Jihomoravský kraj). Vznik římskokatolické farnosti 1909, ve správě Rytířského řádu křížovníků s červenou hvězdou. Dnes 72 % věřících, z toho 99% Římskokatolická církev.

<sup>13</sup> Bílá Třemešná – cca 1400 obyvatel (Podkrkonoší, Královehradecký kraj). Výskyt tří náboženských denominací – Římskokatolická církev (ŘKC), Československá církev husitská (ČSCH) a Náboženská společnost Svědci Jehovovi (NSSJ). V současnosti malá komunita věřících (cca 20%).

denominace. Jak uvidíme níže, vertikální rovinu bychom mohli zkoumat v obou dvou lokalitách, avšak horizontální, jak je naznačena jako mezináboženský dialog, už nikoli. Vychází to z historie obcí, jejich lokace a zároveň také ze skladby obyvatelstva.

## Vertikální rovina

Vertikální rovina spolupráce nám skýtá několik úhlů pohledu na danou problematiku. Základním paradigmatem však zůstává, že vertikální dialog je zpravidla veden v rámci jedné církve, konfese, náboženské společnosti. Můžeme tak sledovat hierarchii v dané církvi či náboženské společnosti. Dalším, často mnohem zajímavějším pohledem, může být pozorování součinnosti duchovních se svými věřícími a v souvislosti s jinými specifickými okolnostmi také komunikaci a kooperaci i s nevěřícími či jinověrci v dané lokalitě. Další formy spolupráce pak můžeme také nalézat v rovině politické – je otázkou, do jaké míry je tato spolupráce oficiální a podporovaná. Forem participace a kooperace nalezneme mnoho, avšak pro každou lokalitu a časové období zůstává vztah zcela konkrétní a nemůžeme ho generalizovat a to ani na bázi jedné konfese, tím méně na jakkoli definovaném územním celku.

V obci Věteřov, která je zároveň také samostatnou farností pod správou Rytířského řádu křížovníků s červenou hvězdou, můžeme sledovat nejen zmíněnou spolupráci věřících a jejich duchovního, ale také spolupráci této řádové farnosti s blízkou diecézní farností Želetice (4 obce), která je s Věteřovem spojená osobou duchovního správce<sup>14</sup>. V rámci tohoto spojení vzniká velmi blízká spolupráce farníků všech obcí spolu s jejich knězem – farářem. Spolupráci můžeme sledovat především při větších slavnostech, které se odehrávají zpravidla v některé z farních obcí<sup>15</sup>. Tímto typem spolupráce je zejména podíl na výzdobě a úklidu kostela, úpravy prostor u kostela a fary, starost o četná boží muka, kříže, sochy svatých na katastrech obcí a v neposlední řadě pomoc s přípravou farních akcí – poutí, slavností atp. „*Ne, ono to bylo opravdu těžký, vymyslet termín, kdy se pojedje, kdo všechno... ze začátku jsem si to organizoval sám, naštěstí potom byl pan Bukovský, který si to vzal na starosti, takže jsme každé rok alespoň dvakrát někam vyrazili. Ze začátku to byly velký poutě. V devadesátém devátým jsem pro děcka udělal ten Řím a to měli za tisícovku*“<sup>16</sup>. Jak je zde zmíněno, jednou z možností při pastoraci je zaměření se na mládež. Jan Pavel II. se velmi věnoval práci s mládeží, ve které správně viděl budoucnost římskokatolické církve. „*Já si myslím, že všeobecně by se ten kněz měl věnovat těm mladým. Aby aji vlastně do toho kostela, ne jenom ti, co tam chodí, ale i pro ty děcka, který v tom kostele v životě nebyly, takže by je měl nějak zaujmout a třeba mít aji nějaký program. Já nevím, třeba jednou za měsíc něco třeba na faře, nějaký setkání, aby tam došly jako všechny děti.*“<sup>17</sup>. V tomto případě děti nemusí tuto kooperaci vnímat jako spolupráci na pastoraci, ale je na úvaze kněze, jakým způsobem jim nabízenou možnost podá a jak je motivuje – nejen věřící, ale i nevěřící – aby přišly a něco se dozvěděly. Spolupráce s nevěřícími je v obci také velmi důležitá. Vede k utužování vztahů mezi věřícími a nevěřícími, kteří se spolu stýkají a hovoří spolu bez větších předsudků. Je především na knězi, aby dával v tomto případě příklad: „*Ten se hlásil okamžitě. On jak šel okolo, tak dycky se zastavil a hned se dal do řeči, hned sme si povykládali co a jak a*

<sup>14</sup> Diecézní farnost Želetice je vedena administrátorem excurrento.

<sup>15</sup> Typickým příkladem je slavnost svatých Cyrila a Metoděje. Kostel ve Věteřově je zasvěcen přímo jim a proto velká slavnost na počest těchto patronů probíhá právě zde. Participují na ní i obce farnosti Želetice, protože jejich duchovní správce je farářem právě ve Věteřově, kde se tato slavnost koná a která se ve vedlejší farnosti již neopakuje.

<sup>16</sup> ŠEDIVÝ, J. 1967, 10. 2. 2012. Viz také KOSTRHOUNOVÁ, D. *Osobnost kněze ve venkovské komunitě*, s. 109.

<sup>17</sup> MOUDRÁ, Z. 1981, 8. 11. 2011. Viz také KOSTRHOUNOVÁ, D. *Osobnost kněze ve venkovské komunitě*, s. 108.

*nerozlišoval, že já sem do kostela třeba nechodil. Takže to bylo pro lidi, si myslím, velice přijatelné tady, protože ne všichni chodí do kostela a ta dědina se tak nějak dávala dohromady. On dovedl udělat, že bylo posezení, dyž byly hody nebo něco takovýho, na farské zahradě, dvoře, a tam se scházeli potom ti občani, dyž přijeli hosti nebo něco, tak si tam poseděli chvíli s něma a on to kočíroval“<sup>18</sup>.*

Je zřejmé, že spolupráce s věřícími má velmi širokou platformu. Jedná se nejen o již zmíněnou starost o kostel, sochy apod., ale také, a to především, o mezilidské vztahy s farářem a jeho farníky. Tyto vztahy se budují postupně a do velké míry jsou postaveny na ochotě či neochotě kněze se zařadit do společnosti. Vše souvisí také s délkou pobytu toho kterého kněze v dané farnosti. *„Je toho hodně, snažil jsem se to redukovat, ale kam mě pozvali, tam jsem šel. Vždycky na chvíličku. Takzvaně jsem se tam šel ukázat, pochválit jim, jak jim to hezky funguje, pochválit, jak to mají hezky rozjetý. A to samý byly svatby. Na svatbu jsem ale vždycky přišel večer. A tancování maximálně s nevěstou a s nikým jiným. Já si myslím, že jsem jim udělal radost hned dvakrát. Když jsem přišel a když jsem odešel. V tom smyslu, že on přišel, udělal si na nás čas, je hodnej, že přišel, ale nesedí tady s náma až do těch dvanácti hodin. To by bylo blbý. Takže byli i rádi, když se se mnou hezky rozloučili, do hodiny, do dvou hodin a potom už se zase bavili po svým. Že si nemuseli dávat pozor na slovíčka, na gesta a vůbec. Cítil jsem to, a já jsem jim to i přál, ať si nemusejí dávat pozor. Když třeba se objevilo nějaký nevhodný slovo, tak jsem to přecházel, maximálně jsem na to jemně upozornil, ale stejně oni měli pocit, že prostě tam přišla taková zvláštní atmosféra s tím knězem“<sup>19</sup>.* Jak je patrné, kněz, i když je brán jako běžný prvek, je ze společnosti svým způsobem vyřazen. Ne však v rovině, že by nebyl přijímán, ale v rovině svého postavení vůči farníkům. Kněz je ve farnosti proto, aby lidem zprostředkoval víru, obřady, svátosti a učení církve. Díky tomuto poslání není možné ho do společnosti zařadit jako rovnocenného člena. Vždy zde bude jasně zřetelná hranice mezi jeho „lidskostí a božskostí“. Linie kněze jako běžného člověka, občana, zaniká v jeho povinnostech jako kněžského. Nejedná se o vědomý akt vyčlenění ze společnosti, ale o podvědomé jednání ať již farníků (občanů) či právě kněze samotného. I proto někteří kněží podotýkají, že si přátele hledají v nevěřících, kdy se toto přátelství může odehrávat na více lidské struně. Není to pravidlem, ale je to běžným jevem. K této jistě osamocenosti je nutné dodat, že kněží často také vyhledávají přátelství mezi jinými kněžskými – diecézními, nebo právě toto je jeden z důvodů jejich vstupu do některého z řádů – zde jsou si s bratry blízcí a prožívají podobné problémy. Jejich přátelství je pak zcela rovnocenné.

Na začátku byla zmíněna také rovina politické spolupráce, či raději kooperace. V tomto případě nemáme na mysli např. spolupráci s nacistickým či komunistickým režimem, který by byl otázkou samostatné studie. I v současnosti totiž mluvíme o participaci církví na veřejném životě a naopak i o pomoci veřejné správy v církevních záležitostech. V současné době byl na území České republiky schválen zákon o církevních restitucích a situace se tak značně mění a na mnoha místech také vyostřuje. V době konání našich výzkumů však byl stav poměrně klidný. Tato politická spolupráce fungovala v rovině finanční výpomoci, kterou se farář pro svou farnost snažil zařídit. *„Byl jsem třeba tady na jednání zastupitelstva, obce Věteřov, na podzim, z důvodu, že se tam schvalovaly dotace na... pro farnost na letošní oslavy sto deset let od posvěcení kostela. Obecní úřad schválil dotace tuším dvacet tisíc. No a potom, jak se to skončilo, tak jsme ještě s některými zastupiteli tam seděli, tak jako neformálně povídali, dala se štamprlka, a tak se chvíli sedělo. Takže to bylo pro mě velmi cenné, protože ti lidé v tom zastupitelstvu jsou hodně lidé kosteloví, protože tady na dědině... ale jsou tam*

<sup>18</sup> POTÁČEK, F. 1930, 8. 11. 2011. Viz také KOSTRHOUNOVÁ, D. *Osobnost kněze ve venkovské komunitě*, s. 111.

<sup>19</sup> ŠEDIVÝ, J. 1967, 10. 2. 2012. Viz také KOSTRHOUNOVÁ, D. *Osobnost kněze ve venkovské komunitě*, s. 112.

*i nekosteloví. Ted' do Stavěšic mě budou zvat na zastupitelstvo, (...) protože budeme nechávat restaurovat oltář svatého Floriána v kapli ve Stavěšicích a taky bude potřeba spoluúčast*<sup>20</sup>. Tato forma kooperace není tak ničím výjimečná a i díky ní se daří zprostředkovávat náboženské smýšlení širší veřejnosti, která je informována o obecních výdajích, které participují také na obnově církevního majetku. Otázkou je, zda tento fakt přináší pro církev pozitivní či negativní důsledky. Jak totiž bylo zmíněno výše, generalizace je v tomto případě zhora nemožná a záleží vždy na konkrétní farnosti, politickém ovzduší a také na sociálních vazbách v dané lokalitě.

## Horizontální rovina

Pro soužití církví v rámci jedné lokality má mnohem větší důležitost dialog na úrovni farností a jednotlivých věřících. Horizontální rovinu mezináboženského dialogu tak můžeme sledovat v individuálních vztazích věřících různých denominací, tj. v jejich každodenních kontaktech v obci. V Bílé Třemešné vedle sebe koexistují Římskokatolická církev (dále ŘKC), Československá církev husitská (dále ČSCH) a Náboženská společnost Svědci Jehovovi (dále NSSJ)<sup>21</sup>.

Ke kooperaci církví docházelo v obci v minulosti zejména kvůli politickému ovzduší a vnějším činitelům, jež kontrolovali a ohrožovali působení místních duchovních, ale i život prostých věřících. Náboženský útlak se v obci v různé míře projevil stejně jako na mnoha jiných místech ČSR, i zde se stali terčem útoků místní farářů a vytrvalí farníci. Někteří věřící z řad ŘKC reagovali na stávající situaci podzemní církví,<sup>22</sup> docházelo však také k mezikonfesním aktivitám. Neoficiálně funguje ekumenismus na Královédvorskú již od 80. let, kdy se dle výpovědi věřících konaly sjezdy křesťanské mládeže za účasti katolíků, evangelíků, českých bratrů apod<sup>23</sup>.

Soužití zmíněných konfesí prošlo svým vývojem. Ke střetávání církví v obci docházelo ve dvou rovinách. Nejprve na ose ŘKC a ČSCH v době První republiky, neboť založení místní ČSCH vyvolalo silné přestupové hnutí, které vedlo v obci k dlouhotrvajícím konfliktům<sup>24</sup>. Náboženské neshody byly ukončeny až výstavbou místního Sboru, v současnosti jsou však již všechny spory zapomenuty. Druhou linii tvoří kontakt a střetávání těchto „tradičních církví“ s příslušníky „nové zbožnosti“. Přítomnost NSSJ nebyla v obci z počátku vítána, velkou roli sehrály předsudky a stereotypní vnímání této náboženské komunity. Obligátním projevem nesouhlasu s působením NSSJ v obci se po několik let stalo

<sup>20</sup> ČERVENKA, V. 1976, 29. 1. 2012. Viz také KOSTRHOUNOVÁ, D. *Osobnost kněze ve venkovské komunitě*, s. 121.

<sup>21</sup> Na základě Sčítání lidu z roku 2001 se necelých 23 % místních obyvatel označilo za věřící (z toho ŘKC 47 %, ČSCH 26 %, NSSJ 13 %, ČCE 6 %, Pravoslaví 2 %, ostatní 6 %), 70 % za nevěřící, u 7 % nebyl údaj zjištěn. Výsledky Sčítání lidu z roku 2011 nejsou dosud k dispozici, dle předběžných údajů však lze očekávat stagnující pozice tradičních církví a růst nových náboženských směrů – zejména kvůli přirozenému úbytku nejstarší generace věřících má dnes NSSJ jako jediná potenciál se v obci dlouhodobě udržet, neboť je v současnosti jedinou církví s aktivní účastí dětí a mladistvých a zároveň vykazuje příliv nových členů na základě konvertování. Viz také HORÁKOVÁ, A. *Mezikonfesní soužití tří církví v rámci jedné lokality*, s. 48–51.

<sup>22</sup> Věřící ze širokého okolí se scházeli s farářem po domácnostech, mimo kostel, kde se společně modlili. Respondenti hovoří o pravidelné účasti zhruba 20 lidí. Obdoba této činnosti u ČSCH nebyla doložena. G. I., 1964, ŘKC, 3. 2. 2011. Viz také HORÁKOVÁ, A. *Mezikonfesní soužití tří církví v rámci jedné lokality*, s. 36.

<sup>23</sup> O. T., 1928, ŘKC, 2. 2. 2011. Viz také HORÁKOVÁ, A. *Mezikonfesní soužití tří církví v rámci jedné lokality*, s. 63.

<sup>24</sup> Důvodem byla zejména absence sboru místní ČSCH a nařízení o společném užívání ŘKC kostela sv. Jakuba, čemuž nebyly věřící ŘKC z počátku nakloněni. Docházelo tak k násilnému zabránění kostela a dokonce k bitkám mezi věřícími, jež musely být řešeny krajským soudním velitelstvím v Hradci Králové. *Pamětní kniha spolku Komenský v Bílé Třemešné 1903–1966* (od roku 1920 přejmenovaná na Kroniku Sboru československého), uložena v domě pí Jünové, Bílá Třemešná, č. p. 219, s. 44–54.

poškození Sálu království, zejména v době Velikonoc, kdy se fasáda Sálu stala terčem velikonočních vajec, ovoce a jiného. Ve většině případů se však nejednalo o nábožensky motivovaný útok, jako spíš projev nesouhlasu s výskytem NSSJ v obci ze strany nevěřících spoluobčanů: „Reakci [na zřízení Sálu] jsem měl stejnou jako několik dalších mých kamarádů. Tenkrát jsme byli mladí, takže ta reakce byla dětinská, vzali jsme plato vajec, vydali se k Sálu a ten jsme následně poházeli, jeho fasádu, a to jsme pak opakovali každý Velikonoce“<sup>25</sup>.

Otázka oficiální spolupráce „tradičních“ a „nových“ církví na úrovni obce je problematická. Ve vztahu k NSSJ panují rozporuplné postoje, k mezikonfesnímu dialogu mezi reprezentanty jednotlivých vyznání tak zpravidla nedochází. „SJ neuznávají nějaký ekumenismus, z jejich strany tam není tolerance, a protože nejsou ekumeničtí, tak není možné se s nimi setkat jiným způsobem, než k nim vejít, přičemž zase z pozice jejich víry je velmi důležité, aby oni se snažili přesvědčit ty ostatní církve o jejich špatném směřování, protože se považují jaksí za výlučné, v jejich pojetí víry“<sup>26</sup>. Co se týče mezikonfesního dialogu, NSSJ jsou v obci paradoxně jediní, kteří se aktivně snaží o komunikaci s jinými věřícími prostřednictvím služby „dům od domu“, kdy nabízejí společné studium Bible doprovázené věroučnými debatami: „Hovořím s těmi katolíky a řeknu jim: pojd'te, vezmeme Bibli a budeme společně hovořit. Nechtějí o Bibli ani slyšet. Nevím, jestli jsou vyučováni tomu, že nemají číst Bibli“<sup>27</sup>. Je však otázka, do jaké míry zde můžeme mluvit o dialogu. Reakce věřících na tyto aktivity se dělí na dva pomyslné tábory – jedni jsou náboženskému dialogu nakloněni a problematika je do jisté míry zajímavá – přestože před členy NSSJ v první řadě proklamují svou příslušnost k jiné církvi: „Já jsem jim vždycky říkala: já jsem u církve, ale tak jsme si popovídali, no a pak jsem jim říkala: tak nashledanou a bylo to“<sup>28</sup>, druhí reagují negativně zejména z důvodu snahy NSSJ odlákat věřící z jedné církve do druhé: „Ať hlásaj víru tam, kde není, ale ať nechoděj do katolickéjch rodin, do věřících rodin z jinejch církví a nehádaj se“<sup>29</sup>.

Mezikonfesní komunikace v obci funguje zejména na individuální bázi skrze samotné věřící, která se projevuje v osobních i pracovních vztazích. Lze říci, že v obci funguje pomyslná osa spojující ŘKC a ČSCH na jedné straně a NSSJ na straně druhé. Bližší, přátelské, mnohdy i rodinné vztahy se tak potvrzují mezi ŘKC a ČSCH. Mezikonfesní sňatky mezi těmito církvemi jsou v obci běžné, náboženská výchova dětí tak podléhala společné domluvě mezi manželi: „Maminka byla katolička a tatínek v tom roce první republiky a takovýho vlastnění, odpojit se od Říma a tak, tak se dal k československý víře. Ale spolupracovali, nebyl problém, děti byly vychovávány v katolický víře, to nebyl problém“<sup>30</sup>. Případné rodinné propojení se členy NSSJ vzbuzuje ze strany věřících stále obavy: „Nehledám katoličku, s tím nemám vůbec problém... Akorát ne jehovistku, to už je trochu horší [...] přes to nejede vlak“<sup>31</sup>. S příslušníky NSSJ udržuje většina věřících vztahy v rámci slušného chování – letmé setkání v obci na zdvořilostní bázi: „No takhle potkáváme se [se

<sup>25</sup> I. K., 1984, N, 18. 2. 2011. Viz také HORÁKOVÁ, A. *Mezikonfesní soužití tří církví v rámci jedné lokality*, s. 67.

<sup>26</sup> D. T., 1948, ČSCH, 30. 1. 2011. Viz také HORÁKOVÁ, A. *Mezikonfesní soužití tří církví v rámci jedné lokality*, s. 62–63.

<sup>27</sup> V. P., 1954, NSSJ, 24. 1. 2011. Viz také HORÁKOVÁ, A. *Mezikonfesní soužití tří církví v rámci jedné lokality*, s. 64.

<sup>28</sup> A. T., 1936, ČSCH, 14. 1. 2011. Viz také HORÁKOVÁ, A. *Mezikonfesní soužití tří církví v rámci jedné lokality*, s. 58.

<sup>29</sup> G. I., 1964, ŘKC, 3. 2. 2011. Viz také HORÁKOVÁ, A. *Mezikonfesní soužití tří církví v rámci jedné lokality*, s. 58.

<sup>30</sup> O. T., 1928, ŘKC, 2. 2. 2011. Viz také HORÁKOVÁ, A. *Mezikonfesní soužití tří církví v rámci jedné lokality*, s. 69.

<sup>31</sup> P. D., 1976, ŘKC, 16. 2. 2011. Viz také HORÁKOVÁ, A. *Mezikonfesní soužití tří církví v rámci jedné lokality*, s. 78.

členy NSSJ], to jo, ale že bych se s někým stýkala, to ne“<sup>32</sup>, jejich společnost ovšem nevyhledávají, což ovšem platí vzájemně: „*Projdete obcí, jako pozdravíte se normálně s lidma, ale nevyhledáváme to*“<sup>33</sup>. Nevyhnutelné pracovní vztahy mezi věřícími jsou bezproblémové, ovšem pokud nezasahují do oblasti víry: „*Já jdu s kolegou, kterej je jinýho vyznání na pivo [...], po té stránce nemáme s tím vůbec žádné problémy, ale když se dostanem na otázky třeba biblický, protože Bible je autorita pro SJ, tak toho, co říká Bible s tím kolegou se teda pevně zastávám*“<sup>34</sup>. Ke kontaktům společenského rázu mezi věřícími takřka nedochází, protože většina věřících se těchto akcí z různých důvodů neúčastní<sup>35</sup>.

Tímto se dostáváme k několika faktorům, které setkávání věřících v obci ovlivňují. Prvním a zásadním faktorem je otázka generační, neboť mezi věřícími všech vyznání leží značný věkový rozdíl<sup>36</sup>. „*Zrovna nejsou v tý mý věkové kategorii ty známý [členové NSSJ], to kdybych věděla, proč bych se s nima nestýkala?*“<sup>37</sup> Kvůli podobné věkové kategorii jsou tak věřící častěji v kontaktu s nevěřícími. Významný je také vliv stereotypizace, neboť základním předpokladem dialogu v jakékoli formě je informovanost, která není, zejména ve vztahu k fungování NSSJ, v obci velická: „*Já je [obyvatele v obci] zas na druhou stranu chápu [...], podle nich jsem třeba divnej. Pokavad' mě nějakým stylem nepoznají, že jsem normální, že mám stejný starosti jako oni, tak prostě nevědí, co si pod tím mají představit. Bojey se optat*“<sup>38</sup>. Se stereotypním pojetím úzce souvisí také třetí faktor, kterým je uzavřenost. NSSJ svým chováním v obci potvrzuje většinu z obrazu, jež je o dané komunitě utvářen: „*Tam není důvod, z mejh přátel nejsou [jiní věřící], protože my jsme podporovaný, abysme více času strávili s těma, který mají stejnou hladinu [...], nevyhledáváme vysloveně přátele na delší čas z obyčejných lidí*“<sup>39</sup>. Je třeba říci, že tato uzavřenost platí z obou stran, tedy ze strany věřících ŘCK a ČSCH, jakož i nevěřících: „*Kolik lidí z vesnice se přišlo podívat k nám do Sálu na přednášku, jakoukoli? I když je zveň, může tam přijít kdokoliv každou neděli [...]. Nikoho tam člověk nebude držet za ruku a prostě ho přemlouvát, ne přijde, sedne si, poslechne si, odejde, nic se neděje*“<sup>40</sup>.

## Závěry

Na příkladu Bílé Třemešné jsme se snažily ukázat, že koexistence tří církví (náboženských společností) není v praxi problematická, ale nepanuje zde ani idylické soužití.

<sup>32</sup> P. S., 1935, ČSCH, 27. 1. 2011. Viz také HORÁKOVÁ, A. *Mezikonfesní soužití tří církví v rámci jedné lokality*, s. 65.

<sup>33</sup> J. X., 1973, NSSJ, 18. 2. 2011. Viz také HORÁKOVÁ, A. *Mezikonfesní soužití tří církví v rámci jedné lokality*, s. 66.

<sup>34</sup> V. P., 1954, NSSJ, 24. 1. 2011. Viz také HORÁKOVÁ, A. *Mezikonfesní soužití tří církví v rámci jedné lokality*, s. 66.

<sup>35</sup> Věřící ŘKC a ČSCH jsou v 90% lidé vysokého důchodového věku, přiznávají, že zůstávají tedy raději doma. Účast členů NSSJ na společenském dění (plesy, zábavy) obce je problematická – hned z několika důvodů. Zaprvé, členové NSSJ nekouří a ve větší míře nepijí alkohol, hospodskému prostředí se tedy spíše vyhýbají. Za druhé, neuznávají téměř žádné svátky (považují je za odkaz pohanství), ze zásady se tedy neúčastní většiny pořádaných akcí (Masopust, Posvícení, akce v době Vánoc a Velikonoc), neboť jsou vždy alespoň z části motivovány pohanskými rituály.

<sup>36</sup> NSSJ má mladou členskou základnu, podíl starších členů (nad 60 let) není velký. Oproti tomu k ČSCH i ŘKC se hlásí pouze pár členů pod 50 let, cca 90 % věřících je důchodového věku.

<sup>37</sup> P. S., 1935, ČSCH, 27. 1. 2011. Viz také HORÁKOVÁ, A. *Mezikonfesní soužití tří církví v rámci jedné lokality*, s. 65.

<sup>38</sup> H. G., 1968, NSSJ, 18. 2. 2011. Viz také HORÁKOVÁ, A. *Mezikonfesní soužití tří církví v rámci jedné lokality*, s. 61.

<sup>39</sup> J. X., 1973, NSSJ, 18. 2. 2011. Viz také HORÁKOVÁ, A. *Mezikonfesní soužití tří církví v rámci jedné lokality*, s. 66.

<sup>40</sup> H. G., 1968, NSSJ, 18. 2. 2011. Viz také HORÁKOVÁ, A. *Mezikonfesní soužití tří církví v rámci jedné lokality*, s. 68.

Velkou část věřících tradičních církví tvoří „matrikoví věřící“, kteří se vlivem komunistického režimu od náboženství buď nadobro odklonili a během dlouhé odmlky téměř půl století si řada lidí zvykla, že víru k životu nepotřebuje; nebo si navykli svou víru neprezentovat navenek a „věří si doma a po svém“. Zásadním rozdílem je proto přístup k víře jako takové, která v případě členů NSSJ ovlivňuje širokou oblast každodenního života a projevuje se v jejich chování i smýšlení. Ze vztahů věřících různých vyznání je patrné, že podhoubí pro náboženskou toleranci v české společnosti existuje, má však své limity a vymezené hranice. Na příkladu Věteřova je zase jasně patrná návaznost na tradici a snaha udržet vše v historickém modelu, který je osvědčený. Tento trend se rozvíjí nejen u duchovních správců, ale také u věřících, kteří se v tomto směru snaží vypomáhat v co nejvyšší míře k rozvoji církve. Bohužel to často znamená také přehlížení některých problémů, které si věřící často nechťejí přiznat. Každá církev a náboženská společnost má tak své strategie, jak vést dialog ať už v horizontální či vertikální rovině. V současnosti nelze hodnotit, který z nich je správný nebo jak by měl ideální model vypadat. Vše závisí na kooperaci a vzájemné toleranci, kterou je možné hodnotit až zpětně.

## **Bibliografie**

FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*. Praha : Zvon, 1992. 333 s. ISBN 8071130087.

HORÁKOVÁ, A. *Mezikonfesní soužití tří církví v rámci jedné lokality. Na příkladu Bílé Třemešné*. Závěrečná práce, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2011. 94 s.

HOŠEK, P. *Na cestě k dialogu: křesťanská víra v pluralitě náboženství*. Praha : Návrat domů, c2005. 202 s. ISBN 8072551264.

KOSTRHOUNOVÁ, D. *Osobnost kněze ve venkovské komunitě. Na příkladu farnosti Věteřov ve 20. a 21. století*. Závěrečná práce, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2012. 167 s.

*Pamětní kniha spolku Komenský v Bílé Třemešné 1903–1966* (od roku 1920 přejmenovaná na Kroniku Sboru československého), uložena v domě pí Jůnové, Bílá Třemešná, č. p. 219.

PAVLINCOVÁ, H., HORYNA, B. *Judaismus, křesťanství, islám*. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2003. 661 s. ISBN 8071821659.

SKALICKÝ, K. *V zápase s posvátnem: náboženství v religionistickém bádání*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. 319 s. ISBN 8073250543.

ŠTAMPACH, I. O. *Náboženství v dialogu: kritické studie na pomezí religionistiky a teologie*. Praha : Portál, 1998. 205 s. ISBN 8071781681.

ŠTAMPACH, I. O. *Náboženské spektrum České republiky*. In HANUŠ, J. *Náboženství v době společenských změn*. Brno : Masarykova univerzita. Mezinárodní politologický ústav, 1999. 111 s. ISBN 8021022515.



# Prawa człowieka w służbie sprawiedliwości

**Prof. KUL, PhDr. ThDr. Jerzy Koperek, PhD.**

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II  
Instytut Nauk o Rodzinie i Pracy Socjalnej  
Kierownik Katedry Życia Społecznego Rodziny

**PhDr. Adam Koperek, PhD.**

Społeczna Akademia Nauk

---

## Wstęp

Prawa człowieka służą wolności i sprawiedliwości w życiu społecznym, politycznym, ekonomicznym i kulturowym każdej współczesnej demokracji. Poszanowanie praw człowieka prowadzi w konsekwencji do budowania sprawiedliwych i zarazem demokratycznych układów we wszystkich sferach życia publicznego. Zaprezentowany artykuł odzwierciedla tę problematykę w kontekście analizy kategorii praw społecznych i solidarnościowych.

## Kategoria praw społecznych

Analizowane zagadnienie pozwala stwierdzić, że „sprawiedliwość obok wolności, jest drugim istotnym wymogiem poszanowania osoby w jej godności” [1, s. 10]. Niewątpliwie ta etyczna kategoria życia społecznego gwarantuje zaspokojenie podstawowych potrzeb ludzkich, tzn. tego podstawowego elementu życia społecznego, który gwarantuje w pełni ludzkie życie we wszystkich jego płaszczyznach. H. Skorowski uznaje, iż „tę właśnie sprawiedliwość, jako nieodzowną przestrzeń uszanowania człowieka w jego godności i podmiotowości, także gwarantują prawa człowieka. Należy zatem postawić pytanie, na ile i w jakiej mierze prawa człowieka zabezpieczają i gwarantują rzeczywistą sprawiedliwość? Powszechnie wiadomo, że w personalistycznej koncepcji praw człowieka mówi się nie tylko o prawach wolnościowych, ale także społecznych i solidarnościowych. Jeśli zatem mówi się o zabezpieczeniu sprawiedliwości, to należy ten problem widzieć przede wszystkim w płaszczyźnie praw społecznych i solidarnościowych” [4, s. 41].

Dokonując próby przeanalizowania faktu, iż człowiek dla własnego rozwoju, ale także dla w pełni ludzkiego życia potrzebuje możliwości korzystania z wielorakich wartości i dóbr, należałoby przyjąć za F. Mazurkiem, że w ramach podstawowych praw człowieka znajduje się grupa praw, które określa się jako prawa społeczne. Przedmiotem tych praw są sprawy społeczne, gospodarcze, kulturowe. Tak więc, w zakresie praw społecznych mieszczą się prawa o problematyce typowo gospodarczej, społecznej i kulturowej. Oznacza to, iż prawa te obejmują zbiór takich wymagań stawianych przez człowieka społeczności, które winny być mu przez nią zagwarantowane. Chodzi bowiem o takie środki, które są potrzebne do prowadzenia w pełni ludzkiego życia w płaszczyźnie gospodarczej, społecznej i kulturowej [3, s. 46].

Biorąc pod uwagę powyższe analizy „można tu mówić o całym zespole szczegółowych uprawnień przysługujących osobie, takich jak: prawo do pracy, sprawiedliwej płacy, posiadania własności, mieszkania, wyżywienia, korzystania z dóbr kultury, dostępu do nauki itp. Ostatecznie chodzi zatem o uprawnienia każdego człowieka do korzystania z wielorakich dóbr i wartości w życiu codziennym” [4, s. 41; 5, s. 75].

## Kategoria praw solidarnościowych

Od praw społecznych odróżnia się prawa solidarnościowe traktowane jako trzecia generacja praw człowieka. Podobnie jednak jak prawa społeczne również i te prawa stoją w służbie określonych dóbr i wartości człowieka. Owe dobra i wartości są człowiekowi należne ze względu na jego osobową godność. Wśród praw solidarnościowych, które te dobra gwarantują i zabezpieczają, wymienia się na pierwszym miejscu prawo do rozwoju, do życia w czystym środowisku, do komunikowania się, do dziedzictwa rodzaju ludzkiego, powszechnego używania dóbr, itp.[4, s. 41; 5, s. 75].

Prawa solidarnościowe, zwane prawami solidarności, określane przez specjalistów także w kategoriach koncepcji nowych praw, a więc jako tzw. prawa trzeciej generacji zostały wysunięte jeszcze w latach siedemdziesiątych przez dyrektora generalnego UNESCO A. M. Bowa. Dostrzega się, że ich zakres ewoluje, obejmując wciąż nowe sfery. E. Stadtmüller w tej kategorii zawiera obecnie: prawo do pokoju, prawo do rozwoju, prawo do pomocy humanitarnej, prawo do zbiorowego, ekologicznie zrównoważonego środowiska oraz prawo do własności w zakresie wspólnego dziedzictwa ludzkości [6, s. 296].

Problematykę związaną z wprowadzaniem tych nowych praw do obowiązujących w świecie współczesnym międzynarodowych dokumentów, analizuje E. Stadtmüller następująco: „Pod auspicjami UNESCO K. Vasak opracował projekt (pierwszy raz dyskutowany w 1981 r.) trzeciego Paktu międzynarodowego, dotyczącego właśnie tych praw. Dotąd pojawiały się one w dokumentach o charakterze „miękkiego prawa”. Wielokrotnie, począwszy od pierwszych aktów ONZ, wspomniano o prawie do życia w pokoju czy możliwości pełnego rozwoju. Kwestia uznania prawa do ochrony środowiska za podmiotowe prawo człowieka wystąpiła po raz pierwszy w Deklaracji konferencji ONZ z 1972 r. Dopiero jednak w projekcie Paktu praw solidarności pojawiły się konkretne rozwiązania gwarantujące realizację tych praw. Na przykład człowiek, mając prawo do zbiorowego, sprzyjającego ekonomicznemu, społecznemu, politycznemu i kulturalnemu rozwojowi środowiska, mógłby oczekiwać od władz służących temu działaniom, a w razie naruszenia prawa występować ze skargą i uzyskiwać odszkodowanie. Nie wydaje się jednak, by te trudne do kodyfikacji problemy szybko zostały uregulowane, a tym bardziej przestrzegane, szczególnie że wiążą się nie tylko z praworządnością państwa, ale i z dobrobytem” [6, s. 296-297].

Współcześni autorzy są zgodni co do tego, iż cechą charakterystyczną praw solidarnościowych jest to, że jak żadne inne wymagają solidarnej współpracy i współdziałania całego społeczeństwa światowego, aby w sposób rzeczywisty mogły one gwarantować osobie ludzkiej podstawowe dobra i wartości nieodzowne do życia w pełni ludzkiego [4, s. 41-42].

Zaprezentowane powyżej prawa drugiej i trzeciej generacji, czyli prawa społeczne i solidarnościowe, spełniają bardzo ważną rolę w życiu człowieka, bowiem ich realizacja umożliwia pełne i właściwe korzystanie przez człowieka z dóbr i wartości, które są mu nieodzowne do życia. Prawa te jednak nie odnoszą się jedynie do zapewnienia osobie tylko i wyłącznie minimum egzystencji. Istotną sprawą jest, by chroniły one również możliwości zaspakajania ciągle nowych potrzeb człowieka w płaszczyźnie społecznej, kulturowej i gospodarczej. Pojęcie potrzeb ludzkich odnosi się do możliwości życia w pełni ludzkiego. Prawa społeczne i solidarnościowe oznaczają prawa człowieka do wartości i dóbr warunkujących w pełni ludzką egzystencję [4, s. 42].

Omawiając istotny związek praw społecznych i solidarnościowych z zagwarantowaniem wolności obywateli w różnych płaszczyznach życia ludzkiego, należy także zwrócić uwagę na ich relację do sprawiedliwości. H. Skorowski pisze: „W tej gwarancji wyraża się też służebność tych praw wobec sprawiedliwości. Można powiedzieć, iż wyraża się ona w ich funkcji. Na tyle zatem, na ile służą one zabezpieczeniu potrzeb człowieka, na tyle służą i uobecniają sprawiedliwość. Konkretna bowiem sprawiedliwość urzeczywistnia się w płaszczyźnie odpowiednich warunków społeczno - gospodarczo - kulturowych. A ponieważ

sprawiedliwość jest fundamentalnym elementem poszanowania godności człowieka, można powiedzieć, iż prawa człowieka służąc sprawiedliwości służą poszanowaniu godności człowieka” [4, s. 42].

Powyższe analizy wykazują, iż „prawa człowieka są rzeczywistością zabezpieczającą poszanowanie godności człowieka w ramach codziennej egzystencji. Zabezpieczają one bowiem dwie podstawowe przestrzenie: wolności i sprawiedliwości. Bez nich z kolei nie ma poszanowania godności osoby ludzkiej. Na tyle zatem na ile prawa te autentycznie zabezpieczają wolność i sprawiedliwość, na tyle służą zabezpieczeniu godności osoby we współczesnej rzeczywistości” [4, s. 42].

## ZAKOŃCZENIE

Analizując problematykę przestrzegania praw człowieka w kontekście rozwoju nowych europejskich demokracji, pomimo pewnych zastrzeżeń, wydaje się, iż można mieć nadzieję, że będą one kierować się zasadami uniwersalnych praw człowieka, a tym samym nawiązywać do standardów współczesnych państw demokratycznych. Ze swej istoty demokratyczne państwo prawne kieruje się zasadami sprawiedliwości społecznej (art. 2 Konstytucji RP), a przestrzeganie praw ludzkich jest podstawą demokratycznego ustroju państwowego.

Ochrona praw ludzkich jest także zadaniem na skalę międzynarodową, zarówno w wymiarze nowych demokracji z Europy Środkowo-Wschodniej, jak i w całym współczesnym świecie. Przestrzeganie praw człowieka we własnym kraju i działalność na rzecz poszanowania praw ludzkich w świecie ujawnia wiarygodność każdej demokracji nie tylko na arenie międzynarodowej, ale przede wszystkim wśród własnych obywateli. To z kolei pozwala zaangażować się obywatelom w całej sferze życia publicznego i tym samym aktywnie uczestniczyć w dokonujących się przemianach społecznych i ustrojowych w państwie [2, s. 165].

## Literatura

JAN PAWEŁ II. *Dialog na rzecz pokoju - wyzwaniem dla naszych czasów. Orędzie na XXVI Światowy Dzień Pokoju*. Tekst polski, Warszawa 1983.

KOPEREK, J. *Poszanowanie praw człowieka warunkiem ładu społecznego i międzynarodowego*, [w:] *Człowiek - Kościół - Świat. Katolicka myśl społeczna u progu III tysiąclecia*, red. J. Wojciechowski, AWŁ, Łódź 2002, s. 165-179.

MAZUREK, F. *Nauczanie Kościoła o prawach człowieka*, „Chrześcijanin w świecie”, 18 (1986), z. 150.

SKOROWSKI, H. *Człowiek. Kultura. Świat. Refleksje etyczno-społeczne nad współczesną rzeczywistością*, Warszawa 2002.

SKOROWSKI, H. *Pokój a prawa człowieka*, „Communio” 5 (1989), s. 71-83.

STADTMÜLLER, E. *Prawa człowieka i demokracja w stosunkach międzynarodowych*, [w:] Z. Cesarz, E. Stadtmüller. *Problemy polityczne współczesnego świata*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 286-302.

# Emócie v prosociálnom správaní

**prof. PhDr. Damián Kováč, DrSc.**  
člen Slovenskej akadémie vied  
Ústav experimentálnej psychológie SAV  
damian.kovac@savba.sk

---

## Abstrakt

Emócie sú zanedbávaným terčom vedeckého psychologického poznávania. Slabo sa nimi zohľadňuje človek ako bio-psycho-socio-kultúro-spirituálna bytosť. Tézami sa sprístupňuje moderné chápanie emócií – vymedzenie, vývin, druhy atď. Ich pôsobenie na správanie sa ilustruje schematickým modelom. Negatívne emócie vyvolávajú špecifické reakcie, správanie. Pozitívne však budujú myšlienkovú akčný potenciál celého radu nových správání, osobitne prosociálnych aktivít.

**Kľúčové slová:** človek, psychológia, emócie, prosociálne správanie, pozitívne emócie a city, B. Fredrickson.

## Abstract

Emotions are a neglected aim of scientific psychological study. They do not take man as a bio-psycho-socio-cultural-spiritual being much into consideration. Theses popularize the modern perception of emotions – definition, development, forms, etc. Their effect on behavior is illustrated by the schematic model. Negative emotions lead to specific reactions, behavior. However, the positive emotions build an effect on mentally active potential of a range of new behaviors, specifically prosocial activities.

**Key words:** human, psychology, emotions, prosocial behavior, positive emotions and feelings, B. Frederickson.

## Správanie je ústredná kategória psychológie ako jadrovej vedy o človeku

Človek nie je len tvor spoločenský, ako sa to traduje od Aristotela. Človek však nie je iba bio-psycho-sociálny jedinec, ako to chápe WHO – Svetová zdravotnícka organizácia, OSN a iné sekulárne inštitúcie. Neobstojí ani variant, že človek je bio-psycho-duchovná osoba, čo u nás presadzujú niektorí nábožensky založení autori; na argumenty niet tu času.

**Človek ako BIO-PSYCHO-SOCIO-KULTÚRO-SPIRITUÁLNA bytosť** je dobre overiteľná premisa komplexom vedeckého a filozofického poznania súčasnosti., vrátane umenia. Psychológiu už nevystačíme chápať ako vedu o prežívaní (európsky základ z 19. stor.), ani ako vedu o správaní a prežívaní (americký variant z 20. stor.). **Psychológovia sú povolani odhaľovať vzťahy psychickej reflexie človeka s jeho správaním.** A tak ako psychická reflexia má svoje mnohoraké komponenty (od pocitov až k svedomiu), tak aj správanie človeka má v súlade s jeho mnohoúrovňosťou (od telesnosti k spiritualite) svoju hierarchickú členitosť: **správaním v psychológii rozumieme reakcie, odpovede, výrazy, reč a konanie.** Účelovo platí, že správanie ľudí môže byť adaptačné, optimalizačné vzhľadom na podmienky vlastnej existencie a utvárajúce seba samého, t.j. osobnosť človeka.

Ak sa však zaostríme na sociálny substrát človeka, správanie ľudí môže byť antisociálne (egotické až agresívne) alebo prosociálne (napomáhajúce až altruistické); asociál neexistuje.

**Prosociálnou sa stáva akákoľvek kategória správania avšak najmä skutok, ktorý je sociálne konštruktívnym a užitočným pre druhého jedinca alebo skupinu; inakšie a trochu aj konzekventnejšie povedané, konať dobro pre druhých bez toho, aby sme očakávali za to akúkoľvek odmenu alebo zisk.**

Nuž kto a kedy sa tak správa?

Akiste rôznu odpoveď na to môže dať kňaz, pedagóg, sociológ v porovnaní s bežným náturistom. Moju odpoveď ako psychológa naznačuje názov tejto vedeckej úvahy.

Keďže emócie na rozdiel od každodenného života ľudí patria nateraz v psychologickom poznaní k zanedbaným, difúzne osvetľovaným najmä u nás, užitočným bude aspoň tézami uviesť ich moderné chápanie.

**Emócie sú špecifické psycho-somatické stavy a procesy – vzorce správania, ktoré vznikajú kognitívnym hodnotením vzrušujúcich podnetov a situácií**

Za vzrušujúce možno pokladať tie, ktoré ohrozujú alebo obohacujú život človeka ako bio-psycho-socio-kultúro-spirituálnu bytosť.

V psychickej reflexii emócie prežívame ako stavy medzi dimenziami príjemnosť-nepříjemnosť, napätie-uvoľnenie, vytrženie-pokoj, ale novšie aj ako náklonnosť-odmietanie, impulzivnosť-kontrola, neistota-istota a ďalšie.

V správaní sa emócie prejavujú dvojako. V skrytom správaní sú pre emócie vlastné zmeny neuro-vegetatívneho systému (srdcová činnosť, dýchanie, svalové napätie a ď.) v otvorenom správaní nápadné sú hyperaktivita, gestikulácia a najmä výrazy tváre majúce interkulturálny charakter. Obrovským repertoárom emócií u človeka je, pravdaže, reč. Nielen v jej formálnych charakteristikách (intenzita, tonalita, temporalita), ale najmä obsahy rečového prejavu. **Emócie rečou a v reči sú neodmysliteľným prvkom umenia, kultúry v najširšom zmysle slova, je ich nepreberné množstvo.**

Obr. 1 Svet emócií a citov (D.K.)

- **senzorické** (hlad, únava, bolesť...)
- **osobnostné** (stud, vina, hrdosť...)
- **k iným ľuďom** (empatia, žiarlivosť, nenávisť...)
- **k predmetom a javom** (tma, kvety, hady...)
- **gnostické** („zvídavosť“, pochopenie, obdiv...)
- **praktické** (záujem, úspešnosť, zanietenosť...)
- **etické** (zodpovednosť, vd'ačnosť, vlastenectvo...)
- **estetické** (pôvab, vznešenosť, nadšenie...)
- **altruistické** (dojatie, súcit, obetovanie sa...)
- **hedonistické** (samoľúbosť, rozkoš, slasť...)
- **sadistické** (vandalizmus, trápenie zvierat, sexuálne deviácie...)
- **spirituálne** (ľútosť, zúfalstvo, mystika...).

**Emócie patria do základného genetického vybavenia človeka;** už u novorodencov možno pozorovať prejavy strachu, zlosti ako aj akéhosi dobrého cítenia sa. Bádatelia sa však nezhodujú v tom, ktoré emócie sú vrodene a ktoré sa nadobúdajú vývinom. Populárnou sa v tomto stalo rozlíšenie emócií a to na primárne – bazálne a sekundárne – zložené.



Obr. 2 Emočné koleso R. Plutshika (1980)

Emócie odvodené od bazálnych nazývame v slovenčine citmi (napr. podľa emočného kolesa, láska je náklonnosť plus radosť). V bežnej reči ako aj v médiách možno sa stretnúť s neudhom, že práve tie najvyššie city sa označujú najnižším psychickým fenoménom – pocitom; napríklad „pocit radosť“, „pocit zodpovednosti“, „pocit ľútosť“ atď. Pocit však je vo svojej podstate senzoricky, t.j. taký psychický jav, ktorý sprostredkujú naše zmyslové orgány, napr. farba, zvuk, tlak atď. Viaceré pocity ako všeličo ďalšie majú v prežívaní viac alebo menej pridanú emočnú zložku, napr. pocit tepla, pocit únavy, no najmä pocity bolesti, keďže senzorické orgány, t.j. špecifické nervové zakončenia máme vo všetkých tkanivách tela.

Napriec existencie rôznych druhov emócií a citov kritériotvorným je pre ne **rozlišovanie medzi negatívnymi a pozitívnymi emóciami a citmi**. Treba priznať, že donedávna sa psychológovia zaoberali prevažne negatívnymi emóciami a citmi, a to až v pomere 3 : 1. Bolo tak v súlade s prevládajúcou paradigmou, že psychológia je užitočná tam, kde je problémový človek a jeho vzťahy s inými, rôzne krízy, konflikty, choroby atď. Avšak život neprináša len bolesti, ale aj radosť, nielen depresiu, ale aj nádej, nielen agresivitu, ale aj lásku a v rámci nej aj prosociálne správanie. Na túto stránku života ľudí sa ešte v 70. rokoch minulého stor. zamerala tzv. **humanistická psychológia a v novom storočí ju začala rozvíjať tzv. pozitívna psychológia**. Nejde tu o nový psychologický odbor a tým menej o novú psychologickú disciplínu, ale o nové témy, ktoré majú psychológovia v živote ľudí skúmať. Opakujem, sa, keď doplňujem, že nielen strádanie, ale aj potešenie, nielen vychytralosť a podvody, ale aj múdrosť a prezieravosť, nielen egoizmus a chamtivosť, ale aj empatia a prosociálnosť sú fenomény primerane zastúpené v živote ľudí. A v tom všetkom neodmysliteľnú ba významnú úlohu majú emócie.

Na otázku načo vlastne sú, už predtým bolo známe, že:

- emócie burcujú aktivity na uspokojovanie potrieb dôležitých pre život jednotlivcov a skupín;
- emócie intenzifikujú a prehlbujú najmä dobré skúsenosti a tzv. životné zážitky;
- emócie evidentne slúžia k udržiavaniu a rozširovaniu, ale aj k selektovaniu sociálnych interakcií;
- emócie sú osobitným druhom komunikácie;
- emócie patria k najúčinnnejším činiteľom prosociálneho správania.

Uvedené pôsobenie emócií ešte viac zvyrazňuje novodobá teória severoamerickej psychologičky B. Fredricksonovej o široko pôsobiacich účinkoch pozitívnych emócií na správanie. Negatívne emócie spúšťajú totiž špecifické správanie: strach vedie k úniku, zlosť k ataku, odpor k vylúčeniu a pod. Každý negatívnej emócií je teda vlastný svojský druh správania. Na rozdiel od toho majú **pozitívne emócie nešpecifické, široké účinky v tom, že budujú myšlienkovú-akčný potenciál celého radu nových správání.** Experimentálnymi výskumami sa zistilo, že pozitívne emócie nielen, že zabráňujú negatívnym emóciám dlho pôsobiť, ale aj

- **zlepšujú kognitívnu organizáciu;**
- **zvyšujú psychickú odolnosť;**
- **odkrývajú tvorivosť;**
- **podporujú udržiavať osobnú pohodu;**
- **zveľaďujú sociálne vzťahy.**

A propos, „Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“, je bezosporu zámer prehliť ho analýzami a prognózami účastníkmi tejto konferencie. V tomto zadaní som rozhodne nesplnil možné očakávanie. Priznávam sa, že naozaj neviem, či a kde v písomnej alebo inakšie registrovanej podobe Ján Pavol II. vyzdvihol funkciu pozitívnych emócií v živote ľudí. Som však hlboko presvedčený, že svojou charizmatickou osobnosťou a svojim správaním, najmä s mládežou, sa stal „par excellence“ prototypom autority, v ktorej sa jedinečným spôsobom spájali jeho emocionalita – pozitívne emócie so sociálnosťou – prosociálnosťou; aj to bolo jeho jedinečné poslanstvo.

### **Použitá literatúra**

KOVÁČ, D. *Psychologiu k metanoi.* Bratislava : VEDA, 2007. 475 s. ISBN 978-80-224-0965-0.

KOVÁČ, D. *Umne starnúť.* Bratislava : VEDA, 2012.

V ústnej prezentácii autor naznačil – ako nedopísaný záver – možné dosahy pre kresťanstvo ako učenie a prax (napr. model radujúceho sa človeka, osobitosti zážitkového náboženstva a d.). Napokon ilustroval dôležitý psychologický poznatok o odlišnom priebehu (trvanlivosti) negatívnych a pozitívnych emócií, a to dynamickým modelom, ktorý sa však v printovej podobe nedá tlmočiť.

# Die phänomenologisch-ontologische Grundlage der Anthropologie von Karol Wojtyła<sup>1</sup>

Hans Köchler

Institut für Philosophie, Universität Innsbruck

© Hans Köchler. All rights reserved.

---

Die phänomenologische Methode hat im Bereich der Humanwissenschaften („Geisteswissenschaften“) ihr fruchtbarstes Anwendungsfeld gefunden. In den auf den Menschen bezogenen Wissenschaften konnte sie – als die Artikulation unmittelbarer Erfahrungsgegebenheit – dazu beitragen, das hermeneutische Instrumentarium zu entwickeln, das notwendig ist, um eine nicht lediglich am Vorbild der „objektivistischen“ Naturwissenschaften orientierte Lehre von geistigen Zusammenhängen und Strukturen methodisch zu fundieren. Diese Notwendigkeit wird besonders deutlich in einer (philosophischen) *Anthropologie*, der es darum geht, das spezifisch Menschliche im Unterschied zu anderen Seinsformen herauszuarbeiten.

## Der methodische Ausgangspunkt

Der anthropologische Ansatz von Karol Wojtyła<sup>2</sup> basiert – gerade im Sinne einer nicht-objektivistischen, genuinen Darstellung des Wesens des Menschen – auf dem „Erlebnis“ („*experience lived through*“), d. h. auf der unmittelbaren Erfahrung des Menschen, die noch vor der sekundären Unterscheidung von „Handeln“ und „Erleiden“ (*agere – pati*) angesiedelt ist<sup>3</sup>. Das „Erlebnis“ ist als solches die irreduzible Basis des menschlichen Selbstverständnisses. Die Bezugnahme darauf ermöglicht nach Wojtyła erst ein volles Verständnis der menschlichen Subjektivität und Personalität in ihrem nicht objektivierbaren Charakter<sup>4</sup>. Diese gleichsam empirisch-phänomenologische Basis, die Wojtyła auch in einer gewissen Abhebung von einem metaphysisch-objektivistischen Standpunkt seiner Anthropologie zugrundelegt, soll dazu beitragen, das Wesen des handelnden Menschen adäquater zu formulieren als es der traditionellen, nicht-phänomenologischen Anthropologie möglich war. Wojtyła unterscheidet zwischen einem Verständnis der Menschen im kosmologischen Sinn und einer anthropologischen Konzeption, die den Menschen primär als Subjekt versteht. Die erste (traditionelle) Konzeption sehe den Menschen als Objekt in einer Welt und vollziehe damit grundsätzlich eine Rückführung des „Menschlichen“ auf die Ebene der Welt, die zweite, von ihm vertretene Konzeption versteht er als Formulierung der Irreduzibilität des Menschlichen, das als „Subjektivität“ eben nicht auf die Ebene „weltlicher“

---

<sup>1</sup> Der Text wurde an der Universität Salzburg vorgetragen und für die Konferenz über Johannes Paul II. in Poprad, Slowakei (21.-22. März 2013) adaptiert. Für eine zusammenfassende Darstellung der philosophischen Konzeption von Karol Wojtyła siehe die Abhandlung des Verf.: „Karol Wojtyła’s Notion of the Irreducible in Man and the Quest for a Just World Order“, in: Nancy Mardas Billias, Agnes B. Curry, George F. McLean (Hrsg.), *Karol Wojtyła’s Philosophical Legacy. (Cultural Heritage and Contemporary Change - Series I, Culture and Value, Bd. 35.)* Washington, D.C.: Council for Research in Values and Philosophy, 2008, S. 165-182.

<sup>2</sup> In unserer Interpretation stützen wir uns vor allem auf die englische Version von Wojtyłas Werk *Osoba i czyn*. Polskie Towarzystwo Teologiczne. Krakau 1969 (*The Acting Person*. *Analecta Husserliana*, Bd. X, Dordrecht, Boston 1979) sowie auf die Abhandlungen *Subjectivity and the Irreducible in Man* (in: *Analecta Husserliana*, Bd. VII, 1978, S. 107-114) und *Participation or Alienation?* (in: *Analecta Husserliana*, Bd. VI, 1977, S. 61-73).

<sup>3</sup> *Subjectivity and the Irreducible in Man*, S. 110.

<sup>4</sup> Vgl. a. a. O., S. 112.



Objekte zurückgeführt werden könne<sup>5</sup>. Damit begibt sich Wojtyla in einen Gegensatz zur traditionellen aristotelischen Definition des Wesens des Menschen als eines ζῷον νοητικόν. Der Aspekt des Bewußtseins und der damit verbundenen, nicht auf empirische Gegenstände rückführbaren Subjektivität ist ihm das entscheidende Wesensmerkmal des Menschen.

In diesem Sinne könnte man Wojtylas Konzeption als wesentlich phänomenologisch fundiert betrachten: allein das unmittelbare Menschliche genommen. Das „Erlebnis“ ist gewissermaßen die phänomenale Basis für jede Aussage über den Menschen. Daß es in seiner Unmittelbarkeit gerade nicht auf etwas Außer-subjektives rückführbar ist, besagt nach Wojtyla aber nicht, daß es sich einer Erkenntnis im formal-theoretischen Sinne entziehe<sup>6</sup>. Die adäquate Form der Erkenntnis sei eben die phänomenologische Methode, die nicht eine bloße Beschreibung bleiben dürfe, sondern zu einer Erfassung der Wesensstruktur des Erlebten fortzuschreiten habe. In diesem Sinne steht nach Wojtylas Auffassung die phänomenologische Methode im Dienste „transphänomenaler Erkenntnis“<sup>7</sup>, da sie das Wesen der Subjektivität des Menschen offenbar mache. Dies bedeutet nach Wojtyla, daß die Wahrheit über das Wesen des Menschen nicht in der Beschränkung auf eine (objektivistisch-)metaphysische Basis gesucht werden kann<sup>8</sup>. Eine am Bewußtsein orientierte, personalistische Konzeption stehe gleichwohl nicht in einem Gegensatz zur kosmologischen Konzeption, sondern stelle deren notwendige Ergänzung dar<sup>9</sup>. Mit einem solchen Standpunkt der „Komplementarität“ kann nach Wojtyla auch der Gegensatz zwischen Subjektivismus und Objektivismus in einem gewissen Sinne überwunden werden<sup>10</sup>. Wojtyla ist der Ansicht, daß diese Antinomie gerade durch die Phänomenologie beseitigt worden sei, welche eine Analyse des Bewußtseins nach dem Vollzug der ἐποχή vornehme<sup>11</sup>.

### Die Neuformulierung des Begriffs der „Intentionalität“

Allerdings führt diese methodische Befassung mit dem Bewußtsein als solchen („Erlebnis“) bei Wojtyla nicht zu einer ontologischen Systematik, nach welcher einzig und allein dem Bewußtsein realer Seins sinn zukommt und jede „Geltung an sich“ auf dieses „reine Bewußtsein“ bezogen wird<sup>12</sup>. Die Befassung mit dem in seiner Qualität nicht reduzierbaren Bewußtsein bleibt bei Wojtyla bestimmt von der methodischen Notwendigkeit eines genuinen Zuganges zum Wesen des Menschlichen, sie führt nicht zu einem „Idealismus“ im ontologischen Sinn. Dies bedeutet, daß er in seiner Lehre vom Menschen, die als Phänomenologie der Beziehung zwischen dem Bewußtsein und der Dynamik des Handeins der Person verstanden werden kann<sup>13</sup>, von einer wesentlich anderen Auffassung des Bewußtseins ausgeht, als wir sie etwa in der Phänomenologie Husserls vorfinden. Ist bei Husserl das "empirische" Bewußtsein fundiert in einem "reinen" Bewußtsein, welches letztlich jegliche Seinsgeltung konstituiert<sup>14</sup> und damit die Realität der Welt der Objekte fundiert, so ist bei Wojtyla durch eine Modifikation des Begriffes der *Intentionalität*<sup>15</sup> eine

---

<sup>5</sup> A. a. O., S. 108f.

<sup>6</sup> A. a. O., S. 113.

<sup>7</sup> Ibid.

<sup>8</sup> A. a. O., S. 114.

<sup>9</sup> A. a. O., S. 111.

<sup>10</sup> Vgl. a. a. O., S. 107f.

<sup>11</sup> Ibid.

<sup>12</sup> Vgl. die Darstellung des Verfassers in: Die Subjekt-Objekt-Dialektik in der transzendentalen Phänomenologie, Meisenheim a. G. 1974.

<sup>13</sup> Dies entspricht der Konzeption des Werkes *The Acting Person*.

<sup>14</sup> Vgl. bes. Husserliana, Bd. VIII, Den Haag 1959, S. 281ff., S. 480ff.

<sup>15</sup> Zu Wojtylas Auffassung vom intentionalen Akt im ethischen Bereich vgl. seine Abhandlung: *The Intentional Act and the Human Act, that is, Act and Experience*, in: *Analecta Husserliana*, Bd. V, 1976, S.

eher „realistische“ Konzeption gegeben: Bewußtsein ist nach ihm gerade nicht intentional, es ist lediglich eine Widerspiegelung dessen, was im handelnden Subjekt vor sich geht<sup>16</sup>. Ein Bewußtseinsakt ist daher nicht durch ein „aktives“ Sichausrichten auf eine Objektwelt charakterisiert. Intentionalität im strengen Sinne sei vielmehr in den Akten des *Erkennens* (*knowledge*) bestimmend; dieses sei ein aktives Verstehen objektiver Realität und in diesem Sinne auch ursprünglicher als das Bewußtsein. Das auf einen Gegenstand gerichtete Erkennen vollziehe einen Prozeß der „Objektivierung“, wie er im – passiven – Bewußtsein (*consciousness*) nicht gegeben sein könne. Gegenüber der „intentionalen“ Funktion des Erkennens habe das Bewußtsein eine reflexive Funktion. Durch die Widerspiegelung im Bewußtsein werde die Welt des handelnden Menschen gewissermaßen „subjektiviert“<sup>17</sup>. Indem das Subjekt sich dermaßen auf sich selbst zurückwendet, konstituiert es sich erst als Subjekt. Selbstreflexion ist die entscheidende Voraussetzung für die Selbstverwirklichung des Menschen auch in ethischer Hinsicht<sup>18</sup>.

Nach Wojtylas Auffassung darf das Bewußtsein jedoch niemals als Absolutes genommen werden, da es lediglich „für sich“ keine Realität besitze. In dieser Hinsicht ist Wojtyla offenbar der realistischen Tradition der Phänomenologie verpflichtet, wie sie sich etwa bei Roman Ingarden und Max Scheler ausgeprägt hat<sup>19</sup>. (Die transzendente Phänomenologie, wie sie Edmund Husserl seit den „Ideen“ entwickelt hat, läßt sich mit der Auffassung von der Passivität des Bewußtseins, wie wir sie bei Wojtyla vorfinden, schwer in Einklang bringen.) Auch die Konzeption des „Erkennens“, das Wojtyla vom „Bewußtsein“ unterscheidet, ist wohl – mit dem Begriff einer dynamisch auf ein Objekt ausgerichteten Intentionalität – in der Tradition einer realistischen (wenngleich nicht objektivistischen) Phänomenologie zu sehen, für die es „Transzendentalität“ im Sinne der Hervorbringung eines Wahrnehmungsobjektes und seiner auf das „reine“ Subjekt bezogenen Seinsgeltung nicht geben kann. Die Reflexion als die den objekt-gerichteten, intentionalen Akt begleitende Bewußtseinsqualität, die selbst nicht intentional ist und „ἐν παρέργῳ“ im Denkvollzug mitgegeben ist (hier zeigt sich eine Ähnlichkeit zu Brentanos Lehre vom „sekundären Bewußtsein“), bestimmt nach Wojtyla wesentlich die Beziehung zwischen Person und Handlung.

## Die Potentialität des menschlichen Handelns

In deskriptiv-phänomenologischer Weise unterscheidet Wojtyla jedoch zwischen „Aktion“ (Handlung) und „Aktivation“ (Vorgänge, die sich auf die „somatisch-vegetative“ Ebene beziehen und nicht Objekt einer „inneren Erfahrung“ werden können). Dieser Unterscheidung entspricht die Differenzierung zwischen (reflexiver) Subjektivität und (prä-reflexivem) „Subjektsein“ (*subjectiveness*). Das bewußte Handeln des Menschen, das mit einer Erfahrung des Bewirkens verbunden ist, bedeutet nach Wojtyla die Verbürgung einer freien Willensentscheidung. Dem bewußten Vollzug vorgeordnet ist nach seiner Auffassung jedoch die „Potentialität“ des Menschseins, bei welcher er eine „psychisch-emotive“ und eine „somatisch-vegetative“ Ebene unterscheidet<sup>20</sup>. Die prä-reflexive Einheit des „Lebens“

---

269ff., sowie die Abhandlung des Autors: *The Dialectical Conception of Self-Determination*, in: *Analecta Husserliana*, Bd. VI, 1977, S. 75-80.

<sup>16</sup> Vgl. *The Acting Person*, S. 31f.

<sup>17</sup> Vgl. a. a. O., S. 42f.

<sup>18</sup> A. a. O., S. 48f.

<sup>19</sup> Zu Wojtylas Scheler-Interpretation im Zusammenhang mit einer christlichen Ethik vgl. sein Werk: *Ocena możliwości zbudowania etyki chrześcijańskiej przy założeniach systemu Maksxa Schelera* (Über die Möglichkeit einer christlichen Ethik auf der Grundlage des Systems von Max Scheler). Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1959.

<sup>20</sup> Vgl. *The Acting Person*, S. 90f.

auf somatischer Ebene ist die Bedingung der Möglichkeit jeglichen Bewußtseins. Die Fülle der im einzelnen Menschen angelegten Potentialitäten ist *dadurch* bestimmt, und nicht durch das erst später kommende – und in dieser Hinsicht „passive“ – Bewußtsein: „Consciousness ...does not constitute the inner structure of the human dynamism itself“<sup>21</sup> Dies führt Wojtyla zur Anerkennung des Begriffs des „Unbewußten“ in der Systematik seiner personalen Anthropologie. Dieses verbürgt nach ihm gerade die innere Kontinuität des Subjektseins (d. h. seine Identität) und bestimmt das innere Zeiterleben des Menschen. Eine Objektivierung dieses Unbewußten, das als das Frühere jedoch nicht das wertmäßig Höhere sei, ist nach Wojtyla Hauptaufgabe der Ethik. (Die „somatisch-vegetative“ Ebene ist nach seiner Auffassung allerdings grundsätzlich dem Bewußtsein, der Objektivierung, unzugänglich, womit dieser Bereich auch keine Zuordnung zu ethischen Wertungen erfahren kann.) In seiner „Phänomenologie des Handelns“, wie Wojtylas personalistische Systematik auch bezeichnet wurde<sup>22</sup>, geht er von der unmittelbaren phänomenalen Gegebenheit des Menschen, wie sie sich in seinem praktischen Weltvollzug manifestiert, aus. Die Erfahrung des realen Bewirkens im Vollzug des Handelns ist für ihn eine solche phänomenale Gegebenheit. Gleichzeitig ist er sich jedoch dessen bewußt, daß eine Integration der „Person“ in die Gesamtheit ihres Handlungskontextes nur möglich ist, wenn die Objektivierung des eigenen Selbstseins im „Selbsterkennen“ (*self-knowledge*) ausgeht von der jeglicher Reflexion vorausliegenden „Potentialität“ des menschlichen Seins. Eine Kohärenz von Selbsterkennen (*knowledge*) und Bewußtsein (*consciousness*) – entsprechend der von ihm eingeführten Unterscheidung von Erkennen und Bewußtsein – ist nach Wojtyla die Voraussetzung für das Gleichgewicht des „inneren“ Lebens der Person<sup>23</sup>. Dies bedeutet, daß die Selbstreflexion nicht lediglich eine formale Vergegenwärtigung der Struktur von Bewußtseinsvollzügen sein kann, sondern einbezogen sein muß in den Gesamtkontext der aktiven Selbstverwirklichung der Person.

### Personalismus versus Reduktionismus

Auf dieser Grundlage zeichnen sich die allgemeinen Konturen einer „phänomenologischen Anthropologie“ ab, wie sie Wojtyla in seinen Werken entworfen hat<sup>24</sup>. Die phänomenologische Methode gebietet ein in gewissem Sinne „empirisches“, an den Fakten des realen Selbstvollzuges des handelnden Menschen orientiertes Vorgehen. Das „Erlebnis“ ist daher, wie wir schon erwähnten, Ausgangspunkt für eine genuine Lehre vom Menschen<sup>25</sup>. Als das Gegebene im Sinne des  $\phi\alpha\iota\nu\acute{o}\mu\epsilon\nu\omicron\nu$  liegt es der „metaphysischen“ Unterscheidung von Subjekt und Objekt (als „weltlicher“ Seinsformen) noch voraus. Die Eigenheit des Menschen, die sich in seiner Personalität zeigt, kommt gerade in diesem methodischen Vorgehen zur Geltung: das Ausgehen vom „Erlebnis“ gestattet es nämlich nicht, den Menschen lediglich als ein Objekt unter anderen Objekten der empirisch gegebenen Welt aufzufassen. Eine Analyse des „Erlebnisses“ in seiner Struktur führt vielmehr zu einem Verständnis der Personalität des Menschen als einer nicht auf Gegenstände (Objekte ihrer Wahrnehmung) ruckführbaren Subjektivität. „Personalismus“ bedeutet in diesem Zusammenhang die Einsicht, daß eine Erfassung des<sup>26</sup>. Wesens des Menschen durch

<sup>21</sup> S. a. a. O., S. 93.

<sup>22</sup> Andrzej Póltwaski, Ethical Action and Consciousness. Philosophical and Psychiatric Perspectives. In *Analecta Husserliana*, Bd. VII, 1978, S. 142.

<sup>23</sup> *The Acting Person*, S. 37.

<sup>24</sup> Neben den bereits oben angeführten Werken wurde der Interpretation auch Wojtylas Abhandlung *The Personal Structure of Self-Determination*, in: Tommaso d' Aquino nel suo VII centenario – Congresso Internazionale, Roma – Napoli, 17-24 Aprile 1974, zugrundegelegt.

<sup>25</sup> Vgl. *Subjectivity and the Irreducible in Man*, S. 110f

<sup>26</sup> Vgl. *The Acting Person*, S. 91.

Subsumtion unter eine allgemeine „Natur“ nicht möglich ist. Diese nicht-objektivistische Auffassung besagt in einem, daß der Mensch wesentlich nicht auf die Ebene der „Welt“ reduziert werden kann. Damit werden die klassischen metaphysischen Auffassungen vom Menschen, die im Sinne der Definition des Aristoteles diesen vorrangig als Naturwesen mit bestimmten „zusätzlichen“ Eigenschaften verstanden haben, fragwürdig. Diese Einsicht in die „Irreduzibilität“ des Menschlichen führt zu einem originären Verständnis der Subjektivität als einer in sich selbst fundierten Seinsform, in welcher Freiheit als personale Selbstbestimmung möglich ist.

### **Die Unterscheidung von „Bewußtsein“ und „Erkennen“**

Gleichwohl führt die Konzeption Wojtylas, wie wir zu zeigen suchten, nicht zu einer Verabsolutierung des Bewußtseins im ontologischen Sinn. Dies bedeutet eine Fortführung der realistischen Tradition der Phänomenologie und den Verzicht auf die Hypostasierung eines empirisch-endlichen Bewußtseins zu einem jegliche Seinsgeltung erst fundierenden „reinen“ Bewußtsein, wie wir dies in der transzendentalen Phänomenologie Husserls vorfinden. Eine Transzendentalität als ontologischer Einheitspol der „Weltkonstitution“ des Subjekts ist auf einer realistischen Basis, von der Wojtyla ausgeht, nicht fundierbar. Den Stellenwert der transzendentalen Einheit des Subjekts nimmt in seiner phänomenologischen Systematik vielmehr die „Potentialität“ des menschlichen Seins ein, die in den beidenvorhin geschilderten Dimensionen jeglichem Bewußtseinsvollzug als dessen Möglichkeitsbedingung vorausgeht. Dies bedeutet eine wesentliche Einschränkung einer rein „formalen“ Rationalität, die als etwas „nachträglich“ Einsetzendes nicht imstande ist, die innere Struktur der verschiedenen Potentialitäten eines individuellen Menschen zu bestimmen. So sehr Reflexion notwendig ist, um dem Selbstvollzug des Menschen seine ethische Dimension zu geben, so wenig ist sie etwas, das reales Sein zu konstituieren vermöchte. Wojtyla gesteht daher dem Bewußtsein (*consciousness*) lediglich passiven Charakter zu – womit er sich durchaus in der Tradition der „klassischen“ deskriptiven Phänomenologie bewegt, jedoch einer transzendentalen „Konstitutionsphänomenologie“ widerspricht. Bewußtsein ist nach ihm lediglich ein Begleitmoment, eine Spiegelung des aktiven, gegenstandsgerichteten (intentionalen) Vollzuges.

Ihm kommt daher, wie schon ausgeführt, keine Intentionalität zu, da diese nur im unmittelbaren objektbezogenen „Erkennen“ (*knowledge*) gegeben sei. Dies bedeutet, daß eine „transzendente Reduktion“ im Sinne einer Beschränkung der phänomenologischen Deskription auf Phänomene eines „reinen Bewußtseins“ nicht vollzogen wird. Dies würde zu einem in sich geschlossenen Kreis der Selbstreflexion führen, wie wir ihn im Idealismus Husserls vorfinden. Der Begriff der Intentionalität würde dadurch einen seinskonstitutiven Charakter gewinnen. Mit diesem „passiven“ Verständnis des Bewußtseins (der Reflexion) bleibt die Phänomenologie Wojtylas *Methode*, sie wird nicht zu einem ontologischen System. Der Rekurs auf das „Erlebnis“ ist gerade nicht ein Hinweis auf eine subjektivistische Tendenz, sondern einzig zu verstehen als methodisch-empirische Notwendigkeit. Die damit einhergehende, „realistische“ Dimension der Intentionalität, die nicht „seinschöpferische“ Sinnkonstitution ist, verbürgt einen Objekt-Bezug über die Immanenz des Erlebnisflusses hinaus. Die Verankerung der Subjektivität im „Präreflexiven“, in der „Potentialität“ in Wojtylas Terminologie, bedeutet eine Transzendierung einer rein formalen Bewußtseins- bzw. Reflexionsphänomenologie. Die von ihm vertretene, „materiale“ Phänomenologie kennt keine frei schwebende, vom konkreten Weltbezug losgelöste transzendente Subjektivität. Die menschliche Subjektivität ist – unabhängig von ihrer Nichtrückführbarkeit („Irreduzibilität“) auf den Bereich weltlich vorhandener Objekte – durch die Dynamik ihrer „Potentialitäten“ in eine konkrete Welt einbezogen, welche ihre Existenz nicht lediglich in Relation zu dem sie

reflektierenden Bewußtsein besitzt, wie dies die idealistische Richtung der Phänomenologie aufgrund der Hypostasierung des Phänomen-Begriffes darstellen zu können glaubte.

### **Die Irreduzibilität der Person**

Die „Irreduzibilität“ des Subjektes (der Person) kann bei Anerkennung dieses konkreten Weltbezuges noch klarer herausgearbeitet werden: sie besagt die wesensmäßige Nichtrückführbarkeit des personalen Selbstvollzuges auf Konstanten der Objekt-Welt, wie sie die Naturwissenschaften beschreiben. Die darum geforderte geisteswissenschaftlich-hermeneutische Methodik zur Erfassung dieses „Irreduziblen“ im Menschen ist für Wojtyła die phänomenologische. Sie soll dazu dienen, das Spezifische der menschlichen Subjektivität in einer Analyse des Handelns und der strukturellen Beziehung zwischen Personalität und Handlung herauszuarbeiten. Auf diesem Weg einer Anthropologie auf phänomenologischer Grundlage läßt sich Wojtyła ausschließlich davon leiten, wie der Mensch in seinem Handeln „erscheint“. Die darin sich ausformende Subjektivität stellt für ihn eine „definitive Realität“ dar<sup>27</sup>, deren Hervorhebung von einem traditionellen metaphysischen Standpunkt aus als für eine Anthropologie nicht relevant erscheinen möge<sup>28</sup>. Zu dieser Realität gehört nach Wojtyła wesentlich auch die Sozialität, das Mitsein mit anderen Menschen<sup>29</sup>, das den eigenen personalen Selbstvollzug bestimmt. Wie Wojtyła mit seiner Hervorhebung der „Irreduzibilität“ des Subjektes über die aristotelisch-scholastische Konzeption des Menschen hinausgeht Methode erweitert, so transzendiert er auch mit seinem Anspruch auf durch die phänomenologische Methode vermittelte „transphänomenale Erkenntnis“<sup>30</sup> die Phänomenologie im Sinne eines Systems immanenter Strukturbezüge des Erlebens. Seine Phänomenologie entspringt dem Bemühen, in konstruktiver Abhebung von der "metaphysischen" Tradition<sup>31</sup> und in Distanz zu einer idealistischen (subjektivistischen) Verabsolutierung des Bewußtseins das reale Wesen des Menschen als Person aufzuzeigen, deren Selbstbewußtsein und Selbstverständnis sich einzig im konkreten Handeln aktualisiert. Phänomenologie ist in diesem Sinne vom spezifischen „Gegenstandsbereich“ (der Bewußtseins- und Handlungsanalyse) bestimmte Methode, nicht ein metaphysisch-transzendentes System des „reinen“ Bewußtseins.

---

<sup>27</sup> Subjectivity and the Irreducible in Man, S. 113.

<sup>28</sup> A. a. O., S. 110.

<sup>29</sup> Vgl. Wojtyłas Abhandlung Participation or Alienation? sowie die Abhandlung des Verf. The Dialectical Conception of Self-Determination.

<sup>30</sup> Subjectivity and the Irreducible in Man, S. 113.

<sup>31</sup> Vgl. a. a. O., S. 114, wo Wojtyła davon spricht, daß der Philosoph, der die Wahrheit über den Menschen sucht, sich nicht auf einen „rein metaphysischen Grund“ („purely metaphysical ground“) beschränken dürfe.

# Rok viery z pohľadu encykliky "Fides et Ratio"

prof. RNDr. Július Krempaský, DrSc.

člen Európskej akadémie vied a umení, člen - korešpondent ČSAV,

člen - korešpondent SAV

Elektrotechnická fakulta SVŠT, Bratislava

---

## Abstrakt

V príspevku sa analyzujú dva významné citáty z encykliky „Fides et ratio“ s prihliadnutím na ich aktualizáciu. Uvádzajú sa príklady, ktoré demonštrujú fakt, že viera skutočne môže upozorniť vedu na obmedzenosť jej kompetencie ako aj príklady na to, že veda môže prispieť k modernejšiemu prístupu k biblickým informáciám.

**Kľúčové slová:** viera, rozum, stvorenie.

V úvode príspevku uvedieme niektoré citáty zo spomínanej encykliky ako aj niektoré ďalšie významné výroky blahoslaveného pápeža Jána Pavla II., ktoré sú relevantné k obsahu tohto príspevku.

„Viera a rozum sú ako dve krídla, pomocou ktorých sa človek povznáša ku kontemplácii o pravde.“

„Viera môže ochrániť vedu od prílišnej suverenity. Veda môže ochrániť vieru od omylov a povier.“

Ján Pavol II: „Evolúcia už nie je len hypotéza – je to vedecký fakt.“ „Evolúcia v kresťanskom ponímaní je kreácia rozťahnutá v čase.“

Kvôli väčšej konkrétnosti sformulujeme na začiatku tri otázky, ku ktorým sa pokúsime uviesť netriviálne poznámky. Sú to otázky: „Prečo treba evolučný sumár vývoja považovať za kresťanskejšiu ideológiu ako kreacionizmus?“ „Ak je to tak, prečo sa kresťanskí autori tak úzkostlivo vyhýbajú pojmu „vývoj“ a „evolúcia“?“ „Je nepochybné, že viera sa v súčasnosti nachádza v určitej kríze. Aké sú možné východiská?“

Pokiaľ ide o prvú otázku, môžeme uviesť celý rad argumentov svedčiacich o tom, že náš svet sa postupne kreoval evolúciou, ale tá bola kontrolovaná a riadená „zhora“. Sú to napríklad tieto skutočnosti:

- pri Big bangu sa z fyzikálneho vákua vynegerovalo presne toľko hmoty, koľko „bolo potrebné“ (asi  $10^{53}$  kg). Keby jej bolo viac alebo menej, tak by sme tu neboli
- ihneď po Big bangu sa objavila nepatrná asymetria v počte častíc a antičastíc. Vďaka nej tu existujeme, pretože všetky ostatné častice a antičastice vzájomne asimilovali a premenili sa na žiarenie. Bola to náhoda alebo cielený zásah?
- prvé častice boli nesmierne veľké. Keby hmota zostala distribuovaná v takých veľkých „porciách“, nemohli by vzniknúť vesmírne objekty umožňujúce vznik života a existencie človeka. Podivuhodné „inferenčné rozopnutie“ však spôsobilo, že pôvodné tzv. Diracove monopoly sa roztrhli na častice, ktoré poznáme dnes (protóny, neutróny a elektróny) a ktorým vďačíme za svoju existenciu,
- riadiace fyzikálne konštanty (gravitačná, Planckova a ďalšie) boli tak citlivo a presne nastavené, že umožnili taký vývoj vesmíru a javov v ňom, že sa v ňom mohol objaviť život a človek. (Tento poznatok je základom filozofickej koncepcie zvanej „Antropický princíp.“)

Vidíme, že podmienky a okolnosti evolúcie boli v našom vesmíre tak delikátne a cielene nastavené, že to nutne vedie k postulovaniu existencie nadprirodzenej bytosti, ktorá to všetko riadila. Postulát evolučnej technológie determinujúcej tvárnosť nášho vesmíru teda

predpokladá existenciu Boha, takže evolúcia je zlučiteľná s kresťanskou filozofiou a treba ju zobrat' na vedomie a ju rešpektovať.

Je preto na podivenie, prečo taký základný dokument ako je Katechizmus Katolíckej cirkvi na svojich 700 stranách ani jediný raz nepoužil slovo „vývoj“, či „evolúcia“. Absolútne nedostatočne sa v tomto dokumente (ako aj v celom rade ďalších) reflektujú poznatky, ku ktorým dospela moderná prírodoveda, najmä fyzika, a ktoré jednoducho treba zobrat' na vedomie, pretože sú pravdivé.

Pre ďalšiu orientáciu uvádzam v tomto texte tabuľku „História sveta a ľudstva“, z ktorej jasne vyplýva, čo sú doložené fakty a čo len obrazy, či alegórie.

### HISTÓRIA SVETA A ĽUDSTVA

Čas	Sekulárny scenár	Náboženský scenár
<b>0...po:</b>	Big bang	Genezis:
$10^{-35}$ s	Inflačné rozopnutie	1. deň: svetlo
3 min.	Koniec prechodovej fázy	2. deň: oddelenie vôd
380 tisíc rokov	Vesmírna rekombinácia	
1 miliarda rokov	Prvé galaxie a hviezdy	3. deň: súš
Pred:		
<b>Pred:</b>		
4,5 miliardami rokov	Vznik slnečnej sústavy	4. deň: slnko a mesiac
3,5 miliardami rokov	Vznik života	5. deň: život
2 miliardami rokov	Kyanobaktérie	6. deň: pozemské živočíchy a človek
600 miliónmi rokov	Zem ako snehová guľa	
500 miliónmi rokov	Kambrium – vznik živočíšnych druhov	
65 miliónmi rokov	Náraz meteoritu – vyhubenie veľjašterov	
7 miliónmi rokov	Oddelenie goríl	
5 miliónmi rokov	Oddelenie šimpanzov	
5 miliónmi rokov	Začiatok „ľudskej línie“ (hominidy)	ADAM? EVA?
200 tisíc rokmi	Hominidy – vzpriamené tvory	RAJ?
100 tisíc rokmi	Homo sapiens (nástroje)	PRVÝ HRIECH?
40 tisíc rokmi	Homo sapiens sapiens	Starý zákon

	(sebareflexia)	
10 tisíc rokmi	Začiatok civilizácií	Rok 0: Ježiš Kristus
~ 4. storočie	starovek	
4. – 14. storočie	Stredovek	
14. storočie - ~	Novovek	
<b>Vek vesmíru: 13 miliárd 680 miliónov rokov</b>		

Snahou súčasných teológov a katechétov by malo byť nájsť takú interpretáciu uvedených informácií, aby sme dospeli k záveru, že veda i viera sa už vo svojich výstupoch podstatne neodlišujú, len každá z nich tieto výstupy formuluje svojím vlastným jazykom.

Ak sa nám podarí dosiahnuť naznačený cieľ, potom budeme môcť konštatovať, že sa nám darí nájsť východiská z krízy viery, ktorú v súčasnosti prežívame.



# Kultura i jej związek z nawróceniem i wychowaniem

Culture and its impact on a person's conversion and education.

Ks. dr Jerzy Król

PWSZ w Chełmie, Email: adwarp45@tlen.pl

---

## Abstrakt

W artykule podjęto próbę przedstawienia wzajemnych związków jakie zachodzą między kulturą a procesami nawrócenia i wychowania człowieka. Przedstawiono problematykę kultury obecną w nauczaniu Kościoła ze szczególnym uwzględnieniem wkładu Jana Pawła II. Z pośród szeregu zjawisk kulturowych starano się odnieść do zagadnienia sekularyzacji podkreślając jej wymiar negatywny jak i pozytywny. Przedstawiono też szereg postulatów odnoszących się do szkolnictwa katolickiego, którego nieodłącznym elementem jest wychowanie. Próbę syntezy zjawisk odnoszących się do współczesnej myśli odczytywanej na polu kultury stanowi element rozważań na temat reorientacji w myśleniu we współczesnym świecie. W miejsce podsumowania zaproponowano charakterystykę myśli Jan Pawła II na temat osoby i transcendencji, które stanowią fundament kultury.

**Słowa kluczowe:** kultura, nawrócenie, wychowanie, sekularyzacja, szkolnictwo katolickie.

## Abstract

The article attempts to explain the processes and relationships taking place between culture and a person's conversion and education. It presents culture according to the teachings of the Church with a particular focus on the contribution of John Paul II. Among a number of cultural phenomena, secularization has been discussed in greater detail, both in its negative and positive dimension. Also, a number of postulates have been made related to Catholic education and upbringing. A following reflection on reorientation in modern thinking is an attempt to synthesize the phenomena taking place at the arena of modern culture. The conclusion presents the thought of John Paul II on a person and transcendence, which are the foundation of culture.

**Keywords:** culture, conversion, education, secularization, Catholic education and upbringing.

Istnieje wiele nieporozumień co do rozumienia terminu – kultura. Najczęściej ten kojarzy się on ze sztuką, literaturą, dobrym wychowaniem – choć tutaj termin kultura bywa często sprowadzany tylko do znaczenia przymiotnikowego, mówimy na przykład kulturalny człowiek. Słowo kultura pochodzi od łacińskiego *colere*, co znaczy uprawiać na przykład ziemię. W takim kontekście pierwotnie używano tego słowa. Dziś spotyka się wiele definicji próbujących dać odpowiedź na pytanie, czym jest kultura. W większości są to definicje o charakterze metaforycznym typu: – kultura jest podobna do oceanu, który nas otacza jak woda rybę, jest filtrem, który przepuszcza pewne obrazy zgodne z normą, inne zaś nie<sup>1</sup>. Swoistą syntezę tego typu definicji daje Marshal Mc Luhan. Jego zdaniem, kultura jest ukrytym „interpretatorem” „tłumaczem” „przekonywaczem” w naszym życiu<sup>2</sup>. To ona powoduje, że różne wiadomości, przesłania, treści tego, jak myślimy i działamy, nasze

---

<sup>1</sup> Por. M. P. Gallagher, *Fede e cultura. Un rapporto cruciale e conflittuale*, Milano 1999, s. 20.

<sup>2</sup> Por. tamże, s. 21–22.

wybory, sympatie i antypatie – zostają tak wzmocnione, iż wszystko to, co nazywamy kulturą, wydaje się czymś naturalnym. Tymczasem wszystko to, co jest wielkie w kulturze powstało w wyniku długiego i świadomego działania – nie wywodzi się bezpośrednio z natury. Nie istnieje kultura neutralna w stosunku do natury tj. taka, która by ten świat czyniła jednocześnie światem kultury i nie zmieniała go, lecz pozostawiała w stanie naturalnym. Świadomość tego, jest pierwszym krokiem w kierunku chrześcijańskiej odpowiedzi na pytanie, jaka jest i jaka winna być kultura<sup>3</sup>. Ta świadomość winna towarzyszyć też wychowawcom, wszak wychowywanie to wprowadzanie człowieka w obszar jakiejś kultury. Nie może być obojętnym dla wychowawców jakiej kulturze powierza się człowieka. H. Carrier pisze: „o kulturze trzeba mówić razem z całym kompleksem współzależności duchowych, materialnych i intelektualnych, a także skłonności specyficznych, które charakteryzują jakąś społeczność lub grupę socjalną. Ona zawiera w sobie nie tylko dzieła sztuki, literaturę, ale także, sposoby życia i prawa fundamentalne człowieka, systemy i wartości, tradycje i wierzenia. To kultura daje człowiekowi świadomość pozwalającą mu reflektować samego siebie. To ona czyni ludzi bytami racjonalnymi, wyposażonymi w sąd krytyczny i zmysł w stosunku do działań moralnych. Za pośrednictwem kultury rozróżniamy wartości i dokonujemy wyborów. Za pośrednictwem kultury człowiek się wyraża, staje się świadomym samego siebie, poznaje własną niedoskonałość, poddaje pod dyskusję własne osiągnięcia, zdobycze, szuka nieustannie nowych znaczeń i tworzy dzieła, poprzez które przekracza własne ograniczenia”<sup>4</sup>. Ta myśl jest bardzo podobna to tego co na temat kultury mówi Sobór Watykański II.

### **Zagadnienie kultury w nauczaniu Kościoła – nauczanie Jana Pawła II**

„Mianem kultury w sensie ogólnym oznacza się wszystko, czym człowiek doskonali i rozwija wielorakie uzdolnienia swego ducha i ciała; stara się drogą poznania i pracy poddać sam świat pod swoją władzę; czyni bardziej ludzkim życie społeczne tak w rodzinie, jak i w całej społeczności państwowej przez postęp obyczajów i instytucji; wreszcie w dziejach swoich w ciągu wieków wyraża, przekazuje i zachowuje wielkie doświadczenia duchowe i dążenia na to, aby służyły one postępowi wielu, a nawet całej ludzkości”<sup>5</sup>. Pomimo to, że zainteresowanie kulturą w czasie Soboru Watykańskiego II nie zrodziło się w sposób zaplanowany, gdyż podjęto tę tematykę wraz z pracami zmierzającymi do rozpoznania współczesnego zewnętrznego kontekstu wiary, to jest, wiary wobec świata (*ad extra*)<sup>6</sup>. Po raz pierwszy w historii Kościoła zgromadzenie Soborowe długo dyskutowało na temat kultury i po raz pierwszy poświęcono temu zagadnieniu jeden rozdział Konstytucji soborowej *Gaudium et Spes*<sup>7</sup>. Tę wizję kultury rozwija adhortacja *Ewangelii nuntiandi*. Tematyka związana z kulturą występuje w tym dokumencie w powiązaniu z potrzebą ewangelizacji świata, jego przemiany, nawrócenia<sup>8</sup>. Ewangelizacja ma dokonywać się od wewnątrz, od wnętrza kultury, gdzie Ewangelia poprzez konkretnych członków Kościoła ma dawać żywy impuls wzywający do nawrócenia. Doprowadzi to w konsekwencji do sytuacji, w której światło Ewangelii wywoła przemianę kryteriów, osądów, sposobów myślenia i rozumowania, źródeł inspiracji i modeli życia ludzkości, kontrastujących dziś ze Słowem Bożym<sup>9</sup>. Takie postawienie sprawy łączy ze sobą (ale nie utożsamia) w sposób

---

<sup>3</sup> Tamże.

<sup>4</sup> Por. H. Carrier, *The Church and Culture since Vatican II*, University of Norte Dame 1985, s. 19.

<sup>5</sup> KDK 53.

<sup>6</sup> Por. H. Carrier, *The Church and Culture since Vatican II*, University of Norte Dame 1985, s. 19.

<sup>7</sup> Por. KDK 53.

<sup>8</sup> Por. EN 13-14

<sup>9</sup> Tamże 18-19

nirozdzielny ewangelizację i sprawę przemiany kultury. Zadanie ewangelizacji świata dosięga każdego ochrzczonego, wszyscy jesteśmy odpowiedzialni za nawrócenie i przemianę kultury, która tworzy ludzki świat. *Ewangelii nuntiandi* podaje ważne kryteria tej przemiany – nawrócenia – ewangelizacji. Przemieniać kulturę znaczy iść do jej korzeni, a nie tylko zadowalać się jej przejawami zewnętrznymi. Ewangelia w swojej istocie jest niezależna od kultur, ale Królestwo przez nią proklamowane żyje między ludźmi wewnątrz ich rzeczywistości kulturowych. Ewangelia jednak nie jest uzależniona od żadnego typu kultury. Zachowuje swoją wychowawczą i nadprzyrodzoną moc dlatego jest zdolna spenetrować kulturę, nie będąc sama ujarzmiona przez nią. Dramatem współczesnej epoki jest podział, bolesne rozdarcie między kulturą a wiarą; rozdział między kulturą a Ewangelią; eliminacja tego pęknięcia jest podstawowym wymiarem ewangelizacji, duszpasterstwa i wychowania<sup>10</sup>. Wysiłek duszpasterski i wychowawczy Kościoła winien iść w tym kierunku, aby prowadzić osoby do nawrócenia i życia zgodnego z Ewangelią, tak aby w praktyce codziennego życia zanikło bolesne rozdarcie – rozdwojenie wiary i kultury. Nauczanie Jana Pawła II zawiera w sobie główne linie soborowej myśli w stosunku do zagadnienia kultury, w jakiej jest zanurzony współczesny człowiek i świat. Rozwija też ideę przemiany, nawrócenia kultury, zawartą w Adhortacji apostolskiej *Ewangelii Nuntiandi* wskazując zwłaszcza na niebezpieczeństwo płynące z rozłamu między wiarą a kulturą. Zauważa, że potrzeba syntezy między kulturą i wiarą nie jest tylko wymaganiami kultury, ale także wiary. „Wiara, która nie staje się kulturą, jest wiarą nie w pełni przyjętą, nie w całości przemyślaną, nie przeżytą wiernie”<sup>11</sup>. W tym stwierdzeniu Jana Pawła II widać wyraźnie, iż wiara winna stawać się kulturą. Nie może się to dokonać bez świadomego wysiłku wychowawczego. Teren szkoły, instytucji kulturalnych, życia społecznego i państwowego nie może być postrzegany jako obszar na którym mają być nie obecni ludzie wierzący, żyjący zgodnie z wymaganiami wiary płynącymi z Ewangelii i nauczania Kościoła. Istnieje bardzo mocny związek między inkulturacją Ewangelii a ewangelizacją kultur<sup>12</sup>. Głosząc Ewangelię dzisiaj w określonym kontekście kulturowym należy zachować troskę nie tylko o prawowierność, ale także o to, aby Ewangelia była głoszona, w sposób znaczący tj. tak, aby została usłyszana i przyjęta, chodzi tu przede wszystkim o dobre wykorzystanie mass mediów i przygotowanie głosicieli. Tak pojęta ewangelizacja jest dziś największym wyzwaniem, jakie trzeba obecnie podjąć w stosunku do kultury pozbawionej korzeni duchowych. Wnosi to nadzieję na humanizację wspólnoty i jej instytucji za pośrednictwem Ewangelii<sup>13</sup>. Jan Paweł II nie nawołuje do tworzenia syntezy wiary i kultury w postaci jednej wybranej kultury, rozumianej jako chrześcijańska. Zalecenie, iż wiara ma stawać się kulturą, oznacza, że wiara ma przeniknąć „etos” jakiegoś ludu, jego postawy zasadnicze, instytucje i wszystkie struktury. Szczególną wychowawczą rolę w tym procesie ma do odegrania ewangelizacja, która ma zapobiec nieobecności wartości fundamentalnych w kulturze nowoczesnej. To ewangelizacja ma dać odpowiedź na kryzys w kulturze, przez poszukiwanie jako alternatywy kultury w pełni chrześcijańskiej<sup>14</sup>. Nie oznacza to bynajmniej powrotu w kulturze do teokracji

<sup>10</sup> Por. M. P. Gallagher, *Fede e cultura. Un rapporto cruciale e conflittuale*, Milano 1999 s. 68.

<sup>11</sup> List do Kardynała Sekretarza Stanu. Powołanie do życia Papieskiej Rady do spraw kultury, 20.05.1982, w: *Nauczanie Papieskie*, V,1, Poznań 1993, s. 766; PG 30 „Chodzi w istocie o zadanie stare, a jednocześnie wciąż nowe, mające źródło w samej tajemnicy Wcielenia i uzasadnienie w wewnętrznej zdolności Ewangelii do zakorzeniania się w każdej kulturze, do jej kształtowania i krzewienia, a także do oczyszczania jej i otwierania na pełnię prawdy i życia, która zrealizowała się w Jezusie Chrystusie”.

<sup>12</sup> Por. tamże, s. 766–767.

<sup>13</sup> Por. *Suscitare una nuova cultura dell'amore e della speranza ispirata alla Verità*, Udienza alla Plenaria del pontificio consiglio della cultura, 10.01.1992, IGP XV, 1, (1992) s. 46; PG 30.

<sup>14</sup> Por. *Le nuove sfide della dottrina sociale della Chiesa dopo i grandi cambiamenti nel Nord e nel Sud del mondo*, Udienza: ai partecipanti alla Plenaria del Pontificio Consiglio «Iustitia et Pax», 12.11.1992, IGP XV, 2, (1992) s. 545.

średniowiecznej, lecz jest jak najprostszą animacją i przemianą życia kulturalnego we wszystkich jego wymiarach przez Ewangelię. Papież nie daje tych wskazań tylko w odniesieniu do terenów misyjnych, ale zaleca, aby je stosowano i rozciągnięto na wszystkie konteksty kulturowe współczesnego świata. W tym celu, trzeba znaleźć język przekazu orędzia, który trafiałby do serc wszystkich ludzi, niezależnie od kontekstu kulturowego. Generalnie ewangelizacja jest zlecona szczególnie Biskupom, gdyż wiąże się bezpośrednio z ich funkcją, z kolei ewangelizacja kultur to także teren, gdzie ma się realizować powołanie świeckich do świętości tak, aby moc Ewangelii przenikała życie rodziny, pracy, mass mediów, sportu i czasu wolnego. Świeccy mają animować porządek społeczny, życie publiczne, narodowe i międzynarodowe. Ich obecność może wywierać przemieniający wpływ na środowisko i zasiewać nadzieję<sup>15</sup>. Należy pamiętać przestrożkę Jana Pawła II: „Nie możemy mylić uniwersalizmu z uniformizacją”<sup>16</sup>. Nie istnieje jakaś unikatowa – jedyna kultura chrześcijańska, lecz raczej różne wersje kultury chrześcijańskiej. Można chrystianizować kultury różne od siebie, ratując w tym samym czasie ich różnorodność kulturową<sup>17</sup>. Taka postawa Jana Pawła II wobec kultury pozwala mu zachować należną wolność i wierność Ewangelii. W tym świetle Ewangelia i Kościół a tym samym także zadanie wychowania, nie stają się więzaniem jakiejś jednej kultury. Papież mówi: „...czasem dać świadectwo Chrystusowi oznacza wziąć w całości najszlachetniejsze intencje jakiejś kultury, innym razem znowu dać świadectwo Chrystusowi jest wyzwaniem na pojedynek rzuconym kulturze, przede wszystkim wtedy, gdy prawda o osobie ludzkiej jest zagrożona”<sup>18</sup>. Niewątpliwie Papież w tym stwierdzeniu daje najbardziej zwięzłą zasadę rozróżniania duchowej wartości jakiegokolwiek kultury i związanego z nią wychowania człowieka. W tych odważnych zdaniach jest ukazana pewna forma walki kulturalnej, która ma nie tylko wymiar indywidualny, ale i społeczny. W walce tej kultura jakiegokolwiek społeczności narodowej, zawodowej, rodzinnej jest przemieniana (nawracana, kształtowana) przez chrześcijaństwo. Niejednokrotnie też buntuje się przeciw orędziu zbawczemu. Świat nie chce podporządkować się Ewangelii, ale chce ją podporządkować ogólnie przyjętej społecznie akceptowanej normie moralnej, odrzucając możliwość nawrócenia się i przemiany<sup>19</sup>. Papież zdecydowanie podkreśla, że gdyby świat ostatecznie odrzucił chrześcijaństwo i zaczął żyć nie licząc się z Bogiem, i Ewangelią to wcześniej lub później doprowadzi to do klęski ludzkiej społeczności<sup>20</sup>. Taka tendencja w kulturze zdaje się być coraz silniejsza. To właśnie w tym kontekście należy odczytać słowa skierowane do Europejczyków: „Europejska kultura sprawia wrażenie milczącej apostazji człowieka sytego, który żyje tak, jakby Bóg nie istniał”<sup>21</sup>. Znajduje to swoje negatywne odbicie na polu wiary w postaci tzw. kryzysu wiary<sup>22</sup>. Wiara w ciągu dziejów wciela się w struktury i instytucje ludzkie. Jednak zmiana w procesie historii sytuacji, w których żyją ludzie, sprawia, że formy z przeszłości stają się przestarzałe i zbędne. Sytuacja taka może rodzić i często rodzi niebezpieczne przekonanie, iż tak samo jest z wiarą. Pojawiają się wtedy dwie błędne postawy w kulturze:

- a) jedna broniąca dawnych form z przeświadczeniem, że wiara nie może się bez nich obejść,
- b) druga sądząca, że wiara jest całkowicie zdeterminowana przez ducha czasu i nie ma

<sup>15</sup> Por. Fate maturare negli spiriti l'urgenza dell'incontro del Vangelo con le culture vive, Al Pontificio Consiglio per la cultura, 17.01.1987, IGP X, 1 (1987) s. 121; PG 51, 87.

<sup>16</sup> 17 F. Miguens, Fe y Cultura en la Enseñanza de Juan Pablo II, Madrid 1994, s. 169–170.

<sup>17</sup> Por. tamże.

<sup>18</sup> 19 La sfida che l'America deve affrontare oggi è quella di trovare la pienezza della libertà nella verità, L'omelia durante la solenne Celebrazione Eucaristica domenicale all'«Oriole Park at Camden Yards» – Baltimora, 8.10.1995, IGP XVIII, 2 (1995) s. 782.

<sup>19</sup> Por. R. Buttiglione, Zadanie świeckich w ewangelizacji kultury, Życie katolickie 7/8 (1986) s. 120–121.

<sup>20</sup> Por. EC, 5

<sup>21</sup> Por. EC, 9

<sup>22</sup> Por. R. Buttiglione, Zadanie świeckich w ewangelizacji kultury, Życie katolickie 7/8 (1986) s.121.

własnej treści zdolnej mu się przeciwstawić. Jan Paweł II daje inne wskazania: Jezus Chrystus jest ciągle obecny w historii i może dawać życie formom nowym. Prawda jego wcielenia przewyższa historię, transcenduje ją, człowieka i świat. Papież uświadamia ludziom dobrej woli konieczność przekonania świata, że transcendencja jest podstawą do ukazania prawdy świata i człowieka. Znaleźć transcendencję w historii, to znaleźć Jezusa, to także odsłonić prawdziwy sens człowieka, historii i kultury. Kultura jest materializacją ducha ludzkiego i uduchowieniem materii, co w konsekwencji sprawia, że świat staje się bardziej ludzki<sup>23</sup>. Jan Paweł II wskazuje między innymi na kulturę: humanistyczną, empiryczną i lokalną. Można także określić ten podział jako podział na kulturę twórczą – humanistyczną, kulturę w znaczeniu socjologicznym – obejmującą swym zakresem to, co przeżyliśmy jako społeczność i kulturę w znaczeniu partykularnym – lokalnym. Jan Paweł II nie przeprowadza szczegółowych, wyraźnych podziałów między tymi polami kultury. W jego programach pielgrzymkowych da się jednak zauważyć następujący podział, odpowiadający trójstopniowemu schematowi. Prawie zawsze w programach jego wizyt ma miejsce spotkanie z artystami, intelektualistami i światem mediów<sup>24</sup>. Nawrócenie, czyli przemiana, przebiegająca przez te trzy obszary kultury, może spowodować, że zostanie przewyżczone rozdarcie między kulturą a wiarą, tak boleśnie dziś odczuwane. Do pracy nad tą przemianą są zaproszeni nie tylko intelektualiści, którzy pracują w oparciu o oczywistości etyczne, rodzące się w życiu wspólnoty chrześcijańskiej, w rodzinie, w różnych formach chrześcijaństwa, pod wpływem Ducha Świętego, gdy ludzie, zaufawszy Chrystusowi, wchodzą na drogę nawrócenia, podejmują wysiłek umartwienia, poznają głębszy wymiar egzystencji. Stworzenie więc kultury pełnej sensu, zdaniem Jana Pawła II, jest zadaniem całej wspólnoty wierzących<sup>25</sup>.

### **Sekularyzacja dominujące zjawisko w kulturze współczesnej**

Dziś powszechnie pod tym pojęciem rozumie się zanikanie sfery sacrum w życiu osobistym i publicznym. Świadczy o tym wiele faktów uchwytnych socjologicznie<sup>26</sup>. W języku polskim to, co jest *saecularis* zostało określone jako „świeckie”, a synonimem sekularyzacji jest zeświecczenie, którego etymologia w sposób jednoznaczny odwołuje się do tego, co przynależy do świata. W ten sposób w perspektywie religijnej – jak pisze Solange Lefevbre – czas stał się wektorem podporządkowanym przestrzeni.

Tak rozumiana sekularyzacja obejmuje więc swym znaczeniem utratę religijnej kontroli na rzecz władzy cywilnej, zarówno w przestrzeni politycznej, jak i kulturowej czy

<sup>23</sup> Por. M. P. Gallagher, dz. cyt., s. 70.

<sup>24</sup> Tamże s. 71.

<sup>25</sup> Tamże s. 122.

<sup>26</sup> Por. Christian Duquoc. Niejasności teologii sekularyzacji. Warszawa. PAX. 1975. Bardzo interesujący opis tego zjawiska podaje H. Desroches „namaszczenie chrześcijańskiego króla ustępuje miejsca wyborowi władcy przez lud. Od czasów Wiklefa, Jana Husa i Lutra sakralny język pisma zastępują języki narodowe. System dóbr kościelnych, pojęty jako wyrównane obciążenie zasobów materialnych na rzecz rozdawnictwa jałmużny, zostaje zastąpiony przez sprawną organizację ubezpieczeń i przez instytucje solidarności społecznej. Parafia musi ustąpić przed wsią, liturgia przed teatrem i choreografią, nadzieja na zbawienie wieczne przed trzeźwym patrzeniem w przyszłość, doctrina Santa przed humanistycznymi gałęziami wiedzy traktującymi o religii, egzorcyzmy przed leczeniem w szpitalach, sobory muszą ustąpić przed konferencjami naukowymi, pielgrzymki przed „Pociągami przyjaźni”, przybytki i świątynie przed Domami Ludowymi, lub Domami Kultury, Wieczera Pańska przed bankietem, obrzęd przed narzędziem wytwórczym, kielich przed pucharem, alchemik przed mistrzem wytapiaczem, święte księgi przed literaturą światową, procesja przed defiladą, pieśń nabożna przed piosenką, psalm przed poematem, dzwon kościelny przed syreną, prorok przed informatykiem, znachor przed lekarzem, organy przed muzyką konkretną. Szereg gestów, postaw, ról i czynności, jakie pełniono w sferze sacrum, wypełnia się odtąd w sferze profanum. Cała konstrukcja nośna chrystianizmu uległa temu procesowi. Por. H. Desroches, Dechristianisation w: Encyklopedia Universalis. Paris 1968. t. V s. 320.

moralnej. Według tej koncepcji sekularyzacja postrzegana jest jako umniejszenie, utrata czyszkoda. Jest bowiem niczym innym jak utratą terenu, który dotychczas był domeną Kościoła i religii<sup>27</sup>. Jest to więc przestrzenna koncepcja rozumienia sekularyzacji, która dzieli świat na świecki i religijny. Inne pojmowanie sekularyzacji daje José Casanova. Proponuje on koncepcję czasową, która nie prowadzi ani do rozpadu na świeckość i religijność, ani do opozycji między nimi. Religia, jego zdaniem, jest tym, co zapewnia mediację między czasem obecnym a przyszłym. Dzięki niej to, co świeckie (i już dzisiaj – choć niebezpośrednio – poddane królestwu Bożemu), przygotowuje się do wkroczenia w to królestwo i poddania się Bogu w sposób bezpośredni.

Linia podziału nie przechodzi między tym, co religijne, a tym, co świeckie, lecz rozgranicza dwie epoki: okres przejściowy, w którym żyjemy, i królestwo, które nie będzie miało końca. Także według Olivera O'Donovana terminem, który stoi w opozycji do pojęcia „świecki”, nie jest wcale ani sakralny, ani duchowy, ani nawet religijny, lecz „wieczny”. Świeckość czyli doczesność – a dokładniej terażniejszość – świata nie jest więc przeciwieństwem tego, co religijne, ale tego, co przyszłe, co ma nadejść, co się dopiero wypełni w wieczności<sup>28</sup>. Ojciec Święty Benedykt XVI w jednym z przemówień wygłoszonych do biskupów polskich przybyłych „ad limina Apostolorum” do Rzymu mówił z troską o zadaniu obrony „otrzymanego od poprzednich pokoleń bogatego dziedzictwa kulturowego opartego na wartościach chrześcijańskich” w warunkach „nasilającego się procesu sekularyzacji”. Jeszcze wcześniej Jan Paweł II pisał o wielu środowiskach Europy zmierzających ku apostazji. W rezultacie religie i Kościoły tracą powoli wpływ na różne dziedziny życia indywidualnego i społecznego. Religia w wielu społecznościach i narodach nie pełni już strukturalnej roli społecznej, czyni to telewizja jako nowa „religia” pogańska. Uroczyste Msze Święte zastępuje główne wydanie dziennika, zaś świętych wypierają idole – gwiazdy kina, sportu, show-biznesu. Całością zaś rządzi nie rzetelna informacja lub prawdziwy artyzm i sztuka, lecz ekonomia; kryterium prawdy, piękna, dobra, staje się zysk, sukces ekonomiczny stacji czy programu<sup>29</sup>. Niewątpliwie państwa Unii Europejskiej i generalnie całej Europy, przechodzą obecnie proces sekularyzacji, choć oczywiście stopień jego zaawansowania różni się w zależności od państwa. Błędem jednak byłoby poszukiwanie jego przyczyny w rozwoju Unii Europejskiej. Obydwa zjawiska mają różne korzenie i różną historię. Integracja europejska, oprócz celów gospodarczych, jest również nastawiona na poszukiwanie jedności i porozumienia, na prowadzenie dialogu i poszanowanie różnorodności. Jest w tym bliska chrześcijaństwu, które od wieków wychowuje Europejczyków do takich postaw. Unia Europejska jest u swoich podstaw budowana na zasadach wypływających z Ewangelii (jak choćby solidarność, poszanowanie godności człowieka, równość czy subsydiarność), jednak to nie od instytucji w Brukseli zależy, na ile chrześcijaństwo stanowi i będzie stanowić w przyszłości żywotną i twórczą siłę inspirującą, ale od jakości wiary, wychowania i zaangażowania każdego chrześcijanina<sup>30</sup>.

### **Pozytywny wymiar sekularyzacji**

Sekularyzacja, daje także szansę zintensyfikowanego wychowania i dojrzenia do wiary, której miarą jest Chrystus i Ewangelia kształtująca świat w konkretnej, historycznej,

<sup>27</sup> Por. S. Lefebvre, *Sécularité et sécularisation*, Montréal 1992, t. 2, s. 377.

<sup>28</sup> J. Casanova, *Public Religions in the Modern World*, Chicago 1994, s. 12 nn. Oliver O'Donovan. *The Desir of the Nations*. Cambridge 1966, s. 211.

<sup>29</sup> Por. J. M. Di Falco, *Media są zniewolone i zniewalają*, [w:] *Nasz dziennik*, 2006 11 14, s. 6.

<sup>30</sup> Jan Paweł II, *Fedeli al Vangelo nell'opzione preferenziale per i poveri*, 11. 010. 1984, IGP VII, 2 s. 885; *L'opzione preferenziale per i poveri si fonda sul Vangelo e non su criteri forniti da scienze umane e da ideologie*, Uruguay, 31. 03. 1987, IGP X, s. 892.

wspólnotowej i społecznej formie, gdzie chrześcijanie nie sakralizują świata, przemieniając sferę profanum w sacrum, lecz przemieniają świat od wewnątrz, przyjmują go – tak, jak Chrystus przyjął to, co ludzkie – i oddają Bogu siebie i świat, przemieniony światłem Ewangelii i uwolniony od sakralności. Jest to owoc objawienia i nauczania Jezusa, które idzie w głąb, tzn. w kierunku interioryzacji wiary, która nie wyraża się przede wszystkim w rytuale uświęcającym życie, ale w życiu w świętości<sup>31</sup>. Trzeba w sekularyzacji dostrzec to, co już od początku stanowiło istotę związku chrześcijaństwa ze światem, tj. odrzucenie idei boskości świata, swoiste „oddeifikowanie” świata, rozpoczęte już w Starym Testamencie. Chrześcijaństwo doprowadziło do końca proces orzekania transcendencji Boga wobec świata i odmawiania światu jakichkolwiek Bożych przymiotów. Ostatecznie Chrystus jest tym, który zwycięża siły tego świata i nie jest skazany na los, jaki wyznaczyły Mu bóstwa czy siły przyrody. Wcielenie Boga w Jezusie jest typem radykalnej sekularyzacji. Bóg ogołocił się ze swego religijnego charakteru, ze swoich boskich atrybutów, aby przybrać formę sługi. Tak postrzegana sekularyzacja niewątpliwie ma pozytywny wpływ na dojrzałe kształtowanie się osobowości ludzkiej, na wychowanie człowieka. Warto zaznaczyć, iż w tak pojętej sekularyzacji mieści się doskonale idea katolickiego wychowania i szkolnictwa, które ma być katolickie tzn. otwarte na świat i prawdę tego świata, zostaje też oddalony zarzut o sakralizowanie świata przez katolicką szkołę<sup>32</sup>. Pozostaje jeszcze coś bardzo dobrego – otwarcie na pozytywną przyszłość, inną od terażniejszości i pełną sensu zakotwiczonego w *sacrum*. Objawienie głosi:

- świat podlega człowiekowi, jego rozumowi i woli, a nie bóstwom;  
- jest światem sfery profanum, a nie sacrum. Nawet zasad tego świata człowiek nie czerpie z jakichś tajemnych niebiańskich zasobów, lecz mając rozum i wolną wolę, umie rozpoznawać, tworzyć i rozwijać wartości. O ile jednak człowiek „zeświecczony” staje bezradny i pełen lęku przed przyszłością (gdyż w każdej chwili życie jego może być przerwane, poczynania i zamiary zniweczone), o tyle człowiek wierzący w tej ciemności dostrzega ożywiającego Boga, który doprowadza do końca swoje dzieło. Dla człowieka zsekularyzowanego przyszłość jest niepewnością, budzi lęk; aby zapomnieć o tym lęku „zeświecczony” człowiek całą swoją aktywność kieruje na budowanie rzeczywistości ziemskiej<sup>33</sup>. Można powiedzieć, że dotykamy tu centralnego problemu współczesnej zsekularyzowanej kultury, która sama, nie będąc ostatecznym celem, nie potrafi wskazać innego odniesienia i pęta się we własnych ograniczeniach. Ostatecznie fakt, iż wierzący może patrzeć z nadzieją w przyszłość, wynika nie z tajemnicy Bożej lecz z obietnicy, którą Bóg poręczył i dopełnił w Jezusie Chrystusie. To Jezus Chrystus wyzwala terażniejszość i przyszłość, a nie jakaś tajemnica i mit, nie technika i postęp, które same z siebie nie mogą wskazać swego celu<sup>34</sup>.

## Szkolnictwo katolickie

Pierwszymi wychowawcami dzieci są ich rodzice, jest to ich prawo naturalne, gdyż to oni przekazali życie swoim dzieciom. Wychowanie rodzicielskie jest najbardziej harmonijne, ponieważ odbywa się w odniesieniu do podstawowych relacji rodzice – dzieci, w atmosferze miłości i bezpieczeństwa, które dzieciom najlepiej zabezpieczają rodzice. Wspólna troska o wychowanie dzieci odnawia też i doskonali miłość wzajemną rodziców. „Deklaracja Praw Dziecka” podkreśla także, iż dziecko powinno wzrastać pod opieką rodziców jak najdłużej jest to możliwe. Jan Paweł II zaznacza, iż dzisiaj nie jest łatwo zabezpieczyć rodzicom to

<sup>31</sup> S. Lefebvre, *Sécularité et sécularisation*, Montréal 1992, t. 2, s. 438.

<sup>32</sup> Jan Paweł II, *A vescovi americani in visita – ad limina*, Roma 1982.

<sup>33</sup> Ch. Duquoc, *Niejasności teologii sekularyzacji*, Warszawa 1975, s. 49-54; H. Cox, *La cité séculière. Essai théologique sur la sécularisation et l'urbanisation*, Paris 1969, s. 104-105

<sup>34</sup> Tamże s. 57-58.

prawo w stosunku do swoich dzieci, składa się na to wiele przyczyn. Aby to zadanie rodzice mogli wypełnić, nie wystarczy jedynie ich dobra wola i miłość. Trzeba, aby przede wszystkim umocnili swoje przekonania moralne i religijne. Czerpiąc z własnych doświadczeń, winni dokonywać pewnej refleksji nad wychowaniem swoich dzieci, dzieląc się także doświadczeniem wychowawczym z innymi rodzicami, z nauczycielami, z ekspertami od wychowania, z księżmi. Nie chodzi tu tylko o jakieś techniki, lecz o nieustanną pomoc dzieciom i młodzieży, aby miały możliwość w sposób wolny i w pełni osobowy przyjąć i zaakceptować wartości moralne i przede wszystkim, aby mogły poznać i pokochać Boga<sup>35</sup>.

Szkolnictwo katolickie poprzez swą koncepcję wychowawczą, której podstawą jest osoba Jezusa Chrystusa i wartości ewangeliczne, pragnie przyczynić się do tego, by osoba ludzka na nowo stała się centrum wychowawczej rzeczywistości szkoły. Oznacza to, że model wychowawczy winien uwzględniać osobę ludzką we wszystkich jej aspektach. Szkoła katolicka, mając łaskę światła wiary, może formować swoich wychowanków w oparciu o fundamentalne walory moralne, tak aby budować świat wolny od zagrożeń, których dziś doświadczamy<sup>36</sup>. Ojciec święty przekonuje, że zawsze musi być prymat wartości duchowych nad materialnymi, gdyż wartości duchowe mają bardziej bezpośredni udział w rozwoju szlachetnych i godnych aspektów osoby ludzkiej. Wartości duchowe nadają sens ostateczny wartościom materialnym. To pierwszeństwo ducha daje gwarancję także, że rozwój materialny i społeczny są w służbie tego wszystkiego, co stanowi człowieka. Szkoła katolicka powinna nieść żywe przesłanie do życia wychowanków, iż jest więcej radości w dawaniu niż w otrzymywaniu, i że wartości osoby nie opiera się tym, co posiada, lecz na tym, kim jest. Jasne jest, że takie wezwanie jest równoznaczne z wezwaniem do nieustannego nawracania się. W ten sposób (zwłaszcza młodzież) może odkrywać wartość życia prostego i surowego. Edukacja katolicka dzisiaj musi pokazać studentom, iż postęp ludzkości nie może bazować jedynie na nauce i technologii. Postęp prawdziwy dokonuje się wtedy, gdy rozpoznaje się wartości moralne i gdy następuje wzrost w życiu moralnym<sup>37</sup>. Szkoła katolicka w społeczeństwie współczesnym musi pozostać środkiem uprzywilejowanym w edukacji katolickiej. Jest ona także ze swej natury narzędziem apostołatu i dlatego jest godna jak największych poświęceń. Każdy rodzaj apostołatu zawsze zawiera w sobie wezwanie do nawrócenia. Oczywiście Papież podkreśla tutaj znaczenie nauczycieli, którzy są przekonani do wielkich ideałów wychowania katolickiego. Szkoła katolicka nie może mieć skuteczności wychowawczej bez nauczycieli katolików. Jest nagląca potrzeba nauczycieli - wychowawców, którzy przyczyniliby się do przeniknięcia całego kontekstu edukacyjnego Duchem Chrystusa. Ta idea wychowawcy staje się bardzo dobrze zrozumiała poprzez prezentację celu szkoły katolickiej, którym jest, jest takie kształtowanie wychowanków, aby mogli stać się braćmi i siostrami w wierze Kościoła. Byłoby to niemożliwe bez jasno sformułowanego wezwania do nawrócenia. Tak zarysowany cel jest także zadaniem ekumenicznym, jakie stoi przed całym Kościołem i musi on być uwzględniany w wychowaniu religijnym i szkolnictwie<sup>38</sup>. W ten sposób Papież wyraźnie wskazuje, iż ideą szkolnictwa katolickiego nie jest jedynie wysoki poziom nauczania – jego profesjonalizm, co jest powszechnie znane i doceniane w świecie. Cel podstawowy katolickiego nauczania sięga dalej, chce ono komunikować Chrystusa innym, chce partycypować w wysiłku nadania życia

<sup>35</sup> Por. KDK nr 52; nr 3, nr 1.

<sup>36</sup> Por. Z. Grocholewski, [www.radiomaryja.pl/artykuly.php?id=760](http://www.radiomaryja.pl/artykuly.php?id=760), 2006,07.20; Uczelnia formująca człowieka, [WWW.informacje.int.pl/Uczelnia-formujaca-czlowieka-art-1255.html](http://WWW.informacje.int.pl/Uczelnia-formujaca-czlowieka-art-1255.html); KMDM - Kardynał Grocholewski w Radiu Maryja, [www.kmdm.eu/art.php?id=200607202120dcfd638167c5273c](http://www.kmdm.eu/art.php?id=200607202120dcfd638167c5273c).

<sup>37</sup> Por. Siate testimoni del profondo legame tra Vangelo, uomo e cultura, Alle scuole cattoliche del Lazio – Città del Vaticano (Roma), 29.01.1983, 266 – 270; Presenza costruttiva della scuola cattolica nella società civile, Al Giubileo di insegnanti e alunni – Città del Vaticano (Roma), 28.01.1984, s. 183-187; Il primato dei valori spirituali nella educazione dei giovani del 2000, IGP V, 1, 1982-03-18, s. 890-893.

<sup>38</sup> Por. W. Hryniewicz, Na drodze pojednania. Medytacje ekumeniczne, Warszawa 1998, s. 207-217.



innych formy Chrystusowej. Niewątpliwie jest to wysiłek ewangelizacyjny i apostołski, wezwanie do nawrócenia. Tych obowiązków edukacja katolicka musi być świadoma, jeśli chce pozostać wierna swojemu istotnemu powołaniu. Papież, mówiąc o tych zadaniach i powołaniu nauczycieli katolickich, odwołuje się także do orzeczeń Soboru Watykańskiego II, nie waha się też stwierdzić, że „sprawa wychowania katolickiego jest sprawą Jezusa Chrystusa i Jego Ewangelii w służbie człowiekowi”<sup>39</sup>. Nie chodzi tylko o objawienie się Boga człowiekowi, lecz także o objawienie się człowieka samemu człowiekowi, o zrozumienie i przyjęcie całej prawdy o człowieku. Możemy powiedzieć, idąc za tą myślą Papieża, iż chodzi o nawrócenie człowieka, o jego wychowanie tj. o zrealizowanie jego potencjalności. Szkoła katolicka stwarza warunki, aby zwłaszcza świeccy mogli wypełnić swoje powołanie formowania młodzieży w świetle wiary. Zawsze, gdy Kościół mówi o nauczaniu katolickim, nie ma na myśli jakiejś specjalnej metody, lecz mając na względzie bogactwo tego nauczania, wie że będą mogły być zrealizowane jego założenia, tj. stworzenie atmosfery animowanej duchem ewangelicznym wolności i miłości, pozwalającej młodzieży na rozwinięcie ich własnej osobowości i ich rozwoju w wierze jako ludzi ochrzczonych. Wszystko w takim duchu, aby znajomość świata, człowieka i życia, którą stopniowo zdobywają, była oświecona wiarą. Jednoznacznie wynika z tego, że szkoły te nie mogłyby być uważane za katolickie, gdyby nie oferowały realnej edukacji religijnej w procesie dydaktycznym<sup>40</sup>. „Szkoła katolicka nie mniej niż inne szkoły zdąża do celów kulturalnych i do prawdziwie ludzkiej formacji młodzieży. Właściwością zaś jej jest to, że stwarza w społeczności szkolnej atmosferę przesiąkniętą ewangelicznym duchem wolności i miłości, dopomaga młodzieży, aby w rozwijaniu własnej osobowości wzrastała zarazem wedle nowego stworzenia, którym stała się przez chrzest, a całą ludzką kulturę porządkuje ostatecznie zgodnie z orędziem zbawienia, tak aby poznanie, które wychowankowie stopniowo zdobywają odnośnie do świata, życia i człowieka, było oświetlone wiarą”<sup>41</sup>. Szkoła katolicka jest jednym z narzędzi w misji zbawczej Kościoła. Jest to miejsce wzrostu osobowości człowieka poprzez systematyczne i krytyczne przyswajanie wiedzy i kultury. Charakteryzuje się ona swoistą strukturą, a w szczególności oparciem się na określonych zasadach filozoficznych i teologicznych, znajdujących swe odbicie w programie wychowawczym szkoły, którego fundament stanowią Chrystus i Jego Ewangelia. Fundament ten wpływa na zadania, cele i metody wychowawcze szkoły. Bardzo wyraźnie wyraża to Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim<sup>42</sup>.

---

<sup>39</sup> Por. KDK 2, „Wychowanie to zmierza nie tylko do pełnego rozwoju osoby ludzkiej, lecz ma na względzie to, aby ochrzczeni, wprowadzani stopniowo w tajemnicę zbawienia, stawali się z każdym dniem coraz bardziej świadomi otrzymanego daru wiary. Niechaj uczą się chwalić Boga Ojca w Duchu i w prawdzie (por. J 4,23), zwłaszcza w kulcie liturgicznym; niechaj zaprawiają się w prowadzeniu własnego życia wedle nowego człowieka w sprawiedliwości i świętości prawdy (Ef 4, 22-24); w ten sposób niech stają się ludźmi doskonałymi na miarę wieku pełności Chrystusowej (por. Ef 4, 13) i przyczyniają się do wzrostu Ciała Mistycznego. Ponadto świadomi swego powołania niech się przyzwyczajają dawać świadectwo nadziei, która w nich jest, (por. 1P 3, 15) jako też pomagać w chrześcijańskim kształtowaniu świata, dzięki któremu wartości naturalne włączone do pełnego rozumienia człowieka odkupionego przez Chrystusa przyczyniają się do dobra całej społeczności. Dlatego obecny święty Sobór przypomina pasterzom dusz bardzo wielki obowiązek czynienia wszystkiego, aby z tego chrześcijańskiego wychowania korzystali wszyscy wierni, a zwłaszcza młodzież, która jest nadzieją Kościoła’; IGP, All'Associazione Statunitense della Scuola Cattolica – Città del Vaticano, (Roma), „La causa dell'educazione cattolica è la causa di Gesù Cristo e del suo Vangelo al servizio dell'uomo”, 1979-04-16, s. 918-920.

<sup>40</sup> Por. CTr 69, „Il carattere proprio e la ragione profonda della scuola cattolica, per cui appunto i genitori cattolici dovrebbero preferirla, consistono precisamente nella qualità dell'insegnamento religioso integrato nell'educazione degli alunni”; La scuola cattolica deve proporre una vera educazione religiosa, ai membri dell'ufficio centrale per l'insegnamento cattolico in Olanda, IGP III,2 1980-10-17, s. 891-893.

<sup>41</sup> Tamże

<sup>42</sup> Por. Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim, nr 5, „Między wszystkimi środkami wychowania szczególnie znaczenie ma szkoła, która mocą swego posłannictwa kształtuje z wytrwałą troskliwością władze umysłowe, rozwija zdolność wydawania prawidłowych sądów, wprowadza w dziedzictwo kultury wytworzonej przez

## Reorientacja w myśleniu we współczesnym świecie

Do niedawna wszystko wydawało się trwałe i nienaruszalne, niezmiennie na wieki. Przyspieszony rozwój techniki zburzył takie przekonanie. W przeszłości zmiany ideowe, naukowe, techniczne nie były dostrzegane w perspektywie pokolenia a nawet zmieniających się pokoleń. Sytuacja taka sprzyjała uproszczonym ideom religijnym, gdzie niezmiennie bóstwo wiązało się jakoś (lub raczej: było wiązane przez człowieka) ze światem, który w krótkiej perspektywie historycznej wydawał się być niezmiennym także kulturowo i ideowo. Akceptowano powszechnie przekonanie o niezmienności kultu, rytuału i sposobu życia społeczności religijnej. Należy zaznaczyć, że powyższe rozumienie religii i świata nie jest prawdziwe w odniesieniu do wiary katolickiej i Kościoła, a także do judaizmu, gdyż bazą ich jest nie tyle kult, rytuał, lecz niezmienny Bóg osobowy, który objawia się w zmiennej historii tj. historii zbawienia. Zmiana, czy modyfikacja np. rytu nie jest negacją Boga, lecz rozwojem kultu, prawd wiary i moralności<sup>43</sup>. Oświeceniowe filozofie i ideologie z ich relatywistycznym traktowaniem religii oraz ideologie materialistycznego neomarksizmu w naszych czasach, odrzucające istnienie Boga i transcendentny wymiar rzeczywistości wprowadziły wiele zamieszania i napięć odczuwanych w wielu obszarach kultury współczesnej. Doszła do głosu tzw. „Nowa Lewica”, która od połowy XX wieku wywiera znaczny wpływ na politykę, media i środowiska kształcenia wyższego (zwłaszcza filozofii, politologii, socjologii, pedagogiki i psychologii<sup>44</sup>). Łączy się z nią tzw. postmodernizm, który odrzuca stałe zasady moralne – nakazy i zakazy, etykę kodeksową. Zgadza się jedynie na religię typu terapeutycznego, jako na element świata konsumpcyjnego. Religii winna spełniać zadania charytatywne, dawać ludziom potrzebne przeżycia (np. poczucie bezpieczeństwa); miejscem religii w takim ujęciu ma być jedynie ziemski, horyzontalny wymiar życia ludzkiego. Nic nie mówi się o wymiarze wertykalnym, o skierowaniu życia do Boga, ani o prawie moralnym danym przez Boga. Postmoderniści twierdzą, iż Bóg jest po to, aby służyć człowiekowi, tak więc – ich zdaniem – to nie człowiek ma służyć Bogu, ale Bóg ma dawać ludziom poczucie bezpieczeństwa. Religia ma dostarczać radosnych przeżyć, ma być źródłem radości, przyjemności i zabawy. Ma uzdrawiać, pocieszać i jeśli stawia jakieś wymagania, to należy ją odrzucić jako fałszywą. Z tej ideologii zrodziło się wybiórcze podejście do wiary, związanego z nią wychowania i nawet do samej ewangelizacji. Często można usłyszeć stwierdzenie - „jestem katolikiem, ale...” Skoro wszystko się zmienia, to musi się też zmieniać depozyt wiary katolickiej, tj. obraz Boga, człowieka, Kościoła, prawa moralnego itd. Stąd powstał fałszywie rozumiany pluralizm teologiczny głoszący, że wszystkie religie są sobie równe, i pluralizm etyczny nie uznający obiektywnego dobra i zła moralnego ani różnicy między nimi. W takim kontekście trudno mówić o kulturze i wychowaniu opartych na niezmiennych zasadach etyki. Życie moralne oparte na dekalogu może być widziane jako przejaw fundamentalizmu, który zagraża ludzkiej wolności i dobru człowieka<sup>45</sup>. Nawet dostrzegalny w świecie słuszny protest wobec niesprawiedliwości prowadzi często do odejścia od prawa naturalnego, rozumu i dekalogu do demagogicznej ideologii atakującej wrogów wolności i równości. Do wrogów tych zaliczany

---

przeszłe pokolenia, kształci zmysł wartości, przygotowuje do życia zawodowego, sprzyja dyspozycjom do wzajemnego zrozumienia się, stwarzając przyjazne współzycie. Bardzo ważny w prawidłowym funkcjonowaniu szkoły katolickiej jest także autentyczny udział świeckich w ich zarządzaniu, w podejmowaniu odpowiedzialności za szkołę, oczywiście odpowiednio do swoich kompetencji w poszczególnych dziedzinach. Wymagane jest w związku z tym głębokie utożsamienie się świeckich biorących współudział w zarządzaniu szkołą z jej właściwymi celami wycho-wawczymi.

<sup>43</sup> Por. S. Wielgus, Sekularyzacja, [w:] *Nasz Dziennik*, nr 11 (2724) 13-14, 01, 2007, s. 4.

<sup>44</sup> Tamże.

<sup>45</sup> A. Bolom, *Umysł zamknięty*, Poznań 2004, s. 32-34; F. Adamski, *Poza kryzysem tożsamości w kierunku pedagogiki personalistycznej*, [w:] *Wprowadzenie do pedagogiki ogólnej – zagadnienia wybrane*, red. J. Kostkiewicz, Stalowa Wola 2003, s.64 -67.

jest przede wszystkim Kościół katolicki. Alan Bloom w książce „Umysł zamknięty” pisze, iż poprawność polityczna miała zastąpić etos chrześcijański, także w odniesieniu do edukacji i wychowania. W tym celu głoszony jest podstawowy postmodernistyczny dogmat o względności prawdy jako warunku wolności społeczeństw. Wszystkich, którzy wierzą w niezmienną prawdę absolutną uważa się za wrogów wolności i oskarża o nietolerancję, fanatyzm, fundamentalizm, zabobon. Każdy kto głosi, iż zna jakąś prawdę obiektywną jest szalony. Jedyni, którzy głoszą prawdę to ci, którzy twierdzą i przyjmują jedyną prawdę, tj. prawdę, że nikt nie ma racji, nikt nie zna obiektywnej prawdy. Od zawsze było wiadomym, że istnieje wiele przeciwstawnych poglądów na to, co jest naprawdę dobrem – był to bodziec do prowadzenia badań i poszukiwania odpowiedzi, co jest naprawdę dobre a co złe (współcześni politycznie „poprawni” relatywiści takie badania uważają za niemożliwe i zbędne). Otwartość takich ludzi nie jest otwartością na twórcze poznanie i przyjęcie prawdy, lecz jest bezkrytyczną otwartością na mody, zmienne gusta i odczucia. Jeśli takim typem myślenia kierują się rodzice, wychowawcy i całe społeczeństwa, to nie wychowują oni już dzieci i młodzieży lecz je „hodują”. Nie mają im do zaoferowania nic istotnego, jeśli chodzi o wizje rzeczywistości, wzorce do naśladowania czy poczucie głębszej więzi z bliźnimi<sup>46</sup>.

### **Osoba i transcendentja u podstaw kultury i wychowania**

Inne ważne zagadnienia, dotyczące życia kulturalnego, jakie można znaleźć w nauczaniu Jana Pawła II to problem osoby i problem transcendentji, które stoją u podstaw kultury. Tak jak to już było wspomniane, i co podkreślił Sobór, kultura jest zasadniczym, istotnym sposobem bytowania osoby i powinna być doskonalona za pomocą wszelkich dostępnych środków<sup>47</sup>. Kultura zmierza do udoskonalenia, przemienienia, nawrócenia człowieka, który „przykładając się do różnych dyscyplin naukowych w dziedzinie filozofii, historii, matematyki, przyrodoznawstwa, oraz uprawiając różne rodzaje sztuki, może w dużym stopniu przyczynić się do tego, by rodzina ludzka wznosiła się ku wyższym przesłankom prawdy, dobra i piękna oraz osądu wszelkiej wartości”<sup>48</sup>. Dlatego Sobór Watykański II zachęca do prawidłowego rozwoju kultury, tak aby wszyscy ludzie mogli korzystać z jej dobrodziejstw. Również papież ostatnich dziesięcioleci (Pius XII, Jan XXIII, Paweł VI) wiele uwagi poświęcili kwestiom związanym z kulturą<sup>49</sup>. Zagadnieniami tymi żywo interesował się też kard. Karol Wojtyła, profesor i wykładowca KUL w latach 1953–1978<sup>50</sup>. Papież podkreśla bardzo często, iż jedynym podmiotem kultury jest człowiek, który bez niej nie może żyć. Kultura jest częścią człowieczeństwa. „Człowiek i tylko człowiek jest sprawcą i twórcą kultury; człowiek i tylko człowiek w niej się wyraża i w niej się potwierdza”<sup>51</sup>. Ważny aspekt kultury wskazał Ojciec Święty w czasie swojej pielgrzymki na Litwę w 1993 roku. Przemawiając spontanicznie do grupy polskiej, powiedział, iż „kultura jest tym wszystkim, co tworzy osobę ludzką i wspólnotę, w której człowiek żyje”<sup>52</sup>. Kultura, zdaniem Jana Pawła II, pozostaje w istotnym związku z tym, czym człowiek jest, zaś jej powiązania z tym, co człowiek posiada, są wtórne i względne. „Wszystko, co człowiek posiada o tyle jest ważne dla kultury, o ile jest kulturotwórcze, o ile człowiek przez to, co posiada, może równocześnie pełniej być jako człowiek, pełniej stawać się człowiekiem we wszystkich właściwych dla

<sup>46</sup> Tamże.

<sup>47</sup> Por. KDK 53.

<sup>48</sup> Por. tamże 57.

<sup>49</sup> Por. PiT 146–149.

<sup>50</sup> Por. K. Wojtyła, *Chrześcijanin a kultura*, w: *Aby Chrystus się nami posługiwał*, Kraków 1979, s. 457–461.

<sup>51</sup> Por. Jan Paweł II, *W imię przyszości kultury*, Przemówienie w siedzibie UNESCO, 2.06.1980, w: *Nauczanie Papieskie*, III, 1, Poznań 1985, s. 727.

<sup>52</sup> Por. *Tra la Chiesa e la cultura è necessaria e urgente una «nuova alleanza»*, *L'incontro con il mondo accademico e con gli intellettuali nella Cappella dell'Università – Vilnius*, 5.09.1993, IGP XVI, 2 (1993) s. 641.

człowieczeństwa wymiarach bytowania”<sup>53</sup>. Relacja kultury do natury człowieka jest absolutna i bezpośrednia, natomiast relacja ze światem produkcji (z tym co stanowi „mieć”) jest pośrednia<sup>54</sup>. Szczególna zaś wartość kultury chrześcijańskiej polega na tym, że niesie ona z sobą wszystko to, co pochodzi od Boga, co ma związek z Ewangelią i posłannictwem Kościoła, co dotyczy człowieka i jego potrzeb. Można powiedzieć, że Jan Paweł II w kulturze proponuje personalizm, pluralizm i uniwersalizm<sup>55</sup>. Te trzy określenia wydają się kluczem do zrozumienia wizji kultury, jaką proponuje Papież. Stanowią probierz rozróżniający między kulturą prawdziwą, która jest humanizacją, i kulturą fałszywą – dehumanizacją. Człowiek, wybierając kulturę, wybiera swój los, dlatego Kościół wiele oczekuje od ludzi kultury, od nich zależy przyszłość ludzkości w jej najgłębszych korzeniach<sup>56</sup>. Społeczeństwo poddane dziś jest silnej presji „nie kultury” dehumanizującej, tak zwanej cywilizacji technicznej, manipulacjom politycznym, ekonomicznym. Powoduje to niejednokrotnie utratę podstawowych kryteriów wartości i zagubienie własnej podmiotowości. Następstwem tego jest osłabienie więzi społecznych i narodowych, osłabienie wychowania. W takiej pustce duchowej, powodowanej także brakiem autorytetów moralnych, wzorców i symboli, pojawiają się puste znaki, idole i zmienne mody. Kultury unifikują się niebezpiecznie (wpływ środków masowego przekazu) i wraz z tym procesem pojawia się inne zagrożenie w postaci coraz większych barier technicznych i technologicznych, rozbijających więź duchową i wspólnotę interesów. Pojawia się także kultura, której motorem napędowym jest lęk przed innymi wspólnotami ludzkimi<sup>57</sup>. Kultura chrześcijańska nie dąży do podporządkowania sobie kultur innych ludów i narodów, lecz proponuje uniwersalne zasady etyczne i chrześcijański system wartości oraz normy, które mogą być przyswojone przez wszystkie kultury. Spójność kultury chrześcijańskiej z wiarą nadaje życiu ludzkiemu szerszy niż tylko ziemski wymiar. Kultura tak pojęta nadaje życiu człowieka także już tu na ziemi głęboki sens. Chrześcijanie mają bronić tego sensu. Czynią to zwłaszcza, gdy nie pozwalają sprowadzić człowieka do roli przedmiotu, którym można dowolnie manipulować poniżać go lub dowolnie usuwać. Szczególnie chodzi tu o fałszywe założenie, jakie jeszcze często występuje w podejściu do pracy ludzkiej, zgodnie z którym człowiek jest uważany za jej element, a nie podmiot. Kultura chrześcijańska takie założenie musi napiętnować. Jan Paweł II nazywa to błędem kapitalizmu i mówi, iż błąd ten nie może się powtórzyć<sup>58</sup>. „Za naszych czasów człowiek jest poniżany przez systemy ekonomiczne, które wyzyskują całe zbiorowości. Poza tym bywa on jeszcze ofiarą niektórych systemów politycznych, lub ideologicznych, które zniewalają duszę narodów. Jako chrześcijanie, nie możemy milczeć, ale musimy piętnować ten ucisk kulturalny, który osobom i grupom etnicznym nie pozwala być sobą zgodnie z ich najgłębszym powołaniem”<sup>59</sup>. Zdaniem Jana Pawła II, „każda kultura jest próbą refleksji nad tajemnicą świata, a w szczególności człowieka: jest pewną możliwością wyrażenia transcendencji życia ludzkiego”<sup>60</sup>. Niestety dziś żyjemy w pewnej kulturze dominującej, charakteryzującej się ucieczką od Boga, od transcendencji<sup>61</sup>. Taka kultura, zdaniem Papieża,

<sup>53</sup> Por. Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury*, dz. cyt., s. 729.

<sup>54</sup> Por. W. Gubała, *Rola kultury i nauki w świetle nauczania Jana Pawła II*, *Homo Dei* 2 (1984) s. 101.

<sup>55</sup> Por. A. Kowalski, *Kultura chrześcijańska jako szansa dla świata*, *Chrześcijanin w Świecie*, (1983) s. 44–45.

<sup>56</sup> Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury*, dz. cyt., s. 734–736.

<sup>57</sup> Por. *W imię przyszłości kultury*, dz. cyt., s. 45–46.

<sup>58</sup> Por. LE 7.

<sup>59</sup> Por. *Przemówienie Jana Pawła II do Papieskiej Rady Kultury*, *Tygodnik Powszechny* 10 (1983) s. 7.

<sup>60</sup> *Sono di fronte a voi come testimone della dignità dell'uomo*, *Nella Sede delle Nazioni Unite, il Papa consegna all'umanità un messaggio di portata storica* – Palazzo delle Nazioni Unite, 5.10. 1995, IGP XVIII, 2 (1995) s. 730.

<sup>61</sup> Por. *La Chiesa ha bisogno di sacerdoti gioiosi capaci di portare la vera gioia al popolo di Dio*, *Vespri: l'omelia durante la cele brazione nella cappella del Seminario Maggiore* – Yonkers (USA), 6.10.1995, IGP XVIII, 2 (1995) s. 761.

staje się nieuchronnie antykulturą i nie jest w służbie dobra osoby. „Kultura, która nie jest służbą człowiekowi, nie jest prawdziwą kulturą”<sup>62</sup>. Miłość, zdaniem Jana Pawła II, jest potrzebą podstawową każdej kultury. Religia zaś jest częścią integralną kultury prawdziwej<sup>63</sup>. Niestety, zdaniem Papieża, kultura współczesna idzie w kierunku niebezpieczeństwa stania się kulturą nieludzką, bezosobową. W szczególności kultura intelektualna może zamknąć się w samej sobie i pozostać głuchą na wymiar transcendentalny osoby na Boga<sup>64</sup>. Tymczasem to właśnie człowiek nauki winien troszczyć się „zarówno o odpowiedzialność etyczną, jak i o integralną koncepcję osoby ludzkiej”<sup>65</sup>. Wpływ tych koncepcji sekularystycznych może zasłonić, zlikwidować wymiar, znaczenie i jakość zagadnień stojących w centrum kultury. „Kultura bez wartości uniwersalnych nie jest prawdziwą kulturą”<sup>66</sup> Chrześcijanin obdarowany nowym życiem w Chrystusie musi tworzyć kulturę na miarę tego obdarowania. „Christianum” kultury wymaga światła wiary: „Chrystus poprzez Odkupienie dokonał zbawienia każdego człowieka i całego człowieka, odkupił On również ludzką kulturę, będącą podstawowym wyrazem człowieka jako jednostki, jako wspólnoty, jako ludu, jako narodu. Wszystkie ludzkie wartości są odkupione i zbawione przez Chrystusa, który daje nowy wymiar całej rzeczywistości człowieka. Łaska zbawienia, która uzdrawia, doskonali, scala i wynosi naturę człowieka, w analogiczny sposób uzdrawia, doskonali, scala i wynosi kulturę”<sup>67</sup>

## Bibliografia

BOŁOM, A. *Umysł zamknięty*. Poznań 2004.

CARRIER, H. *The Church and Culture since Vatican I*. University of Notre Dame 1985.

CASANOVA, J. *Public Religions in the Modern World*, Chicago 1994.

*Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim*. Rzym .

DESROCHES, H. *Dechristianisation*. w: Encyklopedia Universalis. Paris 1968.

DI FALCO J. M. *Media są zniewolone i zniewalają* [w:] Nasz dziennik, 2006.

DUQUOC Ch. *Niejasności teologii sekularyzacji*. Warszawa, 1975.

GALLAGHER M. P. *Fede e cultura. Un rapporto cruciale econflittuale*. Milano 1999.

GUBAŁA W. *Rola kultury i nauki w świetle nauczania Jana Pawła II*. Homo Dei 2 (1984).

---

<sup>62</sup> Por. Avete nelle vostre mani la responsabilità di fare del Perù un luogo dove tutti vivano secondo la loro dignità di persone, Con gli uomini di cultura – Lima, 15.05.1988, IGP XI, 2(1988) s. 1430.

<sup>63</sup> Por. Crollano muri, si aprono frontiere ma permangono enormi barriere, Al Pontificio Consiglio per la Cultura, 12.01.1990, IGP XIII, 1 (1990) s. 58; Sumienie miejscem doświadczenia miłości grzechu, w: Miłość większa niż grzech, Homo meditans XII, red. A. J. Nowak, Lublin 1996, s. 92–93.

<sup>64</sup> Por. Wolność teologa Chrystusowi zakłada wierność Kościołowi i jego magisterium, Przemówienie podczas spotkania z teologami, 1.11.1982, w: Nauczanie Papieskie, V, 2, Poznań 1996, s. 661–662; Jan Paweł II, La dottrina filosofica, teologica, etica e politica di san Tommaso, eredità da riapprofondire nel contesto culturale di oggi, dz. cyt., s. 768.

<sup>65</sup> Por. J. Życiński, Wiara chrześcijańska w dialogu z kulturą współczesną wg Jana Pawła II, ETHOS 41–42 (1988) s. 134–137.

<sup>66</sup> Por. Comunicazione, universalità, senso di umanità sono i valori autentici di ogni autentica cultura, Incontro con il mondo della cultura, 12.04.1987, IGP X, 1 (1987) s. 1292.

<sup>67</sup> Jan Paweł II, Przemówienie. Formowanie sumień zadaniem przedstawicieli świata kultury, Rzym 15.12.1983.

GROCHOLEWSKI, Z. [www.radiomaryja.pl/artykuly.php?id=760](http://www.radiomaryja.pl/artykuly.php?id=760), 2006,07.20.

HRYNIEWICZ W. *Na drodze pojednania*. Medytacje ekumeniczne, Warszawa 1998.

JAN PAWEŁ II. *W imię przyszłości kultury*. Przemówienie w siedzibie UNESCO 2.06.1980, w: *Nauczanie Papieskie*, III, 1, Poznań 1985.

JAN PAWEŁ II. *A vescovi americani in visita – ad limina*. Roma 1982.

JAN PAWEŁ II. *Przemówienie Jana Pawła II do Papieskiej Rady Kultury*. [w:] *Tygodnik Powszechny* 10 (1983).

JAN PAWEŁ II. *Przemówienie. Formowanie sumień zadaniem przedstawicieli świata kultury*. Rzym 15.12.1983.

KOWALSKI A. *Kultura chrześcijańska jako szansa dla świata*. *Chrześcijanin w Świecie*, 1983.

LEFEBVRE, S. *Sécularité et sécularisation*. Montréal 1992.

*Nauczanie Papieskie*. Poznań 1993.

MIGUENS, F. *Fe y Cultura en la Enseñanza de Juan Pablo II*. Madrid 1994.

BUTTIGLIONE, R. *Zadanie świeckich w ewangelizacji kultury*. *Życie katolickie* 7/8 (1986).

WIELGUS, S. *Sekularyzacja*. [w:] *Nasz Dziennik*, nr 11 (2724) 13-14, 01, 2007.

WOJTYŁA K. *Chrześcijanin a kultura*. w: *Aby Chrystus się nami posługiwał* Kraków 1979.

ŻYCIŃSKI, J. *Wiara chrześcijańska w dialogu z kulturą współczesną wg Jana Pawła II*. *ETHOS* 41–42 (1988).

# Travel Writings on the Ottoman Turkey in Early Czech and Slovak Literature

Henrieta Krupa, PhD.  
School of Languages  
Istanbul Sehir University

---

## Introduction and the Definition of a Travelogue

Nonfiction travel literature is a travel writing of literary value that records personal experiences of an author touring a place. It is called a travelogue or itinerary, and it is a coherent narrative of aesthetic, beyond the logging of dates and events as found for example in travel journals, when recount in detail the writer's experiences and perceptions of places visited. The value of travelogues lies in fact in that that it provides a topic for literature. Their writers are known as authors rather than as travelers since their success depends on revealing their personality and literary power, and on reflecting the spirit and passion of travels which the authors possess. However, a general definition of fixed rules for an evaluation of a travelogue would be misleading because it is essential to take the established cannon, the genre, the style, and the character of the work into account. This paper deals with travel writings on Ottoman Turkey in early Czech and Slovak literature that reflect the image of Turk. It will be argued that these works are always more (and always less) than direct records of experiences, and the representation of the Ottomans reveals more about the cultural and historical background of the author than of the people and places written about. Moreover, the 'aim' and the genre of the literary works have also determined the way how the Ottomans were represented by these authors.

## Historical Background, Humanisms, and the Development of a Travelogue in Czech and Slovak Literature

Zlatko Klatik states that the content of a travelogue is an insight of the outcome of both cognitive and emotional process (1968, p. 24). In the ideal form a travelogue should be as factually reliable as aesthetically valuable. Thus a fundamental element of a travelogue is the documentation of facts about the geography, history, art, people, traditions, etc., yet it does not exclude the author's creativity. On the contrary, it is the author who collects, selects, classifies the facts and thus determines the atmosphere and the overall tone of the work<sup>1</sup>. Furthermore, since a travelogue reflects the author's personality, his beliefs and state of mind (he is the narrator as well as the protagonist of his own authentic experiences), it is incorrect to view a travelogue as a mere collection of facts. The value of a travelogue does not depend on the attractiveness of the country recorded but since what is recorded by the author has been experienced and contemplated on, it simultaneously conveys information about the author's outlook, education, interests, power of observation, intellect, etc. Hence Klatik emphasizes that a travelogue ought to be evaluated by its aesthetic result achieved by the author rather than by its objective reliability (1968, p. 30). The perception of the foreign land is distorted by

---

<sup>1</sup> The author of *Adventures of Baron Wenceslav Wratislav* has acknowledged this fact and emphasized that what he had decided to narrate are those features that he found unusual and strange.

the author's origin and in describing the places visited the author often makes comparisons with his native land<sup>2</sup>.

A significant development of Czech humanistic literature started at the end of the 15<sup>th</sup> and continued throughout the 16<sup>th</sup> century. As Petrů in *Vzdálené Hlasy* points out, the Czech cultural environment accepted and developed those features of western Renaissance and humanism that fostered the spreading of moral values (1996)<sup>3</sup>. In Czech non-fictional factual literature was preferred as it best suited the primary focus on development of scientific knowledge of the world and man<sup>4</sup>. Hence Czech literature reacts to the needs of the time, emphasizing both moral and cognitive values as well as putting the genre that focuses on conveying facts and information into the foreground. Thus fictional literature was considered inferior at the time and the superior factual literature that appeared in forms of travelogues, diaries, notes and memoirs, aimed not only to convey information but also to introduce the readers the methodology of the authors' gathering facts and information<sup>5</sup>.

The first travelogues appeared in Czech literature in the 15<sup>th</sup> century as accounts of various politically (diplomatic) as well as religiously (pilgrimage) motivated journeys<sup>6</sup>. The account by Vaclav Vratislav z Mitrovic, written in 1599, published in 1777 and translated in English in 1863 as *Adventures of Baron Wenceslav Wratislav of Mitrowitz; What He Saw in the Turkish Metropolis, Constantinople; Experienced in His Captivity; and After His Happy Return to His Country, Committed to Writing in the Year of Our Lord 1599* can be perceived as a true humanistic travelogue depicting his experiences on a journey to Constantinople and conveying much information about the Ottoman Empire to his readers. This also categorizes the work into the context of Czech literature that deals with Turkish issues.

The emergence of these works was closely linked to the historical events of the time. When in the mid-14<sup>th</sup> century the Ottomans entered the European mainland and begun invading the first European towns of the decaying eastern Byzantine Empire, few in Europe paid attention. However, the victory of the Battle of Kosovo in 1389 by the Ottomans opened their way to Europe. After the conquest of Constantinople in 1453 and the occupation of Balkan nations, the Ottomans got into the wider consciousness of Western Europe and Bohemia. What is more, the victory of the Battle of Mohacs in 1526 by the Ottomans came as a shock to Europe and resulted in living in constant fear of Ottoman invasion<sup>7</sup>. This situation of the time is also reflected in literature. The public started to be interested in the Turks and required information about the 'ultimate enemy' that threatened their freedom and religion. Tomas Rataj in *České Země ve Stínu Půlměsíce* states that the increased demand for

---

<sup>2</sup> Vratislav often makes comparisons of the Turks with Czechs in terms of religious beliefs and practices, and political discipline of the Ottomans in order to moralize and warn, or in terms of everyday life (description of clothing and accommodation) in order to simply avoid long descriptions.

<sup>3</sup> The prologue of *Adventures of Baron Wenceslav Wratislav* by F. M. Pelcl (1777) states directly the function of the work as to entertain as well as educate its readers. In addition, the readers experience further moralistic function (in terms of direct and indirect religious and political critique on both Turkey and Bohemia).

<sup>4</sup> The importance of readers' expectations will be mentioned below when compared to Slovak literature.

<sup>5</sup> In *Adventures of Baron Wenceslav Wratislav* the author always lets his readers know the occasion and source of the information, which are either personal experiences or accounts of witnesses whom he acknowledges.

<sup>6</sup> Political journeys: *Deník Poslův Krále Jiřího ke Králi Franckému Ludvikovi XI. Léta 1464 Vyslaných* by Square Jaroslav depicts the journey of King George of Podebrady to Louis XI; or *Deník o Jízdě a Putování Pana Lva z Rožmitálu a z Blatné z Čech až na Konec Světa* (1455- 67) by Václav Šašek of Bříkrov records the travels of the delegation of King George of Podebrady, depicting the life and traditions of visited lands.

Religious journeys: *Putování Léta Páně 1493 k Svatému Hrobu Vykonané* by Jan Hasištejnský; *Cesta z Čech do Jeruzaléma a Egypta (1505- 1509)* by Martin Kabátník

<sup>7</sup> Taking advantage of Hungary's political, economic, and military decline, forces of the Ottoman Empire led by Sultan Suleiman the Magnificent defeated the forces of King Louis II of Hungary and Bohemia, which were too weak and unprepared for the attack. This marked the effective destruction of the Hungarian monarchy and paved the way for Turkish domination in Hungary.



information about the Turks, their history and religion has produced a wide range of literary genres of so called 'Turkish literature' (2002, p.16)<sup>8</sup>. Common Czech people rarely got into direct contact with the Turks and the information about them was conveyed through participants in various battles, released prisoners or travelers. Topical information about the Turks was brought by newspapers (the mass spread occurred after the invention of printing) but also by means of songs<sup>9</sup>. But the disjointed information about individual events soon proved to be insufficient and larger, more comprehensive, structured information was conveyed by historical works that were a blend of news and non fictional literature<sup>10</sup>. Yet even these works that dealt with the historical events of the time soon failed to satisfy the needs of the public that was eager to learn about the social structure, everyday religious practice and everyday life of the Turks. Thus the interest of the public encouraged the formation of educational and non fictional literature which was able to convey a more complete picture about the Turks. The first 'Turkish literature' dealt with the issue of Turkish religion<sup>11</sup>. This gave rise to authors of Czech literature who engaged in various controversy and dispute with Turkish religion and tried to highlight the false and hypocritical nature of Mohammed's religion and Mohammed himself<sup>12</sup>. However, these works of religious arguments held within them another hidden message for Christian readers- to strengthen their Christian faith, to evoke superiority of Christian religion and to create a negative image of Turk that would obtain support for war against the Turks. These images then often persisted in the minds of people.

Other sources of information about the Turks for Czech readers were various translations from foreign languages<sup>13</sup>. Many of these translations often served as outlines for Czech literature and Zdenka Tichá claims that Vaclav Vratislav, who was an eager reader of all kinds of literary genre, knew about them (1986, p. 26). Thus it might be claimed that reading 'Turkish literature' gave raise to his desire to visit the country described and to record the confrontation of his preconceived ideas with the reality.

Unlike Bohemia, what was then Slovakia did not have a cultural centre that would permanently receive processing and distribute new humanistic ideas of literary activities<sup>14</sup>. What is more, there were not even conditions for such an emergence of such centers which resulted in poorer, more incoherent and more fragmented literary output. The 16th century was for Slovakia, which was incorporated into the history of the Hungarian Empire, everything but peaceful<sup>15</sup>. The social oppression of the Slovaks increased and after the Battle of Mohacs, Slovakia became the ground of many noble uprisings as well as Ottoman

---

<sup>8</sup> By the term *Turkish literature*, Rataj refers to Czech and Slovak literature depicting Turks and dealing with Turkish issues.

<sup>9</sup> *Truchlivá Píseň o Zahynutí Ludvíka, Krále Českého* or *O Pokoji Uherském* by Šimon Lomnický of Budeč

<sup>10</sup> *Diadochos* by Bartoloměj Paprocký of Hlohól

<sup>11</sup> *Život Machometa a Jeho Učenie*, (1498) by Mikuláš Bakalář, a Latin translation of Bernard of Breidenbach; or *O Turcích, Odkud a Proč Turci Sloví, Kterého Času, od Koho i Kterak Zákon Turecký Sepsán Jest, co Machometh za Člověka Byl, o Smrti Jeho, o Ráji a o Pekle Podle Zákona Jeho, etc.* (1521) by Mikuláš Konáč of Hodiškov

<sup>12</sup> In 1542 Bartoloměj Dvorský published *Proti Alchoránu, Totiž Zákonu Tureckému a Saracskému, a Falešnému Jich Náboženství Knížky Dvoje*; In 1593 Vaclav Budovec of Budov wrote *Antialkorán*, published in 1614

<sup>13</sup> Italian author Paolo Giovio's *Knihy o Věcech a Spuosobích Národu Tureckého*, translated and published in 1540; German author Sebastian Münster's *Kosmografie Česká* in 1554; Croatian Bartolomej Georgievič's *O Začátku Panování Tureckého* in 1560

<sup>14</sup> The only centre that existed was the Spis fraternity (Brotherhood of 24 pastors), located in Levoca but it was insufficient for receiving and spreading new humanistic ideas.

<sup>15</sup> In 1514 various peasant uprisings occurred that were suppressed and resulted in establishing even stricter servile system.

invasions<sup>16</sup>. Unlike Bohemia, where people only feared the possible invasion by the Ottomans but were never under direct attack, Slovakia became an object of constant military raids and depredation, and the southern part was occupied by the Ottomans for the following 150 years. Thus all these historical events determined the nature of social, political and cultural climate which reflected the development of Slovak literature in terms of language, content and structure of the genre. Unlike in the 16<sup>th</sup> century Bohemia, where travelogues written in prose appeared in quantity as well as quality and were able to respond to the readers' desire to learn about the world, both the travel writings and prose writing were extremely rare then in Slovakia. What is more, the lack of official Slovak language caused that most Slovak authors wrote in Latin, German or Hungarian, and the form of verse was favoured to exhibit literary competency. Scholars have been even questioning the difference between the Latin Medieval and Renaissance humanistic poetry of Slovak authors. However, Jan Martinek, a Czech scholar, has proposed three most obvious characteristics of Latin humanistic poetry:

- use of the classic expression and the common metric units commonly found in literature of poets of Augustine era
- use of motifs found in ancient epics
- emphasis on general human issues and the fate of individuals (Renesanční Poesie, 1975)

Pavol Rubigal's work, *Hodoeporicon itineris Constantinopolitani*, written in 1544, correspond to above mentioned criteria for humanistic poetry as he depicts his journey to Constantinople in Latin verse.

Thus the humanistic writings of Vaclav Vratislav and Pavol Rubigal were not only very different by nature (prose vs. poetry; Czech vs. Latin language), shaped by their cultural backgrounds, but also manifested a different image of Turk reflecting the authors' perceptions and the purpose of their writings. Whereas Vaclav Vratislav's travelogue emerged from the audience's desire to know the enemy better as they really are, Pavol Rubigal's poem aims to evoke emotions and encourages his audience to take actions against the Turks hence is perceived as literature containing anti Turkish propaganda.

### **The Formation of *Adventures of Baron Wenceslav Wratislav of Mitrowitz* and its Cultural and Political Environment**

Deputations of various European emperors began to travel to Constantinople in the 15<sup>th</sup> century. Among them were the Habsburgs who due to direct bordering on the Ottoman Empire and the lack of military forces could not afford to keep in constant war and tried to be diplomatic with the Turks. Thus since 1547 the Habsburg Monarchy had been paying an annual tribute and in 1568 a peace treaty was signed in Adrianople for the following 8 years. This treaty was then extended and redeemed by an annual tribute of 30.000 ducats and gifts<sup>17</sup> only because, according to some sources, the Turks were in war with Persia at the time. Thus in September 1591, Vaclav Vratislav, who was 15 years old, joined the delegation of the ambassador Frederic Krewitz, who was sent by the emperor Rudolph II to Constantinople, with the annual tribute and rich presents for the Ottoman Sultan Murat III. In Book I of *Adventures*, Vaclav Vratislav narrates his journey and gives descriptions of places (countryside and villages) occupied by the Turks. He further records his first encounter with the Turks, places of accommodation (hospitals, inns), advises visiting Turkish baths, describes the food they eat and introduces his readers to janissaries, and pashas and beglerbegs to whom

---

<sup>16</sup> The death of Louis II, the King of Hungary and Bohemia, in the Battle of Mohacs, marked the end of the Jagiellon dynasty in Hungary and the many Hungarian nobles upraised against the Habsburgs who took over the throne.

<sup>17</sup> According to the Venetian ambassador, Francesco Morosini, the value of the gifts was 60.000 ducats annually.

they visit with rich presents. Vaclav Vratislav proves to be a sensitive observer who focuses his attention on that which is different from the native Bohemia. In Book II of *Adventures*, the delegation arrives to Constantinople in November 1591 and is welcomed with dignity and respect as all former delegations had been. They live undisturbed for a year in luxury and Vratislav makes observations on Turkish politics, traditions, religious practices and everyday lives of the Turks and the Christians living under the Turkish rule. He further describes places he visits (St. Sophia, the Hippodrome) and narrates stories of personal experience as well as stories experienced by others. However, in 1592 the Ottoman Empire renewed the conflict with the Habsburgs and Vratislav's delegation also bears the consequences. First they are kept in home imprisonment, then in 1593 Frederic Krewitz is taken to Belgrade (where he dies) and the rest of the delegation is dragged along the streets to prison where they are kept until 1596. Book III of *Adventures* depicts the layout and the organization of the prisons, the conditions and punishments of the prisoners, the strict regime and the relationships of the prisoners with the guards<sup>18</sup>. In this part of the travelogue Vratislav shifts from his focus from the Turks into self as he recounts his personal feelings of misery and pain. When they are pardoned by Ibrahim, the grad vizier, and released in 1596, Vratislav in Book IV describes their troubles with the guard, who refuses to release them, and eventually their journey back home. In 1599 he then writes his travelogue which is published only in 1777.

Vratislav was not a significant member of the delegation which provided him with an opportunity to make careful observations of what was going on around him. And he was a keen observer indeed. Having experienced imprisonment for almost four years, the readers might expect that *Adventures* are pure anti Turkish propaganda, full of hatred towards the Turks and their country. Yet Vratislav remains an objective observer who does not forget to describe other aspects of Turkish life, experienced during the time when he was able to move freely around Constantinople and quietly observe local events. Moreover, as a resident of a country disturbed by the fear of Turkish invasion, he surely had certain preconceptions about the Turks that he later had to confront with his own experience<sup>19</sup>. Rataj in *České Země ve Stínu Půlměsíce: Obraz Turka v Raně Novověké Literatuře v Českých Zemích* (2002) categorizes these images of Turk as:

- the ultimate enemy of the Christian faith and the oppressor of Christianity
- God's punishment and the omen of apocalypse
- barbaric, cruel, uncivilized
- the powerful ruler of a powerful land
- people of everyday lives

However, all these images, according to Rataj, depicted the Turks in very negative light and mostly as alienated beings from a distanced world. When reading *Adventures* most of the above mentioned images do not correspond to those of Vratislav and the reader is able to create a more objective image of Turk. Most importantly, Vratislav depicts the Turks as ordinary human beings of flesh and bone not as supernatural beings.

### **The objectivity of *Adventures of Baron Wenceslav Vratislav of Mitrowitz***

As previously mentioned Vratislav maintains his objectivity despite the fact that he wrote about the enemy and that he, more than anyone else, had a reason to be hostile towards those who had unjustly imprisoned him. Yet even though he narrates the account of his journey years later, Book I and Book II are written just as the experiences were felt at the time

---

<sup>18</sup> First they are kept in a port prison, then forced to row in galleys, and eventually imprisoned in the Black Tower.

<sup>19</sup> Preconceptions due to anti Turkish propaganda in Bohemia, various unreliable information and fixed fictional/mystical images of Turk not unusual for the time

and are not twisted by any negative past experience. This is because Vratislav believed in ideals of humanistic literature and valued the objectivity that satisfied the needs of the readers to gain true and untwisted information. Thus the reader finds an overall view of the Turk, his personality and characteristic features perceived as an individual with both positive and negative traits. Rataj states that Vratislav made an effort to differentiate between good and corrupt Turks (2002, p. 68)<sup>20</sup>. When Vratislav describes those Turks whom he encounters and gets to know better, he pays attention to their personality traits and emphasizes both their good and bad features. For example, he describes the greediness of the kapigi pasha who despite of “his duty to supply us [Vratislav and his delegation] properly with provisions, he neglected to so... and kept his money for himself” (p. 26). However, on other occasions Vratislav does not forget to give credit where credit is due. When on their way to Constantinople, Vratislav gets excited and runs away from the delegation to see the sea for the first time, he gets into trouble with the ambassador who punishes him for disobedience. Nevertheless, it was the Turks who “spoke in my [Vratislav’s] favour, lying it to my youth and folly, so I was excused the whipping” (p. 46). What is more, on the day of Vratislav and his delegation’s arrest, when all of them are dragged along the streets in chains, Vratislav feels sick and scared, and while he hardly manages to walk, Mustafa, the janissary, helps him. Vratislav not only narrates Mustafa’s pity for him, but also illustrates how Mustafa wished him “everything that was good” and even calls him “my friend the janissary” (p. 121). The Czech version of *Adventures* is even more expressive, calling him “moj mily janiciar”- “my beloved janissary”. And even the crowd, according to Vratislav, “pitied” their misfortune. Thus Vratislav stays relatively objective, not only criticizing but also able to monitor and narrate positive characteristics of ‘the enemy’.

The positive and negative features are often not narrated explicitly but through the behavior, manners and the ways the Turks react to certain situations. Some of the situations are experienced personally, some stories are narrated to him by others (e.g. Mustafa, the janissary). For example, the story of the old Turk who has decided to marry a young Christian girl against her will and the will of her parents implies his selfishness, his disrespect of Christianity and his perception of Christians as unequal citizens with whom he has the power to do whatever he pleases to (p. 79). On another occasion Vratislav observes and acknowledges admiration toward the military discipline of the Ottomans that does not depict them as ‘uncivilized beasts’ at all.

These grooms stand in a very cleanly and quiet manner, so that there is no shouting, laughing, and noise to be heard there... And although there were some thousands of people there, nevertheless there was no shouting, no conversation, no moving hither and thither, but all stood so quietly that we could not help wondering; nay, even janissaries, although furious and licentious people in war, here observed greater obedience towards their commander than boys toward their preceptor, standing as quiet as if they had been hewn out of marble (p.58-60). Moreover, the dinning manners are depicted as very civilized indeed, “without the slightest noise or clatter” (p. 63). Vaclav also admires the pastime of young Turks, the tournaments held every Friday, which makes him reflect on his native culture.

This is a far different knightly amusement to what there is with us; for when we meet as good friends, we do nothing but challenge each other immoderately in drinking and gormandizing, and make each other eat more than is proper, and if any one gets drunk and falls downstairs, we are delighted at having put him in this condition, and laugh at him. Moreover, if one refuses to fill his glass along with the rest, we immediately begin quarreling, using compulsion, bullying, and other disorderly proceedings against the law of the Lord, whence, afterwards, arise law- suits and disturbances (p.73).

---

<sup>20</sup> „Vratislav měl objektivizující snahu rozlišovat mezi ‚dobrymi‘ a ‚špatnými‘ Turky“

Ironically, the above quotation depicts the Czechs less civilized indeed. However, Vratislav also notices that “these pagans are more fervent in their devotion” than the Christians are (p.31). And although he calls the Turks “superstitious people”, after having had explained many of their superstitious beliefs, such as the belief in seagulls to be sacred birds, the belief in collecting and kissing paper that will lighten their sins after death, the belief that roses grew from the sweat of Mohammed, or the act of some people of blinding themselves after having visited the tomb of Mohammed, Vratislav reasonable implies that this blind dedication and fanaticism might as well be the cause of the success of the Turkish expansion.

The stories of Vratislav not only entertain the readers but also help to illustrate and convey information about the Turks as people of everyday life. Other descriptions such as the cleanness of the Turkish baths or the mosques as well as the highly positive depiction of the way of taking care of their horses display the fact that Vratistav has managed to get rid of the preconceived ideas about the Turks as uncivilized and barbaric. To support the truthfulness of his narrative, Vratislav often tells the readers how he has got the information and when he narrates the story of the unsuccessful escape of two Hungarian prisoners from the Black Tower, he acknowledges their names and does not forget to mention that they were relatives of Peter Husar, whom the readers would have recognized as the hero who fought against the Turks<sup>21</sup>.

Moreover, Vratislav also gives useful advices to future travelers about the possibilities of accommodation and food: he does not approve of the karvansarays but highly recommends the hospitals that are “handsomely built...very comfortable... [which] a stranger may make use of this comfortable provision for three days gratis (p. 30). Furthermore, he does not forget to call attention on those behavioral traits of the Turks whose lack of knowledge could harm the future travelers. Hence every future traveler is advised to take plenty of money with him because ... whoever wishes to dwell amongst the Turks cannot help himself, but, as soon as he enters into their territories, must immediately open his purse, and not shut it till he leaves them again, and must constantly sowing money as a kind of seed, since for money he can produce himself favour, love, and everything that he wants (p.43).

He also highly advises the travelers to visit St. Sophia, the most beautiful temple he has ever seen and the Hippodrome (p. 67). Thus Vratislav conveys an objective and comprehensive set of information in accordance with the requirement for travelogues at the time of humanism which through his overall depiction of the Turks also reflects his perception and his copying with his prejudices. For even though he often call ‘the enemy’ pagans and false believers, he manages to depict them as human beings rather than a fantastic mythical blood thirsty monsters.

### **Travelogue in Verse form: *Opis Cesty do Konstantinopolu* (Latin)**

Like Vaclav Vratislav, Pavol Rubigal in 1540, joined a delegation to Constantinople to the court of Sultan Suleiman II for political reasons. After the death of John Zapolya, his son John II Sigismund Zápolya succeeded his father as an infant<sup>22</sup>. His mother Isabella, together with her son’s supporters, led an active combat against the lawful king Ferdinand I and sent the delegation to ask the Sultan for help<sup>23</sup>. The political situation in the homeland was

---

<sup>21</sup> Vratislav acknowledges the source of his information: “we saw with our eyes”, “others told us”, “Turks told us”, etc.

<sup>22</sup> The King of Hungary (1526- 1540) and the voivode of Transylvania who did not participate in the Battle of Mohacs for personal reasons. His rule was disputed by Archduke Ferdinand I, who also claimed the title King of Hungary.

<sup>23</sup> As a result, the Vienna Court in 1547 declared the division of Hungary into three parts, of which Transylvania was given to John II Sigismund but remained dependent on the Ottoman Empire.

disordered; part of the aristocracy supported Isabella but many aristocrats sided with Ferdinand since they believed that the House of Habsburgs could assist Hungary against the Ottoman invasion. However, the promise seemed to be decisive at the time since the Habsburgs had not offered any tangible help.

In *Hodoeporicon itineris Constantinopolitani* (1544) Rubigal narrates his journey to Constantinople in Latin verse. The work is almost exclusively concentrated on the Turkish danger and constantly pleads for German help to drive the Ottoman occupation away. Later in his life, Rubigal distinguished himself by participating in various battles against the Turks and in 1555 he personally travelled to Germany to ask for help in the war against the Turks.

In the 16th century and even in the first half of the 17th century, the developmental process of Slovak literature practically coincides with the development of verse<sup>24</sup>. This was mainly poetry written in Latin which along with the language also retrieves elements of ancient poetry such as metric verse organization and motifs (especially mythological) or even 'borrowed' elements from classical ancient literary works. However, the historical and political reality of the time penetrated even as seemingly 'exclusive' genre of literature as Latin poetry of the Slovaks. Rubigal, whose Latin poetic works contain all the above mentioned characteristics, published in 1536 *Querela Pannoniae ad Germaniam (Prosba Panonie ku Germanii)*, in which he challenges Germany and asks for help in the struggle of Hungary with the Turks, and *Hodoeporicon itineris Constantinopolitani* in 1544.<sup>25</sup> The whole of Rubigal's poetic work focuses on a single but at the time current political issue: the Turkish danger that threatens not only the author's homeland, but all of Christian Europe and its humanistic scholarship. In *Hodoeporicon itineris Constantinopolitani* this theme takes on a special urgency since it is narrated as a recollection of personal experiences, mapping the exact path of his journey in great details: from Transylvania through Szeged, Belgrade, Nis, Sofia, Plovdiv and Adrianople to Constantinople, mostly precise, only with slight mistakes as when the author confuses Filipopolis with Filipi. Rubigal's work parallels Vaclav Vratislav's narrative writing in terms of taking on the power of authenticity. He also describes their first encounter with the Turks as well as the way of living of the Turks, mentioning the exactly same places as Vratislav that he visits; St. Sophia, Hippodrome, Turkish baths and mosques. He also observes and describes the same activities as Vratislav does; the presenting of the gifts, dining with the Turks and the tournaments he witnesses.

Yet whereas Vratislav conveys his relatively objective outlook, while keeps advising and even admiring some of Turkish features, Rubigal's factual description merged with evoking antiquity by frequent allusions to ancient gods and ancient events, resolves into a single political message- to urge Germany to unite their forces against the Turks. Hence the 'function' of the work that can be classified as a travelogue is determined by the genre and most importantly determines the overall image of Turk. Unlike 'Vratislav's Turks', 'Rubigal's Turks' are cruel, frightening, and barbaric, described as a bunch of uncivilized Goths who ravage his nation<sup>26</sup>. The narrator often compares them to wild wolves and barking dogs that do not even deserve to live in houses:

Let the wild animals live in caves, in forests and mountain stashes, but for all people houses is much more suitable<sup>27</sup>.

.....Their way of living is quite close to the life herd...<sup>28</sup>

---

<sup>24</sup> As mentioned in the previous chapter, prose writing was rare and has just started to emerge in Slovak literature.

<sup>25</sup> *Opis Cesty do Konštantinopolu*, translated by Miroslav Okal in 1985

<sup>26</sup> "getsy tyran", "divi Turci", "kruty tyran", "divoki Turci", "barbarsky lud", "surovy Turek čo toľkú radosť má z perzského meča", "nečistý Gét", "Géti, barbarský národ", "gétka divá a nečestná banda", "nečistý Gét"

<sup>27</sup> Zvieratá divé nech žijú v jaskyniach, v lesoch a v horských/ skryšach, no pre všetkých ľudí o moc je vhodnejší dom.

Moreover, according to the narrator, the Turks lack any kind of sense of virtue and shame, and have no respect for law<sup>29</sup>. "After all," the narrator continues, "who would (or could) describe all the evil committed by that tribe, repulsive even to the heavenly God". Unlike Wratislav whose depictions of Turkish characteristic features often derive implicitly from his tales, Rubigal's narrator explicitly states their personality traits. However, Rubigal's narrator also tells a tale, describing the delegation dines with the Turks. Yet unlike Vrastislav who admires the silent atmosphere during dinning which directly points to the civilized characteristics of the Turks, Rubigal's poem depicts a bloody barbarian atmosphere:

"...the Goths brought before us  
bloody heads, which they previously had torn from human bodies  
as well as human bones covered in pus of those murdered  
who had perished under the pitiless sword of the godless hand.  
Our hair stood on end and horror penetrated all  
our limbs and our bones shook with enormous dread"<sup>30</sup>.

The poem climaxes with a plead to Germany for help against the Turkish invasion of Slovakia, criticizing the German ignorance of the situation and the narrator fears that his political message fails, just as those of his predecessors' such as Huttenus, Hess, Stigelius, all representatives of German humanism, and thus eventually calls for God's help who has once already helped him to escape the dangerous Turks.

Will you Germany wake up from your sleep?

.....

I guess, you, drunk by wine, do not want to snore like this forever?  
Will every single word be a mockery to your deaf ears?  
Just oblivious to it, but I am terribly afraid that in a little while,  
you, having overslept, will experience quite a lot of grief of unfortunates.

.....

The fact that I have escaped from these cruel beasts, the Goths,  
I confess, was taken care of only by God alone<sup>31</sup>.

As it is seen from the above quotation, Rubigal's vision of the Turks during his experiences is not only collective, rather than individualistic, but also significantly shaped by his patriotism and thus correspond to the 'aim' of his work. It is assumed that the political travelogue poem, written in Latin verse, was hardly addressed to common people in order to provide objective information about the Turks and their way of life.

## Conclusion

As it is seen the image of Turks differs in Czech and Slovak Renaissance literature. It was subordinated to the genre and the language, which determined the form of style, the 'aim' of the literary work and which corresponded to the social and political environment and the readers' expectations. Both authors narrated their personal experiences yet their works differ in function, form as well as the depiction of the Turks. It can be concluded that Wratislav manages to convey relatively objective information, his work entertains as well as exhibits his

---

<sup>28</sup> "Spôsob ich žitia je celkom blízky životu stáda..."

<sup>29</sup> "Géti nemajú nijaký zmysel pre cnosť a pre stud... Nijakú úctu tam nemá právo a nemá ju zákon..."

<sup>30</sup> "...tu Géti priniesli pred nás/ krvavé hlavy, čo predtým odtrhli od ľudských tiel,/ ako aj hnisom už pokryté kosti zabitých ľudí,/ ktorých z bezbožnej ruky zahubil ukrutný meč./Vlasy nám dupkom stáli a hrôza prenikla všetky/údy a všetky kosti otriasol obrovský des."

<sup>31</sup> „Či sa, Germánia, už prebudiš zo svojho spánku?/...../Nechceš, prepitá vínom, snáď takto naveky chrápať?/Pre hluché uši ti bude na posmech každučká reč?/Nedbaj len na ňu, no bojím sa strašne, že o malú chvíľu,/ prespaná spánkom, žiaľu z nešťastí zažiješ dost'.... To, že som unikol ukrutným hrudiam gétskeho ľudu,/ vyznávam, že sa o to postaral jedine Boh.“

state of mind and feelings and thus best fulfills his reader's expectations. And while, Rubigal's poem reflects a wide range of stylistic means, poetic figures and memorable images, has a high aesthetic value, it also expresses strong emotions but most importantly aims to evoke feelings and actions. Yet it can hardly be said that Rubigal provides his readers reliable information about the Turks.

### **Bibliography**

DERNSCHWAM, J. Denník cesty do Konštantínopolu a Malej Ázie. In *Putovanie po súši i po mori*. Bratislava : Tatran. 1975, p. 33–36.

KLÁTIK, Z. 1968. *Vývin Slovenského Cestopisu*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied.

MARTINEK, J. 1975. *Renesanční Poesie*. Prague.

PETRŮ, E. 1996. Co Je Renesanční Literatura? In *Vzdálené hlasy*. Olomouc : Votobia, p. 193.

RATAJ, T. 2002. *České Země ve Stínu Půlměsíce: Obraz Turka v Raně Novověké Literatuře v Českých Zemích*. Praha : Scriptorium.

RUBIGAL, P. *Opis cesty do Konštantínopolu*. translated by M. Okal, 1985, Retrieved May 1, 2011 from: [http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1425/Rubigal\\_Opis-cesty-do-Konstantinopolu/4](http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1425/Rubigal_Opis-cesty-do-Konstantinopolu/4)

Tichá, Z. 1986. *Jak Staří Čechové Poznávali Svět*. Praha : Vyšehrad.

WRATISLAV, W. (n.d.). *Adventures of Baron Wenceslav Wratislav of Mitrowitz; What He Saw in the Turkish Metropolis, Constantinople; Experienced in His Captivity; and After His Happy Return to His Country, Committed to Writing in the Year of Our Lord 1599*. Retrieved in May 1, 2011 from: <http://texty.citanka.cz/mitrovic/prtoc.html>.



# Vzdelávanie seniorov na Univerzite tretieho veku Univerzity Mateja Bela

**JUDr. Pavel Kypta, PhD.**

Univerzita Mateja Bela Právnická fakulta

Katedra verejného práva

oddelenie trestného práva, kriminológie, kriminalistiky a penológie

e-mail: pavel.kypta@umb.sk

---

## Abstrakt

Vzdelávanie na Univerzite tretieho veku Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici je jednou z množstva aktivít, ktoré plnili poslanie roku 2012 Európsky rok aktívneho stárnutia a solidarity medzi generáciami. Za 20 rokov trvania Univerzity tretieho veku ukončilo štúdium v rôznych štúdijných odboroch takmer 10 500 študentov – seniorov.

**Kľúčové slová:** senior, univerzita tretieho veku, vzdelávanie.

## Abstract

Further education at the University of the Third Age of UMB in Banská Bystrica means one of the many activities how to grow older actively. The 2012 was described as European year of active aging and fellowship between generations. Nearly 10,500 students – seniors have graduated at the University of the Third Age in various study fields in the last 20 years.

**Key words:** Senior, The University of the Third Age, education.

## Úvod

Prvá univerzita tretieho veku bola založená v roku 1972 vo Francúzsku v Toulouse na Univerzite spoločenských vied. Pierre Vellas stál za zrodom univerzity tretieho veku, ako zakladateľ a súčasne tvorca nových vzdelávacích metód. Postupne sa tento program pre seniorov rozšíril po celom svete. Do koncepcie celoživotného vzdelávania sa zapojili UNESCO i Európska únia.

Univerzita tretieho veku (ďalej len UTV) je dnes trvalou súčasťou UMB (ďalej len UMB), svojim charakterom a poslaním napĺňa zámery a ciele jej Centra celoživotného vzdelávania. Je členom Asociácie univerzít tretieho veku (ASUTV) na Slovensku a tým je zároveň prepojená aj na medzinárodné organizácie tohto charakteru, ako je: Medzinárodná asociácia univerzít tretieho veku (AIUTA), Európska federácia starších študentov (EFOS) a Európska federácia starostlivosti o starších (EURAG). Vzdelávanie seniorov na univerzitách sa za posledných 20 rokov stala bežnou aktivitou univerzít na Slovensku. UTV UMB v Banskej Bystrici je súčasťou Centra pre celoživotné vzdelávanie UMB v Banskej Bystrici. Univerzita tretieho veku pri Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici bola založená v roku 1992, dožila sa 20 rokov svojho trvania v čase keď rok 2012 Európska únia vyhlásila za Európsky rok aktívneho starnutia a solidarity medzi generáciami.

Iniciátormi a zakladateľmi vzniku univerzity boli Otto Tomeček, Lýdia Schniererová a členovia Spoločnosti pre výživu pobočka Banská Bystrica. Na organizácii, materiálnom zabezpečení a rozvoji činnosti UTV sa popri UMB zúčastňujú Ministerstvo školstva SR,

Fakultná nemocnica F. D. Roosevelta Banská Bystrica a ďalšie organizácie, združenia a fyzické osoby.

Výkonom riadenia UTV rektorka UMB poveruje riaditeľa Centra pre celoživotné vzdelávanie UMB v Banskej Bystrici a programovú manažérku UTV. Organizačné, hospodárske a administratívne práce spojené s riadením a koordináciou činnosti UTV na UMB vrátane vzdelávacieho procesu zabezpečuje programová manažérka UTV.

Univerzita tretieho veku sa riadi Organizačným poriadkom Centra pre celoživotné vzdelávanie UMB v Banskej Bystrici číslo 17578/2008, platným od 1. januára 2009 a študijným programom na akademický rok. Univerzita má z dôvodu dostupnosti aj svoje detašované pracoviská a to v Dolnom Kubíne, Poprade, Martine a v meste Žiar nad Hronom, kde sa začalo vyučovať v akademickom roku 2012/2013.

## Štúdium

Univerzita tretieho veku ponúka ucelený trojročný program, ktorý sa pretransformoval aj na základe podnetov študentov z dvojročného na trojročné štúdium. Pôvodné dvojročné štúdium sa zdalo byť nedostatočné. Študenti ukončujú štúdium ohhajobou záverečnej práce a získaním diplomu. Štúdium trvá 6 semestrov, ktoré sa delia na letný a zimný semester. Štúdium prebieha formou prednášok, kde profesor aktívne spolupracuje so študentami. V minulom roku sa otvorilo zhruba 40 študijných skupín.

Univerzita poskytuje otvorené záujmové vzdelávanie pre ľudí, ktorí dosiahli fyzický vek 40 rokov a dosiahli minimálne stredoškolské vzdelanie. Podmienka mať maturitu je v niektorých prípadoch diskutabilná. Nakoľko sme mali možnosť preniknúť do prostredia a aktívne diskutovať s pracovníkmi a študentami požiadavka na maturitné vysvedčenie je vnímaná ako prekážka. Väčšina potvrdila, že v minulosti bol prístup k vzdelaniu zložitejší a dôvody nezískania maturity mohli byť rôzne, či už politické alebo iné. Podmienkou je aj zaplatenie poplatku. Študent – dôchodca 40 Eur, ostatní študenti 70 Eur. Priemerne sa na štúdium hlásia seniory vo veku od 50 do 60 rokov. Najstarší študent-senior mal v čase ukončenia štúdia 83 rokov. Čo sa týka pohlavia, prevládajú ženy, ktoré napr. na vysunutom pracovisku v Poprade dosahujú až 84 % -né zastúpenie z celkového počtu študentov. Ženy majú hlavný záujem o aktivity ako záhradníctvo, psychológiu prípadne umenie a jazyky. Muži skôr preferujú informatiku a právo, čo súvisí s vývojom spoločnosti a potrebám v bežnom živote. Medzi študentami by sme našli mnoho seniorov s vysokoškolským vzdelaním, ale to neznamená, že sa na štúdium neprihlasujú osoby so stredoškolským vzdelaním. Medzi študentami by sme našli aj osoby s ťažkým zdravotným stavom, ktorí hlavne navštevujú učebný program zaoberajúci sa cibrením pamäti, ktorý je medzi seniormi veľmi obľúbený. Pomáha oddialiť a zmierniť prejavy starnutia.

Na Univerzite tretieho veku UMB prednášajú učitelia a vedeckí pracovníci vysokých škôl, Slovenskej akadémie vied a vybraní vysokokvalifikovaní odborníci z praxe. Títo sú povinní vykonať prednášku a konzultácie na požadovanej odbornej úrovni a v termíne podľa harmonogramu štúdia, vypracovať zoznam odporúčanej literatúry z odboru štúdia a otázky na písomnú skúšku, taktiež môžu zapojiť študentov do vedecko-výskumnej a ďalšej činnosti UMB v rozsahu dohodnutom so študujúcimi.

## Štúdijné programy

Univerzita tretieho veku ponúka tieto štúdijné programy:

1. Zdravoveda
2. Záhradníctvo
3. Environmentalistika

4. Fytoterapie
5. Výživa a zdravie
6. Výtvarné umenie Dejiny slovenského výtvarného umenia,  
Praktické umelecké predmety
7. Právo
8. Spoločenský a diplomatický protokol a aplikované etiky
9. Psychológia
10. Sociológia
11. Informačné a komunikačné technológie IKT (počítače)
12. Cudzie jazyky – kurzy angličtiny, francúzštiny, taliančiny

### Záujem o študijné programy

Univerzitu tretieho veku za dvadsať rokov svojej existencie navštevovalo takmer 10 500 študentov. V poslednom akademickom roku 2012/2013 študuje na univerzite tretieho veku 1140 študentov. Centrum Univerzity tretieho veku je Banská Bystrica a preto je tu väčší záujem ako v iných mestách. Počtu študentov v Banskej Bystrici sa približuje vysunuté pracovisko v Žiari nad Hronom, ktoré v akademickom roku 2012/2013 začalo vyučovanie seniorov.

V Banskej Bystrici v akademickom roku 2011/2012 študovalo 120 študentov so zameraním:

Študijný odbor	Počet študentov
psychológia	20
právo	18
dejiny umenia	14
spol. a diplomatický protokol	13
IKT	13
výživa a zdravie	11
fytoterapia	8
záhradníctvo	7
zdravoveda	6
jazyk nemecký	6
jazyk anglický	3

Na pracovisku v Poprade v akademickom roku 2011/2012 študovalo 88 študentov:

Študijný odbor	Počet študentov
psychológia	26
právo	8
kresba a maľba	15
IKT	18
výživa a netradičné formy medicíny	19
jazyk anglický	2

Na pracovisku v Martine v akademickom roku 2011/2012 študovalo 182 študentov:

Študijný odbor	Počet študentov
právo	38
kultúrne dejiny Slovenska	20
paličkovanie	13
výživa a zdravie	25
jazyk anglický	17
jazyk ruský	12
IKT	17
Spoločenský a diplomatický protokol	40

Na pracovisku v Dolnom Kubíne v akademickom roku 2011/2012 študovalo 60 študentov:

Študijný odbor	Počet študentov
psychológia	12
IKT	8
jazyk anglický	26
Spoločenský a diplomatický protokol	14

Na pracovisku v Žiari nad Hronom v akademickom roku 2012/2013 začalo študovať 100 študentov v odboroch: záhradníctvo, zdravotná pedagogika, ikt, psychológia, anglický jazyk, kresba maľba.

### Iné aktivity

Školský rok sa začína oficiálnou návštevou kultúrnych pamiatok, historických budov, kostolov a iných sakrálnych budov. Univerzita poskytuje rôzne pohybové aktivity. Medzi veľmi obľúbenú aktivitu patrí plávanie, nakoľko sa jedná o veľmi vhodnú formu aktivity pre seniorov. Dámy obľubujú aj orientálne tance, ktoré sú samozrejme prispôbené veku a fyzickej kondícii. Takisto sa ponúkajú aj iné relaxačné cvičenia.

V rámci štúdia sú organizované exkurzie, návštevy galérií, múzeí, divadiel, vernisáží, miest v rámci tematického poznávania. Pri výbere sa berie ohľad hlavne na fyzický stav seniorov. Niektoré exkurzie sú organizované spoločne so študentmi denného štúdia fakúlt UMB čo je prejavom spájania a prehĺbovaním kontaktu so študentmi denného štúdia. Seniori okrem iných navštívili Arborétum Mlyňany, vodné dielo Gabčíkovo, v rakúskom Linzi Technické múzeum, jadrovú elektrárňu v Jaslovských Bohuniciach a Ústav na výkon trestu odňatia slobody pre mladistvých v Sučane kde mali možnosť oboznámiť sa s podmienkami a aktivitami odsúdených. Taktiež sa zúčastnili verejných hlavných pojednávaní na súde.

Celoživotné vzdelávanie nie je len o učení. Seniori sa potrebujú cítiť užitoční a mať pohyb primeraný ich veku. Takéto štúdium pomáha seniorom efektívne tráviť čas v spoločnosti rovesníkov ale i medzi inými generáciami.

Medzi iné aktivity, ktoré vykonali denní študenti Právnickej fakulty UMB v roku 2012 Európsky rok aktívneho stárnutia a solidarity medzi generáciami boli besedy, prednášky, riadené rozhovory so seniormi. Študenti navštevovali seniorov v domoch sociálnej starostlivosti, v penziónoch pre seniorov, v kluboch dôchodcov ale i v ústavoch pre výkon trestu odňatia slobody, v ktorých sú i seniori a odovzdávali im teoretické vedomosti získané štúdiom trestného práva, kriminalistiky a hlavne kriminológie. Aktivity študentov navštevujúci povinne voliteľný predmet Kriminológia sú zamerané hlavne na témy: Prevencia

proti trestnej činnosti, Senior ako viktimu kriminality, Trestná činnosť páchaná mládežou a na mládeži. Za praktické vykonanie prednášok, besied a riadených rozhovorov študenti získavajú kredity a tým aj absolvujú skúšku z predmetu Kriminológia.

## **Záver**

Máme skúsenosti, že vzdelávanie ľudí staršieho veku je jeden z prostriedkov oddiaľovania starnutia a jeho napĺňania zmysluplnými aktivitami. Východisko pri zameraní vzdelávania starších ľudí tvorí najmä poznanie, že človek je schopný učiť sa a tvoriť i v starobe. Dôležitá je i skutočnosť, že v tomto životnom období nie je už tlak na získavanie kvalifikácie, ani jej zvyšovanie s ohrozením straty zamestnania a sociálnych istôt. Absolventi si napĺňali a noví študenti napĺňajú aspoň čiastočne sny a predsavzatia z mladosti, okrem vedomostí zvyšovať si svoje sebavedomie. Stretnutia študentov počas aj mimo štúdia s dennými študentami pozitívne vplyvajú na duševné zdravie študentov seniorov a tým aj dá sa povedať omladnú.

Mnohí študenti vyhľadávajú spoločnosť či už sa jedná o zdieľanie životných útrap alebo aj v hľadaní partnera. Mnohým sa vzťahy v rodine vylepšili. Kontakt s osobami podobného veku vedie k vzájomnej podpore a priateľstvám.

## **Použitá literatúra**

DIANIŠKA, G. a kol. *Kriminológia*. Plzeň : Aleš Čenek s.r.o. 2009.

KYPTA, P. *Sprievodca štúdiom Právnickej fakulty Univerzity Mateja Bela, Akademický rok 2012/2013*. Zvolen : Bratia Sabovci, 2012.

ŠULAJOVÁ, I. *Sprievodca štúdiom Univerzity tretieho veku UMB, Akademický rok 2012/2013*. Zvolen : Bratia Sabovci, 2012.

ŠULAJOVÁ, I. *Pamätnica UTV UMB k 20. výročiu založenia*. Zvolen : Bratia Sabovci, 2012.

# Význam kresťanskej výchovy pre rozvoj osobnosti detí na 1. stupni ZŠ.

doc. PhDr. Helena Kuberová, PhD.  
KLP IJP PF KU v Ružomberku  
Helena.kuberova@ku.sk

---

## Abstrakt

Príspevok je orientovaný na význam výchovy a vzdelávania detí na prvom stupni Základných škôl v duchu kresťanských hodnôt. Obsahovo je orientovaný na objasnenie významu kresťanskej výchovy na prvom stupni Základných škôl. Zaoberá sa vplyvom kresťanskej výchovy na rozvoj jeho osobnosti. Nárast počtu detí, ktoré majú problémy s učením a správaním nás núti hľadať riešenia. Kresťanská výchova ponúka možnosť ako predchádzať týmto problémom. Zámerom príspevku je poukázať na význam kresťanskej výchovy, ktorá má veľký význam pri formovaní osobnosti dieťaťa. Praktická časť zisťuje rozsah kresťanskej výchovy a jej vplyv rozvoj osobnosti dieťaťa na 1. stupni Základných škôl.

**Kľúčové slová:** výchova, kresťanská výchova, škola, rodina.

## Abstract

The contribution is oriented on the importance of education and training of children at the first level of primary schools in a spirit of Christian values. The content is oriented to clarify the importance of Christian education in elementary schools. It deals with the influence of Christian education for the development of their personality. The increase in the number of children that have learning difficulties and behavior compels us to look for a solution. Christian education offers the opportunity to prevent this problem. It is to point out the importance of Christian education, which is of great importance in shaping the personality of the child. The practical part is determining the extent of Christian education and its effect on the development of the personality of the child at the 1st. degree of primary schools.

**Keywords:** education, Christian education, school, family.

## Význam kresťanskej výchovy pre rozvoj osobnosti

Osobnosť človeka charakterizuje množstvo definícií, lebo na jej rozvoj vplýva mnoho faktorov. Daniel (2005) približuje niekoľko definícií osobnosti od rôznych autorov. Uvádza tam charakteristiku osobnosti Vymětala, ktorý ju definuje ako celok ľudských psychických a fyzických vlastností, ktorá má svoj charakteristický ráz tvoriaci istý typ a zároveň je celkom jedinečným a neopakovateľným. Ďalej uvádza charakteristiku osobnosti podľa Byrne a Kelleyovej, kde tvrdia, že osobnosť je systém dimenzií individuálnych odlišností prejavujúci sa v črtách a situačných prejavoch správania. V uvedenej práci je uvedená charakteristika osobnosti podľa Allporta, ktorý je zástancom definície, že osobnosť je dynamická organizácia tých psychofyzických systémov jednotlivca, ktoré determinujú jeho jedinečné prispôsobenie sa prostrediu. Zo spomínaných teórií o osobnosti chápeme teda osobnosť ako celok psychických a fyzických vlastností. Daniel (2005) uvádza, že ešte výstižnejšie by sa dala charakterizovať osobnosť podľa Baumgartnerovej prostredníctvom nasledujúcich otázok: 1. Čo človek hľadá? 2. Akými psychofyzickými vlastnosťami

disponuje? 3. Akým spôsobom ich používa? 4. Aká je jeho morálka? 5. Aké sú jeho city a sociálne postoje? 6. Ako je sebakritický? (Daniel a kol., 2005).

Tieto otázky sa čiastočne približujú chápaniu osobnosti z pohľadu kresťanstva. Druhý vatikánsky koncil vo svojej konštitúcii *Gaudium et spes* (1969) uvádza myšlienky a otázky, čo je vlastne človek. Sväté písmo nás učí, že človek je stvorený na obraz Boží. Telom a dušou v takej jednote, ktorá mu umožňuje prostredníctvom nej dosahovať vrchol na oslavu Stvoriteľa. Preto by mal mať človek svoje telo v úcte, lebo je stvorené od Boha. Dôstojnosť človeka sa spája s oslavou Boha vo svojom tele, má dbať na to, aby predchádzal zlým sklonom vlastného srdca. V hĺbke svojho vnútra sa dostáva do seba, kde ho čaká Boh, ktorý skúma srdcia. Rozumová prirodzenosť ľudskej osoby dosahuje a má dosiahnuť svoju dokonalosť v múdrosti, ktorá pobáda človeka hľadať a milovať pravdu a dobro. Svedomie je najtajnejším jadrom, vyzýva človeka milovať a konať dobré. Je spojením kresťana s ostatnými ľuďmi, aby hľadali pravdu a riešenie mravných problémov, ktoré vznikajú v živote jednotlivca i spoločnosti. Vznesenosť slobody človeka spočíva v slobodnej vôli, ktorú Boh dal človeku, aby dobrovoľne hľadal svojho Stvoriteľa a slobodne dosiahol plnú a blaženú dokonalosť. Dôstojnosť človeka si vyžaduje, aby konal na základe slobodnej vôle, to je podľa svojich osobných vnútorných pohnútok a rozhodnutí. Všetky tieto zložky ľudskej osobnosti v duchu kresťanskej viery dávajú človeku dôstojnosť a hĺbku. Vyzdvihujú osobnosť človeka, jeho individualitu a slobodu. V kresťanskom chápaní osobnosti človeka sa javí trojdimenzionálny model jednoty osobnosti podľa Košča (2003) ako celostný, lebo okrem bio – psycho - sociálnej dimenzie približuje súčasne aj spiritualitu osobnosti ako jej neoddeliteľnú súčasť existencie človeka (Košč. L. a kol. 2003 s. 52-61).

Encyklika *Divini illius magistri* – O kresťanskej výchove mládeže (1947) opisuje: *„kresťanská výchova obsahuje ľudský život vo všetkých jeho prejavoch a to zmyslových i duchovných, rozumových i mravných, individuálnych, domácich a spoločenských tak, aby ho pozdvihla, usmerňovala a zdokonaľovala podľa príkladu a učenia Kristovho. Ovocím kresťanskej výchovy je teda človek nadprirodzený, ktorý myslí, usudzuje a koná vytrvale a dôsledne podľa zásad zdravého rozumu, osvieteného nadprirodzeným svetlom príkladu a učenia Kristovho, alebo podľa dnes bežného výrazu: je to dokonalý, charakterný človek. Teda nie hoci aká dôslednosť a pevnosť v správaní sa, opierajúca sa o úplne subjektívne zásady, tvorí tento charakter, lež stálosť v nasledovaní večných zásad spravodlivosti“* (1947, s. 50). Kresťanská výchova teda dbá na rozvoj ľudskej osobnosti vo všetkých jej zložkách. Ide teda o nadprirodzený rozvoj osobnosti v duchu Evanjelia, ktorý kladie dôraz aj na charakterové a vôľové vlastnosti človeka. Snaží sa o rozvoj citový a sociálny s dôrazom na kresťanské hodnoty. Každá ľudská činnosť má svedčiť o existencii Boha v našom živote. Úlohou kresťanskej výchovy je vyformovať osobnosť človeka tak, aby sa stal dokonalým, charakterným človekom pre dobro celej spoločnosti. Obdobie predškolského veku je veľmi citlivé a rozhodujúce pre rozvoj morálky a náboženskej výchovy. Preto toto obdobie má veľký význam správne vytvorenie hodnotového systému. V kresťanskom chápaní ide teda o dokonalého charakterného človeka, ktorého treba viesť k rozlišovaniu dobra a zla. Každá vzdelávacia a výchovná inštitúcia musí vychádzať z istých princípov, ktoré ovplyvňujú jej celkové usmernenie, výsledok a celkový profil. Existujú princípy, ktoré platia pre všetky typy kresťanských škôl bez rozdielu sociálneho postavenia a intenzity náboženského presvedčenia, rodinného prostredia a bez rozdielu územnej jedinečnosti. Tieto princípy podľa Buriana a Špánika (1993) delíme na nadprirodzený a prirodzený princíp. Kresťanská výchova vychádza z nadprirodzeného poslania človeka. Konštitúcia *Gaudium et spes* (1969) hovorí o základnom poslaní človeka a jeho postavení v spoločnosti. Vychádzame teda zo základného poslania človeka: *„...a všetci, stvorení na obraz Boží, sú povolaní mať jeden a ten istý cieľ, a tým je sám Boh“* (1969, s. 170). Celá kresťanská výchova spočíva v usmerňovaní človeka k nadprirodzenosti, k plnosti života v Bohu a s Bohom. Sväté písmo nás vo viacerých

častiach upriamuje na hodnotu a poslanie človeka. V evanjeliu sv. Marka môžeme čítať: „*Ved' čo osoží človeku, keby aj celý svet získal a svojej duši by uškodil?*“ (Mk, 8,36) Písmo sväté a katolícka teológia hlása základné nadprirodzené princípy ľudskej slobody a prirodzeného božieho zákona. Konštitúcia *Gaudium et spes* (1969) ďalej hovorí o vznešenosti slobody človeka. Vysvetľuje ako si niektorí ľudia mylne predstavujú slobodu človeka, akoby sa smelo všetko, čo sa páči, aj keď je to zlé. Pravá sloboda však spočíva vo vznešenom znaku Božieho obrazu v človeku. Boh dal človeku slobodnú vôľu rozhodnúť sa, aby on dobrovoľne hľadal svojho Stvoriteľa a tak dosiahol plnú a blaženú dokonalosť. Dôstojnosť človeka teda spočíva v tom, aby človek konal dobro na základe slobodnej vôle, podľa svojich vnútorných pohnútok a rozhodnutí a smeroval k večnej blaženosti. Slobodná vôľa človeka je však ranená hriechom a preto ju treba usmerňovať. Krehkosť človeka je veľká a jedine milosťou Božou môžeme doceliť plnú zameranosť na Boha. Preto kresťanská výchova pomáha človeku v usmerňovaní a správnom chápaní hodnôt. Dôstojnosť človeka súvisí s láskou Stvoriteľa k človeku a to dáva nadprirodzený princíp kresťanskej výchovy smerujúcej k Bohu, lebo „*kto zostáva v láske, ten zostáva v Bohu a Boh zostáva v ňom*“ (1Jn 4,16).

Nadprirodzený princíp nesie aj atribút prirodzeného mravného zákona Božieho, ktorý človeka neobmedzuje, ale naopak dopĺňa prirodzený mravný zákon a tak pomáha viesť dieťa k plnosti života v Bohu. Prirodzený princíp kresťanskej výchovy vychádza a pramení z nadprirodzeného princípu. Obidva princípy sú navzájom späté a tvoria základ pre kresťanskú pedagogiku. Prirodzený princíp vychádza z výchovy k ľudskej slobode a k výchove svedomia. Možno ho aplikovať na atribúty nadprirodzeného princípu. Obidva impulzy však musia byť späté láskou. Podstatou kresťanstva je láska. Láska k Bohu, láska k blížnemu a k sebe samému. Kresťanská výchova sa teda nesie v duchu lásky a tak pretvára ľudskú osobnosť. Z toho vyplýva veľmi úzky vzťah nadprirodzeného a prirodzeného princípu aj keď špecificky sú rozdielne, majú spoločný základ. Nadprirodzený princíp kresťanskej výchovy dáva prirodzenému princípu ľudskú pečať kresťanskej identity. Prirodzený princíp kresťanskej výchovy spočíva vo výchove k dobru a pravde. Výchova k dobru a pravde spočíva v rozvíjaní čností. Sú to predovšetkým: spravodlivosť, múdrosť, učenlivosť, veľkodušnosť, tolerantnosť, čestnosť, otvorenosť, vytrvalosť, trpezlivosť, miernosť, prezieravosť, opatrnosť, úctivosť, statočnosť, diskretnosť, vďačnosť, spoločenskosť, spoľahlivosť, vyrovnanosť, pokornosť a iné. Tieto vlastnosti človeka sú súčasťou jednotlivých zložiek výchovy a vzdelania na všetkých typoch škôl, zvlášť na kresťanských školách. Môžeme ich rozdeliť do dvoch základných skupín v súlade s Burianom a Špánikom (1993, ktorí ich delia na všeobecné, ovplyvňujúce celý rozvoj osobnosti a špecifické, ktoré pôsobia len v niektorom smere rozvoja osobnosti človeka. Podľa uvedených autorov možno zložky tvoriace obsah výchovno-vzdelávacieho procesu deliť na základné, ktorými je fyzická, intelektuálna, morálna a náboženská výchova a odvodené, ktorými je vôľová, citová, estetická, sociálna, výchova k rodičovstvu, pracovná, výchova k ochrane prostredia človeka a iné. Všetky tieto zložky vyplývajú z prirodzeného princípu kresťanskej výchovy.

### **Náboženská výchova na kresťanských školách**

Náboženská výchova hlavne na kresťanských školách nie je len časťou vyučovania, ale integrálnou súčasťou celého výchovno-vzdelávacieho procesu. Kresťanská výchova vychováva celou svojou činnosťou k láske k Bohu a spáse duší. Celé pôsobenie kresťanskej výchovy je naplnené duchom Evanjelia a preto ku každej situácii a akejkolvek činnosti sa pristupuje v súlade s hodnotami a učením Cirkvi. Kresťanská výchova a teda aj náboženská výchova okrem nadprirodzeného cieľa a to je láska k Bohu a spáse uplatňuje aj cieľ prirodzený. V tretej kapitole sme si uviedli, že cieľom prirodzeného princípu je viesť dieťa k správnym životným postojom a správnom usmerňovaní jeho prirodzeného vývoja osobnosti



v duchu Evanjelia a rozvoja kresťanských a duchovných hodnôt. Predmet náboženská výchova má svoje pravidlá a princípy, ktoré sú v súlade so všetkými kritériami pedagogickej vedy. Aj kresťanská, teda aj náboženská výchova dbá na dodržiavanie pedagogických zásad a využíva jej formy, metódy a prostriedky. Vo výchovnom procese kresťanskej výchovy je vzájomná úcta a láska dôležitým prvkom. Celý výchovno-vzdelávací proces sa nesie v duchu lásky, čo je základnou črtou kresťanstva. Citlivosť a ľudský prístup je dôležitým prvkom výchovy, hlavne náboženskej. Katechizmus Katolíckej cirkvi (1998, čl.176-177) hovorí, že: „*Viera je osobné primknutie sa celého človeka k Bohu, ktorý sa zjavuje, zahŕňa v sebe súhlas rozumu a vôle so zjavením, ktoré Boh dal o sebe činmi a slovami. Veriť má teda dvojaký vzťah: k osobe a k pravde; k pravde pre dôveru k osobe, ktorá tú pravdu dosvedča.*“ Kresťanská pedagogika má povinnosť viesť deti a mládež vo viere, s vierou a k viere v Krista a Cirkev. Kresťanská výchova však musí rešpektovať vekové osobitosti detí a primeraným spôsobom im vysvetliť otázky viery. Náboženská výchova vedie deti najprv k viere v druhého človeka, čo má hlboký humánny charakter. Viera v človeka umožňuje detskému mysleniu bližšie priblížiť vieru v Boha ako osoby. Kresťanstvo chápe Boha ako osobu milujúcu, plnú svetla a tajomstva. Preto má kresťanská viera základ v osobnom stretnutí človeka s Bohom. Katechizmus Katolíckej cirkvi uvádza, že najvyšší dôvod ľudskej dôstojnosti spočíva v povolaní človeka do spoločenstva s Bohom. Všetci, stворení na obraz Boží, sú povolaní mať jeden a ten istý cieľ, a tým je sám Boh. Láska k Bohu a k blížnemu je prvým a najväčším prikázaním. Preto nemožno oddeliť lásku k Bohu od lásky k blížnemu. Výchova k viere nám umožňuje vychovávať deti k láske k blížnemu a následne k láske a viere v Boha, ktorá sa rozvíja prostredníctvom modlitby. Katechizmus Katolíckej cirkvi (1998, čl. 2590) uvádza: „*Modlitba je povznesenie duše k Bohu alebo prosba k Bohu o vhodné dobrá.*“ Výchova k modlitbe má veľký význam pri výchove k viere v Boha. Každé povzdychnutie, i tá najmenšia prosba je modlitbou, lebo „*nespokojné je naše srdce Bože, kým nespočinie v Tebe*“ (sv. Augustín). Ďalej Katechizmus (1998, čl. 2620) hovorí o tom, ako má modlitba vyzerat’: „*Dokonalým vzorom modlitby v Novom zákone je Ježišova synovská modlitba. Ježišova modlitba, konaná často v samote, v skrytosti, zahŕňa v sebe láskyplný súhlas s Otcovou vôľou až po kríž a neochvejnú dôveru, že bude vypočutá.*“ Kresťanská výchova má učiť deti nielen ústnej modlitbe, ale predovšetkým pochopiť hĺbku a silu rozjímavej modlitby. Viesť deti k pochopeniu, prečo je modlitba pre ich vieru dôležitá a akú úlohu vo viere zohráva. To nevyklučuje naučiť deti základné modlitby, ktoré sa okrem iného od nich vyžadujú pri prijímaní sviatostí, ale pomáhajú deťom aj pri formulovaní ich vlastných modlitieb. Burian a Špánik (1994) tvrdia, že deti máme učiť modlitbe tak, aby modlitbou oslavovali a vebili Boha a prosili ho o nevyhnutné požehnanie pre našu ľudskú prácu a snaženie. Modlitbou prosiť o duchovné dobrá vedúce k našej a ich spáse. Na cirkevných školách a hodinách náboženstva patrí modlitba do súčasťi výchovy a vyučovania. Modlitba však nemusí byť striktné len na začiatku alebo konci hodiny, aby deti pochopili, že celý náš život a každý jeho okamih patrí Bohu. Pre deti je dôležité učiť ich aj úcte k Panne Márii a poznať modlitby ako sú Zdravas, Anjel Pána a modlitba svätého ruženca. Je potrebné, aby sa deti zapájali do života Cirkvi, zúčastňovali sa na liturgii, učili sa náboženským piesňam, liturgickému spevu a pod. Pre úplnú kresťanskú formáciu detí je potrebné rozvíjať ich svedomie. Konštitúcia Gaudium et spes (1969, s. 163) hovorí o svedomí: „*Svedomie je najtajnejším jadrom človeka, svätýňou, kde zostáva sám s Bohom, ktorého hlas sa mu vnútri ozýva. Pomocou svedomia sa podivným spôsobom poznáva ten zákon, ktorý sa splňa láskou k Bohu a blížnemu.*“ Výchovou svedomia ide o to, aby deti vedeli rozoznať dobro od zla a hriech od cnosti a tak dorástli v pravých synov a dcéry Boha. Výchova svedomia nie je ničím novým v pedagogike. Skúsme sa pozrieť na preventívny systém don Bosca. Ako veľký cirkevný učiteľ už od začiatku viedol deti s láskou k čistote svedomia a prijímaniu sviatostí ako základ prevencie vo výchove. Spytovanie svedomia vedie deti predovšetkým k sebadisciplíne a seba výchove. Je preto

potrebné, aby deti pochopili význam a potrebu spytovania svedomia a poznali tak nekonečnú a milosrdnú lásku Boha. Kresťanská výchova nachádza svoje pravé uplatnenie v kresťanskej liturgii. Katechizmus Katolíckej cirkvi (1998, čl. 1110) uvádza: „*V liturgii Cirkvi sa Boh Otec zvelebuje a adoruje ako prameň všetkých požehnaní stvorenia a spásy, ktorými nás požehnal vo svojom Synovi, aby nám dal Ducha adoptívneho synovstva.*“ Ak dieťa pochopí hĺbku modlitby pri výchove k modlitbe, tak pochopí to najväčšie tajomstvo Cirkvi a to posvätnú liturgiu. Liturgia má pre život Cirkvi nesmierny význam. V kresťanskej tradícii znamená, že Boží ľud sa zúčastňuje na Božom diele. Je potrebné, aby deti už od útleho veku poznali tajomstvo vykúpenia a tak prehlbovali svoju vieru. V mladšom školskom veku sú deti citlivejšie na náboženskú výchovu. V tomto období sa budujú ich postoje a citové väzby. Ide teda o najvhodnejšie obdobie pre náboženské čítanie a budovanie viery u dieťaťa. S výchovou k liturgii úzko súvisia sviatosti, na ktoré sa deti práve v tomto veku pripravujú a to slávenie Eucharistie – prvé sväté prijímanie, sviatosť zmierenia a nakoniec sviatosť birmovania. Deti sa oboznamujú so základnými otázkami viery. Kto je Boh? Kde je Boh? Či vidíme Boha? Čo môže Boh urobiť? Čo vie Boh? Koľko osôb je v jednom Bohu a ako sa volajú? Veľmi zaujímavé pre detského poslucháča je rozprávanie o živote Ježiša Krista, kde sa deti oboznámia s druhou Božskou osobou. Kto je Ježiš Kristus? Kto je Jeho matka? Kto bol Jeho pestúnom a kde sa narodil? Kto sa Ježišovi prišiel pokloniť a kam utiekli s Ježišom Panna Mária a sv. Jozef? Prostredníctvom Ježišovho života deti vedieme krok za krokom cestou viery. Odhaľujeme postupne každé tajomstvo a zároveň vychovávame k pravde, učíme deti ako sa majú správať. Postupne odhaľujeme tajomstvo liturgie, rozprávame o svadbe v Káne galilejskej, o rozmnožení chleba, o Veľkonočnej večeri. Deti získajú základné vedomosti o tom ako Ježiš premenil chlieb na svoje telo a víno na svoju krv. Komu kázal Pán Ježiš premieňať chlieb a víno? Kedy sa to deje? Ako sa to deje? Prečo prichádza Pán Ježiš do nášho srdca? Aký sme bez Pána Ježiša?

Celý život Ježiša Krista nám pomáha, aby sme deti viedli v duchu viery k plnohodnotnému životu. Učíme deti sebaovládaniu, aby vedeli ako sa majú správať, ovládať svoj jazyk, neohovárať, chrániť sa škaredých slov, učíme ich k úcte k rodičom, k usilovnosti, pravdovravnosti, láske k bližným a nábožnosti. S výchovou k liturgii spájame aj výchovu k modlitbe, výchovu svedomia, výchovu k viere a zároveň nemôžeme vylúčiť aj morálnu a mravnú výchovu. Náboženská výchova každým svojím krokom a skutkom odovzdáva posolstvo viery. Dôstojnosť ľudskej osoby má pôvod v jej stvorení. Boh stvoril človeka na svoj obraz a dal mu slobodnú vôľu. Katechizmus Katolíckej cirkvi (1998, čl. 1706) o dôstojnosti človeka hovorí: „*Svojím rozumom človek spoznáva Boží hlas, ktorý ho pobáda konať dobré a chrániť sa zlého. Každý človek je povinný riadiť sa týmto zákonom, ktorý sa ozýva vo svedomí a spĺňa sa v láske k Bohu a bližnému. Mravný život svedčí o dôstojnosti ľudskej osoby.*“ Sloboda robí z človeka morálny subjekt a teda aj jeho činy sa dajú morálne posudzovať. Môžu byť alebo dobré, alebo zlé. Katechizmus Katolíckej cirkvi (1998) rozdeľuje parametre ľudských činov závisiace od zvoleného predmetu, od zamýšľaného cieľa čiže úmyslu a od okolností konania. Burian a Špánik (1994) pri mravnom poriadku, ktorým sa má človek riadiť zahrňujú tri vzťahy, ktorými je náboženský - k Bohu, individuálny - k sebe samému a vzťah sociálny - ku všetkým ľuďom. Skutky, ktoré sú v zhode s týmito vzťahmi, sú v zhode i s mravným poriadkom. Jednou z prvoradých úloh kresťanskej výchovy je mravná výchova, ktorá vedie k rozoznaniu dobra a zla. Deti a mládež, a hlavne deti na 1. stupni Základných škôl často nevedia rozlíšiť mravne dobrý skutok v celej jeho šírke a to vo všetkých troch vzťahoch. Je veľmi dôležité a potrebné, aby deti už od útleho veku spoznávali rozdiel medzi dobrom a zlom, mravnosťou a nemravnosťou, cnosťami a necnosťami. Kresťanská výchova teda dbá a do detských srdiec vstupuje prameň mravnosti, ktorým je jedine Boh. Hriech je predstavovaný ako najvyššie morálne zlo, lebo je urážkou samého Boha. Cnosť, je najvyšším poslaním človeka, aby svojím dobrom a láskou k bližnému oslavoval

Boha a hlásal lásku k Bohu. Všetko toto sa deje v konkrétnych situáciách v prejavoch lásky a úcty k rodičom, učiteľom, spolužiakom, súrodencom atď. Kresťanská výchova má jednoznačne dbať o mravnú výchovu svojich zverencov. Okrem troch základných cností viery, nádeje a lásky kresťanská výchova vychováva aj k cnostiam múdrosti (prezieravosti, životnej múdrosti, rozvážnosti, učenívosti, spravodlivosti vo vzťahu k blíznym, vrchnosti a sociálnej spravodlivosti. Dôležitými vo výchove sú aj cnosti miernosti, sebaovládania, striedmosti v jedení a v pití, zdržanlivosti, miernosti v hlučných zábavách a pod. Kresťanská výchova vedie deti aj k odmietaniu hriechu a necností. Vedie deti k odmietaniu hriechnej radosti a nezriadenej túžby, preceňovaniu seba samého, osočovaniu, ohováraniam, donášaniu, neprajnosti dobier bližnému, žiadostivosti, pomsty, náchylnosti k drogám, netrpezlivosti, bitky a pod. Úlohou kresťanskej výchovy je teda vychovať človeka ľudského, humánneho, ušľachtilého, statočného a láskavého. V kresťanskej výchove má svoje opodstatnenie aj estetická výchova. Poslaním a úlohou estetickéj výchovy je uvedomovať si, všímať a správne chápať krásu svojho okolia. Estetická výchova vytvára kladný vzťah k umeniu a vedie k vlastnej tvorivosti detí. V kresťanskej výchove sa estetická výchova zdôrazňuje s úctou, lebo všetko okolo nás je dielom Božím. Krása prírody okolo nás je darom od Boha, v ktorej môžeme spočinúť a oddýchnuť si, poznať úžasnú lásku Boha k nám a jeho cit pre krásu. Príroda, ktorá je v mladšom školskom veku deťom veľmi blízka nám pomáha vytvoriť u detí cit pre krásu, aby si ju vedeli všímať a starať sa o ňu. V tejto kráse môžeme deťom ukázať veľkosť Boha a postupne prechádzať od prírody k umeniu. Sakrálne umenie nám dáva veľké možnosti zaujať deti prekrásnou architektúrou na oslavu Boha ako aj hudbou, spevom, ale aj samotným slávením bohoslužby, ktoré pôsobia na utváranie estetických názorov, ale i citov. Estetické cítenie môže u detí vzbudiť aj samotný učiteľ svojou úpravou zovňajšku, vystupovaním, vyjadrovaním a náročnosťou aj na prejavy samotných žiakov. Estetická výchova je účinnejšia ak sa spája s prejavmi radosti. Deti potrebujú radosť čo najčastejšie, pretože ich robí vnímavjšími pre dobro, pravdu a krásu.

Ekologická výchova, alebo ako dnes veľmi preferovaná environmentálna výchova je zameraná na vybudovanie vzťahu medzi človekom a prírodou, čo rovnako súvisí s kresťanskou výchovou. Environmentálna výchova má dve základné zložky, výchovnú a vzdelávaciu. Vzdelávacia zložka obsahuje základné poznatky o prírode a o ochrane prírody. Vo výchovnej zložke ide predovšetkým o výchovu k zámernej ochrane prírody a vybudovanie kladného vzťahu k prírode. Ekologická výchova je vo vzájomnom vzťahu s ostatnými prírodovednými ako aj spoločenskovednými predmetmi, preto ani kresťanská výchova nie je od nej odlúčená. V cirkevných dejinách, by sme našli niekoľko dôležitých osobností, ktoré sa venovali aj láske k prírode ako bol sv. František z Assisi, sv. Anton Paduánsky a iní. Pozorovaním a vybudovaním kladného vzťahu k prírode sa dá deťom odhaliť Božia dokonalosť a precíznosť v Jeho dielach a zároveň rešpekt a úctu k všetkému živému. Základom ekologickej výchovy je vzbudiť u detí záujem o ochranu prírody, poskytnutie základných informácií o stave životného prostredia, osvojenie si základných zručností a návykov ochrany prostredia ako aj samotná ochranná činnosť.

**Pracovná výchova je vo svojej podstate jednou z najdôležitejších,** lebo človek sa rozvíja v činnosti a v činnosti sa aj prejavuje, preto aj pracovná činnosť je pre rozvoj dieťaťa nesmierne dôležitá. Práca je nielen prostriedkom pre intelektuálny, telesný, ale aj duševný rozvoj človeka. Dôsledkom pracovnej výchovy je aj jeho zaradenie sa do spoločnosti a vytvorenie sociálnych vzťahov. Pracovnou výchovou sa formujú mravné a vôľové vlastnosti človeka. Táto výchova má významné miesto v živote každého dieťaťa. Pracovná výchova sa začína už v prostredí rodinnej výchovy. Začína jednoduchými činnosťami, domácimi prácami, samoobslužnou činnosťou a starostlivosťou o mladších súrodencov. Neskôr pracovná výchova pokračuje v škole. Najdôležitejšia práca v školskom prostredí je učenie, avšak na hodinách pracovného vyučovania si deti osvojujú aj základné pracovné návyky a zručnosti.

Oboznamujú sa s pracovnými postupmi a materiálmi. Budujú si kladný vzťah k práci, postoje k práci, oboznamujú sa s pracovnou morálkou a tak sa pripravujú na budúce povolanie a budúci život. Kresťanská výchova kladie dôraz na výchovu úcty k práci iných ľudí. Vedie k zodpovednosti za vykonanú prácu. Cirkev pri svojom výchovnom pôsobení pripravuje deti nielen na večný život, ale záleží jej aj na pozemskom živote a budúcnosti detí. Stará sa o ich pripravenosť pre život s vierou, život v ľudskej spoločnosti po všetkých stránkach, teda aj pracovnej. Telesná výchova je zameraná predovšetkým na upevňovanie zdravia, rozvíjanie vrodených telesných a psychických dispozícií detí. Okrem telesnej aktivity sa telesná výchova zaoberá aj výchovou morálnych, vôľových vlastností detí a úcty k svojmu telu.

### **Učiteľský úrad Cirkvi, rodiny a školy**

Výchova neprebíha samovoľne, pretože ide o riadenú a cieľavedomú činnosť, ktorá sa uskutočňuje v konkrétnom prostredí.

Prvým formujúcim prostredím je rodina, ktorá sa právom považuje za základnú a prvú výchovnú inštitúciu, v ktorej sa realizuje výchovné pôsobenie na jedinca. Deklarácia Gravissimum educationis (1972, s. 284) hovorí: „*Keďže rodičia dali život svojim deťom, viaže ich veľmi vážna povinnosť poskytnúť svojmu potomstvu aj výchovu. Preto ich treba mať za prvých a hlavných vychovávateľov svojich detí.*“ V rodinnej výchove sa deti oboznamujú so základnými spoločenskými pravidlami, mravnými a morálnymi zásadami. Preberajú postoje a názory svojich rodičov. Učia sa pravidlám spoločenského správania, sebaobsluhy, ale aj všeobecného rozhl'adu po rozumovej stránke. Postavenie rodiny je nesmierne dôležité a jej absencia môže spôsobovať vážne problémy vo výchove dieťaťa. Kresťanská rodina by mala utvárať rodinné ovzdušie, preniknuté láskou a úctou k Bohu a ľuďom, ktoré napomáhajú k úplnému rozvoju osobnosti a spoločenskej výchovy. Rodina je prvou výchovnou inštitúciou sprostredkujúcou spoločenské čnosti potrebné pre všetky spoločenstvá. Najmä v kresťanskej rodine sa deti majú učiť byť vnímavé voči Bohu, cítiť si ho a milovať aj bližného, v súlade s vierou, ktorú prijali v krste ako dar. V rodine deti získavajú prvé skúsenosti o zdravej spoločnosti a Cirkvi. Rodičia okrem prvoradej povinnosti a práva vychovávať svoje deti majú právo slobodne rozhodovať aj vo výbere školy pre svoje deti. V škole je potrebné pokračovať vo výchovnom úsilí rodiny. Kvalita výchovného prostredia a okolností za akých sa uskutočňuje je obrazom spoločnosti. Výchova je nevyhnutnou úlohou a povinnosťou celej spoločnosti. Človek od svojho narodenia patrí do spoločnosti a to z prirodzeného princípu do rodinnej a občianskej spoločnosti a z nadprirodzeného princípu aj do Cirkevnej spoločnosti. Tieto spoločnosti však musia tvoriť jeden celok a musia mať na zreteli jeden a ten istý cieľ a to všestranný rozvoj osobnosti človeka. Správna výchova sa usiluje o rozvoj ľudskej osobnosti, berúc zreteľ tak na konečný cieľ človeka, ako aj na dobro spoločnosti, ktorých je členom a na ktorých činnosti sa bude podieľať, keď bude dospelý. Cirkev už v minulosti stála na čele výchovy a vzdelávania.

Encyklika Divini illius magistri (1947) hovorí o práve Cirkvi vychovávať z dvojakeho nadprirodzeného právneho titulu, ktorý jej dal sám Boh. Prvý právny titul spočíva v najvyššom učiteľskom úrade, ktorý zveril Cirkvi sám Kristus slovami: „*Daná mi je všetka moc na nebi i na zemi. Chod'te teda a učte všetky národy a krstite ich v mene Otca i Syna i Duchu Svätého a naučte ich zachovávať všetko, čo som vám prikázal.*“ Druhý titul vyplýva z nadprirodzeného materstva, ktoré má Cirkev ako Kristova nevesta. Prítomnosť Cirkvi v oblasti školstva sa prejavuje najmä v katolíckych školách. Cirkev ako uvádza deklarácia Gravissimum educationis (1972) okrem zakladania cirkevných škôl vo vedomí svojej veľkej zodpovednosti za mravnú a náboženskú výchovu svojich detí, musí sledovať s láskou aj tých, čo študujú na nekatolíckych školách. Na nekatolíckych školách Cirkev pôsobí hlavne prostredníctvom životného svedectva učiteľov, apoštolskou činnosťou ich spolužiakov

a zvlášť prostredníctvom kňazov a laikov, ktorí vyučujú náboženskú výchovu. Nemaľým spôsobom sa Cirkev podieľa aj na upozorňovaní rodičov na vážnu povinnosť, ktorá na nich dolieha, aby ich deti mohli napredovať v náboženskom i svetskom vzdelávaní.

Pri plnení svojho výchovného poslania sa Cirkev usiluje používať všetky vhodné prostriedky na výchovu a vzdelávanie, ale predovšetkým využíva prostriedky jej vlastné, a to vyučovanie katechizmu. Cirkev však nevyklučuje používanie prostriedkov, ktoré sú spoločným vlastníctvom celého ľudstva a majú vysoký výchovný a vzdelávací účinok, ako sú komunikačné prostriedky, masmédiá, rôzne kultúrne či športové aktivity, mládežnícke organizácie, ale predovšetkým školy.

## Prieskum kresťanskej výchovy na 1. stupni ZŠ

Aby sme sa bližšie priblížili k problematike kresťanskej výchovy na prvom stupni Základných škôl rozhodla som sa uskutočniť prieskum u žiakov druhého, tretieho a štvrtého ročníka Základných škôl. Zaujímalo ma nakoľko sú deti na 1. stupni Základných škôl schopné uvedomovať si otázky viery, a či kresťanská výchova v školách prehĺbuje ich vieru sprostredkovanú rodičmi.

Hlavné úlohy prieskumu:

- zistiť, koľko respondentov sa dozvedá o existencii Boha v rodinnom prostredí a koľko až v školskom prostredí
- zistiť, z akých rodín respondenti pochádzajú – praktizujú alebo nepraktizujú doma svoju vieru
- zistiť, či si dieťa na prvom stupni Základných škôl pri svojom konaní uvedomuje základné kresťanské hodnoty a riadi sa podľa nich.

Pri vlastnej realizácii prieskumu som použila metódu anonymného dotazníka, ktorý obsahoval 10 otázok. Dbala som na to, aby som použila vhodnú formu vyjadrovania, prístupnú pre skúmanú vzorku a podľa možností získala objektívne informácie potrebné pre prieskum. Týmto spôsobom som získala odpovede 78 žiakov. Žiaci pracovali na dotazníku so záujmom, väčšina z nich sa pred zahájením práce uistovala, či sa odpovede nedostanú do rúk pedagogických pracovníkov alebo rodičov.

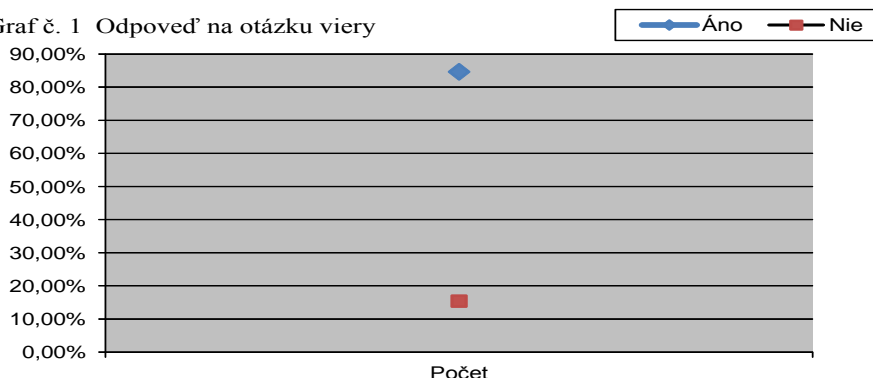
Výsledky prieskumu kresťanskej výchovy na 1. stupni ZŠ sú v nasledujúcich tabuľkách a v grafoch:

### Si veriaci, veriaca?

Tabuľka č. 1 Odpoveď na otázku viery

	Spolu	
	Počet	%
Áno	66	84,62%
Nie	12	15,38%

Graf č. 1 Odpoveď na otázku viery

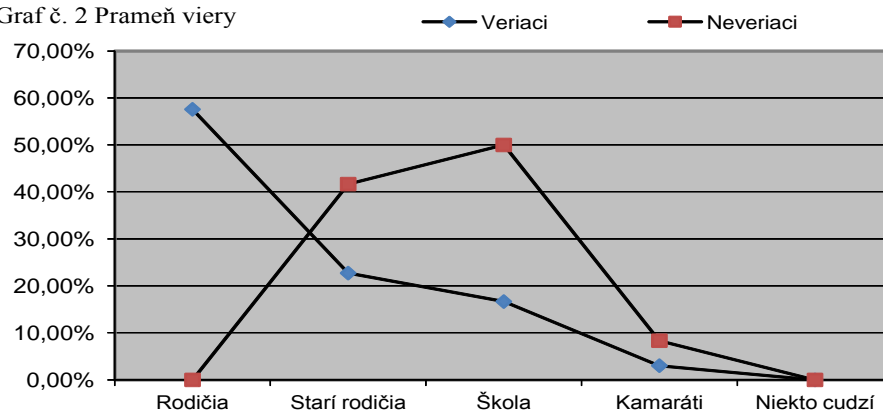


## Kto Ti povedal prvýkrát o Bohu?

Tabuľka č. 2 Prameň viery

	Veriaci		Neveriaci		Spolu	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Rodičia	38	57,58%	0	0,00%	38	48,72%
Starí rodičia	15	22,73%	5	41,67%	20	25,64%
Škola	11	16,67%	6	50,00%	17	21,79%
Kamaráti	2	3,03%	1	8,33%	3	3,85%
Niekoľko cudzí	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%

Graf č. 2 Prameň viery

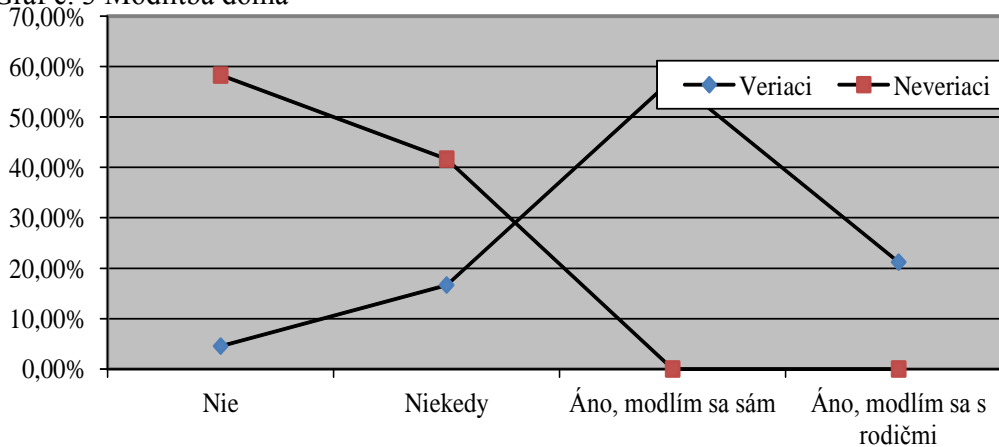


## Modlite sa doma?

Tabuľka č. 3 Modlitba doma

	Veriaci		Neveriaci		Spolu	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Nie	3	4,55%	7	58,33%	10	12,82%
Niekedy	11	16,67%	5	41,67%	16	20,51%
Áno, modlím sa sám	38	57,58%	0	0,00%	38	48,72%
Áno, modlím sa s rodičmi	14	21,21%	0	0,00%	14	17,95%

Graf č. 3 Modlitba doma

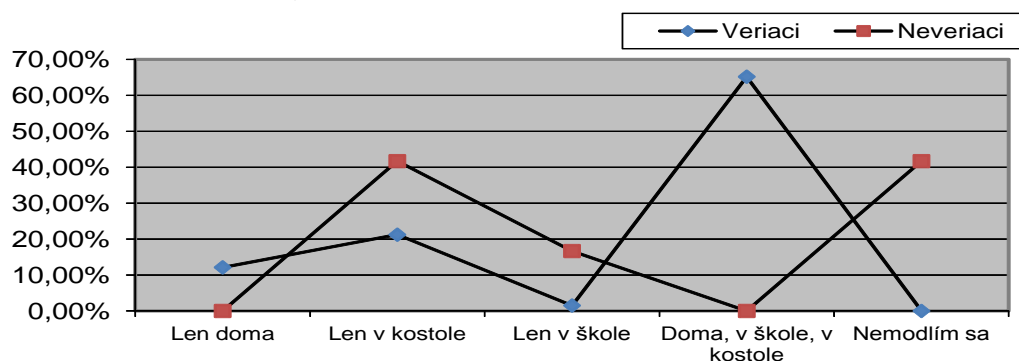


## Kde sa modlíš?

Tabuľka č. 4 Miesto modlitby

	Veriaci		Neveriaci		Spolu	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Len doma	8	12,12%	0	0,00%	8	10,26%
Len v kostole	14	21,21%	5	41,67%	19	24,36%
Len v škole	1	1,52%	2	16,67%	3	3,85%
Doma, v škole, v kostole	43	65,15%	0	0,00%	43	55,13%
Nemodlím sa	0	0,00%	5	41,67%	5	6,41%

Graf č. 4 Miesto modlitby

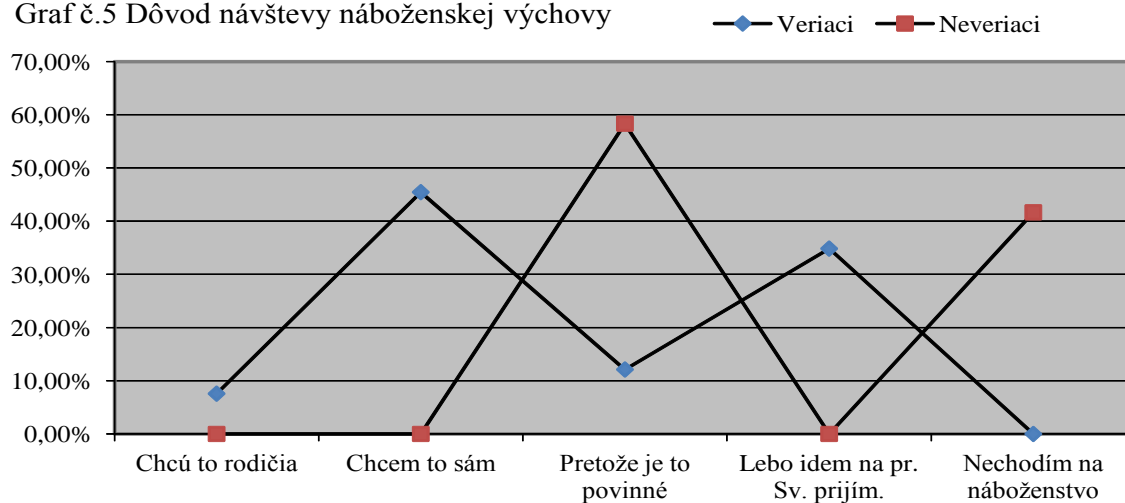


## Prečo chodíš na náboženstvo?

Tabuľka č. 5 Dôvod návštevy náboženskej výchovy

	Veriaci		Neveriaci		Spolu	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Chcú to rodičia	5	7,58%	0	0,00%	5	6,41%
Chcem to sám	30	45,45%	0	0,00%	30	38,46%
Pretože je to povinné	8	12,12%	7	58,33%	15	19,23%
Lebo idem na pr. Sv. prijím.	23	34,85%	0	0,00%	23	29,49%
Nechodím na náboženstvo	0	0,00%	5	41,67%	5	6,41%

Graf č.5 Dôvod návštevy náboženskej výchovy

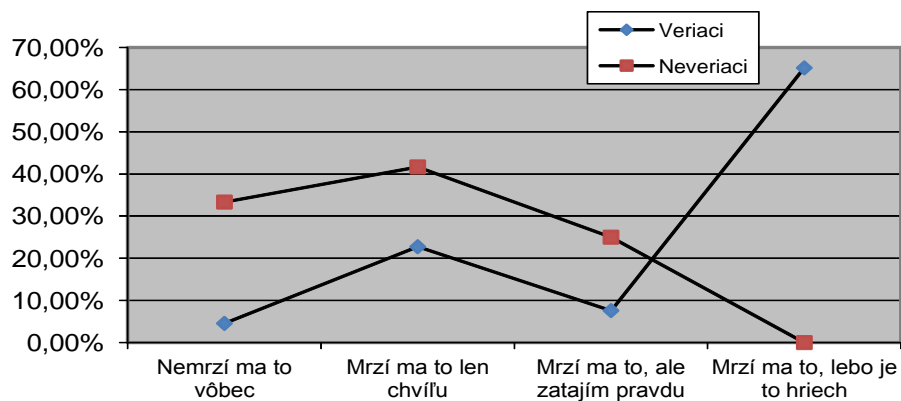


## Ako sa cítiš ak urobíš niečo zlé?

Tabuľka č. 6 Citlivosť svedomia u detí

Mrzí ma to len chvíľu	15	22,73%	5	41,67%	20	25,64%
Mrzí ma to, ale zatajím pravdu	5	7,58%	3	25,00%	8	10,26%
Mrzí ma to, lebo je to hriech	43	65,15%	0	0,00%	43	55,13%

Graf č. 6 Citlivosť svedomia u detí

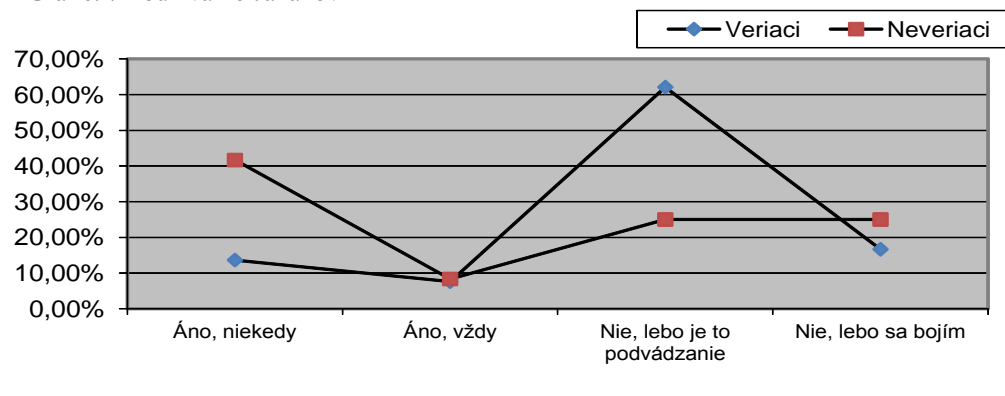


## Používaš v škole ťaháky?

Tabuľka č. 7 Používanie ťahákov

	Veriaci		Neveriaci		Spolu	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Áno, niekedy	9	13,64%	5	41,67%	14	17,95%
Áno, vždy	5	7,58%	1	8,33%	6	7,69%
Nie, lebo je to podvádžanie	41	62,12%	3	25,00%	44	56,41%
Nie, lebo sa bojím	11	16,67%	3	25,00%	14	17,95%

Graf č. 7 Používanie ťahákov



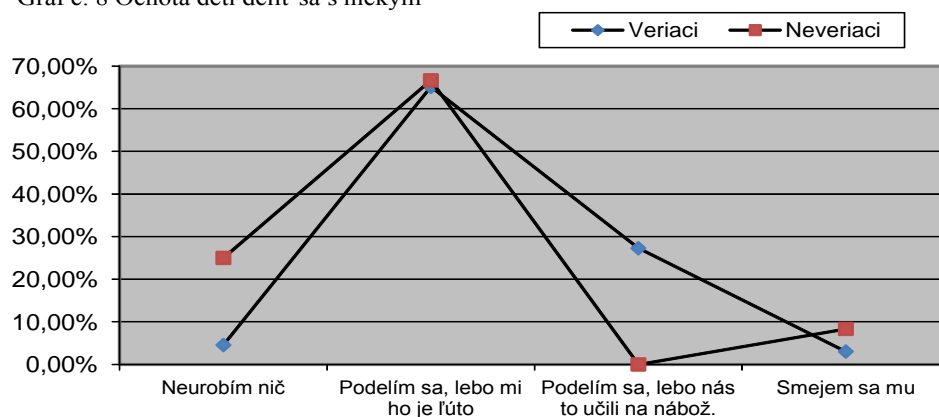


## Ak si kamarát zabudne desiatu, čo urobíš?

Tabuľka č. 8 Ochota detí deliť sa s niekým

	Veriaci		Neveriaci		Spolu	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Neurobím nič	3	4,55%	3	25,00%	6	7,69%
Podelím sa, lebo mi ho je ľúto	43	65,15%	8	66,67%	51	65,38%
Podelím sa, lebo nás to učili na nábož.	18	27,27%	0	0,00%	18	23,08%
Smejem sa mu	2	3,03%	1	8,33%	3	3,85%

Graf č. 8 Ochota detí deliť sa s niekým

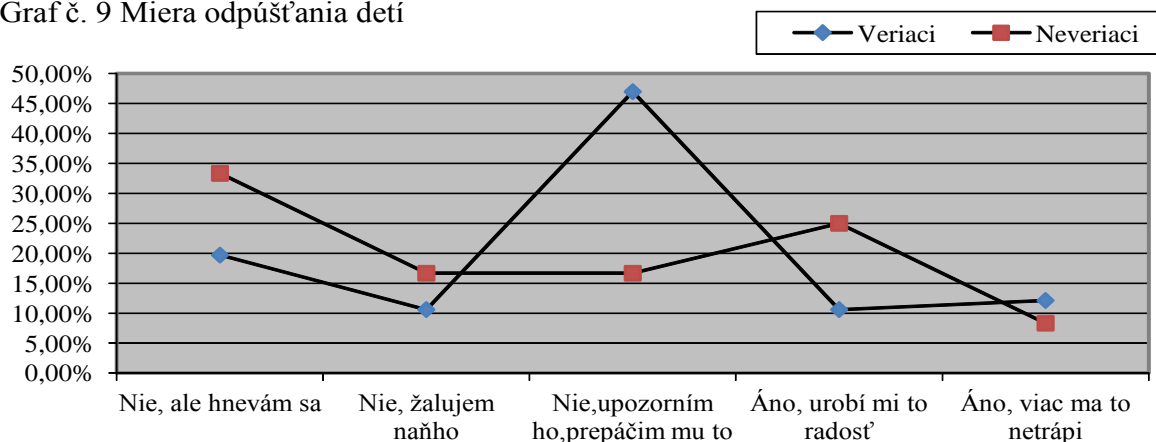


## Ak mi niekto urobí niečo zlé, vrátim mu to?

Tabuľka č. 9 Miera odpúšťania detí

	Veriaci		Neveriaci		Spolu	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Nie, ale hnevám sa	13	19,70%	4	33,33%	17	21,79%
Nie, žalujem naňho	7	10,61%	2	16,67%	9	11,54%
Nie, upozorním ho, prepáčim mu to	31	46,97%	2	16,67%	33	42,31%
Áno, urobí mi to radosť	7	10,61%	3	25,00%	10	12,82%
Áno, viac ma to netrápi	8	12,12%	1	8,33%	9	11,54%

Graf č. 9 Miera odpúšťania detí

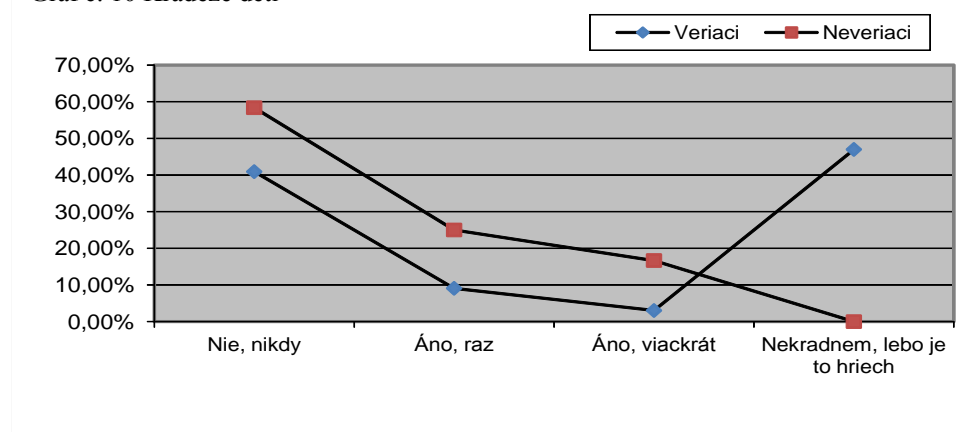


## Ukradol/ukradla si niekedy niečo?

Tabuľka č. 10 Krádeže detí

	Veriaci		Neveriaci		Spolu	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Nie, nikdy	27	40,91%	7	58,33%	34	43,59%
Áno, raz	6	9,09%	3	25,00%	9	11,54%
Áno, viackrát	2	3,03%	2	16,67%	4	5,13%
Nekradnem, lebo je to hriech	31	46,97%	0	0,00%	31	39,74%

Graf č. 10 Krádeže detí



Z výsledkov prieskumu predstaveného v tabuľkách a v grafoch je zrejmé, že respondenti, deti na 1. stupni ZŠ uviedli, že **väčšina z nich sa dozvedá o existencii Boha v rodinnom prostredí a menšia časť detí v školskom prostredí**. Z tabuliek (Prameň viery, Modlitba doma) vyplynulo, že najviac detí sa o existencii Boha dozvedá od svojich rodičov a starých rodičov. Základom kresťanskej výchovy je rodina a aj napriek tomu, že niektoré deti sa modlia doma samé získavajú svoje skúsenosti s Bohom prostredníctvom rodičov.

Prekvapilo ma, že neveriace deti sa o Bohu dozvedajú najviac v školskom prostredí, čo je pre rozvoj osobnosti dieťaťa a jeho duchovný rozvoj významná časť života. Práve v tomto veku sú deti najcitlivejšie na otázky viery a preto má kresťanská výchova na prvom stupni Základných škôl veľký význam. Je tu veľká možnosť formovania týchto detí v duchu kresťanských hodnôt. Školské prostredie tvorí významné miesto pre rozvoj osobnosti dieťaťa.

Z odpovedí respondentov, ktoré sú v tabuľkách, (Prameň viery, Miesto modlitby, Dôvody návštevy náboženskej výchovy) vyplýva, že školské prostredie deti nevyklučujú na možnosť modlitby a praktizovanie svojej viery. Naopak, dokonca aj deti neveriace sa v školskom prostredí odhodlajú k modlitbe. Prekvapilo ma, že niektoré neveriace deti navštevujú náboženskú výchovu a to nám dáva veľkú možnosť formovať ich v duchu kresťanských hodnôt a dať im najvzácnejší dar, dar viery. Školské prostredie je teda dôležitým faktorom a má veľký význam vo výchove a to aj v otázkach viery. U detí neveriacich sa školské prostredie môže stať jediným prameňom informácií o Bohu a v škole môžu získať prvú skúsenosť s Bohom, ktorá ich môže poznačiť na celý život. Kresťanská výchova na školách má nesmierny význam pre splnenie poslania, ktoré má každý človek a tým je spása a večný život.

Konanie detí som overovala niekoľkými otázkami, kde ma zaujímalo ako deti reagujú a rozhodujú sa v rôznych situáciách. Respondenti uviedli, že **väčšinu z nich ovplyvňuje pri ich konaní viera**. Potvrdzujú to výsledky v tabuľkách a v grafoch (Citlivosť svedomia u detí, Používanie ťahákov, Ochota detí deliť sa s niekým, Miera odpúšťania detí, Krádeže detí), kde

deti uvádzajú, že si uvedomujú rozdiel medzi dobrom a zlom. Chápu význam slova hriech. Napriek tomu uvedené údaje je potrebné brať s určitou rezervou, lebo niektoré odpovede nemusia byť úprimné. Respondenti sa chceli ukázať v dobrom svetle a odpovede sú príliš ideálne. Avšak, z uvedeného vyplýva, že deti dobre poznajú a vedia rozlíšiť čo je zlé a ako by to správne malo byť. Je potrebné tiež pamätať na to, že deti v tomto veku ešte nie sú schopné rozhodovať sa len na základe viery, reagujú skôr spontánne, resp. napodobňujú a neuvedomujú si príčinu svojho konania. Z toho je zrejmé, že kresťanská výchova aj v tomto veku má veľký význam pre ďalší rozvoj osobnosti kresťana a nemala by sa obmedzovať len na hodiny náboženskej výchovy, ale je potrebné ju uplatňovať v priebehu celého vyučovacieho procesu.

Kresťanská výchova nesie v sebe nekonečnú lásku Boha, ktorý nikdy nikoho nezavrhuje, naopak o to viac úsilia venuje jeho spásu, pretože Božia láska nemá hraníc. Kresťanská výchova má nesmierny význam pre každého človeka, v každom veku, o to viac u detí. Verím, že kresťanské hodnoty nezostanú len medzi múrmi kostolov, ale stanú sa základom pre výchovu našich detí a to hlavne v školskom prostredí.

## Záver

Rodina je prirodzeným a nevyhnutným prostredím pre výchovu dieťaťa a vo veľkej miere ovplyvňuje rozvoj jeho osobnosti po všetkých stránkach a to aj duchovnej. Detská duša je najvzácnejší dar, ktorý dostáva každý rodič pri narodení dieťaťa do opatery. Úlohou rodičov ako aj nás všetkých je chrániť tento dar, preto by nemala byť nikomu z nás detská duša ľahostajná.

Školské prostredie tvorí veľkú a dôležitú časť ľudského života a má slúžiť nielen na vzdelávanie ale predovšetkým na výchovu. Doprajme našim deťom kvalitnú výchovu, kde nájdú pravé hodnoty. Kresťanská výchova v našich školách a zvlášť na 1. stupni Základných škôl je teda dôležitou súčasťou pre rozvoj osobnosti dieťaťa. Katechizmus Katolíckej cirkvi uvádza, že „*človek je svojou prirodzenosťou a svojím povolaním náboženská bytosť. Keďže od Boha pochádza a k Bohu ide, žije plne ľudským životom, iba ak slobodne žije v spojení s Bohom.*“ Každý človek neustále hľadá svoju cestu, aby bol skutočne šťastný. Láska Boha a život v kresťanskom duchu nám túto spokojnosť ponúka.

Dieťa, ktoré je nám zverené také bezmocné a dôverčivé, spolieha sa na nás v každom ohľade. Čaká, že sa oň postaráme. Aby sa dieťa naučilo samo správne rozhodovať, musíme mu ukázať pravdu.

## Použitá literatúra

BURIAN, R., ŠPÁNIK, M. 1993. *Didaktika pre kresťanské školy*. Trenčín : Naša tlač, 1993. 103 s.

BURIAN, R., ŠPÁNIK, M. 1993. *Náčrt kresťanskej pedagogiky*. Trenčín : Naša tlač, 1993. 69 s.

BURIAN, R., ŠPÁNIK, M. 1994. *Teória výchovy pre kresťanské školy*. Trenčín : Naša tlač, 1994. 96 s. ISBN 80-966994-2-3.

DANCÁK, P. 2001. *Otázka výchovy v náuke Jána Pavla II*. Prešov : PETRA, 2001.

DANIEL, J. a kol. 2005. *Prehľad všeobecnej psychológie*. Nitra : ENIGMA, 2005. 278 s. ISBN 80- 89132-4.

- Dokumenty II. Vatikánskeho koncilu I. Konštitúcie.* Trnava : SSV, 1993. 253 s. RS 8160/67.
- Dokumenty II. Vatikánskeho koncilu II. Dekréty a deklarácie.* Trnava : SSV, 1993. 323 s. SÚKK 45/I-OR-1972. AH 10,6.
- DRLÍKOVÁ, E. – ĎURIČ, L. a kol. 1992. *Učiteľská psychológia.* Bratislava : SPN, 1992. ISBN 80-08-00433-9.
- JÁN PAVOL II. 1990. Apoštolská exhortácia *Christifideles laici.* Bratislava : LÚČ, 1990.
- JÁN PAVOL II. 2001. Apoštolský list *Novo millennio ineunte.* Trnava : SSV, 2001.
- JÁN PAVOL II. 1996. Posynodálna apoštolská exhortácia *Vita consecrata.* Bratislava : SSV, 1996.
- Katechizmus Katolíckej cirkvi.* Trnava : SSV, 1998. 918 s. ISBN 80-7162-253-2.
- KOŠČ, L. a kol. 2003. *Kresťanstvo a psychológia.* Trnava : SSV. 233 s. ISBN 80-7162-411-X.
- KUTARŇA, J. 1994. *Id'te a ohlasujte.* Úvod do katechetiky. Bratislava : SKS, 1994.
- KUTARŇA, J. 1995. *Pedagogika pre teológov.* Bratislava : Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta UK Bratislava, 1995. 131 s.
- MEŠKO, D., KATUŠČÁK, D., FINDRA, J. a kol. 2005. *Akademická príručka.* Martin: Osveta, 2005. 496 s. ISBN 80-8063-200-6.
- PETLÁK, E. 2004. *Všeobecná didaktika.* Bratislava : IRIS, 2004. 311 s. ISBN 80-89018-64-5.
- PLEŠKOVÁ, E. 1990. *Teória katechetickéj metodiky.* Žilina : ROSA, 1990.
- PIUS XI. 1947. *Encyklika Divini illius magistri, (O kresťanskej výchove mládeže),* Bratislava: Katolícka školská rada, 1947. 55 s.
- ŘÍČAN, P. 2002. *Psychologie náboženství.* Praha : Portál, 2002. 325 s. ISBN 80-7178-547-4.
- SEČKA, Š. 2000. *Starostlivosť Cirkvi o mládež – výchova k zrelej viere.* Doktorská práca. Bratislava : Univerzita Komenského Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Bratislava, 2000.
- Sväté písmo starého i nového zákona.* Trnava : SSV, 1996. 2623 s. ISBN 80-7162-152-8. ISBN 0-86516-335-9.

# Po stopách Jána Pavla II. v Žilinskom kraji

Peter Kubica

Žilinský samosprávny kraj, odbor kultúry a cestovného ruchu  
peter.kubica@zask.sk

---

## Abstrakt

Cestopisy sa väčšinou píšu o exotických a tajuplných miestach. Čítame ich bez dychu a snívame o cestách, ktoré nikdy neuskutočíme. Sú však aj putovania, ktoré zrealizovať môžeme a ktoré nemusia znamenať cesty do zámoria, dlhé lety či horibilné cestovné. Sú miesta, ktoré ležia v našich rodiskách, bydliskách, či v ich blízkosti, a pritom si ani neuvedomujeme ich význam a poslanstvo, ktoré v sebe ukrývajú. Príspevok je pozvaním na jednu Ducha-plnú výpravu po stopách človeka, ktorý zanechal po celom svete odkazy viery, dobra a lásky. Ak máte záujem o ich zrníčka, pridajte sa a spoznávajte hodnotné miesta Žilinského kraja, kde sa dá zahĺbiť do modlitby, potešiť sa z prírodnej scenérie alebo len obdivovať umenie. Spoločným menovateľom je osobnosť pápeža Jána Pavla II.

**Kľúčové slová:** Žilinský kraj, Orava, Liptov, Kysuce, Považie.

## Liptov

Stojíme v Ružomberku, významnom meste slovenskej duchovnej histórie. Symbolicky pred rektorátom Katolíckej univerzity, ktorá sa stará o zachovávanie hodnôt v našej spoločnosti. A spoločnosť nám robí jedna z najvýznamnejších osobností uplynulého storočia. Prvý Slovan na Petrovom stolci – Karol Wojtyła, apoštol viery a ľudskosti, nasledovník Kristových apoštolov i slovanských apoštolov – sv. Cyrila a Metoda. Čo má spoločné s týmto miestom? Univerzita tu zriadila Park Jána Pavla II., nadväzujúc na Aulu Jána Pavla II. aj s jeho bustou z autorskej dielne Rastislava Biarinca, pedagóga katedry výtvarného umenia na Pedagogickej fakulte z tejto univerzity. Uprený pohľad a láskavé oko pápeža pohladí náhodných i zámerných okoloidúcich, hľadajúcich v Liptove stopy veľkého Poliaka s úprimným vzťahom k Slovensku.

## Orava

Duchaplné putovanie nás vedie na Oravu. Cestu nájdeme ľahko, pretože ju poznali už naši predkovia. Sme ešte v Spišskej diecéze, ktorej sever masívne chráni Babia Hora. Nejednen raz na ňu vystúpil vtedajší krakovský kardinál Wojtyła. Tieto návštevy najvyššieho vrcholu Oravských Beskýd, ležiacom na slovensko-poľských hraniciach, zachytáva pamätná tabuľa. V roku 1996 ju tomuto miestu venovali obce Oravská Polhora, Rabča, Rabčice a Sihelné. Radosťou nás napĺňa zámer umiestnenia sochy Jána Pavla II. v areáli pred kostolom v Oravskej Polhore z dielne akad. sochára Štefana Hudzíka. Skôr než sa jej budeme môcť dotknúť a aj takto vzdať našu úctu nášmu pápežovi, po ktorého stopách putujeme, pristavíme sa v Kline, kde sa pod monumentálnou sochou Ježiša modlí Ján Pavol II. A hoci je z betónu, jeho teplo nás prestupuje. Iste k tomu prispel aj cit jej autora, miestneho ľudového rezbára Pavla Ganobjaka. Smerujeme na Dolný Kubín a odtiaľ chceme prejsť do Zázrivej, pričom míňame Veličnú, bydlisko rezbára Aurela Smoleňa, ktorý zhotovil pred dvadsiatimi rokmi drevenú plastiku Jána Pavla II.

## **Považie**

Lúčime sa s Oravou a očakávame privítanie Považia, ktoré sa nám prihovorilo prostredníctvom Rozsutca. Obraz toho istého končiara daroval akad. maliar Zdeno Horecký pápežovi z Poľska. Pri odovzdaní daru sa mu snažil vysvetliť, čo je na ňom, avšak Ján Pavol II. sa priznal, že to tam pozná, lebo párkrát spal ako turista priamo na Chate pod Rozsutcom. A sme v rázovitej Terchovej, kde v týchto dňoch odhalili bronzovú bustu blahorečeného pútnika, ktorý nezanechal svoju hlbokú stopu len vo svete, ale aj v našich srdciach. Ako tak stojíme pred ňou, v tieni Kostola sv. Cyrila a Metoda, precitujeme veľkosť osoby, ktorú (pre)nasledujeme. Osoba jej autora, akad. sochára Milana Opalku, rodáka z Terchovej, ponúka ďalšie puto s blahorečeným pápežom. Z rúk tohto sochára pochádza aj veľký sklenený kríž, ktorým bol obdarovaný Svätý Otec pri svojej poslednej návšteve Slovenskej republiky. Dostávame sa až do krajského mesta, ktoré skrýva uprostred betónovej džungle sídliska Vlčince Námestie Jána Pavla II. Pápežova busta pozýva pútnikov vyjsť po schodisku do chrámu i do vlastných duší.

## **Kysuce**

Po drotárskych stopách našich predkov putujeme z bytčianskej doliny cez Semeteš až do Korne. V tamojšom Kostole Božského Srdca Ježišovho sa ponoríme do modlitby za Jána Pavla II. ako vďaka za jeho pozemské bytie i aktivity. Symbolicky ho zbadáme už pred vstupom do kostola na obrovskom vitrážovom okne, akoby žehnal sestru Zdenke Schelingovej. Ide o dielo akad. maliara Františka Blaška s rozmermi štyri krát päť metrov. Aký úžasný billboard, pomyslíme si, keď popri cestách v záplave reklamných pútačov prehladáme na prvý pohľad nenápadnejšie miesta, avšak s oveľa hlbším posolstvom. Nie všetko lacné je totiž dobré. Zvečerilo sa a my sa ponáhľame na posledné zastavenie našej púte. Po zotmení vchádzame do kysuckého Staškova, v ktorého centre nás už zďiaľky rukou od srdca víta Ján Pavol II. Nie je sám, lebo spoločnosť mu robí Matka Tereza, ktorých stretnutie inšpirovalo akad. sochára Vojtecha Pohanku na vytvorenie súsošia. Stretávanie bolo možné vždy len vďaka spojovníkom ciest, ktoré sa stáročia križovali v tomto regióne. Ako aj v neďalekej trojhrihanej obci Čierne, kde na Vyšnom konci pri novom kostolíku objavujeme ďalšiu zo sôch slovanského pápeža.

## **Lietajúci pútnik**

Aj tak nazývali počas života a pôsobenia na pápežskom pôsobisku Karla Wojtylu, ktorý pochádzal z Poľska, ale nikdy nemal ďaleko na Slovensko a zvlášť na územie Žilinského kraja. Nemusel ho navštíviť fyzicky a pritom jeho duchovné posolstvo v regiónoch žije a prekvitá. Dôkazom sú i kostoly a kaplnky, ktorých základné kamene požehnal počas svojej historicky prvej oficiálnej návštevy Slovenska. Písal sa 22. apríl 1990, kedy vo Vajnoroch posvätil Ján Pavol II. základné kamene mnohých kostolov a kaplniek. Z nich spomeňme niektoré, ležiace na území Žilinského kraja, ktoré si určite zasluhujú našu pozornosť, ak sme sa rozhodli putovať po stopách výnimočnej osobnosti nedávnej minulosti. Neobídeme Kostol Sedembolestnej Panny Márie v Podvysokej, Kostola Ružencovej Panny Márie v Rudine, Kostol Sedembolestnej Panny Márie v Hlbokom nad Váhom, Kostol sv. Cyrila a Metoda v Žiline-Trnovom, alebo Kaplnku Božieho milosrdenstva v Univerzitnej nemocnici v Martine. Tieto miesta si prechádzame len tak letom-svetom, ale dávame si predsavzatie, že sa im, ako spomienkam na veľkého muža nielen kresťanskej histórie, budeme venovať viac počas našich ďalších ciest.

## Zastavenie v básni

Začali sme v Ružomberku a končíme v ňom ako v meste, kde v tridsiatych rokoch minulého storočia študoval na gymnáziu básnik Svetoslav Veigl, ktorý sa na počesť návštevy Jána Pavla II. na Slovensku v roku 1990 i v radostnom očakávaní jeho ďalšej návštevy vyznal veršom takto: Verím to znamenanie bolo z neba/Že všetkým polepšiť sa nám treba/Nájsť znovu svoju tvár/Ktorú nám darovala jar/Päť rokov ubehlo/Desať slnovratov púšťalo nám žily/Znovu k nám Pastier prichádza/Či sme sa v ničom polepšili?<sup>1</sup> (úryvok z básne Skala nádeje) Po jeho smrti naňho spomínal i kysucký básnik Martin Kolembus: ...k Slovensku preto mal blízky vzťah/nehabil sa to trikrát dokázať aj povedať<sup>2</sup> (úryvok z básne Umrel pápež) Ale jeho odkaz je živý aj v aktuálnej tvorbe. Pred pár rokmi som mal tú česť spoločne s akademickým maliarom Ondrejom Zimkom pracovať na maľovanke pre deti, kde sme sa tvorivo stretli na jednom z miest: Celá trieda behom zahla/na Námestie Jána Pavla/druhého, kde stojí chrám,/moderný, no predsa krásny,/až nám skončil v tejto básni./Kto je v ňom, tak nie je sám<sup>3</sup>. (báseň Na Ockovom námestí dobrý ľud sa pomestí) Aj Karol Wojtyła bol básnik.

## Záver

Záver neznamená vždy koniec. Kolobeh života i každodenných starostí-radostí môžeme zastaviť, len ak sami priložíme ruku k dielu. Preto sme sa rozhodli nielen mapovať spomienkové miesta, venované Jánovi Pavlovi II., ale aj aktívne prispieť k uchovávaniu jeho odkazu. Prostredníctvom Krajskej knižnice v Žiline sme podali projekt v programe cezhraničnej spolupráce Poľsko-Slovenská republika. Jeho názov je Duchaplný cestopis po stopách Jána Pavla II. v našich regiónoch a získali sme naň 55 tisíc eur. V rámci neho sa uskutoční medzinárodná konferencia venovaná Jánovi Pavlovi II. Tiež knižný bedeker po jeho stopách, doplnený o fotografie obyvateľov nášho kraja zo stretnutí s touto výnimočnou osobnosťou. Z množstva búľ, exhortácií, listov alebo posolstiev slovanského pápeža vyberieme 100 jeho výrokov. Čitatelia si hlasovaním vyberú 50 z nich, ktoré vydáme knižne pod názvom Myšlienky Jána Pavla II. Ak by sme mali iba dvoma slovami vyjadriť životnú filozofiu Jána Pavla II., boli by to slová – Nebojte sa. A práve toto posolstvo sa stalo námetom na výtvarno-literárnu detskú súťaž s podtitulom – Ako som sa (ne)bál. S vlastnou interpretáciou tohto posolstva budú slovenské a poľské deti vytvárať svoj príbeh a vlastnú knihu. A okrem putovnej výstavy fotografií faktografických, prezentujúcich miesta úcty k Jánovi Pavlovi II., to budú aj momentky zo stretnutí bežných ľudí s týmto pápežom. Ale neuspokojíme sa len so sedením, čítaním a pozeraním. V stopách lietajúceho pápeža sa zapojíme aj do dvoch turistických aktivít. Každoročne sa v auguste uskutočňuje výstup na Babiu horu, a tak sa k nemu pripojíme. A začneme s novou tradíciou výstupu na Rozsutec v terchovskej doline. Práve v týchto dňoch sa projekt začína, pričom väčšina aktivít sa uskutoční práve v tomto jubilejnom roku, nesúcom sa v svätocyrilometodskom duchu. Veď práve Ján Pavol II. týchto učiteľov našich predkov povýšil za spolupatrónov Európy. Európy, ktorá je zložená zo stoviek regiónov, a medzi nimi sú i Orava, Liptov, Turiec, Horné Považie a Kysuce, spoluvytvárajúce Žilinský kraj.

<sup>1</sup> VEIGL, S. *Svetelný periskop*. Martin : Matica slovenská, 2004, s. 126.

<sup>2</sup> KOLEMBUS, M. *Okridlená duša*. Lodno : vydané vo vlastnom náklade, 2005, s. 45.

<sup>3</sup> KUBICA, P. *Putovanie našou diecézou (1)*. Žilina : Žilinská diecéza, 2010, s. 14.

## **Použitá literatúra**

KOLEMBUS, M. *Okrídlená duša*. Lodno : vydané vo vlastnom náklade, 2005. 100 s.

KUBICA, P. *Putovanie našou diecézou (1)*. Žilina : Žilinská diecéza, 2010. 24 s. ISBN 978-80-970473-6-8.

VEIGL, S. *Svetelný periskop*. Martin : Matica slovenská, 2004. 142 s. ISBN 80-7090-732-0.



# Cyrlometodská misia ako vzor misijnej činnosti pre súčasnosť a jej ocenenie slovanským pápežom Jánom Pavlom II.

ThLic. Peter Laca, PhD.

VŠZaSP sv. Alžbety, n.o Bratislava,  
detašované pracovisko bl. Sály Salkaházi Rožňava  
peter.laca@post.sk

---

## Abstrakt

V tomto príspevku je tendencia odpovedať, akým spôsobom slúži cyrilometodská misia za vzor misijnej činnosti pre súčasnosť, ako boli v súčasnosti ocenení slovanskí apoštoli Cyril a Metod pápežom Jánom Pavlom II. a poukázať na to, ako sa solúnski bratia vydali cestou svätých misií v duchu jednoty v mnohorakosti so zmyslom pre univerzalitu svätej Cirkvi, a ako tým istým duchom naplnili slovanské národy. Stali sa vzormi a orodovníkmi ekumenického hnutia. Svätý Duch ich naplňoval, aby plní odvahy hlásali Božie kráľovstvo medzi pohanmi. Plní Ducha uskutočnili dielo evangelizácie slovanských národov, stali sa patrónmi Európy a vzorom inkulturácie.

**Kľúčové slová:** Cirkev. Misijná činnosť. Pápež. Slovanské národy. Solúnski bratia.

## Abstract

In this paper, a tendency to answer how Cyril-serving mission Methodian a model of missionary work for the present, they were currently awards Slavic Apostles Cyril and Methodius Pope John Paul II. and point out how the two brothers went through holy mission in the spirit of unity in diversity with a sense of the universality of the Church of St., and as the same spirit filled Slavic nations. They have become role models and intercessors of the ecumenical movement. The Holy Spirit filled them to perform daring proclaim the Kingdom of God among the nations. Spirit fulfills the work of evangelization carried Slavic nations, become patrons of Europe and model of inculturation.

**Keywords:** Church. Missionary activity. Pope. Slavic nations. The two brothers.

## Úvod

Príspevok s názvom *Cyrlometodská misia ako vzor misijnej činnosti pre súčasnosť a jej ocenenie slovanským pápežom Jánom Pavlom II.* zahŕňa evangelizačný pohľad na cyrilometodskú misiu, zároveň poukazuje na potrebu misijnej činnosti v súčasnom svete a vysvetľuje aj to, ako pochopiť inkulturáciu evanjelia. Bližšie sa v tomto príspevku chce objasniť to, komu, a v ktorej encyklike sa podarilo vysvetliť a charakterizovať inkulturáciu evanjelia. Pripomína sa tu stála aktuálnosť evangelizačných zásad sv. Cyrila a Metoda, konkrétne vymenúvaním atribútov, resp. charakteristických znakov, ktorých sa pridŕžovali počas svojej misijno-pastoračnej činnosti na území Slovanov a vymedzuje sa aj úloha ekumenického dialógu Cirkvi. ide najmä o zodpovedanie otázky, akým spôsobom sú v súčasnosti oceňovaní slovanskí apoštoli Cyril a Metod za svoje misijno-pastoračné dielo a od ktorých pápežov sa im za túto činnosť dostalo najväčšieho ocenenia.

## Ocenenie solúnskych bratov

Slovanské národy sú plné vďačnosti a úcty voči svätým solúnskym bratom zo starobylej Tessaloniky za ich nedocenený prínos k dielu hlásania evanjelia medzi onými národmi a zároveň k zmiereniu, k priateľskému spolunažívaniu, solidarite, ľudskému rozvoju a úcte k vnútornej dôstojnosti každého národa. Vďaka ich modlitbám a pôsobeniu zapustili európske národy korene vedome a svojrázne do cirkvi a kresťanskej tradície<sup>1</sup>. Vo svete sa im pripisuje prvá účinná evanjelizácia Slovanov. Najprv to bola oblasť Veľkej Moravy a postupne to bola celá oblasť slovanského územia Európy. Hoci na týchto územiach pôsobili iní misionári dávno pred tým, slovanské obyvateľstvo si ešte v 9. stor. uchovávalo pohanské zvyky a povery. Až apoštolská činnosť oboch svätcov priviedla kresťanstvo do týchto končín kresťanských dejín. Ich činnosť sa geniálne prejavila nielen na Veľkej Morave, ale hlavne na území Bulharska, kde vďaka sv. Klimentovi Ochridskému vzniklo veľmi účinné stredisko mníšskeho života. Ich vplyv je najzreteľnejšie vidieť medzi Slovanmi na Balkáne. Je známe, že v Chorvátsku, Srbsku a Slovinsku od kánonického ustanovenia v roku 1852, si uctievať slovanských apoštolov ako svojich patrónov. Ako hlavní patróni sú uctievaní v Záhrebe, Ľubľane a Belehrade, kým Maribor, predtým Lavant, si ich ctí ako spolupatrónov. Na základe šírenia kresťanstva ich oceňujú a uznávajú slovanské národy za Otcov svojho kresťanstva a svojej kultúry.

Apoštolí Slovanov svätí Cyril a Metod zostávajú v pamäti Cirkvi s veľkým evanjelizačným dielom, ktoré uskutočnili pastoračnou misiou. Možno tvrdiť, že ich pamiatka sa stala osobitne živou a aktuálnou za našich dní<sup>2</sup>. Viacerí pápeži vysoko ohodnotili ich činnosť. Najväčšie ocenenie sa im však dostalo od pápežov Leva XIII. a Jána Pavla II. Pápež Lev XIII. Vyzdvihol v encyklike *Grande munus - Vznešená povinnosť* d'alekosiachly význam neoceniteľné zásluhy svätých bratov o slovanské národy. Rozšíril ich úctu na celý kresťanský svet<sup>3</sup> a zaviedol sláviť ich liturgický sviatok do kalendára Katolíckej cirkvi dňa 5. júla<sup>4</sup>.

Pápež Ján Pavol II., ktorý patrí nepochybne k jedným z najväčších mužov 21. storočia, sa preslávil za krátky čas svojho pontifikátu mnohými skutočnosťami dejinného významu. Jednou z týchto skutočností je súcitiť jeho otcovského srdca s duchovným nebezpečenstvom, ktorým v súčasnosti prechádza Európa, zem, do ktorej zavítali pred viac ako tisícročím svätí apoštolí Cyril a Metod. Ich pričinením sa ujalo Božie slovo v dobrých slovanských srdciach a prinášalo bohatú úrodu po mnohé tisícročia. Vzhľadom na úctu a plnú vďačnosť vyhlásil ich Ján Pavol II. za spolupatrónov európskej kresťanskej civilizácie a potvrdil to apoštolským listom *Egregiae virtutis - Vynikajúcej čnosti* dňa 31. decembra 1980<sup>5</sup>. Apoštolským listom ocenil rímsky pápež ich hodnotnú misijno-pastoračnú prácu. Boli vyhlásení za spolupatrónov Európy. Týmto gestom bolo poukázané nielen na veľký význam ich diela pre duchovné formovanie európskeho kontinentu v minulosti, ale aj na vysokú hodnotu ich duchovného odkazu pre budúcnosť<sup>6</sup>. Apoštolským listom nadviazal Ján Pavol II. na líniu svojich predchodcov, zvlášť na pápeža Leva XIII., ktorý pred viac než sto rokmi, 30. septembra 1880,

<sup>1</sup> JÁN PAVOL II. *Slavorum apostoli*. Encyklika na pamiatku evanjelizačného diela sv. Cyrila a Metoda po jedenástich storočiach, slovenský preklad Štefan Senčík, Vatikán, 1985, čl.1-2.

<sup>2</sup> HORŇÁKOVÁ, S. *Cyriľometodské dedičstvo v gréckokatolíckych farnostiach na Spiši*. Diplomová práca. Prešov : GkBf, 1998, s. 6.

<sup>3</sup> HNILICA, J. *Svätí Cyril a Metod horľiví hlásatelia Božieho slova a verní pastieri Cirkvi*. Bratislava : Alfa, 1990, s. 133.

<sup>4</sup> VRAGAŠ, Š. *Cyriľometodské dedičstvo v náboženskom, národnom a kultúrnom živote Slovákov*. Zürich-Toronto-Bratislava : Lúč, 1991, s. 88.

<sup>5</sup> JÁN PAVOL II. *Egregiae virtutis*. Apoštolský list, ktorým boli sv. Konštantín Cyril a Metod ustanovení za spolupatrónov Európy. [online]. [cit. 2012-02-08]. <[http://www.moraviamagna.cz/dokumenty/d\\_egrvir.htm](http://www.moraviamagna.cz/dokumenty/d_egrvir.htm)>.

<sup>6</sup> BAGIN, A. *Spolupatróni Európy*. Banská Bystrica : Mabuto press, 1992, s. 54.

rozšíril úctu týchto dvoch svätých encyklikou „*Grande munus*“<sup>7</sup> na celú Cirkev a pápeža Pavla VI., ktorý apoštolským listom *Pacis nuntius - Posol, zvestovateľ mieru, pokoja* z 24. októbra 1964, vyhlásil sv. Benedikta za patróna Európy<sup>8</sup>.

Svätý Benedikt predstavuje takto západné latinské kresťanstvo a slovanskí apoštoli predstavujú kresťanstvo východu a juhu Európy<sup>9</sup>. Vyhlásenie sv. Cyrila a Metoda spolu so sv. Benediktom za spolupatrónov Európy vyšlo z pápežovho presvedčenia, pretože Cyril a Metod sú akoby ohnivká, akýsi duchovný most medzi východnou a západnou tradíciou, ktoré dokopy splývajú v jednu veľkú, všeobecnú tradíciu Cirkvi<sup>10</sup>. Jána Pavla II. viazali k apoštolskému listu najpravdepodobnejšie tri okolnosti. Prvou bolo jedenásťsté výročie pápežského listu „*Industria tuae*“, ktorým Ján VIII. schválil v roku 880 užívanie staroslovienskeho jazyka v liturgii, druhou bolo sté výročie encykliky „*Grande munus*“, treťou bol začiatok dialógu medzi Katolíckou cirkvou a pravoslávnyimi cirkvami na ostrove Patmos<sup>11</sup>.

Po vyše jednom storočí od uverejnenia encykliky Leva XIII., nútili nové okolnosti pápeža, do ktorých spadá jedenásťsté výročie blaženej smrti sv. Metoda, dať nový výraz pamiatke, ktorú si uchovala Cirkev na toto dôležité výročie. Tomu sa cítil zaviazaný prvý slovanský pápež povolaný na stolec sv. Petra z Poľska, zo slovanského národa. Pápež Ján Pavol II. v apoštolskom liste z 28. júna 1985 určenom účastníkom na Velehrade napísal, že Petrov nástupca si cení dielo solúnskych bratov v evanjelizácii slovanských národov, v rozvoji ich ľudskej a občianskej kultúry, ako aj v ich úsilí o jednotu Východu, odkiaľ pochádzali, a Západu, ktorý ich prijal za svojich<sup>12</sup>.

Okrem apoštolského listu *Egregiae virtutis* vydal ešte pápež Ján Pavol II., dňa 2. júna 1985, osobitnú encykliku *Slavorum apostoli - Apoštoli Slovanov*, ktorú napísal pri príležitosti tisícstého výročia smrti sv. Metoda. Pápež v nej ocenil a predstavil solúnskych bratov ako vzory pre modernú misionársku prácu, predchodcov ekumenizmu a budovateľov kresťanskej Európy<sup>13</sup>. Prvým listom poučuje encyklika o význame cyrilometodského diela pre cirkev a Európu. Druhým listom sa hlava Cirkvi obracia na skutočnosť, že obaja vynikajúci Byzantínci, hovoriaci čisto sloviensky, sú síce vyslaní z Carihradu, ale na jasnú a presnú žiadosť Moravanov vykladajú pravú kresťanskú vieru a usporiadávajú spravodlivosť<sup>14</sup>. Zo strany rímskeho pápeža a Cirkvi je to až doposiaľ najhlbšie ocenenie mnohých zásluh svätých bratov Cyrila a Metoda<sup>15</sup>.

## Potreba misijnej činnosti v súčasnom svete

Z piatich miliárd sedemsto miliónov obyvateľstva, ako uvádza kardinál J. Tomko, až dve tretiny nepoznajú alebo neuznávajú Ježiša Krista. Katolíckych veriacich je niečo viac ako jedna miliarda, menej než osemnásť percent a všetkých kresťanov len o málo presahujúcich tridsať percent celej populácie<sup>16</sup>. V blahej pamäti pápež Ján Pavol II. mal pravdu, keď

<sup>7</sup> LEV XIII. *Grande munus*. Pápežský okružný list určený biskupom, ako aj veriacim na celom svete, prinášajúci cirkevné zásady v dôležitých otázkach viery a mravov. In [http://www.vendee.cz/texty/g\\_munus.html](http://www.vendee.cz/texty/g_munus.html). [online]. [cit. 2013-02-02].

<sup>8</sup> PAVOL VI. *Pacis nuntius*. Apoštolský list. [online]. [cit. 2012-04-06]. <http://dkc.kbs.sk/dkc.php?&in=SA..>

<sup>9</sup> NOWAK, E. Obchody Jubileuszowego Roku Metodjańskiego w Rzymie. In Red. GAJEK, J. S., GÓRKA, L. *Cyryl i Metody apostołowie i nauczyciele Słowian*. Lublin, 1991, s. 237.

<sup>10</sup> JÁN PAVOL II. *Slavorum apostoli*, čl. 27.

<sup>11</sup> HORŇÁKOVÁ, S. *Cyrlometodské dedičstvo v gréckokatolíckych farnostiach na Spiši*, s. 7.

<sup>12</sup> JÁN PAVOL II. *Slavorum apostoli*, čl. 27.

<sup>13</sup> HNILICA, J. *Svätí Cyril a Metod horliví hlásatelia Božieho slova a verní pastieri Cirkvi*, s. 133.

<sup>14</sup> VESELÝ, J. M. *Co dáva Velehrad Evropě*. Olomouc : Matice cyrilometodějská s.r.o, 1994, s. 127.

<sup>15</sup> HNILICA, J. *Svätí Cyril a Metod horliví hlásatelia Božieho slova a verní pastieri Cirkvi*, s. 130.

<sup>16</sup> TOMKO, J. *Misie do tretieho tisícročia. Súčasnosc', základy, perspektívy*. Bratislava : LÚČ, 2000, s. 148.

konkrétne v encyklike *Redemptoris misio* o trvalej platnosti misijného poslania nabádal k aktívnemu misijnému pôsobeniu<sup>17</sup>. V tejto encyklike rozvinul niekdajší pápež potrebu a naliehavosť misionárskeho poslania Cirkvi v duchu Druhého vatikánskeho koncilu, najmä dekrétu *Ad gentes*. Misijné evanjelizačné poslanie sa týmto stalo nielen záležitosťou misionárov, ktorí národom ohlasujú Krista, ale stalo sa poslaním celej Cirkvi, každého jednotlivca. Druhý vatikánsky koncil sa teda stal misijným koncilom<sup>18</sup>.

Misijné poslanie Cirkvi v súčasnom svete je zvýraznené tým, že sa doslova týka všetkých kresťanov, všetkých diecéz a všetkých farností, ba aj cirkevných inštitúcií a spolkov. Nikto totiž, kto verí v Krista, nemôže sa vyhnúť tejto najvyššej povinnosti. Ani žiadna cirkevná inštitúcia. V tomto prípade jednoznačne platia slová pápeža Jána Pavla II.: „*Všetky národy, otvorte brány Kristovi! ...Myslím, že prišiel čas, nasadiť všetky cirkevné sily za novú evanjelizáciu a za misie ad gentes*“<sup>19</sup>. Aktivizácia misijnej činnosti Cirkvi osobne realizovaná prvým slovanským pápežom Jánom Pavlom II., ako „volanie našich čias“ bola a je odpoveďou na krízu misií po Druhom vatikánskom koncile, najmä v modeli *Ad gentes* v Amerike, Ázii a Afrike. Je to najmä v súvislosti s dekolonizáciou. Encyklikou *Redemptoris misio* sa v novej situácii zdôraznilo, že Kristovo evanjelium berie plne do úvahy súčasný, moderný a postmoderný ľudský rozvoj, ľudské práva a slobody či technický rozvoj. V tejto súvislosti sú terajšie misie naozaj niekde na „počiatku“, a preto sú mimoriadne žiaduce a aktuálne, keďže veľká väčšina ľudí na Zemi nepozná Krista, ktorý je v evanjelizácii jedinečným a neopakovateľným darom pre celý svet.

Vydanou encyklikou zo 7. decembra 1990 sa Cirkev akoby znova nadýchla čerstvého vzduchu a začala obnovovať svoju evanjelizačnú silu, a to po mnohých stránkach. Encyklika sa stala, ako uvádza J. Halama, impulzom pre nový rozvoj misijného hnutia v Katolíckej cirkvi, a to aj napriek mnohým kontroverzným diskusiám<sup>20</sup>. Pod súčasným pozitívnym vplyvom globalizácie a emancipácie sa Cirkev stala a naďalej stáva univerzálnou a emancipovanou. To sa pozitívne odráža v jej misijnom pôsobení. V duchu dnešných čias, popri osobnej a národnej identite, sa v Cirkvi ukazujú rôzne tradície. Všetky sa ale nevyvyšujú nad iné a sú s ňou symfónia. Cirkev sa stáva novým spoločenstvom Kristových učeníkov z rôznych jazykov, národov a mentalít. V tomto duchu sa nová tvár a naliehavosť misijného pôsobenia Cirkvi dotýka aj osobného profilu misionára, ktorý sa musí vedieť naučiť veľmi dobre spolupracovať s miestnou cirkvou a laikmi. Takto sa predovšetkým naučí misijne štylizovať aj podľa vzoru sv. Cyrila a Metoda, ktorí sa stotožnili s moravskou cirkvou nielen ako jej protagonisti a zakladatelia, ale aj ako vychovávatelia adeptov kňazstva a vychovávatelia laických poslucháčov vo veľkomoravských mestách.

Už pred 12. storočiami, ale aj teraz, sú popri kňazských a rehoľných povolaniach povolani laici. V encyklike *Redemptoris misio* sa píše, že aktivita laikátu bola a je vlastná práve východným kresťanským cirkvám. Aktualizuje sa však aj v celej Cirkvi, lebo všetci

---

<sup>17</sup> Všeobecný pohľad na ľudstvo ku koncu druhého tisícročia od Jeho (Kristovho) príchodu nám ukazuje, že toto poslanie je ešte len v začiatkoch, a že sa musíme zasadiť všetkými silami za službu tomuto poslaniu. Je to Duch, ktorý nás pobáda ohlasovať veľké Božie diela. „*Ved' ak hlásam evanjelium, nemám sa čím chváliť; to je moja povinnosť a beda mi, keby som evanjelium nehlásal (1 Kor 9, 16). V mene celej Cirkvi cítim povinnosť nanovo zopakovať toto volanie apoštola Pavla. Od začiatku svojho pontifikátu som sa rozhodol cestovať až na kraj sveta, aby som dal výraz tejto misionárskej zodpovednosti. Práve bezprostredný styk s národmi, ktoré Krista ešte nepoznajú, ma presvedčil o naliehavosti tejto činnosti, ktorej je táto encyklika venovaná.*“ Porov. JÁN PAVOL II. *Redemptoris misio*. Encyklika o trvalej platnosti misijného poslania. Trnava : SSV, 1997, čl. 1.

<sup>18</sup> PETRIK, L. Dekrét *Ad gentes*, o misijnej činnosti Cirkvi. In *Disputationes Quodlibetales 2002*. Zborník prednášok z odborného seminára o Dokumentoch Druhého vatikánskeho koncilu na Gréckokatolíckej bohosloveckej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove v dňoch 19.-20. novembra 2002. Prešov : GkBf, 2002, s. 10-12.

<sup>19</sup> JÁN PAVOL II. *Redemptoris misio*, čl. 2.

<sup>20</sup> HALAMA, J. Misie dnes. In *Katolícke Slovensko 2000. Panoráma Katolíckej cirkvi na Slovensku v Jubilejnom roku 2000*. Trnava : SSV, 2001, s. 757-761.

laici na základe krstu sú misionármi<sup>21</sup>. Laici, ako uvádza J. Tomko, sú tiež povolaní ohlasovať Kristovu blahozvesť svedectvom svojho vlastného života, pretože týmto spôsobom ich misie v súčasnosti potrebujú. Najmä dnešná mládež potrebuje ich pomoc pri formovaní svojho manželského a rodinného života, lebo každá rodina súčasnosti je domácou cirkvou, spoločenstvom, ktorú má Ježiš Kristus ako svoj stredobod. V nej sa hlavne deti v modlitbe majú učiť poznať a milovať Boha. Laikát a rodina majú byť v terajšom zmaterializovanom, skomercializovanom a zmedializovanom svete povolaní byť svedkami Krista<sup>22</sup>. A to v duchu evanjelia: „*Vy ste soľ zeme... Nech tak svieti vaše svetlo pred ľuďmi, aby videli vaše dobré skutky a oslavovali vášho Otca, ktorý je na nebesiach*” (Mt 5, 13-16). Platí to nielen pre terajší svet, ale zvlášť ako výzva pre všetky slovanské národy. Lebo historický vývin Slovanov po stáročia bol ovplyvnený hlboko kresťanstvom, cyrilometodskou misiou a jej duchom.

## Inkultúrácia evanjelia

Inkultúráciu evanjelia sa podarilo vysvetliť pápežovi Jánovi Pavlovi II. v encyklike *Redemptoris misio*. Inkultúráciu charakterizuje, ako „*vnútorné pretvorenie autentických kultúrnych hodnôt zapojením ich do kresťanstva v rôznych kultúrach*.” Cirkev sa ňou stáva zrozumiteľnejšou bez toho, aby stratila niečo zo svojho bohatstva. Je to cesta pomalá. Má byť zlučiteľná s evanjeliom a so spoločenstvom všeobecnej Cirkvi<sup>23</sup>. Svätí Cyril a Metod sa pridržovali inkultúrácie evanjelia. Používali pritom zvláštnu katechetickú a pastoračnú metódu, vysluhovali najsvätejšie sviatosti v materinskom jazyku, hlásali Božie slovo spôsobom celkom prístupným ich mysleniu a rešpektujúcim ich konkrétne životné pomery. Tieto myšlienky potvrdil aj Druhý vatikánsky koncil. Ján Pavol II. citoval často slová tohto koncilu, pretože vo svojom pontifikáte pokračoval v jeho myšlienkach. Na tomto koncile sa spomína, že všetko dobro, pozemské dobrá, schopnosti, vlastnosti, mravy jednotlivých národov koncil zveľaďuje, osvojuje si ich a vyzdvihuje. A to je charakter Božieho ľudu<sup>24</sup>.

Druhý vatikánsky koncil ďalej poukázal, aká dôležitá je katolicita pre Cirkev. Vďaka nej sa jednotlivé časti navzájom obohacujú. Apoštolské a misijné dielo svätých bratov Cyrila a Metoda bolo tiež preniknuté ideou katolíckosti Cirkvi. A. Slodička to prirovnal k symfónii rôznych liturgií vo všetkých jazykoch sveta, spojených do jedinej liturgie<sup>25</sup>. Už v encyklike *Slavorum apostoli* poukázal pápež Ján Pavol II. na solúnskych bratov ako na vzor katolíckeho života a o samotnej katolíckosti Cirkvi napísal: „Cirkev je katolícka i preto, že vo všetkých ľudských okolnostiach a pomeroch vie predpokladať zjavenú pravdu, ktorú ochraňuje neporušenú v jej Božom obsahu, a to tak, aby zodpovedala vznešeným ideálom a spravodlivým očakávaniam každého človeka a národa. Evanjelium neochudobňuje a nezhasá to, čo každý človek, kmeň, národ a kultúra v priebehu svojich dejín uznávajú a uskutočňujú ako dobro, pravdu a krásu; skôr podnecuje k prispôsobeniu a rozvíjaniu všetkých týchto hodnôt, aby sa podľa nich veľkodušne a radostne žilo, a aby sa dopĺňovali tajomným a povznášajúcim svetlom Zjavenia. Tento konkrétny rozmer katolíckosti, vpísaný samým Kristom Pánom do samého základného zriadenia Cirkvi je niečím konkrétnym, nie niečím statickým, nehistorickým a povrchne jednoznačným; naopak vzniká a rozvíja sa v určitom zmysle každodenne ako niečo nové, čo plynie z jednomyselnej viery všetkých, čo veria v trojjediného Boha, zjaveného v Ježišovi Kristovi, ktorého hlása Cirkev pôsobením Ježiša Krista. Tento rozmer vyplýva celkom samovoľne zo vzájomného rešpektu, ktorý je

<sup>21</sup> JÁN PAVOL II. *Redemptoris misio*, čl. 2.

<sup>22</sup> TOMKO, J. *Misie do tretieho tisícročia. Súčasnosc, základy, perspektívy*, s. 378-379.

<sup>23</sup> JÁN PAVOL II. *Redemptoris misio*, s. 52-54.

<sup>24</sup> SLODIČKA, A., PRIBULA, M. *Apologia catholica de religione in genere*. Prešov : GkBf, 2003, s. 49-53.

<sup>25</sup> SLODIČKA, A. *Ekumenizmus Slovanov*. Prešov : Petra, 2004, s. 42.

príznačný pre bratskú lásku - voči každému človeku a národu, či je veľký alebo malý a z čestného uznávania všetkého, na čo majú bratia vo viere právo<sup>26</sup>.

Cirkev všade uplatňuje svoju univerzálnosť tým, že prijíma, spája a povznáša svojim vlastným spôsobom a materskou starostlivosťou každú naozaj ľudskú hodnotu. Každý človek, národ, kultúra a civilizácia majú svoju vlastnú úlohu a svoje vlastné miesto v tajomnom Božom pláne i vo všeobecných dejinách spásy. To bola myšlienka dvoch svätých bratov<sup>27</sup>. Bola to ich myšlienka aj túžba. Bola to túžba po duchovnej jednote, pričom chceli z národov, medzi ktorými hlásali evanjelium, urobiť trvalý zväzok jednoty medzi Východom a Západom, a preto preložili posvätné knihy do reči Slovanov. Podľa Jána Pavla II. preložili do slovanskej reči nielen posvätné knihy a byzantskú liturgiu sv. Jána Zlatoústeho, ale aj rímsku liturgiu svätého Petra<sup>28</sup>. Aj týmto ich krokom bola vyzdvihnutá katolíckosť Cirkvi. Katolíckosť Cirkvi je tiež dostatočne vysoko vyzdvihnutá v dekrétu *O ekumenizme*: „Zachovávajúc v potrebných veciach jednotu, nech majú v Cirkvi všetci - podľa daru, ktorému sa každému dostalo - patričnú slobodu, čo do rozličných foriem duchovného života a disciplíny, ako aj rozmanitosti liturgických obradov, ba i čo do teologického spracovania zjavenej pravdy. Takým spôsobom budú totiž oni sami v čoraz plnšej miere dávať najavo pravú katolíckosť a apoštolskosť Cirkvi“ (UR 4).

Dnes sa často hovorí o inkulturácií. Svätí Cyril a Metod svojim pôsobením medzi slovanským národom ukázali, čo je vlastne inkulturácia a o čo v nej ide. Ide v nej hlavne o zasadzovanie evanjelia do miestnej domácej kultúry a zároveň začleňovanie týchto kultúr do cirkevného života. Pápež Ján Pavol II. o tom napísal: „Tým, že zakoreňovali evanjelium do miestnej kultúry národov, ktorým ho hlásali, získali si zvlášť zásluhy o vytvorenie a rozvoj tejto kultúry, alebo lepšie povedané - mnohých rôznych kultúr“<sup>29</sup>. Všetky kultúry slovanských národov skutočne vďačia za svoj vlastný „začiatok“ a rozvoj pôsobeniu solúnskych bratov. Ich originálnym a geniálnym výtvorom je abeceda pre slovanský jazyk, ktorou prispeli ako základ kultúry a literatúry všetkých slovanských národov. Neskôr preklad posvätných kníh, ktorý urobili so svojimi žiakmi, dodal kultúrnu schopnosť a dôstojnosť jazyku staroslovienskej liturgie. Ten bol potom na dlhé stáročia nielen jazykom cirkevným, ale aj úradným a literárnym, ba dokonca hovorovým jazykom vzdelanejších tried vo väčšine slovanských národov, zvlášť Slovanov východného obradu. Bol používaný aj v krakovskom chráme sv. Kríža, kde sa usadili slovanskí benediktíni. Tu vyšli prvé tlačené knihy v tomto jazyku. Až dodnes sa tento jazyk užíva v byzantskej liturgii východných slovanských cirkví, a to tak katolíckych ako aj pravoslávnych vo východnej a juhovýchodnej Európe, ako aj v rôznych západoeurópskych krajinách a tiež v rímskej liturgii chorvátskych katolíkov.

V historickom vývoji Slovanov východného obradu zohral tento jazyk rovnakú úlohu ako latinčina na Západe. Zachoval sa však ešte ďalej čiastočne až do 19. storočia. Pôsobil priamo svojím vplyvom aj na vytváranie domácich literárnych jazykov, ktorým bol veľmi príbuzný. Tieto zásluhy o kultúru všetkých slovanských kmeňov a národov spôsobili, že evanjelizačné dielo sv. Cyrila a Metoda je v dejinách i v živote týchto kmeňov a národov stále živé<sup>30</sup>.

<sup>26</sup> JÁN PAVOL II. *Slavorum apostoli*, čl. 16-17.

<sup>27</sup> JÁN PAVOL II. *Slavorum apostoli*, čl. 18-19.

<sup>28</sup> JÁN PAVOL II. Kázeň v Bazilike sv. Klimenta v Ríme, 14. február 1985. In HNILICA, J. *Svätí Cyril a Metod, horliví hlásatelia Božieho slova a verní pastieri cirkvi*, s. 182.

<sup>29</sup> Porov. JÁN PAVOL II. *Slavorum apostoli*, čl. 21.

<sup>30</sup> JÁN PAVOL II. *Slavorum apostoli*, čl. 21-22.

## Stála aktuálnosť evanjelizačných zásad svätého Cyrila a Metoda

Za prvú aktuálnu a účinnú evanjelizáciu medzi Slovanmi sa považuje misijná činnosť sv. Cyrila a Metoda. Ich misijný program aktualizoval, ako „znamenie časov“ pre novú tvár rodiacej sa Európy, slovanský pápež Ján Pavol II. Cirkev jeho ústami, priam prorocky modelovala koncepciu novej zjednotenej Európy, pravda na kresťanských a cyrilometodských evanjelizačných zásadách komunikujúceho Východu a Západu. Nie však na liberalizme, ktorý je v dnešnej dobe presadzovaný najmä v zjednocujúcej sa Európe a nachádza, žiaľ aj svojich stúpcov vo východnej Európe na slovanských územiach<sup>31</sup>. Solúnski bratia evanjelizovali slovanské národy, rozvíjali ľudskú a občiansku kultúru, usilovali sa o jednotu Východu, odkiaľ pochádzali a Západu, ktorý ich prijal za svojich. Spojili tradície Východu a Západu a vyjadrovali toto spojenie geniálne a obdivuhodne svojím životom a činmi. Aj dnes učia národy, že nikto nie je týmto zlúčením nútený vzdať sa svojich vlastných duchovných a národných hodnôt, ale že úctou k dedičstvu iných oveľa hlbšie pochopí duchovné bohatstvo vlastného národa. Okrem toho učia, ako uviedol Ján Pavol II., že všetky formy vzdelanosti, ktoré smerujú k dobru, vyvierajú zo zjavenia a zo svetla evanjelia<sup>32</sup>.

Stála aktuálnosť ich misijného dedičstva a poslania je zároveň základným atribútom spomedzi ich evanjelizačných princípov. Aj dnes pozývajú, aby národy žili vo vzájomnom porozumení, aby sa podieľali na duchovných a kultúrnych dobrách v pokoji a svornosti. Tým dosiahnu úplnú jednotu v Kristovi<sup>33</sup>. Medzi atribúty, charakteristické znaky evanjelizačných zásad cyrilometodskej misie, ktoré sú aktuálne aj začiatkom 21. storočia patrí tzv. cirkevná idea, ktorá tesne súvisí s chápaním ich misijnej katolicity. Obidvaja slúžili celej Cirkvi, úplne v nej, nikdy nie mimo nej. Dnes sú predstaviteľmi zjednotenej Cirkvi a jej jednoty ešte pred rozdelením, ktoré nastalo v polovici 11. storočia. Všetka ich právomoc pochádzala od pápežov v rámci ich pôsobenia v Cirkvi. Takto chápali svätí bratia z gréckeho Solúna Cirkev a tak konali na území Veľkej Moravy napriek mnohým problémom i nepochopeniam, s ktorým sa stretli. No napriek mnohým problémom odolávali.

Dnes je zvlášť potrebné, priam žiaduce, odolávať mnohým problémom a pridržiavať sa evanjelizačných zásad sv. Cyrila a Metoda, ako to učil a zdôrazňoval Ján Pavol II. v Poľsku v roku 1983, *contra spem sperare*. Treba mať mnoho nádeje v slovanských a európskych záležitostiach, ako na to poukázali M. Bobrownicka a R. Łuzny, keď zdôraznili: „*Či Kristus neplánoval so slovanskými národmi veľké veci, keď si vybral za svojho nástupcu Slovana?*“<sup>34</sup> Slovanský pápež tak zveril sv. Cyrilovi a Metodovi túžbu po plnej jednote medzi všetkými veriacimi v Kristovi. Kresťanom a všetkým ľuďom dobrej vôle pripomenul „európsku výzvu.“ Je to požiadavka budovania Európy, kde sa dodržia ľudské práva, kde sa solidarizuje s národmi iných svetadielov a podporuje sa mier a rozvoj. Také ciele je možné dosiahnuť v hlbokaj a trvalej duchovnej motivácii, ktorú môžu národy čerpať z bohatého kultúrneho dedičstva v spojení s inými veľkými myšlienkovými prúdmi<sup>35</sup>. Kresťanské, najmä slovanské národy v terajšej Európe sú povinné šíriť na základe uvedených skutočností pravú Kristovu vieru v duchu cyrilometodského odkazu všade tam, kde sú ľudia v tme,

<sup>31</sup> JÁN PAVOL II. Kázeň v Bazilike sv. Klimenta v Ríme. 14. február 1985. In *Pápež prichádza k nám*. Bratislava : Nezávislosť, 1990, s. 14.

<sup>32</sup> JÁN PAVOL II. Apoštolský list. 28. jún 1985. In HNILICA, J. *Svätí Cyril a Metod, horliví hlásatelia Božieho slova a verní pastieri cirkvi*, s. 204-206.

<sup>33</sup> JÁN PAVOL II. Prejav pred modlitbou Anjel Pána. 7. júl 1985. In HNILICA, J. *Svätí Cyril a Metod, horliví hlásatelia Božieho slova a verní pastieri cirkvi*. Bratislava : Alfa, 1990, s. 216-219.

<sup>34</sup> BOBROWNICKA, M., ŁUZNY, R., WOJTYŁA, K. Jan Paweł w kręgu spraw slowiańskich. In *Servo veritatis*. Krakow : Varia, Uniwersytet Jagielloński, CCXXXIX, s. 339.

<sup>35</sup> JÁN PAVOL II. 15. február 1998. In *Gréckokatolícky kalendár 1999*. Michalovce : Byzant, 1998, s. 29.

postmodernej tme alebo v tieni duchovnej smrti<sup>36</sup>. Má sa to diať v rámci novej evanjelizácie Cirkvi, ktorá nevynecháva zo zreteľa evanjelizačné princípy sv. Cyrila a Metoda.

## Ekumenický dialóg

V náuke Cirkvi je vždy však možné nájsť vyjadrenia, že jej povinnosťou je ohlasovať evanjelium pri zachovaní jednoty. Jej úlohou je predovšetkým zjednotiť všetkých a všetko v Kristovi. Cirkev nie je nejakou skutočnosťou uzavretou do seba, ale je zo svojej podstaty misionárska a ekumenická. Je tá, ktorá vedie ekumenický dialóg. Ekumenický dialóg je veľmi potrebný, lebo evanjelium sa hlása celému svetu a Kristus chce, aby bolo jedno stádo. Vieme, že nedostatok jednoty medzi kresťanmi protirečí pravde, ktorú kresťania ohlasujú a v dôsledku toho ju i poškodzujú. Pri ohlasovaní a samotnej evanjelizácii je potrebné ne byť rozdelený spormi a hnevami. Dôležité je nájsť spoločný jednotný jazyk, lebo ináč evanjelizácia vyznie ako súperenie, kto získa viac veriacich<sup>37</sup>. Potom sa už nedá hovoriť o ekumenizme, o spoločnom dialógu a jednote, ale o súperení.

O otázkach ekumenizmu, ekumenického dialógu a jednoty hovorí prvá encyklika Jána Pavla II. *Redemptor hominis*. V nej Ján Pavol II. nadväzuje a spomína na Druhý vatikánsky koncil, na pápeža Jána XXIII. a Pavla VI., ktorí mnoho urobili pre Cirkev vo veci vzájomnej jednoty. V oblasti jednoty sa doposiaľ urobil skutočný a dôležitý pokrok, a to nielen zo strany Katolíckej cirkvi, ale aj zo strany iných kresťanských cirkví. Pravdaže je ešte stále potrebné vytrvalo, úprimne, pokorne, neohrozene hľadať cesty k zblíženiu a zjednoteniu podľa osobného príkladu pápeža Pavla VI., pretože skutočný ekumenický dialóg znamená otvorenosť, zblíženie, ochotu na rozhovor a spoločné hľadanie pravdy<sup>38</sup>. Takéto hľadanie cesty si kládol za cieľ Druhý vatikánsky koncil. Jedným z jeho hlavných cieľov bolo obnoviť jednotu medzi všetkými kresťanmi, lebo Kristus založil jednu jedinú Cirkev a roztrieštenosť sa zrejme protiví Kristovej vôli. Samotné rozdelenie kresťanov je v protiklade s Kristovou modlitbou, aby všetci jedno boli. Božia vôľa je zjednotenie všetkého rozptýleného ľudstva. V Kristovom tele, čiže v Cirkvi sa má plne uskutočniť zmierenie spoločenstva, lebo nastal čas, keď sa má prejavíť láska, ktorá zjednocuje všetkých<sup>39</sup>. Ved' ako je možné ostať rozdelení, keď krstom boli ľudia „ponorení“ do smrti Pána. To znamená do samotného aktu, ktorým Boh prostredníctvom svojho Syna rozboril steny rozdelenia. Boh chce človeka, chce Cirkev, pretože chce jednotu a v jednote sa plne prejavuje hĺbka jeho agapé<sup>40</sup>.

Zo strany človeka veriť v Krista, znamená chcieť jednotu, chcieť jednotu, znamená chcieť Cirkev, chcieť Cirkev, znamená chcieť spoločenstvo milosti, ktoré od večnosti zodpovedá Otcovmu plánu. To je teda plný význam Kristovej modlitby *Ut unum sint*. Plný význam tejto Kristovej modlitby *Ut unum sint* sa snažili naplniť sv. Cyril a Metod vo svojom živote a vštiepať ju všade tam, kam prichádzali zvestovať Kristovo poslanstvo. V apoštolskom liste *Orientalis lumen* sa okrem iného píše o diele solúnskych bratov, ktorí sa na základe Kristovej modlitby stali vzorom hľadania jednoty, lebo dokázali pri hľadaní spoločenstva medzi Východom a Západom hlásať Krista. Na príklade ich života sa niekdajší pápež slovanského pôvodu Ján Pavol II. zvlášť obrátil na slovanské národy, na slovanské cirkvi, aby sa zapojili do veľkého diela cyrilometodskej jednoty, ktorá pramení z Kristovej jednoty. Pápež ich pozval, aby objavili poklady, ktorých sú nositeľmi a aby ich ponúkli človeku

<sup>36</sup> DOLÁK, P. *Oni jsou otcové naši*. Olomouc : Matice cyrilometodejské, 1998, s. 132.

<sup>37</sup> JÁN PAVOL II. *Ut unum sint*. Encyklika pápeža Jána Pavla II. o ekumenickom úsilí. Trnava : SSV, 1996, s. 98.

<sup>38</sup> JÁN PAVOL II. *Redemptor hominis*. Encyklika Svätého Otca Jána Pavla II., ktorou sa na začiatku svojho pontifikátu obracia na ctihodných bratov v biskupskej službe, na kňazov a na rehoľné rodiny, na synov a dcéry a na všetkých ľudí dobrej vôle, preklad Dr. Štefan Šilhár, SDB, text KBS. Trnava : SSV, 1997.

<sup>39</sup> JÁN PAVOL II. *Prekročiť prah nádeje*. Bratislava : SÚSCM, 1995, s. 141-142.

<sup>40</sup> JÁN PAVOL II. *Ut unum sint*. Encyklika pápeža Jána Pavla II. o ekumenickom úsilí. Trnava : SSV, 1996, s. 98.



dnešnej doby. Keď pápež Ján Pavol II. pozýval Slovanov na objavenie pokladov, dobre vedel, že slovanský svet skutočne vyjadruje mnohé veci inými slovami a termínmi a týmto prispieva k obohateniu Cirkvi a hlásaniu evanjelia. Napríklad ide o vyjadrenie štruktúry človeka, osoby, slobody, zbožštenia, krásy, všejednoty, Cirkvi a štátu, človeka v dejinách, tradície, mesianizmu, človeka vo vesmíre hriechu, pokánia, asketizmu pohlavnosti, smrti, modlitby, mystiky srdca, hesychazmu, liturgie, sociológie a iné. Tieto hodnoty vyjadrené termínmi sú sčasti pokladom katolíckych východných cirkví<sup>41</sup>.

Pápež tak vyzval k jednote nielen Slovanov, ale všetky národy sveta. Na slovanské národy v súčasnom svete sa však obrátil preto, lebo reprezentujú obidve súčasné tradície, východnú a západnú. Jeho túžba bola, aby Slovania nepredstupovali pred Krista tak rozštiepení, ako bolo v priebehu tisícročia, ale aby prichádzali ku Kristovi v tej jednote, v ktorej prišli na slovanské územie sv. Cyril a Metod, aby začali dielo jednoty a ekumenizmu.

Vykonané dielo sv. Cyrila a Metoda a ich žiakov bolo veľmi dôležitým prínosom pre rast spoločných kresťanských koreňov Európy. Toto dielo samostatne tvorilo jeden z hlavných styčných bodov, na ktorý musí brať ohľad každý vážny pokus o znovuzjednotenie celého svetadiela<sup>42</sup>. Práve ono prinieslo ovocie v nasledujúcich generáciách. Týmto ovocím boli aj unionistické kongresy konajúce sa medzi katolíkmi a pravoslávnyimi od začiatku 20. storočia na Velehrade pri hrobe sv. Metoda a pod ochranou Matky jednoty<sup>43</sup>. V rokoch 1907-1936 sa na kongresoch vo Velehrade pracovalo veľmi veľa. Pracovalo sa na poli jednoty a ekumenizmu. Kongresy organizovali kňazi a teológovia Apoštolátu sv. Cyrila a Metoda. Na tomto mieste sa malo umožniť katolíckym a pravoslávnyim teológom vzájomne sa stretnúť, vymeniť si názory, lepšie sa spoznať. Takto sa mala oživiť kresťanská a bratská láska. Ako uvádza L. Górka velehradské kongresy boli jedinou ekumenickou činnosťou v slovanskom svete medzi katolíkmi a pravoslávnyimi<sup>44</sup>. Na ich vznik mala veľký vplyv úcta k sv. Cyrilovi a Metodovi. Pritom sa zdôrazňovala tradícia významu Velehradu, ako arcibiskupského sídla sv. Metoda a pravdepodobne miestom jeho smrti a uloženia do hrobu.

Na Velehrade bolo po roku 1885 založené Antonom Cyrilom Stojanom (1851-1923) vedecké slovanské centrum, ktoré malo utvoriť doktrinálny most medzi slovanským pravoslávnyim Východom a slovanským latinským Západom. On bol veľkým šíriteľom slovanskej idey a vzájomnosti na základe viery, modlitby a lásky. Hlavný dôraz spočíval v tom, že jednota kresťanov sa nemôže realizovať bez hlbokých duchovných základov a vnútornej premeny. Celkovo sa uskutočnilo na Velehrade sedem kongresov a ako témy sa preberali pojem Cirkvi, význam svätých tajomstiev, úloha všeobecných koncilov, evolúcia dogiem, dogmatický význam liturgie, náuka a kult sv. Cyrila a Metoda. Za základ vzájomných rokovaní a rozoberania tém slúžila myšlienka mysticko-sviatostného zväzku, ktorá existuje medzi východnou a západnou Cirkvou.

## Záver

Dedičstvo solúnskych bratov, ako to už dávnejšie uviedol pápež Ján Pavol II., bolo a zostalo hlbšie a pevnejšie než akékoľvek rozdelenie. Obidve kresťanské tradície - východná, pochádzajúca z Carihradu, čiže z Konštantínopola a západná, pochádzajúca z Ríma - vznikli

<sup>41</sup> JÁN PAVOL II. *Oriente lumen (Svetlo z východu)*. Apoštolský list venovaný východnému kresťanstvu napísaný pri príležitosti 100. výročia apoštolského listu *Orientalium dignitas* (1894) rímskeho pápeža Leva XIII. Slovenský preklad Stanislav Valentín, text KBS. Trnava : SSV, 1995, čl. 35.

<sup>42</sup> JÁN PAVOL II. *Slavorum apostoli*. Encyklika na pamiatku evanjelizačného diela sv. Cyrila a Metoda po jedenástich storočiach, slovenský preklad Štefan Senčík, Vatikán, 1985, čl. 25.

<sup>43</sup> JÁN PAVOL II. Kázeň v Bazilike sv. Klimenta v Ríme. In HNILICA, J. *Svätí Cyril a Metod horliví hlásatelia Božieho slova a verní pastieri Cirkvi*, s. 181-182.

<sup>44</sup> GÓRKA, L. Słowiańskie inicjatywy ekumeniczne. In NAGY, J. *Kościół na drogach jedności*. Wrocław, 1985, s. 367-374.

v lone jedinej Cirkvi, hoci to bolo v rozličných kultúrach a pri rôznom prístupe k tým istým problémom. Takáto rôznosť, ak sa správne pochopí jej pôvod, hodnota a význam, môže len obohacovať európsku kultúru i jej náboženskú tradíciu a môže sa stať primeranou základňou pre jej duchovnú obnovu.

### **Použitá literatúra**

BAGIN, A. *Spolupatróni Európy*. Banská Bystrica : Mabuto press, 1992.

BOBROWNICKA, M., ŁUZNY, R., WOJTYŁA, K. *Jan Paweł w kręgu spraw slowiańskich*. In *Servo veritatis*. Krakow : Varia, Uniwersytet Jagielloński, CCXXXIX.

DOLÁK, P. *Oni jsou otcové naši*. Olomouc : Matice cyrilometodejské, 1998.

HALAMA, J. Misie dnes. In *Katolícke Slovensko 2000*. Panoráma Katolíckej cirkvi na Slovensku v Jubilejnom roku 2000. Trnava : SSV, 2001.

HNILICA, J. *Svätí Cyril a Metod horliví hlásatelia Božieho slova a verní pastieri Cirkvi*. Bratislava : Alfa, 1990.

HORŇÁKOVÁ, S. *Cyrlometodské dedičstvo v gréckokatolíckych farnostiach na Spiši*. In *Diplomová práca*. Prešov : GkBf, 1998.

JÁN PAVOL II. Apoštolský list. 28. jún 1985. In *HNILICA, J. Svätí Cyril a Metod, horliví hlásatelia Božieho slova a verní pastieri cirkvi*, Bratislava : Alfa, 1990.

JÁN PAVOL II. *Egregiae virtutis*. Apoštolský list, ktorým boli sv. Konštantín Cyril a Metod ustanovení za spolupatrónov Európy. In: [http://www.moraviamagna.cz/dokumenty/d\\_egrvir.htm](http://www.moraviamagna.cz/dokumenty/d_egrvir.htm).

JÁN PAVOL II. Kázeň v Bazilike sv. Klimenta v Ríme. 14. február 1985. In *Pápež prichádza k nám*. Bratislava : Nezávislosť, 1990.

JÁN PAVOL II. Kázeň v Bazilike sv. Klimenta v Ríme, 14. február 1985. In *HNILICA, J. Svätí Cyril a Metod, horliví hlásatelia Božieho slova a verní pastieri cirkvi*. Bratislava : Alfa, 1990.

JÁN PAVOL II. *Oriente lumen (Svetlo z východu)*. Apoštolský list venovaný východnému kresťanstvu napísaný pri príležitosti 100. výročia apoštolského listu *Orientalium dignitas* (1894) rímskeho pápeža Leva XIII. Slovenský preklad Stanislav Valentín, text KBS. Trnava : SSV, 1995.

JÁN PAVOL II. *Prejav pred modlitbou Anjel Pána. 7. júl 1985*. In *HNILICA, J. Svätí Cyril a Metod, horliví hlásatelia Božieho slova a verní pastieri cirkvi*. Bratislava : Alfa, 1990.

JÁN PAVOL II. *Prekročiť prah nádeje*. Bratislava : SÚSCM, 1995.

JÁN PAVOL II. *Redemptoris misio*. Encyklika o trvalej platnosti misijného poslania. Trnava : SSV, 1997.

JÁN PAVOL II. *Slavorum apostoli*. Encyklika na pamiatku evanjelizačného diela sv. Cyrila a Metoda po jedenástich storočiach, slovenský preklad Štefan Senčík, Vatikán, 1985.

JÁN PAVOL II. *Ut unum sint*. Encyklika pápeža Jána Pavla II. o ekumenickom úsilí. Trnava : SSV, 1996.

JÁN PAVOL II. *15. február 1998*. In Gréckokatolícky kalendár 1999. Michalovce : Byzant, 1998.

LEV XIII. *Grande munus*. Pápežský okružný list určený biskupom, ako aj veriacim na celom svete, prinášajúci cirkevné zásady v dôležitých otázkach viery a mravov. In [http://www.vendee.cz/texty/g\\_munus.html](http://www.vendee.cz/texty/g_munus.html). Pápež apoštolským listom *Grande munus* pripomínal tisícročné výročie povýšenia slovanskej reči na liturgický (bohoslužobných) jazyk.

NOWAK, E. *Obchody Jubileuszowego Roku Metodiańskiego w Rzymie*. In Red. GAJEK, J. S., GÓRKA, L. *Cyryl i Metody apostołowie i nauczyciele Słowian*. Lublin, 1991.

PAVOL VI. *Pacis nuncius*. Apoštolský list. In <http://dkc.kbs.sk/dkc.php?&in=SA>.

PETRÍK, Ľ. *Dekrét Ad gentes, o misijnej činnosti Cirkvi*. In *Disputationes Quodlibetales 2002*. Zborník prednášok z odborného seminára o Dokumentoch Druhého vatikánskeho koncilu na Gréckokatolíckej bohosloveckej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove v dňoch 19.-20. novembra 2002. Prešov : GkBf, 2002.

SLODIČKA, A. *Ekumenizmus Slovanov*. Prešov : Petra, 2004.

SLODIČKA, A., PRIBULA, M. *Apologia catholica de religione in genere*, Prešov : GkBf, 2003.

TOMKO, J. *Misie do tretieho tisícročia. Súčasnosť, základy, perspektívy*. Bratislava : LÚČ, 2000.

VESELÝ, J. M. *Co dáva Velehrad Evropě*. Olomouc : Maticie cyrilometodějská s.r.o, 1994.

VRAGAŠ, Š. *Cyrilometodské dedičstvo v náboženskom, národnom a kultúrnom živote Slovákov*. Zürich-Toronto-Bratislava : Lúč, 1991.

# Princíp subsidiarity

**PaedDr. Róbert Likavčan**

Katedra katechetiky a praktickej teológie  
Pedagogická fakulta, robert.likavcan@ku.sk

---

## Abstrakt

Posolstvom Jána Pavla II. pre tento svet je výzva k solidarite a s tým neoddeliteľne je spojená aj subsidiarita. Kresťanská sociálna náuka je teologická disciplína, ktorá sa zaoberá dopadom Evanjelia na sociálne, politické a ekonomické štruktúry. Solidarita nie je možná bez subsidiarity. Princíp subsidiarity je princíp kresťanskej sociálnej náuky, ktorý usporadúva vzťah štátu a spoločnosti. Štát by mal ponúknuť spoločnosti (jednotlivým občanom, rodinám, skupinám a podnikom) pomoc k svojpomoci – ani viac, ani menej. Princíp subsidiarity vychádza z toho, že všetko, čo môže jednotlivý občan podniknúť, nesmie byť nikdy prevzaté štátom. Princíp subsidiarity sa zakladá na antropologickom poznaní, že úspech ľudského života závisí na prvom mieste od ochoty a schopnosti človeka chopiť sa príležitosti, ísť do rizika, byť vytrvalý v pracovitosti a podávať výkony.

**Kľúčové slová:** subsidiarita, sociálne princípy, pomoc, solidarita.

## Abstract

The message of John Paul II for this world is a call to solidarity and with this inseparably linked also subsidiarity. The Christian social doctrine is a theological discipline that deals with the impact of the Gospel on the social, political and economic structures. Solidarity is not possible without subsidiarity. The principle of subsidiarity is a principle of Christian social doctrine, which arranges the relationship of state and society. The state should offer society (individual citizens, families, groups and businesses) help to self-help - neither more nor less. The subsidiarity principle is based on the fact that everything that can be undertaken by the individual citizen, should never be taken over by state. The principle of subsidiarity is based on the anthropological knowledge that the success of human life depends firstly on the willingness and ability of individual to seize opportunities, take risks, and be persistent in diligence and to deliver needed performance.

**Key words:** subsidiarity, social principles, help, solidarity.

## Úvod

Aj dnešná doba, dnešný svet nutne potrebuje ľudí s veľkým srdcom, v každej oblasti života, tak na poli rodinnom, pracovnom ako aj spoločenskom. Je nesmierne dôležité, aby sa sociálne princípy, o ktorých sa toľko rozpráva zakorenili a udomácnili v nás všetkých, lebo sa nás to napokon osobne dotýka. Princíp subsidiarity sa vzťahuje na tie oblasti života spoločnosti, kde ide o pomoc relatívne silnejšieho subjektu slabšiemu, alebo z pozície vyššej riadiacej úrovne voči nižšej úrovni. Má svoje odôvodnenie v slobode dôstojnosti človeka ako osoby alebo skupín ľudí a spoločenstva<sup>1</sup>.

---

<sup>1</sup> Porov. LENCZOVÁ, T. Zvýrazniť pozíciu rodiny v spoločnosti na Slovensku (úloha pre najbližšie desaťročie). In *Práca a sociálna politika*. 2000, č. 3, s. 20.

„Princíp subsidiarity znamená, že každý subjekt je povinný najprv si pomôcť sám, keď túto možnosť nemá, musí mu pomôcť rodina. Rodina si tiež má pomáhať sama svojimi silami. Keď si nevie pomôcť, volá na pomoc iné spoločenstvá: priateľov, charitu, obec a nakoniec štát. Štát je teda na poslednom mieste, je povinný starať sa o vytváranie podmienok, aby si každý mohol pomôcť vlastným pričinením. Keď sú všetky druhy pomoci vyčerpané, pomáha štát. Princíp subsidiarity znamená, že všetky sociálne inštitúcie sú tu pre človeka a nie naopak“<sup>2</sup>. Prikláňame sa k tomuto názoru autora a myslíme si, že princíp predpokladá tiež, že všetky spoločenské útvary jednotlivcovi nielen umožnia, aby prevzal zodpovednosť sám za seba, ale tiež ho k tomu povzbudia a motivujú. Zásada subsidiarity má svoje korene v katolíckej sociálnej doktríne, pôvodne znamenala istý model vzťahu štátu a spoločnosti. Klasická definícia z tridsiatych rokov charakterizuje význam uplatňovania princípu subsidiarity ako „to čo jednotlivý človek (alebo skupina ľudí) môže vykonať z vlastnej iniciatívy a vlastnými silami, mu nemôže byť odňaté“<sup>3</sup>. Súhlasíme s názorom, že „Tento princíp vo svojich politických dôsledkoch vedie k decentralizácii moci, k uvoľneniu a využitiu pozitívnej sociálnej energie, ktorú v sebe nosí každý zdravý človek. Je to jeden zo stĺpov demokracie“<sup>4</sup>. Významnou funkciou tohto princípu je, že určuje hranice a aj kompetencie tam, kde je potreba podpory jednotlivca alebo menších spoločenstiev väčšou spoločnosťou<sup>5</sup>. Inými slovami princíp subsidiarity možno opísať aj tak, že spoločenstvo, ktoré je organizované vyššie nemá preberať kompetencie spoločenstva nižšieho a nemá ani do neho zasahovať, ale zasa mu má umožniť, aby naplnil, uskutočnil svoje kompetencie. Ak nižšie spoločenstvo potrebuje pomoc, tak vyššie spoločenstvo mu má pomôcť, ale to len do takej výšky, alebo miery, kým samo nebude schopné uskutočniť danú kompetenciu. Ako sa hovorí, kým sa nepostaví na nohy. Na druhej strane zasa spoločenstvo organizované nižšie má k svojim kompetenciám pristupovať zodpovedne a to tak, aby ich realizovalo pomocou vlastných síl, a nedávalo, neprenášalo ich na spoločenstvo organizované vyššie.

Tento princíp možno aplikovať napr. na štát ako spoločenstvo organizované vyššie a rodinu ako nižšie spoločenstvo. Tu je jasné, že štát nemá preberať rodinné úlohy, ktoré sú jej vlastné, no na druhej strane rodina nemá prenášať svoje záležitosti, úlohy na štát, ale má ich realizovať sama a to podľa kompetencie, ktorá jej prináleží. Cirkev je tá, ktorej záleží aby tento princíp priniesol rovnováhu medzi ľuďmi, spoločenstvami, a tak zavládol pokoj a harmónia a tým aby sa dosiahlo spoločné dobro<sup>6</sup>.

Pápež Pius XI. formuloval subsidiárnu pomoc v encyklike *Quadragesimo anno* takto: „Nie je dovolené odňať jednotlivcom a zveriť spoločenstvu to, čo môže vykonať vlastnými silami a vlastnou usilovnosťou. Súčasne je nesprávne preniesť na vyššie a väčšie spoločenstvá to, čo sa dá realizovať v menších a nižšie postavených spoločenstvách. Všetko toto znamená škodu a narúša spoločenský poriadok. Akákoľvek činnosť každej spoločnosti je svojou podstatou a povahou subsidiárna a má napomáhať členom spoločenského združenia, a nie ich zničiť a pohltiť“<sup>7</sup>.

Encyklika *Quadragesimo anno* vydaná pri príležitosti štyridsiateho výročia encykliky *Rerum novarum*. Obraňuje a rozvíja sociálne učenie Leva XIII. *Rerum novarum* ostáva v sociálnej oblasti magnou chartou, na ktorej základe sa musí stavať každá kresťanská činnosť na sociálnom poli<sup>8</sup>. Encyklika patrí k najzávažnejším cirkevným dokumentom sociálneho

<sup>2</sup> STANEK, V. a kol. *Sociálna politika*. Bratislava : SPRINT, 2006, s. 45.

<sup>3</sup> Okružný list. *Quadragesimo anno* Pia XI., 1931.

<sup>4</sup> LENCZOVÁ, T. Zvýrazniť pozíciu rodiny v spoločnosti na Slovensku (úloha pre najbližšie desaťročie). In *Práca a sociálna politika*. 2000, č. 3, s. 21.

<sup>5</sup> Porov. VOJTEK, Š. *Spravodlivosť základný pilier pre rozvoj ľudskej spoločnosti*. Nitra : Kňazský seminár svätého Gorazda, 2004, s. 95.

<sup>6</sup> Porov. KOŠČ, S. *Katolícka sociálna náuka*. Ružomberok : Edičné stredisko Pedagogickej fakulty, 2007, s.28.

<sup>7</sup> Porov. VRAGAŠ, Š. *Základné otázky sociálneho učenia Cirkvi*. Bratislava : RKCMBFUK, 1996, s.43.

<sup>8</sup> Porov. *Sociálne encykliky*. Trnava : Spolok sv.Vojtecha, 1997, s. 78.

učenia, pretože objasnila celú škálu otázok a zároveň ich presnejšie formulovala. PIUS XI. v nej zaujal stanovisko ku kompetencii Cirkvi v sociálnych otázkach. Cirkev totiž nemá priamu kompetenciu v čisto hospodárskej, politickej, poľnohospodárskej či umeleckej oblasti, má však právo vysloviť svoj etický, mravný súd nad tým, čo je v daných oblastiach správne či nesprávne, niečo dobré alebo zlé. Medzi hlavné otázky, ktorým pápež v encyklike venoval pozornosť patria: súkromné vlastníctvo, v ktorom sa má zamerať na spoločné dobro, vzťah kapitálu a práce, spravodlivé rozdeľovanie pozemských dohier, spravodlivé odmeňovanie. Kritéria odmeňovania, o ktorých je reč v encyklike, sa stali trvalo platnými. Encyklika *Quadragesimo anno* formulovala aj jeden zo základných princípov sociálnej náuky a to princíp subsidiarity<sup>9</sup>. V tejto encyklike sa spomína: „Ak je nepovolené odobrať jednotlivcom to, čo môžu vykonávať vlastnými silami a vlastným úsilím, a prideliť to spoločstvu, tak je nespravodlivé preniesť na väčšiu a vyššiu spoločnosť to, čo môžu vykonávať menšie a nižšie spoločnosti. A práve v tomto spočíva veľká ujma a zároveň rozvrat správneho usporiadania spoločnosti. Prirodzenou náplňou akéhokoľvek zásahu samej spoločnosti je totiž pomôcť výpomocným spôsobom článkom spoločenského organizmu, a nie zničiť ich a pohltiť“<sup>10</sup>.

Subsidiarita rešpektuje dôstojnosť ľudskej osoby, v ktorej vidí subjekt, schopný vždy dávať niečo druhým. Tým, že v reciprocite uznáva hlboký základ ľudského bytia, je subsidiarita najúčinnějšíou protilátkou proti každej forme paternalistického asistencializmu. Môže zohľadňovať tak mnohotvárne členenie úrovní, a teda pluralizmus subjektov, ako aj ich koordináciu. Ide teda o osobitne vhodný princíp na riadenie globalizácie a jej zameriavanie sa na opravdivý rozvoj. Aby nevzniklo nebezpečenstvo nastolenia univerzálnej moci monokratickeho typu, musí mať riadenie globalizácie subsidiárny charakter a členiť sa na viacero úrovní rôzneho druhu, ktoré budú medzi sebou vzájomne spolupracovať<sup>11</sup>. Princíp subsidiarity treba udržiavať v tesnom spojení s princípom solidarity a naopak, pretože subsidiarita bez solidarity upadá do partikularizmu alebo privatizácie. Solidarita bez subsidiarity zas upadá do asistencializmu, ktorý poníža toho, kto je v núdzi. Toto všeobecné pravidlo treba mať stále na zreteli<sup>12</sup>.

Princíp subsidiarity zvyrazňuje zodpovednosť človeka za svoje sociálne postavenie, v prípade potreby pomáha rodina. Až v tom prípade, keď sa človek dostáva do zložitej sociálnej situácie, ktorú sám nedokáže riešiť svojimi silami alebo s pomocou rodiny, hľadá pomoc u iného spoločstva. Štát vystupuje ako posledná možná inštancia. Primárnou povinnosťou štátu je však bdieť nad vytváraním podmienok, aby si každý jedinec mohol pomôcť sám. Realizácia princípu subsidiarity zahŕňa celý rad postupných krokov - od výchovy obyvateľstva k prevzatíu vlastnej zodpovednosti, ako aj vytváranie reálnej sociálnej situácie, t. j. priestoru pre realizáciu vlastného zodpovedného sociálneho konania jedinca.

Funkčnosť možností pre vlastnú a vzájomnú pomoc štát musí neustále overovať, musí mať istotu, že jedinci v konkrétnych jednotlivých prípadoch majú aj reálnu možnosť prevziať svoju zodpovednosť<sup>13</sup>. „Princíp subsidiarity je natoľko dôležitý, že ho možno považovať za kľúčový bod celého učenia Cirkvi o demokracii“<sup>14</sup>. Pápež Ján Pavol II. sa tiež vyjadruje k tomuto princípu subsidiarity, keď hovorí: „spoločnosť vyššieho rádu nesmie zasahovať do vnútorného života spoločnosti nižšieho rádu takým spôsobom, aby ju oberala o jej kompetencie, ale má ju skôr v prípade nutnej potreby podporovať a pomáhať jej, aby svoju činnosť zladila s činnosťou iných spoločenských zložiek v záujme spoločného dobra“<sup>15</sup>.

<sup>9</sup> Porov. STANEK, V. a kol. *Sociálna politika*. Bratislava : SPRINT, 2006, s. 29.

<sup>10</sup> PIUS XI. *Quadragesimo anno*, 15. mája 1931, čl. 80, In *Sociálne encykliky*. Trnava : SSV, 1997.

<sup>11</sup> BENEDIKT XVI. *Caritas in veritate*. Trnava : SSV, 2009. čl. 57.

<sup>12</sup> BENEDIKT XVI. *Caritas in veritate*. Trnava : SSV, 2009. čl. 58.

<sup>13</sup> KOLEKTÍV. *Politológia*. Nitra : ENIGMA, 2007, s. 40.

<sup>14</sup> SCHOONYANS, M. *Úvod do sociálneho učenia Cirkvi*. Bratislava : SPES, 1993, s. 42.

<sup>15</sup> JÁN PAVOL II. *Centesimus Annus*. In *Sociálne encykliky*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1997, čl. 48.

## Subsidiarita a štát

Činnosť štátu a iných verejných autorít sa musí riadiť podľa zásady subsidiarity a vytvárať priaznivé podmienky na slobodné vykonávanie ekonomickej činnosti, musí sa tiež inšpirovať princípom solidarity a vytvoriť hranice autonómií jednotlivých častí na ochranu tej najslabšej. Solidarita bez subsidiarity môže ľahko spôsobiť úpadok do podporného systému, zatiaľ čo subsidiarita bez solidarity riskuje, že bude podporovať farmy lokálneho egoizmu. Aby sa rešpektovali obidva tieto základné princípy, zásah štátu do ekonomického prostredia nesmie byť ani dotieravý, ani nedostačujúci, ale prispôsobený reálnym požiadavkám spoločnosti. „Štát je dokonca povinný podporovať činnosť podnikov vytváraním podmienok na zabezpečenie pracovných príležitostí<sup>16</sup>.

Na základe tohto princípu sa musia všetky spoločnosti vyššieho spoločenského zriadenia postaviť do postoja pomoci, čiže opory, rastu, rozvoja vo vzťahu k menším. Takto môžu stredne veľké spoločenské útvary primerane rozvíjať poslanie, ktoré im prináleží, bez toho, aby museli nespravodlivo podliehať iným spoločenským útvarom vyššej úrovne, pri ktorých by skončili tak, že by boli pohltené a nahradené a na konci by im bola odmietnutá dôstojnosť i životný priestor. Subsidiarite, pochopenej v pozitívnom zmysle ako ekonomická, inštitucionálna, legislatívna pomoc poskytutá menším spoločenským subjektom, zodpovedá viacero negatívnych dôsledkov, ktoré štátu ukladajú, aby sa zdržiaval toho, čo by obmedzovalo životný priestor menších a základných buniek spoločnosti. Ich iniciatíva, sloboda a zodpovednosť sa nesmú potláčať<sup>17</sup>.

Ako už vysvitlo z doteraz povedaných skutočností, princíp subsidiarity je tak univerzálnym princípom vychádzajúcim z podstaty a dôstojnosti ľudskej osoby a jej prirodzenosti, že je aplikovateľný vo všetkých oblastiach osobných a sociálnych vzťahov človeka. No v najväčšej miere sa dotýka vzťahu štátu a jemu podriadených subjektov, predovšetkým jedincov.

Tento princíp pripomína a predpokladá skutočnosť, že štát a všetky sociálne inštitúcie spoločnosti a štátu majú len podpornú a komplementárnu (doplňujúcu, dodatočnú) funkciu, vzhľadom na ciele a potreby menších skupín a jednotlivcov. Pekne to pomenoval už Ján XXIII. v encyklike *Mater et magistra* a tiež v encyklike *Pacem in terris*. Hovorí: „Lebo zostáva vždy v platnosti zásada, že hoci účasť verejných vrchností v hospodárskej oblasti je rozsiahla a prenikavá, predsa nemá smerovať k tomu, aby postupne obmedzovala slobodnú osobnú podnikavosť jednotlivcov; práve naopak: má zabezpečiť čím väčšiu možnosť iniciatívy, najmä účinnou ochranou základných práv ľudskej osobnosti v prospech všetkých občanov. Občianske vrchnosti sa majú vo svojej mnohostrannej činnosti usilovať práve o to, aby uľahčili občanom uplatňovanie svojich práv, ako aj plnenie svojich povinností vo všetkých oblastiach spoločenského života“.

V prvom prípade to znamená, že nadriadená spoločnosť musí menším skupinám alebo jednotlivcom ponechať to, čo môžu vykonať a zabezpečiť vlastnými silami, a tiež tú skutočnosť, že im musí byť nápomocná tam, kde nie sú schopní vykonať nejaký dôležitý, alebo pre ich existenciu osožný úkon alebo úlohu. Dopĺňa činnosť jednotlivca, rodiny, spolkov, obce, mesta, regiónu a pod. v oblastiach, v ktorých nestačí ich osobná iniciatíva. Subsidiarita posilňuje demokraciu. Dôsledné uplatňovanie subsidiarity patrí k silným terapeutickým prostriedkom pre modernú masovú spoločnosť, pretože predstavuje účinnú protiváhu centralizačným procesom a byrokracii. Subsidiarita je účinným prostriedkom pre

---

<sup>16</sup> PÁPEŽSKÁ RADA PRE SPRAVODLIVOSŤ A POKOJ. *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*. Trnava : SSV, 2008, čl. 351.

<sup>17</sup> PÁPEŽSKÁ RADA PRE SPRAVODLIVOSŤ A POKOJ. *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*, čl. 186.

posilnenie demokracie, pretože znamená delegáciu moci, právomoci, kompetencií a autority, deľbu moci a účasť na moci<sup>18</sup>.

## **Záver**

Princíp subsidiarity je nutné chápať v spojení s ostatnými princípmi katolíckej sociálnej náuky Cirkvi. Aplikovaním princípu subsidiarity sa nejedná o úplné vyriešenie ohľadom rozdelenia kompetencií, či už v oblasti politiky alebo spoločenskej inštitúcii, ale nasmerovanie spolu s ostatnými princípmi k spoločnému dobru. Subsidiarita vykladaná v spojení s princípmi znamená vždy právo osobnosti na pomoc od okolitého spoločenstva a právo menšieho spoločenstva na pomoc zo strany väčšieho, táto pomoc má vždy smerovať k svojpomoci.

## **Použitá literatúra**

KOLEKTÍV. *Politológia*. Nitra : ENIGMA, 2007.

KOŠČ, S. *Katolícka sociálna náuka*. Ružomberok : Edičné stredisko Pedagogickej fakulty. 2007. 123 s. ISBN 978-80-8084-151-5.

LENCZOVÁ, T. Zvýrazniť pozíciu rodiny v spoločnosti na Slovensku (úloha pre najbližšie desaťročie). In *Práca a sociálna politika*. 2000.

SCHOOYANS, M. *Úvod do sociálneho učenia Cirkvi*. Bratislava : SPES, 1993. 90 s. ISBN 80-966991-0-5.

STANEK, V. a kol. *Sociálna politika*. Bratislava : SPRINT, 2006. 391 s. ISBN 80-89085-66-0.

UHÁL, M. *Sociálna náuka Cirkvi v základných princípoch*. Košice : TypoPress, 2006. 160 s. ISBN 80-89089-49-6.

VOJTEK, Š. *Spravodlivosť, základný pilier pre rozvoj ľudskej spoločnosti*. Nitra : Kňazský seminár svätého Gorazda. 2004. 132 s. ISBN 80-88741-51-3.

VRAGAŠ, Š. *Základné otázky sociálneho učenia Cirkvi*. Bratislava : RKCMBFUK, 1996. 173 s. ISBN 80-88696-13-5.

## **Pramene**

BENEDIKT XVI. *Caritas in veritate*. Trnava : SSV, 2009. 115 s. ISBN 978-80-7162-786-9.

PÁPEŽSKÁ RADA PRE SPRAVODLIVOSŤ A POKOJ. *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*. Trnava : SSV, 2008. 545 s. ISBN 978-80-7162-725-8.

PIUS XI. *Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi*. Quadragesimo anno. Trnava : SSV, 2008.

JÁN PAVOL II. Centesimus Annus. In *Sociálne encykliky*. Trnava : SSV, 1997.

---

<sup>18</sup> UHÁL, M. *Sociálna náuka Cirkvi v základných princípoch*. Košice : TypoPress, 2006, s. 78 – 80.



# Rešpektovanie človeka v ekológii

**doc. PaedDr. ThDr. Anton Lisnik, PhD.**

Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta, Katedra manažmentu Poprad,  
e-mail: anton.lisnik@ku.sk

---

## Abstrakt

Začiatok nového tisícročia je charakteristický nielen trvajúcou hospodárskou a finančnou krízou, ale aj krízou ekologickou, ktorá si vyžaduje zmenu postoja človeka k prostrediu, ktoré ho obklopuje. Biblické „podmaňte si zem“ vzali posledné generácie ľudí doslova, a výsledkom je zničené životné prostredie a obavy, v akom stave zanecháme prostredie budúcim generáciám. Nesmieme však zabúdať, že človek je síce súčasťou prírody, ale predovšetkým je súčasťou ľudského spoločenstva, keďže sociálnosť je v jeho prirodzenosti. Kvôli tomu, že súčasnosť sa často krát snaží povýšiť ekológiu prírody nad človeka a spoločnosť, je potrebné vytvárať rovnováhu spoločnosti a prírody v prospech človeka. Potrebe dodržiavania tejto rovnováhy, kladúc dôraz na prioritu človeka, sa venujú aj encykliky pápeža Jána Pavla II. a emeritného pápeža Benedikta XVI.

**Kľúčové slová:** človek, stvorenie, príroda, zodpovednosť, ekológia.

## Abstract

In the beginning new millennium is characterized not only lasting economic and financial crisis, but also ecological crisis that requires a change of attitude towards human environment that surrounds it. Biblical “subdue the earth” took literally the last generation of people, and the result is a destroyed environment and concerns, in what condition we leave the environment for future generations. We must not forget, however, that although man is part of nature, but above all it is part of human society since sociability is in his nature. Although the present times tries to elevate the ecology of human nature and society need to create a balance of nature for the benefit of man. The need to respect this balance, placing the emphasis on the priority of man, dedicated to the encyclical letter of pope John Paul II., and emeritus pope Benedictus XVI.

**Keywords:** human, creation, nature, responsibility, ecology

## Úvod

Vzťah človeka k životnému prostrediu ovplyvňuje nielen život ľudí v súčasnosti, ale má nezanedbateľný vplyv aj na život budúcich generácií. To, v akom stave zanecháme prírodu i zdroje, ktoré sa v nech nachádzajú, je odrazom našej vyspelosti a zodpovednosti voči sebe i voči Bohu, ktorý nám ako Stvoriteľ dal všetko okolo nás ako dar, ktorý máme používať, ale aj zveľaďovať tak, aby mali z neho úžitok i generácie po nás.

## Človek v kontexte stvorenia

„Základným poslanstvom kresťanstva je poznanie, že každý človek je stvorený Bohom. Zo všetkých stvorení iba človek je schopný poznať a milovať svojho Stvoriteľa a je jediný, ktorého chcel Boh pre neho samého a povolal ho, aby mal láskou a poznaním účasť na

Božom živote<sup>1</sup>. Z povolania človeka do dialógu s Bohom vyplýva ľudská dôstojnosť, keďže je už od začiatku svojho jestvovania pozvaný na tento dialóg. Veď jestvuje iba preto, lebo ho Boh z lásky stvoril a stále ho z lásky udržiava. Z dôstojnosti vyplýva pre človeka najväčší dar, ktorý mu daroval Boh: je niekým, nie len niečím. Je schopný poznať sám seba, slobodne sa dávať i vstupovať do vzťahov s druhými. Je povolaný ku zmluve so Stvoriteľom. Dôstojnosť osoby vyjadruje aj zblíženie Stvoriteľa a človeka. Praktickým vyjadrením tejto dôstojnosti je schopnosť počúvať Boha a odpovedať Mu. Ľudská dôstojnosť však nie je iba dar, ale aj úloha pre človeka – a to žiť v súlade so svojou dôstojnosťou, naplňovať ju svojim životom a prejavovať ju navonok<sup>2</sup>.

Boh stvoril človeka ako jednotu duše a tela, prostredníctvom ktorých sa stáva subjektom svojich mravných skutkov a práve vďaka nesmrteľnej duši človek jestvuje ako osoba. Na osobu nemôžeme pozeráť iba ako na jednotlivca – tým, že človek existuje ako osoba, existuje vo vzťahoch. Preto nemôže jednotliviec myslieť iba na svoje dobro, nemôže byť egocentricky zameraný na vlastné uspokojenie a prosperitu. Ak chce dosiahnuť dobro pre seba, musí chcieť dobro aj pre druhých. Musí vložiť do vzájomných vzťahov lásku a tak dokáže rásť a rozvíjať sa. Vo vzťahu k spoločnosti je teda osoba vrcholným javom a ľudským bytím<sup>3</sup>. Človek nedokáže žiť ako izolovaný jedinec, ale existuje vo vzťahoch k druhým a s druhými. Práve v týchto vzťahoch je ľudská osoba povolaná k životu v spoločnosti, čo je poukázanie na spoločenský charakter ľudskej prirodzenosti. Neustále premieňajúca sa ľudská spoločnosť nie je iba prostredím, v ktorom človek žije, ale je chápaná ako plnosť účasti na dialógu lásky s Bohom.

O spoločenskom charaktere človeka môžeme hovoriť aj s odvolaním sa na stvorenie človeka, ktorý bol stvorený ako „muž a žena“ a ich zväzok je prvotnou formou spoločenstva osôb. Kniha Genezis opisuje stvorenie človeka v množnom čísle: „Nato Boh povedal: Urobme človeka na náš obraz a podľa našej podoby! Nech vládne nad rybami mora i nad vtáctvom neba, i nad dobytkom a divou zverou a nad všetkými plazmi, čo sa plazia po zemi“<sup>4</sup>. Práve použitie množného čísla, ktoré Boh - Stvoriteľ používa, môžeme vnímať ako „spoločenstvo“, ktoré k svojej úplnosti potrebuje lásku ako konštitutívny znak svojho Bytia. Tento znak sa prejavuje aj u ľudí, a to nasmerovaním k iným ľuďom, pocitom spolupatričnosti a spoluzodpovednosti za celú ľudskú rodinu. Človek dokáže iba v interakcii s druhými dokonale rozvíjať svoje schopnosti a vlohy. Potreba vzťahu s druhým človekom je zrejmá už z opisu stvorenia: „Až keď sa objavila žena, to je bytosť, ktorá je telom z jeho tela a kosťou z jeho kostí, a v ktorej tiež prebýva duch Boha Stvoriteľa, môže uspokojiť svoju potrebu medziosobného dialógu, ktorý má pre ľudskú existenciu životný význam. V blízkom, v mužovi alebo žene možno vnímať odraz samého Boha, konečného cieľa a uspokojenia každého človeka“<sup>5</sup>. Z tohto pohľadu na človeka vyplýva základná charakteristika človeka stvoreného Bohom ako človeka spoločenského, pričom táto črta vychádza zo samotnej ľudskej prirodzenosti. „Boh, ktorý sa otcovsky stará o všetkých, chce, aby všetci ľudia tvorili jedinu rodinu a správali sa jeden k druhému ako bratia. Spoločnosť, ktorá je plodom a znakom sociability človeka, dosahuje svoju plnú pravdu, keď sa stáva spoločenstvom osôb. Medzi človekom a spoločnosťou jestvuje vzájomná závislosť a vzájomnosť: čo sa urobí pre osobu, to je službou spoločnosti, a čo sa urobí pre spoločnosť, to je v prospech osoby“<sup>6</sup>.

<sup>1</sup> *Katechizmus Katolíckej cirkvi*. Trnava : SSV, 1999, čl. 356.

<sup>2</sup> KOŠČ, S. *Človek - tvor Boží a spoločenský*. Ružomberok : PF KU, 2007, s.7.

<sup>3</sup> WEBER, H. *Všeobecná morálna teológia*. Praha : Zvon, 1998, s. 159.

<sup>4</sup> *Sväté písmo Starého i Nového zákona*. Rím : SÚSCM, 1995, Gn. 26-28.

<sup>5</sup> PÁPEŽSKÁ RADA PRE SPRAVODLIVOSŤ A POKOJ. *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*. Trnava : SSV, 2008, *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*, s. 70.

<sup>6</sup> JÁN PAVOL II. *Christifideles laici, čl. 40*. [online]. [cit. 2013-02-13] Dostupné na internete: <<http://kbs.sk/?cid=1117279460>>.

Z uvedeného vyplýva, že človek si už od začiatkov svojej existencie hľadá a nachádza cestu k druhému človeku. Spoločnosť ako ju poznáme teraz, prešla dlhým vývojom od najjednoduchších foriem spoluzitia po občianske spoločnosti. Nie vždy slúžila spoločnosť dobru človeka, nie vždy bola spravodlivá vo vzťahu k svojim členom, ale vždy vyjadrovala prirodzenú potrebu človeka združovať sa a žiť svoj život v spoločenstve.

## Miesto človeka v prírode

Vzťah človeka k okolitému svetu je základným prvkom ľudskej identity. Tento vzťah sa rodí ako ovocie ešte hlbšieho a dôvernejšieho vzťahu človeka k Bohu. „Nejestvuje nič, čo by nevďačilo za svoje jestvovanie Bohu Stvoriteľovi. Svet sa začal, keď ho Božie slovo vytvorilo z ničoho. Všetky jestvujúce bytosti, celá príroda a celé ľudské dejiny majú korene v tejto prvotnej udalosti: je to „genéza“ vzniku sveta a začiatku času“<sup>7</sup>. Človek stvorený ako „partner“ Boha dostáva okolitý svet ako dar, za ktorý má byť vďačný Bohu Stvoriteľovi. Zároveň je povinný spravovať ho a chrániť, keďže je základom pokojného spoluzitia ľudstva. Správanie sa človeka k prírode je odrazom správania sa ľudí navzájom. Nepokoje, vojny, národné i medzinárodné konflikty, či porušovanie základných ľudských práv, sú prehreškom proti človeku a jeho dôstojnosti, a znemožňujú nastolenie pokoja, tak potrebného pre rozvoj ľudstva. Okrem týchto útokov na človeka, sme svedkami „útokov“ proti prírode a prostrediu, ktoré nás obklopuje. Lahkovážny prístup človeka k dobrám darovaným mu v prírode je výsledkom dlhého historického i kultúrneho procesu, výsledkom ktorého je majetnícke získavanie a využívanie prírodných zdrojov, bez ohľadu na možnosti a množstvo týchto zdrojov. Pápež Ján Pavol II. v encyklike *Centesimus Annus* upozornil na podstatu problému ekológie, keď poznamenal, že človek, ktorý je viac v zajatí túžby po majetku a po pôžitku, než po bytí a rozvoji, nedisciplinovaným spôsobom spotrebováva zdroje zeme aj samotnú zem. Toto neuvážené ničenie sa zakladá na rozšírenom antropologickom omyle, keď človek, ktorý odhalí svoju schopnosť meniť vlastnou prácou svet a v určitom zmysle ho novo "tvorí", zabúda, že sa to deje vždy len na základe prvotného daru vecí od Boha. Človek si myslí, že môže svojvoľne disponovať zemou a bezvýhradne ju podriaďovať svojej vôli, akoby nemala svoju vlastnú podobu a svoje určenie prepožičané jej už predtým Bohom, ktoré človek môže rozvíjať, ktoré však nesmie zradiť. Miesto toho, aby plnil svoju úlohu spolupracovníka Božieho na tvorivom diele, stavia sa človek na miesto Boha a vyvoláva tým nakoniec vzburu prírody, ktorá je ním viac tyranizovaná ako spravovaná<sup>8</sup>. Z týchto slov jasne vyplýva, že ekologická kríza (tak ako aj hospodárska, či finančná), má základ v kríze morálky.

Emeritný pápež Benedikt XVI. upozornil ľudí, že: „Nemôžeme používať a zneužívať svet a hmotu ako jednoduchý materiál pre naše konanie a chcenie. Musíme považovať stvorenie ako dar, zverený nám nie na to, aby sme ho zničili, ale aby sa stalo záhradou Boha a tak záhradou človeka....Príroda je nám k dispozícii nie ako „zhluk náhodne rozosiatych odpadkov“, ale ako dar Stvoriteľa, ktorý jej určil vnútorný poriadok...“<sup>9</sup>. Zodpovedný prístup a ochrana životného prostredia je dôležitá predovšetkým s ohľadom na budúce generácie. To sa týka aj prístupu k neobnoviteľným prírodným zdrojom. Môžeme povedať, že vymáhaniu energie je podrobovaná príroda, ale dokonca i človek sám. Na človeku je vymáhané, aby zjednával a spracúval použiteľné stavy zásob, a aby sa obracal na prírodu ako na predmet

---

<sup>7</sup> *Katechizmus Katolíckej cirkvi*, čl. 338.

<sup>8</sup> JÁN PAVOL II. *Centesimus annus*. In *Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi*. Trnava : SSV, 2008, čl. 39.

<sup>9</sup> TOMKO, J. *Ľudská ekológia*. [online]. [cit. 2013-03-13]. Dostupné na internete:

<[http://sk.radiovaticana.va/news/2012/02/26/kardin%C3%A1l\\_jozef\\_tomko:\\_%C4%BEudsk%C3%A1\\_ekol%C3%B3gia/slo-566466](http://sk.radiovaticana.va/news/2012/02/26/kardin%C3%A1l_jozef_tomko:_%C4%BEudsk%C3%A1_ekol%C3%B3gia/slo-566466)>.

výskumu<sup>10</sup>. Ochrane životného prostredia má byť venovaná dostatočná pozornosť, nesmie sa však pritom zabúdať na človeka. Benedikt XVI. pripomína, že povinnosti, ktoré máme voči životnému prostrediu, sa spájajú s povinnosťami, ktoré máme voči ľudskej osobe chápanej v sebe samej a vo vzťahu s druhými. Nemožno vymáhať jedny a šliapať po druhých. Toto je závažné protirečenie dnešnej mentality a praxe, ktorá ponizuje ľudskú osobu, otriasa životným prostredím a škodí spoločnosti. Ekológia človeka musí byť absolútnym imperatívom. Osvojenie si životného štýlu, ktorý rešpektuje životné prostredie a využívanie čistej energie, neškodnej pre človeka, musí byť politickou a ekonomickou prioritou. Pápež nadviazal na slová svojho predchodcu, Jána Pavla II., ktorý povedal: „Nielen zem daroval Boh človeku, aby ju užíval, rešpektujúc pôvodný cieľ, pre ktorý mu bola darovaná ako dobro, ale človek dostal od Boha ako dar aj seba samého. Preto musí rešpektovať prirodzenú a morálnu štruktúru, ktorou bol obdarený“<sup>11</sup>. Ak sa bude človek správať tak, ako si to vyžaduje úloha, ktorú mu zveril Stvoriteľ, môže spoločne s ostatnými ľuďmi prispieť k zrodu pokojného sveta. Popri prírodnej ekológii existuje aj takzvaná „ľudská ekológia“, ktorá si zasa vyžaduje „sociálnu ekológiu“.

Skúsenosť ukazuje, že každá bezohľadnosť voči životnému prostrediu následne poškodzuje ľudské spolužitie a opačne. Stále jasnejšie sa ukazuje nerozlučné spojenie medzi pokojom vzťahujúcim sa na stvorenie a pokojom medzi ľuďmi. Jedno i druhé však predpokladá pokoj vo vzťahu k Bohu. Práve vzájomne sa ovplyvňujúce a úzko prepojené vzťahy v trojuholníku Boh - človek - stvorenstvo determinujú celú existenciu sveta. Ich harmonický vzťah založený na Bohom určených princípoch a správnej pozícii jednotlivých prvkov vedie k plnému životu, kráse, k rajsému súladu. Povinnosti voči životnému prostrediu vyplývajú z povinností voči osobe ako takej i osobe v jej vzťahoch s druhými. Humánna ekológia, a teda znovu presvedčivo potvrdzuje nenarušiteľnosť ľudského života v každej jeho fáze a za každých okolností, dôstojnosť ľudskej osoby a nenahraditeľné poslanie rodiny, v ktorej sa vychováva k láske k blížnemu a k rešpektovaniu prírody. Treba chrániť aj ľudské dedičstvo spoločnosti. Toto dedičstvo hodnôt má svoj pôvod v prirodzenom morálnom zákone, do ktorého sú tieto hodnoty vpísané a ktorý je základom rešpektovania ľudskej osoby a stvorenstva<sup>12</sup>.

Človek si „podmaňuje“ prírodu predovšetkým prostredníctvom výdobytkov vedy a techniky, ktoré nijakým spôsobom nevyučujú potrebu transcendentna, práve naopak, majú človeku slúžiť ako prostriedok na väčšiu oslavu Boha, ktorý dal ľuďom rozum i tvorivosť. Tu je nevyhnutné zachovať v rovnováhe ľudský rozum a kresťanskú vieru, ktoré spoločne dokážu pomôcť človeku zorientovať sa nielen v tejto oblasti, ale v celom živote, aby človek nepodľahol absolútnemu nároku techniky a mal vždy úctu k životu darovanému a stvorenému, i k jeho Stvoriteľovi. Technika môže napomôcť pri riešení problémov s chudobou i hladom vo svete. Je tu však riziko absolutizovania a „zbožštenia“ techniky, keď ju človek stavia nad dôstojnosť človeka. Stačí sa pozrieť na škody spôsobené pokrokom a nebezpečenstvami, ktoré predstavuje silná technika, ktorá nakoniec nie je kontrolovateľná. Technika, ktorá ovláda človeka, zbavuje ho jeho ľudskosti<sup>13</sup>. Tu sme svedkom toho, že namiesto zabezpečenia rovnováhy v prírode, priemyselné revolúcie a ekonomické záujmy

<sup>10</sup>AMBROZY, M., DVORČÁKOVÁ, A. Náčrt filozofickej valuácie marketingových koncepcií. In *Marketingové trendy v znalostnej spoločnosti*. Poprad : Verbum, 2011, s. 84.

<sup>11</sup> BENEDIKT XVI. *Posolstvo k XVI. Svetovému dňu pokoja*. [online]. [cit. 2013-03-13] Dostupné na internete: <file:///G:/Opus%20Dei%20-%20SPR%C3%81VY%20-%20Posolstvo%20Sv%C3%A4t%C3%A9ho%20Oca%20Benedikta%20XVI.%20k%20Svetov%C3%A9mu%20d%C5%88u%20pokoja.htm>.

<sup>12</sup> BENEDIKT XVI. *Posolstvo k XVI. Svetovému dňu pokoja*. [online].

<sup>13</sup> BENEDIKT XVI. *Príhovor šiestim novým veľvyslancom*. [online]. [cit. 2013-03-13] Dostupné na internete: <file:///G:/Pr%C3%ADhovor%20Benedikta%20XVI.%20%C5%A1iestim%20nov%C3%BDm%20ve%C4%BEvyslancom.htm>.

presadzujú nezodpovedné využívanie moderných technológií na úkor životného prostredia. V dlhodobom horizonte tak hrozí nezvratné poškodenie a zničenie prostredia. Ekonom, chemik a právnik Antoine de Lavoisier už v 18. storočí upozornil, že ten, kto nerešpektuje prírodu, bude ňou potrestaný. Ten, kto nerešpektuje životné prostredie, budú nevyhnutne trpieť následkami<sup>14</sup>.

20. storočie prinieslo veľký pokrok aj vo využívaní nových biotechnológií v poľnohospodárstve, zootechne, medicíne i ochrane prírody. Nové možnosti, ktoré tieto technológie prinášajú, vzbudzujú jednak nádeje a nadšenie „Rovnako nám služba človeku káže pozdvihnúť hlas, či sa to niekomu páči alebo nie, že tí, čo využívajú novú možnosti vedy, najmä na poli biotechnológií, nikdy nesmú prehliadnuť základné požiadavky etiky, i keby sa odvolávali na pochybnú solidaritu, ktorá končí rozlišovaním medzi životom a životom, v znevažovaní dôstojnosti, patriacej každej ľudskej bytosti“ (NMI 51).

## Záver

Je potrebné si uvedomiť, že každé rozhodovanie, či už v jednotlivých odvetviach hospodárstva, ekonomiky alebo v spravovaní spoločnosti, musí rešpektovať prirodzenosť človeka. Prirodzený poriadok, ktorý kladie človeka na vrchol všetkého stvorenstva i všetkých snažení v spoločnosti musí byť rešpektovaný aj v oblasti ekológie. Súčasná i budúca generácia sú povinné chrániť svet okolo seba, ale najmä nesmú zabúdať, že človek ako Božie stvorenie si vyžaduje úctu a prioritné postavenie vovzťahu k stvorenstvu i spoločnosti.

## Použitá literatúra

AMBROZY, M., DVORČÁKOVÁ, A. Náčrt filozofickej valuácie marketingových koncepcií. In *Marketingové trendy v znalostnej spoločnosti*. Poprad : Verbum, 2011. ISBN 978-80-8084-887-3, s. 78-89.

BENEDIKT XVI. *Caritas in veritate*. Trnava : SSV, 2009. 115 s. ISBN: 978-80-7162-786-9.

BENEDIKT XVI. *Posolstvo k XVI. Svetovému dňu pokoja*. [online]. [cit. 2013-03-13] Dostupné na internete: <file:///G:/Opus%20Dei%20-%20SPR%C3%81VY%20-%20Posolstvo%20Sv%C3%A4t%C3%A9ho%20Otca%20Benedikta%20XVI.%20k%20Svetov%C3%A9mu%20d%C5%88u%20pokoja.htm>.

BENEDIKT XVI. *Príhovor šiestim novým veľvyslancom*. [online]. [cit. 2013-03-13] Dostupné na internete: <file:///G:/Pr%C3%ADhovor%20Benedikta%20XVI.%20%C5%A1iestim%20nov%C3%BDm%20ve%C4%BEvyslancom.htm>.

JÁN PAVOL II. *Centesimus annus*. In *Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi*. Trnava : SSV, 2008. 597 s. ISBN 978-80-7162-694-7.

JÁN PAVOL II. *Christifideles laici, čl. 40*. [online]. [cit. 2013-02-13] Dostupné na internete: <http://kbs.sk/?cid=1117279460>.

JÁN PAVOL II. *Novo millennio ineunte*. Apoštolský list. Trnava : SSV, 2001. 86 s.

---

<sup>14</sup> KOLVENBACH, P-H. *Our Responsibility for God's Creation*. [online]. [cit. 2013-03-13] Dostupné na internete: <http://www.nwjesuits.org/WhoWeAre/Colombia/PDF%20Files/Our%20Responsibility%20for%20Creation-Kolvenbach.pdf>.

ISBN 80-7162-345-8.

*Katechizmus Katolíckej cirkvi*. Trnava : SSV, 1999. 918 s. ISBN 80-7162-259-1.

KOLVENBACH, P-H. *Our Responsibility for God's Creation*. [online]. [cit. 2013-03-13]

Dostupné na internete:

<<http://www.nwjesuits.org/WhoWeAre/Colombia/PDF%20Files/Our%20Responsibility%20for%20Creation-Kolvenbach.pdf>>.

KOŠČ, S. *Človek-tvor Boží a spoločenský*. Ružomberok : PF KU, 2007. 28 s. ISBN 978-80-8084-227-7.

PÁPEŽSKÁ RADA PRE SPRAVODLIVOSŤ A POKOJ. *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*. Trnava : SSV, 2008. 545 s. ISBN 978-80-7162-725-8.

*Sväté písmo Starého i Nového zákona*. Rím : SÚSCM, 1995. 2623 s.

TOMKO, J. *Ludská ekológia*. [online]. [cit. 2013-03-13]. Dostupné na internete:

<[http://sk.radiovaticana.va/news/2012/02/26/kardin%C3%A1l\\_jozef\\_tomko:\\_%C4%BEudsk%C3%A1\\_ekol%C3%B3gia/slo-566466](http://sk.radiovaticana.va/news/2012/02/26/kardin%C3%A1l_jozef_tomko:_%C4%BEudsk%C3%A1_ekol%C3%B3gia/slo-566466)>.

WEBER, H. *Všeobecná morální teologie*. Praha : Zvon, 1998, s. 358. ISBN 80-7021-292-6.

# Metóda inkulturácie v učení Jána Pavla II. ako cesta misijnej činnosti Katolíckej cirkvi

ThDr. Miroslav Lyko, PhD.

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Filozofická fakulta, Katedra náboženských štúdií, mlyko@ukf.sk

---

## Abstrakt

Poslanie ponúkať Kristovo učenie a jeho spásu má Cirkev od svojho Zakladateľa. Bol si toho vedomý aj blahoslavený Ján Pavol II., ktorý opakovane apeloval na všetkých pokrstených, aby predovšetkým v duchu inkulturácie a náboženskej slobody, vykonávali svoje misijné poslanie všade tam, kde žijú ľudia, dbajúc na pravú vieru a na jeho realizáciu podľa čo najvhodnejších metód.

**Kľúčové slová:** Misia. Inkulturácia. Cirkev. Spravodlivosť.

## Abstract

The mission of showing the teachings of Christ and his salvation was given to the Church by its Founder. This also realized the beatifical John Paul II., who had repeatedly appealed to all the baptized, to execute their missionary message especially in the spirit of inculturation and religious freedom everywhere, where people live, being careful for the true faith and its execution according to appropriate methods.

**Key words:** Mission. Inculturation. Church. Justice.

## Úvod

Starostlivosť o šírenie Kristovho evanjelia je prirodzenou súčasťou každého pontifikátu pápeža, hoci misijné poslanie Cirkvi znamená v praxi morálnu povinnosť, ktorá viaže všetkých jej členov. Úloha rímskeho biskupa je však aj v tomto špecifická. Vyplýva zo Svätého písma a je podporovaná cirkevnou tradíciou a dvetisíc ročnou históriou. Zaiste práve z nej možno pozorovať ako sa spôsob spomenutej starostlivosti časom menil a to v závislosti od situácie a doby. Inak vyzerala v kresťanskom staroveku, inak v stredoveku, inak po objavení Ameriky a po začatí procesu reformácie, inak pred Druhým vatikánskym koncilom a inak po ňom. Najmä v čase po Druhom vatikánskom koncile možno na základe niektorých relevantných oficiálnych dokumentov badať staré i nové princípy, ktorých implementácia do praxe by mala priniesť ovocie v podobe živého a aktívneho kresťanstva. Máme na mysli predovšetkým koncilové dokumenty *Lumen gentium*, *Ad gentes*, *Dignitatis humanae* a niektoré dokumenty pokoncilových pápežov, ako napríklad *Evangelium nuntiandi*, *Redemptoris missio*, *Fides et ratio*, *Slavorum apostoli*.

Chceme sa však bližšie pozrieť na vplyv dlhého pontifikátu blahoslaveného Jána Pavla II. na misijnú činnosť Katolíckej cirkvi, pripomenúc si niektoré dokumenty pochádzajúce z jeho pera i spôsoby, vďaka ktorým sa pričínil o vytvorenie istého obrazu o kresťanskom poslaní. Spoločným menovateľom týchto jeho aktivít a prejavov by mohol byť fenomén inkulturácie. Ide o ponuku pre všetkých ľudí, žijúcich na našej planéte, aby mohli svoju tradíciu, kultúru, reč, písmo včleniť do Kristovho učenia a aby sa mohli klaňať jedinému trojjedinému Bohu spôsobom, ktorý na jednej strane neodporuje kresťanskému náboženstvu,

no na druhej strane je blízky kultúre a zvyklostiam toho ktorého národa či spoločenstva. Nezanedbateľný fakt, ktorým podporil pápež svoje misijné aktivity, bol už jeho samotný pôvod. Ďalšou dôležitou skutočnosťou boli jeho zahraničné misijné apoštolské cesty, ktorých počet prevýšil stovku a ktorými prevýšil aj svojho aktívneho predchodcu, pápeža Pavla VI. Ešte je potrebné spomenúť ekumenické aktivity Jána Pavla II., ktoré nadväzovali na koncilový dokument *Unitatis redintegratio*, ďalej jeho prínos do medzináboženského dialógu v duchu koncilového dekrétu *Nostra aetate*. V neposlednom rade čoraz väčšiu úlohu zohrali v jeho pontifikáte médiá, vďaka ktorým mali milióny veriacich i neveriacich, kresťanov i nekresťanov, možnosť počuť a vidieť Apoštola z Ríma a konfrontovať jeho slová i gestá so svojou situáciou, s postojmi i z celkovým životným smerovaním jednotlivcov i celých spoločenstiev.

## Obsah viery – predmet inkulturácie

Aby bola misijná činnosť Cirkvi v duchu inkulturácie možná, je potrebné, aby bola známa nielen forma, ale predovšetkým obsah ohlasovania. A tak sa môžeme spýtať, či magistérium Jána Pavla II. prispelo k dostačujúcemu informovaniu ľudí o Kristovej náuke, ktorej autentickou interpretkou je Katolícka cirkev? Ak si zoberieme iba písané slovo, teda vydané dokumenty, potom niet pochýb, že obsah viery bol náležite spracovaný a aktualizovaný na príslušnú dobu. *Katechizmus Katolíckej cirkvi*, encykliky *Evangelium vitae*, *Veritatis splendor*, či trilógia sociálnych encyklik a ďalšie exhortácie a apoštolské listy – sú toho svedkom. Podľa mnohých zainteresovaných analytikov obsah viery v učení Jána Pavla II. bol formovaný aj v kontexte prípravy na Jubilejný rok 2000 a na to, aby poklad viery bol neporušený odovzdaný ďalším generáciám v treťom kresťanskom tisícročí. „Ponuka Ježiša Krista sa má predostrieť všetkým s dôverou. Treba sa obrátiť na dospelých, rodiny, na mladých i na deti, a nikdy neskrývať ani najradikálnejšie požiadavky evanjeliového posolstva. Treba však vychádzať v ústrety požiadavkám každého, pokiaľ ide o vnímavosť a reč“<sup>1</sup>, uviedol pápež na začiatku tretieho tisícročia.

Morálka tiež zohrávala v obsahu viery, ktorý sa dostával veriacim i neveriacim, dôležité miesto. Bola prezentovaná ako neodmysliteľná súčasť skutočného kresťanského života. Otázka svedomia, základnej voľby ľudskej osoby, propagácia kultúry života a to predovšetkým v podobe obhajoby práva každého človeka na život od počatia po prirodzenú smrť. Obsah viery, ktorý je podávaný vďaka misijnej činnosti Cirkvi, a ktorý ide ruka v ruku so skutkami viery, nádeje a lásky, má svojich adresátov, ktorí sú však oslovení v duchu náboženskej slobody. Veď „Cirkev ako spoločenstvo má povolanie pozdvihnúť spoločné dobro tam, kde sa ona nachádza, a zúčastniť sa na konštruovaní lepšej spoločnosti vo svetle evanjelia“<sup>2</sup>. A to je ďalší podstatný atribút misijnej činnosti kresťanov, ku ktorej osobne prispel Ján Pavol II. a ktorú pripomínalo aj jeho magistérium. Dá sa to však interpretovať aj inak. „Konať spravodlivo je pravá bdelosť“<sup>3</sup>. Tento výrok nástupcu Jána Pavla II. vyjadruje okrem iného skutočnosť, že na sprostredkovanie daru pravej viery majú právo všetci ľudia. Tento poklad má byť autentický a to tak pre súčasnú generáciu ako aj pre tie budúce. Hodia sa tu preto Kristove slová, adresované aj nám: „Nájde Syn človeka vieru na zemi, keď príde?“ (Lk 18, 8) Magistérium Jána Pavla II. malo takúto formu spravodlivosti na pamäti. Konkrétne možno spomenúť exhortáciu *Familiaris consortio*, v ktorej nechýbali apely na tých, ktorí stoja na čele rodín, aby sprostredkovali deťom dar pravej viery a aby sa postarali o to, aby na tento položený základ obsahu viery nadväzovali aj ďalšie inštitúcie, vrátane farnosti a školy.

<sup>1</sup> JÁN PAVOL II. *Novo millennio ineunte*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2001, č. 40.

<sup>2</sup> PRUŽINEC, T. *Diakoni a diakonát v ekumenickej perspektíve*. Kežmarok : ViViT, 2012, s. 133.

<sup>3</sup> BENEDIKT XVI. *Ježiš Nazaretský, 2. diel*. Bratislava : Dobrá kniha, 2011, s. 55.



## Spôsoby realizácie inkulturácie

Hoci je náplň misijnej činnosti Cirkvi najdôležitejšia, spôsob jej vykonávania tiež nemožno zanedbávať. Najmä keď vieme, aké veľké úsilie vynakladajú tí, ktorí chcú osloviť adresátov a potenciálnych konzumentov a klientov z mnohých profánnych sfér ako je napríklad zábava, obchod, vzdelávanie alebo dokonca zdravotnícka a sociálna starostlivosť. O čo viac by mala byť premyslená evanjelizácia, ktorej obsahom je podstata ľudského bytia a ktorá hovorí o spásе človeka? Tu nejde o samoúčelné taktizovanie alebo o prepracovaný spôsob manipulácie s ľuďmi. Tu ide o čo najzrozumiteľnejší a zároveň najpravdivejší spôsob ako ponúknuť osobu Ježiša Krista tomuto svetu aj v 21. storočí. Akou metódou teda realizovať misijné poslanie Kristovej Cirkvi, ako zaobchádzať s toľkokrát spomínaným pojmom „inkulturácia“? Odpovede možno nájsť v niekoľkých zdrojoch, no keďže sa teraz viac zameriavame na pontifikát blahoslaveného Jána Pavla II., skúsime skladať mozaiku relevantnej odpovede z jeho dokumentov.

*Catechesi tradendae* vymenúva niekoľko metód: ohlasovanie kresťanského posolstva prostredníctvom médií, využívanie ľudovej zbožnosti, učenie sa naspamäť, najmä čo sa týka hlavných právd viery. *Familiaris consortio* zasa podčiarkuje dôležitosť vychovávať človeka podľa mravného svedomia, ktoré, ak je pravé a správne, je unifikáčnou platformou medzi ľuďmi i národmi. Aj preto uvádza, že výchova mravného svedomia, ktoré uschopňuje človeka posudzovať a rozlišovať vhodné spôsoby, ako plne uskutočniť svoj život podľa rýdzej a pôvodnej pravdy o ňom, sa stáva teda prvoradou a neodvolateľnou požiadavkou<sup>4</sup>. Ďalšou metódou je podľa encykliky *Ut unum sint* ekumenická cesta, vlastná kresťanom: „Priorita na ekumenickej ceste k jednote patrí nepochybne spoločnej modlitbe, spojeniu v modlitbe všetkých tých, ktorí sa zomkli okolo samotného Krista. Keď sa kresťania bez ohľadu na svoju rozdelenosť dokážu stále viac zjednocovať v spoločnej modlitbe okolo Krista, vzrastie aj ich povedomie, že to, čo ich rozdeľuje, je nepatrné v porovnaní s tým, čo ich spája“<sup>5</sup>. Exhortácia *Reconciliatio et paenitentia* zasa ako metódu, zameranú v prospech misijného posolania Cirkvi, ponúka zmierenie a odpustenie. „Cirkev je povolaná dávať príklad zmierenia predovšetkým vo svojom vnútornom živote; preto sa všetci musíme usilovať upokojuvať ľudské mysle, zmiernovať rozličné napätia, prekonávať roztržky, uzdravovať rany, ktoré si možno spôsobujú sami bratia, keď sa priestria rozpory v oblasti názorov; namiesto toho sa musíme usilovať byť jednotní v tom, čo je podstatné pre vieru a pre kresťanský život podľa starého príslovia: *In dubiis libertas, in necessariis unitas, in omnibus caritas* - v pochybných veciach sloboda, v potrebných veciach jednota, vo všetkom láska“<sup>6</sup>. Netreba zabúdať ani na fakt, ktorý sme už naznačili vyššie – na náboženskú slobodu. Ide tu o veľmi dôležitý prvok, ktorý musí byť spoločným menovateľom každého spôsobu, každej metódy misijnej práce, vrátane inkulturácie.

Na záver tejto podkapitoly sa skúsme trochu bližšie pozrieť práve na inkulturáciu ako na podstatnú zložku každej relevantnej metódy misie Cirkvi. Jej poslaním je totiž vnášať silu evanjelia do srdca kultúry a kultúr. Preto sa misia „usiluje tieto kultúry a ich podstatné zložky poznať; ich najvýraznejšie prejavy si osvojovať; ich osobitné hodnoty a bohatstvá rešpektovať. Len takto bude môcť predložiť týmto kultúram skryté tajomstvo a pomáhať im vypestovať zo svojej živej tradície vlastné originálne životné prejavy, slávnosti a zmýšľanie, ktoré treba pokresťaničiť. A to aj cez „profánne cnosti“, napríklad prostredníctvom „empatie,

<sup>4</sup> JÁN PAVOL II. *Familiaris consortio*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1993.

<sup>5</sup> JÁN PAVOL II. *Ut unum sint*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1995, č. 22.

<sup>6</sup> JÁN PAVOL II. *Reconciliatio et paenitentia*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1994, č. 9.

kongurencie a nepodmieneného pozitívneho postoja prijatia<sup>7</sup> druhých ľudí. Ale je potrebné si uvedomiť dve veci<sup>8</sup>. A pápež spresňuje: „Na jednej strane sa evanjeliové poslanstvo nemôže úplne a jednoducho izolovať od kultúry, do ktorej sa už od začiatku začlenilo (biblický svet a konkrétne kultúrne prostredie, v ktorom žil Ježiš Nazaretský), ako sa ani bez vážneho ochudobnenia nedá izolovať od iných kultúr, v ktorých sa už prejavovalo cez stáročia; toto poslanstvo nevyrastá samovoľným plodením z dajakého kultúrneho „humusu“, ale odjakživa sa prenáša cez apoštolský dialóg, ktorý je nevyhnutne začlenený do istého dialógu medzi kultúrami; na druhej strane sila evanjelia všetko pretvára a oživuje. Keď prenikne do dajakej kultúry, kto by sa čudoval, že v nej vyvolá viacero nových prvkov? To by nebola katechéza, keby sa evanjelium v styku s kultúrami malo sfaľovať“<sup>9</sup>.

Dôležitým dokumentom, ktorý analyzuje vykonávanie misijného poslania Cirkvi v kontexte s inkulturáciou je encyklika Jána Pavla II. *Redemptoris missio*. Okrem iného v tejto súvislosti uvádza: „Proces uvádzania Cirkvi do kultúr národov vyžaduje dlhý čas. Nejde len o vonkajšie prispôsobenie, lebo inkulturácia "znamená vnútorné pretvorenie autentických kultúrnych hodnôt ich zapojením do kresťanstva a zakorenenie kresťanstva v rôznych kultúrach." Je to teda hlboký a globálny proces, ktorý sa týka kresťanského poslania, ako i zmýšľania a praxe Cirkvi. Ide tiež o náročný proces, lebo jedinečnosť a úplnosť kresťanskej viery sa nijako nesmú zužovať. Inkulturáciou robí Cirkev evanjelium v rôznych kultúrach živým a privádza zároveň národy s ich kultúrami do svojho spoločenstva a dáva im vlastné hodnoty tým, že prijíma, čo je v týchto kultúrach dobré, a obnovuje ich zvnútra. Inkulturáciou sa stáva Cirkev stále zrozumiteľnejším znamením toho, čo je vhodnejším prostriedkom misií“<sup>10</sup>.

### **Pohnútky k misijnej činnosti**

Možno by bolo presnejšie, ak by sa tu hovorilo skôr o pohnútku, a teda v jednotnom čísle. Pretože jediným podstatným a relevantným dôvodom misijnej práce Cirkvi je osoba Ježiša Krista. Oprávnené však možno hovoriť o pohnútkach vtedy, ak sú priamo spojené s Kristom. Vtedy ide skôr o „základ, ktorý je rozmenený na drobné“ kvôli lepšiemu chápaniu situácie i princípov a kvôli správne postavenej chronológii. Magistérium Jána Pavla II. v tejto súvislosti často hovorilo a písalo v príslušných dokumentoch o láske k Bohu, ako o primárnej pohnútku misie a s ňou súvisiacich inkulturačných snáh. No láska človeka k Bohu ako základný motív misie je vždy odpoveďou na lásku Boha k človeku, ktorá je materiálne vyjadrená v spojení Ježiša Krista s človekom. „Toto spojenie (...) je samo v sebe tajomstvom, z ktorého sa rodí "nový človek", povolaný zúčastniť sa na Božom živote a v Kristovi znovu stvorený, aby prijal plnosť milosti a pravdy“<sup>11</sup>. Ďalšou pohnútkou na misijnú činnosť je láska k človeku. Ak kresťan spozná dobro, ktoré zasiahlo jeho život a formuje ho k dobrému, tak bude mať túžbu, aby na tom dobre mali účasť aj ďalší ľudia. Ak teda spoznal kresťanské poslanstvo ako dobro, je povinný sa s tým dobrom podeliť. Táto jeho povinnosť však nevyplýva iba z jeho pozitívnej skúsenosti, ale aj zo samotnej povahy krstu, ktorý prijal. Ján Pavol II. na tento fakt poukázal napríklad v dokumente *Novo millennio ineunte*: „Obraz chudoby sa dá neobmedzene rozširovať, ak k starým biedam pripojíme nové, ktoré sa týkajú aj prostredí a kategórií, čo síce nie sú po ekonomickej stránke bez prostriedkov, ale sú

<sup>7</sup> SELICKÁ, D. Vplyv edukačno-profesného a kariérneho poradenstva ÚPSVaR SR a škôl za účelom rozvoja individuálneho potenciálu marginalizovaných Rómov. In *Ľudský kapitál u marginalizovaných Rómov z aspektu edukácie a potrieb znalosti trhu práce*. Nitra : UKF, 2009, s. 251.

<sup>8</sup> JÁN PAVOL II. *Catechesi tradendae*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1979, č. 53.8

<sup>9</sup> JÁN PAVOL II. *Catechesi tradendae*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1979, č. 53.

<sup>10</sup> JÁN PAVOL II. *Redemptoris missio*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1992, č. 52.

<sup>11</sup> JÁN PAVOL II. *Redemptor hominis*. Rím : Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1980, č. 18.

vystavené zúfalstvu, závislosti od drog, opustenosti v starobe alebo chorobe, odsunutiu na okraj spoločnosti alebo diskriminácii. Kresťan, ktorý sa ocitá pred týmto obrazom, musí sa naučiť vyznávať svoju vieru v Ježiša Krista takým spôsobom, aby pochopil výzvu, ktorú mu z tohto sveta biedy Ježiš vysiela. Ide o pokračovanie tradície lásky, ktorá mala už v dvoch uplynulých tisícročiach mnoho foriem, ale ktorá dnes vyžaduje azda ešte väčšiu vynaliezavosť. Je čas novej "fantázie lásky", ktorá sa uplatňuje ani nie tak a iba účinnosťou poskytnutých pomocných prostriedkov, ako schopnosťou dať pocítiť svoju blízkosť a solidarnosť tomu kto trpí, tak, aby sa toto gesto pomoci necítilo ako ponížujúca almužna, ale ako bratská spoluúčasť<sup>12</sup>. S tým súvisí aj ďalšia pohnútko, ktorú je nutné na tomto mieste pomenovať. Ide o eschatologickú črtu ľudského života a ľudskej osoby ako takej. Ak „otázky presahujúce naše schopnosti považujeme za otázky transcendentné“<sup>13</sup>, to však ešte neznamená, že by nebolo možné mať na zreteli skutočnosti, ktoré presahujú tento svet a súvisia s večným životom tak, ako o ňom učí kresťanské náboženstvo. A práve tento rozmer môže viesť človeka k misijnej činnosti – slovom i skutkami.

## Záver

Náčrt istých princípov inkulturácie a tendencií jej ďalšieho smerovania, ktoré súvisia s pontifikátom Jána Pavla II., som sa pokúsil vo svojom príspevku aspoň sčasti vyjadriť. Bude potrebných ešte veľa štúdií, aby bola táto problematika objektívne spracovaná a zhodnotená a azda aj vo svetle pontifikátov Benedikta XVI. a Františka. Ak tieto riadky k tomu aspoň trochu napomôžu, ambícia, ktorá ma motivovala, bude naplnená. Napokon, misijných úsilí nikdy nebude dosť. Je to úloha pre všetkých pokrstených. Odkaz blahoslaveného Jána Pavla II. to nielen pripomína, ale dáva aj impulz k takému konaniu.

## Použitá literatúra

BENEDIKT XVI. *Ježiš Nazaretský, 2. diel*. Bratislava : Dobrá kniha, 2011.

JÁN PAVOL II. *Catechesi tradendae*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1979, č. 53.

JÁN PAVOL II. *Familiaris consortio*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1993.

JÁN PAVOL II. *Novo millennio ineunte*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2001.

JÁN PAVOL II. *Reconciliatio et paenitentia*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1994.

JÁN PAVOL II. *Redemptoris missio*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1992.

JÁN PAVOL II. *Ut unum sint*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1995.

KONDRLA, P. Autenticita ako vzťah. In *Autentická sloboda a viera*. Nitra : UKF, 2011.

PRUŽINEC, T. *Diakoni a diakonát v ekumenickej perspektíve*. Kežmarok : ViViT, 2012.

SELICKÁ, D. Vplyv edukačno-profesného a kariérneho poradenstva ÚPSVaR SR a škôl za účelom rozvoja individuálneho potenciálu marginalizovaných Rómov. In *Ľudský kapitál u marginalizovaných Rómov z aspektu edukácie a potrieb znalosti trhu práce*. Nitra : UKF, 2009.

<sup>12</sup> JÁN PAVOL II. *Novo millennio ineunte*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2001, č. 50.

<sup>13</sup> KONDRLA, P. Autenticita ako vzťah. In *Autentická sloboda a viera*. Nitra : UKF, 2011.

# Solidarita (medzigeneračná a celospoločenská) v práve sociálneho zabezpečenia Slovenskej republiky

**JUDr. Zuzana Macková, PhD.**

Univerzita Komenského v Bratislave

Právnická fakulta

Katedra pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia

E-mail: zuzana.mackova@flaw.uniba.sk

---

## Abstrakt

Autorka v článku približuje princíp solidarity z historického i filozofického hľadiska, pričom poukazuje na neoliberalizmus ako hlavný filozofický smer najmä pre koniec 90. rokov minulého storočia a začiatok 21. storočia. V súvislosti s tým autorka poukazuje na neustále oslabovanie tohto princípu v práve sociálneho zabezpečenia a v jeho častiach, čo má za následok polarizáciu spoločnosti, ako aj deficit verejných financií a neustále oslabovanie sociálneho štátu. V závere sa autorka stotožňuje s názorom Medzinárodnej organizácie práce, že súčasná kríza nie je len krízou ekonomickou, ale najmä krízou etickou, resp. krízou hodnôt a zároveň zdôrazňuje potrebu návratu k rešpektu základných hodnôt spoločnosti, inými slovami princípov práva, medzi ktoré nesporne patrí tzv. základný princíp života na tejto planéte, ktorým bol, je a navždy bude solidarita a jej rôzne podoby, resp. stupne (od rodinnej, skupinovej, obecnej, medzigeneračnej a celospoločenskej až k celosvetovej), pretože len prostredníctvom neho sa zabezpečí progresívny rozvoj každého jednotlivca, ako aj spoločnosti a celého sveta.

**Kľúčové slová:** globalizácia, neoliberalizmus, solidarita, medzigeneračná solidarita, sociálna solidarita.

## Abstract

Author of this article presents the principle of solidarity from the historical and philosophical perspective, especially in the light of neoliberalism as dominant ideological discourse of the late 1990-ties and the beginning of the 21st century. What is being stressed is the ongoing weakening of the principle of solidarity in the Social Security Law and its various parts, leading to fragmentation and polarization of society as well as deficit in public finances and weakening of the welfare state. The conclusion of the article is in line with the position of the International Labour Organization that the present crisis is not only economic, but also ethical, i.e. the crisis of values. Consequently, it is the respect for fundamental values, including the moral principles of law such as protection and improvement of life and human well-being, that is being called for. Solidarity in its various forms and solidarity on various levels (from solidarity within the family, social group, community, through solidarity between generations and solidarity within national society to international, global solidarity) has always been, is and will be, such fundamental value to be respected and fulfilled. Because it is only through solidarity that the development and well-being of every individual, society as such and the humanity at large can be achieved.

**Keywords:** globalization, neoliberalism, solidarity, inter-generational solidarity, social solidarity.

## Historický vývoj solidarity

Princíp solidarity vychádza zo židovsko-kresťanskej náboženskej etiky, z morálky labouristického hnutia a ľavicových politických presvedčení. Za základné kritérium solidarity možno považovať neustále zlepšovanie situácie tých, ktorí sú v spoločnosti najslabší, najviac ohrození a znevýhodnení, čoho dôkazom je aj skutočnosť, že spočiatku išlo o ochranu slabšieho človeka proti silnejšiemu. Formy solidarity úzko súvisia s morálkou založenou na tradíciách a náboženstvách a s etikou opierajúcou sa o filozofiu tej - ktorej doby.

V **prvotnopospolnej** spoločnosti sa táto ochrana prejavovala v starostlivosti rodového (*kmeňového*) spoločenstva o svojich starých alebo chorých príslušníkov (*členov*), ako aj o vdovy, siroty a cudzincov, čo možno považovať za prejav tak medzigeneračnej, ako aj celospoločenskej solidarity. Neskôr tieto najstaršie druhy solidarity vychádzali z náboženských textov Starého a Nového zákona. Najskôr sa prejavovali vo filantropii prostredníctvom finančnej podpory poskytovanej chudobným, starým a chorým najmä vo forme potravín od bohatých spoluobčanov (*Grécko i Rím*). Judaizmus vychádzal z rovnosti všetkých pred Bohom, tj. tak prostého ľudu, ako aj kráľa, odmietal útlak a vykorisťovanie bližných ako neospravedliteľný čin v mene osobného záujmu niekoho silnejšieho a snažil sa obmedziť chudobu na minimum prostredníctvom sociálnej aktivity a pomoci ľuďom v núdzi. Hlavnými črtami židovského náboženstva bola vláda zákona odvodená od Božej vôle, princíp sociálnej spravodlivosti v spojení s celospoločenskou solidaritou, čo sa prejavilo slovami Josepha Flaviusa v rámci modlenia sa „najprv za všeobecné blaho, pretože ľudia sa zrodili pre spoločenstvo a až potom za seba samého“<sup>1</sup>. Po rozpade Rímskej ríše a uznaní cirkvi cisárom Konštantínom princíp solidarity bol spojený s rozvíjaním cirkevnej charity založenej na zásade "lásky k bližnému", ktorá vychádzala z princípu „rovnosti“ pred Bohom všetkých ľudských bytostí bez ohľadu na ich národnostný alebo náboženský pôvod. Na základe tejto zásady možno konštatovať, že princíp solidarity bezprostredne súvisí a vychádza nielen z princípu sociálnej spravodlivosti, ale aj z rešpektovania princípu rovnosti.

V období **stredoveku** solidarita vyústila do vzájomnej pomoci najmä medzi tovarišmi, ktorí zakladali tzv. podporné bratstvá baníkov a boli predchodcami neskoršieho sociálneho poistenia. Tomáš Akvinský (1225-1274) poukázal taktiež na skutočnosť, že človek – jednotlivec nestačí na to, aby všetko vykonal sám, a preto je mu dané, aby žil v spoločnosti<sup>2</sup>.

Obdobie **novoveku** ovplyvnené reformáciou, humanizmom, filozofiou utopických socialistov a sociálnych reformátorov, je spojené s najvýznamnejším predstaviteľom filozofie o ideálnej spoločnosti Thomasom More (1478 - 1535) autorom myšlienky ideálneho štátu na čele s osvieteným panovníkom, ktorý sa mal starať o chudobných. Preferoval zároveň zrušenie súkromného vlastníctva, spravodlivé rozdeľovanie a harmonický život. Jeho myšlienkami bola ovplyvnená tvorba anglického zákonodarstva, ktorá upravovala poskytovanie pomoci chudobným prostredníctvom anglických obcí. Mestské spolky poskytovali pomoc chorým a odkázaným, pre ktorých sa začali budovať domy – chudobince pre práceschopné obyvateľstvo a starobince pre práceneschopné obyvateľstvo, tj. pre chorých a starých neschopných vykonávať prácu. Ďalším významným predstaviteľom tejto doby bol dominikánsky mních Thomas Campanella (1568 - 1639), ktorý vo svojom diele *Slnecný štát* vychádza z Platónovho ideálneho štátu presadzujúc štátny paternalizmus a centralizmus, poukazujúc na skutočnosť, že poskytovanie sociálnej starostlivosti (*pomoci*) nesmie byť len prejavom dobrej vôle, ale musí byť aj výsledkom výroby a ekonomickej činnosti. Odhaľuje vplyv ekonomických možností na spravodlivý spôsob rozdeľovania a poskytovania sociálnej

<sup>1</sup> MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*. Praha : Portál, 2007, s. 31.

<sup>2</sup> MACKOVÁ, Z. *Princíp solidarity v práve sociálneho zabezpečenia Slovenskej republiky*. Bratislava : Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 2001, s. 52.

starostlivosti. „Spravodlivejšie rozdeľovanie predpokladá vyššiu produktivitu, väčšiu výrobu, aby bolo čo rozdeľovať. Spravodlivosť a pomoc sú výrazom dostatku (hojnosti)“<sup>3</sup>.

**Obdobie liberalizmu** zdôrazňovalo prioritu jedinca a vyjadrovalo vieru v účinnosť slobodnej trhovej ekonomiky. Jeho predstaviteľmi v 18. a 19. storočí boli napr. J. Locke, J.S. Mill, A.Smithe, D. Hume, D. Ricardo a ďalší. Základná myšlienka liberalizmu „laissez faire“ vyjadrujúca, aby veci išli voľne svojou cestou a aby sa ľudia starali o seba sami, ovplyvnila aj **filozofiu individualizmu a utilitarizmu**. Na postavenie človeka v spoločnosti prezentovali veľmi zjednodušený pohľad, ktorý sa premietol do princípu, podľa ktorého sú záujmy jednotlivca nadradené záujmom spoločenstva, v ktorom človek žije a človek dosahuje svoje ciele bez ohľadu na širšie spoločenské súvislosti a dôsledky. Vychádzajú z idey, že človek je starší ako štát, takže základnou hodnotou je sloboda, ktorá je priznaná všetkým ľuďom rovnako (*ako aj práva*). John Stuart Mill (20.4.1806 – 7.5.1873) - najvzdelanejší muž slávnej viktoriánskej epochy v Anglicku, ktorého hlavnou doménou bola sociálna a politická filozofia, v rámci ktorej rozpracoval vlastnú koncepciu (*umierneného*) liberalizmu, vychádzal z myšlienky, že „šťastie je žiaduce a je to jediná žiaduca vec ako cieľ“<sup>4</sup>. Zdôrazňoval, že štát má podporovať činnosť a silu individua a skupín, avšak zároveň pripúšťal pozitívnu ingerenciu štátu do občianskej spoločnosti, pokiaľ prispieva k rozvoju individuálnej slobody a spoločenskému pokroku, pomáha osobám, ktoré nie sú schopné sa o seba postarať a slúži verejnému prospechu, blahu. Presadzoval princíp rovnosti šancí, neskôr nazvaný ako princíp vyrovnávania šancí na štartovacej čiare napr. štátnou podporou vzdelávania detí, ktorých rodičia túto podporu svojim deťom nemohli zabezpečiť<sup>5</sup>. Z uvedeného vyplýva, že jadrom Millovej utilitárnej ekonómie nikdy nebola a ani nemala byť maximalizácia súkromného úžitku, ale úžitok celku.

Teória **solidarizmu** sa začala formovať ako reakcia na teórie individualizmu. Predstavitelia ako napr. L. Duguit, A. Comte, E. Durkheim vychádzali z teórie spoločenskej zmluvy (*T. Hobbes, J. Locke, J. J. Rousseau a I. Kanta*), ktorá poukazovala na potrebu zachovať spoločenský systém, vytvárať podmienky pre stabilitu a rovnováhu, k čomu je potrebné, aby sa jedinec zaviazal dodržiavať určité pravidlá a na strane druhej, aby mal z toho úžitok, prospech a výhody. E. Durkheim (1857 – 1917) poukazuje na solidárnosť vzťahov medzi ľuďmi v modernej spoločnosti a zdôrazňuje skutočnosť, že každý jedinec pri narodení nachádza zákony, zvyky, pravidlá správania, náboženskú vieru, jazyk i peňažnú sústavu, a to všetko funguje nezávisle od jeho vôle, avšak zároveň má bezprostredný vplyv na jedinca a núti ho k určitému konaniu. To, čo zjednocuje ľudí v spoločnosti je deľba práce, ktorá danú spoločnosť udržiava a umožňuje jej rozvoj, pričom nesmierny význam má profesionalizácia a špecializácia. E. Durkheim za základný faktor vytvárajúci spoločenskú solidaritu (*spoločnosť*) považoval práve deľbu práce, v rámci ktorej každé individuum je osobnosťou a zároveň plní aj špeciálne funkcie<sup>6</sup>.

Od počiatku náboženských predstáv judaizmu a kresťanského poňatia sveta, ktoré boli odrazom myšlienky Tomáša Akvinského inšpirovaného princípmi Aristotelovej sociálnej etiky, sa obsah pojmu solidarizmu premietol aj do **katolíckej sociálnej náuky**. Solidarizmus sa stal predmetom záujmu a ideového pôsobenia cirkvi od vydania veľkej sociálnej encykliky pápeža Leva XIII. *Rerum novarum* (1891). Kresťanská sociálna náuka vychádza z troch princípov, a to z **princípu osobnosti** zdôrazňujúc ľudskú dôstojnosť a ľudské práva, z **princípu solidarity** zvýrazňujúc význam rodiny, ako aj ostatných prirodzených skupín, medzi ktoré zaraďuje cechy, odbory, stavovské združenia a zároveň vyjadruje, že človek je svojou podstatou spoločenská bytosť, ktorá sa môže realizovať iba ako jedinec v sociálnej spolupráci

<sup>3</sup> TOMEŠ, I. a kol. *Právo sociálneho zabezpečení*. Praha : Všehrad, 1993, s. 27.

<sup>4</sup> MILL, J.S. *Logika liberalizmu*. Bratislava : Kalligram, 2005, s. 510.

<sup>5</sup> MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociálnej práce*, s. 61.

<sup>6</sup> MACKOVÁ, Z. *Princíp solidarity v práve sociálneho zabezpečenia Slovenskej republiky*, s. 58-60.

s ostatnými ľuďmi a tým vytvára pre seba možnosti sebarealizácie a spolupráce, avšak cieľom spolupráce nikdy nie je spoločnosť, ale jedinec ako samoučel a taktiež aj z **princípu subsidiarity**, ktorý vyjadruje, že každá spoločenská činnosť má podporný, pomocný (*subsidiárny*) charakter, vyjadrujúci podporu všetkým členom sociálneho útvaru, ktorým sú rodiny, obce, atď. Kresťanská sociálna náuka nepovažuje každú nerovnosť za nespravodlivú, pretože nerovnosti vyplývajú zo samotnej podstaty človeka. Zároveň zastáva názor, že každému jedincovi musí byť umožnený osobný rozvoj, ktorého je schopný, pričom dôraz kladie najmä na sociálne slabších jedincov. Taktiež dospela k záveru, že dokonalá spoločnosť nebude existovať nikdy, pretože uskutočnenie všeobecného dobra nikdy nezávisí od použitia postupu, ale vždy od morálno-etického myslenia ľudí a od rozumnosti politických rozhodnutí, pričom obidva tieto faktory považuje za úplne náhodné<sup>7</sup>. Celkovo možno konštatovať, že ide o teoretické vyjadrenie samostatnej cesty vychádzajúcej z osobného princípu považujúceho človeka za sebaúčel, žiadajúceho solidaritu ako nevyhnutný princíp pre rozvoj nielen spoločnosti, ale aj pre dobré vzťahy medzi národmi a udržanie mieru vo svete, ako aj subsidiárny charakter spoločnosti, inými slovami „toľko decentralizácie, koľko je možné a toľko centralizácie, koľko je bezpodmienečne nutné“<sup>8</sup>.

Z hľadiska inštitucionálneho celospoločenského a medzigeneračného solidarita našla svoje završenie v období 19. a 20. storočia, najmä však po 2. svetovej vojne vo forme sociálneho štátu.

## Sociálny štát

Za zakladateľa sociálneho štátu možno považovať ríšskeho kancelára O. v. Bismarcka, ktorý spočiatku podporoval pôvodnú cechovú ochranu námedzných pracovníkov a sociálnu ochranu zo strany cisárstva (*t.j. štátu*) s cieľom podporiť lojalitu cisárstvu, znížiť vplyv cirkvi, znížiť organizovanosť robotníkov v sociálno-demokratickej strane a najmä zvýšiť produktivitu práce. V období **rokov 1883 až 1889** ríšsky snem schválil zákon o nemocenskom poistení (1883), o úrazovom poistení (1884) a o starobnom a invalidnom poistení (1889). Bolo zavedené povinné poistenie pre prípad choroby, pracovného úrazu, invalidity a staroby. **Bismarckova politika sa výrazne obmedzila na poisťovaciu politiku štátu.** Typickými znakmi uvedených zákonov bolo zavedenie **obligatorného poistenia** pre všetkých robotníkov pracujúcich v priemysle a pre veľkú skupinu zamestnancov, ako aj **zavedenie samosprávy. Financovanie nemocenského poistenia** bolo založené výlučne na príspevkovom princípe, pričom **polovicu poistného platili zamestnanci a polovicu zamestnávateľia. Štát prispieval na invalidné a dôchodkové poistenie.** Bismarck, ktorý reprezentoval štát, prevzal kontrolu nad sférou, ktorá predtým v podobe existencie vzájomných podporných spolkov bola kontrolovaná odborními. Bismarck si bol vedomý neustále rastúceho sociálno-demokratického hnutia, a preto realizoval **politiku „cukru a biča“**, čo sa na strane jednej prejavilo v roku 1878 zakázaním sociálnodemokratickej strany a na strane druhej vznikom **prvej sústavy povinného sociálneho poistenia vo svete.** Vznik sociálneho poistenia v tom čase **podporovali aj dvaja najvýznamnejší magnáti hutníckeho oceliarskeho priemyslu Ludwig Baare a Carl Ferdinand Stumm. Povinné štátne sociálne poistenie považovali za najúčinnější prostriedok, ktorý má štát k dispozícii na prebudenie a povzbudenie „pocitu jednoty a záujmu na jednote medzi zamestnávateľmi a robotníkmi“<sup>9</sup>.** Bismarck zdôrazňoval, že „navrhované sociálne poistenie“ je zamerané na **všeobecné udržanie zmyslu pre ľudskú dôstojnosť**, ktorú by si mal zachovať i ten

<sup>7</sup> MACKOVÁ, Z. *Princíp solidarity v práve sociálneho zabezpečenia Slovenskej republiky*, s. 63.

<sup>8</sup> MACKOVÁ, Z. *Princíp solidarity v práve sociálneho zabezpečenia Slovenskej republiky*, s. 62-63.

<sup>9</sup> ČAMBÁLIKOVÁ, M. *Sociálny štát: občianstvo, práva, začlenenie*. Sládkovičovo : Vysoká škola Visegrádu s.r.o, Edícia učebné tety VŠS, 2009, s. 26.

najchudobnejší Nemeck. **Sociálne poistenie zlepšilo sociálne podmienky a kvalitu života a tým sa posilnila aj ľudská dôstojnosť jednotlivcov a skupín**, na ktoré sa vzťahovalo. Bismarck obhajoval presvedčenie, že je žiaduce, aby človek „**nebol len bezprávnym predmetom verejnej dobročinnosti, ale aby mal aj dôstojné životné podmienky**, resp. prostriedky, na ktoré nemá právo nikto okrem neho (t.j. prostriedky zabezpečujúce výživu, ošatenie, bývanie, zdravotnú starostlivosť a vzdelanie)<sup>10</sup>.

Z dôvodu **prijatia sociálneho zákonodarstva** možno **Bismarcka považovať za zakladateľa jedného zo základných kameňov moderného sociálneho štátu**<sup>11</sup>.

Sociálny štát (*welfare state*, *štát verejných sociálnych služieb*) možno považovať za špecifickú politickú organizáciu spoločnosti v podobe troch modelov, a to liberálneho, univerzalistického a korporativistického.

**Liberálny model** sociálneho štátu v európskom priestore prevažoval na prelome 19. a 20. storočia a do dnešného dňa v modifikovanej podobe naďalej existuje v USA. Zdôrazňuje slobodu jednotlivcov ako najvyššiu hodnotu právneho štátu a vychádza z oddelenia štátu a spoločnosti, ako aj z obmedzenia štátnych zásahov do ekonomiky a spoločenského života na minimum. Štát stojí až na výnimky mimo hospodárskej sféry, pričom dôraz sa kladie na význam trhu nielen v oblasti hospodárskej, ale i v ďalších oblastiach života spoločnosti. Štát nezasahuje do ekonomickej oblasti, pretože všetko vyrieši výhradne trh. Prioritou je rodina, t.j. **rodinná solidarita**. Len v prípade, ak uvedené subjekty zlyhajú, nastupuje intervencia štátu v minimálnej miere, ktorá chráni jedinca iba na úrovni prežitia. Sociálna nerovnosť nie je obmedzovaná. Tento model sociálneho štátu charakterizuje obmedzený rozsah verejných služieb, malá miera redistribúcie príjmov, **minimálna aplikácia princípu celospoločenskej solidarity a spochybňovanie sociálnych práv ako súčasť práv občianskych**. K tomuto modelu sa prihlásila Veľká Británia počas obdobia vlády Margaret Thatcherovej (1979 - 1990), ktorá mala vyhlásiť, že „nič také ako spoločnosť neexistuje, existujú len jednotlivci,“ čo bolo prejavom idey extrémneho liberalizmu, že jednotlivci sú samostatní a spoliehajú sa len sami na seba<sup>12</sup>.

V Európe prevažovali a naďalej existujú dva modely sociálneho štátu, resp. sociálnej politiky, a to **univerzalistický**, resp. označovaný ako **sociálno-demokratický model**, ktorý sa začal formovať najmä po skončení 2.svetovej vojny ako „výraz solidarity ohrozených a zahanbenia blahobytných“<sup>13</sup>. Bol prejavom negácie politiky liberalizmu 19. a 20. storočia, ktorá viedla k dvom svetovým vojnám a k hospodárskemu, ale predovšetkým k sociálnemu úpadku. Za základ sociálneho štátu sa považuje sociálny konsenzus, resp. princíp sociálnej (*národnej, celospoločenskej a medzigeneračnej*) solidarity prejavujúcej sa v integrite spoločnosti, zahŕňajúcej a ochraňujúcej celú populáciu bez zreteľa na sociálny status jednotlivca a potrebnosť ochrany. Hlavný je aktívny prístup k plnej zamestnanosti a základným kritériom nároku na dávky je občianstvo. Z hľadiska financovania je rozhodujúce financovanie prostredníctvom všeobecných (*najmä priamych*) daní a dominantným princípom distribúcie je celospoločenská a medzigeneračná solidarita. Opiera sa o hodnoty dobrého zdravia, dobrého vzdelania pre všetkých (*rovnosť šanci*) a zabezpečenia obyvateľstva nevyhnutnými príjmami s cieľom zabezpečiť všetkým dôstojnú životnú úroveň, čo je základným predpokladom pre pôsobenie občana na trhu. Ide o model sociálnej politiky typický do dnešných dní pre škandinávске krajiny (*Fínsko, Švédsko, atď.*), avšak do konca 80.rokov, resp. začiatku 90.rokov minulého storočia bol typický aj pre krajiny východnej a strednej Európy vrátane Slovenska (*resp. bývalého Československa*).

<sup>10</sup> ČAMBÁLIKOVÁ, M. *Sociálny štát: občianstvo, práva, začlenenie*, s. 28-29.

<sup>11</sup> MUNKOVÁ, G. a kolektív. *Sociálna politika v evropských zemích*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2005, s. 97.

<sup>12</sup> PRUSÁK, J. *Teória práva*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 1995, s. 43-44.

<sup>13</sup> MACKOVÁ, Z. *Princíp solidarity v práve sociálneho zabezpečenia Slovenskej republiky*, s. 60.



V Nemecku, Rakúsku a Francúzsku sa v 70. rokoch 20. storočia ako reakcia na ropné krízy sformoval a presadil **korporativistický**, tzv. **konzervatívny model** (*resp. neoliberalný model*) označovaný aj ako bismarckovský – kontinentálny model opierajúci sa o trhové hospodárstvo, ktoré sa účelovo spája s plánovaným hospodárstvom, nie však s hospodárstvom direktívnym. Opiera sa o zásadu, že sociálne potreby majú byť primárne uspokojované príjmami z pracovného procesu na základe pracovného výkonu a zásluh. Základom je povinný sociálny poisťovací systém, v ktorom sa prejavuje dualizmus vo vzťahu k ekonomicky aktívnym a k ekonomicky neaktívnym subjektom, avšak rešpektuje celospoločenskú a medzigeneračnú solidaritu. Prostredníctvom poisťného systému si občan zabezpečuje svoj sociálny status a je chránený pred hmotnou núdzou (*tj. biedou a chudobou*).

Koncom 90. rokov 20. storočia došlo aj **vo východnej a strednej Európe vrátane Slovenskej republiky** k zásadným zmenám nielen v politickej a ekonomickej oblasti, ale aj sociálnej. Univerzalistický model sociálneho štátu bol odmietnutý s odôvodnením, že je finančne príliš náročný a neefektívny a vedie jednotlivca k pasívnemu správaniu sa. Vzhľadom na to došlo **k presadeniu** koncepcie typickej pre krajiny západnej Európy od 80. rokov minulého storočia, k tzv. **neoliberalnému** sociálnemu štátu, základnými črtami ktorého sa stali úsporné opatrenia ako napr. znižovanie dávok v nezamestnanosti, zvyšovanie veku odchodu do starobného dôchodku, sprísnenie kritérií pre vznik nároku na invalidný dôchodok, znižovanie výšky dávok nemocenského poistenia poskytovaných v čase choroby, tehotenstva a materstva, k znižovaniu platieb poisťného zo strany zamestnávateľských subjektov a k zvyšovaniu spotrebných daní. Tieto kroky boli realizované najmä na princípe subsidiarity a oslabovaní princípu medzigeneračnej a celospoločenskej solidarity, ktorý v sociálnom zabezpečení – jadre sociálnej politiky bol, je a navždy bude princípom základným. To sa prejavilo najmä v poisťnom systéme zavedením maximálnych vymeriavacích základov (*tj. najvyšších súm, z ktorých sa platí poisťné – čo je prospešné iba pre vysoko príjmové skupiny, avšak finančne náročné pre tzv. stredne príjmové skupiny obyvateľstva s priemerným, resp. podpriemerným príjmom*), porušovaním princípu univerzality (*tj. zásady všeobecnosti – napr. začínajúci podnikatelia od 1.1.2001 nemusia platiť poisťné na nemocenské a dôchodkové poistenie, od 1.1.2004 ani poisťné na poistenie v nezamestnanosti, avšak uvedená doba sa im nezapočítava do dôchodku pre vznik nároku na dávky dôchodkového poistenia, resp. v prípade choroby nemajú nárok na nemocenské, príp. nemajú nárok na dávku v nezamestnanosti v prípade zrušenia živnosti – čo má za následok prepad do hmotnej núdze, tj. do systému sociálnej pomoci, z ktorého im však mnohokrát vôbec nevzniká nárok na žiadnu dávku a ocitajú sa v biede a chudobe – najmä v období po roku 2008, tj. od vypuknutia krízy*), ako aj nerešpektovaním princípu rovnosti, atď.

Na základe uvedeného možno konštatovať, že sociálny štát existuje v rôznych podobách, avšak základom je jeho pôsobenie v sociálnej sfére prostredníctvom realizácie sociálnej politiky s uplatňovaním princípu celospoločenskej a medzigeneračnej solidarity.

A práve dnes, v čase europeizácie, globalizácie a finančnej celosvetovej krízy nemožno v žiadnom prípade znižovať význam sociálneho pôsobenia štátu. Ba práve naopak. Je nevyhnutne potrebné pôsobenie štátu v nových dimenziách, s novými prostriedkami a intenzitou, predovšetkým v oblasti vyrovnávania a stabilizácie sociálnych podmienok v intenciách európskych a medzinárodných dokumentov, najmä Medzinárodnej organizácie práce (*d'alej len „MOP“*) plne rešpektujúc základné princípy života, ktorými je nesporne princíp solidarity, tak rodinnej, ako aj celospoločenskej a medzigeneračnej v bezprostrednom spojení s princípom slobody, rovnosti a sociálnej spravodlivosti.

## A opäť právo – právo sociálneho zabezpečenia a jeho základný princíp

Nikdy v dejinách ľudstva si človek neuvedomoval v takej miere ako dnes, v čase celosvetovej finančnej krízy svoju odkázanosť a závislosť od spoločenstva druhých, t.j. že je členom ľudskej civilizácie – rodiny, skupiny, obce, kraja, štátu, svetadiela. Človek ako spoločenský tvor sa rodí do podmienok spoločnosti s určitými hodnotami, ktoré ho postupne ovplyvňujú a formujú jeho vývoj, názory, správanie sa, atď. Každý člen skupiny plní určité spoločenské úlohy voči ostatným členom spoločnosti a zároveň očakáva plnenie konkrétnych spoločenských úloh od ostatných členov skupiny voči sebe. Komplikovanosť spoločenských vzťahov a úloh členov spoločnosti pomáhali navzájom vytvárať právne a neprávne systémy noriem, ktoré vyjadrujú a zabezpečujú hodnoty, ktoré uznáva celá spoločnosť a ktoré celú spoločnosť držia v integrite. Podľa A. Gerlocha „právo predstavuje najvýznamnejší prostriedok regulácie spoločnosti a okrem iného zabezpečuje aj potrebnú stabilitu a poriadok“<sup>14</sup>. Vo všeobecnosti je právo úzko späté so štátom a je vyjadrením jednotnej vôle spoločnosti a následne štátnej moci. Už starovekí Rimania hovorievali „Ubi societas, ibi ius“, t.j. kde je spoločnosť, je aj právo. Štát je jednou z existenčných podmienok spoločnosti a bez štátu by sa spoločnosť ocitla v chaose. Ľudské spoločenstvo našlo svoje zavŕšenie v štáte, ktorý by mal komplexne a účinne garantovať podmienky pre sebarealizáciu každého jednotlivca prostredníctvom právneho systému, ktorý nielen že reguluje spoločenské vzťahy, ale poskytuje aj všeobecné dobro, ktorým sa rozumie existenčná istota a spravodlivosť. Právo by malo byť v súlade s existujúcimi hodnotami, ktoré stoja nad spoločnosťou a štátom a ktoré právo ako také vyjadruje a ochraňuje. Ide o tzv. právne hodnoty označované výrazom „dobro,“ čo znamená aj „dokonalé“ a v konečnom výsledku spravodlivé. Podľa F. Šamalíka „právne princípy predstavujú ideový, filozofický a mravný základ platného práva“<sup>15</sup>. Právne princípy úzko súvisia s právnou doktrínou konkrétneho štátu a s jeho právnou kultúrou, pretože aj v aplikácii práva prispievajú k správnosti a spravodlivosti rozhodnutí, ako aj k jednote práva a jeho výkonu“<sup>16</sup>. Dworkin spája princípy s morálkou, pretože „princíp nazýva štandardom, ktorý sa má dodržiavať, lebo si to vyžaduje spravodlivosť (*justice*), slušnosť (*fairness*) alebo nejaká iná dimenzia morálky (*morality*)“<sup>17</sup>. Ide o princípy rovnosti, slobody a spravodlivosti, ktoré do značnej miery ovplyvňujú najvýznamnejšiu a najstaršiu celospoločenskú hodnotu, a to solidaritu<sup>18</sup>.

„Právo je považované za najväčší výdobytok ľudskej civilizácie..... „Práve v práve môžeme vidieť základ ľudskej slobody a dôstojnosti, záruku relatívne bezkonfliktného mierového života ľudí“<sup>19</sup>.

Najmladším právnym odvetvím, avšak s najstaršími prvkami je právo sociálneho zabezpečenia, ktoré sa v Slovenskej republike ako relatívne samostatné právne odvetvie konštituovalo po roku 1989 predovšetkým na princípe celospoločenskej a medzigeneračnej solidarity, čo sa prejavilo v jeho jednotlivých častiach (*v poisťnom systéme, v štátnej sociálnej podpore i sociálnej pomoci*), ako aj v spoločenských prístupoch k tvorbe a prerozdeleniu zdrojov. Svojou povahou patrí do sféry práva verejného (*napr. systém sociálneho poistenia, štátnej sociálnej podpory a sociálnej pomoci*), avšak vykazuje aj určité rysy súkromnoprávnej povahy (*napr. doplnkové systémy sociálneho zabezpečenia - napr. doplnkové dôchodkové pripoistenie od roku 1996 a od 1.1.2005 doplnkové dôchodkové sporenie v zmysle zákona*

<sup>14</sup> GERLOCH, A. Princíp právni jistoty v soudobém právu. In *Právník*. 1999, č. 8, s. 781.

<sup>15</sup> ŠAMALÍK, F. Pojetí svobody v Listině a Ústave České republiky. In *Právník*. 1999, č. 8, s. 782.

<sup>16</sup> PRUSÁK, J. Princípy v právnej teórii a právnej praxi. In *Právník*. 1999, č. 8, s. 780.

<sup>17</sup> DWORKIN, R. *Když se práva berou vážně*. Praha : OIKOYMENH, 2001, s. 44.

<sup>18</sup> MACKOVÁ, Z. *Princíp solidarity v práve sociálneho zabezpečenia Slovenskej republiky*, s. 23-24.

<sup>19</sup> KUBŮ, L. a kol. *Dějiny právní filozofie*. Olomouc : 2003, s. 8-9.

č.650/2004 Z. z. v znení neskorších predpisov a starobné dôchodkové sporenie v zmysle zákona č.43/2004 Z. z. v znení neskorších predpisov)<sup>20</sup>. Zároveň je neoddeliteľnou súčasťou celého právneho poriadku Slovenskej republiky a nadväzuje na ďalšie právne odvetvia, najmä na pracovné právo, rodinné právo, občianske právo, daňové právo, správne právo a samozrejme ústavné právo a ďalšie.

V právnej forme právo sociálneho zabezpečenia realizuje hospodárske a sociálne práva občanov obsiahnuté v druhej hlave Ústavy Slovenskej republiky v článkoch 35 až 42, medzi ktoré patrí najmä právo na prácu, právo na odmenu za vykonanú prácu, právo na spravodlivé a uspokojivé pracovné podmienky, právo na kolektívne vyjednávanie, právo na slobodnú voľbu povolania, právo na ochranu žien, právo na primerané hmotné zabezpečenie v starobe, pri nespôsobilosti na prácu, pri strate živiteľa rodiny, právo na ochranu detí, mladistvých a zdravotne postihnutých, právo na ochranu zdravia, právo na sociálnu, právnu a ekonomickú ochranu, atď. Na základe uvedeného možno konštatovať, že ide o právne odvetvie, ktoré sa dotýka každého človeka od narodenia až po smrť.

Systém práva sociálneho zabezpečenia vzhľadom na rozmanitosť a zložitosť života každého jednotlivca je taktiež veľmi vnútorne členitý a štrukturovaný. V európskom priestore vo väčšine krajín sa delí na tri základné systémy, resp. časti alebo tzv. podsystémy, a to na sociálne poistenie, štátu sociálnu podporu a sociálnu pomoc. K takémuto členeniu sa dospelo aj v Slovenskej republike v rámci transformácie sociálneho zabezpečenia, ktorá sa realizovala najmä od roku 1995.

**V poistnom systéme** sa od jeho začiatku (od 1.1.1993) oslabil princíp celospoločenskej i medzigeneračnej solidarity. Došlo k presadeniu a posilneniu princípu zásluhovosti s cieľom podporiť najmä ekonomický rast (*prosperitu*). Táto skutočnosť sa prejavila pri stanovení najvyšších vymeriavacích základov (*t.j. súm*), z ktorých sa platilo poistné na nemocenské poistenie, dôchodkové poistenie a v tom čase aj na zdravotné poistenie. V období od 1.1.1993 bol princíp sociálnej (*t.j. celospoločenskej*) solidarity obsiahnutý v ustanovení § 22 zákona NR SR č. 7/1993 Z. z. o Národnej poisťovni, v zmysle ktorého bolo maximum vymeriavacieho základu určené 30-násobkom minimálnej mzdy<sup>21</sup> zamestnanca, t.j. cca 66 000 Sk mesačne. Avšak už k 1.marcu 1993 došlo k oslabeniu tejto celospoločenskej solidarity znížením maximálneho vymeriavacieho základu z 30-násobku minimálnej mzdy (iba) na 8-násobok minimálnej mzdy s odôvodnením, že samostatne zárobkovo činné osoby (*d'alej len „SZČO“*) a spolupracujúce osoby, t.j. malí a strední podnikatelia potrebujú na rozvíjanie svojich aktivít určité časové obdobie, počas ktorého sa im majú poskytovať daňové úľavy, ako aj úľavy v oblasti platenia poistného do verejnoprávnych fondov<sup>22</sup>. V období od 1.1.2000 do 31.12.2003 došlo k taxatívnomu určeniu najnižšieho vymeriavacieho základu na sumu 4 000 Sk mesačne a najvyššieho vymeriavacieho základu na sumu 32 000 Sk mesačne<sup>23</sup>. Od 1.1.2004 došlo k zvýšeniu maximálneho vymeriavacieho základu na 3-násobok priemernej mzdy na účely platenia poistného na dôchodkové poistenie, na poistenie v nezamestnanosti (*i na zdravotné poistenie – až do 31.12.2012*), ktoré bolo od 1.1.2008 zvýšené na 4-násobok priemernej mzdy a od 1.1.2013 na všetky druhy poistenia na 5-násobok priemernej mzdy platnej v kalendárnom roku, ktorý dva roky predchádza kalendárnomu roku, v ktorom sa platí poistné (*napr. v roku 2013 ide o priemernú mzdu za kalendárny rok 2011 v sume 786 € mesačne*). Z uvedeného je zrejmé, že v poslednom období došlo k čiastočnému posilneniu celospoločenskej i medzigeneračnej solidarity, avšak naďalej je otáznou, či takéto „mierne“ zvýšenie najvyšších

<sup>20</sup> MACKOVÁ, Z. *Právo sociálneho zabezpečenia. Všeobecná časť*. Heuréka : 2009. s. 89.

<sup>21</sup> Pozri Nariadenie vlády ČSFR č. 53/1992 Zb. o minimálnej mzde – suma minimálnej mzdy zamestnanca bola vo výške 2 200 Sk mesačne.

<sup>22</sup> MACKOVÁ, Z. *Princíp solidarity v práve sociálneho zabezpečenia Slovenskej republiky*, s. 108.

<sup>23</sup> Pozri bližšie § 16 ods. 8 a 10 zákona NR SR č. 274/1994 Z. z. v znení zákona č. 345/1999 Z. z.

vymeriavacích základov je dostatočné. V tejto súvislosti je potrebné uviesť, že ťarcha platenia poistného spočíva na zamestnancoch a zamestnávateľoch, pretože samostatne zárobkovo činné osoby vo väčšine prípadov (*podľa údajov Sociálnej poisťovne – cca 200 000 SZČO*) platia poistné iba z najnižších vymeriavacích základov, ktoré boli napojené na minimálnu mzdu zamestnanca od 1.1.1993 až do roku 1998 a opätovne od 1.1.2004 do 31.12.2009. V období od 1.1.1999 do 31.12.2003 najnižší vymeriavací základ pre SZČO bol stanovený pevnou sumou. V roku 1999 to bolo vo výške 3 000 Sk mesačne a od 1.1.2000 vo výške 4 000 Sk mesačne. Od 1.1.2010 v prípade SZČO došlo k odpojeniu platenia poistného od minimálnej mzdy. Najnižší vymeriavací základ pre SZČO sa napojil na priemernú mzdu v hospodárstve, pričom najnižší vymeriavací základ bol určený vo výške 44,2 % z priemernej mzdy a od 1.1.2013 vo výške 50 % z priemernej mzdy za dva predchádzajúce kalendárne roky (*t.j. v roku 2013 sa vychádza z 50 % priemernej mzdy vo výške 786 € mesačne za kalendárny rok 2011, čo predstavuje sumu 393 €*).

Vzhľadom na odpojenie platenia poistného v prípade SZČO od minimálnej mzdy, ako aj stanovenia maximálnych vymeriavacích základov možno hovoriť naďalej o porušovaní princípu sociálnej spravodlivosti a najmä rovnosti pred zákonom, čoho výsledkom je aj nerešpektovanie princípu celospoločenskej solidarity. Zvýšenie na 5-násobok priemernej mzdy v hospodárstve (*t.j. 3 930 € mesačne*) je výsmechom solidarity, pretože najväčší podiel na platení poistného majú práve občania s príjmami priemernými (*786 € mesačne*), resp. podpriemernými (*v rozpätí od 337,70 € do 780 € mesačne*) a od 1.1.2013 uvedené subjekty platia poistné aj z dohôd o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru (*t.j. z dohody o vykonaní práce, dohody o pracovnej činnosti alebo z dohody o brigádnickej práci študentov*). Zavedenie „progresie“ – t.j. neobmedzených vymeriavacích základov nie je však vecou sociálneho zabezpečenia, ale vecou politického konsenzu v spoločnosti, aby ľudia s vyššími príjmami prevzali väčší podiel na platení poistného (i daní, t.j. aj svoj podiel zodpovednosti) ako ľudia s príjmami priemernými, resp. podpriemernými. Pracovné príjmy sú výsledkom pôsobenia trhu, ktorý však nie je spravodlivý a práve v sfére odmeňovania sa často vyskytujú nepriaznivé vplyvy, ako napr. protekcia, príslušnosť k politickej strane, rodinkárstvo, atď. Sme svedkami, že ťarchu platenia poistného znáša neustále sa znižujúca, ba až zanikajúca „stredná trieda“ pozostávajúca prevažne z vysokoškolsky vzdelaných zamestnancov v školstve, zdravotníctve, kultúre a v sociálnej sfére, ktorá stále viac a viac dáva (platí), ale stále menej a menej dostáva (*prevažujú pracovné zmluvy na dobu určitú, došlo k zníženiu sociálnej ochrany – napr. ku skráteniu ochrannej lehoty zo 42 kalendárnych dní (iba) na 7 kalendárnych dní, k zníženiu dávky v nezamestnanosti, k sprísneniu kritérií na posudzovanie zdravotného stavu, ako aj k predĺženiu doby poistenia na účely priznania invalidného dôchodku, atď.*).

K najväčšiemu porušeniu a oslabeniu medzigeneračnej a celospoločenskej solidarity došlo zavedením starobného dôchodkového sporenia - tzv. II. kapitalizačného piliera, do ktorého vstúpilo v roku 2005 cca 1 500 000 poistencov z celkového počtu 2 200 000 a platilo poistné vo výške 9 % (z celkovej výšky 18 %). Z uvedeného vyplýva, že cca iba 700 000 poistencov si reálne uvedomuje svoju celospoločenskú zodpovednosť za zabezpečenie obyvateľstva v dôchodkovom veku a skutočne realizuje princíp medzigeneračnej solidarity, čo sa prejavuje v platení poistného na starobné poistenie do priebežného systému vykonávaného Sociálnou poisťovňou vo výške 18 %. Zákonodarca vzhľadom na deficit Sociálnej poisťovne najmä z dôvodu odčerpania peňazí do súkromných rúk dôchodkových správcofských spoločností od 1.9.2012 do 31.12.2016 znížil odvody do II. kapitalizačného piliera z 9 % na 4 %. Je však otázne, či tieto kroky sú dostatočné na súčasné riešenie nepriaznivej finančnej situácie v Sociálnej poisťovni a na zabezpečenie dôstojnej staroby cca 1 000 000 dnešných poberateľov starobných dôchodkov. Do popredia sa začína dostávať aj otázka reálneho zabezpečenia obyvateľstva v postproduktívnom veku v najbližšom budúcom

období (*troch, resp. piatich a ďalších rokoch*) nielen z I. piliera realizovaného Sociálnou poisťovňou, ale predovšetkým z II. piliera vzhľadom na nepriaznivú situáciu na finančných trhoch.

**Systém štátnej sociálnej podpory** (resp. štátnych sociálnych dávok) prešiel taktiež viacerými významnými zmenami, a to najmä od adresného, cieleného a testovaného poskytovania prídavkov na dieťa (*od roku 1993 do roku 2003*) k opätovnému plošnému neadresnému a netestovanému poskytovaniu prídavkov na dieťa s cieľom posilniť celospoločenskú solidaritu, najmä však solidaritu bohatých s chudobnými a rodín bezdetných, resp. s menej deťmi s rodinami viacdetnými. Avšak vzhľadom na skutočnosť, že systém štátnej sociálnej podpory je financovaný zo štátneho rozpočtu, ktorý pozostáva z daní priamych a nepriamych, táto solidarita je diskutabilná aj z dôvodu zavedenia rovnej dane od roku 2004, čím došlo jednoznačne k porušeniu princípu celospoločenskej solidarity a najmä sociálnej rovnosti, ktorá sa má prejavovať nielen pri tvorbe práva, ale najmä pri jeho realizácii. Rovnosť neznamená rovnosťárstvo. „Problémy sociálnej rovnosti sa vo vyspelých demokraciách sveta riešia vytvorením správnych proporcií medzi jednotlivými formami vlastníctva, obmedzovaním vysokých príjmov formou zdaňovania, všeobecne účinnou kontrolou, vysokou úrovňou výchovného a vzdelávacieho systému, ktorý má poskytovať rovnaké možnosti všetkým“<sup>24</sup>.

V prípade ďalších štátnych sociálnych dávok ako napr. rodičovského príspevku, príspevku pri narodení dieťaťa, príspevku na pohreb, príspevkov náhradnej rodinnej starostlivosti, atď. sa uplatňovala a naďalej uplatňuje celospoločenská absolútna solidarita. Avšak vzhľadom na princíp univerzality (všeobecnosti) opätovne najviac prispieva tzv. stredná trieda, avšak nárok na dávky majú nielen subjekty, ktoré do systému prispievajú iba v minimálnej miere (*t.j. neplatia priame dane z príjmu, avšak nepriame dane platia pri nákupe základných potravín – 20 % DPH*), ale aj subjekty, ktoré štátne sociálne dávky vôbec nepotrebujú z dôvodu svojich mimoriadne vysokých príjmov (*t.j. bohatí, za ktorých sa v Slovenskej republike považujú už jedinci s príjmom viac ako 1 500 € mesačne*). Práve táto oblasť systému sociálneho zabezpečenia je priamym dôkazom aké jednoduché je rozdelenie spoločnosti majetkovo i sociálne na bohatých a chudobných práve prostredníctvom daňovej a sociálnej politiky (*t.j. v prospech menšiny – t.j. bohatých*), avšak oveľa ťažšie je odstránenie rovnostárskych tendencií prejavujúcich sa v celoplošnej záťaži vo výdavkovej časti štátneho rozpočtu.

Pre systém sociálnej starostlivosti (*do roku 1998*) a neskôr sociálnej pomoci (*od roku 1999*), prostredníctvom ktorého sa riešia dôsledky hmotnej a sociálnej núdze (*t.j. sociálne dôsledky zdravotného postihnutia*), je charakteristický taktiež princíp celospoločenskej i medzigeneračnej solidarity. Avšak paradoxne neustále dochádzalo a naďalej dochádza k jeho oslabovaniu najmä z dôvodu naviazania sociálnych dávok z tohto systému iba na sumy životného minima, ktoré ustanovuje hornú hranicu biedy a chudoby. Mnohé ekonomicky činné subjekty s nižšími (*podpriemernými*) príjmami v prípade dlhotrvajúcich nepriaznivých sociálnych udalostí (*napr. choroby, ošetrovania člena rodiny, napr. viac ako 6 mesiacov*) sa prepadávajú aj so svojimi rodinnými príslušníkmi (*t.j. nezaopatrenými deťmi a manželkami, manželmi*) do hmotnej núdze (*t.j. do biedy a chudoby – až 21% chudobných občanov SR*)<sup>25</sup> a sú odkázané na dávky zo systému sociálnej pomoci, ktoré však nedosahujú ani výšku životného minima (*životné minimum pre plnoletú fyzickú osobu od 1.7.2012 do 30.6.2013 je vo výške 194,58 € mesačne, avšak dávka v hmotnej núdzi pre jednotlivca je iba 60,50 € mesačne a príspevok na bývanie 55,80 € mesačne. Avšak najhoršie sú na tom viacdetné*

<sup>24</sup> MACKOVÁ, Z. *Princíp solidarity v práve sociálneho zabezpečenia Slovenskej republiky*, s. 26.

<sup>25</sup> Hans Boeckler Stiftung Institut, *Europäischer Tarifbericht des WSI 2003/2004*, WSI – Mitteilungen 07/2004.

rodiny – maximálna dávka v hmotnej núdzi je vo výške 212,30 € mesačne a príspevok na bývanie – 89,20 € plus ostatné príspevky – maximálna výška je cca 600 €, t.j. napr. aj pre 6 a viac členné rodiny, z čoho nie je možné reálne existovať a uspokojovať základné životné potreby ani na minimálnej úrovni).

Nikto z nás si nevybral krajinu, ani rodinu, v ktorej sa narodil. Vzhľadom na to základným predpokladom pre odstránenie chudoby v jednotlivých krajinách sveta, Slovensko nevnímajúc, je fungujúca ekonomika, hospodárska politika a rast (prosperita), ktoré sú silne prepojené s fungujúcou sociálnou politikou založenou najmä na princípe solidarity a sociálnej spravodlivosti, ktorej jednou z hlavných funkcií je funkcia nielen ochranná, ale aj redistribučná.

Ľudská spoločnosť dospela k záveru, že je nevyhnutné zmiernovať sociálne nerovnosti, avšak správnu mieru prerozdelenia (tj. *redistribúcie*) nám nemôžu kvantitatívne určovať žiadne ekonomické teórie, pretože ide jednoznačne o otázky politického rozhodovania (*resp. politickej voľby*).

Na základe uvedeného je potrebné upriamiť pozornosť na základné princípy, ktoré sú charakteristické pre každú krajinu, a to na mieru solidarity určenú spoločenským i politickým konsenzom, ako aj na úlohu a postavenie jednotlivca, rodiny i štátu.

**Sociálny štát** môžeme vymedziť ako štát, v ktorom je demokraticky organizovaná moc prostredníctvom sociálneho zákonodarstva a štátnej správy (tj. činnosti štátnych orgánov a inštitúcií), podporujúc aj tretí sektor (cirkevné organizácie, neziskové organizácie, nadácie, atď.), ktorý

- a) **zaručuje minimálny príjem** (tj. bez pracovnej aktivity) **pre jednotlivca a jeho rodinu aspoň** (tj. najmenej) **na úrovni životného minima** (ktoré by malo byť na úrovni najmenej – aspoň 50 % priemernej mzdy v hospodárstve) **a v prípade výkonu zárobkovej činnosti najmenej na úrovni minimálnej mzdy** (ktorá by mala byť vo výške aspoň 60 % priemernej mzdy v hospodárstve),
- b) **poskytuje sociálne zabezpečenie, ktoré umožňuje zmierniť alebo prekonať sociálne riziká s cieľom zaistiť primeranú minimálnu úroveň sociálnej istoty a sociálnej suverenity, plne rešpektujúc záväzky Slovenskej republiky v zmysle čl. 7 ods. 5 Ústavy SR** – tj. vyplývajúcich z ratifikovaných dohovorov MOP, ako aj Európskej sociálnej charty (*revidovanej*), ako aj bilaterálnych zmlúv s inými krajinami, atď.
- c) **zaisťuje kvalitnú úroveň zodpovedajúcich služieb všetkým občanom bez rozdielu spoločenského statusu**<sup>26</sup>.

## Finančná kríza - kríza hodnôt alebo nová šanca ?

Po roku 1989 takmer všade vo svete prevládla trhovú ekonomiku s rôznymi podobami a stupňami výkonnosti. Ktorá trhovú ekonomiku má najvyššiu výkonnosť? Sú to trhové ekonomiky Ázie, Afriky, Latinskej Ameriky alebo Európy so silnou sociálnou dimenziou? Akú kvalitu života majú obyvatelia mimo Európy? Môže reálne existovať výkonná ekonomika tam, kde zamestnanci žijú na hranici chudoby (*nezarábajú ani minimálnu mzdu*), nemajú žiadne sociálne istoty (*nemajú žiadne pracovné zmluvy, žiadne poistenie, každý deň čakajú pred fabrikami, resp. na železničných staniaciach, aby vyložili tovar – tzv. nádenníci, resp. otroci 21.storočia*) a pracujú a žijú v neľudských podmienkach, t.j. pod ľudskú dôstojnosť (*nemajú žiadne ochranné prostriedky, nemajú príjmy na bývanie v bytoch s tekúcou pitnou vodou, s kúrením, oknami a preto žijú v tzv. favelách, slumoch, resp. na*

<sup>26</sup>STANĚK,V. a kol. *Sociálna politika*. SPRINT : Vydavateľstvo EKONÓM, 2004, s. 30 – 31.

*predmestiach veľkomiest – v najchudobnejších štvrtiach bez pitnej vody, elektriny, škôl, zdravotnej starostlivosti, atď.)?*

Môžu pracujúci v takých podmienkach pracovať produktívne? Pre koho vyrábajú, ak si vyrobený tovar nemôžu kúpiť? Je takáto trhová ekonomika prospešná aj pre podnikateľov? **Nie je náhodou súčasná ekonomická a finančná globálna kríza aj krízou tzv. čisto trhovej ekonomiky a krízou absencie hodnôt spravodlivosti, rovnosti a najmä solidarity?** Pre koho sa má vyrábať stále viac a viac, avšak stále lacnejšie a lacnejšie, ak väčšina obyvateľov tejto planéty si nemôže dovoliť kúpiť ani základné potraviny a uspokojiť základné potreby (*t.j. bývanie, ošatenie, výživu, vzdelanie, zdravotnú starostlivosť*) ani v minimálnej miere? Nie je to dôsledok práve absencie sociálnych štátov v Afrike, Ázii, Latinskej Amerike, ba dokonca aj v Severnej Amerike, kde kríza vznikla?

Rozvoj globálnych finančných trhov, rast nadnárodných korporácií, ich čoraz väčší vplyv a vláda nad národnými ekonomikami presadzovaný začiatkom 80.rokov minulého storočia za vlády R. Reagana a M. Thatcherovej a najmä začiatkom 90. rokov 20.storočia posilnil všade na svete pozíciu reziduálneho charakteru sociálnych politík. V európskom priestore došlo k zlyhaniu aj tzv. tretej cesty ako kombinácie neoliberalnej hospodárskej politiky a sociálnodemokratickej sociálnej politiky, ktorú reprezentovali britský premiér Tony Blair a nemecký kancelár Gerhard Schröder<sup>27</sup>. Pád „ctihodnej“ americkej investičnej banky Lehman Brothers 15. septembra 2008 znamenal nielen začiatok celosvetovej recesie a finančnej krízy, ale aj zrútenie paradigmy neoliberalizmu, ku ktorému sa prihlásila celá východná a stredná Európa po roku 1989 vrátane Slovenskej republiky v rámci Česko-Slovenskej Federatívnej republiky.

Podľa M. Hrubca podstatnou črtou súčasnej „najmä ekonomickej globalizácie, ktorá neprináša iba sezónny pokles hrubých domácich produktov či cien akcií, ale predovšetkým prehlbuje sociálno-ekonomické nerovnosti“<sup>28</sup>, je čoraz väčší nesúlad v prístupe k práci, „ktorej sťaželi okovy“<sup>29</sup> a kapitálu, „ktorému narástli krídla“<sup>30</sup>. Kapitalizmus sa síce rozšíril prakticky po celom svete, zažíva nebyvalý rozkvet, avšak hospodársky rast nevedie k rovnomernému zvýšeniu životnej úrovne všetkých členov spoločnosti a všetkých krajín sveta. Faktický život potvrdil slová neoklasického ekonóma P. Samuelsona, že „....,ekonomický rast môže paradoxne viesť k živoreniu mnohých jednotlivcov a politika, ktorá sa zameriava iba na ekonomický rast, je teda zlou politikou“<sup>31</sup>.

V súčasnosti sme svedkami dôsledkov reči čísel, percent, matérie, cynizmu a najmä rozkladu, ba dokonca „likvidácie sociálneho štátu, s odôvodnením, že štát blahobytu podporuje závislosť občanov od štátu, obmedzuje občiansku odvahu a nesie v sebe riziko útlmu občianskej aktivity“<sup>32</sup>. Vzorom sa stali krajiny s reformovanými systémami sociálneho zabezpečenia (*USA, Veľká Británia a začiatkom 21. storočia aj Slovenská republika*) s prenesením všetkej, resp. prevažnej sociálnej ochrany na samotného jedinca (*občana*).

Existujúce sociálno-ekonomické nerovnosti sa už vôbec nezakrývajú, ale ďalej viac a viac sa prehľbujú nielen medzi štátmi, ale aj vnútri štátov. V globalizačnom procese sa aj z Európy stáva „americký protektorát“ (*Z.Brzezinski*)<sup>33</sup>, pretože aj v Európe sa presadila tzv. prekérna práca a pracujúca chudoba (*working poverty*). Dôkazom je aj reakcia na Lisabonskú

<sup>27</sup> MACKOVÁ, Z. *Princíp solidarity v práve sociálneho zabezpečenia Slovenskej republiky*, s. 137.

<sup>28</sup> HRUBEC, M. a kol. *Sociální kritika v éře globalizace*. Praha : Filosofia 2008.

<sup>29</sup> ČAMBÁLIKOVÁ, M. Sociálne zabezpečenie v dobe sociálnej neistoty. In *Priority sociálneho zabezpečenia..* Bratislava : Ústav štátu a práva Slovenskej akadémie vied, SAP, 2012, s. 25.

<sup>30</sup> ČAMBÁLIKOVÁ, M. *Sociálne zabezpečenie v dobe sociálnej neistoty*. s. 25.

<sup>31</sup> SAMUELSON, P. A. *The Evaluation of Real National Income. Baltimore 1973*, s. 90.

<sup>32</sup> MACKOVÁ, Z. *Princíp solidarity v práve sociálneho zabezpečenia Slovenskej republiky*, s. 8.

<sup>33</sup> PAUER, J. Globálna transformácia, premena človeka a Minervina sova. In *Filozofia*. 2006, roč. 61, č. 2. s. 140.

stratégiu, ktorá zlyhala a od roku 2004 vzrástol počet chudobného obyvateľstva v EÚ celkovo na 80 miliónov (z 56 miliónov)<sup>34</sup>.

V súčasnosti sa v Európe rozhoduje o tom, či sa zachovávajú **normatívne korene západoeurópskeho „sociálneho štátu“ a v akom spoločenstve my Európania chceme ďalej žiť**. O tejto skutočnosti nerozhoduje ani trh, ani bruselská byrokracia, ale iba samotní občania jednotlivých členských štátov EÚ, občanov Slovenskej republiky nevynímajúc a bezpodmienečne v reálnom živote rešpektujúc tri základné piliere západnej kultúry a civilizácie, a to **grécku filozofiu, rímsky zmysel pre poriadok a právo**<sup>35</sup> **a kresťanskú mravnosť**.

Záver 8. regionálneho stretnutia Medzinárodnej organizácie práce z februára 2009 potvrdili, že „**táto kríza nie je len krízou finančnou a ekonomickou, ale predovšetkým je krízou morálnou a krízou hodnôt**“<sup>36</sup>. **S týmto tvrdením sa možno plne stotožniť. Kríza je nesporne priamym dôkazom absencie a popierania princípov solidarity, slobody, rovnosti, ako aj sociálnej spravodlivosti, atď.**

**Svetová obchodná organizácia (WTO)** nadraduje medzinárodný obchod nad iné sociálne ciele a zdá sa, že aj „EÚ, ktorá na strane jednej zdôrazňuje sociálne programy, avšak na strane druhej zdôrazňuje, že príliš sociálne programy EÚ obmedzujú slobodu podnikania a konkurencieschopnosť podnikateľov v európskom a celosvetovom trhovom priestore a uvedená skutočnosť platí ešte vo väčšej miere v období celosvetovej hospodárskej krízy“. **Medzinárodná organizácia práce (MOP, resp. ILO)**, ktorá sa venuje ochrane práce, vypracovala všetky dohovory (*konvencie*) nevyhnutné na ochranu pracovnej sily. **Správny prístup by mal smerovať k ratifikácii a presadzovaniu jednotlivých dohovorov MOP vo všetkých krajinách sveta**, čo by sa zákonite premietlo do oživenia (nielen) európskej ekonomiky najmä reálnym rastom zamestnanosti, v boji proti všetkým formám vylúčenia zo spoločnosti, v plnej zamestnanosti, ale aj v modernizácii európskeho sociálneho modelu, ktorý je založený na základnom princípe solidarity prejavujúcom sa v redistributívnej politike, v ktorej 20 % hrubého domáceho produktu sa považuje za akúsi kresťanskú konštantu (v krajinách mimo EÚ je to necelých cca 8 %), aktívnej solidarite, záruke základných ľudských práv a slobôd – rešpektujúc najmä ľudskú dôstojnosť každého jednotlivca, právo na život, právo na rovnosť pred zákonom, atď., ako aj na univerzálne prístupnom vzdelávaní, na verejne dostupnom zdravotníctve, na priebežných dôchodkových systémoch i na riešení demografických otázok.

V dnešných dňoch na všetkých úrovniach spoločenského, vedeckého i politického života sa hľadajú východiská a odpovede na otázky, akou cestou sa ďalej bude uberať ľudstvo nielen v osobných, rodinných, ale najmä v spoločenských vzťahoch. Bude to cesta humanizmu, pokroku, rozvoja každého jednotlivca, ľudskej dôstojnosti (*t.j. rešpektovanie rovnosti všetkých ľudských bytostí, ich hodnôt a potrieb*), medzinárodnej spolupráce (*inými slovami solidarity*) na princípe sociálnej spravodlivosti pre spravodlivé a udržateľné zblížovanie a spoluprácu celého ľudstva (*t.j. zjednotenie sveta*) s cieľom sociálnej inklúzie tých najslabších a najzraniteľnejších (*t.j. žien, detí, osôb v postproduktívnom veku, migrantov, osôb so zdravotným postihnutím, atď.*) alebo naďalej bezbrehá liberalizácia v ekonomickej,

<sup>34</sup> *Európsky rok boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu*. 2010. s. 3.

<http://www.fsr.gov.sk/sk/EY2010/31.7.2010>.

<sup>35</sup> Celsus (rímsky právnik): „Právo je umenie dobrého a spravodlivého“ (*ars boni et aequi*) a právna veda je znalosť vecí božských a ľudských, veda o spravodlivom a nespravodlivom (*iurisprudencia est divinarum et humanarum rerum notitia, iusti et iniusti scientia*). In KUBŮ, L. a kol. *Dějiny právní filozofie*. Olomouc : 2003, s. 11.

<sup>36</sup> BARINKOVÁ, M. *Európska dimenzia podnikovej sociálnej zodpovednosti a jej vplyv na reguláciu pracovnoprávných vzťahov*. Košice : Zborník príspevkov účastníkov vedeckého sympózia s medzinárodnou účasťou, konaného dňa 12.mája 2009 na Právnickej fakulte UPJŠ v Košiciach, 2009, s. 7.



ako aj v sociálnej oblasti a dosahovanie ziskov menšiny pod rúškom konsolidácie verejných financií na úkor sociálnej oblasti?!

V konečnom dôsledku všetko je naša voľba. Kríza je zároveň šanca návratu rešpektovania a presadzovania „základného stavebného zákona každej spoločnosti“<sup>37</sup>, národa i celého sveta, ktorým princíp solidarity medzigeneračnej i celospoločenskej nesporne je, do života každého z nás - do života rodín, spoločnosti i práva.

## Použitá literatúra

BARINKOVÁ, M. *Európska dimenzia podnikovej sociálnej zodpovednosti a jej vplyv na reguláciu pracovnoprávných vzťahov*. Košice : Zborník príspevkov účastníkov vedeckého sympózia s medzinárodnou účasťou, konaného dňa 12.mája 2009 na Právnickej fakulte UPJŠ v Košiciach, 2009, s. 7. ISBN 978-80-7097-780-4.

ČAMBÁLIKOVÁ, M. *Sociálny štát: občianstvo, práva, začlenenie*. Sládkovičovo : Vysoká škola Visegrádu s.r.o, Edícia učebné tety VŠS, 2009, ISBN 978-80-89267-33-0. s. 26.

ČAMBÁLIKOVÁ, M. Sociálne zabezpečenie v dobe sociálnej neistoty. In *Priority sociálneho zabezpečenia*. Bratislava : Ústav štátu a práva Slovenskej akadémie vied, SAP, 2012. ISBN 978-80-8095-083-5. s. 25.

DWORKIN, R. *Když se práva berou vážně*. Praha : OIKOYMENH, 2001. s. 44.

GERLOCH, A. Princíp právni jistoty v soudobém právu. In *Právnik*. 1999, č. 8, s 781.

HRUBEC, M. a kol. Sociální kritika v éře globalizace. Praha : Filosofia 2008.

KUBŮ, L. a kol. *Dějiny právní filozofie*. Olomouc : 2003. ISBN 80-244-0466-4. s. 8 – 9, 11.

MACKOVÁ, Z. *Právo sociálneho zabezpečenia. Všeobecná časť*. Heuréka 2009. ISBN 978-80-89122-53-0. s. 89.

MACKOVÁ, Z. *Princíp solidarity v práve sociálneho zabezpečenia Slovenskej republiky*. Bratislava : Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 2001. ISBN 80-7160-141-1. s. 8, 23 – 24, 26, 52, 58 - 60, 62 – 63, 108, 137.

MARTINEK, C. *Cesta k solidaritě*. Řím : Křesťanská akademie, Edicie Studium, č. 110, 1998, s. 326.

MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*. Praha : Portál, s.r.o., 2007. ISBN 978-80-7367-331-4. s. 31, 61.

MILL, J.S. *Logika liberalismu*. Bratislava : Kalligram, 2005. ISBN 80-7149-783-5. s. 510.

MUNKOVÁ, G. a kolektiv. *Sociální politika v evropských zemích*. Praha : Karolinum 2005. ISBN 80-246-0780-8. s. 97.

---

<sup>37</sup>MARTINEK, C. *Cesta k solidaritě*. Řím : Křesťanská akademie, Edicie Studium, 1998, č. 110, s. 326.

PAUER, J. Globálna transformácia, premena človeka a Minervina sova. In *Filozofia*. 2006, roč. 61, č. 2. s. 140.

PRUSÁK, J. *Teória práva*. Bratislava : Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 1995. ISBN 80-7160-080-6, s. 43 – 44.

SAMUELSON, P. A. *The Evalution of Real National Income*. Baltimore 1973, s. 90.

STANĚK, V. a kol. *Sociálna politika*. SPRINT: Vydavateľstvo EKONÓM 2004. ISBN 80-88848-92-X. s. 30 – 31.

ŠAMALÍK, F. Pojetí svobody v Listině a Ústave České republiky. In *Právnik*. 1999, č. 8, s. 782.

TOMEŠ, I. a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. Praha : Všehrad, 1993. s. 27.

*Európsky rok boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu 2010*. str. 3.  
<http://www.fsr.gov.sk/sk/EY2010/31.7.2010>.

*Nariadenie vlády ČSFR č. 53/1992 Zb. o minimálnej mzde – suma minimálnej mzdy zamestnanca bola vo výške 2 200 Sk mesačne*.

*Zákon NR SR č. 274/1994 Z. z. v znení zákona č. 345/1999 Z. z.*

*Hans Boeckler Stiftung Institut, Europaischer Tarifbericht des WSI 2003/2004, WSI – Mitteilungen 07/2004*.

# Tottus Tuus

Mgr. Martin Majda

Lomnička, Katolícka univerzita, martinmajda@gmail.com

---

## Abstrakt

Príspevok ponúka pohľad na celoživotné heslo pápeža Jána Pavla II. Totus Tuus – Celý tvoj. Odkiaľ sa vzala táto jeho úcta k Matke Božej a ako sa táto jeho úcta prejavovala v celom jeho živote. Toto je pre náš duchovný život jeden z jeho najdôležitejších odkazov.

**Kľúčové slová:** Ježiš Kristus, Mária, Totus tuus, dôvera, utrpenie.

## Abstract

The text deals with life-time motto of Pope John Paul II. Totus Tuus – totally yours, where his devotion to the Mother of God came from and how this devotion was manifested in his entire life. This is one of his most important references for our spiritual life.

**Key words:** Jesus Christ, Mary, Totus Tuus, confidence, suffering.

## Úvod

Uvažujúc nad tým, čo by nám pravdepodobne chcel blahoslavený Ján Pavol II. najviac pripomenúť, zdôrazniť, zo svojho života do našich životov, jednoznačne mi prichádzajú na myseľ slová jeho celoživotného hesla – TOTUS TUUS (CELÝ TVOJ). Stačí sa pozrieť na jeho testament, začína ho práve týmito slovami a chce nás všetkých zveriť do rúk Matky Božej: „Totus tuus ego sum. V mene Najsvätejšej Trojice. Amen. „Bdejte teda, lebo neviete, v ktorý deň príde váš Pán“ (Mt 24, 42) – tieto slová mi pripomínajú posledné zavolanie, ktoré príde vo chvíli, keď to bude chcieť Pán. Túžim ho nasledovať a želám si, aby ma všetko, čo tvorí môj pozemský život, pripravilo na túto chvíľu. Nevieam, kedy príde, ale ako všetko, tak aj túto chvíľu vkladám do rúk Matky môjho Majstra: Totus tuus. V týchto materských rukách nechávam všetko a všetkých, s ktorými ma spojil môj život a moje povolanie. V týchto rukách nechávam predovšetkým Cirkev, ale aj môj národ a celé ľudstvo“<sup>1</sup>.

## „V živote aj po smrti som Totus tuus“<sup>2</sup>

Odkiaľ je toto jeho heslo a táto veľká úcta k Matke Božej? Sám o tom píše v knihe *Prekročiť prah nádeje*: „Spočiatku sa mi zdalo, že sa musím vzdať mariánskej zbožnosti zo svojho detstva v prospech kristocentrizmu. Vďaka svätému Ľudovítovi Grignonovi z Montfortu som však pochopil, že ozajstná zbožnosť k Božej Matke je kristocentrická“<sup>3</sup>. A v apoštolskom liste *Rosarium virginis Mariae*<sup>4</sup>, opierajúc sa o svätého Ľudovíta Grignona, vysvetľuje: „Celá naša dokonalosť spočíva v pripodobňovaní sa Kristovi, v zjednocovaní sa s ním a v zasväcovaní sa mu. Teda najdokonalejšia zbožnosť je tá, ktorá nás najdokonalejšie pripodobňuje Ježišovi Kristovi, zjednocuje s ním a zasväcuje jemu. A keďže Mária je zo

---

<sup>1</sup> JÁN PAVOL II. Testament. In *Katolícke noviny*, 17. apríl 2005, s.14.

<sup>2</sup> JÁN PAVOL II. Testament. In *Katolícke noviny*, 17. apríl 2005, s.14.

<sup>3</sup> JÁN PAVOL II. *Prekročiť prah nádeje*. Bratislava : Nové mesto, 1995, s. 187.

<sup>4</sup> JÁN PAVOL II. *Rosarium virginis Mariae*. KBS 2003, čl. 15.

všetkeho stvorenia najviac pripodobnená Ježišovi, znamená to, že spomedzi všetkých foriem zbožnosti najviac zasväčuje a pripodobňuje našu dušu Pánovi uctievanie Márie, jeho svätej Matky, a že čím viac je srdce zasvätené jej, tým viac je zasvätené Ježišovi<sup>5</sup>.

Celá formula zasvätenia Ježišovi Kristovi prostredníctvom Panny Márie, ktorú uvádza svätý Ľudovít, a ktorá pochádza už od svätého Bonaventúru, znie – Som celý tvoj a všetko, čo mám, je tvoje, môj najdrahší Ježišu, skrze Máriu, tvoju svätú Matku. (Totus tuus ego sum, et omnia mea tua sunt, mi dulcissime Jesu, per Mariam, Matrem tuam sanctam)<sup>6</sup>.

Odtiaľto je vybrané motto Jána Pavla II. - Totus tuus, ktoré si zvolil už ako biskup a ponechal aj ako pápež<sup>7</sup>. Veľkú úcta a dôvera k Panne Márii sa tiahla naozaj celým jeho životom. Pozrime sa aspoň na niektoré udalosti z jeho života:

Hneď po voľbe za pápeža nastal problém s jeho erbom. Odborníci na heraldiku nesúhlasili s tým, aby si ponechal erb s krížom a písmenom M, ktoré mal už ako biskup a ktoré symbolizovalo Pannu Máriu pod krížom, no on si presadil svoje<sup>8</sup>.

Jeho prvé slová po voľbe za pápeža: „Bál som sa prijať toto menovanie, ale prijal som ho v duchu poslušnosti k nášmu Pánovi Ježišovi Kristovi a v absolútnej dôvere v jeho Matku, blahoslavenú Pannu Máriu“<sup>9</sup>.

Rok 1987 vyhlásil za mimoriadny Mariánsky rok, venovaný úvahám o Márii, Matke Božej a matke Cirkvi. A v tom istom roku vydal aj encykliku o Panne Márii - Redemptoris Mater.

Po atentáte pri prvom verejnom vyhlásení hovorí: „Zjednotený s Kristom, kňazom a obeťou, ponúkam svoje utrpenie za Cirkev a za svet. Tebe, Mária, opakujem – Totus tuus“<sup>10</sup>. A do testamentu v tomto období, reagujúc na atentát, dopisuje: „Oveľa viac cítim, že sa nachádzam úplne v Božích rukách a neustále zostávam k dispozícii svojmu Pánovi, zverujem sa jemu v jeho Nepoškvrnenej Matke (Totus tuus)“<sup>11</sup>.

Krátko pred smrťou, po tracheotómii, Ján Pavol II. stratil hlas a na papier vtedy napísal: „Čo ste mi to spravili! Ale... Totus tuus.“ Chcel vyjadriť bolesť zo straty hlasu a zároveň pripravenosť úplne sa zveriť Márii<sup>12</sup>. A počas posledného požehnania Urbi et orbi, ktoré máme mnohí v živej pamäti, keď nemohol nič povedať, kardinál Stanislav Dziwisz spomína: „Svätý Otec bol hlboko dojatý, rozčarovaný a zároveň vyčerpaný. Ľud na námestí tlieškal, volal ho, ale on na sebe cítil bremeno bezmocnosti a utrpenia. Pozrel sa mi do očí: „Asi by bolo lepšie, keby som zomrel, keď už nemôžem plniť poslanie, ktoré mi bolo zverené.“ Chcel som odpovedať, no on dodal: „Nech sa stane tvoja vôľa... Totus tuus.“ Nevyjadrovalo to rezignáciu, ale odovzdanie sa Božej vôli<sup>13</sup>.

## Záver

Nech sa aj pre nás stáva Totus tuus mottom našich životov. Nech sa stáva najhlbšou túžbou našich duší a modlitbou, ktorou sa obraciam na Krista prostredníctvom Panny Márie, ktorej neustále opakujeme Totus tuus. A slovo Totus je pre nás zároveň aj spytovaním svedomia, čo všetko nám ešte chýba, aby platilo v našich životoch Totus tuus– Celý tvoj.

<sup>5</sup> GRIGNON, L. *O pravej úcte k Panne Márii*. Prešov : Vydavateľstvo M. Vaška, 1993, s. 61.

<sup>6</sup> GRIGNON, L. *O pravej úcte k Panne Márii*, s. 115.

<sup>7</sup> Porov. ODER, S. *Prečo svätý?* Bratislava : Karmelitánske nakladateľstvo, 2010, s. 36.

<sup>8</sup> WEIGEL, G. *Svedok nádeje*. Bratislava : Slovart, 2005, s. 260.

<sup>9</sup> WEIGEL, G. *Svedok nádeje*, s. 250.

<sup>10</sup> DZIWISZ, S. *Nechajte ma odísť*. Trnava : SSV, 2006, s. 23.

<sup>11</sup> JÁN PAVOL II. Testament. In *Katolícke noviny*, 17. apríl 2005, s.14.

<sup>12</sup> Porov. DZIWISZ, S. *Život s Karolom*. Trnava : SSV, 2007, s. 251.

<sup>13</sup> DZIWISZ, S. *Život s Karolom*, s. 252.

## **Použitá literatúra**

DZIWIŠZ, S. *Nechajte ma odísť*. Trnava : SSV, 2006. 96 s. ISBN 80-7141-532-4.

DZIWIŠZ, S. *Život s Karolom*. Trnava : SSV, 2007. 257 s. ISBN 80-7162-661-9.

GRIGNON, L. *O pravej úcte k Panne Márii*. Prešov : Vydavateľstvo M. Vaška, 1993. 406 s. ISBN 80-967249-0-8.

JÁN PAVOL II. Testament. In *Katolícke noviny*, 17. apríl 2005, s.14.

JÁN PAVOL II. *Prekročiť prah nádeje*. Bratislava : Nové mesto, 1995. 201 s. ISBN 80-8548-726-8.

JÁN PAVOL II. *Rosarium virginis Mariae*. KBS, 2003. 58 s. ISBN 80-7162-419-5.

ODER, S. *Prečo svätý?* Bratislava : Karmelitánske nakladateľstvo, 2010. 159 s. ISBN 978-80-89231-55-3.

WEIGEL, G. *Svedok nádeje*. Bratislava : Slovart, 2005. 943 s. ISBN 80-7252-110-1.

# Symbolika postavenia violy da gamba v cirkevnej tvorbe Johanna Sebastiana Bacha<sup>1</sup>

doc. Mgr. art. Karol Medňanský, PhD.

Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta  
Inštitút hudobného a výtvarného umenia, Katedra hudby  
e-mail: karol.mednansky@unipo.sk

---

## Abstrakt

V dobovom inštrumentári zaujíma v tvorbe J. S. Bacha mimoriadne postavenie viola da gamba, nástroj, ktorý sa svojou zvukovou farbou najviac približuje k ľudskému hlasu. Svojou nástrojovou symbolikou smútku, ale aj vznešenosti v mnohých cirkevných kompozíciách býva obsadzovaný na vyjadrenie smútku nad utrpením Ježiša Krista – *Jánove pašie*, BWV ária *Es ist vollbracht!*, *Matúšove pašie*, BWV 244 *Komm, süßes Kreuz*, ako aj smútku z úmrtia blízkeho človeka – kantáta *Gottes zeit ist die allerbeste Zeit (Actus tragicus)* BWV 106. Hudobní teoretici dospeli v posledných, približne 20 – 25 rokoch k presvedčeniu, že v tvorbe J. S. Bacha došlo k jednote teológie a hudby – Martin Geck, Martin Petzold, Helga Thoene.

**Kľúčové slová:** Vrchol vývoja. Afektová teória. Viola da gamba. Symboly. Teológia a hudba.

## Abstract

In the period musical instruments the exceptional position belongs to viola da gamba in the works by J. S. Bach. It is the instrument which with its acoustical colour the most approaches to human voice. With its instrumental symbolism of sadness, but also of its nobility in many ecclesiastical compositions it is often assigned to articulate sadness of Jesus Christ: *St John Passion*, aria *Es ist vollbracht!*, *St Mathew Passion*, BWV 244 *Komm, süßes Kreuz*, and also sadness from the death of dear friend: cantata *Gottes zeit ist die allerbeste Zeit (Actus tragicus)* BWV 106. Music theoreticians such as Martin Geck, Martin Petzold, Helga Thoene, reached the conclusions in the last 20 – 25 years, that the works by J. S. Bach attained the unity of theology and music.

**Keywords:** Top of development. Afektová theory. Viola da gamba. Symbols. Theology and music.

## Úvod

História violy da gamba je veľmi bohatá a siaha až do konca 15. storočia<sup>2</sup>. V tomto období sa viola da gamba – príloha č. 1 - vyvinula zaujímavou kombináciou troch vtedy známych a obľúbených nástrojov: stavbu prevzala z violy<sup>3</sup>, ladenie z lutny a spôsob hrania

---

<sup>1</sup> Štúdia je súčasťou riešenia projektu VEGA MŠ SR 1/0242/2012 *Historické sláčikové nástroje – minulosť a súčasnosť* -

<sup>2</sup> Prvá písomná zmienka o tomto nástroji pochádza zo 6.3.1493, kedy v liste o ňom píše Bernardo Prospero z Mantovy Isabelle d'Este z Ferrary. Prvé zobrazenie je na obraze od Timotea Vitiho z Milána, namaľovanom medzi rokmi 1501-1505.

<sup>3</sup> S pojmom viola je identický nemecký pojem fidula, francúzsky viole, v španielčine vihuela.

sláčkikom z rebabu<sup>4</sup>. Názov, hlavne jeho druhá polovica da gamba<sup>5</sup>, je odvodený od spôsobu držania nástroja medzi nohami<sup>6</sup>. Kvartovo-terciové ladenie violy da gamba je prevzaté z lutny. Tento spôsob ladenia robil violu da gamba závislou na lutne do tej miery, že ešte v prvej polovici 16. storočia hrávali gambisti z lutnových tabulatúr a bolo bežnou praxou, že hráči na violu da gamba boli aj lutnistami<sup>7</sup>.

Vo svojej celej tristoročnej histórii sa viola da gamba<sup>8</sup> využívala predovšetkým v komornej hudbe, či už v basse continuo<sup>9</sup>, sólovej hre, alebo v súboroch - consortoch<sup>10</sup>. V barokových orchestroch sa s ňou vôbec nestretávame. Tieto skutočnosti dodávali gambistom mimoriadnu vážnosť a osobitý štatút. Boli angažovaní na šľachtických dvoroch a ako „Cammer Musici“ stáli svojím spoločenským postavením nad orchestrálnymi hráčmi. Viola da gamba počas celej svojej histórie predstavuje symbol smútku, ale aj vznešenosti. Túto jej symboliku dobový skladatelia v značnej miere využívali vo svojich skladbách tak v oblasti cirkevnej, ako aj svetskej hudby.

V čase umeleckého pôsobenia Johanna Sebastiana Bacha (1685 – 1750), v prvej polovici 18. storočia, mala viola da gamba za sebou už vyše dvestoročnú históriu. V tomto dlhom historickom období bola neodmysliteľnou súčasťou európskeho hudobného vývoja. S obľubou pre ňu komponovali skladatelia od renesancie<sup>11</sup>, až po Bachových súčasníkov z obdobia baroka, ako aj nasledujúce skladateľské generácie v období klasicizmu<sup>12</sup>. Viola da gamba bola nástroj, ktorý si v priebehu svojej histórie vydobyl výnimočné postavenie v hierarchii využívania hudobných nástrojov. Vrcholné obdobie nesporne zaznamenáva na

---

<sup>4</sup> Rebab - starý perzsko-arabský dvoj- až trojstrunný sláčikový hudobný nástroj, ktorý spoznala západná Európa v 8. storočí (LABORECKÝ, J. *Hudobný terminologický slovník*. Bratislava: SPN [s.a.] ISBN 80-08-01037-1, s. 188).

<sup>5</sup> Z talianskeho gamba = noha.

<sup>6</sup> Spôsob držania nástroja medzi kolenami prebralo od violy da gamba aj violončelo, pričom ako oporu pri držaní začína od 19. storočia využívať nožičku - bodec.

<sup>7</sup> V 18. storočí, v čase rozmachu violončela sa konštitujú hráči na violu da gamba hlavne z radov violončelistov. Podobne je tomu tak v prevažnej miere aj v súčasnej dobe.

<sup>8</sup> Počas celej svojej histórie sa stávala viola da gamba do rodiny, t. z., že sa stávala podľa známych polôh ľudského hlasu, pričom mala v princípy rovnaké ladenie. Celú rodinu tvorili: diskantová: d, g, c<sup>1</sup>, e<sup>1</sup>, a<sup>2</sup>, d<sup>2</sup>; alt-tenorová: G, c, f, a, d, g; tenor-basová: D, G, c, e, a, d a basová: G<sub>1</sub>, C, F, A, d, g, alebo A<sub>1</sub>, D, G, B, e, a. Toto bolo aj základné obsadenie consortov viol da gamb.

<sup>9</sup> Basso continuo, aj generálny (číslovaný) bas je v hudbe 16 – 18. storočia čembalový alebo organový part, v ktorom sú vypísané len basové tóny a ostatné tóny akordov sú označené číslicami. Udávajú intervalové vzdialenosti medzi jednotlivými tónmi a basom (LABORECKÝ, J. *Hudobný terminologický slovník*. Bratislava: SPN [s.a.] ISBN 80-08-01037-1, s. 188). Obsadenie violy da gamba ako melodického nástroja basovej linky bassa continuo v priebehu baroka postupne stráca na význame a presadzuje sa tu predovšetkým violončelo. Johann Sebastian Bach predpisuje sám obsadenie violy da gamba do tejto skupiny sprevádzajúcich nástrojov v prípade, keď chce zvýrazniť jeho symbolický význam. V tomto prípade však viola da gamba nenahrádza violončelo, ale je doplňujúcim nástrojom bassa continuo.

<sup>10</sup> Z latinského consortio, consortium, čo znamená spojenie, spoločenstvo, pospolitosť. Consort znamená príjemne znejúcu kombináciu hudobných nástrojov a od toho sa odvíja pomenovanie pre spoločenstvo hráčov na tieto nástroje. Vo výnimočných prípadoch to môže byť aj kombinácia hudobníkov a spevákov. V hudobných kruhoch sa tento termín používal od 16. storočia po začiatok 18. storočia. Približne od roku 1900 sa používa tento termín v hudobno-vedeckej literatúre.

<sup>11</sup> Obsadzovanie violy da gamba v období renesancie bolo podmienené hlavne dobovou uvádzacou praxou. Vo vokálnych zborových skladbách hudobné nástroje zdvojovali ľudské hlasy a tým tvorili spevákom intonačnú oporu. Na druhej strane však súčasne vytvárali aj nový zvukový kolorit a základy nového samostatného inštrumentálneho štýlu. Je to badateľné hlavne v dielach Nicolasa Gomberta (1500?-1556?) a Adriana Willaerta (1490?-1562) a neskôr u Philippa de Monte (1521-1603) a Luca Marenzia (1553-1599). Hlavne de Monte patril k tým skladateľom, ktorí vyžadovali vo svojich dielach spoluúčasť gámb. Výrazným spôsobom rozvoj súborovej gambovej tvorby ovplyvnil Luca Marenzio, uznávaný skladateľ madrigalov.

<sup>12</sup> Jeden z posledných veľkých hráčov na viole da gamba, žiak J. S. Bacha v Tomášskej škole v Lipsku, Karl Friedrich Abel (1723-1787) bol aj významným skladateľom pre tento nástroj. Jeho skladateľský rukopis nesie už všetky znaky raného klasicizmu.

prelome 17. a 18. storočia predovšetkým vo Francúzsku, Anglicku a v Nemecku. Je to obdobie skladateľských aktivít J. S. Bacha, ale aj obdobie, v ktorom sa tento nástroj vyrovnáva s nastupujúcou konkurenciou violončela. Konkurenčná koexistencia oboch nástrojov sa prejavuje aj v diele J. S. Bacha - komponuje fascinujúcich 6 suít pre sólové violončelo<sup>13</sup>, ale aj 3 sonáty pre violu da gamba a obligátne čembalo<sup>14</sup>. Veľký tomášsky kantor<sup>15</sup> v nich dokázal vystihnúť nástrojovú podstatu violy da gamba vo zvukovom spojení s čembalom ako máloktorý skladateľ pred ním a vytvoriť tak dokonalú zvukovú podobu týchto sonát. Vystihujúc symboliku a zvukovú podstatu violy da gamba obsadzuje ju aj do svojich kantát a pašíí. Osobitné postavenie violy da gamba v hudobnej praxi nebolo dané len jej bohatou históriou, ale predovšetkým jej stavbou, ktorá podmienila jej charakteristický a nijakým nástrojom nezastupiteľný zvukový kolorit.

### **Viola da gamba v cirkevnej tvorbe Johanna Sebastiana Bacha**

Viola da gamba nie je v cirkevnej hudbe Johanna Sebastiana Bacha v takom bohatom zastúpení, ako by sme očakávali. Je to dané hlavne tým, že skladateľ dbal v mimoriadnej miere na symboliku nástroja predovšetkým v jeho zvukovo významovej polohe ako nástroja smútku a vznešenosti. Podobne ako pre ostatných skladateľov stredo- a severonemeckého baroka, aj pre tvorbu veľkého tomášskeho kantora bolo charakteristickým javom využívanie dobových princípov komponovania reprezentovaných predovšetkým využívaním afektivej teórie. Afektívna teória výrazným spôsobom ovplyvnila všetky komponenty dobovej hudobnej reči – melódiu, rytmus, metrum, harmóniu, voľbu tónin, obsadenie hudobných nástrojov. S afektívou teóriou je úzko previazaná hudobná rétorika<sup>16</sup>, pričom významnú úlohu zohrávajú rétorické figúry a dispositio, prejavujúce sa v architektúre<sup>17</sup> – výstavbe - hudobných skladieb. Tieto dva základné elementy barokovej hudobnej reči výrazným spôsobom dopĺňajú hudobné a mimo hudobné symboly podporené významným vplyvom teológie. Najvýraznejším spôsobom sa všetky tieto charakteristické javy barokovej hudby evanjelického Nemecka prejavujú v tvorbe J. S. Bacha<sup>18</sup>, pričom u neho dosahujú nadkofesionálny význam. Vplyvy afektivej teórie a na ňu úzko naviazanej hudobnej rétoriky siahajú až do začiatku 19. storočia<sup>19</sup>.

Johann Sebastian Bach obsadil violu da gamba do piatich cirkevných kantát<sup>20</sup> a do dvoch pašiových diel<sup>21</sup>.

---

<sup>13</sup> Číslo 6 zohrávalo v období baroka významnú úlohu, ako cirkevný symbol v zmysle – Boh stvoril svet za šesť dní.

<sup>14</sup> Tieto sonáty sa vyznačujú zaujímavým prvkom, pretože oba nástroje vytvárajú spolu trojhlas, ktorý symbolizuje v tvorbe J. S. Bacha - sv. Trojicu. Na základe tejto skutočnosti niektorí nemeckí hudobní historici – Martin Geck, Martin Petzold - radia v poslednom období tieto sonáty medzi duchovné skladby, či dokonca cirkevné, na základe čoho sa môžu hrať aj počas služieb Božích, počas prijímania sviatosti Večere Pánovej.

<sup>15</sup> Johann Sebastian Bach pôsobil od roku 1723 až do svojej smrti v roku 1750 ako kantor v Tomášskej škole pri kostole sv. Tomáša v Lipsku. Chlapčenský zbor pri tejto škole bol založený v roku 1212. J. S. Bach bol najvýznamnejším kantorom tejto školy.

<sup>16</sup> Hudobná rétorika vo svojej podstate vychádza z Aristotelovej *Rétoriky*.

<sup>17</sup> Výstavba hudobných skladieb je v baroku úzko naviazaná na architektúru. Stavbu skladieb teoretici porovnávajú so stavbou chrámov, pričom za základ stavby hudobných diel považujú harmóniu, reprezentovanú generálnym basom.

<sup>18</sup> V poslednom období hudobní teoretici dospeli k názoru, že v tvorbe J. S. Bacha sa zotrel rozdiel medzi svetskou a cirkevnou hudbou a došlo aj k jednote teológie a hudby.

<sup>19</sup> Veľký skladateľ obdobia klasicizmu a začiatku romantizmu Ludwig van Beethoven (1770 – 1827) zásady afektivej teórie tiež ovládal a riadil sa ním spolu s podstatou hudobnej rétoriky dokonca aj pri komponovaní svojej 9. symfónie so známou Ódou na radosť od Friedricha Schillera (1759 – 1805).

<sup>20</sup> Zachovalo sa celkom 200 Bachových cirkevných kantát, pričom je predpoklad, že ich napísal celkovo okolo 300.



## Symbol violy da gamba v cirkevných kantátach Johanna Sebastiana Bacha

Johann Sebastian Bach obsadil violu da gamba do piatich cirkevných kantát: *Gottes Zeit ist die allerbeste Zeit BWV 106, Mühlhausen, 1707*;<sup>21</sup> *Mein Herze schwimmt im Blut BWV 199, Weimar, august 1714*; *Tritt auf die Glaubensbahn BWV 152, Weimar, december 1714*; *Die Himmel erzählen die Ehre Gottes BWV 76, Lipsko 1723, Laß, Fürstin, laß noch einen Strahl BWV 198*.

Vzhľadom na rozsah tejto štúdie nemôžeme sa vyčerpávajúcym spôsobom venovať symbolu violy da gamba vo všetkých kantátach<sup>23</sup>. Poukážeme na niektoré prvky, ktoré sú v značnej miere spoločné pre všetky kantáty.

Popri hlavnom *zvukovom symbole*, ktorý symbolizuje *smútok*, ale aj *dôstojnosť*, významnú úlohu zohráva aj *spevnosťou nástroja* ideálne sa blížiaceho k ľudskému hlasu. Podmieňuje to v značnej miere možnosť kombinácie tohto nástroja s inými hudobnými nástrojmi. Vidíme to predovšetkým v kantáte z jeho raného obdobia *Gottes Zeit ist die allerbeste Zeit (Actus tragicus) BWV 106*. Celé inštrumentálne teleso tvoria v tejto kantáte dve zobcové flauty a dve tenor-basové violy da gamba a basso continuo<sup>24</sup>. Toto nástrojové zoskupenie sa považovalo v baroku za zoskupenie schopné najvýraznejšie zvukovo vyjadriť smútok. Uvedená kantáta vznikla pravdepodobne na pamiatku erfurtského strýka J. S. Bacha Tobiasa Lämmerhirta (1639 – 1707)<sup>25</sup>. Podobne symbol nositeľa smútku prevzala viola da gamba na seba aj v árii *Ich, dein betrübtes Kind*, hudobného čísla 6 z kantáty *Mein Herze schwimmt im Blut BWV 199*, ktorá bola prvý raz uvedená na 11. nedeľu po sv. Trojici 12.8.1714 v zámockom kostole vo Weimare.

Viola da gamba sa najvýraznejšie v Bachových kantátach presadila ako *symbol vznešenosti a dôstojnosti*<sup>26</sup>. Možnosti tejto jej nástrojovej symboliky výraznou mierou charakterizujú *sinfonie*<sup>27</sup> v dvoch kantátach: úvod k druhému dielu – hudobné číslo 8 – kantáty *Die Himmel erzählen die Ehre Gottes BWV 76*, komponovanej na druhú nedeľu po sv.

---

<sup>21</sup> Popri týchto kompozíciách napísal J. S. Bach tri sonáty pre violu da gamba a obligátne čembalo – *G dur BWV 1027, D dur BWV 1027 a g mol BWV 1029* a obsadil ju aj do Šiesteho brandenburgského koncertu *BWV 1051*. Obsadil ju tiež do svetskej kantáty *Zerreiβet, zersprenget, zertrümmert die Gruft BWV 205*, Lipsko 1725.

<sup>22</sup> Pre tvorbu J. S. Bacha je charakteristické, že len pri veľmi malom počte jeho skladieb vieme kedy vznikli. Systematiku do jeho tvorby vniesol až Wolfgang Schmieder (1901 – 1990) vydaním Tematicko-systematického súpisu Bachových diel – *Bach-Werk-Verzeichnis (BWV)*, ktorého 1. vydanie vyšlo v roku 1971 a 2. prepracované a rozšírené vydanie v roku 1990. Poradie skladieb v tomto súpise je v mnohých prípadoch určené aj podľa toho, ako bolo jednotlivé skladby objavené.

<sup>23</sup> Podrobne sme sa postaveniu violy da gamba v kantátach J. S. Bacha venovali v monografii MEDŇANSKÝ, Karol. 2006. Postavenie violy da gamba v kantátach Johanna Sebastiana Bacha. Prešov: *Súzvuk* 2006, 224 s. ISBN 80-89188-15-X.

<sup>24</sup> Basso continuo predstavuje po nástrojovej stránke základné zoskupenie určené na akordický sprievod barokových skladieb. Jeho obsadenie je závislé podľa toho, či išlo o cirkevnú alebo svetskú skladbu. V cirkevnej skladbe tvoril základ akordický nástroj – organ a k nemu boli priradené basové melodické nástroje: violone (predchodca kontrabasu), violončelo, prípadne fagot, v svetskej hudbe bol organ nahradený čembalom, pribudla lutna, prípadne basová lutna – arcilutna, zvaná aj theorba, ostatné melodické nástroje ostali. Ako pridaný nástroj sa obsadzovala aj viola da gamba.

<sup>25</sup> J. S. Bach dostal po ňom v dedičstve 50 toliarov, čo predstavovalo vtedy jeho polročný plat.

<sup>26</sup> Tento symbol vychádza zo skutočnosti, že hra na tento nástroj patrila k základnému stupňu hudobnej vzdelanosti vysokých spoločenských vrstiev vrátane kráľovských dvorov. Spôsob hry na violu da gamba si vyžadoval vznešené držanie tela bez mimovoľných pohybov, ktoré by ho narušali. Ešte aj dnes sa na interpretačných súťažiah hry na violu da gamba – Lipsko, Köthen – hodnotí aj spôsobom držania tela interpreta počas jeho umeleckého súťažného vystúpenia.

<sup>27</sup> Týmto pojmom sa v 16. – 18. storočí označoval predohra k opere, oratóriu, pašiam, kantátam a pod. Týmto pojmom označoval predohry k svojim operám ešte Giuseppe Verdi (1813 – 1901). V protiklade stojí symfónia ako rozsiahla, spravidla 4-časťová skladba pre veľký symfonický orchester, ktorá vznikla v období klasicizmu v 2. polovici 18. storočia.

Trojici, ktorá bola uvedená 6. júna 1723 v chráme sv. Mikuláša v Lipsku<sup>28</sup>, ako aj v úvode – hudobné číslo 1 ku kantáte na 1. nedeľu po Vianociach *Tritt auf die Glaubensbahn BWV 152*, ktorá bola uvedená vo Weimare 30. decembra 1714. Napriek tomu, že obe sinfonie sú komorne koncipované, využitím štruktúry francúzskej ouvertúry<sup>29</sup> dodávajú obom hudobným číslam vznešenú dôstojnú náladu zodpovedajúcu celkovému myšlienkovému poslaniu oboch kantát. Obsadenie violy da gamba v záverečnom hudobnom čísle 8 v sopránovej árii *Wie freudig ist mein Herz* z kantáty *Mein Herze schwimmt im Blut BWV 199*, symbolizuje popri vznešenosti a dôstojnosti vychádzajúcej z personifikovaného rozhovoru s Bohom, aj v tvorbe Johana Sebastiana Bacha týmto nástrojom nezvykle vyjadreného afektu radosti.

Zaujímavý je symbol nástroja v podobe *kombinácie nálady smútku s vyjadrením vznešenosti*. Kombinácia smútočného afektu s vyjadrením poslania vznešenosti je charakteristickým inštrumentačným prvkom predovšetkým pre obe svetské kantáty z lipskej skladateľovej periódy<sup>30</sup>. V smútočnej óde *Laß, Fürstin, laß noch einen Strahl BWV 198*<sup>31</sup>, komponovanej na pamiatku saskej kurfirstky Christiany Eberhardiny je táto kombinácia oboch najvýznamnejších symbolických vyjadrení violy da gamba najvýraznejším spôsobom využitá v rámci kompletnej skladateľskej tvorby veľkého tomášskeho kantora. Kantáta *Die Himmel erzählen die Ehre Gottes BWV 76* jeden zaujímavý prvok, keď sled štyroch hudobných čísel - 9 až 12: recitatív, ária, recitatív, ária – predstavuje zaujímavovo uzavretý celok v rámci väčšieho celku celej kantáty, vyjadrujúci pocity smútku až strachu kombinované s vyjadrením Božej vznešenosti.

So symbolom violy da gamba veľmi úzko súvisia aj ďalšie symboly, ktoré J. S. Bach vo svojich cirkevných kantátach v značnej miere využíval. Ide o cirkevné číselné symboly, ktoré sú známe do súčasnej doby – čísla 3, 7, 10, 12 atď. Popritom však využíva vo svojej tvorbe prvok, ktorý je známy už z antického Grécka – gematria<sup>32</sup>, číselné vyjadrenie abecedy. Využíva ju nielen na identifikáciu vlastného mena – BACH = 14, ale aj na identifikáciu textu zo Sv. Písma. Nie menej zaujímavé v cirkevných kantátach najvýznamnejšieho tomášskeho kantora sú rôzne hudobné<sup>33</sup> a dokonca mimo hudobné symboly<sup>34</sup>, z ktorých mnohé majú tradíciu siahajúcu do 15. storočia.

## Symbol violy da gamba v pašiách Johanna Sebastiana Bacha

Počet paší skomponovaných Johannom Sebastianom Bachom je stále podrobený skúmaniu hudobných historikov. Podľa nekrológu z roku 1754,<sup>35</sup> ktorého spoluautorom je aj

<sup>28</sup> Touto kantátou sa J. S. Bach uviedol na svojom novom pôsobisku v Lipsku ako kantor v škole sv. Tomáša pri rovnomennom chráme, kde pôsobil nepretržite os roku 1723 až do svojej smrti v roku 1750.

<sup>29</sup> Francúzska ouvertúra – predohra – mala tri kontrastné diely – pomaly – rýchlo – pomaly – a hrávala sa vo Francúzsku počas vstupu kráľa na operné predstavenie alebo počas jeho príchodu do chrámu. Symbolizovala svetskú moc a zákon, ale aj cirkevnú moc a zákon. J. S. Bach ju často využíval ako symbol Božej vôle a Božích zákonov.

<sup>30</sup> Tvorbu J. S. Bacha možno rozdeliť do niekoľkých skladateľských periód podľa pôsobiska, ktoré pôsobilo aj na jeho skladateľské žánrové zameranie: Arnstadt (1703 – 1707), Mühlhausen (1707 – 1708), Weimar (1708 – 1707), Köthen (1707 – 1723) a Lipsko (1723 – 1750).

<sup>31</sup> Táto kantáta stojí druhovo na hranici cirkevnej a duchovnej kantáty, pričom nesie aj niektoré znaky svetskej kantáty.

<sup>32</sup> Podstata gematrie spočíva vo fakte, že každé písmeno abecedy je vyjadrené náležitým číslom: a=1, b=2, c=3- V prípade J. S. Bacha však musíme akceptovať dobovú morfológiu, ktorá bola odlišná od tej súčasnej.

<sup>33</sup> Medzi také patrí samotná notová osnova – nad notovou osnovou boli stvárnené pozitívne javy, v notovej osnove bežné javy a pod notovou osnovou negatívne javy. Umožňovali to dobové notové kľúče, ktoré sa v súčasnosti už nepoužívajú. Podobnými symbolmi boli samotné noty, metrum (takt) a pod.

<sup>34</sup> Významným mimo hudobným symbolom bol kríž, ktorý sa ako hudobná posuvka zvyšujúca tón o pol stupňa (c s #=cis) využíval aj na zdôraznenie ľudského utrpenia a utrpenia Ježiša Krista.

<sup>35</sup> SCHULZE, H.-J. 1972. Dokumente zum Nachwirken Johann Sebastian Bachs 1750 – 1800. Kassel; Basel; Tours; London : Bärenreiter; Leipzig : Deutscher Verlag für Musik, s. 86

syn Carl Philipp Emanuel Bach (1714 – 1788)<sup>36</sup>, bol J. S. Bach autorom 5 pašiových kompozícií. Do súčasnej doby sa však zachovali iba dve pašiové kompozície, pri ktorých môžeme byť nevyvrátiteľne presvedčení o Bachovom autorstve: *Matúšove pašie BWV 244* a *Jánove pašie BWV 245*<sup>37</sup>. V prípade *Lukášových pašíach BWV 246* je Bachovo autorstvo silne spochybňované. *Lukášove pašie BWV 246* vznikli pravdepodobne vo Weimare v roku 1712 a nesú vo svojej ešte vo svojej skladateľskej koncepcii silné motetové vplyvy. Dokázateľne boli uvedené prvý raz na Veľký piatok 7.4.1730 v Lipsku v kostole sv. Mikuláša. Použité boli odpisy partitúry z pera J. S. Bacha a jeho syna C. Ph. E. Bacha, pričom nie je uvedený ani autor ani textu, čo bolo aj v tej dobe značne nezvyčajné<sup>38</sup>. Ďalšie uvedenie nasledovalo v polovici 40. rokov 18. storočia, „kedy Johann Sebastian Bach prepracoval záverečný chorál prvého dielu“<sup>39</sup>. Z *Markových paší BWV 247*, ktoré boli prvý raz uvedené v kostole sv. Tomáša v Lipsku v 1731 sa zachoval iba text pochádzajúci z pera v tom čase už jedného z hlavných Bachových libretistov Christiana Friedricha Henriciho zvaného Picander (1700 – 1764).

V *Matúšových pašíach* obsadil J.S. Bach violu da gamba iba v štyroch hudobných číslach z celkového počtu 68 hudobných čísel: č. 34 recitativ - *Mein Jesus schweigt zu Falschen lügen*, č. 35 ária<sup>40</sup> – *Geduld*, č. 56 recitativ - *Ja freilich will in uns das Fleisch und Blut*, č. 57 ária - *Komm, süßes Kreuz*. V *Jánových pašíach* je obsadená dokonca iba v jednom hudobnom čísle zo 40 hudobných čísel: č. 30 - ária *Es ist vollbracht*. Skladateľ vychádzal pri jej obsadení z myšlienkovvej podstaty textu, ako aj zo samotnej dejovej situácie odohrávajúcej sa v rámci veľkonočného biblického príbehu o umučení, smrti a zmŕtvychvstaní Ježiša Krista, pretlmočeného oboma evanjelistami – Matúšom a Jánom. Je evidentné, že autor považoval takéto úsporné obsadenie violy da gamba za dostačujúce, pretože úspornosť jej obsadenia zvyrazňuje jej význam. V oboch zachovaných pašiových kompozíciách je viola da gamba obsadená v kľúčových dejových scénach a situáciách. Zvuková farba nástroja je kombinovaná popri obsadeniu bassa continuo so všetkými polohami ľudského hlasu, okrem ženského sopránu. V prípade *Matúšových paší* je to s oboma mužskými hlasmi – tenorom a basom, v *Jánových* s altom. V oboch pašiových dielach využíva skladateľ široké spektrum možností violy da gamba. Zdôrazňuje ju ako nositeľa melodickéj línie bassa continuo, ako akordického nástroja bassa continuo, ako melodického sólistického nástroja a ako akordicko-melodického nástroja. Popri tomto základnom nástrojovom využití violy da gamba, stáva sa tento nástroj aj nositeľom číselných symbolov: čísla 3 – symbol sv. Trojice, č. 5 – v symbolike J. S. Bacha predstavujúceho Satana, č. 11 – počet verných apoštolov č. 6 – naplnenie diela. Nie menej zaujímavé je využitie hudobnej rétoriky, afektovej teórie a mimo hudobných symbolov. Tie vyvrcholili v árii *Komm, süßes Kreuz*, kde zohráva významnú úlohu posuvka krížik - # - , ktorý sa objaví vždy v súvislosti so zaspievaním slova Kreuz – kríž<sup>41</sup>. Vari k najzaujímavejšiemu využitiu symbolu kríža v *Matúšových pašíach* dospel slovenský

<sup>36</sup> Ide o druhorodeného syna J. S. Bacha z prvého manželstva. Bol významným skladateľom pôsobiacim v Berlín a v Hamburgu. Výrazným spôsobom zasiahol do vývoja hudobných dejín, hlavne pri formovaní sa nového slohu klasicizmu. Zásadným spôsobom ovplyvnil tvorbu Josepha Haydna (1732 – 1809).

<sup>37</sup> Postaveniu violy da gamba v pašíach J. S. Bacha sa venujeme podrobne v monografii MEDŇANSKÝ, K. PASSIONES BACHIANAE *Cesta k vrcholu violy da gamba*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2007, 203 s. ISBN 978-80-8068-663-5

<sup>38</sup> SCHMIEDER, W. 1990. *Thematisch-systematisches Verzeichnis der musikalischen Werke von Johann Sebastian Bach*. Bach-Werk-Verzeichnis (BWV) herausgegeben von Wolfgang Schmieder. 2. überarbeitete und erweiterte Ausgabe. Wiesbaden: Breitkopf & Härtel 1990, s. 823, ISBN 3-7651-00255-5.

<sup>39</sup> (KÜSTER, K. 1999. *Bach Handbuch*. Kassel; Basel; London; New York; Prag : Bärenreiter, 1999, s. 434)

<sup>40</sup> Recitativ a ária tvoria nerozlučnú dvojicu, ktorá po významovej stránke súvisí. Táto dvojica sa dostala do paší pod vplyvom talianskej opery z oblasti Neapola začiatkom 18.- storočia.

<sup>41</sup> Nemčina aj pre posuvku zvyšujúcu tón a pol tóna pozná termín Kreuz . kríž, nie ako slovenčina, ktorá používa zdobneninu - krížik

hudobný historik Ivan Valent, ktorý dlhodobým výskumom dospel k záveru, že celý hudobný materiál tohto diela je organizovaný do kríža<sup>42</sup> – príloha č. 2.

## Záver

Stručne naznačené využitie violy da gamba v cirkevných kompozíciách Johanna Sebastiana Bacha svedčí o jeho mimoriadnej zvukovej predstavivosti a schopnosti zvukových kombinácií. Popri tom v jeho cirkevnej tvorbe, a nielen v nej, vrcholí 250 ročné formovanie sa evanjelickej cirkevnej hudby ovplyvnenej pohľadom Dr. Martina Luthera na hudbu, na základe čoho dochádza k jednote teológie a hudby. Tvorbe J. S. Bacha výrazným spôsobom ovplyvnila nasledujúce generácie hudobných skladateľov od začiatku 19. storočia začínajúc a v súčasnosti končiac. Nie je určite náhoda, že k podobnej jednote teológie a hudby dochádza v tvorbe významných skladateľov hudby 20. storočia Oliviera Messiaena (1908 – 1992) a Arvo Pärta (\*1935). Vari najvýstižnejšie charakterizoval význam Johanna Sebastiana Bacha pre vývoj svetovej hudby jeden z najpoprednejších avantgardných skladateľov prvej polovice 20. storočia Anton Webern (1883 – 1945), keď v roku 1936 povedal: „*Bei Bach findet alles statt.*“ („*Všetko sa začína u Bacha*“, alebo aj vo význame „*Všetko nájdete u Bacha*“).

## Použitá literatúra

DAMMANN, R. 1984. *Der Musikbegriff im deutschen Barock*. 2. vydanie. Laaber : Laaber-Verlag 1984, 523 s.

GECK, M. 2000. *Denn alles findet bei Bach statt – Erforschtes und Erfahrenes*. Stuttgart; Weimar : Verlag J. B. Metzler, 2000, 205 s.

HIRSCH, A. 1986. *Die Zahlen im Kantatenwerk Johann Sebastian Bachs*. Neuhausen; Stuttgart; Hänssler Verlag, 1986, 179 s.

KÜSTER, K. 1999. *Bach Handbuch*. Kassel; Basel; London; New York; Prag : Bärenreiter, 1999, 997 s. ISBN3-7618-2000-3.

LABORECKÝ, J. *Hudobný terminologický slovník*. Bratislava : SPN [s.a.] ISBN 80-08-01037-1.

MEDŇANSKÝ, K. 2006. *Postavenie violy da gamba v kantátach Johanna Sebastiana Bacha*. Prešov : Súzvuk 2006, 224 s. ISBN 80-89188-15-X.

MEDŇANSKÝ, K. *PASSIONES BACHIANAE Cesta k vrcholu violy da gamba*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2007, 203 s. ISBN 978-80-8068-663-5.

OTTERSTEDT, A. 1994. *Die Gambe*. Kassel; Basel; London; New York; Prag: Bärenreiter, 1994, 245 s. ISBN 3-7678-1152-7.

SCHMIEDER, W. 1990. *Thematisch-systematisches Verzeichnis der musikalischen Werke von Johann Sebastian Bach*. Bach-Werk-Verzeichnis (BWV) herausgegeben von Wolfgang Schmieder. 2. überarbeitete und erweiterte Ausgabe. Wiesbaden: Breitkopf & Härtel 1990, 1114 s., ISBN 3-7651-00255-5.

---

<sup>42</sup> VALENTA, I. 1995. Symbol kríža v Matúšových pašiách J. S. Bacha. In *Slovenská hudba*, r. XXI, rok 1995, číslo 1, s. 15.

SCHULZE, H.-J. 1972. *Dokumente zum Nachwirken Johann Sebastian Bachs 1750 – 1800*. Kassel; Basel; Tours; London : Bärenreiter; Leipzig : Deutscher Verlag für Musik.

PETZOLD, M. 1996. *Bey einer andächtigen Musique ist allezeit Gott mit seiner Gnaden Gegenwart*. Bach und die Theologie. In KÜSTER, K. editor. *Bach Hand-Buch*. Kassel; Basel; London; New York; Prag : Bärenreiter-Verlag, 1995, s. 930 – 957. ISBN 3-476-01717-6.

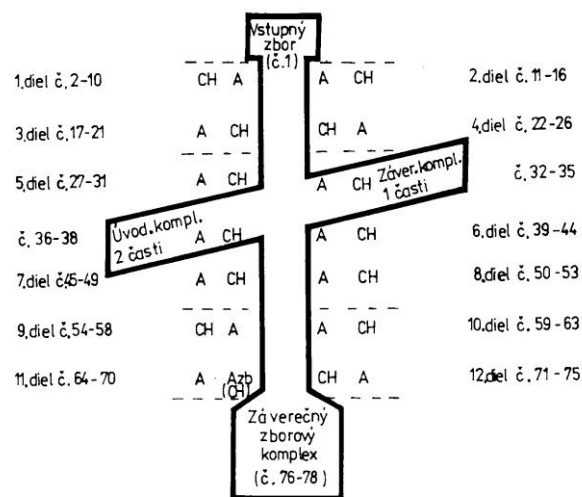
VALENTA, I. 1995. Symbol kríža v Matúšových pašiách J. S. Bacha. In *Slovenská hudba*, r. XXI, rok 1995, číslo 1, s. 13 – 16.

### Príloha č. 1



Rodina viol da gamb - zľava tenor-basová, altová a sopránová. Nástroje sú zo súkromnej zbierky Karola Medňanského, autora tejto štúdie.

## Príloha č. 2



Organizácia hudobných čísel *Matúšových pašii BWV 244* J. S. Bacha podľa Ivana Valentu, ktorá vytvára križ.

# Caritas in veritate a život Steva Jobsa

Bc. Peter Mičko

Bc. Jozef Vokál

študenti PF KU v Poprade

---

## Abstrakt

Meno Steve Jobs je, a stále bude spájané s najväčšou revolúciou v oblasti počítačovej techniky. Produkty firmy Apple využívajú milióny spotrebiteľov na celom svete. Život S. Jobsa však môžeme považovať za kontroverzný, a s mnohými jeho rozhodnutiami nemusíme súhlasiť. Príspevok, ktorého autormi sú študenti 4 ročníka odboru manažment na PF KU v Poprade, porovnáva názory Cirkvi prezentované emeritným pápežom Benediktom XVI. v encyklike Caritas in veritate so životom a názormi Steva Jobsa.

**Kľúčové slová:** podnikanie, zodpovednosť, materiálny blahobyť, globalizácia, úspech.

## Úvod

Spojiť encykliku Caritas in veritate so životom S. Jobsa bol projekt bol na prvý pohľad veľmi zaujímavý a preto sme sa ho rozhodli prijať ako výzvu. S istou dávkou nevedomosti to bol vhodný spôsob na absolvovanie predmetu Sociálna náuka Cirkvi s trocha iným pohľadom na vec ako obyčajne. Po prvých stránkach sme si však uvedomili, že to nebude také jednoduché, ako sme si predstavovali. Tak ako encyklika Benedikta XVI. Caritas in veritate nie je jednoduchá na pochopenie a vyzdvihuje veľmi dôležité až nadčasové úlohy, aj porovnanie života človeka, akým bol Steve Jobs, majstra protikladov a svojského chápania reality, stala sa pre nás úlohou priam nespľniteľnou. Je možné porovnať také odlišné celky? Po dôkladnejšom zoznámení sa s danou problematikou sme však dospeli k názoru, že to, čo môže byť na prvý pohľad nespojiteľné, môže mať hlbší význam a veci, ktoré sa zdali byť zrejme, nemusia byť také jednoduché.

## Caritas in veritate

Caritas in Veritate (CV) podčiarkuje skutočnosť, že rozvoj a podnikanie nemôže byť zamerané len na zisk, ale musí mať aj rozmer nezištnosti a kultúru darovania sa. Dokazuje to nedávna hospodárska kríza. Tento problém treba vidieť v súvislostiach globalizácie. Potrebná je etika priateľská ľudskej osobe.

Rozvoj pre človeka môže znamenať odhalenie svojej životnej úlohy a svojho povolania, či už po stránke hmotnej, finančnej, duševnej, ako aj po duchovnej stránke. Rozvoj človeka by sme mohli považovať za naplnenie Bohom daného povolania, ktoré predstavuje slobodnú, zodpovednú a pozitívnu odpoveď človeka na toto Božie povolanie. Správne zvolenou úlohou rozvoja môže byť vytvorenie predpokladov pre prevzatie zodpovednosti a vytvorenie podmienok pre slobodu vyzdvihujúcu zodpovednosť. Riešenia, ktoré neaplikujú tieto aspekty, encyklika CV pokladá za nedostatočné ba dokonca za nebezpečné.

Dalším dôležitým bodom je myšlienka rozmachu práv, pri ktorých v dnešnej dobe častokrát zaostáva plnenie povinností jeden voči blíznym a voči Bohu. U ľudí sa vytráca puto, ktoré ich zaväzuje voči spoločnosti a necítia sa byť zviazaní nikomu a ničím. Sebareflexia ustupuje do pozadia, čo badať v našej krajine, ale aj v globálnom meradle, pričom uvedomenie si, že s právami sú úzko spojené aj určité povinnosti by malo patriť k zásadným princípom budovania kvalitnej spoločnosti. Práva, ktoré sú zbavené akýchkoľvek povinností,

ktoré im dávajú zmysel, môžu naštartovať neobmedzené množstvo požiadaviek. „Stupňovanie práv vyúsťuje do zanedbávania povinností. Povinnosti vymedzujú práva, pretože poukazujú na antropologický a etický rámec, do pravdivosti ktorého spadajú aj práva, vďaka čomu sa nestávajú svojvoľnými“ [1].

Veľmi významným problémom, ktorý bráni vývinu a rozvoju človeka v spoločnosti, je problém vyzdvihovania materiálneho blahobytu a konzumnej spoločnosti, čím nepriamo avšak intenzívne, naruša prikázania lásky k bližným. Človek si často kvôli materiálnemu životu a zhonu za majetkom neuvedomuje skutočné životné hodnoty. Moderný človek je niekedy presvedčený, že je jediným autorom svojho života aj života spoločnosti. Presvedčenie o vlastnej sebestačnosti a o schopnosti odstrániť zlo v dejinách len vlastným pričinením priviedlo človeka k tomu, že spája šťastie a spásu s formami materiálneho blahobytu a sociálnej činnosti. Toto je dôsledok uzavretia sa do samého seba - egoizmus. Tieto myšlienky a postoje sa cez jednotlivcov prenášajú do života celej spoločnosti, kde naberajú škodlivý charakter. Hlavne v ekonómii, ak človek neprijme dôležitosť morálnych hodnôt, bude ekonómia slúžiť len ako nástroj nespravodlivosti bez vyššieho cieľa [1].

Encyklika ďalej vysvetľuje hospodársky a technologický rozvoj, ktorý spôsobuje neúfňajúcu polemiku, obzvlášť pri ekologických problémoch spôsobujúcich nadprodukciu a nešetrnosť dnešnej populácie. Pápež uvádza, že materiálny a technologický vývoj je v mnohých stránkach pozitívny proces. Využívanie pôdy, ľudskej práce a kapitálu je súčasťou ľudského poslania a výsledkom stvoriteľskej práce Boha. Technologický a materiálny rozvoj sprevádzajú aj pokušenia, akými sú zbožňovanie technológie alebo prírody. Treba si uvedomiť, že príroda alebo technológie nemôžu prevyšovať ľudský rozvoj, naopak, majú v ňom napomáhať. Boh dal človeku za úlohu, aby využitím hmotných statkov, akýmsi zušľachtením materiálov, nasledoval transcendentné ciele [1].

Problémy dnešného sveta vychádzajú hlavne z oslabeného ľudského srdca, pričom mnohokrát sa tieto problémy pripisujú fenoménu globalizácie a kapitalizmu. Musíme si uvedomiť, že práve tieto aspekty ponúkajú možnosť ľudského vývoja a riešenia problémov, preto odmietanie týchto procesov, alebo snaha o ich zvrat, môže byť nežiaduca. Správne vnímaná globalizácia je príležitosťou; sama o sebe nie je ani dobrá, ani zlá. Úlohou jednotlivcov aj národov je, aby namiesto toho, aby sa stali obeťou globalizácie, sa stali jej hrdinami, šampiónmi. Aj napriek niektorým jej dimenziám, ktoré netreba popierať, ale ani absolutizovať, „globalizácia nie je a priori ani dobrá, ani zlá. Bude tým, čo z nej ľudia učinia“. Globalizácia je viacrozmerne a mnohostranný fenomén, ktorý si vyžaduje, aby bol uchopený v rôznosti a v jednote všetkých svojich dimenzií, vrátane teologickej. To umožní žiť a orientovať globalizáciu ľudstva na základe vzťahov, spoločenstva a vzájomného delenia sa [1].

„Medzinárodná spolupráca potrebuje ľudí, ktorí majú podiel na procese ekonomického a ľudského rozvoja prostredníctvom solidarity účasti, sprevádzania, formácie a rešpektu. Z tohto pohľadu by si mali samotné medzinárodné organizácie klásť otázku o skutočnej účinnosti ich neraz príliš nákladných byrokratických a administratívnych aparátov“. Práve takto by sa zabránilo vzniku jednej veľkej byrokratickej inštitúcie. „Globalizácia si vyžaduje istú autoritu, keďže kladie problém globálneho spoločného dobra, o ktoré sa treba usilovať. Takáto autorita však musí byť organizovaná subsidiárne, jednak preto, aby neohrozovala slobodu, ako aj preto, aby bola konkrétne účinná“ [1].

## **Steve Jobs**

Steve Jobs bol človek, ktorý sa na svet dostane raz za desiatky rokov. Práve jemu môžeme vďačiť za technickú revolúciu, ktorú rozpútal. Práve on bol ten človek, ktorý chcel a



dokázal nám, obyčajným ľuďom, poskytnúť počítač ako dielo s inovatívnym grafickým rozhraním.

Málokto ale vie, kým bol, čím si prešiel, a ako žil. Už od mala sa venoval technike. Otec chcel, aby opravoval autá, ale on sa radšej venoval výrobe rádia a podobných technických hračiek. Ťažkým životným momentom bolo, keď sa dozvedel, že je adoptovaný. Zanechalo to uňho hlbokú jazvu, ktorá sa s ním ťahala aj do jeho rodinného života, keď nebol schopný udržať si ženu, ktorú miloval a nakoniec opustil aj ju, aj dieťa. Jeho biologickí rodičia sa chceli postarať o jeho vzdelanie, preto museli jeho adoptívni rodičia sľúbiť, že ho dajú na vysokú školu. Tak sa aj stalo, no nevydržal tam dlho a odišiel. Počas svojho života bol zásadne proti vysokoškolskému vzdelávaniu, pretože vraj udupávalo jedinečnosť a kreativitu ľudí. Sám si vybavil, aby na ňu chodil zadarmo (keďže nemal peniaze) a len na vybrané predmety ako napríklad kaligrafia, aj vďaka čomu majú produkty Apple vždy jedinečné grafické a dizajnové prvky. Firmu Apple vybudoval doslova na kolene v otcovej garáži spolu so svojim najlepším kamarátom Stevom Wozniakom. Výborne sa dopĺňali, pretože Wozniak bol jeho pravý opak. Bol milý, srdečný, svoje produkty dával ľuďom zadarmo (ešte keď študoval) a hlavne, bol empatický.

Jobs bol extrémne komplikovaná osobnosť. Vedel predať a presvedčiť čokoľvek a kohokoľvek. Mal obrovskú charizmu. Bol veľký pedant, len pri kabeláži jeho počítačov vedel sedieť hodiny. Jeho heslo bolo, že produkt je vtedy dokonalý, ak je logický a úhladný aj na miestach, ktoré nevidno. No neoplýval veľkou empatiou. Kottke, jeden z mála ľudí, ktorý s Jobsom zakladal Apple, bol v roku 1980, keď bolo mnoho ľudí už milionármi, stále len radový zamestnanec bez istoty. „Steve je presný opak lojálneho človeka“, hovorí Andy Hertzfeld, inžinier zo začiatkov Apple. Pokiaľ mu nevyšiel nejaký väčší obchod, tak sa rozplakal a vedel hystericky vyvádzať. Vo firme Wozniaka zamestnanci milovali, no Jobsa nezaháľali. Nemal problém prísť a povedať pracovníkovi: „To čo robíš, je úplné na hovno, tak ako aj ty!“ No čo sa týka peňazí, zachoval si vždy chladnú hlavu. V momentoch, keď začal vyrábať prvý počítač (obvodová doska bez obalu), nemal žiadne peniaze. Do roku 1980, keď mala firma Apple hodnotu 1,79 miliardy USD, Jobs nemal žiadne miliónárske maniere. Ako bolo spomenuté, keď ostatní utrúcali státisíce za autá, jachty a ženy, on si nekupoval okázalé domy ani drahé obleky. Akurát si kúpil pekné auto, ale aj to šoféroval sám. Neobil si ťažkú hlavu ani s ochrankou. Za svoj život dokázal vytvoriť jednu z najpopulárnejších technologických spoločností na svete a taktiež sa mu podarilo zviditeľniť spoločnosť Pixar, ktorá sa stala pod jeho vedením, aj vďaka spolupráci so spoločnosťou Disney, jednou z najznámejších producentov animovaných filmov. Vo svojej tvorbe bol značne ovplyvnený východným zenovým učením, ktoré malo vplyv na celý jeho život. Toto učenie bolo cítiť v jeho tvorbe a prístupe k tvoreniu aj v jeho neustálom hľadaní optimálneho návrhu. Už od mladého veku bol prísny vegánom, pričom je možné, že spolu s jeho nezmyselnými ovocnými diétami to spôsobilo jeho skoré úmrtie. Ostal tu po ňom však jeho odkaz. Odkaz človeka, ktorý chcel v živote dosiahnuť veľa a nebál sa byť iný. Veril, že môže preraziť s integrovaným prístupom, ktorému iní ľudia z oblasti IT nedávali šancu. Stal sa z neho rebel a vizionár zároveň, ktorý to, čo strácal po ľudskej stránke, snažil sa vynahradiť svojou tvrdou a oddanou prácou.

## **Porovnanie Caritas in veritate a života Steva Jobsa**

„Je divné si pomyslieť, že celý život zhromažďujete skúsenosti, možno aj nejakú tú múdrosť a zrazu z toho nič neostane. A tak by som naozaj rád veril, že niečo zostane, že napríklad naše vedomie bude niekde existovať ďalej.“ Toto je jeden z výrokov, ktorý povedal Steve Jobs v období, ktoré už nezvratne smerovalo k jeho smrti. Je zaujímavé, keď človek začína svoju úvahu práve pri konci života niekoho iného, ale v tomto smere je to asi

príznačné. Steve bol človek, ktorý sa snažil žiť naplno, pretože mal pocit, že na tomto svete nebude dlho a tak musí stihnúť dokončiť svoju prácu [2].

V CV je jasne spomenuté poslanie človeka a jeho „Božie povolanie“. To jeho bolo značne ovplyvnené jeho mladosťou. Sledovaním ako sa jeho otec, jeho vzor, venuje výrobe produktov a zameraním sa na každý detail. Ďalej to bol vplyv užívania LSD, ktorý v ňom prebudil určité rebelské stránky, ktoré neskôr v jeho živote zohrali významnú rolu. Bol to aj pocit, ktorý ho trápil do konca života. Pocit, že jeho biologickí rodičia ho nemali radi a tak sa ho chceli zbaviť. Všetky tieto aspekty ho viedli určitými smermi, ktoré formovali jeho celoživotné dielo a nakoniec aj jeho poslanie. Mnohí by mohli povedať, že tento človek nemohol po sebe zanechať nič dobré, ale práve v tom sú Božie plány nevyspytateľné. Práve svojou tvrdou prácou dokázal pomôcť iným v každodenných ľudských aktivitách. A na svete nie je väčšej služby, ako služby druhým. Raz dokonca pri vývoji nového počítača argumentoval nutnosťou skrátenia času štartu počítača prirovnaním k záchrane ľudských životov, čo urobilo na daného inžiniera veľký dojem. A práve v tom bola obrovská prednosť Jobsa. Hoci bol nestály a impulzívny, dokázal vplývať na ľudí tak, že dokázali splniť aj úlohy, ktoré by inak boli nesplniteľné.

CV nám hovorí, že rozvoj a podnikanie nemôže byť zamerané len na zisk, ale musí mať aj rozmer nezištnosti a kultúru darovania sa a práve v tomto môžeme vidieť najvýznamnejšiu paralelu medzi životom Steva a CV. Keď začínali spolu so Stevom Wozniakom podnikáť, ich prvoradým cieľom bol zisk. Tento cieľ sa však postupom času začal strácať a zmenil sa na túžbu poskytovať zákazníkom čo najlepší produkt, ktorý by bol spojením technológie a umenia. Keď bol Steve vyhodnený z vlastnej spoločnosti ktorú založil, malo to podľa jeho slov zásadný charakter na jeho následnú tvorbu. Videl ako sa jeho spoločnosti zmocnili ľudia, pre ktorých bol prvoradý zisk a nie produkt pre zákazníka. To bol aj podnet, prečo sa neskôr snažil vrátiť sa do Apple a zmeniť to.

Dnes často zaostávajú plnenia povinností jeden voči druhému a voči Stvoriteľovi. Ľudia sa necítia byť zaviazaní nikomu a ničím. Doba nám dala možnosti, ale na povinnosti sa často zabúda a aj v Jobsovom živote máme niekoľko prípadov, kde je to jasne vidieť. Ženu, ktorú miloval spolu so svojou dcérou nechal napospas osudu, keď ho najviac potrebovali. Tu je jasne vidieť ako sa Jobs zachoval, keď sa pre neho stalo niečo nezaujímavé alebo nežiaduce. Proste to začal ignorovať a v jeho svete skreslenej reality, akoby to prestalo existovať. Neskôr bol z tohto svojho chovania smutný a chcel ho zmeniť, ale tak, ako sa adopcia podpísala na celom jeho živote, ani on už nemohol zmeniť to, čo svojou nerozvážnosťou napáchal.

Ako bolo spomenuté vyššie, asi najväčší problém spoločnosti je zameranie sa človeka na materiálny blahobyť, konzum a prospechárstvo, čo v konečnom dôsledku vyplýva z porušenia prikázania lásky. Jobs aj vďaka svojej orientácii na východnú filozofiu, pokladal konzumné správanie za jednu z najhorších vlastností spoločnosti, čo mu bolo mnohokrát vyhadzované na oči, keďže bol tvorcom produktov, ktoré určitým spôsobom konzumný spôsob života podnecujú. Bol to zaujímavý paradox, aj keď Jobs si ho nikdy nepripúšťal. Snaha vyhnúť sa konzumu však bola viditeľná v celom jeho živote. Snažil sa žiť v jednoduchosti a striedmosti, čo podľa neho podporovalo hľadanie skutočných potrieb. Jeho domov bol častokrát zariadený len najpotrebnejším nábytkom, pretože mal obrovský problém vybrať si ten správny kus. Jobs nebol orientovaný na materiálny blahobyť, ale na tvorenie a vývoj niečoho unikátneho, čo by mohlo priniesť ľuďom potešenie a možnosť slobodne sa vyvíjať a podnietiť snahu o napredovanie. Takýmto príkladom bolo aj vytvorenie služby na legálny nákup hudby, ktorou pomohol ako zákazníkom, tak aj autorom a spoločnostiam, čím zabránil okrádaniu autorov o ich zaslúženú mzdu.

CV spomína aj to, že technologický vývoj je v mnohých stránkach pozitívny proces a tak ho vnímal aj Jobs. Pomohol miliónom ľudí tým, že vytvoril jednoduchý a kvalitný

produkt, ktorý pomáhal ľuďom starať sa menej o prácu a viac času venovať svojej rodine ako aj poznávaniu. Aj vďaka nemu môžeme našu prácu a povinnosti zvládnuť rýchlejšie a jednoduchšie, či už ide o počítače, mobily, tablety či produkty zamerané na oddych, ako je prehrávač hudby. Nie vždy boli jeho produkty len tvorbou Apple. Napríklad, sporné grafické rozhranie, ktoré neskôr použili ostatní výrobcovia operačných systémov v podstate ukradli spoločnosti XEROX PARC. Pri tejto príležitosti Jobs prehlásil: „Picasso mal príslovie – dobrí umelci kopírujú, veľkí umelci kradnú – a my sme sa nikdy nehanbili kradnúť veľké myšlienky.“ Nebyť však tohto činu, mohol sa celý IT svet vyvíjať úplne inou cestou, ktorá by nepriniesla ľuďom komfort pri práci.

Vytvoril teda produkty, ktoré slúžia spoločnému dobru, ktoré je spolu s princípom subsidiarity základným kameňom sociálnej náuky Cirkvi. Tak ako Benedikt XVI. jasne vysvetlil, že „globalizácia nie je a priori ani dobrá, ani zlá. Bude tým, čo z nej ľudia učinia“, môžeme prirovnať aj život človeka ku globalizácii. Tiež nemôžeme dopredu povedať, aký bude, ale až naše činy z neho spravia to, čo po sebe zanecháme budúcim generáciám. Jobsov život možno nebol život dobrého otca, manžela, priateľa, ale svojou prácou sa snažil dosiahnuť dobro pre iných a to je jeho odkaz. Pretože naozaj až smrť ukáže, aký bol naozaj náš život a hlavne to, že súdiť nás môže jedine náš Boh.

Steve Jobs sa počas svojho života podieľal na veciach, ktoré nám zmenili život, a bez ktorých si dnes nevieme predstaviť každodenný život. Bol to revolucionár a z niektorých momentov jeho života by sme si mali brať príklad, no ďalších by sme sa mali zase vyvarovať. Týmto tvrdením chceme poukázať na fakt, že v mnohých ohľadoch má s encyklikou mnoho spoločného, no nie vo všetkom. Jobs vytvoril svoju firmu ma kolene v otcovej garáži a vedel, čo je to absolútna chudoba a tak isto aj nepredstaviteľné bohatstvo. Mal ho už po necelých siedmych rokoch po založení firmy, no nikdy mu nezmenilo pohľad na svet. V encyklike sa píše o zisku. Nemal by to byť ten hlavný podnet na vytváranie organizácie, práve naopak, mala by to byť len akási odmena za pomoc ľuďom produktmi alebo službami danej organizácie. Týmto sa v podstate riadil aj Jobs. Založenie Apple podmieňovalo pomoc ľuďom, aby sa všeobecná spoločnosť mohla dostať k technickým produktom, v tej dobe hlavne k PC. No aj tu sa prejavil jeho obchodný talent, keď na jednom produkte zarobil trojnásobok hodnoty súčiastok. Hovoríme aktuálne o Apple I- prvom produkte.

V organizáciách by sa malo k zamestnancom spávať s úctou, aby sa cítili dobre, podporovať tzv. priateľskú etiku. Toto sa trochu neguje so správaním Jobsa, ktorý neoplýval veľkou empatiou, čo sa stalo jeho hlavným poznávacím znakom. Vedel ľuďom pomôcť a podporiť ich, ale na strane druhej zase vedel svojou ťažkou povahou radovým zamestnancom priťažovať. To bol aj podnet na to, aby bol prepustený zo svojej vlastnej firmy. Ako sa píše v encyklike, podnikanie treba správne navrhnuť, aby podporovalo podmienky pre zodpovednú slobodu.

Tak isto netreba zabúdať, že s právom prichádzajú aj povinnosti voči bližnému a voči spoločnosti v organizácii. Jedna s vecí, ktorá Apple dostala na vrchol v obchodnom svete bolo tvrdenie, ktorým sa Jobs riadil: „Dobrý umelci kopírujú, veľkí umelci kradnú.“ To sa odohralo aj pri vytvorení grafického rozhrania pre produkt Apple II a tým pádom aj pre všetky ostatné jeho produkty, kde si vzal nápad a systém grafiky od firmy XEROX. No moment, keď spoločnosť Google vraj ukradla nápad a začala s operačným systémom Android, Jobsa nepotešil a vyjadril sa, že sa postará o to, aby bola tato spoločnosť zničená a dá nato aj posledný cent so svojho impéria.

Zameranie sa na materiálny blahobyt ničí spoločnosť. Jobs sa nikdy neupriamil na peniaze. Prvoradá bola uňho pomoc bližnému v podobe produktov, ako sme písali vyššie, čo vlastne tvorí aj marketingový systém.

Pápež Benedikt XVI. píše v encyklike Caritas in veritate o pozitívnom vplyve techniky na spoločnosť, čo sme mohli vidieť aj počas jeho pontifikátu, keď napríklad

produktom od Apple zapínal na Vianoce vianočný stromček a bol registrovaný na sociálnych sieťach, aby mohol byť bližšie k ľuďom. Tým chceme poukázať na fakt, že mnohokrát používal práve produkty Apple, ktorými Jobs obohatil náš život. No netreba zabúdať na to, že technika sa nikdy nesmie stať našim pánom, ale ostať v rovine sluhu. Tým sa riadil aj Jobs, pretože technické a ostatné produkty spoločnosti znamenali preňho len vylepšenie života, ale nie základ existencie.

### **Použitá literatúra**

[1] Benedikt XVI. *Caritas in veritate*. Trnava : SSV, 2009. 115 s. ISBN: 978-80-7162-786-9.

[2] ISAACSON, W. *Steve Jobs*. 1. vyd. Praha : Práh, 2011. 665 s. ISBN 978-80-7252-352-8.

# Reklama – fenomén komunikačného mixu

**prof. Ing. Bohuslava Mihalčová, PhD., PhD.**

Katedra manažmentu

Podnikovohospodárska fakulta v Košiciach

Ekonomická univerzita v Bratislave, E-mail: Mihalcova.B@seznam.cz

**Bc. Anna Vistánová**

Podnikovohospodárska fakulta v Košiciach

Ekonomická univerzita v Bratislave, E-mail: a.vistanova@gmail.com

---

## Abstrakt

Reklama je fenoménom dnešnej doby – všetci sa s ňou pravidelne stretávame všade v médiách aj priamo okolo nás. Môže sa už vnímať ako súčasť nášho života. Možností, ako dať o sebe vedieť a ktorými cestami sa propagovať je veľké kvantum. Prioritou reklamy je osloviť príjemcu, reklama vysielala pozitívne informácie o popularite a úspešnosti podniku. V súčasnom období využívajú spoločnosti na budovanie svojich značiek všetky typy médií, oproti minulosti kladú oveľa väčší dôraz na efektívnosť a inovatívnosť komunikácie. Každý z nás vníma reklamu iným spôsobom, ako naloží so získanými informáciami závisí od rôznych faktorov, akými sú pocity, názory, rodinné a spoločenské prostredie. V reklame už však nejde len o jednosmernú komunikáciu, ľudia chcú vytvárať obsah a byť aktívni. Človek vždy bol, je a aj bude dôležitým článkom pri tvorbe reklamy.

**Kľúčové slová:** reklama, marketing, zákazník, konkurencia.

## Abstract

Advertising is a phenomenon of our times - all with its regularly encountered everywhere in the media and directly around us. It can already be seen as a part of our lives. Ways to make themselves known and who travels to promote the great bounty. The priority is to reach the recipient advertising, advertising sends positive information about the popularity and success of the company. An advertising is currently used by the companies to build their brands of all types of media over the past put much more emphasis on efficiency and innovative communication. Each of us perceives advertising other way dispose of information obtained depends on various factors, such as feelings, beliefs, family and social environment. The ad, however, has not just one-way communication, people want to create content and be active. One always has been, is and will be an important element in the creation of advertising.

**Keywords:** advertising, marketing, customer, competition.

## Úvod

Reklama sa už dávno stala súčasťou nášho života a vládne svetom. V súčasnej dobe sme ňou zahltení – je všadeprítomná a oslovuje nás na každom kroku. Predstavuje vplyvný socializačný aj edukačný prostriedok. Reklama by mala byť nástrojom pomáhajúcim orientovať sa zákazníkovi v širokej ponuke. Je nositeľom a šíriteľom hodnotových orientácií, etických princípov, ponúka modely a vzory spoločenského správania. Reklama vysielala pozitívne informácie o popularite a úspešnosti podniku. Pri práci s pojmom a významom reklamy je potrebné si ujasniť štyri kategórie, ktorých spojením vzniká komunikačný mix. Ide

o imidž, reklamu, public relations a goodwill. *Imidž* predstavuje podnik vonkajšiemu prostrediu prostredníctvom viacerých komunikačných prostriedkov (napr. logo, podnikové farby, oblečenie a vzhľad zamestnancov, ich vystupovanie, verbálna a neverbálna komunikácia, reklamné predmety, podnikové symboly, vizitky, dokumentácia a pod.). Imidž podniku môže byť vnímaný kladne, ale aj záporne. *Reklama* sa používa za účelom kladného ovplyvnenia správania sa spotrebiteľov. *Public relations* vznikol za účelom zviditeľnenia sa podnikov na trhu špecifickými komunikačnými prostriedkami, ako sú výstavy, verejné vystúpenia zástupcov podnikov, brífingy a pod. Výsledkom cieľeného public relations je *goodwill* podniku, t.j. jeho dobrá povesť. Kombináciou imidžu, reklamy a public relations vzniká komunikačný mix. Našou ambíciou je priblížiť iba jeden z týchto prostriedkov a to reklamu, tvorbu jej stratégie a jej vplyv na ľudí.

## Reklama ako prostriedok marketingového komunikačného mixu

Reklamu môžeme hľadať v dávnej histórii – jej pôvod siaha až k vzniku obchodu ako takého. Už v stredomorskej oblasti našli archeológovia vývesky s rôznymi ponukami a Rimania na steny maľovali oznámenia o gladiátorských zápasoch. V 19. storočí Albert Lasker tvrdil, že účinná reklama môže byť len tá, ktorá pozná svojho zákazníka a poskytne mu dôvod, prečo sa nejaký výrobok oplatí kúpiť. Veľmi trefne to vyjadril Konrad Lorenz: „*Odborník v reklame je úspešný vtedy, keď dokáže manipulovať inštinkty a emócie. Kto chce získať veľké masy ľudí, používa kľúče k ich „srdciam“, k ich podvedomiu.*“

Kotler definuje **reklamu**<sup>1</sup> ako každú platenú formu nepersonálnej komunikácie a podpory myšlienok, tovaru alebo služieb, ktorú vykonáva identifikovateľný sponzor prostredníctvom hromadných médií, ako sú noviny, časopisy, televízia, rádio, ale aj ďalšie komunikačné média. Reklama je vymedzená zákonom č. 147/2001 Z. z.<sup>2</sup> ako prezentácia produktov v každej podobe s cieľom uplatniť ich na trhu.

Reklamné pôsobenie má *tri základné funkcie*<sup>3</sup>. Prvá z nich informuje príjemcu o ponuke. Druhá, formatívna funkcia reklamy má za úlohu príjemcu zaujať a vytvoriť predstavu, že pozná jeho potreby a motivovať ho k želanej činnosti. Tretia funkcia, tzv. aktivizačná, vyzýva k akcii a ku kúpe produktu. V našom prostredí, v súvislosti s trhovou ekonomikou a konzumným kapitalizmom je k dispozícii nepreberné množstvo tovaru a služieb. Tovarom preplnené gigaobchody však tvoria iba pozlátka a nereflektujú skutočný stav v spoločnosti a reálnu kúpyschopnosť populácie.

Reklama má mnoho *podôb*<sup>4</sup>, napr. vývesný štít, billboardy, spoty v televízii, či inzeráty v novinách. Dá sa deliť podľa rôznych kritérií, ako je obsah oznámenia, ďalej podľa obstarávateľa, ktorým môže byť súkromná osoba, komerčné spoločnosti atď. Podľa druhu média sa delí na internetovú, televíznu, svetelnú, rozhlasovú, mobilnú, vonkajšiu. Za mimoriadny typ reklamy možno tiež považovať reklamné predmety zhotovované za cieľom zviditeľniť meno podniku. Spôsobov delenia reklamy je však oveľa väčšie množstvo.

<sup>1</sup> KOTLER, P. 2007. *Moderní marketing*. Praha: Grada 2007. s. 855. ISBN 978-80-247-1545-2.

<sup>2</sup> *Zákon o reklame a o zmene a doplnení niektorých zákonov – Zákon č. 147/2001 Z.z.* [online] Posledná aktualizácia 05.10.2012. [cit. 06.03.2012]. Dostupné na internete: <<http://www.vyvlastnenie.sk/predpisy/zakon-o-reklame/>>.

<sup>3</sup> PETER HUDEC. *Reklama a psychológia*. [online] Publikované 17.12.2009. [cit. 20.02.2013] Dostupné na internete: <<http://beo.sk/masmedia/1046-reklama-a-psychologia>>.

<sup>4</sup> MEDIAPOL News. *Reklama - fenomén dnešnej doby*. [online] Publikované 16.07.2010. [cit. 20.02.2013] Dostupné na internete: <<http://www.rodina-peniaze.sk/zaujímavosti.209/reklama-fenomen-dnesnej-doby.21379.html>>.

Reklama má tiež rôzne funkcie<sup>5</sup>, ako je marketingová, komunikačná, ekonomická a sociálna. V nedávnej dobe v súvislosti s novými médiami sa veľmi rozmohla internetová reklama – ide o reklamné bannery, sponzorovanie webových stránok, ale aj vyskakujúce okná tzv. pop-up Windows alebo nevyžiadané reklamné e-maily zvané spamy. Medzi *hlavné funkcie* reklamy patrí mimo zvýšenia predaja daného výrobku alebo služby, aj ďalšie aspekty. Formuje napríklad postoje a názory spoločnosti, čím silne ovplyvňuje životný štýl. Medzi prostriedky, ktoré reklamné kampane využívajú patrí opakovanie, rôzne odmeny pre spotrebiteľov, stotožnenie s pocitmi, splnenie túžob a potrieb. Prináša určité výhody, medzi ktoré patrí napríklad zlepšenie kvality tovarov a služieb na základe konkurenčného boja, informuje aj o nových produktoch, a tým zvyšuje možnosti výberu spotrebiteľského tovaru a služieb.

Aby bola reklama úspešná, musí podnik zvoliť správnu stratégiu. Pre zefektívnenie reklamných stratégií sa využíva psychológia, ktorá našla uplatnenie v reklame po druhej svetovej vojne, kedy sa pre USA naskytila príležitosť expandovať na množstvo voľných trhov a aplikovať svoj model konzumného kapitalizmu. Od tejto éry tvorí psychológia čoraz dôležitejšiu súčasť marketingu a reklamy ako takej. Či je reklama účinná, závisí od viacerých činiteľov, v každom prípade význam psychológie je v apelovaní na city a psychiku a predat'/poskytnúť produkt, ktorý v skutočnosti zákazník možno ani nepotrebuje. V súčasnosti, keď sme dennodenne zahltení kvantom informácií, nie je ľahké brániť sa manipulácii. *Psychológia reklamy* je samotným odvetvím aplikovanej psychológie, ktoré sa zameriava na vyzdvihovanie kladných stránok výrobku alebo služby, na poskytovanie množstva argumentov, ktoré vedú ku kúpe propagovaného produktu. Psychológia reklamy sa neustále vyvíja a snaží zlepšovať osvedčené reklamné stratégie, vytvárať nové efektívnejšie a rafinovanejšie. Hnacím motorom je skutočnosť, že recipient si už na každodenný „brainwash“ v podobe všadeprítomných reklám zvykol a je ťažšie zákazníka natoľko dlhodobo zaujať a motivovať, aby došlo ku kúpe produktu. Reklama využíva rôzne „zbrane“, aby zapôsobila, ako napr. humor, štatistiku, asociácie, metafory či prieskumy verejnej mienky. Čím ďalej, tým je tento proces „nalákania zákazníka“ sofistikovanejší a veľakrát si ani nevšimneme skrytú reklamu, ktorá je vo viacerých prípadoch najúčinnnejšia.

Veľmi často sa používajú *sociálne symboly*, ktoré predstavujú špecifické kvality. Napríklad služby Saturu ponúkal bocian ako symbol odletu do južných krajín, lišiak v reklame na české stavebné sporenie bol symbolom preľiakanosti a dobrých riešení, motýľ v kampani Globtel na kartu Prima bol symbolom voľnosti, pohyblivosti a to boli práve tie vlastnosti, ktoré sa podnik snažil vyzdvihnúť a zdôrazniť. *Farby* sú tiež veľmi významnými faktormi, ktoré ovplyvňujú celkový dojem z reklamy. Napríklad *červená* je považovaná za radostnú, silnú a aktivizujúcu farbu, ktorá plní v reklamách veľmi významnú rolu. Na druhej strane môže znamenať aj hnev, nebezpečenstvo, varovanie či netrpezlivosť. Rôzne štúdie dokázali, že červená ma na ľudí fyzický vplyv – zvyšuje srdečný tep a tlak, upriamuje pozornosť na detail a „tlačí“ nás k činu. *Žltá* asociuje slnečné žiarenie, kreativitu, otvorenosť, porozumenie a optimizmus, ale aj nezodpovednosť a závisť. Pomáha zvyšovať koncentráciu. *Oranžová* pripomína teplo, priateľstvo, úspech a dokonalosť. V Európe však nie je veľmi obľúbená, lebo evokuje tiež lacné plastové produkty. Taktiež sa používa v reklamách popri červenej – čo je oranžové, je nápadné. *Biela* symbolizuje čistotu, mier, pravdivosť, nevinnosť a nehu, ale aj prázdnotu a neurčitosť. V reklame sa môže použiť na zdôraznenie ticha. *Modrá* značí rozhodnosť, vernosť, bezpečnosť, no môže pôsobiť aj chladno a depresívne. Podporuje kreativitu. *Zelená* predstavuje zdravie, slobodu, pokoj, čerstvosť - je to svieža a upokojujúca farba. Aj *tvary* majú podobne ako farby svoju symboliku. *Štvorec* symbolizuje solídnosť

---

<sup>5</sup> MEDIAPOL News. *Reklama - fenomén dnešnej doby*. [online] Publikované 16.07.2010. [cit. 20.02.2013] Dostupné na internete: <<http://www.rodina-peniaze.sk/zaujímavosti.209/reklama-fenomen-dnesnej-doby.21379.html>>.

a jednotu, ale v reklame sa nevyskytuje veľmi často. Viac sa používajú *obdĺžniky* najmä v tlačenej reklame, *trojuholník* ako symbol duchovna a *kruh*, ktorý pôsobí ľahkým dojmom.

## Reklama v praxi

V nasledujúcej časti príspevku sa budeme zaoberať aplikáciou teoretických poznatkov a uvedieme konkrétne príklady reklamy z praxe na Slovensku, v Českej republike a vo svete, následne načrtneme aj predpovede na marketingové trendy tohto roka.

Ako je na tom reklama na **Slovensku**? Na reklamu v *slovenskej tlači*<sup>6</sup> bolo v minulom roku použitých vyše 168 miliónov eur, pričom najväčším zadávateľom tejto reklamy bol ako aj predošlý rok Orange s investíciou vyše 5,2 milióna eur. Nasledoval Mountfield a Slovak Telekom. Viac ako 3 milióny eur na inzerciu v tlači dal aj verejnoprávny Rozhlas a televízia Slovenska (RTVS). Celkom sa v minulom roku predalo 49 318 inzertných strán. Zadávatelia investovali najmä do reklamy v časopisoch, kde bolo inzerátom venovaných 27 113 strán. Podľa monitoringu spoločnosti TNS Slovakia, ktorý vychádzal z oficiálnych cenníkov médií však rok 2012 zaznamenal na Slovensku medziročný pokles objemu inzertných výdavkov o 2,7 %.

Zaradenie do zoznamu *desiatich najlákavejších cestovateľských cieľov pre rok 2013*<sup>7</sup>, ktorý pripravuje vydavateľ príručiek pre cestovateľov Lonely Planet, pomôže podľa Slovenskej agentúry pre cestovný ruch (SACR) krajine zviditeľniť sa. Skutočnosť, že sme sa umiestnili na piatom mieste v zozname krajín s názvom Best in Travel 2013 – Top 10 je pre Slovenskú republiku skvelou reklamou. Prehľad, ktorému dominuje Srí Lanka zverejnila 23.10.2012 internetová stránka [www.lonelyplanet.com](http://www.lonelyplanet.com). "Tento skvelý výsledok je zároveň výzvou pre všetky subjekty v cestovnom ruchu na prilákanie väčšieho počtu zahraničných návštevníkov," skonštatovala pre TASR generálna riaditeľka SACR Marta Kučerová. Slovensko ocenili autori zoznamu za kultúru, dobrodružnosť a množstvo turistami neprebádaných oblastí. Ilustrujú to fotografiou malebnej obce Nižné Ružbachy v okrese Stará Ľubovňa. Oceňujú veľké zmeny, ktorými Slovensko prešlo za dve desaťročia od Nežnej revolúcie. Pišu, že v súčasnosti sa síce Slovensko vo vyhľadávači Google objavuje na vrchole rebríčkov lacných ponúk lyžiarskych zájazdov a rozlúčok so slobodou, no nastal čas, aby turistický priemysel prijal zmenený obraz krajiny a pripravil sa "na cestu za očakávanou párty v roku 2013".

Milka Caramel je prvou potravinovou značkou, ktorá sa rozhodla využiť *inovatívnu novinku z oblasti prezentácie produktov na Slovensku*<sup>8</sup> – unikátny 3D holografický stojan kombinujúci holografické video s reálnym produktom. Samotná holografická animácia predstavuje spotrebiteľom novinku Milka Caramel a predovšetkým to, čím je unikátna – tekutý vláčny karamel ukrytý v lahodnej mliečnej čokoláde. V bratislavskej predajni Tesco Lamač bol k zhliadnutiu tento netradičný moderný spôsob prezentácie v termíne od 15. februára do 14. marca. Prečo sa rozhodli pre takúto formu prezentácie? Podľa Markéty Kristlovej, Brand manager značky Milka, práve podobné netradičné vystavenia produktu vyvolávajú medzi spotrebiteľmi veľký záujem, hlavne ak predstavujú technologickú novinku, akou tento stojan bezpochyby je. Ľudia sú prirodzene zvedaví, zaujímajú sa o nové veci a zároveň sa radi bavia.

<sup>6</sup> TASR. *Na reklamu v tlači išlo vlni vyše 168 miliónov eur*. [online] Publikované 15.02.2013. [cit. 01.03.2013] Dostupné na internete: <<http://www.teraz.sk/slovensko/reklama-tlac-media/37743-clanok.html>>.

<sup>7</sup> TASR. *Zaradenie SR medzi top 10 destinácií v Lonely Planet je skvelá reklama*. [online] Publikované 27.10.2012. [cit. 01.03.2013] Dostupné na internete: <<http://www.teraz.sk/ekonomika/zaradenie-sr-medzi-top-10-destinacii-v/26912-clanok.html>>.

<sup>8</sup> Omnipublic Consulting. *Milka ako prvá využije na podporu novinky Mila Caramel v instore 3D holografický stojan*. [online] Publikované 13.02.2013. [cit. 04.03.2013] Dostupné na internete: <<http://medialne.etrend.sk/marketing-tlacove-spravy/milka-ako-prva-vyuzije-na-podporu-novinky-mila-caramel-v-instore-3d-holograficky-stojan.html>>.



Dreamoc prekračuje hranice klasického vystavenia tovaru – nad vystaveným produktom sa premieta holografické video, ktoré ukáže všetky zaujímavé vlastnosti produktu – materiály, inovatívne výrobné postupy a to všetko v spojení s reálnym produktom. Okoloidúci získajú zážitok, ktorý podporí emocionálne spojenie so značkou. Zároveň majú spotrebiteľia možnosť vidieť to, čo bežne nevidia, preto je veľká šanca, že 3D prezentácia upúta ich pozornosť, zastavia sa a zaujímajú sa o produkt.

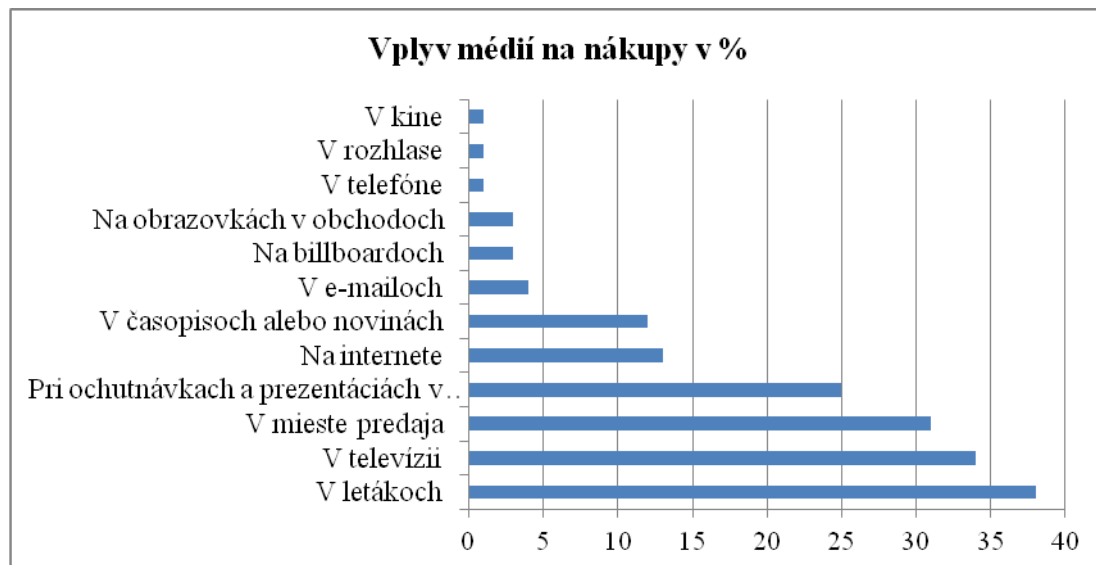
*Čo sa týka reklamy na sociálnych sieťach?* To, že s prezentáciou firmy na Facebooku netreba otáľať, bola rada relevantná pred rokmi. Dnes sú komerčné informácie neoddeliteľnou súčasťou aktivity na sociálnych sieťach a používatelia sú nimi presýtení. **Už však nezáleží len na tom, či firma na Facebooku je. Dôležité je, či má čo povedať.** Na Slovensku sa podľa nedávneho Trend Barometra<sup>9</sup> len 32 percent firiem vyjadrilo, že Facebook je pre ne dôležitý komunikačný nástroj. Juraj Horný z digitálnej agentúry Triad Advertising a Mirka Biel-Kasanická z agentúry Zaraguza sa zhodujú, že ak ide firme len o krátkodobý zisk, sú aj lepšie spôsoby ako Facebook. Ten je najmä o dlhodobom budovaní imidžu značky. Podľa J. Horného môže sieť priniesť zásadný profit len e-shopom. Napriek tomu sa však Facebook vyplatí takmer každej firme. Zákazníkovi však musí stránka na sieti prinášať niečo užitočné. Napríklad Hypernova má na sociálnej sieti stránku Varenie, čo máš rád, ktorá fanúšikom pravidelne ponúka nové recepty. M. Kasanická prízvukuje, že každá firma si musí identifikovať, čo presne jej zákazníkov zaujíma. O tom, že aplikácie vedú osloviť viac ľudí ako tradičné spôsoby reklamy, sa presvedčila aj poisťovňa Genertel, pre ktorú Triad vyvinul hru Aký si šofér. Zahralo si ju pol milióna ľudí. V agentúre Zaraguza sa zasa pýšia „live coverom“, ktorý využili na svojom profile. Ten na facebookovej stránke firmy ukazoval živý video prenos z kancelárie. Netradičný nápad upútal marketingové blogy po celom svete, zdvojnásobil agentúre počet fanúšikov a začali ju oslovovať aj svetové značky. Efektivita bola dôležitá vždy, v dnešnej ére je však kriticky dôležitá. Facebook je známy častými zmenami pravidiel, po jednej z posledných napríklad prestal zobrazovať firemné príspevky všetkým odberateľom. Takže aj keď má firma povedzme dvadsaťtisíc fanúšikov, jej status uvidí len približne sedemtisíc. Konečné číslo ale závisí aj od toho, či na príspevky firmy ľudia reagujú. Hovorí sa tomu „engagement“ – zapojenie a vtiahnutie ľudí do komunikácie či aktivity. Inými slovami – uloviť ich v sieti.

Aká je situácia v **Českej republike**? Výskumná agentúra ppm factum reseach v spolupráci s BIBS, Českou marketingovou spoločnosťou, Českým združením pre značkové výrobky a POPAI Central Europe realizovala v dňoch 24.1. – 5.2.2013 ďalší z rady pravidelných výskumov *Postoje českej verejnosti k reklame*<sup>10</sup>, ktorého sa zúčastnilo 987 ľudí nad 15 rokov. Hlavné zameranie bolo predovšetkým na otázky týkajúce sa priznania nákupu na základe reklamy, postoje Čechov k jednotlivým typom médií a následnej akceptácie reklamy, či schopnosti jednotlivých médií ovplyvniť nákupné správanie spotrebiteľov. Výskum zistil, že ľudia častejšie než predtým priznávajú, že ich nákupy reklama ovplyvňuje. V posledných rokoch je to až 40% respondentov a od roku 1994 sa táto hodnota zvyšuje. Česi najlepšie hodnotia reklamu v mieste predaja, 58 % z nich tvrdí, že si ju všimne. Naopak negatívne sa stavajú k televíznej reklame. Z výskumu vyplýva, že nákup na základe reklamy priznávajú skôr ženy, ďalej užívatelia e-mailu a sociálnych sietí a ľudia vo veku 30-40 rokov. Naopak najmenej ovplyvnení reklamou sú muži, ľudia nad 60 rokov, vysokoškolsky vzdelaní ľudia a súčasne ľudia nepoužívajúci e-mail.

<sup>9</sup> Alexander Mravčák. *Tvár značky*. [online] Publikované 25.01.2013. [cit. 28.02.2013] Dostupné na internete: <<http://profit.trend.sk/biznis-pribehy/tvar-znacky.html>>.

<sup>10</sup> Mediaguru. *Vliv reklamy na nakupy roste, nejvíce ovlivňují letáky*. [online] Publikované 27.02.2013. [cit. 01.03.2013] Dostupné na internete: <<http://www.mediaguru.cz/2013/02/vliv-reklamy-na-nakupy-roste-nejvice-ovlivnuji-letaky/#.UTCrykdLt-A>>.

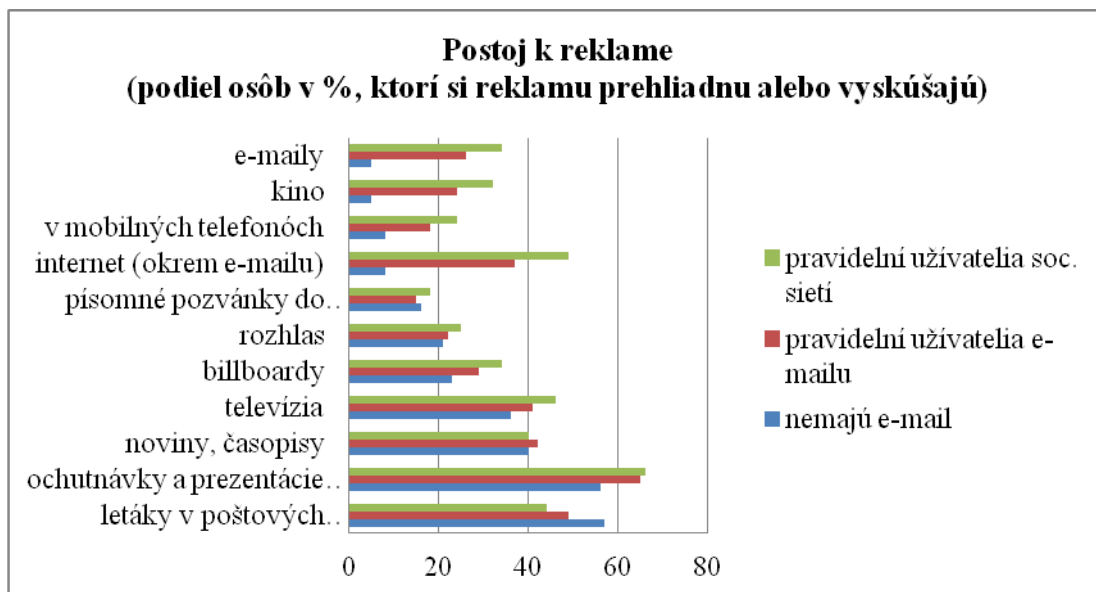
Vo všeobecnosti platí, že spotrebiteľov ovplyvňuje skôr tá reklama, ktorú si môžu dôkladne prehládnuť. Respondenti mali napríklad zodpovedať otázku: „*Pokiaľ ste si kúpili niečo na základe reklamy, kde ste túto reklamu videli?*“. Na nasledujúcom grafe 1 môžeme vidieť, že najviac ľudí pri nákupe ovplyvnia letáky, nakupuje podľa nich až 38 %. Na druhom mieste je potom televízna reklama (34 %) a reklama v mieste predaja (31 %).



Graf 1 Podiel vplyvu médií na nákupy spotrebiteľov

Zdroj: Spracované podľa Mediaguru. *Vliv reklamy na nákupy roste, nejvíce ovlivňují letáky*. [online] Publikované 27.02.2013. [cit. 01.03.2013] Dostupné na internete: <<http://www.mediaguru.cz/2013/02/vliv-reklamy-na-nakupy-roste-nejvice-ovlivnuji-letaky/#.UTCrykdLt-A>>.

Jediné médium, ktoré je schopné výrazne osloviť ľudí bez prístupu na internet sú letáky. Aj keď 63 % respondentov sa domnieva, že ich je v schránkach a v miestach predaja príliš veľa, nadpolovičná väčšina (57 %) si ich aj tak občas prehládne. Noviny a časopisy si prehládnu 4 z 10 opýtaných. Všetky ostatné média sú skôr atraktívne pre mladších ľudí aktívne používajúcich sociálne siete (49 %) alebo e-mail (34 %). Mladší ľudia si ďalej všimajú aj reklamy v televízii (46 %), vonku (34 %), kinoreklamy (32 %) a v mobilnom telefóne (24 %).



Graf 2 Prehľad podielu jednotlivých foriem reklamy na základe 3 typov užívateľov

Zdroj: Spracované podľa Mediaguru. *Vliv reklamy na nákupy roste, nejvíce ovlivňují letáky.* [online] Publikované 27.02.2013. [cit. 01.03.2013] Dostupné na internete: <<http://www.mediaguru.cz/2013/02/vliv-reklamy-na-nakupy-roste-nejvice-ovlivnuji-letaky/#.UTCrykdLt-A>>

### Aké sú predpovede vo sfére reklamy na rok 2013?

Spoločnosť *HubSpot* vydala koncom roka 2012 ebook „*20 marketingových trendov a predpovedí pre rok 2013*“. Pre účely tohto príspevku spomenieme len niektoré z nich:<sup>11</sup>

- ✓ *Marketing bude kľúčový vo vytváraní príjmov.* Prieskum Fournaise Marketing Group ukázal, že až 73% riadiacich manažérov neverí, že marketing poháňa dopyt a vytvára príjmy. Rok 2013 prinesie aj v tomto zmenu. Marketing bude hrať rozhodujúcu úlohu vo vytváraní príjmov (revenue generation). Marketingové inbound aktivity sa nebudú len merať (návštevnosť alebo angažovanosť), ale budú viac využívané na optimalizáciu procesov s priamym dopadom na rast tržieb.
- ✓ *Kampane strácajú dych, real-time marketing je in.* Podľa David Meerman Scotta, autora *The New Rules of Marketing and PR*, rok 2013 bude svedectvom toho, ako najlepší budú využívať real-time akcie a spúšťače založené na inbound marketingových aktivitách, t.z. tie, kde je úspešné angažovanie zákazníkov, keď sú pripravení oni a nie, keď sa to hodí podniku, nie na push marketingu a kampaniach.
- ✓ *Bud' mobilný alebo zaostaň.* V roku 2012 bolo predaných viac smartfónov ako počítačov, z čoho vyplýva, že mobily sú priestorom pre marketérov. Štúdia IBM vydaná v júni 2012 dokazuje, že 9 z 10 globálnych marketingových spoločností majú mobilný web alebo aplikáciu, prípadne ju plánujú spustiť v blízkej dobe, ale iba 1 z 5 používa mobilné marketingové nástroje ako integrovanú súčasť svojich kampaní. V tomto roku sa práve tento spôsob stane hlavnou súčasťou marketingovej stratégie. Koncom roka by sa mobily mali stať strategickým must-have kanálom pre mnoho spoločností.
- ✓ *Poznaj svojho klienta.* Podľa David Raaba, analytika v spoločnosti Gleanster, dáta o správaní klienta na webe, rovnako aj dáta z ostatných zdrojov, ako účtovné a

<sup>11</sup> WACHTER, P. *Trendy marketingu v roku 2013.* [online] Publikované 27.12.2012. [cit. 28.02.2013] Dostupné na internete: <<http://wachter.blog.sme.sk/c/316936/Trendy-marketingu-v-roku-2013.html>>

objednávkové systémy, budú v roku 2013 ľahšie integrovateľné. Je to však podmienené investíciami do nových technológií na zber dát, ktoré budú ľahšie merateľné a akcieschopnejšie.

- ✓ *Kontext bude najlepší priateľ obsahu (obsah).* V tomto roku budú musieť marketéri tvoriť obsah blízky osobnej skúsenosti cieľového zákazníka. Táto skúsenosť využíva kontext k tomu, aby marketing hovoril o tom, čo klienti chcú počuť, ponúkal veci, o ktorých sa rozprávajú, stránky, ktoré obľubujú, produkty, ktoré nakupujú. Všetko to smeruje ku filozofii hlbšieho a zmysluplnejšieho vzťahu s lepšími výsledkami.
- ✓ *Marketing hrou.* V najbližších rokoch môžeme očakávať aj zblížovanie marketingu a hier. Tým sa nemyslí len umiestňovanie produktov vo Farmwille (hre na Facebooku). Marketing sa stane viac interaktívny v zmysle jeho nasadenia a spotreby. Práve prostredníctvom hier sa marketing stane príjemným miestom toho, aby sa mu ľudia vyhýbali.

## Záver

Reklamný trh je dynamicky sa rozvíjajúce odvetvie a reklama sa stáva viacvrstvom ekonomickým javom, ktorý je v princípe zložitý generalizovať. Jej podstata by mala spočívať v predaji toho, čo sa propaguje, inak sa jej účel stráca. Aj preto reklama za sebou skrýva sled mnohých rozhodnutí, akcií a hlavne ľudí, bez ktorých by to nefungovalo. Posledné roky priniesli do reklamy mnoho zmien, vedecko-technologický rozvoj so sebou prináša nástrahy rôzneho charakteru. V každom prípade filozofia reklamy, ktorej by sa mali držať všetky podniky ostáva nezmenená – finančné prostriedky vložené do reklamy nikdy nesmú byť považované za výdavok, ale vždy za investíciu do budúcnosti. Cieľom tohto príspevku bolo poukázať na tento dôležitý atribút marketingu a predaja, ako aj ukázať jej účinky na príkladoch v praxi.

## Použitá literatúra

KOTLER, P. 2007. *Moderní marketing*. Praha : Grada 2007. 855 s. ISBN 978-80-247-1545-2.

MRAVČÁK, A. *Tvár značky*. [online] Publikované 25.01.2013. [cit. 28.02.2013] Dostupné na internete: <<http://profit.etrend.sk/biznis-pribehy/tvar-znacky.html>>.

Mediaguru. *Vliv reklamy na nákupy roste, nejvíce ovlivňují letáky*. [online] Publikované 27.02.2013. [cit. 01.03.2013] Dostupné na internete: <<http://www.mediaguru.cz/2013/02/vliv-reklamy-na-nakupy-roste-nejvice-ovlivnuji-letaky/#.UTCrykdLt-A>>.

MEDIAPOL News. *Reklama - fenomén dnešnej doby*. [online] Publikované 16.07.2010. [cit. 20.02.2013] Dostupné na internete: <<http://www.rodina-peniaze.sk/zaujímavosti.209/reklama-fenomen-dnesnej-doby.21379.html>>.

Omnipublic Consulting. *Milka ako prvá využije na podporu novinky Mila Caramel v instore 3D holografický stojan*. [online] Publikované 13.02.2013. [cit. 04.03.2013] Dostupné na internete: <<http://medialne.etrend.sk/marketing-tlacove-spravy/milka-ako-prva-vyuzije-na-podporu-novinky-mila-caramel-v-instore-3d-holograficky-stojan.html>>.

HUDEC, P. *Reklama a psychológia*. [online] Publikované 17.12.2009. [cit. 20.02.2013] Dostupné na internete: <<http://beo.sk/masmedia/1046-reklama-a-psychologia>>.

WACHTER, P. *Trendy marketingu v roku 2013*. [online] Publikované 27.12.2012. [cit. 28.02.2013] Dostupné na internete: <<http://wachter.blog.sme.sk/c/316936/Trendy-marketingu-v-roku-2013.html>>.

TASR. *Na reklamu v tlači išlo vlani vyše 168 miliónov eur*. [online] Publikované 15.02.2013. [cit. 01.03.2013] Dostupné na internete: <<http://www.teraz.sk/slovensko/reklama-tlac-media/37743-clanok.html>>.

TASR. *Zaradenie SR medzi top 10 destinácií v Lonely Planet je skvelá reklama*. [online] Publikované 27.10.2012. [cit. 01.03.2013] Dostupné na internete: <<http://www.teraz.sk/ekonomika/zaradenie-sr-medzi-top-10-destinacii-v/26912-clanok.html>>.

*Zákon o reklame a o zmene a doplnení niektorých zákonov – Zákon č. 147/2001 Z.z.* [online] Posledná aktualizácia 05.10.2012. [cit. 06.03.2012]. Dostupné na internete: <<http://www.vyvlastnenie.sk/predpisy/zakon-o-reklame/>>.

# Charita – uskutočňovanie solidarity ako kresťanskej čnosti vyplyvajúcej z Evanjelia

PhDr. Ingrid Mladá

Klinika DTaRCH JLF UK a ŠÚDTaRCH, n.o., Dolný Smokovec  
mlada.ingrid@gmail.com

---

## Abstrakt

Napriek technickému pokroku v 21. storočí, je chudoba a bieda stále spoločníkom človeka a ľudia odkázaní na pomoc iných sú stále súčasťou spoločnosti. Po roku 1989 mohla opätovne začať pomáhať ľuďom v núdzi Katolícka charita, ktorej činnosť postupne nadobudla celospoločenský charakter. Pomoc cirkevných a mimovládnych organizácií sa čoraz viac dostáva do povedomia obyvateľstva a mení sa aj pohľad na takúto formu pomoci. Je to dané aj tým, že štátna sociálna politika zabezpečuje len najzákladnejšie sociálne služby. V súčasnosti je viac ako 50 % zo všetkých sociálnych služieb poskytovaných práve cirkevnými a mimovládnyimi inštitúciami. Príspevok sa venuje problematike charity, prostredníctvom ktorej Cirkev prejavuje svoju solidaritu s núdznyimi a realizuje príkaz lásky.

**Kľúčové slová:** charita, pomoc, láska, starostlivosť, evanjelium.

## Abstract

The beggary still belongs to people's lives and people are proved on other's help in despite of technical progress in 21 century. After 1989, catholic charity newly can help people in distress, which activity has acquired the whole society status. The clerical support and the support of nongovernmental organization is becoming important for people and the view of this type of support also changes. It's also given by fact, that state social policy ensures only the most fundamental social services. Nowadays, more than 50 % from the all social services are provided by clerical and nongovernmental institutions. The contribution is focused on the issue of charity, via Clergy testifies its solidarity with needy people and realizes assignation of love.

**Keywords:** charity, help, love, care, evangel.

## Úvod

Najčastejším želaním azda všetkých ľudí bez ohľadu na farbu pleti, náboženstvo, kultúru, či politické presvedčenie je byť zdravým a sebestačným a žiť plnohodnotný, naplnený život. Avšak tak dlho ako existuje ľudstvo, existujú aj ľudia, ktorí zo zdravotných dôvodov potrebujú pomoc iných ľudí, najčastejšie svojich najbližších a príbuzných. Zároveň na sklonku života potrebujú často aj zdraví jedinci pomoc ďalších ľudí, aby zvládli obmedzenia, ktoré so sebou prináša staroba. Každá spoločnosť sa k ľuďom, vyžadujúcim pomoc postavila inak – mnohé sa k chorým a starým správali úctivo, ale boli aj také spoločnosti, ktoré súhlasili s ich vytláčaním na okraj spoločnosti, zotročovaním, dokonca s ich usmrcovaním. Cirkev pristupuje k ľuďom v núdzi s láskou, ktorá má základ v láske Boha ku každému človeku a najmä k človeku núdznemu. „Služba lásky najbiednejším je pre Cirkev nielen istým druhom

dobročinnej aktivity, ktorá by sa prípadne mohla nechať na iných, ale patrí k jej prirodzenosti, je nepopierateľným prejavom jej podstaty<sup>1</sup>.

### Prístup k ľuďom v núdzi

Rozdielny prístup k trpiacim ľuďom vidíme aj v rôznych náboženstvách. Postoj k trpiacim a ľuďom v núdzi v islame vyjadruje výrok Mohameda, ktorý sa zachoval: „Miluj chudobných a buď im nablízku“<sup>2</sup>. Almužna dávaná chudobným mala a stále má veľký význam, najmä v pôstom mesiaci Ramadane. V islamských štátoch existuje hlboké povedomie ekonomickej solidarity, ktorá však neraz smeruje i k vojenským akciám. Individuálne utrpenie, choroby i smrť sú vnímané ako vopred určený osud, čo bráni tomu, aby sa v islamskom svete výraznejšie prejavila solidarita s trpiacim človekom.

V **hinduizme** je existencia človeka vnímaná ako utrpenie, ktoré spočíva v ustavičnom kolobehu reinkarnácií. Konkrétne životné podmienky, do ktorých sa človek rodí a žije v nich, sú dôsledkom predchádzajúcich životov, takže ak ľudia trpia, môžu si za to sami. S chudobnými nemá mať človek žiadny súcit, a je len v ich vlastných rukách, aby sa v budúcom živote dostali do lepšej situácie. Hinduizmus neposkytuje veľa predpokladov pre sociálne cítenie a pre službu trpiacemu človeku<sup>3</sup>. **Judaizmus** má s kresťanstvom mnoho spoločných prvkov a medzi ktoré patrí aj starostlivosť o núdzných. Oveľa menší dôraz sa však kladie na univerzalitu služby bližnému. Pomoc bola poskytovaná predovšetkým členom vlastnej komunity, i keď toto uprednostnenie nebolo absolútne. V solidarite s trpiacimi židia videli spravodlivý čin vychádzajúci z Mojžišovho zákona. Od konca 18. storočia existuje judaistická charitatívna organizácia Sedaka, ktorá má mnoho spoločných rysov s kresťanskou charitou. „Polyteistické náboženstvá nemali učenie, v ktorom by bola zdôraznená súcitnosť a pomoc s trpiacimi. Až kresťanstvo formulovalo pomoc bližnému ako cnosť, ktorá bola zapracovaná do pravidiel správania, ktorými jedinec môže dosiahnuť spasenie a večnú blaženosť“<sup>4</sup>. Základy sociálneho učenia poskytlo učenie cirkvi v náboženských textoch, ktoré položili základy filantropie. Prvý bol Starý zákon, ktorý bol napísaný pre Židov. Verili, že Boh prejavuje svoju vôľu ústami prorokov, ktorí kritizovali bohatých a mocných kvôli utláčaniu chudobných a slabých. Hospodin bol pre nich „Bohom zmluvy a mravných príkazov“<sup>5</sup>.

Starý zákon bol dokonalý len pre svoju dobu, lebo iba pripravoval národ na príchod Krista. Zachovávanie príkazov motivoval najviac strachom. Zo starozákonnej tradície vystúpil Ježiš ako Mesiáš, ktorý zmenil starozákonnú tradíciu na novú kresťanskú tradíciu<sup>6</sup>. Sám Ježiš nebol ľahostajný k problémom ľudskej dôstojnosti a ľudských práv. Bol vnímavý a pozorný voči slabým, núdznym, tým, ktorí sa stali obeťou nespravodlivosti. V každom okamihu dokazoval svoju solidaritu s najchudobnejšími a najbiednejšími<sup>7</sup>. Dôkazom sú jeho slová: „Poďte ku mne všetci, ktorí sa namáhate a ste preťažení a ja vás posilním. Vezmite na seba moje jarmo a učte sa odo mňa, lebo som tichý a pokorný srdcom a nájdete odpočinok pre svoju dušu. Moje jarmo je príjemné a moje bremeno ľahké.“ (Mt 11, 28 – 30). Ježiš si prijal, aby učeníci pokračovali v jeho náuke praxou. Ich činnosť je naplnením Kristovho misijného príkazu: „...choďte a učte všetky národy...“<sup>8</sup>. Nie je náhoda, že pri vysielaní učeníkov im

<sup>1</sup> BENEDIKT XVI. *Deus caritas est*. Trnava : SSV, 2006, čl. 25.

<sup>2</sup> POSPÍŠIL, C. V. *Teologie služby*. Praha : Karmelitánske nakladateľství, 2002, s. 80.

<sup>3</sup> POSPÍŠIL, C. V. *Teologie služby*. 2002, s. 84.

<sup>4</sup> TOKÁROVÁ, A. a kol. *Sociálna práca. Kapitoly z dejín teórie a metodiky sociálnej práce*. 2003, s. 92.

<sup>5</sup> TOKÁROVÁ, A. a kol.: *Sociálna práca. Kapitoly z dejín teórie a metodiky sociálnej práce*, s. 92.

<sup>6</sup> TONDRA, F. *Morálna teológia I*. Spišská Kapitula : Kňazský seminár biskupa Jána Vojtáššáka, 1994, s. 110.

<sup>7</sup> MORDEL, Š. *Sociálna náuka cirkvi – Propedeutika*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2008, s. 26.

<sup>8</sup> *Sväté písmo Starého i Nového zákona*. Rím : SÚSCM, 1995, Mt 28,19.

nariadil hlásať blízkosť Božieho kráľovstva, ale tiež uzdravovať chorých. Toto poslanie prechádza na Cirkev. Samozrejmosťou pre Cirkev je, že jej starostlivosť nie je obmedzená len na veriacich, ale týka sa každého človeka. Žiaden trpiaci človek by nemal zostať nepovšimnutým, bez ohľadu na jeho názory, či vyznanie. „Každý má považovať svojho bližného, nikoho nevynímajúc, za svoje druhé ja a predovšetkým má brať ohľad na jeho život a na prostriedky, ktoré sú nevyhnutné, aby žil dôstojne“<sup>9</sup>. Služba núdnym prekračuje hranice Cirkvi. K pokračovaniu diela Ježiša Krista jednoznačne patrí aj kresťanská charitatívna služba<sup>10</sup>.

## Charita ako pilier Cirkvi

Emeritný pápež Benedikt XVI. v encyklike *Deus caritas est* (DCE) vyvodzuje dva základné závery: Prvým je neoddeliteľnosť troch hlavných úloh Cirkvi – ohlasovania, vysluhovania sviatostí a služby lásky. A druhým je univerzálnosť lásky, ktorá sa zo svojej prirodzenosti rozprestiera na všetkých ľuďoch<sup>11</sup>. Pápež v encyklike vyzýva k láske v pravde, ktorou musí byť preniknuté každé konanie človeka. V jeho ponímaní je láska sila, ktorá má svoj pôvod v Bohu a je Bohom darovaná, je zlatou niťou celej sociálnej náuky Cirkvi. Napriek rôznym skresleniam významu pojmu, je láska stále považovaná za základ medzi priateľmi, príbuznými, či v spoločenstvách<sup>12</sup>. Keď Ježiš učil, že najväčším prikázaním je milovať Boha a bližného, bola mu položená otázka, kto je to vlastne blížny. Ježiš dal odpoveď na otázku v podobenstve o milosrdnom Samaritánovi. Dal za vzor človeka, ktorý prejavil svoju lásku núdnemu bez ohľadu na rasu, národnosť, náboženské vyznanie. Okrem toho si Samaritán pri poskytovaní služby počínal odborne. Vedel ako ošetriť rany, kam chorého uložiť, do koho starostlivosti ho zveriť. Dokázal zaplatiť za požadované ošetrenie v hostinci. V jeho jednaní sa prelína veľkodušnosť, súcitu, účinná láska, ktorá sa nepozerala na rasu, národnosť, náboženskú príslušnosť, ale tiež mnohostranná odbornosť. Práve toto podobenstvo zohralo v dejinách kresťanskej charity dôležitú úlohu. Univerzalita lásky nie je ničím obmedzená, kresťania majú povinnosť milovať dokonca aj svojich nepriateľov<sup>13</sup>.

„Kým pojem blížny sa doteraz týkal vlastne len spolurodákov a cudzincov, usídlených na území Izraela, teda solidárnej komunity istého ľudu a územia, teraz je táto hranica odstránená. Ktokoľvek ma potrebuje a ja mu môžem pomôcť, je môj blížny. Pojem blížneho je zovšeobecnený, zostáva však konkrétny. Napriek jeho rozšíreniu na všetkých ľuďoch nezužuje sa na nezáväznú a abstraktnú lásku, ale vyžaduje si moju aktivitu tu a teraz. Zostáva úlohou Cirkvi stále znova a znova interpretovať toto spojenie medzi vzdialenosťou a blízkosťou so zameraním na praktický život svojich členov“<sup>14</sup>. Práve z princípu lásky k blížnemu vychádza aj podobenstvo o zavrhnutom boháčovi, ktorý z miesta odsúdenia prosí, aby boli jeho bratia informovaní o tom, čo sa stane tomu, kto dobrovoľne ignoruje chudobného v jeho biede. Ježiš takpovediac zachytáva toto volanie o pomoc a dáva mu hlas, aby nás upozornil a priviedol na správnu cestu. A napokon tu treba osobitne spomenúť významné podobenstvo o poslednom súde, v ktorom sa láska stáva kritériom na definitívne rozhodnutie o hodnote alebo naopak prázdnote ľudského života. Ježiš sa identifikuje so všetkými, ktorí sú v núdzi: hladnými, smädnými, cudzincami, nahými, chorými, väznenými. „Láska k Bohu a láska k blížnemu sa prelínajú: v najmenšom bratovi nachádzame samého Ježiša a v Ježišovi Boha.“

<sup>9</sup> KKC 1931.

<sup>10</sup> POSPÍŠIL, C. V. *Teologie služby*. 2002, s. 97.

<sup>11</sup> KOŠČ, S. *Kresťanská láska ako styčný bod medzi teológiou a sociálnou prácou*. [online]. [cit. 12.1.2013] Dostupné na internete: < <http://fedu.ku.sk/~kosc/doc/laskaako.doc> >.

<sup>12</sup> LISNIK, A. *Sociálna náuka Cirkvi aplikovaná v sociálnej práci*. Ružomberok : Verbum, 2012. s. 22.

<sup>13</sup> POSPÍŠIL, C. V. *Teologie služby*, s. 97.

<sup>14</sup> BENEDIKT XVI. *Deus caritas est*, čl.16.



Charita sa stala jedným zo základných pilierov, ktorou Cirkev realizuje Kristovu lásku voči všetkým núdzným. Z kresťanského pohľadu chápeme pojem charita tromi spôsobmi: prvý vyjadruje lásku Boha, ktorá sa dáva svetu prostredníctvom Krista a Ducha svätého, lásku, ktorou ľudia milujú Boha a seba navzájom – to je agapé. Druhý význam slova je bratská láska – dôsledok Božej lásky. Tretí význam označuje katolícku pastorálnu organizáciu, ktorá rozvíja lásku k Bohu prostredníctvom bratskej lásky. Charita je základnou funkciou a podstatným vyjadrením života Cirkvi. Kresťanská charita sa vyznačuje piatimi charakteristickými črtami: je nezištná, realistická, všeobecná, milosrdná a ospravedlňujúca<sup>15</sup>.

V zmysle charitatívnych prejavov má kresťanská láska tri základné črty:

- **konkrétnosť a bezprostrednosť**, ktorá je charakterizovaná profesionálnymi kompetenciami a zároveň ľudskosťou. Kompetencie sú potrebné na to, aby dobrá vôľa nevyšla naprázdno neefektívnym konaním. Ľudskosť zas na to, aby služba lásky nebola poskytovaná len ako technický úkon - keďže sa jedná o ľudské bytosti. Dôležitou sa stáva formácia srdca pracovníkov charitatívnych diel Cirkvi, aby ich činnosť bola skutkom viery a prejavom lásky,

- **nezávislosť od politickej straníckosti a ideológie**. Cirkev nemôže akceptovať rôzne myšlienky, podľa ktorých poskytovanie charitatívnej pomoci brzdí potenciál spoločnosti a je prekážkou budovania spravodlivejšej spoločnosti v budúcnosti. Budovanie spravodlivej spoločnosti a poskytovanie pomoci konkrétnym núdzným sa vzájomne nevylučuje, ale podmieňuje,

- **nezištnosť**, keďže láska je zadarmo a nepreukazuje sa žiadnymi bočnými cieľmi. Preukazovanie lásky je najvyššou ohlasovaním Boha a je potrebné zodpovedne zvážiť, kedy je vhodné spojiť službu s misijným ohlasovaním a kedy je vhodné mlčať a nechať „prehovoriť“ len lásku<sup>16</sup>.

Poslaním charity je:

- Účinne pomáhať každému človeku v núdzi.
- Oslobodzovať ľudí závislých na cudzej pomoci a pomáhať im vrátiť sa k dôstojnému životu.
- Konkrétnou službou človeku v núdzi vydávať svedectvo lásky v duchu evanjeliového odkazu.
- Povzbudzovať spoločnosť, aby sa stala citlivou na problémy ľudí vo svojom okolí.
- Vychovávať, lebo ten, kto prijme pomoc, často sám nadobudne schopnosť pomáhať.
- Zasať tam, kde sa „roztrhla“ štátna sociálna sieť.
- Presadzovať zákonodarstvo v prospech núdzných.
- Spolu s ďalšími mimovládnyimi organizáciami byť zárukou demokracie v našom štáte.
- Svojou činnosťou byť prejavom života cirkvi a prispievať k duchovnej obnove spoločnosti.
- Oživovať dnešný uponáhľaný spôsob života duchom spolupatričnosti a úprimnej lásky.
- Byť blízko pri človeku<sup>17</sup>.

Najpodstatnejšie a najdôležitejšie sa uskutočňuje v srdci človeka a tak sú charitatívne prejavy vždy čosi viac než len konkrétne skutky – sú prejavom lásky, kedy človek nedáva druhému len čosi zo seba, ale dáva mu seba samého. Práve tento postoj sa stáva protilekom jednak na pokušenie nadradenosti, malomyseľnosti, ale aj na pokušenie nezdravého aktivizmu a sekularizácie kresťanskej charitatívnej služby a poukazuje na neodmysliteľnú jednotu viery,

<sup>15</sup> SZENTMÁRTONI, M. *Úvod do pastorálnej teológie*. Trnava : Dobrá kniha, 1999, s. 60.

<sup>16</sup> KOŠČ, S. *Kresťanská láska ako styčný bod medzi teológiou a sociálnou prácou*. [online].

<sup>17</sup> *Poslanie charity*. [online]. [cit. 12.2.2013] Dostupné na internete: <http://www.charita.sk/o-nas-humanitarna-pomoc.html>.

nádeje a lásky<sup>18</sup>. Dôležitým aspektom charitatívnej starostlivosti, ktorá vyplýva z kresťanskej antropológie a vníma jednotu človeka cez jej mnohorozmernosť, je holistický prístup ako k starostlivosti, tak ku vnímaniu zdravia a choroby. Holistický prístup v starostlivosti znamená starostlivosť o človeka, ktorá uspokojuje biologické, psychologické a sociálne potreby, nezabúdajúc na potreby spirituálne. Holistický prístup ku vnímaniu zdravia a choroby sa neobmedzuje na medicínsko-chirurgické terapie, ale rozširuje sa na prevenciu, rehabilitáciu a zlepšenie telesného vzhľadu, a v poslaní lekára kladie veľký dôraz na autonómiu a zodpovednú angažovanosť osoby. Nie je to jednostranné uprednostňovanie telesných hodnôt, ale harmonizácia a integrácia všetkých ľudských, fyzických, psychických, duchovných síl a energií. Je to schopnosť človeka odpovedať na osobné povolanie dávajúc zo seba v každej situácii to najlepšie<sup>19</sup>. Mnoho ľudí, ktorí sa prostredníctvom charitatívnych organizácií venujú ľuďom v núdzi s nezištnou láskou, trpezlivosťou a pokorou, naplňajú konkrétnym spôsobom príkaz lásky. Charita je na celom svete synonymom pomáhajúcej lásky, ktorá sa dáva každému, kto to práve potrebuje.

### **Katolícka charita na Slovensku**

V úsilí pomôcť ľuďom v núdzi na Slovensku sa činnosť charitatívnych organizácií zameriava najmä na pomoc vlastným občanom a všima si predovšetkým hmotnú núdzu, ktorá sa týka základných potrieb. Medzi najčastejšie vykonávané činnosti patria opatrovateľské služby, hospicová starostlivosť, pomoc osamelým, starým a sociálne odkázaným ľuďom, charitatívno-sociálna pomoc ľuďom bez domova a v sociálnej núdzi, pomoc rodinám, starostlivosť o deti, osamelé matky, resocializácia spoločensky vylúčených, pomoc hendikepovaným ľuďom, prepusteným z výkonu trestu a marginalizovaným, najmä rómskym komunitám. V súčasnosti však nesmieme zabúdať ani na moderné formy chudoby, najmä rôzne druhy závislostí, opustenosť, odsunutie na okraj spoločnosti, diskrimináciu. Charitatívne organizácie pôsobia pri jednotlivých cirkvách, farnostiach, cirkevných zboroch ako náboženské organizácie, existujú aj ako organizácie a občianske združenia náboženského charakteru.

Najväčšou charitatívnou organizáciou na Slovensku je Slovenská katolícka charita (SKCH), ktorá má svoje zariadenia takmer v každom meste na Slovensku. Je súčasťou európskeho a celosvetového spoločenstva charít spojených v konfederácii Caritas Internationalis so sídlom v Ríme. Vo svojej štruktúre sú odlišné, no vykonávajú rovnaké poslanie: šírenie sociálnej spravodlivosti, solidarity, zlepšujú kvalitu medziľudských vzťahov, realizujú praktický príklad života podľa evanjelia. Hodnoty Slovenskej katolíckej charity vychádzajú z kresťanskej tradície a z takmer storočnej histórie. Zaručuje najvyššiu možnú a dosiahnuteľnú kvalitu starostlivosti o ľudí v núdzi, zaručuje racionálne využívanie prostriedkov od darcov a zároveň prejavuje vd'ačnosť všetkým darcom, ktorí podporujú jej prácu. Medzi ďalšie priority patrí holistický prístup v starostlivosti o človeka v núdzi, ľudskosť, empatia, trpezlivo uvažovanie a konanie<sup>20</sup>.

Po dlhom období komunistického režimu, ktorý úplne zastavil činnosť nielen Katolíckej charity, ale i ostatných kresťanských organizácií, nastal po roku 1989 nový rozvoj a obnova. V roku 1990 arcibiskup Ján Sokol inicioval zmenu názvu inštitúcie na Slovenskú katolícku charitu. V spolupráci s jednotlivými biskupstvami v priebehu roka 1991 vznikali diecézne charity so sídlom v Bratislave, Nitre, Banskej Bystrici, Rožňave, Košiciach, Spišskej

<sup>18</sup> KOŠČ, S. *Kresťanská láska ako styčný bod medzi teológiou a sociálnou prácou*. [online].

<sup>19</sup> FAGGIONI, M. *Život v našich rukách*. Spišská Kapitula : Kňazský seminár biskupa Jána Vojtaššáka, 2007, s. 169.

<sup>20</sup> Služby Slovenskej katolíckej charity. [online]. [cit. 12.3.2013] Dostupné na internete: <<http://www.caritas.sk/index.php?Doc=107>>.

Novej Vsi a v Prešove. Boli organizačnými zložkami Slovenskej katolíckej charity a nemali právnu subjektivitu. Diecézne charity realizovali projekty pomoci ľuďom v núdzi a humanitárnu pomoc v rámci spoločných projektov (ozdravné pobyty pre deti zasiahnuté katastrofou v Černobyle, humanitárna pomoc ľuďom v núdzi v Moskve, ľuďom postihnutým vojnou v bývalej Juhoslávii). O právnom osamostatnení diecéznych charít rozhodla Konferencia biskupov Slovenska na sklonku roku 1995. Ako právnické osoby začali diecézne charity pracovať pod vedením diecéznych biskupov od 1. januára 1996. V Spišskej diecéze to je Spišská katolícka charita so sídlom v Spišskej Novej Vsi.

Spišský biskup František Tondra zriadil 1. januára 1996 zriaďovacou listinou, prijatím stanov samostatný právny subjekt s názvom Spišská katolícka charita (SpKCH). Je to neštátna nezisková cirkevná organizácia, ktorej poslaním je výkon verejnoprospešnej činnosti poskytovaním charitatívnych, sociálnych, zdravotníckych, výchovno-vzdelávacích, vedeckých, humanitárnych služieb, služieb solidarity a ostatných služieb ľuďom všetkých národov, národností, rás, náboženstiev, pôvodu a politického zmýšľania. Činnosť Charity v Spišskej diecéze sa zameriava hlavne na tri základné cieľové skupiny:

- Opustení, starí, chorí, a zomierajúci ľudia.
- Mentálne postihnutí ľudia.
- Ľudia bez domova<sup>21</sup>.

Služby, ktoré poskytuje SpKCH môžeme rozdeliť do dvoch základných skupín: sociálne a zdravotnícke. Sociálne služby môžu byť poskytované formou terénnou, ambulatnou alebo pobytovou (rezidenčné sociálne služby). Výber formy poskytovaných služieb závisí od konkrétnych požiadaviek klienta, pričom optimálnejšia forma je taká, ktorá umožňuje zostať klientovi čo najdlhšie v prirodzenom prostredí. V rámci terénnych sociálnych služieb zabezpečuje SpKCH charitatívnu službu v rodinách, ošetrovateľskú, resp. zdravotnú starostlivosť prostredníctvom ADOS, mobilné hospicové služby. Kontinuálnym pokračovaním terénnych sociálnych služieb sú sociálne služby poskytované v stacionároch a zariadeniach poskytujúcich rezidenčné služby. *Stacionárne služby* sú sociálne služby poskytované v zariadení, ktoré majú denný charakter, dojednaný individuálne podľa potrieb klienta a jeho rodiny. SpKCH poskytuje tieto služby na Orave, Liptove a Spiši. *Rezidenčné služby* sú sociálne služby pobytového charakteru s individuálnou možnosťou dohodnutia časovo obmedzeného ubytovania príbuzných alebo priateľov klienta. Rezidenčné služby umožňujú zabezpečovať sociálno-zdravotné potreby občanov s vysokým stupňom závislosti, najmä tým, ktorí nemajú možnosť podpory svojho rodinného prostredia. Využívajú sa vtedy, ak potreby občanov nie je možné uspokojiť terénnymi, príp. inými formami sociálnych služieb. SpKCH prevádzkuje tieto zariadenia: Dom charitas sv. Kláry v L. Mikuláši, Dom charitas sv. Hildegardy z Bingenu v Rabči, Dom charitas sv. Vincenta de Paul vo Vyšnom Slávkove, Dom charitas sv. Františka z Assisi v Trstenej, Dom charitas sedembolestnej panny Márie v Zázrivej, Dom charitas sv. Jána Bosca na Spišskej Kapitule, Dom charitas sv. Rodiny v Jánovciach, Dom charitas sv. Damiána de Veuster v Spišských Vlachoch.

Do skupiny poskytovaných zdravotníckych služieb patria: opatrovateľská služba, ošetrovateľská starostlivosť, lekárenské služby, hospicové služby, ktoré sú poskytované terénnou a ambulatnou formou.

Opatrovateľská služba poskytovaná v rámci sociálnych služieb patrila od obnovenia činnosti charity k najviac využívaným službám. Situácia sa menila v závislosti od meniacej sa legislatívy, ktorá upravuje poskytovanie sociálnych služieb. V priebehu rokov sa radikálne znížil počet opatrovateľiek, ktoré pracovali v charite, keďže opatrovateľská služba prešla do kompetencií obce a tie si zabezpečujú vlastné opatrovateľky. V súčasnosti poskytuje SpKCH opatrovateľskú službu občanom, ktorí sú odkázaní na pomoc inej osoby pre svoj nepriaznivý

<sup>21</sup> *Historiografický rámec systémovej charity*. [online]. [cit. 12.3.2013] Dostupné na internete: <<http://www.caritas.sk/index.php?Cat=11>>.

zdravotný stav pri zabezpečení nevyhnutných úkonov v starostlivosti o svoju osobu, domácnosť a pri zabezpečení základných sociálnych aktivít, v zmysle platného zákona č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách<sup>22</sup>. V rámci *terénnych zdravotníckych služieb* ADOS vykonáva ošetrovateľskú starostlivosť u pacientov všetkých vekových a diagnostických skupín, stará sa o klientov, u ktorých je potrebné doliečovanie v ich sociálnom prostredí, o pacientov po ukončení hospitalizácie alebo inej ústavnej liečby, o chorých bez potreby hospitalizácie, o terminálne chorých. V rámci SpKCH pôsobia ADOS v týchto mestách: Spišská Nová Ves, Spišské Vlachy, Levoča, Stará Ľubovňa, Poprad, Kežmarok, Liptovský Mikuláš, Dolný Kubín, Ružomberok, Námestovo. V rámci *ambulantných zdravotníckych služieb* prevádzkuje SpKCH Ambulanciu Charitas v Spišskej Novej Vsi, ktorá bola zriadená Spišskou katolíckou charitou a zaradená do siete zdravotníckych zariadení v roku 1995.

SpKCH poskytuje aj *lekárske služby*, nadviazala tak na stáročnú tradíciu, keďže už v stredoveku žili vzdelaní mnísi, ktorí sa venovali zberu liečivých bylín a ránhojičstvu a poskytovali ľuďom neoceniteľné služby. Práve v lone Cirkvi sa takto vzráňal vedný odbor, ktorému dnes hovoríme farmácia. Diecéznu lekáreň svätého Lukáša v Poprade zriadila Spišská katolícka charita v roku 1993 ako lekáreň pre verejnosť. Z dôvodu platnosti zákona, ktorý prijala NR SR v roku 1998, už nemôže vzniknúť žiadna cirkevná lekáreň na Slovensku a teda spolu s lekárnou „U milosrdných bratov“ v Bratislave sú jedinými na pôde katolíckej Cirkvi.

Spišská katolícka charita poskytuje hospicové služby formou mobilného hospicu, ale aj stacionárneho a pobytového hospicu. Hospicová starostlivosť nie je určená len onkologickým pacientom, ale všetkým, ktorí trpia progresívnou chronickou chorobou (napr. kardiovaskulárne ochorenia, chronickou obštrukčnou pľúcnou chorobou, neurodegeneratívnymi chorobami, a pod.). Hospic z časového hľadiska zahŕňa úsek „ante finem“ - „prae finem“ (pred smrťou), „in fine“ (pri smrti) a „post finem“ (po smrti). Starostlivosť v hospicioch vychádza z princípu dôstojnosti ľudskej osoby a z úcty k ľudskému životu v každej jeho fáze. Je to kresťanská ponuka umožňujúca naplňovať život podľa Božích zámerov<sup>23</sup>. V rámci SpKCH sú poskytované mobilné hospicové služby v mestách: Námestovo, Dolný Kubín, Ružomberok, Liptovský Mikuláš, Kežmarok, Poprad, Stará Ľubovňa, Levoča, Spišské Vlachy, Spišská Nová Ves<sup>24</sup>. Stacionárne a rezidenčné hospicové služby poskytuje v spišskej diecéze Hospic sv. Alžbety v Ľubici.

Ďalšou oblasťou pôsobenia Spišskej katolíckej charity ako súčasť SKCH, je poskytovanie **humanitárnej a rozvojovej pomoci**. SKCH pravidelne pomáha pri živelných katastrofách doma i v zahraničí. Dodnes spolupracuje na projektoch obnovy v krajinách, ktoré boli v posledných rokoch postihnuté zemetraseniami (Jáva) a vlnami tsunami (Indonézia). Okrem okamžitej humanitárnej pomoci sa SKCH podieľa na projekte **adopcia na diaľku®**, ktorý umožňuje deťom z chudobných rodín v misijných krajinách získať podporu od dobrodincov pre ich vzdelávanie, výživu a zdravotnú starostlivosť.

## Záver

Princíp pomoci vychádzajúci z kresťanského príkazu lásky k bližnému je základom pre činnosť charity. Slovenská katolícka charita pomáha všetkým, ktorí pomoc potrebujú. Bez ohľadu na farbu pleti, národnosť alebo náboženstvo. SKCH pomáha chudobným, opusteným, chorým, starým, telesne, mentálne, či psychicky postihnutým, bezdomovcom, migrantom,

<sup>22</sup> Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov, § 41, ods. 1.

<sup>23</sup> KULINOVÁ, M. Agentúry domácej starostlivosti. In *Charita*, 2006, č. 4, s. 4.

<sup>24</sup> *Terénne sociálne služby*. [online]. [cit. 13.3.2013] Dostupné na internete: <<http://www.caritas.sk/index.php?Cat=79>>.

utečencom, matkám v tiesni, opusteným a týraným deťom, narkomanom, alkoholikom, prostitútkam, väzňom, ľuďom postihnutým katastrofami, vojnou, teda všetkým, ktorí sa ocitnú v akejkoľvek núdzi. Na Slovensku poskytuje sociálne služby okrem štátu mnoho rôznych organizácií. Služby kresťanskej charity sa líšia svojou motiváciou a podstatou, ktorá pramení z Božej lásky a z nej vyplývajúcej lásky k blížnemu.

### **Použitá literatúra**

BENEDIKT XVI. *Deus caritas est*. Trnava : SSV, 2006. 62 s. ISBN 80-7162-594-9.

FAGGIONI, M. *Život v našich rukách*. Spišská Kapitula : Kňazský seminár biskupa Jána Vojtašáka, 2007. 331 s. ISBN 978-80-89170-25-8.

*Historiografický rámec systémovej charity*. [online]. [cit. 12.3.2013] Dostupné na internete: <<http://www.caritas.sk/index.php?Cat=11>>.

KOŠČ, S. *Kresťanská láska ako styčný bod medzi teológiou a sociálnou prácou*. [online]. [cit. 12.1.2013] Dostupné na internete: <<http://fedu.ku.sk/~kosc/doc/laskaako.doc>>.

LISNIK, A. *Sociálna náuka Cirkvi aplikovaná v sociálnej práci*. Ružomberok : Verbum, 2012. 115 s. ISBN 978-80-8084-895-8.

MORDEL, Š. *Sociálna náuka cirkvi – Propedeutika*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2008. 232 s. ISBN 978-80-8068-757-1.

*Poslanie charity*. [online]. [cit. 12.2.2013] Dostupné na internete: <<http://www.charita.sk/onas-humanitarna-pomoc.html>>.

POSPÍŠIL, C. V. *Teologie služby*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2002. 137 s. ISBN 80-7192-748-1.

*Sväté písmo Starého i Nového zákona*, 1995. Rím : SÚSCM, 1995. 2623 s.

Služby Slovenskej katolíckej charity. [online]. [cit. 12.3.2013] Dostupné na internete: <<http://www.caritas.sk/index.php?Doc=107>>.

SZENTMÁRTONI, M. *Úvod do pastorálnej teológie*. Trnava : Dobrá kniha, 1999. 126 s. ISBN 80-7141-259-7.

*Terénne sociálne služby*. [online]. [cit. 13.3.2013] Dostupné na internete: <<http://www.caritas.sk/index.php?Cat=79>>.

TOKÁROVÁ, A. a kol. *Sociálna práca. Kapitoly z dejín, teórie a metodiky sociálnej práce*. Prešov : AKCENT PRINT, 2003. 572 s. ISBN 80-968367-5-7.

TONDRA, F. *Morálna teológia I*. Spišská Kapitula : Kňazský seminár biskupa Jána Vojtašáka, 1994. 300 s. ISBN 80-7142-023-9.

*Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov, § 41, ods. 1.*

# Dôstojnosť a povolanie ženy v novom feminizme Jána Pavla II.

Mgr. Petra Muráriková

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta,  
Katedra všeobecnej a aplikovanej etiky, petra.murarikova@ukf.sk

---

## Abstrakt

Príspevok predstavuje základné východisko prúdu nazvaného "nový feminizmus", ktorý je založený na učení Jána Pavla II. o žene. V súlade s ním zdôrazňuje, že jedinou cestou k skutočnému oslobodeniu ženy, pokiaľ má byť toto pravdivé a trváce, je rozpoznanie jej vnútornej, neodňateľnej dôstojnosti. Prameňom tejto dôstojnosti je skutočnosť stvorenia na obraz a podobu Boha, ktorú každá žena originálne, špecifickou realizáciou povolania prináležiaceho jej dôstojnosti, jedinečne zvyrazňuje.

**Kľúčové slová:** žena, nový feminizmus, Ján Pavol II., dôstojnosť, povolanie.

## Abstract

The paper contains a fundamental basis of the current movement called the "new feminism" which is based on the teachings of Pope John Paul II on the woman. Accordingly, it stresses that the only way to true liberation of women, if this should be true and durable, is based on recognizing her inner and inalienable dignity. The source of this is the dignity of creation in the image and likeness of God, which is highlighted quite originally, with a specific realization of the calling and in accordance to the dignity by every woman.

**Keywords:** woman, new feminism, John Paul II., dignity, calling.

## Úvod

Nový feminizmu je typom feminizmu diferencie<sup>1</sup>, ktorý zastáva tendenciu integrálnej komplementarity ženy a muža. V súčasnosti termín „nový feminizmus“ označuje dominantne katolícky prúd feminizmu, ktorý sa začal vyvíjať na základe učenia Jána Pavla II. Prívlastok „nový“ v jeho pomenovaní sa vzťahuje prinajmenšom k trom aspektom. Predovšetkým, kombinácia slova „nový“ s pojmom „feminizmus“ naznačuje, že tento prúd prináša pohľady a teórie, ktoré stoja v opozícii voči „starému feminizmu“. I keď je zrejmé, že vzhľadom na súčasný, neustále rozvíjajúci sa charakter mnohých feminizmov nie je možné hovoriť o „starom feminizme“, pod týmto označením sa rozumie doterajšie všeobecné úsilie o oslobodenie žien spod mužskej dominancie a ňou podmienenému usporiadaniu spoločnosti<sup>2</sup>.

---

<sup>1</sup> K tomuto tvrdeniu pozri bližšie DE SOLENNI, P.F. *A Hermeneutic of Aquinas's Mens Thorough a Sexually Differentiated Epistemology. Towards and Understanding a Woman as Imago Dei*. Roma : Edizioni Università della Santa Croce, 2003, s. 33-48. K feminizmu diferencie vo všeobecnosti napríklad KICZKOVÁ, Z. 2010. Koncepty rodovej identity v súčasnej feministickej diskusii. In *Identita – Diferencia. Zborník príspevkov zo 4. slovenského filozofického kongresu*. Bratislava : SFZ pri SAV a FiÚ pri SAV, 2010. ISBN 978-80-970303-1-5. s. 31-57.

<sup>2</sup> Je pomerne náročné jednotným názvom vystihnúť všetky typy feminizmov stojace v opozícii voči uvedenému, novému feminizmu. V dostupnej literatúre je možné stretnúť sa s pojmami „tradičný feminizmus“, „feminizmy hlavného prúdu“, „sekulárny feminizmus“ alebo priamo, ako sme uviedli, „starý feminizmus“, ktorý vytvára najostrejší kontrast k názvu „nový feminizmus“.

Fox-Genovese<sup>3</sup> v tomto kontexte uvádza, že existencia naliehavej potreby nového feminizmu môže byť len ťažko spochybnená: „starý“ feminizmus totiž evidentne zlyhal.

Druhým aspektom, ku ktorému sa prívlastok „nový“ vzťahuje, spočíva skôr v atribúte „novosti“ v rámci jeho, dominantne katolíckeho, charakteru<sup>4</sup>. Myšlienky rozvíjané novým feminizmom pôsobia napriek ich tradičnému základu novátorsky, inovatívne a predovšetkým, prinášajú nové implikácie nielen v rovine teórie, ale i praxe. Z tohto dôvodu označenie „nový“ vystihuje posun v rámci katolíckeho myslenia, ktorý sa odvolávaním na základné pravdy katolíckej náuky, pokúša o nápravu neustále pretrvávajúceho negatívneho postavenia a vnímania žien.

Napokon, prívlastok „nový“ vhodne vystihuje vzťah katolicizmu a feminizmu. Problém feminizmu z jeho pohľadu nespočíva primárne vo všeobecnom úsilí feministického snaženia, ktorým je (a) snaha o emancipáciu žien v zmysle oslobodenia ženy od utláčajúcich a ponižujúcich stereotypných noriem a hodnôt, ktoré sa javia ako prirodzené; a (b) úsilie o všeobecné rešpektovanie ľudskej dôstojnosti<sup>5</sup>, ale vo vymedzení obsahu pojmu „oslobodenie“, vrátane zvolených prostriedkov k jeho dosiahnutiu a jemu príslušiacich dôsledkov. Podobne problematiqué je z pohľadu katolicizmu presné definovanie „utláčajúcich a ponižujúcich stereotypných noriem a hodnôt, javiacich sa ako prirodzené“. S cieľom dosiahnuť uvedený všeobecný cieľ preto súčasné katolícke myslenie (v podobe nového feminizmu) navrhuje možnosti jeho uskutočnenia spôsobom, ktorý podporuje udržanie pozitív dosiahnutých všeobecným feministickým úsilím, za súčasného eliminovania skutočností, ktoré na základe svojho učenia považuje za negatívne.

Je potrebné zdôrazniť, že nový feminizmus nie je hnutím, ktoré by rozvíjalo svoju systematickú filozofiu, ale skôr úsilím odborníkov a odborníkov rôznych oblastí (teológia, filozofia, etika, história a i.) o pretavenie potenciálu obsiahnutého v učení Jána Pavla II. do roviny konkrétnej praxe, a sprostredkovanie jeho učenia verejnosti, s cieľom obnovenia stability spoločnosti v súlade so zámerom, ktorý s ňou mal, podľa katolíckeho učenia, jej Stvoriteľ.

Rovnako je potrebné odlišiť nový feminizmus od rôznych feministických tendencií v rámci kresťanstva – kresťanského feminizmu, katolíckeho feminizmu, feministickéj teológie či iných<sup>6</sup>. Tieto prúdy, zaoberajúce sa prehodnotením tradícií, teológie a Biblie z feministickéj pozície, svätením žien, ich reprodukčnými právami či hľadaním ženského alebo rodovo transcendentného božstva, sa v mnohom vymykajú učeniu Jána Pavla II. a jeho predchodcov a preto nemôžu byť s novým feminizmom zamieňané. Ten totiž, ako sme uviedli, nasleduje výlučne líniu určenú myslením Jána Pavla II. a preto býva označovaný i ako „feminizmus Jána Pavla II.“

<sup>3</sup> FOX-GENOVESE, E. Equality, Difference, and Practical Problems of a New Feminism. In *Women in Christ: Toward a New Feminism*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2004, s. 297.

<sup>4</sup> Pokiaľ tvrdíme, že nový feminizmus má „dominantne katolícky charakter“, máme tým na mysli, že väčšina predstaviteľiek a predstaviteľov, rovnako ako iniciátor (Ján Pavol II.) presadzuje jeho základ prameniáci z katolíckeho učenia. Napriek tomu, implikácie nového feminizmu v rámci praxe sú prijímané a rozvíjané i nekatolíckmi, ktorí považujú model integrálnej komplemetarity muža a ženy za univerzálny.

<sup>5</sup> Porov. UHDE, Z. Feministická spoločenská kritika: Rovnosť a difference. In *Soudobá sociologie I. Teoretické koncepcie a jejich autoři*. Praha : Univerzta Karlova v Praze, Nakladatelství Korolinum, 2007, s. 280.

<sup>6</sup> Bližšie k charakteristikám týchto prúdov pozri napríklad VODÁKOVÁ, A. – VODÁKOVÁ, O. *Rod ženský. Kdo jsme, odkud jsme přišly, kam jdeme?*. Praha : Slon, 2003. ISBN 8086429180, s. 344 (kresťanský feminizmus); 340 (feministická teológia); príp. 351 (židovský feminizmus). K feministickéj teológii napr. Opočenská, Jana. *Z povzdálí se dívaly také ženy (Výzva feministické teologie)*. Praha: Kalich. 160s. ISBN 80-7017-912-0. K evanjelickému feminizmu napríklad PIPER, J. – GRUDEM, W. (eds.) *Recovering Biblical Manhood and Womanhood*. Wheaton, Illinois : 2006. 575s. ISBN 0-89-107-586-0.

## Vznik nového feminizmu

Podľa tradičného vnímania ženy, v rámci ktorého bola vedená k podriadenosti, podporovaná a vychovaná ako inferiorna voči mužovi, niesla žena vinu za prvý pád a nezriedka bola preto vnímaná ako isté „zlo“, ktoré je potrebné eliminovať. K upevneniu takéhoto vnímania prispeli nezriedka nesprávne interpretácie biblických textov, rovnako ako odvolávanie sa na výroky duchovných autorít. Zmena tohto vnímania bola v rámci katolíckeho myslenia len veľmi pomalá, prvý zreteľnejší posun je možné pozorovať až na začiatku 20. storočia.

Katolícka reflexia o žene dosahuje svoj vrchol v učení Jána Pavla II. Rozvíjanie jeho myšlienok o žene predstavuje významný posun v skúmaní a riešení (nielen) ženskej problematiky. Na margo udržiavania negatívneho – inferiorného postavenia ženy, ku ktorému kresťanská tradícia nemalou mierou prispela, pápež Ján Pavol II. vo svojom *Liste ženám* hovorí: „Žiaľ, sme dedičmi dejín, v ktorých boli vo všetkých dobách a všade kladené nesmierne prekážky žene na jej ceste, lebo nebola uznávaná jej dôstojnosť, deformovali sa jej prednosti, často bola odsunutá na okraj, či dokonca uvrhnutá do otroctva. To jej bránilo byť skutočne sama sebou a celé ľudstvo bolo ochudobnené o pravé duchovné bohatstvá. Nebolo by zaiste jednoduché určiť, kto za to nesie konkrétnu zodpovednosť, keď si uvedomíme kultúrne nánosy, ktoré počas stáročí formovali spôsob myslenia a podobu inštitúcií. No keďže – zvlášť v istých dejinných podmienkach – niesli za to objektívnu zodpovednosť aj mnohí synovia Cirkvi, je mi to veľmi ľúto“<sup>7</sup>. Podobne sa vyjadruje i na inom mieste, keď uvádza, že pokračujúc v stopách jej Zakladateľa, je Cirkev presvedčená o subjektivite a dôstojnosti ženy – to však, že po dlhé storočia niektoré z jej detí v istých časoch nezdiedali tento názor, je dôvod pre hlbokú ľútosť<sup>8</sup>.

Uznávajúc podiel, ktorým tradičné kresťanské myslenie upevňovalo menejcenné postavenie žien a nezriedka i mizogýnnny postoj mužov voči ženám, pápež Ján Pavol II. súčasne vyzdvihuje klady dosiahnuté „veľkolepým procesom oslobodzovania žien“<sup>9</sup>. Uvádza, že to bola ťažká a zložitá cesta, ktorá nebola vždy bez omylov, ale vo svojej podstate bola kladná<sup>10</sup>. Rovnosť muža a ženy v každej oblasti života vidí ako jeden z najväčších úspechov civilizácie<sup>11</sup>. Súčasne povzbudzuje: „Trebá pokračovať na tejto ceste!“<sup>12</sup>

V presvedčení o nevyhnutnosti oslobodenia žien, formuluje pápež v „Roku ženy“ (1995) výzvu k iniciovaniu *nového feminizmu*: „V diele vytvárania novej kultúry, ktorá praje životu, majú zohrávať výnimočnú a možno i rozhodujúcu úlohu ženy, a to v oblasti myslenia i konania: majú sa stávať podnecovateľkami „nového feminizmu“, ktorý nepodlieha pokušeniu nasledovať vzory "maskulinizmu", ale dokáže rozpoznať a vyjadriť autentického génia ženy vo všetkých prejavoch spoločenského života, pričom sa aktívne podieľa na prekonaní všetkých foriem diskriminácie, násilia a využívania“<sup>13</sup>.

<sup>7</sup> JÁN PAVOL II. *List ženám*. [online] Vatikán, 1995. [citované 17.3.2011]. Dostupné z <http://www.kbs.sk/?cid=1278057467>, 3.

<sup>8</sup> JÁN PAVOL II. *Culture of Equality is Urgently Needed Today*. [online]. Vatican : 25.6.1995 [cit. 2013-02-19] Dostupné na internete: <http://www.authenticwomanhood.org/6/post/2011/05/culture-of-equality-is-urgently-needed-today.html>.

<sup>9</sup> JÁN PAVOL II. *List ženám*, 6.

<sup>10</sup> JÁN PAVOL II. *Women: Teachers of Peace. Message of His Holiness Pope John Paul II. for the XXVIII World Day of Peace* [online]. Vatican : 1.1.1995. [cit. 2013-02-19] Dostupné na internete: [http://www.vatican.va/holy\\_father/john\\_paul\\_ii/messages/peace/documents/hf\\_jp-ii\\_mes\\_08121994\\_xxviii-world-day-for-peace\\_en.html](http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/messages/peace/documents/hf_jp-ii_mes_08121994_xxviii-world-day-for-peace_en.html), 4.

<sup>11</sup> JÁN PAVOL II. *Culture of Equality is Urgently Needed Today*, 1.

<sup>12</sup> JÁN PAVOL II. *List ženám*, 6.

<sup>13</sup> JÁN PAVOL II. *Evangelium Vitae. Encyklika pápeža Jána Pavla II. o hodnote a nenarušiteľnosti ľudského života*. [online]. Rím, 1995. [cit. 2013-02-19] Dostupné na internete: <http://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/evangelium-vitae>, 99.



Uvedená výzva stojí v jadre nového feminizmu. Je možné tvrdiť, že obsahuje i akýsi jeho základný program: (a) rozpoznanie poslania ženy, (b) jeho rozvinutie v rovine teórie i praxe a (c) jeho realizácia žene vlastným - vo vzťahu k mužovi vzájomne komplementárnym spôsobom; (d) nájdením seba samej s pomocou odhalenia svojho autentického génia, čo následne (e) prinesie žiadané oslobodenie od rôznorodých foriem útlaku.

Dôsledná analýza „programu“ nového feminizmu by vyžadovala hlboké skúmanie z pohľadu teológie a filozofie (predovšetkým filozofickej antropológie) i etiky. Keďže primárnym zámerom predkladaného príspevku však nie je komplexná syntéza poznatkov o novom feminizme, vzhľadom na rozsah príspevku sa pokúsime sa načrtnúť len základný východiskový bod nového feminizmu- podstatnú rovnosť muža a ženy prameniacu z ich dôstojnosti. Uvedomujeme si, že pritom v značnej miere zredukujeme predovšetkým praktické implikácie tohto prúdu. Robíme tak však s vedomím jeho potenciálu, hoci ho nateraz ponechávame neodhalený.

### **Dôstojnosť a povolanie ženy: východiská nového feminizmu**

V kontraste s prúdmi, ktoré presadzujú androgýnnosť (humanistický feminizmus), či odstránenie kategórií ako rod a pohlavie (postštrukturalistický feminizmus), sleduje nový feminizmus skôr líniu feminizmu diferencie, považujúc zachovanie diferencie medzi ženou a mužom za jedinú správnu cestu k skutočnému oslobodeniu ženy, v ktorom nebude ženskosť anulovaná univerzálnou mužskosťou, no rovnako ani spoločne s mužskosťou odstránená. Východisko oslobodenia žien pritom, podľa Jána Pavla II., spočíva predovšetkým v podobe obnoveného a univerzálného uvedomenia si *dôstojnosti ženy*<sup>14</sup>.

V rámci tohto príspevku vychádzame zo všeobecnej definície feminizmu, jeden z cieľov ktorého je úsilie o všeobecné rešpektovanie ľudskej dôstojnosti<sup>15</sup>. Nový feminizmus zdôrazňuje, že pokiaľ chceme hovoriť o dôstojnosti ženy, je tak možné urobiť len na základe poznania dôvodov a výsledkov usporiadania, v ktorom človek jestvuje ako *muž a žena*. Len vychádzanie z existencie tejto duality, umožní poznanie hĺbky dôstojnosti ženy<sup>16</sup> a tým vytvorí i základ pre jej skutočné oslobodenie.

Dôstojnosť ženy vo vnímaní nového feminizmu je teda prepojená na existenciu duality pohlaví, pretože byť človekom, znamená byť mužom alebo ženou<sup>17</sup>. Snahami o odstránenie tejto duality podľa nového feminizmu sa zamedzuje preniknutiu k podstate pojmu dôstojnosti ženy a teda aj jemu plnému uznaniu, čo následne spôsobí len obmedzené a dočasné oslobodenie žien. Z uvedeného dôvodu Ján Pavol II. pri príležitosti konania Štvrtej medzinárodnej konferencie o žene v Pekingu (1995) uvádza, že riešenia otázok a problémov postavenia žien, pokiaľ majú byť pravdivé a trvácne, nemôžu nebyť založené na rozpoznaní *vnútornej, neodňateľnej dôstojnosti žien*<sup>18</sup>. To napokon deklaruje i na samotnej konferencii, keď prostredníctvom svojho zástupcu, Dr. Joaquina Navarro-Vallsa uvádza, že bez *skutočného* rozpoznania významu ľudskej dôstojnosti, nie je možné predísť diskriminácii<sup>19</sup>.

<sup>14</sup> JÁN PAVOL II. *List ženám*, 6.

<sup>15</sup> Porov. UHDE, Z. *Feministická spoločenská kritika: Rovnosť a diferencie*, s. 280.

<sup>16</sup> JÁN PAVOL II. *Mulieris Dignitatem*. Apoštolský list o dôstojnosti a povolaní ženy. [online] Rím, 1998. [citované 17.3.2011]. Dostupné z <http://www.kbs.sk/?cid=1117279258>, 1.

<sup>17</sup> JÁN PAVOL II. *Mulieris Dignitatem*, 2.

<sup>18</sup> JÁN PAVOL II. *Letter of His Holiness John Paul II. to Mrs. Gertrude Mongella*. [online]. Vatican : 26.5.1995. [cit. 2013-02-19] Dostupné na internete:

[http://www.vatican.va/holy\\_father/john\\_paul\\_ii/letters/1995/documents/hf\\_jp-ii\\_let\\_19950526\\_mongella-pechino\\_en.html](http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/letters/1995/documents/hf_jp-ii_let_19950526_mongella-pechino_en.html), 2.

<sup>19</sup> JÁN PAVOL II. *To Promote Women's Equal Dignity. Holy See's Position Paper at Beijing Conference on Women* [online]. Vatican : 25.8.1995. [cit. 2013-02-19] Dostupné na internete: <http://www.its.caltech.edu/~nmcenter/women-cp/beijing1.html>, 1.

V kresťanskom myslení *neodňateľná dôstojnosť človeka* pramení z aktu stvorenia. Napriek tomu, že dielo stvorenia opísané v knihe Genezis (1-3) nezriedka slúžilo na zdôvodnenie často až mizogýnného postoja k ženám, pápež sa na neho odvoláva ako na text, v ktorom je možné nájsť základné pravdy o človeku a jasne stanoviť i radikálny antropologický základ dôstojnosti ženy<sup>20</sup>. Návrat k „počiatku“ (tajomstvu stvorenia) zdôvodňuje tvrdením, že prostredníctvom neho spoznáваме samotnú štruktúru ľudskej identity a dosahujeme integrálny pohľad na človeka, ktorý je v súčasnosti odmietaný a tvorený mnohými čiastkovými koncepciami<sup>21</sup>. Rovnako, návrat k pôvodnému Stvoriteľskému plánu, je potrebný predovšetkým pre ženy, ktoré jeho nenaplnením boli viac zasiahnuté – aby napokon mohli plne prejsť svoju ženskosť a dôstojnosť<sup>22</sup>.

Dôstojnosť človeka a teda ženy rovnako ako muža pochádza zo skutočnosti, že bol stvorený na Boží obraz a podobu<sup>23</sup>. V tejto skutočnosti je zahrnutý prameň bytostnej dôstojnosti človeka – ženy a muža<sup>24</sup>. Pôvodný osobný vzťah medzi mužom a ženou (vzťah pred hriechom) zodpovedá osobnej dôstojnosti oboch a „jednota ich dvoch“ zodpovedá dôstojnosti Božieho obrazu a podoby<sup>25</sup>. Základom tejto jednoty je podstatná rovnakosť ženy a muža čo sa týka ich ľudskej prirodzenosti<sup>26</sup>, čo však nepredstavuje statickú a nivelizujúcu rovnosť<sup>27</sup>, pretože len vďaka dualite „ženského“ a „mužského“, chápaného z fyzického, psychického a predovšetkým ontologického uhla pohľadu, sa naplno realizuje „ľudské“<sup>28</sup>.

Dôstojnosť ženy - ako aj muža, majúca základ v skutočnosti stvorenia na Boží obraz a podobu, je preto úzko spojená s „jednotou dvoch“<sup>29</sup>. Narušenie tejto jednoty hriechom však otvára priestor pre stále nebezpečenstvo hroziace tejto jednote, narušenie a otrásenie základnej rovnosti<sup>30</sup>, ako to vidieť v Gn 3,16. Toto nebezpečenstvo sa rovnako upevňuje v prípade presadzovania „nivelizujúcej rovnosti“<sup>31</sup>. „Preto ani oprávnený nesúhlas ženy so slovami „on bude nad tebou vládnuť“ (Gn 3,16) nepripúšťa, aby sa ženy „pomuzštili“. Žena sa nemôže v mene emancipácie spod mužovho „panstva“ domáhať prisvojenia si mužských vlastností, lebo by sa to protivilo jej „originalite“<sup>32</sup>.

Z uvedeného je zjavné, že snaha o odstránenie a popieranie onej pôvodnej „jednoty dvoch“, rovnako ako odmietnutie snáh o návrat k tejto jednote, je ohrozením skutočného porozumenia dôstojnosti človeka (ženy a muža), ktorá je s ňou úzko spojená. Nesprávne uchopenie tejto dôstojnosti následne nemôže ponúknuť stabilné a trvalé riešenia problému poddanstva ženy, pretože stavia na rovnakosti bez rozdielnosti, ktorá by „jednotu dvoch“ mohla vytvoriť. Pretože, ako zdôrazňuje Ján Pavol II.<sup>33</sup>, žena a muž na základe „jednoty dvoch“ nie sú povolání len aby žili „jeden pri druhom“ alebo aby boli spolu, ale sú povolání žiť aj „vzájomne jeden pre druhého“.

<sup>20</sup> JÁN PAVOL II. *List ženám*, 6.

<sup>21</sup> JÁN PAVOL II. *Ako muža a ženu ich stvoril*. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum, 2007, s. 9-10.

Problematiku „počiatku“ rozoberá veľmi detailne predovšetkým v JÁN PAVOL II. 2007. *Ako muža a ženu ich stvoril*. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum, 2007. časť I.I. (s. 35-90).; MD 6-11.

<sup>22</sup> JÁN PAVOL II. *Women: Teachers of Peace. Message of His Holiness Pope John Paul II. for the XXVIII World Day of Peace*, 4.

<sup>23</sup> Gn 1, 26-27

<sup>24</sup> JÁN PAVOL II. *Mulieris Dignitatem*, 9.

<sup>25</sup> JÁN PAVOL II. *Mulieris Dignitatem*, 10.

<sup>26</sup> JÁN PAVOL II. *Mulieris Dignitatem*, 6.

<sup>27</sup> JÁN PAVOL II. *List ženám*, 8.

<sup>28</sup> JÁN PAVOL II. *List ženám*, 7.

<sup>29</sup> JÁN PAVOL II. *Mulieris Dignitatem*, 14.

<sup>30</sup> JÁN PAVOL II. *Mulieris Dignitatem*, 10.

<sup>31</sup> JÁN PAVOL II. *List ženám*, 8.

<sup>32</sup> JÁN PAVOL II. *Mulieris Dignitatem*, 10.

<sup>33</sup> JÁN PAVOL II. *Mulieris Dignitatem*, 7.

Uskutočnenie povolania „žiť jeden pre druhého“ však nie je možné v prípade odmietania diferencie, ktorá je jeho nevyhnutnou požiadavkou. Zachovanie tejto diferencie za súčasnej obrany rovnosti muža a ženy formuluje nový feminizmus ako „rovnosť napriek diferencii“, kde rovnosť vyplýva z dôstojnosti oboch ako osôb stvorených na obraz a podobu Boha a diferencia ako „svojské [iné, jedinečné] zvýraznenie“<sup>34</sup> tohto obrazu a podoby mužom a ženou. V tomto bode nášho uvažovania sa javí ako potrebné objasniť, čo sa myslí pod oným „svojským zvýraznením obrazu a podoby Boha“ a „originalitou ženy“, ktorú sme spomenuli vyššie. Obe tieto majú svoj základ v pôvodnej rovnosti, ktorú narušenú prvotným hriechom, obnovuje Kristus „zrovnoprávnením“ ženy a muža vo svojich slovách a činoch<sup>35</sup>. Táto evanjeliová rovnosť obnovuje a tvorí základ dôstojnosti a jej zodpovedajúcemu povolaniu ženy, v ktorom nadobúda nový rozmer to, čo sa považuje za osobitne „ženské“<sup>36</sup>.

„Svojské zvýraznenie obrazu a podoby Boha“, označované ako „originalita“, „jedinečnosť“, „výnimočnosť“ či „špecifickosť“ ženy, je teda spojené s povolaním ktoré zodpovedá jej dôstojnosti. Objavuje sa otázka, či možno hovoriť o nejakej „špecifickosti povolania“ ženy, pokiaľ sme uvideli, že povolanie zodpovedá dôstojnosti<sup>37</sup> a dôstojnosť ženy a muža pramení z ich podstatnej rovnakosti ľudskej prirodzenosti stvorenej na Boží obraz a podobu<sup>38</sup>. Odpoveď, ktorú preberá a rozvíja Ján Pavol II., nachádzame u nemeckej fenomenologičky Edith Stein<sup>39</sup>. Podľa nej, vzhľadom na skutočnosť stvorenia na Boží obraz a podobu, z ktorej pramení dôstojnosť človeka, môžeme hovoriť o rovnakom, jednom povolaní muža a ženy: rozvíjať v sebe tento obraz a podobu, teda schopnosť poznávať a milovať vďaka rozumu a slobodnej vôli<sup>40</sup>.

Toto jednotné ľudské povolanie pre oboch (a v „jednote dvoch“) sa realizuje trojitým spôsobom: všeobecným, špecifickým (ženským a mužským spôsobom) a individuálnym spôsobom. Stein však zdôrazňuje, že tieto tri spôsoby (či časti) tvoria celok, ktorý je možné analyzovať len na abstraktnej úrovni, pretože vo svojej podstate je nerozdeliteľný<sup>41</sup>. Tu je opätovne potrebné zdôrazniť, ako potvrdzuje i Schumacher<sup>42</sup>, že nehovoríme o trojakom poslaní, ale o jednom poslaní realizujúcom sa na troch úrovniach. Predovšetkým je to potrebné zdôrazniť v kontexte feministických obáv o oslobodenie žien, v rámci ktorých sa citlivo posudzuje otázka, či existuje *špeciálne ženské povolanie*, teda také, ktoré by ležalo niekde medzi všeobecným (ľudským) a individuálnym (osobným) povolaním. Pokusy o definovanie tohto *špeciálne ženského povolania* boli príznačné pre tradičné kresťanské myslenie, ktoré redukovalo ženu na jej materskú funkciu a to na základe jej „ženskej prirodzenosti“. Schumacher<sup>43</sup> však v prípade otázky, či existuje špecificky „ženská prirodzenosť“ navrhuje, aby sme odpovedali negatívne. Podľa nej, neexistujú dve ľudské

<sup>34</sup> JÁN PAVOL II. *Mulieris Dignitatem*, 10.

<sup>35</sup> Detailnejšie k tomuto tvrdeniu pozri JÁN PAVOL II. *Mulieris Dignitatem*, 12-16.

<sup>36</sup> Porov. JÁN PAVOL II. *Mulieris Dignitatem*, 5; 15.

<sup>37</sup> JÁN PAVOL II. *Mulieris Dignitatem*, 5.

<sup>38</sup> JÁN PAVOL II. *Mulieris Dignitatem*, 6.

<sup>39</sup> Hoci Ján Pavol II. z myslenia Edith Stein vychádza, vo viacerých veciach medzi ich názormi nepanuje absolútna zhoda. K objasneniu spoločných a rozdielnych tvrdení týkajúcich sa problematiky ženy pozri bližšie SHARKEY, S.B. 2008. Edith Stein and John Paul II on Women. In *Karol Wojtyła's philosophical legacy*. [online]. Washington : The Council for Research in Values and Philosophy, 2008. [cit. 2013-02-19] Dostupné na internete: <http://www.crvp.org/book/Series01/I-35/ch12.htm>. ISBN 1565182472, p. 265-276.

<sup>40</sup> Porov. JÁN PAVOL II. *Mulieris Dignitatem* 7.

<sup>41</sup> STEIN, E. *Essays on Woman*. The Collected Works of Edith Stein. Washington, D.C.: ICS Publications, 1987, s.182.

<sup>42</sup> SCHUMACHER, M. M. The Nature of Nature in Feminism, Old and New: From Dualism to Complementary Unity. In *Women in Christ: Toward a New Feminism*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2004, s. 44.

<sup>43</sup> SCHUMACHER, M. M. *The Nature of Nature in Feminism, Old and New: From Dualism to Complementary Unity*, s. 40.

prírodnosti, ale jedna prírodnosť<sup>44</sup>, ktorá nevyhnutne existuje v jednom z dvoch spôsobov, či vyjadrení: v mužskom a ženskom. Je teda *vlastnou prírodnosťou* ľudskej bytosti byť pohlavný, existovať v jednom z týchto spôsobov, za účelom „jednoty dvoch“. Z tohto dôvodu uvádza<sup>45</sup>, že klasifikácia povolání založená na obmedzenom pohľade na prírodnosť (ako na špeciálne „ženskú“ prírodnosť), ktorá by napríklad bola identická s telesnosťou, je oprávnene podozrivá. *Plné* tajomstvo jej osoby a jej povolania nemôže byť podľa autentického kresťanského modelu prírodnosti vložené do ženskej telesnej štruktúry – pokiaľ by tomu tak bolo, jednalo by sa len o formu biologického determinizmu. Tento, ako tvrdí Ján Pavol II.<sup>46</sup>, je len zúženým obrazom stotožňujúcim sa s materialistickým chápaním človeka a sveta.

Uviedli sme teda, že nový feminizmus vyjadruje presvedčenie o existencii jednej (ľudskej) prírodnosti, ktorej prislúchajú dva spôsoby vyjadrenia (ženský a mužský). Zodpovedajúc tomuto rozdeleniu existuje jedno (všeobecné, ľudské) povolanie, manifestované v dvoch spôsoboch. Tu sa však vynára iná otázka, konkrétne: čo sa myslí pod „žensky“ (a „mužsky“) špecifickou realizáciou povolania zodpovedajúceho dôstojnosti osoby a prameniaceho z jej ľudskej prírodnosti. Odpoveď je možné odvodiť už zo samotných kritérií členenia spôsobov, ktorými je všeobecné povolanie manifestované: ženské a mužské. Je teda evidentné, že špecificky „ženská“ realizácia tohto povolania sa bude vzťahovať na pohlavie (v jeho celostnom rozmere), ktoré najzrejmším spôsobom napovedá o možnostiach jeho realizácie. V tomto bode sa nový feminizmus dostáva na šmykľavú pôdu, pretože sa zdá, že tvrdenie tohto typu ostro kontrastuje nielen so sloganom humanistického feminizmu „biológia nie je osud“ (Simone de Beauvoir), ale predovšetkým s ideami postštrukturalistického feminizmu, v rámci ktorého pohlavie nie je nemennou danosťou, ale len produktom jazykových diskurzov.

Nový feminizmus sa však dištancuje od biologického determinizmu, ktorý by predurčoval a tým i limitoval realizáciu individuálneho povolania, v ktorom všeobecné ľudské povolanie vyjadrené špecificky „ženským“ a „mužským“ spôsobom nachádza priestor. Súčasne však, nový feminizmus obnovuje význam tela, ktoré nie je fatalisticky predurčujúcim, ale potenciálne uspôsobujúcim k špecificky „ženskému“ („mužskému“) spôsobu realizácie všeobecného povolania v individuálnom rozmere. Telo a pohlavie jemu vlastné, vrátane evidentnej a jemu zodpovedajúcej pohlavnej diferencie, teda podľa nového feminizmu obsahuje potenciál, ktorý na základe možnej skúsenosti prináležiacej danému pohlaviu uspôsobuje osobu k špecificky „ženskej“ alebo „mužskej“ realizácii všeobecného povolania. Fula<sup>47</sup> v tomto kontexte konštatuje, že znovuobjavenie fyzickej reality človeka v jeho sexuálnej diferenciacii bolo smelou inováciou Jána Pavla II., ktorá stojí v protiklade so súčasnou mentalitou vyzdvihujúcou telo oddelené od celku osoby.

Špecifickou charakteristikou ženského tela je nepochybne jej schopnosť materstva. Uviedli sme, že práve táto spôsobila jej redukciu na funkciu, nezriedka podporovanú i tradičným kresťanským myslením a v súčasnosti preto predstavuje „ľarchu“, ktorú v záujme oslobodenia ženy treba výrazne eliminovať, prípadne ju (z pohľadu radikálnych prúdov) úplne odstrániť.

---

<sup>44</sup> Uvedené potvrdzuje i Ján Pavol II. v *Mulieris Dignitatem*, 7. I keď v tomto dokumente používa tri krát spojenie „ženská prírodnosť“, z kontextu je zjavné, že myslí ľudskú prírodnosť, realizujúcu sa „ženským“ spôsobom. Porov. *Mulieris Dignitatem* 10;11. Súčasne, Ján Pavol II. len zriedkavo hovorí o špecifickosti žien bez odkazu na spoločnú ľudskú prírodnosť (porov. SHARKEY, S.B. 2008. *Edith Stein and John Paul II on Women*, p. 267.)

<sup>45</sup> Porov. SCHUMACHER, M. M. *The Nature of Nature in Feminism, Old and New: From Dualism to Complementary Unity*, s. 44-45.

<sup>46</sup> JÁN PAVOL II. *Mulieris Dignitatem*, 18.

<sup>47</sup> FULA, M. *Antropológia ženy a náuka Jána Pavla II.* Bratislava : Don Bosco, 2004, s. 163.

Skôr ako striktné uzamknutie ženy vo vzťahu „žena rovná sa matka“, podmienené jej biologickou dispozíciou k materstvu, však nový feminizmus vníma túto jej schopnosť ako *potencialitu prijať iného*, prestupujúcu všetky roviny jej bytia. Fula<sup>48</sup> pritom podotýka, že nejde o nič „osudové“, determinujúce. Z tela ženy nemožno odvodiť slepý osud, nutnosť, alebo pasivitu, pretože by tým bola popretá žena ako slobodné ľudské bytie. Štruktúra jej tela teda nie je osudovo určená na prijatie, ale je *potenciálne predisponovaná prijať iného*. Z tela ženy možno odvodiť existenciu priestoru na prijatie iného, no nie vo výlučne fyzickom, ale i v psychickom a duchovnom zmysle. Ján Pavol II. o tom hovorí nasledovne: „Materstvo už od počiatku nesie v sebe zvláštne otvorenie sa voči novej osobe; a toto je vlastne „úloha“ prislúchajúca žene. [...] Tento dôležitý druh symbiózy s novou ľudskou bytosťou, ktorá sa pozvoľne formuje, utvára v nej duchovný postoj voči človeku – nie len voči vlastnému dieťaťu, ale voči človeku vôbec - ktorý hlboko charakterizuje celú osobnosť ženy“<sup>49</sup>. Ján Pavol II. teda netvrdí, že biológia determinuje osud. Uvádza len, že keďže ľudské schopnosti musia byť rozvinuté v čase a v rámci materiálnych podmienok, odlišná biológia podporuje, ale nedeterminuje určitý poriadok a dôraz tohto rozvinutia<sup>50</sup>.

## Záver

Na základe uvedeného by sme mohli zhrnúť, že špecificky „ženský“ spôsob realizácie ľudského povolania, prejavujúci sa potenciálnou disponovanosťou k prijatiu iného, má svoj základ v biologicknej schopnosti materstva, avšak táto, v opozícii voči striktnému biologickému determinizmu, nepredstavuje osudovosť, ale povolanie, ktorého uskutočnenie predpokladá a súčasne potvrdzuje slobodu.

V tomto kontexte je ľudská prirodzenosť zdrojom všeobecného povolania, ktoré sa môže realizovať špecificky „ženským“ alebo „mužským“ spôsobom, vnímaná ako tá, pomocou ktorej je ľudská bytosť „pripravená“ slobodne vkročiť do vzťahu s inými osobami<sup>51</sup>. I keď tento krok uskutočňuje každý človek voči druhému, žena disponuje potenciálom uskutočniť ho osobitným spôsobom: s citlivosťou pre človeka v každej situácii.

## Použitá literatúra

DE SOLENNI, P.F. *A Hermeneutic of Aquinas's Mens Thorough a Sexually Differentiated Epistemology. Towards and Understanding a Woman as Imago Dei*. Roma : Edizioni Università della Santa Croce, 2003. 187 s. ISBN 88-8333-083-8.

FOX-GENOVESE, E. *Equality, Difference, and Practical Problems of a New Feminism. In Women in Christ: Toward a New Feminism*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2004. ISBN 0-8028-1294-5, s. 297-311.

FULA, M. *Antropológia ženy a náuka Jána Pavla II*. Bratislava : Don Bosco, 2004. 282 s. ISBN 80-8074-016-X.

JÁN PAVOL II. *Ako muža a ženu ich stvoril*. Bratislava : Metodicko-pedagogické centrum, 2007. 380 s. ISBN 80-8052-222-7.

<sup>48</sup> FULA, M. *Antropológia ženy a náuka Jána Pavla II.*, s. 180-181.

<sup>49</sup> JÁN PAVOL II. *Mulieris Dignitatem*, 18.

<sup>50</sup> Porov. SHARKEY, S.B. *Edith Stein and John Paul II on Women*, s. 271.

<sup>51</sup> SCHUMACHER, M. M. *The Nature of Nature in Feminism, Old and New: From Dualism to Complementary Unity*, s. 20.

JÁN PAVOL II. *Culture of Equality is Urgently Needed Today*. [online]. Vatican : 25.6.1995 [cit. 2013-02-19] Dostupné na internete: <http://www.authenticwomanhood.org/6/post/2011/05/culture-of-equality-is-urgently-needed-today.html>.

JÁN PAVOL II. *Evangelium Vitae*. Encyklika pápeža Jána Pavla II. o hodnote a nenarušiteľnosti ľudského života. [online]. Rím, 1995. [cit. 2013-02-19] Dostupné na internete: <http://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/evangelium-vitae>.

JÁN PAVOL II. *Letter of His Holiness John Paul II. to Mrs. Gertrude Mongella*. [online]. Vatican : 26.5.1995. [cit. 2013-02-19] Dostupné na internete: [http://www.vatican.va/holy\\_father/john\\_paul\\_ii/letters/1995/documents/hf\\_jp-ii\\_let\\_19950526\\_mongella-pechino\\_en.html](http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/letters/1995/documents/hf_jp-ii_let_19950526_mongella-pechino_en.html).

JÁN PAVOL II. *List ženám*. [online] Vatikán, 1995. [citované 17.3.2011]. Dostupné z <http://www.kbs.sk/?cid=1278057467>.

JÁN PAVOL II. *Mulieris Dignitatem. Apoštolský list o dôstojnosti a povolání ženy*. [online] Rím, 1998. [citované 17.3.2011]. Dostupné z <http://www.kbs.sk/?cid=1117279258>.

JÁN PAVOL II. *To Promote Women's Equal Dignity. Holy See's Position Paper at Beijing Conference on Women* [online]. Vatican : 25.8.1995. [cit. 2013-02-19] Dostupné na internete: <http://www.its.caltech.edu/~nmcenter/women-cp/beijing1.html>.

JÁN PAVOL II. *Women: Teachers of Peace. Message of His Holiness Pope John Paul II. for the XXVIII World Day of Peace* [online]. Vatican : 1.1.1995. [cit. 2013-02-19] Dostupné na internete: [http://www.vatican.va/holy\\_father/john\\_paul\\_ii/messages/peace/documents/hf\\_jp-ii\\_mes\\_08121994\\_xxviii-world-day-for-peace\\_en.html](http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/messages/peace/documents/hf_jp-ii_mes_08121994_xxviii-world-day-for-peace_en.html).

SCHUMACHER, M. M. The Nature of Nature in Feminism, Old and New: From Dualism to Complementary Unity. In *Women in Christ: Toward a New Feminism*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2004. ISBN 0-8028-1294-5, s.17-51.

SHARKEY, S.B. Edith Stein and John Paul II on Women. In *Karol Wojtyła's philosophical legacy*. [online]. Washington : The Council for Research in Values and Philosophy, 2008. [cit. 2013-02-19] Dostupné na internete: <http://www.crvp.org/book/Series01/I-35/ch12.htm>. ISBN 1565182472, p. 265-276.

STEIN, E. *Essays on Woman*. The Collected Works of Edith Stein. Washington, D.C.: ICS Publications, 1987. 290 s. ISBN 0-935216-08-1.

UHDE, Z. Feministická spoločenská kritika: Rovnosť a diferencie. In *Soudobá sociologie I. Teoretické koncepcie a jejích autoři*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Korolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1275-1, s. 279-314.

# Prieskum rozvíjania vyšších mozgových funkcií

Mgr. Silvia Oleniková

Súkromné gymnázium, bilingválne anglické, Spišská Teplica

silvia olenikova@gmail.com

---

## Anotácia

Prieskum rozvíjania poznávacích funkcií vysvetľuje pojem poznávacie funkcie a spôsoby rozvíjania poznávacích funkcií vo vyučovaní. Hlavným cieľom prieskumu je poukázať na výsledky úrovne a efektívnosť uplatňovania metód rozvíjania poznávacích funkcií žiakov ako stratégie kognitivizácie osobnosti systému tvorivo-humanistickej výchovy v inovačnom modeli Vysoko efektívneho učenia (ďalej len VEU). Základom toho je rozbor vyučovacích hodín na báze mikro vyučovacích analýz (nahrávok, protokolov) v triedach s aplikáciou VEU a triedach klasických a ich porovnanie. Výsledky prieskumu majú slúžiť učiteľom, metodickému združeniu, predmetovým komisiám a riadiacim pracovníkom pre vytvorenie príležitosti participácie všetkých zainteresovaných na kontrole a hodnotení uplatňovania nových prístupov vo vyučovaní v súlade s princípom demokratizácie a efektivity riadenia. Zároveň potvrdzujú efektívnosť aplikácie inovatívneho modelu VEU na rozvíjanie mozgových funkcií žiakov a študentov na najvyššej úrovni myslenia.

**Kľúčové slová:** kognitivizácia, vyššie mozgové funkcie, vysoko - efektívne učenie, konvergentné a divergentné poznávacie funkcie, rozvíjanie poznávacích funkcií, mikroštruktúrna analýza.

## Summary

The research of cognitive functions and their development explains the term “cognitive functions” and the ways how to develop cognitive functions at school. The research aims to point out results of the level and the effectiveness of various methods developing cognitive functions of pupils, such as strategies of personality cognitivation within the system of creative-humanistic education of the innovative Highly Effective Teaching model (HET). The research is based on micro analyses of lessons (recordings, protocols) in classes with the HET model applied and standard classes, and their comparison. The results of the research shall serve teachers, a methodical association, subject committees at schools and the management to create possibilities for all involved ones to participate at the inspection and evaluation of new approaches in teaching following the principle of democratisation and management effectiveness. They also confirm how effective the innovative HET model is as for the development of brain functions of pupils and students on the highest level of thinking.

**Key words:** cognitivation, higher brain functions, Highly Effective Teaching, convergent and divergent cognitive functions, development of cognitive functions, microstructural analysis.

## Úvod

Dnešná ľudská spoločnosť je charakteristická rýchlym tempom zmien a trendov vo všetkých oblastiach života. U nás i v celosvetovom meradle zaznamenávame prudký rozvoj vedy, techniky, kultúry, ekonomiky. Sústavne narastajúce množstvo informácií, ich rýchle

zastarávanie a výmena za nové poznatky a informácie, rýchle tempo v rozvoji informačných zdrojov, najmä počítačovej techniky, vyvoláva tlak a nesúlad s kapacitou ľudskej pamäte, s pretrvávajúcim prioritným zameraním výchovy a vzdelávanie na odovzdávanie čo najväčšieho množstva vedomostí.

Snahy o celistvosť sveta, vytváranie podmienok pre nutnosť presadiť sa na celosvetovom trhu práce, predpokladá kvalitnú prácu ľudí a s ľuďmi, zvyšovanie počítačovej gramotnosti ľudí, komunikačných zručností, znalostí cudzích jazykov. Znakom dnešnej spoločnosti je i neustále zvyšujúci sa počet etnických a náboženských konfliktov, hroziace nebezpečenstvo ekologickej katastrofy a jadrovej vojny, zmena životných hodnôt ľudí, ktoré vedú k egoizmu, ziskuchtivosti, agresii, neznášanlivosti, nenávisti, nepriateľstva, závidi.

Človek, ktorý sa má uplatniť v tejto spoločnosti, by mal byť vybavený schopnosťou prispôbovať sa stále sa meniacim životným okolnostiam, mal by suverénne zvládať ťažkosti a problémy, vedieť ich riešiť. Vnútna aktivita, tvorivé používanie vlastných ľudských síl sú nástroje k dosiahnutiu podstaty bytia. Predpokladom toho je existencia kritického rozumu, nezávislosti a slobody. Taký človek by mal vedieť počúvať, prijímať a konať aktívne a tvorivo. Cestu treba hľadať cez nové chápanie a ponímanie výchovy a vzdelávania, ako prvoradého činiteľa formovania človeka doby. Tá očakáva všestranne rozvinutú osobnosť s črtami pragmatizmu (človek pripravený pre praktický život), scientizmu a kognitivismu (všestranne vzdelaný – múdry, tvorivý) a humanizmu (dobrý, čestný, charakterný človek).

Je nanajvýš nutné zamyslieť sa nad cieľmi a spôsobmi výchovy a vzdelávania (vyučovania). Doposiaľ školstvo, vo všeobecnosti, produkuje stereotypných jedincov, konformistov. Životu v našej spoločnosti však chýbajú tvoriví, originálni myslitelia. Len tvorivá adaptácia je možnosťou, ako človek môže udržať krok s rýchlymi premenami sveta. Je na zváženie, či v tradičnej forme vyučovania s dôrazom na učebnú látku, skúšky a známky existujú podmienky na „stávanie sa“ človekom. Ani spôsob školského vyučovania sa v období niekoľkých storočí podstatne nezmenil<sup>1</sup>. Pred žiakmi stojí niekto, kto niečo vie a preto disponuje právom odovzdávať im svoje vedomosti a viesť ich podľa svojich predstáv<sup>2</sup>. Učenie je tak založené na hromadení faktov. Nerešpektuje skutočnosť, že v praktickom živote vedomosti nezaručujú úspech. Vedomosti, ako také sú mŕtvym kapitálom, pokiaľ chýba schopnosť využiť ich správnym spôsobom. Malo by ísť o učenie, ktoré prenikne do každej čiastočky ľudskej existencie, prinesie zmeny v správaní ľudí, v budúcom konaní, v postojoch aj vo formovaní osobnosti. Je treba mať na zreteli, že osobnosť sa rodí v boji so sebou samým, v procese sebazpoznávania a sebaurčovania, teda vyučovaním ukázať deťom cestu ich formovania, pomôcť im v neľahkom boji zvíťaziť. Stále sa meniace životné okolnosti, potreba neustálej konfrontácie s ťažkosťami, ktoré je treba suverénne zvládať si žiada viesť vyučovanie tak, aby sme naučili žiakov schopnostiam určité situácie pochopiť, vysvetliť a následne zhodnotiť, prípadne zmeniť. Prostredníctvom toho dostáva učenie sa svoj smer a zmysel, prináša deťom víťazstvo v zápase o naplnenie svojich potrieb i potrieb života spoločnosti.

Učiteľom sa v školách dostáva do rúk najdôležitejší potenciál poznávania, rozhodovania tvorby a výkonnosti človeka, akým je ľudský mozog. Výsledky výskumu štruktúry, chemických reakcií a elektrických signálov prebiehajúcich v mozgu prinášajú informácie o mozgovej činnosti a faktoroch, ktoré ju ovplyvňujú. V hospodárskej oblasti je na základe takých poznatkov o fungovaní mozgu braný veľký zreteľ s cieľom zvyšovať výkony ľudí v rôznych oboroch činnosti. Pri hľadaní východísk v rozvíjaní funkčného učenia sa je nutné opierať sa aj o poznatky a výskumy v oblasti ľudského mozgu, v ktorom prebieha riadenie všetkých učebných procesov. Prostredníctvom takých poznatkov je možné zabezpečiť prirodzený spôsob, akým sa „mozog učí“ preto, aby sa žiakom poskytla

<sup>1</sup> ROGERS, C. R. *Ako byť sám sebou*. Bratislava : Iris, 1961.

<sup>2</sup> ROGERS, C. R. *Ako byť sám sebou*.



kvalifikácia, ktorá prichádza s chápaním na úrovni aplikácie a schopnosťou riešiť problémy v reálnom svete<sup>3</sup>.

Súčasný trend vo vzdelávaní je charakteristický konfrontáciou doterajšieho postoja k vzdelávaniu, založenom na drile faktických poznatkov, kde sa všetci musia učiť tie isté fakty tým istým spôsobom, s novými trendmi vo vzdelávaní. Nové trendy charakterizujú také modely vzdelávania, ktoré nahrádzajú úzku orientáciu na vzdelávacie ciele čisto pragmatického ponímania, humanistickou orientáciou s cieľom formovať človeka-osobnosť, viesť vyučovanie nad rámec triedy a zasahovať do každej oblasti v snahách naučiť ľudí viesť kvalitný, plnohodnotný, šťastný život. Základným znakom týchto modelov je zmena filozofie školy ako nového ponímania výchovy, postavenie humánneho a demokratického cieľa a úloh, metód na jeho dosiahnutie. Nové prístupy k výchove predstavujú alternatívny školský systém k tradičnému vyučovaniu a výchove.

Vo svojom prieskume som chcela objasniť východiská nových prístupov vo výchove, vysvetliť pojem poznávacie funkcie a spôsoby rozvíjania poznávacích funkcií vo vyučovaní. Základným cieľom práce je preskúmať úroveň a efektívnosť uplatňovania metód rozvíjania poznávacích funkcií žiakov ako stratégie kognitivizácie osobnosti systému tvorivo-humanistickej výchovy rinočnom modeli Vysoko efektívneho učenia (ďalej len VEU). Mojmým zámerom bolo použiť vedeckú metódu na overenie úrovne uplatnenia stratégie na rozvoj najvyšších poznávacích funkcií žiakov vo vyučovacom procese. Základom toho je rozbor vyučovacích hodín na báze mikrovyučujúcich analýz (nahrávok, protokolov) v triedach s aplikáciou VEU a triedach klasických a ich porovnanie. Analýza nemá len čisto vedecký charakter, je zameraná i na prípadné hľadanie ďalších spôsobov zefektívnenia nových prístupov vo vyučovaní a tvorbu nových podnetných situácií pre sebazdokonaľovanie učiteľov – vychovávateľov, zabezpečenie vyššej miery flexibility, tvorivosti, odbornosti a profesionality. Výsledky prieskumu majú slúžiť učiteľom, metodickému združeniu, predmetovým komisiám a riadiacim pracovníkom pre vytvorenie príležitosti participácie všetkých zainteresovaných na kontrole a hodnotení uplatňovania nových prístupov vo vyučovaní v súlade s princípom demokratizácie a efektivity riadenia.

### **Poznávacie funkcie - pojem, charakteristika**

Vedecký výskum ako základ veľkej časti súčasného pokroku v konštruktivistických prístupov v pedagogike, naznačuje že všeobecný rozumový vývoj je možné zlepšiť prístupom k výuke. Výskum dokazuje, že všeobecná úspešnosť žiakov môže byť zvýšená prostredníctvom špeciálnych programov zameraných na rozvíjanie schopnosti myslenia a učenia, inak povedané rozvíjanie poznávacích schopností. Úspešnosť učenia teda závisí od vzdelávacieho prístupu v snahe dosiahnuť vyššiu úroveň myslenia žiakov. Dobré vyučovanie a dobrí učitelia kladú väčší dôraz na využívanie vyšších myšlienkových procesov a na riešenie problémových úloh, aby podporili schopnosť žiakov učiť sa a skúmať mnohé cesty, voliť si ku svojmu skúmaniu cesty nové. To je podmienka prevencie, aby sa všetci žiaci, akokoľvek nadaní neocitli v nebezpečenstve, že ostanú na nižšej úrovni myslenia a premeškajú príležitosť preskúmať nové možnosti poznania a skúsenosti. Pri rozvíjaní vyšších myšlienkových procesov sa vyučovanie sústreďuje na porozumenie kľúčových pojmov a ich aplikáciu v nových situáciách. Podľa Piageta máme hľadať známky kognitívneho konfliktu, aby sme deti viedli k vyšším úrovniam myslenia. To znamená, že je treba stavať pred ne situácie, kedy sa ich doterajšie ponímanie skutočnosti dostávalo do sporu s novou informáciou alebo skúsenosťou<sup>4</sup>.

<sup>3</sup> KOVALIKOVÁ, S. *Integrované tematické vyučovanie*. Bratislava : Faber, 1996.

<sup>4</sup> FISHER, R. *Učíme deti myslieť a učiť sa*. Praha : Portál, 1997.

Znakom zdatného myslenia je explorácia, schopnosť preskúmať situáciu, vnímať problém alebo nedostatok v poznávaní, rozpoznať rozpory a prekážky, hľadať riešenia, odhadovať a formulovať domnienky, pozmeňovať a overovať ich, sledovať výsledky, teda tvoriť. O tvorivom myslení hovoríme vtedy, keď žiaci produkujú myšlienky a rozširujú si celé pole toho, čo vnímajú. Potreba tvorivosti v učení vyplýva i z toho, že inteligencia sama osebe k uplatneniu učebného potenciálu nestačí. Aj schopnosť pristupovať ku starým problémom z nového pohľadu si vyžaduje tvorivú predstavivosť, a to prináša naozajstný pokrok. Poznatok si rekonštruujeme tvorivou činnosťou mysle.

Zelina uvádza, že základnou metódou rozvíjania tvorivosti je tvorba tvorivých divergentných úloh alebo transformácia konvergentných úloh na divergentné úlohy<sup>5</sup>.

Zelina charakterizuje konvergentné a divergentné úlohy takto:

- Konvergentné úlohy sú úlohy, pri ktorých sa myšlienkové procesy zbiehajú, konvergujú, pri riešení a myslením dochádza k jednému správne riešeniu alebo ohraničenému počtu správnych odpovedí.
- Divergentné úlohy nemajú jednoznačne daný výsledok (jeden a správny), ale výsledkov môže byť viac. Divergentné myslenie nevedie k jedinej správnej odpovedi, ale vyžaduje produkciu množstva návrhov a riešení. Rozvíjajú sa pružnosť myslenia, flexibilita, originalita, vzdialená aplikácia a asociácia. Žiaci musia pri plnení úloh divergentného charakteru komunikovať, formulovať, zdôvodňovať, hodnotiť a kombinovať riešenia. Žiaci sa učia systematicky myslieť, hodnotiť a rozhodovať<sup>6</sup>.

**Konvergentné úlohy** vyžadujú nižšie poznávacie procesy: vnímanie, pamäť, analýzu, syntézu, indukciu, dedukciu a aplikáciu. Úlohy na rozvoj nižších kognitívnych funkcií možno kategorizovať takto:

1. Otázky, úlohy a cvičenia na vnímanie a senzomotorické funkcie (farba, veľkosť, priestor, zvuky, dotyky, pohyb). Čo vidíme... Čo to je ... Ako vyzerá ... Akej farby je ... Popíš, čo cítiš ... a pod.
2. Otázky a úlohy na pamäť, vybavovanie si, spomenutie, zapamätávanie, reprodukcia. Kedy, kde... Čo si pamätáš ... Kto, čo... Čo vieš ... Vymenuj ... Povedz vzorec ... a pod.
3. Otázky, úlohy a cvičenia na nižšie poznávacie funkcie – pochopenie pojmov, rozdiely, porovnanie, analýza, induktívne a deduktívne myslenie, príčinnosť, vyvodzovanie záverov. Povedz, prečo... Z čoho sa skladá... Čo to znamená ... Porovnaj ... Aké sú príčiny ... a pod.

**Divergentné úlohy** sú zamerané na rozvoj vyšších poznávacích funkcií, pri ktorých sa cvičí bohatosť fantázie, obrazotvornosti, imaginácie, nekonvenčnosti, pestrosti a variability, produkcie množstva nápadov.

1. Otázky, úlohy a cvičenia na vyššie poznávacie funkcie – syntéza, zovšeobecňovanie, analogické myslenie, metaforické myslenie, vzdialená aplikácia. Kde by sme to mohli použiť? Čo ti to pripomína? Čo podobné sme robili? Ktoré najhlavnejšie znaky ...
2. Otázky, úlohy a cvičenia na hodnotiace myslenie (racionálne, estetické, etické). Posúď, ohodnoť... Je to správne? V čom je problém ... Ktoré sa ti páči? Čo je na tom zlé?
3. Otázky, úlohy a cvičenia na tvorivé myslenie – divergentné úlohy, fantázia, imaginácia, vymýšľanie, tvorba. Vymysli, vytvor... Ako by sa to mohlo urobiť? Navrhni, ako ináč? Čo by sa stalo... Povedz čo najviac nápadov. Predpokladaj, porad'... Koľko spôsobov je možných?<sup>7</sup>

## Rozvíjanie poznávacích funkcií vo vyučovaní

<sup>5</sup> ZELINA, M. *Stratégie rozvoja osobnosti dieťaťa*. Bratislava : Iris, 1994.

<sup>6</sup> ZELINA, M., JAŠŠOVÁ, E. *Tvorivosť - Piata dimenzia*. Bratislava : Smena, 1984.

<sup>7</sup> ZELINA, M., JAŠŠOVÁ, E. *Tvorivosť - Piata dimenzia*.

V tradičnom vyučovaní sú učitelia najčastejšie zameraní najviac na kladenie úloh a otázok k motivácii, zapamätaniu a preverovaniu poznatkov. Mnohé otázky a úlohy učiteľov tlmia rozumovú aktivitu žiakov, a šetria ich námahu s myslením. Zväčša používajú uzatvorené otázky, zisťujúce vecné znalosti, ktoré majú známe správne odpovede, vyžadujú málo rozumovej činnosti a nevedú k vytrvalosti v myslení a učení<sup>8</sup>. Z potreby rozvíjať tvorivosť ako základný atribút formovania osobnosti, vyplýva nutnosť provokovať rozumovú činnosť žiakov k premýšľaniu otázkami zväčša s otvoreným koncom. Také otázky vyvolávajú nepokoj v mysli provokovaním myslenia a hľadaním vysvetlenia, sú produktívne, pretože vedú k vytváraniu niečoho nového. Dobrú otázku môžeme poznať podľa toho, že zapadá do postupnosti, ktorá kladie stále vyššie a produktívnejšie nároky na učenie. Zároveň ponúka žiakom vzor produktívnych otázok, ktoré môžu klásť sami sebe a druhým<sup>9</sup>. Kladenie produktívnych otázok vo vyučovaní sa stáva nielen bunkou metodiky, ale celej pedagogiky.

Kladenie otázok na rozvoj vyšších poznávacích funkcií (ako tréningové postupy) ponúka metóda rozvíjania kognitívnych funkcií koncepcie tvorivo-humanistickej výchovy<sup>10</sup>. Otázky, úlohy a cvičenia predstavujú stratégiu rozvoja dimenzie K – kognitivizácie systému rozvoja osobnosti KEMSAK<sup>11</sup>. Taxonómia kognitívnych funkcií znamená ich usporiadanie do určitej hierarchie podľa zložitosti funkcií. Platí princíp podmieňovania nižšej funkcie a jej uplatnenia vyššou funkciou, prechod kvantitatívnych zmien v kvalitatívne<sup>12</sup>.

Predpokladom úspešnosti je rešpektovanie axiém kognitivizácie:

- rozvíjať všetky kognitívne funkcie, najmä vyššie – hodnotenie, syntézu, tvorivosť
- základom rozvoja kognitívnych funkcií a procesov sú úlohy, cvičenia, výzvy pre žiakov a študentov na uplatnenie kognitívnych funkcií
- všetky kognitívne funkcie sa majú rozvíjať v každej ľudskej činnosti, v každom vyučovacom predmete, každej výchovnej činnosti
- všetky kognitívne funkcie sa majú rozvíjať nezávisle od veku žiaka, študenta, t. j. aj v materskej škole, aj v dospelosti.

Vo vyučovacom procese to potom znamená, že pri vyučovaní akéhokoľvek predmetu by sa vyučujúci mal spytovať a rozmýšľať, ako postaviť otázku, úlohu, ako vyložiť látku, aby sa nerozvíjala len pamäť, vnímanie, analýza, príčinnosť – kauzálne myslenie, ale aby sa rozvíjali všetky poznávacie funkcie. V tom spočíva tvorivé vyučovanie, vymýšľanie, resp. transformácia rozvíjania kognitívnych funkcií.

Uplatňovanie metód na rozvíjanie tvorivosti a vyšších poznávacích funkcií si vyžaduje vysokú mieru flexibility, tvorivosti, pedagogickej morálky a odbornosti učiteľov a vychovávateľov. Cestou k dosiahnutiu rozvoja osobnosti učiteľa, vychovávateľa je sebazdokonaľovanie. Efektívnou metódou k sebarozvoju, k dosiahnutiu pedagogického majstrovstva, je mikrovyučovacia analýza, podrobný záznam sekvencie vyučovania (najčastejšie na médiu). Prostredníctvom nej vzniká analýza činností ako základ pre hodnotenie a hľadanie možností zlepšenia. Na sledovanie rozvíjania poznávacích funkcií žiakov je možné uplatniť analýzu rozvíjania kognitívnych funkcií ako čiastkovú analytickú schému zo skupiny pozorovacích analýz učiteľovej činnosti na vyučovaní, ktoré vypracovali Furman, A. a Zelina, M. Analytické schémy umožňujú merať údaje o interakciách sledovaných javov. Tieto sa kvantifikujú zaznamenávaním priamo do pozorovacích hárkov, následne vyhodnocujú. Výstupom by malo byť hľadanie možností zlepšenia, odstránenia

<sup>8</sup> FISHER, R. *Učíme děti myslet a učit se*. Praha : Portál, 1997.

<sup>9</sup> FISHER, R. *Učíme děti myslet a učit se*.

<sup>10</sup> Ide o formulovanie otázok, úloh a cvičení k žiakom na základe kategorizácie do skupiny konvergentných a divergentných úloh, na rozvoj nižších a vyšších poznávacích funkcií.

<sup>11</sup> Systém KEMSAK je vytvorený autorom THV koncepcie M. Zelinom ako stratégia na rozvoj nonkognitívnych oblastí osobnosti žiaka. Ďalej rozvedený v kapitole 1. 3. Koncepcia THV.

<sup>12</sup> ZELINA, M. *Stratégie a metody rozvoja osobnosti dieťaťa*. Bratislava : Iris 1994, 161 s.

nedostatkov. Pri použití v sledovaní poznávacích funkcií by malo byť zostavenie zoznamu podnetov na rozvoj tej kategórie vyšších poznávacích funkcií, ktoré získajú najnižšie skóre v mikroštrukturalnej analýze.

## **Prieskum rozvoja poznávacích funkcií žiakov tried s uplatňovaním modelu VUE**

### **Ciele a úlohy prieskumu**

Cieľom bolo preskúmať úroveň rozvíjania poznávacích funkcií žiakov v triedach s uplatňovaním modelu VEU a porovnať s úrovňou rozvíjania poznávacích funkcií žiakov klasickej školy. Prieskum mal overiť efektívnosť uplatňovania metód a foriem práce pre splnenie jedného z čiastkových cieľov modelu humanistickej výchovno-vzdelávacej koncepcie.

Z doposiaľ známych štúdií a zistených údajov o kognitivizácii v tradičnej škole je zrejmé, že tradičná škola rozvíja viac nižšie poznávacie funkcie a zadáva úlohy konvergentného charakteru, zamerané predovšetkým na pamäť a vnímanie, v minimálnej miere a takmer náhodne rozvíja vyššie poznávacie funkcie<sup>13</sup>. Z úloh modelu VEU vyplýva, že učitelia majú v oblasti poznávacích schopností u žiakov uplatňovať metódy zamerané na kreativizáciu dieťaťa, rozvoj všetkých úrovní myslenia, predovšetkým vyšších poznávacích funkcií smerujúcich k divergentnému mysleniu. Preto bolo možné hypoteticky predpokladať, že učitelia inovačného modelu rozvíjajú rovnomernejšie všetky kognitívne funkcie, vo väčšej miere aplikujú a realizujú činnosti k rozvoju vyšších poznávacích funkcií než učitelia tradičnej školy.

Samotný prieskum poslužil ako jeden z čiastkových hodnotení výsledkov inovačného humanistického modelu v overovaní, k prehodnoteniu správnosti zvolených metód a foriem práce na dosiahnutie cieľov inovačného modelu a tiež k zisteniu úrovne stotožnenia sa učiteľov tried inovačného modelu s novými prístupmi k vzdelávaniu a výchove.

### **Metodika a organizácia prieskumu**

Predmetom prieskumu bola úroveň rozvíjania nižších a vyšších kognitívnych funkcií vo vyučovacom procese učiteľmi inovačného modelu VEU v porovnaní s učiteľmi tradičnej školy. Prieskum sa uskutočnil v dvoch triedach štvrtých ročníkov a dvoch triedach piatych ročníkov každého súboru, t. z. celkom v štyroch triedach štvrtých a štyroch triedach piatych ročníkov na klasickej základnej škole, kde oba vybrané súbory učiteľov pôsobili. V každom sledovanom súbore tvorili vzorku dvaja učitelia 1. stupňa ZŠ a dvaja učitelia 2. stupňa ZŠ, t. z. štyria učitelia v každom súbore. Celkový počet učiteľov zaradených do prieskumu bol osem. Výber vzorky oboch súborov bol nenáhodný, vyplýval zo snahy zosúladiť špecifiká vyplývajúce z cieľov a úloh prieskumu, zvolenej metodiky a organizácie prieskumu<sup>14</sup>.

K realizácii prieskumu bola použitá **metóda Flandersovho pozorovacieho systému**, zameraná iba na sledovanie kategórie Q samostatne pre zistenie údajov o frekvencii výskytu podnetov v oblasti nižších a vyšších poznávacích funkcií u dvoch extrémnych skupín. Pre potreby kódovania, zatried'ovania sledovaných javov bol použitý pozorovací systém doplnený o **Prehľad členenia otázok, úloh a cvičení na rozvoj nižších kognitívnych funkcií a vyšších kognitívnych funkcií podľa autora M. Zelinu**<sup>15</sup>. K zaznamenaní zistených údajov

<sup>13</sup> ZELINA, M. *Stratégie a metódy rozvoja osobnosti dieťaťa*. Bratislava : Iris, 1994, s. 27.

<sup>14</sup> Zo špecifik prieskumu vyplynul nenáhodný výber učiteľov, bolo potrebné zabezpečiť učiteľov 1. stupňa aj 2. stupňa ZŠ. 2. stupeň ZŠ v triedach s modelom VEU v čase prieskumu mal dve triedy piateho ročníka. Tiež metodika mikroanalýzy vyučovacích hodín a potreba magnetofónového záznamu ovplyvnila výber tých učiteľov, ktorí so záznamom súhlasili

<sup>15</sup> ZELINA, M., JAŠŠOVÁ, E. *Tvorivosť - Piata dimenzia*.

bola použitá **Analytická pozorovacia schéma: Rozvoj poznávacích funkcií žiakov na vyučovaní autora L. Alberty**<sup>16</sup>. Táto bola doplnená v identifikačnej časti o údaje: škola, trieda, téma vyučovacej hodiny, poradové číslo hodiny v deň sledovania pre objektívnejšie hodnotenie pri rozbere vyučovacej hodiny s pedagógom. V analytickej pozorovacej schéme bol vynechaný stĺpec "záznam", nakoľko praktickejšie bolo identifikovať otázky a úlohy priamo v protokole (písomnom zázname pozorovateľa) o priebehu vyučovacích hodín a priradiť im jednotlivé kategórie.

Na zaznamenávanie výskytu javov prirodzeným kódovaním bola zvolená kombinácia priameho pozorovania a nepriameho pozorovania vyučovacích hodín v učebniach, určených na vyučovanie predmetov počas celého školského roka v rámci riadneho vyučovania.

**Priamym pozorovaním** sa zabezpečilo vniknutie do skutočnosti, zistenie stavu, hlbšia analýza danej situácie v triede a sledovanie celkového diania. Pri priamom pozorovaní boli zaznamenané základné identifikačné údaje, ciele, činnosti a reakcie žiakov na podnety v jednotlivých fázach vyučovacej hodiny. Počas priameho pozorovania sa uskutočnil magnetofónový záznam priebehu vyučovacej hodiny. Záznam ako **nepriame pozorovanie** bol použitý pozorovateľom na prepis celej vyučovacej hodiny do písomnej podoby - protokolu. Protokol bol následne analyzovaný a jednotlivé podnety k rozvoju poznávacích funkcií triedené a kódované v analytickej pozorovacej schéme. Napriek časovej náročnosti pri prepise vyuč. hodiny do protokolu splnil požiadavku zachytenia všetkých podnetov na rozvoj poznávacích procesov, ich rýchleho vyhľadávania a triedenia. Takto spracovaný protokol zabezpečil dostatok času pre analýzu podnetu, ktorá spočívala v hľadaní slovesa alebo slovesnej väzby určitej úrovne myslenia. Rozpoznateľnosť znakov pre správne zaradenie niektorých nejednoznačných činných sloves a väzieb doplnil proces zatried'ovania podľa odhadu myšlienkových operácií žiaka na základe pozorovateľových skúseností z priameho pozorovania.

Interakcie, zatriedené v analytickej pozorovacej schéme, boli vyjadrené číselne a percentuálne. Takto poskytli prvé údaje o hrubom skóre (číselné vyjadrenie) rozvíjania jednotlivých úrovní pozn. procesov (kategórie 1, 2, 3, 4, 5, 6) u sledovaných učiteľov a prehľadne o pomere podnetov každej kategórie k celkovému počtu podnetov počas vyuč. jednotky (percentuálne vyjadrenie). Ďalej bol v tejto fáze vypočítaný index rozvoja poznávacích funkcií podľa vzorca:

$$I = Q4 - Q6/Q1 - Q3^{17}$$

Údaj slúžil k porovnaniu (zisteniu) súhrnnej frekvencie výskytu podnetov na rozvíjanie vyšších poznávacích funkcií (kategória 4-6) k podnetom na rozvíjanie nižších poznávacích funkcií (kategória 1-3). Na zistenie významnosti rozdielov priemerov, pre porovnanie úrovne rozvíjania vyšších poznávacích funkcií učiteľmi VEU a učiteľmi kontrolnej vzorky klasických tried bola použitá štatistická analýza t-test (Studentov) významnosti rozdielov priemerov.

Následný rozbor vyučovacej hodiny s učiteľom, s oboznámením vyhodnotenia sledovaných sekvencií vyučovacej hodiny, mal za úlohu:

- overiť správnosť zatriedenia niektorých nejednoznačných otázok a úloh
- oboznámiť s metódou zisťovania úrovne rozvíjania poznávacích funkcií a významom pre skvalitňovanie výchovno-vzdelávacieho procesu
- spoločne hľadať možnosti proporcionálneho rozvíjania všetkých poznávacích funkcií

<sup>16</sup> ALBERTY, L. *Cyklostylované materiály*. Bratislava 1998.

<sup>17</sup> Podľa Falndersovho pozorovacieho systému sa počíta index divergencie/konvergenencie:  $I d/k = Q5 + Q4/Q3 + Q2 + Q1$ , ktorý má odlišnú kategorizáciu otázok a úloh poznávacích procesov, než ponúka použitá analytická schéma

- motivovať učiteľov k sebarozvoju.

Po rozbere vyuč. hodín s učiteľmi boli uskutočnené korektúry zatriedenia (tiež číselného a percentuálneho vyjadrenia) v dvoch analytických schémach na základe spoločného rozhovoru a posúdenia podnetu. Počet znovuzatriedených otázok nebol však z hľadiska frekvenčného počtu významný. Analytické pozorovacie schémy boli potom použité k ďalšiemu vyhodnocovaniu prieskumu. Na zistenie výsledkov, porovnanie úrovne rozvíjania vyšších poznávacích funkcií učiteľmi VEU a učiteľmi kontrolnej skupiny, bolo opäť použité číselné a percentuálne vyhodnotenie skúmaných javov a tiež index rozvoja poznávacích funkcií. Pre účel presnejšej analýzy a zistenie významnosti rozdielov medzi sledovanými extrémnymi skupinami bol použitý Studentov t-test.

Pozorovanie bolo realizované v rozsahu 16 pozorovacích hodín, 2 hodiny u každého pozorovaného učiteľa. U učiteľov VEU pozorovanie predstavovalo sledovanie jedného vyuč. bloku ako špecifickej vyuč. jednotky, t. z. v rozsahu 90 minút v jednom dni. Pozorovanie učiteľov kontrolnej vzorky sa uskutočnilo sledovaním dvoch hodín klasickej 45 minútovej vyuč. jednotky v dvoch rozdielnych dňoch v čo najkratšom časovom odstupe a u jednej učiteľky bolo pozorovanie 2 vyuč. hodín v jednom dni. Jednotlivé kroky analýzy pozorovaných javov boli uskutočnené následne po pozorovaní v čase medzi dvoma pozorovaniami. Pozorovateľ tak získal nácvik k správnosti použitia pozorovacieho systému. I keď M. Zelina uvádza potrebu 8-12 hodín pozorovania k posúdeniu učiteľa formou pozorovaní vyuč. hodín, v rámci prieskumu boli u sledovanej vzorky učiteľov VEU uskutočnené po dve vyuč. hodiny. Pozorovaniu úrovne rozvíjania vyšších poznávacích funkcií predchádzali pozorovania vyučovacích hodín všetkých učiteľov VEU, ktoré boli zamerané na podobný cieľ: uplatňovanie Bloomovej taxonómie ako metodiky na kladenie otázok a zadávanie aplikačných úloh, aktivít k poskytnutiu možnosti výberu žiakovi akým spôsobom, cez ktorú inteligenciu a úroveň poznávania spracujú danú vedomosť, problém<sup>18</sup>.

Pozorovateľovi bolo tak známe, akú skupinu otázok a úloh pozorovaní učiteľa preferujú. Tiež možno hovoriť o získaní istej zručnosti pri priradovaní činnostných slovies k úrovni kognitívnych funkcií. Nakoľko učitelia oboch pozorovaných súborov pociťovali ohrozenie z tvorby záznamu vyuč. hodiny nahrávaním na magnetofónovú pásku, bolo dohodnuté, že mená učiteľov nebudú zverejnené. Pre zabezpečenie poznania čo najobjektívnejšieho stavu neboli vyučujúci so zameraním mikroanalýzy vopred oboznámení.

## Výsledky prieskumu

Hlavnou úlohou pozorovania, vyplývajúcou z cieľa prieskumu, bolo zistiť úroveň rozvíjania vyšších poznávacích funkcií učiteľmi s aplikáciou modelu VEU v porovnaní s kontrolnou vzorkou tradičných tried. Výsledky prieskumu uvádzajú tabuľky, grafy a ich interpretácia.

### Rozvíjanie poznávacích funkcií jednotlivých kategórií.

Tab. 4a Výsledky prieskumu rozvíjania jednotlivých kategórií poznávacích funkcií žiakov učiteľmi VEU. Číselné vyjadrenie a vyjadrenie v %.

<b>P.</b>	<b>Vyučovacia</b>	<b>Trie-</b>	<b>Otázky, úlohy a cvičenia na rozvoj poznávacích funkcií</b>
-----------	-------------------	--------------	---

<sup>18</sup> Aplikáciou modelu VEU sa predpokladá zabezpečenie možnosti výberu pre žiakov. Model sa v tomto zmysle opiera o poznatky o siedmich typoch inteligencie podľa H. Gardnera: logicko-matematickú, lingvistickú, priestorovú, telesno-pohybovú, muzikálnu, intrapersonálnu a interpersonálnu a o poznatky o potrebe a možnostiach rozvíjania jednotlivých kognitívnych funkcií a úrovne poznania podľa B. S. Blooma. Triedy s aplikáciou VEU teda používajú metódy a stratégie THV koncepcie na rozvoj kognitivizácie a vyšších poznávacích procesov

č.	hodina	da	1		2		3		4		5		6	
			p	%	p	%	P	%	p	%	p	%	P	%
1.	Slov. jazyk	4. I	12	19,35	4	6,45	25	40,32	11	17,74	5	8,07	5	8,07
2.	Matematika	5. S	3	5,66	10	18,87	22	41,51	6	11,32	12	22,64	-	-
3.	SJ a liter.	5. J	2	3,7	10	18,52	18	33,33	7	12,96	12	22,22	5	9,26
4.	Prírodoveda	4. J	3	6,67	2	14,44	12	26,66	16	35,56	9	20	3	6,67

Vysvetlivka: p-počet

Tab. 4b Výsledky prieskumu rozvíjania jednotlivých kategórií poznávacích funkcií žiakov učiteľmikontrolnej vzorky tradičných tried. Číselné vyjadrenie a vyjadrenie v %.

P. č.	Vyučovacia Hodina	Trieda	Otázky, úlohy a cvičenia na rozvoj poznávacích funkcií											
			1		2		3		4		5		6	
			P	%	p	%	p	%	p	%	p	%	p	%
5.	Zemepis	5. B	10	7,04	40	28,17	42	29,58	32	22,53	17	11,97	1	0,70
6.	SJ-čit., príř.	4. B	19	11,31	54	32,14	59	35,12	30	17,86	2	1,19	4	2,38
7.	SJ, SJ-čit.	4. A	18	15,13	40	33,61	38	31,93	16	13,45	7	5,88	-	-
8.	Matematika	5. A	5	3,73	51	38,06	49	36,57	5	3,73	24	17,91	-	-

Vysvetlivka: p-počet

Tabuľka č. 4a), 4b) ukazuje, do akej miery sú rozvíjané kognitívne funkcie jednotlivých kategórií na vyučovacej hodine učiteľov oboch sledovaných súborov.

Preferencia otázok, úloh a cvičení nie je u učiteľov s modelom VEU rovnaká. Najvyššie hodnoty boli zistené v 3. kategórii otázok na rozvoj nižších poznávacích funkcií (otázky na pochopenie pojmov, vysvetlenie, porovnanie, aplikácia a pod.) u troch učiteľov (p. č. 1., 2., 3.). U jednej učiteľky (p. č. 4.) najvyššie hodnoty v rozvíjaní 4. kategórie vyšších poznávacích funkcií (syntéza, zovšeobecňovanie, logické zvažovanie, metaforické myslenie a pod.). Pri porovnaní výsledkov 5. kategórie, druhej v poradí s najvyššími skóre, zameranej na hodnotiace myslenie (otázky na racionálne, estetické a etické hodnotenie), je u jednej učiteľky (p. č. 1.) pomerne nízka hodnota oproti ostatným sledovaným učiteľom s modelom VEU (rozdiel od 11,93% - 14,57%), ktorých výsledky majú v tejto kategórii takmer rovnaké hodnoty. V 1. kategórii - otázky a úlohy na vnímanie a senzomotorické funkcie (zvuk, dotyk, pohyb a pod.) vidieť tiež výrazný rozdiel (od 15,65% - 12,68%) u spomínanej učiteľky (p. č. 1), u ktorej hodnoty tejto kategórie hovoria o druhej najpreferovanejšej skupine v porovnaní s ostatnými sledovanými učiteľmi (p. č. 2., 3., 4.), ktorí naopak dosahujú v tejto kategórii najnižšie hodnoty všetkých použitých otázok, úloh a cvičení. Iba jedna učiteľka (p. č. 2.) nerozvíjala na sledovanej vyučovacej hodine 6. kategóriu poznávacích schopností (tvorivé myslenie, divergentné úlohy, fantázia a pod.). Ostatní učitelia s modelom VEU (p. č. 1., 3., 4.) prejavujú snahu rozvíjať poznávacie schopnosti i tejto kategórie, zameranej na tvorivé, divergentné myslenie. Výsledky však ukazujú nízke hodnoty oproti ostatným kategóriám (od 6,67% do 9,26%).

Učitelia kontrolnej vzorky uplatňujú takmer rovnako preferencie otázok, úloh a cvičení v jednotlivých kategóriách. Najvyššie percentuálne zastúpenie u všetkých učiteľov sledovaného súboru vidieť v 2. a 3. kategórii na rozvoj pamäťových schopností (zapamätanie, spomenutie si, reprodukcia a pod.) a nižších poznávacích funkcií (otázky na pochopenie pojmov, vysvetlenie, porovnanie, aplikácia a pod.). Ďalšia kategória s vyšším percentom zastúpenia má u troch učiteľov (p. č. 5., 6., 7.) kategória 4. zameraná na rozvoj vyšších poznávacích schopností (syntéza, zovšeobecňovanie, logické zvažovanie, metaforické myslenie a pod.) a u jedného učiteľa (p. č. 8.) kategória 5. zameraná na rozvoj hodnotiaceho

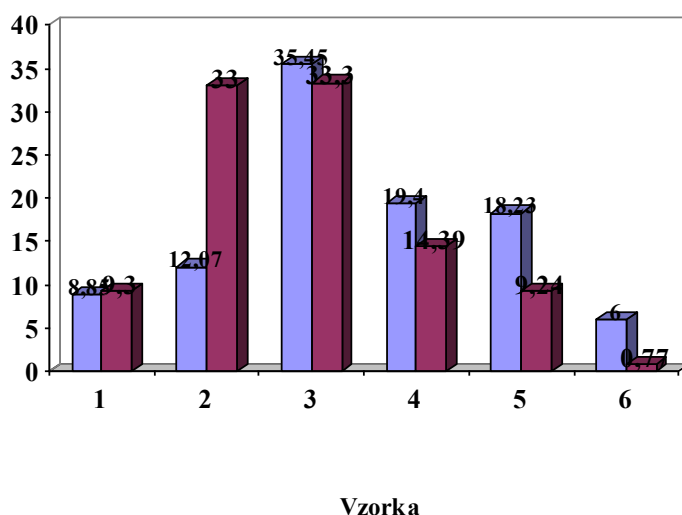
myslenia (otázky na racionálne, estetické a etické myslenie). V 6. kategórii (tvorivé myslenie, divergentné úlohy, fantázia a pod.) dvaja učitelia (p. č. 7., 8.) nepoužili žiadne otázky, úlohy a cvičenia na rozvoj tvorivého myslenia a ďalší dvaja (p. č. 5., 6.) len v malej miere 0,70% a 2,38%.

Tab.5 Súhrn výsledkov prieskumu rozvíjania jednotlivých kategórií poznávacích funkcií žiakov učiteľmi. Priemer v percentách (%).

Vzorka	Otázky, úlohy a cvičenia na rozvoj poznávacích funkcií					
	1	2	3	4	5	6
VEU	8,85	12,07	35,45	19,40	18,23	6,00
Kontrolná	9,30	33,00	33,30	14,39	9,24	0,77

Slabo fialová farba znázorňuje výsledky z tried VEU a silno fialová (bordová farba) znázorňuje výsledky klasických tried.

Graf1: Rozvíjanie jednotlivých kategórií poznávacích funkcií



Slabo fialová farba znázorňuje výsledky z tried VEU a silno fialová (bordová farba) znázorňuje výsledky klasických tried.

**Tabuľka č. 5** je súhrnom výsledkov prieskumu rozvíjania jednotlivých kategórií poznávacích funkcií žiakov učiteľmi oboch súborov.

Z ďalších sledovaných kategórií najvyššie skóre dosahuje model VEU v 5. kategórii otázok, úloh a cvičení. Učitelia VEU rozvíjajú hodnotiace myslenie vo väčšej miere než učitelia kontrolnej vzorky (o 8,99%). Väčšie rozpätie rozdielov vidieť i v 6. kategórii - tvorivé, divergentné myslenie (5,23%) a v 4. kategórii - vyššie poznávacie funkcie (5,01%) v prospech učiteľov modelu VEU. Zaťaženosť žiakov otázkami, úlohami a cvičeniami zameranými na pamäť je vyššia v kontrolnej vzorke (až o 20,93% oproti vzorke VEU).

### Rozvíjanie poznávacích schopností skupiny nižších a vyšších o poznávacích schopností



O výsledkoch prieskumu proporcionálneho rozvíjania skupiny nižších poznávacích funkcií (kat. Q1 - Q3) a skupiny vyšších poznávacích funkcií (kat. Q4 - Q6) u učiteľov oboch sledovaných súborov hovorí **tabuľky 6a) a 6b)**.

Tab. 6a Výsledky prieskumu rozvíjania kategórie nižších poznávacích funkcií a kategórie vyšších poznávacích funkcií žiakov učiteľmi VEU. Vyjadrenie v (%).

P. č.	Vyučovacia Hodina	Trieda	Otázky, úlohy a cvičenia na rozvoj poznávacích funkcií		d/k
			nižšie (Q1 - Q3)	vyššie (Q4 - Q6)	
1.	Slov. jazyk (SJ)	4. I	66,12	33,88	0,51
2.	Matematika	5. S	66,04	33,96	0,51
3.	SJ + literatúra	5. J	55,55	44,44	0,80
4.	Prírodoveda	4. J	37,77	62,23	1,65
	<b>Σ VEU</b>		56,37	43,63	0,77

Tab. 6b Výsledky prieskumu rozvíjania kategórie nižších poznávacích funkcií a kategórie vyšších poznávacích funkcií žiakov učiteľmi kontrolnej vzorky. Vyjadrenie v percentách (%).

P. č.	Vyučovacia Hodina	Trieda	Otázky, úlohy a cvičenia na rozvoj poznávacích funkcií		d/k
			nižšie (Q1 - Q3)	vyššie (Q4 - Q6)	
5.	Zemepis	5. B	64,79	35,20	0,54
6.	SJ – čítanie, príř.	4. B	78,57	21,43	0,27
7.	SJ-čítanie, SJ	4. A	80,67	19,33	0,24
8.	Matematika	5. A	78,36	21,64	0,28
	<b>Σ kontrolná</b>		75,60	24,40	0,32

Traja učители VEU (p. č. 1., 2., 3.) rozvíjajú viac nižšie poznávacie funkcie (Q1-Q3) ako vyššie poznávacie funkcie (Q4-Q6). Jedna učiteľka dosahuje pomerne vysoké skóre v rozvíjaní vyšších poznávacích funkcií (Q4-Q6) oproti skupine nižších poznávacích funkcií (Q1-Q3). Všetci učители kontrolnej vzorky rozvíjajú viac skupinu nižších poznávacích funkcií oproti skupine vyšších poznávacích funkcií.

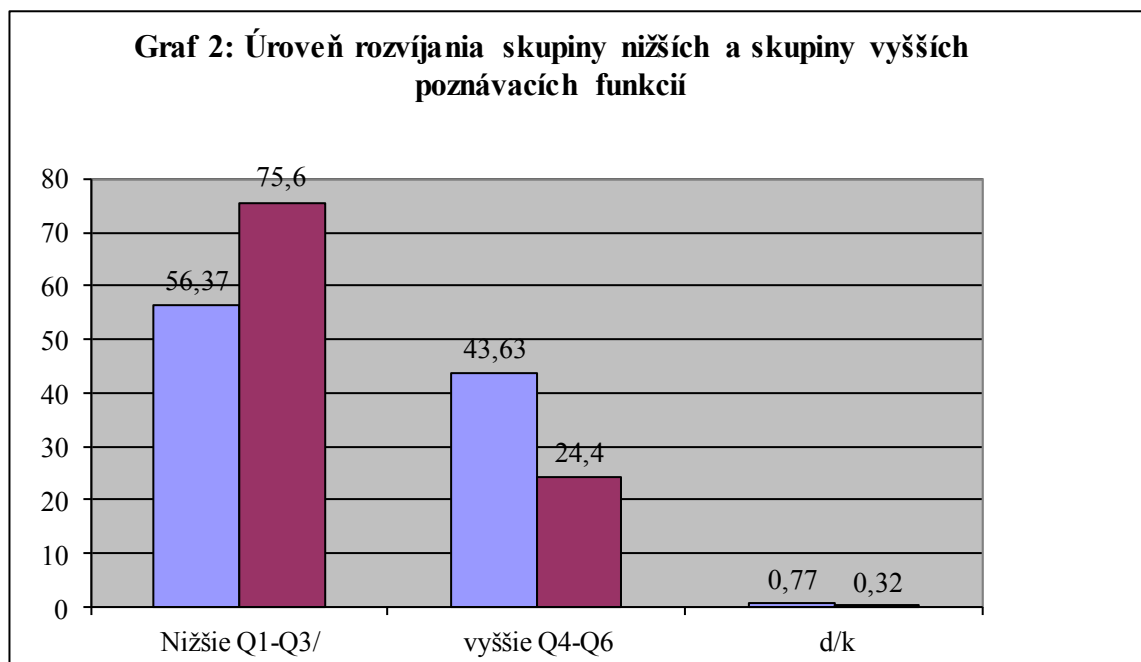
O proporcionálnom výskyte podnetov vyšších poznávacích funkcií oproti nižším poznávacím funkciám hovorí index I d/k uvedený v tabuľkách. Na základe zisteného možno konštatovať ideálne výsledky v zameraní vyuč. metód na rozvoj oboch sledovaných skupín poznávacích funkcií. U jednej učiteľky VEU (p. č. 4) s I=1,65. U učiteľky modelu VEU (p. č. 3) s I=0,80 možno hovoriť o rovnomernejšom výskyte podnetov na rozvoj oboch sledovaných skupín poznávacích funkcií. Ostatní učители modelu VEU (p. č. 1., 2.) s I=0,51 rozvíjajú skupinu vyšších poznávacích funkcií nižšou frekvenciou podnetov.

Index (I= 0,24 - 0,54), vypočítaný u učiteľov kontrolnej skupiny vykazuje nízky výskyt podnetov na rozvíjanie vyšších poznávacích funkcií. U jednej učiteľky (p. č. 5) je hodnota indexu vyššia (0,26 - 0,30) v porovnaní s ostatnými učiteľmi kontrolnej vzorky, ktorí dosahujú takmer rovnaké hodnoty indexov.

Tab. 7a Súhrn výsledkov rozvíjania kategórie nižších poznávacích funkcií a kategórie vyšších poznávacích funkcií žiakov učiteľmi. Priemer v (%) a index (I) rozvoja poznávacích funkcií.

Vzorka	Otázky, úlohy a cvičenia na rozvoj poznávacích funkcií		Index d/k
	nižšie (Q1 - Q3)	vyššie (Q4 - Q6)	

<b>VEU</b>	56,37	43,63	0,77
<b>Kontrolná</b>	75,60	24,40	0,32



Slabo fialová farba znázorňuje výsledky z tried VEU a silno fialová (bordová farba) znázorňuje výsledky klasických tried.

Tab. 7b Významnosť rozdielov úrovne rozvíjania vyšších poznávacích funkcií t-test.

Vzorka	aritmetický priemer AM	štatistická odchýlka SD	t-test
<b>VEU</b>	22,75	3,70	2,19
<b>Kontrolná</b>	34,50	10,06	

Súhrnné výsledky rozvíjania skupiny nižších poznávacích funkcií (Q1-Q3) a skupiny vyšších poznávacích funkcií (Q4-Q6) u sledovaných súborov VEU a kontrolnej vzorky v **tabuľke č. 7a), 7b)** dokazujú, že učitelia VEU rozvíjajú rovnomernejšie všetky kognitívne funkcie a vo väčšej miere skupinu vyšších poznávacích funkcií v porovnaní s učiteľmi kontrolnej vzorky tradičných tried. Výsledky uvádzajú skóre (19,23%) v prospech učiteľov VEU v rozvíjaní vyšších poznávacích funkcií. Tiež index  $I d/k=0,77$  hovorí o vyššom výskyte podnetov na logické uvažovanie, hodnotiace a divergentné (tvorivé) myslenie v porovnaní s indexom  $I d/k = 0,32$  kontrolnej vzorky, ktorý hovorí o nízkom výskyte podnetov na rozvoj vyšších poznávacích funkcií. Miera rozvíjania vyšších poznávacích schopností učiteľmi VEU je štatisticky významne vyššia, rozdiel na 5% hladine významnosti v porovnaní s kontrolnou vzorkou učiteľov klasických tried.

#### Ďalšie výsledky pozorovania

Tab.10a Počet položených otázok za 1 vyuč. hodinu. Priemer za 1 minútu.

Vzorka	P. č.	1. časť (hod.)		2. časť (hod.)		Spolu	
		p	□	p	□	p	□
VEU	1.	32	0,71	30	0,67	62	0,69
	2.	25	0,56	28	0,62	53	0,59
	3.	32	0,71	22	0,49	54	0,6
	4.	38	0,84	7	0,16	45	0,5
Kontrolná	5.	82	1,82	60	1,33	142	1,58
	6.	66	1,47	102	2,27	168	1,87
	7.	72	1,60	47	1,04	119	1,32
	8.	59	1,31	75	1,67	134	1,49

Vysvetlivky: p-počet, □-priemer

Tab. 10 b Frekvencia otázok za vyučovaciu hodinu súhrne. Priemer za 1 minútu.

Vzorka:	Počet otázok:	Priemer za minútu
VEU	53,5	0,59
Kontrolná	140,75	1,56

Najviac podnetov a tiež priemerný počet podnetov za minútu vidieť u učiteľov kontrolnej vzorky tradičných tried. Rozdiel v celkovom počte otázok, úloh a cvičení kontrolnej vzorky učiteľov v porovnaní so vzorkou učiteľov VEU je 87,25 a priemer za minútu 0,97 (skóre kontrolnej vzorky).

## Záver

Realizáciou zvolenej metodiky a organizácie prieskumu bol splnený základný cieľ zameraný na zistenie úrovne rozvíjania poznávacích funkcií žiakov v modeli VEU a porovnanie s úrovňou rozvíjania poznávacích funkcií žiakov klasickej školy. Vyhodnocovaním úrovne rozvíjania poznávacích funkcií (konvergentného charakteru) a vyšších poznávacích funkcií (divergentného charakteru) u učiteľov dvoch extrémnych skupín jednotlivo i súhrne, za sledovanú vzorku učiteľov VEU a učiteľov kontrolnej vzorky klasických tried, sa zabezpečila vyššia miera posúdenia a overovania hypotetických predpokladov. Výsledky meraní potvrdili predpoklad, že učelia VEU rozvíjajú rovnomernejšie všetky kognitívne funkcie a vo väčšej miere realizujú všetky činnosti k rozvoju vyšších poznávacích funkcií divergentného charakteru. Vo všetkých sledovaných rovinách na porovnanie úrovne rozvíjania vyšších poznávacích funkcií dosiahli v porovnaní s učiteľmi kontrolnej vzorky vyššie skóre. Aj výsledok t-testu potvrdzuje hypotézu, že učelia VEU rozvíjajú vyššie poznávacie funkcie vo väčšej miere ako učelia kontrolnej vzorky tradičných tried. V jednotlivých kategóriách poznávacích funkcií rozvíjajú učelia VEU najviac nižšie konvergentné procesy (kategória 3) zo skupiny nižších poznávacích procesov, vyššie konvergentné procesy (kategória 4) a hodnotiace myslenie (kategória 5) zo skupiny vyšších poznávacích procesov. Z tohto výsledku vyplýva snaha učiteľov VEU viesť žiakov k schopnostiam vedieť sa zorientovať vo faktoch a vedomostiach, vyhľadávať ich, porovnávať, rozlíšiť, analyzovať, prenášať, aplikovať. Uplatňujú podnety k hodnotiacemu mysleniu ako základu pre rozhodovanie a riešenie problémov, hľadaniu príčinnosti faktov a vzťahov.

U učiteľov tradičných tried kontrolnej vzorky pretrváva klasický prístup k vyučovaniu, kde prevahu majú otázky, úlohy a cvičenia na rozvíjanie pamäťových procesov

(kategória 2) a nižších konvergentných procesov (kategória 3) zo skupiny nižších poznávacích funkcií. Zo skupiny vyšších poznávacích funkcií podnety na rozvíjanie vyšších konvergentných procesov (kategória 4). Potešiteľný je fakt, že učitelia VEU používajú viac úloh na tvorivé myslenie (kategória 6) oproti kontrolnej vzorke. Učitelia kontrolnej vzorky dosiahli v tejto kategórii veľmi nízku hodnotu.

Napriek tomu, nameraný počet podnetov učiteľov VEU na rozvoj tvorivého myslenia nasvedčuje o slabej intenzite najmä v súvislosti s uplatňovaním inovačného modelu autorského projektu a v rámci neho i systému THV, ktorý si kladie za cieľ kreativizáciu dieťaťa. Po zistení nízkeho počtu úloh, zameraných na tvorivé myslenie som realizovala opätovnú analýzu hodín s cieľom posúdiť úroveň rozvíjania tvorivého myslenia i z hľadiska charakteru hodín, činností žiakov a výstupov. Dospela som k záveru, že u troch zo štyroch sledovaných učiteľov VEU boli na hodine použité aplikačné úlohy Bloomovej taxonómie. Z tejto fázy vyučovacej hodiny som najčastejšie zaradila podnety do analytickej pozorovacej schémy k tvorivému mysleniu. Podnety predstavovali obyčajne jedno, dve činnostné slovesá vo vete. Aplikačné úlohy smerovali k činnosti žiakov na samostatné spracovanie poznatkov tematického učiva, pričom sa žiakom vynárali ďalšie otázky a úlohy na rozvíjanie tvorivého myslenia už nevyslovené učiteľom. Tiež možno uvažovať v týchto intenciách aj o ostatných kategóriách skupiny vyšších poznávacích funkcií (syntéza, zovšeobecňovanie, analogické myslenie, vzdialená aplikácia, hodnotenie). Naopak, analýzou charakteru a priebehu hodín u učiteľov kontrolnej vzorky boli otázky a úlohy na rozvoj tvorivého myslenia použité dvoma učiteľmi z učebnice, niektorá úloha bola učiteľom použitá viackrát. Výstupom tejto fázy vyučovacej hodiny boli odpovede žiakov učiteľovi.

Je na mieste úvaha, do akej miery je možné hodnotiť rozvíjanie tvorivého myslenia dieťaťa iba sledovaním počtu podnetov (otázky, úlohy a cvičenia)? Nie je potrebné osobitne hodnotiť charakter vyučovacej hodiny a činnosť žiakov na hodine, úroveň a schopnosť tvorivého myslenia (od tvorenia viet, myšlienok po riešenie problémov) a používanie algoritmov (od jednoduchých až po heuristické - ditor)? Porovnaním úrovne rozvíjania pamäťových funkcií (kategória 2) u oboch sledovaných súborov bolo zistené, že zaťaženosť žiakov podnetmi na rozvíjanie pamäťových funkcií je vyššia v kontrolnej vzorke (až o 20,93) oproti vzorke tried s uplatňovaním VEU.

Obe skúmané vzorky dosiahli rovnaké výsledky (rozdiel 0,45) v rozvíjaní senzomotorických funkcií a vnímania. To znamená, že obe vzorky učiteľov využili v minimálnej miere podnety na percepciu, apersepciu.

Z prieskumu bolo ďalej zistené, že v sledovanej skupine učiteľov VEU vznikli rozdiely v miere rozvíjania jednotlivých kategórií poznávacích procesov aj v proporcionálnom rozložení podnetov na rozvoj skupiny vyšších poznávacích procesov a nižších poznávacích procesov. Výrazné rozdiely vidieť vo výsledkoch prieskumu zvlášť u jednej učiteľky VEU, ktorá dosiahla vysoké skóre vo všetkých kategóriách skupiny vyšších poznávacích procesov i v indexe rozvíjania poznávacích procesov. Z informácií o učiteľoch, zahrnutých do vzorky (tabuľka 1a) vyplýva, že na kvalitu vyučovacieho procesu alternatívneho modelu a schopnosť využiť nové metódy a formy práce vplýva pedagogická prax v alternatívnom školstve a množstvo i úroveň ďalšieho vzdelávania nových smerov a foriem v pedagogike. U učiteľov kontrolnej vzorky nevznikol výrazný rozptyl vo výsledkoch rozvíjania jednotlivých kategórií poznávacích procesov ani vo výsledkoch rozvíjania skupiny vyšších a skupiny nižších poznávacích procesov. U sledovanej vzorky učiteľov kontrolnej skupiny konštatujem, že na nové poňatie výchovy a vzdelania nemá vplyv dĺžka pedagogickej praxe, vzdelanie ani funkcia.

Pre objektívnejšie posúdenie výsledkov prieskumu u jednotlivých učiteľov oboch súborov bolo vytvorené hodnotenie rozvíjania poznávacích procesov i z hľadiska vyučovacích predmetov. U oboch sledovaných vzoriek možno konštatovať, že najväčší vplyv na možnosti

rozvíjania poznávacích funkcií majú špecifiká vyplývajúce z predmetu matematika. U vyučujúcich týchto predmetov v prieskume boli zistené nulové hodnoty na rozvíjanie poznávacích funkcií 6. kategórie na rozvoj tvorivého myslenia. Napriek tomu celkové výsledky neboli výrazne nižšie oproti ostatným sledovaným predmetom. V predmete prírodoveda v sledovanej skupine predmetov VEU i v porovnaní s tou istou kategóriou predmetov (prírodoveda, zemepis) v sledovanej kontrolnej skupine bol zistený výrazne vyšší index oproti ostatným predmetom. Výsledok však nesúvisí so špecifikami predmetu, nakoľko v tejto skupine predmetov reprezentovala vzorku len jedna učiteľka s najvyšším dosiahnutým skóre vo všetkých sledovaných rovinách prieskumu.

Vyhodnotenie frekvencie otázok, úloh a cvičení na rozvoj poznávacích funkcií, zaznamenanaj u učiteľov oboch vzoriek, má šcásti priblížiť vyučovací štýl jednotlivých učiteľov i sledovaných súborov. Vo vzorke tried s uplatňovaním VEU je frekvencia otázok oveľa nižšia oproti skúmanej kontrolnej vzorke. Tento výsledok nie je prekvapivý z pohľadu hodnotenia charakteru hodín. Z protokolov hodín a pozorovania vyplýva, že vyučovacie hodiny v triedach VEU mali viac praktický charakter, žiaci získavali všetky poznatky praktickými cvičeniami zameranými na riešenie problémov. Učítelia uplatňovali zásadu zážitkového učenia. Zaujímavý výsledok, najnižší počet položených otázok, úloh a cvičení zo všetkých sledovaných učiteľov je u učiteľky (p. č. 4), ktorá dosahuje najvyššie skóre v rozvíjaní vyšších poznávacích funkcií v porovnaní s učiteľmi oboch súborov. Z toho možno usúdiť, že rozvoj najvyšších kognitívnych funkcií nie je možné realizovať náhodne, ale ako zámerný proces na trénovanie jednotlivých poznávacích funkcií s cieľom zabezpečiť dostatok praktických činností k rozvíjaniu najvyšších poznávacích funkcií. Z výsledkov prieskumu o nízkom počte položených otázok učiteľmi VEU v priebehu vyučovacej hodiny sa dá predpokladať, že učítelia VEU sú nedirektívni. Podľa Flandersa menej direktívny učiteľ hovorí na hodine menej (o 10% ako direktívny učiteľ). Potvrdenie hypotézy, že učítelia VEU uplatňujú nedirektívny štýl vyučovania, nech je predmetom následného prieskumu.

Rozvíjanie hodnotiaceho myslenia žiakov, kladenie otázok a úloh kritického myslenia, aplikáciou náročných úloh žiakom splňajú učítelia VEU jeden z Flandersom navrhovaných bodov uplatňovania nedirektívneho štýlu. Výsledky prieskumu nie je možné porovnať ani zovšeobecňovať, nakoľko mi doposiaľ nie sú známe výsledky prieskumu iných autorov, pokiaľ hovoríme o porovnaní úrovne rozvíjania poznávacích procesov alternatívnou školou, ktorá uplatňuje tvorivo-humanistický štýl výchovno-vzdelávacieho procesu a školou tradičnou. Tieto výsledky je potrebné overiť zopakovaním prieskumu na tej istej vzorke učiteľov na iných vyučovacích hodinách, ako boli zahrnuté do pozorovania vyučovacích hodín a tiež rozšírenej vzorke oboch súborov.

Prieskum môže slúžiť ako metodika k vyhodnocovaniu efektívnosti vyučovacieho procesu, hľadaniu rezerv kognitivizácie žiakov, budovaniu pedagogického majstrovstva. V alternatívnych modeloch uplatňujúcich nové poňatie školy je prostriedkom priebežnej analýzy plnenia čiastkových cieľov overovania. Má sa stať tiež zdrojom inšpirácie, introspekcie a sebazdokonaľovania učiteľa, metodika a riadiaceho pracovníka. Pre pozorovateľa je potrebné sa s danou metodikou dôkladne oboznámiť a zabezpečiť istý zácvik. Ideálne je zostaviť si tím (minimálne 3 spolupracovníkov), ktorí budú na vyhodnocovaní a posudzovaní výsledkov mikroanalýzy tohto druhu pracovať, aby sa zabezpečila validita výsledkov.

## **Použitá literatúra**

FISHER, R. *Učíme deti myslieť a učiť sa*. Praha : Portál, 1997.

HÁTLE, J. – NOVÁK, I. *Štatistické metódy v sociologickom výskume*. Bratislava : ČS VÚP, 1968.

- KIM, S. H. *Podstata tvorivosti*. Bratislava : Open Windows, 1993.
- KOLLÁRIK, K., MARUŠINCOVÁ, E. ITV v prírodovede a kognitívny vývin žiakov ZŠ v porovnaní so žiakmi gymnázia. In *Pedagogická revue*, č. 2, 1999, č. 3 – 4, s. 155.
- KOVALIKOVÁ, S. *Integrované tematické vyučovania*. Bratislava : Faber, 1996.
- KRET, E. *Učíme (se) jinak*. Praha : Portál, 1995.
- PRŮCHA, J. *Alternativní školy*. Praha : Portál, 1996.
- Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 21, 1986, č. 4, s. 321 – 332.
- ROGERS, C. R. *Ako byť sám sebou*. Bratislava : Iris, 1961.
- ROSA, F., TUREK, I., ZELINA, M. *Návrh koncepcie rozvoja výchovy a vzdelávania v SR*.
- SILBERMAN, M. *101 metod pro aktivní výcvik a vyučování*. Praha : Portál, 1997.
- VANÍK, O. Vplyv tvorivých úloh na motiváciu žiakov. In *Učiteľské noviny*, XLIX, 1999, č. 4, s. 9.
- ZELINA, M., FURMAN, A. *Metodika psychologickéj analýzy vyučovacích hodín*.
- ZELINA, M., PRUSÁKOVÁ, V. *Nové trendy v pedagogike*. Bratislava : ŠPÚ, 1996.
- ZELINA, M. Koncepcia tvorivo-humanistickej výchovy. In *Technológia vzdelávania I*, 1993, č. 7, s. 3.
- ZELINA, M. Systém tvorivo-humanistickej výchovy ako alternatívna škola. In *Pedagogické rozhľady 2*, 1993/94, č. 4, s. 2.
- ZELINA, M. *Sloboda osobnosti*. Šamorín : Fontana, 1995.
- ZELINA, M. *Analytické schémy vyučovacích hodín*. Bratislava : PdF UK, cyklostylovaný materiál.
- ZELINA, M. *Stratégie a metódy rozvoja osobnosti dieťaťa*. Bratislava : Iris, 1994.
- ZELINA, M., ZELINOVÁ, M. *Flandersova metóda analýzy vyučovacej hodiny*. Komenský, r.115, 1991, č. 9 – 10, s. 395 – 397.

# Communication strategies as a factor of formation of spiritual-moral qualities of child's personality

Mariya Oliyar

---

## Abstract

The current research describes the content of the concept "spirituality", as well as the distinct aspects of formation of spiritual-moral qualities of elementary school students by means of using the appropriate communication strategies. It provides arguments for the choice of dialogue communication strategy as a productive means of spiritual-moral education of students. The research also depicts some aspects of formation of communicative-strategic competence of future elementary school teachers, as related to the current issue of research.

**Key words:** spirituality, spiritual-moral qualities, communication strategy, communicative-strategic competence, dialogue strategy.

## Анотація

У дослідженні розкрито зміст поняття "духовність", а також окремі аспекти формування духовно-моральних якостей молодших школярів шляхом застосування відповідних комунікативних стратегій. Аргументовано вибір діалогової комунікативної стратегії як продуктивного засобу духовно-морального виховання учнів. Висвітлено окремі аспекти формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів у зв'язку з досліджуваною проблемою.

**Ключові слова:** духовність, духовно-моральні якості, комунікативна стратегія, комунікативно-стратегічна компетентність, діалогова стратегія.

## Постановка проблеми

На початку XXI століття в нашій державі склалися такі соціально-економічні умови, які характ-еризуються негативними тенденціями: економічною кризою, безробіттям, соціальною нестабільністю, незахищеністю більшої частини населення. Все це закономірно призводить до нівелювання таких духовних цінностей та ідеалів, як милосердя, доброта, співчутливість, любов, справедливість, бажання безкорисливо допомагати іншим людям, протистояти злу тощо. Натомість зростають прояви жорстокості, байдужості до людського горя, егоїзму, з якими виховна система школи не завжди спроможна справитися. Тому найважливішим завданням, яке стоїть сьогодні перед школою, є "забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації" [2, с. 6].

Більшість науковців доходять висновку, що риси характеру людини, її почуття, вчинки найбільшою мірою залежать від виховання в дитячому віці. Зокрема, завданням педагога-вихователя початкової школи є прогнозування та формування особистісних якостей молодших школярів на основі засвоєння ними духовних цінностей рідного народу за допомогою відповідних комунікативних стратегій і тактик.

*Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми, її актуальність.* Проблема духовності розглядається вченими з різних галузей наук – філософами, соціологами, педагогами (В.Андрущенко, Л.Губернський, М.Каган, С.Кримський, Б.Нагорний, О.Семашко, О.Бабченко, І.Бужина, О.Олексюк, С.Тищенко, І.Бех, М.Боришевський, Б.Братусь, І.Зелінченко, З.Карпенко, О.Киричук, О.Колісник, М.Савчин та ін.).

Теоретичною основою даної статті стали також дослідження феномену комунікації в сфері професійної підготовки майбутніх учителів (Г.Андрєєва, В.Казміренко, Я.Шкурко, Г.Юркевич та ін.), проблеми педагогічного спілкування (А.Богущ, Н.Головань, І.Зимня, Я.Коломінський, С.Кондратьєва, О.Леонтєв, Н.Кузьміна, А.Реан та ін.), процесів сприймання і розуміння в ході педагогічного спілкування між учителем та учнем (О.Бодальов, С.Кондратьєва та ін.); продуктивного педагогічного спілкування (І.Зимня, Я.Коломінський, С.Кондратьєва, О.Леонтєв, Н.Кузьміна та ін.), труднощів у спілкуванні (О.Леонтєв, А.Маркова, В.Кан-Калик, Є.Цуканова, В.Рижов та ін.), комунікативних стилів (Н.Волкова, В.Кан-Калик, І.Зязюн, Ю.Уварова та ін.); закономірностей формування комунікативних умінь і навичок педагога (В.Кан-Калик, А.Добрович, О.Коропецька, Л.Петровська, Т.Яценко, Л.Овсянецька та ін.); особистісних якостей та здібностей учителя (Н.Кузьміна, Е.Клімов, Л.Орбан-Лембрик та ін.); педагогічної майстерності й педагогічного такту (І.Синица, В.Загв'язінський та ін.). Однак аналіз наукової літератури з означеної проблеми показав, що науковці розкривають лише окремі її аспекти, а це підтверджує актуальність нашого дослідження.

*Формулювання мети статті (постановка завдання).* Метою статті є характеристика комунікативних стратегій як чинника формування духовно-моральних якостей особистості молодшого школяра.

Основні завдання дослідження: 1) визначити конструктивні комунікативні стратегії вчителя початкових класів; 2) з'ясувати їх вплив на формування духовно-моральних якостей учнів; 3) описати способи реалізації визначених конструктивних стратегій спілкування; 4) визначити шляхи формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів.

*Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.* Найвищим виявом моральності людини є її духовність, під якою розуміють багатовимірну систему, що являє собою тісну єдність зовнішньої і внутрішньої культури, вміння поводитись відповідно до ситуації, дотримуючись гуманістичних принципів поваги до людей, чуйності, тактовності, толерантності. Основу духовності складають світоглядні, моральні, громадянські, екологічні, валеологічні та інші цінності. Духовність – це складний феномен, вивчення якого в педагогічному аспекті започатковане ще Я.Коменським, Г.Песталоцці, А.Дістервегом, іншими педагогами-класиками. Особливе місце у вихованні духовності дитини вони відводять школі та вчителю.

З перших днів навчання молодші школярі зустрічаються з новими вимогами щодо їх морально-духовних якостей. Сьогодні в науковому обігу з'явилося поняття духовної компетентності учня як цілісної гуманної особистості і людини культури, носія універсальних загальнолюдських та особистих духовних цінностей, здатного зберігати і примножувати скарбницю вітчизняної, європейської та світової культури, самовиражатися в загальноприйнятих культурних формах, дотримуватись принципів толерантності, в тому числі й до різних виявів релігійного світогляду, відчувати відповідальність за долю своєї держави і всієї планети, боротися з антиморальними проявами, не гідними цивілізованої людини.

У молодшому шкільному віці діти вже мають невеликий моральний досвід, однак повноцінних знань про моральні цінності і норми їм бракує. Тому учням важко



адекватно оцінювати власні вчинки та поведінку однокласників, вони більше покладаються на оцінку вчителя. Діти не завжди доброзичливі, відповідальні, старанні. Тому важливим завданням початкової школи є систематична робота під керівництвом педагога з метою засвоєння молодшими школярами моральних норм та умінь діяти відповідно до них.

Учені відзначають цінність саме початкової ланки освіти дітей. Молодший шкільний вік, як показують дослідження, найбільш сприятливий для засвоєння моральних норм. Початкова школа за умови правильно організованої систематичної роботи з учнями закладає міцний фундамент морального і духовного розвитку дитини. Успішність цієї роботи великою мірою залежить від учителя, його методичної грамотності, опори на емоційну чуйність та почуття дітей, вибору таких форм і методів роботи, які знаходять відгук у їх душі.

Формування духовності особистості – це складний тривалий поступовий процес. Педагог повинен спрямовувати свої зусилля не лише на те, щоб дати дітям певний обсяг знань про засади духовності, а сформувати в них загальну альтруїстичну позицію, характерну для високодуховних особистостей, що виявляється в бажанні і потребі робити добро, допомагати іншим людям, віддавати більше, ніж одержувати, умінні самостійно робити вибір та приймати рішення в ситуаціях морально-етичного плану. Це можна здійснити лише за умови особистісно орієнтованого підходу, що базується на принципах гуманізації та демократизації, глибокому знанні індивідуальних особливостей учнів, організації їх творчої діяльності.

Найважливішим у цьому процесі є врахування потреб, інтересів дитини, толерантність у ставленні до неї. При цьому вчитель може використовувати такі джерела духовності, як твори класиків вітчизняної педагогічної науки (К.Ушинський, С.Русова, Г.Ващенко, В.Сухомлинський та ін.), українська дитяча література, духовні джерела народної творчості, твори духовної тематики тощо. Змістовими орієнтирами для педагога слугують насамперед високоморальні світські цінності, однак важливе значення має і виховання дітей на засадах християнської моралі, зокрема на уроках християнської етики, які мають релігійно-світоглядне та культурно-освітнє спрямування і відіграють важливу роль у формуванні духовності дітей. Отже, сьогодні йдеться про інтеграцію світського та релігійного у змісті виховної роботи з учнями.

Духовність та моральність повинна пронизувати все життя дитини в школі. Ефективність роботи з виховання духовно-моральних цінностей учнів залежить від багатьох чинників, серед яких найважливішими є: глибоке знання педагогом рівнів вихованості своїх підопічних; гуманне ставлення до дітей; цілеспрямована організація активної діяльності учнів, у процесі якої формуються їх духовно-моральні якості; створення умов для якнайширшого вияву їх самостійності.

Учитель початкової школи – не тільки представник певної культури, а живий приклад для наслідування, а тому він сам повинен характеризуватися високим рівнем моральності, загальної та педагогічної культури, духовним багатством, критичною оцінкою власних моральних якостей і поведінки, здатністю до постійного самовдосконалення та підвищення кваліфікації. Коли вчитель у спілкуванні з учнями демонструє культуру міжособистісних стосунків у поєднанні з педагогічним тактом, справедливістю, любов'ю до істини, пізнання, праці, учні, наслідуючи його, також формуються духовно багатими, людяними, гуманними особистостями.

Аналіз праць вітчизняних та зарубіжних учених (Г.Андрєєва, Г.Балл, В.Кан-Калик, Н.Кузьміна, О.Коропецька, В.Полторацька, С.Терещук, М.Тоба, Т.Яценко та ін.) показує, що найважливішою складовою професійної діяльності вчителя, яка дає змогу ефективно організовувати взаємодію з учнями, керувати їх навчальною діяльністю, впливати на духовно-моральний розвиток, є комунікативна

компетентність педагога, що виступає систематизуючою ланкою у формуванні усіх видів професійно-педагогічної діяльності. Комунікативно-стратегічна компетентність як складова комунікативної компетентності вчителя є невід'ємною частиною його загальної духовної і професійної культури.

Поняття комунікативно-стратегічної компетентності можна трактувати як інтегровану властивість педагога, що формується на основі одержаних у процесі професійної підготовки знань і виявляється в здатності ефективно здійснювати комунікативну діяльність шляхом застосування відповідних до ситуації комунікативних стратегій і тактик. Вивчення цього феномена розпочалося порівняно недавно, і тому спостерігається різнобій у трактуваннях учених. Це утруднює процес дослідження змісту та шляхів формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів у системі вищої педагогічної освіти.

У практиці виховної роботи з молодшими школярами найбільш дієвими способами моральної підтримки є вияв доброзичливої уваги, співчуття та розуміння, готовності допомогти, задушевна бесіда, кваліфікована консультація, порада, що реалізуються саме через уміло та доречно дібрані комунікативні стратегії й тактики. Комунікативна стратегія – це певна програма дій, «вибір способів досягнення мети» [1, с. 59], загальне керівництво до дії в кожній конкретній мовленнєвій ситуації. Отже, стратегія не може бути застиглою, раз і назавжди визначеною, алгоритмізованою. «На відміну від загальних правил та принципів стратегії повинні бути гнучкими» [1, с. 59], тобто варіативними.

Структуру комунікативної стратегії складає послідовність дій мовця, зокрема таких, як планування, виконання, контроль, корекція [3, с. 57]. Тип комунікативної стратегії й тактик її реалізації значною мірою визначає продуктивність педагогічної взаємодії педагога з дітьми. Учитель тоді є стратегом, коли він добре володіє мистецтвом взаємодії з учнями, а також уміннями планування, моделювання й реалізації процесу педагогічного спілкування, що складають основу комунікативної стратегії. Важливе значення відіграє така характеристика вчителя, як педагогічний такт [ 7 ], що виражається в любові і повазі до дитини, уважності, чуйності, доброзичливості, самовладанні.

Учені виділяють велику кількість як конструктивних, так і деструктивних стратегій спілкування. До конструктивних відносяться стратегії співробітництва, партнерства, співтворчості, діалогові стратегії тощо, які здійснюються за допомогою відповідних тактичних засобів (міміки, жестів, пантоміміки, гучності голосу, тону мовлення, мовленнєвого етикету та ін.). Перед учителем стоїть завдання у кожній конкретній ситуації вибрати ефективну стратегію, враховуючи особливості учня-співрозмовника, його позицію, обставини, в яких відбувається спілкування, можливі труднощі, визначити модель взаємодії, мовні засоби її реалізації.

Невміння правильно визначити комунікативну стратегію не лише не дає можливості вчителю ефективно здійснювати духовно-моральне виховання дітей, але й спричиняє такі негативні наслідки, як виникнення конфліктних ситуацій, комунікативних труднощів, втрата контакту і взаєморозуміння з дітьми. У зв'язку з цим у поведінці учнів з'являється негативізм у ставленні до педагога, що виявляється в недовірі до нього чи зневажливому ставленні, страху, невпевненості в собі, втомі, агресії, небажанні працювати, втраті інтересу до навчання, а іноді навіть у порушеннях психіки школярів, що виявляються у психічних зривах, неврозах, істерії тощо.

Звичайно, вибір стилю спілкування, характеру відносин з дітьми та відповідних комунікативних стратегій і тактик – це прерогатива педагога, і саме він несе відповідальність за негативні наслідки невдало організованого комунікативного

процесу. Тому зміст комунікативно-стратегічної компетентності вчителя обов'язково має включати такі компоненти, як здатність до систематичного самоаналізу та рефлексії, постійної корекції і вдосконалення своєї комунікативної індивідуальності.

Цілком очевидно, що навчально-виховна діяльність педагога поза комунікацією, діалогом, взаємодією неможлива. Ми дотримуємося позиції тих науковців, які розглядають педагогічну діяльність як суто комунікативну, а відповідно модель комунікативної підготовки майбутніх учителів пропонують будувати на таких принципових положеннях: комунікація та комунікативні здібності і вміння педагога є основою педагогічної діяльності; педагог є учасником і партнером у спільній діяльності і спілкуванні з молодшими школярами; спілкування як діяльність є принципово соціальною і діалогічною, тобто здійснюється не педагогом як її суб'єктом у вигляді професійних дій стосовно учня - об'єкта виховання, а саме обома учасниками педагогічного процесу у спільній діяльності, яка їх об'єднує [ 5 ].

Подолати бар'єри у комунікативній взаємодії з учнями педагог може, лише змінивши авторитарно-інформативний підхід на суб'єктно-суб'єктний, або діалогічний. Діалогова стратегія є однією з найбільш ефективних комунікативних стратегій, яка цілком відповідає вимогам гуманізації навчально-виховного процесу в початковій школі. Під діалогом розуміємо не бесіду педагога з учнями, а стратегію педагогічної взаємодії, побудовану на основі партнерських взаємовідносин, у ході яких відбувається активний обмін духовними цінностями, пошук особистісно і соціально значущих смислів, співзвучних з внутрішнім духовним світом, а також розвиток критичного мислення дітей, їх активності, самостійності, нейтралізація негативних впливів зовнішнього середовища.

Діалог у педагогічному сенсі – це одна з форм обміну інформацією, встановлення контактів, співтворчості і співробітництва, навчання і виховання дітей. На думку І.Мамчур, діалог передбачає: унікальність суб'єктів та їх принципову рівність; різноманітність і варіативність поглядів кожного із учасників діалогу; орієнтацію кожного суб'єкта на сприйняття, розуміння та активну інтерпретацію його погляду іншими суб'єктами; взаємну співвіднесеність і доповненість позицій учасників діалогу; імпровізаційний характер діалогу, що передбачає вираження вільної активності суб'єкта, який породжує нову інформацію; зіткнення наявних ідей і поглядів, виникнення принципово нових духовних продуктів у процесі творчого синтезу навчального матеріалу [6].

Таким чином, суть діалогової стратегії полягає в переході від авторитарного монологічного стилю спілкування з учнями до демократичного діалогу між педагогом та учнем як рівноправними суб'єктами взаємодії. Саме діалогова стратегія дає змогу кардинально змінити характер стосунків учителя з дітьми, оскільки її результативність може бути забезпечена лише за умови партнерських відносин між учасниками діалогічної взаємодії, а також її здійснення для взаємної користі та задоволення.

Разом з тим, у діалоговій стратегії, як у жодній іншій, найвиразніше виявляються людські риси та моральні критерії вчителя, який не повинен, зловживаючи довірою, безпосередністю і відкритістю дитини, скочуватися до маніпулювання її свідомістю. Лише повага до учня як до особистості, уміння рахуватися з його думкою, а не нав'язувати власну, щире бажання педагога допомогти, підтримати учня в будь-якій ситуації, а не осудити, покарати є передумовами успішного діалогу.

Особистісна зорієнтованість діалогової стратегії може бути досягнута, якщо діалог стосується актуальних для співрозмовників життєвих або навчальних проблем. Діалог лише тоді може вплинути на свідомість і почуття дитини, коли вона відчує, що

з боку вчителя це не просто передача учневі певної інформації, яка має виховне значення і почерпнута з зовнішніх джерел, а розкриття його власного внутрішнього світу, значущого життєвого емоційно-морального досвіду. Тому ще одною суттєвою рисою даної стратегії є високий рівень непередбачуваності, імпровізаційності спілкування, що вимагає від педагога доброго володіння мовленнєвими засобами впливу на школяра, умінням змінювати характер своєї комунікативної діяльності в залежності від конкретної ситуації та реакції учня.

Ефективність діалогової комунікативної стратегії, як і будь-якої іншої, на думку вчених, може бути забезпечена за умови, якщо вона спрямована на формування позитивної Я-концепції молодшого школяра, коли учитель зосереджує зусилля на тому, щоб підтримати учня, виховати в ньому впевненість у своїх силах і можливостях, розвиває мотиваційну сферу, зацікавлює до роботи як способу виявити свої потенційні можливості. Крім цього, важливе значення мають такі критерії культури професійної комунікації, як відкритість педагога, ініціативність, доброзичливість, толерантність, емпатія, правдивість і щирість, педагогічний такт, самокритичність, вміння проникати у психологічний світ дитини, співпереживати тощо. І, навпаки, причинами неефективного використання комунікативних стратегій є байдужість педагога до учнів, їх індивідуальних особливостей, старань та успіхів, мотивів поведінки, приниження, образа гідності дитини тощо.

Виховною метою, яка реалізується засобами комунікативних стратегій, у тому числі й діалогової, є формування емоційно-почуттєвої сфери учнів, насамперед умінь співчувати, співпереживати, а також виховання таких позитивних рис дітей, як оптимізм, працьовитість та поцінування результатів чужої праці, доброзичливість, співчуття, милосердя, любов до ближнього тощо. Це можна здійснити через утвердження в свідомості учнів таких базових моральних цінностей, як добро, любов, почуття обов'язку й відповідальності, честь, совість, людська гідність, краса, які відкривають перед дітьми можливості для самопізнання, самовиховання та майбутньої самореалізації в житті.

Аналізуючи структуру ефективного діалогу, науковці (В.Капінос, Т.Донченко) називають елементи мовленнєвої діяльності (когнітивні принципи), перераховані в Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти: орієнтацію, планування, реалізацію дії та контроль. Розпочинаючи діалог, педагог ставить певну мету (закріплення знань про моральні норми, формулювання оцінних суджень, утвердження моральних поглядів та переконань, підведення дітей до правильних висновків), визначає ресурси, «які він має для подолання можливих перешкод (...), а також спосіб використання цих ресурсів. Інакше кажучи, він визначає певну стратегію досягнення цілі» [4, с. 100]. У процесі реалізації стратегії важливо врахувати такі умови її ефективності, як опора на життєвий та емоційний досвід учнів, що забезпечує їх активну участь; шлях від конкретних фактів чи подій до їх узагальнення та вироблення спільної аргументованої об'єктивної точки зору; врахування думок усіх учасників діалогу; дотримання вимог культури спілкування. На етапах контролю та корекції педагог повинен з'ясувати, чи всі думки були почуті, чи зрозуміли діти суть розмови, чи не викликала вона у когось із учнів негативних реакцій, а також виявити їх причини і способи усунення.

Формування комунікативно-стратегічної компетентності як ієрархії різних видів комунікативних стратегій і тактик майбутніх учителів, що становлять комунікативне ядро особистості педагога – одна із складових їх професійної підготовки. Комунікативно-стратегічна компетентність – це інтегрований результат навчальної діяльності та самоосвіти студентів, який ґрунтується на знаннях, отриманих у процесі педагогічної освіти, і виявляється в навичках та уміннях,

необхідних для успішної педагогічної діяльності, а саме: уміннях знаходити, критично опрацьовувати та використовувати необхідну інформацію; досконалому володінні стратегіями і тактиками усного та писемного спілкування; умінні долати труднощі у спілкуванні; володінні сучасними технологіями навчання і виховання дітей; здатності самостійно приймати рішення і брати на себе відповідальність; потребі в самовдосконаленні та самоосвіті.

Процес формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутнього вчителя є тривалим, він включає декілька етапів. Під час навчання у вузі закладаються ціннісні орієнтації, комунікативні установки, теоретичні та практичні компоненти комунікативно-стратегічної компетентності, які шліфуються і вдосконалюються у ході лекційних, практичних, семінарських, лабораторних занять, самостійної роботи, під час педагогічної практики. Головне в цьому складному багатокомпонентному процесі – формування гуманістичної спрямованості комунікативної діяльності майбутнього педагога, який ставитиметься до дитини як до найвищої цінності. Тому остаточно судити про рівень сформованості комунікативно-стратегічної компетентності педагога, його індивідуальний стиль, поведінкові моделі можна лише під час роботи в школі.

Робота з майбутніми учителями з метою оволодіння діалоговою стратегією, зважаючи на її складність, найбільш ефективно може бути побудована на основі моделювання різноманітних ситуацій професійної комунікативної діяльності, яке включає такі етапи: 1) етап формування позитивної мотивації оволодіння даною стратегією; 2) залучення майбутніх учителів до активного спілкування у межах штучно змодельованої навчальної ситуації.; 3) оволодіння новими способами ведення діалогу; 4) аналіз здійснення діалогової стратегії; 5) підведення підсумків.

Завдання формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів є дуже важливим в умовах модернізації вищої професійної освіти в Україні, коли утверджується нове розуміння загальної освітньої стратегії, метою якої є створення інформаційного духовно насиченого гуманного середовища, у якому майбутній педагог може успішно самореалізуватися. Лінгвістична освіта – одна із складових професійної підготовки студентів, у процесі якої відбувається формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів. Цей процес є успішним за умови, що студент є суб'єктом навчальної діяльності, проявляє особисту ініціативу, самостійність, інтерес до навчання. Тому важливою умовою ефективної професійної підготовки є застосування методів активного навчання, які стимулюють самостійність та пізнавальну активність студентів.

### **Висновок**

Отже, формування духовно-морального світу дитини вимагає високого рівня педагогічної майстерності, і в першу чергу такої її складової, як комунікативно-стратегічна компетентність. Адже педагогічна діяльність – це в основі своїй діяльність комунікативна. Саме комунікативний потенціал вчителя визначає характер відносин з дітьми, довіру до педагога, духовну спільність, без чого ефективне формування моральних якостей школярів стає неможливим.

Найбільш продуктивними у процесі духовно-морального виховання дітей є комунікативні стратегії, побудовані на гуманістичній основі в ракурсі особистісно зорієнтованого підходу, до яких відносимо діалогову стратегію. У цій стратегії виразно виявляється демократичний стиль педагогічної діяльності, повага до особистості дитини, врахування її індивідуальних особливостей, суб'єктно-суб'єктний характер взаємодії педагога і школярів.

Перспективними напрямками дослідження даної проблеми вважаємо питання формування широкого спектру комунікативних умінь майбутніх учителів початкових класів, оволодіння ними різноманітними моделями спілкування, методами та прийомами педагогічної взаємодії, розвитку творчого педагогічного мислення, інтуїції, здатності до самоаналізу та рефлексії.

## Література

ДЕЙК, Т.А. Ван. *Язык. Познание. Коммуникация* / Ван Дейк Т.А. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с .

Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»). – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.

Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.

КОЛЕГАЕВА, И. *Текст как единица научной и художественной коммуникации*. – Одесса: Редакционно-издательский отдел областного управления по печати, 1991. – 124 с.

МАМЧУР, І.А. *Формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів як психологічна проблема* / І.А. Мамчур // Нова педагогічна думка: Науково-методичний журнал. – Рівне, 2004. – № 3. – С. 97-99.

РЫЖОВ, В. В. *Психологические основы коммуникативной подготовки: Автореферат дис. докт. психолог. наук.* / В.В. Рыжов. – М., 1995. – 37 с.

СИНИЦЯ, І.О. *Педагогічний такт і майстерність учителя* / І.О.Синиця. – К.: Рад. шк., 1981. – 319 с.

# Determinizmus, prediktabilita, fatalizmus a redukcionizmus alebo kde je miesto pre slobodnú vôľu?

Mgr. Ladislav Országh

Prešovská univerzita, Filozofická fakulta, Katedra filozofie  
orszagh.l@gmail.com

---

## Abstrakt

V úvodnej časti práce uvádzame čitateľa do kontextu problematiky vzťahu determinizmu a prediktability. Snažíme sa o zasadenie problému do stručného historického kontextu, počnúc antickou atomistickou tradíciou, pokračujúc Laplaceovou hypotetickou inteligenciou a následne riešením v rámci súčasnej fyziky, predovšetkým kvantovej mechaniky. Pozornosť venujeme najmä práci nemeckej matematickej a filozofky Grete Hermannovej a jej konceptu retrodiktívnej kauzality. Ďalej poukazujeme na zdanlivý rozdiel medzi determinizmom a fatalizmom na kozmickej úrovni. Takto vyjasnené pojmy sa pokúšame spojiť s konceptom fyzikálneho redukcionizmu poukázaním na ich vzájomnú korešpondenciu. V závere formulujeme dôsledky takéhoto prístupu vo vzťahu k slobodnej vôli jedinca a dospievame k názoru, že miera našej slobody je len mierou neznalosti našej budúcnosti.

**Kľúčové slová:** kvantová mechanika, determinizmus, prediktabilita, fatalizmus, redukcionizmus.

## Abstract

The introductory part of this paper introduces reader to the context of an issue of the relationship between determinism and predictability. We endeavor to place the problem into a brief historical context, starting with the ancient atomistic tradition, continuing with Laplace's hypothetical intelligence, followed by solving the problem within the limits of current physics, especially quantum mechanics. We pay particular attention to the work of German philosopher and mathematician Grete Hermann and her concept of retrodictive causality. Furthermore, we highlight the apparent difference between determinism and fatalism on the cosmic level. We endeavour to connect such clarified concepts with the concept of physical reductionism by showing their mutual correspondence. In conclusion, we formulate the consequences of such an approach in relation to free will of an individual, which leads us to conclude that the extent of our liberty is given by the extent of unfamiliarity with our future.

**Keywords:** quantum mechanics, determinism, predictability, fatalism, reductionism.

## Úvod

Je to už vyše 100 rokov, čo Max Planck povedal svojmu synovi, „že jeho objav má rovnaký význam, ako mali kedysi Newtonove objavy“<sup>1</sup>. Každý určite vie, že hovoríme o počiatku kvantovej éry, ktorá, napriek výhradám niektorých významných osobností (Einstein, Schrödinger) stojacich pri jej zrode, trvá až dodnes a podľa slov Stevena Weinberga

---

<sup>1</sup> V skutočnosti sa príbeh začal už J.J. Balmerom, ktorý odhalil, že frekvencie vodíkového atómu možno jednoducho matematicky vyjadriť. Bližšie pozri POLKINGHORNE, J. *Kvantová teória*. Praha : Dokořán, 2007, s. 13. Pozri tiež KUHN, T. S. *Black-Body Theory and the Quantum Discontinuity, 1894-1912*. Chicago : University of Chicago Press, 1987, s. 3-140.

bude trvať navždy<sup>2</sup>. Až do súčasnosti je vo vedeckej, ale aj mimovedeckej sfére uplatňovaná predovšetkým kodaňská interpretácia kvantovej mechaniky, ktorá bola neraz neodborne použitá (alebo skôr zneužitá či znásilnená) v prospech dokazovania slobodnej vôle častice, čo silne pripomína parenklýzu v Epikurovej filozofii, zavedenú z dôvodu zachovania slobodnej vôle jedinca. Náš príspevok si nekladie za cieľ ozrejmiť vyššiu matematiku a formalizmus kvantovej teórie a ani sa neusiluje podať detailnú deskripciu pojmov z názvu. Bude skôr vyjasnením niektorých nedorozumení prameniáciach z neporozumenia základných skutočností vystupujúcich v súčasnej fyzike a snahou naznačiť možnú cestu, po ktorej sa naše úvahy môžu naďalej bezpečne uberať. Skôr než začneme, musíme prijať jeden zásadný predpoklad. Tým je existencia od nás nezávislého reálneho sveta, ktorý by v prípade nášho zániku ostal bez zásadnej zmeny v takej podobe, v akej sa nachádza v súčasnosti za našej prítomnosti.

### Historická perspektíva<sup>3</sup>

Na začiatok sa pokúsime očistiť kauzálny determinizmus od našej schopnosti predpovedať budúce stavy (prediktabilita), naznačením riešenia a poukázaním na historickú skutočnosť, ktorá viedla k ich spojeniu. Ako vieme, počiatky determinizmu sú späté so starogréckymi atomistami Demokritom a Leukippom, ktorí, vychádzajúc z učenia o atómov, dospeli k názoru, podľa ktorého je skutočnosť prísne určená ich pohybom a pôsobením v prázdnom priestore. Toto učenie prebral Epikuros, ktorý ho však neadekvátnym<sup>4</sup> spôsobom upravil tak, aby umožnil existenciu slobodnej vôle jedinca. Pokiaľ by bolo pravdou, že všetko okolo nás a tiež my samotní sa skladáme z atómov, ktoré nie sú slobodné, ale ich pohyb je vopred určený, ako by bolo vôbec možné, aby sme my, zhuk neslobodných atómov, boli slobodnými bytosťami, bez zavádzania dodatočných faktorov? K tejto otázke sa vrátíme v závere našej práce a pokúsime sa ju zodpovedať.

Moderný determinizmus, tiež nazývaný vedecký alebo kauzálny, je však omnoho častejšie spájaný s menom markíza Pierre Simon de Laplacea<sup>5</sup>, ktorý vo svojej práci *Essai Philosophiques Sur Les Probabilités* spomína bytosť (doslova inteligenciu), ktorá by v prípade komplexnej znalosti systému v súčasnosti, dokázala predpovedať všetky budúce aj minulé stavy. I keď Laplace takúto inteligenciu spomína, jej interpretácia je často nesprávna a vychádza z nepochopenia a nedôsledného čítania jeho prác<sup>6</sup>. Sám rozhodne nehľasal prísne deterministický výklad usporiadanosti kozmu, práve naopak, bol priekopníkom

<sup>2</sup> „...je pre mňa ťažké predstaviť si, že by sa budúca zjednotená teória neopierala o jazyk kvantovej mechaniky. Kvantová mechanika je gramatikou, pomocou ktorej musíme vyjadrovať celú fyziku,...“ „Kvantová mechanika je jednou zo súčastí modernej fyziky, ktorá pravdepodobne nedotknutá prejde do každej budúcej teórie.“ WEINBERG, S. *Tváři v tvář*. Praha : Aurora, 2004, s. 42-43 a 226.

<sup>3</sup> V našej práci sa venujeme historickému kontextu iba v obmedzenom rozsahu. Čitateľa však odkazujeme na prácu ČAPEK, M. Odklon od klasického determinizmu vlivem filosofie a fyziky dvacátého stoločí a rehabilitace principu mravní slobody. In *Reflexe*. 1998, roč. 9, č. 18, s. 1-14.

<sup>4</sup> Napriek tomu, že u samotného Epikura nenachádzame ani zmienku o učení o odklone atómov, tzv. parenklýze, vychádzajúc z Lucretia je nám toto učenie dôverne známe. Ako neadekvátny sme tento zásah do pôvodného atomistického učenia označili z dôvodov uvedených v práci KALAŠ, A. Nevyhnutnosť, náhoda, možnosť a slobodná vôľa v kontexte Epikurovej (praktickej) filozofie. In *Organon F*. 2000, roč. 7, č. 4, s. 113-114. Kalaš doslova označuje parenklýzu za „módne heslo“ či „populistické zaklínadlo“ (s. 113), nakoľko epikurovci serióznejšie zdôvodnenie slobodnej vôle nedokázali poskytnúť. Navyše je toto učenie v rozpore so základným princípom „antickej filozofie od čias eleatov“, podľa ktorého „nič nevzniká z ničoho a nezániká v nič“ (s. 114). Ani Epikuros ani Lucretius si tak „pravdepodobne neuvedomovali, že dôsledkom zavedenia indeterministickej parenklýzy bude popretie spomínaného základného princípu atomizmu, ktorý inak obaja dôsledne uznávali“ (s. 114). Zhrňujúc možno konštatovať, že „zavedenie parenklýzy bolo účelovo motivované etikou požiadavkou slobody“ (s. 114).

<sup>5</sup> LAPLACE, P. S. *A Philosophical Essay on Probabilities*. New York : John Wiley & Sons, 1902, s. 4.

<sup>6</sup> BRICMONT, J. Science of Chaos or Chaos in Science? In *Physicalia Magazine*. 1995, roč. 17, č. 3-4, s. 161-165.



pravdepodobnostného výkladu skutočnosti, ktorý sa zaslúžil o rozruch v prvej tretine 20. storočia s príchodom kvantovej mechaniky, resp. interpretácie vlnovej funkcie ako vlny pravdepodobnosti (i keď ona samotná je deterministicky určená v každom bode). „Laplaceov démon“, ako býva označovaná vyššie spomínaná hypotetická inteligencia, slúžil Laplaceovi na exemplifikáciu absurdnosti takto poňatého determinizmu z dôvodu nemožnosti, vtedy ešte technickej, poznať všetky parametre systému v reálnom čase a dokázať vypočítať jeho budúci stav. Preto sa uchýľuje k pravdepodobnostnému výkladu, ktorý počíta s tým, že sme iba ľudia a naše možnosti sú, pochopiteľne, limitované. V prospech tohto argumentu svedčí aj skutočnosť, že svojho „démona“ spomína v práci venovanej pravdepodobnosti, nie v prácach o nebeskej mechanike<sup>7</sup>. Nazdávame sa, spoločne s J. Bricmontom, že nedorozumenie pramení z neopodstatneného spájania determinizmu a prediktability<sup>8</sup>. V jednoduchosti možno povedať, že príroda sa správa deterministicky, avšak naša schopnosť predpovedať budúce stavy je založená len na pravdepodobnosti, pretože nepoznáme, a od príchodu kvantovej mechaniky sme poučení, že ani nikdy nebudeme poznať<sup>9</sup>, dostatočné množstvo informácií o systéme na to, aby sme dokázali s istotou a dokonalou presnosťou predpovedať budúcnosť<sup>10</sup>. Napriek tomu, že by sa mnohým neprajníkom vedy z radov postmodernistov alebo slobodomyšlienkárom páčilo, ak by sme z našej neschopnosti predpovedať výsledok experimentu mohli usudzovať na indeterministickú interpretáciu skutočnosti či dokonca na indeterministickú skutočnosť samotnú, logicky by bol takýto postup neplatný. Musíme brať do úvahy rozdiel medzi našou reprezentáciou sveta a tým, aký svet naozaj je<sup>11</sup> a zároveň vždy zohľadniť súčasný stav nášho poznania o tomto svete<sup>12</sup>.

## Kvantová mechanika a determinizmus

V súlade s touto požiadavkou sa pokúsime odlišiť kauzalitu od prediktability na príklade mladšej, kvantovej teórie. Podľa jedného zo základných pilierov tejto teórie, relácií neurčitosti formulovaných Wernerom Heisenbergom<sup>13</sup>, nemožno z princípu súčasne zároveň zmerať aj polohu aj hybnosť pozorovanej častice<sup>14</sup>. Situácia sa odlišuje od klasickej štatistickej termodynamiky, v ktorej vystupuje podobne len štatistický súbor a získavame jedine pravdepodobnosť rozloženia jednotlivých atómov a molekúl v systéme a ich rýchlosti. V klasickej štatistickej termodynamike totiž predpokladáme, že tieto častice majú presnú polohu aj hybnosť, ktorú je možné vypočítať, avšak neexistuje dostatočná výpočtová sila na

<sup>7</sup> G. Bachelard sa nazdáva, že dejiny determinizmu sú späté s celými dejinami astronómie. „Keby sme chceli načrtnúť dejiny determinizmu, museli by sme zrekapitulovať celé dejiny astronómie.“ O pár riadkov ďalej píše: „Astronomické javy predstavujú akúsi najobjektívnejšiu a najpresnejšiu determinovanú formu fyzikálnych javov.“ BACHELARD, G. *Nový duch vedy*. Bratislava : Pravda, 1981, s. 103-4. P. S. Laplace bol významným astronómom, fyzik a matematik, ktorý spoločne s Kantom, i keď nezávisle od seba, formuloval napr. nebulárnu hypotézu, podľa ktorej aj naša slnečná sústava vznikla z rotujúcej hmloviny. Možno iba dodať, že podľa súčasných predstáv boli obaja myslitelia veľmi blízko súčasným predstavám o formovaní solárnych systémov.

<sup>8</sup> BRICMONT, J. Science of Chaos or Chaos in Science? In *Physicalia Magazine*. 1995, roč. 17, č. 3-4, s. 161.

<sup>9</sup> Pokiaľ ostane kvantová mechanika v platnosti v takej podobe, akú má v súčasnosti.

<sup>10</sup> To je dôvod, pre ktorý sme vyššie hovorili o „deterministickom výklade“ a nie o deterministickom „správaní sa“ kozmu.

<sup>11</sup> BRICMONT, J. Science of Chaos or Chaos in Science? In *Physicalia Magazine*. 1995, roč. 17, č. 3-4, s. 164.

<sup>12</sup> Máme tu na mysli koncept retrodiktívnej kauzality, ktorý vysvetlíme v nasledujúcej časti práce.

<sup>13</sup> V literatúre sa často dočítame o *princípe* neurčitosti. Sám Heisenberg však nikdy neschválil používanie termínu *princíp* pre svoje relácie. Osobne používal na označenie svojich relácií termíny „vzt'ahy nepresnosti“ (Ungenauigkeitsrelationen) alebo tiež „vzt'ahy neurčitosti“ (Unbestimmtheitsrelationen). Spomeňme tiež, že tieto relácie boli často nesprávne používané ako argument v prospech indeterminizmu. Takto ich chápal aj spomínaný Milič Čapek, ktorého článok sme odporučili z dôvodu uvedenia čitateľa do historickej perspektívy problému. Pozri ČAPEK, M. Odklon od klasickeho determinizmu vlivem filosofie a fyziky dvacátého storočia a rehabilitace principu mravní slobody. In *Reflexe*. 1998, roč. 9, č. 18, s. 8.

<sup>14</sup> To isté platí pre energiu a čas.

to, aby sme mohli takýto výpočet realizovať a predpovedať pohyb celého systému pri zohľadnení všetkých jeho častíc a ich interakcií, dokonca externých vplyvov, pokiaľ nie je systém izolovaný. Kvantová mechanika však ani v prípade dostupnosti podobnej výpočtovej sily neumožňuje poznať súčasný stav do takej miery, aby sme dokázali presne predpovedať jeho budúci stav. Opäť môžeme stanoviť len pravdepodobnosť, s akou sa bude častica nachádzať tu alebo tam, či mať rýchlosť takú alebo inú. Čím presnejšie však zmeriame jednu vlastnosť, tým nepresnejšiu informáciu získavame o tej druhej. Nebudeme samozrejme zachádzať do matematického formalizmu kvantovej mechaniky, ale tieto základné údaje sú nevyhnuté pre pochopenie článku, v ktorom istá nemecká matematicka a filozofka zhrnula svoje postrehy z diskusií vedených v rokoch 1934-35 s W. Heisenbergom a Carlom Friedrichom von Weizsäckerom o probléme determinizmu v novej mechanike a o snahe zosúladiť ju s Kantovými predstavami. Spomínaná matematicka, Grete Hermannová<sup>15</sup>, v článku s názvom *Die naturphilosophischen Grundlagen der Quantenmechanik* z roku 1935 ponúka vlastnú filozofickú interpretáciu problému kauzality a dolišuje ju od prediktability, ktorú možno chápať ako vekom a tradíciou pridané dodatočné určenie, nevyplývajúce z konceptu kauzality. Skutočnosť, že tento článok nie je príspevkom osoby, ktorá by nebola dostatočne kvalifikovaná vyjadrovať sa k pertraktovanej tematike, dokladá Heisenbergov list Wolfgangovi Paulimu<sup>16</sup>, v ktorom označuje jej prácu za „možno prvý príklad dôkladného filozofického spracovania tejto novej teórie“<sup>17</sup>. V súvislosti so spomínanými reláciami neurčitosti si tak autorka kladie v úvode nasledujúcu otázku: „Ak poloha a hybnosť častice nemôžu byť v princípe zmerané zároveň s ľubovoľnou presnosťou, ako potom možno získať isté poznanie budúcej trajektórie, ktorá je determinovaná súčasnou polohou a hybnosťou telesa?“<sup>18</sup> Pochopiteľne uvažuje o možnosti nekompletnosti kvantovej mechaniky a potrebe doplniť ju o dodatočné charakteristiky, ktoré by umožnili presne predpovedať nasledujúci pohyb častice. Takéto dodatočné charakteristiky však formalizmus kvantovej mechaniky nepripúšťa, o čom sa Hermannová dozvedela zo svojich rozhovorov s Heisenbergom a Weizsäckerom. To samozrejme nie je dostatočný dôvod na vyvodenie záveru o neexistencii takýchto charakteristík<sup>19</sup>. Kvantová mechanika však bola plne v súlade s experimentom a neexistovali a dodnes neexistujú experimenty, ktoré by odporovali jej teoretickým záverom. Doposiaľ možno hovoriť o nebyvalo úspešnej fyzikálnej teórii. To viedlo autorku k nasledovnému záveru: „Existuje jediný dostatočný dôvod vzdať sa ako v zásade márneho akéhokoľvek ďalšieho výskumu príčin pozorovaného procesu: že už tieto príčiny poznáme“<sup>20,21</sup>. Akékoľvek dodatočné charakteristiky systému by totiž viedli k narušeniu

<sup>15</sup> G. Hermannová študovala v rokoch 1921-1925 matematiku a filozofiu na univerzitách v Göttingene a Freiburgu. Bola doktorandskou študentkou E. Noether v Göttingene a svoj doktorát z matematiky získala v roku 1926. Göttingen bol jedným z hlavných svetových centier matematiky tej doby, kde pôsobili osobnosti ako Felix Klein, David Hilber či už spomínaná Emmy Noether, ako sa dozvedáme napr. z práce O'SHEA, D. *Poincarého domnénka: hľadání tvaru vesmíru*. Praha : Academician, 2009, s. 169 a 187-188. Od tohto roku pôsobila ako odborná asistentka Leonarda Nelsona až do jeho smrti v roku 1927 a bola aktívnym členom jeho filozofického krúžku. Nelsonov prístup k filozofii sa zakladal na Immanuelovi Kantovi a naturalistovi Jakobovi Friesovi, známemu najmä vďaka pozornosti, ktorú venoval v rámci kantovskej tradície vzťahu filozofie k matematickej prírodovede. Nelson bol zakladateľom neo-Friesovskej školy a jedným z jeho cieľov bolo rozvinúť Kantovu kritickú filozofiu práve v tradícii tohto mysliteľa.

<sup>16</sup> Pôvodne išlo o jeho odpoveď na stať Einsteina, Podolskeho a Rosena, tzv. EPR paradox.

<sup>17</sup> BACCIAGALUPPI, G., CRULL, E. *Heisenberg (and Schrödinger, and Pauli) on Hidden Variables*, 2009 [online]. [cit. 2012-10-23] Dostupné na internete: <[http://philsci-archive.pitt.edu/4759/1/SHPMP\\_paper\\_07\\_10\\_09.pdf](http://philsci-archive.pitt.edu/4759/1/SHPMP_paper_07_10_09.pdf)>, s. 10.

<sup>18</sup> HERMANN, G. The foundations of quantum mechanics in the philosophy of nature. In: *The Harvard Review of Philosophy*. 1999, roč. 7, č. 1, s. 37.

<sup>19</sup> Ibid., s. 38.

<sup>20</sup> Ibid.

<sup>21</sup> S týmto stanoviskom súhlasí aj W. Heisenberg: „možno povedať, že deterministická kompletizácia kvantovej mechaniky nie je možná z dôvodu, že kvantová mechanika už umožňuje kompletnú špecifikáciu príčin výskytu

výstavby teórie, ktorá bola v dokonalej zhode s experimentom a poškodili by ju. Pokiaľ teda chceme o novej mechanike hovoriť ako o kauzálnej teórii, musíme uskutočniť revíziu našej predstavy kauzálneho determinizmu a očistiť ju od prediktívnej rigoróznosti. „Formulované nezávisle od kritéria aplikovateľnosti, zákon kauzality hovorí, že v prírode sa nedeje nič, čo nie je vo všetkých svojich fyzikálne determinovateľných charakteristikách spôsobené predchádzajúcimi udalosťami, teda, čo ich nevyhnutne nedokazuje. V tomto zmysle, kauzalita bez medzier<sup>22</sup> nie je iba konzistentná s kvantovou mechanikou, je ňou dokázateľne predpokladaná“<sup>23</sup>. Kvantová mechanika je tak ochudobnená o možnosť vlastnú klasickej mechanike. Schopnosť testovať jej kauzálne tvrdenia prostredníctvom predikcie ich následku je vopred vylúčená, avšak kvantová mechanika umožňuje rekonštruovať kauzálnu reťaz príčiny a následkov spätne. „Táto verifikácia je však dosahovaná skôr okľukou, z udalostí, ktoré nemôžu byť prediktívne vypočítané sa usudzuje na ich príčiny retrodiktívne“<sup>24</sup>, a za predpokladu, že tieto príčiny existujú, možno následne odvodiť predpovede nasledujúcich udalostí, ktorých výskyt môže byť verifikovaný empiricky“<sup>25</sup>. V závere svojej práce tak môže konštatovať, že kvantová mechanika „vôbec nie je v rozpore so zákonom kauzality, ale objasnila ho a odstránila z neho ostatné princípy, ktoré s ním nie sú nevyhnutne spojené“<sup>26,27</sup>.

### Determinizmus verzus fatalizmus

Doposiaľ sme sa venovali odlíšeniu kauzálneho determinizmu od prediktability a teda jeho očisteniu od sedimentov uplynulých storočí. Na nasledujúcich riadkoch sa pokúsime uskutočniť odlíšenie determinizmu od fatalizmu, nakoľko sa neraz stáva, že sú tieto na pohľad celkom odlišné koncepty zamieňané. V zásade možno tvrdiť, že determinizmus je tvrdenie, podľa ktorého je systém kauzálne usporiadaný a teda všetky udalosti, ktoré sa v ňom udejú, možno rekonštruovať ako reťaz príčin a následkov. V prípade zásahu do tejto reťaze ovplyvníme chod udalostí a nastane odlišná situácia od tej, ktorá by nastala v prípade bez vonkajšieho zásahu. Nie však nevyhnutne, môže sa stať, že s dostatočne dlhým časovým odstupom sa systém opäť dostane na svoju pôvodnú cestu „prirodzeným“<sup>28</sup> spôsobom. Na druhej strane je fatalizmu názor, podľa ktorého je všetko dianie riadené osudom (fatum). Je

---

určitého výsledku merania.“ CRULL, E., BACCIAGALUPPI, G. *Translation of: W. Heisenberg, „Ist eine deterministische Ergänzung der Quantenmechanik möglich?“*, 2011 [online]. [cit. 2012-10-23] Dostupné na internete: <[http://philsci-archive.pitt.edu/8590/1/Heis1935\\_EPR\\_Final\\_translation.pdf](http://philsci-archive.pitt.edu/8590/1/Heis1935_EPR_Final_translation.pdf)>, s. 17.

<sup>22</sup> Kauzalita, v ktorej neexistuje žiadny „hluchý“ priestor medzi príčinou a účinkom.

<sup>23</sup> HERMANN, G. The foundations of quantum mechanics in the philosophy of nature. In *The Harvard Review of Philosophy*. 1999, roč. 7, č. 1, s. 42.

<sup>24</sup> Ide o formu predikcie zameranej na minulosť. Teda akási schopnosť spätne rekonštruovať situáciu a vystopovať kauzálnu reťaz až k príčine na základe účinku. Hoci je teda nemožné poznať príčinu objavenia sa určitých výsledkov merania pred meraním, len čo bolo meranie uskutočnené, môžeme spätne vysvetliť získané výsledky a na ich základe robiť empiricky verifikovateľné predikcie.

<sup>25</sup> HERMANN, G. The foundations of quantum mechanics in the philosophy of nature. In: *The Harvard Review of Philosophy*. 1999, roč. 7, č. 1, s. 42-43.

<sup>26</sup> *Ibid.*, s. 43.

<sup>27</sup> Pravdou však je, ako správne poznamenáva M. Jammer vo svojej práci *The Philosophy of Quantum Mechanics*, že G. Hermannová viac než dokazuje, skôr konštatuje a tvrdí, že retrodiktívna konceptuálna rekonštrukcia meracieho procesu poskytuje plné vysvetlenie získaného výsledku. Ako by chcela za každú cenu vyhovieť svojej kantovskej tradícii a zároveň zachrániť nový projekt fyziky pred neopodstatnenými útokmi. Jej názor bol však neskôr nezávisle prijatý N. R. Hansonom v jeho diskusii o asymetrii medzi vysvetlením a predikciou v kvantovej mechanike na rozdiel od ich symetrie v klasickej fyzike. Po uskutočnení nejakej mikrofyzikálnej udalosti sme totiž schopní ponúknuť jej kompletne vysvetlenie. Je však nemožné vopred predpovedať vlastnosti tejto mikrofyzikálnej udalosti tak, ako je možné vysvetliť ju *ex post facto*. JAMMER, M. *The Philosophy of Quantum Mechanics: The Interpretations of QM in historical perspective*. New York : John Wiley and Sons, 1974, s. 209.

<sup>28</sup> Máme na mysli bez zásahu z von.

teda celkom irelevantné, aké zmeny na systéme uskutočníme, v konečnom dôsledku systém musí konvergovať k jedinému stavu, určenému osudom. Vyjadrené prozaicky, *stane sa to, čo sa má stať*<sup>29</sup>. Rozdiel je teda jasný, v prípade determinizmu spôsobí zásah do systému zmenu, ktorá môže, ale nemusí viesť v čase  $t$  k rovnakému záveru, kým v prípade fatalizmu musí akákoľvek zmena zákonite viesť k jedinému záveru. Ako problematický sa tu však ukazuje byť práve „zásah“, resp. „zásah z von“. K tomuto problému sa vrátíme v závere práce.

## Redukcionizmus a determinizmus

V našom výklade sa zameriame na redukcionizmus vo fyzike, ktorá, nakoniec, podľa tohto samotného názoru, zakladá všetky ostatné vedy a tak aj ich vlastné redukcie. Slovom jedného z jeho hlavných propagátorov a zanietým prívržencom Stevenom Weinbergom, žijúcim americkým fyzikom a nositeľom Nobelovej ceny za fyziku, „je redukcionistický program fyziky hľadaním spoločného zdroja všetkých vysvetlení“<sup>30</sup>. Weinberg sa vo svojom profesionálnom živote venoval fyzike vysokých energií alebo tiež, ako býva často nazývaná, fyzike elementárnych častíc<sup>31</sup>. Už predsokratovská tradícia prírodných filozofov sa snažila vysvetliť všetko z jediného univerzálneho princípu. O dve tisícročia neskôr Isaac Newton zjednotil nebeskú a pozemskú mechaniku a vo svojej *Optike* „predpovedal, že sa raz podarí vysvetliť svetlo a chémiu „rovnakým spôsobom uvažovania, ktorý platí pre mechanické princípy“, použitým na „najmenšie čiastočky prírody“<sup>32</sup>. Podobný názor zastávajú mnohí súčasní fyzici, predovšetkým z rovnakého oboru akému sa venuje Weinberg, čo je celkom pochopiteľné, nakoľko je to oblasť, ktorá smeruje svoj výskum k fundamentálnym zákonitostiam, ktorými sa príroda riadi. Freeman Dyson opísal redukcionizmus vo fyzike ako pokus „redukovať svet fyzikálnych javov na konečnú sadu fundamentálnych rovníc“<sup>33</sup>. Na podporu tohto tvrdenia slúži skutočnosť, že v minulosti sme boli svedkami mnohých veľkých zjednotení či redukcií našich opisov skutočnosti. Spomeňme opäť Newtona a jeho zjednotenie lunárnej a sublunárnej oblasti, slovami predchádzajúcej, aristotelovskej, fyziky. Maxwellovo zjednotenie elektriny a magnetizmu alebo zjednotenie, na ktorom sa podieľal Weinberg a za ktoré mu bola udelená Nobelova cena, elektromagnetickej a slabej interakcie do jedinej elektroslabej interakcie. Možno ich však menovať podstatne viac, ale nám na ilustráciu postačia tieto tri. Všetky tieto redukcie na fundamentálnej úrovni vedú naše kroky do mikrosveta. Slovom Stevena Weinberga, „tým, že sa opierame o intuitívnu predstavu, že isté vedecké zákonitosti možno vysvetliť pomocou iných, získame určitý zmysel pre usporiadanie vedeckých poznatkov. Šípky vedeckého vysvetlenia pretínajú celý priestor vedeckých zákonitostí. Potom, čo sme objavili mnoho takýchto šípok, môžeme sa teraz pozrieť na obraz, ktorý sa z toho vynorí, a všimneme si pozoruhodnú vec, možno ten vôbec najväčší vedecký objav. Zdá sa, že tieto šípky smerujú od spoločného zdroja! Začnete od akéhokoľvek vedeckého poznatku a pýtajte sa bez ustania, ako neodbytné dieťa: „Prečo?“ Dostanete sa nakoniec vždy do mikrosveta“<sup>34</sup>. Toto je fakt, ktorý nemožno ignorovať a ktorý jasne ukazuje smer cesty, ktorou sa redukcionizmus uberá, zároveň nás však upozorňuje na to, že „nejde

<sup>29</sup> Bližšie pozri HOLTON, R. From determinism to resignation; and how to stop it. In *Decomposing the Will*. Pripravujú Andy Clark, Julian Kiverstein and Tillman Vierkant (eds.) vo vydavateľstve Oxford University Press na rok 2013 [online]. [cit. 2013-02-11] Dostupné na internete: <<http://web.mit.edu/holton/www/pubs/determinism&fatalism.pdf>>.

<sup>30</sup> WEINBERG, S. *Tváří v tvář*. Praha : Aurora, 2004, s. 111.

<sup>31</sup> Sám s týmto označením nie je spokojný, pretože časticoví fyzici sa podľa neho zaujímajú o zákonitosti, pričom častice používajú len „ako nástroj poznania základných vedeckých zákonitostí“. WEINBERG, S. *Tváří v tvář*. Praha : Aurora, 2004, s. 101.

<sup>32</sup> Ibid., s. 107.

<sup>33</sup> Ibid., s. 108

<sup>34</sup> Ibid., s. 25.

o spôsob, akým fyziku pestujeme, ale o to, ako sa javí samotná príroda<sup>35</sup>. Redukcia fyzikálnych princípov nie je len našou estetickou úpravou a houbou za matematickou krásou teórií, ale deje sa na základe skutočnosti, ako sa nám príroda ukazuje. Ak sa nám podarí v konečnom čase objaviť fundamentálne zákonitosti či sadu rovníc, slovami Freemana Dysona, budeme môcť vypočítať pravdepodobnosť stavu systému v ľubovoľnom čase. Avšak znalosť týchto zákonitostí je síce nevyhnutnou podmienkou, nie však dostatočnou! Ako povedal John Barrow, „aby sme pochopili svet, nestačí poznať iba prírodné zákony, ale tiež počítačné podmienky“<sup>36</sup>. Ak chceme vedieť predpovedať stav systému, musíme poznať jednak fundamentálne princípy a jednak počítačné podmienky<sup>37</sup>. Oboje je nevyhnuté pre predikcie do budúcnosti. Redukcionizmus je teda spojený s determinizmom, „pretože redukcionistický cieľ vysvetlenia javov je spojený s deterministickou predstavou predpovede: overujeme naše interpretácie tým, že testujeme ich schopnosť úspešne predpovedať“<sup>38</sup>. Po tomto exkurze do sveta redukcie sa pokúsime formulovať závery a vrátíme sa aj k problému zásahu „z von“.

## Záver

Ak sa kozmos skutočne riadi len niekoľkými, či dokonca iba jediným princípom, zákonom alebo rovnicou, možno všetko dianie v ňom redukovať vhodným spôsobom na tento princíp. Nezodpovedanou neustále zostáva otázka slobodnej vôle, ktorú sme nastolili v našom stručnom historickom exkurze. Ako bolo povedané v predchádzajúcej časti, za predpokladu znalosti tohto princípu a počítačných podmienok budeme môcť vykalkulovať aj pravdepodobnosť toho, že práve píšeme tento príspevok. Úmyselne sme sa doposiaľ vyhýbali otázke vedomia, ktorá je považovaná za odveký problém. Podľa redukcionistickej doktríny je však aj vedomie, resp. jeho prejavy, možné redukovať naznačeným spôsobom. Ako píše S. Weinberg: „Nie je mi jasné, ako niekto iný než George môže kedykoľvek presne vedieť, čo George cíti. Na druhú stranu som pripravený veriť, že jedného dňa budeme schopní vysvetliť všetko Georgovo správanie reduktívne, vrátane toho, čo hovorí o svojich pocitoch, a že vedomie bude jedným z pojmov „objavujúcich sa“ na vyššej úrovni, ktoré budú súčasťou tohto vysvetlenia“<sup>39</sup>. Vedomie tak môžeme chápať ako istú funkciu štruktúry hmoty na vyššom stupni usporiadanosti alebo ako na platforme istej štruktúry pracujúci systém, povedzme ako softvér nosený určitým hardvérom, ak máme použiť nejakú analógiu<sup>40</sup>. Z toho vyplýva, že jedine evolúcia kozmu, ktorá je deterministicky riadená základnou sadou rovníc či princípov, prípadne jediného princípu, mohla viesť k vzniku toho, čo označujeme ako vedomie. Musíme však pri tom mať neustále na pamäti, že vznik niečoho takého nebol „náhodný“ v indeterministickom zmysle. Pod náhodou rozumieme iba technickú (v prípade klasickej fyziky) či epistemologickú (v prípade kvantovej teórie) neschopnosť predvídať

<sup>35</sup> WEINBERG, S. *Tváří v tvář*. Praha : Aurora, 2004, s. 63.

<sup>36</sup> Ibid., s. 119.

<sup>37</sup> Týmto problémom sa v našej práci nemôžeme zaoberať, pretože je nesmierne rozsiahly, problematický a najmä z hľadiska súčasnej vedy stále veľmi nejasný.

<sup>38</sup> WEINBERG, S. *Tváří v tvář*. Praha : Aurora, 2004, s. 116.

<sup>39</sup> Ibid., s. 115.

<sup>40</sup> Túto analógiu je potrebné vnímať s rezervou, najmä pokiaľ ide o vysvetlenia vedomia založené na empirických skúmaníach (predovšetkým s ohľadom na modulárne chápanie mysle). V našej práci sa tomuto problému nevenujeme, ale odkazujeme čitateľa na prácu VRANÝ, M. Empirická výzva filosofickému pojetí mysli. In *Organon F*. 2013, roč. 20, č. 1, s. 50-71, v ktorej autor podáva výklad súčasného empirického prístupu, pričom závery tejto práce sú plne v súlade s predstavou vedomia ako fenoménu, ktorý možno vysvetliť vedecky a bez pomoci špekulatívne filozofických konceptov. Autor v závere doslova píše: „Predostreté pokusy o vysvetlenie vedomia založené na empirických skúmaníach teda nemožno jednoducho odmietnuť ako redukcionistické iba preto, že spochybňujú transparentnosť a jednotu mysle, čo sú definičné vlastnosti karteziánskeho pojetia vedomia nahliadaného z perspektívy prvej osoby.“ (s. 69).

budúce stavy. Takto chápané vedomie je produktom nevyhnutnosti, pretože jeho vznik je zakódovaný vo fundamentálnych zákonitostiach, ktorými sa príroda riadi. Kozmos tak musel dospieť do stavu, v ktorom sa objaví inteligentná bytosť disponujúca vedomím, uvedomujúca si svoje miesto v ňom. Môže ho však aktívne pretvoriť do podoby, ktorá by nezodpovedala spomínaným zákonitostiam? Rozhodne nie. Naše „aktívne“ vstupovanie do diania v kozme je nevyhnutne riadené tými istými zákonitosťami, ako aj všetka neuvedomelá látka z ktorej je utkané univerzum.

Na tomto mieste je čas vrátiť sa späť ku kvantovej teórii a spomenúť si na našu nemožnosť poznať stav systému a zároveň si pripomenúť neznalosť počiatočných podmienok kozmu. V súlade s tvrdeniami uvedenými v tomto článku je pravdou, že príroda, ktorej sme integrálnou súčasťou, sa správa deterministicky, avšak na druhú stranu je pravdou aj to, že nikdy nebudeme schopní vykalkulovať viac než pravdepodobnosť priebehu budúcich stavov a tak nebudeme schopní predpovedať svoju budúcnosť. Slobodní sme teda do tej miery, do akej nepoznáme svoju budúcnosť, nie do tej miery, do akej môžeme pretvárať skutočnosť<sup>41</sup>. Morálne konzekvencie nechávame stranou, pretože príroda nie je ani morálna ani nemorálna, ona skrátka je. Pokiaľ ide o problém zásahu „z von“, ktorý sme ponechali stranou, môžeme uviesť ilustračný príklad. Majme izolovaný fyzikálny systém, ktorý ponecháme napospas istým fyzikálnym podmienkam. Po nejakom čase vstúpime do tohto systému „z von“ a zmeníme podmienky, za ktorých v ňom prebiehajú fyzikálne deje. Potiaľ je možné determinizmus odlišiť od fatalizmu vzhľadom na možnosti nasledujúceho správania sa uvažovaného systému, ako bolo spomínané vyššie. Naše konanie zmeniť podmienky sledovanej sústavy je však podmienené fundamentálnymi zákonitosťami, na ktoré vplyv nemáme, nemôžeme ich nijako ovplyvniť „z von“, museli by sme opustiť kozmos a „preprogramovať ho“. Čosi také je z pochopiteľných dôvodov za súčasného stavu nemysliteľné. Tu sa ukazuje, že rozdiel medzi fatalizmom a determinizmom spočíva len v označení toho, čomu sa musíme podriaďovať. Nie je to osud, ale sada fundamentálnych princípov. Rozdiel je tiež v ich chápaní a vysvetlení. Kým osud je iracionálny, fundamentálne princípy sú racionálne a my veríme, spoločne so Stevenom Weinbergom, že ich budeme schopní pochopiť. Azda už len pripomenieme, že vedecké úsilie zďaleka nie je na konci a čaká nás ešte dlhá púť, možno nekonečná, a tak je predčasné formulovať akékoľvek definitívne závery a vyvodzovať z nich unáhlené a prehnané konzekvencie.

## Použitá literatúra

BACCIAGALUPPI, G., CRULL, E. *Heisenberg (and Schrödinger, and Pauli) on Hidden Variables*, 2009 [online]. [cit. 2012-10-23] Dostupné na internete: <[http://philsci-archive.pitt.edu/4759/1/SHPMP\\_paper\\_07\\_10\\_09.pdf](http://philsci-archive.pitt.edu/4759/1/SHPMP_paper_07_10_09.pdf)>.

BACHELARD, G. 1981. *Nový duch vedy*. Bratislava : Pravda, 1981. s. 167.

BRICMONT, J. Science of Chaos or Chaos in Science? In *Physicalia Magazine*. 1995, roč. 17, č. 3-4, ISSN 0770-0520. s. 159-208.

---

<sup>41</sup> Pod pretváraním tu máme na mysli vstúpiť do nej spôsobom, ktorý by zmenil dianie v prírode tak, že by nebolo v súlade so zákonitosťami, ktoré v nej vládnu. Nemôžeme spraviť nič, čo by bolo v rozpore s tým, ako sa veci musia diať z hľadiska prírodnej nevyhnutnosti. Na druhej strane sme slobodní, pretože nevieme, ako sa budeme musieť rozhodnúť.

CRULL, E., BACCIAGALUPPI, G. *Translation of: W. Heisenberg, „Ist eine deterministische Ergänzung der Quantenmechanik möglich?“*, 2011 [online]. [cit. 2012-10-23] Dostupné na internete:  
<[http://philsci-archive.pitt.edu/8590/1/Heis1935\\_EPR\\_Final\\_translation.pdf](http://philsci-archive.pitt.edu/8590/1/Heis1935_EPR_Final_translation.pdf)>.

ČAPEK, M. Odklon od klasického determinizmu vlivem filosofie a fyziky dvacátého století a rehabilitace principu mravní slobody. In *Reflexe*. 1998, roč. 9, č. 18, ISSN 08626901. s. 1-14.

HERMANN, G. The foundations of quantum mechanics in the philosophy of nature. In *The Harvard Review of Philosophy*. 1999, roč. 7, č. 1. ISSN 1062-6239. s. 35-44.

HOLTON, R. From determinism to resignation; and how to stop it. In *Decomposing the Will*. Oxford University Press, 2013 [online]. [cit. 2013-02-11] Dostupné na internete:  
<<http://web.mit.edu/holton/www/pubs/determinism&fatalism.pdf>>.

JAMMER, M. *The Philosophy of Quantum Mechanics: The Interpretations of QM in historical perspective*. New York : John Wiley and Sons, 1974. s. 536.

KALAŠ, A. Nevyhnutnosť, náhoda, možnosť a slobodná vôľa v kontexte Epikurovej (praktickej) filozofie. In *Organon F*. 2000, roč. 7, č. 4, ISSN 1335-0668. s. 103-118.

KUHN, T.S. *Black-Body Theory and the Quantum Discontinuity, 1894-1912*. Chicago : University of Chicago Press, 1987. s. 398. ISBN 0-226-45800-8.

LAPLACE, P.S. *A Philosophical Essay on Probabilities*. New York: John Wiley & Sons, 1902. s. 196.

O'SHEA, D. *Poincarého domněnka: hledání tvaru vesmíru*. Academia : Praha, 2009. s. 308. ISBN 978-80-200-1658-4.

POLKINGHORNE, J. *Kvantová teorie*. Praha : Dokořán, 2007. s. 120. ISBN 978-80-7363-084-3.

VRANÝ, M. Empirická výzva filosofickému pojetí mysli. In *Organon F*. 2013, roč. 20, č. 1, ISSN 335-0668. s. 50-71.

WEINBERG, S. *Tváří v tvář*. Praha : Aurora, 2004. s. 280. ISBN 80-7299-073-X.

# Kresťanská viera na africkom kontinente – univerzálny odkaz alebo variácie spoločného dedičstva?

doc. PhDr. Viera Pawliková-Wilhanová, DrSc.

Ústav orientalistiky SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava,

E-mail: viera.vilhanova@savba.sk

---

## Abstrakt

Kresťanstvo bolo a je v dejinách a kultúre afrického kontinentu veľmi silným a významným prvkom. História kresťanstva na africkom kontinente siaha do apoštolských čias a mnohí Afričania preto považujú kresťanstvo za africké náboženstvo. Vďaka činnosti kresťanských misií sa v dvadsiatom storočí kresťanstvo rozšírilo po celom africkom kontinente a 20% kresťanov dnes žije v Afrike. Popri rímskokatolíckych misijných spoločnostiach pôsobili v Afrike aj misionári všetkých možných protestantských denominácií. Špecifická šírenia kresťanskej viery v modernej dobe viedli k rozdrobeniu kresťanstva, popri koexistencii kresťanských cirkví rôznych denominácií viedli aj k vzniku ohromného množstva tzv. afrických nezávislých alebo afrokresťanských cirkví, a rôznych synkretických a charizmatických náboženských hnutí, ktoré vo vzájomnej interakcii s inštitucionálnymi cirkvami, islámom a pôvodnými africkými vierami vytvárajú dnešnú pestrú náboženskú situáciu na africkom kontinente a svojou expanziou predstavujú výzvu pre katolícku cirkev aj etablované protestantské cirkvi. Potreba interpretovať kresťanstvo z afrického uhla pohľadu a priblížiť ho duchovným potrebám afrických kresťanov je výzvou aj pre afrických teológov a duchovenstvo. Štúdiá načrtáva kontexty šírenia kresťanskej viery, formovanie africkej teológie, ekumenické snahy afrických teológov a vzťahy so Svätou stolicou pred aj po II. Vatikánskom koncile.

**Kľúčové slová:** Afrika, história a súčasnosť kresťanstva, africká teológia, ekumenizmus, vzťahy so Svätou stolicou.

## Abstract

Christianity has been present on the African continent for two thousand years and has been seen by many Africans as a very powerful and important element in the history and culture of African peoples, as an African religion that had originated outside Africa but entered the African continent during the apostolic times, spread and was incorporated within the historical process of the development of African societies. The dramatic expansion of Christianity in twentieth-century Africa which has been called „the fourth great age of Christian expansion“, has shifted the core of Christianity from Europe and North America to Africa, Latin America and certain parts of Asia. The adoption of Christianity also meant acculturation into the world of Western civilization, ideas and technology. During the processes of Christian conversion Christian faith has been adapted in many different ways to suit the needs of African Christians. Aspirations of Africans for independence in church, their attempts at an Africanisation of Africa's Christian experience and efforts to make Christianity reflect African culture patterns led them to break away from mission churches and found their own African independent or Afro-Christian churches. Attempts have been also made by African Christian theologians to secure the roots of Christianity in the African context and to bring the African Christianity bear on the fundamental questions of African existence.



**Keywords:** Christianity history expansion Africa's Christian experience Africanisation African theology.

## Úvod

Kresťanstvo bolo a je v dejinách a kultúre afrického kontinentu veľmi silným a významným prvkom. História kresťanstva na africkom kontinente je veľmi stará a siaha až do apoštolských čias. Rané alebo tzv. Východné kresťanstvo prekvitalo v Egypte, Núbii, Rímskej Afrike a v starom kráľovstve Aksúm na území dnešnej Etiópie dávno pred príchodom kresťanstva do mnohých regiónov Európy, vrátane Slovenska. (Vilhanová 2002) Mnohí africkí teológovia aj laickí veriaci preto veria, že kresťanstvo patrí medzi africké náboženstvá. Z prvej etapy existencie kresťanstva na africkom kontinente do dnešných dní prežila iba koptská a etiópska cirkev. Stará kresťanská cirkev v severorímskej provincii Africa úplne zanikla. V starej Núbii kresťanstvo po takmer tisícročnej existencii napokon ustúpilo islamu. (Vilhanová 2011) Kresťanstvo sa však z afrického kontinentu nevytratilo, v severnej Afrike síce ustúpilo islamu, no začalo získavať nové pozície južnejšie. Druhá etapa šírenia kresťanstva v Afrike, často nazývaná portugalská, sa začala v 15. storočí s epochou veľkých zámorských objavov, hrdo nazývanou Portugalcami *século maravilhoso* - zázračné storočie. Najväčší úspech misionári dosiahli v ríši Kongo, a v 16 a 17 storočí Svätá stolica považovala Konžskú ríšu za kresťanský štát (Vilhanová 2001). Prvky kresťanskej viery sa v určitej synkretickej podobe obohatenej o prvky tradičného náboženstva udržali v Kongu aj inde až do začiatku tretej a poslednej etapy šírenia kresťanstva na africkom kontinente. Zahájili ju koncom osemnásteho storočia novozaložené protestantské misie, ku ktorým sa od polovice devätnásteho storočia pridali katolícke misijné spoločnosti založené, aby šírili kresťanskú vieru na africkom kontinente.

Vďaka činnosti kresťanských misií sa v dvadsiatom storočí kresťanstvo rozšírilo po celom africkom kontinente. Peripetie historického vývinu kresťanstva na africkom kontinente a špecifiká šírenia kresťanskej viery v modernej dobe viedli k rozdrobeniu kresťanstva. Popri rímskokatolíckych misijných spoločnostiach pôsobili v Afrike aj misionári všetkých možných protestantských denominácií, čo viedlo k vzniku ohromného množstva kresťanských cirkví a neskôr aj tzv. afrických nezávislých alebo afrokresťanských cirkví (Vilhanová 2012).

## Kresťanská viera v Afrike v 21. storočí

Misijnou prácou cirkví v nekresťanských krajinách v uplynulých storočiach došlo k internacionalizácii kresťanstva, ťažisko svetového kresťanstva sa v dvadsiatom storočí začalo posúvať smerom na juh. Sa posunulo smerom na juh, do Latinskej Ameriky a Afriky, spomenúť možno aj Filipíny, tu sa postupne vytvorilo členské jadro, ktoré početnosťou veriacich značne prevyšuje pôvodne majoritné európske a americké cirkvi. Sprievodným javom súčasne prebiehajúcich procesov globalizácie je fenomén internacionalizácie náboženstiev a vznik nových náboženských hnutí a kultov, ktoré majú často synkretický charakter. Situácia neustáleho prenikania kresťanského posolstva do nových kultúrnych a jazykových prostredí viedla k prehodnocovaniu kresťanských doktrín a interpretácie biblických textov novými veriacimi, teológmi aj samotnými misionármi. V tejto súvislosti sa hovorí aj o transnacionalizácii či de-teritorializácii svetových náboženstiev, čo vyvoláva zmenu stratégií cirkví pri misijnej a pastoračnej práci. Modernizácia Afriky spojená s impaktom západnej civilizácie prinášajú prevratné zmeny aj v oblasti viery, náboženského a duchovného života. Christianizácia Afriky vedie k snahám o afrikanizáciu kresťanstva. Podľa nedávnych výskumov kresťania tvoria 46, 53% populácie afrického kontinentu, 40, 46 % populácie zastupujú muslimovia a 11, 8% obyvateľstva afrického kontinentu sa hlási

k tradičným africkým náboženstvám.(Vatican Insider) V roku 1900 žilo v Afrike desaťmiliónov kresťanov, v roku 2012 počet Afričanov, ktorí sa hlásia ku kresťanskej viere, podľa odhadov dosiahol päťsto miliónov. Počet kresťanov najrýchlejšie rastie v Afrike.<sup>1</sup> Zo všetkých kresťanov na svete 20% žije v Afrike, ale predpokladá sa, že o desať rokov sa ťažisko svetového kresťanstva presunie do Afriky, tu bude žiť väčšina kresťanov a počet kresťanov v Afrike prevýši počet kresťanov v Európe a v Amerike.<sup>2</sup> Už teraz žije v Afrike viac praktizujúcich kresťanov ako v Európe, čo bude mať významný dopad na Afriku aj kresťanstvo.(Vatican Insider) Počet katolíkov rastie najrýchlejšie na svete. V roku 2009, keď pápež Benedikt XVI navštívil africký kontinent tam žilo podľa odhadu 158 miliónov katolíkov, súčasnosti počet vzrástol na 176 miliónov a predpokladá sa, že v roku 2025 bude žiť v Afrike 230 miliónov katolíkov, celá šestina všetkých katolíkov.(Barret 2006, 29) Tieto skutočnosti si jasne uvedomoval Svätý otec, pápež Ján Pavol II, jeho nástupca Benedikt XVI a určite bude aj novozvolený pápež František.

Štúdia načrtáva cesty a kontexty šírenia kresťanskej viery, formovanie africkej teológie a ekumenické snahy afrických teológov.

### **Cesty a kontexty šírenia kresťanskej viery na africkom kontinente**

Viera je v Afrike veľmi živá a hlboká a je súčasťou každodenného života väčšiny Afričanov. Od samého počiatku museli kresťanské cirkvi v prostredí náboženského pluralizmu charakteristického pre africký kontinent čeliť problému ako priblížiť kresťanstvo novým veriacim. Potreby afrických veriacich misijné kresťanstvo často neuspokojovalo, neschopnosť misijného kresťanstva riešiť mnohé existenčné otázky a problémy afrických konvertitov v nich vždy vyvolávala potrebu vrátiť sa v období životných kríz k tradičným náboženským praktikám a rituálom, čo následne viedlo v misijných kruhoch k diskusiám o povrchnosti africkej kresťanskej konverzie. Africkým veriacim chýbal pocit solidarity a spolupatričnosti, ako aj spoločne prežívaného náboženského zážitku, charakteristický pre tradičné africké náboženstvá. a absencia týchto prvkov v rámci tradičných štruktúr misijných inštitucionálnych cirkví v Afrike ako aj štúdium Biblie v afrických jazykoch medzi laickými veriacimi aj africkými teológmi stimulovali snahy afrikanizovať kresťanstvo a vrátiť sa k biblickejšiemu kresťanstvu.

Toto úsilie sa od devätnásteho storočia podnes prejavilo vznikom ohromného množstva tzv. nezávislých alebo afrokresťanských cirkví, ktorých v Afrike existuje niekoľko tisíc, a rôznych synkretických a charizmatických náboženských hnutí, ktoré vo vzájomnej interakcii s inštitucionálnymi cirkvami, islámom a pôvodnými africkými vierami vytvárajú dnešnú pestrú náboženskú situáciu na africkom kontinente a svojou expanziou predstavujú výzvu pre katolícku cirkev aj etablované protestantské cirkvi. aj snahou o vytvorenie vlastnej africkej teológie. Potreba interpretovať kresťanstvo z afrického uhla pohľadu a priblížiť ho duchovným potrebám afrických kresťanov, vytvoriť vlastnú africkú teológiu, sa stala výzvou aj pre afrických teológov a duchovenstvo.

---

<sup>1</sup> Štatistické údaje sú často veľmi nepresné, líšia sa niekedy aj podľa toho či ide o kresťanský prameň alebo muslimský. Odhady z roku 2002 uvádzali, že počet kresťanov tvorí 40% obyvateľov afrického kontinentu, muslimov 45%. (Encyclopaedia Britannica 2002, Kaba 2005)

<sup>2</sup> Podľa odhadov bude v roku 2025 žiť v Afrike 633 miliónov kresťanov. Mimoriadne rýchlo rastie najmä počet príslušníkov rôznych charizmatických, pentekostálnych – svätodušných cirkví.

## Vznik a formovanie africkej teológie

Vznik a formovanie africkej teológie bolo úzko späté s diskusiami o charaktere africkej kultúry, ktoré prebiehali medzi africkými intelektuálmi v rokoch 1945-1970. V tomto období bola založená *Société Africaine de Culture (SAC)* a v roku 1947 významné periodikum, kultúrna revue *Présence Africaine*. Založil ju Alioune Diop<sup>3</sup>, generálny sekretár SAC, za pomoci ďalších významných intelektuálov čiernej pleti žijúcich v tom čase v Paríži, ako bol Aimé Césaire, Léopold Sédar Senghor, zakladatelia hnutia *négritude*, Richard Wright, a pod patronátom osobností francúzskej kultúry ako bol Albert Camus, André Gide, Jean-Paul Sartre, Malraux, Théodore Monod a Emmanuel Mounier (Sundkler-Steed 2000: 1024-25, Mveng 1988: 21). Základ pre diskusie o africkej kultúre tvorili ideové koncepty spojené s pojmami *négritude* a *Africanité* či *Africanness*, od ktorých sa všetky debaty odvíjali (Vilhanová-Pawliková 1989: 125-135). V debatách vyvrcholila kultúrna revolúcia naštartovaná vo frankofónnej Afrike vznikom hnutia *négritude* v tridsiatich rokoch 20. storočia. V tejto súvislosti možno spomenúť ďalšie významné mená späté s hnutím za kultúrnu obrodu afrického kontinentu, Cheikh Anta Diop, Keita Fodeba, zakladateľ Guinejského baletu, Franz Fanon, autor slávneho diela *Peau Noire et Masques Blancs* z roku 1952 a príslušníci celej generácie afrických spisovateľov a afrických teológov, Alexis Kagame, Vincent Mulago, Tharcisse Tshibangu, Robert Sastre, Meinrad Hebga a Engelbert Mveng. Podľa E. Mvenga v týchto rokoch vyvrcholil myšlienkový kvas začatý hnutím *négritude* a usilujúci o renesanciu africkej kultúry. Pri kolíske diskusií a debát o africkej kultúre a africkej teológii stálo vydanie slávnej knihy belgického misionára, františkána, pátra Placida Tempelsa *La Philosophie Bantoue* v roku 1948<sup>4</sup>. Stimulovala zrod celého radu významných prác o afrických náboženstvách a filozofii z pera afrických autorov ako Alexis Kagame, Vincent Mulago a mnohých ďalších (Mveng 1988: 22-23, Wauthier 1978: 171-173). Pre ďalší rozvoj a smerovanie africkej teológie a kultúry bol prelomovým rok 1956, kedy skupina jedenástich teológov z Afriky a diaspory vydala 288 stranovú publikáciu so skromným názvom *Des Prêtres Noirs s'interrogent*, ktorá sa stala manifestom modernej africkej teológie. Hlavnou témou práce bola inkulturácia (Mveng 1988: 21-22, Ukpong 1988: 67-68)<sup>5</sup>. Jej vydaním sa vášnivé a plodné diskusie o africkej teológii dostali na verejnosť. V roku 1956 sa v Paríži konal aj 1. kongres afrických spisovateľov a umelcov organizovaný časopisom a vydavateľstvom *Présence Africaine*<sup>6</sup>.

Nasledujúce roky, 1956-1970, boli mimoriadne plodným a významným obdobím pre formovanie africkej kultúry a africkej teológie. Boli položené základy autentickej africkej teológie. V roku 1959 sa konal v Ríme 2. kongres spisovateľov a umelcov tmavej pleti, na ktorom rezonovali dve témy: jednota afrických čiernych kultúr (The Unity of Black African Cultures) a zodpovednosť kultúrnych dejateľov (The Responsibility of Men of Culture). Účastníkov kongresu prijal na audiencii pápež Ján XXIII.

<sup>3</sup> Alioune Diop bol pôvodom senegalský muslim, ktorý počas druhej svetovej vojny pricestoval do Paríža. Pod vplyvom dominikána, pátra Maydieua, konvertoval na katolíckou vieru. Stal sa hnacou silou afrického kultúrneho hnutia, bol organizátor mnohých významných konferencií a kongresov a iniciátor mnohých prelomových kultúrnych počínov.

<sup>4</sup> Francúzske vydanie vyšlo v edícii *Présence Africaine* v Paríži. Prvé vydanie práce vo flámsktine vyšlo v Elisabethville v Belgickom Kongu roku 1945. Práca sa stretla s nadšením aj odmietavými postojmi a dodnes vyvoláva rozporuplné reakcie.

<sup>5</sup> V roku 1956 Sheikh Anta Diop predložil svoju doktorskú dizertáciu *Nations Nègres et Culture*, ktorú univerzita neprijala. Práca po vydaní aj ďalšie Diopove práce významne ovplyvnili smerovanie výskumu afrických dejín a ich interpretáciu.

<sup>6</sup> Tento kongres aj ďalšie, ktoré po ňom nasledovali, sa uvádza pod názvom Kongres spisovateľov a umelcov čiernej pleti (Congress of Black Writers and Artists), pretože sa na ňom zúčastnili aj umelci tmavej pleti z diapory.

*Présence Africaine* zorganizovala aj ďalšie významné kultúrne fóra, v roku 1961 sympóziu v Abidjane na tému Náboženstvá ako hodnoty civilizácie, a pri príležitosti konania 2. Vatikánskeho koncilu v rokoch 1962-1965 vydala publikáciu *Personnalité Africaine et Catholicisme*, ktorá nadviazala na manifest z roku 1956 *Des Prêtres Noirs s'interrogent* a stala sa africkým príspevkom k práci koncilu. Zároveň sa *Société Africaine de Culture (SAC)* rozhodla vydávať bulletin *L'Afrique au Concile* (Mveng 1988:23). Príznačné pre situáciu na africkom kontinente bolo, že ho na koncile Afriku reprezentovalo 260 zástupcov, z nich iba 61 bolo Afričanov, jeden kardinál, Rugambwa, trinásť arcibiskupov a štyridsaťsedem biskupov, ktorí si zorganizovali vlastný sekretariát na čele s kardinálom Rugambwom. Na koncile sa zúčastnili aj koptskí a melkitskí biskupi z Egypta. Druhý Vatikánsky koncil sledovali africkí kresťania aj duchovní s veľkým nádejami a očakávaniami, a závery koncilu sa premietli do vízií o „Africkej cirkvi pre Afriku a Afričanov“ a uskutočnenia Afrického koncilu. S myšlienkou na konanie Afrického koncilu prišiel Alioune Diop a rezonovala v diskusiách afrických intelektuálov sústredených okolo *Présence Africaine* v sedemdesiatych rokoch, kedy stimulovala celý rad konferencií a iných aktivít (Sundkler-Steed 2000: 1023-1025). Počet akcií venovaných africkej kultúre a umeniu aj africkej teológii narastal. V roku 1966 sa pod záštitou senegalského prezidenta Léopolda Sédara Senghora, významného básnika a filozofa, konal v Dakare prvý svetový festival afrického umenia<sup>7</sup>.

Druhý Vatikánsky koncil *Nostra Aetate* zvolal pápež Ján XXIII, začal sa 11. októbra 1962 a ukončil ho v roku 1965 pápež Pavol VI. Zmeny, ktoré koncil priniesol, v liturgii, ktorá mohla byť v afrických jazykoch a zohľadňovala by kultúru a tradície afrických kresťanov, aj výzvou k otvorenosti a ekumenizmu, a umožnením väčšej participácie žien pri náboženských obradoch, sa v africkej katolíckej cirkvi stretli s nadšením<sup>8</sup>. To sa vzťahovalo aj na možnosť počas omše hrať africkú hudbu sprevádzanú africkými hudobnými nástrojmi, bubnami a xylofónmi, ktoré boli dovtedy v kostoloch zakázané<sup>9</sup>. Vatikánsky koncil vyzýval ku kontextualizovanej teológii a pozitívnejšiemu prístupu k iným náboženským tradíciám a vieram. V relevantnom dokumente sa však nespomínali africké pôvodné náboženstvá.

Aktivity afrických kardinálov a biskupov nepoľavili ani v rokoch po skončení II. Vatikánskeho koncilu, kedy apelovali na Vatikán, aby povolil na africkej pôde alebo v Ríme zvolať Africký koncil, ktorý by riešil špecifické africké problémy a vízie, aj postavenie katolíckej cirkvi v Afrike. Tvrdili, že počas Druhého Vatikánskeho koncilu africkým duchovným nebol poskytnutý dostatok času ani priestoru na vyjadrenie svojich predstáv a vízií. Až začiatkom roku 1989 pápež Ján Pavol II. vyhlásil, že podporuje myšlienku, aby sa v časovom rozpätí niekoľkých rokov konala špeciálna synoda pre Afriku. Následne v apríli a máji 1994 sa v Ríme konala špeciálna synoda pre Afriku, na ktorej sa zišlo vyše dvesto kardinálov, arcibiskupov a biskupov zo všetkých kútov afrického kontinentu, aby diskutovali o problémoch a špecifikách katolíckej cirkvi v Afrike a načrtli svoje vízie smerujúce k „vytvoreniu africkej cirkvi pre Afričanov“ (Sundkler – Steed 2000: 1024).

Africká teológia síce mala začiatkom sedemdesiatych rokov vytvorené pevné základy, ale zostávala roztrieštená. Až do roku 1976-1977 afrických teológov rozdeľovali najmä jazykové bariéry. Na zakladajúcom zhromaždení *Ekumenickej asociácie teológov Tretieho sveta*, ktoré sa zišlo v dňoch 5 – 12 augusta v Dar es Salaame v Tanzánii, si africkí účastníci

<sup>7</sup> Organizovali sa teologické týždne na novej katolíckej univerzite Lovanium v konžskej Kinshase, 1954, 1965 a 1966. V roku 1968 sa tam konalo sympóziu o africkej teológii, a v roku 1969 teologický týždeň na tému *Renesancia Cirkvi a Nové Cirkvi*.

<sup>8</sup> *Sacrosanctum concilium* No. 38, No.39

<sup>9</sup> Keď sa 18. októbra 1964 za pontifikátu pápeža Pavla VI. v Ríme konala kanonizácia 22. ugandských mučeníkov upálených za svoju vieru v roku 1884, počas slávnosti zaznelo Africké oratórium 22, ktoré zložil Joseph Kyagambiddwa, zneli v ňom spevy v jazyku luganda za doprovodu bubnov a xylofónov.

osvojili myšlienku, že je treba vytvoriť samostatnú africkú asociáciu, vytvoriť jednotný front a vystupovať jednotne. Nasledujúci rok, pri príležitosti prvého zasadania *Ekumenickej asociácie teológov Tretieho sveta* v hlavnom meste Ghany, Akkre, 20. decembra 1977 si africkí účastníci založili svoju vlastnú ekumenickú, teologickú organizáciu, *Association Oecuménique des Théologiens Africains*, ktorá by prekonávala regionálne rozdiely a jazykové bariéry a zjednocovala afrických teológov, anglofónnych, frankofónnych, lusofónnych aj arabofónnych (Mveng 1988: 23). Spoločná deklarácia, ktorú africkí delegáti prijali v Akkre, proklamuje vnútornú jednotu teologického hnutia<sup>10</sup>. Orgánom novozaloženej asociácie sa stal *Bulletin de Théologie Africaine* (BTA).

V anglofónnej Afrike existuje viac teologických inštitúcií ako vo frankofónnej, ale teologická produkcia je vo frankofónnej Afrike bohatšia<sup>11</sup>. E. Mveng v tejto súvislosti poznamenal, že autentická africká teológia sa nepestuje v oficiálnych inštitúciách, vo frankofónnej aj anglofónnej Afrike sa jej venujú jednotliví teológovia (Mveng 1988: 19-21). Hnutie *négritude*, vznik *Association Oecuménique des Théologiens Africains* a jej orgánu *Bulletin de Théologie Africaine* (BTA) výrazne dopomohli k rozvoju autentickéj africkej teológie predovšetkým vo frankofónnej Afrike. Podľa Mvenga sa anglofónna teológia podstatne nelíši od frankofónnej, sú síce úzko späté s ideovými koncepciami africká osobnosť – *African Personality* v anglofónnej Afrike a *négritude* vo frankofónnej Afrike, ktoré sa obvykle prezentujú ako diametrálne odlišné, protikladné a konfliktné, v skutočnosti sú však dvomi stránkami tej istej reality. A témy, ktoré africkí teológovia, rozpracúvajú, sú prakticky identické: Biblia, africké náboženstvá, inkulturácia, oslobodenie, ekumenizmus, christológia a ekzeziológia (Mveng 1988: 20).

### **Kresťanská viera na africkom kontinente. Univerzálny odkaz alebo variácie spoločného dedičstva?**

Deklarácia z Akkry definovala päť hlavných zdrojov africkej teológie: Biblia, tradičné africké náboženstvá, africká antropológia, nezávislé cirkvi a africké kultúrne dedičstvo.

1. Biblia. Africký prístup k Biblii je kritický a vedecký, vedecká, kritická a kontextuálna je aj jej interpretácia. Africkí teológovia prijali rozsiahly program výskumu Bible. V apríli 1972 zorganizovali svoj prvý kongres na tému Biblia a Čierna Afrika v Jeruzaleme<sup>12</sup>. Druhý kongres organizovaný *Association Oecuménique des Théologiens Africains* na rovnakú tému Africa and the Bible sa konal v Káhire v dňoch 14-21 augusta 1987 (Mveng 1988: 27).
2. Africké náboženstvá predstavujú popri Biblii hlavný inšpiračný zdroj africkej teológie. Justin Ukpong rozlišuje inkulturačnú teológiu, feministickú teológiu, čiernu teológiu, a teológiu oslobodenia., ktorá v širšom pojatí zahrňa všetky predchádzajúce okrem inkulturačnej teológie, ktorá sa snaží o dialóg medzi európskou kresťanskou teológiou a africkými myšlienkovými systémami (Ukpong 1988: 67). Tradičné africké náboženstvá poskytujú africkej teológii základné vzorce, kategórie a koncepty africkej náboženskej skúsenosti. V africkom monoteizme veriaci uctievať Boha potichu.

<sup>10</sup> "We realise that African unity is the unity of spirit and soul, an individual unity in historical reality which an overcome the inability to communicate geographically. Our unity is that of active participation in the full community of God: it is not lost in the mists of a vague universalism. We have also realized that threats hang over the unity of or race and we regret all those actors which tend to shake the solidity of our deeply rooted unity, whether economic isolation, power struggles or even different life styles." (Mveng 1988: 17)

<sup>11</sup> Directory of Theological of Institutions in Africa, vydaný Lutheran World Federation, v roku 1984 uvádzal 450 teologických inštitúcií, väčšina bola situovaná v anglofónnej Afrike. Platí to aj o štrnástich teologických asociáciách a 65 teologických časopisoch.

<sup>12</sup> Materiály z konferencie boli publikované v Jeruzaleme, MVENG, Engelbert & WERBLOWSKY, Zwi, eds.: *L'Afrique Noire et la Bible*. Jerusalem, Israel Interfaith Committee 1974.

Africké náboženstvá sa orientujú na človeka, na jeho osud, zápas, ktorý v každom človeku prebieha medzi životom a smrťou a konečným víťazstvom života nad smrťou. Preto sú africké náboženstvá náboženstvami spásy. Iniciačné rituály sú hľadáním univerzálnej cesty k spáse. Vesmír je bojisko, kde sa odohráva boj medzi životom a smrťou a iniciácia učí človeka identifikovať vo veľkej kozmickej knihe mená spojencov života, zmobilizovať ich a nájsť si v nich spojencov proti nepriateľovi, ktorou je smrť. Pri iniciácii musí adept prejsť bránou smrti, aby vstúpil do života, musí si zmeniť meno hovoriť iným jazykom, stať sa novým človekom. Náboženská prax v tradičnej Afrike sa sústreďuje na ľudský život a jeho *raison d'être*: narodenie, smrť, zdravie, choroba, prežitie, druhý svet, šťastie, nešťastie, plodnosť, potomstvo, rodina, komunita, úspech, neúspech a harmóniu medzi členmi komunity, harmóniu medzi človekom a kozmom. Africké tradičné náboženstvá sa obvykle nesprávne chápu a zužujú na kult predkov, uctievanie mŕtvych predkov. V skutočnosti je to oslava pokrvnej príbuznosti a rodinného života, cesta k spáse vedie cez *via communis* k naplneniu a vyvrcholeniu života v rodine medzi živým a mŕtvymi. Z týchto základov sa musí odvíjať kresťanská konverzia a inkulturácia. Christológia, soteriológia musí nadviazať na zdroje africkej spirituality (Mveng 1988: 28-29).

3. Africká antropológia: a/. Africká teológia čerpá z bantuskej filozofie, jej chápania života a pozitívnej roly, ktorú život zastáva v dichotómii život-smrť. Je to práve táto dichotómia, toto napätie, ktoré formuje ľudskú existenciu b/. Ľudská bytosť má dve dimenzie, muž-žena, tieto dve dimenzie tvoria človeka. Jednotlivec nie je osoba, je iba na ceste stať sa osobou. Muž bez ženy nie je ničím, rovnako žena bez muža nie je ničím, spolu tvoria osobu v africkom zmysle slova. Muž bez ženy nič neznamená, žena bez muža nič neznamená, žena je riešením všetkých problémov. Spoločnosť, históriu tvorí človek v svojej dvojitej dimenzii muž-žena a trojitej dimenzii otec-matka-dieťa. Dialektika monada (jednotlivec), diáda (muž-žena) a triáda (muž, žena, dieťa) riadi africkú koncepciu etického konania, ktoré sa spája so životom v spoločenstve a komunite, aj z kozmom (Mveng 1988: 29-30).
4. Nezávislé africké (afrokresťanské) cirkvi. Zrodili sa v kontexte útlaku, rasizmu, koloniálnej dominancie, nerovnoprávneho postavenia afrických veriacich, zo snahy nájsť vlastnú cestu k pochopeniu Božieho zámeru a svoje miesto v svetovom kresťanskom spoločenstve. Čítanie Biblie a africká interpretácia Biblie, inkulturácia afrického dedičstva ako zásadnej dimenzie univerzálnosti Cirkvi, problém náboženskej slobody v Afrike a africkej spirituality, to sú aspekty diskusií, ktoré našli odraz vo vzniku nezávislých cirkví.
5. Africká žena, vzťah muž a žena, postavenie ženy v tradičnej africkej spoločnosti, miesto africkej ženy v politickom, ekonomickom, spoločenskom a kultúrnom živote a v cirkvi, to sú témy, o ktorých diskutujú ženy teologičky na africkom kontinente (Ukpong 1988: 71-72)<sup>13</sup>.

V prostredí stretov a konfrontácií s pôvodnými africkými náboženstvami, ako aj inými náboženskými smermi, najmä islamom, dochádza v Afrike k inkulturácii kresťanstva, prispôbovaniu teologických obsahov, ale aj vyjadrenia viery odlišnými spôsobmi, ako boli zaužívané v historických cirkvách. V tejto súvislosti sa hovorí o koexistencii princípov univerzalizmu a „kontextualizácie“ v kresťanstve, vďaka ktorej neexistuje iba uniformný teologický diskurz, ale je možné vyjadriť odkaz evanjelia v konkrétnom prostredí. Za takúto kontextualizovanú teológiu v Afrike možno považovať africkú teológiu oslobodenia, ktorá sa pokúša o afrikanizáciu africkej kresťanskej skúsenosti zakorenením kresťanstva v africkom

<sup>13</sup> Stretnutia afrických teologičiek organizuje Ekumenická asociácia teológov Tretieho sveta – Ecumenical Association of Third World Theologians (EATWOT).

kontexte<sup>14</sup>. Vo svojom metodologickom prístupe africkí teológovia preferujú otázku chudobných, no primárnym cieľom ich exegézy je objaviť, ako sa dá Písmo sväté aplikovať na špecifické životné problémy Afriky a afrických veriacich. (Pobee 1992: 9-21). Nachádzame u nich aj väčší záujem o spirituálne disciplíny, akými sú modlitba, zbožnosť, spoločné praktizovanie viery a zoskupovanie sa s ostatnými veriacimi<sup>15</sup>. Práve pocit solidarity a spolupatričnosti, ako aj spoločne prežívaného náboženského zážitku, považujú africkí teológovia a religionisti za fenomén, ktorý chýbal a chýba mnohým veriacim v rámci tradičných štruktúr misijných inštitucionálnych cirkví v Afrike, a absencia tohto fenoménu spolu so spomínanou inštitucionálnou a doktrinálnou rigiditou misijných cirkví môže predstavovať jeden z faktorov zvýšeného záujmu populácie o rozličné spiritistické kulty, ktoré vychádzajú z tradičných predstáv a praxe ľudovej zbožnosti, k formovaniu afrokresťanských cirkví a k trendu konverzie do charizmatických a synkretických hnutí.

Fenomén ľudovej religiozity predstavoval tradične významnú, hoci často ignorovanú zložku celkového obrazu religiozity v subsaharskej Afrike. Viera sa v Afrike v mnohých cirkvách nepraktizuje v oficiálnej, ortodoxnej forme. Charakteristickým javom sú práve rozličné neoficiálne a ľudové formy zbožnosti, ovplyvnené aj pestrou etnickou skladbou obyvateľstva a bohatstvom tradičných afrických náboženských predstáv.

V duchu moderného christologického myslenia druhej polovice dvadsiateho storočia preto africkí teológovia a kresťanskí myslitelia začali hľadať alternatívne vyjadrenia obrazu Ježiša Krista. Podľa názoru viacerých autorov patrí práve christológia medzi naprepracovanejšie témy súčasnej africkej teológie. Väčšina afrických teológov zastupujúcich rôzne náboženské kongregácie a cirkvi je zajedno v tom, že otázku kto je Ježiš Kristus a čím je pre Afriku, treba zodpovedať v kontexte zložitých sociálnych a politických problémov Afriky a negatívnych skúseností s útlakom, vykorisťovaním, nespravodlivosťou, diskrimináciou, apartheidom, korupčnými, zlými vládami a ekonomickou zaostalosťou, a preto odpoveď môže nadobudnúť rôznu podobu (Pobee 1992: 9-21). Dôležitá je potreba vytvoriť africkú teológiu a africkú christológiu a pokúsiť sa odpovedať na otázku kto je Ježiš a čo znamená Kristus alebo Mesiáš v africkom kontexte (Kabasele 1986).

Mnohí veriaci aj africkí duchovní a teológovia vnímajú inkarnáciu Ježiša ako udalosť, ktorá sa odohrala v africkom kontexte, a východisko hľadajú v Čiernom Mesiášovi. Predstava o Ježišovi ako čiernom Mesiášovi je najviac rozšírená medzi Afroameričanmi v USA a v afroamerickej teológii, ako aj v prostredí Južnej Afriky. Ježiš je vnímaný čierny Žid, čiže čierny vodca ľudí, ktorí tiež neboli bieli a bojovali za národné oslobodenie proti nadvláde bielych dobyvateľov - Rimanov.

V spoločnosti, kde sa zlo definuje ako čierna, tmavá farba (Blackness) a biela farba symbolizuje dobro, teologický význam inkarnácie Ježiša ako čierneho Mesiáša spočíva v možnosti oslobodenia ľudstva cez čiernu farbu. Dve tretiny sveta nie sú biele.

Nedostatok priestoru nedovoľuje analyzovať alternatívne vyjadrenia obrazu Ježiša Krista. V africkom kontexte je Ježiš vnímaný ako Slovo, ktoré sa stalo telom v africkom prostredí, Ježiš a jeho Cirkev musí prebývať v africkom hodnotovom a významovom svete, nie vo svete plnom cudzích znakov a symbolov. Africkí veriaci prikladajú väčší význam Ježišovmu človečenstvu ako metafyzickým aspektom jeho osobnosti, bližšia im je predstava Ježiša, ktorý je prameňom života a modelom ľudského správania potvrdzujúcemu pozitívne

<sup>14</sup> BEDIAKO, KWAME *Christianity in Africa. The Renewal of a Non-Western Religion*. Edinburgh, Edinburgh University Press 1995. Kardinál Jozef Ratzinger bol veľkým kritikom teológie oslobodenia a vyjadril aj vážne obavy a pochybnosti o africkej teológii. *Africká teológia* je v súčasnosti skôr projekt ako realita... Nemôžeme vylúčiť možnosť, že bežná predstava o tom, čo možno považovať za africké zatlačí do tieňa predstavu o tom, čo je katolícke. Citované v Isichei, s.330.

<sup>15</sup> VILHANOVÁ-PAWLIKOVÁ, V. Afro-európske stretý a konfrontácie: od kresťanských misií v Afrike k africkej teológii oslobodenia. In SLOBODNÍK, M., PIRICKÝ, G.(Eds). *Fascinácia a (ne)poznánie: Kultúrne stretý Západu a Východu*. Bratislava : Chronos, 2003, s.142-159.

prvky afrických tradícií ako je rodinná súdržnosť, pohostinnosť, starostlivosť o rodičov a vzájomná pomoc. Ježiš ako ochranca chudobných, ako liečiteľ, ku ktorému sa v čase núdze môžu utiekať tí najbiednejší a najchudobnejší, a on im dá nádej, môže ich zasýtiť, vyliečiť, a vyhánaním diabla eliminovať zlo.

Peripetie historického vývinu kresťanstva na africkom kontinente, narastajúci náboženský pluralizmus vznikajúci vďaka novým náboženským hnutiam šíriacim sa na africkom kontinente, ktoré sa snažia etablovať na náboženskej scéne, aj fenomén ľudovej religiozity, ktorá vďaka špecifikám šírenia kresťanstva v Afrike vždy predstavovala náboženstvo najširších vrstiev obyvateľstva, svojou expanziou predstavujú výzvu pre katolícku cirkev aj etablované protestantské cirkvi<sup>16</sup>.

V súčasnosti je v Afrike osemnásť kardinálov, počas svojho pontifikátu pápež Ján Pavol II. vysvätil troch nových kardinálov. Dôkazom jeho záujmu o Afriku boli jeho početné cesty na tento kontinent, v roku 1980, 1982, 1985, 1988 a 1989 do východnej a západnej Afriky, v ďalších rokoch navštívil aj strednú a južnú Afriku a Madagaskar. Benedikt XVI. vysvätil ďalších a podobne ako jeho predchodca viackrát navštívil Afriku. V roku 2009 Angolu a Kamerun, v roku 2011 Benin. Pre vývoj katolíckej cirkvi na africkom kontinente bol mimoriadne významný fakt, že kardinál Francis Arinze pôvodom z Nigérie (východnej časti), ktorý bol vysvätený za kardinála roku 1985 a dlho bol jedným z blízkych spolupracovníkov pápeža Jána Pavla II., pôsobil vo Vatikáne, kde predsedal Rade pre medzináboženský dialóg. Samotný pôvod ho priam predurčil zastávať takýto úrad. Nigéria je najľudnatejšou africkou krajinou, kde je percentuálne rovnako rozšírené kresťanstvo, v južnej časti krajiny, Igbovia na východe a Jorubovia na západe, a islam Hausovia a Fulbovia na severe, ale k islámu sa hlási aj polovica Jorubov, kde prežívajú tradičné africké náboženstvá a bujnenú rôzne nezávislé, synkretické či afrokresťanské cirkvi. Po smrti pápeža Jána Pavla II. podľa niektorých zdrojov patril medzi papabile horúcich kandidátov na pápežský stolec, podobne ako po odstúpení pápeža Benedikta XVI. ghanský kardinál Peter Turkson, predseda Pontifikálneho výboru pre spravodlivosť a mier<sup>17</sup>.

Africké teologické hnutie sa začalo formovať na kontinente, ktorý bol vďaka peripetiám historického vývoja, jazykovým bariéram vytvoreným v období kolonializmu, odlišnému historickému, politickému, sociálnemu, ekonomickému aj kultúrnemu vývoju jednotlivých regiónov, roztrieštený a traumatizovaný. Napriek odlišnostiam a špecifikám história afrického teologického hnutia dokázala a potvrdila jeho vnútornú jednotu. Africkí teológovia a africké cirkvi sa usilujú o prekonanie bariér medzi kresťanskými cirkvami, o ekumenizmus a spoluprácu<sup>18</sup>. Africká teológia je ekumenická a kontextuálna, pokúša sa o inkulturáciu kresťanstva, je teológiou oslobodenia, snaží sa interpretovať kresťanstvo v kontexte dejín afrického kontinentu a boja za jeho duchovné oslobodenie, vidí zmysel evanjélie v oslobodení afrického kontinentu a jeho obyvateľov od sociálneho a politického útlaku<sup>19</sup>. Africká teológia je v pohybe, rozvíja sa, nadobúda nový obsah a dimenzie.

---

<sup>16</sup> Po roku 1918 sa niektorí protestantskí misionári začali pokúšať o adaptácie afrických náboženských predstáv, napríklad adaptácie iniciačných obradov, alebo včlenenie niektorých afrických tradičných prvkov do liturgie, využitie africkej hudby.

<sup>17</sup> Turksona vysvätil za kardinála pápež Benedikt XVI.

<sup>18</sup> Dôkazom sú pokusy o *rapprochement* a spolupráca Egyptskej ortodoxnej koptskej cirkvi s niektorým africkými nezávislým cirkvami. Od šesťdesiatych rokov 20. storočia hlava koptskej cirkvi, pápež Cyril VI. a jeho nástupca Shenouda III. prejavovali živý záujem o spoluprácu s afrokresťanskými nezávislým cirkvami. V roku 1965 si pápež a patriarcha pridal k svojmu titulu Pápež celej Afriky (Sundkler – Steed 2000: 1033).

<sup>19</sup> S podobnými tézami a argumentmi pracuje aj latinskoamerická teológia oslobodenia, ktorú Svätá stolica od počiatku ostro kritizovala.



## Použitá literatúra

ALOGURIN, S.O. (1980). „La recherche moderne du Jesus historique et le christianisme en Afrique.“ *Journal Theologique de l'Afrique*. 1, s. 4-42.

APPIAH- KUBI, K et alia. Eds.(1979). *Liberation ou adaptation? La theologie africaine s'interroge*. Le Colloque d'Accra. Paris, L'Harmattan.

BARRET, David. *International Bulletin of Missionary Research*, Vol.10, No.1, January 2006, 29.

BEDIAKO, Kwame (1995). *Christianity in Africa. The Renewal of a Non-Western Religion*. Edinburgh, Edinburgh University Press Ltd.

BEDIAKO, Kwame (1983). „Biblical Christologies in the Context of African Religions.“ In: SAMUEL, V.& SUGDEN, C., eds.: *Sharing Jesus in the Two Thirds World*. Bangalore, Brilliant Printers, s.115-175.

BERNAN, Edward H.(1975). *African Reactions to Missionary Education*. New York-London, Teachers College Press.

BOESAK, Allan A.(1977). *Farewell to Innocence: A Socio-Ethical Study on Black Theology and Power*. New York, Maryknoll, Orbis.

BOFF, Leonardo-ELIZONDO, Virgil(Eds),(1988). *Convergences and Differences*. Edinburgh: T.&T.Clark LTD.

BUXTON, T.F.(1839). *The African Slave Trade and Its Remedy*. London.

CARVALHO, de E.(1981). Who do the Africans say that Jesus Christ is? *ATJ*, roč.10,č.1, s.27-6 a roč.10, č.2, s.17-25.

*Encyclopaedia Britannica*, 2002.

GRANT, Jacqueline (1992).Becoming Subjects in the Christological Debate. In POBEE, John Samuel, ed. *Exploring Afro-Christology*. Frankfurt am Main-Bern-New York-Paris, Peter Lang, s.65-83.

HASTINGS, Adrian(1996). *The Church in Africa 1450-1950*. Oxford, Clarendon Press.

ISICHEI, Elizabeth (1995). *A History of Christianity in Africa. From Antiquity to the Present*. London, Society for Promoting Christian Knowledge.

KABA, Amadu Jacky. *The Spread of Christianity and Islam in Africa: a survey and analysis of the numbers and percentages of Christians, Muslims and those who practise indigenous religions*. The Western Journal of Black Studies, Vol.29, Number 2, June 2005.

KABASELE, F. et al. , eds (1986). *Chemins de la christologie africaine. Enraciner l'evangile, initiations aricaines et pedagogie de la foi*. Paris.

MANUS, Ukachukwu Chris (199?): *Christ, the African King. New Testament Christology*. Frankfurt am Main – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien: Peter Lang.

MBITI, John (1972). Some African Concepts of Christology. In VICEDOM, G.F., ed. *Christ and the Younger Churches*. London, SPCK.

MILLINGO, E.(1984). *The World In- Between. Christian Healing and the Struggle for Spiritual Survival*. London, C.Hurst.

MOFOKENG, T.A.(1983). *The Crucified Among the Crossbearers. Towards a Black Christology*. Kampen.

MVENG, Engelbert (1988). African Liberation Theology. In BOFF, Leonardo-ELIZONDO, Virgil(Eds), (1988). *Convergences and Differences*. Edinburgh: T.&T.Clark LTD., s. 17- 34.

NKWOKA, A.O.(1991). Jesus As Eldest Brother, (Okpara): An Igbo Paradigm for Christology in the African Context.“ AJT, č.5, s.87-103.

NYAMITI, C.(1988). *Christ as Our Ancestor. Christology from the African Perspective*. Gweru, Mambo Press.

NYAMITI, C.(199?). African Christologies Today. In MUGAMBI, N.K.& MAGESA,L. eds.: *Jesus in African Christianity*. s.17- 39.

OKOLO, C.B.(1980). Emmanuel An African Enquiry. *BAT*, č. 2, s.15-22.

ONAIYEKAN, John(1991). Christological Trends in Contemporary African Theology. A Challenge to Nigerian Theologians. *NJTh*, č.1, s.11-27.

POBEE, John Samuel (1979). *Toward An African Theology*. Nashville, Abingdon.

POBEE, John Samuel (Ed.)(1992). *Exploring Afro-Christology*. Frankfurt am Main-Bern-New York-Paris, Peter Lang.

POBEE, John Samuel (1992). Confessing Christ à la African Instituted Churches. In POBEE, John Samuel (Ed.)(1992): *Exploring Afro-Christology*. Frankfurt am Main-Bern-New York-Paris, Peter Lang, s.145-151.

PENOUKOU, E.J.(1992). Réalité africaines et salut en Jesus Christ. *Spiritus*, č. 23, s. 274.

SCHOFFELEERS, J.M.(1989). „Folk Christology in Africa: The Dialectics of the Nganga Paradigm.“ *JRA*, roč.19, s.157-18.

Shorter, A.(1982). Folk Christianity and Functional Christology.*AFER*, 24, s.133-137.

SETILOANE, G.(1975). Confessing Christ Today From One African Perspective: Man and Community. *JTSA*, roč.12.

SUNDKLER, Bengt – STEED, Christopher (2000). *A History of the Church in Africa*. Cambridge, Cambridge University Press.

TAYLOR, John V.(1973). *The Primal Vision: Christian Presence Amid African Religion*. London, SCM.

THORNTON, John (1984). The development of an African Catholic Church in the Kingdom of Kongo, 1491-1750. *The Journal of African History*, roč. 25, č.1, s.147-167.

THORNTON, John (1998). *The Kongolese Saint Anthony. Dona Beatriz Kimpa Vita and the Antonian Movement, 1684-1706*. Cambridge, Cambridge : University Press.

UKPONG, Justin (1988). Theological Literature from Africa. In BOFF, Leonardo-ELIZONDO, Virgil(Eds),(1988). *Convergences and Differences*. Edinburgh: T.&T.Clark LTD., s. 67- 75.

VILHANOVÁ - PAWLIKOVÁ, V. (1998). The African Personality or the Dilemma of the Other and the Self in the Philosophy of Edward W. Blyden, 1832-1912. *Asian and African Studies*, 7, 2, s. 162-175.

VILHANOVÁ - PAWLIKOVÁ, V. (1989). Ideové zdroje négritude. In Krupa, Viktor, Ed.: *Premeny a návraty*. Bratislava, Slovenský spisovateľ, s.125-135.

VILHANOVÁ - PAWLIKOVÁ, V. (2000). Christian Missions in Africa and the Making of New Elites. In: Kováč, Dušan, Ed. *Slovak Contributions to the 19th International Congress of Historical Sciences*. Bratislava : Veda, 2000. s. 37-49.

VILHANOVÁ- PAWLIKOVÁ, V. (2001). Krst pohanského kráľa Konga. *Historická revue. Časopis o dejinách spoločnosti*, roč. XII, č.6, s.10-12.

VILHANOVÁ- PAWLIKOVÁ, V. (2002). Christian Missionary Enterprise in Africa. A Synonym for “Cultural Imperialism”? *Asian and African Studies*, roč.11, č.1, s. 49-68.

VILHANOVÁ- PAWLIKOVÁ, V. (2002a). Kresťanstvo na čiernom kontinente. Christianizácia dávnej Afriky. *História. Revue o dejinách spoločnosti*, roč.2, č.3, s.2-4.

VILHANOVÁ- PAWLIKOVÁ, V. (2003). Afro-európske strety a konfrontácie: od kresťanských misií v Afrike k africkej teológii oslobodenia. In SLOBODNÍK, M., PIRICKÝ, G.(eds). *Fascinácia a (ne)poznatie: Kultúrne strety Západu a Východu*. Bratislava : Chronos, s.142-159.

VILHANOVÁ- PAWLIKOVÁ, V. Svätci v dejinách kresťanstva na africkom kontinente.Príbeh ugandských mučeníkov, 1885-1887. In KOŽIAK, R., NEMEŠ, J. (Ed.). *Svätec a jeho funkcie v spoločnosti II*. Bratislava : Chronos, 2006, s.199- 221. ISBN 80-89027-20-2, EAN 97 8808 9027200.

VILHANOVÁ- PAWLIKOVÁ, Viera. Cesty a kontexty smerovania africkej multikultúrnej spoločnosti ku kresťanstvu. In *Studia Orientalia Slovaca*, Vol.VI, 2007, str. 283-302.

VILHANOVÁ- PAWLIKOVÁ, V. The Archeology of Ancient Christianity in Nubia and its Encounter with Islam. M. Galik and M. Slobodnik (eds.). *Eastern Christianity, Judaism and Islam between the Death of Muhammad and Tamerlane (632-1405)*. Bratislava : Institute of Oriental Studies 2011, pp.99-119.

VILHANOVÁ- PAWLIKOVÁ, V. K dejinám kresťanstva na africkom kontinente. In *Historická revue*, ročník XXIII, 12, 2012, s.48-53.

VATICAN INSIDER, Friday 25 January 2013.

WAUTHIER, Claude (1978). *The Literature and Thought of Modern Africa*. Second English Language Edition. London, Heinemann.

# Všetci potrebujú byť katechizovaní – katechéza osôb s mentálnym postihnutím

**PaedDr. Peter Petrovič**

Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta, Katedra špeciálnej pedagogiky  
E mail: peter.petrovic@ku.sk

---

## Abstrakt

Od roku 1989 naša spoločnosť prešla veľký kus cesty v smere humanizácie spoločenského vedomia. Jednotlivcov s mentálnym postihnutím sa konečne učíme vnímať nie ako ľudí ochudobnených, ale ako ľudí ináč obdarovaných. Človek s mentálnym postihnutím, tak ako intaktný, patrí do spoločenstva Cirkvi a je jej plnohodnotným členom. Môže a má byť vedený k úcte k Bohu, láske k zbožnosti a naučiť sa v rámci svojich možností a schopností pristupovať k sviatostiam. Cieľom príspevku je poukázať na to, že jednotlivci s mentálnym postihnutím vyžadujú hlásanie evanjelia prispôsobené ich podmienkam a okrem plného začlenenia do spoločenstva potrebujú pri katechizovaní aj špeciálno-pedagogický postup.

**Kľúčové slová:** Katechéza, jednotlivci s mentálnym postihnutím, špeciálne výchovno-vzdelávacie potreby.

## Abstract

Our society has passed a long way towards humanization of social awareness since the year 1989. We are eventually learning to perceive individuals with intellectual disabilities not as the depleted ones but as the people otherwise gifted. A person with intellectual disabilities, equally intact, belongs to the community of the Church, he is its full-value member. He can and should be led to revere the God, to love religiousness and to learn within his possibilities and abilities to approach sacraments. The aim of this contribution is to point out that individuals with intellectual disabilities require evangelisation adjusted to their conditions and in addition to their full integration into the community they need special pedagogical approach.

**Key words:** Catechesis, individuals with intellectual disabilities, special educational needs.

## Úvod

„Každý človek prichádza na svet počatý v lone matky, narodí sa z nej a práve v dôsledku tajomstva vykúpenia je zverený starostlivosti Cirkvi, ide o konkrétneho človeka“<sup>1</sup>. Silnejšie spoločenské a cirkevné povedomie a nepopierateľný pokrok v oblasti špeciálnej pedagogiky spôsobujú, že rodina a iné formačné prostredia môžu dnes osobám s mentálnym postihnutím poskytnúť primeranú katechézu, na ktorú majú právo ako pokrstení – a ak nie sú pokrstení, ako povolani k spáse<sup>2</sup>. Mentálne postihnutie Vašek chápe ako: „nedostatočnú schopnosť meniť informácie na poznatky, v dôsledku toho transformovať veci a udalosti do symbolických foriem, tieto uchovávať, s takto transformovanými informáciami zmysluplne narábať a participovať na udalostiach“<sup>3</sup>.

---

<sup>1</sup> JÁN PAVOL II. *Redemptoris hominis*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1997, čl. 13.

<sup>2</sup> KONGREGÁCIA PRE KLERIKOV. *Všeobecné direktorium pre katechizáciu*. Trnava : SSV, 1999, s. 62.

<sup>3</sup> VAŠEK, Š. 2007. *Základy špeciálnej pedagogiky*. Bratislava : Sapientia, 2007, s. 183.

Pri mentálnom postihnutí dochádza k zaostávaniu vývinu rozumových schopností, k odlišnému vývinu niektorých psychických vlastností a k poruchám v adaptačnom konaní. Príčinou je organické poškodenie mozgu, ktoré má trvalý charakter. Mentálne postihnutie možno hodnotiť kvantitatívne alebo kvalitatívne. Pre súčasnú kvantitatívnu klasifikáciu mentálneho postihnutia sa používa členenie podľa desiatej decenálnej revízie Medzinárodnej klasifikácie chorôb, spracovanej Svetovou zdravotníckou organizáciou (WHO) v Ženeve z roku 1992. Podľa tejto klasifikácie sa mentálne postihnutie delí do šiestich základných kategórii.

#### **10. revízia MKCH podľa WHO, 1992**

1. ľahká duševná zaostalosť IQ 50-69, F70
2. stredne ťažká duševná zaostalosť IQ 35-49, F71
3. ťažká duševná zaostalosť IQ 20-34, F72
4. hlboká duševná zaostalosť IQ menšie ako 20, F73
5. iná presne určená duševná zaostalosť F78
6. duševná zaostalosť F79

Počet osôb s mentálnym postihnutím v populácii stále stúpa. Príčinou je ich lepšia evidencia, lepšia pediatrická starostlivosť o novorodencov a nižšia novorodenecká úmrtnosť.

### **Postoj Cirkvi k osobám s mentálnym postihnutím**

„Tak všetci, ktorí trpia pre akési umenšenie svojej existencie, môžu od neho počuť radostnú zvesť o tom, že boh sa o nich zaujíma, presvedčajú sa, že aj ich život je dar, ktorý Otec žiarlivo chráni vo svojich rukách“<sup>4</sup>. Druhý vatikánsky koncil v deklarácii *Gravissimum educationis* potvrdzuje, že všetci ľudia majú neodcudziteľné právo na takú výchovu, ktorá rešpektuje ich vrodené vlastnosti. Táto výchova má rozvíjať ľudskú osobnosť v zameraní na jej posledný cieľ<sup>5</sup>. Toto právo je nezvratiteľným právom všetkých ľudí. Vzťahuje sa teda aj na osoby s mentálnym postihnutím. Deklarácia imperatívne predstavuje povinnosť Cirkvi ukázať cestu vykúpenia všetkým ľuďom a dosiahnuť cieľ všetkými prostriedkami, ktorými disponuje. Medzi týmito prostriedkami vymenúva *Gravissimum educationis* katechézu na prvom mieste<sup>6</sup>.

### **Prispôsobenie katechézy vzhľadom na adresáta**

Zvláštnosťou Božej pedagogiky, ktorá je prameňom a vzorom katechézy<sup>7</sup> je prezieravosť, s akou Boh prispôobil svoju reč stavu našej pozemskej existencie. Táto skutočnosť ukladá katechéze úlohu – nachádzať reč, schopnú sprostredkovať Božie slovo v tých najrozličnejších podmienkach poslucháčov<sup>8</sup>. Určuje ich rozdielnosť kultúr, vek, duchovná zrelosť, spoločenské a cirkevné postavenie tých, na ktorých sa katechéza obracia<sup>9</sup>.

Katechetická činnosť musí mať rôzne formy podľa rozličných situácií a mnohorakých potrieb katechizovaných. Katechéza má Božie slovo pretlmočiť do reči ľudí, na ktorých sa obracia. Každého pokrsteného totiž Boh povoláva k zrelosti viery, je jeho potrebou a potom aj právom dostávať primeranú katechézu.

<sup>4</sup> JÁN PAVOL II. 1995. *Evangelium vitae*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1995, čl. 32.

<sup>5</sup> *GRAVISSIMUM EDUCATIONIS : Deklarácia o kresťanskej výchove*. 1965, [on-line]. čl. 1-2. Dostupné na internete: <<http://www.kbs.sk/?cid=1118411000>>.

<sup>6</sup> SEČKA, Š. *Katechéza ľudí so špeciálnymi potrebami – mentálne postihnutí*. In *Studia Theologica Scepusiensia III*. Spišské Podhradie : UK RKCMBF, 2001, s. 47.

<sup>7</sup> KONGREGÁCIA PRE KLERIKOV. *Všeobecné direktorium pre katechizáciu*. Trnava : SSV, 1999, s. 47.

<sup>8</sup> JÁN PAVOL II. *Catechesi tradendae : Apoštolská exhortácia o katechéze v našej dobe*. 1993, [on-line]. Saleziánske katechetické stredisko, čl. 59. Dostupné na internete: <<http://www.kbs.sk/?cid=1117275051>>.

<sup>9</sup> KONGREGÁCIA PRE KLERIKOV. *Všeobecné direktorium pre katechizáciu*. Trnava : SSV, 1999, s. 56.

Preto „vek a intelektuálny vývin kresťanov, stupeň ich cirkevnej a duchovnej vyspelosti i mnohé iné osobné okolnosti **zaväzujú** katechézu osvojiť si **rozličné metódy**, aby dosiahla svoj špecifický cieľ: výchovu vo viere“<sup>10</sup>.

## Úloha katechéty

Nijaká metóda, akokoľvek vyskúšaná však neoslobodzuje katechéty od osobného úsilia vžiť sa do konkrétnych okolností a prispôbiť sa im. Katechéta je priamym sprostredkovateľom, ktorý uľahčuje komunikáciu medzi ľuďmi a Božím tajomstvom a medzi jednotlivcami navzájom a so spoločenstvom. Má sa preto pričiniť, aby jeho **vzdelanie** a kultúrny rozhľad nekládli prekážky ceste viery. Musí sa snažiť vybrať a utvoriť najvhodnejšie podmienky pre hľadanie, prijímanie a prehlbovanie kresťanského posolstva<sup>11</sup>.

Nie menej podstatný je aj osobný vzťah katechéty ku katechizovanému. Má ho živiť vychovávateľská láska, vynaliezavá tvorivosť, prispôbivosť a zároveň maximálne rešpektovanie slobody a dozrievania človeka<sup>12</sup>.

## Špeciálno-pedagogické aspekty katechézy osôb s mentálnym postihnutím

Osoby s mentálnym postihnutím, tak ako intaktné, patria do spoločenstva Cirkvi a sú jej plnohodnotnými členmi. Majú právo poznať "tajomstvo viery" ako ostatní ľudia. Vyžadujú však hlásanie evanjelia prispôbené ich požiadavkám a okrem plného začlenenia do spoločenstva potrebujú pri katechizovaní aj špeciálno-pedagogický postup<sup>13</sup>.

Osoba s mentálnym postihnutím sa v závislosti od stupňa duševnej zaostalosti viac, či menej odlišuje od intaktnej osoby rovnakého veku. Najvýraznejšie nedostatky sú v oblasti inteligencie, učenia, sociálneho prispôbenia, ale porušené sú aj ostatné stránky psychiky – vôľa, city a tiež motorický vývin. Okrem toho sú pridružené poruchy koncentrácie, pozornosti a pamäti. V týchto súvislostiach hovoríme o tzv. špeciálnych výchovno-vzdelávacích potrebách,<sup>14</sup> ktoré je nutné v procese katechézy rešpektovať a napĺňať.

Na tomto mieste je žiaduce stručne poukázať na zvláštnosti kognitívnych procesov osôb s mentálnym postihnutím, nakoľko sú hlavným dôvodom existencie ich špeciálnych výchovno-vzdelávacích potrieb a tiež na z toho vyplývajúce špecifiká a kritéria efektívnosti ich katechézy.

## Zvláštnosti vnímania osôb s mentálnym postihnutím

Vytváranie vnemov je pomalé, s množstvom zvláštností a nedostatkov. Oneskorená a obmedzená schopnosť vnímania má vplyv na celý ďalší psychický vývin osoby, pretože nedokonalé vnemy brzdia a spomaľujú rozvoj vyšších psychických procesov, hlavne myslenia

<sup>10</sup> JÁN PAVOL II. *Catechesi tradendae : Apoštolská exhortácia o katechéze v našej dobe*. 1993, [on-line]. Saleziánske katechetické stredisko, čl. 59. Dostupné na internete: <<http://www.kbs.sk/?cid=1117275051>>.

<sup>11</sup> KONGREGÁCIA PRE KLERIKOV. *Všeobecné direktorium pre katechizáciu*. Trnava : SSV, 1999, s. 52.

<sup>12</sup> KONGREGÁCIA PRE KLERIKOV. *Všeobecné direktorium pre katechizáciu*, s. 52.

<sup>13</sup> JÁN PAVOL II. *Catechesi tradendae: Apoštolská exhortácia o katechéze v našej dobe*. 1993, [on-line]. Saleziánske katechetické stredisko, čl. 41. Dostupné na internete: <<http://www.kbs.sk/?cid=1117275051>>.

<sup>14</sup> Pozn. Špeciálnou výchovno-vzdelávacou potrebou je požiadavka na úpravu podmienok, obsahu, foriem, metód a prístupov vo výchove a vzdelávaní pre dieťa alebo žiaka, ktoré vyplývajú z jeho zdravotného znevýhodnenia alebo nadania alebo jeho vývinu v sociálne znevýhodnenom prostredí, uplatnenie ktorých je nevyhnutné na rozvoj schopností alebo osobnosti dieťaťa alebo žiaka a dosiahnutie primeraného stupňa vzdelania a primeraného začlenenia do spoločnosti (§ 2 písm. i) zákona č. 245/2008 Z. z. v znení neskorších predpisov).

a tým prehľbujú mentálnu retardáciu<sup>15</sup>. Pri katechéze je preto nevyhnutné brať do úvahy túto skutočnosť a rešpektovať rozdiely vo vnímaní medzi osobami intaktnými a osobami s mentálnym postihnutím. Ide o rozdiely:

1. v rýchlosti vnímania (menšia pohyblivosť kôrových procesov analýzy a syntézy – vnímajú pomalšie);
2. vo výberovosti vnímania (ťažšie si vyberajú náležitý predmet);
3. v zameranosti vnímania (nevydržia dlhšie sledovať jeden predmet);
4. v rozsahu a celostnosti vnímania (vnímajú zjednodušene, obsahnu malý počet predmetov);
5. v diferenciácii vnemov (neuvedomujú si rozdiely v podobných predmetoch);
6. vo vnímaní priestoru, času a pohybu (vnímanie hĺbky);
7. v koordinácii vnímania (pri učení).

### **Zvláštnosti pamäti osôb s mentálnym postihnutím**

Majú veľmi pomalé tempo osvojovania si nového a nestálosť uchovania. Potrebujú veľa opakovaní. Rýchlo zabúdajú. Získané poznatky a zručnosti nedokážu včas a vhodne využiť v praxi. Spravidla si lepšie pamätajú vonkajšie znaky, nezapamätajú si vnútorné logické súvislosti, pretože ich jednoducho nevyčleňujú. Nedokážu sa cieľavedome učiť a spomínať si. Z týchto dôvodov nie sú pre žiakov s mentálnou retardáciou (podľa medzinárodných dohovorov), vypracované ani vzdelávacie štandardy. Obsah vzdelávania má žiak zvládnuť primerane svojim schopnostiam<sup>16</sup>.

### **Zvláštnosti myslenia detí s mentálnym postihnutím**

Pri mentálnom postihnutí je narušená poznávací schopnosť, to spôsobuje obmedzenú zásobu predstáv, nedostatočný rozvoj reči a v konečnom dôsledku obmedzený rozvoj myslenia. Dôsledkom toho je aj obmedzená schopnosť abstrakcie. Najjednoduchšie abstrakcie, ktorých je dieťa s mentálnym postihnutím schopné sú abstrakcie farby a počtu. Je neschopné používať všeobecné pojmy, pretože má konkrétne myslenie. Rozumie len tomu, čo sa deje „tu a teraz“. Nie je schopné pochopiť skryté podstatné a spoločné znaky. Charakteristické sú preň výkyvy pozornosti, neustále kolísajúci tonus psychickej aktivity a slabá riadiaca úloha myslenia<sup>17</sup>.

Tieto deficity môžu katechézu v rozličnej miere spomaliť, obmedziť, prerušiť či zastaviť. Jednotlivec podľa toho rozličným tempom napreduje, alebo stagnuje, alebo rozličným tempom stráca už nadobudnuté a osvojené vedomosti.

### **Kritériá a špecifiká efektívnej katechézy osôb s mentálnym postihnutím**

Katechizovať osoby s mentálnym postihnutím znamená uvedomiť si, nakoľko nám situácia a individualita každého z nich dovoľí vstúpiť do sveta, ktorý je pre nich istotou a ochranou. Bolo by naivné, ak by sme ich chceli vtiesnať do zaužívaných metód. Katechizmus katolíckej cirkvi v tejto súvislosti hovorí: „*A nech si nemyslí, že všetkých možno učiť podľa jednej predpísanej osnovy a rovnakým spôsobom... Keďže jedni sú ako novonarodené deti, iní začínajú dospievať v Kristovi a iní sú už akoby v zrelom veku - treba*

<sup>15</sup> ŠVARCOVÁ, I. 2006. *Mentální retardace*. Praha : Portal, 2006, s. 38.

<sup>16</sup> ŠVARCOVÁ, I. 2006. *Mentální retardace*, s. 40-41.

<sup>17</sup> ŠVARCOVÁ, I. 2006. *Mentální retardace*, s. 39-40.



*zvážiť, ktorí potrebujú mlieko a ktorí pevnejší pokrm... Tí, ktorí sú povolani na túto službu, nech si uvedomia, že vyučovanie treba prispôbovať mysleniu a chápanosti poslucháčov“<sup>18</sup>.*

Je potrebné si uvedomiť, že vo väčšine prípadov deti s mentálnym postihnutím sa nevedia veku primerane hrať, nedokážu sa sústrediť na prácu, sú nepozorné, nestabilné, rýchlejšie sa u nich dostavuje únava. Vo výtvornom prejave je retardácia, v hudobnej oblasti problémy s diferenciáciou tónov, v literatúre nezáujem o čítanie. Neexistuje u nich prirodzená zvedavosť, ctižiadosť alebo chcenie naučiť sa. Tieto faktory vyžadujú obsah a rozsah učiva prispôbený žiakovi, primerané učebnice, didaktické prostriedky, odborne pripraveného katechéta, tempo vyučovania a diagnostikovanie.

Potrebné je tiež venovať veľkú pozornosť vstupu a výstupu informácie (transformovanej informácie), pretože tieto môže katechéta do istej miery ovplyvniť. Nie je v jeho silách proces transformácie priamo ovplyvniť, ale na základe neúspešnej transformácie môže robiť korektúry pri sprostredkovaní a vstupe ďalších informácií<sup>19</sup>.

Centrom pozornosti katechéta nemá byť to, v akej oblasti jednotlivec s mentálnym postihnutím zlyháva alebo čo nevie, ale to v čom vyniká, na akých dosiahnutých schopnostiach sa dá stavať. Potom už nebude vnímaný ako nemenná osobnosť, ale ako osobnosť s potenciálom ďalšieho vývinu. Preto je dôležité klávať veľký dôraz na teoretické poznatky, praktické spôsobilosti a aj osobnostné predpoklady katechéta. Ešte stále sa však môžeme stretnúť so zjednodušeným tvrdením, že stačí tieto osoby milovať, chcieť s nimi pracovať a cítiť celú problematiku. To ale nestačí! Títo jednotlivci majú špeciálne výchovné a vzdelávacie potreby, ktoré je potrebné v procese katechézy uspokojovať.

Čo sa týka vlastnej katechézy osôb s mentálnym postihnutím, tu je potrebné upozorniť na skutočnosť, že pri katechéze sa títo jednotlivci stretávajú s pojmami, ktoré sa v ich bežnej komunikácii nevyskytujú. Navyše, ako bolo uvedené, majú jednoduché, elementárne myslenie a preto ťažšie chápu abstraktné pojmy, akým je napríklad Boh. Je preto nevyhnutné im tieto pojmy objasňovať, inak stratíme ich pozornosť, ktorá je podstatne slabšia. Podobne na vnímanie je potrebné im nechať viac času. Nepoužívať príliš podnetné a zložité predmety, pretože osoby s mentálnym postihnutím nie sú schopné dostatočnej diferenciácie. Pri katechéze by sme sa nemali venovať súčasne dvom alebo viacerým činnostiam. Ich pozornosť môžeme zlepšiť, ak proces katechézy budeme systematizovať a dbať na to, aby úlohy boli pre nich zaujímavé a atraktívne. Dôležité je tiež nezanedbať striedanie aktivít a relaxácie, vzhľadom na zvýšenú unaviteľnosť osôb s mentálnym postihnutím.

Napokon nezanedbateľnú úlohu zohráva aj pokojné prostredie s nestresujúcou atmosférou, nakoľko u osôb s mentálnou retardáciou je veľmi silná potreba citovej istoty a bezpečia. Požár konštatuje, že *„pevný vzťah s blízkym človekom je pri týchto ľuďoch oveľa dôležitejší, ako u intaktných, a to najmä preto, že taký vzťah je prameňom rovnováhy, ktorá býva u jednotlivcov s mentálnou retardáciou narušená skutočnosťou, že sa cítia byť ohrození okolitým svetom, ktorý je pre nich často nezrozumiteľný“<sup>20</sup>.*

Na tvorbe atmosféry v triede sa podieľajú katechéti spolu s deťmi. Preto je budovanie ich vzťahu veľmi dôležité už od začiatku.

## **Záver**

Ako vyplýva z doteraz uvedeného, katechéza osôb s mentálnym postihnutím sa bude vyznačovať svojimi osobitosťami. Katechéta by mal pristupovať k týmto osobám s rešpektovaním ich špecifickosti a posilniť ich jedinečnosť v sebarealizácii. Na prvom mieste

<sup>18</sup> KATECHIZMUS KATOLÍCKEJ CIRKVI. 1999. Trnava : SSV, 1999, čl. 24.

<sup>19</sup> VAŠEK, Š. *Základy špeciálnej pedagogiky*, s.171.

<sup>20</sup> RAČKOVÁ, O. *Vybrané aspekty špeciálnej pedagogiky na báze kresťanskej filozofie a teológie*. Ružomberok : VERBUM, 2010, s. 117.

u neho musí byť živý a flexibilný zmysel pre originalitu každého jednotlivca s mentálnym postihnutím, z čoho vyplýva odmietanie presných výchovných schém, ktoré nerešpektujú variabilitu ich dozrievania. „*U detí s mentálnym postihnutím totiž oveľa výraznejšie platí, že čo dieťa, to osobitný prístup, tu ešte aj vývinovo a situačne variovaný*“<sup>21</sup>. Takýto prístup sa však nemôže realizovať len na základe subjektívnych dojmov a názorov katechéty, ale najmä na základe poznatkov získaných špecialno-pedagogickou diagnostikou. Bez poznania vývinu osoby s mentálnym postihnutím, jej aktuálneho stavu, závažnosti poškodenia intelektu, bez poznania jej individuálnych osobitosti nemôže katechéta k jednotlivcovi s mentálnym postihnutím pristupovať adekvátne a proces katechézy cieľavedome a systematicky viesť.

## Použitá literatúra

*GRAVISSIMUM EDUCATIONIS : Deklarácia o kresťanskej výchove*. 1965. [on-line]. [cit. 2011.07.10.]. Úvod. čl. 1-2. Dostupné na internete: <http://www.kbs.sk/?cid=1118411000>

JÁN PAVOL II. 1993. *Catechesi tradendae : Apoštolská exhortácia o katechéze v našej dobe*. [on-line]. Saleziánske katechetické stredisko, 1993. [cit. 2011.01.05.]. Dostupné na internete: <<http://www.kbs.sk/?cid=1117275051>>.

JÁN PAVOL II. 1995. *Evangelium vitae* [on-line]. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1995. [cit. 2011.07.10.]. Dostupné na internete: <http://www.kbs.sk/?cid=1117282943>

JÁN PAVOL II. 1997. *Redemptoris hominis* [on-line]. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1997. [cit. 2011.07.10.]. Dostupné na internete: <http://www.kbs.sk/?cid=1117272898>

*KATECHIZMUS KATOLÍCKEJ CIRKVI*. 1999. Trnava : SSV, 1999. 918 s. ISBN 80-7162-259-1.

KONGREGÁCIA PRE KLERIKOV. 1999. *Všeobecné direktorium pre katechizáciu*. Trnava : SSV, 1999. 326 s. ISBN 80-7162-264-8.

RAČKOVÁ, O. 2010. *Vybrané aspekty špeciálnej pedagogiky na báze kresťanskej filozofie a teológie*. Ružomberok : VERBUM, 2010. 155 s. ISBN 978-80-8084-591-9.

SEČKA, Š. 2001. *Katechéza ľudí so špeciálnymi potrebami – mentálne postihnutí*. In *Studia Theologica Scepusiensia III*. Spišské Podhradie : UK RKCMBF, 2001. s. 47-64.

ŠVARCOVÁ, I. 2006. *Mentální retardace*. Praha : Portal, 2006. 198 s. ISBN 80-7367-060-7.

VAŠEK, Š. 2007. *Základy špeciálnej pedagogiky*. Bratislava : Sapientia, 2007. 218 s. ISBN 978-80-89229-09-3.

---

<sup>21</sup> VAŠEK, Š. 2007. *Základy špeciálnej pedagogiky*, s. 20.

# Utrpenie ako prostriedok dozrievania ľudskej osoby v duchovnú osobnosť

doc. Ing. Jana Piteková, PhD.  
UMB Banská Bystrica, Ekonomická fakulta  
Inštitút manažérskych systémov v Poprade

---

## Abstrakt

Príspevok na základe štúdia adekvátnej literatúry a osobnej skúsenosti vyjadruje názor na zmysel utrpenia a jeho duchovný prínos. Príspevok je venovaný mojej sestre Katke, ktorá spoznala, že Boh je dobrý, aj keď Jeho vôľa nebola v súlade s jej materinskou túžbou. Pán si vybral ju, aby ukázal dokonalosť svojej lásky ako aj jej vieru a pokoru. Ja som bola nezaslúžene poctená tým, že o tom môžem písať.

**Kľúčové slová:** utrpenie, bolesť, strata dieťaťa, modlitba, nádej.

## Abstract

Contribution to the study of adequate literature and personal experiences is of the opinion on the meaning of suffering and its positive spiritual benefit.

**Keywords:** misery, pain, loss of a child, prayer, hope.

*„Boh mal naše povolanie ešte skôr, ako sme sa narodili; ba viac, práve preto nám dal narodiť sa – kvôli povolaniu, kvôli plánu, ktorý máme na zemi uskutočniť.“*

prof. Stanček

## Úvod

Túžbou každého človeka je prežiť svoj život v pokoji, v zdraví, obklopený láskou. Ako vzor mnohým slúži Najvyššia Láska, ktorou je Pán Boh. Veríme v neho, modlíme sa, veľa prosíme, málo ďakujeme, takí sme už my, slabí ľudia. A napriek tomu, že veríme, tak sa obávame. Bojíme sa utrpenia, bolesti. Obzeráme sa okolo seba, vidíme veľa krížov a častokrát sa pýtame – prečo to Pán dopustí a ako sa zvlášť tie ťažšie kríže dajú zvládnuť. Aký zmysel má utrpenie pre zdokonaľovanie nášho duchovna. Písať je jednoduchšie ako prežiť. Ale prežitie dáva inšpiratívnu myšlienku na písanie. Cieľom príspevku je vyjadriť názor na zmysel utrpenia a dať nádej všetkým trpiacim.

## Kríž je znakom spásy

Táto pieseň patrí medzi moje obľúbené, spieva sa v pôstnom období, má peknú melódiu a inštinktívne som ju vždy spájala s krížom Ježiša Krista, vďaka ktorému máme prisľúbenú spásu. Kríž, ktorý si každý z nás tu na tejto zemi musí prežiť, som akosi s touto piesňou nespájala. Ďakovala som Pánu Bohu, že mám skvelých rodičov, že mi požehnal dobrého manžela, ktorého zázračne napriek ťažkej život ohrozujúcej chorobe nechal nažive a ďakovala som mu aj za naše štyri deti. Keď sme sa túžili s manželom stať rodičmi, tak Pán vyslyšal naše prosby vo veku keď sme mali obaja po dvadsiatke, tridsiatke, aj štyridsiatke. Zdalo sa mi to také samozrejmé, normálne. Boli aj ťažšie obdobia, ale netrvali dlho a Pán nám zázračne pomohol preklenúť ich. Môj pocit, dnes už viem, že ten pocit sa volá pýcha, ma uistoval v tom ako sa všetko dá zvládnuť, čo dokážem, že počatie dieťaťa, tehotenstvo, pôrod

– je akási prirodzená vec a keď mám známeho lekára, dobré kontakty, tak nič nie je problém. Spontánne potraty, predčasné pôrody, postihnuté deti, náhle úmrtia detí – to všetko išlo mimo mňa, to sa ma predsa nemôže týkať. Súcitila som so všetkými mamami, ktoré takýmto krížom museli prejsť, ale nevedela som nájsť odpoveď na otázku – prečo to tak musí byť, aký to má zmysel.

Ako reakciu na nešťastie nejakej blízkej alebo vzdialenej osoby som často počula výrok – koho Pán Boh miluje, toho krížom navštevuje. Ak sa ten kríž týkal niekoho iného, nie priamo mňa, tak som to akceptovala s tým, že tomu veľmi nerozumiem a pravdu povediac, ani som nechcela rozumieť, len nech Pán odníme odo mňa všetko zlé a nech môj život plynie podľa mojich predstáv. V modlitbe Otče náš síce odriekame – buď vôľa Tvoja ako v nebi tak i na zemi, ale hneď za tým išli prosby – Pane, daj mi prosím .....a nespočetné vymenovávanie všetkých pozemských dobier. A Pán dal. Myslela som si, že to je zásluha mojich prosieb a až potom Jeho veľkej lásky.

Uznávam, že mnoho vlastných krízov je zaslúžených, že si za ne môžem sama svojím správaním a slúžia na to, aby som sa snažila chyby odstrániť a žiť lepšie. Našťastie je tu svedomie, ktoré upozorní, že niečo v správaní nie je v súlade s predstavou Najvyššieho. Tento večný boj s vlastnou nedokonalosťou a snahou sa polepšiť poznáme všetci. Ale aj keby sme si spisali všetky naše kríže, trápenia, bolesti, tak zvykneme konštatovať, že keď sa nejedná o život, tak sa nejedná o nič. Ak sa však Pán rozhodne zasiahnuť do nášho života tak, že si k sebe zoberie dieťa, tak sa naše myslenie mení a myšlienkové pochody sa uberajú úplne iným smerom..... prečo nás trestá, za čo, prečo práve cez nevinné deti, ako Mu ublížili práve ony. Hľadáme príčiny a samozrejme, nachádzame ich. V nespravodlivosti na tomto svete a v údajných chybách druhých ľudí, ktorí mohli tejto situácii zabrániť. To, že Pánom života a smrti je sám Boh a že každým krížom nás chce pritiahnúť k sebe len preto, že nás miluje a má záujem o našu spásu, tak toto sa dobre číta v duchovnej literatúre, ale prežiť to v skutočnom reálnom živote, to je asi najťažšia skúška viery. Lachmanová (1997) opisuje príbeh známeho kresťanského filozofa C. S. Lewisa, ktorý písal eseje o zmysle utrpenia a kresťanskej radosti, ale keď bol sám konfrontovaný so skonom svojej milovanej manželky, uznal, že všetky jeho krásne myšlienky horia v ohni skúšky ako slama, sú bezcenným papierom. To najťažšie v živote veriaceho človeka je spoznať, že Boh je dobrý, aj keď Božia vôľa nie je v súlade s našimi predstavami a mnohým veciam nerozumieme. Toto sa podarilo mojej sesternici Katke, ku ktorej cítim sesterský vzťah, ktorú obdivujem a ktorej je venovaný tento príspevok.

### **Katka, Martin a Jakubko**

Katka s Martinom uzavreli sviatostné manželstvo v septembri 2009 po dlhoročnom vzťahu. Svedčila som im pred Pánom a priala, aby im čo najskôr požehnal dieťaťko. Sama som v tom čase bola na začiatku štvrtého tehotenstva a pár mesiacov na to sa nám narodilo krásne zdravé dievčatko Mária Magdaléna. Vždy, keď sa s dcérou Katka hrala, som si v duchu priala, aby aj im Pán požehnal dieťaťko. Až keď mala Magdalénka rok, Katka prišla s radostnou zvesťou. Po čase sme sa dozvedeli, že to bude chlapček a rodičia mu vybrali krásne biblické meno Jakub. Ja som bola poctená byť Jakubkovou krstnou mamou. Termín pôrodu bol na Vianoce 2011, o to viac sme sa na tieto sviatky všetci tešili. V prvom rade rodičia na svoje prvé dieťa, ale aj starí rodičia z oboch strán na svoje prvé vnúčaťko. Jakubko sa narodil 20. decembra a hneď po narodení ho museli resuscitovať a previezť do inej nemocnice na špecializované pracovisko. Katka po ťažkom pôrode nepočula svojho synčeka zaplakať, ani ho nemohla vidieť a tobôž zobrať do náručia, ale večer rozposlala všetkým známym SMS – Chlapčiatko sa cez pusinky dostalo až do perinky. Jakubko váži 3 550 g, meria 53 cm a všetci traja sme to zvládli. Na druhý deň ráno Katka s plačom telefonovala, že

vraj Jakubko sa nemá dobre. Mohla ho vidieť až dva dni po pôrode, keď lekári povolili jej prevoz. Bola unesená jeho krásou, nezabudnem na nadšený hlas v telefóne a všetci sme verili, že sa situácia bude vyvíjať pozitívne. Pán však mal iné plány a ťažko sa nám chápali. 23. 12. Jakubka prevážali do špecializovanej nemocnice v Košiciach a štedrý deň s ním rodičia prežili na jednotke intenzívnej starostlivosti. Lekári ich pripravovali na najhoršie. Žiaľ rodičov, starých rodičov a nás všetkých blízkych pri štedrovečernom stole sa slovami opísať nedá. Počas celého Katkinho tehotenstva som jej rozprávala o tom, aké úžasné je priviesť dieťa na svet, ale nikdy som pri tom nespomenula slovo Pán Boh, Božia prozreteľnosť, Božia vôľa, Boží dar. Taktiež som jej neustále vysvetľovala ako má správne dojsť, pretože mne sa to konečne až pri štvrtom dieťati podarilo tak, že Mária Magdaléna ako takmer trojročná stále pije materské mlieko. Moja pýcha pri vyjadrovaní sa dostala úžasnú lekciu pokory. Na sviatok Sv. Štefana – 2. sviatok vianočný sme boli v Košiciach navštíviť Katku, Martina a Jakubka a ja som Katke elastickým obvazom prevážovala prsia, aby sme zastavili laktáciu..... Nemám však na tento deň len negatívnu spomienku. Na jednotke intenzívnej starostlivosti sme boli pri Jakubkovi. Očakávala som pocit neskonaleho smútku a zúfalstva, ale keď som sa ho prvýkrát dotkla, cítila som slovami neopísateľný pokoj. Taký pokoj som necítila nikdy predtým, ani nikdy potom. Dotkla som sa anjela, ktorý však bol stále fyzicky na tejto zemi. Spolu s jeho mamičkou, oteckom, starými rodičmi sme sa na jeho prŕstekoch modlili ruženec a korunku Božieho milosrdenstva. V duchu som sa pýtala sama seba – Koľkokrát si sa Ty na krásnych zázračných prŕstekoch svojich štyroch zdravých detičiek pomodlila aspoň jeden desiatok ruženca ako vďaka za tento dar? Ani raz.....utrpenie ako prostriedok dozrievania ľudskej osoby v duchovnú osobnosť.

### **Máme anjelika**

Na sviatok Svätej rodiny, 30. decembra, sa Jakubko stal anjelikom. Lekári považovali za zázrak, že prežil až 10 dní. Katka s odstupom času vyriekla úžasný a pre bežných ľudí nepochopiteľný výrok – Pán Boh mi za každý mesiac tehotenstva nechal Jakubka jeden deň na tejto zemi a desiaty deň bol darček navyše. Jednoduché dievčatko, bez troch titulov, ale naplnené Duchom Svätým. Wisloff (2010, s. 20) píše: „Nebola to teda náhoda, že dieťa zahynulo pri nehode, že dospelý náhle umrel. Tak to malo byť. Neskonale dobrý Boh dopustil, aby sa to stalo. Všetci máme vymieraný čas žitia, a ten je v rukách Božích: On vie, kedy je hodina našej smrti, On ju určuje. Nie je ľahké pochopiť zmysel toho, čo sa stalo – najmä nie nám, čo zostávame so svojím smútkom. Jedno však musíme urobiť: skloniť sa pred vôľou Božou a akceptovať Jeho cesty. V tom spočíva triumf viery.“ A Katka triumfovala. Jej ďalší výrok: Pán Boh nám dal Jakubka, aby sme sa obrátili a začali nový život.

Žiaľ, ktorý Katka každý deň v svojom srdci cítila a ktorý bude cítiť až do konca svojho života, sa popísať nedá. A aj keby to nejaký vynikajúci spisovateľ vedel vyjadriť slovami, žiaden čitateľ by to nepochopil, pretože bez autentického prežitia danej situácie je to nemožné. Čo však možné je, je vyjadrenie reálneho postoja Katky, ktoré môže byť povzbudením a inšpiráciou pre všetkých, ktorí nesú akýkoľvek kríž. Môže byť nádejou, že Pán stojí pri nás, že nás v tých najťažších situáciách nesie na vlastných rukách. Musíme však otvoriť svoje srdce a Katka to dokázala. Vďaka nej som sa zamyslela sama nad sebou, svojím doterajším životom. Spolu s Katkou sme sa začali modliť v spoločenstve a taktiež v rámci hnutia Modlitby Matiek. Kde som bola v rámci Modlitieb matiek dovtedy ja, neviem vysvetliť. Bolo pre mňa neuveriteľné byť svedkom toho ako Katka pri vkladaní mien do košíka ďakuje Pánu Bohu za Jakubka, prosí ho o pomoc a verí, že v nebičku je mu dobre a prosí, aby jej Pán ukázal ako má žiť, aby sa s Jakubkom mohla tešiť vo večnosti.

Keď mal Jakubko mesiac, dva, tri.....Katka vždy spolu s mamkou upiekla nejaký koláč a svojím blízkym posielala SMS správy. Uvediem aspoň niektoré:

„Ja som večnej slávy, v nebi sa skvie aj najmenšie pozemské utrpenie, znášané a obetované Bohu z lásky (Sv. P. Pio). Ľúbkam vás a posielam božteky s láskou. 13 mesačný Jakubko.“

„Láska ja najpotrebnejší liek na svete: LÁSKA = JEŽIŠ. Ľúbkam vás a posielam pusy na celú hlavu☺ váš 11 mesačný Jakubko“

„Mojí najmilší, mamina sa ospravedľňuje za 2-dňové meškanie☺ k mojím 10 mesačninám. Posielam vám pusinky, veľmi vás ľúbkam a som stále s Vami. Dobre zmyšľať o každom, každému robiť dobre“.

„Úsmev Boha v milujúcom srdci je kus neba, čo obväzuje a hojí rany. Jakubko vám posielam už 8 mesačné božteky plné lásky a pozýva na skvelý mamkin koláčik“

„Mami: Jej pohladenie, jej úsmev i jej vráska, sú ako modlitba, čo do nej vložil Boh. Mama je láska. Lebo aj Boh je láska. Pusto by sa nám žilo bez tých dvoch. Kde som ju videl, odkiaľ sme si známi? Usmial sa Stvoriteľ, keď stvoril srdce mamy. A vedel dobre, že nemôže byť iná. Pretože raz aj On jej zveril svojho Syna“. Som presvedčená, že Pán Boh veľmi dobre vie, komu môže dať anjela a komu „len“ dieťa. Často najmä na mariánskych pútnických miestach počúvame výzvy o potrebe obrátenia. Nechájala som, čo je to skutočné obrátenie a v kútiku srdca ho veľmi túžim zažiť. Pán mi to však ukázal na mojej sestre Katke. Slová piesne o kríži, ktorý je znakom spásy, sa mi vyjavujú v úplne inom svetle.

## Nádej

Na jednej strane Katka mala úžasnú silu rozposlať SMS o nádhere materstva, ale už v máji – cca 5 mesiacov po odchode Jakubka priznala, že si nevie predstaviť budúce Vianoce. Vtedy som aj ja cítila neskutočné zúfalstvo a bezmocnosť. Ako ďalej? Cítila som len jednu odpoveď. Medžugorie. To nám Pán v svojej Prozreteľnosti naplánoval ešte pred narodením Jakubka. On totiž vedel, že to bude potrebné. Začiatkom júla 2012 sme boli na dovolenke v Makarskej – Katka, Martin a naša šesťčlenná rodina a v piatok 13. júla sme išli do Medžugoria. Všetci sme tam boli prvýkrát v živote. Náhody neexistujú, takže Božia prozreteľnosť presne v tom čase poslala do Medžugoria aj otca Mikuláša, manželovho bratranca, ktorý po duchovnej stránke v tomto ťažkom období Katke a Martinovi veľmi pomáhal. Práve v Medžugorí Katka prvý raz pocítila, že Pán im v svojej добрote chce požehnať ďalšie bábätko. V auguste to lekár potvrdil a radosť nás všetkých sa opäť slovami nedá opísať. A tak počas vianočných sviatkov 2012 bola Katka na začiatku siedmeho mesiaca tehotenstva a pod srdcom už cítila pohyby svojho druhého dieťaťa. V januári tohto roku lekár potvrdil, že Pán Boh chce vrátiť to čo vzal a bude to opäť chlapček. S pokorou píšem, že verím, že Pán pre Katku, Martina a ich druhé bábätko urobí to najlepšie. Tak ako to pre ich večnú spásu urobil aj pri Jakubkovi. Aj keď ešte tomu stále nerozumiem tak ako by som chcela. V pondelok 18. marca 2013 sa Katke a Martinovi narodil krásny zdravý chlapček Martinko. Náš Pán je veľký!!!

## Záver

„V Božom svetle totiž môže i najväčší smútok vyzerat' inak a temná noc sa môže premeniť na nádejný úsvit“ (Wisloff, 2010, s. 5). Toto je odkaz príspevku. Pán Boh nemá inú možnosť pritiahnúť nás k sebe ako prostredníctvom kríža. Keď je všetko v poriadku a život ide podľa našich predstáv, tak v nás často dozrieva pýcha a sme hrdí sami na seba ako všetko zvládame. Zmalomyselnieme a náš vzťah k Bohu sa stáva obchodom. Pane, ak vyslyšíš moju prosbu, ja prispejem na opravu kostola. Skutočné obrátenie a skutočná viera je úžasný dar Boha skrze Božie milosrdenstvo. Kiežby sme si mnohí z tohto ovocia mohli odhryznúť.

„Skúška – to je Božia pedagogika voči nám, aby nás posvätil a priviedol k sebe; keď nás Pán skúša, nedopustí, aby nám cez takéto skúšky nepripravil a neudelil hojnejšiu milosť.“

Prof. Stanček

## Použitá literatúra

BURPO, T. 2011. *Nebo nie je výmysel*. Bratislava : Tatran, 2011. 184 s. ISBN 978-80-222-0609-9.

KAŠPARU, M. 2011. *V plášti aj dalmatike*. Bratislava : Karmelitánske nakladateľstvo, 2011. 215 s. ISBN 978-80-89231-81-2.

LACHMANOVÁ, K. 1997. *Zamknuté znútra*. Bratislava : LÚČ, 1997. 135 s. ISBN 80-7114-205-0.

POLO, G. 2008. *Stála som pri bráne neba a pekla*. Nitra : Vydavateľstvo Publica, 2008. 55 s. ISBN 978-80-969867-4-3.

RIVAS, C. 2012. *Božia prozreteľnosť*. Dolňany : ZAEX – Náboženská literatúra, 2012. 63 s. ISBN 978-80-970834-0-3.

STANČEK, L. 2012. *Herbár myšlienok Ľubomíra Stančeka*. Misijná spoločnosť sv. Vincenta de Paul, 2012, 92 s. ISBN 978-80-970281-8-3.

WISLOFF, F. 2009. *Keď blízky odchádza*. Liptovský Mikuláš : TRANOSCIUS a. s., 2009. 54 s. ISBN 978-80-7140-305-0.

# Vysokovýkonné počítanie na báze akcelerátorov GPU

## High-Performance Computing Based on GPU Accelerators

prof. Ing. Ivan Plander, DrSc.

Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

ivan.plander@tnuni.sk

---

### Abstract

In the past few years, a new class of high-performance computing (HPC) systems has emerged. These systems employ unconventional processor architectures – such as cell accelerator and graphics processing units (GPUs) - for heavy computations and use conventional central processing units (CPUs) mostly for non-compute-intensive tasks, such as I/O and communication. General Purpose GPUs (GPGPUs) appear for scientific computing. A new concept is to use a GPGPU as a modified form of stream processor. This paper gives an overview of the state-of-the-art of the developments and applications in GPU-based high-performance computing for all platforms: applications, hardware and software technologies, languages and development environments.

**Keywords:** graphics processing unit (GPU), general purpose GPU (GPGPU), high-performance computing (HPC), data parallelism, SIMD and SPMD models, CUDA programming model, GPU acceleration of matrix multiplication, green computer, flops per watt.

### Introduction

Computer system architectures today are rapidly advancing and diversifying. A decade ago, most programs ran on conventional, single-core processors capable executing one thread at a time. In the last ten years, those simple CPUs have been replaced by an array of multi-core CPUs, dedicated accelerators that are actually capable of powerful, general-purpose computation. This trend is likely continuing, making it difficult to predict the architectures that will be available in as little as five years or what programming models will be best suited to exploit them.

In the past few years, a new class of high-performance computing (HPC) systems has emerged. These systems employ unconventional processor architectures – such as Cell processor (or field programmable array) (Kahle, J.A. et al. 2005) and graphics processing units (GPUs) (NVIDIA Tesla 2011) – for heavy computations and use conventional central processing units (CPUs) mostly for non-compute-intensive tasks such as I/O and communication.

Today's communications technologies and scientific advances in computer hardware and software are forcing a dramatic change and acceleration in all areas of sciences, engineering and economics. Many scientific and economic applications require the acceleration of linear algebra operations for solution large problems, such as 100 000×100 000 matrix multiplication, inversion etc. In the economics, it should be solved large economic simulation models represented by large matrices. The aim of this paper is to give an overview of the state-of-the-art of the developments and applications in GPU-based



high-performance computing for all platforms: Applications, hardware and software technologies, languages and development environments.

Complexity of computing in science, engineering and economics is rapidly increasing. In the past years complexity of simulations running on the HPC systems requires high processing speed, high level of parallelism (systems with thousands of processing elements), envisioned to reach millions of threads of parallelism and availability of parallelism in algorithms.

Architecture problems to be solved for high-performance computing are:

- (a) to state limits to manageable levels of parallelism and programming models allowing high performance and efficiency,
- (b) to determine the number of cores that can be used to building a single computer and its heterogeneity (CPU/GPU),
- (c) to specify the fundamental limits to increasing space dimensions of interconnect,
- (d) design considerations for I/O and storage subsystems for huge amounts of data,
- (e) to reduce as much as possible the power consumption but also enable the design of even faster computers.

Architectures for extreme-scale computing use the following approaches: *New key technologies*: new near threshold voltage operations, non-silicon memories and photonics. Multi-core processors are no longer the future of computing they are present day reality. A typical mass-produced CPU features multiple processor cores while a GPU (Graphics Processing unit) may have hundreds or even thousands of cores. With the rise of multi-core architectures has come the need for advanced programming and to program massively parallel processors.

### General Purpose Graphics Processing Unit

The Graphics Processing unit, or GPU, has been an integral part of most home computer systems and game consoles for several years. Efforts for ever more realistic games have driven its development from a simple 2D accelerator for graphics-based applications to an extremely powerful unit aimed at 3D games.

The raw computational power of the modern GPU has, in recent years, led to explosion of interest in its use for numerically intensive computing beyond the graphics domain. This interest is demonstrated by the release of dedicated General Purpose GPUs, or GPGPUs, by manufacturers such as NVIDIA ) (NVIDIA Tesla 2011) and AMD) (AMD Radeon 2011). The adoption of GPGPU computing by the HPC community is shown by the fact that two of the top four machines in the latest Top 500 list June 2011 employ GPGPUs (Fig.1).

Rank	Rmax [petaflops]	Name	Processor cores	Company
1	8,162	K computer	548 352 SPARC 64	Fujitsu, Japan
2	2,566	Tianhe-1A	186 368 Xeon 5670, NVIDIA Fermi GPU	National computing center Tianjin, China
3	1,759	Jaguar Cray-XT5	224 162 Opteron 6-core	Cray Inc. USA
4	1,271	Nebulae	120 640 Xeon, NVIDIA Tesla 2050 GPU	National Supercomputing Centre ShenZhen, China
5	1,192	TSUBAME 2.0	73 278 ProLiant SL390, Xeon 6CX5670, NVIDIA GPU	GSIC Center, TokyoInstituteoof Technology, Japan

Fig.1 Top 500 List, June 2011

A Graphics Processing Unit (GPU) is an accelerator, sometimes called a co-processor, designed to carry out specific graphics tasks faster than the main CPU in the system. It contains one or more microchips designed with a limited number of algorithms in mind. Graphics operations may be split into two types – vector-based operations and raster operations. Vector-based operations are the manipulation of the so called graphics primitives – that is objects such as lines, circles and arcs. A raster, or bitmap, is a structure representing individual image pixels such as those displayed on screen. Raster operations are the manipulation of such bitmaps in various ways such as scrolling a background image between display frames or overlaying a moving sprite over a background.

GPUs were developed during the years 1970s and 1980s, however only in the mid 1980s the first mass-market personal computer appeared including a dedicated chipset capable of taking care of all the graphics functions. The chipset included the famous blitter chip named after the acronym for Block Image Transfer. The blitter was responsible for manipulating large amounts of data corresponding to bitmap images. As well as a personal computer being a popular machine for playing games the advanced graphics capabilities led to its use in video processing, production and scene rendering. However, only in the 1990s the development of GPUs began in earnest. It was in this period more advanced GPUs for IBM-compatible PCs started to be developed. The first of these were simple 2D accelerators, aimed at speeding up the performance of the user interface of the Windows operating system. At about the same time 3D computer games were starting to become popular, leading to the development of GPUs specifically aimed 3D graphics processing. These accelerators became available in games consoles and on the PC thanks to graphic cards. The race was on. Fuelled by the thirst for ever more realistic computer games, the development of 3D GPUs has continued apace ever since. Today market is largely dominated by two companies, AMD and NVIDIA. Modern graphic cards are responsible for the many different operations involved in producing a graphic scene which are commonly referred to as rendering pipeline. The input to the pipeline is in the form of information about primitives, typically polygons or triangles. The rendering process transforms and shades the primitives and map them onto to screen for display. The typical pipeline steps are: Geometric vertex generation, Vertex processing, Primitive generation, Primitive processing, Fragment generation or rasterization, Fragment processing, Pixel operations or composition.

The rendering pipeline lends itself to a form of processing called *stream processing*. A stream of data is passed through a series computational stages. The operations within each stage are performed locally and independently on each element within the data stream. GPUs in such a way allow to exploit the inherent *task-parallelism* of streaming (different processor resources being devoted to different stages of the pipeline).

Several stages of the rendering pipeline also lend themselves naturally to another form of parallelism: *data-parallelism*. That means, each geometric vertex or image pixel can be processed independently of the others, but using the same algorithms, in the other words using the common Single Instruction Multiple Data (SIMD) approach. The data parallel approach has consequently evolved from SIMD to a more complicated Single Program Multiple Data (SPMD) model, as hardware capabilities have increased. In the SPMD model, different branches may be followed within a rendering stage for different sections of data.

Modern GPUs typically contain tens or even hundreds of processing units, each unit further containing several Arithmetic Logic Units (ALUs) able to exploit the SIMD characteristic of much of the processing.

The fact that modern GPUs typically contain hundreds of ALUs leads to units of processing power over 1 Tflops, several times that of a typical CPU, for example NVIDIA GPU GeForce GTX580M (NVIDIA 2011). This performance naturally led to an interest in using them for computationally-intensive problems outside the traditional graphics domain.

Manufacturers now release products aimed specifically at the HPC market, in particular AMD FireStream (AMD 2011) and the (NVIDIA Tesla 2011). In the latest Top500 list (TOP500 supercomputing sites 2011) (Fig. 1), two of the fastest four machines employ GPGPUs. The top spot taken in this list is by the Japanese RIKEN supercomputer with a performance of 8,162 petaflops ( $10^{15}$ ) and second one the Chinese Tianhe-1A system with a performance 2,57 petaflops.

### General Purpose GPU Scientific Computing

To make best use of the GPGPUs and achieve a performance which makes their use more worthwhile than a standard CPU in scientific computing, significant challenges must be addressed.

The primary issue is that of the application's scope for parallelism: it must demonstrate sufficient data-parallel characteristics such that it can be mapped on the GPU architecture and make full use of the many processing cores available.

The second challenge is making efficient usage of the GPU memory through the application's memory access patterns, where several problems may be encountered. The first problem to address is that of copying data between the main memory of the machine hosting GPU and device itself. This transfer is quite expensive therefore such transfers should be minimized whenever possible. Types of applications likely making the best use of GPGPUs: (a) Ensure that the application has substantial parallelism, (b) Ensure that it has high computational requirements, i.e. a *high ratio of arithmetic operations to memory operations*, (c) Prefer throughput over latency.

General purpose GPU computing is the use of a GPU to do general purpose scientific and engineering computing. The model for GPU computing is to use CPUs and GPUs together in a heterogeneous co-processing PU. The GPU has evolved over the years to have teraflops of floating point performance. NVIDIA revolutionized the GPGPU and accelerated computing world in 2006 – 2007 by introducing its new massively parallel architecture called CUDA. The CUDA architecture consists of hundreds of processor cores that operate together to crunch through the data set in the application.

Success of GPGPUs in the past few years has been easy of programming of the associated CUDA parallel programming model. In this model the application developers modify their application to take the compute-intensive kernels and map them to the GPU. The rest of application remains on the CPU. Mapping a function to the GPU involves rewriting the function to expose the parallelism in the function and adding C keywords to move data to and from the GPU. The developer is tasked with launching 10s of 1000s of threads simultaneously. The GPU hardware manages the threads and does threads scheduling.

The CUDA parallel hardware architecture accompanied by the CUDA parallel programming model provides a set of abstractions that enable expressing fine-grain and coarse-grain data and task parallelism. The programmer can choose to express parallelism in high-level languages, such as C, C++, Fortran or driver APIS, such as OpenCL (Khronos 2011) and Direct X-11 (Microsoft 2010) (Fig. 2). The users should understand alike the basic concepts of parallel programming and the GPU architecture. Case study demonstrates the development process, which begins with computational thinking and ends with efficient programs.

GPU Computing Applications				
C/ C++	OpenCL	DirectX Compute	Fortran	Java and Phyton
nVIDIA GPU with the CUDA Parallel Computing Architecture				

Fig. 2 A set of software development tools along with libraries and middleware

## GPU Acceleration of Linear Algebra Operations

Many scientific applications require the acceleration of linear algebra operations, which are quite well suited for GPU architectures. The CUDA software development toolkit includes an implementation of the basic linear algebra subprograms (BLAS) library ported to CUDA (Cublas). The most expensive operation is the matrix multiplication (Watson, M. A 2010).

GPU acceleration of matrix multiplications can be realized using cleaving algorithm. Consider the matrix multiplication  $\mathbf{C} = \mathbf{A} \mathbf{B}$ , where  $\mathbf{A}$  is an  $(m \times k)$  matrix,  $\mathbf{B}$  is a  $(k \times n)$  matrix, and  $\mathbf{C}$  is an  $(m \times n)$  matrix. We can divide  $\mathbf{A}$  into a column vector of  $(r + 1)$  matrices

$$\mathbf{A} = \begin{pmatrix} \mathbf{A}_0 \\ \mathbf{A}_1 \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ \mathbf{A}_r \end{pmatrix}$$

where each entry  $\mathbf{A}_i$  is a  $(p_i \times k)$  matrix, and

$$\sum_i^r p_i = m.$$

In practice, all the  $p_i$  will be the same.

In a similar manner, can be divided  $\mathbf{B}$  into a row vector of  $(s + 1)$  matrices  $\mathbf{B} = (\mathbf{B}_0, \mathbf{B}_1, \dots, \mathbf{B}_s)$ , where each  $\mathbf{B}_j$  is a  $(k \times q_j)$  matrix and

$$\sum_j^s q_j = n$$

Again, all the  $q_j$  will be the same. Then the outer product of this two vectors can be formed:

$$\mathbf{C} = \begin{pmatrix} \mathbf{A}_0 \\ \mathbf{A}_1 \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ \mathbf{A}_r \end{pmatrix} (\mathbf{B}_0 \quad \mathbf{B}_1 \quad \cdot \quad \cdot \quad \cdot \quad \mathbf{B}_s) =$$

$$= \begin{pmatrix} \mathbf{A}_0\mathbf{B}_0 & \mathbf{A}_0\mathbf{B}_1 & \cdot & \cdot & \cdot & \mathbf{A}_0\mathbf{B}_s \\ \mathbf{A}_1\mathbf{B}_0 & \mathbf{A}_1\mathbf{B}_1 & \cdot & \cdot & \cdot & \mathbf{A}_1\mathbf{B}_s \\ \cdot & & \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot & & \cdot \\ \cdot & & & & \cdot & \cdot \\ \mathbf{A}_r\mathbf{B}_0 & \mathbf{A}_r\mathbf{B}_1 & \cdot & \cdot & \cdot & \mathbf{A}_r\mathbf{B}_s \end{pmatrix}$$

Each individual element  $\mathbf{C}_{ij} = \mathbf{A}_i \mathbf{B}_j$  is a  $(p_i \times q_j)$  matrix, and can be computed *independently*. Generalizing this to a full implementation for the GPU we get a SIMD matrix multiplication. The  $p_i$  and  $q_j$  values can be chosen such that each sub-multiplication fits within the currently available GPU memory. Each multiplication can be organized through the GPU and assembled on the CPU.

Although the SIMD and SPMD models are supported by modern GPUs to make best use of hardware code-branching should still be minimized as much as possible. If a code branch occurs all threads must execute both branches, what is suboptimal for performance.

## Conclusions

The main reason for using accelerators is because of the need to increase application performance to either decrease the compute time, increase the size of science problem that can be computed, or both.

However, reasons other than pure performance improvements are starting to influence the deployment of HPC resources. As the size of conventional HPC systems increases, their space and power requirements and operational cost quickly outgrow the available resources and budgets. Thus, metrics such as flops per machine, flops per watt of power, or flops per dollar spent on the hardware and its operation are becoming increasingly important. Accelerator-based HPC system looks relatively attractive considering this metrics. The June 2011 Green 500 List of the world's most energy efficient supercomputers shows the ranking in(The Green 500 List 2011).

As a multi-billion dollar industry, the commodity games market will continue to be main driver of GPU development. Despite hardware systems (GPU-based high-performance computers) availability, however, the computational science community is currently split between early adopters of accelerators and skeptics. The early adopters' main concern is that new computing technologies are introduced frequently, and users simply don't have time to chase after developments that might fade away quickly. With introducing application accelerators, new languages and programming models are emerging that eliminate the option to port code between „standard“ and „non-standard“ architectures. The community fears that these new architectures will result in the creation of many code branches that are not compatible or portable.

On the other side GPUs have evolved to the point where many real-world applications are easily implemented on them and run significantly faster than on the multi-core systems. Future computing architecture will be hybrid systems with parallel-core GPUs working in tandem with multi-core CPUs.

## References

AMD FireStream (2011). *AMD FireStream 9250 GPU Compute Accelerator*, from <http://www.amd.com/us/products/workstation/firestream.aspx>

AMD Radeon (2011). *AMD Radeon HD7970 Graphics*, from <http://www.amd.com>.

KAHLE, J.A. et al. (2005). Introduction to the Cell Multiprocessor. IBM J. Research and Development, Vol.49, Nos.4-5, pp.589-604.

Khronos (2011). *Open CL – The open standard for parallel program heterogeneous systems*, from <http://www.khronos.org/opencv/>.

Microsoft (2010). *DirectX 11 – Microsoft Windows*, from <http://www.DirectX 11.microsoft.com>.

NVIDIA (2011). *Specification and benchmarks of the NVIDIA GeForce 570M graphics card and notebooks*, from <http://www.geforce.com>.

NVIDIA Tesla (2011). *High Performance Computing – Supercomputing with Tesla GPUs*, from <http://www.nvidia/object/tesla computing solutions>.

The Green 500 (2011). The Green500 List – June 2011, from [http://www. green 500.org/lists/2011/06/top/list.php](http://www.green 500.org/lists/2011/06/top/list.php).

TOP500 supercomputing sites (2011). June 2011 – *Top 500 Supercomputers*; from <http://www.top500 June 2011.org>.

WATSON, M.A.(2010). *Accelerating Correlated Quantum Chemistry Calculation Using Graphics Processing Units*. Computing in Science and Engineering, July/August, pp.40-50.

# Je vůbec poznatelný digitální svět?

**Prof. JUDr. Ing. Viktor Porada, DrSc. dr. h. c. mult.**

**Doc. JUDr. Eduard Bruna, Ph.D.**

Vysoká škola Karlovy Vary,

Katedra trestního práva, kriminalistiky a forenzních disciplín,

e-mail: viktorporada@vskv.cz., e-mail: eduardbruna@vskv.cz

---

## Abstrakt

Příspěvek pojednává o problémech s poznáním a prokázáním, resp. dokázáním dějů, které v digitálním světě probíhají. Tato otázka zajímá jak teoretiky – filosofy a matematiky, tak praktiky – konstruktéry a návrháře. Ale možná ještě významnější se dnes stává pro kriminalisty při forenzní analýze počítačových systémů a sítí, jakož i digitálních nosičů dat z hlediska dokazování jejich obsahu.

**Klíčová slova:** digitální svět; kyberprostor; forenzní analýza; forenzní zkoumání počítačových systémů a sítí; elektronické dokumenty; dokazování.

## Abstract

This paper deals with the problems of knowledge and proof, respectively, by proving processes that take place in the digital world. This question interests as theorists - philosophers and mathematicians and practitioners - engineers and designers. But perhaps even more important today to become criminalists in forensic analysis of computer systems and networks, and digital data carriers in terms of evidence of their contents.

**Key words:** digital world, cyberspace, forensic analysis, forensic examination of computer systems and networks; electronic documents; evidence.

## Digitální svět

Druhá polovina minulého století a zejména pak počátek století tohoto jsou svědky, jak se stále více našich aktivit odehrává v tzv. virtuálním prostředí, na Internetu. Někdy vědomě, někdy nevědomě. Ale není to pouze svět Internetu, který vytváří kyberprostor, a není to jen kyberprostor, který tvoří digitální svět okolo nás. A už vůbec to není (pouze) informační společnost, jakkoliv jde o termín, především politiky značně užívaný.

Digitální svět je tvořen jedničkami a nulami, tedy nejjednodušším zobrazením informace, nacházejících se na různých nosičích a v různých systémech.

Tento svět se dnes nachází všude okolo nás – a v případě např. lékařských přístrojů i v nás (kardiostimulátor<sup>1</sup>). Někdy se jedná o autonomní systémy (elektronika v automobilu) pracující prakticky bez interakce s člověkem, někdy o informační systémy v klasickém slova smyslu, sloužící pro sběr, zpracování, ukládání, vyhledávání a šíření informací, jehož prvky jsou informační a komunikační technologie, data a lidé. Cílem informačního systému je

---

<sup>1</sup> Viz např. TEJKL, J. *Mikrosenzory a mikrosystémy v medicíně*. Kardiostimulátory. [online]. Dostupné na internete: [jaromir.tejkl.sweb.cz/kardiostim/clanek.pdf](http://jaromir.tejkl.sweb.cz/kardiostim/clanek.pdf).

efektivní podpora informačních a rozhodovacích procesů<sup>2</sup>. V momentě, kdy jsou jednotlivé prvky informačních systémů nebo informační systémy jako takové propojovány prostřednictvím Internetu (obecně ale jakýmkoliv způsobem), můžeme hovořit o kyberprostoru.

Internet se nevnímá jako podmnožina kyberprostoru ani naopak, spíše jsou pojímány jako dvě množiny, které se částečně překrývají; „Internet“ se tu vztahuje především k obecnějším a techničtějším aspektům, „kyberprostor“ či „virtuální prostor“ je – mimo parafráze, kde se ponechává výraz užitý příslušným autorem – interpretačním pojmem užívaným tam, kde není předmětem zájmu sítí propojených počítačů (typ média), nýbrž sítí sociálních vztahů a vztahů k samotnému Internetu, přesněji řečeno jeho specifickým částem.<sup>3</sup>

Ve všech těchto součástech, tvořících digitální svět, dochází ke vzniku, zpracování, sdělování a příjmu informací. Vzhledem ke složitosti tohoto typu světa a rychlosti procesů, v něm probíhajícím, je otázkou, zda vůbec a nakolik je tento svět poznatelný a zda můžeme získané poznatky interpretovat.

### Poznání v digitálním světě

Říká se, že poznání znamená proces nabývání znalostí o reálném světě (poznávání), jehož výsledkem je snížení entropie, tedy získání nějakého poznatku. Poznání není emotivní či subjektivní, ale objektivní, jako výsledek spolehlivého, důvěryhodného a ověřitelného poznávacího procesu. Rozporuplnost toho konstatování, viz .např.<sup>4</sup>

Jinou otázkou ovšem je, zda a jak je schopen člověk o svých poznatcích vypovídat, tj. zda objektivní fakta nebudou zatížena osobním vnitropsychickým kognitivním modelem referujícího (a následně stejným modelem, či můžeme říci osobností) příjemce sdělení. Při komunikaci lidé totiž jednají a reagují subjektivně – na základě současné situace a také na základě své minulosti, dřívějších zkušeností, postojů, kulturních návyků a spousty s tím spojených činitelů. Z toho vyplývá, že akce a reakce při komunikaci jsou určovány nejen tím, co bylo řečeno, ale i způsobem, jak si zúčastněná osoba vykládá to, co bylo řečeno. Díky tomu si dva lidé naslouchající témuž sdělení mohou často vyložit jeho význam velmi odlišně. Ačkoli slova a gesta jsou stejná, každý z nich si je vykládá odlišně z prostého důvodu, že každý člověk je jiný a má i jiné zkušenosti<sup>5</sup>.

Informace je poznatek týkající se jakýchkoliv objektů, např. fakt, událostí, věcí, procesů nebo myšlenek, včetně pojmů, který má v daném kontextu specifický význam<sup>6</sup>. V případě mezilidské komunikace je ovlivněna výše uvedenými osobními faktory a vlivy. V případě strojové komunikace prostřednictvím kanálu, spojujícího zdroj a příjemce informací může mít na kvalitu informace vliv rušení (šum, jako rušivý signál, který v průběhu komunikace mění a poškozuje přenášenou zprávu), ale nenastává zde interpretační problém – přijatá nula bude stále nulou a jednička jedničkou.

Stále větší problém nám činí vzrůstající složitost informačních systémů a sítí. Běžící informační systém, kde probíhá mnoho paralelních procesů, komunikujících mezi sebou a

<sup>2</sup> MATES, V., SMEJKAL, V. *E-government v České republice. Právní a technologické aspekty*. 2. vydání. Praha : Leges, 2012, s. 21.

<sup>3</sup> ZBÍRAL, D. *Náboženství a internet*. [online]. Dostupné na internete: [www.david-zbiral.cz/nabinternet.pdf](http://www.david-zbiral.cz/nabinternet.pdf).

<sup>4</sup> ZOUBEK, V. *Právověda a státověda. Úvod do právního a státovědního myšlení*. 1. vydání. Plzeň : Aleš Čeněk, 2010. 700 s. ISBN 978-80-7380-239-4. ZOUBEK, V. *Lidská práva - globalizace - bezpečnost*. 2. upravené vydání. Plzeň : Aleš Čeněk, 2008. 461 s. ISBN 978-80-7380-103-8. ZOUBEK, V. *Dolgosročnyje globalnyje problemy bezopasnosti*. In *Formirovanije tolerantního soznanija v obščestve: materiály VII. meždunarodnogo antiterrorističeskogo foruma*. Ids. I. I. Bondarenko i A. I. Dičenko. Kijev : Kijevskaja pravda, 2011, s. 139-145. ISBN 978-966-7270-65-0.

<sup>5</sup> DEVITO, J. A. *Základy mezilidské komunikace*. 1. vyd., Praha : Grada Publishing, 2001, s. 21.

<sup>6</sup> ČSN ISO/IEC 2382-1, s. 7.



s uživateli, jejichž stav je v každý okamžik variabilní a mnohdy neopakovatelný, klade velké překážky a možná i činí nemožným beze zbytku poznat vnitřní svět počítačových systémů. Zatímco jejich tvůrci mají možnost modelování a trasování krok po kroku, přičemž řízenými experimenty mohou získávat informace o tom, co se v systému do značné míry odehrává, v případě zjišťování toho, co se odehrálo ante tempora, především pro účely soudních a správních řízení, především pak pro účely trestního řízení je situace velmi složitá.

## **Zkoumání digitálních stop**

### ***Definice a vlastnosti digitálních stop***

Každé technologické zařízení, které získává, zpracovává, předává nebo uchovává data, zanechává záznamy (odrazy) o své činnosti. Tyto záznamy z kriminalistického hlediska jsou stopami. V oblasti IS/IT jsou tedy především digitální stopy, které lze definovat podle SWGDE (Scientific Working Group on Digital Evidence) jako jakékoliv informace s vypovídající hodnotou, uložené nebo přenášené v digitální podobě<sup>7</sup>.

Z hlediska trestního či správního řízení je ale pro nás možná užitečnější užší definice International Organization of Computer Evidence (IOCE), která definovala původně digitální stopu jako jakoukoliv informaci, uloženou nebo přenášenou v binární formě, která může být předložena soudu jako věcný důkaz. V této definici je kladen důraz na předkládání důkazů soudu a právě předložitelnost důkazu soudu je hlavním kritériem úspěšnosti kriminalistické počítačové analýzy (na rozdíl od tzv. znalecké analýzy prováděné za účelem soukromoprávním).

Lze také říci, že digitální stopa je fyzikální interpretací (záznamem) nehmotné informace, zakódované do digitálního formátu<sup>8</sup>.

Digitální stopy se nacházejí v počítačových systémech a na nosičích dat<sup>9</sup>, případně kdekoliv v kyberprostoru. Jejich vlastnosti jsou ovšem takové, že příliš neusnadňují práci orgánů činných v trestním řízení, resp. jimi ustanovených znalců. Patří sem kromě dalších zde uvedených<sup>10</sup> také ty vlastnosti, které souvisejí s pomíjivým stavem informačního obsahu složitých počítačových systémů:

- nehmotnost digitálních stop,
- latentnost digitálních stop,
- manipulovatelnost s časem v počítačových systémech,
- velmi nízká životnost digitálních stop,
- způsob uchování záznamů,
- dynamika činnosti počítačových systémů,
- komplexnost prostředí,
- vysoký stupeň interní a externí interakce probíhajících procesů,
- velký geografický rozsah prostoru s digitálními stopami,

---

<sup>7</sup> RAK, R., PORADA, V. Charakteristiky a specifika digitálních stop. In *Bezpečnostní teorie a praxe*, 2005, č. 1, s. 71 – 84, resp. PORADA, V., RAK, R. Digitální stopy v kriminalistice a forenzních vědách. In *Soudní inženýrství*, XVII., 2006, č. 1, s. 3 – 21.

<sup>8</sup> PORADA, V. ŠEDIVÝ, P. Praktická využitelnost kriminalistických a forenzních aplikací v oblasti počítačové/kybernetické kriminality. In *Karlovarská právní revue*, 2012, č. 3, s. 94 – 114.

<sup>9</sup> PORADA, V., STRAUS, J. *Kriminalistické stopy - Teorie, metodologie, praxe*. Plzeň : Aleš Čeněk, s.r.o. 2012, s. 282.

<sup>10</sup> PORADA, V., STRAUS, J. op. cit., s. 306 a násl.

## ***Statická a dynamická analýza digitálních stop***

Jednou ze základních zásad při zajišťování digitálních stop je zachování jejich integrity a z toho vyplývající postup, který předpokládá pořízení identických binárních kopií originálních nosičů dat a jejich autentizace pomocí kontrolního součtu a provádění digitální forenzní analýzy na takto pořízených kopiích. Tento postup je charakteristický pro tzv. „klasickou“ digitální forenzní analýzu statických datových nosičů. V současné době je však v mnoha případech potřeba analyzovat obsah dynamických pamětí digitálních informačních a komunikačních technologií. V tomto případě nastává problém, protože pro pořízení kopie operační paměti nebo pro „živou“ analýzu informací a dat takové paměti je nutné spustit program, který tyto činnosti provádí. Spuštění programu však je možné pouze způsobem, že se tento program nahraje do operační paměti, tj. do paměti, kterou je potřeba kopírovat/analyzovat. Dochází tak ke změně předmětu zkoumání.

Pro tradiční digitální forenzní analýzu je charakteristické, že po zajištění dat pracuje s takovými daty, která jsou uložena na médiích s dlouhou dobou životnosti. To umožňuje detailní zkoumání, opakování jednotlivých SOP, verifikaci výsledků jinými metodami digitální forenzní analýzy nebo i dodatečné provedení analytických kroků i s odstupem několika let, např. pro účely dodatečných analýz, pro ověření/demonstraci správnosti analytických postupů před soudem apod.

Naproti tomu digitální forenzní analýza živých systémů (Live Forensics) se zabývá postupy získávání a analýzy digitálních stop ze systémů digitálních informačních a komunikačních technologií v případě, že tyto systémy nelze pro účely digitální forenzní analýzy vypnout nebo je nutné je pro získání určitých specifických informací ponechat zapnuté („živé“).

Hlavním problémem je extrémní dynamičnost prostředí digitálních stop. Organizace, provozující složité IS s mnoha uživateli, běžícími programy a procesy a rozprostírající se v lokálních i vzdálených umístěních (LAN, WAN) nikdy samy nedopustí „klasické ohledání místa trestného činu“ s vyloučením všech osob a činností po dobu ohledání a zajištění věcných důkazů, tedy včetně digitálních stop. Vyšetřování, expertiza musí být vedena v živém, produkčním prostředí, v krajním případě ze záložních nebo archivních médií. Produkční prostředí je ale extrémně dynamické, generuje obrovské množství transakcí, které mohou přepisovat, zneplatňovat či mazat skutečné, relevantní digitální stopy (důkazy). Pokud s aplikací pracuje větší množství uživatelů, pravděpodobnost zajištění relevantních důkazů s rostoucím časem prudce klesá. Naopak pachatel má dostatek času a prostoru aby stopy smazal nebo pozměnil. Situace je komplikována tím víc, má-li tato osoba dostatečné znalosti a oprávnění (administrátorské). Kritické aplikace musí být proto navrženy podle přísných bezpečnostních pravidel (oddělení pracovních rolí zaměstnanců, logování transakcí, archivace dat, průběžný monitoring apod.). Pokud tyto pravidla při vývoji nebo v provozu nejsou dodržována, hledání pachatele je velmi komplikovanou záležitostí s vysokou mírou nejistoty výsledku a velkou investicí do zdrojů vyšetřování<sup>11</sup>.

Digitální forenzní analýza běžících počítačových systémů se proto musí vypořádat s několika problémy:

- v živých systémech dochází k neustálým změnám dat, zkoumaný systém pracuje, neustále zpracovává data, tato se neustále přesouvají z pevného disku do operační paměti a procesoru počítače a nazpět. Jakákoliv analýza, zjištění nebo kopie dat tedy odpovídá pouze stavu systému v době, kdy analýza, zjištění nebo kopie dat byly provedeny;

---

<sup>11</sup> PORADA, RAK., op. cit.

- jakýkoliv forenzní programový nástroj, který je k digitální forenzní analýze živých systémů použit, se stává součástí takového systému, a tím provede v tomto systému změny. Nejedná se pouze o změnu v operační paměti, kde takový forenzní nástroj pracuje, ale dochází i ke změnám na pevných discích, byť forenzní nástroje tohoto druhu jsou postaveny tak, aby na originální datové nosiče zkoumaného systému v žádném případě nezapisovaly. Změny v datech na originálních pevných discích zkoumaného systému jsou způsobeny principem práce operačního systému zkoumaného počítače, protože (až na výjimky) všechny operační systémy běžně využívají pevný disk k tzv. odkládání částí momentálně nepoužívané operační paměti na disk (tzv. swapování), a tím se může „obraz“ forenzního nástroje, který primárně běží pouze v operační paměti, dostat i na pevný disk. Při takovémto druhu forenzní analýzy je třeba se s touto skutečností vyrovnat a takové změny identifikovat, zdůvodnit a zhodnotit jejich vliv na originální data;
- forenzní nástroje pro digitální analýzu živých systémů musí pro svoji práci použít alespoň minimální sadu funkcí běžícího originálního operačního systému. Riziko, že takový systém je modifikován nedefinovatelným způsobem je vždy potřebné zvažovat a výsledky získané tímto způsobem vždy kriticky přehodnocovat<sup>12</sup>.

Zde se zřejmě dostaneme do situace, kdy budeme muset kombinovat monitorování (sledování) běžícího systému resp. některého z jeho uživatelů a zaznamenávání statických stavů systému, byť ve velice krátké době po sobě jdoucích okamžicích.

Zajímavou otázkou je, zda monitorování chování určitého uživatele „uvnitř“ počítačového systému je podřaditelné pod některý druh činnosti, kterou umožňuje platné znění trestního řádu, jako je odposlech a záznam telekomunikačního provozu podle § 88 nebo zjištění údajů o telekomunikačním provozu podle § 88a trestního řádu<sup>13</sup>. Zřejmě nikoliv, protože dané činnosti předpokládají sledování přenosu dat mezi uživatelem a příjemcem, přičemž pracuje-li trestní řád s pojmem „telekomunikační provoz“, pak s přihlédnutím k dikci § 97 zákona o elektronických komunikacích<sup>14</sup> se tím rozumí odposlech a záznam zpráv přenášených veřejnou komunikační sítí nebo pomocí veřejně dostupné služby elektronických komunikací.

Sledování provozu v počítačových sítích naproti tomu může být podřazeno pod tuto činnost, a to vzhledem k obecné definici služby elektronických komunikací dle § 2 písm. n) zákona o elektronických komunikacích<sup>15</sup>. Problémem ovšem je komplexnost a obtížná přiřaditelnost přenášených informací k určitému objektu či subjektu. Těžko předem určit, zda ta která činnost systému, která je zaznamenána v rámci síťového provozu, je činností iniciovanou uživatelem nebo automatickou činností systému. Navíc v procesu zaznamenávání síťového provozu se nejedná o jeho analýzu, která jediná může věrohodně určit zdroje, které iniciovaly zaznamenaný provoz<sup>16</sup>.

<sup>12</sup> PORADA, V. ŠEDIVÝ, P. Praktická využitelnost kriminalistických a forenzních aplikací v oblasti počítačové/kybernetické kriminality. In *Karlovarská právní revue*, 2012, č. 3, s. 94 – 114.

<sup>13</sup> Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů.

<sup>14</sup> Zákon č. 127/2005 Sb., o elektronických komunikacích a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o elektronických komunikacích), ve znění pozdějších předpisů.

<sup>15</sup> Poněkud klopotná definice zní takto: službou elektronických komunikací se rozumí služba obvykle poskytovaná za úplat, která spočívá zcela nebo převážně v přenosu signálů po sítích elektronických komunikací, včetně telekomunikačních služeb a přenosových služeb v sítích používaných pro rozhlasové a televizní vysílání a v sítích kabelové televize, s výjimkou služeb, které nabízejí obsah prostřednictvím sítí a služeb elektronických komunikací nebo vykonávají redakční dohled nad obsahem přenášeným sítěmi a poskytovaným službami elektronických komunikací; nezahrnuje služby informační společnosti, které nespočívají zcela nebo převážně v přenosu signálů po sítích elektronických komunikací.

<sup>16</sup> PORADA, V., ŠEDIVÝ, P. op. cit.

Trestní řád dále umožňuje sledování osob a věcí, jež je v ust. § 158d definováno jako získávání poznatků o osobách a věcech prováděné utajovaným způsobem technickými nebo jinými prostředky, přičemž sledování, při kterém mají být pořizovány zvukové, obrazové nebo jiné záznamy, lze uskutečnit pouze na základě písemného povolení státního zástupce. Otázkou ovšem je míra součinnosti provozovatele systému, která podle cit. ust. zákona není zřejmě vynutitelná.

Z hlediska kriminalistické počítačové analýzy je pro nás klíčové, abychom mohli konformně správným a přísně legálním způsobem najít, zadokumentovat a provést důkazy, zjištěné z digitálních stop.

Musíme ovšem počítat s tím, že takto nemusíme získat všechny informace, které mohou být skryté nebo nekopírovatelné. Jejich průkazní hodnota je proto slabší<sup>17</sup>.

### ***Dva hlavní problémy při zkoumání běžících systémů***

Dvěma hlavními problémy při zkoumání běžících (funkčních) počítačových systémů a sítí jsou otázka času a identifikace a autentizace uživatelů.

#### **Čas**

Je známo, že nastavení času na počítači lze kdykoli změnit. Pouze takový počítač, který by byl připojen na časový normál či jiný zdroj jednotného času a toto nastavení by nebylo možno modifikovat či vypnout, je nezpochybnitelným zdrojem o době určitého úkonu. U obyčejných počítačů musíme mít štěstí, abychom z více provázaných údajů mohli spolehlivě prokázat, kdy se v počítači co odehrálo, a to jak v případě, kdy pachatel s faktorem času počítal a nastavil jej určitým způsobem, tak v situaci, kdy podezřelý či obviněný zpochybňuje časové údaje zjištěné v průběhu vyšetřování<sup>18</sup>.

#### ***Identifikace a autentizace***

Klíčovým problémem dokazování prostřednictvím elektronických dokumentů je přiřazení dokumentu, resp. jeho obsahu konkrétní osobě. Pokud není dokument opatřen elektronickým podpisem, pokud možno tzv. zaručeným elektronickým podpisem<sup>19</sup>, prakticky není možné prokázat, kdo je skutečným autorem dokumentu nebo kdo jej nějak modifikoval. Vyplývá to z možnosti jakýchkoliv změn digitálně zaznamenaných dat, přičemž použití nějakého logu, znamenávající činnosti v počítačovém systému se obvykle omezuje pouze na přihlášení/odhlášení, v lepším případě na to, že určitá osoba v jistý okamžik nějak s dokumentem nakládala.

Pouze existence časového razítka<sup>20</sup> představuje důkaz jednoznačný, který může být nahrazen pouze soustavou dalších důkazů, vztahujících se k procesům, probíhajícím v počítačovém systému. Inspirativní může být např. ustanovení § 562 odst. 2 nového občanského zákoníku,<sup>21</sup> podle kterého „*Má se za to, že záznamy údajů o právních jednáních v elektronickém systému jsou spolehlivé, provádějí-li se systematicky a posloupně a jsou-li chráněny proti změnám. Byl-li záznam pořízen při provozu závodu a dovolá-li se jej druhá strana k svému prospěchu, má se za to, že záznam je spolehlivý.*“.

<sup>17</sup> SMEJKAL, V. Současné možnosti boje proti počítačové kriminalitě. *Data Security Management*, XV., 2011, č. 4, s. 18 – 23.

<sup>18</sup> Smejkal, V. op. cit.

<sup>19</sup> Viz např. SMEJKAL, V. Elektronický podpis. In *Právní rádce*, XII., 2004, č. 12, s. 9 – 14 a SMEJKAL, V. Elektronický podpis v Slovenské republice. In *Data Security Management*, XI., 2007, č. 2, s. 16 – 20.

<sup>20</sup> Podrobně viz zejm. Mates, V., Smejkal, V. *E-government v České republice. Právní a technologické aspekty*. 2. podstatně přepracované a rozšířené vydání. Praha : Leges 2012, 456 str., ISBN: 978-80-87576-36-6.

<sup>21</sup> Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, který nabývá účinnosti dnem 1. ledna 2014.

## Závěry

Ačkoliv by se mohlo zdát, že v úvodu toho textu najdeme povzdech či dokonce rezignaci nad složitostí digitálního světa, přesto můžeme dospět k podmíněně optimistickému závěru. Spočívá v tom, že tak jako v dřívějších etapách lidstva se zdály být některé problémy, dané s poznatelností světa limitující další možnosti lidské společnosti, ukázalo se prakticky ve všech případech, že tomu tak není.

Zkoumání nitra hmoty na straně jedné – viz např. experiment prováděný ve švýcarském urychlovači částic LHC (Large Hadron Collider neboli Velký hadronový urychlovač)<sup>22</sup> či naopak v kosmickém prostoru – viz např. sonda Voyager 2 mohou být zdrojem optimismu, že se nám podaří zkoumat i chování složitých a vysoce dynamických počítačových systémů. Poznání dějů, které se zde odehrávají obecně, je přitom snazší, nežli konkrétní přiřazení určitých procesů určitým subjektům.

Digitální technologie pronikly do běžného života společnosti takovým způsobem, že pro orgány činné v trestním řízení, ale obecně pro každého, kdo bude zkoumat chování složitého počítačového systému, se tyto musí stát z jedné strany nedílným a zásadním nástrojem práce, z druhé strany kladou tyto technologie, díky jejich složitosti a dynamice vývoje, vysoké nároky na odpovídající vědomosti a speciální postupy identifikace, vyhledávání, zajišťování, dále pak na analýzu, interpretaci a prezentaci digitálních stop.

Současná úroveň rozvoje a existence informačních a komunikačních technologií jednoznačně vyžaduje vytvoření specializovaných a kvalifikovaných týmů sestávajících nejen ze specialistů na digitální techniku, ale i na odborníky v oblastech lidské činnosti, která digitální technologie specificky využívá. Jedná se tedy o reálnou potřebu vzniku multioborových vyšetřovacích týmů.

Konkrétním příkladem může být potenciální snaha pachatele nebo pachatelů zaútočit pomocí informačních a komunikačních technologií na některý z prvků klíčové infrastruktury státu nebo na řídicí a informační systém některé z předních nemocnic nebo významného průmyslového podniku. V takto závažných nebo složitých případech nebude postačovat v praxi používaná metoda určité „off-line“ spolupráce. I když se zdají být použité příklady zatím na první pohled nereálné, světová zkušenost potvrzuje opak a není nic lepšího, než být připraven jak organizačně, procesně, odborně ale i právně. Lze se důvodně domnívat, že takové situace, kdy by bylo potřebné sestavit specializovaný multioborový vyšetřovací tým již v minulosti nastaly, jen se o nich neví, nebo nebyly jako takové klasifikovány. Je potřeba se připravit na nepříznivé situace, které mohou nastat už v blízké době<sup>23</sup>.

Na otázku, zda otázkou, zda je digitální svět poznatelný, lze zřejmě odpovědět kladně. Složitější je, zda budeme schopni získat digitální stopy v souladu s právním řádem, a ještě více, zda budeme schopni získané poznatky interpretovat a tuto interpretaci obhájit. Některé případy, které se vyskytly v poslední době, ukazují, že existuje nebezpečí jednostranné interpretace, kdy jsou fakta vybírána či uvažována selektivně či dokonce tak, aby doplnila předem vytvořenou hypotézu. Důvodem nemusí být jen záměr či ovlivnění ze strany jiné osoby, ale „pouze“ strach ze složitosti a omezené poznatelnosti dané právní či trestní věcí. Zde tedy existuje velký prostor pro výzkumnou a pedagogickou činnost v oblasti tak obecné, jakou je gnoseologie, ale i tak konkrétní, jako jsou forenzní metody v digitálním světě.

---

<sup>22</sup> [online]. Dostupné na internete: <http://lhc.web.cern.ch/lhc/>.

<sup>23</sup> PORADA, V. ŠEDIVÝ, P. Praktická využitelnost kriminalistických a forenzních aplikací v oblasti počítačové/kybernetické kriminality. In *Karlovarská právní revue*, 2012, č. 3, s. 94 – 114.

# Spotrebiteľský trh a aspekty kúpneho správania spotrebiteľov

**prof. Ing. Michal Pružinský, CSc.**

Katolícka univerzita Pedagogická fakulta, Katedra manažmentu a marketingu  
e-mail: michal.pruzinsky@ku.sk

**Mgr. Róbert Zavacký**

Katolícka univerzita Pedagogická fakulta, Katedra sociálnej práce  
e-mail: zavacky.robert@gmail.com

---

## Abstrakt

Spotrebiteľské správanie a rozhodovanie vychádza z ľudských potrieb a prianí. Popri základných potrebách ľudia túžia uspokojovať aj vedľajšie potreby, ktoré sú spravidla stimulované ich prianiami, ako sú napr. túžba po rekreácii, vzdelaní, sociálnych a rôznych doplnkových službách, prípadne sa chcú stať vlastníkami zvláštnych modelov a značiek pestrých výrobkov. Skúmanie spotrebiteľského správania je dôležité práve preto, lebo faktory, na ktorých toto správanie závisí, sa neustále menia. Získanie aktuálnych poznatkov o potrebách a želaniach spotrebiteľov si vyžaduje nachádzanie nových spôsobov a prístupov k prieskumu trhu a skúmanie spotrebiteľského správania. Naším cieľom preto je preukázať súvislosť medzi spotrebiteľským správaním, rozhodovaním sa pre nákup a skúsenosťou s výrobkom, ktorý si už zákazník od výrobcu alebo predajcu kúpil.

**Kľúčové slová:** spotrebiteľ, spokojnosť, výrobok, služba.

## Abstract

Consumer behaviour and decision-making based on human needs and desires. In addition to the basic needs of the people by the desire to satisfy needs that are often driven by their desires, such as. Desire for recreation, education, social and various ancillary services, or wish to become owners of specific models and brands of varied products. Examination of consumer behaviour is important precisely because the factors, on which this behaviour depends, are constantly changing. Obtaining actual knowledge of the needs and desires of consumers requires finding new ways and approaches to market research and examination of consumer behaviour. Our aim therefore is to demonstrate the link between consumer behaviour, decision making for purchase and experience with the product, which you have from the manufacturer or vendor bought.

**Keywords:** consumer, satisfaction, product, service.

## Úvod

Spoločenský vývoj je ovplyvnený zmenami individuálneho i kolektívneho – komunitného spôsobu života. Miliardy ľudí premýšľajú nad sebou a svojou budúcnosťou, realizujú svoje predstavy v rovine všeobecných i náboženských hodnôt, uznávaných zásad, noriem, zvyklostí a kultúry. Intenzita vzájomnej komunikácie narastá. Na jej búrlivom rozvoji sa medziiným podieľal aj vznik obchodovania, ktoré bolo iniciované deľbou práce, špecializácie a vzniku odvetví. Sofistikovanejšie obchodovanie s čoraz väčšími objemami

tovarovej výmeny bolo odštartované postupným včleňovaním distributérov – sprostredkovateľov do systému výmeny. Boli vytvorené distribučné kanály využívajúce zodpovedajúce formy komunikácie a kooperácie. Ich hodnototvorná funkcia v rámci rozvíjajúcich sa trhov je neustále rastúca, a to aj v prípadoch, keď predaj rastie pomalšie, prípadne klesá.

### Spotrebiteľský trh a spotrebiteľské správanie

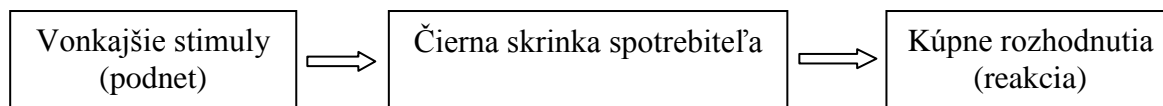
Spotrebiteľský trh sa skladá zo všetkých konečných spotrebiteľov – jednotlivcov a domácností, ktorí nakupujú tovary (produkty) pre osobnú spotrebu. Spotrebiteľia na spotrebiteľskom trhu sa od seba navzájom odlišujú:

- vekom,
- vkusom,
- príjmom,
- úrovňou vzdelania.

Nákupné správanie spotrebiteľov zahŕňa správanie jednotlivcov a domácností – konečných spotrebiteľov, ktorí nakupujú výrobky a služby pre osobnú spotrebu. Správanie ľudí spojené so spotrebou produktov predstavuje jednu z dôležitých oblastí ľudského správania vôbec. Zahŕňa v sebe dôvod, prečo ľudia vyjadrujú svoje želania mať produkty, ktorými uspokojujú svoje potreby, spôsoby, ktorými to uskutočňujú, a vplyv pôsobiaci na tento proces.

### Modely spotrebiteľského správania

Odpovede na otázky súvisiace s uspokojovaním potrieb spotrebiteľov je možné nájsť pomocou modelu podnet – reakcia, ktorý skúma a objasňuje vzťah medzi marketingovými podnetmi a reakciou kupujúceho znázornený na obrázku 1.



Obr. 1 Model marketingových podnetov a reakcie kupujúceho

Medzi vonkajšie stimuly radíme marketingové (výrobok, cena, miesto, propagácia) a stimuly prostredia (ekonomické, technologické, politické, právne). Kúpne rozhodnutie zahŕňa:

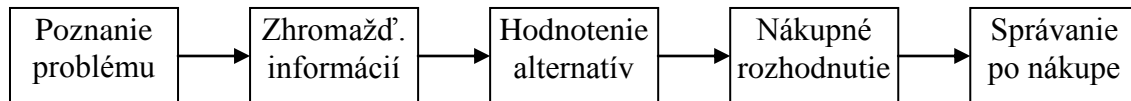
- voľbu výrobku,
- voľbu značky predajcu,
- voľbu množstva a času nákupu.

Faktory spotrebiteľského správania pôsobia na správanie zákazníka a ich vplyv sa prejavuje predovšetkým v nákupnom procese pri výbere produktu. Hlavnými faktormi ovplyvňujúcimi nákupné správanie sú:

- kultúrne faktory – podľa Kitu ( 2005, s. 78) majú na spotrebiteľské správanie vplyv najmä z pohľadu niektorých kultúrnych trendov, ako napr. zblížovanie kultúr, zmena hierarchie hodnôt, globalizácia životného štýlu a pod.,
- spoločenské faktory – medzi tieto faktory patrí rodina, referenčné skupiny, spoločenská rola a postavenie (status),

- osobnostné faktory - medzi osobnostné faktory pôsobiace na spotrebiteľské správanie môžeme zaradiť vek a životný cyklus rodiny, zamestnanie, ekonomické podmienky (finančná situácia), životný štýl, osobnosť a hodnoty.
- psychologické faktory – zahŕňajú motiváciu, vnímanie, poznávanie a učenie, presvedčenie a postoj.

Proces rozhodovania o nákupe predstavuje súhrn piatich krokov, ktorými spotrebiteľ prechádza počnúc uvedomením si svojej potreby cez rozhodnutie o nákupe až po jeho konečnú realizáciu. Z tohto súhrnu je zrejmé, že nákupný proces začína dávno pred skutočným nákupom a po jeho realizácii pokračuje. Proces rozhodovania o nákupe sme si zobrazil na obrázku 2.



Obr. 2 Proces rozhodovania o nákupe

Prostým pohľadom na obrázok č. 2 by sme mohli dôjsť k záveru, že spotrebiteľ prechádza pri každom nákupe všetkými piatimi etapami rozhodovania. V skutočnosti, pri väčšine bežných nákupov, spotrebiteľ vynecháva, prípadne opakuje niektoré etapy. Všetkými piatimi krokmi rozhodovacieho procesu prechádza spotrebiteľ najmä vtedy, ak je postavený pred novú a komplexnú nákupnú situáciu.

### **Analýza kúpneho správania spotrebiteľov**

Nákupné rozhodnutia uskutočňujú spotrebiteľia každý deň, pričom reagujú na rôzne marketingové stimuly. Medzi takéto patria najmä produkt, jeho cena, spôsoby distribúcie a reklama, ako aj rôzne ďalšie ekonomické, politické, kultúrne či technické podnety. Na ich základe spotrebiteľia reagujú a rozhodujú sa pre konkrétny produkt, značku, predávajúceho, množstvo alebo čas nákupu.

### **Vplyv hospodárskej krízy na kúpne správanie spotrebiteľov**

Hospodárska kríza zasiahla aj do kúpneho správania spotrebiteľa. Dopady sa premietajú predovšetkým do procesu jeho nákupného správania, nielen v slovenskom, ale aj celosvetovom prostredí. Krízové prejavy sú pestré a práve preto sú aj jej dosahy – vplyvy na spotrebiteľské správanie často špecifické. Pokiaľ nastala zmena v zákazníkovi správaní, pýtame sa, aká bude jej intenzita alebo ktoré aspekty spotrebiteľského správania zasiahne a do akej miery. I tu berieme do úvahy niekoľko faktorov. Prvým z nich je klesajúca kúpna sila, ktorá je limitujúca kúpyschopnosť obyvateľstva. Spotrebiteľské správanie ovplyvňujú aj skúsenosti a odporúčania známych ľudí, reklama, momentálne citové rozpoloženie, ale aj médiá, ktoré v značnej miere ovplyvňujú mienku širokej verejnosti.

Vo významnej miere ovplyvňujú spotrebiteľské správanie aj psychologické faktory. V čase hospodárskej krízy sú to hlavne neistota a opatrnosť vo výdavkoch spotrebiteľov. V tomto zmysle, by kríza mala na výdavky spotrebiteľov výrazný vplyv iba v prípade straty zamestnania.

Realizované prieskumy potvrdzujú, že nákupné správanie spotrebiteľov sa líši aj z hľadiska charakteru jednotlivých produktov. V prípade bežného spotrebného tovaru, akým sú potraviny, drogeria/kozmetika, boli vyhodnotených zmeny ovplyvnené krízou v produktoch:



- Drogeria/kozmetika, predovšetkým ženy inklinujú k väčšiemu šetreniu a racionálnejšie míňajú peniaze v tejto oblasti. V predchádzajúcich rokoch míňali viac, často plytvali a kupovali si aj to, čo nevyhnutne nepotrebovali. Teraz zvažujú, či daný výrobok potrebujú alebo nie. Pri tejto produktovej kategórii vo všeobecnosti platí, že spotrebiteľia kupujú v čase krízy to, čo potrebujú a reálne spotrebujú. Častejšie sa orientujú na výpredaj.
- Potravin sa zmeny nákupného správania dajú identifikovať v dvoch rovinách:
  - a. spotrebiteľia kupujú sa menšie množstvá (spontánne poukazujú na tzv. plytvanie pred krízou a zbytočné nákupy do zásoby),
  - b. sú senzitívnejší voči akciám, zľavám a pod., (viac si všímajú aj privátne značky). Zatiaľ nemenia sortiment a taktiež nemenia obchodný reťazec. Pri tejto produktovej kategórii ich zvyklosti vo výbere, aj v čase krízy, ostávajú nezmenené.

Európania sa vo všeobecnosti v čase krízy rozhodli šetriť na potravinách, zdravotnej starostlivosti a voľnom čase. Motiváciou je možnosť získať viac tovaru za menej peňazí. V tomto období spotrebiteľia redukujú štruktúru týždenných a denných nákupov. Sú obozretnejší vo voľbe sortimentu, viac sa orientujú na akciový a lacnejší tovar alebo na domáce zdroje, hlavne na vidieku. Kríza zasiahla aj oblasť tzv. impulzívnych nákupov, resp. neplánovaných alebo spontánnych nákupov, ktoré sú výsledkom impulzívneho rozhodnutia, najmä v mieste predaja a zväčša sú reakciou na určitý vizuálny podnet. Spotrebiteľia ich v značnej miere obmedzili. Toto racionálne správanie podľa odborníkov bude pretrvávať aj po ústupe krízy. Na popredných miestach vo výdavkoch, ktoré v priemernej spotrebe európskych domácností poklesli sú alkoholické nápoje a tabakové výrobky. Ďalšou skupinou obmedzených výdavkov sú výdavky na voľný čas. Táto oblasť je však zároveň aj oblasťou, na ktorú by spotrebiteľia chceli výdavky zvýšiť. Trávenie voľného času je položkou pre radosť, ktorú v horšom období ľudia obetujú, ale v prípade zlepšenia situácie sa ju snažia obnoviť.

Konkvencie hospodárskej krízy posilnili obchodovanie s použitým tovarom (tzv. second hand), pričom často takéto výrobky predávajú aj priamo samotní spotrebiteľia. Medzi použitými výrobkami, ktoré spotrebiteľia kupujú najčastejšie, sú osobné automobily, po nich nasledujú produkty súvisiace s kultúrou (knihy, hudba, filmy, videohry) a oblečenie. Tento druh obchodovania sa rozširuje aj vďaka internetu, ktorý uľahčuje vyhľadávanie a prezentáciu konkrétnych výrobkov. Informácie na webových sídlach počas uplynulých rokov sa znásobili. Spotrebiteľia využívajú internet pri vyhľadávaní najlepšieho pomeru kvality a ceny výrobkov. Okrem toho spotrebiteľia čoraz častejšie nakupujú priamo prostredníctvom internetu, čím nepriamo nútia aj veľké obchodné reťazce, aby týmto spôsobom ponúkali svoj tovar.

### **Vplyv reklamy na správanie spotrebiteľa**

Mierny pokles spotrebiteľského dopytu po produktoch a službách spôsobený krízou viedol na druhej strane k nárastu podpory predaja prostredníctvom reklamy. Vplyv reklamy na spotrebiteľa je nepopierateľný. Takmer každý druhý Slovak má sklon nakupovať impulzívne. Slováci senzitívne reagujú na letákové kampane a reklamy z médií. Ich nákupné správanie je značne ovplyvniteľné. Z vyhodnotených výsledkov prieskumov vyplynulo, že sklon kupovať v obchode aj tovar, ktorého nákup nebol vopred naplánovaný, majú domácnosti s vyšším počtom členov, s priemerným a vyšším príjmom. Potvrdilo sa, že práve na túto skupinu spotrebiteľov významne pôsobia viditeľne označené cenové zľavy, vhodne umiestnené výrobky, prezentácia výrobkov, možnosť vyskúšať si výrobok priamo na mieste predaja. Zaujímavým zistením je, že viac ako polovica Slovakov má sklon k vopred neplánovaným nákupom, to znamená že v obchode kupujú aj tovary, ktoré nemali v úmysle nakúpiť. Len každý tretí Slovak spravidla nakupuje ten tovar, ktorý mal v úmysle kúpiť.

## Záver

Priniesli sme výsledky prieskumu nákupného správania spotrebiteľov, ktoré preukazujú, že v oblasti spotrebiteľského správania môžeme predvídať uvážlivejšie nákupy, vyššiu racionalitu a plánovanie nákupov. Trend bude významný aj po hospodárskom oživení. Zaujímavé je, že hoci spájame hospodársku krízu s tými horšími hodnoteniami a vyjadreniami, je tu viditeľný istý pozitívny dopad hospodárskej krízy na spotrebiteľa. Spotrebiteľ sa v čase krízy učí racionálnejšie správať a obmedzovať plytvanie vzácnymi zdrojmi.

## Použitá literatúra

KOTLER, P. 2001. *Marketing management*. Praha : Grada Publishing, 2001. , ISBN 80-247-0016-6.

MAJTÁN, Š.a kol. 2007. *Odbytová stratégia*. Bratislava : EKONÓM, 2007, 290 s. ISBN 978-80-225-2552-6.

MIHALČOVÁ, B., VISTÁNOVÁ, A. 2011. Spokojnosť zákazníkov vo vybranej spoločnosti. In *Organizácia založená na vedomostiach v období globalizácie a internacionalizácie*. Ružomberok : VERBUM, 2011. ISBN 978-80-8084-766-1. s. 325 – 334.

TRACY, B. 1996. *Advanced Selling Strategies : The Proven System of Sales Ideas, Methods, and Techniques Used by Top Salespeople Everywhere*. New York, London, Toronto, Sydney, Tokyo Singapore: A Fireside Book – published by Simon & Schuster, 1996. 434 p. ISBN 0-684-82474-4.

SCHMITT, B. H. *Stratégia odvážnych. Ako v strategickom plánovaní využiť kreativitu a silu odvážnych nápadov*. Bratislava : Eastone Books, 184 s. ISBN 9-78-80810-9121-6.

ZOLTNERS, A. A., SINHA, P., LORIMER, S. 2009. *Building a Winning Sales Force: Powerful Strategies for Driving High Performance*. New York : AMACON, a division of American Manager Association, 486 p. ISBN 13-978-0-8114-1040-0. ISBN 10-00-8144-1040-5.

# The Critique of Wittgenstein's thesis of religious beliefs

**Mazdak Rajabi**

Assistant professor of Philosophy in IHCS and ShahidBeheshti university,  
Tehran, Iran

---

## Abstract

I would criticize Wittgenstein's thesis of certainty of fundamental religious beliefs. His theory was based on language games theory in which there is no way to explain rationally the religious beliefs, because the religion and the rational knowledge are two different language games. The Wittgenstein's thesis was reproducing fideism or negative theology, has been accounted and decorated with Wittgenstein's point of view. Some philosophers and scholars have criticized his theory and concluded that it is necessary to rationally know religious beliefs for approaching them. I will criticize his thesis from the other standpoint. The first critique examines the one side of his thesis. He has explicated the fundamental religious beliefs do not need to explain, because they are foundations of other beliefs. I would argue that explaining any system of propositions or beliefs necessarily requires elucidate the foundations exactly as well as the other propositions or beliefs. The second critique examines the other side of his thesis by which fideism will be irresistible, but I think the religious beliefs should necessarily be appraised with rational thinking; otherwise there will be no way to think about religion and it will finally become a non-rational or even irrational thing. In addition there will be no way to communicate among the believers and non-believers, also among different religions, even among believers of different sects of a certain religion such as Christianity or Islam and so on.

## Paper

The most important argument or explanation of Wittgenstein thesis is based on the concepts of language games, form of life and framework or system: These ideas were presented in "philosophical investigations" and "on certainty". I will try to analyze these concepts, and criticize Wittgenstein's approach, and therefore criticize the notion of the groundlessness of our basic systematical beliefs. Then I sketch out the relationship between rationality and religious beliefs. In the second step I will explain my critique of fideism and irrationality of religious beliefs according to analyze the concept of framework or system from which I started before.

Wittgenstein's thesis relies on the language games theory and its theoretical conclusion: Each system has basic propositions not only we do not ask of their validity and testability, but also we cannot absolutely find any way to test them or find any evidence to justify them. He concludes that we believe in them the exactly same as in religious beliefs. This is the most fascinating and deceitful part of his argument. His argument describes that we never ask for grounds. He says: Doubt comes after belief. As a child trusts and believes the adults, we believe the grounds and bases of epistemic systems. In other words we never cannot and do not test these grounds and bases; Therefore our knowledge advances without asking for them. They are evident, certain and untestable.

He explicates we merely accept the bases without any evidence, proof or justification. Our lives are formed by groundless beliefs. As he gives an example (A lecture on Religious Belief, p.458), there is no justification for certainty: There is no explanation for believing to resurrection. Some people believe in resurrection and some people do not, But the difference

is in their thinking and acting. The language is a form of acting and life, as Wittgenstein thought before.

Supposedly somebody believes in the last Judgment. He wrote: „Asking him is not enough. He will probably say he has proof. But he has that you might call an unshakeable belief. It will show, not by reasoning or by appeal to ordinary grounds for belief, but rather by regulating for in all his life.” (Ibid)

As he continued, this belief is the firmest of all ones, and therefore does not need to explain (Ibid). I rephrase it: Certainty does not need to be something that is proven, in the other words somebody has a certain belief which is basis of all his actions. He sees from a pragmatic point of view. He certainly is a pragmatist, because he does not want and try to explain our beliefs by theorizing them. As he denies theorizing in philosophy ( *Tractatus* and *Philosophical Investigations* ), he also denies it in religion.

In science and religion we know and act according to the foundations that are basic and does not need to justification. Wittgenstein gives an example in which he shows us the basic beliefs of science are not questioned and tested because there is no way to ask for and test them. In addition questioning and testing of them are meaningless, because our scientific system relies on them, and they cannot be tested. We cannot give any evidence or justification for them. They are not self-evident as the mathematical propositions, but they are the foundations of our frameworks or systems. In sciences there is a framework in which there are some basic propositions and principles such as “the uniformity of nature” or “the validity of induction” and “the things do not cease to exist without physical cause”, we never evaluate them. Our scientific framework is formed by them.

I totally disagree with it. My argument exactly shows that our fundamental propositions can also be tested, although we test them differently from the propositions in the framework. Out of the framework of sciences like physics or chemistry, we can ask for the uniformity of nature as Hume or Kant or Hegel did so. We can and must ask for them to evaluate our systems. Without appraising the basic beliefs, our knowledge never can explain its validity and relationship with reality, which is most important question of any epistemology. The history of sciences shows us the revolutionary scientists like Newton or Einstein did so. They could change the scientific framework and structure by evaluating and asking for the basic beliefs of their own time.

By the concept of framework, Wittgenstein steps forward to his second argument.

“Within a language game there is justification and lack of justification, evidence and proof, mistakes and groundless opinions, good and bad reasoning, correct measurements and incorrect ones. One cannot properly apply these terms to a language game itself. It may, however, be said to be “groundless,” not in a sense of a groundless opinion, but in the sense that we accept it, we live it. We can say, “This is what we do. This is how we are”. (Norman Malcolm, p. 467.)

Hence religion is groundless, and chemistry is so, he continued. He argues there is criticism in the framework of each system of beliefs or actions, but we cannot criticize the framework itself by some sort of rational justification. This is the central point from which I would try to relinquish. This claim necessarily begets an epistemological relativity in which there is no criteria to appraise and compare the systems; These are immediate conclusions of language games and form of life theory. Our knowledge, if we agree, as it has advanced, has not been so.

It seems that Wittgenstein considers the philosophical problem of foundations of our knowledge as a psychological one. He argues we always stop to an end for analyzing and testing a system and therefore there are some foundations from which we do not ask for. We merely accept and believe in them. This is true from a psychological point of view and in ordinary life, but we can and must, I think, ask for these foundations. Not only it is not

meaningless, but necessary from the epistemological point of view. Wittgenstein has denied and rejected philosophy as a theoretical knowledge and it seems naturally he considered it in a deceitful way. Asking for the foundations of any system is natural, if we give out the validity of system in its framework itself and try to seek a new validity of it or even find a new system. We can and do so in any field of knowledge and even in religion.

We can appraise the rationality of religious beliefs, but we must know the rationality is not absolute and meta-historical. The fideism, at least the way in which Wittgenstein thought, rejects to find any rational justification of religious beliefs. It determines our religious beliefs against our rationality, and divides us to two different parts. This is not true. We are rational and also have beliefs, and as historical beings can evaluate and reinterpret our basic religious ones. Rationalism of religious beliefs also gives us a common human way to compare the different religions, and hence they can communicate together. Being hold to irrationality of religious beliefs concludes epistemological relativity and non-communicative religions. This is an obstructing approach, because there will not any way to appraise the religious beliefs. This cannot solve the problem, but resolve it, and philosophy always seeks the new ways to solve the problems.

In addition, fideism, as Kierkegaard and Wittgenstein have represented it, is not compatible with religious pluralism. Wittgenstein's theory of religious beliefs following Kierkegaard stems deeply from Christianity; As if Christianity, with salvation and resurrection as the most important beliefs as Wittgenstein described, is only true religion of the world, and other religions are not authentic and yielding prosperity for humanity. Wittgenstein's thesis shows that we should justify religious beliefs only in the framework; Therefore there is no way to conversation and communicate among different religions, but being hold rationality of religious beliefs allows to religious pluralism; Because it seeks a rational justification of religious beliefs, above their inner frameworks, and hence guarantees communication and conversation among religions.

## **Bibliography**

*Philosophy of Religion: An Anthology* (19). P. Pojman (ed.), Wadsworth Publishing Company, Belmont California.

Malcolm Norman & Peter Winch (1997). *Wittgenstein: A Religious Point of View*, London, Routledge.

Malcolm Norman (2001). *A Memoir*, Oxford : Oxford University Press.

Wittgenstein Ludwig, A Lecture on Religious Belief, *Philosophy of Religion: An Anthology* (19). P. Pojman (ed.). Wadsworth Publishing Company, Belmont California.

Wittgenstein Ludwig (1984). *Lectures and Conversations on Aesthetics, Psychology and Religious Belief*, Cyril Barrett (ed.). Oxford : Basil Blackwell.

Wittgenstein Ludwig (1969). *On Certainty*, ed. G. E. M. Anscombe and G. H. Von Wright; English Translation by D. Paul and G. E. M. Anscombe, Oxford.

Wittgenstein Ludwig (1958). *Philosophical Investigations*, trans. G. Anscombe, New York, Macmillan.

# Osobitosti a vývoj nezamestnanosti v skupine dlhodobo evidovaných seniorov o zamestnanie

Mgr. Oto Sásik

Pedagogická fakulta KU v Ružomberku

Katedra Manažmentu

---

## Abstrakt

Príspevok sa zaoberá skúmaním vývoja a špecifických znakov dlhodobo evidovaných seniorov ako uchádzačov o zamestnanie v okrese Spišská Nová Ves. Cieľom príspevku je analyzovať a hodnotiť vývoj nezamestnanosti a osobitosti skupiny dlhodobo evidovaných seniorov ako uchádzačov o zamestnanie vo vybranom okrese. Objektom skúmania je skupina dlhodobo evidovaných uchádzačov o zamestnanie vo vekovej skupine 50 rokov a viac. Predmetom skúmania je zisťovanie charakteristík a vzťahov medzi nimi vo zvolenej skupine uchádzačov o zamestnanie. Zdrojom informácií pre vypracovanie príspevku sú najmä interné údaje úradu práce a informácie získané z riadených rozhovorov s jeho zamestnancami.

**Kľúčové slová:** Dlhodobo evidovaný uchádzač o zamestnanie. Senior. Znevýhodnená skupina.

## Úvod

Starnutie je zákonitý a prirodzený jav, ktorému podliehajú všetky živé bytosti. Starnutie je prirodzená súčasť ľudského života. Starnutím nazývame prirodzený a nepretržitý proces zmien, ktorým podlieha organizmus v priebehu času. Spočiatku sa zmeny prejavujú nenápadne, v pokročilom veku sa prejavy starnutia zrýchľujú<sup>1</sup>.

Postavenie seniorov na slovenskom trhu práce je horšie ako v okolitých krajinách. V celoslovenskom meradle je podiel uchádzačov starších ako 50 rokov takmer 24 % z celkového počtu evidovaných uchádzačov o zamestnanie, čo činí asi 60 tisíc ľudí. U dlhodobo evidovaných seniorov sa percento ešte zvyšuje.

Medzi faktormi znevýhodnenia osôb starších ako 50 rokov ostáva skrytá diskriminácia vo vzťahu k veku, nízka atraktivita pre zamestnávateľov, nižšia adaptabilita a flexibilita, nevyhovujúca kvalifikácia a neznalosť cudzích jazykov<sup>2</sup>.

## Nezamestnanosť

Definícia nezamestnanosti je založená „nielen na tom, že osoba schopná práce je z možnosti pracovať v platenom zamestnaní vyradená, ale i na tom, že sa s osvojím vyradením neuspokojuje a hľadá si nové platené zamestnanie aj keď len na čiastočný úväzok. Spoločnosť očakáva, že v prípade straty zamestnania aktívnym hľadaním si takýto jedinec v najkratšej dobe prácu nájde. To je súčasť statusu nezamestnaného v ktorom sa spája jeho oprávnenie napr. na podporu v nezamestnanosti, na sprostredkovanie práce, na rekvalifikáciu, poradenstvo s jeho povinnosťami (nepracovať na čierno, hľadať si aktívne zamestnanie, prijať sprostredkovanú prácu). Všimnime si, že v definícii statusu nezamestnaného sa objavuje

---

<sup>1</sup> ČORNANIČOVÁ, R. *Edukácia seniorov*. Bratislava : Univerzita Komenského 2007. s. 45 – 46

<sup>2</sup> <http://www.senior.sk/view.php?cislocianku=2008042705>.

požiadavka objektivnosti prekážok, ktoré vyhľadávajú novú prácu sťažujú, ale taktiež tiež uznanie práva prijať novú prácu len ak je primeraná<sup>3</sup>.

### **Dlhodobo evidovaný uchádzač o zamestnanie**

Nezamestnané osoby sú tie, ktoré si tento sociálny status vybrali, alebo im bol vnútený spoločnosťou vytváraním nedostatočných podmienok alebo nevytváraním dostatočného priestoru na trhu práce na ich uplatnenie. Zvlášť problémovou skupinou nezamestnaných sú dlhodobo nezamestnaní, ktorí postupne s narastajúcou dobou ich nezamestnanosti strácajú nielen záujem, ale aj schopnosť zamestnať sa<sup>4</sup>.

Zákon č. 5/2004 Z.z. o službách zamestnanosti definuje dlhodobo evidovaného uchádzača o zamestnanie ako občana vedeného v evidencii uchádzačov o zamestnanie najmenej 12 mesiacov<sup>5</sup>.

Dlhodobá nezamestnanosť vedie ku strate kvalifikácie pracovníka. Závažné sú i psychologické dôsledky: strata sebadôvery, pocit neužitočnosti, zhoršenie fyzického i psychického zdravia<sup>6</sup>.

### **Senior**

Podľa Čornaničovej pojem senior používame ako významovo neutrálny termín nahradzujúci alebo zastrešujúci iné terminologické vymedzenia, ktoré vznikli na pôde

### **Znevýhodnená skupina**

Medzi skupiny znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie v zmysle zákona o službách zamestnanosti patria:<sup>7</sup>

a) občan mladší ako 25 rokov veku, ktorý skončil sústavnú prípravu na povolanie v dennej forme štúdia pred menej ako dvomi rokmi a nezískal svoje prvé pravidelne platené zamestnanie (ďalej len "absolvent školy"),

b) občan starší ako 50 rokov veku,

c) občan vedený v evidencii uchádzačov o zamestnanie najmenej 12 mesiacov z predchádzajúcich 16 mesiacov (ďalej len "dlhodobo nezamestnaný občan"),

d) občan, ktorý nevykonával zárobkovú činnosť ani sa nepripravoval na povolanie v rámci sústavnej prípravy na povolanie alebo v systéme ďalšieho vzdelávania najmenej počas 24 mesiacov pred dňom ostatného zaradenia do evidencie uchádzačov o zamestnanie z dôvodu ťažkostí pri zosúladovaní svojho pracovného života a rodinného života,

e) rodič alebo osoba, ktorej súd zveril dieťa do starostlivosti podľa osobitného predpisu alebo osoba, ktorej bolo dieťa dočasne zverené do starostlivosti rozhodnutím súdu podľa osobitného predpisu starajúca sa najmenej o tri deti do skončenia povinnej školskej dochádzky alebo osamelý rodič starajúci sa aspoň o jedno dieťa do skončenia povinnej školskej dochádzky,

f) občan, ktorý stratil schopnosť vykonávať svoje doterajšie zamestnanie zo zdravotných dôvodov a nie je občan so zdravotným postihnutím,

<sup>3</sup> MAREŠ, P. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Praha : SLON, 2002. 17 s.

<sup>4</sup> ŽILOVÁ, A. *Kapitoly z teórie sociálnej práce I*. Žilina : EDIS 2000. 29 s.

<sup>5</sup> Zákon č. 5/2004 Z.z. o službách zamestnanosti

<sup>6</sup> URAMOVÁ, M., PITEKOVÁ, J., PAĽA, J. *Makroekonómia II*. B.Bystrica : EKONÓMIA, 2009. 98s.

<sup>7</sup> Zákon č. 5/2004 Z.z. o službách zamestnanosti.

g) občan, ktorý sa sťahuje alebo sa sťahoval v rámci územia členských štátov Európskej únie, alebo občan, ktorý má pobyt na území členského štátu Európskej únie na účel výkonu zamestnania,

h) občan so zdravotným postihnutím,

i) občan, ktorý má pokles schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť o 20 %,

j) cudzinec, ktorému bol udelený azyl,

k) občan, ktorý sa stal nezamestnaným z dôvodu skončenia pracovného pomeru z organizačných dôvodov, z dôvodu ohrozenia chorobou z povolania, z dôvodu dosiahnutia najvyššej prípustnej expozície na pracovisku podľa osobitného predpisu alebo z dôvodu dosiahnutia veku, pre ktorý nemôže vykonávať pôvodné zamestnanie,

l) občan, ktorý neskončil sústavnú prípravu na povolanie na strednej škole,

m) občan, ktorý nezískal svoje prvé pravidelne platené zamestnanie pred nástupom na výkon trestu odňatia slobody,

n) občan po skončení ústavnej výchovy a ochranej výchovy,

o) občan po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody alebo z výkonu väzby alebo občan, ktorému bola uložená iná sankcia podľa osobitného predpisu, ktorá trvala najmenej šesť mesiacov.

### **Analýza vývoja dlhodobej nezamestnanosti v štruktúre uchádzačov o zamestnanie vo veku 50 rokov a vyššie v okrese Spišská Nová Ves.**

Tab.1 Vývoj dlhodobej nezamestnanosti v okrese Spišská nová Ves v rokoch 2002 – 2011 so zreteľom na uchádzačov o zamestnanie nad 50 rokov (DEN – Dlhodobo evidovaní nezamestnaní)

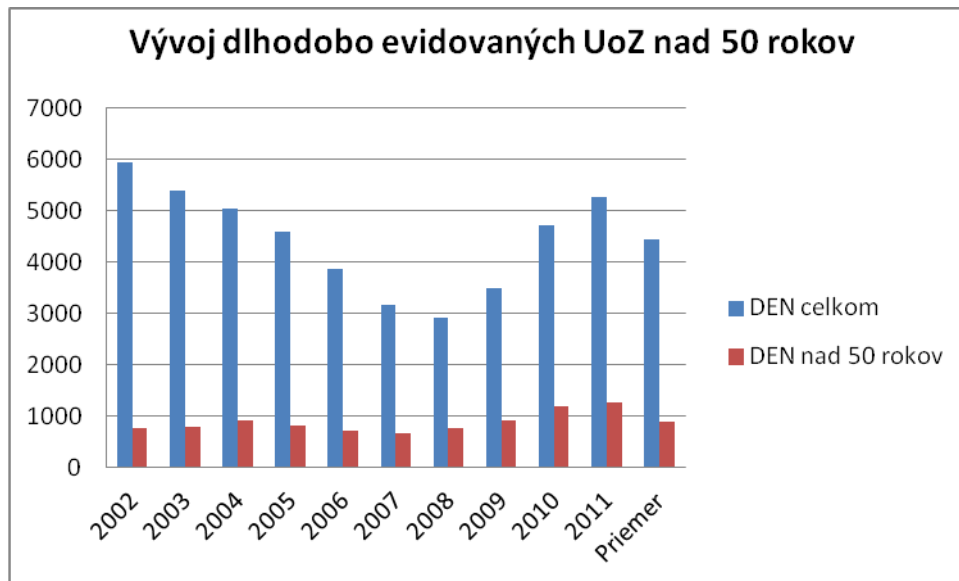
<b>Rok</b>	<b>DEN celkom</b>	<b>DEN nad 50 rokov</b>	<b>DEN nad 50 rokov v %</b>
<b>2002</b>	5940	769	12,94
<b>2003</b>	5388	789	14,64
<b>2004</b>	5041	906	17,97
<b>2005</b>	4581	825	18,01
<b>2006</b>	3857	726	18,82
<b>2007</b>	3170	673	21,23
<b>2008</b>	2922	752	25,71
<b>2009</b>	3493	909	26,02
<b>2010</b>	4718	1185	25,12
<b>2011</b>	5251	1252	23,84
<b>Priemer</b>	<b>4436,1</b>	<b>878,6</b>	<b>20,43</b>

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Štatistik Úradu práce a sociálnych vecí a rodiny v Spišskej Novej Vsi za roky 2002 - 2011

V roku 2002 bolo v evidencii Úradu práce sociálnych vecí a rodiny v Spišskej Novej Vsi evidovaných najviac dlhodobo evidovaných uchádzačov o zamestnanie a to 5930. Uchádzačov o zamestnanie nad 50 rokov veku – seniorov bolo len 769 čo činí 12,94 %. Ale postupne rok po roku počet uchádzačov o zamestnanie nad 50 rokov narastá. V roku 2011 je ich v evidencii úradu práce 1252. To je neklamný znak toho, že uchádzači o zamestnanie nad 50 rokov veku postupne do evidencie prichádzali, ale v nej aj zostali, teda odtok z evidencie bol minimálny.

Pre názornosť sme analýzu spracovali aj graficky.





Graf 1 Vývoj dlhodobo evidovaných uchádzačov o zamestnanie nad 50 rokov

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Štatistik Úradu práce a sociálnych vecí a rodiny v Spišskej Novej Vsi za roky 2002 – 2011

Pri pohľade na graf č.1 nás upútali roky 2006, 2007, 2008. Vtedy dlhodobá nezamestnanosť výrazne klesla oproti roku 2002, kedy bolo v evidencii uchádzačov o zamestnanie 5940 dlhodobo evidovaných uchádzačov o zamestnanie.

V roku: - 2006 to bolo 3857 uchádzačov o zamestnanie

- 2007 to bolo 3170 uchádzačov o zamestnanie

- 2008 to bolo 2922 uchádzačov o zamestnanie

Riadeným rozhovorom s pracovníkmi Úradu práce sociálnych vecí a rodiny v Spišskej Novej Vsi sme došli k týmto informáciám. V rokoch 2006, 2007, 2008 bol odtok dlhodobo evidovaných uchádzačov o zamestnanie podmienený tromi prúdmi:

1. Agentúry sprostredkovania zamestnania a agentúry podporovaného zamestnania robili nábor uchádzačov o zamestnanie do zahraničia. Jednalo sa hlavne o Českú republiku, Belgicko, Veľkú Britániu, zber ovocia v Taliansku, tabak v Nemecku a jahody v Nórsku.

2. Domáci dopyt zastúpený firmami so zahraničnou účasťou ako sú: CSM s.r.o. cca 100 pracovných miest, CRW Slovakia s.r.o., 130 pracovných miest, EMBRACO Slovakia s.r.o. cca 700-1000 pracovných miest, PANASONIC Slovakia, s.r.o. cca 1500 pracovných miest.

3. Nastal stavebný boom. Stavebné firmy začali vo veľkom brať uchádzačov o zamestnanie aj s nižším vzdelaním na prácu doma aj v zahraničí. V zahraničí sa jednalo hlavne o Českú republiku.

Celá táto činnosť bola zastrešená príspevkami z aktívnej politiky úradu práce na zamestnávanie uchádzačov o zamestnanie.

Ak si ale zoberieme odtok uchádzačov o zamestnanie nad 50 rokov veku v rokoch 2006, 2007, 2008 tak pridáme na tieto údaje:

2006 – 726 uchádzačov o zamestnanie

2007 – 673 uchádzačov o zamestnanie

2008 – 752 uchádzačov o zamestnanie

Výsledkom poklesu dlhodobo evidovaných uchádzačov o zamestnanie v týchto rokoch cca o 3000 uchádzačov o zamestnanie oproti roku 2002 sa dotkol uchádzačov o zamestnanie nad 50 rokov zamestnaním až cca 90 uchádzačov o zamestnanie.

## Záver

Na základe výsledkov nášho prieskumu sme dospeli k tomu, že podpora štátu pre vytvorenie nových pracovných miest pre zahraničné firmy v regióne má prínos pre zníženie nezamestnanosti, ale nie pre špecifickú kategóriu uchádzačov o zamestnanie a to uchádzačov o zamestnanie nad 50 rokov veku. Pre nich je potrebné vytvoriť zo strany úradu práce cieľenú podporu zamestnávania.

Zamestnávanie starších ľudí bolo témou medzinárodnej konferencie pod názvom Seniori a trh práce konanej v roku 2008 v Bratislave. Stretnutie zorganizovalo Ústredie práce sociálnych vecí a rodiny v Bratislave v spolupráci s občianskymi združeniami. Slovensko sa zúčastňuje projektu „Podpora seniorov“ spolu s Francúzskom, Nemeckom a Holandskom. Vhodné opatrenia pre zmiernenie, resp. odstránenie týchto problémov by mal priniesť nový národný projekt „Senior“<sup>8</sup>. Ale nepriniesol, zatiaľ sa nerealizoval.

Pri skúmaní danej problematiky sme prišli na návrhy riešenia nezamestnanosti seniorov:

1. Správny vekový manažment – spravodlivé zaobchádzanie s pracovníkmi rôzneho veku vo firmách.
2. Motivácia starších ľudí cez dane, aby neodchádzali skôr do dôchodku.
3. Projekty zamestnanosti cieľené pre kategóriu nad 50 rokov veku.
4. Cieľené vzdelávanie na zvyšovanie kvalifikácie uchádzačov o zamestnanie nad 50 rokov.
5. Určiť cenu práce seniorov, výhody jeho práce a hodnotu úspor pre zamestnávateľa.

## Použitá literatúra

ČORNANIČOVÁ, R.. *Edukácia seniorov*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2007. 163 s. ISBN 978-80-223-2287-4.

MAREŠ, P. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Praha : SLON 2002. 172 s. ISBN 80-901424-4.

URAMOVÁ, M., PITEKOVÁ, J., PAĽA, J. *Makroekonómia II*. B.Bystrica : EKONÓMIA 2009. 117s. ISBN 978-80-8083-728-0.

ŽILOVÁ, A. *Kapitoly z teórie sociálnej práce I*. Žilina : EDIS 2000. 119 s. ISBN 80-7100-783-8.

*Zákon č. 5/2004 Z.z. o službách zamestnanosti.*

<http://www.senior.sk/view.php?cislocianku=2008042705>.

[http://www.1snsc.sk/Analyza\\_seniori](http://www.1snsc.sk/Analyza_seniori).

---

<sup>8</sup> <http://www.senior.sk/view.php?cislocianku=2008042705>.

# Personalizmus ako výzva k (medzigeneračnej) solidarite a spolupráci

Mgr. Alexandra Smatanová

Prešovská univerzita v Prešove, Katedra etiky a etickej výchovy  
smatanova.a@gmail.com

---

## Abstrakt

Absolutistické vyzdvihovanie či vyznávanie hodnoty autonómie človeka v dnešnej západnej spoločnosti so sebou prináša i zmenu vnímania človeka. Človek je vnímaný ako osamotený ostrov, ktorý sám vie čo je preňho v každej situácii najlepšie. Takéto vnímanie človeka považujem za problematické i preto, že človek si prestáva uvedomovať hodnotu iného človeka, častokrát dochádza k redukcii iného na náš vlastný obraz a autentický vzťah človeka k človeku sa v dnešnej spoločnosti podceňuje. Hodnota solidarity, tolerancie, pomoci inému ale i uznanie iného ako bytosti originálnej, zasluhujúcej si pozornosť sa z našej spoločnosti vytrácajú. V tomto príspevku chcem poukázať na to, že vzťahové bytie je to pravé a autentické bytie, ktoré nám umožní žiť plnohodnotný, dôstojný život. Vo svojej argumentácii sa opieram o personalizmus, ktorý je metodologickým východiskom mojej pozície.

**Kľúčové slová:** autonómia – personalizmus – vzťahové bytie – súčasnosť.

## Abstract

In current western society, the image of a human being has been influenced by absolutistic promotion and respect for the autonomy and self-determination of a person. I consider this approach to a person to be a problematic one also because a person forgets to acknowledge a value of other human beings and often, the other person is being reduced only to one's image and authentic relationship of a person to a person has been underscored. The value of solidarity, tolerance, help and acknowledgment of originality of the other, deserving our attention, are the values which have been slowly disappearing from our society. In this paper, I would like to point out that the real and authentic life of a person shall be understood as related life only. Relatedness is the aspect of life that shall be seen as a central aspect of one's life if he or she wishes to live dignified and valuable life. In my argumentation, I make use of the theory of personalism which serves as my methodology.

**Key words:** autonomy – personalism - relatedness – current society.

## Úvod

Súčasnú západnú spoločnosť možno charakterizovať ako spoločnosť konzumu, v ktorej je osobné hédone hybnou silou ľudských životov, technológie sa stávajú novým náboženstvom a autonómia sa stala dominantnou hodnotou. Uvedené skutočnosti majú za následok, že sa mení aj chápanie človeka. Jedinec, človek, sa vidí ako osamotený ostrov, ktorý častokrát chápe svoju autonómiu v absolutistickom zmysle a zabúda na to, že človek je i bytosť spoločenská, že nedokáže žiť plnohodnotný, morálne hodnotný život osamote. Takéto vnímanie človeka považujem za problematické i preto, že človek si prestáva uvedomovať hodnotu iného človeka. Interpersonálne vzťahy, vzťah k druhému, inému, autentický vzťah

človeka k človeku sa v dnešnej spoločnosti podceňuje. Hodnota solidarity, tolerancie, pomoci inému ale i uznanie iného ako bytosti originálnej, zasluhujúcej si pozornosť sa z našej spoločnosti vytrácajú. A preto, zastávam názor, že individualizmus, egoizmus, bytie zamerané na osobné potreby musí byť v harmónii so vzťahovým bytím, bytím pre druhých. A hodnota autonómie musí byť vyvážená hodnotou zodpovednosti za iného, za iných a za svet ako taký, pretože len vtedy môže byť náš život skutočne plnohodnotný, cnostný a dôstojný. Tento môj postoj je inšpirovaný personalizmom. Personalizmus upriamuje našu pozornosť práve na vzťahové bytie, na neodňateľnú dôstojnosť každej osoby a na hodnotu zodpovednosti za iného človeka. A tieto aspekty považuje za podmienky skutočne cnostného života. Personalizmus považujem za podnetnú koncepciu, ktorá môže byť nápomocná pri náprave morálneho vedomia súčasného človeka. Ale prínos personalizmu nevidím len v teoretickej rovine, ale i v praktickej. Jeho uplatnenie vidím najmä v aplikovanej etike, konkrétne v medicínskej praxi.

### Personalizmus – základné vymedzenie

Ako píše Plašienková<sup>1</sup>, jadrom personalistickej filozofie je vymedzenie človeka ako osoby. Toto vymedzenie je veľmi široké a zahŕňa analýzy na rôznych úrovniach (epistemologické, axiologické, psychologické,...). Personalizmus nie je jednoliaty filozofický smer, vnútorne sa člení a je determinovaný špecifickými kontextami (krajina, čas, osobnosti, a pod.), čo sa prejaví aj v chápaní človeka ako osoby a v analýze jej rôznych úrovní. Dôležité je i poukázať na to, že primárne má personalizmus podobu teologickú, pretože vznikol na pôde teológie a na jej pôde sa i rozvíjal (napr. personalizmus Jána Pavla II., bostonský personalizmus,...). Avšak personalizmus svojimi filozofickými východiskami umožnil rozvíjať i iné, nie teologické prístupy a interpretácie osoby (John McTaggart a William Stern<sup>2</sup>). Ja sa opieram o personalizmus Louisa Jansensa<sup>3</sup> a o personalizmus Emmanuela Lévinasa<sup>4</sup>.

Napriek tomu, že existujú rôzne prúdy personalizmu, predsa možno nájsť ich spoločné znaky. Okrem chápania človeka ako osoby, možno koherentnosť prúdov argumentačne podporiť aj etickými dôkazmi, medzi ktoré patrí dobré konanie. Ako píše Schotsmans, vôľa dosiahnuť to, čo je žiaduce je hnacia sila personalizmu<sup>5</sup>. To čo je žiaduce je zmyslom života. A zmyslom života osoby v rámci personalistických úvah je dosiahnutie *télosu*, ktorým je rozvoj a realizáciu osoby, jej prirodzených kapacít, jej prirodzenosti a dôstojnosti. Ale v personalizme je dôležitý aspekt vzťahovosti, chápania človeka ako osoby vzťahovej, a teda osoby, ktorá je permanentne vo vzťahoch. A preto je dôležité poukázať i na to, že tento *télos* môže byť dosiahnutý len cnostným životom, v láskyplnom nažívaní s inými ľuďmi<sup>6</sup>, teda *télos* je neoddeliteľne spätý s dobrom iných ľudí a živého i neživého sveta. Tento *télos* osoba môže ale i nemusí dosiahnuť, nie je to vopred dané (antideterminizmus). Z uvedeného vyplýva, že dobré konanie je také konanie, ktoré podporuje dosiahnutie a realizáciu

<sup>1</sup> PLAŠIENKOVÁ, Z. Katolícka a pravoslávna etika. In GLUCHMAN, V. a kol. *Etické teórie súčasnosti. Etika II*. Prešov : Grafotlač, 2010, s. 252

<sup>2</sup> BURROW, R. *Personalism: A Critical Introduction*. St. Louis : Chalice Press, 1999, s. 36-40.

<sup>3</sup> Louis Janssens (1908 – 2001) emeritný profesor morálnej teológie na K.U. Leuven v Leuven, Belgicko. Je známy pre vytvorenie personalistického prístupu k morálnemu hodnoteniu, ktorý prenikol do dokumentov II. vatikánskeho koncilu.

<sup>4</sup> Emmanuel Lévinas (1906 – 1995), filozof litovského pôvodu, ktorý väčšinu života prežil vo Francúzsku. Východiskom jeho filozofie je Husserlova fenomenológia a Heideggerova ontológia, s ktorými vedie polemický dialóg.

<sup>5</sup> SCHOTSMANS, P. Personalism in Medical Ethics. In *Ethical Perspectives* 6, 1999, 1, s. 12

<sup>6</sup> SMITH, C. *What is a Person? Rethinking Humanity, Social Life and the Moral Good from the Person Up*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 2010, s. 103, 400

prirodeného *télosu* (rozvoj prirodzených kapacít osoby, prirodzenosti, aktualizácia osoby a jej dôstojnosti), a ktoré nie je v rozpore s cnostným konaním. Teda pri hodnotení našich činov sa do úvahy berie nie len motív konania, ale taktiež spôsob dosahovania nášho cieľa. A ak chceme ohodnotiť nejaký čin ako dobrý či zlý, musíme odpovedať na otázku či motivácia a zámer vyplývajú z morálne dobrých dispozícií, tendencií<sup>7</sup>. Aby sme mohli takto hodnotiť, musia existovať určité univerzálne platné dobrá, hodnoty, o ktoré sa osoba má usilovať. Ale ak hovorím o tom, že by mali existovať univerzálne platné normy, hodnoty či dobrá, nehovorím o Kantovskej formalistickej etike povinnosti. Kant požadoval naplnenie noriem vždy, všade a za akýchkoľvek okolností. No personalizmus nechápe univerzálnu platnosť noriem tak, ako ju chápal Kant. Personalistické chápanie noriem dobre vystihuje Böckl. Böckl popisuje univerzálne platné normy ako také, ktoré majú univerzálnu platnosť, ale v každej situácii je potrebné zohľadniť konkrétne okolnosti a plne ich vziať do úvahy<sup>8</sup>. Nechápe normy ako také, ktoré sú platné rovnako vždy, všade a za akýchkoľvek okolností. Má na mysli normy, hodnoty, ktoré majú univerzálny charakter, majú byť (sú) všeobecne žiaduce, ale ich naplnenie či nenaplnenie sa odvíja od konkrétnej situácie, od konkrétnej osoby v danej situácii. Proporcionalita je dôležitý aspekt v rámci personalizmu. Ako píše A. Liegeois, ak nie je možné integrovať všetky hodnoty, musíme ich vybalansovať<sup>9</sup>. Každé nepoužitie, violácia hodnoty však musí byť riadne odôvodnená. Dôležité je, že môže dochádzať k nerešpektovaniu určitých hodnôt (a teda i autonómie).

Aké sú základné normy, hodnoty v rámci personalizmu? Takáto determinácia základných noriem, hodnôt sa odvíja od chápania osoby, jej postavenia vo svete a vzťahu k svetu. Hlavná idea personalizmu tkvie v tom, že osoba je síce originálna bytosť (majúca ľudskú dôstojnosť), ale je permanentne vo vzťahu (k iným ľuďom, k svetu, materiálnemu i nemateriálnemu). Rešpektovanie a podpora ľudskej dôstojnosti je základná hodnota v rámci personalistických úvah. Ale keďže človek ako osoba je vždy vo vzťahoch, hodnota solidarity, tolerance, rešpektovanie iného a zodpovednosť voči inému má tiež svoje nezastupiteľné a významné miesto v rámci personalizmu. Slovanami prof. Schotsmansa: Dynamická a teologická etika nás zaväzuje k imperatívu konať v prospech človeka tak, aby sme podporili realizáciu daného človeka, osoby. A aby sme to dosiahli, musíme rešpektovať originalnosť každej osoby v takom rozsahu ako sme len schopní<sup>10</sup>.

## Personalizmus a súčasnosť

Má personalizmus miesto aj v dnešnej spoločnosti? Môže byť niečím prínosný či užitočný? Myslím si, že áno. Personalizmus vznikol ako odpor voči vtedajšiemu postaveniu človeka, kde bol človek vnímaný len ako nástroj. V dnešnej dobe, kedy západné spoločnosti stoja zoči voči ekonomickej kríze, je načase spýtať sa či nejde i o krízu morálnu. Či problematiku nie je práve naše súčasné chápanie človeka ako individua, ktorého autonómia je priam nedotknuteľná a vzťah človeka k človeku, osoby k osobe je nedocenený. Mnohí autori, medzi nimi aj Peněšický, poukazujú na to, že v súčasnej dobe dochádza k odcudzeniu, k vedomému odmietaniu vzťahov medzi ľuďmi<sup>11</sup>, k narušeniu harmónie medzi individualizmom a vzťahovosťou a dochádza k zriekaniu sa námahy na vzťahové, záväzné či obetavé správanie<sup>12</sup>.

<sup>7</sup> JANSSENS, L. Norms and Priorities in Love Ethics, In *Louvain Studies* 6, 1976-1977, s. 231.

<sup>8</sup> BÖCKLE, F. *Fundamental Moral Theology*. Dublin, Gill and Macmillan, 1980, s. 237.

<sup>9</sup> LIEGEOIS, A. Values in Dialogue. A theory and Method of Ethics in Care, In Ch. Gastmans: *Ethical Theories and Methods of Ethics*, Leuven : K.U. Leuven, 2010, s.14.

<sup>10</sup> SCHOTSMANS, P. *Personalism in Medical Ethics*, s. 17.

<sup>11</sup> PONĚŠICKÝ, J. *Člověk a jeho postavení ve světě*. TRITON, 2006, s. 25.

<sup>12</sup> PONĚŠICKÝ, J. *Člověk a jeho postavení ve světě*, s. 21.

Personalizmus nás upozorňuje práve na tento aspekt bytia človeka, na prvoradosť zodpovednosti za naše konanie, kde osoba je nie len autonómna, ale v prvom rade vzťahová bytosť, ktorá môže morálne žiť a vyvíjať sa len ak umožňuje takýto život a vývin aj iným. Personalizmus považujem za produktívny smer, ktorý spolu s inými môže napomáhať kreovať mravné vedomie, naprávať deficit morálky, teda môže byť prínosný pre etickú teóriu. Ale personalizmus považujem za prínosný i pre prax, hlavne v rámci aplikovanej etiky sa môže personalizmus prejavíť ako vhodný nástroj. Konkrétne mám na mysli medicínsku prax (paliatívnu starostlivosť), kde môže personalizmus prispieť k zlepšeniu a skvalitneniu vzťahu pacient - lekár. Aplikácia personalizmu v rámci medicínskej etiky môže podľa mňa prispieť k tomu, že sa na pacienta budeme pozeráť inak, a tým sa otvorí priestor na lepšie chápanie pacienta, a teda i na lepšiu starostlivosť o pacienta. Predpoklad na dosiahnutie týchto zmien tkvie v týchto základných ideách personalizmu: každý človek je osoba a osoba je bytosť vzťahová, originálna (ľudská dôstojnosť) a rudimentárne v rámci personalizmu (Lévinas) je i chápanie druhého človeka, kde druhý je chápaný ako absolútne Iný.

V rámci súčasného trendu, dominantnou hodnotou v rámci vzťahu pacient – doktor je autonómia. „Principlist approach“ Beauchampa a Childressa je priamym dôkazom tohto smerovania medicínskej praxe. Avšak, Paul Schotsmans upriamuje našu pozornosť na to, že takýto prístup, deontologický, nie je v rámci paliatívnej starostlivosti dostačujúci. Upozorňuje, že starostlivosť o umierajúcich má byť chápaná ako „inter – human process“<sup>13</sup>. Umieranie ako inter-humánny proces znamená, nenechať pacienta samého v jeho situácii a v jeho rozhodovaní. Takéto chápanie je odvodené práve od personalistického chápania osoby ako osoby primárne vzťahovej bytosti a nie ako primárne autonómnej bytosti. Nenechať pacienta umierať samého neznamená len fyzickú blízkosť, ale ide aj o to, aby doktori, sestričky, príbuzní mali skutočný záujem o pacienta, o jeho potreby, prania<sup>14</sup> a skutočne ho sprevádzali procesom zomierania. Slovanami Lévinasa, naše bytie má byť v prvom rade bytie pre druhého, zodpovednosť predchádza slobode.

S tým súvisí i druhý dôležitý bod personalizmu, ktorým je chápanie druhého ako originálnej bytosti, ktorá má ľudskú dôstojnosť. V rámci personalizmu, každý človek, teda osoba, má ľudskú dôstojnosť, ktorá je neodňateľná. Dôstojnosť je hodnota, ktorú si osoba nijakým spôsobom nezaslужuje, je jej daná bez ohľadu na vek, rasu, pohlavie, kognitívne schopnosti, úroveň mentálneho vývinu a pod. Každá osoba má dôstojnosť a zasluhuje si náš rešpekt, úctu a pozornosť. Podpora a upevňovanie či rozvíjanie dôstojnosti osoby má byť cieľom i motívom nášho konania. K podpore môže dochádzať len kým je človek nažive. Treba preto zabezpečiť kvalitnú paliatívnu starostlivosť, zameranú i na dôstojnosť pacientov.

Taktiež chápanie druhého ako úplne Iného môže byť v rámci zdravotnej starostlivosti prínosné. Tradične sa pacient pokladal za objekt. Teda bol pasívnym účastníkom v rámci vzťahu pacient - doktor. Paternalistický model prevládal najmä v minulosti, no v niektorých krajinách prevláda ešte aj v súčasnej dobe a to i napriek tomu, že pacienti sa stávajú stále viac a viac rovnocennými partnermi doktorov. V súčasnej dobe však prevláda tendencia vnímať pacienta ako klienta, teda ako samostatné individuum, ktoré je schopné rozhodovať a viesť s doktormi dialóg ohľadne svojej liečby či stavu. Pacient sa už nepovažuje za objekt medicínskeho záujmu, ale stáva sa subjektom, rovnocenným partnerom doktora. Aj takýto prístup má však svoje nevýhody. Ak však pacienta považujeme za „iného“, čo je základom personalizmu (Lévinas), potom vzťah k pacientovi už nie je ani paternalistický, ani výlučne individualistický. Je to vzťah relačný, založený na rešpektovaní inakosti pacienta. A práve tento aspekt je v medicíne, v medicínskej etike veľmi prínosný. Pacienta by sme mali vidieť

<sup>13</sup> SCHOTSMANS, P. Palliative care: a relational approach, In D. CLARK, H. ten HAVE (ed.): *The Ethics of Palliative Care*, Buckingham : OPEN UNIVERSITY PRESS, 2002, s. 131.

<sup>14</sup> Priestor pre komunikáciu s pacientom o jeho praniach v súvislosti s medicínskymi zákrokmi v budúcnosti, pri zhoršení stavu a pod.

tak, ako to prezentuje Lévinas, a teda ako úplne iného<sup>15</sup>, ktorého tvár si vynucuje našu pozornosť, a ktorého môžeme spoznať len tým, že s ním budeme viesť rozhovor<sup>16</sup>. V rámci paliatívnej starostlivosti to znamená neredukovať umierajúceho a jeho potreby podľa vlastného presvedčenia, ale skutočne komunikovať s pacientom, chápať ho ako absolútne iného, ktorého musíme počúvať, aby sme ho spoznali a pochopili. Stredobodom pozornosti by tak nebola len fyzická dimenzia pacienta, ale i duševná. Doktori, sestričky i príbuzní by si uvedomili dôležitosť duševnej stránky pacienta a starostlivosť o pacienta ako osoby multidimenzionálnej, vzťahovej, originálnej a hlavne úplne inej.

## Záver

V práci poukazujem na potrebu rozvoja hodnoty zodpovednosti a vzťahovosti v dnešnom svete. Táto potreba vyvstáva zo súčasného stavu západnej spoločnosti, ktorá je prehnane individualistická, egoistická a zameraná najmä na presadzovanie hodnoty autonómie a seberealizácie. Dôsledky takejto tendencie sú rôznorodé, dochádza napríklad k podceňovaniu interpersonálnych vzťahov či k neochote obetavého či záväzného konania v prospech iných. Takýto stav spoločnosti považujem za problematický až kritický. Vo svojej argumentácii sa opieram o personalistickú filozofiu. Personalizmus považujem za podnetnú koncepciu, ktorá môže byť nápomocná pri náprave morálneho vedomia súčasného človeka. Ale prínos personalizmu nevidím len v teoretickej rovine, ale i v rovine praktickej. Jeho uplatnenie vidím najmä v aplikovanej etike, konkrétne v medicínskej praxi.

## Použitá literatúra

BÖCKLE, F. *Fundamental Moral Theology*. Dublin : Gill and Macmillan, 1980. ISBN-10: 0916134423.

BURROW, R. *Personalism: A Critical Introduction*. St. Louis : Chalice Press, 1999, s. 36–40. ISBN-10: 0827229550.

JANSSENS, L. Norms and Priorities in Love Ethics, In *Louvain Studies* 6, 1976-1977, s. 207-238.

LÉVINAS, E. *Totalita a nekonečno*. Praha : OIKOYMENH, 1997. 274 s. ISBN 80-86005-20-8.

LIÉGEOIS, A. Values in Dialogue. A theory and Method of Ethics in Care, In: Ch. GASTMANS: *Ethical Theories and Methods of Ethics*, Leuven: K.U. Leuven, 2010.

PLAŠIENKOVÁ, Z. Katolícka a pravoslávna etika. In V. Gluchman a kol. *Etické teórie súčasnosti. Etika II*. Prešov : Grafotlač, 2010. s. 241- 318. ISBN 978-80970485-0-1.

PONĚŠICKÝ, J. *Člověk a jeho postavení ve světě*. TRITON, 2006. ISBN: 80-7254-861-1.

SCHOTSMANS, P. Palliative care: a relational approach, In: D. Clark, H. ten Have (ed.): *The Ethics of Palliative Care*, Buckingham : OPEN UNIVERSITY PRESS, 2002. s. 126-140. ISBN 0 335 21140 2(pb).

---

<sup>15</sup> LÉVINAS, E. *Totalita a nekonečno*. Praha : OIKOYMENH, 1997, s. 24.

<sup>16</sup> LÉVINAS, E. *Totalita a nekonečno*, s. 180, 181.

SCHOTSMANS, P. Personalism in Medical Ethics. In *Ethical Perspectives* 6, 1999, 1, s. 10-20.

SMITH, C. *What is a Person? Rethinking Humanity, Social Life, and the Moral Good from the Person Up*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 2010. 518 s. ISBN-13: 978-0-226-76591-4 (cloth).



# Medzigeneračná solidarita v súčasnej spoločnosti

Mgr. Andrea Solčianska

UKF Nitra - Filozofická fakulta, katedra sociológie, t. č. 0918 168 451

---

## Abstrakt

Vzťahy sú podstatnou súčasťou kvality života každej rodiny, ak je ich spoločným menovateľom vzájomná zodpovednosť, spolupatričnosť a solidarita. Plnia aj funkciu primárnej sociálnej záchranej siete. Vzťahy však môžu byť aj najväčším rizikom v spolužití generácií, ak ich vytvárajú nezrelé osobnosti a ak nefunguje vzájomná komunikácia. V poslednom čase sa často stretávame so závažným spoločenským javom, v ktorom sa vzťahy medzi ľuďmi, v spoločnosti a v rodine menia veľmi rýchlo, kde najmä rodina mení svoju funkciu a štruktúru takým tempom, že vznikajú obavy, aby ako spoločenská inštitúcia neprestala plniť svoje poslanie. Vieme, že v rodinnom spolužití sa stretávajú väčšinou dve generácie, no niekedy aj tri, v danom prípade sa takto konštituovaná rodina musí snažiť byť solidárnou, aby bola funkčná, a taktiež aj pre optimálne sociálne prostredie, ktoré ponúka odovzdávanie si tradícií, ako aj prijatie nového života. Na základe toho rodina dostáva aj sociálno-generický rozmer a stáva sa pevnou štruktúrou medzigeneračných vzťahov do budúcnosti.

**Kľúčové slová:** rodina, solidarita, generácia.

## Abstract

Relationships are an essential part of the quality of life of each family, if is they have in common a mutual responsibility, solidarity and togetherness. Perform the function of the primary social safety net. Relationships may be the biggest risk in the coexistence of generations to generate immature personality and if it is not mutual communication. Recently, we often meet with serious social phenomenon in which the relations between people in society and in the family is changing rapidly, especially where family is changing its structure and function at a pace that there is some concern that as a social institution ceased to fulfill its mission. We know that family life brings together two generations mostly, but sometimes three, in this case, the family thus constituted must strive to be sympathy to the function, and also for optimal social environment which provides the transmission of traditions, as well as the adoption of a new life. Accordingly, the family gets a socio-generic dimension and becomes a solid structure of intergenerational relationships in the future.

**Keywords:** family, solidarity, generation.

## Úvod

V dobre fungujúcej rodine sú dobré vzťahy medzi mladými a staršími obojstranne prospešné. Mladší pomáhajú starším lepšie a pružnejšie reagovať na rozsah sociokultúrnych zmien, kým starší obohacujú mladších odovzdávaním morálnych a kultúrnych hodnôt. Preto je dôležité nájsť tú správnu kombináciu, ktorá je potrebná, aby generácie spolunaživali, pretože komunikácia detí a seniorov zachováva kontinuita týchto odlišných svetov.

## Medzigeneračné solidarita

Viacgeneračná rodina je tvorená generáciami starých rodičov, rodičov a detí. Toto spolužitie má svoje nesporné výhody a nevýhody. Funkčné viacgeneračné spolužitie poskytuje bezpečné zázemie starnúcim osobám a okamžitú možnosť pomoci. Deti čerpajú z prítomnosti starých rodičov, s ktorými udržiavajú iné vzťahy ako so svojimi rodičmi. Učia sa úcte k seniorskej populácii, poznávajú svet skôr narodených osôb, ich problémy, názory, odlišnosti u osôb ostatných vekových kategórií. Od rodičov potom tieto deti získavajú vzor toho, ako sa postarať o seniora v rodine, ako všetko zorganizovať k prospechu všetkých. Starí rodičia sú prítomnosťou vnúchat obohacovaní o stálu blízkosť detského sveta, môžu sa dozvedieť informácie napr. z oblasti výpočtovej techniky či obsluhy mobilných telefónov. Viacgeneračné spolužitie si však vyžaduje istú dávku vzájomnej tolerancie, solidarity, lásku, porozumenie, vhodné prostredie k bývaniu apod. Praktickou výhodou viacgeneračného spolužitia je i možnosť podieľať sa na výchove detí starých rodičov. Rodičia tak môžu dochádzať do zamestnania bez zbytočných stresových situácií a ďalších problémov, pretože stará mama odvedie deti do škôlky, vyzdvihne zo školy, stará mama zaistí základný nákup a uvarí, starý otec vezme deti na prechádzku apod. V rodinách, v ktorých chýba podpora, schopnosť pomáhať si, vzájomná tolerancia a porozumenie pre druhých, nepanujú dobré vzťahy. V našej kultúre je bežné, že mladé rodiny žijú oddelene od svojich rodičov, ale udržiavajú dobré vzťahy a sú v častom kontakte. Je to dané taktiež štandardnými veľkosťami bytov, kde by sa 2-3 generácie tiesnili. Klasický model života seniorov „na výnimku“ je možný v prípade, že je v dome dostatok miesta a rodičia sa s deťmi na tomto modeli dohodnú. Pri fungujúcom spolužití majú prospech z viacgeneračného usporiadania všetci a nemožno opomenúť tiež ekonomickú stránku chodu domácností<sup>1</sup>.

Globálne možno ozrejmiť medzigeneračné spolužitie na nasledovných modeloch:

- rovnocenné spolužitie – vyjadruje vzájomnú pohodu medzi generáciami vo vnútri rodinného života,
- liberálne spolužitie – je charakteristické svojou voľnosťou, ktorá je podmienená nejasnými, alebo žiadnymi pravidlami v rodine, čo môže viesť k oslabeniu citových väzieb, neplneniu si povinností voči starším členom rodinného spoločenstva, ako aj k nerešpektovaniu ich špecifických potrieb a to najmä v období ich nesebestačnosti,
- podlízavé spolužitie – podstata spočíva v tom, že rodičia alebo starí rodičia si v záujme zachovania navonok dobrých vzťahov zakupujú priazeň svojich detí, resp. vnúchat, ktoré o nich nejavia prirodzený záujem,
- nezmieriteľné spolužitie – možno demonštrovať na negatívnom, egoistickom a častokrát až nemorálnom postoji mladšej generácie k staršej generácie, alebo naopak,
- vynútené spolužitie – ide o situácie, kedy je mladšia generácia donútená nedobrovoľne (napríklad v období choroby) bývať spolu so seniorom – rodičom alebo prarodičom, pričom ich vzájomný vzťah nemusí mať negatívny rozmer,
- vypočítavé spolužitie – svedčí o bezcharakternosti detí, ktoré predstierajú záujem o svojich (starých) rodičov, pričom ich využívajú dokonca niekedy priam zneužívajú vo svoj prospech<sup>2</sup>.

Preto aj môžeme povedať, že v ostatnej dobe stále viac silnejú tendencie izolácie mladšej generácie od staršej, čo má svoju výhodu, ktorú treba vidieť v nerušenom rešpektovaní odlišných záujmov a potrieb príslušných generácií, ale tiež nevýhodu, ktorá súvisí najmä s pretrhnutím nevyhnutných sociálnych väzieb medzi jednotlivými členmi rodiny, predovšetkým medzi starými rodičmi a deťmi, kde prichádzame na koreň problému,

<sup>1</sup> MLÝNKOVÁ, J. *Péče o staré občany*. Praha : Grada. 2011, s. 35-36.

<sup>2</sup> KLEVETOVÁ, D., DLABALOVÁ, I. *Motivační prvky při práci se seniory*. Praha : Grada. 2008. s. 81.

o ktorom sme sa už zmieňovali. Transgeneračné citové vzťahy sú obohatením nielen pre deti, ale tiež pre rodičov a starých rodičov. Je nesporné, že osamelosť starších ľudí možno riešiť práve medzigeneračným spoložitím, v prospech ktorého vypovedajú tak výchovné, ako aj etické dôvody. Mať v úcte starých rodičov je základným etickým i náboženským princípom spoločnosti v každej dobe. Žiaľ emocionálna otupenosť dnešného človeka niekedy vedie k oslabeniu dôvernejšej medzigeneračnej komunikácie aj solidarity<sup>3</sup>.

V súčasnej rodinnej kultúre, kde hodnota individuálnej slobody a vlastných záujmov stojí v určitých fázach života alebo po celý život jednotlivcov, členov rodiny nad spoločnými záujmami celej rodiny, dochádza postupne k veľkému ochudobneniu vo vzťahoch a k rastu izolácie jednotlivých členov rodín. Dotýka sa to najmä nemilovaných, rodičmi zanedbávaných alebo nemúdro vychovávaných detí a starých i zdravotne postihnutých členov rodín. Dlhodobý trvajúci pokles počtu detí v rodinách sa už prejavuje na ochudobnení súrodeneckých vzťahov aj v seniorskom veku. Slovensko sa pýši silnou kultúrou medzigeneračných vzťahov v rodinách ako súčasťou svojej kultúry a tradícií. Má to svoje kultúrno-historické pozadie. Spôsob komunikácie generácií v rodinách v minulosti bol okrem národných a náboženských hodnôt ovplyvnený aj veľkosťou a charakterom sídel (obcí). V závislosti od toho sa vyvinuli dva modely vzťahov v rodinnom spolunažívaní: dedinský a mestský.

- Dedinský model založený na sebestačných lokálnych vzťahoch, ku ktorým je rodina otvorená, bol v minulosti pre slovenské dediny typický. V malých obciach je vzájomná pomoc medzi starými rodičmi a rodinami ich detí intenzívnejšia ako v meste. Má tieto podoby: hmotná pomoc, opatera detí, pracovná pomoc. Rodiny detí spravidla nie sú schopné to rodičom adekvátne odplatiť. Ich pomoc rodičom má podobu opateru v starobe a chorobe a pracovnej pomoci na ich hospodárstve alebo v ich dome.
- Mestský model je založený na lokálnych spoločenstvách, ktoré boli otvorené voči širšiemu okoliu. Avšak rodiny sa tomuto okoliu skôr uzatvárali. V mestách rodiny s deťmi využívajú pomoc starých rodičov najmä pri opatere detí, ako zabezpečovací doplnok ku kolektívnym výchovným zariadeniam. Vzájomné stretávanie sa generácií, návštevy majú skôr charakter spoločenský ako pracovný. Deti a vnúčatá z miest prichádzajú k rodičom na dedinu pre ovocie a zeleninu a na stretnutie s iným, pre vnúčatá príťažlivým spôsobom života. Tento model bol charakteristický pre mestské prostredie, v súčasnosti preniká aj do dedín<sup>4</sup>.

Viacgeneračné spoložitie je podľa doterajších poznatkov charakteristické najmä pre vidiek, i keď aj v súčasnosti je možné ho pozorovať, nie však ako dôsledok vplyvu tradícií, ale skôr ako vynútenú, nežiadajúcu skutočnosť podmienenú zlou bytovou a materiálnou situáciou mladých rodín, ktoré sú závislé na pomoci svojich starých rodičov častokrát zárobkovo naďalej činných. Podľa Schlosserovej<sup>5</sup> môže byť takéto spoložitie zdrojom medzigeneračných konfliktov a sporov, alebo naopak akýmsi tmelom rodinných vzťahov.

V súčasnej dobe sa v jednom časovom úseku stretávajú tri až štyri generácie ľudí s rôznym pohľadom na svet. Každá generácia premýšľa inak, pretože ich formovala doba, v ktorej sa narodili. Je možné, že medzigeneračné problémy pramenia predovšetkým z odlišných životných skúseností, od ktorých sa ďalej odvíjajú odlišné názory, postoje, normy i hodnoty. Avšak medzigeneračné problémy v rodine môžu súvisieť s mierou moci, ktorú má jeden nad druhým (závislosť dieťaťa na rodičoch apod.). Rozdielnosť životných

<sup>3</sup> KLEVETOVÁ, D., DLABALOVÁ, I. *Motivační prvky při práci se seniory*. Praha : Grada. 2008. s. 80-81.

<sup>4</sup> LENCZOVÁ, T. Z redakčného stola. In *Rodina a zodpovedné rodičovstvo dnes*. Bratislava : Spoločnosť pre rodinu a zodpovedné rodičovstvo, 2005, , 2005, s. 3-4.

<sup>5</sup> SCHLOSSEROVÁ, I. Fenomén staroby v Slovenskej republike. In *Sociálna a ekonomická núdza – bezpečnosť jedinca a spoločnosti*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2009, s. 345.

skúseností je celkom prirodzená, aj napriek tomu nastávajú situácie vedúce k vzájomnému odcudzeniu a nepochopeniu, teda k medzigeneračným problémom. Otázka generácie a veku je dnes veľmi aktuálna a to hlavne z dôvodu zmeny skladby obyvateľstva (pomer seniorov voči ostatným skupinám obyvateľstva sa zvyšuje). Zrýchleného životného tempa, kedy mladá generácia je v oblasti technológií a informácií veľmi vzdialená generácií predchádzajúcej. O tom, aké vzťahy panujú medzi starými rodičmi, rodičmi a vnúčatami v jednotlivých rodinách rozhoduje celková atmosféra, história týchto rodín a rodinné zvyklosti. Deti si pod pojmom rodina predstavujú najskôr životného partnera a potom ich vlastné deti. Generácia starých rodičov však pod rodinou rozumie svojho manžela, ako aj rodiny svojich detí s vnúčatami. Pre staršieho človeka je spolunažívanie so širšou trojgeneračnou rodinou väčšinou samozrejmosťou. Podobne ako v detstve, tak aj v starobe sa zvyšuje závislosť od pomoci druhých ľudí. Takisto s postupujúcim vekom je prikladaný väčší význam rodinným putám. Z hľadiska kvantitatívneho môžeme teda rodiny rozdeliť na jednogeneračné a viacgeneračné. Výhody jednogeneračných rodín sú presvedčujúce ako po stránke ekonomickej, tak psychologickú. Viacgeneračná rodina sa skladá spravidla zo starých rodičov, rodičov a ich detí<sup>6</sup>.

Taktiež si môžeme pripomenúť aj niektoré situácie, ktoré sú obrazom toho, ako to berú jednotlivé generácie medzi sebou. Možno si spomenieme na niektoré z myšlienok, ktoré používala staršia generácia.... „Tak to za našich čias nebývalo“; „To už nie je pre mňa“; „Starí ľudia nič nechápu“...takéto slová a ďalšie vety podobné týmto, ktoré v každodennom živote pomerne často počujeme, vypovedajú o vzťahu medzi generáciami. Niektoré významné sociálne a kultúrne zmeny posledných desaťročí sa pre nás stávajú s väčšou naliehavosťou otázkou o povahe medzigeneračných vzťahov a rozdielov. Týmto zmenami máme na mysli predovšetkým starnutie populácie, krízu sociálneho štátu, nutnosť istej technologickej gramotnosti pre začlenenie sa do spoločnosti, rôznorodosť životných štýlov a kultúrneho vkusu a mnohé ďalšie. Vzťah mladého a starého človeka prináša radu konfliktov, rozporov, nepochopenia, niekedy možno až horkosti. Medzigeneračné problémy vznikajú v dôsledku stretávania sa rôznych postojov, názorov, hodnôt, spôsobov života a ďalších špecifik rôznych generácií. V užšom pojmí býva často chápané ako opozičné správanie mladej generácie voči starým už zabehaným poriadkom a normám. Napätie medzi generáciami je dnes možná o niečo vyššie ako tomu bolo v minulosti. Dnešná spoločnosť funguje iným spôsobom a toto fungovanie prináša problémy, ako tomu bolo v minulosti. Príčinou problémov nie je iba iná životná skúsenosť a iný vek. Určite významným činiteľom je nedostatok dialógu a stretávanie sa. Medzigeneračné vzťahy podliehajú značnej erózii a kult mladosti odsúva starších ľudí na vedľajšiu koľaj. Skúsenosti so vzťahmi medzi rôznymi generáciami získavame predovšetkým prostredníctvom interakcií medzi členmi rodiny. V súčasnosti nie sú na seba generácie zvyknuté. Každý býva inde, tzn. že napríklad vnuk vidí svojho starého otca, alebo starú mamu iba občas. V rodinách, v ktorých žili deti, rodičia a starí rodičia spolu, intenzívnejšie komunikovali, mohli poznať význam existencie toho druhého, konflikty, či problémy vznikajúce medzi nimi sa riešili na mieste<sup>7</sup>. Netreba, ale ani striktné konštatovať, že konflikty sú negatívnym javom. Medzigeneračné konflikty patria k medziľudským javom, pretože ak si majú dve generácie porozumieť, mala by tá staršia odovzdávať svoje skúsenosti tak, aby ich mladšia generácia mohla využiť. Aby sa spolu dve generácie navzájom uctievali, mala by tá mladšia generácia brať ohľady na tu staršiu a vypočuť ju. V niektorých kultúrach je celkom bežné, že deti, rodičia a starí rodičia žijú v spoločnej domácnosti. Môžu si tak viac odovzdávať v praxi svoje životné skúsenosti, intenzívnejšie spolu komunikujú, môžu poznať

<sup>6</sup> ODLEROVÁ, A. Medzigeneračné problémy v rodine. In *Problémy súčasnej rodiny a náhradná rodinná starostlivosť II*. Banská Bystrica : UMB, 2011, s. 171-172.

<sup>7</sup> ODLEROVÁ, A. Medzigeneračné problémy v rodine. In *Problémy súčasnej rodiny a náhradná rodinná starostlivosť II*. Banská Bystrica : UMB, 2011, s. 172-173.

význam existencie toho druhého. Preto nie je na škodu, ak k nejakému konfliktu príde, vtedy by mala nastúpiť dostatočná miera vzájomného porozumenia, a zároveň rešpektovanie sa navzájom. Rozhodujúcou je taktiež fungujúca otvorená komunikácia. Každého človeka v živote ovplyvňujú jeho skúsenosti. Bohužiaľ sa väčšinou nedokážeme poučiť so skúsenosťami iných ľudí, ako aj vlastných rodičov. Múdrosť človek nadobudne životnými skúsenosťami nie je to osvojenie zručností, alebo získanie informácií. Dobré rodinné vzťahy medzi generáciami navzájom tvoria základ pre budovanie dobrých medzigeneračných vzťahov v celej spoločnosti a pre pozitívny postoj ku staršej generácii ako takej<sup>8</sup>. To isté platí aj medzi generáciou dvojgeneračnou.

V minulosti rodičia boli dôležitou a rešpektovanou autoritou, avšak súčasnosť vo všeobecnosti už ich miesto hodnotí v určitom posune. Tým dochádza aj k zhoršeniu vzťahov medzi rodičmi a deťmi. Samozrejme nemožno kategoricky zatracovať proces osamostatňovania, je to prirodzený proces, viažuci sa k určitému veku mladého človeka. Toto je miesto medzigeneračného stretu rodičov a detí, lebo rodičia sa snažia pragmaticky životný priestor rozdeliť. Na druhej strane dieťa má tendenciu univerzalizovať životný priestor napr. stravovanie vo svojej izbe, alebo uzatváranie sa do seba a nechciet komunikovať s rodičmi. Faktom na druhej strane zostáva aj skutočnosť, že dospelí chcú nájsť v tomto priestore miesto oddychu, ale ich deti sa snažia práve na takomto mieste vytvárať priateľstvá a priestor pre svoje záujmy. V priestorovom rozložení bytového priestoru je rozdiel medzi potrebami dospelých a detí. Neraz prichádza aj ku konfrontácii, lebo každý má svoje požiadavky zodpovedajúce jeho potrebám. Hovorí sa, že objektívna pravda sa nachádza v strede. Preto aj odpoveď na tento problém nájdeme v rozumnom prístupe a rešpektovaní oboch strán a v hľadaní ich vzájomného porozumenia. Pre deti je samostatnosť dôležitá. Z ich pohľadu je to možnosť a schopnosť samostatne si organizovať život a slobodne sa rozhodovať. Úloha rodičov pri výchove detí je naučiť deti sa slobodne a zodpovedne rozhodovať. Rodič musí tak odhadnúť svoj postup, aby dieťa mohlo spoznať svoj osobný rozmer slobody v dostatočnej miere, ale na druhej strane, aby rešpektovalo aj svojich rodičov. Rozumne a múdro prijatá a realizovaná sloboda je predpokladom zrejých rozhodnutí pre život.

Medzigeneračné vzťahy medzi dospelými a deťmi sa uskutočňujú aj mimo priestoru rodiny, ktorou sa stáva škola. Rozdiel v názoroch a postojoch ku škole charakterizujú rôzne predstavy o ideálnej škole. Rodičia kladú dôraz na zvýšenie kvality vzdelávania, deti sa skôr snažia zmierniť nároky a uľahčiť si svoje povinnosti. Návšteva a úspešné ukončenie štúdia ich detí je pre rodičov viac ako samozrejmé. Deti to skôr berú ako svoju každodennú povinnosť. Analýza spoločného života rodičov a detí ukazuje, aká je dôležitá starostlivosť a zodpovednosť rodičov za deti. Ich miesto je nezastupiteľné a veľmi dôležité. Autoritatívny prístup rodičov je na ústupe, ale ich nadradená pozícia zostáva nemenná a nadčasová. Pochopenie, že rodičia potrebujú deti a deti potrebujú svojich rodičov je predpokladom existencie bezkonfliktných medzigeneračných vzťahov<sup>9</sup>. Role dospelých sa počas generácií takmer nemenia a okrem výcviku zameraného k dosiahnutiu technickej a ručnej zručnosti, ktorá často býva intenzívna, vyžaduje dospelý život len málo, k čomu by bolo treba zložitého a náukového školenia. Deti sa veľmi čoskoro učia konať ako dospelý prosté tým, že pozorujú dospelých okolo seba. V populačnej fáze vysokého rastového potenciálu je v spoločnosti detí mnoho a dospelých vzorov k napodobneniu pomerne málo. Deti spravidla žijú v širokom rodinnom prostredí. Konanie dospelých je tak prosté, že si to deti ľahko osvoja a často ich vedia pochopiť a napodobniť skôr, než dosiahnu fyzické schopnosti plno sa nich podieľať. Spoločenská zrelosť predbieha zrelosť biologickú. Avšak biologické role dospelého života

---

<sup>8</sup> ODLEROVÁ, A. Medzigeneračné problémy v rodine. In *Problémy súčasnej rodiny a náhradná rodinná starostlivosť II*. Banská Bystrica : UMB, 2011, s. 175.

<sup>9</sup> SUMEC, M. Medzigeneračné vzťahy v súčasnej rodinnej kultúre. In *Rodina a zodpovedné rodičovstvo dnes*. Bratislava : Spoločnosť pre rodinu a zodpovedné rodičovstvo, 2005, s. 6-8.

nebývajú mnohokrát samy o sebe deťom vzdialené, lebo detskej hre a zvedavosti a stavia do cesty málo zábran a deti vedia všetko, čo sa môžu dozvedieť o pohlavných i iných úkonoch dospelých, hoci zostávajú ešte určité obradné mystérie na potvrdenie moci dospelého a bezmocnosti dieťaťa<sup>10</sup>.

Dokonca i informačný svet, ktorý vtiahol mladých ľudí do svojho diania, tomu len napomáha, pretože ako píše Bauerlein „*digitálne technológie podporili a segregovali spoločenskú realitu, generačný vplyv sa vymkol kontrole, mladistvý obsah sa šíri okamžite, naprieč kontinentmi, dvadsaťštyri hodín denne a sedem dní v týždni*“, a dodáva, že uspokojenie z možností používania týchto technológií navyše bráni mladým vo formovaní jednej zo základných zložiek dlhodobého úspechu: presného, realistického zhodnotenia svojich skutočných schopností. Populárne digitálne praktiky tínedžerov a dvadsiatnikov nerozširujú a nerozšírili ich obzory, len uzatvárajú dvere zrelosti, kradnú hodiny z voľnočasových aktivít, ktoré by dopĺňali školské návyky<sup>11</sup>. Bez dôkladného nasmerovania, ktoré by ich odpútalo od obvyklého menu, si budú stále vyberať len to, čo poznajú a majú radi. Nie sú zvedaví na históriu, umenie, a ak im žiadny dospelý, ktorého by uznávali, nepredstaví romantizmus a francúzsku revolúciu, len zriedka sa zaujímajú o niečo také. S webom ovplyvňujú adolescentní užívatelia svoju skutočnú úroveň, kde didaktický a umelecký obsah inteligentnejších stránok preletí okolo nich, ktorý nevidia a nepočujú. Mladí ľudia by nemali len hrať hry a chatovať prezerat' si stránky a posielat' komentáre online. Je to otázka vyváženeosti. A toto všetko nie je chyba mladých, alebo technofilov a dodávateľov webstránok. Nemali by sme všetku vinu hádzat' ani na rodičov, ktorí usadia svoje deti pred obrazovku, aby mali hodinku na oddych, alebo ktorí nainštalujú deťom do izby počítač a očakávajú, že to bude učebný nástroj. Rodičia majú radi technológiu, pretože im pomáha a uľahčuje rodičovstvo, ale možno by boli menej náchylní tak robiť, keby neboli vedení k viere v intelektuálne prínosy času stráveného pred obrazovkou. Pokiaľ ide o vzdelávanie, rodičia prijímajú podnety od iných, od ľudí, ktorí určujú vzdelávacie štandardy a potvrdzujú rôzne prístupy<sup>12</sup>. Ide predovšetkým o vzájomnú komunikáciu medzi generáciou rodičov a detí, ktorá je v súčasnom svete veľmi dôležitá, vzhľadom k neutíchajúcej rozmanitosti, ktorá nás neustále obklopuje a postupne odcudzuje. Rešpektovanie sa navzájom a zodpovedná výchova je hlavným ťažiskom všetkých vzťahov, ktoré ak sú vyvážené, majú potenciál pre pozitívnejší vývoj spoločnosti.

## Záver

Súčasná doba nieje nebezpečnejšia, či rizikovejšia ako boli minulé doby, prišlo však k určitému posunu, že nebezpečenstvá, ktoré sme sami vytvorili nás ohrozujú rovnako alebo aj väčšou mierou. K uvádzaným nebezpečenstvám patrí nielen globálne ekologické riziko, rádioaktívne zamorenie alebo zrútenie svetovej ekonomiky, ale napríklad i riziká súvisiace s medziľudskými vzťahmi a solidaritou, ktorá je rovnako dôležitá, ba dokonca by sme mohli povedať, že je prioritnejšia, pretože nesie so sebou oveľa viac rizík, ktoré keď sa neprávne nasmerujú môžu vyústiť k závažným medzigeneračným problémom.

---

<sup>10</sup> RIESMANN, D. *Osamělý dav*. Praha : Kalich. 2007, s. 91-92.

<sup>11</sup> BAUERLEIN, M. *Najhlúpejšie generácia*. Bratislava : Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2007, s. 178.

<sup>12</sup> BAUERLEIN, M. *Najhlúpejšie generácia*, s. 128-130.

## Použitá literatúra

BAUERLEIN, M. *Najhlúpejšie generácia. Ako digitálna éra ohlupuje mladých Američanov a ohrozuje našu budúcnosť, alebo: never nikomu pod 30*. Bratislava : Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov. 2007. 208 s. ISBN 978-80-8061-431-7.

FUKUYAMA, F. *Veľký rozvrat. Ľudská prirodzenosť a opätovné nastolenie spoločenského poriadku*. Bratislava : AGORA, 2006. 376 s. ISBN 80-969394-1-6.

KLEVETOVÁ, D., DLABALOVÁ, I. *Motivační prvky při práci se seniory*. Praha : Grada. 2008. 208 s. ISBN 978-80-247-2169-9.

LENCZOVÁ, T. Z redakčného stola. In *Rodina a zodpovedné rodičovstvo dnes*, 2005, č. 5, Rodina a zodpovedné rodičovstvo dnes : Poradové číslo 9/2005, október 2005. Bratislava : Spoločnosť pre rodinu a zodpovedné rodičovstvo, 2005. 42 s. ISSN 1335-7980.

MLÝNKOVÁ, J. *Péče o staré občany*. Praha : Grada. 2011. 192 s. ISBN 978-80-247-3872-7.

ODLEROVÁ, A. Medzigeneračné problémy v rodine. In *Problémy súčasnej rodiny a náhradná rodinná starostlivosť II.* : zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, konanej 10. - 11. júna 2010 v Banskej Bystrici. Banská Bystrica : UMB, 2011. s. 171-175. ISBN 978-80-557-0103-5.

RIESMAN, D. *Osamělý dav*. Praha : Kalich. 2007. 345 s. ISBN 978-80-7017-062-5.

SCHLOSSEROVÁ, I. Fenomén staroby v Slovenskej republike. In Hejdiš M., Kozoň A. (eds.). *Sociálna a ekonomická núdza – bezpečnosť jedinca a spoločnosti*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety. 2009. 560 s. ISBN 978-80-89271-63-4.

SUMEC, M. Medzigeneračné vzťahy v súčasnej rodinnej kultúre. In *Rodina a zodpovedné rodičovstvo dnes*, 2005, č. 5, Rodina a zodpovedné rodičovstvo dnes : Poradové číslo 9/2005, október 2005. Bratislava : Spoločnosť pre rodinu a zodpovedné rodičovstvo, 2005. 42 s. ISSN 1335-7980.

# Vzťah človeka a prírody v diele Immanuela Kanta

Mgr. Kristián Stacho

Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta, Katedra filozofie

krist2121@gmail.com

---

## Abstrakt

Táto práca prezentuje vzťah medzi človekom a prírodou v Kantovom filozofickom diele. Poukazuje na to akým spôsobom Kant tento vzťah rozvíja a aký význam má tento projekt pre súčasnú kultúru a spoločnosť. V naznačenom smerom predstavíme prírodu ako zdroj ľudského dedičstva, poukážeme na ambivalentnosť ľudskej prirodzenosti a pozrieme sa i na občiansku spoločnosť ako imanentný cieľ prírody ako aj vrchol ľudskej slobodnej aktivity.

**Kľúčové slová:** príroda, kultúra, sloboda, občianska spoločnosť, ľudská príroda.

## Abstract

This contribution presents relation between human and nature in Kant's philosophical work. It shows how Kant develops this problem and which meaning has this project for current culture and society. In indicated way we present nature as a source of mankind's heritage, show ambivalence of human nature and we look also at civil society as immanent goal of nature and also a acme of mankind's free activity.

**Key words:** nature, culture, civil society, human nature.

## Úvod

Kantove úvahy o prírode môžeme nájsť v mnohých jeho dielach, pretože príroda je významovo široký pojem, ktorý v sebe zahŕňa na jednej strane najnižšie pudy, ktoré sú typické pre každé zviera, no na druhej strane i rozum, ktorý človeku ponúka jedinečnú perspektívu pre jeho vlastný rozvoj. Pre samotné chápanie vzťahu človek – príroda u Kanta je nevyhnutné sa zamerať na perspektívu vychádzajúcu z pohľadu rozumu, kde sa pojem prírody úzko spája s pojmom kultúry. Pojem kultúry tu predstavuje priestor, v ktorom sa podľa Kanta naplno v človeku rozvíjajú práve prírodné vlohy.<sup>1</sup> Preto sa pre našu prácu zameriame práve na tento priestor, v ktorom poukážeme na otázky súvisiace s ľudskou prirodzenosťou. Pri skúmaní týchto otázok poukážeme na to, že Kant komplexným spôsobom definuje človeka a prezentuje jeho povahu z viacerých perspektív, vďaka čomu je podľa nás Kantov odkaz aktuálny aj dnes pre zodpovedanie otázky po vzťahu človeka a prírody a ich spoločnej kooperácie.

Ako už bolo v úvode spomenuté, na to aby sme vzťah človeka k prírode objasnili, je potrebné sa zamerať na svet kultúry. Ako Kant píše na nejednom mieste svojich prác<sup>2</sup>, práve kultúra je tým miestom, kde príroda chcela, aby človek všetko, čo presahuje mechanické usporiadanie jeho zvieracej existencie, vytvoril celkom len zo seba a aby nebol účastný nijakej inej blaženosti alebo dokonalosti než tej, ktorú si získal sám, oslobodený od inštinktu,

---

<sup>1</sup> KANT, I. 1996. *Idea ku všeobecným dejinám v svetoobčianskom zmysle*, s. 62.

<sup>2</sup> Odkazujeme tu predovšetkým na KANT, I. 1916. *Kleinere philosophische Schriften*. Leipzig : Inselverlag, 1916. 862 s.



vlastným rozumom.<sup>3</sup> V tomto zmysle sa práve kultúra stáva dejiskom, v ktorom človek musí objaviť svoje skryté dedičstvo a vytvoriť svet, ktorý je analogický prírodnému<sup>4</sup>. Príroda v tomto kontexte predstavuje vzor nepodmieneného zákonitého teleologického celku, ktorý na jednej strane determinuje človeka, keď ho stavia do pozície konečného účelu prírody, na strane druhej pre človeka v stave kultúrnom predstavuje ideál toho ako by mala fungovať spoločnosť a jej jednotlivé oblasti a aby mohol byť dosiahnutý stav, kde sa človek zbaví pút zmyslovosti a rozvinie naplno svoju slobodu.

Skúmaním kultúry Kant otvára i ďalšie otázky súvisiace s ľudskou prirodzenosťou a to egoizmus a otázku spolčovania sa. Kant prezentuje, že zvierací egoizmus človeka často nabáda na ničomnosť, zákernosť ako aj túžbu po moci, paradoxne však predpokladá, že príroda človeka obdarila i dispozíciami pre dobré účely<sup>5</sup>. Ukazuje teda, že príroda človeku nedala predispozície takým spôsobom, aby jednoducho a takpovediac bezbolestne dosiahol svoj konečný účel, ale musí v sebe odryť a identifikovať všetky svoje (prirodzené) možnosti, aby mohol skutočne rozumne uskutočňovať to, čo je imanentným cieľom prírody a to rozvoj svojej vlastnej **slobody**. E.Cassirer túto myšlienku konštatuje v súvislosti s identifikáciou samotných ľudských dejín, keď píše, že dejiny existujú [...] až tam, kde my ako hlbaví pozorovatelia už nestojíme iba v rade (prírodných) udalostí, ale v rade (ľudských) konaní.<sup>6</sup> Z prezentovaného teda môžeme ďalej konštatovať Kantov dôraz na samostatnú ľudskú aktivitu, ktorej hlavnou motiváciou je prekonávanie prekážok zakorenených vo vlastnej prirodzenosti. Inými slovami sa tu jedná o tendenciu transcendovať heteronómnu stránku založenú na empirických vplyvoch rozumovou aktivitou, ktorá zakladá autonómny charakter vôle a odhaľuje v človeku ideu účelu osebe.

V oblasti sociálnych vzťahov tento dôraz Kant identifikuje cez tzv. nedružnú družnosť, ktorú alegoricky identifikuje cez tzv. podobenstvo ohrady – tak ako sa stromy v lese práve tým, že každý sa snaží odňať druhému vzduch a slnko, navzájom nútia hľadať oboje nad sebou čím dosahujú pekný rovný vzrast; zatiaľ čo tie, čo vyhávajú svoje vetvy slobodne a oddelene od druhých, rastú zmrzačene, krivo a pokrútené<sup>7</sup>. Cez toto podobenstvo tu Kant prezentuje problém potreby spoločenského priestoru, do ktorého všetci prináležime, inak by sme sa zrejme nevedeli prejavovať ako ľudia<sup>8</sup> a nemali komu zdieľať svoje myšlienky, na druhej strane sa však neustále snažíme vyčleňovať spomedzi ostatných, pretože máme potrebu mať moc nad inými bytosťami. Tento konkurenčný boj má teda za úlohu priniesť progres v ľudskom myslení a uvedomenie si nevyhnutnosti potreby spoločenskej spolupatričnosti. V tomto zmysle i Kant prezentuje ideál tzv. ľudskej prírody, ku ktorému sa však dostaneme neskôr.

Konštatovania súvisiace s vývojom prirodzených dispozícií človeka Kant postupne pretavuje do svojich teoreticky formálnejších prác *Kritika praktického rozumu* a *Základy metafyziky mravov*, v ktorých formuluje základné princípy a pravidlá svojej etiky. Kant sa týmto spôsobom snaží po predošlých dielach generalizovať nielen morálnu stránku človeka, ale rovnako tak predovšetkým zadefinovať všetky zásadné pojmy súvisiace s vývojom človeka ako slobodnej a rozumnej bytosti. Kant sa teda systematicky venuje určeniu primárneho jadra prírodného dedičstva a nastoleniu formálnej podoby morálky určujúcej

<sup>3</sup> KANT, I. 1996. *Idea ku všeobecným dejinám v svetoobčianskom zmysle*, s. 60.

<sup>4</sup> V tomto smere tu reagujeme predovšetkým na Kantove úvahy v jeho dielach *Kritika súdnosti* a *Základy metafyziky mravov*, kde prezentuje na jednej strane zákonitosť prírody a jej nevyhnutnosť a na strane druhej potrebu takejto zákonitosti v ľudskom svete skrz morálne zákony regulované najvyšším morálnym princípom - kategorickým imperatívom

<sup>5</sup> BELÁS, I. 2005. *Sociálne dôsledky Kantovej etiky*. s. 256.

<sup>6</sup> CASSIRER, E. 1994. *Kants Leben und Lehre*, s. 242.

<sup>7</sup> KANT, I. 1996. *Idea ku všeobecným dejinám v svetoobčianskom zmysle*, s. 63.

<sup>8</sup> Týmto máme na mysli rozličné objavy ľudských bytostí v spoločnosti zvierat, kde nebolo možné naučiť tieto bytosti sociálnym zručnostiam

základnú predstavu o človeku. Vzhľadom na to je však potom potrebné vyrovnať sa i s kritickými názormi mnohých autorov, ktorí mu o.i. vytykajú formálnosť a bezobsažnosť najvyššieho princípu, rovnako tak i rád a zákonov a označujú jeho koncepciu ako idealistickú<sup>9</sup>.

V naznačenom smere pri analýze Kantovho odkazu zisťujeme, že Kantova koncepcia nadobúda formálny charakter, čo má svoje opodstatnenie. Tým je podľa nášho názoru prekonanie predstáv podmienenosti ľudskej morálky jednotlivými dejinnými spoločenskými zmenami. Je zrejmé, že ľudská morálka sa v „behu času“ nejako vyvíja, ale pre nevyhnutnosť jej správneho nasmerovania Kantova etika ponúka univerzálne východiskové pozície v podobe určenia foriem maxím, ich vývoja smerom k zákonom a ich regulácie najvyšším mravným princípom nazývaný kategorickým imperatívom. Kant predpokladajúc určitý vývoj smerom k civilizovanejšej budúcnosti predpokladá, že takéto smerovanie potrebuje svoje formálne mantinely, aby mohlo byť úspešné. Nikde netvrdí, že táto cesta bude jednoduchá, práve naopak, ale predpoklad, že rozumné bytosti bez rozumných a prospešných pravidiel môžu zísť k cesty ak nemajú svoj cieľ, je pravdepodobnejší ako s nimi. Na druhej strane sa tu nesnažíme tvrdiť, že tento vývoj je úmerne rastúci zvyšovaniu povedomia o nás samých ako ľuďoch – mravných subjektoch, ale predpokladáme že takýto predpoklad je dôležitý z hľadiska motivácie a akcie samotnej civilizácie. V tomto zmysle potom Kantov formalizmus prezentujeme ako metafyzickú schému, ktorej človek porozumie iba na základe pochopenia seba ako člena inteligibilného sveta, kde jeho čistý praktický rozum a vôľa autonómne prijímajú a chápu reguláciu kategorickým imperatívom. V tomto zmysle sa všetci ľudia chápu ako rovnocenní a uskutočňujú imanentný plán prírody ako celok pre celok.

Čo sa týka ďalšej námietky v podobe bezobsažnosti jeho rád, odpovedať proti tejto námietke môžeme skrz tri podoby kategorického imperatívu. V prvej z nich sa stretávame so síce čisto formálnou podobou, v ktorej Kant vysvetľuje ako je nám kategorický imperatív predstavený skrz čistý praktický rozum. V tejto formulácii sa za nevyhnutné považuje pristúpiť k preferencii toho ktorého konania na základe iba samotného rozumu. Prvá formulácia teda ponúka imanentne „informáciu“ o „nástroji“, ktorým musíme pristupovať k voľbe konania, ak chceme konanie považovať za skutočne morálne. V tomto zmysle je i Kantova koncepcia definovaná ako racionalistická.

V druhej a tretej formulácii je obsah očividnejší, pretože na rozdiel od prvej formálnej definície, tu Kant explicitne odkazuje na konanie, ktorého cieľom je človek ako taký. Takto sa kritika založená na bezobsažnosti stráca svoje opodstatnenie. Kant zároveň touto humanistickou výzvou ponúka etiku, ktorá je orientovaná na ideál nezávislý od akejkoľvek ľubovôle<sup>10</sup>.

Ďalším kritickým príspevkom ku Kantovej etike je zasadenie tohto modelu do idealistických kontúr. Ako sa však ukazuje orientácia na ideál v prísnom slova zmysle neznamená východisko jeho koncepcie. Kant totiž predpokladá, že v prvom prípade sú ľudia prirodzene zlí a sebeckí<sup>11</sup> a príčinou vytvorenia etickej koncepcie je paradoxne odpoveď na otázku prečo sa ľudia k sebe správajú dobre. Nesnaží sa teda prvotne vychádzať z nejakého ideálu, ku ktorému priradzuje vlastnosti a dispozície, ktoré by sme mohli pripodobniť človeku, ale práve naopak snaží sa zodpovedať tú časť otázky o ľudskej prirodzenosti, v ktorej sa objavuje morálne a na dobro orientované správanie.

Aj keď sme skôr hovorili o metafyzickej podobe Kantovho formalizmu, práve cez prizmu ambivalentného charakteru ľudskej prirodzenosti nepredpokladá, že by ľudia boli schopní transcendovať absolútnym spôsobom svoju prírodnú stránku. Ako píše aj vo svojich skorších prácach človek je príliš krivé drevo, z ktorého nebude možné nikdy vytesať nič

<sup>9</sup> V zmysle utopizmu

<sup>10</sup> BELÁS, E. 2005. *Sociálne dôsledky Kantovej etiky*. s. 262.

<sup>11</sup> porovnaj KANT, I. 1996. *Domnelý začiatok ľudských dejín*, s. 81.

celkom rovné<sup>12</sup>. V naznačenom smere tak ideál netreba vnímať ako niečo, čo je reálne uskutočniteľné, ale vzor, ktorý každá rozumná bytosť vníma ako nasledovaniahodný. V tomto zmysle Kant naráža predovšetkým na prijatie faktu, že každá ľudská bytosť, ktorá je schopná ako aj činná autonómne sa rozhodovať si zaslúži úctu a dôstojnosť. To však kantovsky definovaný princíp slobody ukazuje v negatívnom slova zmysle, pretože ľudí s poruchami mentálneho charakteru odsúva mimo definíciu človeka ako mravnej a úctyhodnej bytosti. Na druhej strane je tu Kantom načrtnutý problém uplatňovania vonkajšej slobody, ktorý je aktuálny aj v súčasnom svete, kde sa prejavuje ako neschopnosť racionálne disponovaných ľudí samostatne a kriticky súdiť v každodenných situáciách.

S tým bezprostredne súvisí i fenomén občianskej slobody, ktorý Kant rozvíja predovšetkým vo svojich filozoficko-dejinných prácach, kde tento problém prezentuje cez otázku občianskej spoločnosti, svetoobčianskeho stavu a nakoniec i tzv. ľudskej prírody. Prvý z týchto pojmov občianska spoločnosť Kant vníma ako dôsledok vplyvu prírodného princípu nedružnej družnosti, v ktorom sa ukazuje, že iba vo vzťahu k druhým človek je schopný človek uvedomiť si svoju vlastnú predmetnosť, ale aj niečo, čo presahuje surovú prírodu. Toto prostredie slúži k tomu, aby si potvrdil seba samého, ale rovnako aby mohol získať uznanie a úctu.<sup>13</sup> Človek inými slovami potrebuje rivala, aby mohol zdokonaľovať svoje schopnosti v porovnaní s ním a aby na konci svojho vývoja mohol uznať toho druhého seberovným.

Kant v otázke občianskej spoločnosti nadväzuje na imanentný prírodný cieľ, ktorý tkvie vo všeobecnom dobre spoločenstva<sup>14</sup>. Spoločnosť však v sebe musí zahŕňať i účel osebe, ktorý predstavuje ona sama, aby mohla garantovať spravodlivosť a rovnosť pre jej jednotlivých členov. Človek sa teda musí podriať všeobecným princípom, aby mohol rozvíjať naplno svoju slobodu. To znamená, že človek smeruje za dosiahnutím určitého cieľa podobne ako aj ostatní, ale spôsob napredovania k tomuto cieľu a prostriedky si vyberá podľa svojho vlastného uváženia<sup>15</sup>. Spoločnosť obmedzujúc slobodu jednotlivcov teda smeruje k dobru celku<sup>16</sup>.

Pri kategórii občianskeho stavu sa zároveň stretávame s diferenciou medzi kultúrnym a prírodným vedením, kde na jednej strane stojí príroda ako *objektívna inštancia*, určujúca konečný cieľ ľudstva, ktorý vystupujúci mimo jednotlivé ľudské životy je daný podobne ako osud<sup>17</sup>, zatiaľ čo na tej druhej strane stojí kultúra, v ktorej človek ako *subjektívna inštancia* vystupuje ako jediný tvorca tohto prostredia, ktoré sa rozvíja smerom ku slobode. Spoločenstvo predstavuje v tejto dejinnej súvislosti fenomén, ktorý stojí medzi prírodou ako zdrojom primárnej ľudskej spôsobilosti (rozumu) zatiaľ čo na konci stojí alegória Božieho kráľovstva ako dokonalého občianskeho zriadenia, kde ľudia spolunažívajú v mieri a rovnosti (slobode)<sup>18</sup>. Ako tu už však bolo spomenuté, Kant uvedomujúci si nedokonalosť človeka v porovnaní s Božou (prírodnou) prozreteľnosťou vníma cieľ v podobe dokonalého občianskeho zriadenia, ktorý sa pred človekom týči ako nereálny, resp. vníma ju ako ideu, ku ktorej sa človek môže približovať, ale nikdy nie ju dosiahnuť, pretože túto úlohu „najťažšiu spomedzi všetkých [...] nemožno úplne rozriešiť“<sup>19</sup>.

<sup>12</sup> KANT, I. 1996. *Idea ku všeobecným dejinám v svetoobčianskom zmysle*, s. 63.

<sup>13</sup> YOVEL, Y. 1980. *Kant and the philosophy of history*, s. 148.

<sup>14</sup> V tomto kontexte je možné odkázať hneď na niekoľko kategórií s tým súvisiacich ako autonómna vôľa ako zákonodarný orgán, povinnosť smerovať k najvyššiemu dobru, ale predovšetkým samostatnosť, ktorá je prioritou pre každého dobrého občana

<sup>15</sup> KANT, I. 1975. *Kritika soudnosti*, s. 213.

<sup>16</sup> Tamtiež, s.214

<sup>17</sup> KANT, I. 1996. *K večnému mieru*, s. 28.

<sup>18</sup> RUFFING, M. 2011. *Morálne formovanie a kozmopolitizmus u Kanta*, s. 202.

<sup>19</sup> KANT, I. 1996. *Idea ku všeobecným dejinám v svetoobčianskom zmysle*, s. 64.

„Spoločenské telesá sú však hnané antagonizmom, nedružnou družnosťou“<sup>20</sup>. Ľudia sa od prírody k sebe správajú ako *vlci*<sup>21</sup>, ktorí medzi sebou potrebujú súťažiť a navzájom sa predbiehať, aby si zaručili moc nad tými druhými. Kant skúmajúc tento fenomén súťaže vychádza zo škótskej tradície, kde sa o.i. rozoberala aj otázka obchodu. Potreba výmeny funduje podľa Kanta hospodárstvo a trh, čo má za následok určitú zviazanosť ľudí medzi sebou<sup>22</sup>. Z nášho pohľadu sa dostávame potom do zaujímavej situácie, v ktorej na jednej strane trh zapríčiňuje konkurenciu a boj jednotlivcov o väčší podiel z jeho ziskov, na druhej strane tu však s trhom vstupuje vytváranie záväzkov, ktoré Kant vníma ako napomáhanie k postupnému smerovaniu k mieru. Vďaka takto rozvíjajúcemu sa obchodu potom môžeme konštatovať, že sa presadzuje aj nový druh moci a to ekonomický. V smerovaní k mieru sa teda opätovne naplňa úmysel prírody<sup>23</sup>.

Za hlavné ciele občianskeho zriadenia, vo vzťahu k človeku však Kant považuje už spomenuté apriórne princípy slobodu, rovnosť a samostatnosť, na ktoré nadväzujú ochrana majetku, osobná bezpečnosť ako aj spolupatričnosť a zodpovednosť. Dosiahnutie takto vyrovnaného spoločenského zriadenia však vyžaduje nemalé úsilie a preto Kant otvára otázku práva. Stachoň v tejto súvislosti prezentuje názor, že právo v kantovských intenciách vnímame ako objektívny výsledok subjektívnych vôlí, ktoré všetky smerujú nezávisle na sebe za jedným spoločným cieľom – spolkom, ktorý je cieľom sám osebe<sup>24</sup>. Tento spolok však vzniká na základe spoločenskej zmluvy, ktorá funduje spoločenské a politické inštitúcie a rovnako tak aj nástroje pre tvorbu a rozvíjanie sociálnej interakcie a spoločenského blaha. Tým, že Kant vníma štát a spoločnosť ako dva rovnocenné celky, môžeme povedať, že v Kantovej právnej spoločnosti môže naplno svoje dispozície uplatňovať akákoľvek ľudská slobodná vôľa.

Právo v Kantovom poňatí bezprostredne podlieha morálke, keďže ako sme tu už naznačili človek je tvorcom práva a súčasne bezprostredne podlieha kategorickému imperatívu. V tejto súvislosti tu formuluje Habermas zásadnú vec, keď píše, že v období keď Kant ponúka svoj filozofický projekt, sa sformovali „súkromné osoby ako občania v publikum a sféru svojho rozvažovania, totiž verejnosť, zasadili do politických funkcií sprostredkovania štátu a spoločnosti“<sup>25</sup>. A práve vďaka takejto situácii sa kantovsky chápaná kategória *verejnosti* považuje za skutočný princíp zhody morálky a politiky. Takto postupujúc môžeme konštatovať, že verejnosť tu vystupuje o.i. ako princíp právneho poriadku, metóda osvietenstva a záruka morálneho pokroku ľudstva<sup>26</sup>. Kant teda inými slovami podporuje myšlienku aktívneho občana, ktorý rozvíjajúc svoje racionálne možnosti na jednej strane podporuje ducha morálky, ktorého má v sebe zakoreneného, na druhej strane podporuje ducha spoločnosti, ktorý by mal participovať vo svojich maximálnych rozmeroch na riadení krajiny. Kant zásadným spôsobom odmieta pasivitu rozumu, špeciálne tú ktorá je zapríčinená ľahostajnosťou a zbabelosťou. Tvrdí, že človek nie je slobodný a svojprávny, ak svoje konanie riadi podľa vôle niekoho iného<sup>27</sup>.

Z vypovedaného môžeme konštatovať, že práve pasivita a ľahostajnosť pôsobia zhubným vplyvom na fungovanie štátu a spoločnosti. Pasívnosť je nebezpečná hlavne v prípade neznalosti odlišností iných kultúr či tradícií, pretože môže viesť k zbytočnej

<sup>20</sup> STACHOŇ, M. 2008. *Problém spravodlivosti a sociálneho poriadku u Kanta*, s. 102.

<sup>21</sup> Homo homini lupus est, alebo človek človeku vlkom je prirovnanie Thomasa Hobbesa, ktorý uplatňuje na stav pred vznikom štátu, ktorý sa v stave štátu stiera; určitým spôsobom pripomína kantovskú nedružnú družnosť, ktorá je považovaná za prirodzenú a identifikujeme ju bez ohľadu na prirodzený či štátny stav

<sup>22</sup> KANT, I. 1996. *K večnému mieru*, s. 35.

<sup>23</sup> STACHOŇ, M. 2008. *Problém spravodlivosti a sociálneho poriadku u Kanta*, s. 103.

<sup>24</sup> Tamtiež, s.99

<sup>25</sup> HABERMAS, J. 2000. *Strukturální přeměna veřejnosti*, s. 185.

<sup>26</sup> Tamtiež, s.185.

<sup>27</sup> BELÁS, E. 1998. *Dejinný rozmer filozofie osvietenstva*, s. 36.

agresivite a predsudkom zo strany nerozumného človeka. Preto aj Kant považuje za povinné akceptovať resp. vážiť si právo cudzieho. Je však potrebné, dokonca povinné vedieť obhajovať aj vlastné práva.

Ďalšou otázkou, ktorou sa Kant v občianskom stave zaoberá je otázka vládca, ktorý by spoločnosť riadil a smeroval správnym spôsobom<sup>28</sup>. Človek je nedokonalá bytosť, preto Kant ľudskú zmyslovosť reguluje v morálnej filozofii kategorickým imperatívom, zatiaľ čo ľudskú sebeckosť vo filozofii kultúry právnym kódexom. Potreba pána je nevyhnutná, pretože „človek je podľa Kanta zvier, ktoré žije v spoločenstve s inými zvieratami svojho druhu a z dôvodu vlastnej prirodzenosti potrebuje pána. Slobodný stav v spoločnosti nie je možný, pretože povaha ľudského charakteru podmieňuje zneužívanie tejto slobody na úkor iných“<sup>29</sup>. Kant vedomý si toho, že aj pán je len človek s negatívnymi predispozíciami a zároveň, že úplne rozvinutie akéhokoľvek jedinca k úplne dokonalému pánovi je veľmi zložitá a snáď aj nemožná úloha. Práve preto aj v *Idei* píše, že táto úloha sa nedá úplne vyriešiť, pretože „z takého krivého dreva ako je človek, nemožno vyrezať nič celkom rovné“<sup>30</sup>. Myslí si však, že človek sa k vyriešeniu tejto úlohy môže priblížiť pomocou správnych pojmov o prírode možného zriadenia, veľkou skúsenosťou na úrovni svetového poznania a samozrejme dobrou vôľou, ktorá predpokladá mravné zakorenenie.

## Záver

Z hľadiska vypovedaného môžeme konštatovať, že Kantov projekt prináša nadčasové úvahy, ktoré v súčasnom spoločenskom prostredí môžu minimálne v podobe spoločenských a právnych maxím nájsť svoje opodstatnenie. Kant tým, že otvára cestu k človeku ako oslobodzujúcej sa bytosti ponúka cestu nielen k riešeniu spoločenských problémov v globálnom zmysle, ale predovšetkým ponúka riešenie, ktoré sa dotýka každého jednotlivého človeka a to zameranie sa na vlastné vnútro<sup>31</sup> do tej miery, aby bol schopný pochopiť, že svet netvorí len ako jedinec líšiaci sa medzi inými jedincami, ale ako jedinec, ktorý prirodzene patrí k spoločnosti a tá k nemu a to nielen v zmysle morálnom a humánnom, ale aj v zmysle právnom a teda občianskom. V tomto zmysle je Kantovým prínosom k humanizmu praktický rozmer, ktorým je idea spoločenského telesa, kde človek ako občiansky činiteľ dáva všeobecným ideám práva a morálky reálny racionálny obsah, vďaka ktorému sa na jednej strane realizuje ako jednotlivec, ale rovnako na strane druhej aj ako občan sveta. Tým zároveň rovinu teoretického kontextu o morálnom zmýšľaní presúva do podoby praktických občiansko-právnych vzťahov, kde dobrá vôľa nadobúda status princípu občiansko-právnych maxím, na základe ktorých sa má utvárať spravodlivé spoločenstvo.

## Použitá literatúra

BELÁS, Ľ. 1998. *Dejinný rozmer filozofie osvietenstva*. Prešov : MANACON Prešov. 1998. 91 s. ISBN 80-85668-75-0.

BELÁS, Ľ. Sociálne dôsledky Kantovej etiky. In *Filozofia*, 2005, roč.60, č.4., ISSN 0046-385-X, s. 254-268.

FRYK, V. 2004. N. Machiavelli, I. Kant: Dva pohľady na politiku. In *Kant a súčasnosť*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity. 2004. ISBN 80-8068-305-0, s. 154-161.

<sup>28</sup> KANT, I. 1996. *Idea ku všeobecným dejinám v svetoobčianskom zmysle*, s. 64.

<sup>29</sup> FRYK, V. 2004. N. Machiavelli, I. Kant: Dva pohľady na politiku, s. 157.

<sup>30</sup> FRYK, V. 2004. N. Machiavelli, I. Kant: Dva pohľady na politiku, s. 64.

<sup>31</sup> V zmysle bytosti, ktorá si uvedomuje zmysel svojej existencie ako imanentný cieľ prírody

- KANT, I. 1916. *Kleinere philosophische Schriften*. Leipzig : Inselverlag, 1916. 862 s.
- KANT, I. 1975. *Kritika soudnosti*. Praha : Odeon, 1975. s. 271.
- KANT, I. 1979. *Kritika čistého rozumu*. 1.vydanie. Bratislava : Pravda, 1979. s.577.
- KANT, I. 1990. *Kritika praktického rozumu*. Bratislava : Spektrum, 1990. 184 s. ISBN 80-128-0051-8
- KANT, I. 1996. Domnělý začiatok ľudských dejín. In KANT, I. 1996. *K večnému mieru*. Bratislava : 1996. ISBN 80-7115-129-7, s. 74-86.
- KANT, I. 1996. *Idea ku všeobecným dejinám v svetoobčianskom zmysle*. In KANT, I. 1996. *K večnému mieru*. Bratislava, 1996. ISBN 80-7115-129-7, s. 57-73.
- KANT, I. 1996. *K večnému mieru*. Bratislava : 1996. 88 s. ISBN 80-7115-129-7
- RUFFING, M. 2011. Morálne formovanie a kozmopolitizmus u Kanta. In *8.kantovský vedecký zborník*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2011. ISBN 978-80-555-0391-2, s. 201-214.
- STACHOŇ, M. 2008. Problém spravodlivosti a sociálneho poriadku u Kanta. In *Človek – dejiny – kultúra II*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2008. ISBN 978-80-8068-869-1, s. 97-112.
- YOVEL, Y. 1980. *Kant and the philosophy of history*. Princeton : Princeton University Press, 1980, p. 325, [online]. [cit. 2013-3-11] Dostupné na internete: <[http://ifile.it/ihvkbm/\\_Kant\\_and\\_the\\_Philosophy\\_of\\_History.l\\_4jx34nt44x62xt2.pdf](http://ifile.it/ihvkbm/_Kant_and_the_Philosophy_of_History.l_4jx34nt44x62xt2.pdf)>.

# Life at extreme solar system environments and beyond

## A minisummary

**Joseph Seckbach**

The Hebrew University of Jerusalem, Israel  
Resident address: Mevo Hadas 20, P.O.Box 1132, Efrat 90435, Israel  
Joseph.seckbach@mail.huji.ac.il

**Julian Chela-Flores**

**The Abdus Salam ICTP, Trieste, Italia**  
and Instituto de Estudios Avanzados, IDEA, Caracas, R.B. Venezuela

---

### EXTREMOPHILES

Life exists almost all over Earth environments. We are familiar mainly the “normal” conditions where we find most of the living organisms. However there are various prokaryotic microbes and to lesser amount of eukaryotic organisms that could tolerate and thrive in very severe and harsh places on Earth. These organisms that live at the edge of life are the **extremophiles**, they are tolerating and thriving in rough conditions (from our anthropocentric point of view). Some of them are not able to tolerate the “normal” environments. The extremophiles that resist various harsh conditions are:

**Thermophiles**—These microorganisms are among these severe niches of high temperature from 40°C to 80°C (where the dwellers are thermophiles, or hyperthermophiles); **Psychrophiles**—in other environments grow microbes at very lower temperature from 10°C to -20°C (their organisms are the cryophilic microorganisms, known from Antarctica or from permafrost areas in Siberia, northern Arctic).

**pH effects** (Acidophiles-Alkaliphiles) - The acidophilic organisms live in low pH ranges areas, such in hot acidic springs (pH 0-5) such as in Yellowstone National Park (Wyoming, USA), while other microbes, the alkaliphiles live at higher levels on the pH scaled (ranges 9 to 11) as in some Africa lakes.

**Halophiles** - there are several places on Earth where the water or soil contain a large amount of salts and in this saline area (which can reach up to saturated saline solution) are the halophiles, or hyper-halophiles (a hyper saline environment is the Dead Sea [Israel] or in the Great Salt Sea (Utah, USA), where their water contain ~ 30% salts). In these saline waters grow species bacteria and Archaea (Oren, 2002).

**Barophiles** - In the subsurface of land (see further the nematodes), or under high hydrostatic pressure bacteria tolerates ~1000 hydrostatic atmospheric pressures in the bottom of the oceans. Deep beneath the ocean floor scientists have described the existence of a potential vast realm of life (Keim B, 2013). Also around the hydrothermal vents at the ocean's depth live organisms under a high pressure (Horikoshi and Tsujii, 1999).

**Anaerobes** - the Prokaryotes and Eukaryotes microbes thrive in niches with very low levels or absence of oxygen (Altenbach et al. 2012). They have their own metabolism that is difference from the aerobic organisms.

**Dormancy and Desiccation** – bacteria were detected dormant enclosed insects for 40 million years embedded in amber. When exposed they could have been revived (Cano and Borucki, 1995). Likewise bacteria were isolated from a 250 million years' environment enclosed inside an ice crystal in salty cave and then revived (Vreeland et al., 2000). This show us the ability of long time of dormancy of life, which could also exists extraterrestrial in places that had perhaps once some life.

## **Polyextremophiles**

Many extremophiles could grow in more than a single stress factor; they are the polyextremophiles (Horikoshi and Grant, 1998; Horikoshi and Tsujii, 1999; Seckbach et al., 2013; Stan-Lotter and Fendrihan, 2012).

Some examples of Polyextremophiles are the following:

*Cyanidium caldarium* and its cohorts (which are red unicellular acidothermophilic algae) thrive at pure CO<sub>2</sub>, at elevated temperature (57°C) at very acidic solutions (pH 0-4), with a ubiquitous distribution (Seckbach et al., 1970, Seckbach, 1994).

Nematodes (multicellular round worms) discovered subterranean more than a kilometer underground at oxygen-starvation, hot and inhospitable conditions. Similar to *Halicephalobus mephistoni* nematodes in deepest gold mines (in South Africa). They are 0.5 mm long discovered at 1.3 km down at 37°C, while another nematode species was found at 3.6 km down at 48°C. (Drake, 2011).

**UV radiation resistance** - Some bacterial species tolerate a high dose of UV radiation, amount that is lethal for other organisms. One of the most resistance groups to ionizing radiation (IR), ultraviolet (UV) radiation, oxidative stress, and desiccation is the extremophilic bacterium *Deinococcus radiodurans*. These bacteria can survive cold, dehydration, vacuum, and acid, and are therefore known as polyextremophiles and thus, *Deinococcus* is the world's toughest bacterium (de Groot et al., 2005). They have a system for DNA repair and it has been reported that *D. radiodurans* can recover from exposure to  $\gamma$ -radiation at 15 kGy, a dose lethal to most life forms.

**Tardigrades** - water bears - they are small, water-dwelling, segmented animals with eight legs. Four segmented, length of their body is 1 mm, and their distribution is omnipresent from the ice capes to the equatorial zones, from 6000m above the sea level up to 4000 m under the sealevel, they could survive at -273°C and at 151°C and under strong radiation which kills every other animal. They could survive desiccation conditions almost for ten years. They are also able to last in the space vacuum (Schulze-Makuch and Seckbach, 2013).

**Pressure-temperature effects:** at the bottom of the ocean. At the hydrothermal vents are growing halophilic microbes at high temperature and under elevated pressure. Other microbes could be found at cold saline surrounding at the ocean's depth under high pressure. Similar bacteria and other organisms are thriving at various temperatures ranges under high pressures or in saline environments.

## **ASTROBIOLOGY**

Astrobiology is a new science that is concerned with the origin, evolution, distribution and destiny of life in the universe (Chela-Flores, 2011). There are several synonyms for this vast field of research, such as bioastronomy, exobiology and cosmobiology. One way to approach the cosmic distribution of life is to search for evidence on planets, and moons within the Solar System, or beyond it (de Vera and Seckbach, 2013). We shall briefly refer to these two possibilities below. One of the primary requirements for life "as we know it" to exist elsewhere (or in planets with Earth-life conditions), is the presence of liquid water, oxygen in its atmosphere, some nutrients for growth and an energy source.

### **Mars**

Mars is currently a prime extraterrestrial candidate if looking for life. We know that it is dry, cold- deadly, CO<sub>2</sub>, and methane in its atmosphere, has icy water in its polar caps and liquid water be found beneath its surface. Recent information from rovers on the surface of Mars and from flyby spaceships over celestial bodies points out that there is some chance to discover past, or even current life. The recent NASA's Mars rover **Curiosity** is among other



exploring robots to discover the building blocks for primitive life on the Red Planet. Currently, Curiosity is probing the Martian surface in order to search for liquid water, as well as for biomarkers.

Multiple images and panoramic views of the Martian surface show contours of riverbeds, shorelines, lakes, canyons and other water bodies. Many scientists conclude that Mars was wetter and warmer, the air thicker and the surface more habitable in its past history. Then it fell over a climatic cliff to extinction.

Is there an analogue of Mars on Earth? Terrestrial life may thrive in most severe habitats that are similar to Mars. The chilly districts of Antarctica may be compared to the Martian surface. In the Atacama Desert (Chile) there are places that resemble Mars. Parts of the Atacama Desert are the only places on Earth that are devoid of life.

Extremophiles live on Earth in very harsh conditions, such as in the terrestrial boiling point under some oceanic thermal vents, the acidic hot springs, super-briny seas, even pools of nuclear waste—all, amazingly, harbor some environments. In this context, Earth could be a good proxy for Mars. Since very barren terrestrial environments, such as the Atacama Desert, are home to simple but thriving ecosystems, it has been suggested that life could indeed survive on the red planet (Kargel, 2004). Similarly, even though the temperatures and the barren conditions that exist in the Dry Valley Lakes, Antarctica, it has also been suggested that the permanently ice-covered lakes can be analogues of the icy satellite of Jupiter, Europa to which we shall return below.

## **Europa**

Another candidate for hosting life is Europa, the satellite of Jupiter. This Jovian satellite is comparable in size to the Moon. From several measurements by the instruments on board of the Galileo Mission (1995-2003) it has been possible to predict the possible existence of a subsurface saline ocean under the icy layer. It is not excluded that some of the surficial morphology and non-ice elements may be due to an underlying ocean that is inhabited (Chela-Flores, 2006; Chela-Flores and Seckbach, 2011). Vostok Station, in Antarctica is the Russian Base. A subsurface lake of salty water was discovered 4 km underneath the icy surface near Vostok Station. Drilling down from the surface of this lake has shown that there are organisms along the way down in the icy layer. A possible analogue of the Vostok Lake, Antarctica might be the subsurface icy European ocean. (Greenberg, 2005).

## **Enceladus and Titan**

Enceladus is a satellite of Saturn in which the Cassini Mission has identified a subsurface ocean. In addition, this mission still orbiting Saturn and its satellites, has discovered surface lakes of methane and ethane in Titan where its surficial temperature is very low (-180°C). This satellite may host novel extremophilic microorganisms capable of surviving in such inhospitable (with respect to the terrestrial environment).

## **FURTHER VENUES FOR LIFE: EXTRASOLAR PLANETOLOGY**

Life beyond the Solar System may exist orbiting around stars of our galaxy. This possibility has arisen thanks to the instrumentation that has become available—the NASA Kepler Mission at present in an heliocentric orbit—and also due in the short term to forthcoming space missions: (a) FINNESSE, Fast INfrared Exoplanet Spectroscopy Survey Explorer, (Swain, 2010), (b) EChO, Exoplanet Characterisation Observatory (Tinetti et al, 2012), and (c) TESS, Transiting Exoplanet Survey Satellite (Ricker et al., 2010), together

with the *Giant Magellan Telescope*, as well as with NASA's James Webb Space Telescope. To sum up, it may be possible in the foreseeable future to suggest ways of anticipating, organizing and interpreting the data that is provided by Kepler, as well as the data that is to come in the post-Kepler era (Chela-Flores, 2013).

## References

- ALTENBACH, A. V., BERNHARD, J.M., SECKBACH, J. (2012) (eds.) *Anoxia: Evidence for eukaryote survival and paleontological strategies*. In: Cellular Origin, Life in Extreme Habitats and Astrobiology, volume 21. Springer, Dordrecht, NL.
- CANO R.J. and BORUCKI M.K. (1995) Revival and identification of bacterial spores in 25 to 40 – million – year old Dominican amber. *Science*, 268, 1060-1064.
- CHELA-FLORES, J. (2006) The sulphur dilemma: Are there biosignatures on Europa's icy and patchy surface? *International Journal of Astrobiology*, 5, pp. 17-22. <http://www.ictp.it/~chelaf/ss64.html>.
- CHELA-FLORES, J. (2011) *The Science of Astrobiology*. Cellular Origin, Life in Extreme Habitats and Astrobiology (volume 20). Springer, Dordrecht, NL.
- CHELA-FLORES, J. (2013) From systems chemistry to systems astrobiology: Life in the universe as an emergent phenomenon. *International Journal of Astrobiology* 12, 8-16. ©Cambridge University Press. [http://www.ictp.it/~chelaf/Int\\_J\\_AB\\_SAB\\_3.pdf](http://www.ictp.it/~chelaf/Int_J_AB_SAB_3.pdf).
- CHELA-FLORES, J. AND SECKBACH, J. (2011) The Dry Valley Lakes, Antarctica: from sulfur stains on Earth to sulfur stains in the Jovian system. *Instruments, Methods, and Missions for Astrobiology XIV*. Edited by Hoover, Richard B.; Davies, Paul C. W.; Levin, Gilbert V.; Rozanov, Alexei Y. Proceedings of the SPIE, Volume 8152, pp. 81520R-81520R-8. DOI:10.1117/12.898763. [http://www.ictp.it/~chelaf/SD\\_Astrobiol\\_XIV\\_3.pdf](http://www.ictp.it/~chelaf/SD_Astrobiol_XIV_3.pdf).
- DE GROOT, A., CHAPON, V., SERVANT, P., CHRISTEN, R., SAUX, M.F., SOMMER, S., ANDHEULIN, T. (2005) *Deinococcus deserti* sp. nov., a gamma-radiation-tolerant bacterium isolated from the Sahara Desert. *Int J Syst Evol Microbiol.*, 55(Pt 6): 2441–2446.
- DEVERA J.P. AND SECKBACH J. (2013) (eds.) *Habitability of Other Planets and Satellites*. Cellular Origin, Life in Extreme Habitats and Astrobiology. Cellular Origin, Life in Extreme Habitats and Astrobiology, volume 28. Springer, Dordrecht, NL.
- DRAKE N. (2011) Subterranean worms from hell: New species of nematode discovered more than a kilometer underground. *Nature* 474, 79-82.
- GREENBERG, R. (2005) *Europa The ocean moon: Search for an alien biosphere*. Springer. Paraxis publishing Ltd, Chichester, UK.
- HORIKOSHI, K. and GRANT, W.D. (1998) (eds.) *Extremophiles: Microbial life in extreme environments*. Wiley Liss Horikoshi, K. and Tsujii, K. (1999) (eds.) *Extremophiles in deep-sea environments*. Springer - Verlag Tokyo.

KARGEL, J.S. (2004) *Mars: a warmer wetter planet*. Springer.Paraxis publishing Ltd, Chichester, UK.

KEIM, B. (2013) parallel universe' of life described far beneath the bootom of the sea. Science, 14 March.

OREN, A. (2002) *Halophilic microorganisms and their environments*. Cellular Origin and Life in Extreme Habitats, volume 5. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, NL.

RICKER, GEORGE R.; LATHAM, D. W.; VANDERSPEK, R. K.; ENNICO, K. A.; BAKOS, G.; BROWN, T. M.; BURGASSER, A. J.; CHARBONNEAU, D.; DEMING, L. D.; DOTY, J. P.; DUNHAM, E. W.; ELLIOT, J. L.; HOLMAN, M. J.; IDA, S.; JENKINS, J. M.; JERNIGAN, J. G.; KAWAI, N.; LAUGHLIN, G. P.; LISSAUER, J. J.; MARTEL, F.; SASSELOV, D. D.; SCHINGLER, R. H.; SEAGER, S.; TORRES, G.; UDRY, S.; VILLASENOR, J. S.; WINN, J. N.; WORDEN, S. P. (2010). The Transiting Exoplanet Survey Satellite (TESS). Bulletin of the American Astronomical Society 41, 193.

SCHULZE-MAKUCH, D. AND SECKBACH, J. (2013) Tardigrades: An example of multicellular extremophiles. In: J. Seckbach, A. Oren and H. Stan-Lotter (eds.). *Polyextremophiles: Life under multiple forms of Stress*. Cellular Origin, Life in Extreme Habitats and Astrobiology, volume 27. In press. Springer, Dordrecht, NL.

SECKBACH, J., BAKER, F.A., AND SHUGARMAN, P.M. (1970) Algae thrive under pure CO<sub>2</sub>. *Nature* 227, 744-745.

SECKBACH, J. (1994) (ed.) *Evolutionary pathways and enigmatic algae: Cyanidium caldarium (Rhodophyta) and Related Cells*. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, NL.

SECKBACH, J., OREN, A., STAN-LOTHER H. (2013) (eds.) *Polyextremophiles: Life under multiple forms of Stress*. In: Cellular Origin, Life in Extreme Habitats and Astrobiology, volume 27. Springer, Dordrecht, NL.

STAN-LOTTER, H. and FENDRIHAN S. (2012) (eds.) *Adaption of microbial life to environmental extremes: Novel Research and application*. Springer Wien New York.

SWAIN, M. R. (2010) Finesse—A New Mission Concept for Exoplanet Spectroscopy. *Bulletin of the American Astronomical Society*. 42, 1064.

TINETTI, G.; BEAULIEU, J. P.; HENNING, T.; MEYER, M.; MICELA, G.; RIBAS, I.; STAM, D.; SWAIN, M.; KRAUSE, O.; OLLIVIER, M.; PACE, E.; SWINYARD, B.; AYLWARD, A.; VAN BOEKEL, R.; CORADINI, A.; ENCRENAZ, T.; SNELLEN, I.; ZAPATERO-OSORIO, M. R.; BOUWMAN, J.; CHO, J. Y.-K.; COUDÉ DE FORESTO, V.; GUILLOT, T.; LOPEZ-MORALES, M.; MUELLER-WODARG, I.; PALLE, E.; SELSIS, F.; SOZZETTI, A.; ADE, P. A. R.; ACHILLEOS, N.; ADRIANI, A.; AGNOR, C. B.; AFONSO, C.; ALLENDE PRIETO, C.; BAKOS, G.; BARBER, R. J.; BARLOW, M.; BATISTA, V.; BERNATH, P.; BÉZARD, B.; BORDÉ, P.; BROWN, L. R.; CASSAN, A.; CAVARROC, C.; CIARAVELLA, A.; COCKELL, C.; COUSTENIS, A.; DANIELSKI, C.; DECIN, L.; DE KOK, R.; DEMANGEON, O.; DEROO, P.; DOEL, P.; DROSSART, P.; FLETCHER, L. N.; FOCARDI, M.; FORGET, F.; FOSSEY, S.; FOUQUÉ, P.; FRITH, J.; GALAND, M.; GAULME, P.; HERNÁNDEZ, J. I. GONZÁLEZ; GRASSET, O.; GRASSI, D.; GRENFELL,

J. L.; GRIFFIN, M. J.; GRIFFITH, C. A.; GRÖZINGER, U.; GUEDEL, M.; GUIO, P.; HAINAUT, O.; HARGREAVES, R.; HAUSCHILDT, P. H.; HENG, K.; HEYROVSKY, D.; HUESO, R.; IRWIN, P.; KALTENEGGER, L.; KERVELLA, P.; KIPPING, D.; KOSKINEN, T. T.; KOVÁCS, G.; LA BARBERA, A.; LAMMER, H.; LELLOUCH, E.; LETO, G.; LOPEZ MORALES, M.; LOPEZ VALVERDE, M. A.; LOPEZ-PUERTAS, M.; LOVIS, C.; MAGGIO, A.; MAILLARD, J. P.; MALDONADO PRADO, J.; MARQUETTE, J. B.; MARTIN-TORRES, F. J.; MAXTED, P.; MILLER, S.; MOLINARI, S.; MONTES, D.; MORO-MARTIN, A.; MOSES, J. I.; MOUSIS, O.; NGUYEN TUONG, N.; NELSON, R.; ORTON, G. S.; PANTIN, E.; PASCALE, E.; PEZZUTO, S.; PINFIELD, D.; PORETTI, E.; PRINJA, R.; PRISINZANO, L.; REES, J. M.; REINERS, A.; SAMUEL, B.; SÁNCHEZ-LAVEGA, A.; FORCADA, J. SANZ; SASSELOV, D.; SAVINI, G.; SICARDY, B.; SMITH, A.; STIXRUDE, L.; STRAZZULLA, G.; TENNYSON, J.; TESSENYI, M.; VASISHT, G.; VINATIER, S.; VITI, S.; WALDMANN, I.; WHITE, G. J.; WIDEMANN, T.; WORDSWORTH, R.; YELLE, R.; YUNG, Y.; YURCHENKO, S. N.  
(2012).EChO.Exoplanetcharacterisation observatory.*Experimental Astronomy*34, 311-353.  
Vreeland R.H., Rosenzweig W.D., Powers, D.W. (2000) Isolation of a 250 million-year- old halotolerant bacterium from a primary salt crystal.*Nature*,407,897-900.

# **Błogosławiony Jan Paweł II wobec aborcji i eutanazji w dobie rewolucji technicznej**

**Prof. dr hab. Marian Zdzisław Stepulak**  
Zakład Psychologii Ogólnej i Diagnozy Psychologicznej  
Wydział Pedagogiki i Psychologii  
Wyższa Szkoła Ekonomii i Innowacji  
w Lublinie

---

## **Abstrakt**

Jan Paweł II w szczególny sposób podejmował problematykę dotyczącą obrony i ochrony ludzkiego życia od momentu poczęcia aż do naturalnej śmierci. W mojej prezentacji przedmiotem naukowej refleksji będzie zagadnienie aborcji i eutanazji. We współczesnych mediach sporo się na ten temat mówi, ale przedmiot dyskusji dotyczy zupełnie innych problemów, niż te, które podnosił Jan Paweł II. Fundamentem dyskusji jest bowiem sama „technika:” zabijania bezbronnego człowieka. Co gorsza, cała ideologia budowana jest na odniesieniu jedynie do prawa stanowionego z całkowitym pominięciem prawa stanowionego. W moim wystąpieniu dokonam swoistego zestawienia stanowiska Jana Pawła II ze stanowiskiem współczesnej ideologii relatywizmu i liberalizmu.

**Słowa kluczowe:** aborcja, eutanazja, prawo naturalne, prawo stanowione, Jan Paweł II.

## **Abstract**

John Paul II in the special way took issues applying to the defence and the protection of the human life from the moment of the conception all the way to the natural death. In my presentation an issue of abortion and the euthanasia will be a subject of scientific reflection. They at contemporary media quite a lot are saying about this subject, but the matter under discussion is regarding completely different problems, than the ones which John Paul II picked up. because is a Basis of discussion alone "technique:" of killing the defenceless man. What is worse, the ideology built up is entire on relating only to law constituted with total omitting the constituted law. In my address I will make specific juxtaposing the position of John Paul II with the position of the contemporary ideology of the relativism and the liberalism.

**Keywords:** abortion, euthanasia, natural laws, constituted law, John Paul II.

## **Wstęp**

Każdy człowiek ma własną drogę życia, jednakże najpiękniejsza jest ta, którą wytycza sam Bóg. Dlatego też żądanie innej drogi jest wyrazem braku elementarnej odwagi<sup>1</sup>. Takie słowa wyraził jeden z pisarzy katolickich. W kontekście tych słów warto podjąć bardzo istotną kwestię odnoszącą się do ludzkiego życia. Przedmiotem niniejszej prezentacji będzie zatem problem aborcji i eutanazji. Błogosławiony Jan Paweł w czasie trwania jego długiego i bardzo owocnego pontyfikatu stał na straży ludzkiego życia w sytuacji dynamicznych przemian o charakterze technicznym i technologicznym. Najpierw zostanie przedstawione samo pojęcie aborcji, a następnie nauczanie Błogosławionego Jana Pawła II wobec aborcji.

---

<sup>1</sup> CARRETTO, C. *Pustynia w mieście*. Warszawa : PAX 1981, s. 48.

Kolejne części zawierają podobny schemat. Będzie to również prezentacja pojęcia eutanazji, a potem nauczania Jana Pawła II na temat eutanazji.

## Pojęcie aborcji

Odnosząc się do nauczania Błogosławionego Jana Pawła II nie sposób pominąć kwestii należytego rozumienia podstawowych terminów, takich jak „aborcja” i „eutanazja”. Zarówno aborcja jak i eutanazja to zdaniem papieża: *Świadoma i dobrowolna decyzja pozbawienia życia niewinnej istoty ludzkiej jest zawsze złem z moralnego punktu widzenia i nigdy nie może być dozwolona ani jako cel, ani jako środek do dobrego celu*<sup>2</sup>.

Aborcja jest celowym poronieniem polegającym na zabiciu poczętego dziecka przez jego matkę, która na ogół korzysta z pomocy personelu medycznego. Sztuczne poronienie dokonywane jest przez lekarza metodą wyłyżeczkowania bądź wysysania. Przy stosowaniu metody wyłyżeczkowania, zwanej też skrobanką, ciało płodu jest rozdrabniane i usuwane przez kanał szyjki macicy przy pomocy narzędzia tzw. łyżki. W przypadku metody wysysania ciało dziecka jest stopniowo rozrywane, za pomocą wprowadzonego do macicy urządzenia ssającego. Sztuczne poronienie można także spowodować poprzez stosowanie RU-486<sup>3</sup> oraz szczepionek przeciwgonadotropinowych.

Warto podkreślić, iż termin aborcja pochodzi o łacińskiego słowa *abortus, abort*, co oznacza przedwczesne przerwanie ciąży, poronienie<sup>4</sup>. Przy tej okazji warto postawić następujące pytanie? Poznawane i badanie prenatalnego rozwoju człowieka podjęte zostało na przełomie XIX i XX wieku. Zajmowali się tym przeważnie anatomowie, biolodzy i lekarze różnych specjalności<sup>5</sup>. Najwcześniejsza faza rozwoju opisywana była głównie w terminach medycznych: „jajo płodowe”, „embrion”, „zarodek”, „płód”, „ciąża”. Ginekolodzy i położnicy konsekwentnie skupiali się nad przebiegiem ciąży i porodu. Powyższe określenia wprowadzali do języka potocznego i psychologicznego. Terminy powyższe nie wskazują jednak na to, iż rozwijająca się istota ludzka realizuje od momentu poczęcia swoje genetyczne zaprogramowanie jako istota psycho – fizycznie – społeczna<sup>6</sup>. Nie biorą również pod uwagę faktu, że matka goszcząca w swoim ciele drugie życie, doświadcza jego obecności nie tylko poprzez doznania cielesne, ale i psychiczne: w sferze myślenia, uczuć, marzeń, fantazji, preferencji oraz decyzji<sup>7</sup>.

W słynnej *Encyklopedii Audiowizualnej Britannica. Człowiek i medycyna*<sup>8</sup>, czytamy: *Aborcja, inaczej przerywanie ciąży, sztuczne poronienie; wydalenie płodu z macicy przed*

<sup>2</sup> JAN PAWEŁ II. *Evangelium vitae*. 25 marca 1995, nr 57.

<sup>3</sup> RU 468, znany także jako mifepristone, jest syntetycznym środkiem sterydowym zrobionym z norethindronu, aktywnego składnika implantów Norplant. Jego jedynym działaniem jest wywołanie aborcji do 49 dnia ciąży i do tego działania RU 486 została zarejestrowana przez Administrację Żywności i Leków (Food and Drug Administration - FDA). W większości przypadków środek ten jest nieużyteczny, chyba że w połączeniu z silną prostaglandyną jaką jest misoprostol, który powoduje skurcze, w wyniku czego nienarodzone dziecko jest wydalane z łona matki. Misoprostol jest zarejestrowany pod nazwą Cytotec i jest stosowany do leczenia wrzodów układu pokarmowego. Kobiety, które decydują się na taką aborcję, muszą przyjść trzykrotnie do kliniki, aby zabieg był kompletny. Nieścisłe jest określanie RU 486 jako tabletki „ranek-po” (MAP-morning after pill). Tabletki MAP nie są stosowane 49 dni po ostatniej miesiączce. RU 486 poprzez zablokowanie działania kobiecego hormonu ciążowego progesteronu sprawia, że dziecko w fazie prenatalnej umiera z głodu, a także sprawia, że wyściółka macicy odkleja się.

<sup>4</sup>TOKARSKI, J. *Słownik wyrazów obcych*. Warszawa : PWN 1979, s.2.

<sup>5</sup> STEPULAK, M. Z. Aborcja – sporne problemy terminologiczne, w: M.Z.STEPULAK (red.), *Małżeństwo i rodzina wobec aborcji*, Lublin : Wydawnictwo KUL 2010, s. 12.

<sup>6</sup> Tamże, s. 12 – 13.

<sup>7</sup> KORNAS - BIELA, D. *Dziecko prenatalne jako przedmiot zainteresowań psychologicznych organizacji i stowarzyszeń naukowych*, [w:] *Oblicza dzieciństwa*, Red. D. Kornas – Biela, Lublin: TN KUL 2001, s. 225.

<sup>8</sup> Poznań: Wyd. Kurpisz S. A. 2007, s. 9.

osiągnięciem przez niego zdolności do samodzielnego życia, czyli około 20 tygodnia ciąży. Wydalenie płodu w sposób samoistny to poronienie samoistne, podczas gdy aborcja oznacza celowe usunięcie ciąży. Zasadniczo można wyróżnić 4 główne przyczyny, dla których przeprowadza się aborcję. Są to: 1) zagrożenie życia lub zdrowia, także psychicznego, matki; 2) ciąża będąca wynikiem gwałtu lub kazirodztwa; 3) wady rozwojowe, genetyczne lub upośledzenie umysłowe dziecka; 4) powody społeczne i ekonomiczne, np. bardzo młody wiek matki lub trudna sytuacja finansowa. Problem aborcji i jej dopuszczalności oraz wszelkich wynikających z tego regulacji prawnych jest od wieków przedmiotem sporów teologów, filozofów i prawodawców. Wydaje się, że usuwanie ciąży było powszechną i społecznie akceptowaną metodą regulacji urodzeń u starożytnych Greków i Rzymian. Teologowie chrześcijańscy wcześniej potępili praktykę aborcji, ale surowe sankcje zostały wprowadzone dopiero w XIX wieku. Pewna liberalizacja prawa nastąpiła w XX wieku i objęła większość państw na świecie. Zwolennicy aborcji akcentują przede wszystkim prawo kobiety do podejmowania samodzielnej decyzji o urodzeniu dziecka.

Aborcja w Polsce wykonywana jest legalnie – zgodnie z ustawą - przez lekarzy, którzy uznają te rozwiązanie, za najkorzystniejsze dla matki i dziecka. Na zaś świecie np. w Rosji, Niemczech, Białorusi, Ukrainie aborcja legalnie wykonywana jest w trymestrze ciąży na życzenie.

### **Błogosławiony Jan Paweł II wobec aborcji**

Należy podkreślić, iż aborcja znana była już od starożytności, ale zaczęto ją przeprowadzać na większą skalę około 100 lat temu, gdyż dzięki postępowi medycyny można było w miarę bezpieczny sposób dla życia kobiety spowodować sztuczne poronienie. Współcześnie aborcja stała się bardzo poważnym problemem społecznym. W tym kontekście można wyróżnić dwa stronnictwa, każde o odmiennych celach, tzw. “pro-life” - czyli grupa opowiadająca się za zdelegalizowaniem aborcji oraz “pro-choice”, której to zwolennicy chcą przyznać kobietom prawo do aborcji. Antagonistyczna względem aborcji postawa Kościoła katolickiego jest w dużej mierze zasługą nauczania Błogosławionego Jana Pawła II, który w czasie swego pontyfikatu nieustępliwie bronił nienaruszalności życia ludzkiego. Ojciec święty Jan Paweł II poprzez swoją życiową aktywność wykazał, że jest prawdziwym obrońcą życia. W mojej pracy postaram się przedstawić nauczanie Jana Pawła II o aborcji.

Jan Paweł II bronił godności każdego człowieka, a zwłaszcza człowieka bezbronnego, jakim jest nienarodzone jeszcze dziecko. Nienarodzone dzieci bowiem nie mogą się sprzeciwić ani wyrazić swojego zdania. Zabójstwo nienarodzonego dziecka jest zawsze tym samym – śmiercią żywej istoty z cudzej ręki. Prawo chroni narodzonych lecz najczęściej roztacza słabą opiekę nad nienarodzonymi. Czasem nawet pomaga w morderstwie a w skrajnych przypadkach, w państwach przeludnionych<sup>9</sup>. Słusznie zaznacza Jan Paweł II, iż: *Ciążar moralny przerywania ciąży ukazuje się w całej prawdzie, jeśli się uzna, że chodzi o zabójstwo(...)*<sup>10</sup>.

Dokonywanie aborcji Jan Paweł II nazywa działaniem mieszczącym się w kręgu tzw. kultury śmierci. Przyczyny kultury śmierci to:

- egoistycznie pojmowanie wolności, które w konsekwencji prowadzi do relatywizmu moralnego i rozmywania wszelkiej odpowiedzialności;
- osłabienie wrażliwości na Boga, gdyż skutkuje to także utratą wrażliwości na człowieka;
- uznanie człowieka przez samego siebie za zwierzę<sup>11</sup>.

<sup>9</sup> JAN PAWEŁ II. *Evangelium vitae*, nr 18.

<sup>10</sup> Tamże, nr 58.

<sup>11</sup> Tamże, nr 21.

Ojciec święty głosząc etykę chrześcijańską nieustannie podkreślał, że niedopuszczalne jest odrzucenie jakiegokolwiek życia, gdyż jest ono darem samego Boga. Według nauczania Błogosławionego Jana Pawła II ciało ludzkie jest drogą do integralnie pojmowanej osoby ludzkiej. Należy podkreślić, że godność osoby świadomej i wolnej rozciąga się na jej wymiar cielesny<sup>12</sup>. W takim kontekście widać wyraźnie, że ludzkie ciało, nawet to, które jest w stanie embrionalnego rozwoju, zyskuje status podmiotowy, a nawet osobowy i społeczny<sup>13</sup>. Okazuje się jednak, iż wielu ludzi nie dostrzega tych oczywistych z natury rzeczy prawidłowości, odmawiając dziecku prenatalnemu prawa do życia. Nazywają to bardzo subtelnie i delikatnie: zabieg przerywania ciąży. W sprawie dokonywania aborcji nie może być kompromisu. Istnieją bowiem tylko dwie opcje ideologiczne w tej sprawie. Jedna z nich uznaje dziecko prenatalne jedynie za płód, druga zaś uznaje już od momentu poczęcia dziecko prenatalne jako jednostkę ludzką i osobę<sup>14</sup>.

## Pojęcie eutanazji

Eutanazja (lub euthanazja, od greckiego słowa – „dobra śmierć”) – przyspieszenie lub niezapobieganie śmierci w celu skrócenia cierpień chorego człowieka. Czasami eutanazję określa się też jako rodzaj zabójstwa. Można ją także zdefiniować jako działanie występujące zawsze za zgodą umierającej osoby. Od połowy XX w. eutanazja jest omawiana w kontekście nauki (zwłaszcza biotechnologii), moralności (bioetyka), prawa, polityki i religii. S. Olejnik uważa, iż: Termin „eutanazja” pochodzi z języka greckiego (eu-dobra, tanatos – śmierć) i oznacza „dobre” w sensie „bezbolesne” odebranie komuś życia<sup>15</sup>.

Słownikowe rozumienie eutanazji brzmi następująco: *Eutanazja to lekka i bezbolesna śmierć lub sposób jej zadawania. Popierana przez wiele osób - z myślą o tych, którzy cierpią na nie dający się opanować ból towarzyszący terminalnym stadiom wielu nieuleczalnych chorób. Rozróżnienie, które warto odnotować (pod względem kwestii prawnych i etycznych), dokonywane jest między eutanazją bierną, kiedy po prostu przestaje się zapewniać niezbędne środki nadzwyczajne potrzebne do podtrzymywania jednostki przy życiu, a eutanazją czynną, kiedy podejmowane są szczególne środki, aby zakończyć życie*<sup>16</sup>.

Można również eutanazję rozumieć następująco: *Eutanazja – pozbawienie człowieka życia na jego żądanie lub ze współczucia; źródło dylematów etycznych w przypadku cierpienia osób nieuleczalnie chorych. W miarę postępu technologicznego medycyny wzrasta liczba osób podtrzymywanych sztucznie przy życiu poprzez utrzymywanie podstawowych funkcji wegetatywnych, ale bez możliwości jakiegokolwiek aktywności. Takie osoby wyrażają często pragnienie zakończenia życia. Druga, większa grupa osób, zgłaszających takie życzenie, to przewlekle i nieuleczalnie chorzy, których chorobie często towarzyszy cierpienie i ból. Zwolennicy eutanazji twierdzą, że trzeba uszanować wolę takich pacjentów i jeżeli są oni w pełni świadomi i rozumieją sens swojej decyzji, umożliwić im godną śmierć i ulgę w cierpieniach; w większości krajów eutanazja jest jednak niedozwolona prawnie. Przeciwnicy eutanazji wskazują przede wszystkim na perspektywy postępu medycyny, które mogą dać szansę na wyleczenie chorób obecnie uważanych za nieuleczalne, ale także sygnalizują obawy związane z możliwościami nadużyć*<sup>17</sup>.

<sup>12</sup> WIECZOREK, W. *Moralna wartość ludzkiego genomu*, Roczniki Teologiczne, t. LIV, z. 10, 2007, s. 80.

<sup>13</sup> WRÓBEL, J. *Człowiek i medycyna. Teologicznomoralne podstawy ingerencji medycznych*, Kraków : Wydawnictwo Księży Sercanów 1999, s. 86-87.

<sup>14</sup> STEPULAK, M. Z. *Aborcja – sporne problemy terminologiczne*. w: M.Z.STEPULAK (red.), *Małżeństwo i rodzina wobec aborcji*. Lublin : Wydawnictwo KUL 2010, s. 21.

<sup>15</sup> OLEJNIK, S. *Etyka lekarska*. Katowice : Wydawnictwo Unia 1995, s. 103.

<sup>16</sup> REBER, A. S. *Słownik psychologii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2000, s. 201.

<sup>17</sup> ŁOSIAK, W. *Eutanazja*. w: J. SIUTA (red.), *Słownik psychologii*. Kraków : Wydawnictwo Zielona Sowa 2005, s. 87.



Pojęcie „eutanzja” po raz pierwszy pojawiło się najprawdopodobniej w V w. p.n.e., w komedii Kratinosa o nieustalonym tytule. Określił on w ten sposób *osobę mającą dobrą śmierć* nie wyjaśniając natomiast sensu tego terminu. Po raz kolejny pojęcie to zostało użyte pod koniec IV w. p.n.e. przez innego greckiego poetę – Menandra. Drugie znaczenie nadane terminowi „euthanatos”, określało „łatwą śmierć” będącą efektem posiadania dystansu do własnego życia<sup>18</sup>. W dalszym czasie w kulturze Starożytnego Rzymu pojęcie „eutanzji” było również obecne. Swetoniusz w „Żywotach cesarów”, zawarł opis śmierci cesarza Oktawiana Augusta, który chciał umrzeć w spokoju, bezboleśnie, szybko a nade wszystko świadomie, tak by móc uporządkować swoje sprawy, co było mu dane. Zatem w powyższych znaczeniach, na początku swojej historii, termin „eutanzja” oznaczał śmierć naturalną, ale w takim stanie zdrowia, by nie była ona powolnym umieraniem połączonym z cierpieniem<sup>19</sup>.

## **Błogosławiony Jan Paweł II o eutanazji**

Ojciec święty Jan Paweł II, w encyklice "Evangelium Vitae" odnosząc się do eutanazji napisał m.in.: *Przez eutanazję w ścisłym i właściwym sensie należy rozumieć czyn lub zaniechanie, które ze swej natury lub w intencji działającego powoduje śmierć w celu usunięcia wszelkiego cierpienia. (...) Od eutanazji należy odróżnić decyzję o rezygnacji z tak zwanej "uporczywej terapii", to znaczy z pewnych zabiegów medycznych, które przestały być adekwatne do realnej sytuacji chorego, ponieważ nie są już współmierne do rezultatów, jakich można by oczekiwać, lub też są zbyt uciążliwe dla samego chorego i dla jego rodziny. (...) Rezygnacja ze środków nadzwyczajnych i przesadnych nie jest równoznaczną z samobójstwem lub eutanazją; wyraża raczej akceptację ludzkiej kondycji w obliczu śmierci (...) Poczyniwszy te rozróżnienia, w zgodzie z Magisterium moich Poprzedników i w komunii z Biskupami Kościoła Katolickiego, potwierdzam, że eutanazja jest poważnym naruszeniem Prawa Bożego jako moralnie niedopuszczalne dobrowolne zabójstwo osoby ludzkiej. Doktryna ta jest oparta na prawie naturalnym i na słowie Bożym spisanim, jest przekazana przez Tradycję Kościoła oraz nauczana przez Magisterium zwyczajne i powszechne. Praktyka eutanazji zawiera - zależnie od okoliczności - zło cechujące samobójstwo lub zabójstwo*<sup>20</sup> (EV, n. 65)

Błogosławiony Jan Paweł II na spotkaniu zorganizowanym w Watykanie przez Papieską Radę do spraw Duszpasterstwa Służby Zdrowia 13 listopada 2004 roku stwierdził m.in.: *Eutanazja jest owocem błędnej etyki, przypisującej sobie decyzję, kto ma żyć, a kto umrzeć – co wcale nie służy człowiekowi*. Jan Paweł II zawsze podkreślił, że medycyna ma w każdym przypadku służyć życiu. Nawet, gdy nie jest w stanie pokonać choroby, musi starać się złagodzić ból. Cierpienie, starość, stan nieświadomości, bliskość śmierci w niczym nie zmniejszają godności osoby ludzkiej. Eutanazja, nawet powodowana źle rozumianym współczuciem czy niewłaściwie pojętą godnością, wcale nie wyzwala cierpiącej osoby, ale ją niszczy. Natomiast prawdziwe współczucie każe podejmować wszelkie uzasadnione wysiłki, by wyleczyć chorego.

W Polsce istnieje 417 hospicjów domowych i stacjonarnych. Z tego 47 prowadzonych jest przez Caritas. *82 tys. ludzi na ponad 300 tys. umierających w Polsce, to są osoby umierające na choroby nowotworowe. Stąd tak ważna sprawa posługi hospicyjnej, powstawania nowych hospicjów, bo ich ciągle jest za mało. Caritas prowadzi na terenie naszej diecezji 6 hospicjów domowych i 2 hospicja stacjonarne. W hospicjach rocznie korzysta z pomocy ponad 2 tys. osób. Staramy się nie tylko zajmować się chorym, ale również*

<sup>18</sup> <http://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Eutanazja&oldid=35064087>; zob. R. CITOWICZ: *Prawnkarne aspekty ochrony życia człowieka a prawo do godnej śmierci*. Warszawa : "Kodeks", 2006, s. 29.

<sup>19</sup> Tamże.

<sup>20</sup> JAN PAWEŁ II. *Evangelium vitae*, 25 marca 1995, nr 65.

jego rodziną, dziećmi osieroconymi. W każdy pierwszy piątek miesiąca odbywa się spotkanie z rodzinami, których najbliżsi byli pod naszą opieką, w hospicjach są zatrudnieni pedagodzy do pracy z dziećmi osieroconymi i wreszcie jest wspólna modlitwa, ważna nie tylko dla osób chorych, ale i dla pozostających w żałobie po stracie najbliższych<sup>21</sup>. Problem ludzi terminalnie chorych jest zatem zagadnieniem ważnym, zwłaszcza w obliczu starzejących się społeczeństwa Zachodniej Europy. We współczesnym świecie pojawia się zupełnie nowy trend, któremu zdecydowanie sprzeciwiał się Błogosławiony Jan Paweł II. Chodzi tutaj o to, że najpierw obiera się bezwzględne prawo do życia dzieciom nienarodzonym, a potem, konsekwentnie poddaje się w wątpliwość zasadność podtrzymywania przy życiu noworodków ciężko chorych, nie w pełni sprawnych. W dalszej zaś kolejności poddaje się pod dyskusję sensowność życia, jeżeli jest się fizycznie zależnym od innych, nieuleczalnie chorym, bądź też odczuwa się silny i nie do opanowania ból i cierpienie<sup>22</sup>.

Warto zauważyć, iż w sytuacji ciężko chorego człowieka w wielu przypadkach istnieje potężna siła woli walki z chorobą i śmiercią. *Osoby, które nie zetknęły się nigdy z ludźmi umierającymi, albo zetknęły się tylko sporadycznie, nie potrafią sobie wyobrazić jak wielką siłę istnienia mają ludzie w ostatnich chwilach życia. Uruchamiają w tym okresie siły, które przekraczają nasz najśmielsze oczekiwania. Człowiek potrafi włączyć do końca, a walczy tak długo, jak długo ma nadzieję. Nadzieję daje mu rodzina, wiara, rozwój medycyny, a także lekarz i pielęgniarka. W tym trudnym okresie najistotniejszy jest pozytywny, pełen optymizmu kontakt z chorym, kontakt pełen szacunku, zrozumienia, taktu i miłości*<sup>23</sup>.

Jeden z profesorów medycyny tak wyraził się o eutanazji: Eutanazja w medycynie paliatywnej nie może mieć miejsca. Jest klęską chorego i lekarza, wynikiem niespełnienia i nieumiejętności w leczeniu chorych, w końcowej fazie procesu nowotworowego śmierć jest nieunikniona, jedynie rodzaj umierania pozostaje nieznaną. Niezbędne jest zrozumienie potrzeb chorego i umiejętność sprostania im przez lekarza. Brak zrozumienia chorego i nieumiejętność lekarza rodzi myśl o eutanazji<sup>24</sup>. Błogosławiony Jan Paweł II zdawał sobie sprawę z faktu, iż współczesna mentalność nie jest skłonna do uznania życia za wartość samą w sobie, zależną od samego Boga, niezależnie od sposobu istnienia w świecie. Sądzi się raczej, że bardziej bliska jest człowiekowi wizja śmierci jako absurdu końca życia, z którego jeszcze można korzystać, lub jako wyzwolenia od istnienia uważanego za pozbawionego już sensu<sup>25</sup>. Eutanazja zdaniem papieża jest aktem na wskroś zabójczym, do którego nie może upoważniać żaden cel.

*Przez eutanazję rozumie się czynność lub jej zaniechanie, która ze swej natury lub w zamierzeniu działającego powoduje śmierć w celu wyeliminowania wszelkiego cierpienia. Tak więc eutanazja wiąże się w intencję działającego oraz stosowanymi środkami*<sup>26</sup>.

Należy podkreślić, iż Ojciec święty przypominał, iż argument litości wobec umierającego, nie upoważnia nigdy do żadnej eutanazji pośredniej lub bezpośredniej. W tym przypadku bowiem nie chodzi o udzielenie choremu pomocy, ale o zamierzone zabójstwo człowieka. Personel medyczny na każdym poziomie kompetencji ma zawsze służyć ludzkiemu życiu i ma także obowiązek opiekowania się człowiekiem aż do końca. Osoba ludzka nie posiada prawa do eutanazji ponieważ nie ma prawa do samowolnego

<sup>21</sup> KS. JERZY ZAJĄC dla (rv/ua), © Radio Vaticana 2004

<sup>22</sup> KORNAS – BIELA, D. *Aborcja i eutanazja – dramat współczesnej cywilizacji*, w: A. BIELA (red.), *Eutanazja i opieka paliatywna*, Lublin: KUL i AM w Lublinie 1996, s. 166.

<sup>23</sup> DOMŻAŁ – DRZEWICKA, R. *Czym jest eutanazja w XX wieku*, w: A. BIELA (red.), *Eutanazja i opieka paliatywna*, Lublin: KUL i AM w Lublinie 1996, s. 112.

<sup>24</sup> STOALRCZYK, J. *Słowo o eutanazji*, w: A. BIELA (red.), *Eutanazja i opieka paliatywna*, Lublin: KUL i AM w Lublinie 1996, s. 72.

<sup>25</sup> JAN PAWEŁ II. *Przemówienie do uczestników 54 Kursu doszkaleniowego Katolickiego Uniwersytetu Mediolańskiego (6 września, 3: Insegnamenti VII/2, 1984, s. 334.*

<sup>26</sup> JAN PAWEŁ II. *Deklaracja Iura et bona*, 5 maja 1980: AAS 72, 1980, s. 545-546.

dysponowania własnym życiem. W tym kontekście zrozumiałym staje się fakt, że żaden z pracowników służby zdrowia nie może być wykonawcą prawa, które po prostu nie istnieje<sup>27</sup>. *Inny jest przypadek wspomnianego już prawa do umierania z godnością ludzką i chrześcijańską. Jest to prawo rzeczywiste i uprawnione; personel sanitarny jest powołany do strzeżenia go, troszcząc się o umierającego i akceptując naturalne zakończenie życia. Zachodzi radykalna różnica między „zadaniem śmierci” i „zgodzeniem się na śmierć”; w pierwszym przypadku jest to akt zabójczy wobec życia, w drugim następuje przyjęcie go do końca<sup>28</sup>.*

Jan Paweł II w jednym ze swoich przemówień przypominał: *Prośby ciężko chorych, niekiedy domagających się śmierci, nie powinny być rozumiane jako wyrażenie prawdziwej woli eutanazji; prawie zawsze chodzi o pełne niepokoju wzywanie pomocy i miłości. Oprócz opieki medycznej, chory potrzebuje miłości, gorącego uczucia i nadprzyrodzonego, którymi mogą i powinni otoczyć go bliscy, rodzice i dzieci, lekarze i służba zdrowia<sup>29</sup>.* Bliskość innych osób, ich serdeczna troska o los umierającego człowieka powoduje, iż osoba chora nie popada w beznadziejność i lęk, nie czuje się osamotniona i nie prosi by przerwano jej życie. Medycyna ma służyć tylko i wyłącznie życiu w relacji lekarz – pacjent. Eutanazja zaś znacząco tę relację burzy, która z natury rzeczy ma być relacją zaufania wobec życia. Pacjent zwraca się do lekarza jako do osoby, która gwarantuje walkę o jego życie. Eutanazja jest „przestępstwem”, w którym w żaden sposób nie mogą współdziałać pracownicy służby zdrowia jako ci, którzy zapewniają zawsze i wyłącznie życie<sup>30</sup>. Konkludując można by powiedzieć, iż Błogosławiony Jan Paweł II był wytrwałym obrońcą i promotorem ludzkiego życia, od momentu poczęcia, aż do naturalnej śmierci.

Problematyka aborcji eutanazji staje się jednym z najbardziej żywotnych spraw współczesności, które należałoby jednoznacznie rozwiązać. Dzisiejsza cywilizacja zwana jest cywilizacją lub kulturą śmierci. Warto w tym aspekcie zacytować słowa poety z wiersza pt. „Przeciw życiu”:

*Filmowe wizje zastąpiły głosy pseudoproroków,  
Wprawione w ruch obrazy ruszyły do ataku,  
By zdobywać powoli krucho mury świadomości  
I przekonywać, że diabeł nie taki straszny,  
Bo europejski, i zachodni, postępowy i odważny.  
W tej bitwie, o zamazanych obliczach,  
Nie wiem, kto jest przyjacielem, a kto wrogiem  
Podświadomie pytam: Panie, czy i ja jestem przeciw,  
Bo już nie potrafię zaufać własnym rajcom  
I więcej jest we mnie krwi Kaina niż Abla.*

*W tej bitwie, na racje za, albo przeciw życiu  
Poddają się bez oporu ludzie z białą flagą.  
Na ich czołach aniołowie odczytują znak Syna,  
Wrzucony wraz z podpisem do szpitalnego kubła.  
Dalej, następni stawajcie do referendum,  
Aby kruszyć kamienne tablice przykazań*

<sup>27</sup> PAPIESKA RADA DS. DUSZPASTERSTWA SŁUŻBY ZDROWIA: Karta Pracowników Służby Zdrowia, Watykan 1995, nr 148.

<sup>28</sup> Tamże, s. 148.

<sup>29</sup> JAN PAWEŁ II. Przemówienie do uczestników Międzynarodowego Sympozjum na temat opieki nad umierającymi, 17 marca 1992, s. 35; Insegnamenti XV/1, 1992, s. 622-624.

<sup>30</sup> JAN PAWEŁ II. Przemówienie do dwóch grup roboczych papieskiej Akademii Nauk, 21 października 1985, s. 3; Insegnamenti VII/2, 1985, s. 1081.

*I budować świat wyzwolonych robotów,  
Tańcząc obłądny taniec śmierci!*<sup>31</sup>

Każdy lekarz ma fundamentalny obowiązek ratować ludzkie życia, niezależnie od jego „jakości”. Właśnie o tej zasadzie przypominał w czasie swojego długiego pontyfikatu Błogosławiony Jan Paweł II, taką zasadę popierał Benedykt XVI i z pewnością będzie o niej przypominał nowo wybrany papież Franciszek. Etyka lekarska musi być przede wszystkim etyką humanistyczną. Oznacza to, iż musi odwoływać się do etyki ogólnej, antropologii, aksjologii i psychologii osoby. Lekarz powinien odciąć się od szeroko pojmowanego biologizmu, mając na względzie człowieka jako osobę. Powyższa prezentacja miała postać krótkiej naukowej refleksji odnoszącej się do nauczania Błogosławionego Jana Pawła II w kwestii aborcji i eutanazji.

### **Poużita literatura**

CARRETTO, C. *Pustynia w mieście*, Warszawa : PAX 1981.

CITOWICZ, R. *Prawnokarne aspekty ochrony życia człowieka a prawo do godnej śmierci*. Warszawa : "Kodeks", 2006.

DOMŻAŁ – DRZEWICKA, R. *Czym jest eutanazja w XX wieku*, w: A. BIELA (red.), *Eutanazja i opieka paliatywna*, Lublin : KUL i AM w Lublinie 1996, s. 111-121.

ENCYKLOPEDIA AUDIOWIZUALNA BRITIANNICA .Poznań : Wyd, Kurpisz S.A. 2007.

JAN PAWEŁ II. *Evangelium vitae*, 25 marca 1995.

JAN PAWEŁ II. *Przemówienie do uczestników 54 Kursu dokształceniowego Katolickiego Uniwersytetu Mediolańskiego (6 września, 3: Insegnamenti VII/2, 1984, s. 334.*

JAN PAWEŁ II. *Deklaracja Iura et bona*, 5 maja 1980: AAS 72, 1980, s. 545-546.

JAN PAWEŁ II. *Przemówienie do uczestników Międzynarodowego Sympozjum na temat opieki nad umierającymi*, 17 marca 1992, s. 35; Insegnamenti XV/1, 1992, s. 622-624.

JAN PAWEŁ II. *Przemówienie do dwóch grup roboczych papieskiej Akademii Nauk*, 21 października 1985, s. 3: Insegnamenti VII/2, 1985, s. 1081.

KORNAS – BIELA, D. *Aborcja i eutanazja – dramat współczesnej cywilizacji*, w: A. BIELA (red.). *Eutanazja i opieka paliatywna*, Lublin : KUL i AM w Lublinie 1996, s. 163-172..

KORNAS – BIELA, D. *Dziecko prenatalne jako przedmiot zainteresowań psychologicznych organizacji i stowarzyszeń naukowych*. w: D. Kornas – Biela (red.). *Oblicza dzieciństwa* Lublin : TN KUL 2001, s. 225 – 252.

ŁOSIAK, Ł. *Eutanazja*, w: J. SIUTA (red.), *Słownik psychologii*. Kraków : Wydawnictwo Zielona Sowa 2005, s. 87.

OLEJNIK, S. *Etyka lekarska*. Katowice : Wydawnictwo Unia 1995.

---

<sup>31</sup> M. RZEPNIEWSKI. *Szukanie skarbu*, Bielsk Podlaski: „Przyszłość” 1993, s. 42.

PAPIESKA RADA DS. DUSZPASTERSTWA SŁUŻBY ZDROWIA. Karta Pracowników Służby Zdrowia, Watykan 1995.

REBER, A.S. *Słownik psychologii*. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe Scholar 2000.

RZEPNIEWSKI, M. *Szukanie skarbu*. Bielsk Podlaski : „Przyszłość” 1993.

STEPULAK, M, Z. *Aborcja – sporne problemy terminologiczne*. w: M.Z.STEPULAK (red.), *Małżeństwo i rodzina wobec aborcji*. Lublin : Wydawnictwo KUL 2010, s. 11-22.

STEPULAK, M.Z (red.). *Małżeństwo i rodzina wobec aborcji*. Lublin : Wydawnictwo KUL 2010.

STOALRCZYK, J. *Słowo o eutanazji*. w: A. BIELA (red.). *Eutanazja i opieka paliatywna*, Lublin : KUL i AM w Lublinie 1996, s. 72-73.

TOKARSKI, J. *Słownik wyrazów obcych*. Warszawa : PWN 1979, s.2.

WIECZOREK, W. *Moralna wartość ludzkiego genomu*. *Roczniki Teologiczne*, t. LIV, z. 10, 2007, s. 6-81.

WRÓBEL, J. *Człowiek i medycyna. Teologicznomoralne podstawy ingerencji medycznych*, Kraków : Wydawnictwo Księży Sercanów 1999.

ZAJĄC, J. dla (rv/ua, © Radio Vaticana 2004)

<http://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Eutanazja&oldid=35064087>.

# Hľadanie zmyslu utrpenia

Mgr. Pavol Sucharek, PhD.

Prešovská univerzita, FF, Inštitút filozofie a etiky, Katedra filozofie  
pavol.sucharek@gmail.com

---

## Abstract

When the Apostle Paul explain the saving power of suffering, say: "... I fill up in my flesh what is still lacking in regard to Christ's afflictions, for the sake of his body, which is the church (Col 1: 24). My contribution concentrates on the meaning of suffering in the context of the Apostolic Letter John Paul I. *Salvifici doloris* but also in the context of laic theology, which in this case represents the greatest philosopher in the present, Alain Badiou.

**Key-words:** Gospel of Suffering - Ontology of Love - Sense of Human Relationship.

## Úvod

Keď som uvažoval nad centrálnou témou konferencie („Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“), napadla mi myšlienka konfrontovať filozofickú a teologickú stránku toho aspektu skutočnosti, o ktorom sa modernému človeku obzvlášť ťažko hovorí, a na ktorý by najradšej nemyslel. Stanovil som tému utrpenia. Samotný Svätý otec Ján Pavol II. venoval tomuto fenoménu mnoho pozornosti, explicitne v apoštolskom liste *Salvifici doloris. O kresťanskom zmysle ľudského utrpenia*<sup>1</sup>. Utrpenie sa však dostáva do pozornosti aj v oblasti súčasnej kontinentálnej filozofie, a to najmä vo francúzskej a nemeckej proveniencii. Takže budem hovoriť o dvoch veciach: na jednej strane o poslanstve utrpenia, pričom budem konfrontovať teologický a filozofický, resp. fenomenologický zmysel tohto slova. Na druhej strane sa trochu zamyslím nad výrazom „dnešný svet“.

A položím si otázku: čo znamená dnešok, dnešný svet tvárou v tvár horiacim drapériám ilúzií, pokorenej tradície a neschopnosti nadviazať dialóg s predošlými generáciami? Vidí sa vôbec človek našich čias ako „súčasník“? Ak áno, koho je to súčasník? Paradoxná odpoveď znie: dnešný svet je svetom zajtrajška, a preto treba vnímať poslanstvo Jána Pavla II. predovšetkým ako poslanstvo prichádzajúcim generáciám. Argument pre tento paradox nachádzam vo vyjadrení filozofa. Keď totiž v roku 1947 francúzsky filozof Jean Wahl, otváral svoje Filozofické kolégium konferenciou nazvanou Filozofie v súčasnosti (*Les Philosophies dans le monde d'aujourd'hui*) ohlásil svoj zámer venovať pozornosť tým najaktuálnejším problémom filozofie. Povedal: „Názov našej konferencie znie: Filozofie v súčasnosti. Zdôraznil by som hlavne prvý výraz, pretože pokiaľ ide o ten druhý, myslím, že « súčasnosť » , nemožno definovať inak ako zajtrajškom“<sup>2</sup>.

## Dramatická povaha utrpenia. Filozofický a teologický význam slova

Zaujímavé pasáže týkajúce sa fenoménu utrpenia možno nájsť v dielach vynikajúceho francúzskeho náboženského filozofa a fenomenológa, Emmanuela Levinasa. V Levinasovej filozofii sa problém utrpenia objavuje najmä v kontexte vzťahu medzi človekom a jeho vlastnou existenciou v texte napísanom v roku 1935 s titulom *O úniku*. Levinas v ňom

---

<sup>1</sup> JÁN PAVOL II. *Salvifici doloris. O kresťanskom zmysle utrpenia*. Dostupné na internete:

<http://kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/salvifici-doloris>.

<sup>2</sup> WAHL, J. *Les Philosophies dans le monde d'aujourd'hui*. Grenoble-Paris: Arthaud, 1947, s. 11.

ukazuje podoby konfliktu, ktorý sa nachádza medzi ľudským utrpením a bytím ako jeho ohrozením<sup>3</sup>. Tento problém akoby mal dve teoretické polohy; na jednej strane je to vzťah človeka k sebe samému v uspokojení základných životných potrieb, na strane druhej ide o vzťah človeka k bytiu v absolútnej pripútanosti k nemu.

Text je vyjadrením hrôzy z definície existencie ako takej, pretože existencia je ako „absolútne, ktoré sa tvrdí bez toho, aby odkazovalo na niečo iné. Je to identita“<sup>4</sup>. Identita, ktorá nemá logickú alebo tautologickú formu; má formu dramatickú, pretože (...) v identite *Ja* identita bytia odhaľuje svoju povahu prikovania, lebo sa zjavuje vo forme utrpenia a nabáda k úniku“<sup>5</sup>. Levinas má na mysli vnútorný dualizmus, v ktorom je človek v neustálom boji so sebou, pretože je zviazaný s bytím, ktoré je jeho ťarchou. Skutočné miesto drámy tak nie je ním a svetom, ale v ňom samom. Nastáva vojna, v ktorej sa človek „snaží spretrhať putá medzi *Ja* a sebou“, „uniká samému bytiu, sebe samému“<sup>6</sup>. Tak vzniká potreba úniku – von z bytia, von zo seba.

Únik sa podľa Levinasa ukazuje ako základná potreba odpútania sa od samého seba, od všetkých ľudských potrieb, od zväzku, aký *Ja* od počiatku udržiava so svojim bytím, je to teda reakcia na skutočnosť „bytia pridláveného sebou samým“. Vyjadruje určitý typ ontologickej nedostatočnosti, ktorá však nie je žiadnym chýbaním. Človek sa „dusí sebou samým“, je „nepoľavujúcou prítomnosťou *Ja* so sebou samým“<sup>7</sup>. Skutočným zdrojom potreby – ktorá bude naliehavou až vtedy, keď sa stane utrpením – potom nie je nejaké chýbanie bytia ale skôr prebytok jeho prítomnosti: „Ukazuje sa teda, že základom potreby nie je nedostatok bytia, ale naopak, jeho plnosť. Potreba nesmeruje k totálnemu završeniu obmedzeného bytia, k uspokojeniu, ale k oslobodeniu a úniku“<sup>8</sup>. Je výrazom dostatočnosti bytia alebo existencie, ktorá „nemôže obísť samú seba“<sup>9</sup>. Bytie je dramatické, pretože sa od počiatku javí ako väzenie, z ktorého nemožno uniknúť a preto – alebo práve preto – sa v ňom rodí potreba úniku.

Nemožnosť opustiť bytie a zbaviť sa ťaživého faktu prítomnosti sa zvlášť prejavuje v temnote noci, kedy zanikajú formy vecí a sama noc, ktorá nie je predmetom či dokonca kvalitou predmetu, preberá nad všetkým vládu. Keď napríklad Levinas analyzuje fenomén nespavosti, zdôrazňuje jedinečný moment zakúšania akéhosi „nič“ noci, ktoré ale nie je „ničím“ čistej ničoty. Keď sa nemôžeme dočkať spánku „bdieme, hoci nemáme nad čím“<sup>10</sup>. V noci zaniká všetko a všetko je pod vládou noci, zanikajú obrysy vecí, zanikajú veci samé, zaniká ja. Ale v zanikani všetkého sa neohlasuje ničota, odpútanie sa od predmetnosti vedie k istému ťaživému existenciálnemu pocitu; k vedomiu že je tu prítomnosť: „holý fakt prítomnosti ťaží: sme spätí s bytím, nútení byť“<sup>11</sup>. Akoby sme v nespavosti zakúšali časový modus bytia večnosti v dialektike návratu prítomnosti v neprítomnosti. Ono neprítomné – zmiznutie všetkej predmetnosti – je vo vedomí subjektu echom prítomnosti rozliehajúcim sa celou šírkou univerza. Absurdnosť nutnosti byť, nemožnosť vyviazať sa zo spätosti s bytím. Noc nie je skúsenosťou ničoty, pretože bdenie nespavosti nemá svojho nositeľa, nemá svoj subjekt, a je popretím predmetnosti; dochádza tu k návratu prítomnosti zaplavením predošlej prázdnoty noci, ktorú zanechala „neprítomnosť čoho“<sup>12</sup>.

<sup>3</sup> LLEWELYN, J. *Emmanuel Levinas: the genealogy of ethics*. London: Routledge, 1995, s. 11.

<sup>4</sup> LEVINAS, E. *De l'évasion*. Montpellier : Fata Morgana, 1982, s. 67.

<sup>5</sup> LEVINAS, E. *De l'évasion*. Montpellier: Fata Morgana, 1982, s. 67.

<sup>6</sup> Tamtiež, s. 74.

<sup>7</sup> Tamtiež, s. 86 – 87.

<sup>8</sup> Tamtiež, s. 93.

<sup>9</sup> Tamtiež, s. 69.

<sup>10</sup> Tamtiež, s. 50.

<sup>11</sup> Tamtiež.

<sup>12</sup> Paralelnosť skúsenosti „noci“ a „bytia vo všeobecnosti“ pripomína aj P. Minani. MINANI, P. *L'autre dans la pensée d'Emmanuel Levinas*. Romae : Pontifica Universitas Urbaniana Facultas Philosophiae, 1989, s. 72-73.

V noci, kedy nám bytie jasne dáva na vedomie svoju prevahu, je subjekt chtiac-nechtiac odkázaný na rozplynutie sa v bytí; jeho bdenie sa stáva bdením noci samej, to samotná noc bdie. Teda v mode participácie na neosobnom bytí možno hovoriť o depersonalizácii alebo zbavenosti subjektu: subjekt zakusuje hrôzu bytia nachádzajúc sa v trvalom bytí, z ktorého niet východiska, je vystavený na niečo, čo nie je „čím“, na niečo neosobné. Táto hrôza spočíva na tom, že bytie je bez odpovede, že je stratou zmyslu bytia v ignorovaní námietky subjektu odsúdeného byť. Tragickým momentom nespavosti je neprítomnosť odpovede a teda nezmyselnosť kladenia akejkoľvek otázky, tragédiou je vláda prítomnosti v jej neprítomnosti. Bytie nie je ťažobou preto, že so sebou nesie všetku svoju minulosť, ktorá by neznesiteľne tlačila na pleciah subjektu, nespôsobuje hrôzu z istého pocitu nadchádzajúceho strašného okamihu ničoty bytia. Bytie nám nič nezjavuje, nič nám nepripravuje ani nám nič do cesty nepostaví. To, čím sa napríklad odlišuje hrôza z bytia Lévinasových analýz od Heideggerovej *úzkosti* zo smrti, nie je strach o bytie v zmysle úzkosti z vlastnej smrti, ale práve strach z bytia, z nemožnosti vyhnúť sa bytiu, je to hrôza z nesmrteľnosti. Vedomie subjektu sa ponára do desivej spoluúčasti na bytí a zbavuje sa svojej subjektivity. Tak je hrôza z bytia popretím budúcnosti v neosobnej participácii, ktorá neponúka z tejto situácie nijaké východisko, ktoré je svojou povahou možné len ako budúcnosť, pretože dáva poznať, že je večnosťou, to znamená nemožnosťou smrti.

Fenomenologicky uchopený problém utrpenia, o ktorom Levinas hovorí v eseji *O úniku* takto nachádza svoje ontologické vyjasnenie: utrpením nie je nejaká náhodná dočasná udalosť v živote človeka, deprivácia, bolesť, nepríjemnosť, ktorú možno po čase prekonať, nie je to ani symptóm poškodenia či ochorenia, ale jeho neohraničenosť, plnosť a bezodkladnosť či bezvýchodiskovosť kontaktu s bytím siahajúca až k pojmu večnosti. Pozitívny obsah fenoménu utrpenia takto splyva s nemožnosťou odpútania sa od bytia, s nemožnosťou ničoty: *“V utrpení chýba akékoľvek útočisko. Utrpenie je fakt bytia bezprostredne vystaveného na bytie. Pozostáva z nemožnosti utiecť a ustúpiť. Všetka páľčivosť utrpenia je v tejto nemožnosti ústupu. Je to fakt bytia dohnaného k životu a bytiu. V tomto zmysle je utrpenie nemožnosťou ničoty”*<sup>13</sup>.

Z filozofického, resp. fenomenologického hľadiska je teda veľmi dôležité zdôrazňovanie nemožnosti úniku a ústupu; nech už ide o fyzický, psychický alebo duchovný charakter utrpenia, vždy sa v ňom ocitáme v existenciálnej dvojznačnosti vo vzťahu k „zlu“, ktoré pre nás predstavuje „pôvodca“ nášho utrpenia, a ktoré nás zbavuje slobody. Utrpenie Levinas priamo povyšuje na vrcholnú skúšku ľudskosti a slobody. Hovorí: *„Utrpením prestáva byť slobodná ľudská bytosť slobodnou, avšak ako neslobodná je ešte stále slobodnou. Zostáva v odstupe vzhľadom k tomuto zlu vďaka vedomiu, a môže sa teda premeniť na heroickú vôľu. Táto situácia, v ktorej si vedomie zbavené každej slobody pohybu, zachováva minimálny odstup od prítomnosti; táto posledná pasivita, ktorá sa však napriek tomu premieňa na čin a nádej, to je trpezlivosť: pasivita podliehania a predsa samotné vládnutie. (...) Egoizmus vôle tu stojí na pokraji existencie, ktorá už nekladie dôraz na seba samú. Zvrchovanou skúškou slobody nie je smrť ale utrpenie. To vie veľmi dobre nenávisť, ktorá sa snaží uchopiť neuchopiteľné, pokoriť z výšky skrz utrpenie, v ktorom druhý človek existuje ako čistá pasivita; nenávisť však chce, aby táto pasivita bola v eminentnom zmysle aktívna, aby o nej táto bytosť svedčila. Nenávisť netúži vždy po smrti druhého človeka, alebo prinajmenšom túži po jeho smrti len pokiaľ ju chápe ako najvyššie utrpenie. Ten, kto nenávidí, chce byť príčinou utrpenia, ktorého má byť nenávidená bytosť svedkom”*<sup>14</sup>.

Teda nie smrť ale utrpenie predstavuje podľa filozofa najvyššiu skúšku ľudskej vôle a slobody. Toto utrpenie je totiž vždy utrpením, ktoré potvrdzuje trvalosť a časovosť ľudskej existencie. Smrť človeka je jedinečný a krátku moment, ktorý napokon ani nemožno nijako

<sup>13</sup> LEVINAS, E. *Čas a Jiné. Le temps et l'Autre*. Praha : Dauphin, 1997, s. 101.

<sup>14</sup> LEVINAS, E.: *Totalita a nekonečno*. Praha : Oikoyomenh, 1997, s. 214.



zakúsiť. Vydať sa do rúk smrti preto často predstavuje jediné možné riešenie, ako sa zbaviť neutíchajúceho pozemského trápenia. Pozemská existencia sa ukazuje práve ako trápenie, vymedzené svojim konkrétnym trvaním. Keď svätý otec Ján Pavol II. začína svoj apoštolský list slovami sv. Pavla: „...na vlastnom tele dopĺňam to, čo ešte chýba Kristovmu utrpeniu pre jeho telo, ktorým je Cirkev“<sup>15</sup>, priamo zdôrazňuje tento aspekt konkrétneho, a takpovediac, telesným spôsobom materializovaného ľudského utrpenia. „Na vlastnom tele dopĺňam...“ znamená: zakusujem na sebe samom, trpím a utrpením iba dopĺňam to, čo je potrebné pre to, aby bolo Kristovo telo úplné. Jednoducho povedané, Kristovo trpiace telo – to je Cirkev. Cirkev – to je naopak zdôraznenie skutočnosti, že k ľudskej prirodzenosti neodmysliteľne patrí utrpenie, pretože utrpenie je univerzálny fenomén. „Vždy však utrpenie akéhokoľvek druhu pokladáme za to, čím skutočne je: za neodmysliteľnú zložku pozemského života človeka. Predpokladajúc teda, že človek v tomto pozemskom živote kráča tak alebo onak cestou utrpenia (...) človek sa vtedy stáva osobitným spôsobom cestou Cirkvi, keď do jeho života vstupuje utrpenie“<sup>16</sup>.

Zaiste sa jazyk teológa v mnohom odlišuje od jazyka filozofov, ale v istom podstatnom momente sa oba jazyky snažia iba o pomenovanie toho istého odlišným spôsobom. Okrem spomenutej „vykupiteľskej“ povahy utrpenia, ktorú naznačuje pápež aj Levinas povýšením utrpenia na zvrchovanú skúšku ľudskej vôle a slobody, je tu ešte niekoľko ďalších explicitne formulovaných paralel. Svätý otec sa v apoštolskom liste napríklad zmieňuje o skutočnosti, že v Starom zákone sa spravidla stotožňoval pojem utrpenia s pojmom „zlo“. Terminológia jednoducho nemala osobitné slovo na vyjadrenie „utrpenia“. Iba gréčtina a podľa nej aj Nový zákon (a preklady Starého zákona do gréčtiny) používajú slovo *paschó*, ktoré znamená byť niečím postihnutý, cítiť, trpieť, teda podľa tohto slova už nebolo možné ľubovoľne zamieňať bolesť a utrpenie s objektívnym zlom, pretože zlo vyjadruje stav, v ktorom človek znáša utrpenie a bolesť. Ďalej Ján Pavol II. uvádza, že toto utrpenie má súčasne aktívny a pasívny charakter. Dokonca aj keď človek spôsobuje bolesť sebe samému, keď je jej pôvodcom, zostáva táto bolesť « podľa metafyzickej podstaty čímsi pasívnym »<sup>17</sup>. V podobnom duchu sa vyjadruje aj Levinas, keď rozlišuje medzi *pasivitou podliehania* zlu, utrpeniu či pôvodcovi utrpenia na jednej strane a *vládnutím* či *ovládnutím* sa vo chvíli utrpenia na strane druhej.

Utrpenie má teda metafyzický pôvod spočívajúci v rozštípení pôvodnej integrity ľudskej osoby: na jednej strane sa stávam objektom utrpenia, na druhej zostávam minimálne (to jest viac-menej aktívnym) svedkom tohto procesu spredmetňovania, v ktorom však možno dospieť až na samotnú hranicu šialenstva, pretože utrpenie môže byť ďalej čoraz viac naliehavejšie a menej zvládnuteľné. Ani v poslednej inštancii však táto pasivita, táto nemožnosť skončiť raz a navždy s ľudským utrpením, nikdy nie je porazená: *posledná pasivita* sa podľa Levinasa môže premeniť na nádej, a tomuto procesu „zrenia nádeje“ dáva pomenovanie *trpezlivosť*. Existuje samozrejme mnoho zaujímavých korelácií medzi týmto striktno filozofickým prístupom k problematike utrpenia v kontexte trpezlivosti a starnutia (veľká téma neskorého Levinasa) a vykupiteľskou funkciou trpezlivosti v procese starnutia, ako ho rozpracúva Ján Pavol II. napríklad v *Liste svätého otca starším ľuďom* z 1.10.1999<sup>18</sup>. Ostaňme však pri podstatných paralelách: jednou z tých najdôležitejších, ktorá len podčiarkuje dramatickosť tohto fenoménu, je nesporné fakt, že ľudské utrpenie nie je len

<sup>15</sup> Kol 1, 24.

<sup>16</sup> JÁN PAVOL II. *Salvifici doloris. O kresťanskom zmysle utrpenia*. Dostupné na internete: <http://kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/salvifici-doloris>.

<sup>17</sup> JÁN PAVOL II. *Salvifici doloris. O kresťanskom zmysle utrpenia*. Dostupné na internete: <http://kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/salvifici-doloris>.

<sup>18</sup> JÁN PAVOL II. *List starším ľuďom*. Dostupné na internete: <http://kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/list-starsim-ludom-1999>.

záležitosťou osobnou, súkromnou, ale že vždy prekračuje individuálny život, že pretrváva a že sa najviac prehlbuje najmä na úrovni spoločenského života. Univerzálnosť utrpenia teda nie je daná len na základe nutnosti byť (filozofické hľadisko) a nutnosti vysporiadať sa z rozličným druhom zla (teologické hľadisko); nie je dané tým, že každý z nás nejakým spôsobom podlieha utrpeniu. Univerzálnosť utrpenia spočíva v tom, že trpíme spoločne, a azda najviac trpíme práve utrpením druhých ľudí.

### **Solidarita a/ako sociálny rozmer utrpenia**

Levinas aj Ján Pavol II. spoločne poodhaľujú rúško nádhernej dialektike sociálneho rozmeru utrpenia. Na jednej strane, hovorí pápež, je svet utrpenia „čosi « roztratené », pretože oddelene zasahuje mnohých, ba veľmi mnohých ľudí. Každý človek svojím osobným utrpením je nielen malou časťou tohto sveta, ale tento svet je v ňom aj čímisi vymedzeným a neopakovateľným. K tomu však pristupuje aj iný, a to medziľudský a spoločenský rozmer. Svet utrpenia vytvára akoby svoju vlastnú súdržnosť. Trpiaci ľudia sú si navzájom podobní situáciou, v ktorej sa nachádzajú, znášaním toho istého údelu, ako aj túžbou po porozumení a starostlivosti (...). Preto i keď je svet utrpenia čosi « roztratené », predsa nástoživo volá po spoločensťve a solidarnosti“<sup>19</sup>. A vskutku, dnešná epocha sa, – viac ako tie predošlé – rada hrdí svojou humánnosťou, svojou pozornosťou voči utrpeniu blízkych a snahou zmierniť ho. Podľa pápeža však musíme pochopiť dve veci: po prvé je to zjednocujúca či socializačná funkcia utrpenia, po druhé určité základné nebezpečenstvo spočívajúce v snahe za každú cenu zmierniť či aspoň ochrániť jednotlivca pred všemožnými druhmi utrpenia. Ak súčasník, či skôr človek zajtrajška, nepochopí základný metafyzický rozmer individuálneho a spoločného utrpenia, môže sa všeobecná tendencia po humanizácii ľahko transformovať na svoj opak: na **barbarstvo**, o ktorom sme si predsa mysleli, že je už dávno vykorenené.

Celkom zrejmy dopad tejto tendencie po odstránení utrpenia zo života a vedomia jednotlivca možno sledovať v prístupe k nevyliciteľne chorým a umierajúcim ľuďom, v tejto – ako to presne pomenúva Ivan Kadlečík – „genocíde“ na starších, umierajúcich a pre spoločnosť nepotrebných, pretože neproduktívnych ľuďoch. V encyklike *Evangelium vitae* Ján Pavol hovorí: „Nemenej vážne nebezpečenstvo hrozí nevyliciteľne chorým a umierajúcim v takom spoločenskom a kultúrnom kontexte, v ktorom je veľmi ťažké prijať a znášať utrpenie, a preto v ňom rastie pokušenie riešiť problém utrpenia tak, že ho zlikvidujeme v samom koreni predčasným navodením smrti v momente, ktorý uznáme za najvhodnejší. Na takéto rozhodnutie často vplývajú motívy rôzneho druhu, ktoré však, žiaľ, vedú zároveň k tomu istému strašnému výsledku. U chorého môže byť rozhodujúci strach, napätie, dokonca zúfalstvo, vyvolané skúsenosťou z intenzívnej a predlžujúcej sa bolesti. Vnútoraná rovnováha, niekedy už otrasená, je tu vystavená ťažkej skúške osobného i rodinného života; na jednej strane chorý sa napriek stále účinnejšej lekárskej a sociálnej pomoci môže cítiť zdrvený vlastnou slabosťou; na druhej strane u osôb citovo zviazaných s chorým môže sa dostaviť pochopiteľný, hoci zle chápaný súcit. Toto všetko sa vyostruje pod vplyvom kultúrnej atmosféry, ktorá nevidí v utrpení žiaden zmysel a žiadnu hodnotu, naopak, považuje ho za zlo samé osebe, ktoré treba za každú cenu zlikvidovať; deje sa tak najmä dnes, keď chýba náboženská motivácia, ktorá by človeku pomohla pozitívnym spôsobom dešifrovať tajomstvo utrpenia. Tragickým prejavom tohto všetkého je šírenie sa eutanázie, zamaskovanej a pokútnej, alebo vykonanej otvorene, dokonca so súhlasom zákona. Ospravedlňuje sa nielen údajným spolucítením s trpiacim pacientom, ale niekedy aj utilitaristickými dôvodmi, ktoré odporúčajú vyhýbať sa neproduktívnym výdavkom, lebo príliš zaťažujú spoločnosť. Navrhuje sa preto zbaviť života telesne postihnutých novorodencov, osôb s vážnymi defektmi,

<sup>19</sup> JÁN PAVOL II. *Salvifici doloris. O kresťanskom zmysle utrpenia*. Dostupné na internete: <http://kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/salvifici-doloris>.

*neplnoprávných, starých, najmä nemohúcich a na smrť chorých. Nemožno mlčať ani o jestvovaní iných, lepšie zamaskovaných, ale nemenej hrozných, a pritom skutočných foriem eutanázie*<sup>20</sup>. Tieto slová konštatujú faktickosť utrpenia, ale na inom, než falošnom humanistickom podloží. Humanizmus dnešnej epochy je falošný humanizmus: táto všeobecná tendencia uzurpovania si práva na „poľudštenie“ a zmiernenie utrpenia našich blízkych (zvykne sa konštatovať: „Je neľudské nechať umierajúceho takto trpieť!“) neberie do úvahy základný metafyzický paradox, ktorý je zároveň východiskom pre teológiu utrpenia: v utrpení je každý z nás separovanou monádou, druhý človek ma nemôže v mojom utrpení zastúpiť a ani rozhodovať o jeho skutočnej povahe, zmysle či osude. Zároveň je utrpenie otvorenosťou pre ľudské trvanie v čase a lásku k životu ako takému: veď práve v utrpení je zahrnutá elementárna závislosť mňa od druhých a druhých odo mňa. Navyše, utrpenie má priamy vzťah k čomusi ako radosti zo života, pretože predstavuje jej priamy protipól: život už vždy milujeme. V utrpení sme zaiste v opozícii voči pôvodcovi, zdroju utrpenia, a ním je bezpochyby sám život, ale „Každá opozícia voči životu sa utieka k životu a jeho hodnotám. To je láska k životu. Dopredu ustanovená harmónia s tým, čo nás ešte len čaká“<sup>21</sup>.

Na jednej strane je tu trpiace a ontologicky osamotené individuum, na druhej jeho najbližší alebo príbuzní, ktorí nezriedka trpia samotným faktom utrpenia ešte viac než „pacient“. Títo najbližší mnohokrát činia rozhodnutia, ktoré sú priamo namierené proti jeho životu. Tieto rozhodnutia sa často rodia z „ťažkých, ba priamo dramatických skúseností veľkého utrpenia, osamotenía, úplnej ekonomickej bezperspektívnosti, depresie a strachu o budúcnosť“<sup>22</sup>. Svätý otec však dôrazne upozorňuje, že problém je v skutočnosti čisto metafyzicko-teologickej povahy, a že súvisí s potrebou radikálneho znovu obnovenia otázky po ľudskej slobode, jej hraniciach a osobnej, ako aj sociálnej roviny zodpovednosti. **Znepokojujúcim je práve fakt, že vlastné skutky voči blíznym neproblematizujeme, ale naopak, všemožne ospravedlňujeme:** tento problém sa dnes „javí ako jeho najškodlivejší a najznepokojujúcejší aspekt, a síce ako stále rozširujúca tendencia interpretovať spomínané priestupky proti životu ako oprávnené prejavy osobnej slobody, ktoré treba uznávať a chrániť ako autentické práva jednotlivca“<sup>23</sup>. Akoby sme stoj čo stoj chceli opomenúť jednoduchý fakt, že život, jeho temné aj tie radostné stránky sa žijú a nadobúdajú svoj zmysel práve v utrpení.

Socializačná rovina utrpenia je ešte závažnejšia. Ján Pavol konštatuje: „Preto i keď je svet utrpenia čosi « roztratené », predsa nástojčivo volá po spoločenstve a solidarnosti“. Vyššie som uviedol, že práve v utrpení je zahrnutá elementárna závislosť mňa od druhých a druhých odo mňa. Je potrebné na hlbšej ontologickej a teologickej rovine vysvetliť ono „predsa“ a „práve“, ktoré je určitým paradoxom, pretože z formulácie nie je hneď zrejмый sociálny rozmer utrpenia v individuálnej rovine. A ešte jeden dôležitý pojem: individuálny svet utrpenia „volá“ po spoločenstve. Uprostred vzťahu k druhému človeku, ktorý charakterizuje spoločenský život sa zjavuje inakosť ako nerecipročný vzťah, to znamená ako vzťah k druhému ako radikálne inému. „Druhý ako druhý nie je len alter ego; je tým, kto nie som ja. Nie je ním vzhľadom k svojej povahe, fyziognómii alebo psychológii, ale vzhľadom k svojej inakosti. Je to napríklad slabý človek, chudák, « vdova a sirota », zatiaľ čo ja som bohatý a mocný. Možno povedať, že intersubjektívny priestor nie je symetrický“<sup>24</sup>. Túto základnú súvislosť musíme mať vždy na pamäti, pokiaľ chceme napríklad v teologickej

<sup>20</sup> JÁN PAVOL II. *Evangelium vitae. Evanjelium života*. Dostupné na internete:

<http://kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/evangelium-vitae>.

<sup>21</sup> LEVINAS, E. *Totalita a nekonečno*, Praha : Oikoymenth, 1997, s. 126.

<sup>22</sup> JÁN PAVOL II. *Evangelium vitae. Evanjelium života*. Dostupné na internete:

<http://kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/evangelium-vitae>.

<sup>23</sup> Tamtiež.

<sup>24</sup> LEVINAS, E. *Čas a Jiné. Le temps et l'Autre*. Praha : Dauphin, 1997, s. 139.

rovine hovoriť o potrebe služby, ktorá je vrcholom vykupiteľského diela Cirkvi. Druhý človek je voči mne v pozícii radikálnej inakosti, ako ten, ktorý je sám sebou je oddelený a zároveň je vždy v pozícii toho, ktorý je utláčaný, zatiaľ čo ja vystupujeme ako uchvatiteľ, je hladný, zatiaľ čo ja mám plný žalúdok, trpí smädom, nemá strechu nad hlavou, atď. Druhý teda pôvodne vždy trpí a moja úloha, ktorý sa ku mne dostáva vo forme „volania“, resp. výzvy, spočíva v prevzatí zodpovednosti – to jest znášania spoločného bremena existencie, spoločného utrpenia. Človek je človeku bratom len v tomto ústretovom prijatí zodpovednosti vzhľadom k inému človeku. V prevzatí jeho utrpenia sa potom môže ustanoviť rovnosť. Pravú povahu sociálna teda treba hľadať v postuláte **rovnosti** vpísanom do trpiacich očí človeka v núdzi. Takže rovnosť a spoločenstvo – aj v abstraktnej rovine vždy chápané ako spoločenstvo seberovných – nie sú len abstraktné idey alebo dokonca prázdne slová. Ako hovorí na jednom mieste Levinas, „Rovnosť (...) nemožno ju odtrhávať od ústretového prijatia tváre. Samotný štatút ľudstva v sebe zahŕňa bratstvo a ideu ľudského rodu. Bratstvo je radikálnym protikladom voči chápaniu ľudstva ako zjednoteného podobnosťou, mnohotvárnosťou rôznych rodín, ako sa zrodili z kameňov, ktoré za seba hádzal Deukalión, teda rodín, ktoré v zápase egoizmov dospeli až k ľudskej obci. Ľudské bratstvo (...) implikuje individuality, ktorých logický štatút nemožno previesť na štatút posledných diferencií v rámci jedného rodu, singularita individua spočíva v tom, že odkazuje k sebe samej“<sup>25</sup>. Inak nie je možné zachovať živý zmysel pápežovho obľúbeného výrazu **solidarita**, ktorý od čias revolúcie prešiel najmä v našej zemi radikálnou premenou (o solidarite dnes zvyčajne uvažujeme najmä v zmysle finančnej pomoci). Ján Pavol II. hovorí v encyklike *Sollicitudo rei socialis* o solidarite priamo ako o jednote ľudského rodu založenej na nevyhnutnej podmienke svojprávnosti a slobodného disponovania sebou samým, čím naznačuje podstatný zmysel a dialektickú transformáciu individuálneho utrpenia do roviny spoločenskej: „Preto solidarita musí prispievať k plneniu Božieho plánu tak na osobnej, ako aj na národnej a medzinárodnej spoločenskej úrovni. Zvrátené mechanizmy a « štruktúry hriechu », o ktorých sme hovorili, možno prekonať len uplatňovaním ľudskej a kresťanskej solidarity, ku ktorej Cirkev vyzýva, a ktorej neúnavne napomáha. Len takto sa budú môcť naplno uplatniť mnohé pozitívne sily v prospech rozvoja a mieru“<sup>26</sup>. Solidarita má svoj rozmer i v sociálnom aspekte. „Solidarita sa má prejavovať smerom od bohatších, ktorí benefičnými aktivitami majú pomôcť najchudobnejším, naopak chudobní sa solidárnosťou majú v zmysle politických aktivít domáhať svojich práv, nie však násilnými akciami“<sup>27</sup>.

## Záver

### Láska nachádzajúca zmysel v utrpení

Ak chceme nájsť skutočnú odpoveď na otázku, prečo jestvuje utrpenie, musíme podľa Jána Pavla II. obrátiť svoj pohľad na „zjavenie Božej lásky, posledný dôvod všetkého, čo jestvuje. Láska je tiež bohatým žriedlom poznania zmyslu utrpenia, ktoré ostane vždy tajomstvom. Uvedomujeme si, že všetky naše vysvetlenia budú vždy nedostatočné a neprimerané. Kristus nás vovádza do tajomstva a pomáha nám objaviť "príčinu" utrpenia, nakoľko sme schopní pochopiť vznešenosť Božej lásky. Aby sme objavili hlboký zmysel utrpenia, sledujúc zjavené slovo Božie, treba nám naširoko otvoriť srdce voči ľudskému subjektu s jeho mnohorakými schopnosťami. (...) Láska je tiež najspolahlivejším darcom odpovede na otázku o zmysle utrpenia. Túto odpoveď Boh dal človekovi v kríži Ježiša Krista.

<sup>25</sup> LEVINAS, E. *Totalita a nekonečno*, Praha : Oikymen, 1997, s. 190.

<sup>26</sup> JÁN PAVOL II. *Sollicitudo rei socialis. O sociálnej starostlivosti Cirkvi*. Dostupné na internete: <http://kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/sollicitudo-rei-socialis>.

<sup>27</sup> DIRGOVÁ, E., AMBROZY, M. Korelácie filozofických myšlienok Karola Wojtyły s jeho encyklikou *Sollicitudo rei socialis*. In *Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet*. Ružomberok : Verbum, 2008, s. 23.

« Boh tak miloval svet, že dal svojho jednorodeného Syna, aby nezahynul nik, kto v neho verí, ale aby mal večný život » (Jn 3,16)<sup>28</sup>. Kristus podľa pápeža svojou smrťou na kríži, a tým, že neodmietol a nijako nezľahčoval ťarchu utrpenia predchádzajúceho samotné ukrižovanie, predstavuje maticu bratského a láskyplného vzťahu človeka k človeku. Láska totiž nie je žiadne „zamilované cukrovanie“ vzťahu dvoch, ktorí v ňom zabúdajú na okolitý svet. Láska sa zásadným spôsobom osvedčuje v trvaní. Mnohí ľudia na Západe pod vplyvom fikčných literárnych predlôh a filmových obrazov či schém stále uvažujú o koncepcii lásky, podľa ktorej je láska akoby obsiahnutá v jedinom výnimočnom okamihu (*Rómeo a Júlia, Tristan a Izolda, Titanic*). Skrátka Európan akosi vždy uvažuje o láske v pojmoch zaľúbenosti a **splynutia**: podľa neho sa udeje „niečo zo svojej podstaty zázračné, existenciálne intenzívne, dôjde k stretnutiu, ktoré vedie k splynutiu“<sup>29</sup>. Podľa Badioua ide o radikálne romantickú interpretáciu, ktorú je nutné spochybniť. Láska, ako dobre vie každý, kto sa do tohto dobrodružstva niekedy pustil, nadobúda svoju konkrétnu podobu až postupnou výstavbou – a o tom práve romány a rozprávky, končiace sa spravidla vetou „a žili spolu šťastne až kým nepomreli“, veľa nerozprávajú. Zaiste je láska šťastím a radostnou udalosťou, ale predovšetkým je láska prácou a utrpením, spoluprácou a spoločným znášaním bolesti. V tomto zmysle je vždy vzťahom dvoch ľudí, v ktorom sa otvára celé univerzálne chápané ľudstvo.

„Platón našich čias“, filozof Alain Badiou vo svojej známej knihe *Chvála lásky* potvrdzuje dvojaký rozmer utrpenia a práce, t. j. časový rozmer skúsenosti lásky. Nevyhnutná práca na vzťahoch s druhými a s ním často spojené utrpenie však obsahuje aj elementárny prvok radosti a nádeje: „V dnešnom svete je všeobecne rozšírenou predstava, že každý si presadzuje len svoje vlastné záujmy. Láska je protilátkou na túto chorobu. Za predpokladu, že sa nevníma len ako výmena služieb a protislužieb, ani nie je vopred dlhodobo naplánovaná ako zisková investícia, je láska naozaj dôverou, ktorú vyslovíme náhode. Prenesie nás do najdôležitejších oblastí skúsenosti s inakosťou a v zásade nás privádza, k myšlienke, že svet môžeme vnímať aj z perspektívy druhého. V tomto ohľade má naozaj univerzálny vplyv – je individuálnou skúsenosťou potenciálneho univerzálneho“<sup>30</sup>. Ako je zrejme z viacerých uvedených pasáží významných filozofických textov, existuje prinajmenšom niekoľko podstatných odkazov Jána Pavla II. pre dnešný svet. Je to hlavne teologické poslanstvo lásky nachádzajúcej svoje vyvrcholenie v trepezlivom prevzatí zodpovednosti za utrpenie iných, druhých ľudí.

Príspevok vznikol na katedre filozofie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity ako súčasť riešenia grantovej úlohy VEGA č. 1/0527/12 s názvom *Pokus o typológiu modov reflexie vo filozofickej antropológii*.

---

<sup>28</sup> JÁN PAVOL II. *Salvifici doloris. O kresťanskom zmysle utrpenia*. Dostupné na internete: <http://kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/salvifici-doloris>.

<sup>29</sup> BADIOU, A. *Chvála lásky*. Bratislava : INAQUE.sk, 2012, s. 38.

<sup>30</sup> BADIOU, A. *Chvála lásky*. Bratislava : INAQUE.sk, 2012, s. 25 – 26.

## Použitá literatúra

BADIOU, A. *Chvála lásky*. Prel. A. Ostrihoňová. Bratislava : INAQUE, 2012. 111 s. ISBN 978-80-970906-6-1.

DIRGOVÁ, E., AMBROZY, M. Korelácie filozofických myšlienok Karola Wojtylu s jeho encyklikou *Sollicitudo rei socialis*. In *Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet*. Ružomberok : Verbum, 2008. ISBN. 978-80-8084-391-5.

JÁN PAVOL II. *Evangelium vitae. Evanjelium života* (25. marca 1995). Dostupné na internete: <http://kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/evangelium-vitae>.

JÁN PAVOL II. *Salvifici doloris. O kresťanskom zmysle utrpenia* (11. februára 1984) Dostupné na internete: <http://kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/salvifici-doloris>.

JÁN PAVOL II. *Sollicitudo rei socialis. O sociálnej starostlivosti Cirkvi* (30. decembra 1987). Dostupné na internete: <http://kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/sollicitudo-rei-socialis>.

JÁN PAVOL II. *List starším ľuďom* (1. októbra 1999). Dostupné na internete: <http://kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/list-starsim-ludom-1999>.

LEVINAS, E. *Čas a jiné. Le Temps et l'autre*. Prel. Zdeněk Hrbata, Praha : Dauphin, 1997. 174 s. ISBN 80-86019-33-0.

LEVINAS, E. *De l'évasion*. Montpellier : Fata Morgana, 1982. 125 s.

LEVINAS, E. *Totalita a nekonečno*. Prel. M. Petříček, J. Sokol. Praha : Oikoymenh, 1997. 274 s. ISBN 80-86005-20-8.

LLEWELYN, J. *Emmanuel Levinas: the genealogy of etics*. London : Routledge 1995. 227 s.

WAHL, J. Les Philosophies dans le monde d'aujourd'hui. In J. Wahl – J. Hersch – E. Levinas – A. de Waehlens (eds.) *Cahiers du Collège Philosophique, Le choix, le Monde, l'existence*. Grenoble-Paris : Arthaud, 1947.

# **Religious and ethnic tolerance versus moral development of the individual. John Paul II. as the tolerance teacher**

**Mgr. Wioletta Szumilas-Praszek**

**Dr. Monika Wojtkowiak**

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Polska

Wydział Pedagogiczny i Artystyczny

---

## **Summary**

The aim of this piece of writing is to show how crucial the issue of tolerance is, not only in scientific life but mostly in everyday existence, as John Paul II declared very often. Moral, social and cultural development of the individual is a multistage process that enables to comprehend differences between the nation or minorities and diversity of the modern, globalised yet very individualized world. Tolerance has quite a lot of meanings that provides many point of views on this thorough subject. The Polish Pope John Paul II underlined numerous times how important is to respect other cultures and nations, not interfering in customs we do not fully understand but to speak freely and defend catholic faith is the one is in danger. Believers in God should not be afraid of speaking their mind freely whenever there is a need to express their catholicism. Moral development of the individual is always connected with teaching ethnic and religious tolerance however not blindness.

## **Introduction**

Tolerance has been lately a very fashionable concept both in science research and in the media. It is most commonly defined owing to the religion, outlook or sexual acceptance of the variety. Yet, Polish people, according to the recently conducted research, have not been perceived in European and beyond European world as a tolerant nation that is accustomed to the social diversity. It is so, due to the fact that in the historical depiction we were rather homogenous nation and we got used to that state of being. At the same time, it was quite hard to Polish accept any difference in advocated views, subscribed religion, look or behavior.

There has hardly been any difference now. Almost every few days, public opinion is informed by the widely defined media, about lack of tolerant behavior towards some ethnic or sexual social groups in Poland. It seems that it happens since Polish people are ignorant on the subject of any minorities, inexplicable and groundless fear and hostility. To put it briefly, process of learning tolerance is for the majority of Polish unknown, long-lasting, multifarious and painful for sure, as the elder generation has difficulties in accepting behaviours or views which has long been perceived as negative.

However, on the other hand, the Authors of this piece of paper, would be rather unfair not underlining the contribution that Polish recently died Pope, John Paul II had in giving the whole Europe true lessons of tolerance. Archbishop Karol Wojtyła said many times that Christians are committed to respect differences not judging them in a cruel and thoughtless way since we do not very often comprehend the cultural and social distinction between countries. However, that has not meant that a Christian could not speak freely if there was something happening against the Catholic faith and the Church. He supposed to react in a firm and well-mannered way, of course if he had enough courage, which was not clear sometimes

## Moral development of the individual

A development is defined as a process of changes that leads to improve something. It is an improvement of individual and achievement of greater maturity in the subjective depiction. The development is most commonly perceived as a process of gaining experiences by the individual. Yet always, its continuity is underlined and set in the time frames. Treating development as a process we are able to distinguish physical, psychological and emotional aspects of it. It is expressed by the multifarious human functionality as his organism, social and spiritual person. Psychological development is the most often defined as a process of form and structure's transformation and psychological aspects of human identity during his whole life, or according to other theories only till the end of the youthful stage. Human being is characterized as a living organism and social person by its stages.

Individual and social development of the individual causes in his relation with the environment strengthening the ability of achieving three stages of his improvement: preconventional, conventional and postconventional. These levels show qualitatively different types of relations between individual and his surroundings, expectations and demands throughout distinct types of socio-cultural rules<sup>1</sup>. The importance of the social development is defined by many connections of the individual functioning among others, distinction of his influences and qualitative diversity. Generally speaking, social development is a process of forming behaviours, attitudes and social needs of the individual.

The social development has its reference as a dynamic process of development and transformation of the societies. It is defined as multistage process of the social changes headed at a precise direction and directed by the inside laws. Its lawful path causes enrichment of the culture and organizational structures of the certain community and as a consequence it raises possibilities of satisfying the individual needs of people living in this society in different historical periods.

The aim of the social development is to change the society for the individual's sake as well as to adjust human in his individual, single aspect to the standards and rules in each society. One of the adjustment's direction is moral development since each local community directs itself by its own good and bad priorities and divides acceptable and unacceptable behavior by its individual way. If the moral development should be perceived as a process of forming the individual's attitudes towards these two mentioned basic values, good and bad, it is nothing else than a process of forming moral attitudes proceeding from yielding orders and bans to forming the conscience as its own moral sensitivity which evaluates according to the own autonomic scale. The child's moral development proceeds from heteronomical morality, when he obeys adults' bans in his behavior to autonomical morality when he is directed by his own moral sensitivity (conscience).

While the professional literature is analyzed we are able to distinguish laws directed by this process. The distinction of the moral development stages' is based on the criteria of Piaget's structuralism<sup>2</sup>. According to them, the content of the moral judgment is organized by the moral structure of thinking operation that is impossible to be reduced to any other phenomenon. The structures of each stage create hierarchy in which the higher stage includes the lower one. Stages are unique and placed in the chronological order. They express themselves by moral judgments. The hierarchical integration of moral stages is irreversible and impossible to be withdrawn to the lower ones. Constancy of the exterior influences is a regularity here. Social and cultural factors accelerate or restrain the development<sup>3</sup>.

---

<sup>1</sup> SOCHA, P. *Spiritual development of human*. Cracow 2000, p. 152.

<sup>2</sup> SOCHA, P. *Spiritual development of human*. Cracow 2000, p. 151.

<sup>3</sup> Op. cit., p. 151.



Development's stages of moral judgments are not based on time's frames division. In the Kohlberg's theory socio-moral perspectives' model is based upon the hierarchy of moral stages' judgment. Perceiving this perspective results in the way the individual sees the nature of interaction in his surroundings, which role he takes and what functionality changes may appear. As it has been mentioned above, the socio-moral perspective on each level has its dynamism, it creates more or less advanced stages. If we accept, after Lawrence Kohlberg two types of understages, in each stage we are able to distinguish, in the preconventional level: heteronomical stage of morality- "punishment and obedience type" and hedonistical and manipulative stage of morality. In the conventional level we may distinguish: interpersonal conformity stage of morality and normative system stage of morality ("law and order" type). The postconventional level is characterized by the moral stage of the individual laws' development as a base of the social point of view ("social agreement" type) and morality stage based on the universal ethnic rules ("universal orientation")<sup>4</sup>.

We believe that it is pivotal to mention widely the description of the moral development. The preconventional level is the stage in which people yield to pressures describing the right and wrong. In fact, it is the conformity stage since the world's perception depends on these pressures. The first stage of this period- heteronomical stage of morality is base on the conviction that a bad deed is the one that is described this way by more powerful people than us. We may want to act rightfully because we are afraid of the punishment. The more mature version of the moral assessment is the second stage- hedonistical and manipulative stage of morality. It is dominated by the "favour for favour" rule which says about directing my own interest in doing good<sup>5</sup>.

Kohlberg introduced a hypothesis of existence the seventh stage of moral development, which he called "the definite border of the moral development". In this stage, which is preceded by breaking and looking for the depth of the human existence, the individual is united with divinity and his doing good results from it<sup>6</sup>.

This general division of the human morality development would be quite different if the variety of living conditions and development of each individual were taken into consideration. Yet, it is always a dynamic process in progress. The development of particular person is still an unknown factor and not completely understood by scientists<sup>7</sup>.

The development may be interpreted as a fruit of continuous practice in using acquired knowledge and experience. This way, the individual absorbs custom's forms and develops his manual skills. " Yet, against often disseminated efforts, taken to gain through numerous exercises, moral skills, so called virtues or desired values, the development made by this method usually fails"<sup>8</sup>. If the customs were treated only as respecting moral standards, the result of exercising and some recurrency, they would definitely lose their moral and spiritual character. They would be the result of behavioral training exclusively.

The basis of the moral development is understanding laws which rule certain phenomenon. Such experiencing is often called "the development jump" and may be perceived as sudden enlightenment, a feeling that enables to understand behaviors or circumstances on the grounds of contribution. Another type which applies to such reactions is preceded by growing feeling of disconformity. Such course of development is called "development crisis" or after Kazimierz Dąbrowski "positive disintegration"<sup>9</sup>. It is a disruption of primeval integration's harmony which disintegrates and rebuilds itself anew on

---

<sup>4</sup> Op. cit, p.152.

<sup>5</sup> Op. cit., p.152.

<sup>6</sup> SOCHA, P. *Spiritual development of human*, Cracow 2000.

<sup>7</sup> Com: SUJAK, E. *Disputing about human's development*. Cracow 1998, p.24.

<sup>8</sup> Op. cit., p.25.

<sup>9</sup> Op. cit., p.25

the different level. This integration's process is a moment of finding an answer independently on the most bothering questions and solutions to indecisive yet issues.

There are many parallel passages in intellectual or emotional development. This is for example: development of awareness in process, development of value system, socialization, development of conscience, reflexive thinking or religious development<sup>10</sup>. There is also a development of religious needs, that should be taken into thorough consideration, yet to speak the needs play an enormous role in dynamisation of human behavior.

The social expressions of these choices is membership in the religious institutions and patterns which they disseminate. It is the growing-up stage that is a moment of defining this membership. It sometimes happens that a young man inherits this membership from his parents but occasionally there are reactions directed against the values represented by the elder generation. Simultaneously, he is looking for the new institution, which could satisfy his religious needs<sup>11</sup>. An adolescence and maturity stage should be characterized by the clearly defined membership along with the consequences: that is selective approach to contentions issues, socially troublesome and controversial. This period finally orders aims, behaviour patterns and standards. The individual is able to make the best choice for him in a selective way, which would be coherent to his conscience and values respected by the community of his religious group.

### **Tolerance and its implications**

The scientific definition for tolerance perceives it as an agreement to subscribing and propagating views by others which we do not agree with and a choice of a lifestyle which is considered appropriate by some people though we may not approve of it. "Tolerance" as a word comes from Latin ("tolerare") which means "suffer" or "tolerate", so consequently tolerance means resignation from compulsion towards other people.

The range of tolerance is historically changeable. It has been in two forms: as a negative tolerance, classic, defined by such philosophers as Voltaire or John Locke. It confirms, despite the internal objection, that different views, attitudes and actions are also justified, though they should not be the way they are since they do not express the traditional values: truth, good or beauty which we all ought to strive for. The negative tolerance does not deny the existence of truth in a classical meaning, however, it admits the rightful views which can be accepted and the wrong ones which should be rejected in a personal and social angle. The second is as a positive tolerance which is a distinguish feature for the contemporary assumptions of philosophical trend- postmodernism. It says about allowing all the other attitudes, deeds and views be equal. It was taken from the belief that there is not any objective truth or any other value by which we could rate our views, attitudes and actions. The positive tolerance expresses itself in a statement that because the truth does not exist, one cannot admit his views as compulsory. However, if postmodernism would be perceived as a trend against rationalization so new doubts come to mind connected with the moral and religious range of tolerance.

### **Tolerance as a word**

The history of tolerance is as long as the history of culture since the culture was created and built by trying to comprehend difference. It is worth saying here few sentences about word "tolerance" to picture above mentioned words.

---

<sup>10</sup> Op. cit., p. 34.

<sup>11</sup> Com: ALLPORT, G. W. *Personality and religion*. Warsaw 1988, p. 120.

It is commonly believed that the word “tolerance” was created by Voltaire and John Locke. However, it is worth mentioning that three centuries earlier the tolerance rule was known and propagated by the Polish professor- Paweł Włodkowic. It was he that was against conversion Teutonic Knights by sword. His maxim said: “fides ex necessitate esse non debet” (“the faith cannot come from compulsion”). It became public rule in the Medieval Poland. So, needlessly to speak, Poland was considered as a tolerant country. There were, however, few exceptions from the rule. Undoubtedly, the then tolerance practice in Poland became a valuable asset of our nation to the European treasure hold.

Therefore Voltaire and Locke explained the meaning of tolerance and demanded respect for it, since it supposed to ensure personal immunity and safety for those who shared distinct views and were of other religion. In then Europe, because of religious persecutions, there was only one rule acceptable concerning faith: “cuius region, eius religio” (“who treasures power, owns religion”). Such understanding of tolerance meant the end of persecution, peace with everybody and that is why in the specialist literature is called: the negative tolerance. Negation means lack and absence of something, in this case- lack of persecution.

Disputes around definition of the word “tolerance” has been lasting for long. There has been a diversity of the definitions given by distinct sources. For example: “Tolerance (lat: tolerantia) (...) understanding, being lenient to other’s views, likes, believes or behavior”<sup>12</sup>. Nowadays, above mentioned understanding of tolerance is passing away. It is happening since if we assumed that tolerance is being lenient to somebody it should be called into question not treating one’s attitude as the only right.

Other definition says that “tolerance (...) is an attitude or a behavior that considers respecting other people’s laws to share believes, attitudes and behaviours distinct from ours, yet contradictory or lowly judged by us”<sup>13</sup>. Secondly, there is a definition that states that “tolerance (...) is understood as recognition of somebody’s views, believes, likes, behaviours that differ from ours”<sup>14</sup>. So, it is equal to the meaning of the word: “understanding”. Furthermore, “tolerance is being understanding towards somebody’s believes, practices, views, deeds, attitudes though they may differ from our own or be contradictory to those”<sup>15</sup>.

Observing changeable society’s attitudes towards tolerance we may perceive withdrawing from being lenient to new solutions. The definition dispute does not bring significant changes of the reality. Taken everything into account, there may be seen moral and social opinions of the specialists considering “the wise tolerance”, not rejecting anything that is different, just because of its difference. They try to work out rules of co-existence and co-functioning. The example of this trend is an idea of ecumenia, which calls not only for tolerance but for cooperation in creating shared reality, without giving up own values, in respect to the views quite distinct from ours.

In such dimension, a following phenomenon appears that is extremely crucial, what professor Wilkanowicz underlines for the onet.pl portal in such words: “Firstly, inform. It must be stated here that Polish people are very badly informed about, for example ethnic, religious or cultural minorities. Thus, myths and stereotypes do the thing. There is a dialogue and the knowledge is getting wider, however, only in certain, narrow circles of people. I would be delighted when all Polish schools and parishes will be informed thoroughly, then the spirit of dialogue will be common. Parallely, the personal contacts are badly needed. They act radically, make myths grounded. The knowledge becomes the sword to fight the evil as many

---

<sup>12</sup> *Confusing Words Dictionary*. PWN, Warsaw 1971, p.763.

<sup>13</sup> SZEWCZUK W. *Psychological Dictionary*, the second edition, “Common Knowledge”, Warsaw 1985, p.323.

<sup>14</sup> *Polish Language Dictionary*, third volume R-Ż, PWN, Warsaw 1989, p.510.

<sup>15</sup> *Computer Dictionary of Foreign and Confusing Phrases with Władysław Kopaliński’s almanach*, version 1, PRO-media CD, 1998.

times before in improving interhumans' relations. Only by getting to know one another do we become closer, we will be able to build the dialogue, not ruin it".

The tolerance is the development in itself. It can be perceived as dropping the hedonistic attitudes when own good plays a significant role. It is also the only factor that value the deeds and behavior of others (preconventional level). It may be considered throughout its own form of group conformity in which submission to the group causes the moral deeds of the individual (conventional level). Finally, there can be a situation when the individual realizes the ability of functioning extremely distinct attitudes, believes and communities with the necessity of fight (postconventional level).

The first level of moral development falls on the period of ninth year of life. Then, the most significant role plays judgments and attitudes respected by parents, including religion tolerance. Poland is considered to be a tolerant country where there have not been bloody scuffles connected with religion. There have been, however, harmful judgments, especially towards the people who were of different religion in that matter. Such incidents have not often been noted. Parents' attitudes towards difference should be consequent. The lack of consequence towards spoken judgments leads to the weakness of patterns. It happens occasionally that presented determined access's attitude towards the church, in which parents are present, becomes the reason of fury, when the rights made in their own religion are not respected. Such attitude does not have the true aspect of devotion. It rather introduces "the right and wrong" orientation with losing respect to the identified values by certain confession of faith.

The conventional level brings the risk of subordinating to inappropriate opinions held in society. The bright example is a situation in which, in the name of social good, people resign from the idea of good at all towards neighbours while their problems are consequently tolerated. Obviously, conforming of the community laws is sometimes interpreted as a feeling of unity in strength, ignorance for things that are different and unfortunately treated them as a threat. Therefore, it seems so significant to spread the tolerance attitudes on the social field. Broad acts taken so far, have been aimed at mitigating the fury and preventing from aggression.

All steps taken up till now should lead to the situation in which the postconventional level, in Kohlberg's division, become the level of respect and tolerance to attitudes, challenges and rules different than ours. Respecting of individual's laws is, for the mentioned Author, the starting point of creating social order. As a consequence, these laws should be comprehend as a right to individualism, sharing different believes and religious practices to have distinct views than other members of the society. Last but not least, tolerance should not be lenient towards everything that is different but should be opened to both cognition and cooperation.

The full idea of religious tolerance gives the John Paul II words: " If we remind the world a need of mutual tolerance among the churches it does not mean that the tolerance in itself will do the thing. It is definitely too little to be done. The most simple tolerance cannot be enough to the Christians and Jesus Christ's churches. Sometimes evil is tolerated in the name of greater good. I would not want you only to tolerate me. And I do not want only to tolerate you, either, dear Brothers and Sisters. What kind of Brothers and Sisters in Christ would we be, if we had done nothing but tolerate one another?"<sup>16</sup>.

## Conclusion

---

<sup>16</sup> John Paul II, the speech given during the ecumenic ceremony in the Evangelical Church of Holly Trinity, Warsaw 9th June 1999.

Teaching and learning tolerance is a long, time-consuming and painful social process. Some scientists (Kohlberg) assumed that it is connected with moral development of the individual. Comprehending the issue, which we are dealing with, its thorough studies and getting to know with its actual state in reality will cause that majority of us will look differently on the burning issues in Poland such as sexual minorities' approach.

The Authors of this piece of paper are far from uncritically accepting all the latest ideas and trends that appear day by day in widely comprehended media. Though, it is considered as socially well-seen or politically correct, however, to form your own view on the particular field, consider it from the one point of view and tolerate it or not. Since not tolerating, something is also a manifestation of tolerance and social conscience.

As John Paul II stated very often we learn or are taught being tolerant towards many issues our all life. It is extremely hard, and yet to speak, for some people impossible, to become tolerant in today' s world. We are exposed to so many distinct ideas and issues that we are sometimes lost what to think of certain of them, not to mention, whether we tolerate them or not. The Polish Pope was certainly the propagator of tolerance but of wise and well-thought. He was against accepting everything because it is new, better and up-to-date. He was a firm opponent to such perceived tolerance. He said it would do more harm to humanity than it set it free from many racial and generally speaking social problems. He thought a Christian must have been humble however firm in his Catholic believes. He encouraged all Roman Catholic believers to stand up and not to be afraid of saying that there were issues they did not accept for some reason. The true believer must protect the faith according to the ecumenia's guidelines.

All Christians are committed to get to know the works of John Paul II very thoroughly and not only those concerning tolerance but the more the better. It was and still is a message that this great man left to our world shadowed in fear, hatred and wars. It is our homework to read John Paul II legacy, to learn from him as much as we are able to and to put into action his pieces of advice connected with compassion, tolerance and pure love for other people.

## **Bibliography**

ALLPORT, G.W. *Personality and religion*. Warsaw 1988.

ADAMCZUK, D. Te meaning of tolerance in the contemporary spiritual development, [in:] *Multiculturalism- multicultural as the educational implications*. A. Szelaĝ (edit.) Cracow 2005. ISBN 978-83-7308-978-5.

Computer Dictionary of Foreign and Confusing Phrases with Władysław Kopaliński's almanac, version one, PRO-media CD 1998.

Confusing Words Dictionary, PWN, Warsaw 1971.

John Paul II, the speech given during the ecumenical ceremony in the Evangelical Church of Holly Trinity, Warsaw, 9<sup>th</sup> ne 1999.

NIKITOROWICZ, J. *Borderline, identity, multicultural education*. Białystok 1995. ISBN 83-86696-09-5.

Polish Language Dictionary. third volume R-Ż, PWN, Warsaw 1989.

SEGUY, J. *Egises et sects*. Encyclopedia Universalis, after: Abgrall J., Sects. Psychological manipulation, Gdańsk 2005. ISBN 83-89574-73-X.

SOCHA, P. *Spiritual development of human*. Cracow 2000. ISBN: 83-233-1279-6

SUJAK, E. *Disputing about human's development*. Cracow 1998. ISBN 8370067883, 9788370067885.

SZEWCZUK, W. (edit.) *Pedagogical Dictionary, the second edition*. "Common Knowledge", Warsaw 1985.

ŚLEDZIANOWSKI, J. *Religious education versus family life culture*. [in:] Peace culture in family and by family, Śledzianowski J. (edit.) Kielce 2000.

# Chudoba a medzigeneračná solidarita

Mgr. Marcela Šarvajcová  
UKF v Nitre, FF, Katedra sociológie  
m.sarvajcova@gmail.com

---

## Abstrakt

Medzigeneračné vzťahy a teda aj medzigeneračná solidarita sa dá identifikovať medzi generáciou mladšou a strednou ale aj medzi generáciou strednou a najstaršou. Príspevok sa preto vo veľkej časti dotýka aj chudoby starších ľudí a spôsoboch medzigeneračnej solidarity voči staršej generácii v súčasnej dobe. Veľká časť príspevku je venovaná roku 2012, ktorý bol vyhlásený za rok aktívneho starnutia.

**Kľúčové slová:** solidarita, medzigeneračné vzťahy, chudoba, starí ľudia, aktívne starnutie.

## Abstract

Intergenerational relations and hence intergenerational solidarity can be identified among the younger generation and middle and between the middle and oldest generations. This article is therefore a major concern of the elderly poverty and ways of intergenerational solidarity towards the older generation at the moment. Much of the paper is devoted to the year 2012, which was declared a year of active aging.

**Key words:** solidarity, intergenerational relations, poverty, the elderly, active aging.

## Úvod

Starí ľudia sú aj dnes neodmysliteľnou súčasťou spoločnosti, s množstvom skúseností, zručností, životných múdrostí sa stávajú časťou našej histórie i súčasnosti, národných, duchovných hodnôt, predstavujú prínos pre celú spoločnosť. Všetci môžeme pozorovať, že počet starších stále rastie, stávajú sa najpočetnejšou skupinou obyvateľstva. Okrem toho bohužiaľ skupinou najviac ohrozenou chudobou. Ich problémom a potrebám sa stále nevenuje dostatočná pozornosť. V roku 1993 sme sa stretli s otvorenou diskusiou o problematike staroby, starnutia a starnutí populácie, nakoľko tento rok bol vyhlásený za Európsky rok starých ľudí a solidarity medzi generáciami (European Year of Older People and Solidarity between Generations). Neskôr v roku 1999, ktorý sa stal Medzinárodným rokom starších ľudí (International Year of Older Persons). V príspevku je teda nevyhnutné sa venovať najaktuálnejšiemu roku a to roku 2012, vyhláseného ako Európsky rok aktívneho starnutia a solidarity medzi generáciami (European Year for Active Ageing and Solidarity between Generations), ktorý nadväzuje na pozitívne výsledky predchádzajúcich rokov tým, že zdôrazňuje značný posun v reflexii starších ľudí spoločnosťou. ([www.nocka.sk](http://www.nocka.sk))

Je všeobecne známe, že medzigeneračná solidarita označuje vzájomnú podporu a spoluprácu rôznych vekových skupín s cieľom vytvoriť spoločnosť, v ktorej by ľudia každého veku zohrávali svoju úlohu v súlade s ich potrebami a schopnosťami a mali prospech z ekonomického a sociálneho pokroku svojej komunity na báze rovnocennosti. Problém aktívneho starnutia je vecou medzigeneračnej solidarity celej spoločnosti. ([www.nkos.sk](http://www.nkos.sk))

## Chudobou ohrozené skupiny

Problematika medzigeneračnej solidarity sa nezaobíde bez definovania skupín, ktoré sú chudobou ohrozené z nejakého dôvodu viac ako zvyšok obyvateľstva. „Z hľadiska histórie bola ešte v 19. storočí pauperizáciou postihnutá pracujúca trieda, v rokoch 1945-1970 to boli sociálne minority a v posledných desaťročiach sú chudobou ohrození predovšetkým nezamestnaní.“ (Národná správa o ľudskom rozvoji SR, 2000) Existuje niekoľko významných činiteľov, ovplyvňujúcich výskyt chudoby:

- › Štruktúra domácnosti- najmä úplnosť rodiny a počet detí
- › Dosiahnuté vzdelanie dospelých osôb v domácnosti
- › Postavenie dospelých osôb na trhu práce
- › Regionálna lokalizácia bydliska (Filadelfiová, In Gerbery a kol, 2007, s.11)

Samozrejme je potrebné uviesť, že okrem spomínaných činiteľov najväčšia pozornosť v súvislosti s rizikom chudoby sa kladie na príjem a jeho rozdelenie v spoločnosti. Dnes sme svedkami toho, že výška príjmu na jednej strane narastá, na druhej strane však narastá aj príjmová nerovnosť obyvateľstva. Ako hovorí Filadelfiová (In Gerbery a kol, 2007, s.17) „pre mnohých obyvateľov Slovenska je realitou kumulácia ohrození či príčin chudoby<sup>17</sup>. A práve pri tejto kumulácii viacerých rizík môžeme hovoriť o medzigeneračnom prenose chudoby viac ako inokedy. Dovolíme si tvrdiť, že medzigeneračný prenos nepriaznivých životných podmienok je oveľa intenzívnejší, keď sa jedná o dlhodobu nezamestnanosť rodičov s vyšším počtom detí.

V nasledujúcej časti práce sa budeme venovať skupinám, ktoré považujeme na Slovensku za najviac ohrozené. Ako z analýzy vyplýva, k najohrozenejšej skupine, ktorá čelí riziku chudoby, patria dlhodobu nezamestnaní. Aktuálne možno za ešte závažnejšie pokladať situáciu mladých ľudí na trhu práce, predovšetkým s nižším stupňom vzdelania alebo vychádzajúci zo škôl, ktoré neposkytujú vzdelanie zodpovedajúce potrebám trhu práce. V tejto súvislosti sa budeme venovať rozšírenej detskej chudobe. Z hľadiska medzigeneračnej reprodukcie, nie je možné poukázať na dôležitosť regionálnych rozdielov. Okrajovo sa dotkneme aj feminizácie chudoby a bezdomovectva, ktorým ale vzhľadom na hlavné zameranie práce nebudeme venovať toľko priestoru.

## Starí ľudia

Medzi rizikové skupiny jednoznačne musíme v našej krajine zaradiť starých ľudí, veď v médiách sa dennodenne stretávame s ich neadekvátnym postavením v spoločnosti. Existuje niekoľko faktorov, ktoré spôsobujú výrazný pokles životnej úrovne starých ľudí a tým ich zaradenie do skupiny ohrozenej chudobou:

1. Dôchodky sú nižšie ako mzdy, preto si títo ľudia nemôžu častokrát dovoliť udržiavať štandard, na ktorý boli zvyknutí
2. Úbytok fyzických a psychických síl im komplikuje efektívne zorientovanie sa v rýchlo sa meniacom svete, na základe čoho sa stávajú obeťami mladších delikventných ľudí
3. Obmedzenie sociálnych kontaktov a s tým spojený úpadok do depresii

Nakoľko starí ľudia sú z hľadiska veku z trhu práce definitívne vylúčení, ostáva práve na pleciach štátu, aby sa im odvdáčil za celoživotnú prácu a prínos a postaral sa tak o ich dôstojné dožitie. Tu sa však veľakrát stretávame s odlišnou realitou.

Vo vyspelých krajinách je situácia riešená priebežnou valorizáciou dôchodkov a tým je táto chudobou „ohrozená“ skupina chránená priamo prostredníctvom štátu. Dnes už

<sup>17</sup> Napr. vyšší počet detí, jednorodičovstvo, nízke vzdelanie, nezamestnanosť a bývanie v marginalizovanom regióne.



môžeme konštatovať, že všetky európske krajiny vynakladajú úsilie a prostriedky na riešenie situácie starých ľudí. „Predovšetkým pomocou široko založených, relatívne štedrých a pred infláciou chránených dôchodkových systémov.“ (Mareš, 1999, s. 49) Za povšimnutie však stojí konštatovanie z Národnej správy o ľudskom rozvoji (2000, s. 82), že „porovnanie výšky starobného dôchodku s hranicou chudoby, za ktorú na v našom kontexte považuje životné minimum, možno pozorovať minimálny rozdiel.“

Vo svete môžeme pozorovať dva populácie dôchodcov. Ako konštatuje Titmuss<sup>18</sup> prvou je relatívne bohatá populácia, ktorá prežíva svoj dôchodok ako svoju poslednú veľkú dovolenku a druhá je všeobecne chudobná, závislá na štátnom dôchodkovom zabezpečení pociťujúca svoj dôchodok ako daň za stratu svoju produktivnosti. (Titmuss, In Mareš, 1999, s.50) Očami slovenskej verejnej mienky, by sme mohli vidieť prvú skupinu ako skupinu rakúskych alebo švajčiarskych dôchodcov, (len výnimočne slovenských) a do druhej skupiny by sme vedeli zaradiť prevažnú väčšinu slovenských dôchodcov.

### **Európsky rok aktívneho starnutia**

Rok 2012 sa zameriaval na zvyšovanie povedomia o hodnotách, ktoré spoločnosti prinášajú starší ľudia. Jeho cieľom bolo konkrétne osoby, ktoré sú v styku a majú možnosť, ako aj zainteresované subjekty na všetkých úrovniach, aby prijali opatrenia na podporu aktívneho starnutia a posilnenie solidarity medzi generáciami.

„Aktívne starnúť znamená zachovať si aj vo vyššom veku dobré zdravie a postavenie plnohodnotného člena spoločnosti, cítiť sa spokojne vo svojej práci, nezávisle v každodennom živote a byť zainteresovaný v občianskych záležitostiach.“ (www.europa.eu)

Európsky rok 2012 sa zameriava na podporu aktívneho starnutia v troch oblastiach:

- › Zamestnanosť – s rastom očakávanej dĺžky života v Európe sa predlžuje aj vek odchodu do dôchodku (www.europa.eu) Je teda nevyhnutné poskytnúť lepšie šance na pracovnom trhu sme starším zamestnancom.
- › Účasť v spoločnosti – „cieľom európskeho roka je zabezpečiť väčšie uznanie prínosov starších ľudí pre spoločnosť a vytvorenie vhodnejších podmienok pre ich život.“ (www.europa.eu.)
- › Nezávislý život – samotné starnutie je takmer vždy sprevádzané zhoršením zdravotného stavu. Aj malé zmeny v našom okolí môžu priniesť potešenie a) ľahšie zvládanie zdravotných ťažkostí pre ľudí v staršom veku. „Aktívne starnutie takisto znamená zachovanie si rôznych práv, ktoré nám umožňujú kontrolu nad vlastným životom tak dlho, ako je to možné.“ (www.europa.eu.)

### **Záver**

Otázky staroby, starnutia a kvality života seniorov sa dotýkajú úplne celej spoločnosti. Starnutie sa často označuje ako negatívny jav pre spoločnosť ako takú, napriek tomu, nie je možné považovať za jediné a správne a riešenie prenášanie negatívne orientovaných ideí a emócií na starších ľudí. Spoločnosť by si mala osvojiť taký postoj k starým ľuďom, aby ju starnutie populácie neohrozilo a aby ona neohrozovala postavenie seniorov. Túto úlohu môže plniť popularizácia tretieho veku. Aktivity zamerané na sociálne, ekonomické a kultúrne špecifiká starších ľudí, na zdôrazňovanie pozitívnej roly, ktorú starší ľudia zohrávajú

---

<sup>18</sup> TITMUSS Richard M. *The Philosophy of welfare: selected writings of Richard M. Titmuss*. Editor Brian Abel-Smith and Kay Titmuss. London : Allen a Unwin. 1987, ISBN0-04-361064-1.

v udržiavaní dobrých vzťahov medzi generáciami v spoločnosti i v rodinách, pri odovzdávaní skúseností, poznatkov a know-how, vytvárajú predpoklady na medzigeneračný dialóg, vzájomnú solidaritu a využitie potenciálu tejto často marginalizovanej sociálnej skupiny. (www.nocka.sk)

Na záver je potrebné dodať, že aj konkrétne firmy musia venovať viac pozornosti prevencii syndrómu vyhorenia, čím sa zvýši predpoklad pre spokojnosť zamestnancov a ich dlhší pozitívny vzťah a chuť k práci.

### **Použitá literatúra**

GERBERY D. a kol. 2007. *Kniha o chudobe*. Bratislava : Priatelia Zeme-CEPA, 2007. 144 s. ISBN 978-80-968918-9-4

MAREŠ P. 1999. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha : SLON. 1999. 248 s. ISBN 8085850613

*Európsky rok aktívneho starnutia solidarity medzi generáciami*. [cit. 2013-03-03] Dostupné na internete: <http://www.nocka.sk/uploads/34/bf/34bf28e4b51151541d690543091e10cc/eras-metodicky-material.pdf>.

*Slovenský sociálny týždeň 2012, Medzigeneračná solidarita na trhu práce* [cit. 2013-03-07] Dostupné na internete: <http://www.nkos.sk/news/slovensky-socialny-tyzden-2012-medzigeneracna-solidarita-na-trhu-prace/>.

*Európsky rok aktívneho starnutia a solidarity medzi generáciami, Informácie o európskom roku*. [cit. 2013-03-04] Dostupné na internete: <http://europa.eu/ey2012/ey2012main.jsp?catId=971&langId=sk>.

# Sociálne aspekty rozvoja nájomného bývania v SR

doc. Ing. Daniela Špirková, PhD.  
STU Bratislava

---

## Abstrakt

Nájomné bývanie patrí popri bývaní vlastníckom k základným formám bývania vo všetkých členských štátoch EÚ. Verejný nájomný sektor tu predstavuje v priemere 18 - 20% z nájomného bytového fondu. Definovať pojem sociálne bývanie sa snažia nielen štáty EU, ale aj Slovenská republika. Mnohé slovenské obce a mestá vyčleňujú časť bytového fondu na tzv. sociálne byty, v ktorých sa poskytuje bývanie za nižšie ceny. Táto služba je však časovo obmedzená a nie je vymožitelná. Cieľom príspevku je pomenovať sociálny rozmer nájomného bývania, pričom môže ísť aj o nevhodné priestorové vyčlenenie územia pre výstavbu nájomných bytov v kontexte možného sociálneho vylúčenia jeho obyvateľov.

**Kľúčové slová:** Nájomné bývanie, sociálne vylúčenie.

**Abstract:** Rental housing and housing ownership are two basic tenancy forms in EU countries. Here the public rental sector represents 18 to 20% of the rental housing stock on average. There are the slightly different approaches to the definition of the social housing in EU countries. Official definition in Slovakia is "Social housing is housing acquired using public funds....Many Slovak municipalities provide the social tenants the rental relief's in publicly operated social housing. Such service is, however, limited in time – since it is expected that the tenants will be able to ameliorate their financial situation after some time, after which they are no longer eligible to obtain the rental relief's. The aim of this paper to contribute to the understanding of social dimension of rental housing and their problems in Slovakia. Here we focus our attention to unsuitable allocation of land for construction of rental housing in the context of the possible exclusion of its inhabitants.

**Keywords:** Rental housing social housing, social exclusion

## Úvod

Bývanie je úzko spojené s kvalitou života a právo na život je základným ľudským právom. Vytvára predpoklady na zlepšovanie kvality života, využitie potenciálu územia ako aj na prítiahnutie kvalifikovaných pracovných síl do mestského územia. Zabezpečenie tejto potreby, ktorou by sa pravdepodobne zmiernila chudoba a sociálne vylúčenie, je stále v mnohých európskych krajinách podstatnou výzvou. Z toho vyplýva, že bývanie patrí k základným právam a prístup k tomuto právu následne podmieňuje prístup k ostatným základným právam na dôstojný život. (Špirková, D. a kol., 2009, p. 24).

## Význam rozvoja nájomného bývania

Nájomné bývanie patrí popri bývaní vlastníckom k základným formám bývania vo všetkých členských štátoch EÚ - podiel nájomných bytov – cca 19 - 62 %, verejný nájomný sektor predstavuje v priemere 18 % bytového fondu. V Slovenskej republike je situácia opačná. Ako vyplýva zo štatistických údajov Ministerstva dopravy, výstavby a regionálneho

rozvoja SR vo vlastníctve obcí a štátu je v súčasnosti približne 2,7 % bytov. Problém bývania z hľadiska sociálnych aspektov možno rozdeliť do dvoch hlavných rovín:

- problém občanov, ktorí nemajú možnosť „získať“ byt;
- problém občanov, ktorí byt majú, ale nestačia finančne pokryť poplatky súvisiace s jeho užívaním.

Ako vidieť, nosným problémom nie je len financovanie bývania, ale **samotný prístup k bytu**. Ekonomická situácia v jednotlivých domácnostiach je do značnej miery ovplyvnená dereguláciou nájomného a služieb spojených s bývaním. V nadväznosti na tento dominantný trend ekonomizácie bývania je nevyhnutné vytvoriť primerané životné podmienky pre sociálne slabšie skupiny obyvateľstva napríklad mladé rodiny, rodiny s viacerými deťmi, starí občania, či zdravotne ťažko postihnutí. Tento trend bude znamenať ďalšie zvýšenie čistého nájomného ako aj ďalšie zvýšenie poplatkov za služby spojené s bývaním, najmä tepla, plynu, elektriny – teda celkové zvýšenie výdavkov na bývanie. Bez vytvorenia príslušných kompenzačných opatrení v sociálnej politike to znamená neprimerané dopady na niektoré skupiny obyvateľstva.

## Sociálne bývanie

Pojem sociálne bývanie sa v literatúre používa, existujú však jeho rôzne interpretácie. Jeden z významov výrazu **sociálny** evokuje odkázanosť na pomoc druhých. Tento pojem zatiaľ v zákone o sociálnych službách nie je exaktne definovaný, ale samosprávy si ho definujú v rôznych rozvojových dokumentoch „ako bývanie pre rodiny a jednotlivcov s nízkymi príjmami, zdravotne postihnutých alebo odkázaných na pomoc z dôvodu veku“. Mnohé obce vyčleňujú časť bytového fondu na tzv. sociálne byty, v ktorých sa poskytuje bývanie za nižšie ceny. Táto služba je však časovo obmedzená – úľava na poplatkoch po čase zanikne, lebo sa predpokladá, že po krátkom čase si každý môže zlepšiť svoju situáciu, a nie je vymožitelná.

Snaha o charakteristiku pojmu *sociálne bývanie* je čiastočne uvedená v jeho vymedzení pre účely zákona č. 443/2010 Z. z. o dotáciách na rozvoj bývania a o sociálnom bývaní z 26. októbra 2010, kde sa pod tým pojmom rozumie „bývanie obstarané s použitím verejných prostriedkov určené na primerané a ľudsky dôstojné bývanie fyzických osôb, ktoré si nemôžu obstaráť bývanie vlastným pričinením a spĺňajú podmienky podľa tohto zákona. Ďalej za sociálne bývanie sa považuje aj bývanie alebo ubytovanie financované s použitím verejných prostriedkov a poskytované v rámci starostlivosti podľa osobitných predpisov (napr. zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov v znení zákona č. 317/2009 Z. z.). Za primerané a ľudsky dôstojné bývanie podľa tohto zákona sa považuje bývanie, ktoré spĺňa základné funkcie bývania. Zákon upravuje aj podmienky poskytovania sociálneho bývania oprávnenej fyzickej osobe v byte a to

- maximálnou veľkosťou podlahovej plochy, ktorá neprevyšuje 80 m<sup>2</sup> pre byt bežného štandardu,
- alebo 60 m<sup>2</sup> pre byt nižšieho štandardu.

V prípade, že ide o byt stavebne určený na bývanie osoby s ťažkým zdravotným postihnutím je možno zvýšiť podlahovú plochu najviac o 10 %. Oprávnenou fyzickou je osoba žijúca v domácnosti s mesačným príjmom domácnosti najviac vo výške trojnásobku životného minima. Zákon upravuje aj podmienky pre prípad ak členom domácnosti je osoba s ťažkým zdravotným postihnutím alebo ak ide o domácnosť osamelého rodiča s nezaopatreným dieťaťom, potom hranica maximálneho mesačného príjmu pre takúto osobu sa zvyšuje na štvornásobok životného minima. Uvedený zákon síce čiastočne vymedzuje

problematiku sociálneho bývania, nedáva však možnosť realizovania nájomných bytov aj súkromným developerským spoločnostiam resp. neziskovým bytovým spoločnostiam. Právo ľudí na dôstojné bývanie zdôrazňuje aj Európska charta, nakoľko vytvára predpoklady pre ich vzdelávanie a zapojenie sa do spoločnosti, a teda je predpokladom pre šťastnejší život. Naplnenie Európskej charty nie je možné bez rozvoja sociálneho nájomného bývania. V rôznych krajinách pre sociálne bývanie sa používajú alternatívne termíny ako napr.: *dobré a bezpečné bývanie* (Nemecko), *bývanie s bežným nájomom* (Francúzsko), *nízko až mierne príjmové bývanie* (USA), *podporované bývanie alebo cenovo prístupné bývanie* a pod. Do kategórie sociálneho bývania môžeme zahrnúť:

- nájomné byty vo verejnom nájomnom bytovom sektore - s obmedzenou výškou príjmov pre žiadateľov o takéto byty,
- byty pre bývanie starších ľudí - pri výbere budúcich užívateľov sa vychádza z ich majetkových pomerov,
- byty pre domácnosti s nízkymi príjmami a skupiny občanov so špecifickými potrebami,
- byty nižšieho štandardu pre marginalizované skupiny obyvateľstva.

Požiadavka zvýšenej mobility bývania je predpokladom väčšej mobility pracovnej sily a tým aj lepších príležitostí jej uplatnenia sa na pracovnom trhu. To znamená, že bývanie je významným zdrojom zamestnanosti. Okamžitá dostupnosť bývania, predovšetkým nájomného, pre zamestnancov je základnou podmienkou rozvoja dynamického pracovného trhu. Na druhej strane, nedostatok nájomných bytov blokuje rozvoj zamestnanosti. Nájomné bývanie teda nie je možné chápať len z hľadiska technického, environmentálneho, ekonomického alebo funkčného využitia územia, ale predovšetkým sociálneho. Nevhodným priestorovým umiestnením nájomných bytových domov, môžeme dostať ich obyvateľov takmer na okraj spoločnosti – až do ich sociálneho vylúčenia.

## **Sociálne vylúčenie**

Pojem sociálne vylúčenie sa v západoeurópskych krajinách začal používať v 80. a 90. rokoch predovšetkým z dôvodu, aby nahradil výraz „chudoba“, pričom uvedený pojem nedostatočne zohľadňuje kritérium kvality sociálnych vzťahov a vyvoláva dojem nedostatku hmotných zdrojov. Napriek tomu, sociálne vylúčenie však s chudobou úzko súvisí. Niektorí autori uvádzajú, že chudoba bráni realizácii občianskych sociálnych a práv, čoho následkom je práve sociálne vylúčenie. Iní autori považujú sociálne vylúčenie za extrémnu formu chudoby. Napríklad v roku 1993 Maastrichtská zmluva definovala boj proti sociálnemu vylúčeniu ako jeden z hlavných cieľov sociálnej politiky Európskej únie (Mareš, P., 2000).

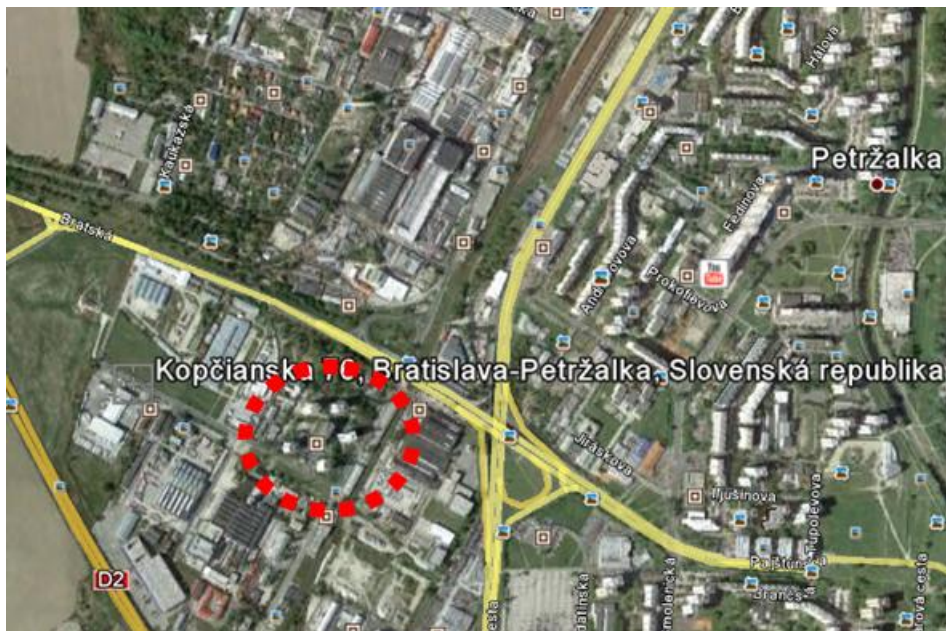
Sociálne vylúčenie jednotlivca sa nepochybne spája s ekonomickým vylúčením, ktorý sa prejavuje obmedzeným prístupom na primárny ale aj sekundárny trh práce, chudobou a následným uzatvorením životných príležitostí. Z dostupných analýz je zrejmé, že v sociálne vylúčených lokalitách dosahuje nezamestnanosť viac ako 90%, pričom jednotlivci bývajúci v takýchto lokalitách sa obmedzujú na kontakty s ľuďmi, ktorí sa nachádzajú v podobnej sociálnej situácii.

Z priestorového hľadiska je to vylúčenie vynútené, nechcené, znevýhodňujúce obyvateľov v týchto lokalitách proti ich vôli, čo je možno adekvátne pojmu „ghetto“. Podoba sociálne vylúčených lokalít môže byť rôzna. Nemusí ísť priamo o celé mestské štvrte, ale napríklad o ulicu (v Bratislave známa „Kopčianska ulica“ v Petržalke) alebo jeden či viac objektov (napr. bytový dom v Bratislave na Dolných Honoch - predtým podniková ubytovňa známa ako „Pentagon“). To znamená, ide o lokalizovanie nájomných bytov do okrajových častí miest, blízko alebo priamo v priemyselných zónach a iných nevhodných lokalitách – či

už ide o novú výstavbu alebo prestavbu nepotrebných administratívnych objektov resp. ubytovní v blízkosti veľkých stavebných diel. Ide zväčša o sociálne homogénne lokality, v ktorých bývajú rodiny a jednotlivci v najnižšej príjmovej skupine, sú odkázaní na sociálne dávky a väčšinou sú dlhodobo nezamestnaní.

Nevhodný výber lokality pre nájomné bývanie z hľadiska koncentrácie sociálne najslabšej skupiny obyvateľov môžeme ilustrovať na príklade z bratislavskej Petržalky na Kopčianskej ulici. V lokalite sa nachádza päť obytných dvanásť poschodových domov, ktoré sa nachádzajú v čiastočne priemyselnej oblasti (obr. 1) a v ktorých žijú obyvatelia s rôznym ekonomickým, sociálnym a kultúrnym zázemím.

Z uvedeného dôvodu tu existuje napätie medzi jednotlivými skupinami obyvateľov a jednotlivcami. Ide o pôvodne podnikové byty, ktoré prevzalo pod správu Bratislava - Staré Mesto. Rozhodnutím využiť tieto objekty ako sociálne bývanie pre neplatičov sa začala koncentrácia všetkého negatívneho, čo prináša chudoba a nezamestnanosť. Ľudia s najrôznejšími sociálnymi problémami žijú spolu v niekoľkých domoch, kde ich úrady sústredili z takmer celého mesta. Medzi nimi býva aj niekoľko bežných nájomníkov. Treba povedať, že sústrediť neplatičov a neprispôsobivých na jedno miesto sa po čase ukázalo ako chybné riešenie.



Obr. 1 Príklad nevhodného vyčlenenia mestského bytového fondu pre sociálne účely  
Zdroj: autorka

Nakoľko v tejto oblasti neexistujú sociálne, poradenské a voľno časové služby, je to málo podnetné až ohrozujúce prostredie pre deti a mladých ľudí. Ďalším nebezpečným faktorom je prítomnosť veľkého výskytu sociálno-patologických javov, akými sú nezamestnanosť, zlá sociálna a finančná situácia jednotlivcov a rodín, kriminalita, zneužívanie návykových látok (alkohol, drogy, cigarety), rizikové správanie jednotlivcov, negatívny vplyv rovesníckych neformálnych skupín.

Na druhej strane nájomné bývanie môže byť riešené aj iným spôsobom, čo je možné dokumentovať príkladom z obce Moravany nad Váhom.

### **Riešenie nájomného bývania nadstavbou nebytových priestorov**

Jednou z možností získania nových nájomných bytov pre mladé rodiny, ale aj pre starších ľudí, je *výstavba podkrovných bytov*. Vhodným riešením sú aj existujúce nebytové nehnuteľnosti (napr. materské školy, resp. školy), čo možno charakterizovať ako cenovo dostupné a progresívne bývanie. Ekonomickou výhodou výstavby podkrovných bytov je i skutočnosť, že pri zriaďovaní bytov v nadstavbách bytových domov, nie je potrebné sa zaoberať s prípravou vhodných pozemkov pre bytovú výstavbu (nemusia sa budovať nové komunikácie, kanalizačné, vodovodné, plynové rozvody a pod.).

Príkladom takéhoto zaujímavého riešenia je nadstavba nad existujúcou materskou škôlkou (obr. 2). Ide o víťazný projekt v súťaži Progresívne a cenovo dostupné bývanie za rok 2004 v kategórii obnova bytového fondu v bytových a prestavba nebytových priestorov na byty, ktorú každoročne vypisuje MDV a RR SR.



Obr. 2. Nadstavba materskej škôlky

Zdroj: Fotodokumentácia je zo 7. ročníka verejnej neanonymnej súťaže PCDB 2004; účelová publikácia MDV a RR SR

Uvedený projekt bol realizovaný v obci Moravany nad Váhom, ktorá mala záujem vybudovať nájomné byty pre mladé rodiny ako „štartovacie byty” s cieľom udržať si mladých ľudí v obci. Účelom vybudovania nadstavby nad existujúcou materskou škôlkou bolo nielen obnovenie strechy existujúcej budovy, ale aj vyriešiť vandalizmus počas noci. Nadstavba slúži ako nájomný bytový dom s desiatimi bytovými jednotkami.

## **Záver**

V príspevku sme sa snažili priblížiť aspoň čiastočne problematiku nájomného bývania z hľadiska sociálnych aspektov a legislatívnej úpravy v SR. Treba však zdôrazniť, že nájomné bývanie nie je len bývanie pre sociálne odkázaných ľudí a vôbec nie pre neplatičov. Problém nájomného bývania a nedostatok resp. takmer neexistencia nájomných bytov má oveľa väčší rozmer, ktorým je potrebné sa v bytovej politike Slovenskej republiky intenzívnejšie zaoberať.

## **Použitá literatúra**

MAREŠ, P. (2000). Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení. (Poverty, marginalization, social exclusion). In *Sociologický časopis*, 36 (3).

ŠPIRKOVÁ, D., IVANIČKA, K., FINKA, M. (2009) *Bývanie a bytová politika – vývoj, determinanty rozvoja bývania a nové prístupy v nájomnej bytovej politike na Slovensku. (Housing a housing policy.)* Bratislava : Vydavateľstvo STU v Bratislave. 2009. ISBN 978-80-227-3173-7.

Materiály Ministerstva dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja SR

*Zákon č. 443/2010 Z. z. o dotáciách na rozvoj bývania a o sociálnom bývaní v platnom znení.*



# Kvalita života seniorov mesta Spišská Nová Ves

**PhDr. Marianna Šramková, PhD.**

**Mgr. Katarína Vresilovičová**

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva,

Výskumno-vzdelávacie a poradenské centrum v Spišskej Novej Vsi

msramkova2@ukf.sk

---

## Abstrakt

Príspevok sa zaoberá kvalitou života seniorov mesta Spišská Nová Ves. Prvá časť je venovaná dôležitým indikátorom kvality života seniorov, jednotlivým možnostiam skvalitňovania života seniorov v meste Spišská Nová Ves a taktiež poskytovaným sociálnym službám. Druhá, empirická časť, podáva výsledky a analýzu subjektívneho hodnotenia kvality života seniorov a senioriek mesta Spišská Nová Ves a taktiež ich komparáciu s hodnotením bežnej populácie. Použitou metódou bol dotazník WHOQOL-BREF.

**Kľúčové slová:** Seniori. Kvalita života. Dotazník WHOQOL-BREF.

## Abstract

The paper deals with the seniors' quality of life in the city of Spišská Nová Ves. The first part is addressed to the important seniors' quality of life indicators, to the particular options of improving the quality of seniors' life in the city of Spišská Nová Ves and to the provided social service as well. The second empirical part presents the results and analysis of subjective evaluations the seniors' quality of life in the city of Spišská Nová Ves and also their comparison to prevalent population's evaluations. The method used in the research was the WHOQOL-BREF quality of life assessment.

**Key words:** Seniors. Quality of life. Questionnaire WHOQOL-BREF.

## Úvod

Spoločenská štruktúra sa demografickým trendom mení, populácia starne a to je dôvod na riešenie jej špecifických problémov a hľadanie možností na uspokojovanie potrieb a zlepšovanie kvality života starších ľudí a zároveň aj celej spoločnosti. Je veľkým predpokladom, že v Európe stúpne počet obyvateľov vo veku nad 65 rokov o 58 miliónov, teda asi o 77% oproti súčasnému stavu. Kým v súčasnosti na jedného dôchodcu pripadajú štyria obyvatelia v produktívnom veku, v roku 2050 bude tento pomer len dva ku jednej<sup>1</sup>. Z toho vyplýva nemalo problémov, ktoré si vyžadujú urýchlené riešenia. Výsledkom pokroku je predlžovanie ľudského života, ale nie vždy kvantita dosahuje potrebnú kvalitu života. A to nielen na základe objektívne posúdiťelných hľadísk, ale aj z hľadiska subjektívneho vnímania kvality života. To je ale v prevažnej miere ovplyvniteľné ľudským faktorom, tak zo strany starnúcich ľudí, ako aj od tých, s ktorými sú starší ľudia v interakcii.

---

<sup>1</sup> HUBER, E., KNEŽOVÁ, J. 2010.(editorka) *Kompendium SAGE+*. Publikácia bola vydaná s využitím výstupov projektu SAGE (www.sage-eu.com). Košice : Technická univerzita v Košiciach v rámci projektu SAGE+ (Leonardo da Vinci, Transfer inovácií. 95 s. Zmluva č: LLP –LDV-TOI-SK-93100529).

## Kvalita života seniorov a jej dôležité indikátory

Pojem kvalita života sa začal používať v roku 1968 založením rímskeho klubu, neskôr sa začal používať v spoločenských vedách a v koncepcných dokumentoch OSN. Východiskovú charakteristiku mnohých výskumov tvorí definícia Svetovej zdravotníckej organizácie<sup>2</sup>: „Kvalita života je to, ako človek vníma svoje postavenie v živote v kontexte kultúry, v ktorej žije a vo vzťahu k svojim očakávaniam, životnému štýlu a záujmom.“ Kvalitu života považuje Strieženec (1999) pre sociálnu politiku a sociálnu prácu za dôležitú a definuje ju ako „súhrn objektívne i subjektívne posúditelných stránok činností a vnemov človeka v jeho každodennom živote, v reálnom sociálnom priestore s konkrétnymi pravidlami vzájomného spolužitia s reálnymi otázkami cieľa, zmyslu a údelu pozemského života“<sup>3</sup>. Svetová zdravotnícka organizácia<sup>4</sup> rozdeľuje kvalitu života na šesť hodnotiacich indikátorov:

- „*telesné zdravie* – indikátory: energia a únava, bolesť a diskomfort, spánok a odpočinok,
  - *psychické funkcie* – indikátory: imidž vlastného tela a zjavu, negatívne a pozitívne emócie, sebahodnotenie, myslenie, učenie, pamäť a pozornosť,
  - *úroveň nezávislosti* – indikátory: mobilita, aktivity v každodennom živote, závislosť od liekov a zdravotníckych pomôcok a pracovná kapacita,
  - *sociálne vzťahy* – indikátory: osobné vzťahy, sociálna podpora a sexuálne aktivity,
  - *prostredie* – indikátory: finančné zdroje, sloboda, fyzická bezpečnosť, zdravie a sociálna starostlivosť, prostredie domova, možnosti získať informácie a kompetencie, fyzikálne prostredie (populanty, hluk, klíma, premávka), doprava,
  - *spiritualita* – osobné presvedčenie.“
- Zlepšenie kvality života seniorov sa<sup>5</sup> môže prostredníctvom:
- vedeckého poznania psychológie procesu starnutia,
  - znížením špecifických rizík,
  - samostatného zodpovedného a preventívneho myslenia,
  - pozitívneho vplyvu na komplexný sled udalostí a stres vyvolávajúce choroby,
  - motivácie k aktívnej spolupráci a k procesom rozhodovania k potrebným zmenám,
  - zlepšenia sebaobrazu,
  - udržania si kompetencií a zabránenia potrebám opatrovania.

## Možnosti skvalitňovania života seniorov mesta Spišská Nová Ves

„Mesto Spišská Nová Ves svoju zodpovednosť za sociálnu situáciu občanov vykonáva v súlade so štátnou legislatívou. Dôležitou súčasťou je plánovanie a programovanie ekonomického a sociálneho rozvoja, ktoré sa rieši v zmysle zákona č. 503/2001 Z.z. o

<sup>2</sup> DRAGOMIRECKÁ, E., PRAJSOVÁ, J. 2009. *WHOQOL-OLD*. Příručka pro uživatele české verze dotazníku Světové zdravotnické organizace pro měření kvality života ve vyšším věku. Praha : Psychiatrické centrum, 2009. 72 s. ISBN 978-80-87142-05-9.

<sup>3</sup> STRIEŽENEC, Š. 1999. *Úvod do sociálnej práce* 1. vyd. Trnava : AD, 1999. 215 s. ISBN-13 978-80-967589-6-8.

<sup>4</sup> BALOGOVÁ, B. 2005 *Seniari*. 2. vyd. Prešov : Akcent Print, 2005a. 158 s. ISBN 80- 9692-74-9-3.

<sup>5</sup> ERHART, CH.,SCHINAGL, S.,ERHART, P. 2005. Primärpräventives, reragogisches Generationenprojekt „Ein Schritt ins Alter“ In: LIKAR, R. et al. 2005. *Lebensqualität im Alter: Therapie und Prophylaxe von Altersleiden*. [online]. Wien : SpringerWienNewYork, 2005.366 s.[cit. 2011.08.02.] ISBN 3-211-21197-7, s.291-307. Dostupné na

internete:[http://books.google.com/books?id=UTPU1mTeTGMC&printsec=frontcover&dq=Lebensqualit%C3%A4t+im+Alter:+Therapie+und+Prophylaxe+von+Altersleiden&hl=sk&ei=BwU4TvLrMNGSswb\\_mpHpDw&sa=X&oi=book\\_result&ct=result&resnum=1&ved=0CCoQ6AEwAA#v=onepage&q&f=false](http://books.google.com/books?id=UTPU1mTeTGMC&printsec=frontcover&dq=Lebensqualit%C3%A4t+im+Alter:+Therapie+und+Prophylaxe+von+Altersleiden&hl=sk&ei=BwU4TvLrMNGSswb_mpHpDw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CCoQ6AEwAA#v=onepage&q&f=false).

podpore regionálneho rozvoja v znení zákona č. 351/2004 Z.z. Je to proces organizovania, rozhodovania a finančného zabezpečenia rozvoja územia s cieľom dosiahnuť vyvážený hospodársky a sociálny rozvoj územia v určenom období<sup>6</sup>. Mesto Spišská Nová Ves uvedomujúc si dôležitosť rozvoja ľudských zdrojov a prípravy na starnutie, zorganizovalo pilotný kurz v rámci projektu SAGE + (tento projekt má za cieľ vytvoriť špecializovaný odborný tréning pre ľudí najmä nad 50 rokov a tých, ktorí pracujú v rôznych sektoroch služieb so staršími ľuďmi). Aj mestská organizácia Jednoty dôchodcov v Spišskej Novej Vsi, s počtom členov 176, využíva podporu a organizuje rôzne aktivity. Prostredníctvom zástupcov Sociálnej poisťovne zabezpečuje informačnú a poradenskú činnosť. Usporadúva turistické a kultúrne výlety a zájazdy, vzdelávacie programy a tvorivé písanie. Mesto podporuje aj činnosť denných centier. Od roku 2004 zriadilo tri denné centrá pre seniorov:

- Klub dôchodcov Levočská ulica s počtom 140 členov,
- Klub dôchodcov, Fabiniho, s počtom 140 členov,
- Klub dôchodcov Novomestská Huta s počtom členov 60.

V týchto denných centrách je registrovaných 7 % všetkých občanov mesta Spišská Nová Ves. Denné centrá majú dostatočné priestory s vybavením, ktoré im mesto bezplatne ponúka<sup>7</sup>.

Katolícka jednota Slovenska, v Spišskej Novej Vsi s počtom 335 členov. Je to nezávislé, neziskové a nepolitické občianske združenie. Jej poslaním je upevňovať a chrániť duchovné a mravné hodnoty ľudí, predovšetkým vieru, národné a kresťanské povedomie. Ďalšie možnosti využívania voľného času ponúka Akadémia vzdelávania v Spišskej Novej Vsi. Prostredníctvom akadémie je organizované detašované pracovisko Akadémie tretieho veku Prešovskej univerzity, ktoré navštevujú aj seniori mesta. Univerzita tretieho veku je zakladaná v súlade s koncepciou celoživotného vzdelávania ako záujmovo vzdelávacia inštitúcia. Svojím pôsobením nadväzuje na gerontologický program UNESCO<sup>8</sup>. Niektorí seniori mesta navštevujú Univerzitu tretieho veku aj v susednom meste Poprad. Seniori, ktorí si zvolili za cieľ využívať pozitíva staroby, ktorými sú voľnosť, voľný čas a nezávislosť, vychutnávajú si záverečnú etapu života. Zúčastňujú sa rôznych podujatí, organizujú sa, pomáhajú druhým, a tak zmysluplným využívaním voľného času zvyšujú seniori sebe, ale aj iným kvalitu života.

Mesto Spišská Nová Ves poskytuje sociálne služby v zmysle zákona č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách<sup>9</sup>, a tak rieši nepriaznivú situáciu z dôvodu ťažkého zdravotného postihnutia, nepriaznivého zdravotného stavu alebo z dôvodu dovŕšenia dôchodkového veku v zariadeniach:

- Zariadenie pre seniorov - Domov dôchodcov Brezová ulica – kapacita 175 miest,
- Zariadenie opatrovateľskej služby – Slovenská ulica – kapacita 18 miest.

V týchto zariadeniach sa poskytujú odborné, obslužné a ďalšie činnosti. Okrem toho mesto poskytuje ďalšie sociálne služby:

- poskytovanie opatrovateľskej služby v prirodzenom prostredí klientov - v súčasnosti približne 120 klientom,

---

<sup>6</sup> Komunitný plán sociálnych služieb v meste Spišská Nová Ves na roky 2009 – 2013. Spišská Nová Ves, september 2009. [online]. [cit. 2011-21-09]. Dostupné na internete: [www.spisskanovaves.eu/spisska\\_nova\\_ves](http://www.spisskanovaves.eu/spisska_nova_ves)

<sup>7</sup> LEPEŇOVÁ, E., ŠTEINER, A. 2011. *Rozvojový plán mesta Spišská Nová Ves 2011-2020*. Profil mesta Spišská Nová Ves. [online]. 2011. Útvar rozvoja mesta, MsÚ Spišská Nová Ves [cit. 2011-21-09]. Dostupné na internete: [http://www.spisskanovaves.eu/fileadmin/snv/user\\_upload/editor/editor1/sekcie/snv/MsZ/predkladane\\_materialy/16\\_6\\_2011/dok\\_487\\_KLM\\_Strategia\\_090611\\_pre\\_MsZ.pdf](http://www.spisskanovaves.eu/fileadmin/snv/user_upload/editor/editor1/sekcie/snv/MsZ/predkladane_materialy/16_6_2011/dok_487_KLM_Strategia_090611_pre_MsZ.pdf)

<sup>8</sup> *Univerzita tretieho veku*. Prešovská univerzita v Prešove. Centrum celoživotného a kompetenčného vzdelávania. [online]. [cit. 2011-09-22]. Dostupné na internete: <http://www.unipo.sk/ckkv/u3v>.

<sup>9</sup> ZÁKON č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní v znení neskorších predpisov.

- poskytovanie sociálnej služby v jedálni – kde si jedlo seniori môžu prevziať osobne, formou rozvozu, alebo donášky do domácností.

Mesto je zriaďovateľom aj Domu opatrovateľskej služby na Levočskej ulici a tiež Penziónu pre dôchodcov na Fabiniho ulici, kde žijú klienti odkázaní na opatrovateľskú službu. Sociálne služby poskytuje seniorom mesta Spišská Nová Ves aj Caritas, ktorý bol zriadený Spišskou katolíckou charitou v roku 2005 a zaradený do siete zdravotníckych zariadení. Sociálne a zdravotné služby seniorom ponúka aj Betezda n.o., je registrovaná ako nezisková organizácia, účelové diakonické zariadenie Cirkevného zboru Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania, poskytujúce prospešné služby a to predovšetkým opatrovateľskú službu v teréne (momentálne 12 klientov) a služby v zariadení sociálnych služieb<sup>10</sup>.

Ďalšia nezisková organizácia, sociálne zariadenie Katarína n.o. bolo zriadené v októbri 2000 za účelom poskytovania sociálnych služieb. V súčasnosti poskytuje osem členný personál starostlivosť dvanástim klientom. Funguje podobne ako Domov dôchodcov. Poskytuje sa v ňom bývanie, stravovanie a zaopatrenie. Zdravotnícka starostlivosť je zabezpečovaná prostredníctvom preventívnych prehliadok.

Nemalou mierou prispieva ku kvalite života seniorov mesta Spišská Nová Ves odkázaným na sociálnu a zdravotnú starostlivosť aj Agentúra domácej ošetrovateľskej starostlivosti. Dané zariadenia a služby poskytované v meste Spišská Nová Ves sa snažia vytvárať vhodné podmienky na dôstojné prežitie staroby a poskytovať kvalitné a kvalifikované opatrovateľské a sociálne služby.

### Výskumné ciele a otázky

Hlavným cieľ nášho výskumu bolo vyhodnotiť subjektívne vnímanie kvality života seniorov mesta Spišská Nová Ves. Aby sme k tomu poznaniu dospeli, stanovili sme si čiastkové ciele:

**C1: Zistiť a porovnať hodnoty celkovej kvality života (Q1), spokojnosti so zdravím (Q2), fyzického zdravia (oblasť 1), duševného zdravia (oblasť 2), sociálnych vzťahov (oblasť 3) a životných podmienok (oblasť 4) u seniorov a senioriek mesta Spišská Nová Ves.**

**C2: Zistiť hodnotenie celkovej kvality života (Q1), spokojnosti so zdravím (Q2), fyzického zdravia (oblasť 1), duševného zdravia (oblasť 2), sociálnych vzťahov (oblasť 3) a životných podmienok (oblasť 4) u respondentov a porovnať ho s hodnotením bežnej populácie.**

Výskum hodnotiaci kvalitu života podľa Gavoru (2008)<sup>11</sup> nepotrebuje formulovať predpoklady, pretože tento druh empirickej štúdie, ako je evalvácia, v ktorej ide o vyhodnotenie stavu či kvality, si nevyžaduje striktné vychádzať z teórie a testovať hypotézy. Preto pre dosiahnutie stanovených cieľov formulujeme výskumné otázky:

VO1: Aká je kvalita života v jednotlivých jej oblastiach u seniorov a senioriek mesta Spišská Nová Ves?

VO2: Ako hodnotia seniori mesta Spišská Nová Ves oblasti kvality života v porovnaní s bežnou populáciou?

### Výberový súbor a metódy

<sup>10</sup> BETEZDA, n.o. In *Informačný systém pre rehabilitáciu*, ReHis Slovensko, [online]. 2011, [cit. 2011-09-04]. Dostupné na internete <http://www.rehis.sk/addresses/view.php?randval=1445589884&action=view&entity=detail&key=86900&words=&PHPSESSID=410c84b3828e3425ebdcc399f38954a0>.

<sup>11</sup> GAVORA, P. 2008. *Úvod do pedagogického výskumu*. 4. vyd. Bratislava : Univerzita Komenského, 2008. 272 s. ISBN 978-80-223-2391-8.

Aby naša výskumná vzorka reprezentovala v čo najvyššej miere seniorov Spišskej Novej Vsi, boli v nej zastúpení seniori zo staršieho, starého veku a dlhovekosti, tak ako ich delí Svetová zdravotnícka organizácia. Súbor tvorili seniori, ktorí sú aktívni v rôznych organizáciách, seniori z domáceho prostredia, seniori, ktorí sú odkázaní na rôzne druhy pomoci a starší ľudia zo zariadenia pre seniorov. Distribuovali sme 150 dotazníkov, správne vyplnených sa nám vrátilo 118, z toho 49 od mužov a 69 od žien.

Tab. 1 Sociodemografická charakteristika súboru

		<b>Muži n 49</b>	<b>% 42</b>	<b>Ženy n 69</b>	<b>% 58</b>	<b>Celkom n 118</b>	<b>% 100</b>
<b>Vek</b>	60 – 74 r.	31	26 %	54	46 %	85	72 %
	75 – 89 r.	16	14 %	14	12 %	30	25 %
	90 a viac r.	2	2 %	1	1 %	3	3 %
<b>Vzdelanie</b>	základné	8	7 %	9	8 %	17	14 %
	stredoškolské	31	26 %	44	37 %	75	64 %
	vysokoškolské	10	8 %	16	14 %	26	22 %
<b>Rodinný stav</b>	ženatý/vydatá	28	24 %	30	25 %	58	49 %
	vdovec/vdova	13	11 %	26	22 %	39	33 %
	rozvedený/á	6	5 %	11	9 %	17	14 %
	slobodný/á	2	2 %	2	2 %	4	3 %
<b>Zdravotný stav</b>	zdravý/á	33	28 %	41	35 %	74	63 %
	chorý/á	16	14 %	28	24 %	44	37 %
<b>Organizovanie</b>	opatrovaní	16	14 %	14	22 %	30	25 %
	organizovaní	11	9 %	31	26 %	42	36 %
	v domácnosti	22	18 %	24	20 %	46	39 %

Na meranie kvality života sa používa dotazník WHOQOL-100 (World Health Organization Quality of Life Assessment) a jeho skrátená verzia WHOQOL-BREF – práve tú sme použili pri našom výskume. WHOQOL-BREF zahŕňa štyri domény – oblasti s jednotlivými položkami. Tieto základné oblasti ešte dopĺňajú dve samostatné položky a to celková kvalita života a spokojnosť so zdravím<sup>12</sup>. Tabuľka 2 nám prehľadne ukazuje jednotlivé oblasti s ich položkami.

Tab. 2 Prehľad oblastí a položiek dotazníka WHOQOL-BREF

<b>Oblasti</b>		<b>Položky</b>	
<b>Oblasť 1</b>	<b>fyzické zdravie</b>	q3	bolesť a nepríjemné pocity
		q4	závislosť na lekárskej starostlivosti
		q10	energia a únava
		q15	pohyblivosť
		q16	spánok
		q17	každodenná činnosť
		q18	pracovná výkonnosť
<b>Oblasť 2</b>	<b>prežívanie</b>	q5	potešenie zo života
		q6	zmysel života

<sup>12</sup> DRAGOMIRECKÁ, F., BARTOŇOVÁ, J. 2006. Dotazník kvality života Světové zdravotnické organizace WHOQOL-BREF. Psychometrické vlastnosti a první zkušenosti s českou verzí. In Psychiatrie, ISSN 1211-7579.2006, roč. 10, č. 3, s. 144-149.

		q7	sústredenie
		q11	prijatie telesného vzhľadu
		q19	spokojnosť so sebou
		q26	negatívne pocity
<b>Oblasť 3</b>	<b>sociálne vzťahy</b>	q20	osobné vzťahy
		q21	sexuálny vzťah
		q22	podpora priateľov
<b>Oblasť 4</b>	<b>životné prostredie</b>	q8	osobná bezpečnosť
		q9	životné prostredie
		q12	finančná situácia
		q13	prístup k informáciám
		q14	záľuby
		q23	prostredie v okolí bydliska
		q24	dostupnosť zdravotnej starostlivosti
		q25	doprava
<b>2 samostatné položky</b>		Q1	celková kvalita života
		Q2	spokojnosť so zdravím

Zdroj: Dragomirecká, Bartoňová, 2006, s. 145

Jednotlivé položky dotazníka sú hodnotené na škále od 1 do 5, pričom 1 znamená veľmi nespokojný/á a 5 znamená veľmi spokojný/á. Dotazníkom sa zisťuje sebaopásenie kvality života, respondent daný dotazník sám vyplňa sám, alebo sa môže vyplňať v prípade potreby aj pomocou štandardizovaného rozhovoru. Vyplnenie dotazníka WHOQOL-BREF trvá približne 5 – 10 minút, štandardizovaným rozhovorom približne 15 – 20 minút. Výhodou štandardizovaného dotazníka WHOQOL-BREF je, že má testovanú validitu a reliabilitu. Keďže sa tento dotazník používa celosvetovo, umožňuje komparáciu aj na medzinárodnej, alebo regionálnej úrovni s rôznou demografiou. Údaje sme spracovali programom MS Office-Excel popisnou štatistikou.

### Komparácia hodnotenia oblastí kvality života seniorov a senioriek mesta Spišská Nová Ves

Použitím metódy dotazníka WHOQOL-BREF sme zistili hodnotenie celkovej kvality života (Q1), spokojnosti so zdravím (Q2), fyzického zdravia (oblasť1), duševného zdravia (oblasť 2), sociálnych vzťahov (oblasť 3) a životných podmienok (oblasť4) u seniorov a senioriek mesta Spišská Nová Ves, ktoré sme navzájom porovnávali. Výsledky nám podáva tabuľka 3.

Tab. 3 Hodnoty oblastí kvality života seniorov a senioriek mesta SNV

Oblasti kvality života	Seniori mesta SNV n=49			Seniorky mesta SNV n=69		
	priemer	min.	max.	priemer	min.	max.
Q1 Celková kvalita života	3,20	1	5	3,06	2	4
Q2 Spokojnosť so zdravím	3,22	1	5	3,06	2	4
O1 Fyzické zdravie 4-20	14,14	8	19	13,52	6	18
O1 Fyzické zdravie 0-100 %	63,53	25	94	59,65	13	88
O2 Duševné zdravie 4-20	13,86	8	19	13,88	9	19
O2 Duševné zdravie 0-100 %	61,71	25	94	61,64	31	94
O3 Sociálne vzťahy 4-20	13,59	8	19	14,52	8	19

O3 Sociálne vzťahy 0-100 %	59,92	25	94	65,77	25	94
O4 Životné podmienky 4-20	14,92	9	19	13,84	7	18
O4 Životné podmienky 0-100 %	68,29	31	94	61,59	19	88

Ako vidíme v tabuľke, všetky zložky kvality života muži aj ženy hodnotili mierne nadpriemerne. Muži oceňovali viac celkovú kvalitu života. Sú spokojnejší so svojim zdravím než ženy a cítia sa lepšie aj po fyzickej stránke. Výrazný rozdiel v prospech mužov bol zaznamenaný v životných podmienkach, ktoré ocenili zo všetkých oblastí najlepšie. Ženy sú najspokojnejšie so sociálnymi vzťahmi, v tejto oblasti dosiahli vyšší priemer než muži. Takmer rovnako hodnotia seniory a seniorky svoje duševné zdravie. Seniorky nášho výskumu hodnotia svoje fyzické zdravie horšie ako muži, a takmer rovnako ako muži duševné zdravie, čo nekorešponduje s objektívnymi informáciami, ktoré nám podáva aj Národná správa o ľudskom rozvoji<sup>13</sup>. V nej je zaznamenané, že zdravotné ukazovatele, dĺžka života (v roku 1998 hrubá miera úmrtnosti u žien bola 9,4 ‰, u mužov 10,3 ‰) sú u žien priaznivejšie ako u mužov. Napriek tomu, z nášho zistenia vyplýva, že muži v porovnaní so ženami dosahujú vyššiu kvalitu života. Naše zistenie potvrdzuje Národná správa o ľudskom rozvoji<sup>14</sup>, ktorá uvádza, že z porovnania krajín podľa GDI (Gender development index) vyplýva, že vo všetkých krajinách sveta je kvalita života žien horšia ako kvalita života mužov. Táto relatívne dávna informácia je stále aktuálna, lebo aj novšie správy podávajú podobné, aj keď mierne zlepšujúce sa výsledky. To, že ženy v našom výskume hodnotia takmer všetky oblasti kvality života horšie ako muži, môže mať korene, ako poukazujú výsledky výskumu z roku 2003 zameraných na znižovanie sociálnych rozdielov medzi mužmi a ženami<sup>15</sup>, v rozdielnosti ich miezd a v pracovnom živote mužov a žien, ktoré sa s nástupom do dôchodku premietajú aj do výšky poberaného dôchodku, ktorý je kvôli vysokej nezamestnanosti jediným možným príjmom. „Ako ukázala analýza trhu práce, ženy v SR v súčasnosti častejšie pracujú v profesiách, ktoré sú tradične horšie platené, ale aj v rovnakej profesii majú často nižší plat ako muži. Tie ženy, ktoré sú dnes dôchodkyňami, mali ešte v porovnaní s mužmi nižšie vzdelanie, a aj preto boli ich platy nižšie. Mali tiež nižšie šance na kariérny postup ako muži — jednak v dôsledku prevahy starostlivosti o deti a rodinu, častejších výpadkov z práce kvôli starostlivosti o deti či iných členov rodiny, a jednak do zamestnania nastupovali v odvetviach, ktoré neboli spoločensky preferované...“<sup>16</sup>.

Sociálne vzťahy sú jediná oblasť, ktorú hodnotia ženy o trochu lepšie ako muži. Podľa nášho zistenia, ku ktorému sme dospeli aj počas realizácie výskumu, môže to ovplyvňovať tá skutočnosť, že seniorky sa viac ako seniory angažujú a trávajú viac voľného času v rôznych seniorských organizáciách. Stretávajú sa s inými seniormi, ktorí si navzájom priamo, alebo nepriamo pomáhajú. Okrem iného vykonávajú svojpomoc, alebo dobrovoľnícku činnosť, cez ktorú prebiehajú sociálne interakcie, ktoré Slaměník, Janoušek<sup>17</sup> považujú za výmenu informácií, služieb, sympatií, lásky, pomoci a odmenou môže byť dobrý pocit z poskytnutej pomoci a vykonaného skutku. Takýmto spôsobom sa seniorky cítia užitočné a nie osamelé a to sa premieta do subjektívneho pohľadu na sociálne vzťahy.

### **Komparácia hodnotenia oblastí kvality života seniorov mesta Spišská Nová Ves s populačnou normou**

<sup>13</sup> Národná správa o ľudskom rozvoji [online]. [cit. 2012-01-29]. Dostupné na internete: <http://www.tur.vlada.gov.sk/data/files/950.pdf>.

<sup>14</sup> Tamtiež

<sup>15</sup> Znižovanie sociálnych rozdielov medzi mužmi a ženami a podporovanie pracovnej desegregácie. Evalvácia ex-ante európskej iniciatívy EQUAL v Slovenskej republike. Bratislava: Aspekt, 2003. 73 s. [online]. 2003, [cit. 2012.01.29]. Dostupné na internete: [http://www.ruzovymodrysvet.sk/chillout5\\_items/3/9/9/399\\_5f4aac.pdf](http://www.ruzovymodrysvet.sk/chillout5_items/3/9/9/399_5f4aac.pdf).

<sup>16</sup> Tamtiež

<sup>17</sup> SLAMĚNÍK, I., JANOUŠEK, J. 2008. *Prosociální chování*. In: Výrost, J., Slaměník, I., (Eds.) *Sociální psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 978-80-247-1428-8. s. 285 - 298

Použitím metódy dotazníka WHOQOL-BREF sme zistili hodnotenie celkovej kvality života (Q1), spokojnosti so zdravím (Q2), fyzického zdravia (oblasť 1), duševného zdravia (oblasť 2), sociálnych vzťahov (oblasť 3) a životných podmienok (oblasť 4) u všetkých respondentov a porovnali sme ho s hodnotením bežnej populácie. Tabuľka č.4 nám podáva informácie o priemerných hodnotách všetkých oblastí seniorov a senioriek mesta Spišská Nová Ves a ich komparáciu s populačnou normou a ich minimálnymi a maximálnymi hodnotami.

Tab. 4 Hodnoty oblastí kvality života seniorov a senioriek mesta SNV a populačnej normy

Oblasti kvality života	Seniori a seniorky mesta SNV n=118			Populačná norma n=308		
	priemer	min.	max.	priemer	min.	max.
Q1 Celková kvalita života	3,12	1,00	5,00	3,82	1,00	5,00
Q2 Spokojnosť so zdravím	3,13	1,00	5,00	3,68	1,00	5,00
Oblasť 1 - Fyzické zdravie	13,80	9,00	19,00	15,55	5,14	20,00
Oblasť 2 - Duševné zdravie	13,87	8,00	19,00	14,78	6,67	20,00
Oblasť 3 - Sociálne vzťahy	14,14	8,00	19,00	14,98	4,00	20,00
Oblasť 4 - Životné podmienky	14,29	7,00	19,00	13,30	6,00	18,50

Konštatujeme, že seniori mesta Spišská Nová Ves hodnotia okrem životných podmienok všetky oblasti horšie ako bežná populácia. Toto zistenie korešponduje s konštatovaním Huber<sup>18</sup>, ktorí spájajú starobu s rodinnou a všeobecnou izoláciou, znižovaním siete rôznych kontaktov, chorobami, nárastom počtu diagnóz a chronických chorôb, psychickými chorobami a mentálnym postihnutím, krátkodobou, alebo dlhodobou potrebou pomoci alebo opatrovateľskej starostlivosti.

Jediná oblasť, ktorú naši respondenti hodnotia lepšie než bežná populácia, sú životné podmienky. Starší ľudia nehodnotia svoje životné podmienky tak negatívne ako mladší ľudia, ktorými bola tvorená populačná norma. Zrejme je to z tohto dôvodu, aký uvádza Národná správa o ľudskom rozvoji<sup>19</sup>, že zhoršené životné podmienky mladých ľudí pri zakladaní rodiny, ako sú zvýšené životné náklady, finančná nedostupnosť bytov a obava zo straty zamestnania, majú za následok transformáciu demografického správania. Najväčší rozdiel bol zaznamenaný v oblasti fyzického zdravia. Seniori vnímajú svoj zdravotný stav najhoršie, čo je spôsobené vplyvom starnutia organizmu, ktoré môžu spôsobovať rôzne poruchy funkcií. Výsledky poukazujú na dôvod, ktorý uvádza Krajčík<sup>20</sup>, na disaptibilitu, ktorá vzniká následkom porúch a môže byť spôsobená viacerými chorobami, alebo jedna choroba môže vyvolať viacero disaptibilit. To, že zdravotný stav seniorov je negatívny, potvrdzuje aj Národná správa o ľudskom rozvoji<sup>21</sup>, ktorá informuje, že zdravotný stav starších ľudí je nepriaznivý: „9% obyvateľov vo veku nad 60 rokov je vážne chorých, 21% je chorých s

<sup>18</sup> HUBER, E., KNEŽOVÁ, J. 2010.(editorka) *Kompendium SAGE+*. Publikácia bola vydaná s využitím výstupov projektu SAGE (www.sage-eu.com). Košice : Technická univerzita v Košiciach v rámci projektu SAGE+ (Leonardo da Vinci, Transfer inovácií. 95 s. Zmluva č: LLP –LDV-TOI-SK-93100529).

<sup>19</sup> *Národná správa o ľudskom rozvoji* [online]. 2000, [cit. 2012-01-29]. Dostupné na internete: <http://www.tur.vlada.gov.sk/data/files/950.pdf>.

<sup>20</sup> MOJTOVÁ, M. 2008. *Sociálna práca v zdravotníctve*. Bratislava : Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce Sv. Alžbety, n.o., 2008. 137 s. ISBN 978-80-89271-45-0.

<sup>21</sup> *Národná správa o ľudskom rozvoji* [online]. [cit. 2012-01-29]. Dostupné na internete: <http://www.tur.vlada.gov.sk/data/files/950.pdf>.



vážnym ohrozením (orgánovou dekompenzáciou alebo zlyhaním psychosociálnej adaptácie) a 32 % je chronicky chorých so zabezpečenou pomocou.“

## Diskusia a záver

Je dôležité vedieť ako prežívajú seniori mesta svoju životnú etapu, ako hodnotia kvalitu života. Na tomto základe sa potom dá overenými indikátormi problémové oblasti zlepšovať. Z toho dôvodu sme chceli zistiť, akú kvalitu života seniori dosahujú, v ktorých jej oblastiach majú viac problémov. Na základe komparácie s bežnou populáciou sme populačnou normou stanovili minimálne hranice, ktoré by seniori mali dosahovať, pretože 100 % kvalita života je zatiaľ ťažko dosiahnuteľná, pozitívnom pre nás bude, ak nebude kvalita života seniorov horšia ako kvalita života bežnej populácie. Na základe našim výskumom zistených negatívnych skutočností z najhoršie hodnotených oblastí kvality života - fyzického a duševného zdravia - a z faktov vychádzajúcich z iných realizovaných výskumov, odporúčame, aby bol zamestnaný mestskou samosprávou sociálny konzultant 50+. Sociálny konzultant ako špeciálne vyškolený odborník, ktorý disponuje osobitými znalosťami a schopnosťami. Človek, ktorý je spôsobilý komunikovať o potrebách seniorov so subjektami, organizáciami a inštitúciami, ktoré majú kompetencie a právomoc riešiť problémy a postavenie ľudí 50+, odborník, ktorý disponuje schopnosťami aktivizovať a motivovať túto skupinu obyvateľstva, aby mala možnosť sa plnohodnotne realizovať.

Ďalej odporúčame zriadiť na Úrade práce sociálnych vecí a rodiny samostatné gerontologické poradenstvo a podľa potreby buď na plný, alebo skrátený úväzok využívať znalosti odborníkov zo zdravotnej, psychologickkej, sociálnej a právnej oblastí. Intenzívnou spoluprácou sociálnych konzultantov 50+ s pracovníkmi gerontologického poradenstva sa môže prípravou na starnutie výrazne zlepšiť kvalita života seniorov. Nie je v našej kompetencii zisťovať koľko finančných prostriedkov by malo byť na nami dané odporúčania vynaložených, ale zo skúsenosti z každej oblasti je známe, že do prevencie sa vždy oplatí investovať. Ak seniori budú zdravší a šťastnejší, potom budú menej potrebovať zdravotnícku a sociálnu starostlivosť a využívaním životných múdrosti dokážu participovať na spoločenskom prospechu. Nemôžeme sa jednoducho stotožniť s častým spoločenským názorom, že staroba je choroba a akceptovať, že sa musí starší človek vo svojej starobe sám utrpieť svojim životom. Sme súčasťou spoločnosti, voláme po svojich právach, no často zabúdame, že máme aj spoločenské povinnosti, že pre spoločenský rozvoj je potrebné byť solidárny. „Solidarita však znamená aj nazvať veci pravým menom a konkrétne a pravdivo pomenovať príčiny utrpenia. Tak zahŕňa v sebe aj pravdu a spravodlivosť a zároveň aj ochotu a odvahu angažovať sa za tieto hodnoty. Ak je solidarita solidaritou svedomí, potom znamená aj angažovanosť v pomoci tým, ktorí trpia. V skutočnosti nestačí len vedieť o utrpení druhých, o ich zlom postavení, nestačí len hovoriť o potrebe ľudskosti, ale je potrebné skutočné úsilie a solidárna angažovanosť“<sup>22</sup>.

## Použitá literatúra

BALÁZS, J. Idea solidarity. In *GETSEMANY*. kresťanský mesačník. [online]. [cit. 2010-02-24]. ISSN 1210 485X. Dostupné na internete: <http://www.getsemany.cz/node/240>.

BALOGOVIÁ, B. *2005 Seniori*. 2. vyd. Prešov : Akcent Print, 2005. 158 s. ISBN 80- 9692-74-9-3.

---

<sup>22</sup> BALÁZS, J. *Idea solidarity*. In *GETSEMANY*, kresťanský mesačník. [online]. 2000, [cit. 2010-02-24]. ISSN 1210 485X. Dostupné na internete: <http://www.getsemany.cz/node/240>

BETEZDA, n.o. In *Informačný systém pre rehabilitáciu*, ReHis Slovensko, [online]. [cit. 2011-09-04]. Dostupné na internete: <http://www.rehis.sk/addresses/view.php?randval=1445589884&action=view&entity=detail&key=86900&words=&PHPSESSID=410c84b3828e3425ebdcc399f38954a0>.

DRAGOMIRECKÁ, F., BARTOŇOVÁ, J. 2006. Dotazník kvality života Světové zdravotnícké organizace WHOQOL-BREF. Psychometrické vlastnosti a první zkušenosti s českou verzí. In *Psychiatrie*. ISSN 1211-7579.2006, roč. 10, č. 3, s. 144-149.

DRAGOMIRECKÁ, E., PRAJSOVÁ, J. 2009. *WHOQOL-OLD*. Příručka pro uživatele české verze dotazníku Světové zdravotnické organizace pro měření kvality života ve vyšším věku. Praha: Psychiatrické centrum, 2009. 72 s. ISBN 978-80-87142-05-9.

ERHART, CH., SCHINAGL, S., ERHART, P. 2005. Primärpräventives, geragogisches Generationenprojekt „Ein Schritt ins Alter“ In: LIKAR, R. et al. 2005. *Lebensqualität im Alter: Therapie und Prophylaxe von Altersleiden*. [online]. Wien: SpringerWienNewYork, 2005.366 s.[cit. 2011.08.02.] ISBN 3-211-21197-7, s. 291 –307. Dostupné na internete:[http://books.google.com/books?id=UTPU1mTeTGMC&printsec=frontcover&dq=Lebensqualität%20im+Alter:+Therapie+und+Prophylaxe+von+Altersleiden&hl=sk&ei=BwU4TvLrMNGSswb\\_mpHpDw&sa=X&oi=book\\_result&ct=result&resnum=1&ved=0CCoQ6AEwAA#v=onepage&q&f=false](http://books.google.com/books?id=UTPU1mTeTGMC&printsec=frontcover&dq=Lebensqualität%20im+Alter:+Therapie+und+Prophylaxe+von+Altersleiden&hl=sk&ei=BwU4TvLrMNGSswb_mpHpDw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CCoQ6AEwAA#v=onepage&q&f=false).

GAVORA, P. 2008. *Úvod do pedagogického výskumu*. 4. vyd. Bratislava : Univerzita Komenského, 2008. 272 s. ISBN 978-80-223-2391-8.

HUBER, E., KNEŽOVÁ, J. 2010.(editorka) *Kompendium SAGE+*. Publikácia bola vydaná s využitím výstupov projektu SAGE ([www.sage-eu.com](http://www.sage-eu.com)). Košice : Technická univerzita v Košiciach v rámci projektu SAGE+ (Leonardo da Vinci, Transfer inovácií. 95 s. Zmluva č: LLP –LDV-TOI-SK-93100529).

*Komunitný plán sociálnych služieb v meste Spišská Nová Ves na roky 2009 – 2013*. Spišská Nová Ves, september 2009. [online]. [cit. 2011-21-09]. Dostupné na internete: [www.spisskanovaves.eu/spisska\\_nova\\_ves](http://www.spisskanovaves.eu/spisska_nova_ves).

LEPEŇOVÁ, E. – ŠTEINER, A. 2011. *Rozvojový plán mesta Spišská Nová Ves 2011-2020*. Profil mesta Spišská Nová Ves. [online]. [cit. 2011-21-09]. Dostupné na internete: [http://www.spisskanovaves.eu/fileadmin/snv/user\\_upload/editor/editor1/sekcie/snv/MsZ/predkladane\\_materialy/16\\_6\\_2011/dok\\_487\\_KLM\\_Strategia\\_090611\\_pre\\_MsZ.pdf](http://www.spisskanovaves.eu/fileadmin/snv/user_upload/editor/editor1/sekcie/snv/MsZ/predkladane_materialy/16_6_2011/dok_487_KLM_Strategia_090611_pre_MsZ.pdf).

MOJTOVÁ, M. 2008. *Sociálna práca v zdravotníctve*. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce Sv. Alžbety, n.o., 2008. 137 s. ISBN 978-80-89271-45-0.

*Národná správa o ľudskom rozvoji* [online]. [cit. 2012-01-29]. Dostupné na internete: <http://www.tur.vlada.gov.sk/data/files/950.pdf>.

SLAMĚŇÍK, I., JANOUŠEK, J. 2008. Prosociální chování. In Výrost, J., Slaměňík, I., (Eds.) *Sociální psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 978-80-247-1428-8. s. 285 – 298.

*Spišská katolícka charita*. [online]. [cit. 2011-09-04]. Dostupné na internete:  
<http://www.caritas.sk/index.php?Doc=37>.

STRIEŽENEC, Š. 1999. *Úvod do sociálnej práce*. Trnava : AD, 1999. 215 s. ISBN-13 978-80-967589-6-8.

*Univerzita tretieho veku*. Prešovská univerzita v Prešove. Centrum celoživotného a kompetenčného vzdelávania. [online]. [cit. 2011-09-22]. Dostupné na internete:  
<http://www.unipo.sk/cckv/u3v>.

*ZÁKON č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní v znení neskorších predpisov*.

*Znižovanie sociálnych rozdielov medzi mužmi a ženami a podporovanie pracovnej desegregácie*. Evalvácia ex-ante európskej iniciatívy EQUAL v Slovenskej republike. Bratislava: Aspekt, 2003. 73 s. [online]. [cit. 2012.01.29]. Dostupné na internete:  
[http://www.ruzovyamodrysvet.sk/chillout5\\_items/3/9/9/399\\_5f4aac.pdf](http://www.ruzovyamodrysvet.sk/chillout5_items/3/9/9/399_5f4aac.pdf).

# «The last judgement » as a plot motive of literature and culture of ancient Russia

Александр Шунков

Кемеровский государственный университет культуры и искусств (Россия)

кафедра литературы и русского языка

alexandr\_shunkov@mail.ru

---

## Аннотация

Статья посвящена рассмотрению истории эсхатологического сюжета «Страшного суда» в древнерусской литературе. На основе текстов Нового Завета, книжных памятников Древней Руси XI–XVII вв. исследована проблема эволюции сюжета в русской литературе, привлечен обширный историко-культурный материал для изучения проблемы, выявлены сходства и отличия функционирования сюжета в литературе и иконографии Древней Руси.

**Ключевые слова:** евангельские мотивы в древнерусской литературе, сюжет, художественное своеобразие древнерусской литературы.

## Abstract

This article is devoted to the history of the eschatological plot of "The Last Judgment" in the ancient Russian literature. On the basis of the New Testament, the literary memorabilia of ancient Russia of the XI-XVIIth centuries, the problem of the plot evolution in Russian literature is researched, involving the extensive historical and cultural material. It identified similarities and differences between the functioning of the plot in the literature and iconography of ancient Russia.

**Keywords:** evangelical motives in ancient Russian literature, plot, art originality of ancient Russian literature.

Сюжет «Страшного суда» («Судного дня», «Апокалипсиса») в европейской литературе (шире – культуре) относится к числу «бродячих сюжетов» и является в силу своего генезиса основным для группы сюжетов апокалиптического (эсхатологического) характера. Сюжет присутствует как в древних фольклорно-мифологических миропредставлениях (дохристианская эпоха), так и в основных мировых религиях: христианстве, иудаизме, исламе. Добавим, что на сегодняшний день данный сюжет, равно как и его варианты («Схождение во ад – исхождение из ада», «Труба архангела/труба смерти», «Содом и Гоморра», «Видение Иезекииля», «Второе пришествие Христа») включены в «Словарь-указатель сюжетов и мотивов русской литературы», подготовленный сотрудниками сектора литературоведения Института филологии Сибирского отделения Российской Академии Наук (г. Новосибирск)<sup>1</sup>.

Научный интерес к исследованию темы страшного суда возник еще в конце XIX – нач. XX вв. и был представлен в первую очередь в работах Н.В. Покровского<sup>2</sup>, Ф.И.

---

<sup>1</sup> Словарь-указатель сюжетов и мотивов русской литературы: Экспериментальное издание. Вып. 1, Новосибирск 2003, с. 21, 33, 34, 66, 72, 74.

<sup>2</sup> Н.В. Покровский, *Страшный суд в памятниках византийского и русского искусства*, Одесса 1887.

Буслаева<sup>3</sup>, в которых рассмотрена история формирования сюжета в иконографии Древней Руси. Оба исследователя в своих работах применили одинаковый подход к изучению данной проблемы, установив параллели между книжными текстами и настенными росписями, изображающими сцены Страшного суда<sup>4</sup>. Специального же исследования сюжета «Страшного суда» в истории русской литературы на сегодняшний день нам неизвестно. Этим фактом и обуславливается научная значимость проблемы и необходимость ее изучения.

Древняя Русь, приняв в конце X века христианство от Византии, унаследовала и «две генеральные эсхатологические темы: спасение души в "будущем веке" и осмысление человеческой истории, в том числе и своего Отечества, через призму Страшного суда».<sup>5</sup> И на протяжении своего семисотлетнего периода развития древнерусская литература не переставала терять интерес к этой теме, представляя различные ее варианты.

Эволюцию эсхатологической концепции, представленной в памятниках русской литературы XI–XVII вв., прекрасно показал проф. А.Н. Ужанков, автор теории литературных формаций и стадийного развития древнерусской литературы. «Основная проблема, которая занимала умы православных людей (в период XI – 80-е годы XV в. – прим. А.Ш.) – это спасение души после ожидаемого в 1492 г. Страшного суда. На протяжении (90-х годов XV в. до 40-х годов XVII в. – прим. А.Ш.) доминирует вторая эсхатологическая теория, ставшая религиозно-политической: "Москва – Третий Рим". В течение периода (с 40-х годов XVII в – по 30-е годы XVIII в. – прим. А.Ш.) формируется третья религиозная (эсхатологическая) концепция: "Москва – зримый образ Нового Иерусалима"»<sup>6</sup>.

Первое оригинальное произведение литературы Древней Руси, одновременно являющееся истоком всей русской литературы, – «Слово о законе и благодати» митрополита Киевского Илариона – в религиозно-символической форме представляет и первый опыт осмысления темы Суда. Согласно историософской концепции Илариона, иудеи, получив Закон (Ветхий Завет), не дали ему возможность распространиться и привести язычников к спасению, уверовали в свою исключительность, за что и наказаны – лишены спасения в будущей жизни. Пришедшая в мир на смену Закону Благодать (Новый Завет, Рождество Христово) дарует каждому возможность спасения души, не ограничивая ни временем, ни пространством. И Страшный суд, которым закончится мировая история, станет главным мерилем истинности и праведности народов. Эта же тема, как известно, найдет свое дальнейшее развитие и в первой русской летописи – «Повести временных лет», содержащей в себе «Речь Философа» (год 986) с описанием «завесы», представляющей сцены Страшного суда и адские муки грешников. «"Установит же Бог и день единый, в который будет судить живых и мертвых, и воздаст каждому по делам его: праведникам царство небесное и красоту неизреченную, веселие без конца и бессмертие вечное; грешникам же страдания в огне, червь неусыпающий и муки без конца. Таковы же будут мучения тем, кто не верит Господу нашему Иисусу Христу: будут мучиться в огне те, кто не крестится". И, сказав это <философ>, показал <Владимиру> завесу, на которой изображено было судилище

<sup>3</sup> Ф.И. Буслаев, *Русский лицевой Апокалипсис*, Санкт-Петербург 1884.

Ф.И. Буслаев, *Изображения Страшного суда по русским подлинникам*, в Ф.И. Буслаев, *Сочинения*, т. 2, Санкт-Петербург 1910.

Ф.И. Буслаев, *О русской иконе. Общие понятия о русской иконописи*, Москва 1997.

<sup>4</sup> М.Г. Давидова, *Иконы "Страшного суда" XVI–XVII вв.* // [цит. 2013-02-20] <http://www.portal-slovo.ru/art/35909.php>

<sup>5</sup> А.Н. Ужанков, *О специфике развития русской литературы XI – первой трети XVIII века. Стадии и формации*, Москва 2009, с. 99.

<sup>6</sup> Ibidem, с. 85.

Господне, указал ему на праведных справа, в весели идущих в рай, а грешников слева, идущих на мучение. Владимир же вздохну, сказал: "Хорошо тем, кто справа, горе же тем, кто слева". <Философ> же сказал: "Если хочешь с праведниками по правую сторону стать, то крестись"<sup>7</sup>.

Поэтому переводные (к примеру, апокриф «Хождение Богородицы по мукам») и особенно первые оригинальные памятники книжной культуры Древней Руси дают возможность убедиться в том, что в кратчайшее по историческим меркам время Русь приняла не только жанровую систему литературы, «трансплантированную» (термин академика Д.С. Лихачева<sup>8</sup>) из Византии, но и особое христианское мироощущение, особенностью которого является понимание Рождества Христова как начала новой эры человечества, которая закончится Страшным судом, после чего наступит «вневременная эра небесного бытия – вечность»<sup>9</sup>. В связи с этим необходимо напомнить источник сюжета, который так прочно будет освоен русской литературой (культурой).

Картины Страшного суда (Судного дня) детально представлены в книгах Нового Завета: в Евангелии от Матфея (Мф. 25: 31–36); Евангелии от Марка (Мк. 13: 1–37), где описаны события, предвещающие наступление Судного дня, ознаменованного явлением Христа, «грядущего на облаках с силою многою и славою»; в Евангелии от Иоанна (Ин. 5: 22–27), где определяется роль Христа как судии («Ибо Отец и не судит никого, но весь суд отдал Сыну»); в Посланиях Коринфянам (2 Кор. 5:10, 1 Кор. 15: 51–52), к Римлянам (Рим. 14: 10), в Откровении Иоанна Богослова и ряде других новозаветных текстов.

Среди Евангельских текстов только Евангелие от Матфея (Мф. 25: 31–45) имеет законченное сюжетное повествование Судного дня, началом которого послужит второе пришествие Христа в мир вместе с ангелами. Евангельский источник определяет местоположение Христа в день Суда («тогда сядет на престоле славы Своей»), перед которым собираются все народы. Кульминацией евангельского сюжета о Страшном дне является описание самого Суда, в процессе которого Христос судит человечество, отделяя праведников от грешников («отделит одних от других, как пастырь отделяет овец от козлов; и поставит овец по правую Свою сторону, а козлов – по левую»). Из Евангелия от Матфея становится известным описание преисподней – места вечного мучения грешников («идите от Меня, проклятые, в огонь вечный, уготованный диаволу и ангелам его. ... И пойдут сии в муку вечную»).

Другие же Новозаветные источники сообщают дополнительные детали предстоящего Судного дня. Так, например, перед Христом предстанут иудеи и язычники, живые и мертвые, совершившие грех поступком, словом и помышлением. Общим моментом во всех источниках является неизвестность пришествия в мир Христа: «О дне же том и часе никто не знает, ни Ангелы небесные, ни Сын, но только Отец Мой один» (Мф. 24: 33).

Альтернативный вариант евангельскому варианту сюжета Страшного суда представлен в финальной книге нового Завета – Откровении Иоанна Богослова (Апокалипсисе). Апокалиптический вариант сюжета объединяет все известные библейские эсхатологические мотивы: срывание семи печатей, приводящее к катастрофическим событиям, изображающимся в виде появления четырех

---

<sup>7</sup> *Повесть временных лет*, полг. текста, перев. и коммент О.В. Творогова, в: *Библиотека литературы Древней Руси*, т. 1: XI–XII века, Санкт-Петербург 1997, с. 153.

<sup>8</sup> Д.С. Лихачев, *Развитие русской литературы X–XVII веков. Эпохи и стили*, в: Д.С. Лихачев, *Избранные работы в 3 т.*, Ленинград 1987, с. 37–45.

<sup>9</sup> А.Н. Ужанков, *О специфике развития русской литературы XI – первой трети XVIII века. Стадии и формации*, Москва 2009, с. 135.

аллегоричных всадников (болезнь, война, голод, смерть); сотрясение небесной и земной тверди; провозглашение семью ангелами под звуки труб судьбы мира, наполненной сценами гибели, наступлением тьмы; явление Богородицы («Жены, облаченной в солнце»), война на небесах архангела Михаила с красным драконом, приход в мир зверя, соотносимого с образом дьявола и имеющего числовую символику 666, упоминание о 144000 искупленных. Последние же главы Апокалипсиса провозглашают появление 4 ангелов, предвещающих будущее мира. Такова краткая схема построения сюжета финальной книги Нового Завета, имеющая, как известно, и свое иконографическое воплощение в византийской и русской иконописной традициях.

Необходимо отметить, что в традиции изучения сюжета Страшного суда в древнерусской иконографии искусствоведами евангельский и апокалиптический варианты иконописного сюжета рассматриваются как самостоятельные, не отождествляемые друг с другом. «Русская иконописная традиция уже с XV века, или даже раньше, различала изображения Апокалипсиса и Страшного суда. "Страшный суд" мог быть либо частью "Апокалипсиса", как это видно, например, на иконе XV в. из Успенского собора Московского Кремля, либо существовать обособленно от него. ... Изображения Апокалипсиса ориентированы на Откровение Иоанна Богослова и толкования на него»<sup>10</sup>. Отмеченную особенность возможно видеть в тех случаях, когда иконописный сюжет Страшного суда сопровождается текстовым комментарием, размещаемым на полях иконы и взятым из акафиста о Страшном суде (Судном дне). В этом случае мы наблюдаем особенность, характерную для древнерусского искусства, – свойственную ему синкретичность, проявляющуюся в использовании общих приемов в изображении события Священной истории Словом, воплощаемом не только в его звуковом образе, но и в визуальном.

Здесь уместно напомнить, что для древнерусской культуры было свойственно использование общих приемов изображения события, героя как в книжном тексте, так и на иконе. Об этом факте в свое время очень подробно было написано в исследованиях Е.Н. Трубецкого<sup>11</sup>, Д.С. Лихачева<sup>12</sup> и др. «Сюжеты изобразительного искусства были по преимуществу литературными. ... Трудно установить во всех случаях первооснову: слово ли предшествует изображению или изображение слову. Во всяком случае, и последнее нередко»<sup>13</sup>. Отмеченную особенность возможно как раз увидеть и в воспроизведении сюжета «Страшный суд» в русской иконографии. Причем иконописный канон, как нам кажется, даже детальнее воспроизводит основные его эпизоды, чем книжные тексты, создававшиеся в период XI–XVII вв. и в ряде случаев подвергавшие интерпретации евангельский источник. Иконописный вариант аккумулирует в себе все известные книжные варианты сюжета, детализируя его эпизоды, представленные по отдельности в текстах Нового Завета. Иконописный вариант сюжета, представленный на иконе в ковчеге, обрамляется текстовыми полями, содержащими в себе фрагменты Евангелия и Откровения Иоанна Богослова. «Искусство живописи как бы тяготилось своей молчаливостью, стремилось "заговорить". И оно "говорило", но говорило особым языком. Те тексты, которыми сопровождаются клейма в житийных иконах, – это не тексты, механически взятые из тех или иных житий, а особым образом препарированные, обработанные. Житийные

---

<sup>10</sup> М.Г. Давидова, *Иконы «Страшного суда» XVI–XVII вв.* // [цит. 2013-02-20] <http://www.portal-slovo.ru/art/35909.php>

<sup>11</sup> Е.Н. Трубецкой, *Три очерка о русской иконе: Умозрение в красках. Два мира в древнерусской иконописи. Россия в её иконе*, Москва, 1991.

<sup>12</sup> Д.С. Лихачев, *Древнерусская литература в ее отношениях к изобразительным искусствам*, в: Д.С. Лихачев, *Поэтика древнерусской литературы*. В кн. *Избранные работы* в 3 Т, Ленинград, 1987, т. 1.

<sup>13</sup> *Ibidem*, с. 280, 282.

выдержки на иконе должны были восприниматься зрителями в иных условиях, чем читателями рукописей»<sup>14</sup>. Таким образом, иконописный вариант сюжета «Страшного суда» получается более целостным в своей композиции и зрелищным с позиции визуального изображения и восприятия мира горнего и дольнего, картин адских мучений грешников.

Применительно же к книжной традиции Страшный суд, будучи одной из основных тем на всем протяжении литературы Древней Руси (что было отмечено в работах А.Н. Ужанкова), тем не менее, оставался только лишь мотивом, отсылающим читателя к евангельскому первоисточнику. И по мере развития литературы данный мотив все активнее приобретал художественные функции притчевого иносказания. Примером подобной трансформации может служить известная притча о трубе смерти, входившая в состав «Римских деяний»<sup>15</sup> – сборник повестей беллетристического характера, переведенных с польского языка на русский в последней трети XVII в.

О популярности этой притчи свидетельствует ее постоянное присутствие в составе указанного сборника, существовавшего в известных его редакциях, исследованных Е.К. Ромодановской, а также в редакции «Великого зеркала», переводного сборника повестей 70-х годов XVII века. В отличие от книжных текстов более ранних периодов развития литературы, рассматриваемый мотив Страшного суда уже играет совершенно иную роль – придает тексту беллетристическое, занимательное начало, а соответственно, становится заметен и отказ от привычного для средневековой книжности религиозного дидактизма и символизма. И в итоге, одна из основных средневековых идеологических концепций, каковой являлась концепция Страшного суда, приобрела в русской литературе Нового времени сугубо художественную функцию аллюзии, реминисценции.

---

<sup>14</sup> Ibidem, с. 284

<sup>15</sup> Е.К. Ромодановская, *Римские деяния. Вопросы текстологии и русификации: Исследование и издание текстов*, Москва 2009.



# Solidarita v prostredí súčasnej mládeže – elementy teórie a empirie

PhDr. Ondrej Štefaňak PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta

ondrej.stefanak@ku.sk

---

## Abstrakt

Nielen pre empirickú sociológiu je zaujímavou otázkou, aká je úroveň solidarity v prostredí súčasnej mládeže? Nie menej zaujímavá otázka znie: Aké sú rozdiely v tejto oblasti medzi jednotlivými kategóriami mládeže vzhľadom na rôzne demografické, sociálne a náboženské charakteristiky? Nakoniec možno položiť tretiu otázku: Ako sa mení úroveň solidarity postupom času? Na tieto a ďalšie otázky sa snaží odpovedať prezentovaná sociologická štúdia, ktorá sa okrem iného zakladá najmä na výsledkoch vlastných empirických výskumov z rokov 2006 a 2011 v prostredí mládeže Spišskej diecézy.

**Kľúčové slová:** Mládež. Rozdiely. Solidarita. Zmena.

## Streszczenie

Nie tylko dla socjologii empirycznej bardzo interesujące jest pytanie, jaki jest poziom solidarności we współczesnych środowiskach młodzieżowych? Nie mniej interesujące pytanie brzmi: Jakie są różnice w tej sprawie między poszczególnymi kategoriami młodzieży ze względu na cechy demograficzne, społeczne lub religijne? Wreszcie można zadać trzecie pytanie: Jak zmienia się poziom solidarności na przestrzeni kilku ostatnich lat? Na te i inne pytania stara się odpowiadać prezentowane studium socjologiczne, które oprócz innych opiera się przede wszystkim o wyniki własnych badań empirycznych w 2006 oraz 2011 roku wśród młodzieży diecezji spiskiej.

**Słowa kluczowe:** Młodzież. Różnice. Solidarność. Zmiana.

## Úvod

Sociálna náuka Cirkvi, sociálna filozofia, ako aj mnohí muži a ženy tejto zeme podčiarkujú nevyhnutnosť solidarity medzi ľuďmi. Okrem intrageneračnej solidarity (medzi ľuďmi, ktorí sa „ocitli na spoločnej lodi“ viac-menej v tom istom časovom úseku) sa čoraz viac hovorí aj o potrebe intergeneračnej solidarity (vo vzťahu ku generáciám, ktoré nastúpia na pomyselnú „spoločnú loď“ potom, ako z nej my vystúpime). Veľmi vážnou, ba životne dôležitou sa stáva otázka, aký svet zanechá naša generácia tým, ktorí prídu po nás? V tejto súvislosti si spomínam na jeden varovný, no zároveň povzbudivý výrok, ktorý bol napísaný na obraze v istom írskom kláštore. Bolo tam napísané: „*The future belongs to those, who give the next generation reason to hope*“. Voľný preklad tohto výroku by mohol znieť: „*Budúcnosť patrí tým, ktorí poskytnú budúcej generácii dôvod na nádej*“.

Ak je teda solidarita medzi ľuďmi životne dôležitá pre súčasnú i budúce generácie, potom si môžeme i máme položiť viacero otázok. Nielen pre empirickú sociológiu je zaujímavou otázkou, aká je úroveň solidarity v prostredí súčasnej mládeže, ktorá stojí na prahu dospelosti a ktorá bude aktívne pretvárať svet minimálne najbližších päťdesiat rokov? Nie menej zaujímavá otázka znie: Aké sú rozdiely v tejto oblasti medzi jednotlivými kategóriami

mládeže vzhľadom na rôzne demografické, sociálne a náboženské charakteristiky? Nakoniec možno položiť tretiu otázku: Či a ako sa mení úroveň solidarity postupom času? Na tieto i ďalšie zaujímavé otázky sa snaží odpovedať prezentovaná sociologická štúdia, ktorá sa okrem iného zakladá najmä na výsledkoch vlastných empirických výskumov, realizovaných v rokoch 2006<sup>1</sup> a 2011<sup>2</sup> v prostredí mládeže Spišskej diecézy. Predstavenie empirických analýz však bude predchádzať teoretická časť štúdie, ktorá sa zaoberá chápaním princípu solidarity v sociálnej náuke Cirkvi a sociálnej filozofii.

## Princíp solidarity v sociálnej náuke Cirkvi a sociálnej filozofii

Reflektovaný princíp sociálneho života bol v histórii systematickej sociálnej náuky Cirkvi výslovne definovaný ako prvý – v encyklike Leva XIII. *Rerum novarum* z 15. mája 1891. Princíp solidarity je potrebné správne chápať, keďže v dnešnej dobe sa solidarita veľmi často chápe povrchno alebo úplne pomýlene, a teda nesprávne. Mnohí, ak sa povie solidarita, myslia na solidaritu resp. toleranciu všetkých neduhov súčasnej doby, ktoré nás postupne a systematicky ničia – dovoľávajú sa napr. solidarity s drogami, zvrátenou teóriou i praxou manželstva a rodičovstva a pod. Je zrejmé, že lacná tolerancia všetkých neduhov súčasnej doby nemôže mať so skutočnou solidaritou medzi ľuďmi nič spoločné. Čo je teda náplňou princípu solidarity?

Pápež Lev XIII. v encyklike *Rerum novarum* píše: „Práva treba primerane obhajovať u každého, kto je ich nositeľom, a verejná moc musí zabezpečovať spravodlivosť pre každého tým, že zabraňuje ich porušovaniu alebo ho trestá. Pri obhajovaní práv jednotlivcov treba však mať zvláštny ohľad na slabých a chudobných. Vrstva bohatých, ktorá je už sama osebe silná, potrebuje verejnú obranu menej, avšak biedny ľud, ktorý nemá vlastnú oporu, s osobitnou nevyhnutnosťou ju potrebuje nájsť v obhajobe zo strany štátu.“ (*Rerum novarum*, čl. 29). Práve táto myšlienka sa zvykne označovať ako princíp solidarity a možno ju zovšeobecniť asi takto: „Princíp solidarity je povedomie spoluzodpovednosti a vzájomnej závislosti medzi členmi spoločenstva a povinnosť tých 'silnejších' členov postarať sa o tých 'slabších' členov“<sup>3</sup>.

Zaiste povinnosť silnejších postarať sa o slabších neznamená nejakú pasivitu zo strany tých druhých – ide skôr o pomoc k svojpomoci, nakoľko je to možné. Princíp solidarity je potrebné chápať v úzkej súvislosti s ostatnými princípmi sociálneho učenia Cirkvi, predovšetkým v úzkej súvislosti s princípom subsidiarity. Solidarita teda neznamená lacnú toleranciu všetkých neduhov súčasnej doby, ale bratskú pomoc, ktorú preukazujú silnejší slabším. Klasickým príkladom solidarity medzi ľuďmi je vzťah „matka a malé dieťa“, prípadne vzťah „deti a nevládni rodičia“, prípadne vzťah „štát, inštitúcia alebo rodina a telesne či duševne postihnutí ľudia“ a podobne<sup>4</sup>.

V tejto súvislosti si možno všimnúť aj slová svätého otca Františka, ktoré vyslovil v homílii počas svojej inauguračnej svätej omše, majúcej svoje dejinné miesto na Slávnosť

<sup>1</sup> Išlo o dotazníkový výskum religiozity mládeže. Základným súborom bola 17-18 ročná mládež Spišskej diecézy. Zo základného súboru bol kvótovo-náhodnou metódou vyčlenený výberový súbor, ktorý tvorilo 663 mladých ľudí (24 tried z ôsmich štátnych a jednej cirkevnej školy). Zrealizovaný súbor predstavoval 629 respondentov, čo tvorilo 94,9% výberového súboru.

<sup>2</sup> Išlo o dotazníkový výskum morálnych hodnôt maturantov. Základným súborom bola maturitná mládež Spišskej diecézy. Zo základného súboru bol kvótovou metódou vyčlenený výberový súbor, ktorý tvorilo 1225 mladých ľudí (45 tried z desiatich štátnych a dvoch cirkevných škôl). Zrealizovaný súbor predstavoval 1127 respondentov, čo tvorilo 92,0% výberového súboru.

<sup>3</sup> KOŠČ, S. *Katolícka sociálna náuka*. Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku – Pedagogická fakulta, 2008, s. 20.

<sup>4</sup> Por. FRANZENOVÁ, I. *Potreby rodiny s nevyliciteľne chorým umierajúcim seniorom*. Ružomberok : VERBUM, 2012, s. 46-47.

svätého Jozefa 2013. O niekdajšom kardinálovi z Buenos Aires je známe, že mu ležia na srdci osudy tých najbiednejších, že neúnavne pripomína mocným a bohatým práva slabých a chudobných, že sám podľa svojich možností pomáha tým, ktorí sú odkázaní na pomoc druhých ľudí. Vo svojej inauguračnej homílii vyzval všetkých veriacich i ľudí dobrej vôle, aby boli podľa vzoru svätého Jozefa ochrancami Božích darov. Vyzval nás, aby sme boli ochrancami stvorenia i druhých ľudí, najmä tých najslabších, najmenších, najzraniteľnejších. V tomto zmysle sú rodičia ochrancami svojich nevládných detí. Neskôr sa zasa deti stávajú ochrancami svojich zoslabnutých rodičov. Nádherným príkladom takejto ochrany, čiže skutočnej solidarity medzi ľuďmi, je svätý Jozef, ktorému bol zverený do ochrany Boží Syn i jeho matka, Panna Mária<sup>5</sup>. Neprekonateľným vzorom a vrcholom solidarity je zasa život Ježiša z Nazareta, ktorý z nekonečnej lásky prišiel na našu zem a „bol solidárny s ľuďmi až na smrť na kríži“. Ježiš z Nazareta ukazuje pred očami všetkých ľudí úzku súvislosť medzi solidaritou a láskou, ktoré nemožno od seba odlúčiť.

Solidarita je skutočná a opravdivá morálna čnosť, nie je to len „nejaký pocit neurčitého súcitu alebo povrchnej citlivosti voči zlu toľkých blízkych či vzdialených osôb. Naopak, je to pevné a dôsledné rozhodnutie angažovať sa za spoločné dobro: za dobro všetkých a každého jedného, pretože všetci sme naozaj zodpovední za všetkých.“ (*Sollicitudo rei socialis*, čl. 38). Tento fakt badáme dnes ešte viac ako na sklonku XIX. storočia, keďže fenomén vzájomnej závislosti medzi ľuďmi a národmi sa stal veľmi viditeľný, takže nik sa dnes nemôže dlhodobo nadmerne rozvíjať na úkor druhých – je to jednoducho nemožné. Princíp solidarity vyžaduje, aby ľudia v tomto období živili v sebe vo väčšej miere vedomie dlhu, ktorý majú voči spoločnosti, v ktorej žijú. Sme dlžníkmi životných podmienok, v ktorých môžeme žiť, i kultúrneho dedičstva, ktoré je výtvorom našich predkov i súčasníkov<sup>6</sup>. Naša solidarita s inými ľuďmi v súčasnosti (intrageneračná), ale i v budúcnosti (intergeneračná), je v tomto zmysle splácaním dlhu, ktorý máme voči spoločnosti.

Princípu solidarity odporujú dve tendencie. Ponajprv je to individualizmus, ktorý popiera závislosť jednotlivca od spoločnosti, a v dôsledku aj zodpovednosť jednotlivca voči spoločnosti. Sociálna náuka Cirkvi odmieta túto tendenciu, pretože popiera sociálny charakter človeka a v spoločnosti vidí iba prostriedok na dosiahnutie vlastných egoistických cieľov. Opačným extrémom je kolektivismus, ktorý podriaďuje jednotlivca spoločnosti a degraduje ho na prostriedok, pomocou ktorého kolektív dosahuje svoje ciele. Jednotlivec má vo vzťahu k spoločnosti len samé povinnosti, no nijaké práva. Je potrebné podčiarknuť, že ani individualizmus, ani kolektivismus nie sú schopné vytvoriť skutočné, ľudské, solidárne spoločenstvo ľudí<sup>7</sup>.

Sociálna filozofia pripomína, že princíp solidarity je v prvom rade ontologickou zásadou sociálneho života. Psychofyzická štruktúra človeka je spontánne nasmerovaná na život v spoločenstve, bez ktorého by sa jednotlivec nemohol realizovať a rozvíjať. Solidarita sa spája s pocitom zodpovednosti za iných ľudí, tak jednotlivcov, ako aj spoločenstvo. Prameňom solidarity je príkaz lásky k blížnemu. Idea spravodlivosti, ktorá je minimálnou mierou lásky, má byť doplnená ideou lásky k blížnemu. Zásada solidarity sa vzťahuje na sociálny život vo všetkých jeho sektoroch a rozmeroch – počnúc od rodiny, cez národ a štát, až po medzinárodné spoločenstvo. Solidarita je právom i povinnosťou každého človeka, ktorý je členom ľudskej rodiny<sup>8</sup>. Vyplýva ona z jednoduchého faktu, že človek je pod hrozbou

<sup>5</sup> Por. FRANTIŠEK I. *Homília počas inauguračnej svätej omše*. Rím, 19. marec 2013.

<sup>6</sup> PÁPEŽSKÁ RADA PRE SPRAVODLIVOSŤ A POKOJ. *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*. Trnava : SSV, 2008, čl. 195.

<sup>7</sup> VRAGAŠ, Š. *Základné otázky sociálneho učenia Cirkvi*. Bratislava : Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského, 1996, s. 41.

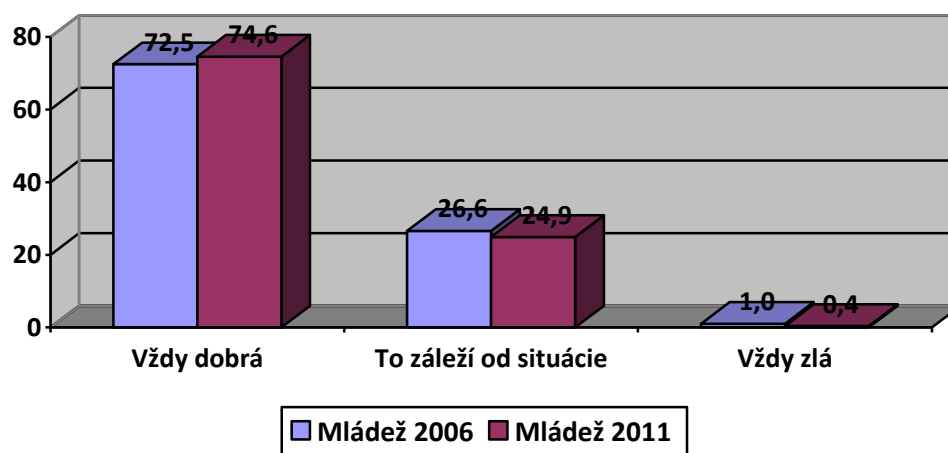
<sup>8</sup> KOWALCZYK, S. *Człowiek a społeczność. Zarys filozofii społecznej*. Lublin : Wydawnictwo KUL, 2005, s. 256-259.

degradácie vlastnej osoby odkázaný na život v spoločnosti. Práve v spoločnosti sa totiž jednotlivec môže rozvinúť až po hranice svojich možností, čo bolo oddávna nazývané ako optimum potentiae – vrcholným rozvojom osobných možností<sup>9</sup>.

### Solidarita v prostredí súčasnej mládeže

Na základe predstavených myšlienok sociálnej náuky Cirkvi i sociálnej filozofie sa v tejto chvíli možno presunúť do empirickej časti prezentovanej štúdie. Na základe vlastných empirických výskumov z rokov 2006 a 2011 predstavím hodnotenie solidarity medzi ľuďmi v prostredí slovenskej mládeže, zmeny v hodnotení tejto zásady na škále piatich rokov, ako aj rozdiely v hodnotení solidarity medzi jednotlivými kategóriami mládeže vzhľadom na rôzne demografické, sociálne a náboženské charakteristiky. Na tomto mieste možno pripomenúť, že zo sociologického zorného uhla patrí solidarita medzi tzv. základné hodnoty, ktoré reálne umožňujú spolužitie ľudí. Vďaka nim dosahujú členovia spoločnosti konsenzus, realizujú dialóg a spoluprácu pre dosiahnutie spoločného dobra. Medzi základné hodnoty patria napr.: sloboda, spravodlivosť, láska, pravda, solidarita a ďalšie<sup>10</sup>.

Solidaritu medzi ľuďmi mohli respondenti ohodnotiť tromi možnými spôsobmi: „vždy dobrá“, „to záleží od situácie“, „vždy zlá“. Je zrejmé, že odpoveď „to záleží od situácie“ vyjadruje minimálne pochybnosť, či solidaritu medzi ľuďmi možno uznať za vždy dobrú alebo vždy zlú. Respondenti tejto kategórie zastávajú názor, že uznanie solidarity za morálne dobré alebo zlé závisí od konkrétnych jednotlivcov v konkrétnych situáciách a konkrétnych okolnostiach (napr. pomoc nevyliciteľne chorým deťom považujú za morálne dobrú, avšak pomoc opitému žobrákovi pri mestskej bráne považujú za morálne zlú a podobne). Hodnotenie solidarity medzi ľuďmi prostredníctvom 17-18 ročnej mládeže z roku 2006 a maturitnej mládeže z roku 2011 predstavuje graf č. 1.



Graf č. 1. Hodnotenie solidarity medzi ľuďmi (v %)  
(N 2006 = 629; N 2011 = 1127)

Na základe získaných empirických výsledkov možno tvrdiť, že solidarita medzi ľuďmi bola mládežou najčastejšie hodnotená ako vždy dobrá – takýto názor prezentovali takmer tri štvrtiny skúmaných mladých ľudí (2006: 72,5%; 2011: 74,6%). Približne jedna štvrtina respondentov zastávala názor, že solidarita je dobrá alebo zlá v závislosti od konkrétnej situácie (2006: 26,6%; 2011: 24,9%). Pre úplnosť možno dodať, že len minimálne percento

<sup>9</sup> KRAPIEC, M. A. *Człowiek jako osoba*. Lublin : Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, 2005, s. 160.

<sup>10</sup> PIWOWARSKI, W. *Socjologia religii*. Lublin : Redakcja Wydawnictw KUL, 2000, s. 243-247.

skúmanej mládeže považovalo solidaritu medzi ľuďmi za vždy zlú resp. škodlivú (2006: 1,0%; 2011: 0,4%). Možno teda tvrdiť, že súčasná mládež si v značnej miere uvedomovala potrebu sociálnej lásky pre sociálny život, hoci nezanedbateľné percento skúmaných hodnotilo solidaritu v závislosti od konkrétnej situácie, konkrétnych osôb a okolností. Taktiež možno tvrdiť, že na škále piatich rokov sa hodnotenie solidarity medzi ľuďmi výrazne nezmenilo – „novšia mládež“ pristupovala k reflektovanej problematike takmer navlas podobne ako „mládež dávnejšia“.

V rámci doplnenia predstavenej empirickej analýzy sa možno pýtať, či a nakoľko súvisí hodnotenie solidarity medzi ľuďmi od takých nezávislých premenných, ako sú: pohlavie, aktuálne bydlisko, početnosť rodiny, deklarované výsledky v škole, prezentovaná materiálna situácia rodiny, deklarováný vzťah k náboženskej viere a prezentovaná účasť na bohoslužbách. Zaujímá nás odpoveď na otázku, či jednotlivé kategórie mladých ľudí viac-menej rovnako hodnotia solidaritu medzi ľuďmi alebo sa vo svojich hodnoteniach štatisticky významne líšia?

Hľadajúc odpoveď na takto položenú otázku možno v prípade solidarity medzi ľuďmi konštatovať štatisticky významnú závislosť vzhľadom na pohlavie (2006:  $p < 0,0005$ ;  $V = 0,280$ ; 2011:  $p < 0,0005$ ;  $V = 0,171$ ), deklarované výsledky v škole (len v roku 2006:  $p = 0,001$ ;  $V = 0,126$ ), prezentovanú materiálnu situáciu rodiny (len v roku 2006:  $p = 0,002$ ;  $V = 0,119$ ) deklarováný vzťah k náboženskej viere (len v roku 2011:  $p < 0,0005$ ;  $V = 0,125$ ) a prezentovanú účasť na bohoslužbách (len v roku 2011:  $p < 0,0005$ ;  $V = 0,119$ ). Vzhľadom na aktuálne bydlisko a početnosť rodiny sme nezaznamenali v reflektovanej otázke štatisticky významnú závislosť, čo znamená, že mládež z rôznych obytných zón a rôzne početných rodín hodnotí solidaritu medzi ľuďmi viac-menej rovnako.

Možno si teda všimnúť, že opakované a najvýraznejšie rozdiely v hodnotení solidarity medzi ľuďmi spôsobuje nezávislá premenná pohlavie. Konštatujeme, že dievčatá značne častejšie hodnotia sociálnu lásku ako vždy dobrú (2006: 85,5%; 2011: 82,3%) než chlapci (2006: 60,8%; 2011: 67,8%). Okrem toho možno s istým stupňom opatrnosti tvrdiť, že solidaritu medzi ľuďmi hodnotia ako vždy dobrú žiaci s lepšími výsledkami v škole o niečo častejšie (2006: 82,9%) ako žiaci so slabšími výsledkami (2006: 62,7%), respondenti z chudobnejších rodín o niečo častejšie (2006: 78,7%) ako respondenti zo zámožnejších rodín (2006: 59,0%), mládež s pozitívnejším vzťahom k náboženskej viere o niečo častejšie (2011: 81,5%) ako mládež s negatívnejším vzťahom k viere (2011: 62,4%), anketovaní častejšie prichádzajúci na bohoslužby o niečo častejšie (2011: 78,6%) ako anketovaní zriedkavejšie prichádzajúci (2011: 63,5%).

Z predstavených empirických analýz zaiste nevieme, nakoľko je skúmaná mládež solidárna aj v každodennom živote. Možno však prijať, že prezentované postoje vyjadrujú minimálne pripravenosť konať podľa deklarovaných zásad. V tomto zmysle možno najviac deklarovanej a pravdepodobne aj realizovanej solidarity nájsť u dievčaťa, ktoré dosahuje lepšie výsledky vo vyučovacom procese, žije v chudobnejšej rodine, prezentuje pozitívnejší vzťah k náboženskej viere a častejšiu účasť na bohoslužbách. Z druhej strany, najmenej deklarovanej a pravdepodobne aj realizovanej solidarity možno nájsť u chlapca, ktorý dosahuje slabšie výsledky v škole, žije v zámožnejšej rodine, prezentuje negatívnejší vzťah k náboženskej viere a zriedkavejšiu účasť na bohoslužbách.

Berúc do úvahy fakt, že nevieme úplne identifikovať obsah pojmu solidarita v mysliach skúmaných mladých ľudí, možno na doplnenie predstaviť analýzu deklarovanej ochoty pomôcť druhým ľuďom. V empirickom výskume morálnych hodnôt maturantov z roku 2011 bola respondentom položená aj otázka na tému poskytnutia pomoci blížnemu. Možno konštatovať, že približne dve pätiny skúmaných aprobovalo názor, že je dobré pomáhať iným, aj keď z toho nič nemáme (39,2%). Ďalšie dve pätiny respondentov sa priklonilo k názoru, že je dobré pomáhať iným, lebo potom môžeme rátať s ich pomocou

(41,7%). Výrazne egoistický postoj („je dobré, ak sa každý spolieha len na seba, lebo nikto mu nie je povinný pomáhať“) aprobovalo 14,5% anketovaných. Len minimálne percento skúmaných vybralo v analyzovanej otázke možnosť „neviem povedať“ (4,6%)<sup>11</sup>.

Zdá sa, že solidarita medzi ľuďmi nie je súčasnej mládeži celkom cudzia, podobne ako ani ochota pomôcť. Skôr naopak – hoci nie vždy ide o nezištnú pomoc, predsa možno konštatovať, že v prostredí súčasnej mládeže jestvujú značné rezervy solidarity, aj keď nie vždy sú realizované v praxi. Na okraj možno spomenúť, že v otázke na tému poskytnutia pomoci blížnemu zaznamenávame štatisticky významné rozdiely v prípade pohlavia ( $p < 0,0005$ ;  $V = 0,193$ ), početnosti rodiny ( $p = 0,002$ ;  $V = 0,096$ ), deklarovaného vzťahu k náboženskej viere ( $p < 0,0005$ ;  $V = 0,136$ ) a účasti na bohoslužbách ( $p < 0,0005$ ;  $V = 0,121$ ). Konštatujeme, že dievčatá, respondenti z početnejších rodín, mládež s pozitívnejším vzťahom k viere a anketovaní častejšie prichádzajúci na bohoslužby častejšie deklarujú ochotu pomôcť druhým ľuďom než chlapci, respondenti z menej početných rodín, mládež s negatívnejším vzťahom k viere a anketovaní zriedkavejšie prichádzajúci na bohoslužby. Aktuálne bydlisko, deklarované výsledky v škole a prezentovaná materiálna situácia rodiny nespôsobujú v reflektovanej otázke štatisticky významné rozdiely.<sup>12</sup>

## Záver

Na základe predstavených teoretických i empirických elementov možno vyjadriť presvedčenie, že solidarita nie je dnešnému mladému človekovi celkom cudzia. Približne tri štvrtiny skúmaných mladých ľudí považovalo solidaritu medzi ľuďmi za vždy dobrú, kým ostávajúca jedna štvrtina navrhovala v morálnom hodnotení sociálnej lásky zohľadniť konkrétnu situáciu, konkrétne osoby a konkrétne okolnosti. Takmer nikto spomedzi skúmaných respondentov si nemyslel, že solidarita medzi ľuďmi je vždy zlá. Podobné uzávery vyplývajú aj z empirickej analýzy deklarovanej ochoty pomôcť druhým ľuďom. Približne štyri pätiny anketovaných maturantov z roku 2011 deklarovali ochotu pomôcť blížnemu, približne polovica z nich nezištným spôsobom a druhá polovica preto, lebo potom môže rátať s ich pomocou.

Uzatvárajúc prezentovanú sociologickú štúdiu možno vyjadriť nádej, že správne pochopená solidarita bude mať miesto v sociálnom živote nielen dnes, ale aj zajtra. Deklarácie mládeže, ktorá dnes stojí na prahu dospelosti a ktorá bude zajtra aktívne pretvárať tento svet, vyjadrenú nádej minimálne nepochovávajú. Bude dôležité urobiť všetko preto, aby sa deklarovaná solidarita medzi ľuďmi i ochota pomôcť blížnemu premenila na konkrétne skutky lásky, najmä vo vzťahu k tým najslabším, najmenším, najzraniteľnejším. Bude dôležité posilňovať povedomie dlhu, ktorý máme voči spoločnosti, ako aj zdôrazňovať potrebu solidarity nielen vo vzťahu k našej generácii, ale aj vo vzťahu ku generáciám, ktoré prídu po nás. Na základe aktuálneho diania v Cirkvi môžeme vyjadriť istotu, že oporou a pomocou v tomto úsilí nám bude aj novozvolený svätý otec František.

---

<sup>11</sup> ŠTEFAŇAK, O. *Wartości moralne maturzystów słowackich. Na przykladzie diecezji spiskiej*. Lublin : Norbertinum, 2013, s. 240.

<sup>12</sup> Tamže, s. 240-242.

## **Použitá literatúra**

FRANTIŠEK I. *Homília počas inauguračnej svätej omše*. Rím, 19. marec 2013.

FRANZENOVÁ, I. *Potreby rodiny s nevyliciteľne chorým umierajúcim seniorom*. Ružomberok : VERBUM, 2012. 234 s. ISBN 978-80-8084-932-0.

KOŠČ, S. *Katolícka sociálna náuka*. Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku – Pedagogická fakulta, 2008. 128 s. ISBN 978-80-8084-340-3.

KOWALCZYK, S. *Człowiek a społeczność. Zarys filozofii społecznej*. Lublin : Wydawnictwo KUL, 2005. 324 s. ISBN 83-7363-240-9.

KRAPIEC, M. A. *Człowiek jako osoba*. Lublin : Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, 2005. 292 s. ISBN 83-918800-9-5.

LEV XIII., PIUS XI., JÁN XXIII., PAVOL VI., JÁN PAVOL II. *Sociálne encykliky*. Trnava : SSV, 1997. 679 s. ISBN 80-7162-203-6.

PÁPEŽSKÁ RADA PRE SPRAVODLIVOSŤ A POKOJ. *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*. Trnava : SSV, 2008. 549 s. ISBN 978-80-7162-725-8.

PIWOWARSKI, W. *Socjologia religii*. Lublin : Redakcja Wydawnictw KUL, 2000. 474 s. ISBN 83-228-0421-0.

ŠTEFAŇAK, O. *Wartości moralne maturzystów słowackich. Na przykładzie diecezji spiskiej*. Lublin : Norbertinum, 2013. 468 s. ISBN 978-83-7222-462-0.

VRAGAŠ, Š. *Základné otázky sociálneho učenia Cirkvi*. Bratislava : Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského, 1996. 173 s. ISBN 80-88696-13-5.

# Senior ako obeť trestného činu

Bc. Dana Šťastná

*Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta, Katedra verejného práva, Oddelenie trestného práva, kriminológie, kriminalistiky a penológie*

---

## **Abstrakt**

Ľudská populácia neustále starne a ľudí nad 60 rokov je stále viac, čím stúpa potreba riešiť problémy kriminality, resp. prevencie kriminality páchanej na starých ľuďoch. Dôsledkom fyzických a psychických zmien, ku ktorým dochádza v organizme v období staroby, sú seniori ľahkou obeťou pre páchatel'ov trestných činov. V tejto súvislosti často dochádza najmä k trestnému činu krádeže, podvodu i týrania blízkej a zverenej osoby. Povinnosťou spoločnosti je minimalizovať tento nežiaduci jav prijatím efektívnych preventívnych opatrení a poskytnutím ochrany a pomoci obetiam trestných činov.

**Kľúčové slová:** senior, senior ako obeť trestného činu, prevencia kriminality, pomoc seniorom, organizácie na pomoc seniorom.

## **Abstract**

The human population is constantly aging and number of people over 60 is increasing, thereby increasing the need to solve problems of crime, respectively prevention of crime against the elderly people. As a result of physical and psychological changes that occur in the body during old age, seniors are easy victims for criminals. In this context, there is often particularly the crime of theft, fraud and abuse of related person and entrusted person. The obligation of the company is to minimize this side effect by taking effective preventive measures and by providing protection and assistance to victims of crime.

**Keywords:** senior, senior as a victim of crime, crime prevention, victim assistance, organizations offer seniors help.

## **Úvod**

Z kriminologického hľadiska sú seniori ohrozenou skupinou obyvateľstva. Ich telesná výkonnosť je nižšia a psychické procesy sú oslabené. Často sú nepozorní, dôverčiví i osamelí. Cieľom mojej práce je analyzovať túto vekovú skupinu a ich postavenie obeť trestného činu. Navrhnuť prijateľné preventívne opatrenia, ktoré by minimalizovali možnosť kriminality na osobách vyššieho veku a opatrenia, ktoré by účinne poskytovali pomoc seniorom, ak sa stanú obeťou trestného činu. Súčasným celosvetovým trendom je diskriminácia a vylúčenie starších ľudí zo spoločnosti. Ľudia ich považujú za menejcenných a nepotrebných. Starých ľudí však treba chrániť a pomáhať im.

## **SENIOR**

V zmysle § 127 ods. 3 Trestného zákona považujeme seniora za osobu vyššieho veku, teda osobu staršiu ako 60 rokov. Pri posudzovaní vierohodnosti, trestnej zodpovednosti a iných právnych aspektov je dôležité zohľadniť aj špecifiká, ktorými sa vyznačuje toto vývinové štádium. Z hľadiska vývinovej psychológie sú pre obdobie staroby charakteristické zmeny vo funkciách a štruktúre organizmu podmieňujúce pokles schopností a výkonnosti



človeka. Uvedené zmeny sú dôvodom jeho zvýšenej zraniteľnosti, ale môžu byť aj dôvodom napríklad pochybnosti o vierohodnosti jeho výpovede, či okolnosťou vylučujúcou jeho trestnú zodpovednosť. Ide najmä o nasledovné prejavy:

### **1. Fyzické zmeny**

- zníženie telesnej výkonnosti, rýchlosti a pružnosti pohybov
- spomaľuje sa látková výmena a činnosť nervovej sústavy.<sup>1</sup>
- klesá aj adaptačná a regeneračná schopnosť organizmu.<sup>2</sup>

### **2. Psychické zmeny**

V dôsledku biologických zmien a psychosociálnych záťažů dochádza k spomaleniu všetkých psychických procesov.

- oslabenie zmyslových orgánov, čo môže mať za následok:
  - zhoršenie priestorovej orientácie
  - zhoršenie časovej orientácie
  - zhoršenie zraku, zrakovej akomodácie, zrakového vnímania v šere ako aj zmenšenie zorného poľa
  - zhoršenie sluchu
  - zvýšenie vnímania pocitu bolesti a zároveň zníženie znášanlivosti bolesti
- zhoršenie pamäte:
  - lepšia dlhodobá pamäť ako krátkodobá
  - spomienky sú často nepresné, skreslené
- zníženie odolnosti voči stresu
- zvyšuje sa citová zraniteľnosť, objavuje sa vzťahovnosť<sup>3</sup>
- zhoršenie postrehu
- častý výskyt psychických porúch, neuróz – demencia, depresia, duševná precitlivosť a pod.
- ľahká ovplyvniteľnosť
- zvýšenie komunikatívности s cudzími ľuďmi
- apatia, nezájum o svoje okolie
- pocity nadbytočnosti, nepotrebnosti, či sebanenávisti

## **SENIOR AKO OBEŤ TRESTNÉHO ČINU**

Z analýzy kriminality v Slovenskej republike vychádzajúcej zo štatistických údajov Evidenčno-štatistického systému kriminality a z Prognózy kriminality a jej kontroly<sup>4</sup> v období rokov 2007-2010 vyplýva, že v oblasti majetkovej kriminality druhou najfrekvencovanejšou skupinou obetí boli seniori. Tvorili až 10% z celkového počtu obetí majetkovej kriminality, pričom v tomto období bola majetková kriminalita dominantným, najpočetnejším druhom kriminality. Vzhľadom na oslabené fyzické a psychické funkcie patria seniori medzi zraniteľnú skupinu obyvateľov. Pre páchatel'ov trestných činov sú ľahkou obeťou. Seniori sú zväčša veľmi dôverčiví, nepozorní, ľahko ovplyvniteľní, radi sa rozprávajú s cudzími, a to aj o osobných veciach. Preto sa často stávajú obeťou najmä trestného činu krádeže, podvodu, ale aj týrania blízkej osoby a zverenej osoby.

<sup>1</sup> KONČEKOVÁ, E. *Vývinová psychológia*. Prešov : LANA, 2005, s. 278.

<sup>2</sup> KONČEKOVÁ, E. *Vývinová psychológia*. Prešov : LANA, 2005, s. 278.

<sup>3</sup> KONČEKOVÁ, E. *Vývinová psychológia*. Prešov : LANA, 2005, s. 280.

<sup>4</sup> MINISTERSTVO VNÚTRA SR. *Stratégia prevencie kriminality a inej protispoločenskej činnosti v Slovenskej republike na roky 2012 – 2015* [online]. [cit. 2013-03-18] Dostupné na internete : [www.minv.sk/?ministerstvo-vnutra&subor=147505](http://www.minv.sk/?ministerstvo-vnutra&subor=147505).

## **Krádež**

Trestný čin krádeže patrí medzi majetkové trestné činy. Je jedným z najčastejšie páchaných trestných činov. Chráni vlastníctvo i držbu vecí. Upravený je v § 212 Trestného zákona a okrem kvalifikovaných skutkových podstát obsahuje 2 základné skutkové podstaty:

- 1) krádeže sa dopustí osoba, ktorá si prisvojí cudziu vec, tým že sa jej zmocní a spôsobí tak malú škodu
- 2) krádeže sa dopustí osoba, ktorá si prisvojí cudziu vec, tým že sa jej zmocní, pričom nie je podstatná výška spôsobenej škody a :
  - a) čin spácha vlámaním,
  - b) bezprostredne po čine sa pokúsi uchovať si vec násilím alebo hrozbou bezprostredného násillia,
  - c) čin spácha na veci, ktorú má iný na sebe alebo pri sebe,
  - d) takou vecou je vec z úrody z pozemku, ktorý patrí do poľnohospodárskeho pôdneho fondu, alebo drevo z pozemku, ktorý patrí do lesného pôdneho fondu, alebo ryba z rybníka s intenzívnym chovom,
  - e) čin spácha na veci, ktorej odber podlieha spoplatneniu na základe osobitného predpisu, alebo
  - f) bol za obdobný čin v predchádzajúcich dvanástich mesiacoch postihnutý.

Často dochádza ku krádežiam na verejnosti, kde páchatelia využívajú nepozornosť a spomalené reakcie starých ľudí, ide o tzv. vreckových zlodejov (krádež peňaženky, mobilu a pod.). Pri krádežiach spáchaných vlámaním si páchatel' väčšinou vyhliadne osamelého alebo osamelých seniorov, ktorí žijú sami a sú slabo zabezpečení, prípadne si v dome nechávajú pootvorené okno.

## **Podvod**

Podľa § 221 Trestného zákona sa podvodu dopustí ten, kto na škodu cudzieho majetku seba alebo iného obohatí tým, že uvedie niekoho do omylu alebo využije niečí omyl. Uvedenie do omylu je konanie, ktorým páchatel' predstiera okolnosti, ktoré nie sú v súlade so skutočným stavom vecí.<sup>5</sup> Pojem využitie omylu znamená, že páchatel' síce omyl u poškodeného nevyvolal, ale vedome využil situáciu omylu poškodeného s cieľom seba alebo iného obohatí na škodu cudzieho majetku. Jedným zo základných rozdielov medzi podvodom a krádežou je, že pri podvode sa poškodenému neodníma vec proti jeho vôli, ale poškodený vec sám dobrovoľne páchatel'ovi dá alebo dovolí, aby si ju vzal.<sup>6</sup>

Najčastejšími spôsobmi páchania podvodu na senioroch sú:

- 1) páchatel' sa vydáva za úradníka, opravára a pod.
- 2) páchatel' sa odvoláva na rodinných príslušníkov v núdzi
- 3) páchatel' poskytuje služby rôzneho druhu
- 4) páchatel' sa v telefóne predstaví ako niektorý rodinný príslušník

Takýmito spôsobmi páchatelia od seniora najčastejšie pod nejakou vymyslenou zámienkou vymámiu finančnú čiastku alebo sa dostanú dovnútra obydlia a v nestráženom okamihu odcudzujú peniaze, prípadne hodnotné veci.

<sup>5</sup> MAŠLANYOVÁ, D. A kol. *Trestné právo hmotné*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeňek, 2011, s. 270.

<sup>6</sup> MAŠLANYOVÁ, D. A kol. *Trestné právo hmotné*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeňek, 2011, s. 270.

## **Týranie blízkej osoby a zverenej osoby**

Podľa § 208 Trestného zákona č. 300/2005 Z. z. sa trestného činu týrania blízkej osoby a zverenej osoby dopustí ten, kto týra blízku osobu alebo osobu, ktorá je v jeho starostlivosti alebo výchove, spôsobujúc jej fyzické alebo psychické utrpenie. V ods.1 písm. a) až e) sú vymenované najfrekvencovanejšie spôsoby týrania, ktoré naplňajú objektívnu stránku skutkovej podstaty tohto trestného činu.

Za blízku osobu sa v zmysle trestného zákona považuje príbuzný v priamom pokolení, osvojiteľ, osvojenec, manžel, iné osoby v rodinnom alebo obdobnom pomere iba ak by ujmu, ktorú utrpela jedna z nich, druhá právom pociťovala ako vlastnú ujmu. Tento trestný čin patrí medzi taxatívne vymenované trestné činy, pri ktorých sa tento pojem vzťahuje aj na ďalšie osoby. Sú nimi bývalý manžel, druh, bývalý druh, rodič spoločného dieťaťa a osoba, ktorá je vo vzťahu k nim blízkou osobou, ako aj osoba ktorá s páchatelom žije alebo žila v spoločnej domácnosti.

Úlohou tejto časti ustanovenia je poskytnúť trestnoprávnu ochranu tzv. domáceho násillia. V prípade domáceho násillia páchaného na senioroch ide najmä o prípady zneužívania a zanedbávania starostlivosti zo strany rodinných príslušníkov (napr. prisvojovanie si ich dôchodku, obmedzovanie vlastníckych práv a pod.).

Zákonná definícia zverenej osoby znie, že osobou zverenou do starostlivosti alebo dozoru sa rozumie osoba, ktorá je vzhľadom na svoj vek alebo zdravotný stav alebo z iného dôvodu na základe rozhodnutia súdu alebo iného štátneho orgánu, na základe zmluvy zverená inému, aby vo svojej domácnosti alebo v zariadení určenom na tento účel alebo inde na ňu dozeral, staral sa o ňu, zaopatroval ju alebo ju vychovával. Seniori zvyknú byť v postavení zverenej osoby v prípadoch keď sú v dôsledku staroby, choroby, z ekonomických, zdravotných alebo iných dôvodov odkázané na starostlivosť iných. Ide o prípady pozbavenia alebo obmedzenia spôsobilosti na právne úkony, kedy súd rozhodne o pozbavení alebo obmedzení spôsobilosti na právne úkony a ustanoví tejto osobe opatrovníka, starostlivosti v domove dôchodcov, v zdravotníckom zariadení, v zariadení ústavnej starostlivosti alebo ak senior daroval dom nejakej osobe, ktorá sa za to zaviazala sa o neho starať a pod. V takýchto prípadoch je ten, ktorému je osoba zverená povinný na neho dozerať, starať sa o neho, zaopatrovať ho alebo ho vychovávať. Povinnou osobou môže byť napríklad opatrovník, ošetrovateľ, lekár alebo iná osoba.

Formami týrania seniorov je:

### ➤ **fyzické násillie**

- ide o telesné týranie, ktorého cieľom je spôsobenie bolesti
- zahŕňa bitie, spôsobenie rán či popálenín rôzneho druhu, ale aj odopieranie základných životných potrieb ako odopieranie stravy, oddychu alebo spánku, zdravotnej starostlivosti, liekov, hygieny, vystavovanie chladu, umývanie studenou vodou a pod.
- zanecháva spravidla viditeľné stopy vo forme telesných zranení<sup>7</sup>

### ➤ **psychické a emocionálne násillie**

- jedná sa o formu verbálneho týrania
- zaraďujeme sem ponižovanie, pohŕdavé zaobchádzanie, neustále sledovanie, vyhrážanie, vyvolávanie strachu alebo stresu, citovým vydieraním a pod. Konkrétne môže ísť napríklad o neustále zdôrazňovanie nepotrebnosti, príťaž i nadbytočnosti starého človeka.

### ➤ **sociálne násillie**

- v tomto prípade dochádza k sociálnej izolácii obeť prostredníctvom obmedzovania sociálnych kontaktov napr. s blízkymi osobami obeť, obmedzovania duchovného života

<sup>7</sup> KYPTA, P. Kriminologické aspekty domáceho násillia. *Spoločnosť, kríza, rodina*. Ružomberok : VERBUM, 2010, s. 314.

### ➤ majetkové násilie

- môžeme sem zaradiť prípady ako neoprávnené nakladanie s finančnými prostriedkami seniorov, prisvojovanie si ich dôchodku, nevýhodné prevody ich majetku na iné osoby, obmedzovanie ich vlastníckych alebo užívateľských práv, vymáhanie neoprávnených platieb napr. v zdravotníckom zariadení a pod.

### ➤ sexuálne násilie

- na senioroch je páchané zriedkavejšie

Nebezpečným javom je týranie zverenej osoby v zdravotníckom alebo ústavnom zariadení. Závislí a často osamelí seniori sú odkázaní na milosť a nemilosť ošetrovateľom alebo doktorom.

Následkom týrania blízkej osoby a zverenej osoby býva spôsobená ujma na zdraví, zníženie sebaúcty a sebavedomia, apatia pocit zbytočnosti, depresie, a v horšom prípade nenávisť samého seba až samovražedné sklony. Seniori si často ani neuvedomujú, že sú obeťou tohto trestného činu alebo berú vinu na seba, hanbia sa, obávajú sa agresora, nevedia sa odhodlať alebo ani nechcú riešiť danú situáciu a radšej trpia. Najväčším problémom domáceho násilia je, že táto forma trestnej činnosti sa vyznačuje vysokým stupňom latencie, pretože domáce násilie je ešte stále v očiach spoločnosti súkromnou záležitosťou a obeť majú strach a pocit hanby. Napriek tomu, že následky domáceho násilia sú zjavné, často chýbajú iné dôkazy a neexistujú svedkovia, polícia má sťažený prístup k miestu činu. Problematická je spolupráca s obeťami, ktoré sú na začiatku ochotné spolupracovať, neskôr však pod vplyvom situácie a nátlaku zo strany agresora menia svoju výpoveď, často až do štádia stiahnutia obvinenia.<sup>8</sup>

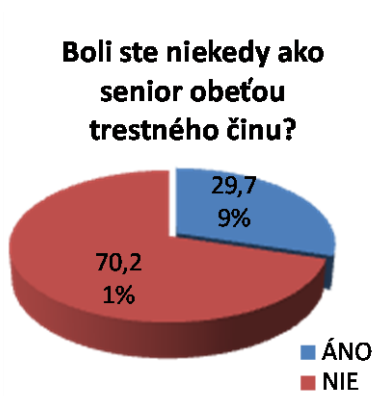
## VYHODNOTENIE DOTAZNÍKOV

Uskutočnila som výskumné šetrenie, na ktoré som použila 2 typy anonymných dotazníkov. Cieľovou skupinou prvého dotazníka sú seniori. Účelom bolo zistiť skúsenosti seniorov s trestnými činmi a ich prístup a názory na prevenciu kriminality. Druhý dotazník je zameraný na osoby v produktívnom veku. V tomto prípade mojím cieľom bolo zistiť skúsenosti osôb v produktívnom veku s kriminalitou na senioroch, taktiež ich prístup a názory na prevenciu a ich postoj k tejto problematike. Dotazníky vyplnilo spolu 91 respondentov, z toho 47 seniorov a 44 osôb v produktívnom veku.

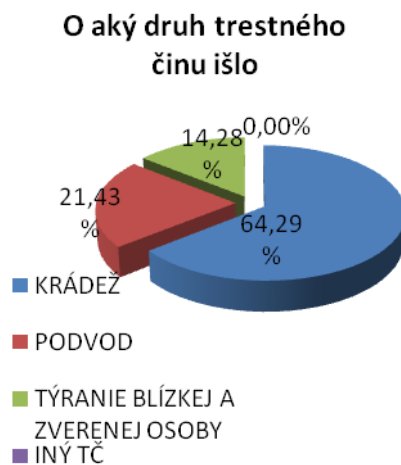
### Dotazník č.1

---

<sup>8</sup> KYPTA, P. Kriminologické aspekty domáceho násilia. *Spoločnosť, kríza, rodina*. Ružomberok : VERBUM, 2010, s. 313.



Graf 1 Otázka č.1



Graf 2 Otázka č.2



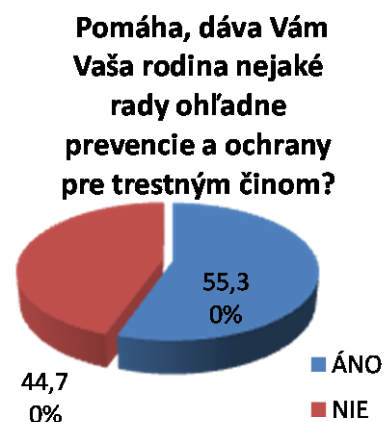
Graf 3 Otázka č.3



Graf 4 Otázka č.4



Graf 5 Otázka č.5



Graf 6 Otázka č.6

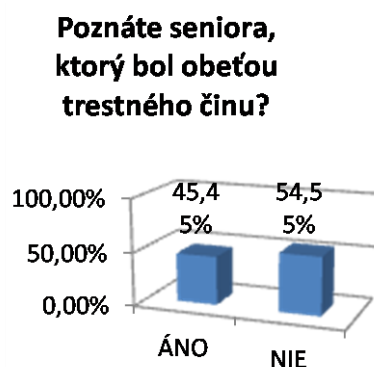
Otázka č.7: Čo robíte pre svoju ochranu pred trestným činom?

- Na túto otázku seniori najčastejšie odpovedali, že si dávajú pozor na svoje veci. Ďalšími odpoveďami boli napr. že nepúšťajú cudzích ľudí do bytu/domu, nechodia von po zotmení a pod.

Otázka č.8: Aké preventívne opatrenia by ste navrhli?

- Jednoznačne najčastejším navrhovaným preventívnym opatrením je osвета. Avšak viackrát navrhovali aj informovanie o organizáciách na pomoc seniorom.

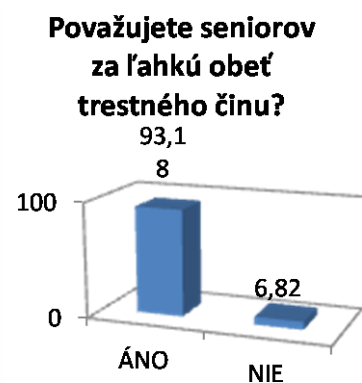
**Dotazník č. 2**



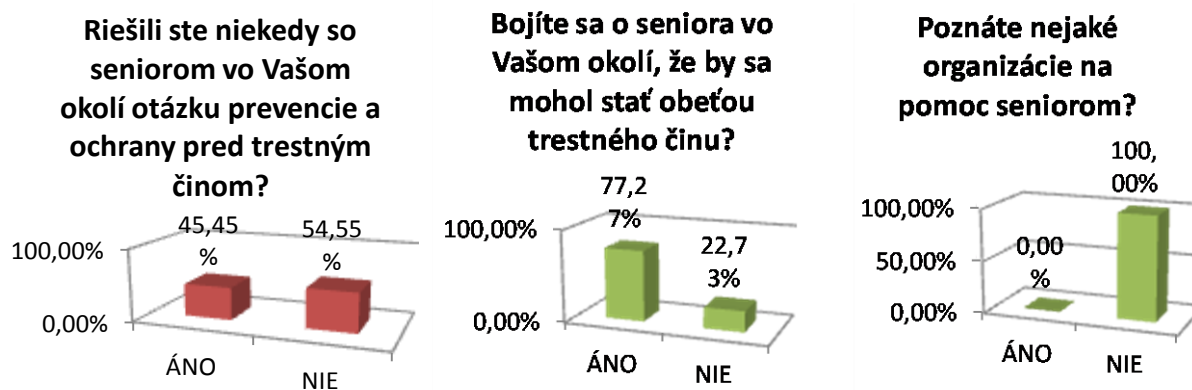
Graf 7 Otázka č.1



Graf 8 Otázka č.2



Graf 9 Otázka č.3



Graf 10 Otázka č.4

Otázka č.7: V čom podľa Vás spočíva zraniteľnosť seniorov?

- Najčastejšími odpoveďami na túto otázku boli dôverčivosť, nepozornosť, ľahká ovplyvniteľnosť, naivita, slabšie fyzické schopnosti, komunikácia s cudzími ľuďmi, osamelosť a pod.

Otázka č.8: Aké preventívne opatrenia by ste navrhli?

- Rovnako ako u seniorov jednoznačne prevažovala osveta a taktiež bolo navrhované lepšie informovanie o organizáciách na pomoc seniorom.

Z uskutočneného výskumného šetrenia možno jasne vidieť, že seniori v našom okolí sa pomerne často stávajú obeťou trestných činov. Jednoznačne prevažuje majetková kriminalita, konkrétne trestný čin krádeže. Prevažná väčšina seniorov sa obáva, že by sa mohli stať obeťou trestného činu, ale len málo z nich sa zúčastnilo nejakej preventívno-vzdelávacej prednášky a takmer žiadny nepozná organizáciu na pomoc seniorom. Viac ako polovica uvádza, že ich rodina im dáva rady ohľadne prevencie. Táto skutočnosť je ukazovateľom významného postavenia rodiny v tejto problematike. Čo sa týka osôb v produktívnom veku, hoci si myslia, že seniori sú ľahkou obeťou pre páchatel'ov trestných činov a značná väčšina sa o blízkeho seniora bojí, avšak len menej ako polovica z nich riešila so seniorom otázku prevencie a ochrany pred trestnými činmi. Ani jedna osoba v produktívnom veku nepozná organizáciu na pomoc seniorom. Nevyhnutnou potrebou je preto najmä zlepšenie a rozšírenie osvetovej činnosti, tak ako to navrhujú aj sami respondenti.

## PREVENCIA A POMOC SENIOROM AKO OBETIAM TRESTNÝCH ČINOV

Na účely zákona 583/2008 Z. z. o prevencii kriminality a inej protispoločenskej činnosti sa prevenciou kriminality rozumie cieľavedomé, plánovité, koordinované a komplexné pôsobenie na príčiny a podmienky, ktoré vyvolávajú alebo umožňujú kriminalitu a inú protispoločenskú činnosť, s cieľom ich predchádzania, potlačania a zamedzovania.

Napriek tomu, že Slovenská republika je členom EÚ, obeť trestných činov u nás stále ťahajú za kratší koniec a v našom právnom systéme zvyknú mať problémy uplatniť si svoje práva. Z tohto dôvodu je potrebné prijať opatrenia nielen na úrovni prevencie kriminality, ale aj v prípade, že k spáchaniu trestného činu dôjde.

### Osveta

Najdôležitejším a najčastejšie odporúčaným preventívnym opatrením aj z pohľadu občanov je osveta, resp. zvýšenie a zefektívnenie osvetovej činnosti. Výhodou tohto spôsobu prevencie je možnosť pôsobiť na všetky skupiny obyvateľov, či už ide o seniorov, ich

rodinných príslušníkov, ale aj o potencionálnych páchatel'ov trestnej činnosti. Ďalej sú to široké možnosti z hľadiska prístupných prostriedkov, ktorými môžu byť šírenie osvetu prostredníctvom cirkvi, klubov dôchodcov, škôl, obcí, médií a pod. Cieľom osvetu však nemusí byť len prevencia, ale aj pomoc seniorom, ktorí sa stali alebo sú obeťou trestného činu. Jedným z hlavných cieľov osvetovej činnosti by malo byť zvýšenie informovanosti verejnosti o existencii subjektov na pomoc seniorom. Z môjho prieskumu vyplynulo, že bežný ľudia v produktívnom veku nepoznajú žiadny takýto subjekt a zo seniorov je to minimum.

Najmä v menších obciach, kde zvykne byť bližší kontakt medzi starostom a občanmi obce, by starostovia mohli informovať, a to nielen seniorov o možnostiach pre pomoc starším. Na obecnom úrade, alebo pred ním by mohla byť nástenka venovaná danej téme s kontaktnými údajmi na konkrétne subjekty poskytujúce bezplatnú pomoc seniorom. Na obecných úradoch by mohli byť bezplatne k dispozícii výtlačky časopisu pre seniorov. V rámci rozpočtových možností obce by bolo potrebné zabezpečiť distribúciu časopisu a informačných letákov do domácností občanom v starobnom veku.

Veľkú pomoc v osvetovej činnosti by mohla poskytnúť aj cirkev. Veľa starších ľudí sú veriaci a navštevujú omše a spovede. Časť omše by pravidelne mohla byť venovaná prevencii a pomoci obetiam kriminality. V prípade, ak by sa cirkevní predstavitelia vďaka spovedi alebo inak dozvedeli o konkrétnom seniorovi, ktorý je obeťou trestného činu mohli by mu pomôcť obrátiť sa na nejakú organizáciu, občianske združenie, políciu či štátne orgány schopné poskytnúť mu pomocnú ruku a najmä riešiť danú situáciu. Tiež by mohli byť v kostoloch na nástenkách kontaktné údaje na takéto subjekty, prípadne by sa mohli organizovať nejaké besedy pre seniorov, ale i pre iné vekové skupiny zamerané na spomínanú tému. Veľakrát ľudia, ktorí nemajú odvahu postaviť sa svojmu agresorovi alebo sa hanbia za to, že stali alebo sú obeťou trestného činu môžu dať práve na slovo predstaviťa cirkvi, pretože je to osoba ktorej veriaci dôverujú.

Postavenie seniorov sťažuje súčasný trend diskriminácie a vylučovania starších ľudí zo spoločnosti, tzv. ageizmus. Dnešnej spoločnosti chýba úcta k starším. Treba opäť učiť úcte k starším a možno aj páchatelia trestných činov budú mať väčšie zábrany vybrať si za obeť starého človeka. Preto je veľmi dôležité šírenie osvetu medzi všetkými vekovými kategóriami. Nutnosťou je zamerať sa na mladistvých a šírenie osvetu v školách, ale aj rodinných príslušníkov. Rodina ako základná spoločenská jednotka má podstatnú úlohu v tomto smere. Rodina má k seniorovi najbližší vzťah, preto by mala byť prvá, ktorá sa mu bude snažiť pomôcť. Každý môže mať vo svojej rodine, či v svojej blízkosti seniora a môže mu poskytnúť potrebné informácie, ak o nich senior nevie. Tiež ho môže naviesť k tomu, aby riešil svoju situáciu prostredníctvom ponúkaných prostriedkov, ak sa k tomu nevie sám rozhodnúť alebo je apatický a nemá záujem riešiť daný problém. Z dotazníka vyplynulo, že z ľudí v produktívnom veku nikto nemal vedomosť o akejkoľvek organizácii na pomoc starším a s blízkym seniorom skôr neriešia otázky spojené s prevenciou a ochranou pred kriminalitou, hoci sa o neho obávajú. Preto je nevyhnutne potrebné zaviesť osvetovú činnosť aj medzi iné vekové skupiny než sú seniori.

### ***Podpora aktivity v starobe***

Z preventívneho hľadiska je podstatné, aby sa starí ľudia zapájali do spoločenských či iných aktivít. Predovšetkým u starších osôb, ktoré žijú samé. Takéto osoby sú totiž najľahšou obeťou pre páchatel'ov trestných činov. Tým že sú aktívni a majú kontakt so spoločnosťou aj v starobe, zvyšujú sa ich fyzické aj psychické schopnosti a majú príležitosť nadobudnúť vedomosti aj o prevencii pred trestným činmi. Pri mojom výskumnom šetrení som si všimla, že seniori, ktorí sa zúčastnili preventívno-vzdelávacej prednášky sa k nej dostali prostredníctvom klubu dôchodcov. Je to ten typ starších ľudí, ktorí sa radi a pravidelne

zapájajú do aktivít organizovaných pre dôchodcov. Preto treba starých ľudí čo najviac podporovať a usmerňovať k združovaniu a k stretávaniu sa v kluboch dôchodcov. Podnecovať ich, aby organizovali spoločné výlety a zúčastňovali sa spoločne rôznych spoločenských podujatí a aktivít, prípadne spolu zakladali nejaké združenia a kluby za týmto účelom alebo aj s cieľom presadzovať svoje záujmy a potreby v spoločnosti (napríklad parlament seniorov).

### ***Prijatie zákona o obetiach trestných činov***

Prijatím jednotnej právnej úpravy, ktorá by zahŕňala všetky ustanovenia týkajúce sa obetí trestných činov by sa výrazne zjednodušila zložitá situácia obetí trestných činov. Pre prevažne právne nezalých seniorov je komplikované vyhľadávať v rôznych právnych predpisoch konkrétne ustanovenia týkajúce sa tejto problematiky. Prijatím zákona o obetiach trestných činov by sa zlepšil prístup k právnym ustanoveniam, právny prehľad a právne vedomie medzi obeťami trestných činov. Lepšie by sa zorientovali vo svojich právach, ktoré im prislúchajú ako obeť trestných činov, prípadne či a za akých podmienok majú právo na pomoc od štátu. Zmyslom zákona o obetiach by bolo ponúknuť obeťam jednoznačné práva, ktoré im vyplývajú z ich postavenia obeť trestného činu a teda aj právnu istotu a dôstojné zaobchádzanie. Jedným z práv obetí zakotvenom v zákone by určite malo byť právo na bezplatnú právnu, sociálnu i psychologickú pomoc obeťam. Podľa Smernice Európskeho parlamentu a Rady 2012/29/EÚ z 25. októbra 2012, ktorou sa stanovujú minimálne normy v oblasti práv, podpory a ochrany obetí trestných činov by sme ako členská krajina EÚ túto pomoc obeťam mali zabezpečovať. Členské štáty uvedú do účinnosti zákony, právne predpisy a správne opatrenia potrebné na dosiahnutie súladu s touto smernicou do 16. novembra 2015.<sup>9</sup> Avšak zatiaľ v praxi u nás systém poskytovania takejto bezplatnej pomoci takmer vôbec nefunguje. Bežní občania vo väčšine prípadov nevedia o tom že majú právo na nejakú bezplatnú pomoc.

Za vzor som si zobrala zákon o obetiach trestných činov, ktorý bol začiatkom tohto roku (2013) prijatý v Českej republike. Česká republika však nie je jediným štátom, ktorý má takúto právnu úpravu. Tento zákon zjednotil „rozhádzanú,, právnu úpravu o obetiach trestných činov pod jeden právny predpis. V zmysle § 1 tohto zákona, predmetom jeho úpravy sú:

- práva obetí,
- poskytovanie peňažnej pomoci obeťam trestných činov štátom
- vzťahy medzi štátom a subjektmi, ktoré poskytujú služby obeťam trestných činov.

V III. hlavne spomínaný zákon upravuje podporu subjektov poskytujúcich pomoc obeťam trestných činov, pričom ustanovuje, že ministerstvo poskytuje takýmto subjektom dotácie zo štátneho rozpočtu, čím nie je dotknuté poskytovanie dotácií podľa iného právneho predpisu. Cieľom tohto ustanovenia je podpora subjektov zriadených za účelom poskytnutia pomoci obeťam trestných činov. Prijatím rovnakého alebo podobného ustanovenia by mohli byť vo väčšej miere finančne podporované subjekty na pomoc obeťam, čiže aj seniorom, ktorí sa stali obeťou trestného činu aj u nás. Pomohlo by to rozšíriť a skvalitniť nimi poskytované služby. V súčasnosti má totiž väčšina finančné problémy a sú na hranici svojej existencie.

---

<sup>9</sup> NAJvyšší SÚD SR. *BULLETIN* Odboru dokumentácie, analytiky a zahraničných vzťahov Najvyššieho súdu Slovenskej republiky december 2012 [online]. [cit. 2013-03-18] Dostupné na internete : <[http://www.nssr.gov.sk/data/files/606\\_bulletin-11122012.pdf](http://www.nssr.gov.sk/data/files/606_bulletin-11122012.pdf)>



### ***Rozšírenie počtu subjektov na pomoc seniorom***

Finančnou podporou subjektov na pomoc seniorom zakotvenou v zákone by mohlo dôjsť k rozšíreniu ich počtu alebo k zriadeniu pobočiek vo viacerých mestách. Seniori nevyhnutne potrebujú pomoc takýchto subjektov. Vzhľadom na ich fyzické a psychické zmeny odohrávajúce sa v ich organizme v období staroby totiž môžu horšie znášať psychickú, fyzickú, ale i majetkovú ujmu, ktorú môžu utrpieť ako obeť trestného činu. Okrem toho skôr môžu potrebovať právnu pomoc, poskytujúcu takýmito subjektmi, keďže často nemajú prístup k informáciám týkajúcich sa tejto problematiky a teda aj právnym predpisom. Napr. prostredníctvom internetu ako mladšie skupiny obyvateľstva. Okrem toho je pre nich náročnejšie pochopiť veľakrát komplikovane formulované zákonné ustanovenia právnych úprav. Často bývajú sami a nemá im kto iný pomôcť.

### ***Rozhodnutie o náhrade škody v trestnom konaní***

Veľkým problémom je, že aj napriek možnosti našich súdov rozhodnúť v zmysle § 287 Trestného poriadku o náhrade majetkovej alebo nemajetkovej ujmy už v trestnom konaní, vo väčšine prípadov tak nerobia. Iba v minime trestných konaní rozhodnú popri rozsudku o vine a treste aj o výške náhrady škody. S týmto problémom spravídla trestný súd v zmysle § 288 Trestného poriadku odkáže poškodeného na občianske súdne konanie s odôvodnením, že by k rozhodnutiu o náhrade škody bolo potrebné ďalšie dokazovanie, čím by sa trestné konanie predĺžilo. Vo väčšine prípadov však nie je potrebné žiadne ďalšie dokazovanie, súd je už oboznámený s prípadom. Má naštudovaný spis a boli mu predložené aj listinné dôkazy potrebné k rozhodnutiu o vine a treste. V prípade, ak by aj bolo potrebné ďalšie dokazovanie ohľadom výšky spôsobenej škody, určite by bolo praktickejšie ak by si trestný súd dotiahol svoju vec dokonca, ako keď sa v občianskom konaní začne v podstate všetko odznova. Ďalší súd sa opäť musí oboznámiť s daným prípadom, naštudovať si spis. Najmä pre obeť trestných činov bývajú takéto súdne ťahanice často psychicky náročné, keď si majú všetko absolvovať stále dookola. Prečo obetiam, ktoré sú v postavení poškodených takto sťažovať ich právo na odškodnenie? Z hľadiska ontogenetickej psychológie má senior zníženú odolnosť voči stresu. Ak sa stane obeťou trestného činu a musí si absolvovať niekoľkoročné súdne konanie, je pravidelne vystavovaný stresu a musí si neustále spomínať na svoju psychickú a fyzickú ujmu, ktorú utrpel trestným činom. Takýmto postupom sa starý človek nemusí svojho odškodnenia ani dožiť. Riešením by bolo zvýšenie počtu sudcov pre trestné veci a zmena právnej úpravy v tom zmysle, že by sa trestným súdom nedalo na výber vo veci rozhodnutia o náhrade škody, ale mali by povinnosť popri rozsudku o vine a treste rozhodnúť aj o výške náhrady škody, či už majetkovej alebo nemajetkovej ujmy.

### ***Vzdelávanie príslušníkov policajného zboru***

Príslušníci policajného zboru sú najčastejšie prví, ktorí prichádzajú do kontaktu s obeťou trestného činu. Ich povinnosťou je informovať obeť o ich právach. Väčšinou sa však jedná iba o informovanie na formálnej úrovni a často ani sám policajt poriadne nerozumie tomu aké má obeť vlastne práva. Príslušníci policajného zboru v tom majú sami niekedy zmätok. Preto by aj im výrazne pomohlo pri výkone ich práce, prijatie spomínaného zákona o obetiach trestných činov. Okrem toho by bolo prospešné vzdelávanie príslušníkov policajného zboru prostredníctvom organizovania seminárov alebo prednášok na túto tému.

## ORGANIZÁCIE NA POMOC SENIOROM

- Výbor pre seniorov ako stály odborný orgán Rady vlády Slovenskej republiky pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť [www.vlada.gov.sk](http://www.vlada.gov.sk)
- Združenie kresťanských seniorov [www.jozefmiklosko.sk](http://www.jozefmiklosko.sk)
- Fórum pre pomoc starším [www.forumseniorov.sk](http://www.forumseniorov.sk)
  - SENIOR LINKA (bezplatná) – 0800 172 500
- Jednota dôchodcov na Slovensku – JDS [www.jds.sk](http://www.jds.sk)
- Európska platforma starších ľudí (European Older People's Platform) [www.age-platform.org](http://www.age-platform.org)
- Medzinárodný inštitút pre starnutie (International Institute on Ageing) [www.inia.org.mt](http://www.inia.org.mt)
- Pomoc obetiam násillia- Victim Suppot Slovakia ( [www.pomocobetiam.sk](http://www.pomocobetiam.sk) )
  - LINKA POMOCI OBETIAM (zvyhodnená na polovicu) - 0850 111 321

## Záver

Z môjho výskumného šetrenia je rovnako ako z analýzy kriminality v Slovenskej republike v rokoch 2007-2010 jednoznačne preukázané, že seniori sa pomerne často stávajú obeťou trestných činov. Preto je nevyhnutne potrebné zefektívniť prevenciu kriminality a prijať opatrenia na pomoc obetiam trestných činov. Cieľovým subjektom by však nemali byť len seniori, ale všetky vekové kategórie. Dnešným moderným trendom je diskriminácia a vylúčenie seniorov zo spoločnosti, čo výrazne zvyšuje riziko ich viktimácie. Pomoc a ochrana seniorov pred trestnými činmi nie je len povinnosťou štátu, ale celej spoločnosti. Avšak spoločnosť si to najskôr musí sama uvedomiť. To sa dá doceliť jedine jej vzdelávaním v danej problematike a treba opäť ľudí učiť úcte k starším.

## Použitá literatúra

KONČEKOVÁ, E. *Vývinová psychológia*. Prešov : LANA, 2005, 298 s. ISBN 80-869053-6-8.

KYPTA, P. Kriminologické aspekty domáceho násillia. In *Spoločnosť, kríza, rodina*. Ružomberok : VERBUM, 2010, 571 s. ISBN 978-80-8084-610-7.

MAŠĽANYOVÁ, D. A kol. *Trestné právo hmotné*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeňek, 2011, 496 s. ISBN 978-80-7380-338-4.

MINISTERSTVO VNÚTRA SR. *Stratégia prevencie kriminality a inej protispoločenskej činnosti v Slovenskej republike na roky 2012 – 2015* [online]. [cit. 2013-03-18] Dostupné na internete : <[www.minv.sk/?ministerstvo-vnutra&subor=147505](http://www.minv.sk/?ministerstvo-vnutra&subor=147505)>

NAJVYŠŠÍ SÚD SR. *BULLETIN Odboru dokumentácie, analytiky a zahraničných vzťahov Najvyššieho súdu Slovenskej republiky december 2012* [online]. [cit. 2013-03-18] Dostupné na internete : <[http://www.nssr.gov.sk/data/files/606\\_bulletin-11122012.pdf](http://www.nssr.gov.sk/data/files/606_bulletin-11122012.pdf)>

# Porozumievanie a uplatňovanie misie, funkcie a vízie školy – princíp jej úspešného manažovania

Prof. PhDr. Štefan Švec, CSc.

Katedra pedagogiky Filozofickej fakulty Univerzity Komenského  
stevo.svec1@gmail.com

---

Na účel konferencie, ktorej sa autor nemohol zúčastniť, autor predkladá výklad nosných poznatkov jej problematiky. Predložený koncept *vedenia školy a jej manažovania* zahŕňa bázičné poznatky o škole a o náplni práce jej vedenia. Vedeniu a prizvaným odborníkom o. i. prináleží: reflektovanie *inštitucionálnej misie* a definovanie *funkcií školy*, prezentovanie jej *úspechov* a tvorba *vízie školy* zvýznamnením jej *predsavzatí*, a to v snahe o udržanie si *dobrej povesti o uplatnení jej absolventov*.

## Terminologická poznámka

V starovekom Grécku bol *paidagōgós* chlap, ktorý *viedol* syna otrokára do školy (gréc. *pais* = chlapec, *agóge* = viesť). Vedenie osôb je vlastné vedúcim a vodcom ľudských skupín. V živočíšnej ríši, napr. v svorke vlkov, nejde o vedenie. Ekonomický výraz „manažérske vedenie podniku“ (Kraus a kol. 2009, s. 501) poukazuje na sporné poňatie cudzieho slova „manažér“ alebo „manažovanie“ prevzatého z angličtiny ako kultúrna výpožička. Neodporúča sa používať anglický výraz „*management*“, ktorý má mnoho slovných významov: riadenie, vedenie, správa (podniku), predstavitelia vedenia organizácie, jej vedúci činitelia; znamená aj obratnosť v rokovaní, intrigy, snahu o zvládnutie, starostlivosť a i. (Hais – Hodek, 1984, s. 1350). Viac sémantických odtieňov poskytuje obrovský slovník Webster's third new international dictionary of English language unabridged (1993, s. 1371).

## Znalosť fundamentálnych právd o školovaní

1. Škola je veľmi vplyvný činiteľ rozvíjania *telesna/biotična, duševna/psychična a pospolna/sociálna* ľudských bytostí; je historicky osvedčený rozvíjateľ ich *kolektivity a individuality, ich sociality a personality*.
2. Škola je *dedičom* obsahu materiálnej a duchovnej sociokultúry, ako aj *reprezentantom* duševnej kultúry (so svojimi laboratóriami, ateliérom, záľubovými krúžkami ap.) i telesnej kultúry (prekračujúcej rámec kultúrnej hodnoty učebného predmetu telesná výchova).
3. Škola je (účinný, kvalitný a výkonný) rozvíjateľ *vzdelanosti a vychovanosti i vycvičenosti* súcitných predškolákov až doktorandov.
4. Škola je inštitúciou, ktorá *kolaboruje* s inou domácou (alebo zahraničnou) ustanovitzhou a *koordinuje* svoje úsilie s miestnou osvetou a záľubovou organizáciou (napr. záhradkárov, včelárov, turistov).
5. Škola je determinant celkovej *kultúrnosti* školáka, občana, pracovníka, manžela, rodiča, spotrebiteľa, ochrancu životného prostredia.
6. Škola je *pilier* budovy vzdelania a vychovania, *záštita* svojich zverencov, stúpcov a nástupcov, je *sociálna opora* predškolákom (Deti sa často túlia k učiteľke ako k matke).
7. Škola je podporovateľ rozvoja *prosociálnej* osoby ako nositeľa posunu *dedičstva kultúrnosti* rodiska, pôsobiska/pracoviska a širšej obce.
8. Škola je osvedčená *štruktúra* inštitucionálneho *systemu* edukovania, ktorá má dobre definované systémové *funkcie*, napr. funkciu spoločnej enkulturácie, odbornej špecializácie, hodnotovej socializácie, prosociálnej personalizácie zverencov.

9. Škola je ustanovizeň *umožňujúca a uľahčujúca* sociálnu adjustáciu, občiansku demokraciu, pracovnú mobilitu, rodinnú kohéziu.

10. Škola je formovateľ *povedomia povinností a práv* školáka, štátneho občana, zamestnanca, rodiča, člena etnickej minority ap.

11. Škola je faktor podmieňujúci *rozvoj všetkých oblastí celkovej kultúry krajiny a národa*: školstva a osvety, vedy a techniky, ekonomiky a politiky, práva a morálky (i náboženskej viery), športu a umenia; je faktor intrakultúrnej a interkultúrnej *tradície a inovácie*.

12. Škola je podmieňovateľ a urýchľovateľ hospodárskej a sociopolitickej transformácie.

13. Škola je facilitátor plnenia poslania a postavenia Slovenskej republiky v Európskej únii.

### **Znalosť misie školy nielen jej vedením**

Inštitucionálna misia / poslanie školy je predsavzatie o účelovom a cieľovom zameraní tejto ustanovizne na „výchovné“ vzdelávanie a „výchovný“ výcvik. Má sa zakladať na spoľahlivej *vízii školy* a naplniť zreteľné rozhodnutie o jej možnom poslaní zo žiaducich:

(a) hospodárske prosperovanie a sociálne povznesenie obce, okresu alebo regiónu krajiny,

(b) uchovanie a zveľadenie kultúrneho dedičstva národa a jeho menšinových národnostných skupín,

(c) posilnenie vekovej, rodovej a rasovej *rovnoprávnosti*, národnostnej a náboženskej *znášateľnosti*, občianskej a vlasteneckej *súdržnosti*, ako aj profesijnej, študijnej a vednej *vzájomnosti*,

(d) vštepovanie všeľudských mravných hodnôt, noriem a zásad, ako aj práv a povinností (najmä nedotknuteľnosti osobnej dôstojnosti a osobnostnej integrity),

(e) vyvažovanie kognitívno-intelektuálneho, socioemočného, volitívneho (vôľového) a konatívneho (snahového) rozvoja učiacich sa,

(f) plné rozvinutie a uplatnenie osobnostných *dispozícií a potenciálov* každého vyvzdelateľného účastníka (Švec, 2009, s. 180).

Poslanie/misia školy sa má zakladať na jasnej filozofii školskej politiky, bezpečnej školskej ekonomiky, racionálnej školskej správy, súčinnosti školského vedenia a vyučovacích členov školskej obce so zástupcami miestnej a širšej komunity. Viacero slovenských škôl uvádza na svojej webovej stránke podnetnú (širšiu či užšiu) formuláciu svojich predsavzatí, napr. úzke spätie školy s praxou jej absolventov, pionierujúci výskum a vývoj, spoluprácu so zahraničnou školou, medzinárodné testové skórovanie žiakov, súťaž v učiteľskej tvorivosti a inovatívnosti, uplatňovanie prípadovej štúdie, vitálnu rezidenčnú obec, výnimočné zdroje úspešnosti školy a i.V zahraničí sa zaužíval edukologický termín „*the school mission statement*“, *vyhlásenie o poslaní školy*. Ide o písomné tvrdenia, ktoré špecifikujú poslanie v účeloch tejto edukačnej ustanovizne. Pritom každá výpoveď odráža oficiálny účel špecifickej inštitúcie, ktorý vymedzil alebo schválil jej zakladateľ alebo riadiaci orgán (Švec, 2008, s. 168). Spríkladnime webovú ukážku *misie zahraničnej strednej obchodnej školy* (ktorej názov kvôli „reklame“ neuvádzame): 1. Byť uznanou ako excelentnou školou pre (svetový) obchod, 2. Uplatňovať individuálne rozdiely medzi žiakmi tak, aby každý z nich pochopil poňatie meniaceho sa sveta manažerstva a jeho edukácie, 3. Rozvinúť spôsobilých manažérov, ktorí podajú superiorný výkon na strategickej a operatívnej rovine, 4. Vypracovať cieľové programy kurzov na obstatie našich absolventov v súťaživom (konkurenčnom) prostredí. 5. Vybudovať u nich päť kľúčových spôsobilostí: (a) kritickoanalytické myslenie, (b) profesijný charakter a jedinečnú osobnosť, (c) nezávislosť a zodpovednosť, (d) spôsobnosť používať manažérske metodiky a nástroje, (e) excelentnosť výkonu odbornej práce.

V našej krajine je vítané **(seba)poňatie učiteľa** ako

–*misionára* viery v lepšiu budúcnosť bezúhonných,

–*poslanca* duchovnej obrody pažravých skupín a ako

–*hlásateľ a naplňovateľ* humanitných hodnôt progresu celku.

Prítomný pôvodca je presvedčený, že nesporne účelný a akiste aj potrebný je *učiteľský misál* (služobných textov, spevov a predpisov) školského zboru na prospech a úžitok žiakov/študentov a perspektívnych absolventov odborov učiteľstva. Misál „materializuje“ misiu.

### **Znalosť funkcií, prípadne účelov školy nielen jej vedením**

Školská misia koreluje s funkciami, resp. účelmi edukačnej inštitúcie školy (Pozri Švec, 1989, 167 – 171):

(a) *rozšírená re-produkcia všeobecnej kultúry* – generická kulturácia (enkulturácia a akulturácia),

(b) *profesijná kvalifikácia a rekvalifikácia* ako špecifická kulturácia,

(c) *re-adjustácia* jednotlivcov a skupín v sociálnom prostredí z hľadiska rodu/pohlavia, veku, nárečia, národnosti, sociálnej roly (žiaka, občana, pracovníka, manžela, rodiča ap.), resp. *morálna socializácia a resocializácia*,

(d) re-konštrukcia/*prestavba, obroda alebo obnova*/inovácia vlastnej *kultúry školy* i okolitej sociokultúry.

(e) *re-kultivácia*: humanizácia a personalizácia cieľov, obsahov a procesov výučby.

Svetová konferencia o vzdelávaní pre všetkých (The World Conference on Education for All, UNESCO, 1993, p. 78) rozlíšila niekoľko **účelov pre učenie sa ľudských bytostí**:

- byť schopným
- prežiť,
- rozvinúť si úplne vlastné schopnosti (*capacities*),
- žiť a pracovať v dôstojnosti,
- participovať plne na rozvoji (svojho prostredia),
- zlepšiť kvalitu svojho života,
- robiť informované rozhodnutia a
- nepretržite sa učiť (Article I of the World Declaration on Education for All).

Komenského poňatie školy ako *dielne ľudskosti* inšpirovala autorovu koncepciu **funkcií školy a korelujúcich účelov vzdelávania** prostredníctvom učenia sa a učenia ťa v spoločenstve: byť

1. kultúrnym ochrancom zdravia a životného prostredia,

2. tvorivým predškólakom, školákom a poškólakom (celoživotným samoukom),

3. demokratickým občanom a čínorodým vlastencom,

4. (vysoko) kvalifikovaným odborníkom (profesionálom), výkonným pracovníkom a zodpovedným zamestnancom,

5. chápaným partnerom/manželom a kultivovaným rodičom,

6. rozvážnym domácim hospodárom, šetrným spotrebiteľom a starostlivým tvorcom domova,

7. racionálnym používateľom voľného času a kultivátorom vlastných vlôh, potenciálov a záľub, ako aj

8. byť sám sebou, ale nie sám pre seba (Švec a Sabol, 1981 a Švec 1981).

V školskopolitickom materiáli „Milénium“ (ako návrhu koncepcie *aj* ako programu rozvoja výchovy a vzdelávania v SR v elektronickej i v tlačovej podobe) sa *pojmem poslanie/misie slovenskej školy ani jej účelov a cieľov* nevyskytuje. V tejto kvapnej (a málo platnej) práci o inovácii v slovenskom školstve sa iba **zmes hodnôt**: „Ideálom výchovy a vzdelávania by mal byť *dobrý* (čestný, morálny, charakterný), *múdry* (vzdelaný, tvorivý), *aktívny* (samostatný, pracovitý, iniciatívny) a *šťastný* (vyrovnaný, zdravý) *človek*“ (Milénium, 2002, s. 21). V inom materiáli sa pridáva prívlastok „**a zodpovedný** (v konaní voči ľuďom, životnému prostrediu) *človek*“ (Milénium, bez roku, s. 32). Je to nesporne

podnetná „chaotika“ slov o sociokultúrnych hodnotách, nie je to však „silná logika“ kultúrnych hodnôt uprednostňovaných v našom časopriestore. Navyše, prognostici si netrúfajú predložiť verejnosti prognózu na najbližších 15 – 20 rokov (teda do roku 2019). Uvedený rýchlokvasný materiál je však odvážny (a vraj impertinentný, ako ktosi ticho poznamenal). V povrchnom materiáli k nastávajúcemu miléniu sa nevyskytujú ani *kardinálne účely a generálne ciele* predškoly a školy. Tie sú aj v našom druhom miléniu nahradené *zmesou procesov* „KEMSAK“: **K**ognitivizácia, **E**mocionalizácia a komunikácia, **M**otivácia, **S**amoregulácia, **A**xiologizácia a **K**reativizácia (Zelina, 1996, s. 13). V programovom dokumente Milénium (Rosa a i., asi 2001, s. 34) sa uvádza: **motivácia, emocionalizácia, autoregulácia a axiologizácia, kognitivizácia a kreativizácia** (teda MEAAKK). Uvedené cudzie slová, okrem komunikácie, motivácie a autoregulácie, sa nevyskytujú v najväčšom anglicko-anglickom slovníku (Gove, 1993). Uvedená skladba procesov bola publikovaná (aj s tzv. „zložkami výchovy“) v časopise *Detská psychológia a patopsychológia* 1989) pred našou nežnou revolúciou.

### **Znalosť vízie školy nielen jej vedením**

Cudzie slovo vízia, ktoré sa v súčasnosti s obľubou používa aj v slovenskom školstve. Znamená v podstate vlastný či cudzí *pohľad do svojho budúca*. Uplatňuje ho aj individuálna škola vidieckej, polomestskej a mestskej obce. Jasle, škôlky a nižšie a vyššie školy (vrátane vysokých) týmto termínom dávajú na známosť – zvyčajne na svojej webovej stránke v ročenke alebo inde – podstatné zvesti o svojej filozofii školy, misii školy, programoch školy, ale aj o iných lákajúcich a presvedčujúcich zámeroch, metodických prístupoch, organizačných postupoch a výsledkoch školy, najmä však o jej obľube a úspechoch. V tomto *vlastnom texte o obraze seba* sa spravidla uvádzajú relevantné údaje o univerzálnej alebo o unikátnej povahe školy a školovania. Môžu sa, dokonca majú sa tu uviesť najmä položky s pravdami o škole.

Pohľad školy do svojej blízkej perspektívy (ako edukačného systému s inštitucionálnymi štruktúrami a funkciami) sa spravidla opiera o kontext potrieb a záujmov svojho systémového prostredia. Môže sa načrtnúť napríklad týmito zadaniami svojich úloh:

- Škola bude naďalej klásť dôraz na obnovu svojho *cieľového programu* (t. j. vzdelanostného modelu absolventa, učebného plánu, učebných osnov predmetových kurzov) a priprogramových aktivít.
- Pokúsi sa povzniesť výkon edukačnej profesie a výkonnosť učiteľov školy a ostatných edukačných pracovníkov školy (v učebniach, v mimovyučovacom zariadení, v poradni, v miestnosti žiackeho klubu, žiakom domove, vo svojom športovom zariadení, inde).
- Zlepší, skvalitní a zefektívni prácu učiteľských a priučiteľských profesionálov ako cennú službu obyvateľstvu.
- Rozšíri počet členov školskej komunity a rozsah jej účelov (funkcií) a zámerov (ideálu, cieľov a úloh).
- Dobrým vzdelaním a vychovaním uvedie žiakov do života práce a mimopráce.
- Socializuje učiacich sa ako svojho pokračovateľa v poctivej a usilovnej práci.
- Sústavne a svedomite učí žiakov cieľavedome napredovať k lepšej budúcnosti žitia učením sa prácou, v práci a z práce.
- Učí hlbšie porozumieť podstatám profesijného, občianskeho, rodinného a osobného života učiacich sa.
- Žiacke učenie koncipuje nielen ako poznávanie, ale aj ako pretváracie konanie, kritériálne hodnotenie a zdvorilé dorozumievanie sa a vzájomné porozumievanie si.

## Na záver

Pôvodcu príspevku pred časom oslovila vtipná populárna monografia *Vést nebo být veden* od Dona Fullera (2004). Pojem misie je v konceptuálnom kontexte s **profesiou** (ako aj vokáciou alebo remeslom) a s **pracovným zamestnaním**. V masmédiách sa stretávame s názormi učiteľov základnej a strednej školy, že **učiteľstvo** je nielen povolanie, ale aj poslanie. To napovedá, že títo profesionáli v školovaní si plne uvedomujú veľkú zodpovednosť ako uskutočňovatelia poslania svojej inštitúcie **na vzdelávanie a hodnotové vychovávanie**. Vlády našej krajiny sú však v nároku náležitého finančného ocenenia **producentov národnej vzdelanosti** akoby polohluché a poloslepé. Čím to je tak?

## Použitá literatúra

*Article I of the World Declaration on Education for All*. Paris : UNESCO, 1993.

FULLER, D. 2004. *Vést nebo být veden*. Praha : Vydavatelství Alfa. 200 s. ISBN 80-86851-03-6.

GOVE, P. B. (ed.): *Websters third new international dictionary of English language unabridged*. Cologne : Kónemann. 1993, 2664 s.

HAIŠ, K., HODEK, B. 1984. *Velký anglicko-český slovník*. 2. díl. Praha : Academia. 1908 s.

KRAUS, J. a kol. 2009. *Nový akademický slovník cizích slov*. Praha : 2009. 880 s. ISBN 978-80-200-13514.

*Milénium – Konceptia rozvoja výchovy a vzdelávania v Slovenskej republike*. Prešov : Metodicko-pedagogické centrum, 2002. 68 s. ISBN80-8045 (Dokument použitý z [www.education.sk](http://www.education.sk) 1.7.2002).

ROSA, V., TUREK, I., ZELINA, M. a 12 expertných skupín. 2001. *Milénium – Národný program výchovy a vzdelávania v Slovenskej republike*. Bratislava : Iris, 2001. 188 s. ISBN 80-89018-36-X.

ŠVEC, Š. 2013. *Rukopis textov hesiel do pripravovanej Slovenskej encyklopédie edukačných vied*.

ŠVEC, Š. 2011. *Inovačné prístupy v didaktike : K zdarnej obnove vzdelávania*. Bratislava : Vydavateľstvo Univerzity Komenského, 2011. 186 s. ISBN 978-80-223-3221-7.

ŠVEC, Š. 2009. *Cielový program školy*. Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2009. 2012. ISBN 978 80-8118-026-2.

ŠVEC, Š. 2008. *Anglicko-slovenský lexikón pedagogiky a andragogiky*. Bratislava : Iris, 325 s. ISBN 978-80-89256-21-1.

ŠVEC, Š., SABOL, J. *Dotazník pre SOU*. Bratislava : Katedra pedagogiky FiF UK. 1981.

ZELINA, M. 1996. *Stratégie a metódy rozvoja osobnosti*. 2. vyd. Bratislava : Iris, 1996. 235 s. ISBN 80-967013-4-7.

# Manželstvo a rodina v posolstve bl. Jána Pavla II.

**PaedDr. et Mgr. Pavol Tománek, PhD.**  
Katedra pedagogiky a sociálnej pedagogiky  
Pedagogická fakulta Univerzita Komenského  
tomanek@fedu.uniba.sk

---

## Abstrakt

V predkladanom príspevku sa zaoberáme rodinou a manželstvom v posolstve bl. Jána Pavla II. Reflektujeme manželstvo ako zdravý predpoklad rodiny. Rodinu charakterizujeme ako spoločenstvo lásky. V závere príspevku reflektujeme aj novodobý fenomén partnerstva a podávame vyjadrenia niektorých pápežov k otázke manželstva.

**Kľúčové slová:** Manželstvo. Rodina. Spoločenstvo. Zodpovednosť. Výchova. Povolanie.

## Abstract

In the present paper we describe the family and marriage in message pope John Paul II. We reflect marriage as a healthy condition of the family. Characterize the family as a community of love. In conclusion we reflect on the contribution of the modern phenomenon of the partnership and served some of the Pope's statements on the question of marriage.

**Key words:** Marriage. Family. Community. Responsibility. Education. Profession.

## Úvod

*„Manželstvo a rodina tvoria jedno z najcennejších bohactiev ľudstva.“*  
bl. Ján Pavol II.

Byť povolaným do Božieho plánu znamená byť povolaný k láske. K láske, ktorá „je trpezlivá, je dobrotivá; nezávidí, nevypína sa, nevystatuje sa, nie je nehanebná, nie je sebecká, nerozčuľuje sa, nemyslí na zlé, neteší sa z nepravosti, ale raduje sa z pravdy. Všetko znáša, všetko verí, všetko dúfa, všetko vydrží. Láska nikdy nezanikne.“ (1Kor 13, 4 – 8).

Láska je o skutkoch, nielen o slovách. Ľudia, ktorých Boh volá do manželstva, dostávajú podiel na najvyššom povolaní - na stvoriteľskom diele samého Boha - a to vo vyslovene vrúcnom spoločenstve. Manželský partner alebo dieťa nenahradia bezpečie, zázemie a lásku, ktorá človeku chýba. Skôr je manželstvo vynikajúcou výzvou rásť a vyvinúť sa tak, že sa povolaný stane človekom slobody. Smie sa stať takým slobodným, že vie a chce sa darovať a zdieľať: svoj čas, svoju silu, svoje telo, svoj záujem, svoju pozornosť, svoje srdce. A tak smie pomocou manželstva a rodiny všetko to dobro, čo sa v ňom ukrýva každodenne prežívať, vyžiť a nechať sa stať plodným v životoch ľudí, čo sú mu zverení - a to predovšetkým deťom.

„Šťastný život v manželstve“ - to je najčastejšie sa opakujúca odpoveď na otázku položenú mladým, ktorá sa vzťahuje na to, čo považujú v dospelom živote za najdôležitejšie. Niet pochybností, že šťastné manželstvo – rodina, to je súčasne i šťastný osobný život. Teplota citov, atmosféra dôvery, opory, bezprostrednosti a blízkosti; súhrn všetkých mnohorakých rodinných uzlov (muž - žena, rodičia – deti, starí rodičia – vnučatá, príbuzní medzi sebou) to sú najhlbšie psychicko-duchovné vybavenia každého človeka, základ rovnováhy, prameň sily ducha, dobrých, vznešených vnuknutí i životných činov.



## Fenomén manželstva

Manželstvo vedie k rodine a rodina v sebe zahŕňa plodenie a výchovu detí. Dnešní ľudia užívajú „dobrá“ manželstva, no do inštitúcie manželstva často nevstupujú, resp. vyhľadávajú iné alternatívy, ktoré už vo svojej podstate nemôžu naplniť jednu z podstatných znakov manželstva a v neposlednom rade aj rodiny, a to plodenie detí. Manželstvo je prechod od samoty jedného človeka k láske dvoch ľudí<sup>1</sup>. Je to trvalý zväzok muža a ženy. Nachádzame ho v každej dobe a vo všetkých kultúrach, a to z dôvodu, že neporovnateľne lepšie ako akákoľvek iná inštitúcia uspokojuje základné potreby človeka. Konkrétne, manželstvo vytvára optimálne podmienky pre:

- uspokojenie emocionálnych a sexuálnych potrieb,
- plodenie a výchovu detí,
- zaistenie fyzických podmienok pre život (bývanie, osobné potreby),
- vytvorenie priestoru pre priateľstvo, city a družnosť,
- osobný rast a šťastie manželov<sup>2</sup>.

Lat. *Matrimonium* sa prekladá ako manželstvo. Uvedený termín sa skladá z dvoch slov: „*mater*“ (matka) a „*munia*“, resp. „*munus*“ (úloha, poslanie). Definícia manželstva podľa kán. 1055 CIC<sup>3</sup> 1983 znie: „*Matrimoniale foedus, quo vir et mulier inter se totius vitae consortium constituunt, indole sua naturali ad bonum coniugum atque ad prolis generationem et educationem ordinatum, a Christo Domino ad sacramenti dignitatem inter baptizatos evectus est.*“ Je to zmluva medzi mužom a ženou (právny aspekt), ktorá spôsobuje, že muž a žena sa spájajú v jedno telo na čas celého ich života (*consortium totius vitae*), tvoria teda spoločenstvo (sociálny aspekt) postavené na prirodzenosti človeka. Cieľom tohto spoločenstva je dobro manželov, plodenie a výchova detí. Väčšina ľudí sa však prikláňa k názoru, že manželstvo je výsostne sviatostným aktom (v kresťanstve) dvoch ľudí opačného pohlavia, resp. právnym úkonom (pri civilnom manželstve), ktorým si dvaja ľudia slobodne a zodpovedne sľubujú vernosť a lásku s cieľom plodiť a vychovávať aj deti.

Manželstvo je v slovenskom rodinnom práve zakotvené ako trvalé spoločenstvo muža a ženy, jeho hlavným účelom je založenie rodiny a výchova detí. Toto spoločenstvo, založené na právnom vzťahu, je postavené na zásadách **dobrovoľnosti a rovnoprávnosti**. V slovenskom právnom systéme poznáme teda dva druhy uzatváranie manželského zväzku, a to:

- cirkevnou alebo
- civilnou formou (známou tiež ako civilný sobáš)<sup>4</sup>.

Manželstvo je zväzkom jedného muža a jednej ženy<sup>5</sup>, ktorý bol uzavretý spôsobom ustanoveným alebo uznaným Slovenskou republikou. Takýmto spôsobom nie je možné uzavrieť iný zväzok. Osobitnú ochranu, ktorú zákon priznáva manželstvu, nie je možné priznať inému zväzku, než je manželstvo. Manželstvo je podľa (CIC 1055) definované, ako „manželská zmluva, ktorou muž a žena vytvárajú medzi sebou celoživotné spoločenstvo, zamerané svojou prirodzenou povahou na dobro manželov a na plodenie a výchovu detí, a ktorú povýšil Kristus Pán medzi pokrstenými na hodnotu sviatosti.“ V slovenskom rodinnom práve sa uvádza, že „manželstvo je zakotvené ako zväzok muža a ženy, jeho

<sup>1</sup>KOREC J. Ch. *K manželstvu a rodine*. Bratislava : Lúč, 2004. s. 11

<sup>2</sup> Dostupné na: <http://www.forumzivota.sk/manzelstvo> [cit. 1.1.2012]

<sup>3</sup> Porov. CIC 1983, kán. 1055, § 1.

<sup>4</sup> Postup pred uzavretím manželstva upravuje zákon č. 154/1994 Z.z. NR SR o matrikách, jeho druhá časť - paragrafy § 27-30.

<sup>5</sup> Podobnú definíciu manželstva môžeme citovať aj podľa kán. 776, § 1 CCEO: „*Matrimoniale foedus a Creatore conditum eiusque legibus instructum, quo vir et mulier irrevocabili consensu personali totius vitae consortium inter se constituunt, indole sua naturali ad bonum coniugum ac ad filiorum generationem et educationem ordinatur*“.

hlavným účelom je vytvoriť harmonické a trvalé životné spoločenstvo, ktoré zabezpečí riadnu výchovu detí. Toto spoločenstvo, založené na právnom vzťahu, je postavené na zásadách dobrovoľnosti a rovnoprávnosti<sup>6</sup>. Podľa sociológov je „manželstvo spoločensky uznaný, legalizovaný sexuálny vzťah medzi partnermi opačného pohlavia, o ktorom sa predpokladá, že sa skôr či neskôr stane základom rodiny“<sup>7</sup>.

Kresťanské manželstvo je sviatosť, ktorá na základe vzájomného neodvolateľného súhlasu spája muža a ženu k celoživotnému spoločenstvu lásky, k plodeniu a výchove potomstva, k čomu súčasne poskytuje potrebnú milosť (GS 48-50).

### **Manželstvo ako predpoklad rodiny podľa učenia Katolíckej cirkvi**

Spoločenstvo manželov je základom, na ktorom sa buduje širšie domáce spoločenstvo, a to spoločenstvo rodičov a detí, bratov a sestier medzi sebou, príbuzných a iných rodinných príslušníkov. (FC 21). Také spoločenstvo má korene v prirodzených zväzkoch tela a krvi. Rozvíja sa a skutočne ľudsky zdokonaľuje tým, že vytvára a privádza k zrelosti hlbšie a bohatšie duchovné putá. Láska, ktorá pestuje medziosobné vzťahy rôznych členov, je tou vnútornou silou, ktorá vytvára a oživuje domácu jednotu a spoločenstvo (FC 21).

Okrem toho kresťanská rodina je povolaná, aby okúsila nové a jedinečné spoločenstvo, ktoré potvrdzuje a zdokonaľuje prirodzené a ľudské spoločenstvo. V skutočnosti milosť Ježiša Krista, „*prvorodeného medzi mnohými bratmi*“ (Rim 8, 29), je svojou prirodzenosťou a vnútornou dynamikou „milosťou bratstva“<sup>8</sup>, ako hovorí svätý Tomáš Akvinský. Duch Svätý, ktorý sa vylieva pri slávení sviatostí, je živým prameňom a nevyčerpatelným pokrmom nadprirodzeného spoločenstva, ktoré veriacich zhromažďuje a spája s Kristom a medzi sebou v jednote Božej Cirkvi. Kresťanská rodina zjavuje a uskutočňuje cirkevné spoločenstvo, preto ju možno a treba nazývať „domácou cirkvou“ (FC 21).

Všetci členovia rodiny, každý podľa vlastného daru, dostávajú milosť a úlohu, aby deň čo deň budovali spoločenstvo osôb tak, aby sa rodina stala „akousi školou úplnejšej ľudskosti“. Takou sa stáva starostlivosťou a láskou k deťom, chorým a starým, ďalej vzájomnou každodennou službou a účasťou na dobrách, radoostiach i bolestiach. (FC 21). Rodina ako domáca cirkev je povolaná ohlasovať Evanjelium života, sláviť ho a slúžiť mu. Je to predovšetkým úlohou manželov, ktorí sú pozvaní stať sa odovzdávateľmi života na základe neustále obnovovaného povedomia významu rodičovstva, chápaného ako dôležitá udalosť, poukazujúca na to, že ľudský život je darom, ktorý prijímame na to, aby sme ho znovu darovali. Keď rodičia plodia nový život, presvedčajú sa, že dieťa, „i keď je ovocím ich vzájomného daru lásky, je zároveň aj darom pre oboch – darom, ktorý pramení z daru“<sup>9</sup>. Rodina spĺňa svoje poslanie ohlasovania Evanjelia života predovšetkým výchovou detí. Slovom i príkladom, každodennými kontaktmi a rozhodnutiami, konkrétnymi prejavmi a znakmi rodičia učia svoje deti autentickej slobode, ktorá sa uskutočňuje nezištným sebadarováním a rozvíja v nich úctu k druhým, zmysel pre spravodlivosť, postoj srdečného prijímania druhých, dialógu, obetavej služby a solidarity, ako aj všetkým ostatným hodnotám, ktoré pomáhajú prijímať život ako dar. Výchovné úsilie kresťanských rodičov má slúžiť rastu viery detí a pomáhať im spĺňať povolanie, ktoré dostali od Boha. V rámci svojho výchovného poslania rodičia majú slovom i príkladom naučiť deti pravému zmyslu utrpenia a smrti: dokážu to, ak sami budú vo svojom okolí vnímať všetky formy utrpenia, ale najmä tým, že

<sup>6</sup> Dostupné na: <http://portal.gov.sk/portal/sk/default.aspx?catid=39&etype=1&aid=331> [cit.1.1.2012].

<sup>7</sup> MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha : Sociologické nakladatelství SLON, 1999. s. 35. ISBN 8085850-75-3.

<sup>8</sup> PIEPER, J. *Tomáš Akvinský*. Praha : Vyšehrad, 1997. 160 s.

<sup>9</sup> Dostupné na: <http://www.rodina.kbs.sk/Svetove-stretnutia-rodin/VII-Svetove-stretnutie/Katechezysm284/2-RODINA-DAVA-ZIVOT/> [cit.8.1.2012].

dokázu prejavíť srdečnosť, starostlivosť a spolicítenie chorým a starším osobám vo vlastnej rodine. (EV 92)

## Učenie bl. Jána Pavla II. o manželstve a rodine

### *Jednota a nerozlučiteľnosť manželstva*

Jednota a nerozlučnosť sú podstatnými prvkami každého manželstva. Keby osoby, uzavierajúce manželstvo, vylúčili jednotu a nerozlučnosť, nemali by opravdivú vôľu uzavrieť manželstvo, lebo by chceli niečo iné, ako sviatostné manželstvo. „Základom šťastného manželstva je vždy osobná premena obidvoch manželov, spojená so vzájomným poznaním a prijatím sa. Tento proces však predpokladá ochotu umierať jeden pre druhého, svojim potrebám a svojim túžbam“<sup>10</sup>. Prvé spoločenstvo je to, ktoré vzniká a rozvíja sa medzi manželmi. Silou zmluvy manželskej lásky muž a žena už nie sú dvaja, ale jedno telo a sú povzbudzovaní k neustálemu rastu vo svojom spoločenstve každodennou vernosťou manželského sľubu o vzájomnom a plnom darovaní sa. (FC 19). Toto manželské spoločenstvo má korene v prirodzenom dopĺňaní sa muža a ženy a živí ho rozhodnutie samých manželov spolu žiť celý životný údel, totiž, čo majú a čím sú. Takéto spoločenstvo je preto plodom a znakom hlboko ľudskej požiadavky. Boh však v Kristovi, Pánovi, berie túto ľudskú požiadavku, potvrdzuje ju, očisťuje, povznáša a sviatosťou manželstva zdokonaľuje. Duch Svätý, vyliaty pri sviatostnom slávení, poskytuje kresťanským manželom dar nového spoločenstva lásky, ktoré je živým a skutočným obrazom tej jedinečnej jednoty, ktorá robí z Cirkvi nedeliteľné tajomné telo Pána Ježiša. Dar Ducha je pre kresťanských manželov prikázáním života a súčasne povzbudzujúcim podnetom, aby sa každodenne čím dokonalejšie zjednocovali na všetkých rovinách: tiel, pováh, srdc, rozumu, vôle a duší, a tak zjavovali Cirkvi a svetu nové spoločenstvo lásky, ktoré je darom Kristovej milosti. (FC 19).

Takémuto spoločenstvu radikálne odporuje polygamia. Priamo totiž popiera Boží plán, ako bol na samom počiatku zjavený, lebo odporuje rovnakej osobnej dôstojnosti muža i ženy, ktorí sa v manželstve jeden druhému darujú celou, čiže jedinou a výlučnou láskou. Druhý vatikánsky koncil o tom napísal: "Jednota manželstva, Pánom potvrdená, navidomoči vysvitá aj z rovnakej osobnej dôstojnosti ženy a muža, ktorú treba uznávať vo vzájomnej a úplnej láske"<sup>11</sup> (FC 19). Manželské spoločenstvo sa vyznačuje nielen svojou jednotou, ale aj svojou nerozlučiteľnosťou. Manželská nerozlučiteľnosť, zakorenená v osobnom a úplnom odovzdaní sa manželov a požadovaná dobrom detí, nachádza svoju najvyššiu pravdu v pláne, ktorý Boh predostrel vo svojom Zjavení: on chce a dáva nerozlučiteľnosť manželstva ako ovocie, znak a požiadavku absolútne vernej lásky, ktorou Boh miluje človeka a ktorú Kristus Pán má k svojej Cirkvi. Dar sviatosti je pre kresťanských manželov súčasne povoláním i prikázáním, aby si navždy boli verní, hoci na nich doliehajú isté skúšky a ťažkosti, a aby veľkodušne poslúchli svätú Pánovu vôľu: "Čo Boh spojil, človek nech nerozlučuje!" (Mt 19, 6) a (FC 20).

### **Odovzdanosť – darovanie života**

Stvorením muža a ženy na svoj obraz a podobu Boh korunuje dielo svojich rúk a privádza ho k dokonalosti. Povoláva ich k osobitnej účasti na svojej láske, ako aj na svojej moci, a to ich slobodnou a zodpovednou spoluprácou na odovzdávaní daru ľudského života. (FC 28). Láska spôsobuje, že sa človek realizuje cez pravý dar seba samého: milovať znamená dávať a prijímať to, čo sa nedá ani kúpiť, ani predať, ale iba slobodne a vzájomne darovať. Dar osoby svojou prirodzenosťou vyžaduje, aby bol trvalý a neodvolateľný.

<sup>10</sup> AUGUSTYN, J. *Sexualita v našom živote*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1995, s. 174.

<sup>11</sup> Porov. JÁN PAVOL II. *Príhovor k snúbencom*, 4 (Kinshasa, 3.mája 1980) : AAS 72 (1980), s. 426 n.

Odobnosť v manželstve pramení z takéhoto daru: darovanie osoby osobe. V tejto odobnosti je prejav svadobnej povahy lásky. V manželskom súhlase novomanželia sa oslovujú vlastným menom: „*Ja ... beriem si teba ... za svojho manžela (za svoju manželku) a sľubujem, že ti budem verná (verný) po všetky dni svojho života.*“ Takýto dar zaväzuje oveľa silnejšie a hlbšie než všetko ostatné, čo možno „kúpiť“ nejakým spôsobom a za akúkoľvek cenu. Keď muž a žena v manželstve sa dávajú a vzájomne prijímajú v jednote „jedného jediného tela“, logika pravého daru vchádza do ich života. Bez nej by bolo manželstvo prázdne, tým spoločenstvo osôb, vybudované na takejto logike, sa stáva spoločenstvom rodičov. (GS 11). Deti sú najvzácnejším darom manželstva a najviac prispievajú k dobru samých rodičov. Boh sám, ktorý povedal: „*Nie je dobre byť človeku samotnému*“ (Gn 2,18), a ktorý „*od počiatku stvoril ľudí ako muža a ženu*“ (Mt 19,4), chtiac im dať osobitnú účasť na svojom stvoriteľskom diele, požehnal mužovi a žene slovami: „*Plodte sa a množte.*“ (Gn 1,28). Teda správne udržiavaná manželská láska a celý z nej vyplývajúci spôsob rodinného života, bez zanedbania ostatných cieľov manželstva, smeruje k tomu, aby boli manželia ochotní odvážne spolupracovať s láskou Stvoriteľa a Spasiteľa, ktorý ich prostredníctvom stále rozširuje a obohacuje svoju rodinu. Manželia vedia, že v úlohe životodarcov a vychovávateľov - a to treba pokladať za ich vlastné poslanie - sú spolupracovníkmi a sťaby tlmochníkmi lásky Boha Stvoriteľa. Boh, Pán života, zveril ľuďom vznešenú úlohu udržiavať život. To sa má uskutočňovať spôsobom dôstojným človeka. Život treba teda chrániť s tou najväčšou starostlivosťou hneď od počatia: potrat a vražda nemluvniat sú ohavné zločiny<sup>12</sup>.

### **Rodina - spoločenstvo lásky**

Rodina, založená na láske a ňou oživovaná, je spoločenstvom osôb: muža a ženy spojených manželstvom, rodičov a detí, ako aj príbuzných. Jej prvou úlohou je verne prežívať skutočnosť tohto spoločenstva v ustavičnom úsilí o rozvoj opravdivého spoločenstva osôb. (FC 18). Vnútorým princípom, stálou hnacou silou a najvyšším cieľom tejto úlohy je láska: ako rodina bez lásky nie je spoločenstvom osôb, rovnako bez lásky nemôže rodina ani žiť, ani rásť a zdokonaľovať sa ako spoločenstvo osôb. Lásku medzi mužom a ženou v manželstve a z nej prameniaca a šíriaca sa lásku medzi členmi rodiny – medzi rodičmi a deťmi, medzi bratmi a sestrami, príbuznými a domácimi – oduševňuje a poháňa ustavične vnútorná dynamická sila, ktorá robí rodinu stále viac pevnejším a prežívanejším spoločenstvom, ktoré je základom a dušou manželského a rodinného spoločenstva. (FC 18). Prvoradú úlohu pri budovaní rodiny - spoločenstva lásky má vzájomný výchovný vzťah medzi rodičmi a deťmi, v ktorom každý dáva a dostáva. Deti láskou, úctou a poslušnosťou voči rodičom prispievajú opravdivo a úprimne k vytváraniu ľudskej a kresťanskej rodiny svojim zvláštnym a nenahraditeľným prínosom. Ľahšie sa im to darí, ak rodičia vykonávajú svoju autoritu, ktorej sa nemôžu zriecť, ako skutočnú a osobitnú službu, zameranú na ľudské a kresťanské dobro detí, najmä však na to, aby získali slobodu, ktorá v sebe obsahuje aj zodpovednosť a súčasne aby si rodičia ustavične uvedomovali „dar“, ktorý neprestajne dostávajú od detí. (FC 21). Rodinné spoločenstvo možno uchovávať a zdokonaľovať iba za cenu sebazaprenia a sebaobety. Od všetkých a od každého jednotlivo vyžaduje pohotovú a veľkodušnú vôľu, ochotnú odpúšťať, znášať, zľutovať sa, zhodnúť sa a zmieriť. Každá rodina dobre vie, ako slepá sebaláska, nesvár, napätie a zvady násilne napádajú a niekedy aj smrteľne zraňujú jej spoločenstvo. Odtiaľto pochádza mnoho rozličných roztržiek v rodinnom spolužití. Zároveň však Boh, pôvodca pokoja, povoláva každú rodinu „k zmiereniu“, aby sa touto radostnou a obrodnou skúsenosťou znovu vybudovalo, podporilo obnovené spoločenstvo a aby sa znovu nastolila jednota. Najmä účasť na sviatosti zmierenia a hostine Kristovho tela poskytuje

<sup>12</sup> Porov. SKALA, J. Odobnosť – Darovanie života. In *FAKTY*. 2005, roč. 11, č. 10, s. 13.

kresťanskej rodine milosť a zaväzuje povinnosťou prekonávať všetky roztržky a usilovať sa o plné a pravé spoločenstvo, ktoré si Boh praje. Úsilím o to zadost'učíňuje Kristovmu vrúcnemu prianiu „aby všetci boli jedno“ (FC 21).

## **Manželstvo a rodina v súčasnom svete**

Rodina je základnou spoločenskou bunkou, v ktorej človek prichádza na svet, kde je prvýkrát v živote prijímaný, milovaný a miluje<sup>13</sup>.

### *Manželstvo alebo partnerstvo?*

Vzťah muža a ženy je prapôvodný ľudský vzťah, s významným sociálnym kontextom. Preto bol od pradávnych čias aj v celkom primitívnych, aj v rozvinutejších spoločnostiach v určitej podobe inštitucionalizovaný a upravovaný verejne platnými normami.

Manželstvo bolo v dejinách Izraela v 13. storočí pred Kristom Dekalógom kodifikované ako vzťah jedného muža a jednej ženy, hoci toto ustanovenie nebolo ihneď všetkými Izraelitmi dodržiavané. Biblia, posvätná kniha uznávaná 3 svetovými náboženstvami, kladie ustanovenie manželstva jedného muža a jednej ženy na samotný počiatok ľudských dejín a chápe ho ako posvätný zväzok. Inštitúcia manželstva počas tisícročí histórie ľudstva dala vzniknúť prirodzenej deľbe rolí medzi mužom a ženou a podčiarkla odlišnosť ich úloh a zodpovedností v rodine. Vysoké hodnotenie materstva určilo žene dôležitú, pre komunitu, v ktorej žili, podstatnú, ale v porovnaní s mužom (videné dnešnými očami) podriadenú úlohu: budovať rodinu a postarať sa o výchovu detí. Mužovi prisúdená zodpovednosť za veci verejné a za ekonomické postavenie rodiny (za výživu rodiny vždy zodpovedala žena) zvyhodňovala jeho pozíciu v rodine aj v spoločnosti. Keď od konca 17. storočia ženy postupne získavali vzdelanie, v polovici 19. storočia volebné právo a možnosť pracovať v štátnych službách, túto pozíciu už nepovažovali za spravodlivú a nastal pohyb. O vzniku manželstva rozhodovala dlhé tisícročia patriarchálna rodina na základe racionálnych, t.j. najmä ekonomických a rodinných dôvodov. To sa zachovalo neskôr aj v dvojgeneračných rodinách. Priestor pre osobnú voľbu manželského partnera sa len postupne rozširoval až po dnešnú prax. Hlavným putom, zdrojom a motiváciou stability manželského vzťahu počas dlhých stáročí v našom kultúrnom prostredí boli náboženské hodnoty, posvätnosť manželského zväzku a jeho nerozlúčnosť a ekonomické hodnoty, ktoré ho zabezpečovali. Tam, kde sa oslabil sila náboženských hodnôt a ekonomické väzby, viazané najmä na vlastníctvo pôdy, sa stratili, dostala sa stabilita vzťahu muža a ženy na vratkejší základ. Pre moderného človeka sa stalo prítlačivým heslom ideál plného osobnostného rozvoja, sebarealizácia. Tradične stabilizované pozície muža a ženy v ich vzájomných vzťahoch boli prekážkou pre novú predstavu. Feministické hnutie, najmä od 60. rokov minulého storočia, prinieslo veľkú výzvu na zmenu týchto tradičných rolí muža a ženy. Heslá ako rovnosť príležitostí, dokonca rovnosť rodov (v zmysle rovnosti postavenia žien a mužov v súkromí aj v spoločnosti) sa stali hlavným prúdom (*mainstream*)<sup>14</sup>.

Partnerstvo muža a ženy je novým pojmom v posledných dvoch storočiach zápasu o práva žien. Partnerský model manželských vzťahov vyjadruje požiadavku ich rovnoprávnosti. Vyzdvihuje predovšetkým práva partnerov, nie ich povinnosti a záväzky. Partnerstvo nezabraňuje tomu, že sa záujmy partnerov často rozchádzajú a partnerstvo, keď mu chýbajú tradičné stabilizujúce prvky, sa rozpadá. Partnera je možné opustiť, rozviesť sa s ním. Počet rozvodov a neúplných rodín s matkami ako samoživiteľkami svojich detí dosahuje v Európe

<sup>13</sup> HUDÁK, V. *Ďakujem, že si*. Bratislava : Vydavateľstvo DON BOSCO, 2001, s.123.

<sup>14</sup> Slovenská spoločnosť pre rodinu a zodpovedné rodičovstvo. Partnerstvo a manželstvo v dnešnej kultúre [online]. [25.2.2012]. Dostupné na internete: < <http://www.family-sk.sk/kategorie.php?id=34&clanok=68>>.

obrovské počty. Napriek štátnym sociálnym injekciám, sú matky na výchovu svojich detí samy, nútené zastupovať aj seba, aj otca<sup>15</sup>.

### **Postavenie rodiny na manželstve alebo partnerstve?**

Rodina je základnou bunkou štátu a takisto aj Cirkvi v akomkoľvek spoločenskom zriadení. V súčasnosti rodina prežíva veľkú krízu. V dnešnej spoločnosti zasiahli rodinné spoločenstvo rozsiahle a rýchle zmeny. Rodina, jej podstata a forma sa stala terčom útokov, ktoré zneisťujú jej postavenie, podstatu, štruktúru. Stretávame sa s prorodinnými postojmi, ale aj s postojmi, ktoré už rodine nepripisujú dôležité miesto. Ján Pavol II. jasne deklaruje: „Budúci osud ľudského rodu závisí od rodiny!“ (FC 86) Na L. Šulová<sup>16</sup> vyjadruje názor, že v posledných rokoch je stále menej nazerané na rodinu ako na významnú štruktúru, ktorej opodstatnením je zachovanie ľudského rodu, zaistenie potrieb dieťaťa a jeho zdravý vývoj.

V posledných rokoch sa v spoločnosti silne diskutuje aj o základnom pohľade na rodinu, čo vlastne je a kto ju tvorí. Sú to manželia? Je to otec, matka a deti bez ohľadu na právny stav? Tieto úvahy zachádzajú až tak ďaleko, že niektorí sa pýtajú: Sú to ľudia rovnakého pohlavia, ktorí sa rozhodnú spolu žiť? A tak ďalej. Na Slovensku väčšina spoločnosti chápe rodinu ako malú primárnu spoločenskú skupinu, založenú: na zväzku muža a ženy, na pokrvnom zväzku rodičov a detí, či vzťahu jej osvojenia, na spoločnej domácnosti, ktorej členovia plnia spoločensky určené a uznané úlohy vyplývajúce zo spolužitia, a na súhrne funkcií, ktoré podmieňujú existenciu tohto spoločenstva a dávajú mu vlastný význam vo vzťahu k jedincom i k celej spoločnosti<sup>17</sup>. Rodina je najvýznamnejšou súčasťou spoločenskej mikroštruktúry, ktorá sprevádza človeka alebo sa ho aspoň nejako dotýka vo všetkých fázach jeho života. Predstavuje biosociálny systém, ktorý neustále hľadá a nachádza svoje miesto v spoločnosti a pritom je spoločnosťou znovu a znovu ovplyvňovaný a formovaný. Z hľadiska socializácie, teda procesu, ktorým sa jedinec stáva schopným sociálne žiť v príslušnej spoločnosti, je rodina najdôležitejšou skupinou. Poskytuje starostlivosť a ochranu svojmu členovi a to zvlášť v obdobiach, kedy nie je v stave sa o seba postarať. Rodina poskytuje svojim členom telesnú, duševnú, duchovnú existenciu a rozvoj, ďalej dáva pocit istoty a bezpečia, pocit domova v kruhu svojich najbližších. Ak rodina neplní tieto hlavné úlohy, znamená pre človeka závažné nebezpečenstvo, ktoré ho zasahuje svojou dysfunkciou alebo afunkciou na tých najcitlivejších miestach<sup>18</sup>. Rodina je základom spoločnosti. Stretajú sa v nej rozličné generácie a vzájomne si pomáhajú osvojiť si plnšiu múdrosť, ako aj zlad'ovať osobné práva s ostatnými požiadavkami spoločenského života. Práve preto všetci, čo majú vplyv na spoločenstvá a na spoločenské skupiny, majú sa účinne pričiniť o povznesenie manželstva a rodiny<sup>19</sup>.

### **Záver**

Manželstvo ako báza inštitúcie rodiny je založené na zmluve, v ktorej nik iný, iba muž a žena medzi sebou uzavrujú spoločenstvo na celý život. Manželstvo muža a ženy je svojou podstatou usporiadané pre dobro manželov, pre počatie a výchovu potomstva a pre naplnenie lásky v podobe jedinečného otcovstva a materstva. Manželstvo je veľkým darom a na túto

<sup>15</sup> Slovenská spoločnosť pre rodinu a zodpovedné rodičovstvo. Partnerstvo a manželstvo v dnešnej kultúre [online]. [25.2.2012]. Dostupné na internete: < <http://www.family-sk.sk/kategorie.php?id=34&clanok=68>>.

<sup>16</sup> ŠULOVA, L. *Človek v rodině*. In: Výrost, J., Slaměnik, I.: *Aplikovaná sociální psychologie I*. Praha : Portál, 1998, s. 326.

<sup>17</sup> TUPÝ, B. *Rodina a pastorácia*: semestrálna práca. Lublin: 2004. 7 - 8 s.

<sup>18</sup> TUPÝ, B. *Rodina a pastorácia*: semestrálna práca. Lublin: 2004. 8 s.

<sup>19</sup> TUPÝ, B. *Rodina a pastorácia*: semestrálna práca. Lublin: 2004. 8 s.

skutočnosť poukazujú pramene, z ktorých som čerpala. Sväté písmo vždy bolo, je a v budúcnosti bude aktuálne pre život každého jednotlivca na tejto zemi. Cirkev svojimi dokumentmi vždy priamo reaguje na problémy doby a nebráni sa odpovedať na otázky, ktoré kladie svet. Na hodnotu rodiny a úctu k nej, ako i na samotné poslanie každého manželstva a rodiny poukázal vo svojom učení najmä bl. Ján Pavol II. a pripomínal tak dôstojnosť týchto inštitúcií. Sila a kvalita manželského zväzku vytvára v rodine pocit bezpečia, pretože najvýznamnejší vzťah v rodine je vzťah manželov – muža a ženy. Kvalita tohto vzťahu navodzuje kvalitu rodinného života.

V poslednej dobe sme čoraz častejšie atakovaní názormi, ktoré chcú spoločnosť akosi presvedčiť o oprávnenosti legalizácii homosexuálnych partnerstiev ako alternatívy k manželstvu. Manželský zväzok však nemôžeme stotožňovať s homosexuálnym alebo aj heterosexuálnym, i keď legalizovaným partnerstvom. K sviatosti manželstva neexistuje žiadna alternatíva, žiadna napodobenina. Manželstvo bolo v dejinách vždy definované ako zväzok muža a ženy. Spoločnosť si začína legalizovať skutočnosti, ktoré sú tradične považované za mravne zlé (cudzoložstvo, smilstvo, homosexualita a iné). Mnohí cirkevní otcovia, pápeži i svätci, psychológovia, sociológovia, ale aj etnológovia svojich dôb, ktorých svet v posledných rokoch akoby zámerne obchádzal v citovaní, vždy zdôrazňovali – okrem iného – aj podstatné vlastnosti manželstva, ako jednotu a nerozlučiteľnosť. Na záver chceme vyzdvihnúť aspoň niektoré:

- Pápež Inocent XI., v roku 1679 povedal jasne, že mimomanželský pohlavný styk je sám v sebe zlý, to značí, že je mravne zlý preto, lebo je v rozpore so zákonmi prírody, a nie až vzhľadom na pozitívny Boží zákon.
- Pápež Pius XI. v encyklike „*Casti connubii*” učí, že manželstvo bolo ustanovené a obrodené nie ľuďmi, lež Bohom. A potom hovorí, že primerané využívanie schopnosti danej Stvoriteľom, počať nový život, je výlučne právom a privilegiom manželstva.
- Pius IX., v príhovore 27. sept. 1852 hovorí: *“Medzi kresťanmi nemôže byť platné manželstvo, ktoré by zároveň nebolo sviatosťou, a preto sviatosť nemôže byť nikdy oddelená od manželskej zmluvy”*; všetci pápeži jednoznačne hovoria, že samotná manželská zmluva je sviatosťou.
- Pápež Lev XIII. v encyklike *Arcanum divinae sapientiae* (1880) veľmi dôrazne hovorí, že v kresťanskom manželstve sa nedá oddeliť zmluva od sviatosti, a preto nemôže jestvovať skutočný zmluva, ktorá by nebola zároveň sviatosťou.
- Pius XII. v príhovore Katolíckej únii Talianska roku 1951 hovorí, že *“manželský akt je vo svojej prirodzenosti osobným úkonom a zároveň bezprostredným pôsobením manželov, ktoré vďaka prirodzenosti pôsobiacich i vo svojej osobitosti tohto pôsobenia, je výrazom vzájomného darovania sa a podľa Písma spôsobuje zjednotenie v “jednom tele”. Je to niečo omnoho viac ako je spojenie dvoch pohlavných buniek, ktoré môže nastať aj umelým spôsobom, teda bez prirodzeného pôsobenia manželov. Manželský akt, podľa toho ako ho konštituovala a chcela príroda, je osobným pôsobením, k akému sa snúbenci zaväzujú úkonom uzavretia manželstva”* (AAS 43, 1951/ 850).
- Pavol VI. v encyklike *Humanae vitae* zdôrazňuje, aby sa ľudia vyhýbali zvrátenostiam v oblasti sexuality.
- bl. Ján Pavol II. niekoľkokrát v mnohých svojich príhovoroch, encyklikách zdôrazňoval nerozlučiteľnosť manželstva, obhajoval život a jednotu a nabádal k opatrnosti pred rôznymi zvrátenosťami a útokmi na podstatu manželstva a rodiny.

## Použitá literatúra

- AUGUSTYN, J. *Sexuálna výchova v rodine a ve škole*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1998. 80 s. ISBN 80-7192-331-1.
- AUGUSTYN, J.: *Sexualita v našom živote*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1995, 208 s. ISBN 80-85527-99-5.
- BENEDIKT XVI. *Deus caritas est. Encyklika pápeža Benedikta XVI. O kresťanskej láske*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2006. 64 s. ISBN 80-7162-594-9.
- BIBLIA. 1998. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1998. ISBN 807140070X.
- FEŠKOVÁ, Š. 2007. Deti a ich prostredie. In *Rektrospektíva a perspektívy poslania PdF UK v Bratislave*. Bratislava : PdF UK, 2007. s. 507-512.
- FRÝDKOVÁ, E. 2010. *Rodičia ako edukační partneri školy*. Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2010. 174 s. ISBN 978-80-8105-200-2.
- GRAVISSIMUS EDUCATIONIS. (Dokumenty II. vatikánskeho koncilu). Rím : Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda 1970. ISBN 8071622273.
- HUDÁK, V. *Ďakujem, že si*. Bratislava : Vydavateľstvo DON BOSCO, 2001, 128 s. ISBN 80-88933-75-7.
- JÁN PAVOL II. *Apoštolský list Gratissimam sane. List pápeža Jána Pavla II. rodinám*. Trnava, Spolok svätého Vojtecha, 1994. 117 s. ISBN 80-7162-345-8.
- JÁN PAVOL II. *Evangelium vitae*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1995. 195 s. ISBN 80-7162-097-1.
- JÁN PAVOL II. *Familiaris consortio*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1993. 189 s. ISBN 80-7162-052-1.
- JÁN PAVOL II. *List pápeža Jána Pavla II. rodinám*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1994. 117 s. ISBN 80-7162-060-2.
- KÓDEX KANONICKÉHO PRÁVA. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 2001. ISBN 8071622273. KÓDEX KÁNONOV VÝCHODNÝCH CIRKVI.
- KOHÚTOVÁ, A. *Problémy ľudí na sídliskách, výskumná štúdia* [online]. [cit. 2012-02-25]. Dostupné na internete: <<http://www.psychologia.sk/empatia/em00-2/00-2-13.htm>>.
- Kol. autorov. *Aplikovaná sociálna psychologie I*. Praha : Portál, 1998. 384 s. ISBN 80-7178-269-6.
- KONFERENCIA BISKUPOV SLOVENSKA. *Pápežská rada pre rodinu: Príprava na sviatosť manželstva*. [online]. [cit. 2011.04.09]. ISBN 80-7162-500-0. Dostupné na internete: <<http://www.rodina.kbs.sk/articles/File/Priprava%20na%20sviatost%20manzelstva.pdf>>.



KOREC J. Ch. *K manželstvu a rodine*. Bratislava : Lúč, 2004. 240 s. ISBN 80-7114-418-5.

KURUC, M. 2006. Pohľad do vnútra agresívneho správania. In *Sociálnopedagogické štúdie*. Bratislava : UK, 2006. s. 97-100. ISBN 80-223-2248-2.

MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha : Sociologické nakladatelství SLON, 1999. 251 s. ISBN 8085850-75-3.

PÁPEŽSKÁ RADA PRE RODINU. *Katolícka cirkev a sexuálna výchova*. Bratislava : Serafin, 1998. 133 s. ISBN 80-85310-98-8.

PIEPER, J. *Tomáš Akvinský*. Praha : Vyšehrad, 1997. 160 s. ISBN 80-7021-224-1.

SKALA, J. Ježiš a nerozlučiteľná skutočnosť podľa synoptikov. In *FAKTY*. ISSN 1335-7085, 2005, roč. 11, č. 10, s. 12 – 14.

SKALA, J. Manželstvo ako ľudská realita stvorená Bohom. In *FAKTY*. ISSN 1335-7085, 2005, roč. 11, č. 10, s. 12 – 14.

SKALA, J. Náplň manželstva. In *FAKTY*. ISSN 1335-7085, 2005, roč. 11, č. 10, s. 12 – 14.

SKALA, J. Odovzdanosť – Darovanie života. In *FAKTY*. ISSN 1335-7085, 2005, roč. 11, č. 10, s. 12 – 14.

SKALA, J. Sv. Pavol: manželstvo ako sviatostná skutočnosť. In *FAKTY*. ISSN 1335-7085, 2005, roč. 11, č. 10, s. 12 – 14.

ŠULOVÁ, L. Človek v rodině. IN VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I., (eds.)

TUPÝ, B. *Rodina a pastorácia: semestrálna práca*. Lublin: 2004. 17 s.

Zákon č. 36/2005 Z.z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov, čl. 4, §5, ods.1.

Slovenská spoločnosť pre rodinu a zodpovedné rodičovstvo. *Partnerstvo a manželstvo v dnešnej kultúre* [online]. [25.2.2012]. Dostupné na internete: < <http://www.family-sk.sk/kategorie.php?id=34&clanok=68>>.

<http://www.forumzivota.sk/manzelstvo>.

<http://portal.gov.sk/portal/sk/default.aspx?catid=39&etype=1&aid=331>.

<http://www.rodina.kbs.sk/Svetove-stretnutia-rodin/VII-Svetove-stretnutie/Katechezysm284/2-RODINA-DAVA-ZIVOT/>.

# Reflektovať večné pravdy Evanjelia z perspektívy súčasného ľudského poznania

Mons. prof. ThDr. ThBibl. Lic. Anton Tyrol, PhD.  
člen Európskej akadémie vied a umení, TF KU v Ružomberku

---

## Úvod

Téma 1150. výročia príchodu svätých bratov Cyrila a Metoda na Veľkú Moravu je mimoriadne dôležitá. Každé výročie, ktoré sa v dejinách ktoréhokoľvek národa slávi, je vzácnu príležitosťou na isté hodnotenie tých výsledkov a efektov, ktoré tá-ktorá osobnosť, resp. udalosť pre dejiny priniesla. A veľkosť osobností sa v dejinách meria podľa toho, na aký dlhý čas a s akou intenzitou dokázali tieto osobnosti ovplyvňovať jednak svoju dobu, ale aj nasledovné generácie, ktoré prišli po nich. A zaťažkavou skúškou správnosti vplyvu týchto osobností bolo to, že aj v zmenených podmienkach života spoločnosti, jej priorit alebo predstavovaných hodnôt dokázali tieto osobnosti poskytovať konštruktívnu inšpiráciu nasledovným generáciám. Čím jasnejšie sa táto inšpirácia ukazuje, tým viac si ňou môžeme poslúžiť. Tak vystupujú v našich časoch na prvom mieste veľké postavy našich dejín ako boli svätí vierozvestovia sv. Cyril a Metod, jasné svetlá našej histórie. Ďalej sú to niektorí významní národní buditeľia, básnici a spisovatelia, maliari a iní. Takto si otvárame priestor alebo pripravujeme bázu pre hodnotenie ktorejkoľvek postavy v našich dejinách.

Chcel by som sa pri tejto príležitosti sústrediť na zhodnotenie postojov Božieho sluhu biskupa Jána Vojtaššáka a jeho aktuálnosť pre našu súčasnosť.

## Plazivé prenasledovanie kresťanov

Najskôr sa pýtajme, v akej dobe žijeme.

Naša súčasnosť je poznamenaná – podľa vyjadrenia autora knihy *Levy prichádzajú* Vladimíra Palka – **plazivým prenasledovaním kresťanov**. Začalo sa to približne v 60-tych rokoch 20. storočia, keď sa v Amerike a skoro na to aj v západnej Európe začal šíriť názor o súkromnom charaktere viery v Boha, pričom na verejnosti sa začalo zdôrazňovať korektné správanie podľa toho, ako sa správala alebo ako očakávala väčšina, prípadne menšina mocných tohto sveta. Odvtedy sa s týmto modelom začali vyrovnávať aj kresťanskí, ba aj katolícki vysoko postavení ľudia tak, že začali robiť neuveriteľné kompromisy so svojim svedomím. Išlo najmä o politikov, umelcov, poslancov zákonodarných zhromaždení, pracovníkov médií a pod. Takéto myslenie sa potom prenášalo na ďalšie vrstvy v jednotlivých národoch, pričom veľmi trpeli do života vstupujúce mladé generácie, ktoré vyrastali v takýchto podmienkach rodinného a verejného života a nemali sa kde naučiť rozlišovať hodnoty ani vypestovať si zdravé svedomie, pevnú vôľu a radosť zo života nezaťaženého mravnými kompromismi.

## Tichá apostázia Európy

Na druhej strane čím viac sa oslabovali postoje pravdy a dobra, tým viac sa stupňoval tlak rozličných záujmových skupín, ktoré postupne presadzovali najskôr legislatívnou cestou manželské rozvody, potom potraty, najnovšie už aj eutanáziu a napokon homosexuálne partnerstvá s možnosťou adoptovať si deti. Každý z týchto zákonov má ešte niekoľko medzistupňov, celú agendu šírenia rozličných stratégií zameraných na to, aby sa daný cieľ

dosiahol. Cieľom bola liberalizácia veriacich, ktorá ako dôsledok priniesla stále väčší odklon od katolíckej tradície. Zašlo to až tak ďaleko, že blahoslavený pápež Ján Pavol II. v apoštolskej exhortácii *Ecclesia in Europa* napísal, že sme svedkami snahy „presadiť antropológiu bez Boha a bez Krista... Európska kultúra vyvoláva dojem *tichej apostázy* zo strany sýteho človeka, ktorý si žije, akoby Boha nebolo... Znaky vytrácania nádeje sa prejavujú prevažne hrozivými formami toho, čo možno označiť za *kultúru smrti*“ (EE, 9).

Kedysi tu bol zápas štátneho ateizmu proti kresťanom, pretože z nich nasilu chcel urobiť ateistov. Dnešný svet chce, aby sa veriaci ľudia sami zmenili a kresťanstvo tiež aby sa samo zmenilo. Aby svoje postoje zrelativizovali a prispôbili. Napokon aby sa zosmiešnili a sami sebe pripadali trápni.

### **Postoje Božieho sluhu biskupa Jána Vojtaššáka**

Ako sa v tejto problematike orientoval Boží sluha biskup Ján Vojtaššák? Dalo by sa azda tvrdiť, že on svojim životom a skúškami, ktoré podstúpil, patril do inej doby, keď prenasledovanie kresťanov nebolo plazivé, ale otvorené. Áno, práve o to ide. Jeho príklad potrebujeme transponovať (premietať) z postojov v čase otvoreného prenasledovania, do postojov skrytého prenasledovania kresťanov, ktorého svedkami – a neraz aj objektom – sme my sami, aj keď je to zatiaľ skryté prenasledovanie kresťanov ako celok, hoci inde toto prenasledovanie nadobúda aj konkrétne formy proti jednotlivcom.

Postoje Božieho sluhu biskupa Jána Vojtaššáka sú nám v hrubých črtách známe. Pripomeňme si jeden detail, ako ho zachytil on sám v svojej autobiografii z roku 1957, resp. 1964. Je známe, že biskup Ján Vojtaššák bol odsúdený na 24 rokov väzenia za úklady proti republike, za velezradu, za vojenskú zradu a za zločin vyzvedačstva. V spomínanej autobiografii jednotlivé body analyzuje a na okraj prvého obvinenia uvádza: *Ako katolícky biskup som obraňoval práva Katolíckej cirkvi, o ktoré ju oberala vláda, najmä vláda po februári 1948. Ved' zákony ako 217/1949 a 218/1949,... ktoré zotročujú Katolícku cirkev, ba čo viacej, úplne ju laicizujú, katolícky biskup nemôže prijať a si osvojiť. Úklady proti republike naopak, strojí ten, kto takéto zákony vynáša, ich schvaľuje a občanom nanucuje.* Podobne vyznievajú aj jeho postoje v ostatných bodoch obžaloby.

Z povedaného je vidieť, že biskup Jána Vojtaššák zastával neohrozený postoj v úplnom súlade so svojim svedomím a s prirodzeným zákonom. A dejiny mu na 100% dali za pravdu. Známý je výrok Alberta Einsteina: „Nikdy nekonaj proti svedomiu, dokonca ani keď to žiada štát“. To, čo Einstein povedal, to biskup Ján Vojtaššák žil, aj keď mu to prinieslo utrpenie a mnohoraké ponižovanie. Dnes sa však skveje pred nami v kráse hrdinských čností a charakteru, ktorý je hoden svätorečenia.

V prvej časti sme uvažovali o plazivom prenasledovaní kresťanov a o tichej apostáze európskej kultúry. Ako to ustojíme? Máme dosť odhodlania? Tu je priestor, v ktorom môžeme hľadiť na príklad biskupa Jána Vojtaššáka. Aby sme túto krásu jeho charakteru pochopili do hĺbky, osvojili si ju a pracovali s ňou ako s inšpirujúcim faktorom v našej prítomnosti.

### **Vojtaššákové postoje inšpirujúci faktor pre Rok viery**

Práve v tejto súvislosti, v ktorej hľadáme na biskupa Jána ako na človeka princípov a človeka činu, sa nám ponúka aj Rok viery a taktiež aj pre jubilejný rok 1150. výročia príchodu slovanských misionárov Cyrila a Metoda. V početných vystúpeniach a písomných dokumentoch k téme Roka viery sa často spomínajú aktívne slovesá plné dynamiky: dať, viesť, posilniť, darovať, a samozrejme ohlasovať. Kľúčovým výrazom je tu slovo *impulz*. Omše, koncerty, stretnutia, prednášky a diskusie, konferencie a sympóziá... to všetko nás má

a môže viesť do pohybu (= majú byť impulzom) smerom k *aggiornamentu aggiornamenta*, ako sa vyjadril Bernd Hagenkord SJ vo vatikánskom rozhlase 15. októbra 2012. Teda ide o proces nášho zostupovania do hĺbky kresťanstva. Do hĺbky, v ktorej objavíme krásu našej viery. Svätý Otec Benedikt XVI. často hovoril o kráse viery... Domnievam sa, že práve touto hĺbkou a ešte viac krásou viery môžeme dnes presvedčiť svet okolo nás, že nádej, ktorú nosíme v srdci, je konštruktívna, že je dostupná každému a že to je viac ako čokoľvek iné na svete.

Svet od nás očakáva, že budeme tolerantne hľadiť na to, čo kto v dôsledku straty schopnosti rozlišovať prirodzené hodnoty vymyslí. Ak sa tomu v mene nášho presvedčenia vzoprieme, tak je schopný použiť nečestné spôsoby na našu likvidáciu. Lenže toto budeme musieť vydržať. Tak ako bol pripravený vydržať ho aj Boží sluha biskup Ján. A on to aj vydržal. Bol to drahokam vernosti v tme apostázy. A dejiny nám túto krásu jeho charakteru zachovali. Je isté, že ju zachovala aj Božia pamäť. Boh nezabúda na svojich verných.

Počas synodálnych prác o Novej evanjelizácii bol pre niektorých synodálnych otcov premietnutý film *Bells of Europe – Zvony Európy*. Film pozostáva zo zvukov zvonov z rozličných kútov Európy a do toho vstupuje hudba estónskeho skladateľa Arva Päta a vo filme vystupujú rozhovory s rozličnými poprednými predstaviteľmi kresťanských cirkví a iných osobností zo sveta politiky a kultúry. Jeden z opýtaných bol aj Svätý Otec Benedikt XVI., ktorý odpovedal na takúto otázku:

*Vaša Svätosť vo svojich encyklikách predstavuje tzv. silnú antropológiu, čiže človeka, v ktorom býva Božia láska; človeka s rozšírenou racionalitou o skúsenosť viery a človeka so silnou sociálnou zodpovednosťou vďaka dynamike lásky, prijatej a darovanej vo viere. Viackrát ste zdôraznili, že tento objav ľudskej tváre a evanjeliových hodnôt a hlbokých koreňov Európy je dôvodom veľkej nádeje voči európskemu kontinentu a nielen voči nemu. Mohli by ste objasniť dôvody tejto svojej nádeje?* Svätý Otec odpovedal v súhrne toto:

- Prvý dôvod mojej nádeje spočíva vo fakte, že túžba po Bohu a hľadanie Boha je hlboko vpísaná do ľudskej duše a nemôže byť vymazaná. Cez istý čas možno zabudnúť na Boha, ale Boh sa nestratí nikdy. Svätý Augustín hovorí o nepokoji ľudskeho srdca, kým nespočinie v Bohu.
- Druhý dôvod mojej nádeje spočíva vo fakte, že evanjelium Ježiša Krista a viera v Krista je jednoducho pravdivá. A táto pravda nestárne. Ideológie a rozličné systémy majú spočítaný čas. Zdajú sa byť silné a nedobytné, ale po určitom čase sa vyčerpajú a nemajú v sebe viac síl, aby pretrvali. Naopak, evanjelium je pravdivé a nevyčerpá sa nikdy. V každom novom období dejín sa objavujú jeho nové dimenzie a objavuje sa jeho novosť v odpovediach na požiadavky ľudskeho srdca a ľudskej mysle. Práve preto si myslím, že aj dnes prežívame novú jar kresťanstva.
- Tretí dôvod je empirický a vidíme ho účinkovať v súčasnej mládeži. Mladí ľudia videli mnohé veci – ponuky ideológií a konzumizmu – ale oni vnímajú prázdnotu tohto všetkého. Človek je stvorený pre nekonečno. Čokoľvek konečné je príliš málo. Práve v nových generáciách sa prebúda tento nepokoj, oni sa dávajú do pohybu a objavujú krásu kresťanstva. Kresťanstva nie zriedeného, nie zredukovaného, ale kresťanstva v jeho radikalite a hĺbke.

V ďalšom pokračovaní spomínaného filmu sa Svätý Otec zaoberal problematikou znovuoobjavenia európskej identity a my sa môžeme vrátiť k našej téme inšpirujúceho života Božieho sluhu Jána Vojtaššáka. Som presvedčený, že keď opadnú ideologické bariéry v hodnotení minulých epoch, keď budeme schopní hlbšie vidieť a bez predsudkov hodnotiť minulé storočie, že jeho osobnosť sa nám ukáže ešte jasnejšie a presvedčivejšie ako obdivuhodný vzor a nasledovateľný ideál.

## Univerzitná mládež a ich pedagógovia

Vráťme sa k spomínaným trom dôvodom nádeje Svätého Otca Benedikta XVI. Nikto z nás nepochybuje o jeho prenikavých schopnostiach analýzy súčasnej situácie a neobyčajného rozhl'adu či o schopnostiach presne synteticky sa vyjadriť na tému súčasného hodnotového rozpoloženia európskeho kultúrneho a duchovného priestoru. V jeho odpovediach sme videli dva veľmi všeobecné – možno povedať nadčasové – prvky ako dôvod nádeje: nespokojné ľudské srdce a nestarnúce evanjelium. Tieto však možno spomenúť kedykoľvek a v ktorejkoľvek dejinnej situácii. Tretím prvkom ostáva mládež. Keď sa na ňu bližšie pozrieme, môžeme sa pýtať: čo jej ukazujeme ako nasledovaniahodný vzor? Pápežský dokument *Ex corde Ecclesiae*, ktorý možno považovať za konštitučný dokument Cirkvi o katolíckych univerzitách hneď v úvode hovorí, že univerzitu ako *universitatem magistrorum et scholarium* má spájať spoločné *gaudium de veritate*<sup>1</sup>. Môžeme to s čistým svedomím potvrdiť aj pre náš prípad? Majú naši študenti z nášho predmetu naozajstnú intelektuálnu radosť? Spája nás s nimi objaviteľská radosť?

Pre dnešnú situáciu by som milým kolegyniam a kolegom univerzitárom chcel poukázať na dve oblasti, v ktorých je veľmi dôležité mať jasné postoje a pevné stanoviská:

Kongregácia pre katolícku výchovu spolu s Pápežskou radou pre kultúru vydali pre Jubilejný rok 2000 teologicko-pastoračnú pomôcku s názvom *Univerzita v službe novému humanizmu*. Zaujala ma v nej požiadavka, aby sa na univerzitách prešlo „od pragmaticky sústredovaného výskumu k výskumu humanisticky inšpirovanému a charakterizovanému...“<sup>2</sup> Ide teda o požiadavky rešpektu voči ústrednému postaveniu ľudskej osoby, ktorá je a musí ostať v centre pozornosti všetkých vied. Každá fragmentácia vied a účelová interpretácia poznatkov ochudobňuje poslanie univerzity a znižuje jej úroveň. Potrebujeme teda solídnu interdisciplinárnu prácu s cieľom dosiahnuť globálnu víziu človeka a jeho metafyzického zakotvenia.

Druhou požiadavkou je metodologické riešenie otázky pravdy. Tak sa zdá, akoby sa v Európe formovala akási abstraktná pravda, emancipovaná zo všetkých tradícií a kultúrnych hodnôt ako prejav určitej abstraktnej racionality. Tak sa potom stáva, že v mene neutrality sú popierané prirodzené práva tých, ktorí majú na ne nárok, a pritom nikoho neobmedzujú. Alebo býva potláčaná napr. náboženská sloboda tých, čo chcú vyznávať svoju vieru. Zástancovia akejsi abstraktnej pravdy to však nedovolia. Pritom sa obmedzujú iba na tých, ktorým je násilie cudzie... Porovnaj príklady s kandidátom na eurokomisára z Talianska, prof. Rocca Butiglioneho alebo epizódu s vianočným stromčekom v roku 2012 na námestí Bruselu... a iné.

### Záver

V takejto situácii sa viac ako inokedy musíme starať o správnu orientáciu. Dnes už nejde ani tak o vzdorovanie voči tlakom ateistickej totality – tam sa správne riešenia ponúkali samé – ale ide najprv o správne zorientovanie sa v problematike a ide aj o hľadanie argumentov. Súčasné plazivé prenasledovanie kresťanov má za cieľ dosiahnuť, aby sme spochybnili seba samých a vnútorne sa sami sebe stali otáznymi.

Preto postoje Božieho sluhu biskupa Jána Vojtaššáka nám tu jedinečne môžu pomôcť v tom, aby sme zostali pevne zakorenení v evanjeliových ideáloch, ktoré sú nadčasové a ktoré dávajú správny priestor ľudskej osobe a osvetľujú hodnotu každej stvorenej veci. Nájdime

<sup>1</sup> JÁN PAVOL II. *Ex corde ecclesiae* [online]. [cit. 2013-01-29] Dostupné na internete:

<http://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/ex-corde-ecclesiae>.

<sup>2</sup> KONGREGÁCIA PRE KATOLÍCKU VÝCHOVU; Pápežská rada pre kultúru; Rímska diecéza: *Univerzita v službe novému humanizmu*. Teologicko-pastoračná pomôcka, Trnava : SSV 1999, s. 42; 32.

preto *gaudium de veritate* vo vlastnom vnútri a hľadáme vlastnú hodnotu každej veci vo svetle Božieho zjavenia.

### **Použitá literatúra**

JÁN PAVOL II. *Ex corde ecclesiae* [online]. [cit. 2013-01-29] Dostupné na internete: <http://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/ex-corde-ecclesiae>.

KONGREGÁCIA PRE KATOLÍCKU VÝCHOVU; Pápežská rada pre kultúru; Rímska diecéza: *Univerzita v službe novému humanizmu*. Teologicko-pastoračná pomôcka, Trnava : SSV 1999, s. 42; 32.

# Výzva bl. Jána Pavla II. „Rodina, staň sa tým, čím si“

**ThDr. Peter Vansač, PhD.**

Ústav sociálnych vied a zdravotníctva bl. P. P. Gojdiča v Prešove,  
Jilemnického č. 1/A, 080 01 Prešov  
pvansac@sinet.sk

---

## Abstrakt

Cieľom nášho príspevku je poukázať na odkaz Jána Pavla II., „Rodina, staň sa tým, čím si“, ktorý je nadčasový a aktuálny aj v dnešnej dobe. Dnešná doba je v medziľudských vzťahoch poznačená individualizmom a subjektivismom a to sa týka aj partnerských, manželských a rodinných vzťahov. Rodina je základná bunka spoločnosti a rodí sa z osobného vzťahu muža a ženy, so základom v láske, ktorá vychádza z ich slobodnej vôle zjednotiť sa v manželstve a mať úctu k hodnotám, ktoré sú vlastné tejto ustanovizni. Rodičia sú zodpovední za nový život, ktorému dali podnet na vznik. Rodina je organicky zviazaná so spoločnosťou a rodina je školou sociálnych čností. V rodine sa deťom vštepujú morálne hodnoty, prenáša sa duchovné dedičstvo a kultúra národa. Ján Pavol II. považoval rodinu za „domácu cirkev“ - veriace a evanjelizujúce spoločenstvo, ktorá má sa zúčastňovať na živote Cirkvi.

**Kľúčové slová:** Cirkev. Manželstvo. Muž a žena. Rodičia. Rodina.

## Abstract

The aim of this paper is to highlight the message of John Paul II. "Family become what you are" which is timeless and current even today. Nowadays human relationships are marked by individualism and subjectivism and that includes partnerships, marriage and family relationships. The family is the basic cell of society and it is born out of a personal relationship between a man and a woman, with the foundation in love, which is based on the free will to be united in a marriage and to have respect for the values inherent to this institution. Parents are responsible for a new life, which they have given a motion to rise. The family is organically tied to the society and family is a school of social virtues. There are induced moral values in the family and spiritual heritage and culture of the nation is transferred. Pope John Paul II. considered the family as "domestic church" - faithful and evangelizing community, which should participate on the life of Church.

**Key words:** Church. Marriage. Man and woman. Parents. Family.

## Úvod

Bl. Ján Pavol II. na konci jubilejného roka, napísal apoštolský list „Na začiatku nového tisícročia.“ Tento apoštolský list je ako duchovný testament pre generácie tretieho tisícročia. V tomto liste sa asi dvadsať krát objavuje slovo rodina. V súvislosti s rodinou bl. Ján Pavol II. píše, že zvlášť a starostlivo sa má Cirkev venovať rodinám, lebo táto základná ustanovizeň je v hlbokkej kríze. Ako východisko z tejto krízy vidí Ján Pavol II. to, že kresťanské rodiny samajú snažiť vydávať svedectvo evanjeliovej výchovy o tom, že je možné prežívať manželstvo v súlade s Božím plánom. Preto Cirkev nemôže ustúpiť tlakom nijakej

kultúry, i keď rozšírenej, ktorá by ohrozovala manželstvo a rodinu<sup>1</sup>. Teda podľa tohto listu, aj dnešná rodina, najmä kresťanská, má „Zatiahnúť na hlbinu!“ (Lk 5, 4). „Duc in altum!“<sup>2</sup> V akej situácii sa nachádza dnešná rodina? Akú rodinu má na mysli Ján Pavol II.? Na tieto otázky dávame odpoveď v našom príspevku.

### Charakteristika spoločenskej klímy v ktorej sa nachádza rodina

Keby sme mali jedným slovom vyjadriť spoločenskú situáciu v dnešných časoch, tak je to slovo kríza. Toto slovo je aj najčastejšie skloňované v médiách, ústach politikov, ale i jednoduchých ľudí. Ján Pavol II. už za svojho života hovoril, že spoločnosť pokúša relativizmus, ktorý z mnohých ľudí robí skeptikov. Hodnoty a objektívne orientačné body sa málo uznávajú. Dominantnými v spoločnosti sa stavajú individualizmus a subjektivismus, ktoré sa stávajú charakteristickými znakmi pri morálnych rozhodnutiach. Určité spôsoby konania sa považujú za normálne a morálne, len preto, lebo tak koná veľký počet osôb<sup>3</sup>.

V dnešných časoch je kríza charakteristická aj v rodinnom živote, ktorý je taktiež poznačený individualizmom a subjektivismom. Dnešnú rodinu charakterizuje nezávislosť mužov a žien na rodine. To spôsobuje neistotu, rozpad rodín a rozvod manželstiev a oslabenie rodinných zväzkov. Priamym dôsledkom tohto diania je výchova detí len jedným rodičom alebo výchova v kohabitácii alebo v iných alternatívnych spôsoboch spolunažívania mužov a žien, rodičov a detí. Tradičné rodinné vzťahy založené na autorite muža a podriadenosti detí voči rodičom sa menia na vzťahy rovnoprávne<sup>4</sup>. Ján Pavol II. v exhortácii *Familiaris consortio* píše, že koreňom týchto záporných javov je skazené chápanie a uplatňovanie slobody, ktorá sa berie nie ako schopnosť uskutočňovať pravdu Božieho plánu o manželstve a rodine, ale ako nezávislá sila osobne sa uplatňovať, často aj na úkor iných len pre vlastný blahobyt<sup>5</sup>.

Kovačič (2002) situáciu po r. 1989 vníma ako negatívum, lebo nastupujúca demokracia priniesla premenu charakterových, hodnotových, koncepcných aj životných prvkov jednotlivcov, inštitúcií, štátu a teda aj rodín. Na Slovensku prenikol liberalizmus a konzumný spôsob života a životné deviácie, aké dosiaľ na Slovensku neboli. Ako pozitívum hodnotí slobodu prejavu, možnosť voľného pohybu, možnosť hľadať a napĺňať duchovné hodnoty. Hrozba biedy a nezamestnanosti, ktorá sa dotkla slovenských rodín, kladie nové požiadavky na rekvalifikáciu a sústavné zvyšovanie vzdelania rodičov, čím klesá čas na priestor, ktorý by mali rodičia venovať dieťaťu a sebe navzájom. Deti sú často odkázané samé na seba po celý deň a s rodičmi komunikujú iba formou odkazov a telefónov. Vytratil sa čas na trávenie spoločného voľného času. Jednotlivci odtrhnutí od základných zväzkov a uprostred spoločnosti sa cítia osamelí, čo definuje pojmom „*syndróm schizoidných osobností*“. Pribúdajú jednotlivci, ktorí majú narušenú harmóniu rozumu, citu, vôle – správajú sa inak doma, inak na pracovisku, inak vo verejnom záujme, opakujú naučené frázy a postoje – iné myslia, iné prezentujú navonok. Najľahšie zraniteľné osoby rodiny – deti a starší ľudia

<sup>1</sup> JÁN PAVOL II. *Novo millennio ineunte, Na začiatku tretieho tisícročia*. Apoštolský list, Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2001, čl. 47.

<sup>2</sup> JÁN PAVOL II. *Novo millennio ineunte, Na začiatku tretieho tisícročia*. Apoštolský list, Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2001, čl. 1.

<sup>3</sup> JÁN PAVOL II. *Boží plán Desatoro pre tretie tisícročie*. Bratislava : LUČ 1996, s. 89.

<sup>4</sup> CISARIKOVÁ, E. Rodina ako základný činiteľ rozvoja osobnosti dieťaťa. In *Spoločnosť, kríza, rodina*. Zborník príspevkov z III. ročníka vedecko-odbornej konferencie „Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“ s medzinárodnou účasťou konanej v dňoch 25. a 26. marca 2010, Ružomberok 2010, s. 93.

<sup>5</sup> JÁN PAVOL II. *Familiaris consortio* (1981). Apoštolská exhortácia o úlohách kresťanskej rodiny v dnešnom svete, Trnava : SSV, 1993, čl. 6.



zostali bez pomoci strednej generácie, ktorá všetok svoj voľný čas trávi v zamestnaní, aby užívala a zabezpečila materiálne potreby všetkých členov rodiny<sup>6</sup>.

Helus (2007) hovorí o znakoch súčasnej rodiny ako o črtách, ktorými sa odlišuje od rodiny niekdajšej. Hovorí o nej ako o rodine nukleárnej (jadrovej), ktorú tvorí manželská alebo partnerská dvojica (kohabitácia). Ak partneri legitímne uzatvorili právny zväzok, hovoríme o manželstve. Manželia sú otcom a matkou svojich detí, respektíve sa starajú o deti z predchádzajúcich manželstiev alebo deti osvojené adopciou, v náhradnej rodičovskej starostlivosti alebo môže ísť o profesionálne rodičovstvo. Tento typ rodiny môžeme tiež nazvať dvojgeneračným – ide o generáciu otca a matky a generáciu detí<sup>7</sup>. Štruktúry manželsko-rodinné v liberálnych spoločnostiach prechádzajú transformáciou. Americkí sociológovia E. W. Burgess a H. J. Lock označili tendenciu premeny rodiny ako evolúciu. Čiže je to prechod od rodiny (od normatívnej inštitúcie cez širšie spoločné skupiny) do súkromných zväzkov priateľských. V rámci tejto premeny rodiny uskutočňuje sa prechod od manželstva rodičovského (nukleárneho), ku zväzkom manželským a rodinným jedno alebo dvojrodičovským, časovo obmedzené alebo stále, bez formálneho základu ich funkčnosti. Sú to zväzky partnerské, kohabitačné<sup>8</sup>.

V súčasnom období Európska únia buduje nový typ ideologického nazerania, ktorý s rodinou vôbec neráta. Túto skutočnosť potvrdzuje europoslankyňa Anna Záborská, ktorá sa týmto témam venuje ako členka Výboru pre práva žien a rodovú rovnosť na pôde Európskeho parlamentu. Podľa Záborskej sa neráta s rodinou založenou na manželstve muža a ženy, ktorá vychováva deti. Dokonca sme sa posunuli až tak ďaleko, hovorí Záborská, že nám hovoria: „Vy si pokojne hovorte o tradičnej rodine, my budeme hovoriť o netradičných rodinách, ale postavíme ich na jednu úroveň.“ Preto v súvislosti s rodinou sa nemajú používať žiadne prívlastky. Rodina je jasne definovaná aj bez toho, aby sme ju museli nazvať prirodzenou, tradičnou, alebo normálnou. Keď sa povie tradičná rodina, mnohí si predstavia otca, ktorý pracuje a matku, ktorá sa stará o domácnosť a deti. Najlepšie je nepoužívať žiaden prívlastok<sup>9</sup>. Podobne hovorí nemecká sociologička Gabriele Kuby. Cez rodovú ideológiu – gendersa v dnešnej dobe vyjadruje sociálny rod, sociálne pohlavie a biologické pohlavie. Rodová ideológia hovorí, že nie je dôležité, akého je človek pohlavia biologicky, lebo si môže vybrať svoju sexuálnu orientáciu či už heterosexuálnu, homosexuálnu, transsexuálnu, bisexuálnu, teda akúkoľvek. Cez rodovú ideológiu sa ničí rodina, zväzok muža a ženy s prokreatívnym poslaním. Na rodinu sa útočí a zároveň sa bojuje za uzákonenie homosexuálnych zväzkov, ktoré nikdy naplno nemôžu byť plnohodnotnými manželstvami, pretože sú sterilné<sup>10</sup>.

Ján Pavol II. hovorí, že táto situácia zasahuje aj veriacich, pretože žijú v takomto svete pod tlakom médií a preto sa nie vždy dokážu vyhnúť nákaze tejto rodinnej pseudokultúry. Ako jeden z najzávažnejších znakov tohto javu je nárast rozvodov a nové spolužitie zo strany veriacich a tiež iba uzatváranie občianskeho manželstva, čo je v rozpore s povolaním pokrstených veriacich. Ďalej je to uzatváranie manželstva bez živej viery z iných dôvodov

---

<sup>6</sup> KOVAČIČ, V. *Model funkčnej rodiny a formovanie osobnosti podľa princípov SVD a SJ*, Vrútky : Prokonzult 2002, s. 189.

<sup>7</sup> HELUS, Z. 2007. *Sociálni psychologiepropedagogy*, Praha : GradaPublishinga. s. 2007, s. 135-139.

<sup>8</sup> MAZUR, P. 2010. Kryzysrodziny w nauczaniu Jana Pavla II. In *Spoločnosť, kríza, rodina*. Zborník príspevkov z III. ročníka vedecko-odbornej konferencie „Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“ s medzinárodnou účasťou konanej v dňoch 25. a 26. marca 2010, Ružomberok 2010,

<sup>9</sup> ČUSOVÁ, A. Problematická rovnosť. In *Slovo* časopis gréckokatolíckej cirkvi. 44. Ročník, číslo 21 ,rok 2012, Prešov : Gréckokatolícke arcibiskupstvo, s. 14-15.

<sup>10</sup> JACEČKOVÁ, D. 2012. Rozhovor s nemeckou sociologičkou Gabriele Kuby. In *Spravodajca občianskeho združenia Fórum života*, 2012 ročník 9, číslo 4/2012, s. 16.

a odmietanie mravných noriem, ktoré riadia a povznášajú manželské spolunažívanie<sup>11</sup>. Košč (2008) nastoľuje takúto otázku: „Ak na jednej strane konštatujeme krízu tradičného pojmu rodiny, znamená to nevyhnutne jej zánik a potrebu nahradenia novým pojmom rodiny“? Kríza môže byť aj znakom rastu, pokiaľ je správne pomenovaná interpretovaná a následne zvládnutá<sup>12</sup>. Bl. Ján Pavol II. nabáda každého človeka, aby sa proti nespravodlivosti, ktorá sa koná voči rodine vzoprel obrátením mysle a srdca a premáhaním vlastného sebeckta. Takéto osobné obrátenie bude mať blahodarný a obnovujúci vplyv na spoločenské štruktúry<sup>13</sup>.

### **Sviatosť manželstva z personalistického a sviatosťného charakteru**

Podľa Jána Pavla II. kresťanské zjavenie pozná dva spôsoby na realizovanie povolania ľudskej osoby v jej celistvosti k láske, a to manželstvo a panenstvo. Obidva spôsoby realizácie povolania vyjadrujú najhlbšiu pravdu o človeku, že je stvorený na „Boží obraz“. Do manželstva patri sexualita, prostredníctvom ktorej sa muž a žena navzájom darujú jeden druhému. Nie je to čosi čisto biologické, ale dotýkajú sa jadra ľudskej osobnosti<sup>14</sup>. Manželská láska predstavuje takú úplnosť, v ktorej miesto dostávajú všetky zložky ľudskej osobnosti - požiadavky tela i pudu, sily zmyslov a citov, túžby ducha a vôle<sup>15</sup>.

Keď sa vo svetle pravdy o Božom obraze a o Božej podobe (porov. *Gn* 1,26-27) zahlbíme do celej rozpravy knihy Genezis a rozoberáme ju (porov. *Gn* 2,18-25), môžeme plnšie pochopiť, v čom spočíva charakteristika ľudského bytia ako osoby, ktorou sa obaja - muž a žena - podobajú Bohu. Každý človek jetotíž stvorený na Boží obraz, lebo je obdarený rozumom a slobodnou vôľou, je mu podobný tým, že môže poznávať a milovať<sup>16</sup>. Človek bol už „od začiatku“ stvorený ako muž a žena: život ľudského spoločenstva - malých spoločenstiev, ako aj celej spoločnosti - nesie znak tejto pôvodnej duality. Z nej sa odvodzuje „mužskosť“ a „ženskosť“ jednotlivých jedincov práve tak, ako z nej každé spoločenstvo čerpá svoje charakteristické bohatstvo vo vzájomnom dopĺňaní sa osôb. Zdá sa, že na toto sa vzťahuje úsek Knihy Genezis: „Ako muža a ženu stvoril ich“ (*Gn* 1,27). Toto je zároveň prvé potvrdenie rovnakej dôstojnosti muža a ženy; obaja sú rovnako osobami. Toto ich utvorenie so špecifickou dôstojnosťou, ktorá z neho pochádza, je „od začiatku“ charakteristickým činiteľom spoločného dobra ľudstva, a to v každom rozsahu a dosahu života. K tomuto spoločnému dobru prispievajú obidvaja, muž a žena, svojím vlastným prínosom, vďaka čomu sa už pri koreňoch ľudského spoluzitia objavuje ich spoločný a doplnkový charakter<sup>17</sup>. Ďalej čítame, že človek nemôže byť „sám“ (porov. *Gn* 2,18); môže jestvovať iba ako „zjednotenie“ dvoch, teda s inou ľudskou osobou. Ide tu totiž o vzájomnosť muža so ženou a ženy s mužom. Byť osobou na Boží obraz a na Božiu podobu si vyžaduje aj byť vo vzájomnom vzťahu, v zjednotení s druhým „ja“<sup>18</sup>.

Bl. Ján Pavol II. v súvislosti s ľudskou osobou hovorí o význame a zmysle ľudského tela. Nemožno telo ako objektívnu skutočnosť oddeliť od človeka. Ľudské telo nie je len somatickým objektom v charaktere sexuálnom, ale je zároveň prostriedkom výrazu celého človeka, jeho osobnosti, ktorá cez „reč tela“ hovorí o sebe. Táto reč má obrovský medzi

<sup>11</sup> JÁN PAVOL II.: *Familiari sconsortio* (1981). Apoštolská exhortácia o úlohách kresťanskej rodiny v dnešnom svete, Trnava : SSV, 1993, čl. 7.

<sup>12</sup> KOŠČ, S. *Sociálna agenda Cirkvi*. Ružomberok : Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2008, s.45.

<sup>13</sup> JÁN PAVOL II. *Familiari sconsortio*, čl. 9.

<sup>14</sup> JÁN PAVOL II. *Familiaris consortio*, čl. 11.

<sup>15</sup> JÁN PAVOL II. *Familiaris consortio*, čl. 13.

<sup>16</sup> JÁN PAVOL II. *Mulieris dignitatem*. Apoštolský list o dôstojnosti a povolani ženy. Rím : Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1991, čl. 7

<sup>17</sup> JÁN PAVOL II. *Apoštolský list rodinám Gratisimam sane*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1994, čl. 7

<sup>18</sup> JÁN PAVOL II. *Mulieris dignitatem*, čl. 7.

osobný význam, zvlášť keď ide o muža a ženu. Reč tela má hovoriť aj o pravde sviatosti manželstva, nakoľko muž a žena ako manželia majú účasť v odvečnom Božom pláne lásky. Ako vysluhovateľiasviatosti sú muž a žena pozvaní do vypovedania tajomstva „reči“ svojich tiel v celej pravde, aká im prináleží. Cez všetky gestá uspokojenia ale i dynamizmus napätia, ktorého bezprostredným prameňom je mužské a ženské telo, cez to všetko hovorí človek ako osoba. Človek je osoba, pretože sám seba vníma a nad sebou panuje. Vlastne na koľko človek sám seba vníma, natoľko sa môže vložiť do vzťahu voči druhému. Ten rozmer je rozmerom slobody daru a stáva sa podstatným a rozhodujúcim pre reč tela, v ktorej muž a žena sa vzájomne zjednocujú v manželstve. Keďže je to zjednotenie osôb, reč tela musí byť uskutočňovaná podľa kritérií pravdy<sup>19</sup>. V Božom pláne je manželstvo monogamické a nerozlučiteľné. Keďže neposlušnosťou voči Bohu prišiel na svet hriech, človek sa manželstve stáva otrokom. Pretože hriech a ľudská slabosť spôsobila, že sa narušil v človeku obraz Boha, Kristus prichádza, aby tento obraz obnovil a ukázal cestu k šťastiu a to i v manželstve. Preto Kristus ustanovuje manželstvo za sviatosť, lebo ona je miestom stretnutia sa s Bohom<sup>20</sup>.

Znak sviatosti manželstva, píše Bl. Ján Pavol II., sa konštituuje cez slovámanželského sľubu novomanželov. Slová: Beriem si Ťa za muža... za manželku... nosia v sebe neopakovateľnú reč tela a zároveň vyjadrujú spoločenstvo osôb: sľubujem ti lásku, vernosť a úctu a že Ťa neopustím až do smrti. Vypovedajúc tieto slová uzatvárajú manželstvo a zároveň ho prijímajú ako sviatosť. Osoby muž a žena stávajú sa vzájomným darom. Manželský sľub je sám v sebe znakom uzatvorenia manželstva. Rozlišuje sa uzatvorenie manželstva od jeho naplnenia tak, že bez toho naplnenia manželstvo nie je konštituované v plnej skutočnosti. Potvrdenie, že manželstvo je právne uzatvorené, ale nie naplnené (ratum – non consummatum) sa rovná tvrdeniu, že nezostalo konštituované ako manželstvo. Čiže sviatosť manželstva ako znak zahŕňa v sebe slová manželského sľubu, ktoré dávajú nový začiatok ich životu v osobnom rozmere (a medzi osobnomcomuniopersonarum) opierajúc sa o reč tela, ktorý je znak viditeľný a skutočný ako vzájomný dar<sup>21</sup>. Kňazské požehnanie je pre platnosť manželstva špecifická vo východnom práve. V latinskej Cirkvi sa vyžaduje len prítomnosť miestneho ordinára alebo farára alebo nimi delegovaného kňaza alebo diakona. (Porov. CIC kán. 1108 § 1). Vo východnej tradícii kňaz, okrem toho, že asistuje, musí manželstvo aj požehnať. Požehnať znamená zastávať funkciu skutočného vysluhovateľa sviatosti z moci kňazského svätenia, aby manželia boli spojení Bohom na obraz dokonalej manželskej jednoty Krista s Cirkvou a boli zasvätení jeden druhému sviatostnou milosťou<sup>22</sup>. V riadnom poriadku je sviatostné manželstvo aktom verejným, kde muža a žena sa stavajú spoločenstvom Cirkvi a v novom stave a sú povolani žiť ako manželia<sup>23</sup>.

## Zodpovedné rodičovstvo

Katechizmus katolíckej Cirkvi zdôrazňuje, že manželská láska svojou povahou smeruje k tomu, aby bola plodná. Dieťa neprichádza zvonka ako doplnok vzájomnej lásky manželov, ale rodí sa v samotnom srdci ich vzájomného sebadarovania, ktorého je plodom a naplnením<sup>24</sup>.

<sup>19</sup> JAN PAWEŁ II. *Katechezy Teologii małżeństwa*. Wydawnictwo m, Kraków, 1999, s. 406.

<sup>20</sup> TIRPÁK, P. *Pastoračná odpoveď Cirkvi na súčasnu klízu manželstva*, s. 52.

<sup>21</sup> JAN PAWEŁ II. *Katechezy Teologii małżeństwa*, s. 362-364.

<sup>22</sup> KONGREGÁCIA PRE VÝCHODNÉ CIRKVI. *Inštrukcia na aplikáciu bohoslužobných predpisov Kódexu kánonov východných Cirkvi*, Liberia Editrice Vaticana 1998, s. 64.

<sup>23</sup> JAN PAWEŁ II. *Katechezy Teologii małżeństwa*, s. 362.

<sup>24</sup> KATECHIZMUS KATOLÍCKEJ CIRKVI. Trnava, 1999, čl. 2366.

Skúsenosť učí, že ľudská láska je prirodzene zameraná na otcovstvo a materstvo. Otcovstvo a materstvo predstavujú sami osebe zvláštne potvrdenie lásky, čo im dovoľuje odhaliť jej rozsah a pôvodnú hĺbku. To sa však nedeje automaticky. Je to skôr úloha zverená obidvom: manželovi i manželke. Otcovstvo a materstvo tvoria v ich živote "novotu" a bohatstvo také vznešené, že priblížiť sa k nim možno iba "na kolenách". Ľudské otcovstvo a materstvo, i keď sú biologicky podobné otcovstvu a materstvu iných tvorov v prírode, majú v sebe „podobnosť s Bohom“. Na tomto otcovstve a materstve sa zakladá rodina, chápaná ako ľudské spoločenstvo spojených v láske (*communio personarum*)<sup>25</sup>.

Keď muž a žena v manželstve sa dávajú a vzájomne prijímajú v jednote "jediného tela", logika pravého daru vchádza do ich života. Bez nej by bolo manželstvo prázdne, tým spoločenstvo osôb, vybudované na takejto logike, stáva sa spoločenstvom rodičov. Keď odovzdávajú život dieťaťu, nové ľudské "ty" sa vsunie do obežnej dráhy "my" manželov, osoba, ktorú pomenujú novým menom: "náš syn..., naša dcéra..."<sup>26</sup>. Podľa Jána Pavla II. zodpovedné rodičovstvo sa týka priamo chvíle, v ktorej muž a žena, spájajúc sa "v jedno telo" samôžu stať rodičmi. Je to bohatá chvíľa tak pre ich medziosobný vzťah, ako aj pre službu životu: môžu sa stať rodičmi - otcom a matkou - a tak odovzdať život novej ľudskej bytosti. Dva rozmery manželského spojenia - zjednocujúci a plodiaci - nemožno umelo rozdeliť bez toho, aby sa nenarušila intímna pravdivosť samotného manželského úkonu<sup>27</sup>.

### Zodpovednosť muža a ženy za nový život

Celý život v manželstve je dar; ale mimoriadne zreteľné je to vtedy, keď manželia - venujúc sa vzájomne v láske, uskutočňujú to stretnutie, ktoré z nich robí „jedno telo“ (Gn 2,24). Vtedy žijú chvíľu špeciálnej zodpovednosti, a to aj pre možnosť splodenia, ktorá je spojená s manželským aktom. Manželvia sa môžu v tej chvíli stať otcom a matkou tým, že dávajú počiatok novej ľudskej bytosti, ktorá sa potom bude vyvíjať v ženinom lone. Ako je žena prvá, ktorá si uvedomí, že sa stala matkou, muž, s ktorým sa spojila v „jedno telo“, berie zasa prostredníctvom jej svedectva na vedomie, že sa stal otcom. Za možné a neskôr skutočné otcovstvo a materstvo sú obaja zodpovední. Muž nemôže neuznať alebo neprijať výsledok rozhodnutia, ktoré bolo aj jeho. Nemôže sa skrývať za výroky ako: „neviem“, „nechcel som“, „ty si chcela“. Manželské spojenie nesie so sebou v každom prípade zodpovednosť muža a ženy. To platí predovšetkým pre muža, ktorý hoci je tiež pôvodcom počiatku ploditeľského procesu, biologicky zostáva od neho vzdialený: skutočný vývin prebieha v žene. Ako by teda muž mohol nevziať na seba zodpovednosť? Je potrebné, aby obaja, muž i žena spolu, boli pred sebou i pred druhými zodpovední za nový život, na vznik ktorého dali podnet<sup>28</sup>.

Čo sa týka **prostriedkov** na uskutočňovanie zodpovedného plodenia, zdôrazňuje Pavol VI. v encyklike *Humanae vitae*, sú morálne neprípustné sterilizácia a potrat. Predovšetkým potrat je ohavný zločin, ktorý vytvára veľmi vážny morálny zmätok, je to fenomén, ktorý prispieva k rozširovaniu mentality proti životu. Rovnako sú neprípustné pre zodpovedné plodenie antikoncepčné prostriedky v rôznych formách. Odmietajú antikoncepciu a utiekať sa k prirodzeným prostriedkom regulácie počatia znamená rozhodnúť sa pre vzájomné manželské vzťahy založené na vzájomnej úcte a na plnom seba prijatí, čo má pozitívny dosah aj na spoločenský poriadok<sup>29</sup>.

<sup>25</sup> PÁPEŽSKÁ RADA PRE SPRAVODLIVOSŤ A POKOJ. *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 2008, čl. 230.

<sup>26</sup> JÁN PAVOL II. *Apoštolský list rodinám Gratisimam sane*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1994, čl. 11.

<sup>27</sup> JÁN PAVOL II. *Apoštolský list rodinám Gratisimam sane*, čl. 12.

<sup>28</sup> JÁN PAVOL II. *Apoštolský list rodinám Gratisimam sane*, čl. 12.

<sup>29</sup> PÁPEŽSKÁ RADA PRE SPRAVODLIVOSŤ A POKOJ. *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*, čl. 233.

Zodpovední rodičia sú tí, ktorí sa rozhodli pre taký počet detí, pričom uznávajú povinnosti, ktoré majú voči nim pred Bohom, voči sebe, spoločnosti v správnej hierarchii hodnôt. Pritom majú na zreteli svoje fyzické, ekonomické, psychologické a sociálne podmienky, v ktorých sa nachádzajú. Počet detí a intervaly medzi narodením detí sa týkajú jedine manželov. Je to ich neodcudziteľné právo, ktoré majú riešiť pred Bohom, ale musia brať do úvahy povinnosti voči sebe samým, voči už narodeným deťom a spoločnosti<sup>30</sup>. Zasahovanie verejnej moci do kompetencie manželov sa musí konať s úctou k osobám a slobode manželov, pričom nikdy verejná moc nesmie nahrádzať rozhodnutie manželov. Ako atentáty na dôstojnosť osoby a rodiny sú morálne neprípustné všetky programy ekonomickej pomoci určené na sterilizácie. Otázky spojené s demografiou sa musia riešiť s úctou voči sexuálnej a sociálnej morálke<sup>31</sup>.

## Reprodukčné techniky

Túžba po otcovstve a materstve neospravedlňuje nejaké „právo na dieťa“, pričom práva novorodenca na otca a matku sú očividné. Inštrukcia *Donum vitae* zdôrazňuje, že morálne neprijateľné sú všetky reprodukčné techniky, ako je:

1. Dávanie spermií alebo vaječnej bunky.
2. Prepožičanie matky, ktorá vynosí dieťa.
3. Heterologné umelé oplodnenie – ide tu o zásah do maternice alebo zárodočných buniek osôb, nepatriacich do manželskej dvojice, pričom narúšajú právo dieťaťa narodiť sa z jedného otca a z jednej matky, ktorí sú nimi z biologického aj právneho hľadiska. Pri tomto oplodnení sa využívajú laboratórne techniky, ako sú inseminácia, takže dieťa sa javí skôr ako výsledok technického úkonu, než ovocie aktu ľudskej lásky<sup>32</sup>.

Ján Pavol II. zdôrazňuje, že túžba po dieťati sa dá naplniť aj prostredníctvom právnej inštitúcie adopcie, ktorá si zaslúži, aby bola organizovaná a podporovaná čoraz lepšie. Touto formou mnohé deti môžu znova zakúsiť teplo rodiny, ktorej nevlastnou vinou boli zbavené.<sup>33</sup>

## Rodina ako prvá bunka spoločnosti

Dieťa sa stáva spoločným dobrom manželov, ale aj spoločnosti. Ako spoločné dobro manželov nachádza završenie v manželskej láske. V rodokmeni osoby je zapísaný rodokmeň rodiny, ktorý sa uchováva v pamäti prostredníctvom zápisu v registroch krstov, i keď tieto sú iba spoločenským dôsledkom faktu, že "prišiel na svet človek" (Jn 16,21).

Ján Pavol II. v súvislosti s dieťaťom v rodine si kladie tieto otázky: Ale je naozaj pravda, že nová ľudská bytosť je darom pre rodičov? Darom pre spoločnosť? Nie je to na prvý pohľad očividné. Zaiste, narodenie človeka znamená pre rodičov ďalšie námahy, nové ekonomické zaťaženie, iné praktické úpravy: to sú motívy, ktoré by ich mohli privádzať k pokušeniu neželať si už ďalšie narodenie. V niektorých spoločenských a kultúrnych kruhoch toto pokušenie značne zosilnelo. Teda dieťa nie je dar? Prichádza iba, aby bralo, a nie aby dávalo? To je niekoľko znepokojujúcich otázok, spod tlaku ktorých sa súčasný človek len ťažko oslobodzuje. Dieťa prichádza, aby obsadilo priestor, zatiaľ čo vo svete, ako sa zdá, je stále menej priestoru. Je teda ozaj pravda, že dieťa neprináša nič pre rodinu a pre spoločnosť? Veď či zas nie je onou „čiastočkou“ spoločného dobra, bez ktorého ľudské spoločnosti sa triešťa a vystavujú sa nebezpečenstvu, že zaniknú?

<sup>30</sup> PÁPEŽSKÁ RADA PRE SPRAVODLIVOSŤ A POKOJ. *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*, čl. 232, 234.

<sup>31</sup> PÁPEŽSKÁ RADA PRE SPRAVODLIVOSŤ A POKOJ. *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*, čl. 234.

<sup>32</sup> PÁPEŽSKÁ RADA PRE SPRAVODLIVOSŤ A POKOJ. *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*, čl. 235.

<sup>33</sup> JÁN PAVOL II. *Boží plán Desatoro pre tretie tisícročie*. Bratislava : LUČ 1996, s. 93.

Samo dieťa sa dáva ako dar svojim bratom, sestrám, rodičom, celej rodine. Jeho život sa stáva darom pre samotných darcov života, ktorí nemôžu necítiť prítomnosť dieťaťa, jeho účasť na svojej existencii, jeho prínos ich spoločnému dobru a dobru rodiny. Človek je predovšetkým "slávou Boha": "GloriaDeivivenshomo", podľa známeho tvrdenia svätého Ireneja, ktoré by sa dalo preložiť aj takto: "Slávou Boha je, že človek žije." Človek je spoločné dobro: spoločné dobro rodiny a ľudstva, jednotlivých skupín a mnohorakých spoločenských štruktúr. Je tu však významný rozdiel v stupni a v spôsobe: človek je spoločným dobrom, napríklad národa, ku ktorému patrí alebo štátu, ktorého je občanom; ale je ním oveľa konkrétnejším, jedinečným a neopakovateľným spôsobom pre svoju rodinu; je ním nielen ako jedinec, ktorý je súčasťou ľudskej masy, lež práve ako "tento (konkrétny) človek". Boh Stvoriteľ ho pozýva do existencie „pre neho samého“ a príchodom na svet človek začína v rodine svojej "veľké dobrodružstvo", dobrodružstvo života. "Tento človek" má v každom prípade právo na vlastné uplatnenie z dôvodu svojej ľudskej dôstojnosti. A práve táto dôstojnosť zabezpečuje miesto medzi ľuďmi a predovšetkým v rodine. Rodina je skutočne - viac ako ktorákoľvek iná ľudská skutočnosť - prostredím, v ktorom môže človek existovať "pre seba samého" pomocou pravého daru seba samého. Pre toto zostáva rodina spoločenskou ustanovitzňou, ktorá sa nedá a nemôže ničím nahradiť: je to „svätyňa života“<sup>34</sup>.

Rodina podľa Jána Pavla II. je so spoločnosťou organicky zviazaná. Z rodiny totiž vychádzajú občania a v rodine nachádzajú prvú školu sociálnych čností.<sup>35</sup> Vychovať človeka tak, aby sa stal spoločenským tvorom je základnou úlohou rodiny. Ak by sme v rodine zanedbali vo výchove človeka spoločenský rozmer jeho osobnosti, potom by sa po celý život stretával s ťažkosťami a upadal by do konfliktov so spoločenským poriadkom. Taký človek by sa cítil v spoločnosti veľmi zle. Na druhej strane, aj spoločnosť by veľmi intenzívne pociťovala ťarchu z takéhoto človeka, pretože každý človek je jej členom a súčasťou. Spoločensky neprispôbení jedinci spoločnosť oslabujú a svojím konaním ohrozujú do takej miery, že sa musí proti nim brániť. Takíto jedinci spoločnosti spôsobujú veľké škody a ničia spoločné dobro. Spoločenská povaha kresťanského náboženstva si vyžaduje spoločenskú výchovu svojich členov. V tejto oblasti má rodina rozhodujúcu zodpovednosť<sup>36</sup>. Tak ako úzky vzťah medzi rodinou a spoločnosťou vyžaduje od rodiny, aby sa otvárala smerom k spoločnosti a mala účasť na jej živote a rozvoji, rovnako tento vzťah ukladá spoločnosti, ktorá má povznášať a rešpektovať rodinu<sup>37</sup>.

Ján Pavol II. v encyklike *Familiaris consortio* kladie túto otázku: Čo očakáva rodina ako ustanovizeň od spoločnosti?

1. Predovšetkým, aby rodina bola uznaná v svojej identite a prijatá v svojej spoločenskej subjektivnosti. Táto subjektivnosť je viazaná na vlastnú identitu manželstva a rodiny. Manželstvo, ktoré je základom rodinnej ustanovizne, je utvorené zmluvou, ktorou „muž a žena ustanovujú medzi sebou spoločenstvo na celý život, svojou povahou zriadené na prospech manželov, na splodenie a výchovu potomstva.“ Iba takéto spojenie môže byť v spoločnosti uznané a potvrdené ako "manželstvo". A naopak, nemôžu ním byť iné medziosobné spojenia, ktoré nezodpovedajú spomenutým podmienkam, i keď dnes sa práve v tomto bode šíria veľmi nebezpečné tendencie pre budúcnosť rodiny samotnej spoločnosti.
2. Zachovávanie práva rodiny, ktoré sú úzko späté s právami človeka. Ak rodina je spoločenstvom osôb, jej seberealizovanie závisí v značnej miere od správneho uplatnenia práv

<sup>34</sup> JÁN PAVOL II. *Apoštolský list rodinám Gratisimam sane*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1994, čl. 11.

<sup>35</sup> JÁN PAVOL II. *Familiaris consortio*, čl. 42.

<sup>36</sup> BIELAK, J. 2010, Úloha kresťanskej rodiny pri budovaní civilizácie lásky. In *Spoločnosť, kríza, rodina*. Zborník príspevkov z III. ročníka vedecko-odbornej konferencie „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“ s medzinárodnou účasťou konanej v dňoch 25. a 26. marca 2010, Ružomberok 2010, s. 76.

<sup>37</sup> JÁN PAVOL II. *Familiaris consortio*, čl. 45.

osôb, ktoré ju tvoria. Niektoré z týchto práv sa dotýkajú bezprostredne rodiny, najmä právo rodičov na zodpovedné plodenie a výchovu potomstva; iné práva sa týkajú rodinného jadra iba nepriamo: medzi nimi osobitný význam má právo na vlastníctvo, najmä na takzvané rodinné vlastníctvo a právo na prácu. V tomto smere Svätá stolica uverejnila v roku 1983 Chartu práv rodiny, ktorá si aj v súčasnosti zachováva svoju vážnosť a aktuálnosť.

3. V rešpektovaní účasti rodiny na kultúrnom dedičstve národa. Prostredníctvom kultúry a jazyka nachádza svoju duchovnú zvrchovanosť nielen národ, ale aj každá rodina. Inak by bolo ťažko vysvetliť mnohé udalosti dejín národov, najmä európskych; udalosti starodávne i moderné, povznášajúce o bolestné, víťazné i s prehrami, z ktorých vidieť, ako je rodina organicky spojená s národom a národ s rodinou.

4. Urobiť účinné opatrenia pomocou odvážnych rozhodnutí, ktoré by dokázali vidieť aj za národné hranice ten veľký počet rodín, pre ktoré nedostatok práce sa premieňa na situáciu dramatickej biedy. Nezamestnanosť tvorí v súčasnosti jednu z najzávažnejších hrozieb pre rodinný život a oprávnené robí starosti všetkým spoločnostiam. Predstavuje výzvu pre politiku jednotlivých štátov a je predmetom pozorného uvažovania v rámci sociálneho učenia Cirkvi.

5. Uznať a zhodnotiť do najvyššej miery pracovnú činnosť žien v starostlivosti o dieťa. Materstvo a všetka námaha s ním spojená musí však dostať uznanie - aj ekonomické - aspoň na takej úrovni, ako iné práce<sup>38</sup>.

### Účasť rodiny na poslaní Cirkvi

Rodinu Ján Pavol II. považuje za „domácu cirkev“. Táto terminológia pochádza z prvých kresťanských čias a 2. Vatikánsky koncil si ju osvojil<sup>39</sup>.

V exhortácii *Familiaris consortio*, Ján Pavol II. načrtnol tri formy, ako sa má rodina zúčastňovať na živote Cirkvi.

1. Rodina ako veriace a evanjelizujúce spoločenstvo. V prvom rade sa vyžaduje od kresťanských manželov a rodiny, aby boli poslušní vo viere. Rodina samá stať prostredím, v ktorom sa evanjelium uplatňuje a vyžaruje. Preto rodina má formovať deti pre život tak, aby každé z nich vedelo plniť svoju úlohu podľa povolania, aké sa mu od Boha dostalo<sup>40</sup>. V tejto súvislosti Ján Pavol II. v apoštolskom liste Rodinám píše: Jedno z polí, na ktorom je rodina nenahraditeľná, predstavuje určite náboženská výchova, vďaka čomu rodina rastie ako "domáca cirkev". Náboženská výchova a katechéza detí dávajú rodine v rámci Cirkvi miesto pravého subjektu evanjelizácie a apoštolátu. Ide o právo, ktoré je dôverne späté s princípom náboženskej slobody. Rodiny, a konkrétnejšie rodičia, majú slobodnú vôľu zvoliť pre svoje deti určitý spôsob náboženskej a mravnej výchovy, zodpovedajúcej vlastnému presvedčeniu<sup>41</sup>.

2. Rodina ako spoločenstvo dialógu s Bohom. Zo sviatosti krstu vyplýva úloha kresťanskej rodiny, aby sa posväcovala. Eucharistia zdôrazňuje Ján Pavol II. vytvára z rozličných údob rodinného spoločenstva jedno telo a to prehĺbuje aj plnšiu jednotu s Cirkvou. Pokánie a vzájomné odpúšťanie vo vnútri kresťanskej rodiny, nachádzajú sviatostné zvýraznenie v kresťanskom pokání. Pokáním manželia a rodina obnovujú a zdokonaľujú rodinné spoločenstvo. Rodinná modlitba má svoje charakteristické znaky: je to spoločná modlitba rodičov a detí. Svojským obsahom takejto modlitby je sám rodinný život – radosti a bolesti, narodenia, narodeniny, výročia sobáša rodičov, lúčenia, pobyt mimo rodiny a návraty, to všetko sú zásahy Božej lásky do rodiny a zároveň aj príležitosťami na vzdávanie vďaky<sup>42</sup>.

<sup>38</sup> JÁN PAVOL II. *Apoštolský list rodinám Gratisimam sane*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1994, čl. 17

<sup>39</sup> JÁN PAVOL II. *Apoštolský list rodinám Gratisimam sane*, čl. 3.

<sup>40</sup> JÁN PAVOL II. *Familiaris consortio*, čl. 51-53.

<sup>41</sup> JÁN PAVOL II. *Apoštolský list rodinám Gratisimam sane*, čl. 16.

<sup>42</sup> JÁN PAVOL II. *Familiaris consortio*, čl. 57-59.

3. Rodina ako spoločenstvo v službe ľuďom. Ján Pavol II. píše, že duchovné spoločenstvo kresťanských rodín má v sebe vnútorné sily, ktoré rozširujú a rozvíjajú spravodlivosť, vzájomné zmierenie, bratstvo a pokoj medzi ľuďmi. Kresťanské rodiny plnia túto úlohu výchovnou činnosťou, aktívnym úsilím svojho pôsobenia v inštitúciách spoločnosti<sup>43</sup>.

Spoločenská úloha rodiny sa nevyčerpáva len plodením potomstva a jeho výchovou. Rodiny, či už jednotlivce alebo združené, sa môžu venovať rôznym sociálnym službám, najmä v prospech chudobných, a tých osôb a ich príbehov, ktoré sú mimo dosahu verejných orgánov sociálneho zabezpečenia. Zvlášť je potrebné zdôrazniť, píše Ján Pavol II., význam pohostinnosti, a to vo všetkých formách – od otvorenia vlastného domu, či skôr brány vlastného srdca až po konkrétne úsilie zaistiť rodine vlastný príbytok aby mala prirodzené prostredie a mohla rásť<sup>44</sup>.

## Záver

Výzva Jána Pavla II. „Rodina staň sa tým čím si“ aj po vyše tridsiatich rokoch, od kedy ju pápež zverejnil, nestratila na aktuálnosti vôbec nič. Výzva je adresovaná dovnútra rodiny, aby rodina cez manželský zväzok a všetky atribúty manželstva sa stávala skutočnou rodinou a bola domovom pre svoje deti. Výzva je adresovaná aj pre spoločnosť, aby rešpektovala rodinu a uznala ju vo svojej identite tak, aby rodina mohla plniť svoje poslanie, ktoré je zveril Boh, keď ju ustanovil.

## Použitá literatúra

BIELAK, J. Úloha kresťanskej rodiny pri budovaní civilizácie lásky. In VYHNAL, P., SLOVÍKOVÁ, E., ČEVAN, M. In *Spoločnosť, kríza, rodina*. Ružomberok : PF KU, 2010, s. 70-78, ISBN 978-80-8084-610-7.

CISARIKOVÁ, E., Rodina ako základný činiteľ rozvoja osobnosti dieťaťa. In VYHNAL, P., SLOVÍKOVÁ, E., ČEVAN, M. *Spoločnosť, kríza, rodina*. Ružomberok : PF KU, 2010, s. 93-100, ISBN 978-80-8084-610-7.

ČUSOVÁ, A. Problematická rovnosť. In *Slovo* časopis gréckokatolíckej cirkvi. 44. ročník. číslo 21, rok 2012. Prešov : Gréckokatolícke arcibiskupstvo, s. 14-15, ISSN 1335-7492.

HELUS, Z. *Sociální psychologiepropedagogy*, Praha : GradaPublishing, 2007. s. 135-139, ISBN 978 – 80-247-1168-3.

JACEČKOVÁ, D. Rozhovor s nemeckou sociologičkou Gabriele Kuby. In *Spravodajca občianskeho združenia Fórum života*, 2012 ročník 9, číslo 4/2012, 15-18 s.

JÁN PAVOL II. *Boží plán desatoro pre tretie tisícročie*. Bratislava : LÚČ, 1996. 186 s. ISBN 80-7114-782-5.

JÁN PAVOL II. 1993. *Familiaris consortio*. Exhortácia o úlohách kresťanskej rodiny v dnešnom svete, Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1993. 189 s. ISBN 80-7162-052-1.

---

<sup>43</sup> JÁN PAVOL II. *Familiaris consortio*, čl. 48.

<sup>44</sup> JÁN PAVOL II. *Familiaris consortio*, čl. 44.



JÁN PAVOL II. *Gratissimam sane*. Apoštolský list rodinám. [online]. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1994. [citované 2013-01-30]. Dostupné na internete: <<http://www.kbs.sk/?cid=1117282146>>.

JÁN PAVOL II. *Mulieris dignitatem*. Apoštolský list o dôstojnosti a povolání ženy, [online]. Rím : Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1991. [citované 2013-01-30]. Dostupné na internete: <<http://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/mulieris-dignitatem>>.

JÁN PAVOL II. *Novo millennio ineunte*. Na začiatku tretieho tisícročia, Apoštolský list, [online]. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2001. [citované 2013-01-30]. Dostupné na internete: <http://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/novo-millennio-ineunte>>.

JAN PAWEŁ II. *Katechezy Teologia małżeństwa*. Kraków : Wydawnictwo m, 1999. s. 406. ISBN 83-7221-042-X.

KATECHIZMUS KATOLÍCKEJ CIRKVI. 1999. 2. vyd. Trnava : Spolok svätého Vojtecha 1999. 918 s. ISBN 80-7162-259-1.

KONGREGÁCIA PRE VÝCHODNÉ CIRKVI. *Inštrukcia na aplikáciu bohoslužobných predpisov Kódexu kánonov východných Cirkvi*, Liberia Editrice Vaticana 1998. s. 64.

KOVAČIČ, V. *Model funkčnej rodiny a formovanie osobnosti podľa princípov SVD a SJ*, Vrútky : Prokonzult 2002. ISBN 80-88754-09-7.

MAZUR, P. Kryzys rodziny w nauczaniu Jana Pavla II. In VYHNAL, P., SLOVÍKOVÁ, L., ČEVAN, M. *Spoločnosť, kríza, rodina*. Ružomberok : PF KU, 2010. s. 360-365. ISBN 978-80-8084-610-7.

PÁPEŽSKÁ RADA PRE SPRAVODLIVOSŤ A POKOJ. 2008. *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*, 1. vyd. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 2008. 545 s. ISBN 978-80-7162-725-8.

SVÄTÉ PÍSMO STARÉHO I NOVÉHO ZÁKONA. Trnava : Spolok svätého Vojtecha 1998. ISBN 80-7162-236-2.

TIRPÁK, P. 2009. *Pastoračná odpoveď Cirkvi na súčasnú krízu manželstva*, Krakow : Wydawnictwo Naukowe PAT 2009. s. 283, ISBN 978-83-7438-183-3.

# Človek v čase a priestore v manažérskych súvislostiach

Ing. Peter Varholák, CSc.

Katolícka univerzita, pedagogická fakulta, katedra manažmentu

peter.varholak@ku.sk

---

## Abstrakt

Cieľmi príspevku je podať pohľady na vývoj človeka v prírode a v spoločnosti v niektorých časových a priestorových súvislostiach s retrospektívou a perspektívou s vyústením do manažmentu. Obsahuje vymedzenie vybraných súvislostí v podobe blízkej myšlienkovým mapám so stručným komentovaním a niektoré známe i menej známe a diskutované súvislosti, ako aj výsledky prieskumnej sondy, týkajúce sa získavania relevantných manažérskych informácií. Význam článku spočíva v pripomenutí súvislostí z minulosti, súčasnosti a budúcnosti. Budúcnosť sa realizuje ako pokračovanie prírodných zákonov a správania sa ľudstva. Pre teóriu a prax manažmentu je súčasnosť a budúcnosť príležitosťou a výzvou.

**Kľúčové slová:** Človek. Minulosť. Súčasnosť. Budúcnosť. Manažment.

## Abstract

The objectives of this paper is to give insights into the development of human in some temporal and spatial context and in the nature and society in retrospective and perspective sense into management. It contains definitions of selected context in the form near of maps of thoughts with a brief comment and some well-known and lesser-known and discussed relations and the results of reconnaissance probe, on the acquisition of relevant management information. The importance of the article lies on pointing out the links from the past, present and future. Future will go on of the base of natural law and human behavior. For the subject of theory and praxis of management it represents present and future opportunities and challenges.

**Keywords:** People. Past. Present. Future. Management.

## Úvod

K niektorým otázkam, súvisiacim s človekom, životom, obklopujúcou prírodou (priestorom) na Zemi a v kozme sa človek dostane v čase, keď sa formujú jeho názory, v zlomových situáciách, pri sledovaní alebo prežívaní niektorých katastrof, tragédií, nehôd, keď ho to zaujíma a pod. Patria k nim napríklad: Ako vznikol svet, aká bola jeho minulosť, aká je jeho súčasnosť a aká bude jeho budúcnosť? Ako má človek (správne) žiť v mladosti, strednom veku a starobe? Aké je poslanie človeka, ako aj ľudstva? Existuje život aj v iných priestoroch vesmíru? V akej forme, v akej podstate? Je život (človeka) na Zemi udržateľný? Podarí sa mu expandovať na iné telesá slnečnej sústavy, alebo dokonca mimo ňu? Je v ľudských silách dozvedieť sa odpovede na tieto a podobné otázky? Je v ľudských silách významnejšie zmeniť nepriazeň „osudu“? Množina takýchto otázok je zjavne veľká, aká veľká, to môže byť predmetom ďalšej otázky.

Na uvedené a ďalšie otázky sú spôsobilé v istom rozsahu prispieť odpoveďami, riešeniami, teóriami, hypotézami, modelmi a predstavami adekvátne vedy ako aj ľudská prax. Tak ako sa oddelil zo živočíšnej ríše predchodca človeka a vyvinul sa do dnešnej ľudskej podoby, tak sa vyvíjali aj jeho sprevádzajúce vedy a rozvíjala ľudská prax. Odpovede na

predmetné otázky nie (vždy) sú definitívne, ale odrážajú omyly, skepsu, pochybnosti, obavy, predpoklady, návraty k predchádzajúcim tvrdeniam a konštatovaniám a tento cyklus prebieha neustále.

## Človek v čase a priestore vo vyústení v manažment

Ak máme na mysli človeka v čase a priestore, tak sa môžeme zaoberať nasledujúcimi záležitosťami:

Bytie človeka – má výraz v ontológii (metafyzika).

Poznanie človeka, gnozeológia (z pohľadu filozofie), logika.

Človek samotný – antropológia. **Človek** je pritom najskôr **príslušníkom živočíšnej ríše** (výtvar živej prírody), potom **bytosť sociálna, kultúrna, morálna, etická a iná**.

Od akej historickej doby je korektné zaoberať sa otázkami súvisiacimi s človekom? Je to zložitá otázka a odpovede súvisiace s časom ju posúvajú (vedcami a odbornou verejnosťou) skôr smerom do minulosti, než do súčasnosti. Pritom odpovede nie sú jednoznačné, ani všeobecne akceptované.

Stopy človeka zanechané od dávnej minulosti až po jeho prejavy dodnes a vízie do budúcnosti vytvárajú mozaiky pochopenia **civilizácií**, spravidla historických hierarchických a mestských až po dnešné, pričom civilizácie možno charakterizovať materiálnou a inštrumentálnou stránkou **kultúr** ako komplexov technológie, vedy, deľby práce. Vyspelosť civilizácie (spoločnosti) je historicky podmienená a jej charakteristiky sa teda s časom a priestorom významne menia, sú napríklad charakterizované: pokrokom v poľnohospodárstve, priemysle, službách, vede, výskume, výrobe (produkcii), školstve, zdravotníctve, obrane (vojenstve), obchodom na rôzne veľké vzdialenosti, štruktúrou, previazanosťou a ucelenosťou profesií, zvláštnosťami vládnucej triedy (vrstvy, elity) ale aj ostatných tried, vrstiev, skupín, politickými štruktúrami a nimi uplatňovanými mechanizmami vplyvu a moci, systémami vynucovania poriadku a práva, rozvojom dopravného systému, jazykom, ekonomikou, umením, architektúrou, peňažnými vzťahmi, organizovaním náboženstva a pod. Medzi civilizáciou a inými druhmi spoločnosti pritom existuje celý rad odlišujúcich sa vlastností: prostriedky na živobytie a charakter živobytia, štruktúra osídlenia, formy vlád, sociálne rozvrstvenie, ekonomické systémy, gramotnosť a iné kultúrne rysy. K premene spoločnosti na civilizáciu dochádza pozvoľne a postupne, pričom sa pomaly menia niektoré charakteristiky pri pretrvávaní parametrov niektorých iných a viaceré zmeny spoločnosti (spoločností) vytvoria inú, novú civilizáciu.

Pojem civilizácia sa pritom používa aj ako synonymum pre širší pojem kultúra, neplatí tu však totožnosť. Pôvod slova civilizácia tkvie v latinčine a reprezentuje občana, mesto, či mestský štát. Civilizácia nie vždy predstavuje vo vnímaní zlepšenie. Civilizácia v porovnaní s kultúrou je viac racionálna a spoločensky manažovaná. Nie je v takom súlade s ľudskou prirodzenosťou. Kultúry sú skôr prirodzenými organizmami. Civilizácia je viac o hmotnom pokroku, skôr vedie k nerestiam spoločenského života. Podľa Alberta Schweitzera sa v knihe *Filozofia civilizácie*, kapitola 25, uvádza: „Nikdy, ani na moment neodkladajme našu nedôveru v ideály stanovené spoločnosťou a presvedčení, dávaných do obehu. Vždy vieme, že spoločnosť je plná hlúposti a bude nás klamať v záležitostiach ľudstva.“

Nám známe civilizácie pomaličky sa oddeľujúce od prírody a zároveň zotrúvajúce v nej a závislé od nej, vždy v istých proporciách boli, sú a zrejme nadhlo budú závislé od poľnohospodárstva a od principiálnej schopností vytvoriť a uchovať potravinové prebytky. Tie, ktoré neboli toho schopné v dostatočnej miere, nemali šancu sa odpútať od svojho prostredia a neskôr kolonizovať, osídliť planétu a neskôr snád' aj príľahlý vesmír. Pri víziách a úvahách spojených s putovaním vo vesmíre k iným vesmírnym objektom je otázkou, čo budú kozmonauti konzumovať, prirodzenú alebo syntetickú potravu, v akom pomere a ako

dlho? Dnes je otázka potravinovej bezpečnosti tak isto strategickou otázkou konkurencieschopnosti, len nie všetky štáty (elity) sveta si to aj uvedomujú, alebo na to dbajú napriek potenciálnym možnostiam a parazitujú na dovozoch z iných štátov na mnohorakú škodu svojich občanov, ekonomiky a bezpečnosti. Pre historické civilizácie je tak isto typické obdobie lovcov ako aj zdomácnenia rastlín a zvierat, čo taktiež dotváralo predpoklady pre zabezpečenie potravín, či ich prebytkov, okrem ďalších funkcií. Prebytky potravín umožnili v historických dobách rozvoj špecializovaných profesií, čo platí v prenesenom zmysle dodnes, keď dostatok potravín evokuje dostatok zdrojov, silnú ekonomiku, kultúru, spoločnosť, efektivitu a s tým veľmi úzko súvisiaci manažment.

Civilizácie sú vytvárané štátmi. Rozhodujúcu (manažérsku, pragmatickú, praxeologickú) úlohu realizujú vládnuce triedy, elity, prostredníctvom vlád, štátnej byrokracie, tieto vykonávajú exekutívne funkcie. Podriadené triedy, vrstvy majú rôzne členenú jednoduchšiu alebo zložitejšiu štruktúru. Napriek rôznym deklaráciám predstaviteľov a účastníkov civilizácií, aj rovnostárskych, v minulosti ako aj v súčasnosti sú tieto charakterizované sociálnou nerovnosťou.

Civilizácie z ekonomického pohľadu predstavujú efektívnejšie systémy zabezpečovania a hromadenia súkromného vlastníctva, vrátane pôdy, než iné menej organizované spoločnosti. Podmienkou rozvoja civilizácií je rozvoj trhu a uplatnenie peňažných prostriedkov uľahčujúcich výmenu tovaru, služieb, kapitálu.

Pre vznik a rozvoj civilizácií je dôležité písmo, známe od Sumerov, alebo iná forma záznamu myšlienok, reči, chovania, prejavov, predstavujúc komunikačný nástroj pre dobovú komunikáciu a prenos a uchovanie údajov, dát, informácií a znalostí. Vďaka súvisiacim historickým odtlačkom možno usudzovať na sprievodnú minulosť.

Pokračujúca deľba práce a plánovanie štátov viedli k pokroku vo vede a technike, umení a spoločnosti. Napriec históriou dochádzalo k rozširovaniu civilizácií, ich rozkladaniu a opätovnému formovaniu kolonizáciami, inváziami, vyhladzovaniami, šírením náboženstiev, rozvojom spoločností a pod.

Na pojem civilizáciu aplikujú teoretici teóriu systémov a civilizácia je pre nich komplexný, rozložitý, rozľahlý systém, sieť, kde napríklad ako podsystemy, podsiete, prvky, uzly a hrany môžeme vidieť štáty, aglomerácie, mestá, osídla, významné (ľudské) objekty pospájané komunikáciami, autostrádami, cestami, elektronickými, energetickými, technickými, technologickými, logistickými, informačnými, bankovými, diplomatickými, a inými prepojeniami s cieľovým chovaním, so zložitou sústavou hierarchických súbežných i protichodných cieľov a adekvátnymi stratégiami. Civilizáciu možno považovať za veľkú (v istom zmysle najväčšiu svojho druhu) organizáciu v porovnaní s obvyklými organizáciami vykonávajúcimi podnikania (banky, závody, obchody, ...) a integrujúcu organizácie nižšieho rádu. Pre skúmanie civilizácie je preto v istom rozsahu možné použiť adekvátny aparát manažmentu s jeho prístupmi, metódami, modelmi, teóriou a praktickým overovaním.

Z hľadiska kultúry možno hovoriť o civilizácii homogénnej alebo heterogénnej a potom o konflikte civilizácií v následnej časovej postupnosti alebo v jednom čase pri strete jednotlivých kultúrnych sfér.

Dnes sa všeobecne považuje **svet** (našej planéty) súčasnej civilizácie za **globálny** (globalizovaný), integrovaný do jediného svetového systému, vzájomne závislý, previazaný a žiadané zmeny – pokroky alebo nežiadané zmeny - poruchy majú viac či menej významnú odozvu s istým aj veľmi malým oneskorením, ak nie v priamom prenose, v iných častiach sveta, prípadne v svete celom (katastrofy, vojny, burzové krachy, ...).

Ľudstvo sa na prelome tisícročí dostalo do éry, pomenovanej **Antropocén**, keď sa svojou komplexnou činnosťou s príslušnou kvalitou, kvantitou, rozsahom, obsahom a nepretržitosťou stáva geologickým činiteľom, porovnateľným v niektorých ohľadoch

s efektmi vlastnej činnosti našej planéty, s potenciálom významne zhoršiť pomery priaznivé pre doterajší charakter kvality prostredia, vrátane života (aj ľudskej rasy) v ňom.

## Ludstvo na križovatke

Ludstvo v súčasnosti stojí na jednej z dejinných križovatiek a až s odstupom snád' zistí, či je na jej vstupe, v strede, či na výstupe. Medzi základné atribúty tohto míľnika možno radiť nasledujúce:

- význačná systémová, spoločenská, kultúrna, morálna, etická, hodnotová, ekonomická,
- finančná, odbytová, štrukturálna (možno povedať civilizačná) **kríza (zmena)**, vrátane krízy myslenia, konania a dôvery, spojená s obrovskými dlhmi krajín v peniazoch (USA, Grécko, ...) a v nepeňažných vyjadreniach (častý je záujem len krátkodobý, v rámci volebných období, ...),
- **environmentálna situácia** z pohľadu **planetárnych medzí**, pozostávajúca z aspektov: klimatického, ohrozenia biodiverzity, cyklu fosforu, okysľovania oceánov, cyklu dusíka, využívania sladkej vody, zmien a využívania územia, a stratosférickej ozónovej vrstvy, pričom niektoré medze už sú považované za prekročené<sup>1</sup>,
- **demografická situácia** predstavujúca sedem miliárd ľudí, z toho väčšina populácie sa zrodila v 20. storočí, spojená s hrozbou nárastu ďalších miliárd v 21. storočí a s nevyváženou štruktúrou obyvateľstva v niektorých krajinách a regiónoch (prevaha mladých, starých, značné percentá nezamestnaných, nezabezpečené dôchodkové systémy v budúcich výhladoch ),
- **potravinová kríza**, spojená s potravinovou (ne)bezpečnosťou, hladom a geneticky modifikovanými potravinami a aj s tým spojenými snahami o novodobú kolonizáciu prostredníctvom ich monopolného bezbrehého vnucovania a vyvolávania bezalternatívnej závislosti,
- **surovinové vrcholy a zlomy**, týkajúce sa napríklad klasického dobývania ropy, zemného plynu, (vzácných) kovov a zemín,
- **kanibalizácia**, znehodnocovanie a devastácia niektorých oblastí a častí planéty (stará výstavba ustupuje novej z dôvodov, ktoré nie sú relevantné, lesy ustupujú pestovateľom olejní, pralesy ustupujú neplnohodnotným rastlinstvám, orná pôda ustupuje betónovým plochám, oblasti s čistou vodou ustupujú oblastiam so znečistenou vodou, obrábaná pôda ustupuje neobrábanej, atď.),
- **vysoká nezamestnanosť** a umelé udržiavanie zamestnanosti, pretože na zabezpečovanie súčasnej produkcie stačí menej zamestnancov, než je v súčasnosti zamestnaných,
- **nezáujem investorov** o udržiavanie a dostatočný rozvoj niektorých odvetví, negenerujúcich dostatočný zisk, napríklad poľnohospodárstvo, zdravotníctvo, školstvo, ale aj veda a výskum v niektorých krajinách,
- **uplatňovanie „kreatívnych“ účtovných, finančných, podvodných praktík a schém:** Pontiho schémy, a pod.,
- **novodobá koloniálna a vazalská politika**, vo všeobecnosti nazývaná všemožnými inými pomenovaniami (aj kampaň, boj proti terorizmu, obrana mieru, ľudských práv, hodnôt, ...) spojená s vojnami a konfliktami, ako aj plazivá expanzia a anexia území a zdrojov (boj o póly, morské dno, skupovanie pôdy, vody a ďalších zdrojov naprieč celým pozemským svetom),

---

<sup>1</sup> STEFFEN, W., ROCKSTRÖM, J., COSTANZA, R. *How defining planetary boundaries can transform our approach to growth*. Solutions. May 25, 2011. [online]. [Citované 15. 3. 2013]. Dostupné na <<http://www.resilience.org/stories/2011-05-25/how-defining-planetary-boundaries-can-transform-our-approach-growth>>.

- **ekonomické vojny, embargá**, aj napriek tomu, že sa týmito pojмами v médiách šetrí, čo je spôsobené aj záujmom vlastníkov médií, oligarchami, vplyvnými lobistami,
- **roztváranie nožníc medzi bohatými a chudobnými**,
- elektronické operácie a hroziace **elektronické vojny** (v kybernetickom priestore),
- hromadné a flagrantné **porušovanie ľudských práv** naprieč celým svetom,
- boj o dominanciu v kozme a na obežnej dráhe Zeme, ...

Pre manažment krízových situácií (význačných zmien) možno uvádzať niektoré ciele, vychádzajúce z viacerých prameňov<sup>2</sup>, ktoré by prospeli ľudstvu (človeku všeobecne) a dopĺňať ich na základe vývoja a poznania situácie:

- **Systémy včasného varovania pre predikciu katastrof (význačných zmien) a ich príznakov**, mĺňnikov, majákov.

- **Počítanie s neistotami**. Vedecký výskum môže znížiť ich úroveň, nevie ich však vylúčiť úplne. V ľudskom vyhrotenom prostredí môže neistota podporovať (najmä politickú) nečinnosť, ale aj vyvolávať (aj vojenskú) agresivitu, zahmlievať skutočnú podstatu problémov (manipulácia), ako aj navrhovať zástupné riešenia (jalový marketing, propaganda), dôsledkom môže byť prekračovanie namieste a zhoršovanie situácie.

- **Viacúrovňový manažment vecí (stále viac globálnejšej) verejnosti**. Počnúc medzinárodnými organizáciami, štátmi a skončiac na miestnej úrovni. Spojivom sú informácie, médiá, marketing, trh, otázky práce (roboty), zamestnania, chudoby, nožníc medzi bohatými a chudobnými, hladu, chorôb, nedostatku zdrojov, vojny a mieru.

- **Schopnosť vstrebávať, vyhľadávať nové informácie, vytvárať nové a lepšie teórie, stratégie, taktiky, technológie a prospešne používať nové znalosti**. Tým sa zmenšia zóny neistoty v súčasných obzoroch, ale otvoria sa nové.

Je užitočné pridať ciele, ktoré sa objavujú v zornom poli človečenstva, ako napríklad:

- Podstatnou záležitosťou je **adekvátne identifikácia a pomenovanie podstatných problémov z pohľadu záujmov súčasnej ľudskej civilizácie a prihlásenie sa elít k ich riešeniu** bez postranných egoistických úmyslov a snáh dobehnúť partnerov alebo oponentov, čo sa ukazuje ako kardinálny problém (kríza a jej riešenie, zdravie, chudoba, hlad, zbrojenie, zamestnanosť, ...).

## Človek pozemský otvára možnosti človeka mimozemského

Uplynulo polstoročie expanzie človeka do kozmu od prvých rakiet so zvieratami a rastlinami, ľudskými posádkami, po pristátie človeka na Mesiaci, vybudovanie trvalých ľuďmi obývaných orbitálnych staníc, až po misie nepilotovaných kozmických objektov na najbližšie telesá (zopakovanie pristátí na Mesiac, návšteva Marsu, planétok, mesiakov Jupitera, atď.), až po misie majúce ambíciu opustiť Slnecnú sústavu a pokračovať vesmírom do neznáma (napr. misia Voyager). Niekedy sa používa názov charakterizujúci príslušnú fázu ľudstva ako **planetárna fáza civilizácie**. Realizácia tejto fázy je ambicióznym projektom ľudstva a jeho aktérov (najmä USA, Ruska, Číny, Indie, ale aj Európy, atď.), ako aj neúprosná a horúčkovitá hra o vodcovstvo v kozmických pretekoch v podmienkach štátov, súkromných spoločností a medzinárodných konzorcií. V tejto gigantickej hre ide o prvenstvo v záležitostiach zdrojov (priestory, voda, suroviny, energie, nástupiská pre ďalšiu expanziu, a pod.). Očakávanú situáciu možno v istom zmysle porovnať so situáciou po objavení Ameriky a jej následnej kolonizácie. Táto **expanzia do kozmu je nevyhnutná**, hlavným

<sup>2</sup> STEFFEN, W., ROCKSTRÖM, J., COSTANZA, R. *How defining planetary boundaries can transform our approach to growth*. Solutions. May 25, 2011. [online]. [Citované 15. 3. 2013]. Dostupné na <<http://www.resilience.org/stories/2011-05-25/how-defining-planetary-boundaries-can-transform-our-approach-growth>>.

dôvodom je **potreba moci, prevahy, prežitia a prístup k zdrojom**, vzhľadom k stále aktuálnejším deficitom zdrojov na planéte.

### **Vstup do problematiky genézy a vývoja postavení, pôsobení, rolí, zamestnaní, profesií**

Človek sa v priebehu s ním spojeného času a priestoru vo všeobecnosti menil ako bytosť, rozvíjal svoje schopnosti, spôsobilosti, zručnosti, znalosti, formoval postoje, pozvoľna menil vlastnosti, menil svoje postavenie, zamestnanie, povolanie, profesiu a rozširoval roly, v ktorých sa realizoval a uplatňoval. Od živočíšnej bytosti postupoval k sociálnej, kultúrnej, až dospel do štádia, keď genetický inžinier je schopný a spôsobilý modifikovať jeho genetickú podstatu, čo predtým (po tisíce rokov) konala len príroda) v záujme vedy, zdravia, ale aj moci, rizík, neistoty a hrozieb. Stále nástojčivejšie je vo verejnosti nastoľovaná otázka súvisiaca s mimozemskými civilizáciami a tvormi podobnými človeku. Otázka je legitímna, relevantná odpoveď dostupná verejnosti sformulovaná nie je a na sformulovanie ešte len čaká.

Na obr. 1 sú formou blízkou záznamu myšlienkových máp (Buzan, Buzan, 2012) načrtnuté torzá reťazcov vybraných atribútov (prechody niektorých položiek atribútov sú možné a zrejme) sprevádzajúcich človeka, niektoré od nepamäti, do dnešných dní v členení:

#### **Človek:**

- **ako bytosť:** najskôr a stále aj živočíšna, sociálna, kultúrna, s potenciálnou možnosťou a súčasne hrozbou zámernej (napríklad genetickej) modifikácie a manipulácie,
- **v (historických) postaveniach:** v rovnosti a nerovnosti, slobode a neslobode, chudobe a v bohatstve, v práve a v bezpráví, od otroka a otrokára až po robotníka, ale aj oligarchu,
- **v rolách** od dieťaťa, rodiča, dospelého, dobyvateľa, objaviteľa, hráča, záchrancu, (málokedy uznávaného) učiteľa, (večného) študenta, manažéra, vodcu, lobistu až po roly mediálne,
- **v profesií, povolani, zamestnaní, v práci** (rozdiely pojmov v tomto prípade nepovažujeme za podstatné), pričom niektoré sú historické, dnes už možno menej aktuálne, niektoré stále pretrvávajú a nestrácajú na význame, niektoré sú moderné, a niektoré na svoje uvedenie ešte len čakajú.

### **Získavania relevantných manažérskych informácií**

Problematika relevantných manažérskych informácií a ich získavania si vyžaduje samostatné skúmanie. V stručnosti poznamenáme nasledovné: týka sa najmä manažovaného objektu, manažujúceho subjektu, podstatného vonkajšieho a vnútorného prostredia, ich vývoja, vývoja relevantných trendov, poznania alebo spoznávanie možných scenárov vývoja a pravdepodobné alebo očakávané chovanie stakeholderov. Pre účely zodpovedajúceho skúmania alebo hľadania informácií je potrebné zoznámiť sa so súvisiacou problematikou, stanoviť ciele skúmania a hľadania, súvisiace úlohy, spôsob ich realizácie, formu a tvar hľadaných alebo skúmaných dát, informácií, znalostí, otázok, odpovedí, spôsob vyhodnotenia, interpretácií, využitia, návrhov, implementácií v čase, priestore, v zdrojoch (aj a najmä, ale nielen ľudských), procesoch, taktikách, politikách, stratégiách, atď.

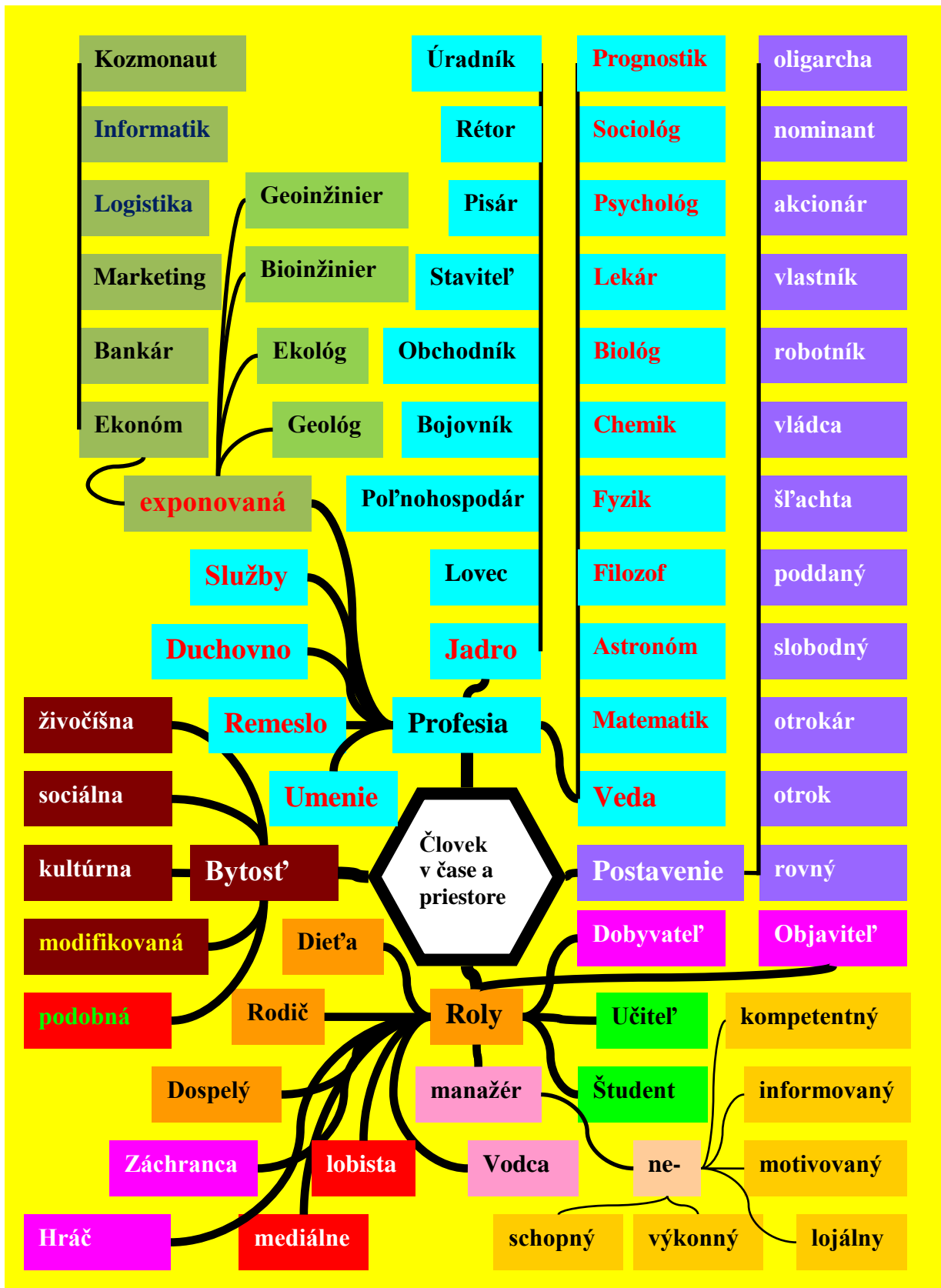
Na základe nami vykonaného dotazníkového prieskumu v závere roku 2012 na vzorke podľa tab. 2 boli skúmané niektoré očakávania a hodnotenia respondentov denného a externého štúdia 3. ročníka (bakalárskeho štúdia) a 5. ročníka (2. ročníka magisterského štúdia) programu manažment. Niektoré výsledky týkajúce sa našej témy v stručnosti uvedieme.

Tab. 2 Respondenti prieskumného súboru

Označenie	Ročník	Počet respondentov	Poznámka
DF1 – denná forma	3.	43	
DF2 – denná forma	3.	37	
DF3 – denná forma	5.	13	
EF1 – externá forma	5.	16	

Na otázku, ako hodnotia respondenti prostredie z množiny hodnotení podľa tab. 3 (najnižšia priorita 1, najvyššia 6) sú výsledky uvedené v grafoch 1 až 2.

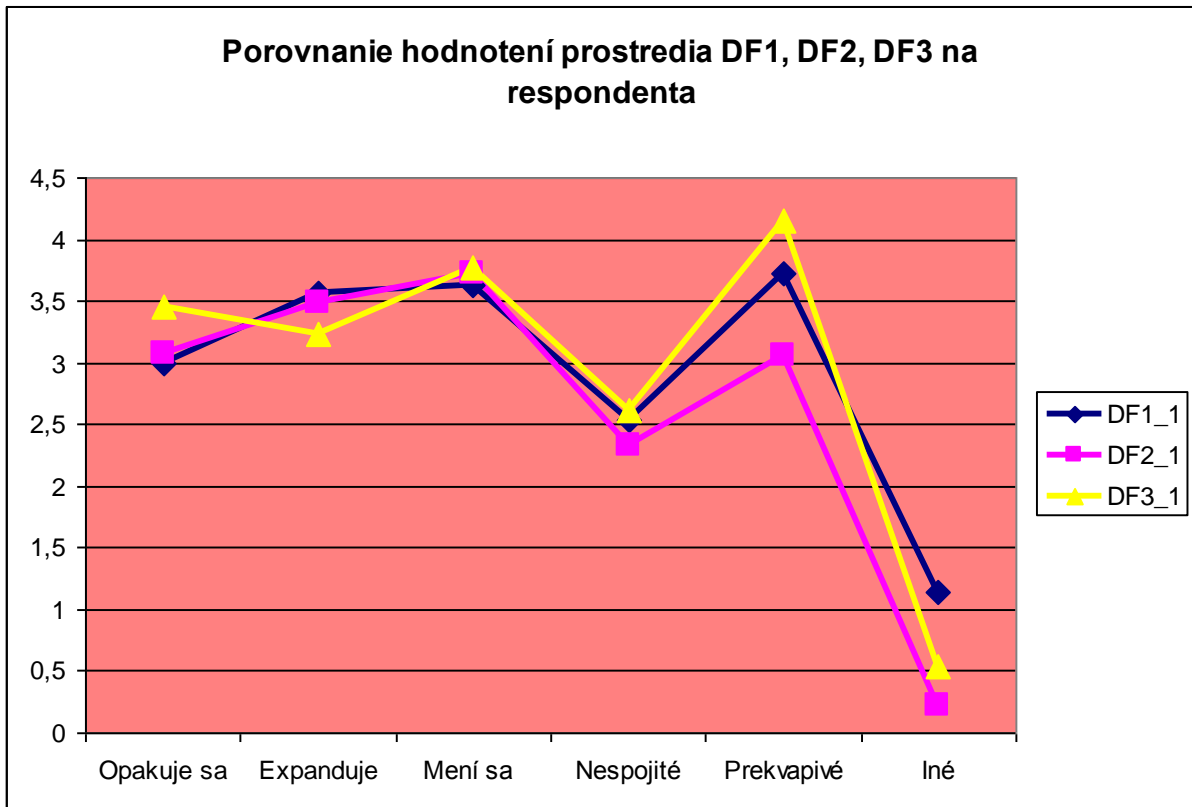




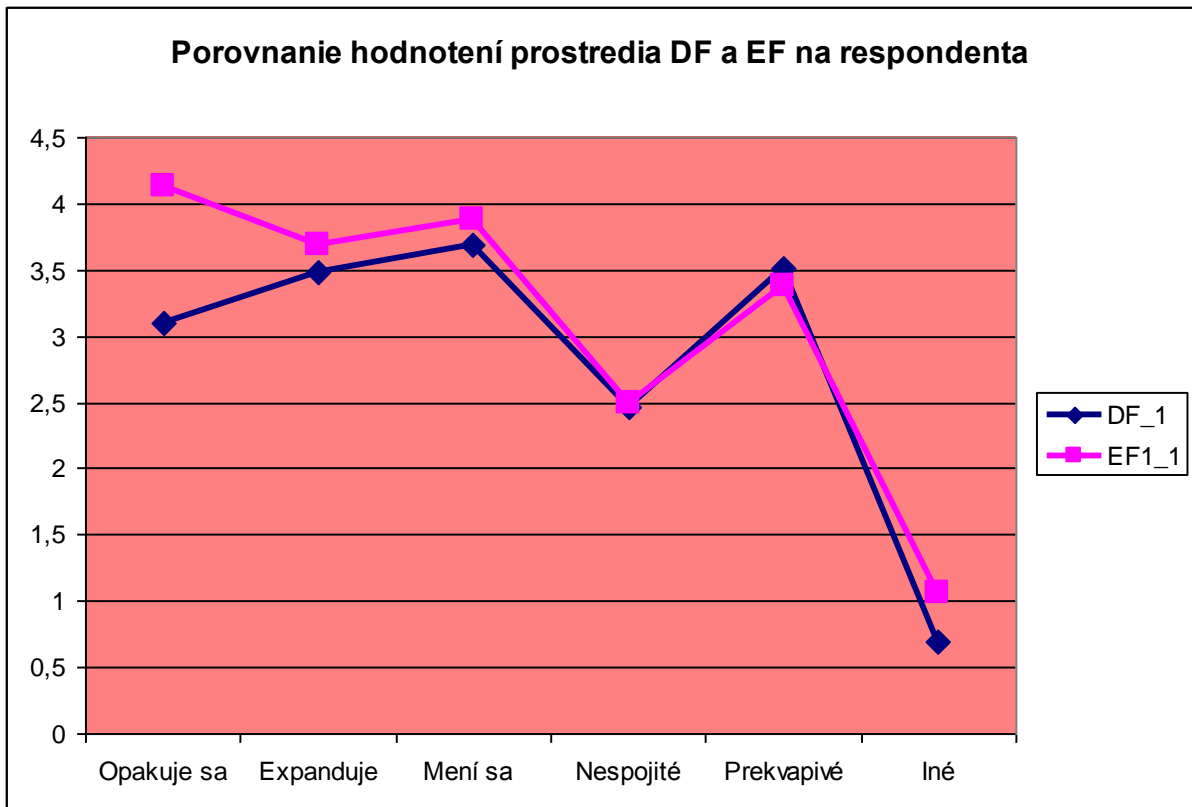
Obr. 1 Niektoré súvislosti človeka v čase a priestore vo vyústení v manažment  
 Zdroj: vlastné spracovanie

Tab. 3 Hodnotenie prostredia

Opakuje sa	Expanduje	Mení sa	Nespojité	Prekvapivé	Iné
------------	-----------	---------	-----------	------------	-----



Graf 1 Hodnotenia prostredia respondenta dennej formy

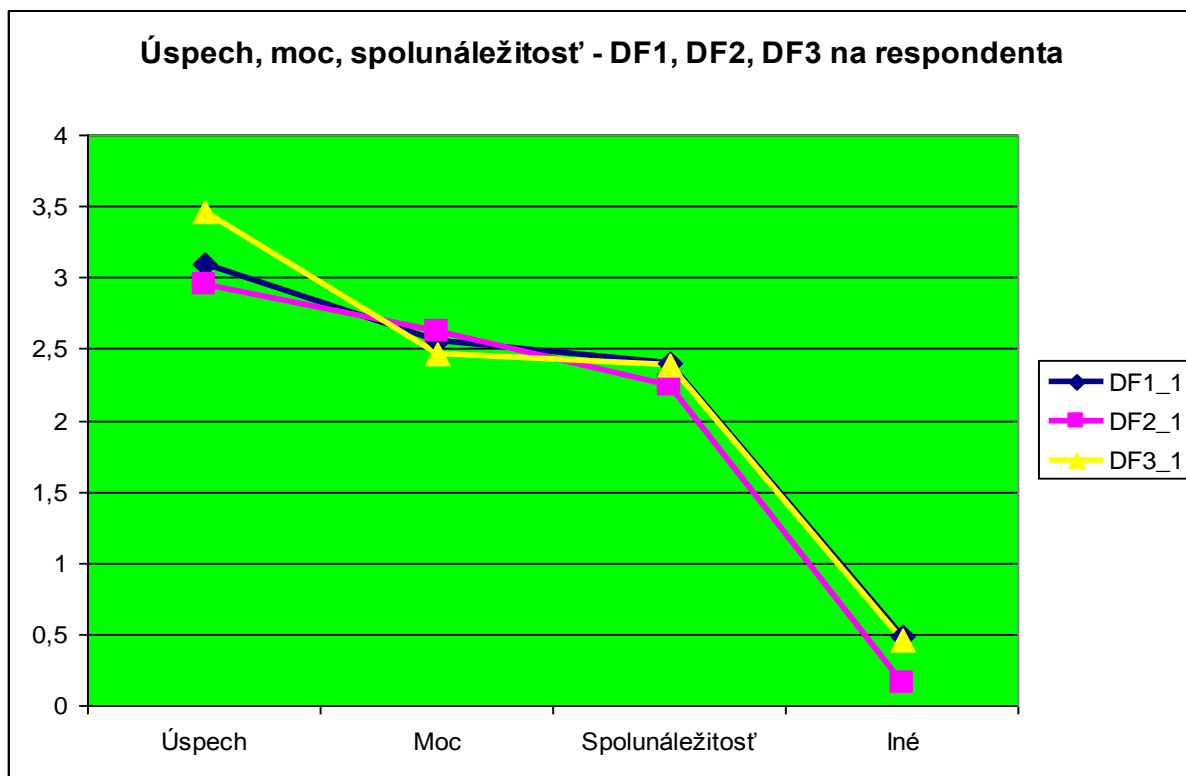


Graf 2 Hodnotenia prostredia dennej a externej formy na respondenta

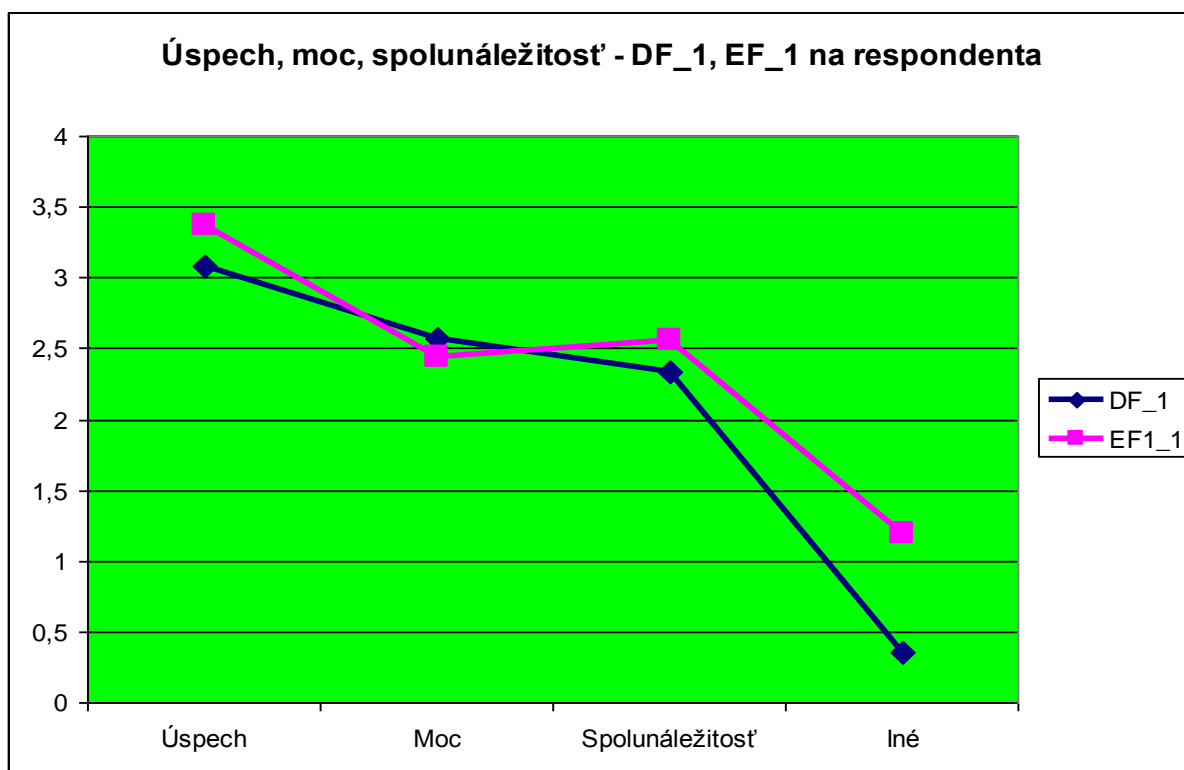
Na otázku, ako hodnotia respondenti úspech, moc a spolunáležitosť z množiny hodnotení podľa tab. 4 (najnižšia priorita 1, najvyššia 4) sú výsledky uvedené v grafoch 3 a 4.

Tab. 4 Hodnotenie úspechu, moci a spolunáležitosti

Úspech	Moc	Spolunáležitosť	Iné
--------	-----	-----------------	-----



Graf 3 Hodnotenia dennej formy na respondenta pre úspech, moc, spolunáležitosť



Graf 4 Hodnotenia dennej a externej formy na respondenta pre úspech, moc, spolunáležitost'

## Záver

V článku sme naznačili v skratke niektoré míľniky vývoja človeka v civilizačnom a kultúrnom procese a prostredí so snahou o (najmä, ale nielen) manažérske interpretácie. Dnes je ľudstvo na rozhraní. Objavuje sa príliš veľa kardinálnych problémov a málo potešiteľných všeobecne objímajúcich vízií, veľa okamžitých krátkodobých nedostatočne zdôvodnených aktivít, málo vedecky zdôvodnených dlhodobých koncepčných riešení, alebo ticho a nezáujem (strach, obava?). Na jednej strane človek ako geologický činiteľ, na druhej (v lepšom prípade) ako slon v porceláne. Spoločenskou objednávkou je výstavba systému skutočného a účinného krízového manažmentu pre ľudstvo, nielen pre vybraných ľudí.

Zdá sa, že jedným z kardinálnych problémov je dať ľuďom „chlieb a hry“, ale dôstojný chlieb a ušľachtilé hry. Pretože práce je dosť, len povolání, zamestnaní, profesií, postavení a rolí pre reálneho človeka je málo.

Uvedené výsledky skúmania naznačujú, že budúci manažéri, či absolventi manažérskeho štúdia stoja svojimi hodnoteniami na zemi. Uvedomujú si súčasný priestor ako priestor neustálych zmien, majú záujem byť v živote úspešní a moc kladú na roveň spolunáležitosti. A zhoda ich hodnotení je pozoruhodná.

## Použitá literatúra

BUZAN, T., BUZAN, B. 2012. *Myšlenkové mapy*. Brno : BizBooks, 2. vydání, 2012. ISBN 978-80-265-0030-8.

DĚDINA, J., ODCHÁZEL, J. 2007. *Management a moderní organizování firmy*. Praha : Grada Publishing, a.s., 2007. ISBN 978-80-247-2149-1.

STEFFEN, W., ROCKSTRÖM, J., COSTANZA, R. *How defining planetary boundaries can transform our approach to growth*. Solutions. May 25, 2011. [online]. [Citované 15. 3. 2013]. Dostupné na <<http://www.resilience.org/stories/2011-05-25/how-defining-planetary-boundaries-can-transform-our-approach-growth>>.

*Civilization*. From Wikipedia, the free encyclopedia. [online]. Dostupné na <<http://en.wikipedia.org/wiki/Civilization>> [Citované 8. 2. 2013].

# „Thesei a Fysei – nové výzvy pro uspořádání dnešního světa v éře narůstání příznaků nespravedlnosti“

doc. JUDr. Vladimír Zoubek, CSc.,  
Katedra veřejnoprávních disciplín,  
Policejní akademie České republiky, Praha  
e-mail:zoubek@polac.cz

prof. JUDr. Ing. Viktor Porada, DrSc., dr. h. c. mult.,  
Katedra trestního práva, kriminalistiky a forenzních disciplín  
Vysoká škola Karlovy Vary  
e-mail:viktorporada@vskv.cz

---

## Abstrakt

Ve článku se uvádí, že obsahem interakce mezi normami ustanovenými (*thesei*) a normami od přirozenosti (*fysei*) se zabývá právní filosofie. Filosofie práva se zabývá otázkou po opodstatnění práva, zvláště pak problémem, zda existuje nadřazená norma (např. přirozené právo), z níž lze odvodit ustavené právo. Má-li být v celkovém obecném dobru zaručena seberealizace všech občanů a národů, nestačí, že obecné dobro je mravní norma. Musí být občanům také uloženo účinně s možností vynucení. Obecné dobro tedy musí být zároveň právní normou. Jeho uskutečnění potřebuje právní řád. Ten je prosazován státní mocí. Na druhé straně je státní moc vázána na právní řád a jím omezena, alespoň když jde o právní stát.

**Klíčová slova:** thesei, fysei, interakce, právní filosofie, obecné dobro, právní norma, právní stát.

## Abstract

The article says that the philosophy of law deals with all elements of interaction between the established norms (*thesei*) and natural norms (*fysei*). The philosophy of law is concerned with the issue of justification of law, especially with the question whether there is any superior norm (e.g. natural law) from which established law can be derived. If self-realization of all citizens and nations is to be guaranteed in the general common good, the notion that common good is a moral norm does not suffice. Common good must be imposed, perhaps even enforced, on citizens effectively. Hence, common good must be a legal norm. Its implementation requires legal order which is enforced by state power. On the other hand, state power is bound and limited by legal order, at least whenever applied to the rule of law.

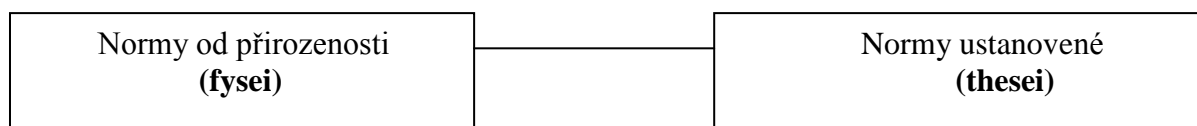
**Key words:** thesei, fysei, interaction, philosophy of law, common good, legal norm, the rule of law.

## Nomei, Thesei a Fysei

*"Ius est ars boi et aequi (Právo je umění uplatňovat to, co je dobré a spravedlivé)"*

**Publius Iuventius Celsus** (70 - 140), *Digesta*, 1, 1,

Právo v multidimenzionálním<sup>1</sup>, extenzivním pojetí (jako polysém) není vůbec jednoduché definičně pojmut, natož chápat. To, že existují **pravidla ve společnosti** ví asi každý<sup>2</sup>, a to že v přírodě a ve vesmíru cosi platí jako **fyzikální zákonitosti** tušíme, ale jsme v podstatě na pozici relativnosti lidského poznání nekonečnosti ve své nicotnosti či titánství. Objektivní realita (vesmír či kosmos) je nekonečná jak extenzivně (dnes pozorovatelná a viditelná do 5-ti miliard světelných let), tak restriktivně za hranice elementárních částic. Starořecká předsokratovská kosmologie předpokládala, že Logos (prazákon, slovo) uspořádal Chaos v Kosmos, kde působí **normy od přirozenosti** (*fysei*), na rozdíl od **norem ustanovených** (*thesei*) v polis (obci).



**Obsahem interakce** mezi normami ustanovenými (*thesei*) a normami od přirozenosti (*fysei*) se zabývá **právní filosofie**. Filosofie práva se zabývá otázkou po opodstatnění práva, zvláště pak problémem, zda existuje nadřazená norma (např. přirozené právo), z níž lze odvodit ustavené právo.

Lidské společenství nalézá své dovršení ve **státě, kterých je momentálně téměř 200**. Stát je celková společnost. Jeho úkolem je uskutečňovat obecné dobro. Má-li být v celkovém obecném dobru zaručena seberealizace všech občanů a národů, nestačí, že obecné dobro je **mravní norma**. Musí být občanům také uloženo **účinně s možností vynucení**. Obecné dobro tedy musí být zároveň **právní normou**. Jeho uskutečnění potřebuje **právní řád**. Ten je prosazován **státní mocí**. Na druhé straně je státní moc vázána na právní řád a jím omezena, alespoň když jde o **právní stát**.

Pokud **neexistuje mezinárodně uznávaná světová autorita**, která by dokázala účinně uložit právním řádem světové obecné dobro („světový stát“), existují mimo právní řády jednotlivých států pouze mezinárodní právní smlouvy a dohody („právo národů“, „**mezinárodní právo veřejné**“), jejichž účinnost v posledku závisí na jednotlivých státech.

*"Platón nám řekl, že právo je forma společenské kontroly, instrument dobrého života, způsob zkoumání reality, skutečná povaha společenské struktury; Aristoteles, že to je pravidlo chování, smlouva, ideál rozumu, forma nějakého řádu; Cicero, že to je shoda rozumu s přírodou, rozlišení spravedlivého od nespravedlivého, příkaz nebo zákaz; Akvinský, že to je vláda rozumu pro obecné blaho, ustanovená a vyhlášená tím kdo pečuje o společnost; Bacon, že primární požadavek na právo je jistota; Hobbes, že právo je příkaz suveréna; Spinoza, že to je plán života; Leibniz, že jeho povaha je determinována strukturou společnosti; Locke, že*

<sup>1</sup> Jak zdůrazňuje GERLOCH, A. *Teorie práva*. Plzeň : Aleš Čeněk, s. 19, právo může být zkoumáno zejména:

- v rovině **normativní** (jako systém pravidel regulujících chování lidí),
- v rovině **sociální** (jako systém společenských vztahů determinujících obsah těchto pravidel a zároveň výsledek normativní regulace),
- v rovině **axiologické** (z hlediska hodnot, které jsou v normativní regulaci zprostředkovány),
- v rovině **mocenské** (jako prostředek realizace státní politiky, resp. mezinárodní politiky),
- v rovině **informační** (jako nositel informací pro adresáty norem).

<sup>2</sup> Zásadní otázkou je, zda-li je každý ochoten pravidla akceptovat a zda-li se jimi ad hoc řídí.

to je norma stanovená společenstvím; Hume, že to je soubor předpisů; Kant, že to je harmonizování vůlí prostřednictvím obecných pravidel v zájmu svobody; Fichte, že to je vztah mezi lidskými bytostmi; Hegel, že to je rozvíjení a realizace ideje toho, co je správné"<sup>3</sup>.

"Podle Maxe Webera právo vyžaduje štáb lidí připravených použít násilí k prosazení norem; podle Bronislawa Malinowského to jsou závazná pravidla, která řídí většinu aspektů společenského života; podle Eugena Ehrlicha to jsou spontánně generovaná pravidla chování, která zahrnují vnitřní uspořádání různých společenství; podle Roscoe Pounda to je společenská kontrola v politicky organizované společnosti; podle Paula Bohannana to jsou zvyklosti, které byly reinstitucionalizované pro účely donucování; podle Donalda Blacka to je vládní společenská kontrola; podle Lona Fullera to je podřízení lidského chování vládě pravidel; podle Harta právo spočívá v primárních pravidlech, která se aplikují na společenské chování, a v sekundárních pravidlech, která veřejné orgány dodržují, aby rozpoznávaly, měnily a aplikovaly primární pravidla; pro Niklase Luhmanna to je aspekt společenského systému, který usnadňuje očekávání chování"<sup>4</sup>.

Tyto přehledy jsou užitečné, a to už proto, že úsporně ukazují, s jakými dalšími pojmy je pojem právo svázán. Jsou to např. pojmy *autorita, svoboda, spravedlnost, řád, společnost, rozum, příkaz, smlouva, kontrola, donucení*. A také jsou užitečné proto, že si můžeme všimnout, že v principu lze rozlišit dva hlavní přístupy k porozumění povaze práva. Jednak je to **strukturální přístup** (právo jako společenský **řád**), jednak je to **funkcionální přístup** (právo plní nějakou společenskou **funkci**).

Právo tvořené státními orgány vystupuje ve dvojí podobě:

- ⇒ jako souhrn norem (**objektivní právo**),
- ⇒ jako souhrn možností chovat se normou vymezeným způsobem (**subjektivní právo**).

Tato dvojakost se vyhraňuje postupně, tak jak je v jednotlivých historických epochách rozšiřována sféra právní regulace, tak jak se mění vztah společnosti a jedince.

## Klasifikace recentního objektivního práva

Na **objektivní právo** lze nahlížet (a podle toho diferencovat) z různých hledisek:

1. Dokud lidská civilizace není integrována normativně, nábožensky a morálně ve vyspělejší celek - tzv. „světový stát“ - nelze futurologicky spekulovat o **právu světovém**. Dnes lze uvažovat toliko o rozporuplném postmoderním problému prvků světového práva, např. v *nadstátních funkcích mezinárodních organizací* (zejména Rady bezpečnosti OSN, NATO či EU), a ve *vynucování univerzálnosti lidských práv*.
2. **Mezinárodní právo veřejné** (*ius gentium*) a **evropské právo** plní především funkci práva mezistátního.
3. Každý ze 197-mi (resp. 198-mi) suverénních států má svoji normativní právní suverenitu na svém území, vč. jurisdikce. Je tedy "přibližně" okolo dvou stovek „**státních práv**“ (**právních řádů států, resp. vnitrostátních právních systémů**), např. právo české, francouzské, německé, polské, rakouské, slovenské atd. "Národní (vnitrostátní) práva" jsou součástí širších **právních kultur**, v zásadě:<sup>5)</sup>
  - a) **angloamerické (anglosaské)**: jedná se o právní kulturu nepsaného práva, (Common Law a precedenčního soudcovského práva), v anglofonních státech (Velká Británie, Irsko, USA, další státy Commonwealthu),

<sup>3</sup> CAIRNS, H. *Legal Philosophy from Plato to Hegel*. Baltimore : 1949, p. 556.

<sup>4</sup> TAMANAHA, B. *Law. Oxford International Encyclopedia of Legal History*. 2008. Obě citace podle: SOBEK, T. *Argumenty teorie práva*. Plzeň : Aleš Čeněk, s. 163.

<sup>5)</sup> Odkazují zejména na: KNAPP, V. *Velké právní systémy*. Praha : C. H. Beck, 2000.



- b) **kontinentální (francouzské)** právní kultury **zákonného** práva s **velkými právními systémy** práva francouzského, německého, rakouského, švýcarského, skandinávského, balkánského a postsovětského,
  - c) **islámské právní kultury** a dalších náboženských právních kultur (kanonické právo, židovské právo, hinduistické právo atd.).
4. S jistou nadsázkou lze též vymezovat **právní systémy různých civilizačních okruhů**, které se pojí k *civilizačnímu právnímu vědomí* ve vztahu ke kontroverznosti univerzality či multikulturalismu základních lidských práv.<sup>6</sup>

*"Člověk má svým vzorem zemi, země má svým vzorem nebe, Nebe má svým vzorem Tao, Tao má svým vzorem samo sebe."*

**Lao-c'**: *Tao-te-ting* (6. stol. př. K.)

*"Člověk poznává, že se svým životem má připodobnit věčnému řádu, který je projevem božského rozumu."*

**Aristoteles** (384 - 322 př. K.)

*"Přirozený zákon není nic jiného, než od Boha dané světlo rozumu. Díky jemu víme, co dělat máme a co nemáme. Toto světlo a tento zákon nám dal Bůh při stvoření. ... Co jest od Boha, je uspořádáno. V tom však záleží uspořádanost věcí, že jedny jsou vedeny zpět k Bohu skrze jiné."*

**Sv. Tomáš Akvinský** (1225 - 1274)

*"Tomuto zákonu nelze upírat platnost, ani jej z částí rušit, ani úplně odstranit, ani nemůžeme být senátem nebo lidem od tohoto zákona osvobozeni. ...Kdo se mu nepodřídí, bude prchat sám před sebou a zapíraje svou přirozenost, bude za to, mnoho trpět, třeba by ostatním domnělým trestům unikl."*

**Cicero**, Marcus Tullius (106 - 43 př. K.), spis *De republica*

*"Tvůj zákon je vepsán do srdcí lidských a ani žádná nepravost ho nezničí."*

**Sv. Augustin** (Augustinus Aurelius, 354 - 430)

*"Nebe zplodilo mravní sílu, který je ve mně."*

**Konfucius** (Kchung-c', 552 - 479 př. K.)

*"Dvě věci, čím víc o nich přemýšlím, naplňují mé nitro vždy větším a větším podivem: hvězdné nebe nade mnou a mravní zákon v nás."*

**Immanuel Kant** (1724 - 1804)

*"I o soudcích i o mně vynesla příroda již dávno rozsudek."*

**Anaxagoras** (500 - 428 př. K.)

*"Boží mlýny melou pomalu, ale jistě."  
lidové rčení*

*"Lenti sed certi vindices di." Bohové soudí pomalu, ale jistě.*

<sup>6</sup> Blíže viz např. ZOUBEK, V. *Postmoderní problémy lidských práv a globální bezpečnosti*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 140 – 197; ZOUBEK, V. *Lidská práva-globalizace-bezpečnost*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2008, s. 108an.

---

"*Iuris natura est fonds.*" Zdrojem práva je příroda.

**Marcus Tullius Cicero** (106 - 43 př. K.), *O povinnostech*

---

"*Deficiente lege et consuetudine recurrendum est ad rationem naturalem.*" Chybí-li zákon a zvyk, je třeba se vrátit k zdravému rozumu

---

"*Ratio est anima legis.*" Rozum je duchem zákona.

---

"*Ratio naturalis quaedam lex tacita.*" Přirozený rozum je jakýsi němý zákon  
Právní zásada

---

"*Natura Naturans - Natura Naturata.*" Příroda tvořící - příroda stvořená.

**Benediktus Spinoza** (1632 - 1677) *Etika; principy Spinozovy dualistické filosofie: to, co existuje samo od sebe (ens a se, Bůh), a to, co je stvořeno (svět)*

---

"*Natura nihil agit frustra.*" Příroda nic nedělá nadarmo.

---

"*Ius vitae necisque.*" Právo života a smrti. Takto formuloval římský zákon právo otce rodiny nad osobami, které mu byly podřízeny. Stejně právo měl panovník.

---

"*Naturali iure omnium communia sunt ista: aer, aqua profluens et mare, et, per hoc, litora maris.*" Podle přirozeného práva je všem společné toto: vzduch, plynoucí voda a moře, a tudíž i mořské břehy.

---

"...svoboda obchodu vychází z přirozeného mezinárodního práva..."

**Hugo Grocius** (1583 - 1645) *Concerning The Law of Prize*, 1604

---

Podstata myšlenky **přirozeného práva** (jusnaturalismu) je, že jde o **právo vrozené, objektivně dané od přírody, resp. od Boha**, čili normotvůrcem není subjekt (stát, osvícený panovník, parlament, senát, soudce, vláda, či jakýkoliv lidský činitel) vyznačující se relativností, ale vyšší objektivní realita s apriorní absolutností. Touto zabsolutizovanou realitou je například (podle níže blíže tradovaných doktrín, v dalším výkladu):

- **Ius divinum v teokratických koncepcích křesťanských**<sup>7</sup>; dále zejména **islámské pojetí "šaria"** (v právu sunnitském), **dharma (v hinduismu)**, atd.
- **Světový absolutní duch** (např. Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770 - 1831), či **idea** v dalších idealistických filosofických koncepcích,
- **Rozum či Pokrok, eventuálně Smlouva** (např. *kontraktualistické koncepce* Jeana Jacquese Rousseaua, státoprávní přístupy v **Deklaraci práv člověka a občana 1789**, **Konstituci USA** a obdobné *racionalistické koncepce*),
- **Duch německého národa (Volksgeist)** v historicko-právní škole německé a dále v neblahé nacionálně socialistické právní ideologii „krve a půdy“ (Blut und Boden),<sup>8</sup>
- **Revoluční „právní vědomí“, vůle (spíše z vůle) proletariátu jako nadřazené třídy či skupiny** (aplikované coby „odumírání práva“<sup>9</sup> v sovětském Rusku a jeho satelitech v minulém století v podmínkách totalitní partiokracie).

---

<sup>7</sup> Lze odkázat zejména na dílo Sv. Tomáše AKVINSKÉHO, *Summa theologická*. Viz další výklady!

<sup>8</sup> Blíže viz KNAPP, V. *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda : 2002 (1947), s. 36.

<sup>9</sup> *de facto* však spravedlnosti.

- „Postmoderní“ koncepce univerzality lidských práv.

## Základní právo jako subjektivní přirozené právo člověka

---

*Subjektivní přirozené právo každé bytosti (nadané svobodou, rozumem a svědomím) je základní právo.*<sup>10</sup>

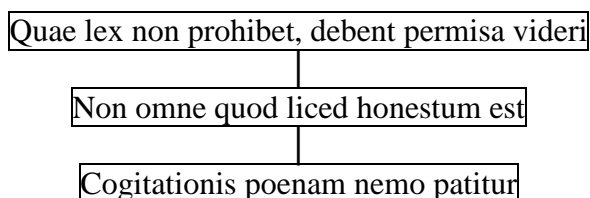
---

Podle čl. 1 věty druhé Listiny základních práv a svobod (dále jen "Listiny") **základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezcizitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné.**

### Právo a svoboda

Právně filozofický problém "svobody" je ústavněprávně deklarován především v Listině:

- Co není zakázáno zákonem je dovoleno.** Podle čl. 2 odst. 3 Listiny každý<sup>11</sup> může učinit, **co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá.** Jde o poněkud výstižnější formulaci principu **liberální** právní doktríny „*co není zakázáno zákonem je dovoleno*“, kdy *ad absurdum* je právní řád jen sumou zákazů a příkazů a "vše ostatní je svoboda".<sup>12</sup>
- Ve čl. 15 odst. 1 Listiny je vyjádřen princip: **Cogitationis poenam nemo patitur** (*Za smýšlení se nikdo netrestá*). Podle čl. 15 odst. 1 Listiny je svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání zaručena. Každý má právo změnit své náboženství nebo víru anebo být bez náboženského vyznání.



### Základní norma

Odůvodnit právo znamená uvést konkrétní normy **na poslední a nejvyšší normu práva**. V návaznosti na Hanse Kelsena ji nazýváme **základní normou**. Právně filozofická otázka odůvodnění práva zní takto: **Je samotná základní norma částí pozitivního práva nebo se pozitivní právo uvádí na nepozitivní (předpozitivní, prepozitivní) základní normu práva?**

Jak již bylo řečeno, tato otázka je prastará. Už předsókratovci diskutovali o tom, zda právní normy jsou pouze pozitivní státní ustanovení (*thesei* = řec. **z ustanovení**) nebo zda

---

<sup>10</sup> Blíže viz výklad k Listině základních práv a svobod In: GERLOCH, A.; HŘEBEJK, J.; ZOUBEK, V. *Ústavní systém české republiky*. Praha : Prospektrum, 2002, s. 343 - 348. Dále např.: ZOUBEK, V. *Lidská práva-globalizace-bezpečnost*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2008, s. 236 - 244, atd.

<sup>11</sup> Je evidentní, že se nejedná o osoby právnické, popřípadě státní orgány, ale „každý“ a „nikdo“ znamená toliko osoby fyzické.

<sup>12</sup> *Quae lex non prohibet, debent permisa videri. Co zákon nezakazuje, má se pokládat za dovolené.* Ovšem pohříchu: *Non omne quod licet honestum est. Ne vše, co je dovolené, je také čestné.*

existují přirozené (*fysei* = řec. **od přirozenosti**) právní normy, podle nichž se mají pozitivní státní ustanovení orientovat.

**Právní pozitivismus odmítá jakoukoli prepozitivní základní normu** - zcela ve smyslu empiristicko-pozitivistické tradice. Považuje tedy za nemožné odůvodnit pozitivní právní řád na základě prepozitivní „přirozených“ (*fysei*) právních principů. Hans Kelsen, hlavní představitel právního pozitivismu, učí, že právo „**vytváří samo sebe**“, tj. **pozitivní základní norma (ústava určitého státu) stanoví postup, jímž vzniká pozitivní právo**. *Nad touto pozitivní základní normou neexistuje žádné odůvodnění práva*. Právní pozitivismus si získal velké zásluhy o **právně logické** upřesnění právního řádu v právním státě. Zdůrazňuje vnitřní **bezespornost** právního řádu, jakož i úplnou **logickou odvoditelnost** i konkrétní právní povinnosti (např. pokuty) z pozitivní základní normy (ústavy). Není pochyb o tom, že bez nerozporného, v sobě logického právního řádu neexistuje žádný právní stát, žádná úplná vázanost státní moci na právo, žádné znemožnění libovůle ve výkonu státní moci.

**Základním problémem** právního pozitivismu je toto: *Musí vycházet z toho, že pozitivní základní norma je v posledku zcela libovolná. Jediným odůvodněním základní normy je pak státní moc, která ji účinně prosazuje. Má-li faktická moc možnost prosazovat trvale cokoliv jako základní normu, pak všechno, co z této základní normy plyne, je právo. Podle Augustina není nespravedlivý zákon (lex iniusta) vůbec žádný zákon*. Tím chtěl říci, že nejde o to, aby se pozitivní právo uvádělo na v posledku libovolnou, státní mocí stanovenou základní normu, ale že pozitivní právo musí být ve shodě s podmínkami lidství. Spojovat takto pozitivní právo s (prepozitivním) lidstvím je pro právní pozitivismus **vyloučené**. Pro něj nespravedlivý zákon neexistuje. Je-li něco zákonem, tj. vyplývá-li to právně logicky z pozitivní základní normy, pak je to tím samým právo (**lex iusta**).

Zvláště strašlivé zkušenosti s totalitními státy vedly po druhé světové válce k tendenci uvádět odůvodnění práva za pozitivní normu na prepozitivní rovinu. Takové prepozitivní odůvodňování pozitivního práva nazýváme také **odůvodňování práva na základě přirozeného práva**. Většina právně filozofických názorů od Platóna až po Georga Wilhelma Friedricha Hegela byla orientována přirozeným právem. Odůvodňování práva na základě přirozeného práva má mnoho variant podle toho, které aspekty prepozitivní roviny se zvláště zdůrazňují. Všem koncepcím vycházejícím z přirozeného práva je však společné, že prepozitivní měřítko práva vidí v **souvislosti se smyslem lidství**. Nutno zmínit názory Tomáše Akvinského a Immanuela Kanta.

Pro Tomáše Akvinského je prepozitivní základní normou pozitivního práva **obecné dobro** „... *úkolem zákona je zařizovat k obecnému dobru*...“. Obecné dobro je tedy jak základní normou sociální etiky, tak práva. Avšak v obecném dobru jde o rozvoj všech členů společnosti, pokud jen lze tohoto rozvoje dosáhnout v sociální spolupráci, proto v obecném dobru jde vždy o to, *co odpovídá esenci (bytostnému určení) člověka*, tedy o zaručení konstant lidství, které jsou podmínkou osobního rozvoje. Potud je pro právo významný celý systém rovin smyslu a hodnot lidského bytí. Právo má podle situace odpovídat tomuto prepozitivnímu měřítku.

U Tomáše Akvinského nenacházíme *teorii lidských práv* moderním smyslu. Přesto však je **jeho argumentace pro otázku lidských práv významná**. Otázku obsahu lidských práv lze řešit jen tehdy, když se za prepozitivní normu uzná lidství a obecné dobro. Jestliže neodpovíme na otázku „co je člověk“, nemůžeme určit, co jsou konstanty lidství, resp. lidská práva<sup>13</sup>. Immanuel Kant je ve své právní filozofii ovlivněn Lockovým **liberálním přirozeným právem**. Vychází z předstátního přírodního stavu, v němž je **svoboda** jakožto „*nezávislost na nutící libovůli druhého člověka*“, „*jediným, původním právem, které náleží každému člověku na základě jeho lidství*“, a tím i apriorním principem přirozeného práva.

<sup>13</sup> Dále lze odkázat např. na: FREEMAN, M. *Lidská práva a krize západní filozofie*. Právník, 1993, roč. CXXXII., č. 1., s. 9 - 20.

Hlavní věc, o kterou tu jde, je vnější svoboda, pokud dává prostor vnitřní svobodě. Přírodní stav byl bez zákonů, a proto prakticky znemožňoval seberealizaci ve smyslu morality, vyplývá z toho ve smyslu kategorického imperativu povinnost, „že člověk musí vyjít z přírodního stavu a spojit se s ostatními, podříditi se veřejnému tlaku zákonů“, tedy „vstoupiti do občanského stavu“. **Smyslem práva tedy je umožnit osobní rozvoj v moralitě a mravnosti.** Potud je právo „souhrnem podmínek, za kterých může být libovůle jednoho spojena s libovůlí druhého podle všeobecného zákona svobody“. Pro pozitivní státní právo je tedy předpokladem **přirozené právo**, které „*spočívá jen na apriorních principech*“.

Prepozitivní základní norma práva je podle Immanuela Kanta jediná: „**svoboda pokud může podle všeobecného zákona existovat společně se svobodou každého druhého člověka**“. S tím bezprostředně souvisí *rovnost* jakožto „nezávislost nebýt druhými lidmi vázán k více věcem, než ke kterým je můžeme naopak zase zavázat my“, tedy vlastnost člověka „být svým vlastním pánem“. Protože z této prepozitivní základní normy mohou být odvozeny jen formální apriorní věty, mluvíme o Kantově **právním formalismu**. Proti takovým způsobům odůvodňování práva na základě přirozeného práva se *ze strany pozitivistů argumentuje takto*: Právo se definuje tak, že zahrnuje **vynutitelnost**. Ale **ani svoboda vrozená všem lidem** (Immanuel Kant), **ani obecné dobro vztažené k lidství** (Tomáš Akvinský) **nejsou jako takové vynutitelné, leč skrze pozitivní právo**. Tedy takové normy stanovené na základě přirozeného práva nejsou právní normy. Jsou to snad mravní normy, ale nemají právní charakter. Uvádíme *dvě odpovědi na tento argument*:

- a) Podle Tomáše Akvinského není obecné dobro naprosto pozdní prepozitivní základní normou práva. Obecné dobro jako norma naopak odkazuje na mravní apriori **svědomí**. **Kategorický charakter svědomí se jeví metafyzicky jako lidskodějinná účast** (*participatio*) **na věčném zákoně, tedy na božském rozumu a náboženské vůli**. Lidství je tedy požadavek svědomí **mající základ v Bohu**. Avšak v Bohu jsou absolutní rozum a absolutní bytí totožné. Proto je **Boží věčný zákon absolutně účinnou poslední základní normou**. *Bůh prokáže účinnost přirozeného práva po skončení dějin na posledním soudu*.
- b) Podle Georga Wilhelma Friedricha Hegela je nejvyšším právem vůbec **právo světového ducha** (=Boží prozřetelnosti), který se *nezadržitelně prosazuje v dějinách jako pokrok ve vědomí svobody*.<sup>14</sup> **Skrze vládu světového ducha se stává skutečným to, co je rozumné. Pokud však jde o nerozumné, dějiny světa se uskutečňují jako soud nad světem.**

Dále lze např. argumentovat na základě **systémové jednoty přirozeného práva a pozitivního práva**. Protože však právo je ve své výstavbě **řád**, podobá se jeho vnitřní bytostná struktura stupňům, které jsou celkově a jednotlivě navzájem ve vztahu korespondence řádově nižšího a řádově vyššího (stupňovitá struktura, *teorie stupňů*). Jedno podmiňuje druhé, a naopak, druhé je odkázáno na první (zákon např. potřebuje být realizován rozsudkem soudu a jeho výkonem). Přirozené právo a pozitivní právo (to se rozpadá do nesčetných oddílů a bohatě se rozvětňuje) **tvorí jedinou všeobecnou a nepropustnou souvislost korespondencí a podmíněností: jeden systém**, který netrpí žádná cizí tělesa, ať by byla jakékoli hodnosti. Tato jednota není pouze gnoseologická podmínka, logické apriori, je naopak a především **věcné apriori**. Nejbližším, **bezprostředním důvodem platnosti práva je přirozenost jakožto řád bytí**: to je teorie Aristotela, klasiků římského právníctví a Tomáše Akvinského.

*Účinnost této jednoty pozitivního a přirozeného práva má tedy základ v povaze věci, v řádu bytí lidského bytí*. To, co je nelidské a protipřirozené, **může být sice zdánlivě vynuceno státní mocí, je však v podstatě neudržitelné, marné, protože to odporuje řádu člověka**.

## Clash of Civilisations

<sup>14</sup> Blíže viz např. BERTELMANN, Kl. *Na okraj Hegelovy filozofie práva* (Glosa ve formě eseje). Právnick, 1993, roč. CXXXII., č. 9, s. 737 - 749.

„Vedle **F. Fukuyamy** (*End of History*) je dnes na Západě stále diskutovaný a probíraný **S. Huntington** (*The Clash of Civilizations*). Nejpozoruhodnější předpovědi „civilizačních“ (náboženských) střetů a válek v podmínkách globalizace je stať S. Huntingtona **Střet civilizací?** zveřejněná v časopise **Foreign Affairs** roku 1993. Podle S. Huntingtona **sice zmizely staré bloky, ale zůstaly a nově se zhodnotily odlišné civilizace**. Civilizacemi pak rozumí velké kulturní skupiny, které se **vzájemně odlišují náboženstvím, jazykem, zvyky a institucemi**; civilizace je sourodá skupina **sjednocená určitým cílem**. Platí tedy, že *liberalismus zvítězil nad marxismem a že ideologie přestala být zdrojem konfliktů mezi západními státy - avšak to neznamena, že skončily dějiny*. Právě **civilizační rozdíly nahradily ideologické protiklady jako nejdůležitější zdroj konfliktů mezi lidmi a státy**. Mezi těmito civilizačními skupinami může snadno vypuknout **konflikt**, neboť kulturní otázky, *jako náboženství či sociální tradice*, jsou důležité a obtížně řešitelné prostřednictvím vyjednávání a kompromisů. Konflikty nejpravděpodobněji vznikají **kolem „linií kulturních zlomů“**, v místě dotyku odlišných civilizací. Tyto linie mohou mít podobu **hranice mezi státy**, ale mohou také procházet **uvnitř státu** - a právě tyto linie mezi civilizacemi představují „zápalné body krizí a krveprolití“<sup>15</sup>). Huntington předvídá, že střety se budou odehrávat jednak na „mikroúrovni“ (v místech teritoriálního kontaktu mezi civilizacemi, a to formou boje o území), jednak na „makroúrovni“ (mezi „národními státy“, resp. vůdčími státy jednotlivých civilizací), **formou zvyšování vojenské a hospodářské moci a boje o kontrolu mezinárodních institucí (např. OSN) a interpretace mezinárodního práva a pořádku**.

Dominantní Huntingtonovou tezí je, že hlavním typem konfliktu v příštím století bude konflikt mezi civilizacemi, a specificky **konflikt mezi Západem a tzv. muslimskokonfuciánskou civilizací**. *Zatímco v několika minulých stoletích byla typickým světovým konfliktem srážka mezi národními státy západní civilizace (a ještě předtím srážky mezi jednotlivými monarchy)*, dnešní západní civilizace je již poměrně *homogenní* a tudíž, zejména *s koncem studené války*, již nehrozí další vážná střetnutí uvnitř naší civilizace. Na druhé straně se však *bývalé koloniální oblasti třetího světa osamostatnily, některé z nich dosáhly poměrně vysokého stupně hospodářského vývoje a jejich vojenský potenciál stále roste*. Výsledkem tohoto trendu je, že řada států patřících k nezápadním civilizacím začíná vytvářet a uplatňovat samostatnou globální politiku, která se stala hrozbou Západu.

Huntington rozlišuje **osm hlavních civilizací** v dnešním světě: **západní**<sup>16</sup> **konfuciánskou** (tj. čínskou),<sup>17</sup> **japonskou**<sup>18</sup> **muslimskou**<sup>19</sup> **hinduistickou**<sup>20</sup> **slovansko-pravoslavnou** (do které ovšem nezahrnuje západoslovanské „katolické“ státy),<sup>21</sup> **latinskoamerickou**<sup>22</sup>, **africkou**,<sup>23</sup> židovskou (judaistickou) a buddhistickou. Přesněji jde o následující civilizace ze státoprávního hlediska:

- 1) Euroatlantická (Západ, západokřesťanská, "Svobodný svět", První Řím). Státoprávní podklad: Západořímská říše.
- 2) Slovansko-pravoslavná (Východ, východokřesťanská, Ortodoxní, „Třetí Řím“). Státoprávní podklad Byzantská říše.

<sup>15</sup> HUNTINGTON, S. The Clash of Civilizations? In *Foreign Affairs*, Summer 1993, s. 29.

<sup>16</sup> Tj. „Euroatlantická“, vzešlá historicky ze Západořímské říše, tvořící státy NATO (v čele s USA), EU, plus Švýcarsko, Slovinsko, Slovensko, pobaltské státy, Chorvatsko; Austrálie a Nový Zéland atd.

<sup>17</sup> Čína (vč. okupovaného Tibetu, Sing-tingu, Vnitřního Mongolska) a včetně Hong-Kongu a Tajwanu.

<sup>18</sup> Japonské císařství, event. Korea atd.

<sup>19</sup> Arabské a islámské státy v severní Africe, Středního východu; Pákistán, Malajsie, Indonésie, Brunei; (dominantní státy: Egypt, Saudská Arábie, Irán), atd.

<sup>20</sup> Indie, Nepál, Bhútán atd., event. též státy buddhistické (Sri Lanka, Nyanmar, Thajsko, státy Indočínské, atd.

<sup>21</sup> Rusko, Ukrajina, Bělorusko, ale též Rumunsko, Srbsko, Bulharsko, Řecko, Kypr, Makedonie, Etiopie, atd.

<sup>22</sup> Americké státy na jih od Rio Grande del Norte, dle Huntingtona státy hispánsko-americké (tzv. "Hispanci").

<sup>23</sup> Např. Nigérie, Zimbabwe, Kenya, Jihoafrická republika, atd.

- 3) Islámská (muslimská, „muslimského národa“). Státoprávní podklad: „islámský stát“, islámská republika, chalífát.
- 4) Sřet světa“ (konfuciánská & taoistická & buddhistická, čínská, Čínská lidová republika). Státoprávní podklad : čínské císařství.
- 5) Hinduistická, (indická). Státoprávní podklad: Bhárat.
- 6) Japonská (zen-buddhistická & šintoistická). Státoprávní podklad: Japonské císařství.
- 7) Africká (subsaharská, Sahelská, "černošského národa"). Státoprávní podklad: černošský kmenový stát.
- 8) Latinsko-Karibská (Latinskoamerická & Caribbean, "hispano-americká").

**Civilizaci** Huntington definuje jako hierarchicky „nejvyšší kulturní společenství lidí“, a **civilizační vědomí** jako „nejvyšší stupeň kultury identity“, který lidé znají. Příslušnost ke stejnému jazyku, společná historie, náboženství, právní instituce<sup>24</sup> a sdílná tradice jsou těmi prvky, které přispívají rozhodujícím způsobem k definici civilizace v Huntingtonově pojetí. V místech, kde probíhají **dělicí čáry mezi civilizacemi** bude docházet (a již dochází) k nejtěžším a nejkrvavějším konfliktům, které by mohly přerůst v **mezicivilizační války**. Současné boje na Balkáně, v Indii, v Izraeli, na Kavkaze či v Africe jsou podle Huntingtona prvními symptomy nastávající **globální srážky mezi civilizacemi a jejich integrativní homogenizace**.

Huntington uvádí šest **důvodů**, pro které dochází k mezicivilizačnímu konfliktu.

**Za prvé**, rozdíly mezi civilizacemi jsou podle něho mnohem zásadnější než rozdíly v politické ideologii nebo praxi. Společné dějiny, jazyk, kultura, právní tradice a hlavně náboženství vytvářejí **civilizační vědomí**, které je v **ostrém protikladu k hodnotám ostatních civilizací**. Specifické pojetí náboženských, státoprávních, společenských, rodinných nebo sexuálních vztahů je v každé civilizaci hluboce **zakořeněno**, protože je organickým výsledkem dlouhodobého historického procesu. Rozdílnost těchto postojů je zdrojem konfliktu tam, kde civilizace přicházejí do tělesného styku.

**Za druhé, díky moderní technologii telekomunikací se svět globalizuje** a přivádí tak civilizace do *daleko častějšího a intimnějšího styku než v minulosti*. Vzájemný kontakt však vyvolává „*obrannou reakci*“ u civilizace, která cítí, že její identita je ohrožena.

**Za třetí, ekonomický proces globalizace oslabuje etnickou identitu jednotlivých národních států**; ta je pak často nahrazována **náboženskou** identitou (tak vznikají různá **fundamentalistická** hnutí), což opět přispívá k růstu civilizačního vědomí<sup>25</sup>.

**Za čtvrté**, politická, hospodářská a vojenská moc **Západu** vyvolává v ostatních civilizacích přirozenou **antipatii**, která vede k formování a posilování lokální civilizační identity.

**Za páté, kulturní rozdíly** mezi civilizacemi jsou zakotveny daleko organičtěji a hlouběji než rozdíly politické, ideologické nebo hospodářské a **nelze** je tedy **snadno řešit nebo potlačovat**.

**Za šesté**, hospodářská globální **liberalizace** má za následek vznik a **růst regionálních hospodářských center**, která se pak stávají **oporou lokálního civilizačního vědomí**. Kumulativním efektem těchto tendencí je nakonec podle Huntingtona konfrontace mezi da-

<sup>24</sup> K tomu zejména KLABOUCH, J. *Transformace právních systémů a ekonomik ve věku regio-nální a globální interdependence*. XVIII. světový kongres International Association for Philosophy of Law and Social Philosophy (IVR) v La Plata - Buenos Aires 1997 a XIX. v New Yorku 1999. Právník, 1999, s. 377 an., dále zejména: KNAPP, V. *Velké právní systémy. Úvod do srovnávací právní vědy*. Praha : C. H. Beck, 1996, 248 s., ISBN 80-7179-089-3.

<sup>25</sup> Blíže viz: POSPÍŠIL, L. *Etnologie práva. Teze ke studiu práva z mezikulturní perspektivy*. Praha : Set Out, 1997, 144 s., ISBN 80-902058-4-4.

nými civilizacemi, vedoucí za jistých okolností až k **lokálnímu ozbrojenému konfliktu**, který se může stát ohniskem **globální války**<sup>26</sup>.

Některé země, dodává Huntington, však nejsou dostatečně definované vzhledem k jejich civilizační příslušnosti a probíhá v nich **zápas o připojení k jedné či druhé civilizaci**. Jako příklady uvádí **Rusko, Mexiko a Turecko**. *Technokratické vrstvy* jsou v těchto zemích obvykle nakloněny k připojení do západního civilizačního okruhu, avšak *široké masy obyvatelstva* mají spíše tendenci zachovávat svou původní civilizační identitu určenou hlavně nábožensky. Huntington věnuje poměrně velkou pozornost konfliktům vznikajícím na **hranici mezi západní a muslimskou civilizací**. Zdůrazňuje, že jejich původ lze najít již v osmém století, kdy arabská invazní vlna byla zastavena teprve v bitvě u Tours roku 732. Neustálý zápas mezi křesťany a muslimy během posledních třinácti století dokládá křížovými výpravami, tureckou ofenzívou na Balkáně, evropským kolonialismem s severní Afriky a na Blízkém východě a konečně v minulém století konflikty Západu s Libyí, Irákem, Alžírskem, Egyptem a Íránem. Z této obecné analýzy geopolitické situace vyplývá pro Huntingtona jeden **hlavní závěr**. Ačkoliv Západ je dnes v relaci k ostatním civilizacím na vrcholu moci a je schopen „*prosazovat své ekonomické zájmy a vnucovat ostatním zemím hospodářskou politiku, která mu vyhovuje*“, v blízké budoucnosti bude tato převaha ohrožena vojenským a hospodářským vzestupem ostatních civilizací, **zvláště muslimské a konfuciánské**. Toto tvrzení dokládá údajnou spolupráci mezi Čínou a muslimskými státy na poli hospodářském, politickém a vojenském. Dochází tak k novému závodu ve zbrojení, ve kterém **obzvláště Čína neustále získává**. Huntington proto tvrdí, že „*ústředním ohniskem konfliktu v nejbližší budoucnosti bude vztah mezi Západem a několika muslimsko - konfuciánskými státy*“.

Pokud je tato analýza správná, Huntington **doporučuje Západu několik krátkodobých opatření**:

Spolupráce mezi státy západní civilizace by měla být prohloubena, zvláště mezi její **severoamerickou a evropskou větví (tzv. „transatlantická strategická spolupráce“)**,

- Východoevropské a latinskoamerické státy by měly být **přizvány** k užší spolupráci se Západem,
- **Rusko a Japonsko** by se měly stát spolehlivými **spojenci** Západu,
- Měly by se učinit **kroky k omezení vojenské expanze muslimsko-konfuciánských států** a redukce západního vojenského potenciálu by měla být zpomalena,
- Měly by být **posíleny** mezinárodní instituce jako např. **Organizace Severoatlantické smlouvy (NATO), Světová banka a Mezinárodní měnový fond**, které hájí západní hodnoty a zájmy,
- Vojenská převaha ve Středomoří, ve východní a jihozápadní Asii by měla být udržována na alespoň současné úrovni.

**Z dlouhodobého hlediska** by se měl Západ chystat na udržení své celkové politické, hospodářské a vojenské převahy ve světě, ale zároveň by se měl snažit **o pochopení filozofických a náboženských předpokladů ostatních civilizací**, aby byl schopen jim dostatečně čelit.

## Použitá literatura:

GERLOCH, A., HŘEBEJK, J., ZOUBEK, V. *Ústavní systém České republiky. Základy českého ústavního práva*. 5. doplněné vydání. Praha : Prospektrum, 2010. 564 s. ISBN 80-7175-077-8.

<sup>26</sup> Potvrzením rostoucí civilizační soudržnosti jsou okolnosti, které provázely války na **Balkáně, na Kavkaze** a jinde. Západ se například postavil na stranu Chorvatů a Slovinců v **bývalé Jugoslávii**, ale Rusové podporují Srby a muslimský svět pomáhá svým souvěrcům v Bosně. Ve sporu o **Karabach** stojí Turci při Azeřbajdžáncích, ale Rusové přejí Arménům. Na druhé straně konflikty uvnitř civilizací nemají tak výbušný charakter a lze je urovnat snáze (např. spor Ruska s Ukrajinou).



HOLCR, K., PORADA, V. et al. *Policejné vedy. Úvod do teorie a metodologie*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2011. 242 s. ISBN 978-80-7380-329-2.

MESÁROŠ, M. et al. *Bezpečnostno-právne aspekty globalizácie*. Aut. Marián Mesároš et al. Košice : Vysoká škola bezpečnostného manažérstva, 2011. 261 s. ISBN 978-80-89282-47-0.

PORADA, V., HOLCR, K. et al. *Policejní vědy*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2011. 345 s. ISBN 978-80-7380-314-8.

ZOUBEK, V. *Právověda a státověda. Úvod do právního a státovědního myšlení*. 1. vydání. Plzeň : Aleš Čeněk, 2010. 700 s. ISBN 978-80-7380-239-4.

ZOUBEK, V. *Lidská práva - globalizace - bezpečnost*. 2. upravené vydání. Plzeň : Aleš Čeněk, 2008. 461 s. ISBN 978-80-7380-103-8.

ZOUBEK, V. Dolgosročnyje globalnyje problemy bezopasnosti. In *Formirovanije tolerantního soznanija v obščestve: materiály VII. meždunarodnogo antiterrorističeskogo foruma*. Ids. I. I. Bondarenko i A. I. Dičenko. Kijev : Kijevskaja pravda, 2011, s. 139-145. ISBN 978-966-7270-65-0.

ZOUBKOVÁ I. et al. *Kriminologický slovník*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2011, s. 216. ISBN 978-80-7380-312-4.

# **Sv. Maximilián M. Kolbe ako prototyp moderného kresťana angažovaného pre spoločnosť v diele bl. Jána Pavla II.**

**Mgr. Dariusz Żuk – Olszewski**

Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta,  
Katedra katechetiky a praktickej teológie, zuk.olszewski@gmail.com

---

## **Abstrakt**

Pápež Ján Pavol II. kládol v svojom pontifikáte veľký dôraz na dialóg Cirkvi s moderným svetom. Za výraznú súčasť poslania Cirkvi pre súčasný svet pokladal osobnosti moderných cirkevných dejín, ktoré pre spoločnosť vydali dôveryhodné svedectvo o neustálej aktuálnosti Evanjelia. O tom, akou výraznou súčasťou jeho pontifikátu to bolo, svedčí aj skutočnosť, že v rokoch 1978-2005 beatifikoval 1318 osôb a kanonizoval 478 osôb, čo je najväčší počet blahoslavených a svätých pripadajúcich na jedného pápeža vôbec. Osobitný dôraz kládol na osobnosti z nedávnej minulosti, ktoré zmenili tvár sveta a priniesli do svojich krajín hlboké poslanstvo ľudskosti a sociálneho pokroku. Osobnosť Maximiliána M. Kolbeho, mučeníka koncentračného tábora Osvienčim, sprevádzala dielo bl. Jána Pavla II. ešte predtým, ako sa stal pápežom. Ako krakovský arcibiskup ukončil diecéznu fázu beatifikačného procesu tohto muža a vyjadrením jeho veľkého obdivu k tomuto mučeníkovi bola snaha čo najskôr po svojom zvolení za pápeža vyhlásiť Maximiliána za svätého. Stalo sa tak v októbri 1982. Veľké spoločenské poslanstvo života a najmä poslanstvo dobrovoľnej mučeníckej smrti sv. Maximiliána za bližného pomerne často pripomínal vo svojich príhovoroch a listoch. V tomto príspevku sa pokúsim v krátkosti priblížiť miesto sv. Maximiliána v diele bl. Jána Pavla II.

**Kľúčové slová:** súčasní svätí, sociálne poslanstvo Cirkvi, sv. Maximilián M. Kolbe.

## **Abstract**

Pope John Paul II. put in his pontificate much emphasis on the dialogue of the Church with the modern world. As a significant part of the Church's message to the world of today he regarded personalities of modern church history that the provided credible witness to the permanent actuality of the Gospel. About this fact as a significant part of his pontificate tell that in the years 1978-2005 John Paul II. beatified 1,318 people and canonized 478 people. It is the largest number of saints and blessed proclaimed by one pope ever. He put special emphasis on the personalities of the last years which changed the face of the world and brought the their countries great message of humanity and social progress. Personality of Maximilian M. Kolbe, martyr of Auschwitz, accompanied by the work of Karol Wojtyła before he became pope. As a Archbishop of Kraków he ended diocesan phase of the beatification process of a that man and his express of great admiration for the martyr was fact that soon after his election for See of st. Peter John Paul II declared Maximilian a saint. This happened in October 1982. Great social message of life and especially the message of voluntary martyrdom of St. Maximilian reminded quite often in his speeches and letters. In this article I will try to bring in a short space of St. Maximilians place in work of Pope John Paul II.

**Key words:** contemporary saints, social message of the Church, st. Maximilian M. Kolbe.

## Úvod

Pápež Ján Pavol II. kládol v svojom pontifikáte veľký dôraz na dialóg Cirkvi s moderným svetom. Za výraznú súčasť posolstva Cirkvi pre súčasný svet pokladal osobnosti moderných cirkevných dejín, ktoré pre spoločnosť vydali dôveryhodné svedectvo o neustálej aktuálnosti Evanjelia. V časoch mediálnej revolúcie, ktorá so sebou priniesla aj obdobie mediálnych pseudovzorov, pokladal za kľúčové ponúknuť modernému svetu vzory živej kresťanskej viery a naozaj plnohodnotného ľudského života. V rokoch 1978-2005 beatifikoval 1318 osôb a kanonizoval 478 osôb, čím sa zapísal do dejín Cirkvi ako pápež, ktorý beatifikoval a kanonizoval vôbec najviac osôb v histórii. Prinieslo mu to nielen obdiv, ale aj nemálo kritikov, tak z radov tzv. tradicionalistov, ako aj z radov tzv. modernistov. Medzi mnohými svätými, ktorých pápež Ján Pavol II. kanonizoval, má z dôvodov, ktoré sa budem snažiť priblížiť v tomto príspevku, osobitné miesto jeho krajan sv. Maximilián Mária Kolbe, mučeník nacistického koncentračného tábora Osvienčim<sup>1</sup>.

### Kardinál Karol Wojtyła a jeho vzťah k Maximiliánovi M. Kolbemu

Poľský katolícky kňaz, člen rehole minoritov Maximilián Mária Kolbe bol významnou osobnosťou Poľska medzi dvoma svetovými vojnami. Vnímal biedu národa zbedačeného vojnami, rozdelením medzi európske mocnosti, veľkou chudobou. Životnú úroveň tohto národa sa snažil zlepšiť predovšetkým prostredníctvom osvety, zintenzívnenia života v súlade s princípmi kresťanskej viery a upevnenia tradičného piliera poľskej religiozity – mariánskej úcty. Ako člen rehole sv. Františka prežíval radikálnym spôsobom hodnoty evanjeliovkej chudoby, v ktorej fungoval aj ním založený najväčší katolícky kláštor a vydavateľské centrum Niepokalanów<sup>2</sup> neďaleko Varšavy. Dokázal skĺbiť hlbokú vieru a lásku k Bohu, nadšenie pre apoštolát s využitím najmodernejších masovokomunikačných prostriedkov. V rokoch 1930 – 1936 pôsobil ako misionár v Japonsku, kde v Nagasaki založil podobný kláštor spojený s vydavateľským centrom. Nacisti Maximiliána Kolbeho zatkli krátko po obsadení Poľska v septembri 1939. 14. augusta 1941 zomrel v koncentračnom tábore Osvienčim ako dobrovoľná obeť výmenou za neznámeho spoluväzňa Franciszka Gajowniczka odsúdeného na smrť.

Karol Wojtyła, neskorší pápež Ján Pavol II., spomínal vo svojich kázňach, príhovoroch, katechézach sv. Maximiliána M. Kolbeho často. Osoba sv. Maximiliána mu bola dobre známa dávno pred jeho beatifikáciou a bol mu obzvlášť blízky. S príbehom Maximiliánovej mučeníckej smrti sa stretol hneď po vojne – ako mladý kňaz. Osoba tohto minoritského kňaza mu bola osobitne blízka azda i preto, že svoju obeť lásky za neznámeho spoluväzňa priniesol neďaleko jeho rodnych Wadowíc - v koncentračnom tábore Osvienčim. Ako kňaz a neskôr ako pomocný biskup i arcibiskup v Krakove často prichádzal na miesto mučeníckej smrti tohto veľkého muža poľského národa, aby sa modlil v „bunkri hladu“ za poľský národ. Príklad tejto hrdinskej smrti spomínal na kázňach i v neskorších prednáškach pre študentov Katolíckej univerzity v Lubline (KUL). O tomto mužovi vždy hovoril s obdivom ako o niekom, kto neustále pracoval na zdokonaľovaní vlastnej ľudskosti tak dobre, že v kritickej chvíli neváhal položiť život za neznámeho blížneho ako dobrovoľná

<sup>1</sup> Por. *Oficiálny stručný životopis sv. Maximiliána Márie Kolbeho na oficiálnej stránke Sv. Stolice* [online]. Dostupné na internete:

<[http://www.vatican.va/news\\_services/liturgy/saints/ns\\_lit\\_doc\\_19821010\\_massimiliano\\_kolbe\\_pl.html](http://www.vatican.va/news_services/liturgy/saints/ns_lit_doc_19821010_massimiliano_kolbe_pl.html)>.

<sup>2</sup> Niepokalanów – kláštor rehole menších bratov konventuálov (minoritov) založený sv. Maximiliánom ako kláštorne mestečko a vydavateľské centrum hnutia Rytierstvo Nepoškvrnenej v roku 1927. Niepokalanów sa nachádza asi 40 km západne od Varšavy, neďaleko okresného mesta Sochaczew, na území obce Paprotnia. Pred druhou svetovou vojnou bol s počtom viac ako 1000 rehoľníkov najväčším kresťanským kláštorom na svete a dodnes je zároveň najväčším katolíckym mužským kláštorom sveta.

obeta. Pokladal ho za niekoho, kto môže byť vnímaný ako vzor pravého kresťana. Karol Wojtyła ako veľký ochranca ľudskej dôstojnosti každého človeka vo svojich početných vyjadreniach, pri ktorých osobu tohto svätca spomenul, neustále zdôrazňoval hlbokú ľudskosť diela sv. Maximiliána a jeho mučeníckej smrti.

Ako krakovský arcibiskup sa kardinál Karol Wojtyła pričínil o zintenzívnenie úsilia poľských biskupov o jeho beatifikáciu. V roku 1968 sa nedávno vymenovaný kardinál<sup>3</sup> počas audiencie u pápeža Pavla VI. prihováral za skorú beatifikáciu Maximiliána Kolbeho ako gesto morálneho povzbudenia pre poľský národ sužovaný komunistickou diktatúrou. V kázni 2. októbra 1968 v krakovskej katedrále kardinál Karol Wojtyła na toto stretnutie s pápežom spomínal takto: „Bol som prijatý na audiencii u Svätého Otca Pavla VI. Po dlhšom rozhovore sa ma Svätý Otec spýtal: „Čo by som mohol urobiť pre poľskú Cirkev a poľský národ?“ Odpovedal som: „Svätý Otec, my Poliaci predovšetkým čakáme na beatifikáciu alebo kanonizáciu niektorého z našich krajanov, ktorí sú kandidátmi na oltáre.“ „Ktorí to sú?“ A tak hovorím pápežovi: „Tých kandidátov z poľského národa je päťdesiat. Poľský národ azda najväčšmi čaká na beatifikáciu otca Maximiliána Kolbeho“. Pápež si moje slová vypočul a nechal si ich zapísať“<sup>4</sup>.

Dňa 17. októbra 1971 pápež Pavol VI. Maximiliána M. Kolbeho vyhlásil v Ríme za blahoslaveného. V krakovskom týždenníku „Tygodnik Powszechny“, do ktorého pravidelne prispieval Karol Wojtyła od konca 40. rokov, vyšiel článok krakovského arcibiskupa venovaný tejto významnej udalosti s názvom „Znak našej epochy“. Kardinál Wojtyła v ňom okrem iného píše: „Dňa 17. októbra bude vyvýšený na oltáre Boží služobník o. Maximilián Mária Kolbe, náš krajan a človek našich čias. Oltáre sú miestom obety, ktorú na nich skladá Kristus prostredníctvom služby kňazov Cirkvi. Človek, ktorý je vyvýšený na oltáre, je tak vyvýšený pre obetu. V prípade o. Maximiliána tento motív vyvýšenia a pocty je osobitne citelný a do hĺbky prenikajúci. Po tomto Božom služobníkovi nezostala najmenšia čiastočka jeho tela či kostí, lebo všetko strávil oheň v kremačnej peci. Stalo sa to v koncentračnom tábore v Osvienčime na vigíliu slávnosti Nanebovzatia, 14. augusta 1941. Tridsať rokov po smrti sa dostáva vyvýšenia na oltáre človeku, ktorý takýmto definitívnym zničením doplnil v našich časoch to, „čo chýba Kristovmu utrpeniu“ (Kol 1, 24). (...) O. Maximilián Mária Kolbe zostane znakom našej epochy – znakom, ktorý je obzvlášť výrazný. Tento pomerne krátky život je syntézou a zároveň zrkadlom, v ktorom táto epocha nachádza svoj mnohostranný odraz. Súčasný syn sv. Františka z Assisi dokázal vynikajúco spojiť lásku k chudobe s moderným apoštolským a misijným rozmachom. Cirkev môže v ňom, v tvorcovi poľského a japonského Niepokalanowa, vidieť patróna toho apoštolátu, ktorý smelo využíva moderné masovokomunikačné prostriedky, predovšetkým tlač a publicistiku. Ak sa život o. Maximiliána takto výrazne stal znakom našich čias, čo potom môžeme povedať o jeho smrti – o tej smrti v bunkri hladu, ktorú prijal za brata?“<sup>5</sup>

### **Pápež Ján Pavol II. o sv. Maximiliánovi M. Kolbem**

16. októbra 1978 bol za pápeža zvolený kardinál Karol Wojtyła, ktorý prijal meno Ján Pavol II. Počas prvej cesty v službe rímskeho biskupa do svojej vlasti Ján Pavol II. navštívil taktiež bývalý koncentračný tábor Osvienčim. Na mieste utrpenia a smrti miliónov nevinných ľudí povedal tieto slová: „Víťazstvom, ktoré premohlo svet, je naša viera“ (por 1 Jn 5,4). Tieto slová z listu sv. Jána mi prichádzajú na myseľ a tlačia sa mi do srdca, keď stojím spolu s vami na tomto mieste, na ktorom sa uskutočnilo osobitné víťazstvo človeka prostredníctvom viery. Prostredníctvom viery, ktorá rodí lásku k Bohu a k bližným: jednu lásku, lásku „najväčšiu“ –

<sup>3</sup> Karol Wojtyła bol vymenovaný za kardinála pápežom Pavlom VI. 29. mája 1967

<sup>4</sup> Por. WOJTYŁA, K. *Kázeň v Katedrále na Waweli 2.10.1968*. [online]. Dostupné na internete: [http://www.jp2w.pl/pl/46914/52348/Swieci\\_w\\_zyciu\\_Jana\\_Pawla\\_II\\_sw\\_Maksymilian\\_Kolbe.html](http://www.jp2w.pl/pl/46914/52348/Swieci_w_zyciu_Jana_Pawla_II_sw_Maksymilian_Kolbe.html).

<sup>5</sup> Por. WOJTYŁA, K. Znak našej epoki. In *Tygodnik Powszechny*. č. 42/1971.

takú, ktorá je pripravená „položiť život za svojho brata“ (por Jn 15, 13; 10, 11). A teda víťazstvo skrze lásku, ktorá oživuje vieru až po hranice konečného svedectva. Toto víťazstvo skrze vieru a lásku tu zakúsil človek, ktorý sa volal Maximilián Mária a priezvisko mal Kolbe, „zamestnaním“ (ako bolo písané v táborových záznamoch): katolícky kňaz, povoláním: syn sv. Františka, z domu jednoduchých, pracovitých, bohabojných rodičov z okolia Lodže, z Božej milosti a podľa mienky Cirkvi: blahoslavený.

Toto víťazstvo prostredníctvom viery a lásky zakúsil tento človek na tomto mieste, ktoré bolo postavené na popretí viery – viery v Boha a viery v človeka – a na radikálnom pošliapaní už nielen lásky, ale všetkých znakov ľudskosti. Na tom mieste, ktoré bolo postavené na nenávisti a na pohrdaní človekom v mene obludnej ideológie, na mieste, ktoré bolo postavené na krutosti. Na mieste, ku ktorému ešte stále vedie brána s výsmešným nápisom „Arbeit macht frei“, pričom skutočnosť bola radikálnych popretím toho, čo je napísané. Na tomto mieste strašného týrania, ktoré prinieslo smrť štyrom miliónom ľudí z rozličných národov, o. Maximilián duchovne zvíťazil, podobne ako samotný Kristus, keď išiel dobrovoľne na smrť v bunkri hladu – za brata. Tento brat žije dodnes na poľskej zemi a je medzi nami“<sup>6</sup>.

Otázka kanonizácie svojho krajana bl. Maximiliána pápežovi Jánovi Pavlovi II. veľmi ležala na srdci od začiatku jeho pontifikátu. Tento jeho sen sa stáva skutočnosťou 10. októbra 1982. Bolo to v období stanného práva v pápežovej vlasti a tak prvý poľský svätý, ktorého pápež Ján Pavol II. kanonizoval, sa stal okamžite symbolom nádeje pre beznádejou zmietanú krajinu. V homílii počas kanonizačnej slávnosti o sv. Maximiliánovi okrem iného povedal: „Otec Maximilián Kolbe, väzeň koncentračného tábora, zastal sa v tábore smrti práva na život nevinného človeka – jedného z miliónov. Tento človek (Franciszek Gajowniczek) žije dodnes a je tu medzi nami. Otec Kolbe sa zastal práva na život a vyjadril pripravenosť ísť na smrť namiesto neho, pretože ten druhý bol otcom rodiny a jeho život bol potrebný pre najbližších. Otec Maximilián Mária Kolbe takto potvrdil Stvoriteľom dané právo na život nevinného človeka, vydal svedectvo o Kristovi a láske. Lebo apoštol Ján píše: Čo je láska, poznali sme z toho, že on položil za nás svoj život. Aj my sme povinní dávať život za bratov. (1 Jn 3.16). Darovaním života za svojho brata, sa otec Maximilián, ktorého si Cirkev od roku 1971 uctieva ako blahoslaveného, osobitným spôsobom pripodobnil Kristovi“<sup>7</sup>.

Do mozaiky slov Jána Pavla II. o sv. Maximiliánovi M. Kolbem je dôležité doplniť aj slová homílie, ktoré predniesol počas ďalšej návštevy Poľska v Niepokalanowe 18. júna 1983. Okrem iného povedal tieto slová: „Prešli sme zo smrti do života, lebo milujeme bratov“ – zopakuje po svojom majstrovi apoštol Ján vo svojom prvom liste (3, 14) a zakončí: Čo je láska, poznali sme z toho, že on položil za nás svoj život. Aj my sme povinní dávať život za bratov“ (Jn 3.16). Práve táto pravda Evanjelia sa stala osobitne priehľadná prostredníctvom osvienčimského skutku otca Maximiliána Kolbeho. Môžeme povedať, že najdokonalejší vzor, ktorý nám dal Vykupiteľ, bol v tomto skutku nasledovaný s úplným hrdinstvom a zároveň s akousi ohromnou jednoduchosťou. Otec Maximilián vystupuje z radu, aby bol prijatý ako kandidát do bunkra hladu namiesto Franciszka Gajowniczka: prijíma rozhodnutie, v ktorom sa odkrýva zároveň zrelosť jeho lásky i sila Ducha Svätého – a do konca uskutočňuje toto evanjeliové rozhodnutie: obetúva život za brata. Deje sa tak v tábore smrti – na mieste, ktoré prinieslo smrť viac ako štyrom miliónom ľudí z rozličných národov, jazykov, náboženstiev a rás. Aj Maximilián Kolbe tu našiel smrť – nakoniec bol zabitý smrtonosnou injekciou. No v tejto smrti sa objavilo tiež duchovné víťazstvo nad smrťou podobné tomu, aké sa

<sup>6</sup> Por. JÁN PAVOL II. *Homília počas sv. omše v bývalom koncentračnom tábore Auschwitz-Birkenau 7. júna 1979*. [online]. dostupné na internete: <[http://www.maksymilian.bielsko.opoka.org.pl/maksymilian4\\_8.php](http://www.maksymilian.bielsko.opoka.org.pl/maksymilian4_8.php)>.

<sup>7</sup> Por. JÁN PAVOL II. *Homília počas kanonizačnej sv. omše na Námestí sv. Petra v Ríme, 10. októbra 1982*. [online]. dostupné na internete: <[http://www.maksymilian.bielsko.opoka.org.pl/maksymilian4\\_8.php](http://www.maksymilian.bielsko.opoka.org.pl/maksymilian4_8.php)>.

uskutočnilo na Kalvárii. A teda: „neokúsil smrť“ ale „daroval život– za brata. V tom je morálne víťazstvo nad smrťou – to znamená stať sa vysluhovateľom vlastnej smrti“<sup>8</sup>.

Ján Pavol II. spomínal sv. Maximiliána aj v svojich príhovoroch pri nedeľnej modlitbe Anjel Pána či pri svojich katechézach alebo iných príležitostiach. Patril k jeho najbližším svätých, o čom hovorí aj skutočnosť, že jeho relikvie (vlasy) mal na čestnom mieste pápežského bytu a podľa svedectva jeho tajomníka arcibiskupa Mokrzyckiego vždy, keď prechádzal okolo nich, z úctou ich pobožkal<sup>9</sup>.

## Záver

Bl. Ján Pavol II. sa snažil ponúknuť svetu čo najviac príkladov života kresťanov hodných nasledovania. K jeho najobľúbenejším svätcom patril práve ním kanonizovaný Maximilián Kolbe. Vnímal ho ako prototyp moderného kresťana plne angažovaného pre dobro spoločnosti. V tomto krátkom príspevku som chcel priblížiť aspoň niektoré z mnohých myšlienok, ktoré mu Ján Pavol II. vo svojom diele venoval.

## Najdôležitejšie dátumy súvisiace so životom a dielom sv. Maximiliána

**8. januára 1894** - V Zduńskiej Woli sa narodil Rajmund Kolbe.

**1902** - Rajmund prijal prvé sv. prijímanie v kostole sv. Matúša v Pabianiciach.

**1904** - Rajmund prežil duchovný prelom. Zvážnel a stal sa veľmi nábožným. Matke sa zdôveril, že sa mu zjavila Bohorodička s dvoma korunami: bielou a červenou. Vystrel ruky po obe, čím vyjadril pripravenosť žiť v čistote a zomrieť ako mučeník.

**1907** - Rajmund Kolbe vstúpil do Malého seminára minoritov vo Ľvove.

**september 1910** - Rajmund Kolbe začína noviciát v reholi minoritov vo Ľvove ako brat Maximilián.

**1912** - Br. Maximilián začína štúdium filozofie na Gregoriánskej univerzite v Ríme.

**1. novembra 1914** - Maximilián Kolbe zložil slávnostné sľuby a prijal ďalšie meno Mária.

**október 1915** - Doktorát z filozofie a začiatok štúdia teológie na Minoritskej pápežskej teologickej fakulte sv. Bonaventúru v Ríme.

**16. októbra 1917** - Maximilián založil Rytierstvo Nepoškvrnenej (MI).

**28. apríla 1918** - Maximilián Mária Kolbe prijal v Ríme kňazskú vysviacku.

**júl 1919** - Páter Maximilián získava doktorát z teológie.

**október 1919** - Páter Maximilián sa stáva profesorom cirkevných dejín v rehoľnom seminári minoritov v Krakove.

**1920** - Páter Maximilián sa lieči z tuberkulózy v Zakopanom. .

**január 1922** - O. Maximilián vydáva prvé číslo časopisu „Rycerz Niepokalanej“ (Rytier Nepoškvrnenej) v náklade 5000 výtlačkov (Krakov).

**október 1922** - Vydavateľstvo Rycerza Niepokalanej sa sťahuje z Krakova do Grodna.

**1927** - Kláštor v Grodne sa stal malým pre potreby rozvíjajúceho sa vydavateľstva. O. Maximilián predostrel myšlienku výstavby nového kláštora - vydavateľstva kniežaťu Jánovi Druckemu-Lubeckemu, ktorý mu daroval pozemok neďaleko Varšavy.

**6. augusta 1927** - Posvätenie sochy Nepoškvrnenej na pozemku, kde mal vyrásť nový kláštor.

**október 1927** - Začiatok stavby nového kláštora - vydavateľstva. Kánonické založenie kláštora Niepokalanów (mesto Nepoškvrnenej).

<sup>8</sup> Por. JÁN PAVOL II. *Homília počas sv. omše v Niepokalanowe, 18. júna 1983.* [online], dostupné na internete: < [http://www.maksymilian.bielsko.opoka.org.pl/maksymilian4\\_8.php](http://www.maksymilian.bielsko.opoka.org.pl/maksymilian4_8.php)>.

<sup>9</sup> Por. Kol. autorov. *Bl. Jan Paweł II o św. Maksymilianie,* [online].

<http://www.gdynia.franciszkanie.pl/bl-jan-pawel-ii-o-sw-maksymilianie>>.

**november 1927** - Vydavateľstvo RN sa sťahuje z Grodna do Niepokalanowa. Centrom MI sa stal kláštor Niepokalanów. Jeho predstaveným sa stal páter Maximilián. Kláštor v Niepokalanowe mal vtedy 20 členov: 2 kňazov (páter Maximilián a jeho rodný brat Jozef, rehoľným menom Alfonz) a 18 bratov.

**august 1928** - Noviciát minoritov sa sťahuje z Lvova do Niepokalanowa.

**september 1929** - Otvorenie Malého misijného seminára v Niepokalanowe.

**január-február 1930** - Páter Maximilián začal prípravu založenia katolíckej misie na Ďalekom Východe. Aby vyprosil požehnanie Nepoškvrnenej pre toto dielo, vybral sa do Lurdov. Na tento úmysel sa tiež modlil pri hrobe sv. Františka v Assisi a sv. Terezky Ježiškovej v Lisieux. Vo februári 1930 odišiel na Ďaleký Východ.

**máj 1930** - vydanie prvého čísla Rytiera Nepoškvrnenej v japonskom jazyku („Seibo no Kischi“).

**jún-júl 1930** - Cesta z Japonska vlakom cez Sibír do Poľska. Na provinciálnej kapitule vo Lvove je o. Maximilián potvrdený vo funkcii predstaveného misie v Japonsku. Gvardiánom Niepokalanowa sa stáva Alfonz Kolbe – brat sv. Maximiliána.

**3. decembra 1930** - Zomiera páter Alfonz Kolbe.

**1931** - Sídлом poľských misionárov v Nagasaki sa stáva nimi postavený kláštor s názvom Mugenzai no Sono - Záhrada Nepoškvrnenej.

**máj-júl 1932** - Cesta pátra Maximiliána z Nagasaki do Indie, kde pripravoval založenie ďalšieho mesta Nepoškvrnenej - indického Niepokalanowa.

**apríl - máj 1933** - Páter Maximilián cestuje na provinciálnu kapitulku do Poľska. Po nej, v júni a júli 1933, má sériu misijných prednášok vo významných poľských mestách a pripravuje na krst mimoriadneho a splnomocneného veľvyslanca Japonska v Poľsku.

**august - október 1933** - Návrat do Japonska.

**apríl 1936** - Otvorenie Malého seminára v Nagasaki.

**máj - jún 1936** - Návrat pátra Maximiliána do Niepokalanowa.

**júl 1936** - Páter Maximilián sa opäť stáva predstaveným v Niepokalanowe.

**8. decembra 1936** - Na návrh pátra Maximiliána sa Rehoľa menších bratov - konventuálov (minoritov) zasväcuje Nepoškvrnenej.

**január - február 1937** - Páter Maximilián cestuje do Talianska (Rím, Assisi) s cieľom reorganizácie Rytierstva Nepoškvrnenej.

**8. decembra 1937** - Páter Maximilián sa prihovára poslucháčom prostredníctvom rozhlasovej stanice Varšava pri príležitosti 10. výročia vzniku Niepokalanowa.

**8. decembra 1938** - Skúšobné vysielanie novej rozhlasovej stanice (Stanica Poľsko 3 - Rádio Niepokalanów) s príhovorom o. Maximiliána.

**19. septembra 1939** - Zatknutie pátra Maximiliána Nemcami.

**8. decembra 1939** - Prepustenie pátra Maximiliána a jeho spolubratov z tábora v Ostrzeszowe.

**december 1940** - Vychádza posledné číslo Rycerza Niepokalanej (Rytiera Nepoškvrnenej) pripravené sv. Maximiliánom a zároveň posledné číslo vydané počas nacistickej okupácie Poľska.

**17. februára 1941** - Gestapo zatklo o. Maximiliána a uväznilo ho v obávanej varšavskej väznici na Pawiaku.

**28. mája 1941** - O. Maximilián bol prevezený do koncentračného tábora Osvienčim, kde dostal číslo 16670.

**august 1941** - O. Maximilián sa dobrovoľne obetoval za spoluväzňa odsúdeného na smrť - Františka Gajowniczka.

**14. augusta 1941** - O. Maximilián zomiera v bunkre hladu po vstreknutí fenolu do žily.

**marec 1946** - Zomiera matka o. Maximiliána - Marianna Kolbeová.

**1948** - Biskup P. Yamaguchi z Nagasaki ako prvý z biskupov v liste pápežovi Piovi XII.

žiadal o beatifikáciu o. Maximiliána M. Kolbeho.

**23. septembra 1961** - Otvorenie apoštolského procesu Božieho Sluhu o. Maximiliána.

**17. októbra 1971** - Slávnostné blahorečenie Maximiliána M. Kolbeho v Bazilike sv. Petra v Ríme pápežom Pavlom VI.

**10. októbra 1982** - Slávnostné svätorečenie Maximiliána M. Kolbeho v Bazilike sv. Petra v Ríme pápežom Jánom Pavlom II

### **Použitá literatúra**

CLAUDE R. F. *Rycerz Maryi. Misja i męczeństwo św. Maksymiliana Marii Kolbego.* Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, Niepokalanów, 2007, ISBN 978-83.60479-02-5.

JÁN PAVOL II. *Homília počas sv. omše v Niepokalanowe, 18.júna 1983.* [online], dostupné na internete: < [http://www.maksymilian.bielsko.opoka.org.pl/maksymilian4\\_8.php](http://www.maksymilian.bielsko.opoka.org.pl/maksymilian4_8.php)>.

JÁN PAVOL II. *Homília počas kanonizačnej sv. omše na Námestí sv. Petra v Ríme, 10. októbra 1982.* [online]. dostupné na internete: <[http://www.maksymilian.bielsko.opoka.org.pl/maksymilian4\\_8.php](http://www.maksymilian.bielsko.opoka.org.pl/maksymilian4_8.php)>.

KRYŽAK, T. *KOLBE, Historia życia św. Maksymiliana.* Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, Niepokalanów, 2011, ISBN 978-83-7766-002-7.

*Kol. autorov. Bł. Jan Paweł II o św. Maksymilianie, [online],* [http: <http://www.gdynia.franciszkanie.pl/bl-jan-pawel-ii-o-sw-maksymilianie>](http://www.gdynia.franciszkanie.pl/bl-jan-pawel-ii-o-sw-maksymilianie).

*Oficiálny stručný životopis sv. Maximiliána Márie Kolbeho na oficiálnej stránke Sv. Stolicy* [online]. Dostupné na internete: <[http://www.vatican.va/news\\_services/liturgy/saints/ns\\_lit\\_doc\\_19821010\\_massimiliano\\_kolbe\\_pl.html](http://www.vatican.va/news_services/liturgy/saints/ns_lit_doc_19821010_massimiliano_kolbe_pl.html)>.

*Rycerz Niepokalanej.* Dodatek jubileuszowy, Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, Niepokalanów, 2010, ISSN 0208-8878.

WOJTYŁA, K. Znak naszej epoki. In *Tygodnik Powszechny*. č. 42/1971.

WOJTYŁA, K. *Kázeň v Katedrále na Waweli 2.10.1968.* [online]. Dostupné na internete: <[http://www.jp2w.pl/pl/46914/52348/Swieci\\_w\\_zyciu\\_Jana\\_Pawla\\_II\\_sw\\_Maksymilian\\_Kolbe.html](http://www.jp2w.pl/pl/46914/52348/Swieci_w_zyciu_Jana_Pawla_II_sw_Maksymilian_Kolbe.html)>.



## **Sponzori konferencie**

Ares Security, s. r. o.

Espresso Korzo

Kníhkupectvo Christiania Poprad

Kaviareň Strieborný Medveď

Unique Club Bratislava

JUDr. Robert Rychtarčík

## **Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet 2013“**

Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie  
konanej v dňoch 21. - 22. marca 2013 v Poprade

---

- Editori** doc. PaedDr. ThDr. Anton Lisnik, PhD.  
PhDr. Katarína Greňová  
Mgr. Marián Ambrozy, PhD.  
PhDr. Iveta Framzenová, PhD.
- Vydavateľ** **VERBUM** – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku  
Námestie Andreja Hlinku 60, 034 01 Ružomberok  
<http://ku.sk>, [verbum@ku.sk](mailto:verbum@ku.sk), tel. +421444304693 kl. 308
- Rok vydania** 2013
- ISBN**